TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

An. VII, nr. 2 (66), 2002

DOSARELE ISTORIEI

incursiune în arhivele României comuniste

din vremea lui GHEORGHIU-DEJ ȘI CEAUȘESCU

Noi documente și mărturii inedite (2)

61959

Sumar
nr. 2 (66) • 2002

Din vremea lui Gheorghiu-Dej și Ceaușescu. Noi documente și mărturii inedite (2)

(New Documents and Memoirs From the Time of Gheorghiu-Dej and Ceaușescu. Part Two)

Cuvântul cititorului 1
The Reader's Column

Din tainele comunismul românesc: o nouă incursiune documentară și memorialistică **(Mioara ANTON)**..2
From the Secrets of Romanian Communism: A New Documentary and Historic Investigation

„Vă bat cu capul de pereți și tot facem colectiv !" **(Constantin MORARU, Liviu-Daniel GRIGORESCU)**.....3
Romanian Communist Party and the Socialization of Romanian Agriculture

Paul NICULESCU-MIZIL

Cultul personalității lui Dej 12
Dej's Personality Cult

„Hrușciov vrea să ne mănânce cu furculița. Mao vrea să ne mănânce la frigare" (**Mircea CHIRIȚOIU**) .15
The Romanian Communists and the Chinese-Soviet Controversy

„Leul", doborât și la stâlpul infamiei... **(Petre OTU)**.....25
Khrushchev's Substitution by Brezhnev. Reactions in Bucharest

Gheorghe Apostol se confesează (2) **(Iulian STĂNESCU)**.....40
Confessions by Gh. Apostol

Gheorghe ZBUCHEA

Anghel Rugină — un glas în pustiu...44
Anghel Rugină — A Voice in the Desert

Dumitru LAZĂR

„Spaima" conducerii DIE.....52
From the Memoirs of A Romanian Ex-Ambassador to Sweden

Constantin OLTEANU

Ceaușescu, „adeptul" lui Deng !.....56
Ceaușescu, Deng's "Follower" !

Dincolo de „dosar"

Petre ȚURLEA

Amestecul Ungariei în problemele interne ale României (1944–1952) 59
Hungary's Interference in Romania's Internal Affairs

„Dilemele Istoriei" pe micul ecran 64
"History's Dilemmas": A New TV Show on Romanian National Television

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

• În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**

• Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară

■ **3 luni:** 66.000 lei ■ **6 luni:** 132.000 lei ■ **12 luni:** 264.000 **lei**

DOSARELE ISTORIEI

Redactor-șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție:
Jacqueline ENACHE
Redactor: Mioara ANTON
DTP & PrePress: Andrei STÂNGĂ

Consilieri redacționali
Dan BERINDEI (Membru al Academiei Române, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie)
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT
(Institutul de Studii Slavone și Est-Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca),
Ioan SCURTU
(Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de Editura PRO HISTORIA
Director
Mircea SUCIU
prohistoria@yahoo.com

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7, București, sector 2, OP 37
Tel.: 095.055.752; 093.870 [illegible]
dosareleistoriei@yahoo.com

Contabilitate-Difuzare: Petruța LIVEZEANU
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor: Adriana UNGUREANU

Tipar: DRAGOPRINT FED S.A.
Tel.: (01)335.93.18; fax: (01)337.33.77

Difuzare:
RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: (01)222.41.26; fax: (01)224.43.36
S.C. CONPRESS SIX SRL
Tel.: 093.267.053; (01)222.67.37
S.C. ANOTA SRL
Tel.: (01)224.13.54; fax: (01)224.45.03

ISSN 1224 - 4287

IUL. 2005 22

Cuvântul cititorului

● **N. GROSU**, București. Calda și emoționanta dvs. scrisoare ne-a mers de-a dreptul la inimă. Din păcate, numai lipsa spațiului ne împiedică s-o reproducem în întregime, așa cum ar merita. Opiniile, observațiile, „dar și criticile prietenești" — cum precizați dvs. — referitoare la numărul nostru dedicat Cadrilaterului (**1/65, 2002**) sunt pe cât de întemeiate, pe atât de folositoare redacției. Cu atât mai mult, cu cât, aflăm din consistentele rânduri pe care ați avut bunăvoința a ni le adresa, vorbiți în cunoștință de cauză, ca unul ce sunteți descendent al unei familii românești refugiate, în 1940, din Balcic, jud. Caliacra. Subiectul îl considerați **„răscolitor"** (și, vă rugăm să ne credeți, sunteți departe de a fi singurul cititor care s-a exprimat astfel), tonul general al articolelor — **„rezervat"** și bine documentat. Înseamnă, stimate d-le Grosu, că ne-am atins — scuzată fie lipsa de modestie... — ținta. Repetăm, vom încerca s-o ținem tot așa, singura noastră rațiune, a colaboratorilor noștri și a redacției, fiind satisfacerea pasiunii pentru istorie a unui public de toate vârstele și de toate profesiile. Nu dorim să încheiem acest prim dialog epistolar cu dvs. fără a relua din textul pe care ni l-ați remis câteva nume de români trimiși în Cadrilater **„de către statul român, pentru a-l reprezenta în diferite sectoare ale activității sociale, politice și economice: în Bazargic — familiile Budu, Constantinescu, Stăneulescu, Ionescu; în Balcic — Moșescu, Barozzi, Mitoșeru, Georgescu, Imbrescu, Alexi, Vasilescu, Patrichi, Săftoiu, Dogaru și familia părinților mei, venită din vechiul Regat, încă din 1913"** (dacă unele nume, dintre cele pomenite anterior, nu au fost corect transcrise, răspunderea revine cititorului nostru, a cărui scrisoare olografă este pe alocuri destul de dificil de descifrat). Încă o dată, vă mulțumim și suntem încredințați că în dvs. am dobândit un cititor fidel. Așteptăm corespondența dvs. viitoare.

● Prof. **Nicolae ȚIRIPAN**, director, Direcția Județeană Călărași a Arhivelor Naționale. Ne scrieți că ați primit „cu mare bucurie" numărul de revistă dedicat Cadrilaterului, pe care l-ați parcurs „foarte repede (...), poate și pentru că sunt dobrogean și dobrogenii (...) simt în alt fel acest spațiu de viețuire românească, a cărui istorie, de ce să nu recunoaștem, a fost mai puțin abordată de cercetători, comparativ cu alte teritorii românești aflate în aceeași situație, chiar și după 1990. Dobrogean fiind, dar și cunoscător — prin natura profesiei —, cât de cât, al problemei în discuție, am rămas profund impresionat de conținutul acestui număr, dedicat în întregime unui spațiu care n-ar fi trebuit — poate greșesc — să iasă din sufletele românilor și nici din preocupările oamenilor politici. Sigur că, într-un număr de revistă, limitat ca spațiu tipografic, nu putea fi cuprinsă întreaga istorie a Cadrilaterului, dar poate că este numai un început, mai ales că în afara celor care semnează în acest număr sunt și alte persoane care s-au preocupat de istoria acestui teritoriu, și aș aminti doar pe actualul prefect al județului Călărași, dr. în istorie **Constantin Tudor**, a cărui teză de doctorat s-a intitulat **«Administrația românească în Cadrilater, 1913–1940»**".

D-le profesor, vă mulțumim sincer pentru aprecierile și sugestiile transmise, după cum vă rămânem recunoscători pentru copiile realizate după fotografiile înfățișându-l pe N. Iorga în timpul vizitei sale în Cadrilater, și cele înfățișând portul Călărași, la 29 august 1940. Dacă veți avea vreodată bunăvoința de a ne împrumuta originalele, le vom reproduce cu toată plăcerea în revista noastră. De prisos să vă spunem că **am fi onorați de colaborarea dvs.**, cu articole, studii sau documente inedite, mai ales că sunteți în fruntea unei instituții pe cât de prestigioase, pe atât de importante pentru studiul istoriei adevărate a românilor.

● **Ana MARTIN**, învățătoare, com. Hoghiz, jud. Brașov. Probabil v-a scăpat atenției caseta redacțională a revistei despre care ne scrieți. Consultând-o, ați fi înțeles de îndată că publicația respectivă nu are nimic de-a face cu **Editura PRO HISTORIA** — egidă sub care apare, din octombrie 2001, revista **„Dosarele Istorei"** —, la mijloc fiind **doar o parțială confuzie de titlu**. Așa încât, nemiloasele dvs. critici, perfect îndreptățite, nu pe noi ne vizează. Desigur, din vara lui 1996 încoace, de când noi scoatem „Dosarele Istoriei", și noi am dat-o, uneori, cum se zice, „în bară", lipsa de atenție sau stresul conducându-ne la erori. Le-am recunoscut întotdeauna și le-am menționat cu onestitate. Nimeni nu este perfect, dar să gafăm (pentru a nu spune mai mult) cum a făcut-o publicația despre care ați crezut că ne aparține, nu ni s-a întâmplat! Iată câteva dintre exemplele citate de dvs.: „**soții** Ferdinand" (!?), pentru Franz (Francisc) Ferdinand, arhiduce al Austriei, și soția lui, asasinați de Gavrilo Princip, la Sarajevo, la 28 iunie 1914; Beria confundat cu Malenkov (se reproduce fotografia ultimului, dar în textul „explicativ" e menționat primul!); Mihai **Viteazu** (scris chiar așa, nearticulat!) ar fi fost asasinat la Șelimbăr (bătălie din 18/28 octombrie 1599, în care domnul muntean a înfrânt oastea transilvană) și nicidecum, așa cum se învață de la școala primară, la 9/19 august 1601, pe Câmpia Turzii; că tot e vorba de asasinate, „aflăm" că N. Iorga a fost lichidat la... Vălenii de Munte (!?), nu cum știe orice om cu o minimă instrucție, în marginea comunei Strejnicul, la 27/28 noiembrie 1940!; în sfârșit, dacă și numele unei colaboratoare de mare prestigiu științific, astăzi cadru universitar la Constanța, este pocit, și încă de mai multe ori în cadrul aceluiași articol — ce să mai spunem... Nimic altceva, decât — reluând expresia ardelenească din scrisoarea dvs. — **„Tulai, Doamne!"**. ■

IMPORTANT ! Pentru completarea colecției dvs. cu numere ale revistei din octombrie–noiembrie 2001, vă invităm să vă adresați redacției. Întrucât stocul este extrem de limitat, grăbiți-vă ! Toate comenzile vor fi onorate prin serviciul poștal, în sistem ramburs.

61959 22

Din tainele comunismul românesc: o nouă incursiune documentară și memorialistică

*Dacă ne-am hazarda să întocmim un clasament al „dosarelor" cu cea mai mare priză la public, în cei aproape șase ani de existență a revistei noastre, atunci, cu siguranță, ediția din decembrie trecut (**nr. 12/64, 2001**) ar ocupa unul dintre locurile podiumului de premiere. Rapiditatea cu care s-a epuizat întregul tiraj și numeroasele mesaje, cum se spune, „de bine" pe care le-am primit — evident, cu mare satisfacție — de la cititori de-ai noștri din toată țara sunt argumente suficiente în acest sens. Pe de altă parte, ele au constituit principalele rațiuni ale deciziei redacției de a „recidiva" sub același generic. Rezultatul îl aveți acum sub ochi: un nou și pasionant mănunchi de documente de arhivă și mărturii memorialistice („asezonate" cu o ilustrație pe măsură, multe fotografii reproduse în paginile care urmează fiind absolut inedite), și unele, și celelalte privind perioada regimului comunist din România. Grupajul este precedat de câteva considerații personale despre acei ani — desprinse dintr-un studiu mai amplu, aflat în pregătire, referitor la lupta pentru putere în sânul partidului —, datorate înzestratei noastre colege de redacție. (J.E.)*

***

Universul comunist, și în cazul românesc, a excelat prin caracterul său așa-zis justițiar. Dar, aceasta numai în parte. Nu numai cei mulți se simțeau amenințați de această justiție înfricoșătoare, dar mai ales membri ai partidului ajunși în funcții înalte de conducere. Pericolul venea din două direcții: de la Moscova, dar și din interiorul partidului. Puterea tutelară, extrem de capricioasă, putea dispune în orice moment cine pleacă — uneori, definitiv... — și cine rămâne. Urma, apoi, reglarea de conturi între membri ai partidului. Au supraviețuit doar cei puternici și suficient de abili în a se strecura și a specula situațiile favorabile lor. Lupta pentru putere în PCR a căpătat, nu de puține ori, aspecte dramatice. Cei care, până mai ieri, luptau împreună în numele aceluiași ideal revoluționar nu s-au dat în lături pentru a-și elimina tovarășii de idealuri, deveniți, dintr-o dată, rivali periculoși. Dar, conform propagandei comuniste, înlăturarea lor s-a făcut numai după o riguroasă selecție pe... criterii ideologice. Neînsușirea „corespunzătoare" a indicațiilor partidului a stat la baza a numeroase excluderi și marginalizări. Păcatul lor, al celor excluși, era însă acela de a fi avut puterea să gândească și să acționeze altfel decât majoritatea obedientă. Iar cazurile sunt destule. Ele nu au fost însă consemnate niciodată în istoria oficială a partidului. Opinia publică era educată/silită să creadă în unitatea de nezdruncinat a partidului. Indezirabilii au dipărut în neantul revoluției care i-a creat.

Cercetările istoricilor români în arhivele până nu demult interzise au scos la iveală fapte și evenimente pe care publicul larg nu le-a cunoscut înainte de 1989. Nesiguranța era nota dominantă a raporturilor dintre tovarăși. Ștefan Foriș a fost asasinat pentru că nu se mai bucura de încrederea partidului, mai exact a Moscovei. Lucrețiu Pătrășcanu a căzut din pricină că vederile sale puteau deveni periculoase pentru poziția anumitor lideri în cadrul partidului. A fost momentul în care cele două aripi ale partidului — „moscovită" (Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu) și „națională" (numită și „grupul din închisori", Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Gheroghe Apostol ș.a) — au acționat ca un tot unitar. Dar, victoria aripii „moscovite" a fost de scurtă durată. Ana Pauker și întregul grup nu au scăpat nici ei de nemiloasa justiție pe care și ei înșiși au instituit-o și în numele căreia au semnat condamnarea la moarte a foștilor camarazi. Isteria antisemită de la Kremlin a determinat înlăturarea reprezentanților aripii externe a PCR. Ana Pauker, decăzută din toate funcțiile, a fost condamnată la singurătate și la despărțirea definitivă de puterea pe care a iubit-o atât de mult. Ca o ironie a sorții, Vasile Luca a ajuns să-și trăiască ultimii ani din viață în penitenciarul de la Aiud, solicitând, de nenumărate ori și pe un ton penibil, o întrevedere cu Gheorghiu-Dej, de la care își aștepta izbăvirea. Avea să moară, în 1963, cerșind, pur și simplu, iertarea, care, însă nu i-a venit niciodată. Peste Teohari Georgescu, aruncat într-o slujbă oarecare, cu totul străină cercurilor înalte ale puterii, s-a lăsat vălul greu al uitării.

Din această perspectivă, Gheorghiu-Dej a fost un veritabil campion al supraviețuirii politice și al menținerii în fruntea partidului. (Cum prea bine se știe, „ucenicul" său, Ceaușescu, avea însă să-i „bată" recordul...) Momentele dificile — după moartea lui Stalin și, îndeosebi, după susținerea „raportului secret" de către Hrușciov — au fost depășite de „Ghiță" cu deosebită diplomație. Ultimele „retușuri" în strategia lui Dej de acaparare totală a puterii au fost asasinarea lui Pătrășcanu (1954) — considerat un rival periculos chiar și din detenție — și înlăturarea din Biroul Politic a lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi (1957), tandemul de pretinși exponenți ai destalinizării. Drumul era astfel deschis pentru finalizarea construcției inaugurate în august 1944: societatea atomizată, supusă controlului și terorii. Și în care totul, dar absolut totul, trebuia, obligatoriu, să se învârtă în jurul partidului, a cărui măreție a fost proclamată și aclamată în chip deșănțat. Iată o mostră proletcultistă, desprinsă din stihurile lui Mihai Beniuc: **„Mă simt ca un gândac într-o dumbravă./ Și strig: măreț partid, o, slavă! Slavă!"**. ■

Mioara ANTON

1951

Cooperativizarea agriculturii: propagandă și teroare, lacrimi și durere

„Vă bat cu capul de pereți și tot facem colectiv!"

La 3–5 martie 1949, CC al PMR a decis, printr-o rezoluție, programul de colectivizare a agriculturii românești. Acest program de „transformare socialistă" a agriculturii urmărea trecerea întregii proprietăți funciare pe care o deținea țărănimea (cu cele două categorii — săracă și mijlocașă), adică aproape 66%, la stat. Formele socialiste de proprietate erau gospodăriile agricole de stat (GAS) și gospodăriile agricole colective (GAC). Pentru a da eficiență acestor forme socialiste de proprietate agrară, s-au înființat stațiunile de mașini și tractoare — SMT-urile. Toate își aveau inspirația în modelul sovietic al colectivizării, din 1929, cu prea puține deosebiri. Colectivizarea în România s-a lovit, însă, de rezistența țăranilor, care nu erau dispuși să-și dea pământul la „colectivă". Propaganda nu a dat roade, partidul fiind nevoit să recurgă la metode brutale și agresive: arestări, bătăi, chiar și suprimarea fizică a celor ce se opuneau. Documentele următoare, provenind din fosta Arhivă a CC al PCR/Cancelarie — și reproduse cu subtitluri ce ne aparțin —, sunt pe deplin edificatoare. Precizăm că este vorba despre stenogramele audiențelor unor delegații — formate din țărani, din fostele regiuni Cluj, respectiv Hunedoara — la conducerea partidului, cu privire la „unele abuzuri" comise în problema creării gospodăriilor agricole colective.

Constantin MORARU,
Liviu-Daniel GRIGORESCU
(Arhivele Naționale Istorice Centrale)

1. „Am venit să ne plângem..."

„Stenograma audienței unei delegații de țărani din satul Șoimuș, regiunea Cluj, la tovarășii Gheorghiu-Dej și Ana Pauker, în ziua de 24 aprilie 1951.

Numele țăranilor: Nagy Alexandru (are opt copii), Barta Șari (are șapte copii), Oțel Ana, Ciortea Lucreția (are trei copii, din care unul în armată), Marcu Ion, Ciortea Suzana (are șapte copii), Balasz (are cinci copii, din care unul bolnav de plămâni), Gaspar Clara și Ciortea Paraschiva (are șapte copii).

Tov. Gheorghiu-Dej: Ce v-a făcut să veniți la București?

Ciortea Suzana: Am venit să ne plângem de neajunsurile ce le avem cu gospodăria colectivă în sat, la noi. Ne-am plâns și la Aiud, la președintele Sfatului, dar nu ni s-a făcut dreptate.

Tov. Gheorghiu-Dej: Toți ați venit cu aceeași chestiune?

Ciortea Suzana: Da. Cam la sfârșitul lui iulie 1950, într-o duminică, a venit tov. Moraru Ion, secretarul de partid de la Aiud, și ne-a chemat pe toți la adunare. Au spus acolo că cine se bagă în colectiv capătă 3 ha de pământ, 50 arii

Ilustrăm documentele din p. 3–11 cu o serie de caricaturi și comentarii reproduse după „Scânteia", „Almanahul cooperației" și „Scânteia satelor", din perioada 1949–1950, antologate de **Ion Spătan**, în „Iconografia colectivizării. «Demascarea diversiunilor chiaburești»" (**„Arhivele Totalitarismului"**, an. I, nr. 1, 1993, p. 68–72).

„Să demascăm toate vicleșugurile chiaburilor!

Chiaburul Pop Gheorghe, din comuna Lemniu, județul Someș, a încercat să saboteze pregătirile de strângere a recoltei, nereparându-și mașina de treerat. El a uns batoza pe dinafara, a curățat-o bine, dar pe dinlăuntru, nu s-a îngrijit s-o repare. El a fost demascat însă de țărănimea muncitoare. Făcându-se controlul batozei, s-au găsit în ea cuiburi de șoareci, semn că chiaburul nici nu se îngrijise de repararea ei.

Chiaburul: «Drace, nu m-am gândit că se vor uita și înăuntru. Acum, vreau nu vreau, sunt silit s-o repar»".

(Desen de **Adrian Lucaci**)

„În comuna Polovraci–Gorj, chiaburul Nicolae Petriciu, care are multe oi, pământ, joagăr, moară și mașină de treierat este socotit mijlocaș. Aceeași greșeală se face cu chiaburul Ion Constantinescu, care are 7 ha pământ și un depozit de cherestea. Înainte, chiaburul a avut și cârciumă".

„— Ei, cum îți merg afacerile, neică?
— Mulțumesc. De când ne socotesc ăștia mijlocași, merg".

(Desen de **I. Crăciunescu**)

grădină și poate să țină vacă la lapte, 10 oi și altele. Pe urmă, tov. Moraru a spus: «M-ați ascultat, dar să știți, ori vreți, ori nu, colectiv tot se face! Vă bat cu capul de pereți și tot facem colectiv!».

Noi ne-am gândit, ce o fi colectivul, că nu eram lămuriți. Ne-am dus acasă și, luni, ne-am dus la lucru, ca de obicei. Luni seara, a venit o mașină și a ridicat doi chiaburi, doi țărani săraci și unul mijlocaș și i-au dus.

Tov. Gheorghiu–Dej: De ce le ziceți chiaburi?

Ciortea Suzana: Așa le zic tovarășii. Găinaru are vreo 40 ha, și Peterfi vreo 25-27 ha. Mijlocașul a fost Polgar Ion, care are 15 ha și doi copii. Țăranii săraci au fost Nagy Gheorghe (frate cu Nagy Alexandru din delegație) și celălalt Varadi Ion, care n-are pământ, numai soția lui are 1/2 ha.

Tov. Gheorghiu–Dej: De ce i-au ridicat?

Ciortea Suzana: Nu știu! I-au ridicat luni noaptea și marți au venit acasă. Erau bătuți groaznic și lui Varadi Ioan îi curgea sângele din cap.

Este în sat un criminal, care a omorît pe fratele lui Nagy Alexandru; îl cheamă Popa Eugen, a fost vânzător la cooperativă și acum e păstor la gospodăria colectivă, ca să ne poată lovi mai bine; a fost bogat, e născut în America și s-a întors cu părinții în 1921. Acest criminal a plecat în sat cu secretarul și i-a spus bărbatului meu că, dacă nu se înscrie până seara în colectiv, va veni mașina să-l ia și va păți la fel ca cel cu capul spart. A venit pe urmă bărbatul și mi-a povestit ce i-a spus. De teamă, ne-am gândit să se ducă la adunare. Noi suntem oameni săraci, cotă am dat, pentru pace am semnat, la vot am fost, fiul s-a dus cătană. Eu am avut multe necazuri în viața mea și cu mare greutate mi-am cumpărat un jugăr și jumătate de pământ, dar, fără să mă întrebe, ceva mi-au luat pământul. În ziua aceea, până la 10 seara, toți bărbații, de teamă, s-au înscris în colectiv.

A trecut câtva timp și s-a făcut o adunare la sediul gospodăriei și ne-am dus și noi, femeile, să știm ce se întâmplă în țară și cum se face colectivul, pentru că la UFDR ne-au spus că și noi avem drepturi. Când ne-am dus la adunare, ei ne-au zis: «De dvs. n-avem lipsă, mergeți acasă, cine v-a chemat aici?», și ne-a scos din cancelarie. A fost apoi o altă adunare la școală și iar ne-am dus. M-au întrebat și pe mine dacă sunt înscrisă și am spus că nu, și atunci iar mi-au zis: «Du-te acasă, că cine v-a chemat?». Noi mai mult nu ne-am dus la adunare, că ne-a fost frică că ne scoate afară.

Au venit de multe ori tovarăși în sat, la care ne-am plâns și ei ne-au spus că dacă am scris cu mâna noastră nimeni n-are treabă cu noi. Astă iarnă, a fost o petrecere și au venit tovarăși și de la Comitetul Provizoriu. Tovarășa învățătoare a citit ca fiecare să-și care gunoiul, să cumpere săpun și să curețe sămânța. Am curățat-o și, când venit timpul însămânțărilor, ne-am dus să arăm. Dar au venit doi tovarăși, cu doi milițieni, și au spus să ieșim afară, că pământul e al lor și nu al nostru. Eu le-am spus că am alergat pentru acest pământ și de ce nu m-au întrebat când m-au înscris. Dar ei mi-au zis să las cum am însămânțat că nu mai pot să adun. Eu am șapte copii și mi-a părut rău de semințele arate. Grâul pus a crescut frumos, iar restul unde nu m-au lăsat să ar-a rămas neînsămânțat. **Noi nu suntem contra gospodăriei colective, dar nu cu forța** *(subl.ns.)*. Unul a spus că pe noi pușcăria ne așteaptă. Într-o noapte, au venit la unul din sat, tot atunci în iulie, vreo patru–cinci milițieni, și el a crezut că au venit hoții. A început să strige că-l omoară, iar nevastă-sa și-a pierdut firea și a căzut jos. I-au spus să se așeze cu fața în jos și l-au bătut. Fata lui, care a fost secretară de UFDR, o văduvă, au luat-o cu ei în comună de la ea și când s-au întors i-au spus să se așeze unul lângă altul la pom, că nu merită două gloanțe, ci numai unul. Fata a spus: «Eu nu merit să mă împușcați din spate, împușcați-mă în față!». Atunci, ei au zis: «Duceți-vă acasă, nu spuneți la nimeni, că a fost numai o glumă».

Vecinul meu a făcut o scrisoare că nu poate veni la adunare, pentru că e bolnav. A venit mașina într-o noapte și soția lui a spus să luăm copiii la noi, că ei merg la Sfat. Fetițele au strigat după mama lor și atunci unul din cei veniți cu mașina a fugit după ele și a spus că le împușcă. Ne-am speriat cu toții.

Tov. Gheorghiu–Dej: Asta a fost atunci. Dar, astăzi, cum stau lucrurile?

(continuare în p. 6)

Colectivizarea agriculturii în România (1949–1962). Cronologie selectivă

1949

3–5 martie: Plenara CC al PMR. Se declanșează campania de colectivizare și de „limitare a chiaburilor"

mai: Excesele activiștilor PMR provoacă reacții ale țăranilor din satul Roman, jud. Botoșani. Au loc ciocniri cu trupele de Securitate; focarele de rezistență sunt lichidate prin folosirea armamentului

14 iulie: Se stabilește impozitul agricol

21 iulie: Se stabilește regimul colectării cerealelor

29 iulie: Izbucnește răscoala țărănească din jud. Bihor; la Girișul Negru, țăranii, adunați în fața Comitetului Provizoriu, strigă: „Vrem pâine. Nu vom lăsa nici un bob de grâu să iasă din comună"; din com. Batâr și Talpoș, coloane de țărani se îndreaptă spre com. Tăut; se scandează lozinci: „Afară cu comuniștii! Trăiască Tito! Nu aveți frică că vine Miliția, că nu trage cu arma, că are ordin!"

1 august: Apare Decretul privind înființarea GAC-urilor

14 decembrie: Gheorghiu–Dej dă încă un avertisment chiaburimii: „Chiaburimea trebuie izolată de masele țărănimii muncitoare, trebuie lichidată influența pe care o mai exercită asupra unei anumite pături a țărănimii muncitoare"

1950

7 aprilie: Gheorghiu–Dej declară că 10.000 de gospodării au intrat în primele 176 GAC-uri

10 iunie: Apare Decretul 151 privind comasarea și circulația bunurilor agricole

1–10 iulie: Revoltă țărănească în Urziceni, jud. Ialomița; țăranii refuză să predea cotele

5–12 iulie: Răscoală țărănească în nordul jud. Vlașca

septembrie: Revoltă țărănească în satul Ungureni, com. Văgulești, jud. Gorj

31 decembrie: Bilanțul colectivizării — 1.027 de GAC-uri, cu 67.719 familii, pe o suprafață de 277.719 ha

1951

11 mai: Gheorghiu–Dej condamnă abuzurile comise în timpul colectivizării, afirmând că s-au folosit „metode de constrângere" și că „s-au produs abateri grosolane de la linia partidului"

18 septembrie: Apare Hotărârea CC al PMR asupra muncii pe tărâmul construirii GAC-urilor și al întovărășirilor agricole

1952

7 iunie: Apare Hotărârea Consiliului de Miniștri al RPR și a CC al PMR privitoare la întreținerea culturilor, pregătirea și executarea la timp a strângerii recoltei și executarea planului de colectări pe 1952

1953

19–20 august: Plenara lărgită a CC al PMR; se anunță că există 1.989 GAC-uri, cu 732.000 ha și 1.996 întovărășiri pe o suprafață de 250.000 ha; se recunoaște că, datorită industrializării forțate, producția agricolă a rămas în urmă, iar în campania de colectivizare s-au comis abuzuri

1954

30 ianuarie: Se agravează sancțiunile pentru nepredarea cotelor

26 decembrie: Se desființează sistemul de aprovizionare pe bază de cartele și rații

1955

23–28 decembrie: La Congresul al II-lea al PMR, se hotărăște intensificarea ritmului colectivizării

1956

4 aprilie: Se înființează Ministerul Gospodăriilor Agricole de Stat

1957

19 ianuarie: Se desființează Ministerul Colectărilor

1958

3 aprilie: Gheorghiu–Dej se arată nemulțumit de ritmul colectivizării în regiunile Hunedoara, Cluj, Bacău, Baia Mare, unde doar 10–15% din suprafața agricolă este colectivizată, deși statistica pe întreaga țară arată că 45% din familiile de țărani sunt incluse în sectorul colectivist

1959

6 martie: Gheorghiu–Dej declară că două milioane de familii, dintr-un total de circa 3,6 milioane, „au păsit cu hotărâre și încredere pe calea arătată de partid, calea agriculturii socialiste"

14–14 iulie: Gheorghiu–Dej anunță că 67% din suprafața arabilă a țării este cuprinsă în sectorul socialist

1960

1 martie: Sectorul socialist din agricultură cuprinde 76,6% din suprafața arabilă a țării și 76,4% din totalul familiilor țărănești

decembrie: Răscoală în satul Vadu Roșca, com. Vulturu, jud. Vrancea; represiunea este condusă de Nicolae Ceaușescu; în urma ciocnirilor dintre autorități și răsculați, se înregistrează opt morți și numeroși răniți *(v., în acest număr al revistei, p. 40 — n.n.)*

1961

30 iunie: Are loc Plenara CC al PMR asupra mersului îndeplinirii Directivelor Congresului al III-lea al partidului privind construirea socialismului la sate și dezvoltarea agriculturii; Gheorghiu–Dej anunță că 84,2% din familiile țărănești sunt incluse în structurile colectiviste

30 noiembrie: Are loc Plenara CC al PMR; Gheorghiu–Dej admite că, „în numele luptei împotriva chiaburilor, peste 80.000 de țărani, în majoritatea lor țărani muncitori, au fost trimiși în judecată, dintre ei peste 30.000 au și fost judecați în procese publice"; abuzurile sunt puse pe seama măsurilor luate de Ana Pauker și Teohari Georgescu

1962

20 februarie: Răscoală țărănească în satul Mărcești, com. Dobra, jud. Dâmbovița; nucleul răsculaților îl constituie un grup de femei; se operează peste 150 de arestări

23–25 aprilie: Plenara CC al PMR cu privire la întărirea continuă a rândurilor partidului; se consolidează organizațiile de partid din GAC-uri; în fiecare GAC, va exista „o organizație de partid puternică, capabilă să mobilizeze pe toți colectiviștii la îndeplinirea hotărârilor partidului și guvernului"

27 aprilie: Gheorghiu–Dej anunță încheierea colectivizării; structurile colectiviste dețin 96% din suprafața arabilă a țării și 93,4% din suprafața agricolă; 3.201.000 de familii sunt încadrate în structuri colectiviste

(Selecție după **Octavian Roske**, „Colectivizarea agriculturii în România, 1949–1962", în **„Arhivele Totalitarismului"**, an. I, nr. 1, 1993, p. 146–168)

„Țarcul chiaburului"
(Desen de **I. Crăciunescu**)

Nagy Al.: Au spus că, în 25, luna asta, vin să ne ia cu forța plugul, carul și vitele. Un tovarăș a venit la mine să-i dau carul ca să ducă medicul la copii, că era noroi. Am spus că-l dau, numai să-l aducă înapoi. El a luat carul și l-a băgat în șură și a spus după aceea că nu-l mai dă înapoi, că este al gospodăriei colective.

„Slobod nu dau!"

Oțel Ana: În ziua de 9, a venit de la Rădești președintele cu un tovarăș îndrumător de la gospodăria colectivă și doi oameni din comună și au spus că au ordin să ridice bivolii. Bărbatul meu le-a spus: «Dacă aveți ordin, nu mă opun, dar slobod nu dau!». Ei au mers în grajd, au luat bivolul și s-au dus.

Un țăran: Nu putem munci pământul, că nu ne lasă să însămânțăm. Ne-am dus cu sămânță, dar ei au spus: «Pământul nu e al vostru ci al nostru».

Tov. Gheorghiu–Dej: Ce populație are satul vostru?

Un țăran: Vreo 62 de familii. Tot hotarul a pus pământul la un loc, vreo 22 ha, dar jumătate a rămas nelucrat. Tractorul nu poate să lucreze acolo că e mai mult deal.

Tov. Gheorghiu–Dej: Câți au intrat de bună voie în gospodăria colectivă?

O țărancă: Vreo 16 familii. Și noi mergem, dar să ne lămurească, nu cu forța. Cu bătaie nu mergem. Le-am spus: «Dați-ne pământul și când vom fi lămuriți, intrăm și noi!». Să ne dea măcar pământul nostru, iar al bărbaților să-l țină acolo; dar ei au spus că răspunde capul de familie, nu noi, femeile. Pământul este însă al nostru și nici nu este pe numele bărbaților. Am venit să ne plângem la dvs., să ne învățați ce să facem, că acolo și-au bătut joc de noi.

Tov. Ana Pauker: Și cum vreți să faceți? Să vă luați pământul și să-l lucrați?

Țărancele: Da.

Tov. Ana Pauker: Dar bărbații?

Țărancele: Ei s-au băgat de frică. Să ne dea pământul nostru, nu al bărbaților, că de ce ne-au înscris fără să ne întrebe? Dacă nu ne dă pământul înapoi, ne lăsăm bărbații și mergem în lume să ne câștigăm pâinea.

Un țăran: Când a fost tov. Moraru ca să facă gospodăria colectivă, îndrumătorii au venit la poartă și mi-au spus: «Dacă nu te înscrii în colectiv, o să fie rău de tine și e păcat, că ai copii și familie».

Tov. Gheorghiu–Dej: N-au făcut bine că v-au silit. Gospodăria colectivă nu se face cu forța.

O țărancă: Au spus că dacă bărbații nu se înscriu, o să-i ducă la Canal și n-o să mai vie înapoi. Eu am citit în foaie *(ziar, n.n.)* ce a spus tov. Stalin, că nu se face cu forța și de ce nu au făcut așa cum spune tov. Stalin? Dar ei mi-au spus: «Ce s-a făcut, s-a făcut, a fost o greșeală și n-o putem reface».

Nagy Al.: Eu sunt pădurar și la mine vin în fiecare noapte șase–șapte inși, pentru că le e frică să nu-i ducă.

O țărancă: Cei 15 inși din gospodărie țin mereu ședințe și spun că ce fac ei așa este, pentru că ei taie și spânzură. Vă rugăm să veniți la fața locului, să vedeți ce este acolo. Noi am trimis o scrisoare la CC și acum am venit să vedem ce facem, că timpul trece și nu ne dă voie să însămânțăm.

Tov. Gheorghiu–Dej: Acum, ce mai puteți pune în pământ?

Țăranii: Porumb din sămânța noastră! Dăm la stat cota ce trebuie, iar cât rămâne să ne rămână nouă. Să ne lase să luăm roada, că noi am însămânțat. Dacă ne ia pământul pentru gospodărie, atunci să ne dea pământ în altă parte.

Tov. Gheorghiu–Dej: Partidul nostru nu face gospodării colective cu sila. Numai aceia care s-au convins și vor să intre de bună voie în gospodăria colectivă, aceia să intre. Cine a făcut gospodărie colectivă cu silă, acela a călcat Hotărârea partidului și va fi tras la răspundere. Acela n-are ce căuta în partid și o să fie exclus din partid. Noi o să cercetăm la fața locului și dacă se dovedește că cele spuse de dvs. sunt adevărate, acei care v-au amenințat, v-au arestat, v-au bătut, aceia care au făcut necazuri populației, v-au pus pe drumuri, aceia vor fi dați în judecată și vor fi pedepsiți așa cum cere legea. Ei n-au avut voie să facă gospodării colective cu sila și cu amenințări. Și dvs. bine ați făcut vă v-ați adresat Comitetului Central și guvernului. Să spuneți țăranilor, cetățenilor din sat, că guvernul și partidul nu vor să facă gospodării colective prin constrângere. Întoarceți-vă liniștiți acasă, vedeți-vă de treabă, lucrați-vă pământul și, atunci când vă veți convinge și veți vedea că e mai bine în gospodăria colectivă, veți veni singuri să vă înscrieți.

(continuare în p. 8)

„Chiaburul Iorga Gheorghe, din Stănești – Vlașca, a încercat să se bage în întovărășire cu țăranii muncitori ca să-i are și lui tractoarele Statului pe preț redus. Dar țăranii muncitori l-au demascat și nu l-au primit în întovărășire, spunându-i: N-are ce căuta lupul în turma de oi!

Chiaburul s-a gândit,
Că i-ar sta bine 'ndosit,
Să 'mbrace a oii blană,
Să-și ducă treaba vicleană

Că, de ani de jăcmăneală,
Își făcea, măi vere, fală,
Și de-acum el ar mai vrea
Să îi meargă tot așa....

Mări, cine-aceasta e?
Iaca, Gh. Iorga, bre,
Din Stănești, jud. Vlașca
Dar nu-i va merge pleașcă
Că pe Gh. Iorga, măi,
Îl vedem după călcâi
Și sub blană îi vedem
Cismele de chiaburan...

— Be-he-he!, măi fraților,
Întovărășiților!
N-aveți grije că vă rup
Că sunt oaie, nu sunt lup —
Plugărimea ce să zică
Dacă 'n sânge o 'înfurnică?
Iaca-i smulge 'ndată blana
De vezi fiara, hoțomana!".

(Desene de **Cerdăcescu**)

Noi considerăm că gospodăria colectivă e mai bună, e o formă mai înaltă de gospodărie agricolă decît gospodăria individuală. La început, va merge mai greu, ca la orice casă nouă. Trebuie să muncești până îți întocmești bine gospodăria. Greșesc acei care, stând de vorbă cu țăranii, le spun că statul le va da totul. Statul dă ajutor, e drept, dar niciodată nu s-a făcut o gospodărie așteptând să pice totul din cer. Numai munca, hărnicia noastră și buna gospodărie pot să aducă belșugul. În gospodărie colectivă, pământul tot al dvs. va fi, dar, muncindu-l în colectiv, cu mașini, cu tractoare, pământul va da roade mai îmbelșugate și va fi mai multă hrană, mai multă pâine, copiii nu se vor mai îmbolnăvi din cauza lipsei de alimentație. Vor fi mai multe vite, mai multe păsări. Viața va fi mai bună decât acum pentru voi, pentru țăranii muncitori, nu pentru chiaburi. Peste 5–10–15 ani, veți vedea cum va înflori țara noastră frumoasă.

Dar, gospodăria colectivă, ca să fie puternică, trebuie făcută cu voia oamenilor, nu fără voia lor. Datoria noastră este să vă spunem că e bine să formați gospodării colective, iar dvs. să vă gândiți, să vă sfătuiți și când veți fi convinși că dreptatea este de partea voastră, numai atunci să intrați în gospodăria colectivă. Va veni timpul când singuri vă veți da seama că gospodăria colectivă este mai bună decât gospodăria individuală. Peste un an–doi, o să spuneți ce bine ar fi fost dacă am fi intrat mai devreme în gospodăria colectivă. Și nu numai bărbatul trebuie să fie hotărât și convins să intre în gospodăria colectivă. Datoria bărbatului, dacă el e convins — nu silit și amenințat —, este să lămurească și femeia. Dacă femeia nu e de acord, bărbatul să aștepte până când și femeia va fi convinsă. Ce fel de gospodărie va fi aceea, în care bărbatul intră și femeia nu? Bărbatul care intră în gospodăria colectivă se va uita mereu înapoi la gospodăria veche și, desigur, că astfel nu va putea lucra bine. Trebuie va bărbatul și femeia să fie amândoi de acord și convinși să intre în gospodăria colectivă.

„Am mai învățat și noi"

Tov. Ana: N-ar fi rău dacă ați merge să vizitați o gospodărie colectivă unde oamenii s-au unit de bună voie, și să stați cu ei de vorbă.

Tov. Gheorghiu–Dej: Dacă vreți și sunteți de acord, noi putem să vă înlesnim cum arată o gospodărie colectivă în care oamenii s-au unit de bună voie, ca să judecați singuri.

Tov. Ana: Nu trebuie să fie dușmănie între dvs. și cei din gospodăria colectivă.

Tov. Gheorghiu–Dej: De ce să fie dușmănie? Sunteți frați, țărani muncitori și trebuie să vă ajutați unii pe alții. Cei care au intrat în gospodăria colectivă bine au făcut că au intrat! Despre cei care nu sunt încă convinși să intre, nu e nici o supărare. Unii se conving repede, alții mai încet. Aceștia n-au decât să lucreze pământul lor, iar mai târziu, dacă vor voi, vor intra. Nimeni nu le va spune: «De ce n-ați intrat mai înainte, acum nu vă mai primim!». Când vă veți convinge, veți putea intra și dvs. Anul acesta, cotele obligatorii la colectare se așează mai bine decât anul trecut. Am mai învățat și noi. Anul trecut, au făcut unii oameni greșeli, unii din nepricepere, alții din rea–credință, căutând dinadins să supere pe țărani și să le facă viața amară, ca țăranii să se supere pe conducerea țării. Dar, datoria voastră este ca toate nedreptățile să le aduceți la cunoștința Sfatului și dacă Sfatul nu vă face dreptate aveți dreptul să mergeți la guvern, să arătați cazurile concrete, așa cum este cazul unuia din dvs. care n-a avut cartofi și a trebuit să cumpere cartofi ca să dea la colectare. Toți cei care calcă legea și fac nedreptăți țăranilor vor fi trași la răspundere.

Un țăran: Vitele o să ni le dea înapoi?

Tov. Gheorghiu–Dej: N-au avut voie să vi le ia! Să vor da înapoi tot ce vi s-a luat cu forța: și pământul, și vitele. Cu însămânțările trebuie să ne gândim, să facem cum e mai bine ca să nu vă certați nici cu oamenii din gospodăria colectivă. Cel mai bun lucru ar fi să vi se dea pământul în altă parte, dacă mai e pământ acolo și să-l semănați cu porumb. Cât pământ ați avut, atâta să vă dea înapoi și să vă dați mâna cu cei din gospodăria colectivă.

O țărancă: La Odvarem e aceeași situație ca la noi. Acolo, nici un sfert nu e arat pământul. Foarte puțini au putut ara cu tractorul.

Barta Sari: Un tovarăș de acolo a spus că bine facem dacă ne spânzurăm, ca să se sperie ceilalți. Ne e frică să mergem înapoi. Au spus că n-avem voie să dăm copii la slujbe, ci numai în gospodăria colectivă.

Tov. Gheorghiu–Dej: Noi o să trimitem pe cineva acolo să vadă care e situația și să împace lucrurile cum e mai bine. Nu vă va aresta nimeni, să n-aveți nici o frică. Să le fie frică celor care au făcut toate acestea! N-aveți nevoie de hârtie la mână. Noi vom da dispoziții acolo să se îndrepte lucrurile. Mergeți liniștiți acasă. Noi vrem binele dvs.".

(Fond CC al PCR, Cancelarie, 19/1951)

---

2. Ori în colectivă, ori la Canal

„Stenograma audienței unei delegații de țărani din satul Cistei, raionul Alba, regiunea Hunedoara, la tov. Gheorghiu–Dej și Al. Moghioroș, în ziua de 15 mai 1951.

Numele țăranilor: Cârnaț Teimotei, Ciortea Mihai și Aldea Gheorghe.

Tov. Gheorghiu–Dej: Ce necazuri v-au adus la București?

Ciortea Mihai: Am venit în numele a 28 familii să ne plângem de necazurile ce le avem cu gospodăria colectivă din satul nostru.

Prin august 1950, oamenii din sat au început să fie chemați la Comitetul Provizoriu de către președintele Comitetului Provizoriu, care ne-a spus: «Ori vă înscrieți în 24 de ore în gospodăria

colectivă, ori pregătiți-vă traista să mergeți la Canal».

Oamenii n-au vrut să se înscrie. Noi nici n-am fost programați pentru gospodăria colectivă, ci o comună vecină. Dar secretarul organizației de bază, cu președintele și secretarul Comitetului Provizoriu au făcut rămășag pe vin, că în termen de 24 ore țăranii din satul nostru se vor înscrie 100% în gospodăria colectivă. Ca să sperie satul, au ridicat șase oameni, i-au dus la Securitate, la Blaj, și i-au bătut. Când cei bătuți s-au întors acasă, s-a înscris aproape întreaga comună, 180 de familii din 192. Celor bătuți la Blaj le-au cerut să nu spună adevărul, ci să spună că au căzut din tren. După vreo două săptămâni, s-a trimis de la partid un organizator care se purta prost cu oamenii și îi amenința. Spunea femeilor: «Ori vă calc, ori vă trântesc, dar o să vă arăt că o să fac aici gospodărie!». Pe opt țărani, care l-au întrebat de ce se poartă rău cu oamenii, i-a făcut chiaburi ca să-i dea afară din gospodărie, cu toate că nici unul nu trece peste 10 ha.

Tov. Gheorghiu–Dej: Dvs. pe cine socotiți că e chiabur?

Ciortea: După câte știu, un chiabur este cel care a exploatat o viață întreagă, a avut mașină de treierat, tractor, moară etc. Dar dacă a muncit din zori și până noaptea târziu și a folosit în sezon, ca ajutor, doi–trei oameni, nu-l socotesc chiabur.

Aldea Gh.: După câte am învățat în armată, eu socotesc că un chiabur este unul care are mai mult venit decât îi trebuie, nu este în stare să muncească singur pământul, înșeală pe ceilalți. În nici un caz nu poate să fie în rând cu mine care am un iugăr și jumătate.

Ciortea: Noi aparțineam atunci de fostul județ Târnava Mică și trebuia să ne predea la raionul Alba când se va face raionarea. Se grăbea să ne preia cu gospodăria constituită, dar raionul Alba nu voia să ne primească, pentru că nu se făcuse încă inaugurarea gospodăriei. Au telefonat atunci la Comitetul Central și li s-a spus că se poate inaugura. Au venit cu două mașini de la plasă și județ, dar nici un om n-a vrut să meargă la inaugurare, afară de cei pe care i-au prins pe drum cu mașinile. Inaugurarea s-a făcut cu oameni străini de sat și nici în comitet n-a vrut să fie niciunul de la noi și au pus tot străini de sat. Au cărat vin de la cooperativă, au băut și au petrecut toată noaptea.

După inaugurare, nici un om n-a vrut să iasă la lucru pentru gospodăria colectivă. Când oamenii au început să însămânțeze pământul lor propriu, au venit cu Securitatea să-i scoată la muncă pentru gospodăria colectivă, dar ei n-au vrut să meargă.

Oamenii s-au dus și au însămânțat partea lor, dar plan de cultură n-au avut decât cei 12 care nu s-au înscris în gospodărie.

Tov. Gheorghiu–Dej: Câte familii sunt acum în gospodăria colectivă?

Ciortea: 33 de familii.

Ne-au luat apoi în primire cei de la Hunedoara, care nu ne-au dus la Securitate, ci au chemat la raion și la regiune numai pe membrii de partid. Dar ce le-au făcut acolo nu poți să scoți de la ei, că nu spun.

Tov. Moghioroș: În organizația de bază nu s-a discutat?

Ciortea: Absolut nimic. Cine avea curajul? Noi nu putem să ne adunăm ca înainte, să ne sfătuim, ne e frică să umblăm, au băgat pe atunci spaime în noi.

Aldea: Când oamenii auzeau că vine mașina de la Securitate, fugeau din sat, erau înfricoșați.

(Desen de **Adrian Lucaci**)

„S-a gândit chiaburul V. Ștefan, din Talpa Ogrăzile, regiunea Teleorman, și a găsit cu cale că nu trebuie să dea nimic la colectare.

Într-o bună zi, la poarta lui, s-au oprit tovarășii Mincă Dumitru, Maria Bădici și Mihai Ciobanu pentru a-l înștiința că trebuie să-și predea cota de porumb la colectare. Au bătot cât au bătut la poartă, dar degeaba. Chiaburul «nu era acasă». S-au interesat prin vecini, dar nu-l văzuse nimeni plecând.

— Măi, i s-o fi întâmplat chiaburului ceva?, și-au spus oamenii.

L-au găsit pe chiabur ascuns într-un coteț, făcând pe mortul în porumb.

Sub niște glugi de coceni, au găsit și porumbul ascuns.

Iată cum încearcă chiaburii să saboteze, să lovească în interesele poporului muncitor. De aceea, trebuie să le descoperim și să le zădărnicim toate fărădelegile lor".

„N-am să dau la colectare,
Și-a zis el, că sunt isteț.
Și să nu-l găsească-acasă
S-a ascuns într-un coteț.

Dar tovarășul Ciobanu,
Și cu Mincă, cu Bădici,
Pe Ștefan, chiaburul lacom,
Mi l-au dibuit și-aici".

Ciortea: Dacă mergem acasă nu știu ce o să fie cu noi. Ne e frică să mergem.

Tov. Moghioroș: Și acum este teroare?

Ciortea: Nu.

Tov. Moghioroș: Atunci, de ce vă e frică? Oricine are dreptul să vină la Comitetul Central.

Tov. Gheorghiu-Dej: Câți membri de partid sunt în sat?

Ciortea: 18 membri de partid. Secretar este acum Cârnat Valer, dar nu de mult, fostul secretar, care a băgat oamenii cu forța în gospodăria colectivă și i-a dus la Securitate, este acum militar.

Tov. Gheorghiu-Dej: Dumneata ai rămas în gospodărie de bună voie?

Ciortea: Eu, când m-am înscris, era acolo tov. Șerban, delegatul CC, și i-am spus că nu mă înscriu, pentru că terenul nu e al meu, ci al soției, iar ea spune că nu se înscrie anul acesta, că vrea mai întâi să vadă cum merge gospodăria colectivă. Dacă eu mă înscriu, ea se desparte de mine. Tov. Șerban mi-a spus să mă înscriu, că ea se va lămuri mai târziu, cinci ani am trăit bine cu soția și acum am ajuns că am și bătut-o.

Tov. Gheorghiu-Dej: Nu ați făcut bine.

Ciortea: Seara, am venit necăjit și ea nici mâncare nu mi-a gătit.

Tov. Gheorghiu-Dej: Trebuie răbdare, cu graba nu faci nimic. Va veni ea singură când va prinde gust de lucru acesta nou. Dar cu sila nu se poate, n-ai voie s-o bați.

Ciortea: La Comitetul raional au spus să mă despart de ea, că o să vină ea înapoi.

„Țăranul nu uită"

Tov. Gheorghiu-Dej: Rău te-au sfătuit. Nu trebuie să te desparți de soție, noi nu te sfătuim așa. Să știi că aici este și lipsa dumitale. Ca membru de partid, nu trebuie să mergi cu bătaia, ci să te porți cu ea răbdător, frumos, cu toată gingășia, s-o lași să se convingă, s-o înveți, să-i arăți că-i vrea binele.

Ciortea: Soția mea mi-a arătat articolul tovarășei Ana Pauker, unde spune că intrarea în gospodăria colectivă trebuie să se facă cu liber consimțământ.

Tov. Gheorghiu-Dej: În gospodăria colectivă trebuie să intre numai acei care sunt convinși că gospodăria colectivă este mai bună decât mica gospodărie individuală. Încet, încet, se vor convinge și ceilalți țărani și vor veni de bună voie, nu silit. Cu sila nu se poate face gospodărie colectivă. Dacă ai băgat spaima în oameni, greu poți să te apropii de ei, mai ales că țăranul nu uită. Metodele de constrângere sunt străine de noi și fac foarte mult rău partidului nostru.

Partidul nostru n-a luat niciodată asemenea hotărâri. Singura hotărâre a partidului este aceea de a lămuri țărănimea muncitoare de ce este mai bună gospodăria agricolă colectivă decât gospodăria individuală. Este clar că dacă se pun la un loc toate mijloacele de care dispune fiecare țăran muncitor și sunt folosite mai gospodărește, iar gospodăria este condusă de oameni care se pricep, cinstiți, și care se bucură de încredere, atunci pământul va fi lucrat mai bine, roadele vor fi mai bogate, vor fi mai multe vite, mai multe păsări, viața va fi mai îmbelșugată și oamenii vor munci mai cu drag.

O bună gospodărie nu poate fi rezultatul constrângerii. Tot ce s-a făcut cu presiune, arestări, bătăi a amărât țărănimea și a făcut mare rău partidului, pentru că asemenea procedee îndepărtează masele de partid. Oamenii spun: «Uite ce fac comuniștii!».

Poate că are o oarecare vină și CC al PMR, care n-a controlat la timp pe nemernicii aceștia și n-a luat măsuri ca să-i împiedice să facă asemenea fapte nerușinate. Ar fi trebuit să fim mai severi și să nu dăm aprobare pentru întemeierea gospodăriilor agricole colective numai pe baza spuselor unor asemenea activiști necontrolați. Trebuie să mergem la fața locului și să controlăm dacă țăranii sunt convinși de necesitatea gospodăriei colective, dacă soțiile lor sunt de acord, dacă la întemeierea gospodăriei s-a respectat principiul liberului consimțământ.

Membrii de partid au datoria să-și spună părerea, să ia atitudine față de acei care calcă sau denaturează directivele partidului, indiferent cine ar fi aceștia. Membrii de partid au datoria să le arate acestora ce spune Comitetul Central și ce rău face și partidul când nu respectă întocmai directivele Comitetului Central.

Nu este admisibil să amenințI oamenii cu închisoarea sau să-i mâni cu biciul în gospodăria colectivă. Acei cărora nu le pasă dacă țăranul intră în gospodăria colectivă, cu voie sau fără voie, fac conștient sau inconștient jocul dușmanului.

Eu nu pot să afirm că toți acei care au folosit mijloace de constrângere la

„Drumul spre colectivizare"
„Șarpelui *(identificat cu chiaburul, n.n)* când i se face de moarte stă de-a curmezișul drumului..."

formarea gospodăriilor colective sunt dușmani. Poate că este vorba de niște descreierați, dar în orice caz ei aduc apa la moara dușmanului.

Partidul nostru condamnă actele de constrângere. Comitetul Central va lua măsuri împotriva acelora care calcă dispozițiile și linia partidului nostru.

Sunt membri de partid la sate cu o anumită vechime în partid care s-au dezvoltat politicește, au învățat multe lucruri de când sunt membri de partid, sunt mai lămuriți. Dar, din păcate, constatăm că sunt anumiți membri de partid care nu văd încă importanța gospodăriei agricole colective, importanța transformării socialiste a satului și ei singuri fug de gospodăria colectivă. Sunt chiar și asemenea cazuri când membri de partid iau atitudine împotriva gospodăriei agricole colective, se pun în fruntea elementelor înapoiate, rămase înapoiate nu din vina lor, ci din vina vechiului regim burghezo-moșieresc, care i-a ținut în beznă pentru a-i exploata. Asemenea membri de partid au atitudine necorespunzătoare liniei partidului nostru. Se poate ca într-o serie de cazuri să ajungem la concluzia că astfel de oameni nu pot fi membri ai partidului. Fără nici o supărare. Poate, mai târziu, ei vor corespunde cerințelor și vor merita să devină membri ai partidului nostru.

Comuniștii, membrii de partid, trebuie să fie de acord nu numai în general cu linia partidului, ci trebuie să lupte pentru aplicarea ei în viață, să fie dintre cei dintâi întemeietori ai gospodăriilor agricole colective, să fie aceia care să ducă cuvântul partidului în masele cele mai largi ale țărănimii muncitoare pentru a le convinge de necesitatea înființării gospodăriilor agricole colective.

Cauza greșelilor care s-au comis de către unii membri de partid în unele locuri stă în nerespectarea hotărârilor partidului. Noi nu avem de trasat o altă linie decât aceea stabilită în hotărârea Plenarei CC al PMR din martie 1949. Aici este arătată limpede linia partidului. Sunt arătate sarcinile partidului în ceea ce privește munca la sate și felul cum trebuie muncit pentru crearea gospodăriilor agricole colective. Dar hotărârile Comitetului Central nu au fost aduse la cunoștința masei membrilor de partid și a celor fără de partid și nu au fost suficient prelucrate și însușite.

Trebuie să prelucrăm în mod temeinic hotărârea partidului cu privire la întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și transformarea socialistă a agriculturii, și tot ce s-a spus în ultimul timp despre denaturările acestei hotărâri. Nu este permis să silești țăranii să intre în gospodăria agricolă colectivă.

Ceea ce s-a întîmplat în satul Cistei nu este singurul caz; sunt multe cazurile când țăranii nu se arată încă dispuși să intre în gospodăria agricolă colectivă. Proprietatea privată le este puternic întipărită în conștiință. Ei preferă să sufere pe petecul lor de pământ decât să se despartă de dânsul. Sunt elemente încă înapoiate, dar aceasta nu înseamnă că vor rămâne așa în vecii vecilor. Prin muncă politică sistematică, perseverentă, dusă de partid, prin exemplul gospodăriilor agricole colective, țărănimea muncitoare se va convinge din ce în ce mai mult de avantajele acestora. Dar la aceasta se poate ajunge nu prin constrângere, ci numai aplicând principiul liberului consimțământ.

Dacă vom întreba pe țăranii săraci și pe țăranii mijlocași: Bună a fost pâinea la stăpâni, vor ei oare să se întoarcă domnia capitaliștilor și moșierilor care, și unii și alții, au exploatat până la sânge pe muncitori și pe țărani? — ei vor răspunde că nu. Ce bun le-ar aduce moșierii și capitaliștii? Ar aduce robia, exploatarea cruntă! Poporul să muncească ca să le mărească lor averile!

Țăranul a fost prea mult înșelat de boieri, prea mult a avut de suferit și a devenit neîncrezător. De aceea, trebuie să muncim cu răbdare, să întărim încrederea țărănimii muncitoare în politica partidului nostru și a clasei muncitoare.

Țăranul, muncind petecul lui de pământ, când va vedea exemplul gospodăriei agricole colective, când va vedea că acolo se muncește cu mașini, cu tractoare, că este o viață mai îndestulată, o viață culturală, atunci el se va convinge și va veni să ceară: «Primiți-mă și pe mine în gospodăria colectivă, și eu sunt țăran muncitor și vreau să muncesc alături de voi».

În primul rând, membrii de partid care sunt în gospodăria agricolă colectivă trebuie să aibă atitudine frumoasă față de acei țărani care nu au intrat încă în gospodăria colectivă. Este un pericol când cei intrați în gospodăria colectivă privesc de sus pe cei rămași încă în afara gospodăriei și se izolează de ei. Ei trebuie să-i apropie, să-i cheme din când în când să vadă cum se lucrează în gospodăria colectivă, să rămână prieteni cu ei, să nu-i considere dușmani și să nu-i confunde cu chiaburii.

Datoria noastră, a comuniștilor, este să combatem orice denaturare a principiului aderării de bună voie în gospodăria agricolă colectivă, să explicăm neobosit țăranilor săraci și mijlocași ideea unirii de bună voie în gospodării agricole colective, să le arătăm că acesta este singurul lor drum, că aceasta este în folosul lor.

Ar fi bine să meargă la fața locului un membru al Comitetului Central.

Tov. Moghioroș: M-aș duce eu.

Tov. Gheorghiu-Dej: Bine, du-te dumneata acolo, informează-te la fața locului, îmbrățișează problemele sub toate aspectele, cheamă pe tovarășii de la Deva, de la Sfatul Popular, de la Securitate și interesează-te de unde au primit asemenea dispoziții".

(Fond CC al PCR, Cancelarie, 29/1951) ■

EXCLUSIVITATE • la orizont, o nouă apariție editorială • EXCLUSIVITATE

1956 Cultul personalității lui Dej*

Paul NICULESCU-MIZIL

Mai sus *(în cadrul lucrării menționate , n.n.)*, m-am referit la cuvântarea *(lui Gheorghiu-Dej, din martie 1956, n.n.)* ținută la Clubul „Grivița Roșie". Era vorba de alegerile pentru deputați în Sfatul Popular al Capitalei. Am participat la acest miting, chiar am contribuit la organizarea lui. La apariția lui Dej la tribună, sala s-a ridicat în picioare, a aplaudat și a scandat câteva minute în șir numele lui Gheorghiu-Dej. Acesta și-a rostit cuvântarea alcătuită din două părți, o parte pe care o reproduc — pentru prima oară — și o parte publicată în presa timpului. După cuvântare, Dej mi-a cerut ca partea privitoare la cultul personalității să nu fie publicată. Cred că astăzi, la aproape o jumătate de secol, embargoul a expirat. De aceea, având în vedere interesul istoric și politic pe care-l reprezintă, îmi îndeplinesc promisiunea de a da publicității acel text. Menționez că nu am făcut nici o modificare, decât corectura inerentă unui text stenografiat. Dau curs textului:

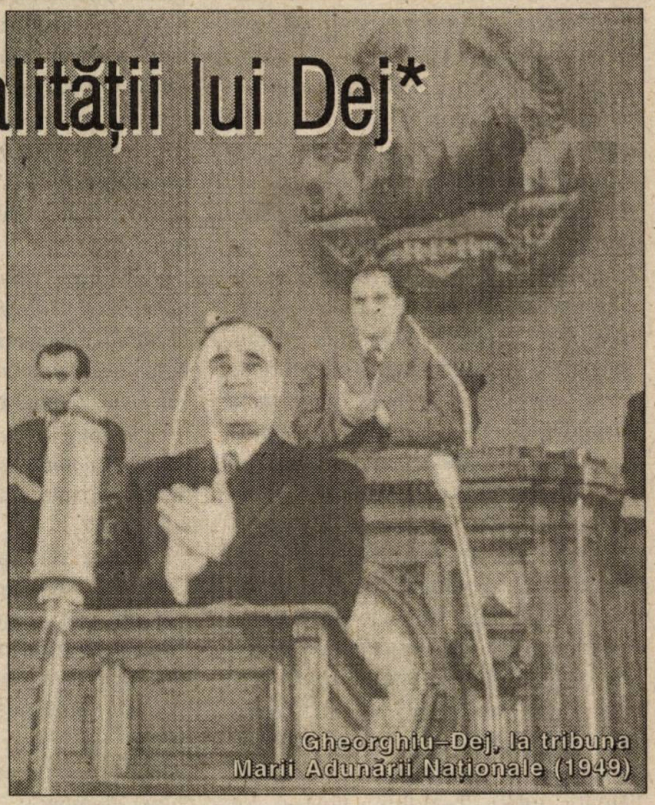

Gheorghiu-Dej, la tribuna Marii Adunări Naționale (1949)

Neplăcere, amărăciune...

„Dragi tovarăși și tovarășe,

Înainte de a intra în conținutul problemelor legate de gospodărirea orașului, aș vrea să mă ocup de o problemă deosebită.

La începutul discuțiilor noastre, am fost primit cu o manifestare caldă, tovărășească. Însă trebuie să mărturisesc că, atunci când le întâmpinăm, asemenea manifestări ne produc multă neplăcere, chiar o anumită amărăciune. Despre ce este vorba? Se vede că în activitatea organizațiilor de partid, a organizațiilor de masă, s-a lucrat în așa fel încât s-a răspândit, într-o măsură deosebit de serioasă, cultul personalității. Oare, tovarăși, un singur om, cât de capabil ar fi el, ar putea să rezolve problemele atât de mari pe care le pune construirea socialismului: probleme de stat, de ordin gospodăresc, cu privire la construcția și activitatea de partid? Poate o persoană să înlocuiască partidul? Poate fi pus față în față cu partidul? Poate fi confundat cu partidul? Doar se știe că partidul este forța conducătoare. Comitetul Central este colectivul de conducere al acestui partid. Oare aceasta este o chestiune despre care trebuie să se vorbească numai la anumite sărbători, în lecții sau de către agitatorii noștri? Cum a fost posibil ca, într-un număr mare de ani, în țara noastră, să capete o întindere foarte mare acest gen de manifestări la adresa unei persoane, cu scandarea numelui acestei persoane? Caracterul, conținutul acestor manifestări, trebuie să-l considerăm nejust, antimarxist, dăunător politicii partidului.

Cu mulți ani în urmă, această problemă a fost pusă în discuție și în organele noastre de partid. Din păcate, fie că a fost pusă anemic, fie că unii au înțeles că ar fi vorba de unele manifestări de modestie. Nu întâmplător aceste manifestări, caracteristice pentru cultul personalității, au continuat, cu

* Fragment — cu subtitluri care ne aparțin — din ***O istorie trăită. Memorii***, vol. I, ediția a doua, revăzută și adăugită, în curs de publicare la Ed. Enciclopedică, București (prima ediție, care nu conține acest capitol, a apărut în 1997). În altă parte a volumului ce urmează să vadă lumina tiparului, autorul arată că, în ciuda rechizitoriului făcut în cuvântarea reprodusă aici, Gheorghiu-Dej a promovat și a stimulat cultul propriei personalități.

Despre P. Niculescu-Mizil, vezi — în privința datelor biografice și a funcțiilor de partid și de stat deținute — numere mai vechi ale revistei noastre, precum și Gh. Crișan, ***Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944–22 decembrie 1989)***. București, Ed. Pro Historia, 2001, p. 207–208).

toate că s-au dat pe linie de partid dispoziții, s-au luat măsuri de educare a membrilor de partid, s-au dat îndrumări agitatorilor noștri dragi cum să-și desfășoare munca. După cum se vede, rezultatele lor ne-au dus până acolo încât trebuie să punem capăt o dată pentru totdeauna acestor manifestări nesănătoase. Este uneori chiar desgustător să vezi și să asculți elemente mic–burgheze, cu limba catifelată, alteori ascuțită și destul de lungă, cum știu să răspândească acest cult al personalității. Micii burghezi sau acele persoane dominate de spiritul mic–burghez au întotdeauna nevoie de supraoameni. Când dispar supraoamenii, se produce un gol în jurul lor, îi cuprinde disperarea, deznădejdea, dezorientarea, confuzia. Ei nu sunt în stare să vadă în ce constă forța partidului nostru, în ce constă (sic!) *rezultatele grandioase ale poporului muncitor. Forța partidului nostru constă în rezolvarea problemelor mari sau mici de către colectivul de conducere, de către partid. Partidul înainte de toate și nu persoanele. Trebuie combătut cultul personalității și trebuie pus capăt pentru totdeauna acestor manifestări.*

Personalitățile și mulțimea

Marxism–leninismul nu recunoaște cultul personalității. Oricât de capabile ar fi, oricât de luminate capete ar avea, personalitățile nu pot înlocui înțelepciunea colectivului chemat să elaboreze linia generală, programul de luptă, acțiunile construcției. Această manifestare a fost încurajată timp îndelungat datorită lipsei de atitudine critică din partea activului nostru de partid, din cauza lipsei de pregătire, a nivelului ideologic și politic încă scăzut al cadrelor noastre. S-au îngăduit asemenea manifestări. Încă în 1952, am convocat la Comitetul Central redactorii presei centrale, locale, corespondenții, activul Comitetului Central, cadrele de partid cu munci de răspundere. Le-am arătat ce daune aduc partidului prin acea propagandă deșănțată, pe care o patronau, prezentând întâlnirile tovarășului Dej cu muncitorii din activul economic, gospodăresc, într-o lumină romanțioasă și într-un fel încât toată lumea să creadă că este suficientă această întâlnire între tovarășul Gheorghiu–Dej și câteva persoane solicitante pentru ca lucrurile ridicate de ele să se realizeze.

Forma demagogică a acestei prezentări este neplăcută pentru orice om cinstit. Prezentându-l așa pe tovarășul Gheorghiu–Dej, îl îndepărtează, îl izolează de partid. Oare cine are acest interes? Pentru ce asemenea formule ca: părinte, învățător? Acestea sunt lipsite de seriozitate. Elementele mic–burgheze se complac în asemenea îmbinări. Când întâlnesc greutăți, este destul să se izbească de ele, că dau bir cu fugiții. Când sunt greutăți foarte mari, încep să-și piardă încrederea în forța clasei muncitoare. În fața ochilor lor se creează o ceață, nu mai văd dincolo de ea, se înspăimântă și o rup înapoi. Să te păzești când un asemenea element te ia în gură. Când îți dă drumul nu te mai recunoști. Acesta este caracterul micului burghez.

Trăind în mijlocul lor, ei pot să ne influențeze cu educația burgheză, împotriva căreia noi am luptat. A spune că am lichidat cu aceasta ar fi o mare greșeală. Cultul personalității dăunează intereselor partidului. Nimeni, oricine ar fi, nu poate fi contrapus ori pus deasupra partidului. Nu se cunosc, decât cu foarte puține excepții, persoane care să nu greșească. Iar, dacă li se atribuie un asemenea loc în spațiu, la un moment dat încep să creadă că nu mai pot să greșească și nu mai pot fi criticați. Nu există membru de partid, orice muncă ar avea el, care să nu fie controlat, să nu dea dare de seamă în fața partidului asupra activității lui, să-și recunoască lipsurile și greșelile pe care le-a făcut, să arate cauzele care l-au dus la aceste lipsuri.

Aceasta face parte din munca educativă a fiecărui membru de partid. Este înscris în Statutul partidului nostru. Acolo nu se găsește vreo asemenea prevedere care să pună o persoană deasupra partidului său. Nu trebuie să se spună cine este mai mare, cine este la mijloc și cine la urmă. În partid, toți sunt membri, au drepturi egale. Sunt obligați să participe, în măsura capacităților lor, la elaborarea hotărârilor și la traducerea lor în viață, să răspundă pentru acele sectoare de activitate care le-au fost încredințate, să fie scoși când fac greșeli pentru care nu mai pot fi lăsați în postul respectiv.

Răspândirea cultului personalității este un pericol pentru partid. Conștient sau inconștient, nimerești cu o piatră în capul cuiva. Aceasta îi produce durere. Indiferent cine a trimis piatra, capul tot suferă durerea. Or, partidul nu trebuie să primească o asemenea piatră. Capul partidului este Comitetul Central. Problemele nu se rezolvă de către o persoană, ci de către Comitetul Central.

Primejdia constă în aceea că, răspândind cultul personalității, vrând nevrând, răspândim în masa oamenilor muncii această formă de manifestare, pe care mulți nu o înțeleg. Și o repetă. Se creează părerea că partidul și Comitetul Central nu pot merge fără tovarășul Gheorghiu–Dej. Or, această concepție, care se poate înrădăcina la mulți membri de partid, trebuie combătută. Trebuie pus capăt acestui dezmăț. Nici un membru de partid singur nu valorează prea mult.

Iată pentru ce am fost nevoit să ridic această problemă. La prima vedere, nu are legătură cu întâlnirea noastră, dar trebuie totuși să ne preocupe. Am considerat necesar aceasta. Conștiința m-a îndemnat. Trebuie ca, pe viitor, să fim mai atenți cu aceste manifestări.

Cuminte este să ascultăm atent, să raționăm asupra conținutului celor expuse și să ne exprimăm părerea. Să aplaudăm acolo unde considerăm că merită să fie aplaudat și să criticăm acolo unde considerăm că merită criticat.

La noi, critica este pe hârtie. În «Scânteia» și în alte ziare centrale, este întâlnită formula «să dezvoltăm critica și autocritica». Acestea sunt fleacuri. Ce măsuri organizatorice luăm pentru înlăturarea lipsurilor? Ce educație facem cetățenilor dacă înșiși comuniștii dau asemenea exemple? Fiecare cetă-

Ho Și Min, președintele RD Vietnam, condus la Aeroportul Băneasa de conducerea PMR (liderul nord-vietnamez, încadrat de Petru Groza și Gheorghiu-Dej), la capătul vizitei întreprinse în România (17-21 august 1957)

tean trebuie să fie un soldat în construirea patriei noastre, să nu comită asemenea manifestări care estompează partidul ca forță conducătoare, să combată cultul personalității. Acesta constituie o primejdie foarte mare. Un om nu este veșnic. Se va spune că a fost cândva cutare și a murit. Vor rămâne doar elementele care până aci strigau de se frângeau. Și rămân fără acel pe care-l strigau și-l aclamau. Nu este mai bine ca înainte de toate să fie partidul?

Vă rog să mă iertați dacă am fost puțin mai brutal, însă am simțit nevoia să mă adresez în această privință. Conducerea partidului va trebui să ia măsuri serioase, fără jenă și fără clătinări, împotriva manifestărilor cultului personalității, până ajunge la secretarii comitetelor raionale, orășănești și regionale de partid. Apar și pe acolo dictatori, generali, care se izolează de mase și împiedică partidul să se lege mai strâns de ele".

Adevărat, dar nu de tot...

Aici se termină reproducerea textului. Mă simt obligat să fac scurte comentarii. Mai înainte, am arătat că Gheorghiu-Dej a combătut în repetate rânduri cultul personalității. Cu mai multe prilejuri, mi-a cerut, eu fiind șeful Secției de propagandă, să iau măsuri în acest sens. Dar este tot atât de adevărat că aceste manifestări îi făceau plăcere, nu amărăciune, chiar le stimula de câteva ori. Aceste afirmații sunt corecte, dar nu reprezintă întregul adevăr.

O analiză mai atentă arată că pozițiile referitoare la cultul personalității erau legate de situația mai generală, internă și externă. Astfel, lupta împotriva adversarilor din partid cerea o mai puternică subliniere a sprijinului popular pentru Gheorghiu-Dej. În același timp, pozițiile acestuia împotriva cultului personalității erau legate de presiunea ce se făcea din afară asupra lui Dej. Nu este întâmplătoare luarea de poziție a lui Dej, în 1952, la consfătuirea cu cadrele din presă, cu aparatul central de partid. Era perioada când în aproape toate țările socialiste europene erau condamnați, chiar împușcați, secretarii generali ai unor partide. Proclamarea cultului personalității presupunea, în aceste condiții, un mare risc. De asemenea, nu este întâmplătoare poziția din 1956, pe care o redau cu cîteva rânduri mai înainte. Ea s-a produs la mai puțin de o lună de la Congresul al XX-lea al PCUS, adică după raportul *(zis „secret", n.n.)* lui Hrușciov, după condamnarea cultului personalității lui Stalin. Dej a participat la congresul respectiv și, nu încape îndoială, una din concluziile lui a fost aceea de a lua măsuri de apărare contra unei eventuale critici la adresa lui pe această temă. Nu este întâmplător că, în ambele cazuri, critica lui Dej se făcea numai în spatele ușilor închise. Ea nu era destinată maselor, ci numai urechilor care trebuiau să audă. Și era sigur că urechile de la Moscova erau informate corespunzător. În sfârșit, este interesantă critica lui Dej împotriva spiritului mic-burghez. În loc să mărturisească plăcerea pe care i-o făceau osanalele la adresa lui, deși la scandarea numelui participau mase extrem de largi, era mai util și mai comod să arunce vina pe micul burghez. De la Dej a învățat Ceaușescu nu numai să-și promoveze cultul personalității proprii, ci și să facă drept „acar Paun" micul burghez. Undeva evoc momentul când, într-o convorbire cu Mikunis, chiar eu am fost „gratulat" cu învinuirea respectivă.

În sfârșit, un ultim comentariu. Cuvântarea lui Dej dă o posibilă explicație dezorientării multor membri de partid după evenimentele din decembrie *(1989, n.n.)*. Este incontestabil că supraaprecierea rolului personalităților, credința că acestea pot rezolva totul pot duce, în momente grele, la dezorientare, la panică, la renunțarea la convingerile proprii. ■

1964

Gheorghiu-Dej între „rețeta" moscovită și cea chinezească

„Hrușciov vrea să ne mănânce cu furculița. Mao vrea să ne mănânce la frigare"

Numai americanii construiesc așa ceva

„Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, din ziua de 28 februarie 1964.

La ședință, au participat tovarășii: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraș, Petre Borilă, Nicolae Ceaușescu, Chivu Stoica, Alexandru Drăghici, Ion Gh. Maurer, Alexandru Moghioroș, Leonte Răutu și Ștefan Voitec.

A fost invitat tov. Dalea Mihail.

Ședința a început la ora 12.00.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Discuția cu reprezentantul firmei din Finlanda, care ne propune să construim o fabrică de celuloză — cu credit —, adică o instalație de 350.000 tone pe brad și foioase, a decurs bine. Consider foarte judicioasă ideea ca să nu mergem la celuloză supercord, ci aceasta să fie rezultatul experienței pe un număr de ani. Acesta va fi unul dintre combinatele cele mai mari cunoscute până în prezent. Numai americanii mai construiesc acum așa ceva.

Firma respectivă este în legătură cu băncile, care pot da credite, și are deja plan de unde ar aduce utilajul și este sigură pe ce spune.

Amplasamentul îl găsește judicios, acolo la Galați, pentru că se poate asigura transportul. Este de acord cu profilul acestui combinat, să producem acolo și fibre înlocuitoare de bumbac. Investițiile în total — inclusiv clădirile —, evaluate în dolari, după părerea lui se ridică la 250-260 milioane dolari. La așa o capacitate, nu este scump. Va produce 350.000 tone celuloză, plus ramurile anexă. El a pus condiția să-i asigurăm, pentru 10–15 ani, livrarea de celuloză pentru o fabrică de hârtie pe care o construiește fie în Germania, Franța sau în altă țară. El are mai multe posibilități decât CAER-ul nostru.

După ce a explicat totul, i-am pus chestiunea așa cum cunoașteți: ne-am înțeles să luăm credit, dar, practic, noi nu suntem dispuși să dăm nici un ban la început, sau, în cel mai rău caz, să dăm pentru început ceva simbolic. Am ridicat problema ca avansul acesta de 10% să poată fi eșalonat pe un număr de ani, pentru ca să ne fie ușor, explicând că în programul nostru economic avem obiective care nu ne permit. Dacă el este dispus, noi suntem gata să plătim în doi–trei ani cheltuielile cu produse. Putem să-i livrăm 100.000 tone de la primul combinat. Am spus ca și problema de la fabrica de celuloză din fag să se examineze, ca să plătim în doi–trei ani. El a început să râdă, a dat din cap și atunci au început să râdă și ai noștri, și au spus că: trebuie să vă spunem că nu ne convine să plătim atâta dobândă. El a spus: înțeleg.

El este de acord și cu propunerea aceasta, cu plata unui aconto, simbolic, iar plata propriu–zisă să înceapă cu produse. Uzina se construiește în doi ani și jumătate–trei ani și dă producție de calitate abia după trei ani jumătate–patru ani. I-am dat dezlegare lui Gaston *(Gh. Gaston Marin, n.n.)* să opereze.

Mi-a spus Gaston că sunt unele neclarități în ce privește materia primă, că ar exista oarecare rețineri. Însă, chiar dacă se intră pentru un număr de ani cu un anumit procent în fondul silvic, noi să facem aceasta în mod conștient, pentru a ne crea disponibilități. Cu sistemul acesta care se propune, noi, în câțiva ani, vom plăti și investiții și totul. Nu i-am spus lui Gaston, dar m-am gândit la un moment dat să-i cerem *(finlandezului, n.n.)* plata integral, inclusiv construcțiile, să le plătească în dolari: 260 milioane, să zicem, să ne plătească, și să includă în plată și investițiile care le vom face din interior. Gândindu-mă că partea de dolari ne-ar rămâne nouă, am transforma

Documentul de față, păstrat în fosta Arhivă a CC al PMR, fond Biroul Politic, ne-a fost pus la dispoziție, cu ani în urmă, de regretatul nostru colaborator și prieten, col. (post–mortem) drd. **Mircea CHIRIȚOIU** (n. 7 noiembrie 1952, Drăgoiești, com. Crasna, jud. Gorj — m. 20 ianuarie 2000, București), unul dintre cei mai pasionați și devotați cercetători de la Arhivele Militare Române, instituție pe care a servit-o cu abnegație până în ultima clipă a vieții sale, viață brusc și tragic curmată acum doi ani. Atunci când am discutat posibilitatea editării în întregime a documentului în paginile revistei noastre, am convenit să fie însoțit, firesc, de o introducere adecvată (sacrosanctul șapou...), unde, neuitatul nostru prieten urma să facă scurte; dar lămuritoare considerații asupra contextului intern și internațional în care a fost elaborată stenograma. Din nefericire, destinul a vrut altfel. Din profund și etern respect pentru unul dintre cei mai entuziaști animatori ai revistei „Dosarele Istoriei", publicăm documentul în forma sa originară — cu unica mențiune că subtitlurile aparțin redacției —, fără textul introductiv pe care „Mareșalul" (cum îi spuneam toți cei care l-am prețuit) nu a mai apucat să-l așternă pe hârtie.

leii în dolari și dolarii i-am putea utiliza în alte locuri. Asemenea operațiuni sunt cunoscute.

Eu cred să-i dăm voie lui Gaston să acționeze cât mai ferm. I-am pus chestiunea încă de ieri lui Gaston, că atunci când discută cu rechinul acesta, care are legături pe linie internațională cu diverse centre de afaceri — cu Rotchin, care se ocupă și de problema îngrășămintelor chimice, să-i spună că noi putem asigura anual circa un milion tone îngrășăminte chimice pentru export, la prețuri foarte competitive. Avem materie primă suficientă, avem gaze... Am în vedere azotat de amoniu și uree, ceea ce ar însemna în jurul lui 60–70 milioane dolari anual. Chiar dacă ar fi mai puțin, totuși grozav ne-ar conveni. Am putea să mergem la prețuri de *dumping* pe piața de afară, pentru a ne face loc cu produse de îngrășăminte.

Gaston i-a pus problema. El a răspuns că nu este în temă, dar că se va interesa. Vrea să ridice problema la Rotchin. Probabil acesta este un bancher.

Tov. L. Răutu: Da, este o bancă cunoscută.

Beijing, septembrie 1956, al VIII-lea Congres al PC Chinez: Mao Zedong întâmpinându-l pe Gheorghiu-Dej, conducătorul delegației PMR

„Am intrat în horă"

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Putem să ne prezentăm pe piață în mod categoric cu îngrășăminte, să concurăm cu prețuri de *dumping*. Sunt puțini cei care au condițiile noastre. Aseară, în discuții, a venit vorba, că ceea ce se profilează la Turnu Măgurele ar însemna 500.000 tone, dar trebuie să facem o evaluare, plus la Galați. Dacă găsim piață de desfacere și trebuie neapărat, și în primul rând, să găsim piață externă pentru acele produse de la Galați, ar urma să punem în funcțiune două linii de 300.000 tone amoniac — asta înseamnă peste 300.000 tone de uree și peste 300.000 tone azotat de amoniu. Putem, deci, să contăm pe posibilitățile mari de export.

Dar, să revenim la chestiunea pentru care ne-am strâns. După câte îmi dau seama, delegația este pregătită sufletește. Sigur, nu este un lucru ușor, este o acțiune de foarte mare importanță și răspundere la care participă partidul nostru și depinde în mare măsură de felul cum va acționa delegația noastră. Ar trebui întrunite mai multe calități: abilitate, tact, perseverență, răbdare, prevăzând tot ce se poate întâmpla.

Nu-mi fac iluzii că toate argumentările, oricât de logice n-ar fi în susținerea propunerilor noastre, vor fi primite imediat cu aplauze. Sunt însă semne care ne încurajează. În primul rând, este semnul pe care ni l-a dat PCUS și aprecierea dată de el, independent de diversele jonctiuni pe care le-am cunoscut din partea unora sau altora din oameni, de mai mare sau mai mică răspundere chiar din rândul sovieticilor, care manifestă o foarte mare neîncredere: lasă-i să se ducă, să vadă la fața locului cum se discută cu chinezii și dacă au de-a face cu oameni cu care te poți înțelege. Dar, în același timp, se vede că CC al PCUS a fost interesat să sprijine acțiunea noastră. În forma în care ne-a făcut cunoscut, a dat o înaltă apreciere și a subliniat foarte puternic că înțelege grija noastră pentru unitate. Între noi fie vorba, păcat numai că în interior ne prelucrează și ne creează atmosferă. Se vede că enervarea nu este un bun sfătuitor; ambiția de asemenea nu este un bun sfătuitor. Eu nu spun că nu are justificare starea aceasta de spirit, dispoziția aceasta. Vor avea, am intrat într-o horă grozavă. Și cu cine? Nu este un oarecare. Dar, se poate ca lucrurile să fi ajuns până peste gât, încât ar dori, dacă s-ar putea obține, o încetare a polemicii.

De altfel, vreau să subliniez un lucru. Dacă noi am concepe ca delegația care a fost împuternicită să meargă în China să înceapă o discuție acolo, pe probleme de fond, atunci mai bine nu trimitem delegația. Ce n-au putut să facă tovarășii sovietici, în întâlnirile pe care le-au avut de atâtea ori, și toți cei care s-au ridicat și au bombardat cu diferite

calibre problemele de fond, nu ni se poate nouă pretinde să intrăm în discuţii pe probleme de fond, pentru că nu vom realiza nimic. Plecăm cu o misiune clar conturată: **să obţinem de la chinezi încetarea polemicii cel puţin pentru şase luni de zile, o perioadă suficientă creării unui climat favorabil unei noi întâlniri internaţionale** *(subl. ns.)*. Să se înceteze sub toate formele polemica, să ne stăpânim cu toţii. Ce o să fie? O să fie o nenorocire dacă vor renunţa şi sovieticii şi chinezii şi alţii la polemică pentru un anumit timp? Nu o să mai crească iarba, nu o să nască femeile? — cum spune Mao Tze-dun *(Mao Zedong: în continuare, am păstrat grafia din original, n.n.)*. Să le vorbim deschis şi apăsat, acolo: faceţi o încercare, nu o să pice cerul, nu o să fie nici o nenorocire, oricând se poate relua polemica şi încă mai ţeapăn decât până acum.

Dacă minimum şase luni sau chiar şi mai mult — un an, s-ar înceta polemica, am fi bucuroşi. Dacă, în timpul acesta, cu toţii vom lucra pentru a se crea un climat favorabil, pentru a se potoli spiritele, pentru a ne putea întâlni şi a ne privi unul pe celălalt, nu cu dinţii strânşi, ci într-o dispoziţie care să permită discutarea problemelor de fond şi chiar atunci conştienţi fiind că nu vom rezolva toate problemele în discuţia aceea.

Deşi unii şi alţii se referă la Declaraţia din 1957 şi din 1960, mie mi se pare că nu cu acestea trebuie să ne prezentăm la întâlnire. Să elaborăm un nou document, să reţinem din documentele vechi ceea ce a fost confirmat de viaţă şi îşi menţine valabilitatea. Pentru ca să întrunească adeziunea tuturor ar trebui ca acest document să rezulte dintr-o analiză pe care s-o facă conducerile partidelor în colectiv, sau în mai multe colective, să fie ca un material de bază, pe marginea căruia să se facă discuţii, pentru a se putea realiza un document care să întrunească unanimitatea tovarăşilor, lăsând la o parte acele lucruri divergente.

Ce ar zice tovarăşii chinezi dacă câteva partide, care nu sunt amestecate în polemică, ar adresa un apel în primul rând vouă, sovieticilor, şi tuturor partidelor frăţeşti din lume, propunându-le să se înceteze polemica pe minimum şase luni sau un an, şi să se alcătuiască o comisie largă din reprezentanţii tuturor partidelor frăţeşti? Partidele frăţeşti să desemneze un număr de oameni care să alcătuiască câteva colective şi sub conducerea unui astfel de for, care să se pună pe treabă şi să lucreze zdravăn, să pregătească un material care să-l supună tuturor partidelor. Aceasta cere timp, cere muncă. Cred că se pot găsi atâtea capete luminate în partidele frăţeşti din Europa, Asia, Africa, America Latină, care să ia asupra lor această muncă laborioasă, de mare răspundere, pentru a pregăti un astfel de document. Să nu fie nici documentul Partidului Comunist Chinez, nici al PCUS, ci un document la care să participe reprezentanţii celor mai mari şi celor mai mici partide comuniste. Dacă vrem să clarificăm lucrurile şi să le menţionăm acolo, este posibil să iasă un material foarte voluminos. La elaborarea acestui document, să participe reprezentanţii autorizaţi şi capetele cele mai luminate din mişcarea comunistă şi muncitorească internaţională.

Iată, acesta este planul la care m-am gândit şi răzgândit şi cred că, dacă există bunăvoinţă la partide, am putea să spunem: hai să încetăm polemica şi să întocmim un apel cald, în apelul acesta să facem propunerile la care m-am referit şi să-l adresăm tuturor partidelor, începând cu cele mai mari până la cele mai mici. Sunt convins că, dacă aceste două partide mari ar accepta propunerile noastre, absolut toate partidele comuniste din lume se vor alinia. Îmi este greu acum să spun care să fie partidele care să facă parte din acest colectiv. Mi se pare că trebuie să fie din Europa, din ţările capitaliste din cele mai importante, partide care nu s-au amestecat aşa mult în polemică şi care au autoritate, precum şi un număr restrâns de partide din America Latină, din Asia şi Africa. Acesta nu va fi un apel lansat de N.S. Hruşciov. Poate, pe el, o să-l supere puţin lucrul acesta. El a mai lansat un apel şi n-a ieşit nimic.

Noi avem marele merit că am adoptat o poziţie principială, independent de faptul că suntem făcuţi «mijlocaşi» şi ni se zice că suntem oportunişti. Dar, ce să facem?! Nici în viitor nu vom da cu piatra, pentru că noi nu vrem să consacrăm ruptura. Aici nu este vorba de o ruptură oarecare, este vorba de PC Chinez, de Partidul Comunist Indonezian,

Hruşciov, în epoca lui de glorie

japonez, care mai mult sau mai puțin înclină balanța spre China, aceasta este o sciziune. Una este când vii cu formularea: hai să gândim serios și fără ambiții, și alta este când îi faci «trotkiști contemporani» *(sovremenâie trotkisti)*, chiar dacă tezele pe care le susțin se apropie de cele susținute de Trotki. Acesta a fost un curent care, după aceea, s-a transformat într-o agentură și a fost demascat și înfrânt, pentru că a făcut parte dintr-un singur partid.

Or, acum te referi la un partid mare, care, chiar dacă nu are educația Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, conduce un popor de 700 milioane. Cum să-i zdrobești pe «trotkiștii» aceștia? Dacă sunt în partidul tău, te răfuiești cu ei, îi dai afară, așa cum s-a întâmplat în Uniunea Sovietică la timpul său, sau în oricare partid se poate întâmpla. Dar să elimini, indiferent ce partid ar fi, nu este nici logic din punct de vedere ideologic, iar din punct de vedere politic nici măcar nu este posibil. Cred că acest lucru numai cu armele se poate rezolva.

De ce să punem centrul de greutate pe aceste necazuri care s-au ivit? Nu observați că, acum, toată lumea nu se mai uită la capitaliști? Citiți ce spune Rusk *(Dean Rusk, secretar de Stat al SUA, 1961–1969, n.n.)* în cuvântările lui, cum ne califică. Sau, când citești ce spun chinezii, te gândești de ce am ajuns în situația aceasta. Pur și simplu, capitaliștii sunt fericiți. Ei judecă bine că deosebirea dintre Hrușciov și Mao Tze-dun este aceea că în timp ce Hrușciov vrea să ne mănânce cu furculița, Mao Tze-dun vrea să ne mănânce la frigare. Ar fi o fericire pentru noi dacă am reuși să obținem de la tovarășii chinezi aprobarea acestui plan cu care pleacă delegația noastră. Să nu intrăm în probleme de fond, pentru că, cum am intrat în probleme de fond, ei ratează. Ei vor încerca să ne angajeze pe această linie.

Vedeți ce părere au unii despre acțiunea noastră. Sluga, întotdeauna, este mai catâr decât stăpânul.

(Se citează din scrisoarea PMS Ungar către CC al PMR).

Eu mă întreb unde au putut vedea ei semnul egalității? Noi i-am informat pur și simplu, le-am adus la cunoștință cu ce-am adresat Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și Partidului Comunist Chinez; ce ne-au răspuns unii și ne-au răspuns ceilalți.

Tov. N. Ceaușescu: Ei ar vrea să spună că nu trebuia să ne adresăm la ambele partide, ci numai chinezilor.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Sunt niște slugi ordinare. Vom mai avea mojicii din acestea destul de multe. Am spus să nu ne amărâm din această cauză și iată m-am amărât singur. În «Pravda», a apărut o informație mică că nu trebuie stricată atmosfera cu prelucrări.

Tov. N. Ceaușescu: În țările capitaliste, în schimb, se publică în presa capitalistă comunicatul privind vizita delegației noastre în China.

Tov. L. Răutu: Agenția AGERPRES a recepționat ieri o telegramă în care se spune: *(se dă citire telegramei).*

La un pas de spargere

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Iată, tovarăși, tabloul care am considerat să-l prezint. Mie mi se pare că noi nu putem merge cu misiunea de a trata fondul problemelor. Nu putem face lucrul acesta. Eu cred că este un plan destul de bun. Să folosiți tot ce spunea Mao Tze-dun, cu iarba, cu copiii. Să le spunem: iată ce spun partidele celelalte, nimeni nu crede că sunteți în stare să vă abțineți. Este posibil ca chinezii să spună: de ce faceți apelul dvs. și cu alte partide? Noi îmbrățișăm complet planul dvs., hai să facem împreună un apel. Ar fi ceva extraordinar, dar este prea frumos ca să poată fi adevărat.

Iată asta am vrut să vă spun. Dacă socotiți că mai aveți ceva de spus, spuneți, pentru că delegația încă n-a plecat.

Tov. Gh. Apostol: Împărtășesc pe deplin programul de lucru care l-a prezentat tov. Gheorghiu-Dej pentru delegația noastră care pleacă în China. Această acțiune, la care ne-am angajat, este foarte importantă și va rămâne înscrisă în istoria partidului nostru, pentru că am intervenit la un moment dat când eram la un pas de spargerea unității lagărului socialist, a unității partidelor comuniste și muncitorești, spargere care urma să fie un fapt împlinit.

Eu sunt de acord cu tov. Gheorghiu că, conducerea PCUS a găsit că este bine că conducerea noastră a intervenit pentru a se opri publicarea în presă a raportului pe care tovarășii sovietici l-au prezentat la plenară. Aceasta a fost o plenară încălzită și, când a venit propunerea din partea partidului nostru, plenara a renunțat la ceea ce se hotărâse, deși au fost anunțate toate partidele că materialul acela se va da publicității. Sigur că, în răspunsurile pe care le-au dat la informarea noastră cu privire la acțiunea întreprinsă, majoritatea partidelor salută această inițiativă, unii o consideră chiar ca o acțiune binefăcătoare, istorică, a conducerii partidului nostru, dar sunt partide, cum ar fi Partidul Comunist din India, care nu au privit pozitiv inițiativa noastră.

Delegația noastră nu va avea o sarcină ușoară. Eu cred că tov. Gheorghiu are dreptate când spune că trebuie lucrat cu foarte multă suplețe și abilitate. Dacă intrăm cu ei în discuții de fond, într-adevăr, nu vom obține mare lucru. Ar fi păcat ca o asemenea misiune a noastră să sufere un eșec.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: În felul acesta, îi punem și pe ei într-o situație delicată.

Tov. Gh. Apostol: Întreruperea acestei polemici pentru un timp care să dea posibilitatea să se liniștească capetele oamenilor și să judece lucrurile mai calm, va da posibilitatea și PCUS și chiar chinezilor să se oprească unde au ajuns, cu posibilitatea de a duce din nou toată acțiunea care s-a dus. Dacă ei ar accepta ca un număr de partide, în frunte cu partidul nostru, să adreseze un apel tuturor partidelor pentru a înceta polemica și, în acest timp, să se formeze un colectiv care să elaboreze un document, ar fi un lucru extraordinar, ca un număr de

partide care nu s-au angajat în polemică să întocmească un document. Și sunt asemenea partide, în primul rând este partidul nostru, ar fi Partidul Comunist Englez — care, și el, a avut păreri cu privire la încetarea polemicii; de asemenea, nici cubanezii nu prea s-au angajat, nici față de unii, nici față de alții. S-ar putea găsi un număr de partide care ar avea autoritate morală și politică să se angajeze într-o asemenea acțiune. Elaborarea unui document nou pentru mișcarea noastră muncitorească este absolut necesară. Toți susțin că aplică principiile declarațiilor, dar în fond nu este așa. Mai ales Declarația din 1960. Știm cum s-a ajuns la aceasta, a plecat de la Consfătuirea care a avut loc la București, apoi a fost o comisie care a lucrat luni de zile, la Moscova. Dacă luăm numai chestiunea cu Iugoslavia. Majoritatea partidelor socotesc că Iugoslavia nu poate fi socotită ca o țară în care se întronează capitalismul. Eu sprijin cu toată căldura acest plan de lucru al delegației noastre. Sigur că tovarășii ne vor informa.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Sunt stabilite toate măsurile tehnice.

Tov. Gh. Apostol: Este o misiune foarte grea. Vor merge și în altă parte de acolo, în Coreea.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Dacă ne vor invita.

Tov. Gh. Apostol: PCUS a salutat această inițiativă, dar este de neînțeles că au trecut atâtea ore, chiar o zi, și TASS nu a publicat comunicatul nostru. Din țările socialiste, nici o agenție nu a comunicat, în afară de TANIUG, care din primul moment a făcut aceasta. Din țările socialiste, numai posturile de radio de la Praga au anunțat. Astăzi, în «Pravda» a fost publicat în pag. 3-a și această știre era dată din București, ca o informație.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Dacă ar fi venit inițiativa aceasta din altă parte, atunci să vezi ce ar fi cântat cu toate surlele. Nu le-ar fi ajuns mijloacele de popularizare.

Tov. Gh. Apostol: Văd că în scrisoarea trimisă de PCUS se vorbește de unele partide care au dat ascultare unei asemenea intervenții, deși majoritatea partidelor au fost de acord.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Cred că polonezii au menifestat îndoială.

Tov. E. Bodnăraș: La data de 14 februarie, când noi am dat telefon la Moscova, nu a existat nici o îndoială.

Tov. Gh. Apostol: Probabil că, dacă noi nu am fi informat toate partidele pe care le-am informat, nu am fi primit scrisoarea pe care am primit-o de la PCUS.

Tov. E. Bodnăraș: Noi ne-am adresat către PCUS, nu ne-am adresat întâi chinezilor și după aceea lor. Nu ne-am sfătuit cu nimeni: ce părere ai, să ne adresăm sau nu? Ei nu ne pot reproșa din punctul acesta de vedere.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: De ce să nu avem dreptul să manifestăm o inițiativă?

Tov. E. Bodnăraș: Ei, a doua zi, au făcut o scrisoare care a venit din greșeală la noi, în care au prezentat în mod denaturat lucrurile.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Aceasta arată că mai ajută și aparatul la ceva. Când au aflat că scrisoarea a ajuns la români, au fost mirați. Noi ne-am purtat corect și trebuie să ne purtăm și în continuare corect. Chiar dacă nu ne trimiteau scrisoarea aceasta, tot trebuia să ne adresăm. Într-o anumită formă, era o rugăminte de a se abține.

Tov. Gh. Apostol: Noi am informat și oamenii acum știu cine a avut această inițiativă. Nu vor să recunoască că partidul nostru a luat o asemenea inițiativă.

Tov. E. Bodnăraș: De aceea, și acceptarea imediată capătă altă semnificație în cadrul acestei desfășurări. Ei erau siguri că nu iese nimic din această inițiativă a noastră.

Tov. Gh. Apostol: Eu susțin planul acesta și doresc succes delegației.

Eveniment ireparabil

Tov. Al. Moghioroș: Tovarăși, eu, în primul rând, sunt de acord cu planul expus de tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej în legătură cu plecarea delegației noastre în China. Noi ne-am luat o răspundere și o sarcină mare asupra noastră de a interveni într-un moment de răscruce în istoria mișcării comuniste internaționale, de a împiedica un eveniment ireparabil, facilizarea rupturii, sciziunii în mișcarea comunistă internațională. Reieșea clar din scrisoarea sovieticilor care ne-a *(sic!)* înaintat-o că ei sunt deja sătui până la gât cu chestiunea și acum sunt gata să se desfășoare cu toate forțele pentru ca să riposteze tovarășilor chinezi, lucru care ducea inevitabil la ruptură. Într-adevăr, eu, când am citit această scrisoare, am avut sentimentul că o intervenție făcută mai târziu nu ar fi putut să dea nici un rezultat.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Asta așteptau chinezii?

Tov. Al. Moghioroș: Eu consider că, conducerea partidului nostru, tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej, într-un moment crucial, a luat această inițiativă de a face un efort pentru a împiedica acest pas. Eu trebuie să spun, tovarăși, că, ascultând acest plan de acțiune, am convingerea că este un plan realist și posibil de realizat. Eu am sentimentul că vom reuși pentru că oricine, cu rațiunea cea mai elementară și condus de bunăvoință, de o elementară înțelepciune, nu poate să nu accepte în fața argumentelor noastre.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Doar noi ne interpunem liniei cunoscute și publicată în ziarele lor, în revista «Hunți» și în ziarul «Jenminjibao». Noi aici ne interpunem, este clar.

Tov. Al. Moghioroș: Procedăm în așa fel încât și unul și altul este pus într-o situație, prin poziția noastră, că îi va fi imposibil să nu accepte. Care va fi continuarea noi nu putem prevedea, dar mergând pe acest plan de a înceta un anumit timp, cât se poate de lung posibil, această polemică distrugătoare în mișcarea comunistă internațională, noi ne-am făcut datoria față de mișcarea comunistă internațională pentru crearea condițiilor pe baza cărora să poată acționa și unii și alții dacă au înțelegere.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Dacă vor să meargă la stingerea polemicii și la găsirea căilor de stingere, aceasta le dă ocazie.

Tov. Al. Moghioroș: Dacă nu vor accepta acest lucru, atunci se demască în fața întregii lumi ca spărgători ai unității.

Eu sunt de acord cu aprecierea tovarășului Gh. Gheorghiu–Dej referitor la faptul că tovarășii sovietici au interpretat intervenția noastră cum le-a convenit lor, pentru că încercarea lor a dat faliment, nu a dat rezultate. Nepublicarea comunicatului nostru mi-a făcut impresia că nu le-a convenit faptul că suntem noi aceia care am făcut acest lucru. Aceasta arată de ce dânșii nu au dat curs comunicatului nostru. Cea mai simplă, cea mai justă metodă partinică era de a publica comunicatul, deoarece este o acțiune cu care ei au fost de acord, dar se vede că au o rezervă în ce privește reușita noastră. O dată ce noi am informat, de ce au rezerve în buna noastră credință, în încercarea noastră? Noi, în mod sincer, acționăm în această problemă și considerăm că este de datoria noastră de comuniști de a proceda astfel. Însă, noi nu trebuie să ne amărâm, noi trebuie să mergem înainte și cred că, cauza noastră este justă și trebuie să câștige. Sigur, așa cum a spus tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej, trebuie foarte multă răbdare, abilitate, suplețe. Noi îi cunoaștem pe tovarășii care merg în China și eu am impresia că ei vor reuși. Urez tovarășilor mult succes în îndeplinirea hotărârii partidului nostru.

Tov. Al. Drăghici: Și eu sunt de acord cu sublinierea marii importanțe pe care o are această acțiune și propunerile făcute de tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej, pe baza cărora va acționa delegația noastră. Eu sunt de acord cu faptul că această acțiune este unică în mișcarea comunistă internațională, nu au mai fost astfel de cazuri.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Noi ne străduim să realizăm unitatea mișcării comuniste internaționale.

Tov. Al. Drăghici: Acțiunea noastră se încadrează într-o acțiune serioasă și eu sunt complet de acord că ea va fi dusă la bun sfârșit. Sigur că, din partea chinezilor noi, până acum, nu am avut decât bunăvoință. Ei au acceptat poziția noastră. Dacă nu acceptau, trebuiau să-și continue acțiunea lor, ori ei au oprit și în presă și la radio toate articolele care trebuiau să le publice. După părerea mea, această acțiune a noastră este privită de tovarășii chinezi cu mai multă atenție și seriozitate decât unele acțiuni de dincoace. Eu consider că această acțiune a ungurilor, în momentul când pleacă delegația noastră în China, de a ne împunge că nu poate fi pus pe același picior de egalitate Partidul Comunist al Uniunii Sovietice cu Partidul Comunist Chinez, este în legătură cu poziția rezervată pe care o au tovarășii sovietici. Se vede că Hrușciov a așteptat, probabil, ca să ne ducem în China ca emisari ai lui, și că înainte de a pleca să ne ducem să ne consfătuim cu ei, să ne mai preseze și să ne încerce ca nu cumva să fie o neînțelegere față de ei. În orice caz, poziția presei din URSS și rezerva aceasta, în ceea ce privește deplasarea în China, deși este bine cunoscută toată acțiunea, nu este potrivită. Presa internațională a dat comunicatul nostru și peste tot opinia publică din statele capitaliste a fost cu mult mai interesantă decât au fost guvernele din țările socialiste, care au avut rezervă în publicarea comunicatului. Este foarte interesantă această reacție, rezerva lor nu este determinată numai de o anumită invidie sau mai știu ce alte lucruri. Aici, în sfârșit, au ieșit la iveală toate amărăciunile, deoarece au crezut că o să ne ducem mai întâi la ei.

Eu cred că este bine ca, într-adevăr, să nu mergem cu idei preconcepute în China, să facem acolo, așa cum foarte just a subliniat tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej, tot ce este posibil ca să oprim polemica, să prelungim acest timp ca să avem posibilitatea să discutăm, încât, în final, fiecare să-și rezolve problemele între ei. Să nu legați discuții despre Declarații, pentru că acestea sunt depășite, s-au făcut în anumite condiții când unii nu au fost de acord, au rămas reminiscențe și chinezii spun că și-au impus punctul lor de vedere în legătură cu Iugoslavia în această Declarație. Este bine

---

„(...) O ultimă tentativă de conciliere *(chino–sovietică, n.n.)* are loc chiar la începutul anului 1963. Pentru a reduce divergențele, Hrușciov propune Chinei organizarea unei conferințe în vara aceluiași an. Propunerea este acceptată și, în vederea întâlnirii, Beijingul publică, la 14 iunie 1963, un document intitulat: *«Propuneri privind linia generală a mișcării comuniste internaționale»*. Cele «25 de puncte» dezvoltate în document reiau principalele argumente ale tezei chinezești din 1926: «contradicția dintre proletariat și burghezie» nu poate fi rezolvată decât prin «revoluție proletară» (punctul 5); «căderea în cretinismul legalist și parlamentar» echivalează cu respingerea dictaturii proletariatului (punctul 10); recurgerea la război este inevitabilă (punctul 14); fiecare stat comunist are dreptul la independență doctrinară, astfel încât este inadmisibil ca «unele state să se amestece în afacerile altor țări frățești pentru a le forța să-și schimbe orientarea, în vederea impunerii propriei lor linii eronate» (punctul 20)... Evident, *pozițiile celor două state rămân inconciliabile*, după cum confirmă publicarea, la 14 iulie, a unei replici a Comitetului Central sovietic la cele «25 de puncte» ale lui Mao. Șase zile mai târziu, «discuțiile ideologice» chino–sovietice sunt întrerupte. Deschiderea la Moscova, la 15 iulie, a unei conferințe în trei (Statele Unite, Marea Britanie și Uniunea Sovietică) cu privire la stoparea experiențelor nucleare, considerată *(de către RP Chineză, n.n.)* drept o provocare, este cu siguranță determinantă pentru întreruperea tratativelor. *Data de 20 iulie 1963 marchează sciziunea definitivă*".

(Jean–François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Ed. Polirom, 1998, p. 143)

să venim cu o nouă poziție, cu un nou proiect de platformă. Suntem noi cu această poziție principială, cubanezii, care au avut o poziție de neamestec, or mai fi și alții, este greu de spus.

Tov. Chivu Stoica: Să mai găsesc și alții, într-o formă sau alta.

Un scurt armistițiu

Tov. Leonte Răutu: Eu aș vrea să susțin propunerile făcute aici de tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej, în legătură cu oprirea polemicii oricum ar fi, chiar pentru o scurtă durată de timp. Un rezultat avem că am putut opri pe acești doi giganți să se încaiere mai tare. Am reușit, cum s-ar zice, un scurt armistițiu. Planul de acțiune propus de tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej arată o anume perspectivă concertă. Ce urmărim noi? Noi avem un scop în această încetare a polemicii, și anume ca, între timp, să creăm condițiile pentru discuții, pentru realizarea unui nou document, pentru lichidarea acestei situații, care durează de patru ani. Trebuie să dăm cea mai înaltă apreciere planului propus aici de tov. Gh. Gheorghiu–Dej pentru activitatea delegației și propunerile care să fie prezentate chinezilor și sovieticilor. Aceste propuneri vizează mai direct că noi trebuie să contribuim la formarea unui alt climat în mișcarea comunistă internațională.

Poate vor fi și deosebiri de păreri ca, celălalt să fie declarat bandit și să fie excomunicat și să ceară expulzarea lui din mișcarea comunistă internațională, dar Lenin nu a procedat așa niciodată în cadrul mișcării comuniste, el a fost intransigent față de dușmani, dar față de prieteni, chiar dacă aveau alte păreri, el niciodată nu a procedat așa.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Pentru câți n-a intervenit el.

Tov. L. Răutu: În ceea ce privește perspectiva, este greu de făcut speculații și presupuneri, părerea mea este că există premise pozitive.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Consider că există anumite greșeli în aplicarea ce-

Aflat în vizită în România (16–24 iunie 1966), Zhou Enlai, vicepreședinte al CC al PC Chinez și premier al Consiliului de Stat al RP Chineze, se reculege în fața mormântului lui Gheorghiu–Dej, la mausoleul din Parcul Libertății (astăzi, Parcul Carol)

lor cuprinse în declarațiile din 1957–1960 ale Consfătuirilor partidelor comuniste și muncitorești, de la Moscova, că există anumite devieri. Cum ai să le îndrepți, pornind pe calea de a sparge unitatea partidelor frățești, sau de a stărui să o îmbunătățești? Orice propunere nouă am face, o să ne ia drept naivi, o să spună ce poftesc.

Trebuie să ne înarmăm cu răbdare, să ascultăm ce spun. Noi avem o țintă, planul nostru, să ținem de el cu o stăruință de oțel. Să le spunem: vreți cu tot dinadinsul spargere? Eu m-am gândit foarte mult, dacă ei au acceptat să întrerupă un timp scurt până ce ne întâlnim și discutăm această polemică, cred că sunt în stare să înțeleagă și să accepte în interesul cauzei pentru care dânșii militează, ca să îndepărteze mișcarea de scizionism, să împiedice să se dezvolte scizionismul în mișcarea comunistă. Altă cale nu este decât asta.

Tov. Leonte Răutu: Există anumite perspective, dar o să le fie foarte greu, și unora și altora, să respingă o propunere care nu afectează prestigiul nimănui. În modul în care reacționează diferite partide la acțiunile noastre, nu este aceeași rezervă. Aici este tendința de a arunca un echivoc și o neîncredere. Noi am căutat să arătăm în comunicat care este scopul; nepublicarea acestui comunicat are scopul să arate într-un fel propunerile noastre. Eu zic că, întrucât noi trebuie să mai primim și alte răspunsuri, o să vedem părerea și a altora despre acest lucru. Prin trimiterea acestei scrisori unui mare număr de partide înainte și, acum, tuturor partidelor, noi am realizat încă ceva, pentru că nu se poate ca acest demers să nu exercite o influență și nu se poate ca chinezii și sovieticii să nu țină seama de atmosfera pe care o creează demersul nostru. Eu sunt sigur că, atunci când celelalte partide vor citi, o să spună că aceștia au dreptate și o să se întrebe de ce ziarul «Pravda» nu a publicat comunicatul. Acesta este un al doilea succes pe care îl vom realiza. Este așa o atmosferă favorabilă de a merge și interveni și ei nu pot respinge propunerile noastre.

Eu sunt de acord cu ceilalți tovarăși ca să aprobăm în unanimitate propunerile făcute de tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej, inclusiv indicația aceasta ca să nu intrăm în fondul problemelor. Noi nu pentru aceasta mergem acolo. De asemenea, mă asociez la urările de succes adresate delegației noastre.

Tov. Ștefan Voitec: Sunt de acord cu propunerile făcute aici și sunt optimist. Inițiativa noastră doar a fost împărtășită de multe conduceri de partid, ea reprezintă conștiința clasei muncitoare internaționale, dorința clasei muncitoare internaționale, iar această dorință nu este ca să se sfarme mișcarea comunistă internațională, ci să refacă unitatea întregii mișcări comuniste internaționale, iată de ce eu consider că tratativele care se vor duce în spiritul indicat de tov. Gh. Gheorghiu–Dej vor fi încununate de succes. Eu urez succes delegației noastre.

Tov. Petre Borilă: Eu sunt de acord cu tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej cu planul prezentat de dânsul, care este stabilit cu minte. Este un lucru foarte bine chibzuit ca să nu intri în fondul acestor chestiuni, pentru că acest fond nu are fund. Trebuie, de fapt, să se continue discuțiile și noi tocmai ne ducem să oprim discuțiile și polemicile acestea nejuste, care deja nu mai sunt pe baze principiale.

Noi, din 1960, la Moscova, am făcut cum am făcut Consfătuirea asta, ea a avut caracterul de a se discuta pe baze principiale, chiar dacă unele lucruri nu se puteau pune în Declarație. Pe urmă, au venit unii și alții să bage unele lucruri care acum continuă. Așa că și atunci au încercat lucrul acesta și după aceea au început din toate părțile, încă de la recepție s-a vorbit despre asta.

Unitatea „lagărului"

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Atunci, era cu Iugoslavia ceva.

Tov. Petre Borilă: Chiar la recepție, la masă, Hrușciov a spus că Iugoslavia este totuși o țară socialistă.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Mare gafă a făcut.

Tov. Petre Borilă: Se pare că nu se gândesc deloc la problemele mișcării comuniste internaționale și pun problema nepartinic, multe din aceste metode sunt antipartinice. Noi nu ne ducem acolo ca niște specialiști fără principii, fără concepție, fără de a ști ce vreau sau ce nu vreau, doar nu asta discutăm. Cea mai mare sarcină este acum de a păstra unitatea lagărului și a țărilor socialiste, pentru aceasta este necesar să se oprească această păcătoasă polemică, care a luat cea mai mare răspândire. Nu este vorba să păstrăm neutralitatea când este vorba de marxism–leninism, ci să ne spunem părerea și atunci se clarifică problema.

Noi, dacă e vorba să spunem, atunci spunem. Chiar și din scrisorile care se primesc, vedeți și din ele cum se gândesc unii că, probabil, cred că noi vrem să trecem în alt lagăr sau că suntem niște oameni care nu știm ce înseamnă discuții între partide sau între comuniști. Nu degeaba se spune că este bine să fiți foarte prudenți, să cunoașteți aceste probleme și că este o mare problemă să reușiți când vă duceți în China. Noi ne-am spus părerea și în problemele mari și ne-am spus și față de China. Ne-am spus părerea și tovarășilor sovietici, când am avut păreri, și altora când am discutat, dar aici este altceva, nu este vorba să-ți spui părerea în cutare sau cutare problemă. Aici, problema este de a se opri polemica și de a se lucra pentru o nouă consfătuire a mișcării comuniste internaționale, a partidelor comuniste și muncitorești, pentru a se pune capăt și polemicii. În acest sens se merge.

Chinezii au scris deci sub o formă sau alta că acest lucru este hotărâtor, că este un lucru care duce prea departe. Ei nu-și dau seama cât de mult au ajutat pe imperialiști, care și acum folosesc lucrul acesta. Nu degeaba se tipăresc unele broșuri în Spania sau în alte părți, răs-

Tito și Dej

pândesc tot felul de broșuri sau articole, care apoi sunt publicate în Spania, Portugalia, America Latină etc.

Cred că este bine ce a spus tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej că planul pe care îl are delegația noastră o să fie foarte greu de înfăptuit și că trebuie foarte mare răbdare. Trebuie cumva ca acest succes, că deja sunt succese foarte mari obținute, succesul obținut de a se opri polemica și au acceptat aceste două partide să fie consolidate. Este un lucru mare, noi trebuie să-l consolidăm și să căutăm să-l folosim la maximum pentru scopul pentru care se duce delegația noastră, pentru ca să avem noi acest succes, de a se pregăti consfătuirea într-un timp scurt și de a se lichida cu problema sciziunii, deoarece și unii, și alții au sprijinitorii săi *(sic!)*, numai nu s-a dat oficial. Acum era pe punctul de a se oficializa.

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: Cred că este clar, dacă nu sunt obiecțiuni. Tovarăși, am mai discutat, cunoașteți toate lucrurile, v-ați înarmat cu de toate, altă soluție, dragi tovarăși, nu văd, aceasta este singura soluție care poate să aibă șanse. Ne va fi tare greu. Dar noi nu le spunem să renunțe la pozițiile, la tezele lor nici unuia nici celuilalt. Noi le spunem: hai să creăm o atmosferă care să permită o discuție calmă, serioasă, a problemelor divergente, să înceteze polemica. Puteți să răbdați cât puteți să răbdați, să vedem cine este pentru calea aceasta, în mod real. Dacă obținem lucrul acesta, trebuie să fie respectat în modul cel mai categoric, nu așa cum s-a întâmplat atunci când Hrușciov a făcut apel de la tribuna Congresului Partidului Socialist Unit din Germania, când azi s-a declarat de acord cu încetarea polemicii, iar a doua zi să se întâmple ce s-a întâmplat atunci, când s-a apucat chinezul să vobească despre iugoslavi și să spună: de ce ai invitat iugoslavul la Congres?

Nemții puteau să spună: asta e treaba mea, invit pe cine vreau, iar chinezul putea să spună: dă-mi voie și mie să-i spun ce vreau. Nu ar mai fi fost nevoie să dea înapoi. Să fi lăsat lucrurile să meargă așa cum erau, fără să înceapă să bată din picioare. Lucrul acesta a fost bine pus la punct, a fost bine regizat. Să nu-și facă iluzii absolut nimeni că ajungând la o astfel de înțelegere va pune stigmatul, sau va pune la stâlpul inafmiei pe cineva. De ce are nevoie să provoace? Eu vorbesc acum ca și cum am fi reușit, și tare aș vrea să reușim. Le va fi greu să dea înapoi, pentru că au făcut câte un pas și unii și alții. Aici vom folosi ce s-a scris și de unii și de alții. N-o să cântăm imnuri când ăștia aruncă cu pietroaie în fereastră. Eu cred că vom reuși, chiar dacă spun chinezii că ne facem iluzii, așa cum spun de altfel și ceilalți. Nu e dracul așa de negru. Eu sunt bucuros că conducerea partidului nostru a fost de acord cu acest plan de activitate expus aici și sunt optimist. Nici nu poate să fie altfel, nu pot să cred că poate fi altfel. Merită, tovarăși, să facem tot ce este posibil pentru a împiedica să se ajungă mai departe. Dacă vom ajunge la ceva, o să mai fie discuții. Trebuie să ne ținem de acest lucru. Așa cum ne ținem de orice construcție în economie, așa să ne ținem de scopul acesta. Să nu renunțăm, chiar dacă este posibil să nu reușim dintr-odată. Să mai stăm de vorbă și cu alții, să mai mobilizăm și pe alții, să nu renunțăm la lupta de a obține încetarea polemicii, chiar dacă indiferent cine, în vreun partid, ar începe focul. Noi trebuie să militățm în continuare, pentru că aceasta este o cauză scumpă.

Să spunem și chinezilor că vom milita pentru acest scop până în pânzele albe, chiar dacă voi o să spuneți că ne facem iluzii, noi nu vrem să participăm la asemenea campanie de spargere a unității mișcării comuniste. Cine o spune că unul este obiectiv sau celălalt este obiectiv, nu are decât să creadă, pentru că nu poate fi obiectiv în treaba asta. Poate să spună — Dej, ție îți convine, că nu pe tine te face revizionist, nu ție îți zice cutare și cutare. Dar de ce mie nu-mi zice, pentru că eu personal nu am făcut nici o abatere, eu mă menține pe principiile scrise în Declarația Consfătuirii de la Moscova, din 1960, pe care noi am adoptat-o și am denumit-o Carta mișcării comuniste internaționale.

M-am dus în Iugoslavia și am vorbit acolo. Multora, sigur, că nu le-a plăcut. Chinezii, însă, în presa lor, au spus că am fost în Iugoslavia, că am vorbit la reuniunea asta a lor, că am spus și de Tito, m-am referit la jertfele poporului iugoslav în lupta împotriva fascismului, la faptul că Iugoslavia este o țară socialistă. De ce oare? Chinezii își fac iluzii că l-ar putea câștiga pe Dej și pe tovarășii lui de luptă? Ei nu-și fac iluzii, însă nu m-am înrăit, nu am aruncat epitete.

Eu regret că atunci când, în timpul celui de-al III-lea Congres al partidului nostru, a fost Consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești, nu mi-am dat seama cu ce tertipuri se umblă, pentru că dacă știam, nu eram de acord. Ei puneau problema să se pronunțe sau nu, eu am stăruit să-i conving că nu. Am spus, tovarăși, suntem între noi, desigur, sunt unele divergențe, părerea noastră este că nu se poate să fie aduși chinezii în fața unei judecăți. Atunci, m-am întrebat: dar de discutat dvs. aveți ceva împotrivă? Am zis, hai, pentru asta suntem. Și m-au mai pus să și prezidez și am rugat să nu fiu președinte, pentru că a fost o porcărie. Eu mai târziu mi-am dat seama, dar tot nu am judecat, deoarece aveam încredere

că tot ce se face se face corect, că până la urmă o să vină cu un material de vreo 60 de pagini și să-l dea la toți. Dacă cu mine s-ar fi făcut la fel, eu ce aș fi spus? Cine este judecat aici, de ce parte sunt dogmaticii? Sunt dogmatici la Moscova, și va trebui să le spunem într-o zi, nu mai merge cu metodele care acționau în timpul lui Stalin, în timpul Internaționalei a III-a. Noi știm ce s-a întâmplat acolo, nu mai facem cult din persoane și nici din partide, pentru mine nu există Dumnezeu și zei. Conștiința noastră trebuie să hotărască în tot ce vom face de acum încolo. Suntem un partid frățesc și va trebui să ne spunem părerea cu curaj, cu simț de răspundere, că nu ne impresionează. Eu consider aceasta ca o atitudine de partid. Este neplăcut, pentru că în București s-a întâmplat prima lovitură, pentru că s-a procedat după mentalitatea veche: l-a luat pe Pîn Ci-jen și i-a spus: dogmaticule, iar Pîn Ci-jen i-a spus: oportunistule.

Noi trebuie să fim conștienți că munca cea mai grea și cea mai mare va începe după primul contact. Cu toții avem o misiune grea, noi nu trebuie să abdicăm de la orientarea aceasta. Este singura poziție justă în condițiile de astăzi. Cam asta ar fi.

Tov. Emil Bodnăraș: Mai avem proiectul de scrisoare către Mao Tze-dun.

(Tovarășul Leonte Răutu dă citire scrisorii primite din partea lui Mao Tze-dun și proiectul de răspuns al PMR la această scrisoare.)

„Când sănătatea vă va permite"

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Acolo, despre țările socialiste nu spunem.

Tov. Leonte Răutu: Spunem despre lagărul socialist. În proiectul de comunicat, vorbim despre unitatea țărilor socialiste.

Tov. Emil Bodnăraș: Scrisoarea o duce delegația și o înmânează lui Mao Tze-dun. Ea poate să aibă data de astăzi.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Cred că ar trebui pus acolo că, cu mare plăcere, aș fi dorit să văd marea Chină și roadele minunate ale poporului chinez în construirea socialismului, să fie așa mai cald, așa legat de mine, ca o dorință.

Tov. N. Ceaușescu: Să spunem că sunteți gata când sănătatea vă va permite.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Aș spune că mi-ar face mare plăcere să văd realizările poporului dvs., legat de faptul că îmi sunt cunoscute, adică nu să le văd acum, ci să le constat mai de aproape. De asemenea, să spunem că am auzit cu bucurie de rezultatele mari pe care le-a obținut poporul chinez și mi-ar face o mare bucurie să le văd, mai direct cumva.

Tov. Al. Drăghici: Ambasadorul RP Chineze, care a fost la noi înainte, este acum trimis ambasador în Franța.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Dacă Biroul Politic este de acord cu proiectul de scrisoare? *(Biroul Politic a aprobat proiectul scrisorii.)* Va trebui cumva de stabilit ca presa noastră să informeze cum ajunge și cine a fost la primire.

Tov. Emil Bodnăraș: Cum va comunica presa chineză așa vom da și noi.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Va trebui, ca planul acesta să-l sistematizați frumos. Acum, aici, tov. Moghioroș va rămâne în locul lui Ceaușescu și Chivu, iar la Consiliu rămâne prim-vicepreședintele, tov. Apostol, și noi vom colabora, în așa fel ca lucrurile să se desfășoare bine. Puteți să plecați liniștiți.

Tov. Emil Bodnăraș: Când apare în presa internațională o idee nouă, trebuie să conlucrăm imediat. Am întărit aparatul cifrator cu încă doi oameni ca să putem recepționa materialele.

Tov. Leonte Răutu: Chinezii nu se așteaptă la bucățica aceasta, să vedeți voi ce interesant va fi. Să nu veniți dintr-odată, să-i lăsați să-și epuizeze tactica. După aceea, noi să ne exprimăm că am vrea să cunoaștem mai deplin poziția dvs. Ar fi bine să-i lăsăm pe ei să vorbească, să vorbească până la oboseală. Tactica discuției să fie aceea să-i dai posibilitatea, să-l lași să repete și apoi să intervii; dar oare cum va fi? Este posibil să intrăm în fondul discuției și la polemici în legătură cu problemele polemice, cu ruptura, cu sciziunea.

Tov. Emil Bodnăraș: Noi și aici trebuie să fim atenți.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Să le spunem: uite cum au primit partidele comuniste și muncitorești când noi le-am informat despre înțelegerea intervenită și scopul pentru care ne întâlnim. Au fost și asemenea păreri că nu va fi posibil, că dvs. veți respinge, că nu vom reuși, dar uite că am ajuns acolo ca și tovarășii sovietici și dvs. ați acceptat. Apoi, să le mulțumim și iar cu planul nostru să venim mai târziu.

Dacă nu este nici o observație sau ceva completări, consider că putem să încheiem ședința. Eu sunt bucuros că Biroul Politic este de acord.

Despre vizita în alte țări cu acest prilej, nu pot să mă pronunț. Trebuie să vedem dacă ne invită; ca să ne invităm noi singuri, nu se poate.

Ședința a luat sfârșit la ora 14.15". ■

Beijing, 1971: Mao și Ceaușescu

Tovarășii de la București află despre „schimbarea de gardă" de la Kremlin

1964 „Leul", doborât și la stâlpul infamiei...

La 14 octombrie 1964, Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a decis înlocuirea lui N.S. Hrușciov din toate funcțiile pe care le deținea — prim-secretar al Comitetului Central, membru al Prezidiului aceluiași organism, președinte al Consiliului de Miniștri. Motivele invocate erau cele obișnuite pentru reglările de conturi în cadrul nomenclaturii comuniste — vârsta înaintată, înrăutățirea sănătății și cererea de eliberare din funcții. În realitate, a fost o lovitură de palat bine organizată de către „aparat", care urmărea eliminarea unui personaj controversat, ale cărui concepții și măsuri au nemulțumit nu o dată nomenclatura PCUS. La 30 septembrie 1964, Hrușciov a fost sfătuit „să se odihnească", locul ales fiind Soci (stațiune din Crimeea). În lipsa lui, s-a pregătit o reuniune a Prezidiului Comitetului Central, pentru 12 octombrie, și s-a convocat Plenara CC, pentru a doua zi. Liderul de la Kremlin a revenit din vacanță pe data de 13 octombrie, zi în care Prezidiul i-a cerut demisia.

La 14 octombrie, cum s-a arătat, Plenara l-a înlocuit din toate funcțiile. Puterea a fost încredințată unei echipe formate din Leonid I. Brejnev, prim-secretar al partidului, și Andrei N. Kosîghin, șef al guvernului. Câteva zile mai târziu, „Pravda" a făcut publice motivele înlocuirii: subiectivismul deciziilor, inițiative dezordonate, stil defectuos de conducere, ignorarea realităților, dispreț pentru mase etc. Desigur, multe dintre aceste acuzații erau reale, dar adevărata cauză a schimbării lui Hrușciov din toate funcțiile a constituit-o teama nomenclaturii, a „aparatului", de pierdere a privilegiilor și a controlului asupra partidului. Reformele, așa dezorganizate cum erau ele, declanșate de Hrușciov, puneau în pericol aparatul birocratic al regimului, care își vedea astfel periclitată situația.

Că așa au stat lucrurile o dovedesc anii care au urmat, caracterizați de Mihail S. Gorbaciov drept „anii stagnării".

Pentru tovarășii de la București, regimul lui Hrușciov a reprezentat o perioadă specială, pe care o putem defini drept una a „desprinderii" de sub tutela sufocantă a Moscovei.

N.S. Hrușciov a fost de acord cu retragerea trupelor sovietice din România și a acceptat, până la începutul anilor '60, planurile de industrializare a României. Ulterior, însă, el a privit cu neliniște gesturile de autonomie ale regimului de la București și și-a exprimat nu o dată iritarea față de diversele inițiative ale liderilor români.

Politica de autonomie a regimului de la București s-a dezvoltat pe fundalul ascuțirii polemicii dintre URSS și RP Chineză și a cunoscut consacrarea oficială prin Declarația Plenarei CC al PMR din 15–29 aprilie 1964, așa-zisa „Declarație de independență" a partidului român. Iată de ce schimbarea lui Hrușciov din fotoliul de lider a putut să genereze unele speranțe pentru îmbunătățirea raporturilor româno-sovietice, destul de tensionate în acel moment.

Nu cunoaștem, în stadiul actual al documentării, dacă liderii de la București au avut informații despre puciul ce se pregătea la Moscova. Este de remarcat însă că Ion Gheorghe Maurer, președinte al Consiliului de Miniștri, însoțit de Emil Bodnăraș și Paul Niculescu-Mizil, în drum spre China, unde vor participa în perioada 29 septembrie–8 octombrie 1964, la sărbătorirea a 15 ani de existență a regimului comunist, s-au întâlnit, la 27 septembrie 1964, cu Hrușciov. Primul document, pe care îl publicăm în cele ce urmează, pune în evidență contenciosul relațiilor bilaterale și aprehensiunile liderului sovietic față de conducerea PMR.

După două săptămâni, Hrușciov devenea un simplu pensionar. Liderii români au aflat, în mod oficial, de schimbarea de la Moscova la 15 octombrie 1964, atât din scurtul comunicat al CC al PCUS, cât și din convorbirea telefonică dintre Brejnev, noul conducător de la Kremlin, și Gheorghiu-Dej. A doua zi, la 16 octombrie, ambasadorul sovietic la București, I.K. Jegalin, care participase la plenară în calitate de membru al CC, a fost primit în audiență de Gheorghiu-Dej. Cu acest prilej, liderii români au aflat din sursă autorizată modul cum s-au desfășurat evenimentele în Uniunea Sovietică. În același timp, s-a întreprins o trecere în revistă a relațiilor româno-sovietice din ultimii ani, insistându-se asupra rolului negativ al lui Hrușciov.

În cel de-al doilea document pe care îl publicăm în acest număr al revistei „Dosarele Istoriei", redăm nota de convorbire dintre I.Gh. Maurer (și delegația care îl însoțea) cu Hrușciov (27 septembrie 1964), precum și convorbirea dintre Gheorghiu-Dej și Jegalin. După cum cititorii vor remarca, documentele evidențiază natura tensionată a raporturilor dintre București și Moscova existentă în momentul schimbării „gărzii" la Kremlin.

Trebuie precizat că schimbarea lui Hrușciov nu a adus cu sine o îmbunătățire a relațiilor româno-sovietice. Atât Gheorghiu-Dej, până la moartea sa (19 martie 1965), cât și succesorul său în funcție, Nicolae Ceaușescu, vor continua să se opună, în diverse forme, liniei politice promovate de Moscova.

Col. dr. **Petre OTU**,
președinte, Comisia Română de Istorie Militară

1. Prânz și discuții

„Nota privind convorbirea dintre delegația guvernamentală și de partid, condusă de tovarășul I.Gh. Maurer, și N.S. Hrușciov, din 27 septembrie 1964.

Delegația guvernamentală și de partid condusă de tovarășul I.Gh. Maurer, care în drum spre Pekin *(Beijing, n.n.)* s-a oprit la Moscova pentru câteva ore, a fost invitată la o masă de către N.S. Hrușciov.

Din partea delegației române, au mai participat tovarășii: E. Bodnăraș și P. Niculescu-Mizil.

Din partea sovietică: A.N. Kosîghin, V.P. Mdjavanadze, V.V. Kuznețov, L.N. Tolkunov și E.D. Karpeșcenko (traducător).

Din partea ambasadei RPR, au fost prezenți tovarășii: T. Sinu și G. Marin (traducător).

Prânzul a fost organizat la Casa de recepții a CC al PCUS și Consiliului de Miniștri, la ora 15.00, după care a urmat o convorbire până la ora 20.00.

În timpul mesei și convorbirii, au fost abordate următoarele probleme:

1. N.S. Hrușciov a prezentat o situație a recoltei agricole din acest an, citând date caracteristice pentru toate republicile unionale și pe unele regiuni. A vorbit de o producție foarte bună de grâu, menționând că la suprafața însămânțată anul acesta s-a obținut o recoltă record. În 1964, URSS nu va mai importa grâu, iar în decursul viitorilor patru ani speră să realizeze o rezervă de stat egală cu consumul pe un an.

2. Tovarășul I.Gh. Maurer a relatat despre începerea lucrărilor la hidrocentrala de la Porțile de Fier, arătând că o delegație română de specialiști urmează să vină în URSS, în prima parte a lunii octombrie a.c., pentru tratative privind achiziționarea de utilaje. A.N. Kosîghin, intervenind în discuție, a spus că ei sunt pregătiți pentru începerea acestor tratative.

3. N.S. Hrușciov a vorbit despre vizita pe care a făcut-o la un poligon experimental pentru armele noi. Fără să dea detalii, a relatat despre o nouă armă de apărare pusă la punct în ultimul timp de specialiștii sovietici.

4. Comentând cu Mdjavanadze concediul de odihnă pe care acesta l-a făcut în RPR, tovarășul I.Gh. Maurer — adresându-se lui V.V. Kuznețov — i-a reproșat că nu dă curs invitațiilor de a veni la odihnă în țară. N.S. Hrușciov, intervenind în discuție, a recomandat lui Kuznețov să răspundă favorabil acestor invitații.

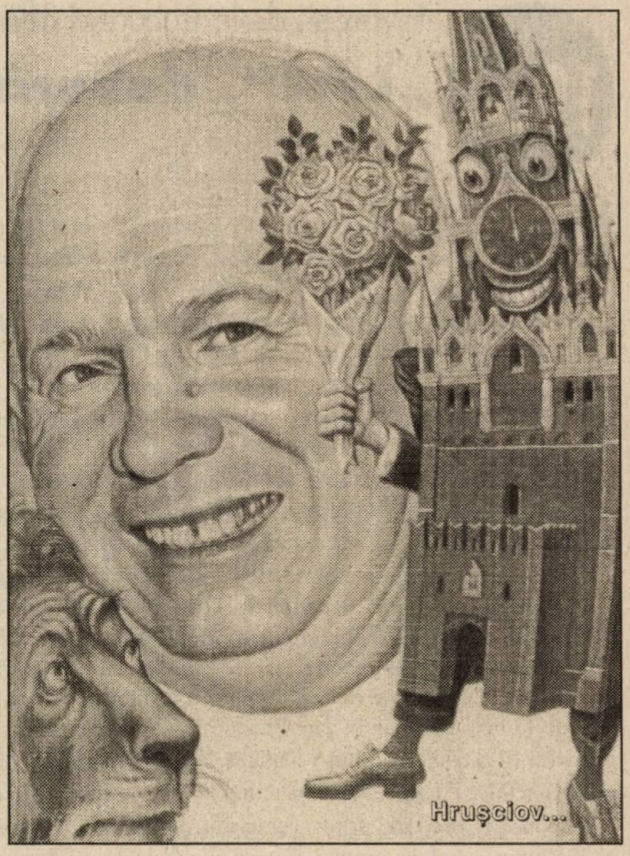

5. Problema litigiilor teritoriale și de frontieră cu RP Chineză a constituit o mare parte din expunerea lui N.S. Hrușciov — după terminarea mesei. El a arătat că înainte de a se publica în «Pravda» discuția lui Mao Tze-dun cu socialiștii japonezi și articolul redacțional privind relațiile cu URSS, guvernul sovietic s-a adresat printr-o notă guvernului chinez prin care a cerut confirmarea exactității relatărilor din presa japoneză. Răspunsul primit — a continuat N.S. Hrușciov — lăsa să se înțeleagă că relatările presei japoneze corespund realității.

Prezentând problema conflictului teritorial ca o problemă care a ajuns într-un stadiu de mare încordare (N.S. Hrușciov a vorbit despre numeroase încălcări de frontieră și de concentrarea unor forțe militare chineze pe unele porțiuni ale granițelor cu URSS), șeful guvernului sovietic a precizat că dacă partea chineză ar privi în mod realist lucrurile, renunțând la cererea de a se include în convenția ce s-ar încheia formule care să stipuleze caracterul inechitabil al acordurilor încheiate de țarism, partea sovietică ar fi dispusă să trateze unele corective demarcațiilor actualei frontiere cu RP Chineză. N.S. Hrușciov a făcut istoricul unor regiuni de graniță ale URSS învecinate cu China, evocând discuțiile avute în trecut, în diferite ocazii, cu conducătorii chinezi, printre care și despre problema Mongoliei. Vorbind despre referirile din discuția lui Mao Tze-dun cu socialiștii japonezi la teritoriile poloneze și germane, N.S. Hrușciov a subliniat inactualitatea unor asemenea probleme. Este de menționat că, vorbind despre unele animozități ce s-ar crea în relațiile dintre bieloruși, ucrainieni și polonezi, pe de o parte, sau între nemți și polonezi, pe de altă parte, spre deosebire de alte ocazii, șeful guvernului sovietic nu a amintit nimic despre RSS Moldovenească.

Referindu-se la activitatea comisiei mixte sovieto-chineze pentru proble-

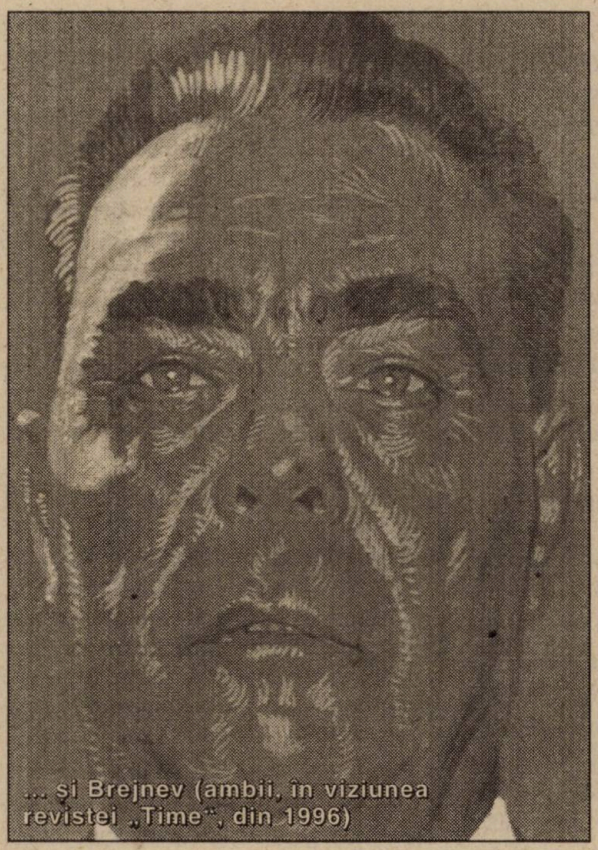
... și Brejnev (ambii, în viziunea revistei „Time", din 1996)

mele de frontieră, N.S. Hrușciov a spus că, după întreruperea lucrărilor, nu s-a stabilit data reluării lor.

Secretul tacticii românești

6. Tovarășul I.Gh. Maurer a început să relateze despre vizita delegației guvernamentale române în Franța și discuție avută cu de Gaulle, subliniind că obiectivul principal l-au constituit relațiile economice dintre cele două țări. A fost abordată, de asemenea, și problema coexistenței pașnice. Întrerupându-l, N.S. Hrușciov a spus: «Iată, când voi, românii, vorbiți despre coexistența pașnică, chinezii nu zic nimic: dacă eu vorbesc despre coexistența pașnică, sunt imediat atacat de către ei. Spuneți-ne și nouă care este secretul tacticii dvs., cum ați reușit să-i băgați în buzunar pe chinezi». N.S. Hrușciov a vorbit în continuare despre campania propagandistică a chinezilor îndreptată contra conducerii PCUS și a statului sovietic, despre diversele acuzații aduse și despre necesitatea de a se răspunde cu fermitate acestor atacuri. În acest context, el a amintit că, în ultimul timp, conducerea PCUS este acuzată de intenția de a duce tratative cu RFG în dauna RDG. «Este oare posibil să nu se răspundă unor asemenea acuzații?», a întrebat N.S. Hrușciov.

Tovarășul I. Gh. Maurer a arătat că trebuie văzut ce fel de acuzații sunt aduse și analizat dacă merită răspuns. «De exemplu — a spus el — , merită să dai un răspuns la o asemenea problemă cum ar fi afirmația că în URSS s-ar restaura capitalismul, când toată lumea cunoaște că URSS construiește comunismul?».

Intervenind în discuție, Kosîghin a încercat să argumenteze necesitatea de a răspunde la toate problemele pe care le ridică conducătorii chinezi. El a spus, printre altele: «Cum ați proceda dvs. dacă la granița României s-ar agita anumite lucruri?». Tovarășul I.Gh. Maurer a răspuns: «Desigur că am analiza cu toată atenția situația creată și, dacă va fi cazul, am lua măsurile corespunzătoare».

N.S. Hrușciov a reluat discuția, afirmând că «voi puteți să fiți împotriva polemii publice, pentru că pe voi nu vă atacă chinezii. Vă spun eu care este secretul: chinezii au un plan tactic care prevede ca RPU, RPP, RPR și RDG să fie lăsate deoparte, focul urmând a fi concentrat asupra URSS, a PCUS și îndeosebi asupra persoanei mele».

7. În legătură cu problema consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești, N.S. Hrușciov a subliniat necesitatea convocării acesteia, arătând că nu se pune problema excluderii vreunui partid, ci a elaborării unui nou document programatic al mișcării comuniste și muncitorești internaționale. De altfel, a spus el, nici nu există un asemenea for din care ar fi exclus vreun partid, iar documentul care s-ar elabora nu ar fi decât o continuare a Declarației din 1960, semnată, printre altele, și de către PC Chinez.

Tovarășii I.Gh. Maurer și E. Bodnăraș au expus punctul de vedere al partidului nostru, subliniind că manifestarea unei griji deosebite, calm și înțelepciune în tratarea problemelor ar putea contribui, după părerea lor, la unele schimbări din partea PC Chinez. S-a reliefat existența unor elemente noi în această privință, cum ar fi, spre exemplu: noțiunea și conținutul comunei populare, acceptarea principiului coexistenței pașnice în unele comunicate semnate de guvernul chinez cu conducătorii unor state din Asia și Africa, revederea căilor și metodelor industrializării socialiste.

În acest context, s-a apreciat că, deși invitarea unei delegații sovietice la festivitățile celei de a 15-a aniversări a RP Chineze, din câte a relatat N.S. Hrușciov, a fost făcută într-o formă nepotrivită, conducerea PCUS a dat dovadă de înțelepciune politică trimițând o delegație la Pekin.

8. Afirmând că PMR și guvernul RPR și-au însușit teoria justă a bazării pe forțele proprii în construirea economiei socialiste, Hrușciov a spus că el nu are nimic împotrivă și a dat ca exemplu perioada în care URSS era singura țară socialistă.

El a spus că nu înțelege, spre exemplu, poziția coreenilor, care, teoretic, susțin aceeași idee, dar, practic, în relațiile economice și culturale cu URSS, ar reclama necesitatea ajutorului, propunând schimburi comerciale nu în egală măsură avantajoase ambelor părți. A relatat, în continuare, că înțelege că relațiile dintre țările socialiste să se bazeze pe principiul egalității și avantajului reciproc și că, conducerea PCUS a făcut multe pentru a înlătura practica greșită

„«Pensionarea» lui Hrușciov a fost primită cu indiferență de societate *(în URSS, n.n.)*. Inteligheția liberală, care nu-și ascunsese niciodată dispretul pentru «mujicul ucrainean necioplit» cum era în ochii ei Hrușciov, dar care aplaudase inițiativa lui de a publica *O zi din viața lui Ivan Denisovici (de Alexander Soljenițîn, n.n.)*, nu-și făcea nici o iluzie în privința primului secretar după «reînghețul» cultural din primăvara lui 1963.

În privința maselor populare, ele constatau degradarea condițiilor lor de viață, începând cu anii '60. Un șir de nemulțumiri sociale nu erau totuși în măsură să determine, în URSS, căderea unui conducător.

Dincolo de complotul egalilor săi, elementul decisiv în căderea lui Hrușciov a fost opoziția pe care primul secretar și-o atrăsese din partea nomenclaturii, neliniștită de reformele continue care amenințau planurile de carieră, securitatea funcțiilor și privilegiile îmbuibaților regimului".

(Nicholas Werth, *Istoria Uniunii Sovietice de la Hrușciov la Gorbaciov (1953–1985)*, București, Ed. CORINT, 2000, p. 59)

din perioada lui Stalin. A exemplificat cu Sovrom-urile, care — a spus el — «vă scot pe voi, românii, din sărite când auziți despre ele».

9. N.S. Hrușciov a spus că o perioadă de timp va lipsi din Capitală, întrucât va merge la Gagra pentru a definitiva raportul pe care urmează să-l prezinte la plenara CC al PCUS ce ar urma să aibă loc în a doua jumătate a lunii noiembrie sau începutul lunii decembrie a.c.".

(Fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 55/1964)

2. Încălcarea normelor leniniste

„Convorbirea tovarășului Gheorghe Gheorghiu–Dej cu tovarășul I.K. Jegalin, ambasadorul URSS la București, în ziua de 16 octombrie 1964.

Au participat tovarășii: Gheorghe Apostol, Ceaușescu Nicolae, Chivu Stoica, Leonte Răutu și Andrei Păcuraru.

Tov. I.K. Jegalin: De la avion, am venit direct aici. Din însărcinarea Prezidiului Comitetului Central, personal din partea tovarășului Brejnev, a tovarășului Kosîghin, a tovarășului Podgornîi și a celorlalți, m-au rugat să transmit personal tovarășului Gheorghe Gheorghiu–Dej, tuturor membrilor Biroului Politic, salutul cel mai cordial și să vă comunic amănunte privind hotărârea Plenarei, a Prezidiului CC.

Astăzi, a fost publicată hotărârea plenarei Comitetului Central, precum că tovarășul Hrușciov a făcut o cerere ca el să fie eliberat în legătură cu vârsta înaintată și în legătură cu înrăutățirea sănătății: să fie înlocuit din funcția de prim–secretar al Comitetului Central, de membru al Prezidiului și de președinte al Consiliului de Miniștri. Plenara a analizat această problemă și a satisfăcut cererea sa. S-a hotărât în plenara Comitetului Central, însă problema constă nu în aceasta, problema este mult mai profundă, mai adâncă. Ce este esențial? În ultimii doi–trei ani, tovarășul Hrușciov a început să încalce normele leniniste ale vieții de partid.

Tov. Gheorghiu–Dej: Când?

Tov. Jegalin: În ultimii doi–trei ani. În ultimii doi–trei ani, tovarășul Hrușciov a început să încalce normele leniniste ale vieții de partid. A început să nu ia în considerare părerile membrilor Prezidiului, își impunea părerile sale proprii. Dacă cineva din membrii Prezidiului, din membrii supleanți, cineva din secretarii Comitetului Central manifesta vreo inițiativă și făcea vreo propunere, el motiva că nu este inițiativa personală a respectivului, critica inițiativa respectivă. Mai mult decât aceasta, el jignea în mod brutal, taxa și eticheta pe membrii Prezidiului și Secretariatului. Plenarele Comitetului Central al Partidului purtau un caracter declarativ. În sala congreselor, participau de multe ori peste 2.000–3.000 și chiar 7.000 de oameni. Se ținea un discurs mare, un raport, iar o discuție constructivă nu avea loc în cadrul plenarei. Sub forma democrației, era o democrație falsă și în felul acesta și-a creat autoritate, și-a creat un cult. În fiecare zi, în «Izvestia» și în «Pravda» erau portretele lui, cuvântările lui. Aceasta a creat nemulțumiri în rândurile membrilor Prezidiului, a creat o stare de nervozitate în rândurile membrilor Comitetului Central.

Călătoriile sale frecvente prin țară nu aveau un caracter constructiv, practic, de muncă, ci lua cuvântul, ținea discursuri, făcea declarații și nu lua măsuri concrete de îndreptare a situației. Când conducătorul se deplasa, la lucru se găseau lingușitori care să scrie despre dânsul articole. Nu se ocupa de analiza situației și de rezolvarea problemelor concrete.

Dacă membrii Prezidiului spuneau că ar vrea să se deplaseze în regiuni să vadă la fața locului despre ce este vorba, el se adresa în mod brutal, întrerupându-i și spunându-le: Ce, nu aveți de lucru? Ce, vreți să faceți călătorii turistice? Toate acestea s-au adunat. În afară de acestea, foarte frecvente au fost la noi reorganizările, care nu foloseau cauzei. Membrii Prezidiului au tăcut, pentru că puterea era concentrată în mâinile unuia. Dispunea el, întrerupea pe oricine. Să luăm o astfel de problemă: divizarea comitetelor regionale în industriale și agricole.

Tov. Gheorghiu–Dej: Acest lucru este pentru noi, încă și acum, foarte straniu.

Tov. Jegalin: A fost un lucru straniu.

Tov. Gheorghiu–Dej: Voia să le mai recomande și în afară!

Tov. Jegalin: Da, așa este. Acestea au adus foarte mari daune.

Tov. Gheorghiu–Dej: Știm că problema reorganizărilor continue este dăunătoare.

Tov. Jegalin: Și pe linie de partid, și pe linie de stat.

Tov. Gheorghiu–Dej: De aici și anecdota aceea, ce cuvânt începe cu «r» și nu se termină niciodată? (reorganizarea).

Tov. Jegalin: De exemplu, eu eram secretarul comitetului regional. Aveam în mâini totul: conduceam și industria, și agricultura. Iar acum, dacă secretarul comitetului regional de partid pentru agricultură vrea să rezolve ceva, trebuie să rezolve prin intermediul Comitetului Central. Asta cerea foarte mult timp, uneori se ajungea și la opt luni. Toate acestea erau atât de încurcate, încât nu puteai să-ți dai seama.

Tov. Gheorghiu–Dej: Uite așa am văzut noi de aici, fără să lucrăm acolo: un labirint nesfârșit, nemaipomenit, întortocheat, în care dacă intrai, nu știai pe unde să ieși.

Tov. Jegalin: În această problemă, noi am avut un schimb de păreri. Nu cu voce tare, însă ne-am înțeles unul pe celălalt. Toate acestea s-au acumulat. A inventat o nouă organizare și la plenara din noiembrie, care urma să aibă loc, se venea iar cu o nouă reorganizare. Și din nou lucruri inutile, care urmau să se adune, să se acumuleze. El nu lăsa pe nimeni să lucreze, numai el se ducea în străinătate, în sud. Țara este mare, colosală, trebuie să lucrezi. Dacă capul nu lucrează, nici picioarele nu umblă.

Tov. Gheorghiu–Dej: Noi, de multe ori, ne întrebam aici cum de reușește el să hoinărească în toată țara, în lung și-n lat, cu toate mijloacele de transport rapide de care dispune, cum poate să lucreze și să hotărască el în locul organelor statutare de partid? Ce o să mai facă organele și organizațiile, cadrele, activul de acolo, ce inițiativă să mai ia atunci?

Tov. Jegalin: Nici un fel de inițiativă. Ginerele lui *(al lui Hrușciov, n.n.)*, Adjubei, și-a mai adunat el oameni din aceștia, îi scriau, iar el ținea discursurile, dar departe nu se poate ajunge cu oameni ca aceștia.

Comitetul Central leninist al partidului nostru a găsit forța și posibilitatea de a îndrepta lucrurile. S-au adunat toți membrii Prezidiului și și-au expus părerea în toate aceste probleme. Cum să fie mai departe? Să se continue aceste lucruri, este imposibil! S-a discutat două zile și două nopți. Toți membrii Prezidiului au luat cuvântul și secretarii Comitetului Central; în total, au luat cuvântul 23 de tovarăși. Au fost unanimi în cuvântările lor. El era în sud. L-au chemat de acolo și fiecare i-a spus că în continuare nu se mai poate așa. La început, el a obiectat, însă prins de toate aceste fapte, el n-a avut încotro. Într-adevăr el are peste 70 de ani și a făcut o cerere.

N.S. Hrușciov, rostind un discurs în Palatul Congreselor din Moscova

Defecte și greșeli

Tov. Gheorghiu–Dej: Discuția a fost întâi în Prezidiu și după aceea la plenară?

Tov. Jegalin: La început, în Prezidiu. După cum vă este cunoscut, la invitația tovarășului Gheorghiu–Dej, a dvs. și celorlalți, m-am odihnit aici. M-au chemat de la Timiș să mă duc imediat la Moscova. Au fost chemați toți membrii Comitetului Central. Ne-am adunat pe data de 14 octombrie. Tovarășul Suslov a fost însărcinat ca să expună la plenară problemele ce s-au discutat în Prezidiu.

Tov. Gheorghiu–Dej: La plenară?

Tov. Jegalin: Da, deja la plenara Comitetului Central. El a expus toate aceste lucruri, toate aceste defecte și greșeli ale lui Hrușciov și întreaga plenară a fost de acord că într-adevăr așa este.

Pentru că fiecare purta în sine aceste idei, toți au fost de acord că așa este. Nu se putea răbda în continuare! Trebuie lucrat. Este mult de lucru, țara e mare. Congresele noastre au adoptat hotărâri importante, serioase. Politica generală a partidului nostru, adoptată la Congresele XX, XXI și XXII, programul partidului nostru constituie linia generală a partidului nostru. A rămas și va rămâne, adoptată de întregul partid. Însuși Hrușciov a luat parte activă la aceasta, însă întregul partid a participat. Problema păcii, problema coexistenței pașnice, problema întăririi prieteniei țărilor noastre socialiste, ale partidelor noastre, ale popoarelor noastre — toate aceste probleme rămân așa cum au fost și în mod precis le vom apăra. Dimpotrivă, să întărim mai mult prietenia noastră, colaborarea noastră. Am hotărât să dăm la o parte toate aceste acțiuni greșite ale lui Hrușciov, care a încercat să-și creeze un cult al personalității. Dacă el înainte îl critica pe Stalin, în fond, el a folosit aceleași metode. De aceea, Comitetul Central leninist al partidului nostru va respecta linia sa și cine va încerca să încalce aceste norme va fi pedepsit de către Comitetul Central, oricine va fi acesta. Aceasta a fost părerea unanimă a întregului Comitet Central. Toți au votat pentru aceasta, inclusiv eu, pentru că nimănui nu-i este permis să încalce normele leniniste ale vieții de partid.

Tovarășul Brejnev v-a telefonat ieri, v-a povestit, însă, după cum nu se poate discuta la telefon, de aceea am fost însărcinat să vă relatez aceste amănunte. Iată, pe scurt, problemele. La plenară, nu s-a strenografiat, ci fiecare își scria, însă acesta este esențialul, pe care vi l-am spus.

Astăzi, ziarele au publicat această mare hotărâre. Toți sunt satisfăcuți, pentru că nu se putea continua, pentru că se putea merge până la distrugerea economiei. Programul economic este mare, sarcinile sunt mari. Tovarășii m-au rugat să vă transmit că industria lucrează bine. Situația în agricultură se prezintă în felul următor: pe data de 10 octombrie, din 4 miliarde 70 de milioane puduri, care urmează să fie achiziționate, s-au achiziționat 3 miliarde 960 de milioane. Achiziționarea continuă, deci planul, probabil, va fi îndeplinit. Au fost date dispoziții ca să se asigure aprovizionarea populației cu pâine. Situația aprovizionării cu zahăr, cu unt, de asemenea se îndreaptă. Ulei de floarea-soarelui avem foarte mult. Numai regiunea Volgograd a dat 213 milioane puduri cereale. În general, cerealele ajung pentru aprovizionarea populației, pentru animale și așa mai departe. Situația se poate spune că e chiar excelentă. Ce e prost? Întrucât anul trecut situația cerealelor a fost proastă, planul la livrări de carne are un minus de un milion 700 de mii tone carne. Va fi o chestiune complicată. S-a hotărât ca să se spună populației că acestea sunt greutățile. Nu este nimic de ascuns. Aceasta este situația, aceasta trebuie spus. Desigur, se adoptă toate măsurile ca să se îmbunătățească situația. Însă, imaginați-vă, să nu ai un milion șapte sute de mii tone carne! Această problemă este complicată.

Celelalte probleme parcă nu stau rău. Dacă este să judecăm după Moscova — desigur, ea nu poate fi luată drept etalon —, am văzut că sunt și găini, și vin, și carne. Nu numai că sunt, dar se vindeau direct în stradă. Însă acesta nu este un indiciu. Și pe timpul lui Lenin, când fiecare avea rația de 200 de grame pâine pe zi, și atunci se aduna pâine din toată țara și se trimitea la Moscova. Deci, această situație bună este la Moscova, însă în alte regiuni situația este grea. Aceasta e situația cărnii.

Avem iarăși greutăți cu depozitarea cerealelor. Cereale sunt multe, însă silozuri puține. Cereale sunt multe, însă nu există mijloace de transport, mijloace de păstrare. Dacă îi dă colhoznicului câte două-trei kg de cereale, tot nu ia, pentru că le creează greutăți.

Ieri, a avut loc o consfătuire a secretarilor Comitetelor Centrale, a ambasadorilor, a membrilor Comitetului Central și s-a hotărât să nu se facă din această problemă a lui Hrușciov un caz deosebit, să nu se umfle această problemă. Comitetul Central lucrează, a lucrat și va lucra, va arăta membrilor partidului ceea ce s-a întâmplat. S-a hotărât să se raporteze membrilor Biroului Politic din partidele frățești și să trasăm avântul continuu al economiei naționale, să mărim producția, să mobilizăm oamenii pentru îndreptarea greșelilor.

Comitetul Central a însărcinat Prezidiul Comitetului Central să nu se grăbească cu această problemă a înlăturării greșelilor. Tovarășul Hrușciov a făcut multe greșeli, însă trebuie îndreptate în mod gândit. Deci, gândiți-vă, avem asemenea probleme. Comitetele regionale trebuie să fie unificate, să fie un singur comitet regional, care să se ocupe de aceste probleme. A fost un prim-secretar regional, acum sunt doi: eu și dânsul. Sunt doi președinți ai comitetului executiv, deci aceste probleme trebuie cumva să se unească, pentru că altminteri ei se pot încurca.

Trebuie văzut pe cine pui acum prim-secretar din aceștia doi. Trebuie bine gândit, pentru că această treabă se face nu pentru un an, ci pentru ani de zile. S-au creat o serie întreagă de comitete și nu mai înțelegi câte sunt. Toate acestea trebuie gândite, chibzuite. Ca să nu fie o putere concentrată, tovarășul Kosîghin a fost numit președinte al Consiliului de Miniștri. Dvs. îl cunoașteți pe tov. Kosîghin: este un om minunat, cu experiență, care-și cunoaște treaba. Țara și partidul îl cunosc bine. Pe tovarășul Brejnev, noi toți, de asemenea, îl cunoaștem. De asemenea, pe tovarășul Podgornîi, pe tovarășul Suslov, care sînt în conducere. A fost exprimată încrederea deplină a Comitetului Central față de acești tovarăși și li s-au pus în vedere ca să nu se mai încalce normele leniniste ale vieții de partid. Era neplăcut să ajungi la Moscova: peste tot erau Lenin și Hrușciov. De ce acest lucru? Desigur, fără portrete nu se poate; partidul, țara trebuie să-și cunoască conducătorii în mod obligatoriu, însă când mănânci prea multe bomboane, îți este dulce. Așa că este bine ca fiecare să mănânce norma de

bomboane. Și-a creat un cult. De aceea, s-a luat și această hotărâre.

Tov. Gheorghiu–Dej: Dar tovarășul Mikoian? Cum s-a comportat?

Tov. Jegalin: Tovarășul Mikoian s-a comportat bine. Toți au fost împotriva acestor defecte.

Tov. Gheorghiu–Dej: El a fost, mi se pare, la Soci, împreună cu Hrușciov, când acesta a vorbit prin radio–telefon cu cosmonauții, în ziua de 12 octombrie. Aceasta rezultă din relatările corespondenților presei occidentale, care au ascultat convorbirea prin radio–telefon și care afirmau că Hrușciov ar fi spus

Moscova, Piața Roșie, 1963: Hrușciov și doi cosmonauți sovietici — Valentina N. Tereșkova (prima femeie care a zburat în Cosmos) și V.F. Bîkovski

cosmonauților: ia uitați-vă, Mikoian îmi smulge telefonul din mână și nu mă lasă să vorbesc cu voi! Acești corespondenți au remarcat, de altfel, că Mikoian a felicitat pe cosmonauți în numele conducerii partidului și al statului sovietic. Din asta rezultă că convorbirea ar fi avut loc la Soci.

Tov. Jegalin: Nu știu de unde au vorbit. Eram la Moscova.

Tov. Gheorghiu–Dej: Dumneata când ai fost la Moscova?

Tov. Jegalin: Mi s-a propus să vin la Moscova pe 12 octombrie. Pe 13 octombrie, dimineața, am sosit acolo, la 7.45 dimineața.

Tov. Gheorghiu–Dej: Asta înseamnă că în timp ce vorbea cu cosmonauții avea loc și ședința Prezidiului? El a venit la Moscova pe ziua de 13 sau 14 octombrie.

Tov. Păcuraru Andrei: Pe 13 au coborât cosmonauții.

Tov. Gheorghiu–Dej: El n-a mai fost la întâmpinarea cosmonauților. Corespondenții străini vorbeau deschis cum se pregătea Piața Roșie pentru primirea cosmonauților. Acolo se pavoaza, se puneau lozinci, portrete. Singurul portret care lipsea era al lui Hrușciov. Deci, asta încă cu mult înainte de 15 octombrie.

Tov. Leonte Răutu: Asta era pe ziua de 14.

Tov. Jegalin: Știu că s-a proiectat ca sosirea cosmonauților să fie sâmbătă, portretele abia ieri au fost scoase. Pe 14 am hotărât, s-a terminat plenara și pe 15 octombrie, în a doua jumătate a zilei, adică ieri, moscoviții au început să scoată portretele.

Tov. Gheorghiu–Dej: Probabil la asta se refereau corespondenții aceștia.

Tov. Jegalin: La momentul de ieri. Da, ieri deja avea loc această acțiune. Ieri, a fost organizată o masă în cinstea președintelui Cubei și Hrușciov nu a fost la această masă. La ora 11, s-au adunat membrii Comitetului Central și ambasadorii și până la ora 14.00 a ținut ședința. Tovarășul Brejnev a vorbit la telefon cu tovarășii secretari ai Comitetelor Centrale; eu am fost la tov. Podgornîi și atunci s-a dat dispoziție ca să fie date jos portretele. Desigur, s-a văzut imediat. Moscova este un oraș mare și nu era greu de observat acest lucru. Desigur că 10–15 zile presa din străinătate va face zgomot în legătură cu această problemă, însă Comitetul Central leninist va merge pe calea leninistă. Ceilalți să spună ce vor. Ei sunt obișnuiți să vorbească fel de fel de murdării la adresa noastră, dar noi știm să ne îndeplinim linia noastră generală a partidului. Nici un fel de schimbare nu este și nu va fi. Așa a fost rezolvată această problemă.

Act de dezertare

Tov. Leonte Răutu: Hrușciov a luat cuvântul la plenară?

Tov. Jegalin: Nu. N-a luat cuvântul, doar a ascultat. Ședința a fost deschisă de Brejnev. Suslov a expus, a generalizat această chestiune, iar el stătea la sfârșitul mesei, și n-a spus nici un cuvânt. Este un act de dezertare.

Tov. Nicolae Ceaușescu: La ședințele Prezidiului, în cele două zile, el a participat?

Tov. Jegalin: Da, tot timpul. Cei 23 de oameni, va să zică, membrii Prezidiului, membrii supleanți și secretarii, toți 23 au luat cuvântul și i s-au expus toate acestea. I s-au expus chiar și fotografiile făcute lângă vaci. I s-a expus tot. Și pe urmă, călătoriile lui Adjubei în străinătate. «Izvestia» nu mai era un ziar sovietic, nu mai înțelegeai ce fel de ziar este. S-au dezbătut aceste lucruri, absolut tot, toate aceste probleme fundamentale ale greșelilor lui.

Tov. Gheorghiu–Dej: În legătură cu situația din mișcarea comunistă și muncitorească internațională nu s-a arătat?

Tov. Jegalin: Nu. Nu s-a discutat. Aceasta este o chestiune clară și nu s-a discutat.

Tov. Gheorghiu–Dej: Totuși, metodele, tendințele care s-au manifestat au dus la...

Tov. Jegalin: Preamărirea de sine.

Tov. Gheorghiu–Dej: ... încălcarea normelor leniniste...

Tov. Jegalin: Încălcarea normelor leniniste ale vieții de partid. Greșeli colosale.

Tov. Leonte Răutu: Presa occidentală, mai ales cea franceză, americană, austriacă, a prezentat într-un anumit fel greșelile în politica sa internă și externă.

Tov. Jegalin: A fost criticat, de exemplu, pentru călătoriile în străinătate ale lui Adjubei. De exemplu, el a fost trimis împreună cu familia în străinătate; s-a dus la Bonn, în RFG, în alte țări, în Italia, la Papa, ca purtător de cuvânt al lui în probleme externe. Ce e asta? L-am criticat pentru această treabă. Ce înseamnă asta? Există ministrul Afacerilor Externe, dacă e nevoie. Dacă Papa nu poate să vină, atunci avem și noi un papă cu barbă și atunci de ce trebuie să-l trimitem pe el? Aceasta nu era treaba lui Adjubei.

Tov. Gheorghiu–Dej: Se vorbea chiar despre înlocuirea ministrului de Externe cu acest Adjubei!

Tov. Leonte Răutu: Să rămână Adjubei în fruntea Ministerului de Externe.

Tov. Jegalin: Au fost astfel de zvonuri, au fost! Nu se poate așa. Dacă era un ministru, s-ar fi putut duce. Însă el, ca ginere, se duce și discută diferite probleme. Or, el nu era decât ziarist. Niciodată n-a fost în partidul nostru așa ceva și nici într-un alt partid nu se întâmplă așa ceva. Aceasta înseamnă încălcarea normelor leniniste de conducere, ați crea un cult al personalității. Am terminat o dată cu un cult, acum altul? Și el era inițiatorul acestui cult. El critica cultul și, totodată, își făcea cult. De aceea, Comitetul Central nu lasă asemenea lucruri, indiferent cine ar fi el, indiferent de meritele lui. Și pe urmă cuvântările lui, dvs., de asemenea, le-ați citit. Eu cred că fiecare din dvs. v-ați revoltat când ați văzut că în ele este vorba numai de satul lui natal, Kalinovka, și toată lumea a fost înglobată în acest sat. Și eu, dacă eram prim–secretar la regiune și aveam și eu un sat, tot așa aș fi putut să fac un sat model, însă nu se poate compara cu acele lucruri.

Tov. Gheorghiu–Dej: Sublinia ca un etalon.

Tov. Jegalin: Modelul nu trebuie să fie unul singur.

Tov. Gheorghiu–Dej: Că oamenii sunt mai deștepți acolo, numai că președintele s-a născut acolo *(râsete)*.

Tov. Jegalin: I s-au spus și astfel de probleme, că el e mai deștept decât toți. El cunoaște și rachetele, cunoaște industria și energia atomică, și vacile, cât lapte are vaca și așa mai departe. Nu se poate așa ceva! Academia Timiriazev a fost lichidată, ce dracu ne mai trebuie nouă asta? Nu se poate așa ceva?!

Tov. Gheorghiu–Dej: Ca să vulgarizezi, așa, ce e aia socialism, să faci socialism din gulaș — așa a spus în Ungaria. Înșiși capitaliștii spun: sigur, am aceppta cu toții așa un socialism.

Tov. Jegalin: Nu se poate așa ceva!

Tov. Gheorghiu–Dej: Sau exemplele pe care le dădea când am fost la masa aceea, când a fost consfătuirea. Se poate așa, la un pahar de vodcă, să spui ce nu trebuie, să dai o asemenea calificare? Cum poți să spui așa ceva, să pui așa o pecete? Ce credeți, zicea el, că aceia care intră într-un partid care merge spre socialism intră în partid de dragul socialismului? Ei intră pentru că vor o bucată de pâine în plus, un salariu mai mare. Ei habar n-au de socialism! Zice, uitați-vă la mine: credeți că atunci când eu am intrat în partid știam ce este aceea socialism sau comunism? Habar n-aveam! Eu am intrat în partid, am vrut o pâine mai mare, un salariu mai bun. Așa o denaturare a lucrurilor...! Dacă așa ar sta lucrurile, atunci eu ce mama dracului am căutat în partid, ce rost are? Aveam tot ce îmi trebuie. Eram printre muncitorii cei mai bine calificați, aveam condiții foarte bune față de ceilalți. Ce caut eu? Caut închisoare?

Sau, cu cât dispreț vorbea despre factorii interni. Întâi, o subapreciere categorică a partidelor comuniste, în general, și a mișcării muncitorești, în special. În cuvântul lui, care l-a ținut acolo, mie mi-ar fi fost rușine, s-a apucat să vorbească despre situația din țările socialiste, cum au venit la putere partidele din aceste țări. Rezulta clar din ce spunea că, ce, cum a fost și în Polonia; acolo când a fost la votare, zice, s-au introdus buletine cu Nikolaczic și a ieșit Gomulczik. Eu eram lângă el, aici era Hrușciov, el vorbea la microfon, era ceva mai încolo microfonul de el. Și după ce spune asta, se uită — Gomulka tăcea din gură, ca și cum n-ar fi zis de Polonia —, se uită și zice: așa a fost și în Ungaria, și când dă cu ochii de mine, zice, și în România. Eu am ripostat spunând că în România a fost altfel. El a auzit acolo că a fost puțină rumoare. A stat puțin, s-a uitat la mine și zice: se vede că la voi a fost altfel și cu asta s-a terminat. Aceasta pornea tot din subaprecierea factorilor interni, din subaprecierea partidului, conținutul lui, rolul lui, rostul lui.

O dovadă mai grăitoare este ceea ce a făcut el cu Partidul Comunist al Uniunii Sovietice în legătură cu împărțirea partidului pe profesiuni. De unde a luat asta? Ce este leninist în asta? Care e mai important: comitetul de partid din industrie sau cel din agricultură? Cine și ce să conducă? Cine și care este mai mare? Aceasta umflă aparatul. Un labirint foarte încurcat de organe și organizații. Cine de ce răspunde? E un haos, un haos. S-au creat condiții ca toată lumea să fugă de răspundere.

Tov. Jegalin: Ce fel de răspundere mai poate avea?

Tov. Gheorghiu–Dej: Și pe urmă, pe deasupra, o întindea, o lua dintr-un capăt la altul cu excursiile astea. Și noi ne ducem pe teren, analizăm, ne uităm, luăm măsuri, că nu se poate face treabă din birou, însă să te duci să muți centrul activității, să deplasezi centrul activității, să te rezumi la o persoană, indiferent cât de capabil ar fi; însuși Lenin, nici el n-ar fi fost în stare să cuprindă munții de probleme și de aspecte legate de fiecare problemă în parte. Așa obișnuiește încet–încet

cadrele, față de care la primire mai spune câte o glumă, în treacăt, să fii bucuros că-ți strânge mâna; înflorește în actele de plecăciune. Noi ne-am dat seama de multe lucruri. El a fost cel care s-a ridicat împotriva cultului personalității și, din punct de vedere istoric, el a fost un instrument extraordinar al acestei situații noi care s-a creat. El a examinat cu seriozitate, dar și aici multe nu trebuia să se exagereze. Și lucrul acesta, că de câte ori te întâlneai cu el, povestea cu lux de amănunte cum a făcut el de a luat puterea.

În problema cu chinezii, el are o mare vină. L-a acuzat pe Stalin cu Iugoslavia. Dar ce a făcut? De ce s-a ajuns aici? Cum am ajuns, nimeni nu înțelege toată tărășenia asta. Nici eu nu înțeleg. Dacă începi să vorbești despre un conducător ca Mao Tze-dun ca despre un galoș rupt, dai o notă personală...

„L-a făcut ferfeniță"

Tov. Jegalin: Eticheta pe fiecare.

Tov. Gheorghiu-Dej: Și pe Novikov.

Tov. Leonte Răutu: Vă aduceți aminte că l-a făcut ferfeniță.

Tov. Gheorghiu-Dej: Dar aici, să vezi, a urlat în România când a fost cu delegația guvernamentală și de partid, unde a fost doar oaspete. Sigur că noi criticăm pe Hrușciov. Dar, în general, delegația partidului și guvernului sovietic a fost primită frumos. Noi considerăm că delegația se bucura din partea noastră de o primire caldă, tovărășească. Era de așteptat să avem de-a face cu o persoană care să remarce lucrul acesta. Însă nu s-a întâmplat așa. La prima întâlnire, după ce avusese primele schimburi de păreri, scoate din buzunar o hârtioară, eu am aici și câțiva arici. Și scoate primul arici cu purceii. La voi, se taie purceii la 25 kg. Dar de unde știe asta? Discuții, discuții, îi face pe toți birocrați, inclusiv pe Ceaușescu, pe Gaston și Bârlădeanu. Eu mai rămăsesem nebirocrat. Dându-și seama, probabil, că a mers prea departe, zice: dar să știți, eu sunt un birocrat mai bătrân, n-o să mă induceți în eroare. Noi i-am spus că media tăierilor este de 110–130.

Tov. Jegalin: Când el a spus că la dvs. se taie porcii la 25 kg, eu, care eram lângă el, i-am spus: nu este așa. Atunci mi-a dat peste mână

Tov. Gheorghiu-Dej: Totuși, el a avut un plan. Avea alte probleme, însă a început cu asta ca să ne umilească, să ne dovedească ce proști gospodari sunteți voi acasă. Dar dacă ar fi judecat puțin, nu trebuie să fii prea inteligent sau prea învățat, putea să se întrebe: Dar câți porci trebuie să aibă România ca să-și permită să taie porcii în medie la 25 kg și cât timp ar putea rezista, fiindcă va tăia toți porcii? Este imposibil aceasta. Fără nici

Gheorghiu-Dej — într-un grup de conducători ai „partidelor frățești", între care W. Gomulka, în dreapta, și Ho Și Min, în stânga —, la Moscova

un calcul poți să vezi chestiunea aceasta. Și, după aceea, le-am spus: mai gândiți-vă, mai dați în sfârșit ceva. A doua zi, când mă duc acolo, erau toți afară, când am sosit eram eu cu Apostol sau cu Chivu și cu Moghioroș, zic, bună dimineața. S-au ridicat, mă rog, erau ei afară, discutau și zice: Ei, uite, ne-am adunat aici o fracție antiromânească, a spus râzând, așa, că a luat drept glumă aceasta. De ar fi numai asemenea fracții antiromânești! Zice, uite, voi ați sărit la mine aseară, ați vrut să mă puneți în genunchi să recunosc că n-am dreptate. Să știți că lucrurile stau cum v-am spus! Am calculat și media tăierilor la voi este de 50–60 kg. Am spus: Ei, Nichita Sergheevici, dacă numai după o seară mai mult decât dublu a crescut media, mai puneți la punct nițel și sunt convins că nici nu trebuie o seară de calcul și o să ajungeți, dacă nu vă veți apropia de datele noastre. Dar știți ce, noi avem prevăzut în program o adunare cu țăranii. O să vorbiți acolo și întrebați așa pe țărani: mă, fraților, ce v-ați apucat voi, tăieți porcii în medie la 25 kg? Gospodari sunteți voi? Așa o fi? Să vedeți ce-o să spună! Zice, ei, ce mă trimiteți pe mine la țărani?! El avea o doză de șmecherie.

Tov. Jegalin: Cu mazărea, cu lintea și cu porumbul în special, începând de la Oceanul Înghețat de Nord, el a dat indicația cultivării în pătrat.

Tov. Gheorghiu–Dej: El a dat peste cap agricultura Uniunii Sovietice. În zonele cerealiere ale Uniunii Sovietice, a micșorat suprafața cultivată cu grâu și s-a pus porumb. Cine nu punea porumb era vai de capul lui. Pentru că trebuia pus și grâu, atunci a împins, a venit cu ideea pământurilor desțelenite și a vrut să rămână în istorie. S-a dus, a băgat o mulțime de bani acolo, muncă, convoaie, și pentru ce? Am primit până aici praful ridicat de vântul din regiunile de stepă de acolo, din pământurile dvs., până în România. Cu rezervele, pentru orice l-ai critica, l-ai critica pentru că nu ține seama de agricultură. Dar așa ceva nu s-a întâmplat. Noi nu cunoaștem asemenea stare de lucruri ca aceea ce s-a întâmplat: a rămas Uniunea Sovietică fără rezervă. Dar știți ce înseamnă asta? E un pericol foarte grav. Asta e Uniunea Sovietică?! Cu România, dacă se întâmplă așa ceva, nu e cine știe ce, e o țară mai mică, dar Uniunea Sovietică e o mare țară. E o îndatorire a sa, este o situație internațională care poate să se schimbe?! Avem noi rachete, foarte bine, dar dacă nu vom avea pâine, e foarte prost. Fără pâine, cât vei spune...

Tov. Jegalin: Anul trecut a fost pericolul acesta...

Tov. Gheorghiu–Dej: Pericolul e mare, foarte mare. Hai să zicem că se poate să strângi cureaua, dar cât o s-o strângi?

Tov. Jegalin: Cureaua poți s-o tragi, dar nu la cinci găuri. Putea să fie o catastrofă.

Tov. Gheorghiu–Dej: Eu vă mulțumesc, tovarășe Jegalin, pentru informații, vă rog să transmiteți tovarășului Brejnev și tovarășului Kosîghin, întregului Prezidiu, mulțumirea noastră pentru informarea aceasta. Vă spun sincer, când am primit telefon, v-aș mărturisi, vă spun cu toată sinceritatea, dar așa a fost, mi s-a tăiat respirația. Și apoi ne dăm seama că e vorba de probleme mult mai grave, serioase, de inventat nu e bine să inventezi fiind conștienți de lucrurile acestea. Aș putea spune, avem o listă lungă de lucruri care începuse *(sic!)* să devină destul de vulgare, să nu le înțelegem și multe din categoria celor pe care dvs. ni le-ați spus din împuternicirea Prezidiului. Fapt este că el s-a dovedit a fi la înălțimea acelui moment istoric, nou. Meritul acesta istoric, vă spun că a fost, aș zice, parcă un instrument neatins de istorie, pentru a pune capăt stărilor acelora periculoase de lucruri care au fost generate de cultul personalității. Însă, în continuare, nu s-a dovedit să fie la înălțime. Pe de o parte, a umflat foarte mult laturile exterioare ale acesteia, neglijând conținutul și a ajuns pe calea aceasta mai ceva decât Stalin.

Tov. Jegalin: Mult mai rău.

Frica de Stalin

Tov. Gheorghiu–Dej: Stalin n-a făcut ce făcea el. Deși Stalin era mort, Hrușciov avea frică de el. Asta caracterizează o fire, am înțeles. Am înțeles în mare măsură partea aceasta de a trece la măsuri, de a înlătura tot ce a generat acest cult, fără însă să exagerăm. Și culmea ironiei, cine țipa mai tare? Să nu mai fie niciodată ce a fost! Am spus, eu înțeleg, a fost o perioadă lungă, grea, înlăuntrul căreia s-au manifestat cu putere aceste aspecte negative generate de cultul personalității, când oamenii aveau teamă să se pronunțe, când chiar acasă le era frică să spună ceva, când putea să-i afle și putea să-i ia și capul, să înfrunte cu el nenorocirea și atâtea. Azi ferindu-te, mine ferindu-te, în perioada aceasta, pierzi spiritul încrederii în tovarășii de muncă. Citeam: întotdeauna te gândeai dacă vrea să-ți facă rău ceva ăsta, că prea se ține lângă mine, prea se bagă în mine. N-am să uit niciodată, i-am spus și lui Mikoian o povestire, îmi aduc eu aminte, că a spus Hrușciov când i-a dat Stalin o însărcinare să se ocupe cu problemele agriculturii, să țină însă seama că s-ar putea întâmpla ceva, ca să nu fie singur paratrăsnet, în cazul când s-ar dezlănțui fulgere și trăsnete la Stalin dacă ar fi nemulțumit, atunci a atras în comisia aceea și alți conducători. Ne-a vorbit el ceva, că să-i facă mai greu lui Stalin să treacă la vreo represiune față de el. Dar ce înseamnă asta? Asta înseamnă că Hrușciov, la nivelul la care se găsea, se gândea să ia măsuri de apărarea securității sale. Eu i-am spus tovarășului Mikoian: ce să mai spunem de cei care erau sub nivelul lui? Zice: ce să facă? Ce-au făcut cei de la Riazan.

Tov. Jegalin: Au dat în microfoane.

Tov. Gheorghiu–Dej: Acesta e un fenomen, nu e o glumă. Aceasta într-o perioadă lungă, lungă. Sigur, tovarășe Mikoian, dacă între tovarăși este așa o situație, să aveți dvs. încredere în noi, românii ăștia? Spuneți-i lui Hrușciov să aibă mai multă încredere. Poate *(sic!)* să fie între noi — i-am spus lui Mikoian —

deosebiri de păreri asupra unora sau altora din probleme, însă nu trebuie să ne certăm. Noi nu impunem nimănui, nici nouă nu ne place să ne impună nimeni. Trebuie să fie relații curate, deschise și sincere. Eu am să încep să mă feresc de dumneata și dumneata de mine. A fost la el această tendință. Sigur, Hrușciov s-a dovedit a fi la înălțimea acestui moment istoric, însă în continuare el a ajuns pe această linie pe care chiar el o critica. În timpul lui Stalin, eu n-am văzut așa un dezmăț. E greu pentru mine și pentru noi și ce am spus acum eu, am spus, mă rog, în măsura în care ne-am bucurat de încrederea arătată. Și pe noi ne-au frământat lucrurile acestea; nu ne era indiferent ce se întâmplă.

Tov. Jegalin: Tovarășul Brejnev a spus că intenționează ca problemele internaționale să rămână așa cum au fost, că o serie întreagă de probleme să le discute cu dvs. Nu se grăbește, însă personal vă va întâlni pentru a trata situația internațională, pentru a discuta împreună. Linia noastră este clară, însă sunt anumite greșeli care trebuie discutate și retractate. El s-a exprimat despre o întâlnire personală cu dvs., cu secretarii Comitetului Central, pentru ca să se rezolve aceste probleme.

Tov. Gheorghiu-Dej: Încă o dată, vă mulțumesc și vă rog să transmiteți mulțumirile noastre conducerii PCUS pentru informațiile pe care ni le-ați dat.

Tov. Jegalin: Speranța noastră, a tuturor, este că noi vom îndrepta această situație. Și eu personal am avut multe neplăceri, foarte multe neplăceri. Toate acestea au fiert în fiecare, fiecare clocotea. Dar plenara, cu o singură voce, s-a pronunțat așa cum sunt cerbii: nu se poate permite așa ceva. Partidul nostru este un partid care nu poate permite astfel de lucruri. Nimeni nu ne va înțelege, dacă vom continua așa. Însă aceasta a fost complicat, pentru că cultul lui Stalin a fost lichidat atunci când era mort, iar aceasta trăiește și diferența este mare. De aceea, a fost foarte complicat, însă totul s-a făcut așa cum trebuie.

Eu voiam ca mâine să vin la dvs. să vă raportez, însă m-au dus în avion și zice, du-te mai repede, pentru că presa capitalistă poate să facă zvonuri, să spună orice. Trebuia să vă spun din primul zbor și pentru ce am votat eu personal, v-am povestit.

Acestea sunt sarcinile noastre comune și interesele noastre comune. Eu personal așa consider. Pentru că pe noi toți ne-a neliniștit acest lucru. Dacă nu e încredere, te uiți. Este lucrul cel mai strașnic! Groaznic!

Tov. Gheorghiu-Dej: Avea și relații foarte strânse în armată? Armata cum se prezintă?

Tov. Jegalin: De aceea, foarte complicat a fost că avea relații foarte strânse. Când noi am zdrobit primul grup antipartinic, ne era frică. Ziceam: cu cine o să fie armata? Beria era în fruntea armatei și alții în acea perioadă, însă partidul a fost călit și a învins.

Tov. Gheorghiu-Dej: Neamurile, neamurile «comandă armatei».

Tov. Chivu Stoica: E mâna partidului.

Cadou în... cartofi !

Tov. Jegalin: S-a hotărât să se raporteze la adunările de partid, membrilor de partid, și să se traseze sarcinile concrete de ridicare continuă a economiei naționale. Scopul principal este să mergem înainte! Totul a fost în unanimitate. Și armata era prezentă la plenară, iar în spatele meu era Konev. Totul a fost unanim. Sunt foarte bucuros și vă rog să transmiteți Comitetului Central, partidului; așa cum a fost cu Molotov, Kaganovici, așa cum am fost atunci unanimi, și de data aceasta Comitetul Central a fost unanim. Deși primii-secretari ai Comitetelor Centrale erau acolo, toți au fost unanimi. Din moment ce și-a permis o încălcare, indiferent cine este, trebuie dat la o parte, așa, cu forța. Uite, așa s-a petrecut!

Personal, vreau să vă mulțumesc mult în numele meu, în numele soției mele, am trecut prin munți și prin multe păduri, am văzut, m-am întâlnit cu poporul, muncitorii, intelectualii, mulți oameni, am avut discuții minunate. Poporul este patriot, m-a bucurat foarte mult aceasta. Am văzut oamenii la muncă la recoltat cartoful, porumbul, împreună cu ei am recoltat cartofi.

Tov. Leonte Răutu: I se cuvin zile muncă?!

Tov. Jegalin: Mi-au pus o căldare cu cartofi în mașină și i-am luat. Așa că dispoziția este foarte bună, m-am simțit, m-am comportat degajat; ei, de asemenea, față de mine, țărani simpli, am luat loc împreună la joc, am discutat, dispoziția e minunată. Am umblat 3.500 km.

Tov. Gheorghiu-Dej: V-a plăcut odihna aceasta!

Tov. Jegalin: Am fost foarte bucuros, foarte satisfăcut. Ieri, le-am povestit tovarășilor Brejnev și lui Podgornîi și lui Kosîghin. Le-am spus că tovarășul Gheorghiu m-a invitat, că Biroul Politic m-a invitat la odihnă. Ce v-am spus acum, le-am spus și lor și le-am spus să dea Dumnezeu ca și la noi să fie o asemenea dispoziție a maselor, după toate aceste neplăceri!

Tov. Gheorghiu-Dej: E foarte importantă direcția, hotărârea, înlăturarea tuturor acestor necazuri. E foarte bine.

Tov. Jegalin: Tov. Podgornîi povestește despre Ucraina și spune că este un consiliu economic la Kiev. Sunt 16 organe ale economiei naționale și nu fac nimic. Dacă era un singur organ al economiei naționale, coordona întreaga activitate... Sunt multe probleme încurcate.

Tov. Leonte Răutu: Și au făcut și alte țări așa.

Tov. Nicolae Ceaușescu: În Germania, s-a făcut la fel.

Tov. Gheorghiu-Dej: Noi n-am făcut așa.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Dar s-a pus întrebarea: ce e cu românii ăștia, de nu vor să aplice experiența sovietică?

Tov. Jegalin: De ce să facem un lucru rău? În RDG, este aceeași situație ca și la noi, dar țara noastră e mare. Sunt multe greșeli.

Tov. Gheorghiu-Dej: E ca o pagodă chinezească. Așa un sistem de organizare a înființat, a desființat, iar a înființat, ce experiență! În probleme organizatorice nu trebuie să te joci.

Tov. Jegalin: De exemplu, dvs. ați luat măsuri de reorganizare în conducerea agriculturii. Aceasta a fost ceva chibzuit. Când am vorbit cu dvs., dvs. ați spus că se va vedea cum o să fie, desigur, era greu de spus de la început, însă lucrul a fost gândit și a mers imediat foarte bine, pentru că oamenii s-au dus la fața locului și au lucrat, așa cum se cuvine. La noi, nici agronomii nu s-au ocupat, priveau de la distanță. S-a creat, dracu știe ce! Le-am spus: uite experiență, uite cum lucrează, pe secții: cereale, animale ș.a.m.d. La noi, nu înțeleg ce o fi oare asta? Ministerul Agriculturii are secții. Cu ce se ocupă aceste secții? Cu nimic. De exemplu, ia vaca de coadă, o trage și asta-i tot. Dar trebuie creat un sistem. Ministerul Agriculturii nu se ocupă, alt minister nu se ocupă, atunci cine să se ocupe? Și Hrușciov se duce pe unde era bine. Eram secretar al comitetului regional, când erau cereale venea, iar când nu erau, atunci începea să te întrebe de ce ești prost? Anul trecut, Hrușciov nu s-a dus nicăieri. Dar anul acesta ce călătorii a făcut? Unde s-a dus? S-a dus în Saratov, care a dat 200 de milioane puduri, Volgograd — 213 milioane, Rostov — 200 milioane, Krasnodar peste 200 de milioane, Kazahstan, Omsk. S-a dus acolo unde s-a dat mult și s-a fotografiat spunând: bravo, bravo! Acestea sunt parcă datorită lui, parcă el a făcut. Dar nu se poate așa ceva, trebuie să te ocupi de aceste probleme în mod sistematic. El pe toți i-a îndepărtat de la conducerea agriculturii, el singur se ocupa de agricultură.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Cum se poate, e posibil, ca metodă, ca sistem, cum se zice, omul care în mod arbitrar ia măsuri. Îi vine în minte și zice, lasă, lasă să se ducă. A venit la mine, când a fost aici, avea câțiva care lucrau cu el, academicieni.

Tov. J.K. Jegalin: Academicianul Sevcenko, consilierul lui. El a venit și cu problema cu purceii și cu porumbul în pătrat.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Cu acest prilej, Hrușciov mi-a prezentat un material, eram în tren, acest

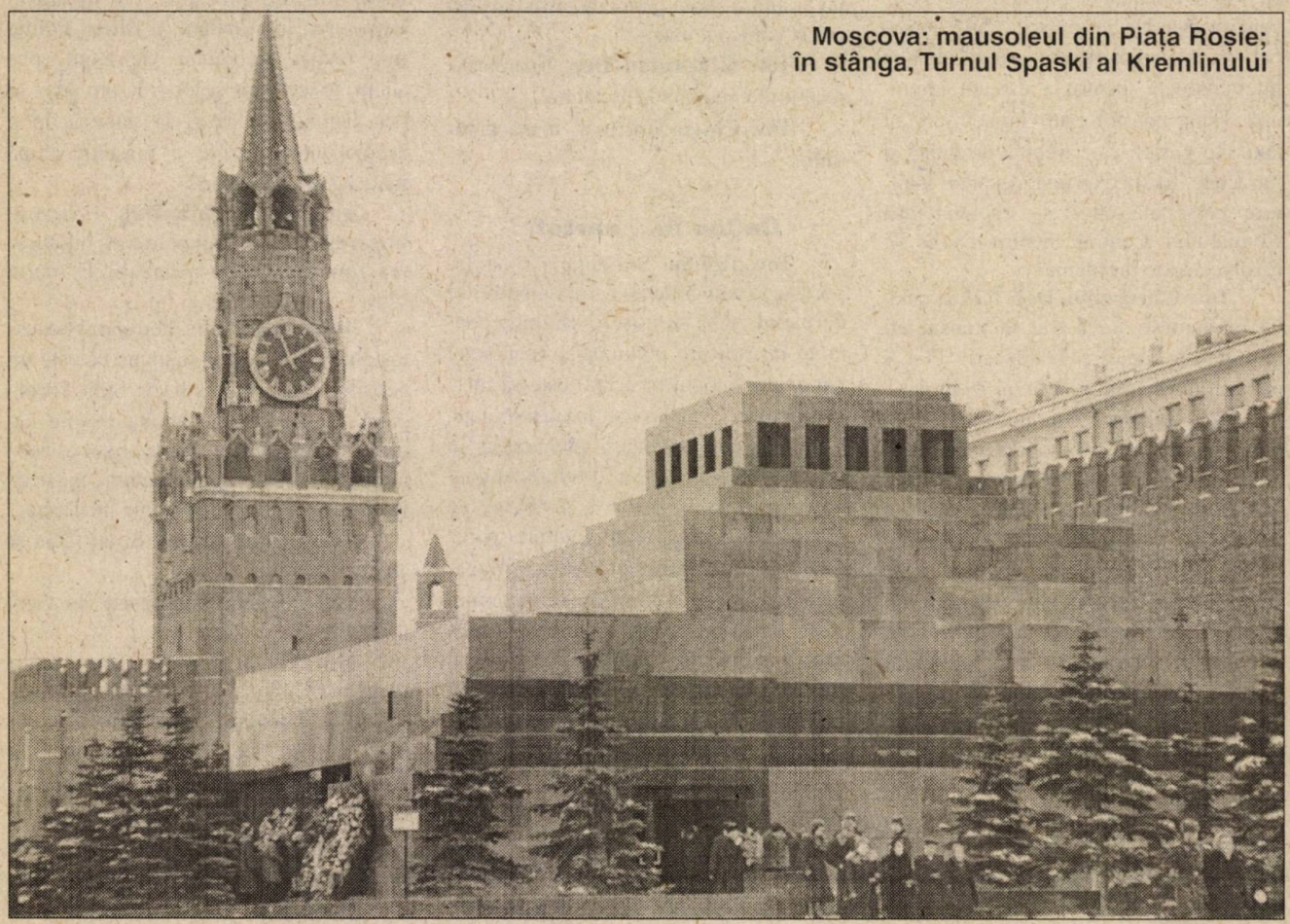

Moscova: mausoleul din Piața Roșie; în stânga, Turnul Spaski al Kremlinului

material întocmit probabil tot de acest Sevcenko, era o schemă de organizare a agriculturii României, de restructurare a culturilor. Se arăta acolo cât ar trebui să punem grâu, cât porumb, câtă floarea soarelui, lucernă, trifoi, fasole, mazăre — spunea nu știu, vreo două milioane de hectare mazăre. După ce mi-a explicat-o, mi-a dat-o. Eu i-am răspuns: bine, o să analizăm. El mi-a răspuns: analizați-o pentru că eu nu vă propun acolo aventuri. Eu i-am spus: tovarășe Hrușciov, să știți că, dacă o să ajungem la părerea că sunt aventuri, o să vă spunem.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Am fi rămas fără grâu dacă ne luam după părerea lui.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Cu cât ne ocupăm noi de toate problemele, cu cât ne ocupăm noi de agricultură și, cu toate acestea, câte nu se ivesc și care trebuie repede remediate. Aici nu te așteaptă. Pentru țărănimea noastră, obiectivele sunt clare, mijloacele sunt suficiente. Dacă oamenii sunt convinși că acțiunile lor au rezultate, le dă *(sic!)* satisfacție și rezultatele sunt îmbucurătoare. În funcție de aceasta, relațiile noastre cu țărănimea sunt foarte interesante, relații bazate pe înțelegere, sunt relații libere. Aceasta face să ne bucure, însă tot nu suntem mulțumiți, tot considerăm că încă trebuie să fie și mai bine, trebuie găsite mijloace de stimulare și mai bune ca să putem să creștem productivitatea muncii.

Comportare de stăpân

Tov. Jegalin: Problemele economice sunt complicate. Cei din Volgograd, datorită situației din anul acesta, desigur, nu înțeleg, de exemplu la grâu au obținut câte 22 quintale la ha, iar la orz — 3.500 kg la ha. Desigur, se miră. Anul acesta a plouat și arăturile de toamnă s-au făcut în condiții bune. Spre regiunea Volgograd a plouat, e minunat. Sunt cereale multe. De exemplu, se ridică problema păstrării acestor cereale, să nu se strice. Aceste hotărâri sunt de foarte mare importanță. Aerul va fi mai curat, fără îndoială.

Tov. Gheorghiu-Dej: Chiar și oamenii vor lucra așa cum se cere.

Tov. Jegalin: Toți secretarii, toți oamenii au plecat de la plenară, așa, apreciind aceste hotărâri.

Primul secretar al regiunii Volgograd se numește Antonov. Îl cunosc încă de când eram împreună în Komsomol. Acolo a construit o fabrică ca la Brăila: celuloză din sulf. Acolo s-a acumulat o anumită experiență în ceea ce privește recoltarea stufului din Delta Volgăi. Este foarte mult stuf acolo. Era apă, și Hrușciov s-a apropiat de stuf și îl întreabă: cum ai să recoltezi stufu̯l? Și spune: îngheață apa, se va forma gheață, punem tractorul și o să secere. Hrușciov i-a răspuns: eu am crezut că tu ești om deștept! Ce putea să-i răspundă la aceasta? Eu credeam că ești un om deștept! De ce vorbești prostii?! Atunci, Antonov a întrebat: dar cum să rezoltez? Ce să discut cu un prost, i-a replicat Hrușciov! Asta este o jignire a omului. Vedeți ce face? L-a jignit pe om, iar omul a rămas cu această jignire în inimă și nu numai pe unul l-a jignit.

Tov. Gheorghiu-Dej: N-ai voie nici pe cel mai simplu om să-l jignești, să-i vorbești urât, să ai o atitudine boierească față de el.

Tov. Jegalin: Această atitudine boierească este deja țaristă. De multe ori, eu, personal, am simțit pe ceafa mea aceasta. S-au acumulat aceste lucruri, și noi l-am sprijinit pe el. Nu numai și dvs. l-ați sprijinit, eu știu. Și, deodată, s-a înfumurat.

Tov. Gh. Apostol: Și la noi, aici, când a venit la Consiliul de Stat, s-a purtat așa ca un stăpân. În programul de vizită era prevăzut să meargă la Constanța. Acolo, însă, n-a mai vrut să treacă în revistă garda de onoare a marinarilor noștri.

Tov. I.K. Jegalin: Când programul a fost coordonat și urma să se ducă la Craiova, nu vroia să mai meargă. Eu i-am spus: Vă așteaptă poporul, cum se poate? Sunteți conducătorul delegației, al Comitetului Central al PCUS. Poporul o să aștepte să vină Hrușciov și ce o să zică când îl vor vedea pe Grișin. Grișin? Poporul vrea să-l vadă pe Hrușciov. Cum așa?

Tov. Nicolae Ceaușescu: El a fost de acord să fie un miting acolo.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: La Constanța, ne-a spus: ce, vreți să-mi arătați marinari? Uniunea Sovietică are de o mie de ori mai mulți marinari. Era acolo bietul Vâlcu, care este un tovarăș foarte bun, și i-am spus să dea dispoziție să nu se facă absolut nici o mișcare, nimic, și să-l conducem direct la mașină. Am vrut să-i arătăm Mamaia. Se uita așa, numai pe sub borul pălăriei. Era furios, dar nu știu de ce, nu știam ce are. Cum a intrat pe teritoriul nostru se vedea că parcă avea ceva cu noi. Zic, atunci, ce s-a întâmplat? S-a dus la Grivița, la cantină; unde a spus: Uite, au pus fețe de masă pe mese pentru că am venit eu aici. Tov. director se înroșește, se uită la el și spune: nu, nu tovarășe, întotdeauna este așa.

Tov. I.K. Jegalin: Această durere s-a întâmplat.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: La Craiova, am avut într-adevăr o dispută. Acolo, oamenii spuneau: avem în prezent o producție de atâtea locomotive, care se eșalonează cam atâta în final, iar el spune: ei, asta-i producție? [...] Pe parcurs, i se mai arată cutare și ajunge într-o secție unde se bobinau transformatorii. O dată, cum stătea cu pălăria pe ochi, și-a dat pălăria în sus de pe ochi, a deschis ochii mari și spune: aceasta este producție meșteșugărească. În celelalte locuri, aveam aparatura cu care se montau locomotivele, era un flux tehnologic frumos. Erau linii aduse din afară. Aici se bobinau transformatori de mare putere. Eu sunt de meserie și îmi dau seama că atunci când înfășori sârma izolată, asta nu merge ca la șuruburi. Când faci șurubul, pui metalul aici și iese șuru-

bul, ca la moară. Aici se lucrează cu foarte mare atenție. Nu este o piesă de metal pe care o pui într-o menghină, o lucrezi, o păsuești acolo. Aici, numai dacă undeva n-ai lucrat cum trebuie, capeți o străpungere, ai stricat un lucru la care ai lucrat o lună de zile. Aici a găsit el, lăcătușul de mină, că este o producție meșteșugărească, el care știe de toate — și cum se mulge vaca, și cât lapte trebuie să dea vaca dacă o mulge nu știu cum. M-am gândit, să-i zic ceva? Este inutil. Îl las așa.

Ajungem la miting. A luat cuvântul acolo Grișin, au luat cuvântul și dé-ai noștri. Acolo i se aduce lui Hrușciov o cutie, o machetă cu locomotiva, așa ceva din tablă, făcută cadou de oamenii de acolo. O ia în mână, se vedea că era grea, așa, și zice: ce șmecherie românească o mai fi și asta? Ca să vezi.

Tov. I.K. Jegalin: Muncitorii au venit cu inima deschisă să facă acest cadou, și el ce a răspuns!

Tov. Chivu Stoica: El avea și metode de intimidare față de noi. Vă aduceți aminte la discuții, unde a spus: ce credeți, zice, noi putem să luăm măsuri să înăbușim orice inițiativă economică.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Acum, eu să vă spun drept, am crezut că se referă la țări capitaliste. Nici nu ne-ar fi trecut prin cap cum poate să se refere la noi, chiar când poporul îl vede. Noi am avut o discuție între noi, aproape ne-am certat, cum, de unde asta? Eu n-am înțeles? Era și Maurer acolo și nu numai Maurer, mai erau și alții. Se referea la hotărârile pe linie de CAER, dar era clar că spunea despre noi. Pot să mă supăr cu dumneata, se întâmplă, este omenesc, dar de ce să mă apuc să te amenințe pe dumneata? Dar unde am ajuns?! Asta este chiar de neînțeles.

Tov. Chivu Stoica: Asta era după ședința CAER, unde spusese: Parcă văd că nu o să se realizeze nimic din ce s-a discutat. La urma urmei, putem să intimidăm, să înăbușim orice inițiativă pe linie economică!,

Tov. Gh. Apostol: În legătură cu industrializarea, spunea că o să se facă investiții în fabrici mari, că o țară singură nu poate să facă așa ceva. Ori, acest lucru poate să-l facă economia oricărei țări.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Avea ieșiri din astea. Dacă nu erai cu el de acord, era capabil să se răzbune.

Tov. I.K. Jegalin: Toate acestea au fost spuse acolo.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Noi putem să vă spunem: Ivan Kuzmici, atunci când am avut discuțiile la Snagov, rezulta că erau supărați pe dvs. și n-am fost de acord cu aprecierea ce s-a făcut la adresa dvs. A fost așa o discuție la masă despre dvs. și eu atunci am spus că vreau să ridic paharul pentru prietenul nostru I.K. Jegalin...

Tov. Leonte Răutu: Asta a fost la Snagov, când a venit Podgornîi.

„Nu vreau să mor un comunist prost"

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Eu am arătat atunci că Ivan Kuzmici este foarte legat de problemele noastre, se bucură când avem succese, este necăjit când vede slăbiciunile noastre. El parcă acum este la Volgograd. Este just să fie așa; este un tovarăș bun, așa, noi îl înțelegem, îl respectăm. El mi-a spus atunci că vor să-l scoată pe el, că atunci când a fost Hrușciov a avut altă părere. Eu i-am spus lui Hrușciov: asta era treaba dvs., procedați cum credeți, dar eu am părerea că este un om cinstit, capabil, are experiență în muncă. Atunci, vă aduceți aminte, v-a chemat la aeroport, și modul cum v-a prelucrat este caracteristic...

Tov. I.K. Jegalin: Eu i-am spus că întotdeauna am raportat în mod obiectiv situația din țară, iar restul vă privește, este treaba dvs. Să creez eu probleme care nu există — nu sunt obișnuit să fac, nu este un lucru partinic acesta.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Eu m-am gândit așa: se vede că dumneata ai spus ceva. Dar ce este de vină Ivan Kuzmici că românii au o anumită părere? Noi discutăm, nu ne certăm, nu căutăm ceartă.

Tov. I.K. Jegalin: Din păcate, acest om, în ultimii doi–trei ani, a păsit pe calea încălcării principiilor leniniste. El s-a preamărit și a spus că e cel mai mare pe pământ.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: El avea ambiții. Deja începusem să ne dăm seama că suferea cum se numesc aceștia care sunt predestinați, care simt că sunt predestinați?

Tov. I. K. Jegalin: El era obișnuit ca în orice țară merge, să comande.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Îmi aduc aminte când am discutat și zice: ce, eu nu vreau să mor un comunist prost!

Tov. Nicolae Ceaușescu: În 1963, când am discutat cu el la Snagov.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Zice: eu nu vreau să mor un comunist prost. Dar nu i-a spus nimeni asta. Aici, nu este vorba de prost sau deștept. Chiar și atunci când tovarășii tăi au un alt punct de vedere, de ce trebuie să sari, să te superi? Uite, între noi, când se ridică o problemă și nu este destul de clară, mai vedem odată și iar vedem și iar până când reușim să-i dăm de capăt. Numai cât am frământat noi problema asta organizatorică cu agricultura. Era clar pentru noi că o dată cu colectivizarea în linii mari a agriculturii nu mai pot să se mențină formele vechi, că trebuie ceva nou, care să corespundă. Uite ce s-a întâmplat: noi am avut două consfătuiri — una la Constanța, interesantă, și tot reflectând după consfătuirea de la Constanța, mai cu seamă după Consfătuirea de la București, când s-a făcut o constatare că sunt condiții să se dea un curs mai rapid acțiunii de colectivizare, că se impun noi forme organizatorice, după încheierea colectivizării, atunci s-a lucrat pe probleme, pe grupe de probleme, compartimentate în niște secțiuni. Le-am zis noi atunci secțiuni. Aici trebuia să ne așezăm jos și să

Gh. Apostol, Chivu Stoica, Gh. Gheorghiu-Dej și N. Ceaușescu (de la stânga), depunând o coroană la mausoleul lui Lenin

analizăm adânc, ce-i de făcut cu problema cerealelor. Ne gândeam la o nouă structură în toate ramurile acestea.

Rezultatele au fost foarte bune. Și atunci a apărut la noi, deodată, așa, s-a luminat, au apărut elementele principale, instrumentele organizatorice, adică ceea ce se numește Consiliul Superior al Agriculturii. Și abia după asta discutam așa, ca să vezi cum oamenii caută să te sprijine, cum te ajută, cum găsești mai ușor ce cauți. Ei, este aproape clar, ziceam noi, și totuși sunt două tendințe, una, vorba lui Caragiale, să schimbăm pe ici, pe colo, prin părțile esențiale, dar să nu schimbăm nimic și apoi cealaltă tendință — care nu era cea mai potrivită — care ar fi dus, dacă am fi adoptat-o, la un fel de organism, de parlament. Sigur, ar fi avut rol de schimb de experiență, prin instrumentele acestuia.

Poți să visezi, să-ți imaginezi ceva, dar trebuie bine, bine gândit.

Tov. I.K. Jegalin: V-am povestit totul.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Vă mulțumim.

Tov. I.K. Jegalin: Voi transmite în mod obligatoriu, voi raporta că v-am povestit totul. Tovarășii m-au rugat să vă povestesc din tot sufletul ca să fie claritate deplină între noi. Noi, negreșit, în afară de linia trasată, vom continua această linie împreună și, întrucât în jurul acestei probleme vor fi discuții, rămâne să ne întâlnim și împreună să trasăm căile continui de întărire a prieteniei noastre, așa cum ați spus dvs., ca prietenia noastră să fie mai tare decât a fost până acum.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Vă mulțumesc.

Tov. I.K. Jegalin: Iar eu personal sunt întotdeauna gata să transpun în viață aceasta. Dacă am rezistat în fața unui astfel de leu...!

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Vă rog să transmiteți tovarășului Brejnev, și tovarășului Kosîghin din partea noastră toată înțelegerea pentru necesitatea măsurilor luate și sperăm ca lucrurile să se îndrepte spre bine. La revedere".

(Fond CC al PCR/Cancelarie, dosar 64/1964) ■

• istorie trăită, istorie subiectivă • istorie trăită, istorie subiectivă • istorie trăită, istorie subiectivă •

Gheorghe Apostol se confesează (2)*

Nu aveam autoritatea lui Dej

Cine v-a propus, în aprilie 1954, pentru funcția de prim-secretar al CC al partidului?

Gheorghiu-Dej. Când a trebuit să se facă schimbarea, în toamna lui 1955, iarăși m-a chemat și mi-a spus care sunt cauzele. Cu Hrușciov nu poate sta de vorbă oricine, spunea el. Sigur că aș fi putut și eu, dar nu aveam autoritatea lui Dej.

În acel moment, era clar că Hrușciov devenise numărul unu în URSS?

Da. Gheorghiu-Dej m-a rugat să mă întorc din nou la sindicate. Președinte în perioada aceea era Stelian Moraru și vicepreședinte Liuba Chișinevschi.

Soția lui Iosif Chișinevschi?

Da. M-am întors la sindicate, unde m-au primit foarte bine. Am rămas la conducerea sindicatelor până în 1961, când am fost promovat prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, iar președinte era Maurer. După eliberarea mea din funcția de prim-secretar, atunci când Dej era plecat în străinătate, el anunța Biroul Politic că toate ședințele care vor avea loc vor fi conduse de mine. Toți membrii Biroului Politic erau de acord.

În general, Biroul Politic se reunea săptămânal?

Da.

Exista și o zi fixă?

De obicei, spre sfârșitul săptămânii. Discutam problemele care trebuiau să fie rezolvate în săptămâna care urmează.

Ce fel de probleme erau dezbătute?

În principal, cele economice. Probleme de partid erau mai puține.

Cum se făcea atunci distincția dintre linia partidului și cea a guvernului, dacă Biroul Politic dezbătea și problemele economice?

Guvernul nu se amesteca în activitatea partidului. Partidul avea propria structură organizatorică, propriul program și acționa în susținerea guvernului pentru realizarea obiectivelor acestuia. Mobiliza organizațiile de partid și sindicatele pentru a susține aplicarea planurilor guvernului. Deci, era foarte strictă despărțirea între activitatea de partid și cea de stat.

Puteți să evidențiați o ședință mai importantă a Biroului Politic, pe care ați prezidat-o?

Gh. Apostol și N. Ceaușescu (Mongolia, 1951).

A fost o discuție foarte aprinsă în legătură cu o acțiune „antipartinică" a lui Ceaușescu. El se ocupa de problemele organizatorice, subordonat mie.

Cum era Ceaușescu ca subordonat?

Făcea politica lui. Răspunzând și de probleme agriculturii, vroia să transforme cât mai repede toate regiunile în regiuni colectivizate complet. În 1960, Dej, bolnav, era la Timișul de Jos și Ceaușescu a făcut o mobilizare de aproape 1.000 de activiști de partid din toată țara în regiunea Galați. I-a repartizat pe comune cu scopul de a-i determina pe țărani să intre în gospodăriile colective existente sau să formeze altele noi. A plecat în regiunea Galați cu Drăghici. Erau foarte buni prieteni. Drăghici s-a dus în Tulcea, iar Ceaușescu într-o localitate care se cheamă Vadu Roșca din jud. Vrancea. Țăranii au aflat că vine Ceaușescu în comună ca să-i oblige să intre în gospodăria colectivă. S-au mobilizat, fiind o singură intrare în comună, șoseaua care venea de la Focșani și l-au așteptat. El a venit cu un pluton de securiști, a așezat plutonul în spatele lui și a început să le vorbească despre colectivizare. Nu l-au lăsat să vorbească. „Nu vrem colectivizare! Când o să hotărâm noi, atunci o să ne colectivizăm, nu acum, când vrei dumneata", îi răspundeau țăranii. A mai insistat și, în cele din urmă, le-a spus să se retragă la casele lor. „La casele noastre o să ne retragem când vrem noi! Dumneata să te retragi de unde ai venit. După ce pleci dumneata, ne retragem noi". S-a înfuriat Ceaușescu și a dat dispoziție să se tragă. Au fost împușcați un număr de țărani.

Cum a reacționat Dej când a auzit de acest eveniment?

Eu eram locțiitorul lui Dej la Comitetul Central. L-am anunțat pe Dej și a venit așa bolnav cum era. A avut loc o ședință extraordinară restrânsă, la care erau prezenți: Dej, Pârvu-

* Interviu realizat de Iulian STĂNESCU. Prima parte, în „Dosarele Istoriei", an. VI, nr. 12(64), 2001, p. 41–48. *(Fotografiile provin din colecția personală a d-lui Gh. Apostol.)*

lescu, Ceaușescu, Drăghici și cu mine. A fost întrebat Ceaușescu de cele întâmplate la Vadu Roșca. Desigur că a venit cu varianta lui, cum că a fost amenințat de țărani și putea să fie lichidat, așa că a fost în legitimă apărare și a trebuit să se tragă. I-au luat apărarea Pârvulescu și Drăghici. Am rămas numai eu și Dej, deci paritate. Dej a propus să se mai discute problema aceasta, dar că deocamdată o închidem. A închis-o, au trecut anii, dar nu era mulțumit Gheorghiu-Dej de politica pe care o ducea Ceaușescu în agricultură.

În 1964, a avut loc o plenară a Comitetului Central care a adoptat renumita „Declarație din aprilie", când în mod oficial am declarat independența totală a României, relațiile cu țările socialiste trebuind să fie altele, pe baza neamestecului în treburile interne etc. La o întâlnire avută cu Dej, după această plenară, mi-a spus: „Ghiță, noi trebuie să-l schimbăm pe Ceaușescu de la Comitetul Central". I-am răspuns că numai Comitetul Central poate face acest lucru. „Și Comitetul Central o va face. Vom convoca o plenară specială pe probleme organizatorice". Era la începutul lui 1965, prin ianuarie, dar sănătatea lui s-a agravat...

Negii și cancerul

Când ați aflat că Dej este bolnav? Boala era vizibilă?

El era bolnav mai demult! A avut la vezica urinară doi negi și a fost operat de Olănescu, specialistul pe care îl aveam în acest domeniu. A stat, la „Elias", o lună și ceva și Dej era conștient că se va generaliza cancerul.

De atunci știa că are cancer?

Da, și-a dat seama că are cancer.

V-a spus și dvs. acest lucru?

Nu. În februarie 1965, după vizita care a avut loc la Varșovia, unde delegația noastră nu a fost tratată așa cum se cuvine, situația lui s-a agravat și atunci s-a hotărât în Biroul Politic ca numai Ceaușescu și Maurer să meargă la el. Au hotărât să aducă o echipă de specialiști din Franța, dar aceștia au declarat că au fost chemați prea târziu și că Dej mai are puține zile de trăit.

Când l-ați văzut ultima oară, când ați avut ultima discuție cu el?

Ultima discuție a fost atunci când mi-a spus că trebuie să-l schimbăm pe Ceaușescu. N-am putut să mai intru la el. Am încercat, am dat de mai multe ori telefon, dar mi-a spus: „Măi Ghiță, nu pot acum, am să-ți spun eu când să vii. Mă simt prost". N-am reușit, apoi a venit și hotărârea să nu-l vadă nimeni în afară de Ceaușescu și Maurer.

L-ați mai văzut pe Dej înainte de fatidica zi de 19 martie 1965?

N-am vorbit, dar am fost la el chiar înainte de a muri. A murit în fața noastră. Am fost toți membrii Biroului Politic în jurul patului de suferință. N-a putut să spună nimic. S-a uitat la fiecare, s-a uitat și la mine. Ceaușescu a declarat că o să urmăm politica lui de dezvoltare a țării în continuare, că partidul va fi forța politică principală în țară ș.a.m.d. Dej a închis ochii și a murit.

I.Gh. Maurer a spus că ceilalți membri ai Biroului Politic au trecut fiecare pe la Dej, iar el le-a propus să vă susțină în obținerea funcției de prim-secretar al PMR. E adevărată afirmația?

Da. Însă, atunci când Dej mi-a vorbit mie de schimbarea lui Ceaușescu, probabil că a vorbit și cu Maurer, Chivu Stoica, Bodnăraș, Bârlădeanu. Cu două zile înainte de a muri Dej, I.Gh. Maurer m-a invitat în biroul său de la Consiliul de Miniștri, de față fiind și Bodnăraș. Mi-a spus că Dej dorește ca după moartea sa să fie ales Gheorghe Apostol ca prim-secretar al CC în locul lui. I-am răspuns că această hotărâre poate fi luată numai de Comitetul Central. „Sigur că da", a replicat Maurer. A adăugat că trebuie să mergem la sediul partidului să ne consultăm cu Chivu Stoica, Drăghici și Ceaușescu. Prin urmare, întâi am vorbit în șase, așa cum a propus Maurer, iar la întâlnirea de la sediu, la propunerea lui Drăghici, s-a amânat discuția până după moartea lui Dej.

A. Bârlădeanu a afirmat că, după moartea lui Dej, a trecut Chivu Stoica pe la dvs. să vă ceară susținerea în obținerea funcției de președinte al Consiliului de Stat. Corect?

Da, este adevărat. I-am spus: „Acum, nu avem timp să ne ocupăm de treaba asta. Să se termine cu Dej și Comitetul Central va hotărî". Se vede că el a înțeles că e „dubioasă" poziția mea față de dorința lui de a deveni președinte al Consiliului de Stat. Astfel, a devenit adeptul lui Ceaușescu.

Față de cine și-a manifestat deschis Ceaușescu dorința de a deveni prim-secretar? I-a solicitat lui Maurer sprijinul?

Sigur că da. În perioada aceea, de după întâlnirea celor șase, au trecut două zile și a murit Dej. M-am dus imediat la Comitetul Central ca să văd ce măsuri trebuie să luăm pentru organizarea funeraliilor. Ne-am reunit din nou cei șase. Maurer, afirmând că s-a consultat și cu alți membri din conducerea de partid, l-a propus pe Ceaușescu ca prim-secretar.

N. Ceaușescu, în uniformă de general (Mongolia, 1951)

În ce relații erau Maurer și Ceaușescu înainte? Primul spune că se rezumau la „bună ziua"...

Erau în relații foarte încordate. Nu putea să-l sufere Maurer pe Ceaușescu. Maurer l-a propus numai pentru a rămâne în continuare premier.

Nu era sigur Maurer de această funcție?

El era sigur că eu îl voi schimba dacă sunt ales prim-secretar.

Ce motive de teamă ar fi avut?

În timpul când eram prim-vicepreședinte, s-a hotărât ca o delegație guvernamentală să plece în India. Dej a propus ca delegația să fie condusă de mine. Maurer s-a supărat. „De ce să nu meargă prim-ministrul?". Dej i-a replicat: „Jeane, tu ai îmbătrânit. Cine crezi tu că ar putea să te înlocuiască, în afară de Apostol? Trebuie să se manifeste și pe plan internațional, de aceea propun să meargă el în India". Desigur că Maurer a rămas „șifonat" pe chestia asta.

Cum era relația de lucru cu Maurer? Se spune că își petrecea timpul mai mult la vânătoare.

Da, așa este.

Și, atunci, conducerea guvernului...

Îl conduceam eu. El numai semna proiectele de hotărâri care treceau prin guvern.

Nu el prezida ședințele guvernului?

Nu.

Ce atitudine avea Dej față de această situație?

El cunoștea situația și era bucuros că eu conduc ședințele guvernului.

Constantinescu și Chișinevschi — afară !

Un moment important este cel al „devierii de stânga". S-a acreditat ideea că Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi erau adepți ai destalinizării, că ei căutau să democratizeze viața internă de partid, fapt pentru care, în 1957, Dej i-a înlăturat.

Avusese loc Congresul al XX-lea al PCUS, în care a fost demascat cultul personalității lui Stalin. Hrușciov a prezentat un raport despre cultul personalității. Delegația noastră era compusă din Dej, Chișinevschi, Miron Constantinescu și Petre Borilă. La întoarcere, trebuiau să prezinte un raport Biroului Politic și Comitetului Central despre concluziile care ar trebui să fie trase în urma Congresului PCUS. Raportul trebuia să fie întocmit de membrii delegației, mai puțin Dej, care i-a însărcinat pe ceilalți trei să-l întocmească, așa că la raport lucrau Miron Constantinescu, Chișinevschi și, de formă, Borilă. Au fost foarte multe concluzii asupra cărora Borilă nu a fost de acord. Se sublinia că și în România există un cult al personalității lui Dej și că ar trebui și Dej să suporte consecințele pe care le merită. Adică să fie scos din funcția de prim-secretar.

Au încercat cei doi și un atac direct, în Biroul Politic sau într-o plenară a CC?

Lucrurile s-au petrecut astfel: Borilă l-a informat pe Dej despre formulările din raport. Cei doi au încercat să-și găsească aderenți în rândurile Biroului Politic. Chișinevschi s-a dus la Pârvulescu și i-a spus cam care ar trebui să fie concluziile în urma raportului pe care îl vor prezenta ei în Biroul Politic. Dar Pârvulescu l-a dat afară. Miron Constantinescu s-a dus la Moghioroș acasă, ca să-l convingă asupra propunerilor pe care le vor face în raportul care va fi prezentat Biroului Politic. Și Moghioroș a avut aceeași poziție: l-a dat afară pur și simplu din casă!

A avut loc ședința Biroului Politic și cei doi și-au prezentat raportul, care n-a fost acceptat de Borilă. Era numai un raport al lui Miron Constantinescu și al lui Chișinevschi. A început discuția. N-au fost de acord membrii Biroului Politic cu aprecierile lor. Au luat cuvântul Pârvulescu și Moghioroș și au vorbit despre încercarea celor doi de a sparge conducerea partidului, ca pe o luptă fracționistă de spargere a Biroului Politic și, desigur, a CC. A fost combătută poziția lor și apreciată ca o acțiune fracționistă. S-a convocat CC-ul, unde au fost puși tot ei să prezinte raportul plenarei CC. Au luat iar cuvântul Pârvulescu și Moghioroș. I-au urmat mulți alții. Membrii CC, prin Răutu, interesant, au propus scoaterea lor din funcțiile de partid și de stat. Astfel, s-a hotărât ca ei să nu mai facă parte din guvern și din conducerea partidului, dar n-au fost excluși din partid.

Așa s-a produs schimbarea ultimilor reprezentanți ai intereselor sovieticilor, agenți sovietici, din conducerea partidului și din acel moment a început o viață liniștită, productivă, a partidului și statului, bineînțeles. Chișinevschi a murit, iar Miron Constantinescu a fost pus președintele unei comisii oarecare. După moartea lui Dej, Ceaușescu l-a promovat la Congresul al X-lea pe Miron Constantinescu.

A devenit președinte al MAN. Interesant este cum a reușit Ceaușescu să schimbe așa de repede partidul, de la denumire până la structuri. Cum a putut să-i convingă pe ceilalți membri ai Biroului Politic?

Toți cei care au fost aleși în CC erau oamenii lui. Dinainte aleși, selecționați. Erau niște slugi ale lui Ceaușescu. I-a adus în CC și a făcut ce a vrut cu partidul și cu țara.

Elena — savantă, academician?!...

A fost vreo mișcare împotriva lui Ceaușescu la sfârșitul anilor '60, când el nu deținea încă puterea totală?

V-am spus despre atitudinea mea în legătură cu materialele pregătite pentru Congresul al X-lea și ce mi s-a întâmplat după aceea.

Dar vreo atitudine a mai multor membri ai conducerii superioare a partidului, contra lui Ceaușescu, a existat?

N-a fost organizată o acțiune colectivă, să spunem, sau a unor grupuri, ci au fost numai acțiuni individuale și aceia au fost excluși din partid și dați pe mâna Securității. Am să vă dau în acest sens un exemplu grăitor.

La Atelierele CFR Galați, am avut un coleg, care, după 23 august 1944, a devenit inginer de căi ferate. Era un om inteligent, activ, și Drăghici l-a propus să fie adjunct al lui la Interne și să se ocupe cu siguranța circulației pe căile ferate. După un timp, a intrat în conflict cu Drăghici, care l-a pus șef al Securității din Iași. Am făcut o vizită de partid, condusă de Ceaușescu, la Iași, m-am întâlnit cu el, ca șef al Securității care se ocupa de paza noastră. A venit timpul să iasă la pensie. Găsise un loc la un institut, care se ocupa cu planificarea, și a activat după pensionare acolo. În ajunul Congresului al XIV-lea, se discutau documentele respective și propunerea ca Ceaușescu să fie reales secretar general al partidului. S-a făcut un instructaj special cu toți prim–secretarii și s-a propus ca de la conferințele județene să se trimită delegați pentru realegerea sa. Fostul meu coleg s-a ridicat în adunarea generală și s-a referit la statutul partidului care prevedea că membrii de partid pot să critice și pe secretarul general al partidului, și l-a criticat pe Ceaușescu pentru politica lui arogantă, cu efecte grave asupra nivelului de trai al populației, că face o politică personală, că s-a înconjurat de oameni care îl aprobă în tot ce face. A mai vorbit și despre Elena Ceaușescu, calificându-o drept o femeie incultă, care nu are nici patru clase primare; cum e posibil ca ea să fie academician, savantă?

A afirmat deschis toate acestea?

Deschis, dar a citit tot ce a spus și a rămas documentul. Îl am la mine, în arhiva personală. Au rămas șocați membrii de partid. Ședința o conducea primul secretar și, după ședința aceasta, omul de care vorbesc a fost chemat la Comitetul județean și l-au criticat pentru poziția lui „antipartinică". Le-a răspuns: „Ce antipartinică, tovarăși? D-ta ești de acord că Elena Ceaușescu e savantă, academician? Se ocupă ea de cultură și de știință? Ce valoare are ea? Ce lucrări științifice a făcut ea până acum? Prin ce s-a manifestat? Numai pentru că e nevasta lui Ceaușescu? D-ta nu-ți dai seama în ce situație se află țara, față de străinătate și față de popor?". A fost arestat, legat la ochi, băgat în mașină și dus la București. A început ancheta la sediul din Rahova. ■

(va urma)

Dr. Petru Groza și Gheorghe Apostol (al treilea, respectiv al patrulea din dreapta) la poalele Marelui Zid Chinezesc (octombrie 1954)

1967-1968

Îndemnuri și sfaturi de peste Ocean pentru Ceaușescu

Anghel Rugină — un glas în pustiu

Gheorghe ZBUCHEA*

După al doilea război mondial, în SUA a apărut o însemnată emigrație politică românească. O serie dintre membrii activi ai diferitelor partide care activaseră în România interbelică au reușit să ajungă dincolo de Ocean și să-și continue acolo, în diverse forme, activitatea politică. Ei aparțineau atât orientărilor politice tradiționale, liberală sau național-țărănistă, cât și orientării legionare. Ponderea intelectualilor între româno-americani era destul de redusă în deceniul al șaptelea. Existau, totuși, personalități cu un prestigiu recunoscut, multe fiind valoroase cadre didactice la diverse universități americane. Între aceștia pot fi amintiți Nicholas Georgescu-Roegen, Anghel Rugină, economiști, George Emil Palade, biochimist și laureat al Premiului Nobel, Mircea Eliade, specialist în istoria religiilor, istoricii Radu Florescu și Stephen Fischer-Galați, Mihai Fotino, fizician atomist, George G. Duca, fost diplomat, Ionel Perlea, dirijor, Constantin Antonovici, sculptor, Jean Negulescu, cineast, D. Berea, pictor ș.a. Exista și un număr de români americani cu funcții importante în diverse companii, precum Standard Oil, General Motors, Pontiac etc.

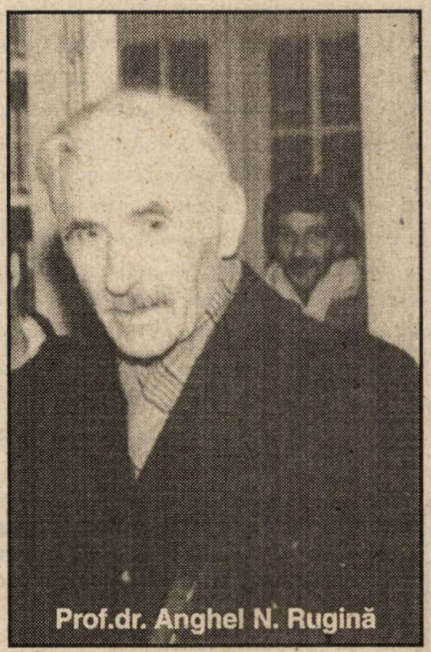

Prof.dr. Anghel N. Rugină

Tradiție și ostilitate

Acești români americani aveau o serie de organizații proprii. Între acestea, cea mai importantă era Uniunea și Liga societăților românilor din America. Existau și o serie de organizații bisericești, cu o influență deloc neglijabilă. Sub jurisdicția Patriarhiei din București, funcționa Episcopia misionară ortodoxă. Alături de aceasta exista Episcopia ortodoxă română, ostilă autorităților bisericești de la București, condusă multă vreme de episcopul Valerian Trifa, și având un număr mult mai mare de aderenți (34 de parohii subordonate, în timp ce episcopului subordonat Sinodului de la București îi erau subordonate doar 10 parohii). În 1968, se tipăreau peste Ocean șapte ziare și periodice în limba română: „America" (săptămânal ce apărea ca organ al „Uniunii și ligii"), „Românul american", „România", „Solia" etc. Șase posturi de radio transmiteau săptămânal emisiuni în limba română. Existau și anumite organizații politice, precum Comitetul național român, cu sediul la New York, care a funcționat o vreme sub conducerea lui Constantin Vișoianu, Brutus Coste și alții, ca un guvern român în exil, afiliat la Adunarea națiunilor captive europene.

În general, marea majoritate a românilor americani, trăind într-o țară a valorilor democratice, a condamnat sau a avut o atitudine ostilă în raport cu regimul comunist instaurat în România la sfârșitul marii conflagrații mondiale. În același timp, cei mai mulți dintre românii americani și-au păstrat tradițiile naționale în cele mai diverse feluri. În primele două decenii ale comunizării României, autoritățile bucureștene au manifestat o atitudine de respingere a emigrației și de condamnare a acesteia, împiedicându-se în acest fel și contactele dintre emigrația românească și țara ei de origine. Lucrurile au început să se modifice în deceniul șapte, în special după Plenara din aprilie 1964, și după ajungerea în fruntea partidului a lui N. Ceaușescu, în martie 1965. În 1967, conducerea de atunci a partidului s-a preocupat de atragerea emigrației române în vederea sprijinirii politicii românești peste hotare, atât în ceea ce privește diplomația, cât și în ceea ce privește stimularea raporturilor economice cu SUA, importul de tehnologii avansate etc. S-a urmărit crearea unei noi imagini a României, inclusiv a conducerii ei, în rândurile emigrației. Începând din 1967, autoritățile comuniste, inclusiv agenții diplomatici ai României de peste Ocean, au făcut însemnate eforturi, speculând adeseori sentimentele românești și buna credință, pentru atragerea unor personalități marcante ale emigrației, precum Mircea Eliade, Anghel N. Rugină, N. Georgescu-Roegen, G.E. Palade ș.a.

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din București

În acest context, o serie de personalități americane au vizitat România, făcând și o serie de declarații care au fost speculate propagandistic de autoritățile de la București. Tot în acest context se înscrie și acțiunea unora dintre românii americani, în toamna lui 1968.

În apărarea țării

După cum se știe, în condițiile complexe ale condamnării hotărâte de către România a invadării Cehoslovaciei de către cinci state–membre ale Tratatului de la Varșovia, se crease convingerea unei iminente invazii sovietice, „frățești", și în țara noastră. La începutul lunii septembrie 1968, deosebit de activă a fost din acest punct de vedere Episcopia ortodoxă română din America. Ierarhul acesteia, Valerian Trifa, a trimis o circulară tuturor bisericilor de sub jurisdicția sa, având ca temă „amenințări sovietice contra României". Printre altele, în circulară se arăta că „noile concentrări de trupe rusești la granița cu România sunt prilej de adâncă îngrijorare pentru toată lumea, dar mai ales pentru cei ce suntem de origine română". Parohiile și credincioșii erau îndemnați să trimită telegrame și scrisori autorităților americane, pentru ca acestea să intervină în favoarea României. Însuși episcopul V. Trifa a trimis telegrame președintelui SUA, L.B. Johnson, secretarului de Stat, Dean Rusk, precum și secretarului general al ONU, U Thant. În acele telegrame, se menționa „șocul produs" asupra americanilor proveniți din România de cele ce se petreceau în Cehoslovacia, precum și „adânca îngrijorare privind amenințarea sovietică asupra României". În același timp, au fost publicate rezoluții și diverse scrieri în care era lăudată poziția României în criza cehoslovacă. În diverse modalități, aceiași români și-au exprimat apoi aprobarea și satisfacția față de atitudinea fermă a președintelui american Johnson, în special față de cuvântarea rostită de acesta la San Antonio, unde atrăsese atenția guvernului sovietic că s-ar putea ajunge la un război dacă se continuă aceeași metodă de invazie și cu alte țări din răsăritul Europei. Mulți români americani au considerat că poziția de atunci a titularului de la Casa Albă a salvat România.

În acest context, s-a situat și acțiunea prof. Anghel Rugină, care fusese în anul precedent la București, unde fusese primit de către șeful statului, după care avusese întâlniri la Casa Albă și la Departamentul de Stat, unde i s-a cerut și un memorandum despre perspectivele evoluției relațiilor româno–americane. La **10 septembrie 1968**, din Boston, profesorul Rugină trimitea o scrisoare lui N. Ceaușescu. În prima parte a scrisorii, el informa pe șeful statului român:

„Întors de la cel de-al treilea Congres al Asociației internaționale a economiștilor, care a avut loc la Montreal, Canada, între 2–7 septembrie, m-am gândit că este bine să vă scriu despre unele lucruri ce mi se par importante pentru a vi se aduce la cunoștință. [...] Evenimentele recente din Cehoslovacia s-au discutat îndelung pe coridoarele Congresului și, zilnic, în toate conversațiile private. În ziua de deschidere, eu am prezentat acest subiect în fața Congresului, care a fost primit cu aplauze puternice. Nu mai este nevoie să menționez că și cazul României a fost obiect de discuție intensă tot timpul. Consensul general, atât cât am putut eu să-l înregistrez, se poate exprima în două puncte principale: 1) ținuta dvs. personală, cât și a întregului guvern, în timpul crizei de la Praga, va rămâne în istorie drept un exemplu de curaj și înțelepciune politică; și 2) salvarea momentană a României se datorește mai departe, fără îndoială, președintelui Johnson [...].

Evident că este greu să faci o prognoză la ceea ce se poate întâmpla în viitor, însă dacă îmi este îngăduit și mie să-mi exprim un punct de vedere (iarăși cu referire la cele auzite la Congres) atunci socot că este și înțelept și prudent, din punct de vedere național, dacă guvernul român poate să contribuie cu ceva pozitiv care să micșoreze tensiunea politică din răsăritul Europei. Două lucruri sunt clare. Întâi, o prietenie sinceră și temeinică cu Rusia sovietică este singura garanție de independență politică a României, până la timpul când se vor înființa «Statele Unite ale Europei» sau popoarele mici se vor uni să formeze «Uniunea națiunilor mici unite», cu armată comună de apărare.

În al doilea rând, sub nici un motiv nu trebuie să se admită intrarea de trupe străine pe teritoriul românesc, fiindcă vedeți ce mare pacoste a venit pe capul națiunii cehoslovace".

În continuare, prof. Rugină revenea asupra unor probleme despre care mai informase pe șefului statului român:

„Vă rog să nu mi-o luați în nume de rău dacă, cu această ocazie, îmi îngădui să aduc în discuție iarăși problema unificării conștiinței naționale a celor de acasă cu cei de peste hotare, unificare ce sub condițiile internaționale de față a devenit un imperativ național. Ne găsim la o cotitură istorică foarte periculoasă și, ca să trecem cu bine și peste impasul de față, este nevoie ca toți românii, indiferent unde s-ar afla, să fie uniți în spirit și faptă când e vorba de apărarea drepturilor istorice ale națiunii române [...].

Am văzut la Montreal ce primire grandioasă au făcut ungurii americani și canadieni profesorului Imre Vajda, care venea de la Budapesta să reprezinte Ungaria la Congres. Mă îndoiesc foarte mult — în fapt, nici nu cred — că venirea unui economist de la București ar fi fost primită cu același entuziasm de românii americani și canadieni. Există un zid chinezesc puternic între românii de acasă și cei de peste hotare, zid care trebuie dărâmat odată pentru totdeauna. Lucrul acesta nu se poate face însă decât printr-o schimbare de acțiune din partea guvernului de la București. [...] O apropiere și mai multă înțelegere din partea românilor americani pentru schimbările întâmplate în țară este împiedicată din cauza metodelor

vechi, restrictive, în acordarea de vize de ieșire din țară [...]".

„O chemare istorică"

În același timp, în ziarul „America", organ al Uniunii și Ligii societăților românești din America, în numerele din 29 august și 5 septembrie, Rugină publica un amplu memoriu, trimis în copie și la București: **„O chemare istorică de reconciliere și regăsire pe linie națională"**. Subtitlul era: „Scrisoare deschisă către toți românii de acasă și de peste hotare", însoțit de prima strofă din „Hora Unirii". Materialul profesorului Rugină (păstrat, azi, la Arhivele MAE, SUA, 202/1968) este împărțit în opt capitole.

În primele capitole, intitulate „O răscruce istorică în viața poporului român" și „Un zid chinezesc între cei de acasă și cei de peste hotare", se arată, între altele:

„A trecut aproape un sfert de veac de la terminarea celui mai pustiitor război în epoca modernă, unde nu numai neamul românesc, dar întreaga omenire a avut de suferit consecințe nefaste, aproape în toate direcțiile. Regimurile fasciste, care au contribuit în mare măsură la dezlănțuirea celui de al doilea război mondial, au fost învinse de coaliția americano–franco–engleză și rusă, dar în urmă au rămas probleme grele, care nu s-au rezolvat nici până în ziua de azi.

Românii au avut și ei de plătit un tribut greu nu numai sub forma unor reparații de război împovărătoare, dar și prin împărțirea spiritelor, prin diviziune și dușmănie între frați de același sânge, prin suspiciune și acuzări, mai mult sau mai puțin fondate. Iar o națiune divizată în spirit, în timp de război, nu poate câștiga o bătălie decisivă, iar în timp de pace nu poate realiza un grad înalt de progres în toate domeniile. Între timp, este adevărat, a avut loc o revoluție adâncă în structura societății românești: clasa conducătoare boierească și burghezia, care sprijineau sistemul social vechi, au fost lichidate ca forțe sociale, economice și politice. Revoluția marxistă — cu sau fără ajutor rusesc — s-a încheiat cu socializarea mijloacelor de producție sau comunizarea avuției naționale, ca punct de plecare.

Pe de altă parte, două lucruri trebuie luate în seamă. Mai întâi, sistemul socialist din România este «dinamic» și prin urmare are o supapă de siguranță că să se adapteze la nevoile timpului. [...] Trebuie să se facă o distincție bine definită între perioada revoluției, care a fost la început, și perioada constructivă, de pace, care se află acum. În al doilea rând, trebuie să avem în vedere faptul că se ridică acum o nouă generație, care, deși trăiește și gândește în același suflu de român, totuși nu mai împărtășește în totul aceleași idei sau orizonturi cu generația veche. De altfel, acest lucru se întâmplă nu numai în România, dar peste tot în lume: o generație nouă vrea să-și spună cuvântul. Am avut plăcerea să observ în București, ca și în alte orașe de provincie, un număr mare de ingineri, doctori, profesori și, în general, conducători de instituții importante, care sunt prima generație venită de la țară sau din mahalalele de altădată ale orașelor. Cine are puține cunoștințe de sociologie aplicată și cunoaște stările din România dinainte de război, pe acești nou veniți la centrul orașelor îi poate recunoaște chiar după față. În orice caz, punctul ce vreau să-l ridic este că regimul nou a

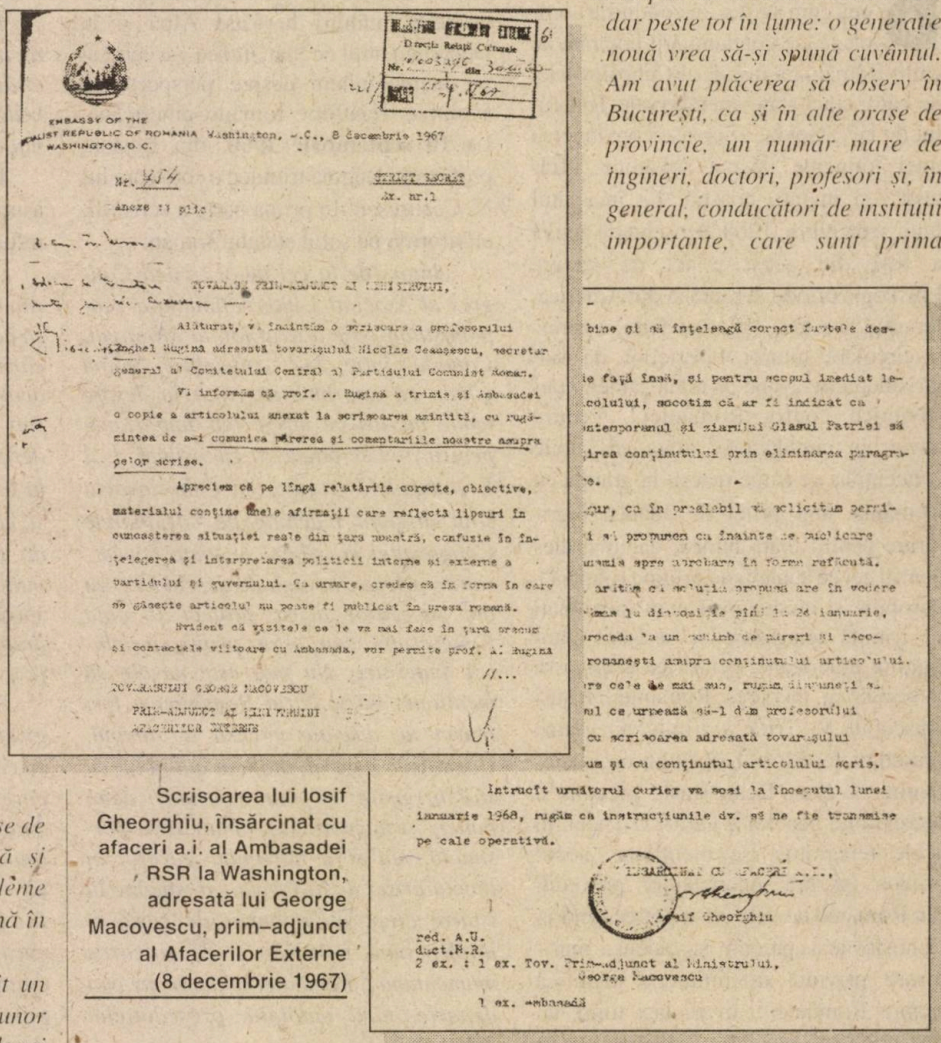

EMBASSY OF THE SOCIALIST REPUBLIC OF ROMANIA Washington, D.C., 8 decembrie 1967
WASHINGTON, D.C.

Direcția Relații Externe Nr. 4003/396 din 30.XII.1967

Nr. 454 SERVICIUL SECRET Ex. nr.1

anexe 11 file

TOVARĂȘULUI PRIM-ADJUNCT AL MINISTRULUI,

Alăturat, vă înaintăm o scrisoare a profesorului Mihai Rugină adresată tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român.

Vă informăm că prof. A. Rugină a trimis și Ambasadei o copie a articolului anexat la scrisoarea menționată, cu rugămintea de a-i comunica părerea și comentariile noastre asupra celor scrise.

Apreciem că pe lângă relatările corecte, obiective, materialul conține unele afirmații care reflectă lipsuri în cunoașterea situației reale din țara noastră, confuzie în înțelegerea și interpretarea politicii interne și externe a partidului și guvernului. Ca urmare, credem că în forma în care se găsește articolul nu poate fi publicat în presa română.

Bineînțeles că vizitele ce le vor mai face în țară oficialii și contactele viitoare cu Ambasada, vor permite prof. A. Rugină //...

TOV. GHEORGHE MACOVESCU
PRIM-ADJUNCT AL MINISTRULUI
AFACERILOR EXTERNE

bine și să înțelegă corect faptele des-

ie față însă, și pentru scopul imediat le-

colului, socotim că ar fi indicat ca

ntemporanul și ziarului Glasul Patriei să

irea conținutului prin eliminarea paragra-

ur, ca în prealabil să solicităm permi-

i să propunem cu înainte de publicare

umită spre aprobare în forma refăcută.

aritie că soluția propusă are în vedere

mna lui din cadrul de până în 20 ianuarie,

rocedă la un schimb de păreri și reco-

românești asupra conținutului articolului.

re ce le de mai sus, rugăm dispuneți ca

ul să urmează să-l dăm profesorului

cu scrisoarea adresată tovarășului

um și cu conținutul articolului scris.

Întrucît următorul curier va sosi la începutul lunei ianuarie 1968, rugăm ca instrucțiunile dv. să ne fie transmise pe cale operativă.

ÎNSĂRCINAT CU AFACERI a.i.,
Iosif Gheorghiu

red. A.U.
dact.N.R.
2 ex. : 1 ex. Tov. Prim-adjunct al Ministrului, George Macovescu
1 ex. ambasadă

Scrisoarea lui Iosif Gheorghiu, însărcinat cu afaceri a.i. al Ambasadei RSR la Washington, adresată lui George Macovescu, prim–adjunct al Afacerilor Externe (8 decembrie 1967)

deschis calea dezvoltării unui rezervor natural de elite conducătoare din masele populare de la țară sau de la orașe, un lucru extraordinar de important pentru viitorul unei națiuni. Trăgându-mă eu însumi din aceleași mase populare, altădată neglijate, ca să nu mai spun speculate, refuz să mă îndoiesc că această generație nouă nu va face tot ce îi stă în putință să îmbunătățească sistemul până la un grad așa de înalt încât nimeni să nu-și mai amintească de ororile și neplăcerile, inevitabile în cursul unei revoluții sociale, precum cea care a avut loc în România după cel de-al doilea război mondial. În momentul de față, o «societate nouă» se află în fașă.

Românii din afară, din nefericire, nu cunosc nimic din aceste schimbări noi, iar cei de acasă se bucură de ele fără a mai face comentarii sau ridică alte probleme. În fond, însă, pentru acei care înțeleg istoria și sensul timpurilor în care trăim, este bine să ne preocupăm de faptul că poporul român se află la o răscruce istorică.

2. Un zid chinezesc între cei de-acasă și cei de peste hotare

Până acum, fiecare o știe, a existat un fel de zid chinezesc invizibil între românii de acasă și cei de peste hotare. Cei care înțeleg spiritul vremii și cei care au avut ocazia să vadă realizările din ultimii ani din țară, cu ochii proprii și nu din spusele altora, aceia, sunt sigur, văd necesitatea de a se face tot ceea ce este posibil pentru a se dărâma, odată pentru totdeauna, zidul chinezesc pomenit.

De altfel, și guvernul din țară nu este lipsit de vină în această problemă, fiindcă accentul principal s-a pus pe faptul ca să se realizeze cât mai multe lucruri materiale și îmbunătățiri fizice. Prea puțină atenție s-a acordat în urmărirea celuilalt mare țel și anume de a se crea o stare de spirit relaxată, în care fiecare român — indiferent dacă e membru de partid sau nu — să se simtă bine și la locul ce i se cuvine. Iar aici nu este vorba de propagandă ieftină, ci de recunoașterea și aplicarea legii de continuitate istorică împreună cu legea nescrisă a «omeniei», care ne-a păstrat ființa ca neam, peste veacuri.

După atâta așteptare, de aproape un sfert de veac, cred că a venit timpul să căutăm un drum de reconciliere și regăsire pe linia națională. Cea mai bună cale socot a fi deschiderea unui dialog și a unei comunicații libere între românii de acasă și cei de peste hotare. Știu că pentru unii va fi mai ușor; pentru alții, mai greu, iar pentru alții chiar imposibil să se regăsească pe această linie.

Eu însumi am făcut parte din acei cu spirit, mai mult sau mai puțin refractar, ca să nu zic reacționar, pentru că, bazat pe ce spuneau alții, părea că nu există nici o șansă de regăsire cu cei de acasă.

Iată însă că, în toamna lui 1966 și iarăși în 1967, am avut norocul să-mi dau drumul în mulțimea românească de pe Bulevardul Brătianu, din București; de pe Calea Domnească, din Galați; din fața Mitropoliei Moldovei, de la Iași; de pe plajă la Mamaia, de pe munte, sus, la Poiana Brașovului; de cei care se îngrămădeau să intre la Muzeul Bruckental, din Sibiu; de vizitatorii de la Mănăstirea Cozia și Curtea de Argeș; de Catedrala din Timișoara și de proiectul gigantic de la Porțile de Fier, care se ridică măreț pe fiecare zi. După ce am văzut toate aceste lucruri și pe români lucrând la ele fără încetare, mi-am dat seama ce mândru trebuie să fie cineva că s-a născut «român» și deodată am simțit că mi s-a dezlegat o mare greutate de pe inimă. Mai mult decât atât, într-o clipă mi-a răsărit în minte întrebarea scrisă cu litere de foc ca «Mane Tekel Fares»: «Ce ai făcut până acum pentru neamul acesta obidit, care a suferit atâta în istorie, așteptând un liman de lumină ca să-și croiască o altă soartă mai bună?». În conștiință, mi-am zis: «Nimic, chiar nimic în afară de realizarea unor idealuri pur personale!». Cel puțin, prin vizitarea locurilor natale și oportunitatea de a vedea realizările regimului nou, ca om de știință, iar nu prin lunete ideologice, mi-am dat seama de chemarea timpului — o obligație morală față de neamul din care mă trag, fără a știrbi în nici o direcție loialitatea necondiționată față de țara a doua, adoptivă, Statele Unite ale Americii, unde mi s-a oferit o șansă să-mi realizez visurile tinereții de altădată.

[...] În fond, toți ne tragem din aceeași matcă națională și toți dorim ca să se ajungă la acele condiții înalte de viață, unde geniul românesc să se afirme în toată plinătatea lui, atât în țară, cât și

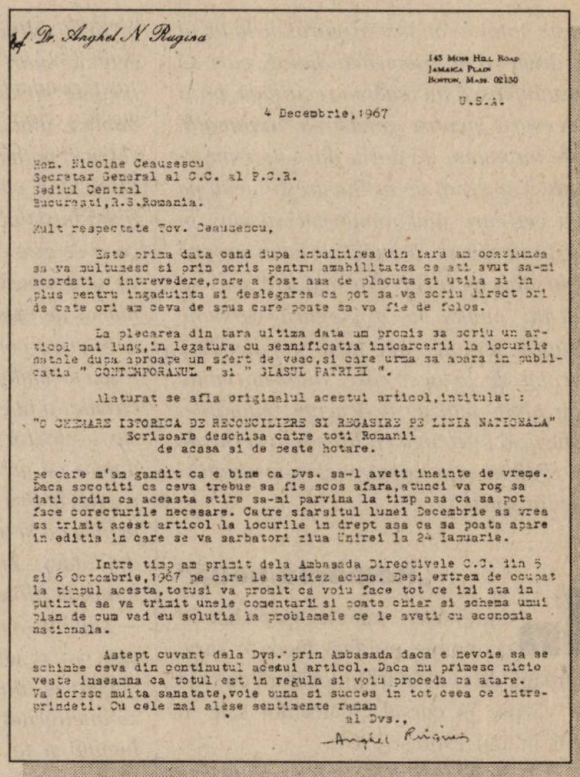

Prof. Dr. Anghel N. Rugina

145 Moss Hill Road
Jamaica Plain
Boston, Mass. 02130
U.S.A.

4 Decembrie, 1967

Hon. Nicolae Ceausescu
Secretar General al C.C. al P.C.R.
Sediul Central
Bucuresti, R.S.Romania.

Mult respectate Tov. Ceausescu,

Este prima data cand dupa intalnirea din tara am ocaziunea sa va multumesc si prin scris pentru amabilitatea ce ati avut sa-mi acordati o intrevedere, care a fost asa de placuta si utila si in plus pentru ingaduinta si deslegarea ca pot sa va scriu direct ori de cate ori am ceva de spus care poate sa va fie de folos.

La plecarea din tara ultima data am promis sa scriu un articol mai lung, in legatura cu semnificatia intoarcerii la locurile natale dupa aproape un sfert de veac, si care urma sa apara in publicatia " CONTEMPORANUL " si " BIASUL PATRIEI ".

Alaturat se afla originalul acestui articol, intitulat :

"O CHEMARE ISTORICA DE RECONCILIERE SI REGASIRE PE LINIA NATIONALA"
Scrisoare deschisa catre toti Romanii
de acasa si de peste hotare.

pe care m'am gandit ca e bine ca Dvs. sa-l aveti inainte de vreme. Daca socotiti ca ceva trebue sa fie scos afara, atunci va rog sa dati ordin ca aceasta stire sa-mi parvina la timp asa ca sa pot face corecturile necesare. Catre sfarsitul lunei Decembrie as vrea sa trimit acest articol la locurile in drept asa ca sa poata apare in editia in care se va sarbatori ziua Unirei la 24 Ianuarie.

Intre timp am primit dela Ambasada Directivele C.C. din 5 si 6 Octombrie, 1967 pe care le studiez acuma. Desi extrem de ocupat la timpul acesta, totusi va promit ca voiu face tot ce imi sta in putinta sa va trimit unele comentarii si poate chiar si schema unui plan de cum vad eu solutia la problemele ce le aveti cu economia nationala.

Astept cuvant dela Dvs. prin Ambasada daca e nevoie sa se schimbe ceva din continutul acestui articol. Daca nu primesc nicio veste inseamna ca totul est in regula si voiu proceda ca atare. Va doresc multa sanatate, voie buna si succes in tot ceea ce intreprindeti. Cu cele mai alese sentimente raman

al Dvs.,

Anghel Rugina

Scrisoarea prof.dr. Anghel N. Rugină, adresată lui Nicolae Ceaușescu (4 decembrie 1967) și anexată precedentului document

peste hotare. Am fost asigurat de la locul în drept că un asemenea dialog, care să restabilească încrederea reciprocă, baza necesară pentru regăsirea națională, este nu numai de dorit, dar chiar imperativ. Guvernul de la București invită pe toți cei care simt românește să vină în vizită acasă și să vadă cu ochii proprii cum stau lucrurile. Nu mai are sens să asculți numai la o singură versiune asupra situației din țară și câteodată tocmai de la acei care, dintr-un motiv sau altul, refuză să accepte realitățile, refuză să înțeleagă că România veche de la 1938 nu mai există, nici în instituții și nici în spirit".

„România nouă"

În continuare, marele specialist în economie politică făcea o serie întreagă de constatări în legătură cu cele ce văzuse în cursul călătoriilor sale în țară, în anii 1966 și 1967.

„1. În România de azi, se muncește cu mult mai mult decât înainte de război și anume atât în ceea ce privește numărul de populație activă, cât și timpul de lucru. 2. În România din 1967, se produce cu mult mai mult decât înainte de 1940, așa încât venitul național global este cu mult mai mare decât înainte de război. 3. În România pe care am văzut-o acum, se consumă alimente, băuturi și alte lucruri industriale produse în țară, cu mult mai multe decât înainte de război. 4. Grija guvernului actual pentru binele trai al celor mulți este cu mult mai avansată decât în regimul vechi. 5. Sănătatea poporului este cu mult mai bine îngrijită decât în vremurile dinainte de război, deși medicamentele speciale produse în Occident nu sunt accesibile publicului comun, ca de altfel și mai înainte. Am văzut însă, cu ochii mei, femei de la țară mergând la dentist, fenomen inexistent în regimul vechi. 6. Educația publică în școli, după ce a avut de suferit în cursul revoluției, în ultimii ani s-a îmbunătățit și a progresat enorm. 7. Din punct de vedere al pregătirii profesionale, guvernul nou a făcut adevărate minuni. După mine, cea mai mare operă care s-a împlinit de regimul nou este în domeniul educației publice, fiindcă aici se plămădește viitorul unei națiuni. Guvernul actual pune la dispoziția elevilor și studenților buni toată întreținerea gratuită, precum și tot ceea ce este necesar pentru ca un tânăr să se ocupe în chip efectiv de studiu și numai de studiu. 8. Tot pe această cale, s-au creat condiții ca să se împlinească legea formulată de Pareto, în legătură cu circulația liberă de sus în jos și de jos în sus a elitelor sociale bazate pe merit și numai pe merit. Numai în regimul nou s-a dat în fine o posibilitate larg deschisă pentru ca și un copil isteț de țăran pierdut undeva într-un sat — cum se spunea la noi în Moldova, «uitat de Dumnezeu» — sau într-o mansardă suspendată la un etaj, ca și un cuib părăsit, acest copil nevinovat, dar totuși dotat de la natură cu inteligență vie să poată și el ajunge la lumină și la o altă viață mai bună, pe care o merită din plin. Când îmi aduc aminte, în România veche, cu câte greutăți și câte mizerii aveau de suferit elevii și studenții ce se trăgeau din familii cu mijloace modeste (cei mai mulți de la țară sau din mahalalele orașelor!) și văzând ce s-a realizat în această direcție de regimul nou, trebuie «să se dea Cezarului ce se cuvine Cezarului!», și anume să se recunoască că grija guvernului de azi pentru cei mulți este incomparabil cu mult mai avansată decât în sistemul vechi. 9. Stațiunile balneare, care în regimul vechi constituiau un lux de care se bucurau numai cei avuți, acum au devenit locuri de odihnă și reconfortare pentru cei mulți, care lucrează cu mintea sau cu forțele fizice la producerea venitului național. 10. Înfrumusețarea orașelor cu parcuri, alei de flori și cartiere noi dau un aspect cu totul deosebit întregii țări. 11. Șoselele naționale, pavate într-un mod civilizat, creșterea de căi ferate, chiar dacă serviciul nu s-a îmbunătățit prea mult, ca și fabricarea de locomotive electrice la noi în țară, toate arată o epocă constructivă și cu perspective noi. 12. Am lăsat la urmă industrializarea țării, fără de care multe din îmbunătățirile pomenite nu ar fi fost posibile. Procesul de industrializare pe care l-am observat acum în țară nici pe departe nu se poate compara cu bruma de industrie existentă înainte de război și care era concentrată numai în câteva locuri. Acum, fiecare oraș mai însemnat dispune de ceva industrie și are deci o sursă de venituri pentru populația locală, sursă de venituri care nu exista înainte.

Toate aceste 12 puncte arată în mod evident că la ora actuală ne aflăm într-o «Românie nouă», cu alți oameni, cu alte instituții și cu alt spirit. Asta nu înseamnă deloc că toate problemele s-au rezolvat, fiindcă în fond industrializarea își are cântecul său, care trebuie învățat din experiența altor națiuni, ca și din istoria noastră economică. Sunt unele probleme de tehnică financiară care de abia la faza prosperității încep să producă greutăți".

Următoarele două capitole au un conținut oarecum mai aparte. Cel de-al patrulea este consacrat vizitei în România a lui L. Quincy Munford, director al Bibliotecii Congresului American, precum și discuțiilor pe care profesorul Anghel Rugină le-a avut cu oficialitățile române, inclusiv cu N. Ceaușescu, despre care economistul nota:

„Din conversațiile avute cu onorabilul N. Ceaușescu și alți membri din guvern, am aflat că există deja o preocupare intensă pentru a se pune bazele la o renaștere curat românească, care să deschidă perspective noi pentru realizarea idealurilor seculare ale neamurilor din care ne tragem. Din nefericire, nu am văzut încă nici un plan de strategie socială, economică, culturală și politică, care în mod convingător să arate soluții atât de principiu, cât și concrete de cum să se ajungă la o astfel de renaștere. [...] În timpul când era la putere cel care a fost Gheorghe Gheorghiu–Dej, un «regim nou» a luat ființă și anume un regim socialist pe baze naționale. [...] Pentru a corecta duritatea și inflexibilitatea regimului nou, acolo și

atât cât mai există, va fi nevoie de înțelegerea și cooperarea sinceră și devotată a tuturor românilor de acasă ca și de peste hotare. Guvernul actual are misiunea istorică să pregătească condițiile favorabile pentru o astfel de colaborare, în fond de reconciliere și de regăsire pe linia națională a tuturor celor care se trag din același neam".

„Socialism liberal–național"

Prof. Anghel Rugină credea că, în evoluția regimului de la București, mijlocul deceniului al șaptelea însemna începutul unei noi etape, despre care își exprimă opiniile și mai ales propunerile în următoarele capitole.

„6. De la revoluția marxistă la socialism liberal național

Acum, după ce revoluția marxistă a fost încheiată, este cazul să fim realiști și să vedem problemele în lumina timpului nostru și a condițiilor existente astăzi. Să nu uităm că Marx a trăit și gândit într-o perioadă unde condițiile sociale, economice, culturale și științifice, ca să nu mai menționez în mod special și pe cele politice, erau cu totul deosebite de vremea noastră. Fără îndoială că nimeni nu va putea lua creditul ce i se cuvine lui Karl Marx, de a fi forțat societatea contemporană să se preocupe în mod serios de problema justiției sociale pentru cei mulți. Dezideratul și principiul ca să nu mai existe în țara românească exploatarea și speculare celor mulți, niciodată și sub nici o formă, trebuie să rămână o piatră de temelie în gândirea și politica internă a guvernului român de azi, de mâine și de totdeauna.

Pe de altă parte, spiritul vremii este clar: nu numai în România, dar peste tot în lume mulțimile din toate națiunile și din toate rasele pământului cer nu numai dreptate socială, dar și libertate individuală. Aceste cerințe universale în destinul uman și al umanității nu mai pot fi oprite sau schimbate. De aici, trecerea de la revoluția marxistă la un regim nou, pe care îndrăznesc să-l numesc «socialism liberal–național», se încadrează în spiritul vremii, deși mai are încă un drum lung de făcut până la realizarea completă a celor două idealuri de libertate individuală și justiție socială.

Românii de acasă ca și cei de peste hotare ar trebui să reflecteze în mod serios la schimbările sociale din lume în ultimele decenii, pentru că în perspectivă istorică ele apar inevitabile și ireversibile. Fericită este națiunea unde conducătorii politici primesc cu înțelegere mesajul unei epoci noi și interpretează corect spiritul vremii, prin adoptare de măsuri și reforme utile la timpul potrivit. România nu a avut norocul în regimul vechi de o astfel de conducere politică luminată și cu adevărat progresistă, așa încât mai devreme sau mai târziu o revoluție socială, marxistă sau nemarxistă, era de așteptat. Pe de altă parte, ca să fim drepți față de înaintași, sigur este că și întreaga structură a sistemului capitalist inferior, de tip monopolist, din țara românească nu permitea astfel de schimbări. Lucrurile acestea trebuie spuse ca să se înțeleagă de ce cursul istoriei nu se mai poate întoarce înapoi.

Regimul nou, pe care mi-am îngăduit să-l numesc «socialism liberal–național», are toate șansele de succes, dacă se va înțelege complet spiritul vremii. Mai multă libertate, spre exemplu, cu străinătatea, în special oportunitatea la cei tineri de a studia în alte țări străine mai avansate, precum și accesul, prin biblioteci publice, la patrimoniul de idei științifice, literare și artistice din alte țări, indiferent de regimul social, va deschide perspective noi în lumea de gândire și creație românească. În ultimă analiză, prin deschiderea ferestrelor naționale la izvoarele de cultură și civilizație universală, regimul nou nu se va slăbi, ci din contra, se va întări și mai mult, va deveni și mai uman. Universitățile și laboratoarele străine de–abia așteaptă să primească studenți români, cel puțin după câte știu eu în America. Aici văd eu o posibilitate ca, într-o zi nu prea depărtată, să se dezvolte în România o formă și o școală nouă de «humanism», derivată din legea noastră strămoșească a «omeniei». Și nu trebuie să pierdem momentul oportun, acum, când, pentru prima dată în istorie, se poate pune la centrul sistemului social nu interese de

N. Ceaușescu (aici la Snagov, împreună cu soția sa și „vegheat" de Manea Mănescu), destinatarul sugestiilor prof. Rugină

castă sau privilegii nejustificate moștenite din trecut, ci «omul» — românul de la sate și orașe pe care îl știm — cu toate nevoile și aspirațiile sale acumulate peste veacuri.

Numai pe acest drum se vor crea acele condiții favorabile și acea stare de spirit cu încredere deplină în viitor, așa încât fiecare român — indiferent dacă e membru de partid sau nu — să simtă că e om liber și să vadă că munca lui de fiecare zi este răsplătită după cântarul dreptății sociale. Nici un regim social, de orice natură, nu poate progresa dacă populația indigenă se manipulează de guvern, așa ca și cum ar fi proprietatea statului. Prin întrebuințare de forță se pot schimba lucruri și stări sociale, uneori spre bine, iar alte ori spre rău. Un singur lucru însă nu este posibil în societățile umane, mai ales în cele civilizate: creații de natură permanentă sau de durată mai lungă, în care se cristalizează progresul real de civilizație și cultură, nu se pot niciodată atinge prin uz de forță sau metode impuse din afară. Inovații creatoare în lumea ideilor ca și în ordinea practică nu se pot obține în cantități apreciabile decât numai prin instaurarea de condiții favorabile, unde omul de toate categoriile este liber să gândească și să muncească, oricât de mult poate, din propriul său imbold. De aci ordinea socială existentă — de orice natură ar fi ea — ca să fie progresivă cu adevărat are nevoie să introducă un sistem de valori și remunerare care să încurajeze eforturile maxime din partea cetățenilor. [...]

7. Țelul final:
o renaștere curat românească

Timpurile noastre sunt destinate pentru multe prefaceri sociale. Științele naturale, tehnologia revoluționară și aplicarea de metode științifice în cercetarea de probleme de orice natură au schimbat fața lumii și e pe cale de a schimba și modul de gândire a omului contemporan. România nu poate trăi și spera la progres fără o angrenare directă în comunitatea internațională a celorlalte națiuni și, mai ales, fără o participare activă în lumea științifică, literară și artistică de peste hotare, unde se determină destinul omenirii de mâine. Până la urmă sunt optimist și cred că lumea de mâine își va găsi un echilibru într-o ordine socială nouă, unde să se îmbine ideea de justiție socială (din regimurile socialiste) cu ideea de libertate și inițiativă personală (din regimurile capitaliste) și, în plus, să se găsească o soluție efectivă și la problema de stabilitate și pace, printr-un mecanism adecvat, iar nu prin forță. Cine știe, poate că geniul românesc a fost sortit să realizeze o astfel de sinteză a viitorului apropiat, care să dea lumii de astăzi, plină de atâtea confuzii, o direcție nouă, cu perspective noi, pentru o viață mai bună. În orice caz, să nu uităm niciodată că faptele fac istoria, însă ideile — cele bune, ca și cele rele! — determină faptele și, prin urmare, și istoria.

Pentru a realiza o societate nouă, mai bună decât toate cele cunoscute până acum, românii nu au nevoie să copieze doctrine străine sau să se facă prizonierii ideilor dogmatice, care în alte locuri s-au dovedit perimate sau chiar dăunătoare la bunul mers al lucrurilor. Este de ajuns să se vadă și să se înțeleagă de către conducerea politică actuală că țelul final, la orice politică internă sau externă de azi sau de mâine, nu se poate reprezenta prin nimic mai bine decât printr-o singură dorință a tuturor, și anume o «renaștere curat românească». În acest țel final văd o posibilitate concretă ca toți românii, de acasă și de peste hotare, să se regăsească pe aceeași linie. În același spirit am scris și chemarea de față.

Încolo, o epocă de renaștere românească se poate, și într-un fel trebuie să se realizeze prin noi înșine și în jurul năzuințelor neamului din care ne tragem, năzuințe care peste veacuri s-au cristalizat așa de frumos și așa de clar în legea noastră strămoșească nescrisă, însă vie, a «omeniei» — cea mai înaltă valoare etică, socială, economică, culturală și nu mai puțin politică în ființa românului de ieri, de azi și de totdeauna. Rămâne, evident, să vedem care este drumul cel mai bun și metodele cele mai potrivite ca să se împlinească un astfel de țel final, fără a se crea alte necazuri.

8. Chemarea timpului

În acest moment de răscruce în istoria neamului românesc, scriu de aci de departe, de pe alt continent, acest apel, o «Chemare către toți românii», de acasă ca și de peste hotare, să avem înțelegere pentru spiritul vremii, să fim realiști, să lăsăm la o parte diferențele ideologice personale care, eventual, ne-ar despărți după aproape un sfert de veac de diviziune și suspiciune reciprocă, să ne regăsim cu toții în viziunea unei alte Românii de mâine, mai bună și mai dreaptă decât cea de ieri. Actele mari istorice, în fond, sunt ireversibile, fiindcă o dată ce s-au petrecut sunt fără apel. Prin ele, națiunile ca și oamenii în destinul lor se ridică sau se coboară. Personal, simt că România și neamul din care ne tragem are de împlinit o misiune în lume și nu trebuie să lăsăm momentul

Prof. A. Rugină (în dreapta), în redacția unui săptămânal bucureștean (21.XII.1990)

oportun pentru a face un bine sau pentru a ajuta să se așeze lucrurile în ordinea normală de succes.

Văzând cele întâmplate în lume, un lucru este sigur: viitorul națiunii române depinde într-o largă măsură, aproape în mod absolut, de ce vor face cei de acasă. De aci e de dorit ca guvernul actual să continue pe drumul pe care a pornit și să pregătească și mai mult un climat cu adevărat nou, unde să primeze în fapt spiritul din legea nescrisă a «omeniei». Printre altele, să se ia măsuri efective, așa încât: 1. Să se asigure securitatea personală și demnitatea omului chiar și atunci când cineva exprimă, de bună–credință, o opinie când vede sau crede că ceva nu e bine, fără a fi considerat ca unul care și-a trădat țara și neamul. Critica de bună–credință nu numai că nu este un element negativ, ci dimpotrivă, este o condiție indispensabilă pentru îmbunătățirea lucrurilor, pentru progres. Acum, toți trăim sub aceeași lege universală a imperfecțiunii umane și deci să nu ne surprindă că o critică chiar de bunăcredință poate să fie total eronată. Aci nu e vorba de excepții, ci de principiul de libertate de gândire și expresie, în general. 2. Să se asigure condiții de lucru profesionale, așa încât fiecare să aibă acces la o poziție conformă cu pregătirea și experiența dobândită, fără a se mai face deosebire pentru faptul că în trecut nu a înțeles bine spiritul vremii, a activat împotriva regimului nou și poate chiar a fost condamnat la închisoare. Viața unui om și contribuția lui potențială la progresul națiunii din care face parte sunt prea importante ca să poată fi curmate numai din cauza unei singure greșeli în viață!

Dacă nu se pot rezolva aceste două probleme esențiale pe cale pașnică și cu bună înțelegere, atunci reconciliere și regăsire în totul nu se poate spera, pentru o altă bucată de vreme. Aceasta este problema și chemarea pentru cei de acasă. [...]

În fine, este bine ca România să aibă prieteni, cât mai mulți prieteni și în cât mai multe locuri pe glob. Aci se află un mare rol în mâna românilor de peste hotare. Și cum am spus mai înainte, nimeni nu cere sau așteaptă să devii comunist pentru a servi cauza românească. Cel puțin în Statele Unite ale Americii condițiile de fapt și legale sunt de așa natură încât poți să fii cetățean american loial și devotat și totuși să păstrezi o inimă caldă de român. Așa este America, continentul unde și-au dat întâlnire toate națiunile de pe glob și toate rasele pământului".

Politica și moneda

Acestui memorandum i se adăugau ideile expuse și în scrisoarea adresată de specialistul româno–american lui N. Ceaușescu, la 10 septembrie 1968. El, între altele, readucerea în atenția șefului statului român cererea de introducere a unei monede convertibile. În viziunea sa, un „leu nou", de argint, *„ar îmbunătăți nu numai planificarea economică acasă, dar și balanța de plăți internaționale, împreună cu atragerea de credite străine la un cost infim. Evenimentele politice recente din Cehoslovacia evident că au creat dificultăți noi în realizarea unui plan de convertibilitate a monedelor din răsăritul Europei. Totuși, ideea nu trebuie abandonată. [...] Guvernul român ar fi bine să pună la lucru o mână de experți ca să vadă ce se poate face în această problemă de importanță fundamentală. [...] Partea aceasta financiară este foarte importantă pentru succesul întreg al unei economii naționale. Țările mici în curs de industrializare — atât socialiste, cât și capitaliste — au nevoie să introducă o monedă forte. [...] Socot că România ar trebui să se gândească în mod serios la un astfel de proiect. [...] România ar scăpa de un tribut invizibil pe care îl plătesc toate țările cu valută slabă, neconvertibilă, țărilor cu valută forte.*

[...] Pentru o planificare judicioasă a economiei naționale, care să ducă în mod automat nu numai la o creștere avansată a venitului național, dar și la o distribuție mai echitabilă a acestui venit între toți cetățenii, fără deosebire dacă lucrează în industrie sau agricultură, dacă lucrează cu mâinile sau cu capul, este nevoie în afară de o monedă convertibilă și calcularea de «prețuri reale».

O «Lege de justiție socială și economică» trebuie să prevadă și să ceară ca atât întreprinderile de stat, cât și cele particulare în calcularea prețurilor să cuprindă următoarele elemente de cost: 1. renta pământului [...], 2. salarii plătite, 3. dobânda [...], 4. beneficiul [...], 5. taxele plătite la stat [...]. Fără o calculare precisă de prețuri reale nu se poate măsura eficiența economică [...]. În plus, într-o calculare precisă de prețuri reale se află și o soluție echitabilă în distribuția venitului național, între partea cuvenită propriu–zis guvernului și partea de venit cuvenită poporului consumator de bunuri și servicii.

[...] Nici o țară socialistă din lume nu are încă o astfel de lege constituțională pentru justiția socială și economică. Deși, prin esență, socialismul s-a născut și pretinde a fi dedicat construirii unei societăți noi, fără privilegii speciale și fără exploatarea omului [...]".

Propuneri pe care profesorul Anghel Rugină le făcea în 1968 au parvenit și pe alte canale, din alte cercuri românești și nu numai. Sistemul socialist însă nu putea fi reformat din interior, căci comunismul, supus unei reformări substanțiale, ar fi încetat de a mai fi comunism. Nicolae Ceaușescu a manifestat, sub aparența liberală a începutului său de „domnie", o fobie maladivă față de orice reformă serioasă. Chiar și micile semne de schimbări dinspre anul 1970 au dispărut ulterior. Dictatura clanului Ceaușescu a devenit atotprezentă și atotstăpânitoare. Condițiile de existență ale populației s-au agravat continuu, în timp ce sistemul economic se apropia de colaps. Emigrația românească, inclusiv cea din America, s-a îndepărtat categoric de regimul de la București, devenind unul dintre cei mai acerbi critici ai acestuia, până la prăbușirea lui, în 1989. ■

1965–1972

Din amintirile unui fost ambasador român în Suedia

„Spaima" conducerii DIE

Dumitru LAZĂR*

Pentru aproape șase ani, am fost un fel de „spaimă" a conducerii DIE, în anii 1965–1971–1972. În aprilie 1965, m-am trezit numit într-o funcție înaltă — adjunct al șefului Secției Externe a CC al PCR, dar continuam vechea mea îndeletnicire (relațiile PCR cu partidele similare din lume), evident la alt nivel. La cel de-al IV-lea Congres al PMR, transformat chiar atunci în al IX-lea Congres al PCR, am aflat o altă minunăție în ceea ce mă privește: am fost ales membru supleant al CC al PCR! Nu mi se comunicase nimic înainte, faptul că la Pitești/Argeș fusesem ales delegat la Congres, nu presupunea neapărat o asemenea alegere. Am zis minunăție, întrucât nu mă așteptam la așa ceva...

O concluzie aparte

În acea perioadă, era în toi o polemică puternică și publică între PCUS și PC Chinez, fiecare având susținători; polemica, ieșită la lumină în 1960, continua și se amplifica. PMR a ajuns la o concluzie aparte: recunoaștea existența diferențelor, dar pleda pentru discutarea lor în cadrul unor convorbiri între partide și nu în public. Această părere–concluzie a fost puternic susținută în Declarația din aprilie 1964. Foarte mulți cercetători, analiști, politologi și chiar membri ai conducerii partidului (Paul Niculescu–Mizil, Dumitru Popescu) au denumit această atitudine drept echidistanță sau neutralitate. Eu nu împărtășesc acest punct de vedere. Cu mulți ani în urmă, am denumit documentul din aprilie 1964 Declarația de independență, ceea ce presupunea și presupune, pur și simplu, independență, atât în gândire, cât și în acțiune. Politica aceasta de independență nu a apărut dintr-odată, ci într-o perioadă îndelungată, începând din 1958 — retragerea trupelor sovietice — și articulându-se pe parcurs, dar în special în anii 1962–1963. A căpătat expresie în Declarația din aprilie 1964. O spun încă din acest început că, de aici încolo, cei care au continuat să ne vadă și să zică „satelit", cu referire la România, și aceștia n-au fost puțini, au greșit, fie că au vrut, fie că n-au vrut.

Pe fond, aceasta a fost împrejurarea care a dat semnificație istorică Congresului al IX-lea al PCR și nu faptul că la conducerea partidului și, deci, a țării venise un nou lider. Meritul acestui nou lider stă în faptul că, o lungă perioadă de timp, a continuat acea politică și a dezvoltat-o.

La sfârșitul anului 1965, în luna noiembrie, s-au format la CC al PCR două secții de relații externe: una se numea Secția Relațiilor Externe sau, mai pe scurt, Secția Externă, iar a doua Secția Internațională. Prima avea în atribuții politica externă și de comerț exterior și relațiile partidului cu partidele de la putere din țările socialiste.

A doua se ocupa de raporturile cu partidele comuniste, muncitorești sau cu mișcările de eliberare națională din restul lumii.

Așadar, politica externă și de comerț exterior a României, cu tot personalul aferent, din interior și din exterior. Cu această politică se ocupa cu precădere Secția Externă a CC al PCR și, deși era considerată drept aparat de partid, aceasta avea sarcini consultative și de avizare asupra a tot ce emana de la MAE. Înainte însă de a spune câte ceva despre această preocupare esențială a Secției, mi se pare potrivit să mă opresc puțin asupra contextului și motivațiilor creării ei.

Opinia mea este că toți aceia care au vorbit de echidistanță sau neutralitatea PCR în conflictul sovieto–chinez, care, după cum s-a dovedit, n-a fost numai ideologic sau nu în primul rând ideologic, au făcut tocmai această greșeală, adică au văzut (și unii, poate, mai cred și acum) acea ruptură sovieto–chineză ca fiind înainte de toate de natură ideologică. Politica PMR/PCR, chiar așa cum e expusă în acea faimoasă Declarație, cu limbajul de atunci, nu lasă această impresie, în cadrul ei fiind cuprinse problemele ce frământau atunci întreaga omenire, între care un loc prioritar îl aveau pacea și războiul, destrămarea totală a colonialismului, independența și suveranitatea statelor, egalitatea lor în drepturi și avantajul reciproc. Dacă, cu URSS, România avea un bogat contencios, inclusiv de ordin teritorial, cu RP Chineză asemenea probleme nu existau. Poate și de aici să pară unora că ideologia prevala.

În pregătirea Congresului al IX-lea, conducerea partidului le-a cerut participanților să nu dea curs polemicii în cuvântările lor de la tribuna forumului. Acest lucru s-a și realizat, inclusiv Brejnev și Deng Xiaoping, care reprezentau PCUS, respectiv PC Chinez, conformându-se. S-a considerat aceasta drept un prim succes.

Al doilea pas era o încercare de împăcare a părților. Nu s-a reușit însă decât o poză cu Ceaușescu la mijloc, între cei doi.

* Despre autor și funcțiile deținute în timpul regimului comunist, vezi numere mai vechi ale revistei noastre, precum și Gh. Crișan, *op.cit.*, p. 161).

București, iunie 1966: la masa tratativelor dintre N. Ceaușescu și Zhou Enlai (în stânga, ultimul, autorul rememorărilor de față)

Fotografia a rămas fotografie, rivalitatea dintre cele două partide continuând să se adâncească...

Episoade semnificative

În luna septembrie 1965, a avut loc vizita oficială în URSS a delegației de partid și de stat a României, condusă de noul ei lider, N. Ceaușescu. Aceasta a fost prezentată într-o seamă de lucrări meritorii, între care voi aminti două, mai ales pentru faptul că nu conțin elemente speculative, autorii lor, P. Niculescu-Mizil și Al. Bârlădeanu, fiind atunci membri ai delegației. Mă vei rezuma la unu-două episoade cu semnfiicație pentru subiectul nostru. Am însoțit acea delegație, așa că nu voi reda lucruri auzite de la alții. Într-o dimineață, foarte devreme, când delegația se afla la Leningrad, azi Sankt Petersburg, Ceaușescu a chemat la vila sau fostul palat, care îi fusese pus la dispoziție drept reședință temporară, pe Niculescu-Mizil, D. Popescu, C. Mănescu, M. Malița și pe mine. Citise proiectul Comunicatului comun (varianta românească pregătită de MAE) și era nervos, ceea ce însemna că ceva nu-i convenea. Se presupunea că Mizil l-a citit, dar a rezultat, cu acel prilej, că nu-l citise sau că l-o fi citit și o fi fost de acord cu textul. Corneliu Mănescu l-o fi citit, probabil, în diagonală, cum proceda el atunci cu materialele prezentate de Malița. Eu nu îl citisem, MAE neobișnuind atunci să trimită la Secție astfel de materiale. De altfel, nici nu avea obligația. Mai fac observația că, în acest caz, Malița și ai lui, de la Direcția Organizațiilor Internaționale, probabil la sugestia lui C. Mănescu, preluaseră această problemă, deși era în prinçipal una bilaterală și nu de diplomație multilaterală.

Nemulțumirea lui Ceaușescu provenea din aprecierea conform căreia principiile independenței și suveranității nu erau suficient de prezente și de subliniate în proiectul român de comunicat comun. A încercat să formuleze el însuși ceva, aproape și-a rupt peniță de la stilou de nervos ce era. Nu i-a reușit așa cum voia. În acel moment, eu am făcut o sugestie, el a ridicat capul să vadă de unde și de la cine vine aceasta și a zis: „cam așa ceva", și a luat pe loc hotărârea ca de îmbunătățirea proiectului român al comunicatului să se ocupe D. Popescu și C. Mănescu. Popescu a obiectat, spunând că aceasta e treaba Secției Externe, al cărui reprezentant e aici, adică eu. (El știa că în timpul a trei vizite de acest calibru, dar conduse de Gheorghiu-Dej, în URSS, Ungaria și Polonia, în 1961, de declarațiile sau comunicatele comune mă ocupasem eu și un director din MAE, Direcția I Relații. Popescu era în grupul de presă, condus de Ștefan Voicu, și care elabora cuvântările lui Dej.) Ceaușescu a rămas la părerea lui, spunând însă să mă alătur și eu lor și să plecăm cu primul avion la Moscova, la ambasadă, să refacem Comunicatul, iar acesta să fie negociat cu partea sovietică.

Fac o mică paranteză pentru a sublinia un anume moment: când Ceaușescu se străduia să formuleze principiile indepen-

demnității și suveranității, a cerut hârtie, dar cei de la MAE nu aveau; atunci, el a exclamat: „Asta e ministrul nostru de Externe!".

Am plecat la Moscova: D. Popescu, C. Mănescu, eu, Malița și un diplomat (Micu, mi se pare). Malița și Micu au reformulat părțile din Comunicat ce se pretau la introducerea și sublinierea principiilor în cauză, fără a mă solicita efectiv, dar prezentându-l refăcut lui D. Popescu, C. Mănescu și mie. Am căzut de acord că e bine și suficient și ei au plecat la MAE sovietic pentru negociere. Nu cunosc conținutul convorbirilor la acest nivel; știu însă că acel comunicat a fost adoptat de ambele părți așa cum a dorit Ceaușescu, principiile referitoare la suveranitate și independența națională găsindu-și locul corespunzător în mai multe paragrafe, cu precădere în acelea care priveau raporturile româno–sovietice.

Eu cred că acolo, la Leningrad, s-a hotărât Ceaușescu să urgenteze crearea Secției Externe a CC al PCR care să se ocupe de MAE, de politica externă a României. Ideea de a controla și prin intermediul aparatului acest minister nu era desigur nouă pentru el, după ce a devenit lider al partidului, dar întruchiparea ei acolo s-a născut. Pe parcurs, a intrat în vizor și Ministerul Comerțului Exterior, cu întregul său personal. Secția Relațiilor Externe a luat ființă curând, în noiembrie 1965, iar atribuțiile ei au devenit cele la care m-am referit mai înainte.

Încet, încet, ne apropiem de subiectul nostru. Secția Externă avea la început trei sectoare, adică subdiviziuni: unul pentru MAE, care se chema chiar așa: Sectorul MAE. El avea misiunea de a consilia MAE, de a aviza toate materialele provenite de la acest minister ce conțineau propuneri pentru conducerea partidului, singura abilitată să hotărască în materie de politică externă, dar să și controleze activitatea MAE, prin Secție, în principal. Același lucru era valabil și pentru MCE, apărând ulterior nevoia creării unui sector pentru acesta. Foarte strâns de primul sector — și deosebit de important — era Sectorul cadre MAE–MCE, înțelegându-se atât cadrele din interior, cât și cele din exterior. Sectorul în cauză a devenit cunoscut sub denumirea de Sectorul cadre din exterior.

Între patru ochi, cu Ceaușescu

La înființarea Secției, al cărui adjunct am devenit, am fost chemat la Ceaușescu, între patru ochi, și mi-a spus să preiau eu această misiune. Am obiectat, spunând cam următoarele: nu mă dau în lături în ce privește politica externă, profesia mea fiind aceea de diplomat. Problemele de comerț exterior le cunosc însă numai în linii generale. N-am lucrat însă în viața mea în probleme de cadre și, de aceea, aș prefera să preiau numai sectoarele la care mă pricep. El însă hotărâse că eu sunt cel ce va răspunde de acesta lucruri și m-a însărcinat tocmai astfel. Aici, nu mai era loc de discuții. Mi-a vorbit în linii generale despre MAE și MCE, despre ce vrea conducerea partidului de la acestea, despre importanța pregătirii și loialității oamenilor din domeniu, la acest ultim capitol subliniind că verificarea propriu–zisă o să o facă Secția de cadre a CC al PCR, dar avizul nostru este obligatoriu. Nu mi-a vorbit de **personalul aparte** din cele două ministere și de la oficiile diplomatice și agențiile economice, care aveau în acestea numai acoperirea, misiunea acestuia fiind însă alta. Presupunea, probabil, că știu.

Ce știam eu despre un astfel de personal? Cunoșteam bine că orice stat care se respectă are un asemenea serviciu și în exterior, care lucrează cu precădere sub acoperirea de diplomați sau economiști în agențiile comerciale. Este, cred, inutil să subliniez că în acest domeniu România nu a fost și nu este o excepție în lume. Era evident pentru multă lume că activitățile specifice ale respectivului personal poartă amprenta unui secret strict și nu era misiunea noastră de a fi în temă sau de a supraveghea asupra lor. Trebuiau însă introduse principiile noi de raporturi între state, ce deveniseră obligatorii, în primul rând pentru oamenii care lucrau în domeniul politicii externe și al comerțului exterior. Anii 1966–1967, sunt deosebiți în această privință prin controale complexe efectuate de „brigăzi ale CC" în MAE și MCE.

De asemenea, conducătorul de atunci al PCR (și al României), N. Ceaușescu, a dorit ca eu să verific telegramele venite din străinătate, prin Direcția Informații Externe, iar rezultatele constatate să i le prezint personal (nu prin șeful Secției sau prin secretarul CC care coordona Secția). Acest din urmă fapt mi-a atras, desigur, atenția, m-a pus cât de cât pe gânduri, dar n-am pus întrebări, știind că însăși crearea, la sfârșitul anului 1965, a Secției fusese făcută tocmai pentru a contribui la introducerea controlului asupra activității MAE și MCE. N. Doicaru, șeful DIE, primise sarcina să-mi trimită respectivee telegrame. Mi le aducea, în saci, I.M. Pacepa. Ce grad și ce funcție avea atunci acesta nu m-a interesat, important pentru mine era conținutul telegramelor, compararea acestuia cu al celor venite prin MAE, pe care le primeam de regulă zilnic sau chiar de două ori pe zi. Această comparație mi-a permis să ajung la anumite concluzii, nu suficient conturate, dar totuși concluzii.

I-am cerut lui Pacepa să-mi aducă și alte telegrame din perioade precise și cu o anume tematică. Nefiind străin în materie, el a încercat să afle cam unde băteau gândurile mele în urma celor citite și de ce îi cer altele. Bineînțeles, nu i-am satisfăcut dorința. Am respins și cererea lui de a exprima dorințele mele direct lui Doicaru „pe scurt" (telefonul despre care opinia publică de la noi a aflat deja).

În urma acestor discuții, de fapt frânturi de propoziții și de fraze, Pacepa a spus că, după câte a înțeles de la Doicaru, telegramele referitoare la probleme militare și „specifice" nu fac obiectul preocupărilor mele. Deci omul era, cât de cât, în temă. Am confirmat spusele lui, solicitându-i telegramele ce privesc politica externă. A adus, a doua zi, astfel de telegrame, nu suficiente însă pentru a mă mulțumi. El zicea că le-a ales pentru a proteja sursele. „Voi protejați sursele față de CC al PCR?", am întrebat eu. Și am continuat „Asta ați făcut până

acum, de aici înainte urmează a fi altfel". N-a mai zis nimic, iar eu i-am solicitat o tematică precisă, după care l-am invitat să se conformeze. Parțial, s-a conformat. Volumul și numărul telegramelor erau însă prea mari, comparativ cu timpul de care dispuneam eu și cu împrejurările (nu aveam voie să las nerezolvate sarcinile curente și nu trebuia ca cineva să afle că mă ocup și cu așa ceva). Am chemat un instructor din Secție să mă ajute, în deplin secret (era un fost diplomat, adus de mine în Secție, de la MAE, un fost coleg de facultate). Nu pot spune că nu m-a ajutat, unele concluzii ale lui concordau cu ale mele.

Ceață și întuneric...

Când i-am spus lui Pacepa să nu mai aducă telegram, mi-am dat seama că a răsuflat ușurat. Mă gândesc acum — atunci, mărturisesc sincer, nu — că el a făcut-o, că el a lăsat să se vadă acest lucru, deși pe tot parcursul „colaborării" nu a dat semne evidente de preocupare, strădania lui spre impasibilitate reușind într-o anume măsură. A vrut însă să afle la ce constatări și concluzii am ajuns. Nu i-am satisfăcut dorința, știind prea bine că nu asta era misiunea mea și, mai ales, a lui. Ce am constatat?

a) strădania lui Pacepa și a șefului său, N. Doicaru, de a menține ceața și chiar întunericul asupra preocupărilor DIE și a subiecților pe care aceasta îi avea în oficiile diplomatice sub acoperirea de diplomați, dar și a diplomaților recrutați în calitate de colaboratori; or, pe noi, ne interesau ambele categorii. Cei străini, cu care DIE colabora, nu ne interesau;

b) surprinderea că informațiile DIE despre politica externă a României, despre ecoul acesteia și despre viața internațională, în general, nu difereau prea mult de cele provenite prin MAE, fapt din care se pot trage cel puțin două concluzii: prima, că se cheltuiau niște bani degeaba, suprapunerile fiind nu puține; a doua, că Doicaru și Pacepa ascundeau de noi lucrurile mai de soi. Ambele concluzii aveau o gravitate extremă, ducându-te cu gândul la lipsa lor de sinceritate. Dar, eu știam precis că asemenea servicii aveau toate statele, de când există state pe acest pământ. Rămânea deci concluzia a doua și aceasta de o gravitate extremă, cei doi știind cu precizie că nu făceau acel control de dragul de a-l face, ci pentru a

Havana, februarie 1968: delegația română, condusă de E. Bodnăraș (așezat între Fidel Castro și Osvaldo Dorticos, președintele țării), primită la sediul Partidului Comunist Cubanez; în picioare, printre alții, Raoul Castro, ministrul Apărării, încadrat de Vasile Mușat, ambasadorul român în Cuba, și D. Lazăr

raporta celui mai înalt nivel, or ei doi susțineau, sus și tare, marea necesitatea și utilitate a serviciului. Cu toată inocența noastră în materie, nu ne-au prins;

c) DIE era și necesară, și utilă, chit că venea să confirme informațiile MAE, dar ea avea lacune serioase, deși eforturile comandate de a se rupe de structurile asemănătoare din celelalte state socialiste — în primul rând, de cele ale URSS — dăduseră rezultate evidente;

d) cei acoperiți din oficiile diplomatice atrăseseră prea mulți diplomați români pentru colaborare și, deși aceștia nu erau indicați nominal ca surse, mi-am dat seama, dacă nu în totalitate, în mare parte, pentru că foarte mulți diplomați din exterior îmi fuseseră colegi de facultate sau studenți, iar în decembrie 1965 am controlat oficiile diplomatice de la Paris, Londra și Bruxelles, participând și la alegerile de partid din aceste oficii.

Folosind limbajul de atunci, spun că am informat despre toate acestea pe Ceaușescu. M-a ascultat atent, n-a făcut comentarii, nu mi-a cerut raport scris, dar, după mimica lui, am observat că unele lucruri erau noi pentru el, iar pe altele le știa, el răspunzând ani în șir de Secția de specialitate de la CC, în fosta calitate de secretar cu probleme organizatorice. Singurul lucru pe care mi l-a cerut expres și ferm a fost acela de a nu discuta cu nimeni pe această temă, inclusiv cu șefii mei direcți.

... Aceasta a fost prima mea întâlnire cu Pacepa. Dacă, în episoadele ce vor urma, el nu apare în prim-plan, este numai pentru faptul că eu lucram cu șeful lui, Doicaru, dar ce voi relata se referă și la el în calitate de mână dreaptă a lui Doicaru, dacă nu mai mult decât atât.

Acțiunea de control de la oficiile diplomatice din Paris, Londra și Bruxelles, plus rapoartele subalternilor mei despre starea de lucruri din alte zeci de oficii, mi-au format o părere despre DIE și despre ceea ce fac trimișii ei peste hotare. Secția relațiilor externe nu avea însă în prerogativele sale controlul acestora, la CC al PCR existând o altă secție pentru aceasta, coordonată de un secretar al CC, pe vremea aceea fiind Vasile Patilineț. Secția noastră trebuia să-și dea avizul pentru acțiunile ce urma să le întreprin MAE și MCE, dar și asupra personalului trimis de acestea și DIE în exterior; verificarea propriu-zisă o făcea Secția de cadre. Conducerea DIE trimitea acestei secții referate incomplete, pe care ni le dădea și nouă pentru aviz. Cunoscând din practica de toate zilele care e de fapt situația, am descoperit acest lucru și am solicitat expres referate complete, asupra cărora, dacă era cazul, să se facă „rotunjiri", care trebuiau să fie făcute în deplină cunoștință de cauză. Cu alte cuvinte, „trădare să fie, dar să știm și noi"! Lăsând însă gluma la o parte și dată fiind conotația cuvântului respectiv, subliniez că la noi nu se acceptau oameni cu trăsături de caracter reprobabil. La Secția de cadre, erau oameni de înțeles, dar la conducerea DIE această atitudine a noastră a provocat furie, ceea ce nu ne-a surprins. Ne-au reclamat la șefii noștri direcți, la secretarii coordonatori. Aceștia erau înclinați să cedeze, în special șeful Secției noastre și secretarul care coordona Secția lor la CC. Până la urmă, noi am câștigat, întrucât am dovedit și, mai ales, ne-a ajutat vântul mai proaspăt ce venea din anii anteriori, 1962–1965. Declarația CC al PMR din aprilie 1964 fiind piatră de hotar și pe acest plan, iar Congresul al IX-lea al PCR o continuitate salutară. ■

(va urma)

1989

Straniile reverberații la București ale „primăverii de la Beijing"

Ceaușescu, „adeptul" lui Deng !

Constantin OLTEANU*

În 1989, în timp ce îndeplineam funcția de secretar al CC al PCR și șef al Secției pentru Propagandă și Presă, între mine și Nicolae Ceaușescu au avut loc câteva momente de tensiune, determinate îndeosebi de conținutul unor comunicate de presă privind diferite evenimente. În rândul acestora, se înscrie și modul în care au fost reflectate în presa centrală românească aprecierile lui Deng Xiaoping referitoare la reprimarea revoltei din Beijing, din iunie același an. Astfel, în prima decadă a lunii menționate, Deng Xiaoping, președintele Comisiei Militare Centrale a RP Chineze, a făcut o expunere în fața unor șefi militari. Cu acest prilej, demnitarul chinez a justificat reprimarea, acțiune în care el avusese un rol important, și, totodată, a enunțat o serie de concluzii cu caracter politic, pe care le considera că au rang de principii călăuzitoare.

* Despre autor și funcțiile deținute în timpul regimului comunist, vezi numere mai vechi ale revistei noastre, precum și Gh. Crișan, *op.cit.*, p. 212.

Deng Xiaoping, la tribuna celei de-a VI-a Sesiuni extraordinare a Adunării Generale a ONU (aprilie 1974)

„Revoltă contrarevoluționară"

Iată cum s-au petrecut lucrurile în fapt. Sâmbătă, 10 iunie 1989, ziarul „Scânteia" a publicat, într-o formă modificată, cum se va vedea, o știre despre cele expuse de Deng Xiaoping, cu titlul „Întâlnire la CC al PC Chinez și Consiliul de Stat cu cadre din armată", iar subtitlul „O declarație a președintelui Comisiei Militare Centrale". Pentru a se înțelege motivul incidentului cu Nicolae Ceaușescu în legătură cu acest fapt, reproduc pasajele din cuvântarea lui Deng Xiaoping, iar după aceea voi arăta și pasajele care nu au fost publicate inițial și care l-au mâniat pe liderul român. În ziarul amintit, după ce se menționează că Agenția China Nouă informează că: în legătură cu evenimentele și tulburările care avuseseră loc în ultimul timp în China, Deng Xiaoping a făcut următoarea declarație, în cadrul unei întâlniri care a avut loc la sediul CC al PC Chinez și al Consiliului de Stat cu comandanții trupelor însărcinate cu aplicarea legii marțiale la Beijing, continuă sub formă de citat: *„Aceste tulburări* — a spus Deng Xiaoping — *sunt independente de voința noastră. Grupul foarte restrâns de persoane a organizat la început tulburări, care s-au transformat practic într-o revoltă contrarevoluționară. El încearcă să răstoarne Partidul Comunist, să înlăture sistemul socialist și să submineze RP Chineză pentru a instaura o republică burgheză. Lichidând revolta contrarevoluționară, Armata Populară de Eliberare, poliția militară și personalul securității publice au dat dovadă de o înaltă conștiință și curaj. Deși își riscă viața, ofițerii și soldații armatei noastre nu au uitat poporul, indicația partidului și interesele statului. Armata noastră poate fi pe drept numită armată populară și bastionul de oțel al statului. Această încercare a arătat că armata este bine pregătită. Ea dovedește că armata noastră este întotdeauna apărătoarea statului socialist și a intereselor poporului".*

„Acest incident — a continuat Deng Xiaoping — *ne-a determinat să ne gândim cu luciditate la viitor, dar și la trecut. Aceasta ne va permite să promovăm cu și mai multă vigoare, cauza noastră, să ne îndreptăm greșelile și să promovăm mai bine punctele noastre forte". „Linia politică, principiile și orientările formulate la cea de-a treia Plenară a celui de-al 11-lea Comitet Central al PC Chinez sunt corecte".*

Din text a fost eliminat următorul paragraf, care era scris în continuare: *„Respectarea celor patru principii cardinale — calea socialistă, dictatura democratică a poporului, rolul conducător al PC Chinez și marxism–leninismului — gândirea Mao Zedong — și respectarea politicii de reformă și de deschidere spre exterior, în care modernizarea construcției reprezintă obiectivul central al partidului, sunt corecte și trebuie continuate cu fermitate".* Sărind peste acest paragraf, în „Scânteia" se continua astfel: subliniind că *„linia politică fundamentală, orientările și principiile de bază vor rămâne neschimbate"*, Deng Xiaoping a spus, în încheiere: *„Cu toate acestea, va trebui să facem un bilanț serios al experienței noastre și să continuăm ceea ce este corect, să îndreptăm greșelile și să depunem mari eforturi pentru a îmbunătăți ceea ce nu este satisfăcător. Cu alte cuvinte, să tragem concluzii privind prezentul și să privim în viitor".*

Telefon de la Neptun

În legătură cu excluderea de la publicare în ziarul „Scânteia" a paragrafului la care m-am referit mai sus, lucrurile s-au petrecut astfel: distinsul ziarist Constantin Mitea, prim–adjunct al șefului Secției pentru Propagandă și Presă, care vedea zilnic macheta cotidianelor centrale ce apăreau în ziua următoare, mi-a semnalat paragraful cu pricina și, de comun acord, am hotărât să nu-l dăm publicității. A doua zi, duminică, 11 iunie 1989, spre prânz, în timp ce mă aflam la serviciu, am fost căutat la telefon de Nicolae Ceaușescu, care se afla la Neptun. El a intrat direct în problemă, întrebându-mă, pe un ton autoritar, de ce nu a fost publicat integral textul cuvântării lui Deng Xiaoping, cum a fost primit prin AGERPRES, de ce a fost eliminat paragraful care cuprindea un grup de probleme importante? Apoi, m-a întrebat: „Ce, nu ești de acord cu dictatura democratică a poporului, sau cum au acționat chinezii?". Fără să aștepte răspunsul meu, Ceaușescu a apreciat că „chinezii au procedat corect, dar au acționat cu întârziere!". Eu i-am spus că punctele eliminate le-am considerat că nu se potrivesc pentru

situația de la noi. În încheierea discuției, Ceaușescu mi-a cerut să iau măsuri pentru publicarea materialului în întregime a doua zi; i-am reamintit că „Scânteia" nu apare în ziua de luni, ceea ce însemna că-l vom publica în „România liberă", propunere la care Nicolae Ceaușescu n-a obiectat.

După încheierea convorbirii telefonice cu Nicolae Ceaușescu, am mers în birou la Constantin Mitea pentru a-i relata despre discuția avută și a-i cere să transmită redacției ziarului „România liberă" ca în numărul de a doua zi să publice tot textul cu pricina, așa cum era el în „Buletinul AGERPRES". La această discuție a participat și Nicolae Dragoș, redactor-șef adjunct la „Scânteia", care era în biroul lui Constantin Mitea. Auzind cele relatate de mine, despre observația lui Nicolae Ceaușescu și indicația acestuia de a reproduce în presă cuvântarea lui Deng Xiaoping, Nicolae Dragoș a intervenit energic, afirmând: „De ce să publicăm noi ideile ăluia care a omorât oameni cu tancurile?".

Ziarul „România liberă" a publicat textul furnizat de AGERPRES, în numărul său din 12 iunie 1989. La întâlnirile noastre ulterioare, Nicolae Ceaușescu n-a mai reluat discuția despre subiectul descris.

Peste ceva vreme, „Scânteia" a publicat o știre referitoare la plenara CC al PC Chinez, prin care informa că forul comunist chinez a hotărât demiterea lui Zhao Ziyang din funcția de secretar general al CC al PC Chinez și din celelalte funcții de partid și de stat pe care le deținea, pentru greșelile comise în cursul „tulburărilor antipartinice și antisocialiste" (de fapt, pentru că se opusese reprimării revoltei din Beijing), despre alte schimbări operate în conducerea superioară chineză. În încheierea știrii, se arăta: „«Plenara a dat o înaltă apreciere cuvântării rostite de tovarășul Deng Xiaoping la întâlnire cu comandații trupelor însărcinate cu impunerea legii marțiale, considerând în unanimitate că această cuvântare constituie un document programatic în revizuirea trecutului, scrutarea viitorului și unificarea gândirii și înțelegerii întregului partid», menționează agenția China Nouă".

Vreau să mai precizez că eu nu i-am văzut niciodată pe soții Ceaușescu citind ziarele în cabinetul lor de lucru, sau ca unele opinii să fie transmise cu respectivul ziar în mână. Unele observații ni se aduceau la cunoștință, cel mai adesea, în după-amiaza zilei, după ce, probabil, anumite păreri le erau comunicate de diferite structuri sau persoane specializate ori însărcinate în acest sens. Cazul prezentat mai sus constituie o dovadă. Era clar că Nicolae Ceaușescu nu citise comparativ „Buletinul AGERPRES" în care figura textul integral, și pe cel din „Scânteia», din 10 iunie, pentru a constata nemijlocit diferența dintre ele. Este limpede că nepotrivirea dintre cele două texte la care m-am referit îi fusese semnalată de cineva...

■

O imagine-simbol, care a făcut înconjurul lumii: un tânăr oprește coloana de tancuri trimise să reprime manifestația de protest din Piața Tian Anmen (4 iunie 1989)

EXCLUSIVITATE • la orizont, o nouă apariție editorială • EXCLUSIVITATE

Amestecul Ungariei în problemele interne ale României (1944 – 1952)*

Petre ȚURLEA

O dată cu lovirea de stat de la 23 august 1944, în urma căreia România a întors armele împotriva Germaniei — cu scopul declarat de a elibera Transilvania de Nord —, pentru a-și păstra ocupația asupra acestei regiuni guvernului Ungariei i-au rămas două posibilități: o rezistență totală alături de Germania, cu speranța unei victorii a acesteia; o înțelegere cu URSS în dauna României.

Concluzia lui Horthy

Pentru politicienii budapestani lucizi, după întoarcerea armelor de către români, era clar că o victorie a Germaniei devenise imposibilă. De aceea, ca să păstreze Transilvania de Nord, războiul împotriva Națiunilor Unite trebuia imediat oprit și obținută bunăvoința URSS, putere care se contura a fi viitoarea stăpână a Răsăritului european. Horthy ajunsese la această concluzie. De aceea, sub conducerea sa, se întrunește, la 8 septembrie 1944, un consiliu secret, cu participarea reprezentanților nobilimii maghiare din Transilvania: contele Téléki Béla, președinte al Partidului Ardealului (Erdélyi Párt), fondat în 1941; contele Béthlem Ștefan; Bánffy Daniel, ministru al Agriculturii; generalul Lákátos Géza, prim-ministru din 30 august 1944. Contele Béthlem declară că trebuie oprite imediat luptele, pentru salvarea Transilvaniei de Nord; propunerea este acceptată în unanimitate. Însă, pe 11 septembrie, Consiliul de Miniștri votează, cu majoritate de voturi, continuarea luptelor[1]. Deja, din 5 septembrie, Armata a II-a ungară și mai multe unități germane, conduse de generalul Arthur Phleps, porniseră ofensiva în vlea superioară a Mureșului. Lupta din interiorul lumii politice budapestane, cu amestec german, va duce la lovitura de stat din 15 octombrie 1944, organizată de partidul fascist „Crucile cu Săgeți", al lui Szálasi Ferenc, și la înlăturarea lui Horthy Miklós. În aceeași lună, mai ales datorită eforturilor armatei române, trupele maghiaro–germane sunt înfrânte; după eliberarea orașului Târgu Mureș, la 28 septembrie, vor urma Clujul, la 11 octombrie, Oradea, la 12 octombrie, Carei și Satu Mare, la 25 octombrie.

În momentul când Transilvania de Nord era eliberată, organizația comunistă a maghiarilor din România, MADOSZ, iese la lumină. În „România liberă", din 5 octombrie 1944, apare „Chemarea Uniunii Muncitorilor și Țăranilor Maghiari din România către forțele democratice maghiare din Ardeal și Ungaria", de a se încadra în proiectatul front Național Democrat. Iar „Scânteia", din 8 octombrie 1944, publica „Adeziunea MADOSZ-ului la FND". Foarte febril a început activitatea de înființare a organizațiilor locale ale MADOSZ în toată Transilvania, concomitent și în strânsă legătură cu înființarea organizațiilor PCR. În timp ce ostașii români mureau pentru eliberarea pământului Țării, cele două formațiuni politice încercau să-l ia imediat în stăpânire. Un raport al Serviciului Special de Informații, din 20 octombrie 1944, indica susținerea sovietică a constituirii grabnice a organizațiilor celor două formațiuni politice, mai ales în teritoriul dezrobit: „Conform informațiunilor primite de la Secția Politică (a SSI), organizațiile MADOSZ-ului din întreaga Țară vor fi sprijinite de către Secția Politică Sovietică. Am primit informația de încredere că sovieticii de aceea și-au rezervat zona de operații de o adâncime de 100 km, în care nu permit intrarea autorităților românești, pentru că Secția Politică Sovietică are nevoie de un anumit timp în care să organizeze, în teritoriile ocupate, Partidul Comunist și MA-

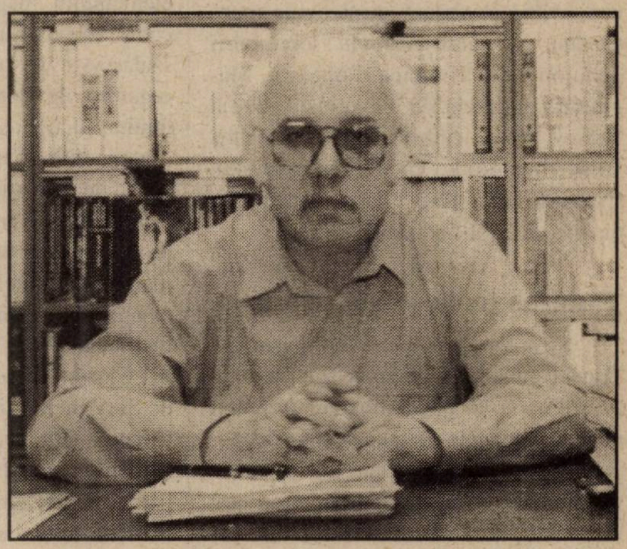

* Statornic și apreciat colaborator al revistei noastre, prof.univ.dr. Petre Țurlea (*v. foto*), de la Facultatea de Istorie, Universitatea Creștină „D. Cantemir", București, are în curs de publicare lucrarea ***Transilvania de Nord–Est, 1944–1952***. Reproducem — cu subtitluri ale redacției — un capitol al menționatei cărți, pe care, și noi, o așteptăm cu nerăbdare să vadă lumina tiparului.

DOSZ-ul". Aflate sub patronaj sovietic, cele două au avut îngăduința Armatei Roșii să se manifeste imediat în teritoriul eliberat: la jumătatea lui octombrie, au avut loc demonstrații de stradă ale FND, la Cluj și Oradea. Documentul SSI concluziona: „Din aceasta, rezultă că până când autoritățile românești se pot instala la posturile lor, autoritățile sovietice dau posibilitatea anumitor mișcări politice să țină întruniri și să se organizeze". Întrebat asupra acestei situații, un ofițer superior din Secția Politică Sovietică a răspuns că URSS și-a luat obligația de a nu se amesteca în chestiunile interne ale României: „Noi ne și ținem de această condiție, dar aceasta nu se referă și la teritoriile din Ardeal, care au fost dezrobite prin armele noastre. Aceste teritorii nu sunt românești, respectiv această problemă n-a fost încă rezolvată, așa că în aceste teritorii nu se poate vorbi de o politică internă a României"[2].

Datorită subordonării sale față de PCR, MADOSZ a cunoscut și unele greutăți în crearea organizațiilor sale locale, cei mai mulți unguri având mari suspiciuni privindu-i pe comuniști. De aceea, conducerea PCR a dat ordin ca relațiile sale cu conducerea MADOSZ să fie ținute în secret, dar în toate posturile importante ale acesteia să fie numiți numai comuniști verificați[3]. De asemenea, având în vedere suspiciunile menționate, s-a ales formula schimbării denumirii în Uniunea Populară Maghiară, adoptată la Congresul de la Brașov, din noiembrie 1944[4]. În fruntea UPM erau: Kurko Gyarfas (președinte), Csákany Béla, Kiss Gyula, Czika Ferdinand, Bányai Ladislau[5].

Puterea reală — maghiarilor!

Și autoritățile locale horthyste din Transilvania de Nord au pregătit terenul pentru ca — și după eliberarea regiunii de către armatele române și sovietice — puterea reală să rămână tot în mâna maghiarilor. În acest sens, dau informații mai multe note ale SSI. Una dintre ele consemnează faptul că, înaintea retragerii trupelor maghiaro–germane și a vârfurilor administrației maghiare din Cluj, au fost date instrucțiuni personalităților ungurești de încredere „cu privire la atitudinea ce trebuie să o ia poporul maghiar din Ardealul de Nord, pe care trebuie să-l conducă după instrucțiunile primite". Prefectul Incédy–Joksmann a convocat, cu acest scop, la o întrunire, pe Bálog Edgar, redactor–șef al ziarului „Világosság"; Péter Balázs, consilier; Aprily Lájos, poet; Kóos Károly, inginer și scriitor; Nagy István, scriitor apropiat de cercurile muncitorești; un bijutier, Rátz; un profesor, Nyiró; mai mulți prelați romano–catolici. Toți au fost instruiți. Ulterior, toți vor ajunge în posturi de conducere în UPM, posturi din care vor acționa pentru îndeplinirea instrucțiunilor primite în momentul retragerii[6]. O prezentare mai largă a aceluiași moment al „instruirii" este făcută în alt document al SSI, Subsecția III Naționalități, la sfârșitul lui 1945. Conform acestui document, întâlnirea de la Cluj avusese loc în sala mare a Primăriei, participând „căpeteniile maghiarilor din Ardeal. Au fost prezente mai multe persoane politice reprezentând: moșierimea, Universitatea, Biserica, economia și ziariștii". S-au dat următoarele instrucțiuni: „**1.** Nimeni nu va părăsi Ardealul, pentru a [nu] stârbi precumpănirea elementului maghiar. **2.** Toate vechile cadre ale organizațiilor horthyste și szalassyste vor trebui să se introducă în organizațiile democratice, pentru a le diminua activitatea. **3.** Se vor păstra toate organizațiile paramilitare, conspirativ, spre a putea fi utilizate la nevoie. **4.** Toate fondurile afectate de Horthy pentru propagandă în ținuturile cucerite rămân mai departe aici". Ca principali participanți, erau indicați: Pastay Géza, intrat ulterior în PSD; Jordaky Ludovic, intrat în PCR; dr. Demeter Ioan, intrat în UPM; dr. Sary Ștefan și profesorul Nagy Géza. Concomitent, avusese loc și o întrunire a ziariștilor având același subiect; dintre participanți: Demeter Béla, ajuns ulterior în Ministerul de Externe de la Budapesta; Vegh Iosif, redactor la ziarul „Ellenzek" (judecat, în continuare, de Tribunalul Poporului drept criminal de război, ajuns consilier de presă al Partidului Comunist Maghiar, la Budapesta); Ziegler Wilhelm. Aceeași rezoluție au adoptat și ziariștii. Așadar, au fost mai multe întruniri cu același scop. Cu toate că s-a dat de către Comandamentul Armatei a II-a ungare ordinul de evacuare totală, nici unul dintre cei „instruiți" nu a plecat; câțiva vor ajunge la Budapesta, dar mai târziu[7].

Așadar, în aceeași direcție — a menținerii dominației maghiarilor în Transilvania de Nord și după dispariția ocupației horthyste — au acționat sau au avut o contribuție: guvernul de la Budapesta; autoritățile de ocupație horthyste; forța de ocupație sovietică; PCR și creația sa, MADOSZ, transformat în UPM. Peste noapte, liderii maghiarilor din România au devenit aprigi susținători ai comunismului sovietic și își clamau peste tot aceste sentimente noi, pentru a avea susținerea URSS împotriva „naționalismului românesc". O notă a SSI, din 4 decembrie 1944, consemna astfel fenomenul: „Minoritatea maghiară, indiferent de conjunctură, duce aceeași politică, adaptându-se la noile împrejurări cu abilitate. Acum, ea se ridică împotriva vechiului regim din România, în realitate nu pentru că acesta a fost fascist, ci pentru că n-a satisfăcut deziderateele naționale ale ungurilor. Cochetând, ieri, cu Germania, ea, astăzi, este gata să urmeze o linie politică alături de Uniunea Sovietică, aceasta numai pentru a putea obține cât mai multe drepturi și chiar privilegii față de români"[8].

Budapesta apasă pe accelerație

O dată cu sfârșitul războiului, acțiunea guvernului Ungariei în Transilvania se intensifică, urmărindu-se menținerea pentru maghiari a situației privilegiate din timpul ocupației, boicotarea administrației românești pentru a de-

monstra incapacitatea acesteia și, astfel, să fie influențate Marile Puteri în vederea unei decizii favorabile Budapestei la Conferința de Pace. Rolul principal de coordonare i-a revenit reînființatei Secții Transilvănene a Ministerului de Externe ungar, după reușita în alegeri a Partidului Micilor Agrarieni (4 noiembrie 1945). Secția avea o existență semioficială, pentru a nu supăra Aliații, care declaraseră nul Dictatul de la Viena. Președintele Republicii Ungaria, Tildy Zoltán, ales la 1 februarie 1946, pentru a îmbrăca imixtiunea în Transilvania în haina democrației, a inițiat înființarea unui Institut de cercetare a problemei naționalităților în sud–estul european; în acest sens, avea susținerea ministrului de Externe, Dessenfy, și a mai multor ziariști[9].

Între guvernul de la Budapesta și conducătorii maghiarilor din Transilvania, circulau permanent curieri, aducând instrucțiuni, fonduri și preluând date statistice, plângeri la adresa administrației românești, informații privind activitatea politică, amplasarea unităților militare, numărul jandarmilor și polițiștilor etc. În noiembrie 1945, unul dintre curierii descoperiți de SSI era Pakay Iosif: dusese la Budapesta o scrisoare confidențială a lui Demeter Dezideriu (frate cu viceprimarul orașului, Demeter Ioan), director al ziarului „Világosság", din Cluj, adresată ministrului Cultelor, contele Teleki Géza, magnat ardelean care se ocupa intens cu problemele transilvănene. Ministrul reprezenta acele cercuri maghiare pentru care „pierderea definitivă a Ardealului ar fi o lovitură grozavă și, deci, în interesul lor propriu, sprijină din toate puterile acțiunea subversivă iredentistă". Contele dispunea de fonduri mari, puse la dispoziție de magnații unguri și de Biserica romano–catolică din Ungaria[10].

Majoritatea curierilor erau și membri ai Serviciului de spionaj maghiar, refăcut la 2 mai 1945, care, până la sfârșitul lui 1945, avea deja în Transilvania peste 500 de oameni. Centrul spionajului maghiar din România era Clujul. Se reușise infiltrarea în toate instituțiile publice importante, inclusiv militare, unul dintre spioni deținând chiar postul de acuzator public în cadrul Tribunalului Poporului din Cluj, tocmai instituția care trebuia să judece crimele horthyste din timpul ocupației[11]. La 27 martie 1946, SSI menționa faptul că în Transilvania circulă nestingheriți agenți ai Ungariei, unii intrați în țară în vehicule sovietice, deghizați în uniforme militare sovietice; în mediile pe care le frecventau, îndemnau, în principal, să fie alcătuite memorii către Marile Puteri, pentru a arăta că „populația maghiară din România este rău tratată de către statul român și să ceară alipirea Ardealului și Banatului la Ungaria"[12]. Într-un document, din 2 mai 1946, se aprecia că „spionajul maghiar lucrează în prezent în voie și pe tot teritoriul României"[13].

Conform surselor SSI, politica liderilor maghiari și a organizațiilor maghiarilor din România, în contextul campaniei electorale din 1946, era dirijată de guvernul de la Budapesta. Se punea pe seama acestuia determinarea hotărârii UPM, din martie 1946, de a merge pe liste separate, putând revendica apoi, pentru sprijinul dat unor partide sau altora, avantaje politice, posturi în guvernul de la București și în administrația locală. În același timp, listele separate puteau demonstra străinătății existența unui bloc maghiar omogen în România, în numele căruia guvernul de la Budapesta să ridice problema Transilvaniei la Conferința de Pace. Cum subordonarea UPM față de PCR era ținută în secret, „listele separate" puteau induce occidentalilor ideea că liderii maghiari din România ar fi anticomuniști și, de aici, privirea binevoitoare a acestor occidentali. În nota SSI, din 18 martie 1946, se includeau afirmații fără echivoc: „Între deziderateele grupului maghiar din România este preconizată și autonomia totală a maghiarilor aflați în țară, ceea ce echivalează cu formula «stat în stat». [...] Atitudinea maghiarilor din România de a proceda așa cum s-a arătat mai sus este dirijată și determinată prin directive trimise de la Budapesta. [...] Directivele de la Budapesta vin de la guvern, a cărui compunere de majoritate agrariană manifestă o concepție eminamente conservatoare, ce nu poate renunța la crezuri devenite dogme în gândirea fiecărui maghiar. Mentalitatea Coroanei Sfântului Ștefan subzistă și ea este permanența politicii maghiare. Bisericile maghiare, catolică și reformată, au dovedit, în trecut, marea lor putere de a-i păstra uniți în jurul acelorași idealuri maghiare pe credincioșii lor, pe deasupra tuturor certurilor și neînțelegerilor dogmatice sau doctrinare între ele. În România, fenomenul imixtiunii bisericilor maghiare în politica șovină este de notorietate publică și în continuu progres"[14]. Ideea că listele separate ale UPM au fost cerute de guvernul budapestean revine în mai multe documente. Într-un raport, din 7 septembrie 1946, se nota: „Centrala UPM din Cluj, în urma instrucțiunilor primite, prin curier special, din partea guvernului Ungariei", a dat un ordin circular către toate filialele din țară, prin care a precizat că vor merge pe liste separate[15].

Sub acoperire diplomatică

Pentru transmiterea instrucțiunilor către minoritatea maghiară din România era, larg folosită Legația Ungariei din București. SSI, având informatori chiar în interiorul Legației, reușea să obțină cópii de pe majoritatea documentelor cu asemenea conținut. Foarte interesant era Ordinul „strict–secret" nr. 2.684/8 septembrie 1946, trimis de Președinția Consiliului de Miniștri de la Budapesta, Direcția pentru afacerile transilvănene, sub semnătura directorului acesteia din urmă, Emerick András. Se referea, în special, la comportamentul pe care trebuia să-l aibă în cadrul alegerilor parlamentare populația maghiară din România. Atenția principală era acordată UPM: „Ca urmare la raportul dvs. informativ din 26 august 1946, prin care ne-ați comunicat modul în care se

desfășoară activitatea politică a Uniunii Populare Maghiare din România, cât și numele membrilor care s-au încadrat pe linia partidelor care formează Blocul Democrat Român — și sunt ținute în prezent sub observație — veți lua măsurile dictate de împrejurări pentru a aduce la îndeplinire instrucțiunile noastre, cunoscând că pe viitor am dori să fim în posesia unor date cât mai precise cu privire la situația economică și socială a fraților noștri din Ardeal, semnalându-ne totodată abuzurile care vor fi săvârșite de guvernul român. Numai printr-o propagandă bine dirijată și bazată pe elemente devotate cauzei noastre, se poate ajunge la înfăptuirea idealului comun, în care scop vă recomandăm următoarele: ● Elementele noastre de încredere să se infiltreze, pe orice cale posibilă, în PCR, unde să activeze intens și disciplinat și să câștige încrederea, spre a putea obține posturi importante, mai ales, în viața administrației de stat. ● Dacă va fi posibil, să fie convinși și acei frați rătăciți ai noștri, care actualmente colaborează cu partidele democrate române, ca prin voturile lor să dea concursul cauzei noastre. ● Să se mențină cât mai strâns contactul cu conducătorii Frontului Popular Maghiar din Cluj, cărora li se va atrage atenția că acțiunea lor față de partidele de opoziție românească a ajuns să fie întrucâtva cunoscută de autoritățile din București. ● Atât conducătorii, cât și membrii organizațiilor noastre patriotice EMGE și MEM *(Erdely Magyar Gazdasági Egylet — Reuniunea Agricultorilor Maghiari din România; Magyar Ellenálló Mozgalom — Mișcarea de Rezistență Maghiară, n.ns.)* să fie sfătuiți a nu da loc la incidente cu ocazia alegerilor, din contra, să sprijine cu convingere partidele politice românești de opoziție, întrucât avem promisiuni că, în cazul când se va putea asigura o autonomie locală în favoarea populației maghiare din Transilvania, situația elementelor noastre va fi mai mult decât mulțumitoare în toate domeniile. ● Să se depună toate eforturile pentru ca cetățenii români de origină germană, care nu și-au pierdut drepturile, să voteze cu Uniunea Populară Maghiară, în special cu organizațiile din Ardeal, regiunea săsească. ● Masele muncitoare maghiare să voteze listele UPM în întreprinderi, iar elementele de încredere, dacă va fi posibil, **să voteze a doua oară și pe sectoare** *(subl. ns.)* ● Tineretul Progresist maghiar să caute a activa autonom, dând concursul în mod foarte abil mișcării noastre de rezistență. Pentru aceasta, să se facă o verificare atentă a cadrelor, iar pe viitor membrii care vor fi înscriși să aibă recomandații cât mai serioase"[16]. Documentul cu instrucțiunile guvernului ungar, din 8 septembrie 1946, ajunsese și în posesia Direcției Generale a Poliției, Direcția Siguranței Statului, care-l prezenta pe larg și-l comenta într-un Plan general anual de informațiuni[17]. Tot aici, se consemna și faptul că Episcopia Romano–Catolică din Alba Iulia primise și ea instrucțiuni, din partea forurilor clericale superioare din Budapesta, ca să efectueze de urgență un recensământ pe ale cărui date guvernul Ungariei să poată sprijini un memoriu cu privire la revendicările sale teritoriale față de statul român. Se includeau și modalitățile de recenzare: se va face pe cartiere și străzi și va cuprinde nu numai cetățenii români de origine maghiară, ci și pe cei de alte naționalități (români, germani) căsătoriți cu unguri, precum și copiii proveniți din aceste căsătorii; de asemenea, vor mai fi trecuți și cetățenii români de altă naționalitate decît cea maghiară (cehi, slovaci, polonezi, germani, italieni, francezi), care sunt de religie romano–catolică; se includeau și evreii, care trecuseră la una dintre religiile împărtășite de unguri (romano–catolică, reformată, evanghelică, unitariană)[18].

Guvernul de la Budapesta se arăta nemulțumit, la începutul lui septembrie 1946, de activitatea UPM — fapt reieșit din corespondența diplomatică între Legația sa de la București și Ministrul de Externe al Ungariei. În rapoartele diplomaților unguri, se înregistrau cu dezaprobare divergențele de păreri dintre centrala UPM din Cluj și organizația UPM din București, ultima mult mai subordonată PCR. Primind aceste semnalări, Ministerul de Externe budapestan a trimis instrucțiuni pe care Legația trebuia să le aducă la cunoștință liderilor maghiari. Guvernul maghiar se arăta nemulțumit față de activitatea politică a UPM, „în sensul că nu a reușit să obțină adeziunea personalităților ungare marcante din România, care, într-un mod camuflat, să facă propagandă țării lor". De asemenea, guvernul maghiar era supărat și pentru că „amestecul organelor polițienești române, pe linie informativă, în rândurile minorității maghiare, a dovedit că organizația MADOSZ [UPM] nu a activat îndeajuns de camuflat, deoarece chestiuni importante au ajuns să fie cunoscute de autoritățile române, care la timpul cuvenit au luat măsuri de paralizare a activității informative maghiare și mai ales a acelor chestiuni de importanță capitală". Drept consecință, guvernul ungar a hotărât să fie verificate amănunțit cadrele UPM[19].

Comuniștii români întind mâna și... cedează

Permanentele instrucțiuni trimise de Budapesta nu se opreau și nu erau cunoscute doar la nivelul liderilor comunității maghiare din România; de ele știau majoritatea ungurilor de rând, care le așteptau și adesea declarau că se supun doar lor, iar nu legilor românești. În repetate rânduri, din zona secuiască, în primăvara lui 1946, s-a cerut conducerii UPM de la Brașov și Cluj, ca în acea zonă să nu fie numit în administrație nici un funcționar român, ci doar maghiari ce avuseseră posturi sub ocupația horthystă; să nu li se dea voie nici comercianților români să vină în regiune. Și amenințau că, dacă nu se vor respecta aceste cereri, „se vor răscula contra românilor. Ei susțin că acel pământ este maghiar, în consecință ei nu se supun dispozițiunilor guvernului

român, ci ascultă numai de cele ale guvernului maghiar"[20].

O dată cu încheierea Tratatului de Pace, prin care se recunoaște apartenența la România a întregii Transilvanii, guvernul Ungariei și-a modificat accentele în instrucțiunile trimise. Primul loc l-au luat cererile pentru cât mai multe drepturi pentru minoritari, mergând până la încălcarea ideii de stat suveran și unitar. Cum atât în Ungaria, cât și în România la putere erau acum partide comuniste, era speculată la maximum teza internaționalismului proletar, în lumina căreia orice încercare de aplicare fermă a legilor românești și în zonele locuite de minoritari era etichetată drept naționalism–șovin. Din 1948, sistemul transmiterii unor instrucțiuni secrete de către guvernul de la Budapesta către organizațiile maghiarilor din România capătă o importanță secundară, fără a fi părăsit. Pentru atingerea deziderateloor maghiare, metoda principală de acțiune era acum relația directă cu PCR. Acesta se arăta foarte înțelegător, pentru a nu fi acuzat de tendințe naționalist–șovine, pentru a nu-i supăra pe sovieticii interesați într-o deplină concordie între statele–satelit și pentru că în conducerea PCR se aflau, între mulții minoritari, și o serie de personalități maghiare marcante, precum Luká László (Vasile Luca) și Alexandru Moghioroș. Știind acest lucru, Partidul Comunist Maghiar, care conducea statul maghiar, a trecut de la susținerea clandestină a minorității ungurești din Transilvania la favorizarea acesteia prin cereri repetate adresate conducerii PCR. După ce-și expuneau nemulțumirile față de o problemă sau alta, comuniștii budapestani înaintau tovarășilor lor bucureșteni cereri ferme. Cel mai adesea, relația dintre cele două partide comuniste era epistolară; uneori, însă, se ajungea și la întâlniri la diferite niveluri, pentru a rezolva problemele ridicate de parte maghiară. Pe linia sistemului de mai sus, caracteristic este momentul de la începutul anului 1949. La 6 ianuarie, M. Rákosy, secretar general al Partidului celor ce muncesc din Ungaria (noua denumire a PCM), îi trimitea lui Gh. Gheorghiu–Dej, secretar general al Partidului Muncitoresc Român (noua denumire a PCR), o scrisoare conținând nemulțumiri față de unele probleme economice, culturale, de învățământ și chiar politice ale minorității maghiare din România[21]. Pentru o lămurire deplină, la 19 februarie 1949, are loc, la Arad, o întâlnire la vârf. Din partea maghiară, participă Rákosy, Rákj, Gerö; din partea română — Gh. Gheorghiu–Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Iosif Chișinevschi, Al. Moghioroș, Teohari Georgescu. (Tot la același nivel, dar cu unele persoane în minus, avusese loc o altă întâlnire, la 21 noiembrie 1948, în Ungaria, la Mezöhegyes.) Rákosy recunoaște, chiar de la începutul discuțiilor, că „dintre democrațiile populare, democrația populară română este aceea care tratează cel mai bine populația maghiară"; susținea, totuși, că există multe lucruri de îndreptat și multe nemulțumiri. Gheorghiu–Dej, Iosif Chișinevschi, Vasile Luca au demonstrat, cu date concrete, că problemele ridicate erau fie inexistente, fie denaturat prezentate. Nu au reușit să convingă. Cea mai interesantă a fost disputa în jurul dreptului — arogant de partea ungară pe față — de a supraveghea situația maghiarilor din România. Gerö declara: „Dacă noi ne interesăm de chestiunea minorității maghiare din România, o facem corespunzător marxism–leninismului [...], asta nu înseamnă că noi vrem să ne amestecăm în treburile interne ale țării voastre". Rákósy mergea mai departe: „Noi trebuie să ne ocupăm în mod deosebit de problema ungurilor din străinătate". Și lansa chiar o amenințare, menționând faptul că pentru a modifica situația maghiarilor din Cehoslovacia, se adresase lui Stalin: „Și el a aflat cu oarecare indignare ce se întâmplă acolo. Eu am spus *(lui Stalin — n.s.)*, noi ne supărăm și tăcem. A spus că nu este just. «Ce fel de partid patriotic ungur sunteți, dacă voi priviți cu indiferență la prostiile ce se petrec acolo?»". Rákósy lăsa să se înțeleagă că-i mai putea face o vizită lui Stalin, de data aceasta pentru maghiarii din România. În contextul anului 1949, amenințarea la adresa conducerii României era majoră. De aceea, în majoritatea problemelor, comuniștii români au cedat. Întâlnirea se va finaliza printr-un protocol, Gheorghiu–Dej indicând formula ce trebuia folosită: „Din analiza făcută, din discuțiile făcute [...] nu există nici o divergență"[22].

Comuniștii de la Budapesta se arătau mereu nemulțumiți de situația maghiarilor din România și amenințau cu apelul la „fratele mai mare" de la Moscova; Stalin era și el nemulțumit de faptul că în România nu se rezolvă mai repede, în spirit marxist–leninist, ca în URSS, așa–zisa problemă națională. Minoritatea maghiară din România sfida în permanență statul român. Ca să scape de toate aceste presiuni, comuniștii de la București, mai mult străini decât români, au acceptat să traducă în practică ideea statului în stat, înființând, în 1952, regiunea Autonomă Maghiară. ■

Note

1. Jean Nouzille, *Transilvania — zonă de contacte și conflicte*, București, Ed. Enciclopedică, 1955, p. 238. **2.** Arh. SRI, fond D, dosar 5.451, f. 86–87. **3.** Idem, f. 94. **4.** „Scânteia", din 12 noiembrie 1944. **5.** La 1 decembrie 1944, se anunța că UPM are 82.000 membri (Arh. SRI, fond D, dosar 5.451, f. 200). **6.** Idem, f. 501. **7.** Idem, dosar 6.006, f. 473–474. **8.** Idem, dosar, 5.451, f. 161. **9.** Idem, dosar 6.006, f. 475. **10.** Idem, dosar 5.464, f. 3–4. **11.** Idem, f. 144. **12.** Idem, f. 285. Unul dintre curierii maghiari, ajuns în uniformă sovietică la Caransebeș, dădea asigurări ungurilor din oraș că, la Conferința de Pace, Ungaria va fi susținută de angloamericani și că guvernul englez deja promisese regiunea Maramureșului (idem, f. 286). **13.** Idem, f. 370. **14.** Idem, f. 309–310. **15.** Idem, dosar 5.440, f.92. **16.** Idem, f. 91. **17.** ANIC, fond DGP, dosar 92/1947, f. 113. **8.** Idem, f. 113–114. **19.** Arh. SRI, fond D, dosar 5.440, f. 94. **20.** Idem, dosar 5.464, f. 315. **21.** ANIC, fond CC al PCR, Cancelarie, dosar 111/1949, f.54–58. **22.** Idem, f. 2–41.

Fiți cu ochii pe TV România – Cultural !

„Dilemele Istoriei“ pe micul ecran

Fără o campanie mediatică agresivă, care precede îndeobște o astfel de apariție în mass media vizuale din România, Societatea Română de Televiziune pregătește lansarea, în curând, a unui nou canal de emisie: **TV România–Cultural**. Apatia aparentă a promovării noului canal va fi compensată, suntem siguri , de calitatea deosebită a emisiunilor pe care și le propune noul canal. În liniștea specifică unei activități de creație culturală, conducerea canalului TV România–Cultural pregătește condițiile propice necesare ca teleaștii să ofere publicului telespectator din România, poate și din străinătate , emisiunile culturale atât de puțin prezente pe micul ecran. Într-o economie de piață, încă la începuturile ei, după 12 ani de tranziție, investițiile în cultură sunt nesemnificative, deși rezultatele sunt mult mai trainice, și asta pentru că acest domeniu nu asigură recuperarea rapidă a capitalului investit și nici nu oferă posibilitatea unei îmbogățiri imediate.

Cultura (știința) are valoarea ei deosebită, dincolo de barierele timpului pe care îl trăim; este o zeiță, nu o vacă de muls (vorba lui Fr. Schiller) și, poate de aceea, investitorii preferă întâi laptele și derivatele sale și mai apoi — însă numai cei inițiați — au putința dreptei judecăți de a înțelege și mărirea și nemurirea zeilor. Un popor se înalță prin cultura și prin istoria sa, utile, în egală măsură, semenilor și neamului său; **„fără cultură, un popor este o gloată, nu o oaste“** (N. Iorga) — este axioma pe care o înțeleg cei investiți acum să pună în mișcare noul canal de televiziune (Canalul TV România–Cultural), oferind culturii și civilizației românești locul pe care acestea le merită cu prisosință în grila de program. S-a înțeles, măcar acum, că negarea istoriei naționale, promovată cu atâta sârg în ultimii ani de televiziunea publică națională, nu aduce nimic bun — poate neantul uitării și închinarea la străini. Și asta pentru că **„negarea filosofică se poate întâmpina cu altă negație; numai negația istorică dărâmă, rozând temeliile, fără să-și de seama că le distruge“** (citat tot din bătrânul și inegalabilul Iorga). Este pentru prima dată în ultimii ani când Societatea Română de Televiziune, prin directorul Canalului TV România–Cultural, d-na **Beatrice Comănescu**, propune o emisiune de istorie în care să nu existe un singur judecător și care să nu ofere o viziune numai asupra ultimilor 50 de ani de istorie românească. Nu s-a vrut până acum nici înțelegerea și, poate, nici acceptarea istoriei românilor așa cum a fost ea și de la începuturile ei ; nu s-a înțeles că: „un fapt e atunci istoric când nici una din rădăcinile lui nu mai atinge prezentul“. Analiza superficială a ultimilor 50 de ani din istoria românilor aparține speculațiilor politice, nu științei istorice. Cei de astăzi pot păstra informația utilă celor care, peste ani și lipsiți de subiectivism, vor avea tăria de a căuta adevărul, dincolo de mania și părtinirea celor ce trăiesc în miezul evenimentelor. De aceea, este vrednică de toată lauda intenția celor ce păstoresc Canalul TV România–Cultural de a oferi un spațiu pentru o emisiune **„DILEMELE ISTORIEI“ — emisiune difuzată săptămânal, sâmbata, între orele 19.00 și 20.00** —, în care abordarea subiectului să aparțină istoricului, iar realizatorul emisiunii să aibă posibilitatea neîngrădită de a stabili tematica și invitații. Avem convingerea că micul ecran poate deveni un excelent mijloc de difuzare a culturii istorice prin participarea istoricilor, dar și a telespectatorilor — prin intermediul telefonului, în direct, în timpul emisiunii. Aceeași posibilitate o oferim, fără excepție, tuturor istoricilor care, dintr-un motiv sau altul, nu pot fi prezenți în platoul emisiunii. De asemenea, **un concurs dotat cu premii** va răsplăti, în egală măsură, fidelitatea și cunoștințele istorice ale telespectatorilor. Ne propunem și o bună colaborare cu editorii și editurile care includ cartea de istorie în politica lor editorială, dar și cu redactorii din presa istorică scrisă sau audio-vizuală. (Evident, cu Editura PRO HISTORIA și cu revista „Dosarele Istoriei“, în primul rând). Faptul că emisiunea este realizată sub egida **Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române** constituie o obligație în plus pentru abordarea constructivă, echilibrată, responsabilă și pertinentă, de pe poziții științifice a unor momente mai mult sau mai puțin controversate din istoria românească și cea universală. ■

Vă așteptam, așadar, pe frecvența Canalului TV România–Cultural, la întâlnirea cu ISTORIA — așa cum a fost ea —, în fiecare zi de sâmbătă, între orele 19.00 și 20.00, în cadrul emisiunii „DILEMELE ISTORIEI“!

dr. **Filaret ACATRINEI**, realizator TVR

Cărți de istorie pentru iubitorii de istorie

Editura PRO HISTORIA

Gheorghe Barbul,
Memorial Antonescu. Al Treilea Om al Axei,
ed. de V.Fl. Dobrinescu,
București, 2001, 295 p.

Petre Țurlea,
Nicolae Iorga. O viață pentru neamul românesc,
București, 2001, 143 p.

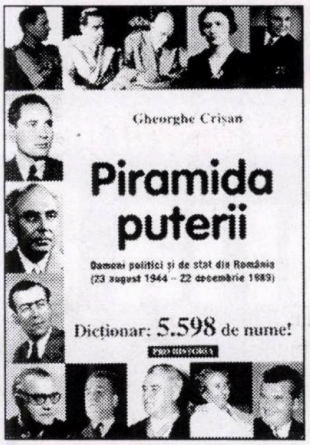

Gheorghe Crișan,
Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944–22 decembrie 1989),
București, 2001, 318 p.

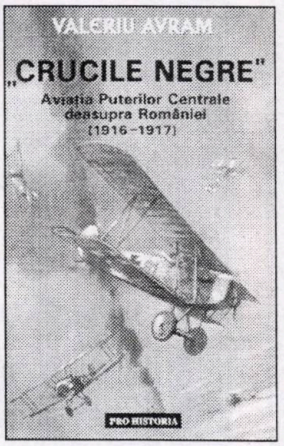

Valeriu Avram,
Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917),
București, 2001, 271 p.

Comandați, în sistem ramburs, titlurile de mai sus, la **Editura PRO HISTORIA**, str. Dianei nr. 5, et. 3, ap. 7, sector 2, București, O.P. 37. Solicitările sunt așteptate în scris, pe adresa menționată, sau la tel.: 095.055.752; 093.870.649.

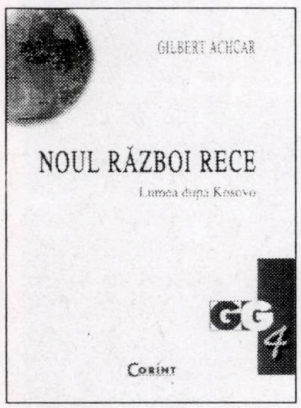

Gilbert Achcar, *Noul război rece. Lumea după Kosovo*, București, Ed. CORINT, 2002, 102 p.

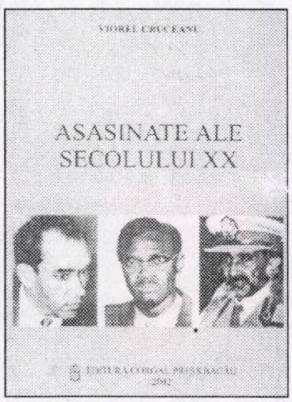

Viorel Cruceanu, *Asasinate ale secolului XX. Africa: radiografia asasinatului politic*, Bacău, Ed. CORGALL PRESS, 2002, 123 p.

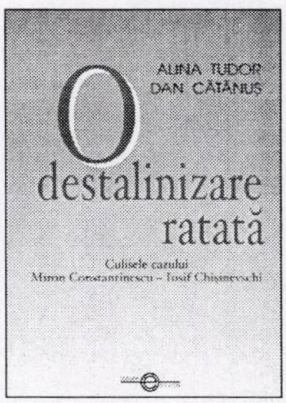

O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu–Iosif Chișinevschi (1956–1961), ed. îngrijită de Alina Tudor, Dan Cătănuș, București, Ed. ELION, 2001, 316 p.

Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu. anii numărătorii inverse*, Iași, Ed. POLIROM, 2002, 311 p. (col. „Document")

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

Eveniment editorial
fără pereche, îndelung aşteptat

Sub egida Academiei Române, la Editura Enciclopedică au apărut primele patru volume

Istoria Românilor

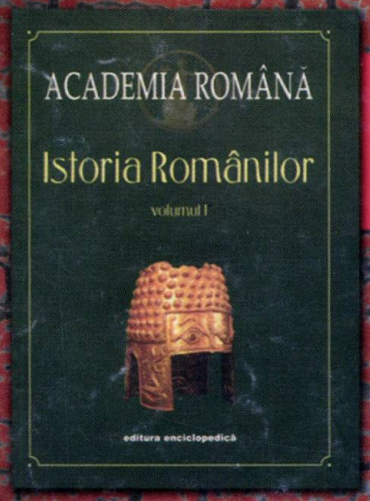

vol.1

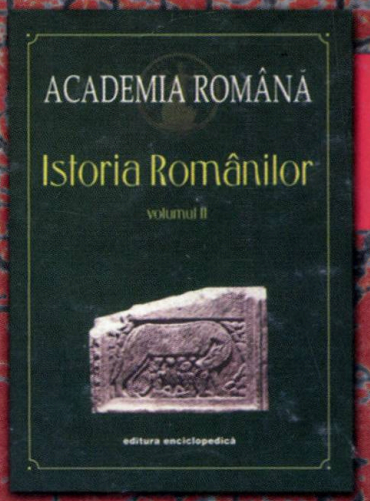

vol.2

vol.3

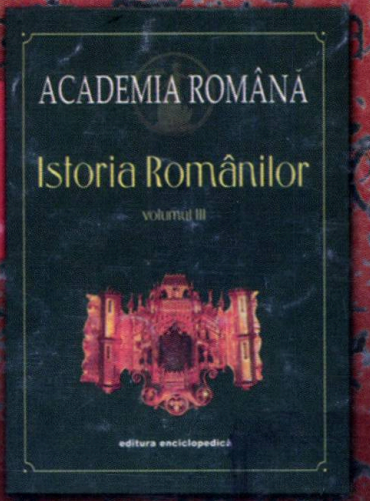

vol.4

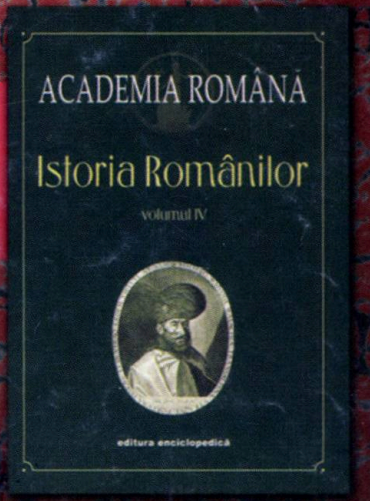

ISSN 1224-4287

Preț 22.000 lei

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

An.VII, nr.3 (67), 2002

DOSARELE ISTORIEI

soldat al României Mari,
soldat al păcii universale

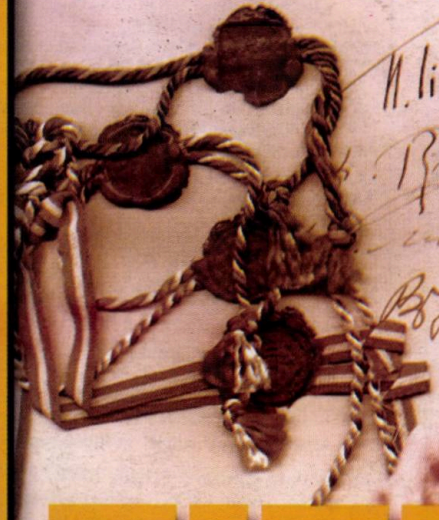

TITULESCU

120 de ani de la naștere

Sumar
nr. 3 (67) • 2002

Soldat al României Mari, soldat al păcii universale: TITULESCU (1882-1941)

(Soldier of Greater Romania, Soldier of Universal Peace)

Cuvântul cititorului 1
The Reader's Column

Ioan SCURTU

Nicolae Titulescu: activitatea diplomatică 2
Titulescu as Diplomat

Titulescu: viața și activitatea politico–diplomatică (Repere cronologice) 4
Landmarks of a Lifetime

Anastasie IORDACHE

Take Ionescu (1858–1922).....15

Valeriu Fl. DOBRINESCU

Grigore Gafencu (1892–1957).....19

Titularii portofoliului diplomației românești.....29
Romania: Foreign Affairs' Ministers (1900–2002)

Viorica MOISUC

De la un război la altul 31
From World War I to World War II

George G. POTRA

Ion Antonescu nu răspunde... 37
Antonescu: No Response to Titulescu's Letter

1941: înmormântarea n-a putut avea loc acasă (**George G. POTRA**).....46
Why Wasn't Titulescu Buried at Home in the First Place?

Dincolo de „dosar"

Gheorghe Apostol se confesează (3) (**Iulian STĂNESCU**).....51
Confessions by Gh. Apostol

Petre ȚURLEA

Martie 1944: moment fierbinte în relațiile româno–maghiare 59
Tensioned Moment Between Romania and Hungary (March, 1944)

Vești bune despre trecut (**Anton CARAGEA**) 63
Good News From the Past

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

• În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**

• Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară
■ **3 luni:** 66.000 lei ■ **6 luni:** 132.000 lei ■ **12 luni:** 264.000 **lei**

DOSARELE ISTORIEI

Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție:
Jacqueline ENACHE
Redactor: Mioara ANTON
DTP & PrePress: Andrei STÂNGĂ

Consilieri redacționali
Dan BERINDEI (Membru al Academiei Române, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie)
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRITOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT
(Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU
(Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de Editura PRO HISTORIA
Director
Mircea SUCIU
e–mail: prohistoria @ yahoo.com

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7,
București, sector 2, OP 37
Tel.: 095.055.752; 093.870.649
e–mail: dosareleistoriei @ yahoo.com

Contabilitate–Difuzare: Petruța LIVEZEANU
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor:
Adriana UNGUREANU

Tipar: DRAGOPRINT FED S.A.
Tel.: (01)335.93.18; fax: (01)337.33.77

Difuzare:
RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: (01)222.41.26; fax: (01)224.43.36
S.C. CONPRESS SIX SRL
Tel.: 093.267.053; (01)222.67.37
S.C. ANOTA SRL
Tel.: (01)224.13.54; fax: (01)224.45.03

ISSN 1224 – 4287

Biblioteca „ASTRA"
- SIBIU -

Cuvântul cititorului

● **Ion DEACONESCU**, Pitești. „Aș dori să vă spun că sunt un cititor fidel al revistei dvs., pe care o aștept de fiecare dată cu multă nerăbdare și cu mult interes. Numărul din ianuarie 2002 (despre Cadrilater) a fost pentru mine **magnific**. Istoria acestui teritoriu era mai puțin cunoscută de mine, deși am citit multă istoriografie referitoare la unele provincii ale țării noastre. Cele scrise în numărul din ianuarie 2002 m-au făcut să înțeleg multe lucruri referitoare la această provincie. Am trăit cu intensitate dramele aromânilor, care au fost nevoiți de vitregiile istoriei să-și părăsească locurile lor natale, mormintele moșilor și strămoșilor lor și să vină să populeze acest teritoriu numit Cadrilater. **Am plâns pentru acești oameni puternici, dârji, harnici, drepți,** care au trăit pe alte meleaguri din Balcani, păstrând cu sfințenie, nealterate, limba și tradițiile poporului român. Apoi, după ce s-au instalat în Cadrilater, ocrotiți și ajutați fiind de statul român de atunci, au trebuit să suporte alte nenorociri, care s-au abătut asupra lor. Am înțeles încă o dată ce înseamnă politica de dictat a marilor puteri, lăcomia unor țări vecine și «prietene», trădarea de neam și nepăsarea fostului PCR, precum și indiferența și jocul intereselor marilor puteri la tratativele de pace de la Paris. Acum am înțeles și de ce mulți descendenți ai aromânilor sunt oameni deosebiți în zilele noastre (de exemplu, Gheorghe Hagi). Sunt oameni dârji, puternici, muncitori, verticali, cinstiți, iubitori de țară și neam. Iată de ce revista dvs., prin prezentarea reală a evenimentelor istorice legate de ținuturile istorice ale țării, ne ajută să înțelegem anumite fapte și atitudini, anumite caracteristici din zilele noastre.

Aș dori să vă propun, pentru numerele următoare — bineînțeles, dacă considerați că este util —, următoarele teme:

1. Despre comunitățile aromâne existente astăzi în Balcani și, în general, despre comunitățile românești din statele din jurul țării noastre, despre lupta lor continuă pentru păstrarea limbii, a tradițiilor și obiceiurilor populare românești și împotriva politicii de asimilare a statelor respective, precum și despre ce face statul român pentru a le ajuta; **2.** despre comunitățile românești din marile state ale lumii, despre istoria formării acestor comunități; **3.** despre războiul de independență, cu accent pe lupta pentru unirea Basarabiei; **4.** despre Basarabia și Bucovina și istoria lor din cele mai vechi timpuri.

Cu convingerea că dorința mea de a cunoaște cât mai mult despre evenimentele istorice ale țării noastre, mai reținut expuse, nu v-a deranjat, vă mulțumesc pentru atenție și rămân, în continuare, un cititor fidel al revistei dvs.".

Stimate d-le Deaconescu, dincolo de faptul că rândurile dvs. ne-au făcut, evident, plăcere datorită aprecierilor pe care le formulați la adresa revistei noastre, le considerăm grăitoare pentru interesul indiscutabil al multora dintre conaționalii noștri pentru istoria neamului românesc. Sugestiile formulate sunt cu totul îndreptățite. Ne permitem însă să vă reamintim că propunerea pe care o formulați la pct. 1 s-a și materializat în revista noastră, drept pentru care vă recomandăm să căutați în colecție nr. **6(22)**, din 1998, intitulat **„Românii de lângă România"**. Se înțelege, subiectul poate fi oricând reluat și amplificat, mai ales că sunt atâtea alte lucruri de spus despre chestiunea în cauză, care nu este nici pe departe una de importanță minoră. De altfel, în curând — și nu spunem, deocamdată, mai mult! —, revista noastră va veni la întâlnirea cu numeroșii și pasionații ei cititori printr-un număr dedicat uneia dintre cele mai oropsite comunități românești de dincolo de fruntariile actuale ale țării. Fiindcă tot suntem în anul Caragiale, zicem, citându-l pe conu' Iancu, doar atât: aveți puțintică răbdare!

Așteptăm în continuare corespondența și opiniile dvs. despre eforturile redacției și ale distinșilor ei colaboratori întru luminarea și popularizarea trecutului național și universal.

● **Mihai NICOLAE**, avocat, București. Vă cunoaștem, din alte împrejurări, pasiunea pentru istorie — întreținută, specificați dvs., și prin revista „Dosarele Istoriei" —, precum și sincerul patriotism pe care-l profesați prin activitatea desfășurată în fruntea **Institutului „Frații Golescu" pentru relații cu românii din străinătate** (a cărui adresă, pentru cei interesați a-l contacta și a-l sprijini în lăudabilele lui acțiuni, o menționăm: **Splaiul Unirii nr. 45, bl. M15, sc.A, parter, apt.1, sect.3, tel./fax (01) 322.86.58**). Întrucât împărtășim opinia dvs. că, întotdeauna, trecutul își dă mâna cu prezentul, reproducem câteva pasaje din „Comunicatul" pe care îl semnați în numele Institutului amintit și pe care ați avut amabilitatea de a-l remite și redacției noastre: **„(...) Ignorând sau denaturând în scopuri ideologice adevărurile istorice, culturale, lingvistice, etnografice și etnoistorice ale propriei țări, manipulând cinic dimensiunea demografică, guvernul comunist de la Chișinău procedează la distrugerea sistematică a identității populației românești majoritare, generând tensiuni sociale artificiale. Revendicările actuale ale manifestanților din Chișinău, departe de a fi expresia unor preocupări regionale sau strict românești, constituie un motiv de îngrijorare pentru întreaga comunitate a statelor democratice din Europa. (...) Institutul «Frații Golescu» — București consideră că acțiunile guvernanților de la Chișinău afectează în mod grav aspirațiile democratice ale societății civile în ansamblu, promovează activ discriminarea populației românești majoritare, constituind în realitate o atitudine deliberată, antidemocratică și antieuropeană".**

Subscriem în întregime. ■

IMPORTANT ! Pentru completarea colecției dvs. cu numere ale revistei începând din octombrie 2001, vă invităm să vă adresați redacției. Întrucât stocul este extrem de limitat, grăbiți-vă ! Toate comenzile vor fi onorate prin serviciul poștal, în sistem ramburs.

„Un soldat al țării mele în tranșeele păcii"

Nicolae Titulescu: activitatea diplomatică

Ioan SCURTU*

De-a lungul timpului, românii au avut mari diplomați, între care David Corbea Ceaușul, Nicolae Milescu Spătarul, Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu, Take Ionescu, Grigore Gafencu *(despre ultimii doi, v., în prezentul număr de revistă, p. 15–28, n.red.)*, Mihai Antonescu, Corneliu Mănescu, Ștefan Andrei. Din rândul acestora se detașează — prin pregătirea intelectuală și prestigiul internațional — Nicolae Titulescu, de la nașterea căruia s-au împlinit, la 16 martie a.c., 120 de ani.

Nicolae Titulescu, ministru al României la Londra

„Un extraordinar talent"

Absolvent al Facultății de Drept din Paris, cunoscută prin calitatea și exigența dascălilor săi, Nicolae Titulescu *(pentru biografie și activitate, v. p. 4–8, n.red.)* a dobândit cunoștințele solide, pe care le-a transmis, pentru un timp, și studenților români, în calitatea sa de profesor la Universitatea din Iași și la cea din București. Apoi, pe măsură ce viața — mai ales, dinamica vieții internaționale — impunea abordări noi, N. Titulescu a devenit el însuși un creator în domeniu, impunându-se atât prin abordările teoretice, cât și prin activitatea sa practică.

Prin inteligența și puterea sa de muncă, prin perseverența cu care își promova ideile și acțiunile, prin calitățile sale de orator, care-l ajutau să-și convingă auditoriul, N. Titulescu s-a impus rapid în viața politică a României. Debutul datează din 1913, când a rostit un impresionant discurs de la tribuna Adunării Deputaților. A doua zi, Take Ionescu, marele om politic și orator, scria în ziarul „La Roumanie": **„Un mare, un extraordinar talent s-a ridicat la tribuna românească, și acest talent este al nostru. Nu numai că Titulescu a făcut ieri începutul cel mai strălucitor în istoria elocinței parlamentare a României, dar acest început l-a clasat deopotrivă gânditor și orator".**

N. Titulescu s-a afirmat în viața politică într-o perioadă complexă din istoria românilor, când în prim–plan se afla desăvârșirea unității naționale. Izbucnirea primului război mondial, în iulie 1914, punea în fața clasei politice din România problema de a opta între cele două tabere aflate în conflict: Antanta și Puterile Centrale. Opțiunea era dificilă, deoarece Rusia (care făcea parte din Antanta) anexase Basarabia, iar Austro–Ungaria (o forță de bază a Puterilor Centrale) stăpânea Transilvania și Bucovina. N. Titulescu a participat la marile manifestații din anii 1914–1916, cerând intrarea României în război alături de Antanta, pentru eliberarea fraților din Transilvania și Bucovina. A rostit cuvinte memorabile, precum cele din 1915: **„ARDEALUL NU E NUMAI INIMA ROMÂNIEI POLITICE; PRIVIȚI HARTA: ARDEALUL E INIMA ROMÂNIEI GEOGRAFICE. ARDEALUL E LEAGĂNUL CARE I-A OCROTIT COPILĂRIA, E ȘCOALA CARE I-A FĂCUT NEAMUL, E FARMECUL CARE I-A SUSȚINUT VIAȚA".**

Vestea intrării României în război, în august 1916, i-a umplut inima de bucurie. Dar, foarte curând, bucuria s-a transformat în amărăciune ca urmare a înfrângerilor suferite de armata română și a ocupării Olteniei, Munteniei și Dobrogei de către trupele Puterilor Centrale. Au urmat marile victorii din vara anului 1917, de la Mărăști, Mărășești și Oituz; apoi, din nou, o perioadă grea, determinată de ieșirea Rusiei din război, în noiembrie 1917. După încheierea Păcii de la Buftea–București (mai

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București; director, Institutul de Istorie „N. Iorga"

1918), N. Titulescu a plecat la Paris, unde l-a sprijinit pe Take Ionescu în întemeierea Consiliului Național Român și propagarea intereselor României în rândul opiniei publice europene.

Anul 1918, început sub negre auspicii, a devenit, apoi, unul dintre cei mai luminoși din istoria românilor. Prăbușirea celor două mari imperii multinaționale — rus și habsburgic — a facilitat înfăptuirea integrală a aspirațiilor naționale ale românilor. Astfel, la 27 martie/9 aprilie, Sfatul Țării, întrunit la Chișinău, a decis Unirea Basarabiei cu România; la 15/28 noiembrie, Congresul general al Bucovinei, convocat la Cernăuți, a votat unirea acesteia cu patria–mamă, iar la 18 noiembrie/1 decembrie, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a hotărât unirea Transilvaniei cu România. S-a făurit astfel statul național unitar, prin voința liber exprimată a românilor din teritoriile respective, dar și prin sacrificiul militar făcut de Vechiul Regat.

Noile granițe urmau să fie confirmate prin tratate internaționale la Conferința Păcii de la Paris. N. Titulescu a făcut parte din delegația României la această Conferință, a negociat Tratatul de Pace cu Ungaria, pe care l-a semnat în ziua de 4 iunie 1920, la Palatul Trianon, de lângă Versailles. Și-a legat astfel numele de unul dintre cele mai importante acte din istoria României.

În iulie 1920, N. Titulescu a condus delegația română la Conferința de la Spa, unde s-au stabilit reparațiile de război datorate de Germania și aliații ei; cu toate eforturile depuse, nu a putut obține pentru România mai mult decât 1% din reparațiile germane și de 10,5% din cele orientale (datorate de Austria, Ungaria și Bulgaria).

Pacea și *statu quo*-ul teritorial

După 1919, politica externă a României a fost orientată spre Franța și Marea Britanie, spre afirmarea și consolidarea Societății Națiunilor, ca o chezășie a menținerii păcii și *statu–quo*-ului teritorial, stabilit prin tratatele de pace. N. Titulescu a fost unul dintre artizanii acestei politici. În 1922, a fost numit ministrul României la Londra și reprezentantul țării noastre la Societatea Națiunilor. A stabilit relații extrem de utile în lumea diplomatică, a putut cunoaște psihologia liderilor marilor puteri, precum și a celor mici, a depistat, de la început, contradicțiile franco–engleze și impactul lor asupra evoluției vieții internaționale.

(continuare în p. 9)

Palatul Sturdza (azi, dispărut), din Piața Victoriei, fostul sediu al Ministerului Afacerilor Străine

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

Titulescu: viața și activitatea politico–diplomatică

Repere cronologice

4/16 martie 1882: se naște la Craiova, în familia magistratului Ion N. Titulescu, președinte al Curții de Apel din localitate; prin mamă, descinde din familia pictorului Theodor Aman

1988–1900: urmează cursurile școlii primare „Jules Javet" și ale Colegiului „Carol I" din Craiova

1900, mai–iunie: obține premiul de onoare la examenul de bacalaureat susținut la colegiul menționat anterior

1900–1904: frecventează, la Paris, cursurile Facultății de Drept, sub îndrumarea renumiților juriști Marcel Planiol și Charles Lyon–Caen

1903: la concursul de drept civil și drept comercial al facultăților de drept din Franța, Titulescu obține premiul „Ernest Beaumont" și titlul de laureat, cu lucrarea „Effets des actes à titre gratuit, consentis sous le régime de communauté, soit par la femme seule, soit par les deux conjoints au profit d'un enfant du premier lit, d'un enfant commun ou d'un tiers"; Titulescu trece licența în drept, fiind clasificat întâiul pe facultate cu 17 bile albe din 18 posibile

1

1905, ianuarie: susține ultimul examen de doctorat, pe care îl trece cu unanimitate de bile albe; sub îndrumarea prof. Charles Lyon–Caen, Titulescu obține, la Paris, doctoratul în drept cu teza „Essai sur une théorie générale des droits éventuels", obținând mențiunea „Eloge"

23 martie 1905: este numit profesor suplinitor la Catedra de drept civil a Facultății de Drept a Universității din Iași, condusă de eminentul jurist Dimitrie Alexandrescu

4 mai 1907: în ziarul „Țăranul", Titulescu ia atitudine în problema țărănească, oferindu-și serviciile pentru apărarea țăranilor implicați în procesele instrumentalizate după înăbușirea răscoalelor

16 februarie 1908: Titulescu aderă la Partidul Conservator–Democrat, condus de Take Ionescu

29 ianuarie 1910: Ministerul Instrucțiunii și Cultelor aprobă transferul lui Titulescu la Facultatea de Drept a Univeristății din București

8 noiembrie 1912: este ales deputat de Romanați, pe lista Partidului Conservator–Democrat

10 august 1913: este numit în Comisia pentru delimitarea frontierei în sudul Dobrogei, constituită în urma Conferinței de Pace de la București

20 decembrie 1913: Titulescu rostește, în Camera Deputaților, remarcabilul discurs „Poziția României față de evenimentele din Balcani"

1914: este reales deputat de Romanați, pe lista aceluiași partid

20 aprilie 1914: susține în Camera Deputaților necesitatea reformei agrare și a reformei electorale în România

În imaginile din p. 4–8:

1. N. Titulescu, copil (primul din dreapta, pe masă; în spate, în picioare, Maria Titulescu, mama);
2. N. Titulescu, la vârsta de 6 ani, în costum popular;
3. Tânărul jurist N. Titulescu, în 1909;
4. Caterina (născută Burcă), soția lui N. Titulescu, în 1909;
5. Caterina și Nicolae Titulescu, într-o perioadă de destindere;
6. N. Titulescu, în vacanță, pe litoral.

2

3 mai 1915: la Ploiești, Titulescu rostește discursul „Inima României", în care se pronunță pentru unirea Transilvaniei cu România și pentru abandonarea politicii de neutralitate, prin angajarea țării în război alături de Aliați

23 iulie 1917: este numit ministru de Finanțe în guvernul I.I.C. Brătianu–Take Ionescu

18 iulie 1918: Titulescu sosește la Paris, cu un grup de patrioți români — Take Ionescu, O. Goga, V. Lucaciu —, pentru a mobiliza opinia publică internațională împotriva planurilor avansate de Puterile Centrale de dezmembrare a țării, încercând să obțină simpatie și sprijin pentru cauza desăvârșirii unității naționale a României

6 septembrie 1918: desemnat membru al Consiliului Național al Unității Române, având ca președinte pe Take Ionescu și ca vicepreședinți pe V. Lucaciu, O. Goga, dr. C. Angelescu și Ioan Th. Florescu; în același an, CNUR va fi recunoscut ca exponent al intereselor poporului român de către guvernele francez (12 octombrie), american (5 noiembrie), englez (11 noiembrie), italian (22 noiembrie)

decembrie, 1919: aflat la Paris, Titulescu desfășoară o susținută activitate ca membru al CNUR (convorbiri cu personalități politice, conferințe, întâlniri cu ziariștii, declarații, interviuri etc.)

20 aprilie 1920: Titulescu este numit prim–delegat al României la Conferința de Pace de la Paris

4 iunie 1920: împreună cu Ioan Cantacuzino, Titulescu semnează, din partea României, Tratatul de Pace de la Trianon, între Puterile Aliate și Asociate, pe de o parte, și Ungaria, pe de altă parte, prin care se recunoaște pe plan internațional Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România

13 iunie 1920: Titulescu este numit ministru de Finanțe în guvernul Al.Averescu–Take Ionescu

16 iulie 1920: la Spa, Titulescu semnează Acordul privind reparațiile datorate de Germania puterilor învingătoare în război; României i se atribuie numai cota de 1% din totalul reparațiilor germane și 10,55% din cele orientale (de la Ungaria, Austria și Bulgaria)

12 august 1920: Titulescu obține un acord între România și Marea Britanie, prin care guvernul englez își recunoaște obligațiile economice decurgând din daunele suportate de România în război

27 august 1920: Titulescu e numit, alături de Thoma Ionescu și Dimitrie Negulescu, delegat al României la Societatea Națiunilor *(în continuare, SN)*

8 decembrie 1920: la Paris, semnează contractul definitiv prin care obține din partea guvernului francez un important împrumut acordat României

10 iunie 1921: în cadrul dezbaterilor Adunării Deputaților, propune reforma fiscală a contribuțiilor directe, vizând înfăptuirea unui sistem unitar de impozite

16 decembrie 1921: Titulescu este numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra, post pe care îl va deține până la 6 iunie 1927

3 iulie 1922: conferențiază la „Lyceum Club", din Londra, în legătura că evoluția social–economică postbelică din România și procesele economice la scară mondială

12 august 1922: sugerează conducerii Ministerului Afacerilor Străine să întreprindă un demers scris pe lângă guvernul britanic, arătând că România înțelege să fie prezentă la negocierile pentru reparații și că nu acceptă „să se discute reparațiile fără ea"

14 august 1922: relatează lui I.Gh. Duca, ministrul de Externe, convorbirea avută, la Paris, cu Raymond Poincaré, șeful guvernului francez, despre datoriile interaliate și reparațiile germane, subliniind că a reamintit interlocutorului „că noi am cerut totdeauna să nu se discute în absența noastră lucrurile care ne interesează"

29 septembrie 1922: într-o scrisoarea adresată primului ministru britanic, David Lloyd George, Titulescu expune modul în care diplomația românească înțelege să fie rezolvată problema Strâmtorilor

12 octombrie 1922: Titulescu are o convorbire cu lordul Curzon, ministrul britanic de Externe, în legătură cu proble-

mele Orientului Apropiat, în perspectiva Conferinței de la Lausanne privind regimul Strâmtorilor Mării Negre

20 aprilie 1923: în numele guvernului român, Titulescu prezintă, la cea de-a 24-a sesiune a Consiliului Societății Națiunilor *(în continuare, CSN)*, caracterul obiectiv al reformelor agrare din România, în care optanții maghiari și proprietarii români au fost tratați pe picior de egalitate

15 mai 1923: intervine la ziarul londonez „Daily Mail", condus de lordul Rothermere, pentru a pune capăt știrilor false privind România; două zile mai târziu, intervine la ziarul „The Times", condus de lordul Astor, pentru curmarea acțiunii publicistice împotriva României

5 iulie 1923: rostește un amplu discurs la cea de-a 25-a sesiune a CSN, în chestiunea optanților unguri

7 noiembrie 1923: într-o scrisoare adresată lui I.Gh. Duca, ministru de Externe, Titulescu revine asupra propunerii sale de a se numi conferențiar de istoria românilor la Unviersitățile din Londra, Oxford și Cambridge

1 aprilie 1924: este numit delegat al României la SN

16 iulie–16 august 1924: conduce delegația română la Conferința Internațională în domeniul reparațiilor de război („planul Dawes")

25 septembrie 1924: expune, la Geneva, la cea de-a V-a sesiune a Adunării SN, în Comisia a III-a, punctul de vedere românesc în problema reglementării pașnice a diferendelor internaționale

14 ianuarie 1925: împreună cu Vintilă Brătianu, prezintă Conferinței miniștrilor de Finanțe ai țărilor aliate, la Paris, un memoriu referitor la reglementarea reparațiilor de război și creanțele speciale ale României

5 septembrie 1925: într-o declarație făcută la cea de-a 35-a sesiune a CSN, expune poziția României în problema colonilor maghiari din Transilvania și Banat

19 septembrie 1925: semnează, în numele României, aderarea țării noastre la Declarația pentru reglementarea pașnică a diferendelor internaționale

12 noiembrie 1925: aflat la Washington, cu prilejul negocierilor datoriilor de război ale României față de SUA, Titulescu este invitat la dejun de președintele american, Calvin Coolidge

8 ianuarie 1926: la Universitatea Columbia din New York, face un expozeu despre situația Europei postbelice, pronunțându-se ferm contra revizuirii tratatelor și pentru lărgirea și diversificarea colaborării între statele europene

3

8 ianuarie 1927: este ales vicepreședinte al Academiei Diplomatice Internaționale de la Paris

6 iulie 1927: preia portofoliul de ministru al Afacerilor Străine, funcție deținută până la 30 iulie 1928

15 iulie 1927: propune un decret de organizare a administrației centrale a Ministerului Afacerilor Străine

21 decembrie 1927: la propunerea lui Titulescu, Parlamentul român votează Legea privind înființarea de legații ale României la Geneva, Cairo, Riga și Rio de Janeiro

24 ianuarie–1 februarie 1928: efectuează o vizită în Italia

2–14 februarie 1928: efectuează o vizită oficială în Franța

12 martie 1928: semnează, la Geneva, Pactul de neagresiune și arbitraj dintre România și Grecia

31 iulie 1928: este numit în funcția de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra

20 noiembrie 1928: este numit reprezentant permanent al României în CSN și delegat permanent la SN

15 martie 1929: la Paris, Titulescu prezintă, la Academia Diplomatică Internațională, comunicarea „Societatea Națiunilor și minoritățile"

6 mai 1929: aflat la Berlin, la invitația Comitetului pentru Înțelegerea Internațională din Germania, rostește, în Reichstag, conferința „Dinamica păcii"

13 martie 1930: este numit președinte al delegației române la Conferința pentru codificarea dreptului internațional

31 mai 1930: este ales membru de onoare al Academiei Române

10 septembrie 1930: în calitate de președinte al celei de-a XI-a sesiuni ordinare a Adunării SN, Titulescu rostește discursul de deschidere

16 octombrie 1930: este numit membru al Curții Permanente de Arbitraj de la Haga

7 septembrie 1931: rostește un remarcabil discurs la alegerea sa ca președinte al celei de-a XII-a sesiuni ordinare a Adunării SN

25 februarie 1932: refuză propunerea de a fi ales președinte al Adunării Extraordinare a SN în vederea discutării conflictului chino–japonez

2 martie 1932: are convorbiri cu M.M. Litvinov, comisar al poporului pentru Afacerile Externe al URSS, și A. Zaleski, ministru de Externe al Poloniei, în legătură cu încheierea unui pact de neagresiune româno–sovietic

13 aprilie 1932: se întâlnește și discută cu A. Tardieu, E. Beneș și V. Marinković, în legătură cu Uniunea Economică Danubiană

21 septembrie 1932: Titulescu este împuternicit de guvernul român să negocieze și să parafeze un pact de neagresiune cu URSS

20 octombrie 1932: acceptă portofoliul Afacerilor Străine, condiționându-l de păstrarea sa permanentă în funcție, dincolo de fluctuațiile guvernamentale

16 februarie 1933: la Geneva, semnează, în numele României, împreună cu reprezentanții Cehoslovaciei și Iugoslaviei, Pactul de organizare al Micii Înțelegeri, organizație defensivă și antirevizionistă

3–4 iulie 1933: la Londra, semnează Convențiile de definire ale agresiunii, recunoscute în literatura juridică de specialitate, drept „Convenția Litvinov–Titulescu" sau „Formula Titulescu–Litvinov"

9 februarie 1934: La Atena, semnează în numele României, alături de reprezentanții Turciei, Greciei și Iugoslaviei, Pactul Înțelegerii Balcanice, organizație defensivă și antirevizionistă

22 august 1934: Titulescu este numit șef al delegației române la cea de-a 15-a sesiune extraordinară a SN

29 septembrie 1934: invocând motive de sănătate, Titulescu solicită lui Carol II să-i accepte demisia, pe data de 1 octombrie, din postul de ministru al Afacerilor Străine și de delegat al României la SN

7 februarie 1935: comitetul profesoral al Facultății de Litere și Filosofie din Iași îl propune pe Titulescu, în unanimitate, drept candidat la Premiul Nobel pentru Pace pe anul 1935

28 mai 1935: este ales membru activ al Academiei Române

13 decembrie 1935: în Camera Deputaților, Titulescu răspunde interpelărilor anterioare ale lui Gh.I. Brătianu, dezmințind existența unor negocieri bilaterale pentru încheierea unui tratat de asistență româno–sovietic

22 iunie 1936: la Conferința de la Montreux, Titulescu rostește un remarcabil discurs privitor la importanța Strâmtorilor Mării Negre pentru România și Turcia, pentru securitatea europeană în general

11 iulie 1936: își înaintează demisia din guvernul condus de Gh. Tătărescu

6

13 iulie 1936: este proclamat senator pe viață de Parlamentul român

14 iulie 1936: șeful guvernului, Gh. Tătărescu, N. Titulescu, Ion Inculeț și Victor Antonescu semnează o „platformă–program", fixând liniile directoare ale politicii externe românești, reconfirmând mandatul ministrului Afacerilor Străine în problemele internaționale

15 iulie 1936: guvernul român aprobă în unanimitate politica externă promovată de Titulescu, încredințându-i mandatul de a urmări aceleași principii și obiective

29 august 1936: sub pretextul unei remanieri guvernamentale, pentru „omogenizarea" Cabinetului, Titulescu este înlăturat din guvernul Tătărescu

25 noiembrie 1936: Titulescu este ales președinte de onoare al Comitetului Român al Reuniunii Universale pentru Pace

3 iunie 1937: la Londra, în Camera Comunelor, fostul ministru român de Externe rostește conferința „Despre metodele practice de a păstra pacea existentă"

19 iunie 1937: Universitatea „Komensky" din Praga îi conferă lui Titulescu titlul de doctor *honoris causa*

13 decembrie 1937: în ziarul „Universul", Titulescu publică articolul „Eu și Garda de Fier", în care se pronunță împotriva mișcărilor extremiste; în aceeași lună, printr-o telegramă adresată, din St.–Moritz, lui Iuliu Maniu, Titulescu cere înscrierea în PNȚ

octombrie–decembrie 1938: la St.–Moritz, Cap Martin și Monte Carlo, Titulescu face însemnări zilnice referitoare la evenimentele politice europene și întrevederile sale cu diferite personalități politice

5 iunie 1939: fostul titular al Afacerilor Străine al României începe o vizită în Marea Britanie, în cursul căreia are întrevederi și convorbiri cu personalități de prim–rang ale vieții politice și diplomatice engleze (Chamberlain, prim–ministru, Halifax, ministru de Externe, Churchill, ministru de Externe, Lloyd George ș.a.)

11 septembrie 1939: din St.–Moritz, Titulescu adresează o telegramă lui Carol II, în care face o analiză asupra situației internaționale a României, atrăgând atenția asupra necesității pregătirii țării pentru viitoarea conferință de pace

5 ianuarie 1940: Titulescu își întocmește testamentul, exprimându-și dorința de a fi înmormântat la Brașov

10 decembrie 1940: aflat la Cannes, Titulescu adresează o scrisoare lui Churchill, prim–ministru al Marii Britanii, în care își exprimă dorința de a se alătura acțiunii Aliaților

17 martie 1941: Titulescu se stinge din viață la Cannes, la vârsta de 59 de ani

martie 1941: g-ralul Ion Antonescu respinge participarea delegației PNȚ (I. Maniu, I. Mihalache, M. Popovici, Pan Halipa, Sever Bocu, M. Răutu, Ilie Lazăr, A. Leucuția, N. Penescu, Gh. Popp) la funeraliile lui Titulescu

21 martie 1941: Academia Română, prin vicepreședintele Ion Petrovici, aduce un înalt omagiu memoriei lui Titulescu

24 martie 1941: Titulescu este înhumat în cimitirul Bisericii Ruse „Sf. Mihail", din Cannes

martie 1992: rămășițele pământești ale lui Titulescu sunt exhumate; la 7 martie, un avion special trimis de guvernul României le aduce în țară, unde, după ce au fost depuse și omagiate la sediul Ministerului Afacerilor Externe, au fost transportate la Brașov; aici, conform dorinței testamentare a ilustrului om politic și diplomat, au fost înhumate în cimitirul Bisericii Sf. Mihail, din Șchei, într-o ceremonie onorată de înalte oficialități ale statului român

[Selecție și adaptare după ***Nicolae Titulescu, politica externă a României (1937)***, volum apărut sub egida Fundației Europene „Titulescu", ed. de George G. Potra, Constantin I. Turcu și Ion M. Oprea, București, Ed. Enciclopedică, 1994, p. 331–374, precum și — în privința ceremoniilor funerare de acum un deceniu — după presa românească a timpului] ■

(urmare din p. 3)

Astfel, din 1922, Titulescu a devenit o personalitate reprezentativă a diplomației românești și europene; timp de un deceniu și jumătate, va avea un cuvânt greu de spus pe arena internațională. Prin capacitatea și puterea sa de influență, el a determinat politica țării, impunându-și adesea punctele de vedere chiar în fața titularului Ministerului de Externe. Un ziar care apărea la Geneva scria, la începutul anilor '30: **„Titulescu nu este un simplu diplomat. El este de mulți ani șeful *«in partibus»* al diplomației țării sale. Nimic uimitor în aceasta, deoarece domnul Titulescu cunoaște întreaga Europă și a fost amestecat în toate negocierile mari de după război, a fost consultat cu regularitate de către conducătorii săi. De la București la reședința domnului Titulescu, telefonul funcționează ziua și noaptea".**

Într-adevăr, în calitate de reprezentant al României la Societatea Națiunilor a participat la toate sesiunile Adunării Generale și la elaborarea rezoluțiilor acesteia. S-a considerat „un soldat al țării mele în tranșeele păcii" și, de aceea, a susținut cu îndârjire interesele României. A făcut-o cu convingere, dar și cu eleganță. Pentru el, argumentele primau — istorice, geografice, morale etc. — și, de aceea, discursurile sale erau urmărite cu un deosebit interes, iar efectul lor era impresionant.

Cunoștea la perfecție patru limbi de circulație internațională — franceza, engleza, germana, italiana — și se adresa preopinentului „pre limba lui", iar efectul asupra adversarului era, adesea, devastator. Un ilustru colaborator al său, Alexandru Duiliu Zamfirescu, scria: **„Jovialitatea sa naturală putea la nevoie să facă loc mâniei, reală sau simulată, cu un șirag de argumente rostogolite, de acuzări vijelioase ca apele mari, încât însăși oratori încercați ai forurilor internaționale de mai târziu se scuturau înfundându-și capul în umeri de parcă îi lovea grindina".** Această extraordinară „forță de izbire" nu era doar expresia talentului oratoric, ci și a unei capacități de argumentare dusă până la ultimele resorturi. Sub aparența unor intervenții spontane, impusă de o anumită situație concretă, se afla o temeinică documentare, desfășurată pe parcursul multor zile, săptămâni și chiar luni. De aceea, Titulescu nu a fost prins niciodată pe „picior greșit".

Cunoscându-și foarte bine adversarii, pregătindu-se din timp pentru ripostă, Titulescu aștepta momentul potrivit pentru a interveni. El însuși mărturisea că datoria sa era „să aduc aici fapte precise și documente și să nu mă las ispitit, oricare ar fi rolul ingrat care astfel îmi revine, de formule înflăcărate, care pot să emoționeze, dar care niciodată nu luminează".

Au devenit celebre duelurile lui cu contele Ápponyi, ministrul de Externe al Ungariei, care nu o dată a rămas fără replică. Confruntarea politică a fost extrem de dură, dar niciodată Titulescu nu l-a considerat pe Ápponyi un dușman personal al său. Spre surprinderea multora, nu o dată, după un schimb de replici extrem de dure rostite în sala de ședințe a forului internațional de la Geneva, cei doi mari diplomați se retrăgeau la bufet unde-și luau, la aceeași masă, cafeaua.

Titulescu aprecia că Societatea Națiunilor avea un rol decisiv în menținerea păcii și în rezolvarea prin negocieri a tuturor problemelor litigioase. Împreună cu alți diplomați, **care făceau parte din aceeași lojă masonică**, Titulescu s-a implicat profund în viața acestei organizații, ajungând una dintre personalitățile de frunte ale diplomației europene și chiar mondiale. De aceea, nu a fost surprinzător faptul că, în septembrie 1930, și-a pus candidatura la funcția de președinte al Adunării Generale a Societății Națiunilor. Succesul a fost deplin. A întrunit 46 de voturi din cele 50 exprimate, deși îi erau suficiente 26 (jumătate

România, adevăratul său copil

„[...] **L.V.:** Titulescu nu avea copii?

A.D.: Cum să aibă? Avea anumite deficiențe biologice. Era ca muscalii. Era căsătorit cu Caterina Titulescu, o femeie excepțională, dar, din cauza deficienței de care am vorbit, căsătoria era neconsumată. Nu avea copii. Dar ce mai conta, *pentru că adevăratul său copil era România...* Pentru acest copil Titulescu s-a abătut și s-a zbătut până la moarte...

[...] La Geneva, pe malul Lacului Leman, Titulescu avea un apartament confortabil la unul din cele mai luxoase hoteluri, unde stătea cu soția. Avea mania să stea în completă liniște, ca atare închiria apartamentele din dreapta și stânga apartamentului său, cel de deasupra și cel de dedesubt, ca să nu stea nimeni în ele, să nu fie deranjat. Din cauza deficienței biologice despre care am vorbit, fiind estropiat din naștere, avea niște susceptibilități aproape feminine. Pe Titulescu toate îl deranjau, zgomotul, conversațiile tari. [...]".

(Alexandru Danielopol, în vol. Liviu Vălenaș, *În culisele negocierilor cu Uniunea Sovietică 1934–1947. Convorbiri cu Alexandru Danielopol*, București, Ed. Vremea, 2001, p. 10–11, 14–15)

plus unul). Rezultatul exprima — după cum aprecia reprezentantul Venezuelei — **„mărturia simpatiei pe care persoana sa a găsit-o printre noi. Este totodată un omagiu adus înaltelor sale calități personale și sentimentelor cu care a colaborat atâția ani la munca Societății Națiunilor"**. A fost reales pentru a doua oară, în octombrie 1931, cu unanimitatea voturilor. Un ziar englez scria cu acel prilej: **„alegerea lui Titulescu ca președinte al Adunării doi ani succesivi este fără precedent și împotriva tradiției Ligii. Este un tribut de cinste personală care i se aduce pentru modul remarcabil în care a condus și a controlat Adunarea de anul trecut"**.

Evident, calitățile excepționale ale lui Titulescu au avut un rol extrem de important în alegerea sa în cea mai înaltă demnitate existentă atunci pe plan internațional. Dar, în același timp, era și expresia noului statut geopolitic dobândit de România după 1918, când a devenit o țară de mărime medie pe plan european și cu o politică externă activă și constructivă.

„Un stup de albine harnice"

Abandonând, încă din 1921, activitatea în cadrul unui partid politic, N. Titulescu a cultivat relații amicale atât cu guvernanții, cât și cu opoziția. Când venea în țară, făcea vizite tuturor liderilor politici, cu cei mai mulți discutând la „per tu" și „măi", fapt ce crea o notă de intimitate și prietenie. Devenise o personalitate emblematică, așa încât, în momente critice pentru viața politică, numele său era evocat ca a unui „salvator". Astfel, potrivit unor informații, în 1927, după moartea regelui Ferdinand, când tronul a revenit unui copil de șase ani, tutelat de o Regență, Ion I.C. Brătianu, președintele Partidului Național–Liberal și al Consiliului de Miniștri, se gândea **la proclamarea republicii și alegerea lui N. Titulescu în funcția de președinte**. În timpul crizelor guvernamentale din 1928 și 1931, N. Titulescu a fost solicitat să prezideze un guvern de „uniune națională". Nu a ocupat asemenea demnități, preferând să se consacre politicii externe, unde avea deplină libertate de mișcare.

N. Titulescu era deplin conștient de valoarea sa și pretindea să fie consultat în toate problemele de politică externă. Atunci când a fost ocolit, nu a ezitat să provoace o criză guvernamentală. Astfel, în octombrie 1932, Alexandru Vaida–Voevod, președintele Consiliului de Miniștri, a inițiat tratative cu guvernul sovietic, fără să-l fi anunțat pe Titulescu. Îndată ce a aflat, acesta și-a prezentat demisia din funcțiile publice pe care le deținea. Deoarece conflictul era puternic mediatizat în presa internă și internațională, Vaida–Voevod a fost nevoit să prezinte demisia guvernului pe care-l prezida. În noul guvern, condus de Iuliu Maniu, funcția de ministru de Externe a României era ocupată de N. Titulescu, pe care o va deține până în august 1936.

Caterina și Nicolae Titulescu

Titulescu s-a dovedit un ministru extrem de exigent. El afirma că ministerul pe care-l conducea **„nu era un salon, ci un stup de albine harnice"**. În acest spirit, a desființat sistemul înaintărilor automate și a introdus concursul ca bază a oricărei promovări; prezida el însuși comisiile de concurs, punând accentul pe pregătirea profesională, inteligența și aptitudinile candidatului. A stabilit și un mod de comportare a diplomatului român, cu prevederi foarte riguroase, de la obligațiunile zilnice, până la persoanele cu care se putea căsători.

Ca ministru de Externe, N. Titulescu și-a petrecut cea mai mare parte a timpului în străinătate, fiind într-un contact permanent cu lideri politici europeni, cunoscând la fața locului stările de spirit, depistând la vreme orice mișcare diplomatică și putând interveni la timp și eficient. A desfășurat o „diplomație preventivă", evitând astfel ca România să fie pusă în fața „faptului împlinit".

În concepția sa, „orice politică externă serioasă se întemeiază pe bune raporturi cu statele vecine". În acest sens, a acționat pentru dezvoltarea unor relații amicale cu Iugoslavia, Cehoslovacia și Polonia, pentru normalizarea raporturilor cu Ungaria, Bulgaria și Uniunea Sovietică. A adus o contribuție esențială la consolidarea Micii Înțelegeri, la întemeierea și afirmarea Înțelegerii Balcanice. A avut un rol decisiv în stabilirea relațiilor diplomatice între România și URSS, în 1934. A vizitat Budapesta și Sofia, căutând să netezească asperitățile dintre țara noastră și vecinul din Vest, respectiv cel din Sud.

Alianța cu Franța era pentru N. Titulescu un factor esențial în lupta pentru menținerea „sistemului de la Versailles". Această opinie era împărtășită de aproape întreaga clasă politică românească și avea o îndelungată tradiție, întemeiată pe afinitățile de origine, limbă și cultură. De aceea, Titulescu declara fără ezitare:

„Nu cunosc prietenie mai dezinteresată ca aceea ce stă la baza raporturilor franco-române“. Dar el nu înțelegea ca România să se afle la remorca Franței. Atunci când constata unele abateri ale diplomației franceze de la litera și spiritul tratatelor de pace, Titulescu nu ezita să intervină energic, atrăgând atenția asupra faptului că România nu putea accepta asemenea „derapaje“. El știa că „pacea este indivizibilă“ și că orice concesie făcută într-o anumită zonă putea avea consecințe imprevizibile asupra întregului continent. Semnificativă este reacția sa față de propunerea lui Mussolini, din februarie 1933, privind încheierea „Pactului celor patru“, prin care Italia, Germania, Franța și Marea Britanie se angajau să colaboreze pentru reglementarea tuturor chestiunilor europene, inclusiv în privința unor eventuale revizuiri teritoriale. Reacția lui N. Titulescu — împuternicit de toate statele Micii Înțelegeri — a fost extrem de vehementă. El nu a ezitat să declare: **„Dacă Franța renunță la sfânta sa misiune de protectoare a micilor puteri, ne vom lipsi de ea! Nu suntem într-atât de părăsiți de zei încât să nu mai putem găsi prietenii mai loiale și mai curajoase. Și chiar de-ar fi să rămânem singuri, nu ne vom închina în fața deciziei clubului păcii al vostru. Iar eu, eu am misiunea să vă previn în mod caritabil că revizuirea tratatelor va aduce războiul urmat de bolșevizarea Europei“**.

Campionul antirevizionismului

Titulescu devenise exponentul tuturor forțelor pacifiste și antirevizioniste din Europa. Conștient de acest rol, el intra fără a cere audiență în biroul ministrului de Externe al Marii Britanii și al omologului său francez, nu ezita să ridice tonul atunci când reprezentanții acestor mari democrații nu țineau seama de interesele statelor mici și erau gata să facă tranzacții oneroase pe seama lor, călcând în picioare tratatele și convențiile internaționale. Apusese demult vremea când un Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu erau admiși la un Congres internațional — cel de la Berlin, din 1878 — pentru a fi „auziți, dar nu ascultați“. Acum, glasul lui N. Titulescu era și „auzit și ascultat“. Primul ministru Edouard Daladier a fost nevoit să declare, la 6 aprilie 1933, că Franța „rămâne fidelă principiului egalității națiunilor, egalitate care implică asocierea la toate negocierile statelor interesate“. Recunoscând calitățile și rolul european al lui N. Titulescu, Edouard Herriot avea să aprecieze: **„Acest ministru al unei țări mici face o politică în stil mare. Ce om uimitor!“**.

Instalarea lui Hitler la putere în Germania, în ianuarie 1933, și adoptarea revizionismului ca principală orientare politică a unuia dintre cele mai mari state europene a ridicat în fața susținătorilor „sistemului de la Versailles“ problema găsirii căilor și mijloacelor de menținere a păcii. Din această perspectivă, a apărut ideea **securității colective**, al cărei susținător înflăcărat a fost N. Titulescu.

Pe această linie se înscrie Convenția pentru definirea agresorului și a agresiunii, semnată la Londra, în iulie 1933. N. Titulescu a stăruit și a obținut o definiție a noțiunii de teritoriu: „Prin teritoriu trebuie să se înțeleagă teritoriul asupra căruia un stat își exercită de fapt autoritatea“. Ministrul de Externe român aprecia că astfel s-a făcut un pas important spre recunoașterea de către Uniunea Sovietică a apartenenței Basarabiei la România.

Titulescu s-a ridicat cu hotărâre împotriva politicii de revizuire a granițelor, atrăgând atenția asupra faptului că **„revizuirea înseamnă război“**. Evident, el avea în vedere, înainte de toate, situația României. Într-un discurs rostit în Adunarea Deputaților, la 4 aprilie 1934, N. Titulescu afirma: **„Izvorâtă din poruncile unității noastre naționale, politica noastră externă are ca scop principal păstrarea ei, iar ca metodă constantă de lucru, coordonarea progresivă a acțiunii noastre cu cea a statelor cu interes comun, până la integrarea ei în grupuri internaționale, din ce în ce mai mari. De la național prin regional la universal, iată lozinca României peste granițe. [...] Revizuirea nu este pentru România numai amputarea moșiei strămoșești. Revizuirea este amputarea atributiilor istorice ale neamului nostru, tocmai în clipa în care el și-a desăvârșit unitatea“**. Un an și jumătate mai târziu, la 3 decembrie 1935, replicând lui Gabriel Béthlen, liderul Partidului Maghiar din România, care de fapt susținea politica revizionistă a guvernului de la Budapesta, N. Titulescu declara: **„Minoritățile nu au avut și nu vor avea un apărător mai cald în drepturile lor de egalitate decât mine [...]. Dacă însă este vorba ca prin minorități să ajungem la revizuire, vă repetăm: Nu, niciodată, nici revizuire, nici exagerații în virtutea unui tratat** *[cel al minorităților, din 1920, n.n.],* **care nu a avut niciodată sensul pe care pretențiile dumneavoastră de națiune dominatoare l-a dat în trecut și îl dă și astăzi“**.

Pentru concretizarea politicii de securitate colectivă, Titulescu a acționat în scopul încheierii unor tratate de asistență mutuală între un număr cât mai mare de state, care să constituie o plasă uriașă așezată peste țările revizioniste, astfel încât ele să nu se poată ridica împotriva *statu quo*-ului teritorial. În acest spirit, ministrul român de Externe a susținut semnarea, în mai 1935, a pactelor de asistență mutuală între Franța și Uniunea Sovietică, precum și între Cehoslovacia și Uniunea Sovietică. Conform principiului potrivit căruia „prietenii prietenilor noștri sunt prietenii noștri“, N. Titulescu avea în vedere încheierea unui pact de asistență mutuală între România și Uniunea Sovietică.

Dreptul forței vs forța dreptului

În cea de-a doua parte a anului 1935 și în prima jumătate a lui 1936, pe arena internațională au survenit

mutații importante. În octombrie 1935, Italia a atacat Abisinia, iar Consiliul Societății Națiunilor a cerut aplicarea unor sancțiuni economice împotriva agresorului. Cu acest prilej, s-a putut observa că, în fapt, forul cu sediul la Geneva nu putea asigura independența statelor membre. Mai mult, atunci când împăratul Hailé Sélasie a luat cuvântul de la tribuna Societății Națiunilor a fost huiduit de ziariștii italieni aflați în tribuna rezervată publicului, iar singurul diplomat care a intervenit pentru a cere restabilirea liniștii a fost N. Titulescu. În mai 1936, Abisinia a fost anexată de Italia, act acceptat de Societatea Națiunilor.

La 7 martie 1936, Germania a ocupat zona demilitarizată a Rhenaniei, încălcând astfel Tratatul de Pace de la Versailles și acordurile de la Locarno. Titulescu a reacționat prompt: **„Dacă repudierea unilaterală a tratatelor de pace ar putea fi acceptată fără consecințe, aceasta ar fi sfârșitul securității colective și al Societății Națiunilor. Am intrat într-o lume din care ne credeam ieșiți pentru totdeauna și care ar fi guvernată nu de forța dreptului ci de dreptul forței"**. Previziunea sumbră a lui N. Titulescu s-a dovedit, din păcate, exactă. Marea Britanie a protestat formal; la fel și Franța, deși aceasta era direct afectată de ocuparea Rhenaniei. Titulescu considera că principalul vinovat pentru adoptarea acestei atitudini capitularde era ministrul francez de Externe, Pierre Laval, pe care nu se sfia să-l caracterizeze astfel: „Pentru acest minunat pur sânge care este Franța, Pierre Laval este un rândaș îngrozitor care a luat locul tradiționalului jocheu de rasă la care acest pur sânge are dreptul".

Peste câteva luni, în iulie 1936, a izbucnit războiul civil din Spania; Germania și Italia au susținut rebeliunea generalului Franco, în timp ce Franța și Marea Britanie au adoptat politica de neintervenție. N. Titulescu era convins că o victorie a lui Franco echivala cu o încurajare pentru guvernanții de la Roma și Berlin de a face noi pași pe calea războiului; de aceea, a dispus ca 100 de tunuri și 15 avioane — comandate de guvernul român în Franța — să fie trimise în sprijinul Republicii spaniole.

Titulescu, „matelot" de ocazie

Pe acest fond — caracterizat prin eșuarea politicii de securitate colectivă, ca urmare a politicii conciliatariste promovate de guvernele de la Londra și Paris —, N. Titulescu depunea eforturi pentru încheierea pactului de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică. În iulie 1935, el a obținut din partea regelui Carol al II-lea și a guvernului Tătărescu împuterniciri depline pentru negocierea unui asemenea pact. Pe această bază a început, în septembrie 1935, negocieri cu Maxim Maximovici Litvinov, comisarul poporului pentru Afacerile Externe al Uniunii Sovietice.

Deși întâlnirile dintre cei doi aveau loc noaptea și în cel mai strict secret, ele au fost sesizate de agenții statelor revizioniste, care se simțeau lezate de o eventuală înțelegere româno–sovietică. Deosebit de vehemente au fost cercurile guvernamentale de la Berlin, care acuzau România că duce o politică de „încercuire" a Germaniei. La rândul lor, oficialii de la Budapesta susțineau că România devenea „un agent al Rusiei Sovietice în Europa". Oarecum surprinzător, guvernul Poloniei se declara împotriva unui pact româno–sovietic, susținând că el va spori ostilitatea Germaniei față de statele din această zonă a Europei.

În țară, existau cercuri politice ostile unui asemenea pact, deoarece el ar fi permis trupelor sovietice să intre pe teritoriul României și apoi să o ocupe. Între criticii cei mai fervenți ai politicii lui Titulescu se aflau Gheorghe I. Brătianu, Corneliu Zelea Codreanu, A.C. Cuza, Octavian Goga, Constantin Argetoianu. Dincolo de o anumită afinitate ideologică între aceștia, se afla preocuparea unei părți a clasei politice de a găsi noi căi și mijloace pentru apărarea integrității teritoriale a României. În opinia lor — mai ales a lui Gh.I. Brătianu — , România nu trebuia să se apropie de Uniunea Sovietică, ci să caute o alianță cu Germania, țara care se afla în plină ascensiune, tinzând să devină principala putere a Europei. Gh.I. Brătianu reușise să-și creeze importante relații la Berlin, iar la 16 noiembrie 1936 avea să fie primit de Hitler, care i-a declarat că „dacă România s-ar elibera de tendințele bolșevice (...), interesul Germaniei ar spori să vadă în acest colț al Europei o Românie independentă și puternică".

La rândul său, N. Titulescu replica adversarilor săi, declarând că era gata să negocieze un pact de asistență mutuală și cu Germania, dacă această țară era dispusă să garanteze integritatea teritorială a României. Numai că, în fapt, Titulescu

nu era recunoscut ca un interlocutor valabil la Berlin, el fiind declarat, mai mult sau mai puțin oficial, *persona non grata*.

Strângerea cercului de foc

Principalele forțe politice din România — atât cele de la guvern, cât și din opoziție — continuau să mizeze pe o singură carte: a alianței cu marile democrații occidentale (Marea Britanie și Franța), socotind Germania un dușman potențial, cu care nu se puteau stabili relații de colaborare.

Faptul că cele mai active forțe antisovietice erau de dreapta și de extrema dreaptă i-au oferit lui Litvinov prilejul de a afirma că politica lui Titulescu nu era și cea a României, care ar aluneca spre fascism. În fața acestor aprecieri, Titulescu s-a deplasat la București, unde a obținut, la 14 iulie 1936, un document prin care guvernul Tătărescu își reafirma orientările de politică externă și reconfirma deplinele puteri acordate ministrului de Externe de a încheia un pact de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică. Revenit la Montreux, unde se desfășura Conferința privind Strâmtorile Mării Negre, Titulescu i-a prezentat lui Litvinov noile împuterniciri. Comisarul sovietic i-a declarat: **„De data aceasta, văd că nu sunteți singurul care vreți pactul de asistență cu URSS“**.

Cei doi au trecut la redactarea proiectului de asistență mutuală, ajungând la următorul text: „**1.** Asistența mutuală în cadrul Societății Națiunilor (ca, de ex., în Tratatul cehoslovac sau francez) care să nu vizeze în mod special un stat, ci, în general, orice agresor european. **2.** Intrarea în acțiune a fiecărei din cele două țări se va face numai când Franța va fi intrat în acțiune. **3.** Guvernul URSS recunoaște că, în virtutea diferitelor sale obligații de asistență, trupele sovietice nu vor putea trece niciodată Nistrul fără a cere în acest sens din partea guvernului regal al României, la fel cum guvernul regal al României recunoaște că trupele române nu vor putea trece niciodată Nistrul în URSS fără o cerere formală a guvernului URSS. **4.** La cererea guvernului regal al României, trupele sovietice trebuie să se retragă imediat de pe teritoriul român la est de Nistru, după cum, la cererea guvernului URSS, trupele române trebuie să se retragă imediat de pe teritoriul URSS la vest de Nistru“.

Documentul, datat 21 iulie 1936, avea semnătura lui Litvinov — care, în dreptul punctelor 1, 2 și 4, a scris „acceptat“, iar în dreptul punctului 3 a notat: „Nu se acceptă“ — și a lui N. Titulescu, care a menționat: „Nu pot semna convenția fără articolul 3“. În fapt, punctele-cheie erau 3 și 4, acceptate de Litvinov, fapt ce-l determina pe Titulescu să aprecieze că **„Nistrul era recunoscut ca frontieră, fără ca Basarabia să fie cedată României de URSS“**.

În timp ce Titulescu era împuternicit de guvernul român să încheie acest pact, Litvinov a propus amânarea semnării lui până în septembrie 1936; de asemenea, el a cerut ca documentul să nu fie transmis prin cifru la București, ci să fie prezentat personal de Titulescu regelui și guvernului României. În fapt, Litvinov a jucat la „cacealma“. El nu avea împuterniciri din partea guvernului sovietic pentru semnarea unui asemenea pact de asistență și nici nu le putea obține. Motivul este unul singur: în 1924, când Biroul Politic al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a decis înființarea Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești, s-a prevăzut ca granița de Vest a acestei republici va fi pe râul Prut, ceea ce însemna decizia de anexare a Basarabiei „la momentul oportun“. În consecință, guvernul sovietic nu putea acorda împuterniciri ministrului său de Externe să semneze un document care prevedea, de patru ori, că granița între România și URSS era pe râul Nistru.

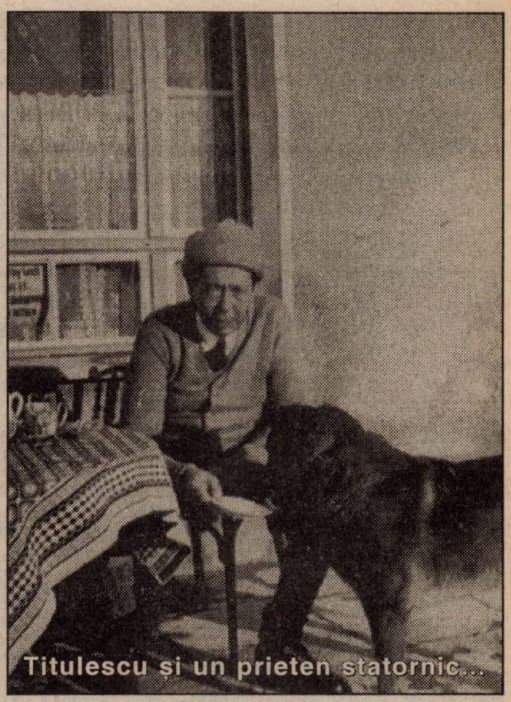
Titulescu și un prieten statornic...

Eșuarea politicii de securitate colectivă i-a creat lui N. Titulescu o situație extrem de dificilă. Glasul său pe plan internațional era tot mai puțin ascultat, iar în țară criticile la adresa activității sale se intensificau. După 7 martie 1936, „cercul de foc“ se strângea în jurul ministrului de Externe român, iar momentul debrcării sale era aproape. El devenise ținta atacurilor presei și oficialităților din Germania, Italia, Ungaria, Polonia și chiar din Franța și Marea Britanie. Nu odată, aceste atacuri erau suburbane, vizând fizicul său, relațiile homosexuale, obiceiurile din viața cotidiană etc. În fapt, era atacată politica externă a României promovată de N. Titulescu. Presa de dreapta și extrema dreaptă din țară era și mai virulentă, cerând demisia ministrului de Externe, care era prezentat ca fiind promotorul unor interese străine, ale iudeo-masoneriei, cu consecințe nefaste pentru România.

Dar, rolul decisiv îl aveau liderii politici care țineau în mâinile lor frâiele politicii naționale. Gheorghe Tătărescu, președintele Consiliului de Miniștri, nu mai era dispus să se lase dominat de

Bad Gastein, vara lui 1932: soții Titulescu, alături de diplomați și oameni politici români (printre ei, Grigore Gafencu și Dinu Cesianu)

ministrul său de Externe și propusese, în mai multe rânduri, regelui înlocuirea lui Titulescu. Carol al II-lea se simțea eclipsat de personalitatea lui Titulescu și aprecia că sosise vremea să se dispenseze de un colaborator incomod și să preia în „mâinile regale" conducerea politicii externe a României. Camarila regală era tot mai ostilă lui Titulescu; Elena Lupescu nu putea uita faptul că acesta „se ținea la distanță" și a evitat să-i facă o vizită la vila din Aleea Vulpache.

Lovitura de grație

Socotind că terenul era deja pregătit, Carol al II-lea și Gheorghe Tătărescu au pus la cale lovitura de grație. Sub pretextul că se impunea „omogenizarea guvernului", Tătărescu și-a depus mandatul, la 29 august 1936, iar regele l-a însărcinat în aceeași zi cu constituirea unui nou cabinet. În fapt, era vorba de o remaniere guvernamentală, în urma căreia funcția de ministru de Externe a fost atribuită lui **Victor Antonescu**, fruntaș al Partidului Național–Liberal. Titulescu, neavizat despre această remaniere, a fost anunțat, printr-o telegramă, că nu mai este ministru de Externe al României.

Aflat la Cap Martin, el a declarat presei: „Noul guvern nu mai are nevoie de serviciile mele. E dreptul său. Aș fi preferat, totuși, să fi fost pus dinainte în curent cu intențiile sale, căci nu eu aș fi fost cel care să fi încurcat cu persoana mea pe cineva". După ce, în repetate rânduri, Titulescu își prezentase demisia, iar Carol al II-lea și Gh. Tătărescu au stăruit să revină, satisfăcându-i cererile, de această dată regele și prim–ministrul s-au răzbunat într-o manieră „balcanică"...

După remanierea din 29 august 1936, Carol al II-lea, Gheorghe Tătărescu și Victor Antonescu au făcut repetate declarații potrivit cărora politica externă a României nu avea un caracter personal, nu era expresia voinței unui singur om, și că ea va continua pe linia tradițională, bazată pe marile democrații occidentale (Franța și Marea Britanie), pe Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, pe relații amicale cu toți vecinii, inclusiv cu Uniunea Sovietică în vederea definitivării pactului de asistență mutuală.

Moscova s-a folosit de înlăturarea lui N. Titulescu din guvern pentru a susține că politica externă a României s-a schimbat și că semnarea pactului de asistență mutuală „nu mai este de actualitate". Astfel, Litvinov nu se mai simțea angajat față de cele convenite cu omologul său român, la 21 iulie 1936.

Prin înlocuirea lui N. Titulescu, la 29 august 1936, se încheia o etapă importantă din istoria relațiilor diplomatice ale României, caracterizată prin **inițiativă, consecvență, dinamism și autentic prestigiu internațional**. Prin numirea în fruntea Ministerului de Externe a unei personalități șterse, puțin cunoscută pe plan internațional, Carol al II-lea și Gheorghe Tătărescu au urmărit retragerea României din prim–planul diplomației în contextul eșuării securității colective europene și promovarea unei politici cât mai prudente, vizând strict interesele naționale. ■

din galeria marilor predecesori și urmași ai lui Titulescu

1. Take Ionescu (1858–1922)

Anastasie IORDACHE*

Generația întregitorilor de Țară a beneficiat de mari personalități ale timpului, cu înalte studii în țară și străinătate, sub influența unor curente ideologice înaintate ale timpului lor, care au făcut posibilă constituirea partidelor politice românești. Din generația Marii Uniri a făcut parte și Take Ionescu, unul dintre cei mai aprigi militanți pentru cauza națională.

Calități de excepție

Născut la Ploiești, la 13/25 octombrie 1858, fiu al lui Gheorghe Ivan și al Eufrosinei, Take Ionescu *(v. foto, în 1892, când era ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, în guvernul condus de Lascăr Catargiu, 1891–1895, n.red.)* a evoluat spiritual în condițiile făuririi statului național român modern. Încă de mic copil și-a dovedit calități aparte menite a-i deschide larg porțile cunoașterii, în toată domeniile. După strălucitoare studii în țară, efectuează strălucite studii superioare la Universitatea din Paris, timp de șapte ani, obținând licența și doctoratul în drept. A frecventat cluburi și asociații în capitala Franței, vădind înclinare spre analiza marilor probleme cu care era confruntată patria sa, România, în anii imediat următori cuceririi Independenței. S-a remarcat prin neasemuitul talent oratoric și prin temeinicia argumentelor sale în susținerea diverselor aspecte. După susținerea tezei de licență la Facultatea de Drept, în 1881, Take Ionescu a susținut examenul de doctorat în Drept, „magna cum laude", cu o teză intitulată „La recherche de la paternité naturelle". În același an, se căsătorea, în Anglia, cu Elisabeth (Bessie) Richards, fiica unui „resectabil burghez din Londra", în pofida voinței categorice a tatălui său. Revenit în țară, s-a înscris la baroul de avocați din Ilfov, făcând o strălucită carieră.

Profund interesat de o carieră politică, tânărul Take Ionescu a intrat în Partidul Național–Liberal, la îndemnul președintelui său, care era prim–ministru, Ion C. Brătianu. Realmnte, el fusese sedus de marea personalitate a lui C.A. Rosetti, care, curând, a intrat în divergență cu șeful partidului părăsindu-l, apoi decedând în 1885. Take Ionescu a fost ales deputat liberal în prima legislatură după revizuirea Constituției, în 1884. S-a remarcat, de la început, în campania electorală, apoi la tribuna Camerei, prin numeroase cuvântări, care au entuziasmat publicul bucureștean, sporindu-i faima de mare orator.

Lunga guvernare a lui Ion C. Brătianu a exasperat opoziția nerăbdătoare să preia puterea, încât, după decesul lui C.A. Rosetti, și alți lideri liberali îl părăsesc pe șeful guvernului și Partidului Liberal, în primul rând fratele său mai mare, Dumitru Brătianu, apoi Mihail Kogălniceanu și alții. Take Ionescu nu rămâne nici el în cumpănă și părăsește PNL numai după opt luni, devenind disident liberal, timp de șase ani. A participat activ la întrunirile opoziției unite pentru răsturnarea guvernului condus de Ion C. Brătianu, treptat părăsind și principiile doctrinare liberale, în favoarea doctrinei conservatoare, către care se simțea atras. Astfel că începutul anului 1887 marchează detașarea categorică a lui Take Ionescu de politica guvernamentală, el devenind un opozant redutabil, care se manifesta în toate împrejurările. Interpelările sale în Cameră dobândesc aspectul unor atacuri contra guvernului, sub diverse pretexte.

Treptat, Take Ionescu se detașează chiar de liberalii disidenți, grăbindu-se să se impună celor care-l doreau de partea lor, conservatorii, adversari politici tradiționali ai liberalilor. Cu maxime eforturi, el a contribuit la căderea guvernului Brătianu, dar, în loc să adere la gruparea junimistă, de nuanță conservatoare moderată, a acceptat, în 1891, oferta unui portofoliu de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în guvernul lui Lascăr Catargiu, șeful Partidului Conservator, dominat de ultraconservatori. În calitate de ministru, s-a remarcat prin contribuții esențiale la reformarea învățământului românesc, care mai avea încă reminiscențe vetuste, tradiționale, incompatibile cu lumea modernă. A întâmpinat o opoziție îndiriguită în Parlament, dar a reușit în bună parte.

* Dr., fost cercetător științific principal la Institutul de Istorie „N. Iorga", București; lucrare recentă: ***Take Ionescu***, București, Ed. Mica Valahie, 2001, 304 p.

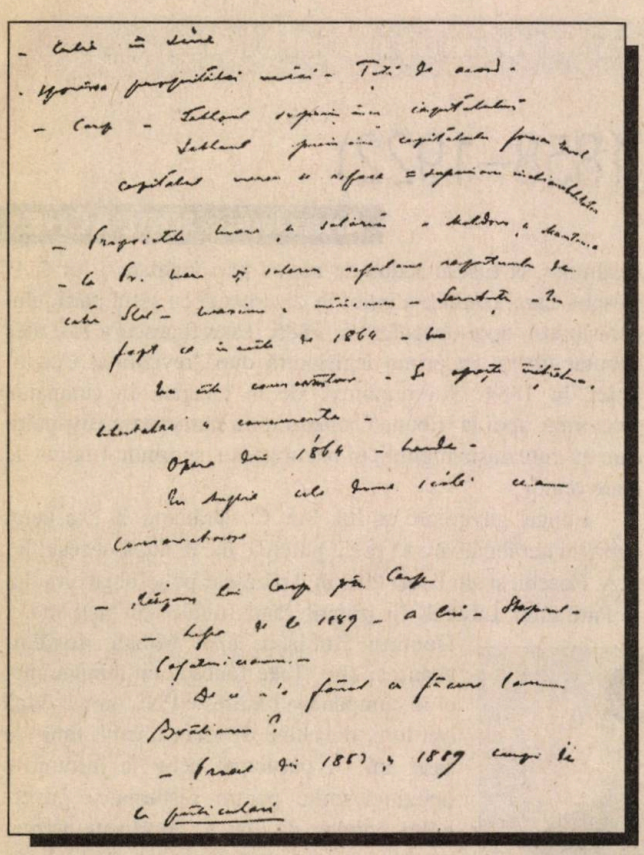

Note ale unui discurs al lui Take Ionescu

Cea mai merituoasă contribuție a sa ca ministru de resort a fost însă acordarea, în secret, a unor importante sume de bani școlilor românești din Transilvania. Ulterior, a fost vehement atacat de către șeful celuilalt partid de guvernământ, liberalul moderat D.A. Sturdza, cu care a purtat o îndelungată polemică, evidențiindu-i meschinele intenții.

În dispută cu marii latifundiari

Altminteri, Take Ionescu, provenit din clasa mijlocie, a apărat cu tenacitate interesele marilor latifundiari conservatori; era veșnic în competiție pentru putere cu liberalii, care avansau reforme și creau noi instituții în discordanță cu interesele conservatorilor. Fără a deține nici măcar câteva hectare de pământ, el s-a erijat în cel mai aprig combatant al reformelor liberale, din dorința de a se face util și a se remarca drept un succesor al lui Lascăr Catargiu la conducerea Partidului Conservator, apoi a guvernului. N-a reușit, fiind înlăturat din competiție de marii latifundiari conservatori, precum Gh. Cantacuzino, apoi Petre P. Carp, prin fuziunea dintre grupurile conservatoare, în 1907. Eliminat din competiția pentru șefia Partidului Conservator, Take Ionescu n-a trecut în disidență, ci a înființat un nou partid, denumit Conservator–Democrat. După răsunătoare succese electorale în alegerile parțiale, n-a reușit însă să obțină puterea, regele Carol I acordând-o lui P.P. Carp, la începutul anului 1911. Împotriva acestuia, Take Ionescu s-a aliat cu liberalii, reușind să-l înlăture de la guvern, în favoarea lui Titu Maiorescu.

După izbucnirea crizei balcanice, regele Carol I a acordat puterea unui guvern de colaborare conservatoare Titu Maiorescu–Take Ionescu, cu îndepărtarea definitivă a lui P.P. Carp. În guvernul de colaborare, Take Ionescu a avut un rol moderat, între poziția radicală a liberalilor lui Ion I.C. Brătianu și cea filogermană a fostei grupări junimiste, condusă de P.P. Carp, care exercita presiuni pentru utilizarea forței armate contra Bulgariei, mărite considerabil teritorial în urma primului război balcanic. În acel timp, însă, Bulgaria era susținută de Rusia, iar această mare putere se sprijinea pe Anglia și Franța, pe care Take Ionescu nu accepta în nici un fel să le irite, căci le dorea concursul în rezolvarea idealului românesc al întregirii statale, care nu era posibil decât în detrimentul Austro–Ungariei.

Perseverent și tenace, Take Ionescu n-a acceptat o intervenție contra Bulgariei în primul război balcanic, dar a acceptat-o în cel de-al doilea război, căci și-a atacat foștii aliați, Serbia și Grecia, la îndemnul stăruitor al Austro–Ungariei. Rolurile se inversaseră: Rusia sprijinea de data aceasta Serbia contra Bulgariei. România a intervenit armat cu acordul Rusiei, Angliei și Franței pentru reglementarea conflictului, care putea degenera în război mondial prin intervențiile Marilor Puteri. Învinsă, Bulgaria a acceptat să participe la Conferința de Pace de la București, la care, între altele, a semnat Tratatul, care stipula cedarea Cadrilaterului dobrogean României *(v. „Dosarele Istoriei", nr. 1(65)/2002)*.

Guvernul de colaborare își încheiase misiunea, demisionând, la finele lui 1913, în favoarea numirii unui guvern liberal prezidat de Ion I.C. Brătianu. Take Ionescu adoptă o poziție mediană în timpul dezbaterilor reformelor liberale vizând votul universal și o largă expropriere în scopul împroprietăririi țăranilor. Izbucnirea primului război mondial întrerupe procesul aplicării reformelor liberale.

Cu profunzime în detectarea autorilor războiului, Take Ionescu stabilește corect și pertinent cauzele. Cunoscut ca un mare vizionar, căci dispunea de o intuiție puțin obișnuită, el publica, în 1915, un studiu remarcabil, intitulat „Originile războiului". „Nu există, nu poate să existe om înzestrat cu o închipuire destul de puternică spre a-și imagina toate urmările acestei înfricoșate catastrofe, pe care în lipsa unui nume nepotrivit, o numim război", scria el între altele. Considera că este vorba de „uri sălbatice", care au luat locul cuceririlor civilizației, mizerii care vor lovi bugetele tuturor statelor. Lumea Nouă o va lua înaintea bătrânei Europei, va fi provocată o „cascadă de tronuri". El stabilea că provocatorii războiului au fost Austro–Ungaria și contele Istvan Tisza. În concepția lui, „Austria este un stat fundamental deosebit de toate celelalte

state ale lumii. E o fosilă în lumea modernă. E un stat fără să fie o națiune. Nu e, în realitate, decât o dinastie, un guvern și o armată. Singurul loc unde Austria poate fi găsită e în tabere. În Imperiul habsburgic sunt multe națiuni. Singura care nu se găsește în ele este națiunea austriacă. Aceasta nu există. Dacă un accident de drum de fier ar omorî pe toți membrii familiei habsburgilor, Austria ar înceta să existe *ipso facto*. Nimic n-ar putea să înlocuiască pe habsburgi spre a da ca rezultat menținerea imperiului în granițele lui de azi. Un astfel de organism, fiind mai ales un organism militar, războiul este pentru el lucrul firesc prin excelență".

Take Ionescu *(v. foto)* argumenta că, în toată perioada crizei balcanice, Austria a tins necontenit la declanșarea războiului general. El susținea că este inexact a spune că maghiarii au împiedicat, în vreun fel, veleitățile de cucerire ale Austriei. Mai ales după 1867, când s-a afirmat cu tot mai multă vigoare hegemonia maghiară nu numai în regatul maghiar, dar în toată monarhia dualistă: „Maghiarii, departe de avea interes să împiedice tendința cuceritoare a habsburgilor, se fac instrumentele acestei tendințe. Asasinatul de la Sarajevo fu pentru războinicii de la Viena un dar ceresc. Puseră mâna pe el cu bucurie macabră". Ce a urmat, se știe: „În capul bandei care exploata cadavrul arhiducelui, pentru a da foc Europei, trebuie să punem pe contele Tisza".

În temeinicul său studiu, Take Ionescu susține că, în pregătirea și declanșarea războiului mondial, un rol primordial l-a avut prim–ministrul maghiar, contele Istvan Tisza: „Moartea arhiducelui *[Franz Ferdinand, moștenitorul Tronului, n.n.]* îl dezbară de grija lui cea mare pentru soarta maghiarismului în ziua când împăratul antimaghiar avea să se urce pe tron. El simți maghiarismul mântuit și se hotărî să-l înalțe. Trebuia cu orice preț să lovească în mișcările naționaliste, care ar putea să dea naștere unei mișcări a hegemoniei maghiare". Prim–ministrul maghiar a fost promotorul acestei hegemonii printr-o maghiarizare excesivă „Acesta e visul de nebunie care a cufundat Europa în jale, vis unit cu celălalt vis de nebunie, acel al Germaniei". Contele Tisza reprezenta în chip ideal „megalomania maghiară", care l-a împins să comită crima din 1914, care a dus la prăbușirea hegemoniei mahiare. Spre deosebire de cei doi împărați, el a ieșit altfel de pe scena politicii, adică asasinat.

Într-un lung și temeinic argumentat discurs în Cameră, la 16 și 17 decembrie 1915, intitulat apoi „Politica instinctului național", Take Ionescu solicita intrarea în război a României de partea Antantei în scopul înfăptuirii idealului național. El susținea, cu îndreptățire, că „a sunat ceasul". Nu mai trebuie cumpănit prea mult între cele două alternative, căci una singură se dovedea salvatoare. Astfel, prețul unei politici contra Rusiei va fi pierderea definitivă a românismului de peste Carpați. Pentru românii din Regat, alternativa ar fi vasalitatea față de Ungaria. Foloasele alianței cu Puterile Centrale s-au epuizat. De aceea, generația lui Take Ionescu avea o mare, o uriașă misiune: „Pe această generație a ursit-o soarta să îndeplinească fapta cea mare. Ea va fi gropașa muncii de veacuri sau zămislitoarea unei vremi așa de frumoase încât vedenia ei mă amețește".

Categoric, de partea Antantei

Pentru neutralitate în Consiliul de Coroană din 1914, Take Ionescu se pronunță categoric în favoarea intrării în războiul mondial de partea Antantei. La împlinirea idealului românesc al întregirii statale, Take Ionescu a avut un rol important. Entuziasmul său, propaganda intensă pentru intrarea în război de partea Antantei s-au dovedit totuși intempestive, ineficiente, stânjenind tratativele anevoioase și îndelungate ale lui Ion I.C. Brătianu cu diplomații Rusiei, în scopul acceptării condițiilor sale, apoi încheierea Tratatului de alianță cu Antanta, care să preceadă intrarea în război. Pentru că guvernul rus făcea presiuni care să determine intrarea în război fără acceptarea condițiilor românești și fără nici un tratat. Când a reușit în scopul urmărit, Ion I.C. Brătianu nu a mai avut nevoie de nici un impuls din partea opoziției unioniste și s-a decis să intre în război. Take Ionescu îl va sprijini. Colaborarea sa ulterioară la guvern nu va fi lipsită de divergențe, aplanate cu dificultate, până la destrămarea colaborării, care va surveni inevitabil la începutul anului 1918.

Intrarea în război s-a dovedit foarte folositoare Aliaților și foarte dureroasă pentru România, care și-a văzut înșelată nu numai așteptările, dar însăși împlinirea prevederilor militare din Convenția încheiată. Astfel că, după un atac impetuos peste Carpați, urmează o retragere dezastruoaă, Puterile Centrale pătrunzând prin sud, unde armata rusă trimisese doar 40.000 de militari în loc de 200.000, cum se angajase prin Convenție. După ocuparea Olteniei, Munteniei și Dobrogei, guvernul, armata și Parlamentul, împreună cu familia regală, s-au retras

la Iași. În decembrie 1916, a fost constituit un guvern de uniune națională Ion I.C. Brătianu–Take Ionescu. În pofida unor divergențe în problema atitudinii față de Aliați și față de reluarea dezbaterii reformelor liberale în Parlamentul de la Iași, guvernul de colaborare a supraviețuit până în februarie–martie 1918, când Take Ionescu s-a detașat categoric de Ion I.C. Brătianu în privința încheierii Tratatului de Pace separat cu Puterile Centrale, căruia primul se opune înverșunat. Take Ionescu a plecat peste hotare, în Franța, unde se considera mai folositor cauzei naționale. A și fost, de altminteri. La începutul lunii octombrie 1918, s-a constituit, la Paris, Consiliul Național al Unității României, al cărui președinte a fost ales Take Ionescu. În toate demersurile sale, el susținea principiul naționaliștilor.

În perspectiva înfrângerii Puterilor Centrale, ca urmare a intrării în război a SUA, în 1917, Take Ionescu întrevedea România Mare. Scriind în țară, de la Paris, unui prieten, la 17 noiembrie 1918, menționa: „România Mare este asigurată. America a consimțit și ea". Foarte entuziast și bucuros, Take Ionescu nu se putea reîntoarce în țară, solicitând lui Ion I.C. Brătianu un guvern național. Dornic de a face parte din delegația română la Conferința de Pace de la Paris, Take Ionescu nu a putut fi numit, căci refuza să accepte condițiile lui Ion I.C. Brătianu de colaborare la guvern. În consecință, spre paguba unor mai eficiente demersuri ale delegației române, el a acționat doar în plan personal, având întinse relații în lumea diplomatică. Pe când Ion I.C. Brătianu se menținea categoric pe poziția valabilității Tratatului de alianță cu Antanta, din 1916, Take Ionescu susținea în mod contrar, acceptând principiile abstracte ale președintelui american W. Wilson. Primul acorda prioritate intereselor naționale, ultimul — celor ale Aliaților, pe considerentul că ei vor statua frontierele României, în ultimă instanță, și nu trebuiau iritați.

Divergențele recente și cele de dată mai veche au făcut imposibilă orice colaborare ulterioară dintre ei. Mai mult, într-un lung discurs, rostit la 16 decembrie 1919, Take Ionescu a atacat vehement politica lui Ion I.C. Brătianu din timpul războiului mondial, deși participase și el la guvernare, în ultima parte chiar ca vicepreședinte al Cabinetului. I-au separat permanent concepțiile politice și principiile doctrinare. Astfel, Take Ionescu era un democrat, dar nu îndeajuns spre a fi și un liberal. Ion I.C. Brătianu era extrem de orgolios în urma succeslor repurtate pentru a mai face concesii lui Take Ionescu, precum în timpul războiului, spre a mai colabora. A greșit, păgubind delegația română la Conferința de Pace de la Paris de un aport prețios. A greșit și Take Ionescu în continuarea și amplificarea ranchiunei sale mai vechi contra lui Brătianu, căruia mai toate îi ieșiseră precum deja preconizase. Take Ionescu voia acum puterea, pe care Brătianu refuza tenace să i-o accepte, pentru că și regele se opunea.

Contribuția lui Take Ionescu va fi esențială în anii 1920–1921, ca ministru de Externe în guvernul generalului Al. Averescu. Remarcabile au fost acțiunile sale în sprijinul intereselor și drepturilor României la Conferința internațională a Dunării, apoi la preliminariile constituirii Micii Înțelegeri, împlinite numai după decesul său, în 1922. El concepea acest organism cu rol defensiv contra tendințelor revarșarde ale Germaniei. Astfel, la o întrevedere cu M. Paléologue, spunea: „Germania nu s-a schimbat, evenimentele celor cinci ani de război au alunecat peste ea ca apa pe lama de oțel, fără a o lăsa cu sentimentul responsabilităților și al înfrângerii". El repeta adeseori: „Inamicul este în picioare". Ca atare, Take Ionescu preconiza o alianță a tuturor statelor de la Baltica la Marea Egee: „Pentru o alianță generală trebuie să fim cinci cu Polonia. O alianță în cinci ar fi, în adevăratul înțeles al cuvântului, o mare alianță europeană. Sub egida Franței și a Angliei, ea ar constitui o barieră transversală în Europa, care ar proteja ordinea în interior și ar împiedica atacurile din afară". Constituirea Micii Înțelegeri va avea loc pe etape. Guvernele statelor învinse au primit cu ostilitate constituirea Micii Înțelegeri, care avea un caracter defensiv, urmărind numai menținerea securității frontierelor în această regiune.

Rusia bolșevică reprezenta alt pericol revizionist căruia Take Ionescu se vedea nevoit să-i facă față. El manifesta o grijă și o preocupare constantă față de pericolul bolșevismului în Europa Centrală și de Sud–Est. Ca ministru de Externe, trimitea frecvent instrucțiuni ministrului României la Varșovia, Al.G. Florescu, pentru negocierile cu guvernul sovietic; de asemenea lui G. Filality, delegatul Romămiei în tratativele cu delegatul sovietic Karaham, îi transmitea că trebuie să declare categoric că România nu dorește reluarea relațiilor diplomatice, nici chiar comerciale, înainte de negocierea, la Moscova, de către ministrul român a restituirii tezaurului. Lui Al.G. Florescu îi scria: „Niciodată nu am crezut că tezaurul nostru va fi restituit, cum, de asemenea, am știut că guvernul sovietic nu urmărește să reia relații diplomatice cu România, pentru a strivi țara noastră cu propaganda revoluționară sub scutul imunității diplomatice. Este evident că am face cea mai mare greșeală dacă ne-am învoi la o asemenea socoteală, în care noi am pierde totul fără a lua nimic".

Laborioasa activitate diplomatică a lui Take Ionescu a luat sfârșit o dată cu demisia guvernului Averescu, la finele lui 1921. Regele Ferdinand îi încredințează, în sfârșit, formarea următorului guvern, care n-a durat decât o lună, din cauza votului de blam din Parlament dat de numeroșii și puternicii săi adversari. După demisia de rigoare, va pleca în Italia, unde va deceda surprinzător, la numai 64 de ani. Take Ionescu s-a dovedit un mare român în anii neutralității și ai primului război mondial. A fost și un mare european, militând de timpuriu pentru încheierea unor pacte regionale, în primul rând în Balcani, apoi și în Europa Centrală. Cu toate resursele și energiile, Take Ionescu s-a integrat generației întregitorilor de Neam și Țară. ■

2. Grigore Gafencu (1892–1957)

Valeriu Fl. DOBRINESCU*

Grigore Gafencu s-a născut la 30 ianuarie 1892, la București[1], în familia inginerului Alexandru Gafencu, descendent al unei vechi familii boierești rutene, pe nume Agafencu, împământenită în Basarabia în secolul al XVII-lea, sub numele de Gafencu. Bunica sa, Ecaterina Gafencu, fiica slugerului Iordache Gafencu, boier basarabean cu demnități obținute la începutul secolului al XIX-lea, s-a căsătorit cu un englez, Saunders, fiul lui John Saunders, directorul Pinacotecii din Edinburgh. Chemat în Rusia, John Saunders s-a stabilit cu soția sa la Sankt Petersburg. Fiul acestora, John, a fost naturalizat în Rusia[2]. Apartenența la masonerie i-a adus exilul în Basarabia. Ajuns la maturitate, fiul Ecaterinei și al lui John Saunders, Alexandru, tatăl viitorului mare diplomat, a optat, din mândrie față de ascendența mamei sale, pentru numele Gafencu și, la 36 de ani (probabil în 1879), s-a stabilit la Fălticeni, apoi la București. Mama viitorului diplomat era Raluca Costache.

Un combatant, două războaie

Grigore Gafencu *(v. foto)* a început școala în București, apoi și-a continuat studiile la Lausanne, unde, datorită faptului că tatăl său era un om cu stare, a ajuns ca intern la 11 ani. În continuare, s-a înscris la Facultatea de Științe Juridice în orașul de pe malurile Lacului Leman (Geneva). După absolvirea acesteia, a plecat la Paris, la Universitatea Sorbona, pentru a-și pregăti doctoratul în științe juridice, pe care îl va obține în anul când începe prima conflagrație a secolului, în 1914. La Paris, Gafencu a studiat în Cartierul Latin și a frecventat cercurile literare, scriind poezii și chiar mici piese de teatru. Dar lucrul cel mai important este acela că a devenit corespondent la „Epoca", considerată cea mai francofilă[3] publicație din România din primele decenii ale veacului XX.

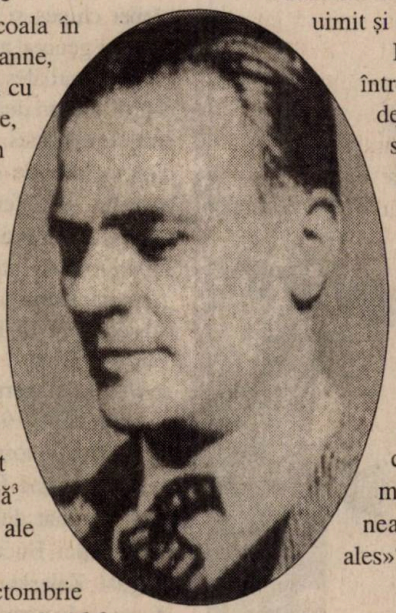

Grigore Gafencu a fost recrutat, la 1 octombrie 1912, fiind repartizat la Regimentul de Artilerie; la 16 februarie 1913, a devenit caporal, iar la 22 iunie 1913, sergent, absolvent al Școlii pregătitoare de ofițeri rezervă[4]. A participat la al doilea război balcanic și a păstrat un carnet cu unele însemnări de ordin militar[5]. La 1 octombrie 1913, a fost trecut în rezervă ca sublocotenent[6], ultima unitate militară în care a activat fiind Divizionul 2 Obuziere.

La 1 noiembrie 1915, Grigore Gafencu a demonstrat „autoritate" și foarte „mult curaj"[7], nefiind însă destul de rezistent sub raport fizic. A fost avansat locotenent la 19 noiembrie 1916[8], și mutat la aviație. După ce a urmat Școala de Aviație de la Botoșani (decembrie 1916–februarie 1917), a fost atașat pe lângă Corpul 30 Armată Rusă[9].

Grigore Gafencu a participat la primul război mondial alături de francezi în cadrul escadrilei de observație „Farman VII", escadrilă mixtă româno–franceză din cadrul Grupului 1 Aeronautic român, comandat de căpitanul francez André Goulin, constituită după sosirea în România, în luna octombrie 1916, a Misiunii conduse de generalul Henri Mathias Berthelot[10]. În septembrie 1917, Grigore Gafencu a fost avansat căpitan[11] și numit șef de observator la escadrila „Farman VII". Aprecierile superiorilor îl califică drept un om „foarte inteligent și cult, de o perfectă educație civică"[12]. Zborurile efectuate[13] — circa 180 de ore — și activitatea sa deosebită pe front „au uimit și misiunea franceză"[14].

Pentru faptele de arme din războiul de întregire a României, Grigore Gafencu a fost decorat cu înalte ordine militare[15] românești și străine: Ordinul „Mihai Viteazul", clasa a III-a, „Crucea de război britanică", „Steaua României" (cavaler). După aproape două decenii de la războiul mondial, rememorând participarea sa, Grigore Gafencu scria: „Era în ultimele zile ale războiului nostru, la Tecuci. Coboram din avion după o recunoaștere pe front. Doi civili așteptau pe câmpul de aterizare știrile aduse din văzduh — doi miniștri. Unul era Vintilă Brătianu, celălalt I. Gh. Duca. Venind spre mine, Duca mi-a strâns mâna și mi-a zis cu glas de prietenească aprobare: «Primejdioasa armă ți-ai ales»"[16].

Ziarist și om politic

Imediat după Marele Război, Grigore Gafencu a început să practice ziaristica și avocatura. Este întemeietoriul, în 1921, al bilunarului politic, literar și economic „Revista Vremii", care a apărut în 1924. În anul 1923, a preluat conducerea cotidianului economico–financiar „Argus", publicație a cercurilor financiare și economice românești. Este membru fondator al

* Prof.univ.dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din Craiova; recent, coautor al prefeței la vol. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno–americane 1940–1990*, Iași, Institutul European, 2002, 591 p.

agenției telegrafice de presă „Orient Radio" (RADOR), întemeiată în iunie 1921, care, în intervalul 1921–1929, a activat ca agenție guvernamentală de știri. Pregătirea juridică de excepție i-a permis să fie ales ca expert în consilii de administrație a mai multor întreprinderi și bănci, precum: IAR „Vulcan", „Columbia", „Ford–România", „Seta", „Mărășești", „Standard Electrica România".

În 1920, s-a căsătorit cu ziarista franceză Marguerite Blanche Candy.

Activitatea publicistică l-a ajutat pe Grigore Gafencu să intre în viața politică. El a aderat la Partidul Țărănesc, condus de învățătorul Ion Mihalache, etalând calitățile unei personalități dinamice, lucide și reformatoare. Formațiunea lui Mihalache i-a oferit șansa unei rapide cariere politice, care a continuat și după crearea, în octombrie 1926, a PNȚ. A fost membru al Delegației Permanente și al Comitetului Executiv, situându-se în aripa de centru–stânga a noii formațiuni.

A deținut mai multe funcții importante în formațiunile național–țărăniste: subsecretar de Stat la Lucrări Publice și Comunicații în guvernele Iuliu Maniu (14 noiembrie 1929–6 iunie 1930) și G.G. Mironescu (7–12 iunie); ministru secretar de Stat la Președinția Consiliului de Miniștri în cabinetul Iuliu Maniu (17 iunie–9 octombrie 1930); subsecretar de Stat la Externe în guvernele Al. Vaida–Voevod (9 iunie–10 august 1932; 11 august–21 octombrie 1932)[17]. În alegerile parlamentare din noiembrie 1934, a fost ales senator de Caliacra, cu mandat până în 1937[18].

Gafencu decorat de regele Carol II

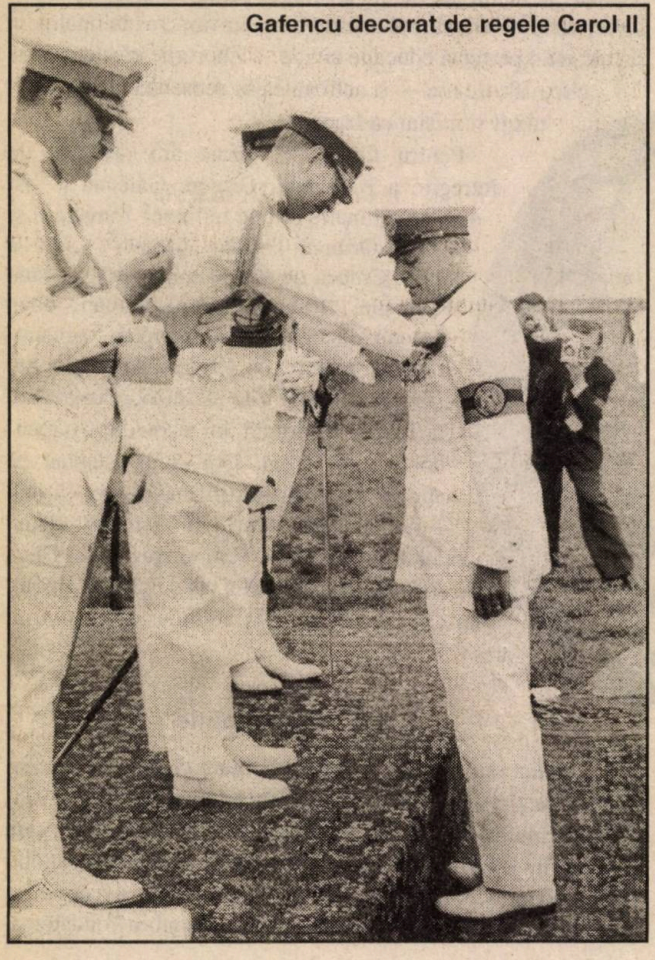

În diplomație, practic, Grigore Gafencu a intrat în 1929, când a devenit secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, funcție ce i-a permis să conducă delegația română care a participat la Conferința Micii Înțelegeri, desfășurată la București. Conferința a avut loc în contextul planului de uniune vamală austro–ungar. Statele Micii Înțelegeri voiau să propună Ungariei și Austriei un plan de colaborare, ca un mijloc de a opri o apropiere a acestora de Germania. O ședință preliminară, care a avut loc la București, la 11 februarie 1929, a abordat posibilitățile practice de aplicare a art. 222 din Tratatul de la Saint Germain, și art. 205 din Tratatul de la Trianon, „pentru a crea o apropiere între statele dunărene"[19]. Între delegația României (Grigore Gafencu, Savel Rădulescu, Ernest Ene, I. Christu), Cehoslovaciei (Künzl Jizerski, Idenek Augenthaler) și Iugoslaviei (dr. Slavko Secerov) s-a discutat ordinea de zi a viitoarei conferințe. Secerov a propus stabilirea unor legături economice normale între statele Micii Înțelegeri și extinderea acestor măsuri față de celelalte state dunărene[20].

Gafencu — scria un cunoscut diplomat român — era „un bărbat chipeș și cu mult farmec personal"[21]. Prezența sa ca secretar general al Ministerului Afacerilor Străine — impusă de PNȚ și, mai ales, de Maniu s-a dovedit inițial „impopulară" în cadrul acestui departament, din cauza tinereții titularului (36 de ani) și, mai ales, faptului că Gafencu nu provenea din rândul diplomaților de carieră. Treptat însă, competența, sârguința, curtenia și deferența față de funcționarii ministerului l-au impus, dar nu și în fața titularului, G. Mironescu, „gelos pe superioritatea intelectuală, pe pregătirea și prestigiul personal al principalului său colaborator"[22], care „l-a ajutat" să ajungă la subsecretariatul Lucrărilor Publice. Totuși, în iunie 1932, Al. Vaida–Voevod îl va aduce pe Gafencu în postul de subsecretar de Stat la Afacerile Străine.

În 1931–1932, au avut loc, la inițiativa Franței și Poloniei, discuții româno–sovietice privind încheierea unui tratat de neagresiune. Titulescu, pe atunci ministru la Londra, nu a fost informat decât târziu de aceste contacte, și nu de șeful diplomației Bucureștilor, prințul D. Ghica, ci de polonezul August Zaleski. Diplomatul a avertizat asupra posibilelor efecte — în ceea ce privește statutul României în Basarabia — existente în proiectul pactului de neagresiune și cerea includerea arbitrajului și concilierea[23]. Aflând de rezultatul discuțiilor de la Riga, Titulescu s-a opus atât contactelor inițiale, cât și continuării discuțiilor de la Moscova. W. Bacon Jr., care a consultat fondul Titulescu, de la Hoover Archives, scrie că, contrar discuțiilor anterioare, Al. Vaida–Voevod și Grigore Gafencu ar fi dat instrucțiuni lui Victor Cădere să facă concesii

majore în timpul discuțiilor cu Litvinov[24]. Titulescu ar fi declarat că „orice discuție litigioasă acționează în defavoarea României". Șeful diplomației sovietice insista, mizând pe criza politică internă din România și în contradicție cu asigurările anterioare, asupra formulei care includea „litigiul teritorial" sau „diferendele existente". Litvinov a refuzat, în pofida intervențiilor Parisului și Varșoviei, cuvântul „existente". Atât V. Cădere, cât și Gafencu credeau că o formulă care ar înlocui cuvântul „existente", cu una analogă, dar mai sofisticată, ar putea duce la un acord cu sovieticii. Titulescu a căutat să estompeze insistențele poloneze și franceze la stăruințele lui Herriot. Titulescu a propus o „formulă minimă", care parafraza, de fapt, completând textul pactului Briand–Kellog[25], și a considerat că România nu trebuie să recunoască „litigiul existent". Ministrul român de la Londra s-a supărat că guvernul Vaida–Voevod a acceptat o întrevedere a lui Litvinov cu V. Cădere, ministrul României de la Varșovia, din care au ieșit „oarecari speranțe"[26], fără a fi el consultat, deși cabinetul național–țărănist nu se abătea de la formula de la Gastein adoptată de Titulescu și Gafencu. Titulescu a crezut că guvernul a nesocotit formula sa și a tăinuit întrevederea Cădere–Litvinov, considerându-l drept principal vinovat de situație pe Gafencu. Diplomatul își rezervase sieși privilegiul de a negocia cu Rusia, căutând să „demonstreze" că el era singurul om care „va împăca" Bucureștii cu Moscova.

Prestigiul pe care îl avea Titulescu atunci — fusese de două ori președinte al Adunării Generale a Ligii Națiunilor — a fost esențial în atitudinea regelui, a membrilor guvernului, opiniei publice și presei care l-au sprijinit, fără echivoc[27], în această problemă. N. Titulescu considera că semnarea pactului de neagresiune, în formularea Moscovei, nu implică renunțarea la litigii trecute și viitoare[28]. Numit negociator la discuțiile cu sovieticii, Titulescu, care declarase în mai multe rânduri că era primul dintre românii care doreau o ameliorare a raporturilor cu Moscova, le-a întrerupt. Poziția lui Titulescu era determinată de concepte și considerente juridice. Diplomatul credea cu tărie în importanța prezentă și, mai ales, viitoare a dreptului internațional ca mijloc de soluționare a conflictelor interstatale și susținea cu tărie menționarea bazei legale a frontierelor românești de după 1918. Din aceste motive, el nu a aprobat maniera concepută de N. Iorga și Al. Vaida–Voevod în negocierile cu sovieticii, argumentele sale nefiind jocul ecuațiilor juridice[29], ci credința în victoria dreptului internațional. Apărarea legală a Basarabiei, dacă apare în concepția sa, are, fără îndoială, un caracter limitat. Dar, atâta timp cât forța nu reprezintă câștig de cauză în raporturile internaționale, o țară mică, în confruntarea cu o mare putere, era obligată să acționeze în acest spirit. Pentru România, repercusiunile externe ale menținerii pactului de neagresiune cu Uniunea Sovietică au fost multiple. Perspectiva ca un întreg sistem de alianțe să se destrame, din cauza imposibilității ajungerii la o înțelegere cu Uniunea Sovietică, era evidentă.

La 20 octombrie 1932, Titulescu era numit, pentru a doua oară, ministru al Afacerilor Străine al României, iar indezirabilul Grigore Gafencu era schimbat din postul de secretar de Stat, peste 24 de ore, cu Savel Rădulescu[30]. Există și o explicație umană: „marele european nu-l suporta pe frumosul Gafencu".

După această dată, Grigore Gafencu a devenit senator de Caliacra, iar în 1937 director al unuia dintre cele mai bune ziare din România interbelică, „Timpul". Va asista, în august 1936, la debarcarea lui Titulescu de la conducerea diplomației României, pe care o va explica, în februarie 1937, atunci când declara următoarele: „Pacea se sprijină astăzi, în realitate, pe un echilibru de forțe. Față de acest echilibru de forțe suntem nevoiți să facem mai puțină politică europeană. Aceasta fiindcă primejdiile s-au apropiat de noi în măsura în care s-a îndepărtat sprijinul pe care-l putem aștepta de la colaborarea internațională, fie în sânul Ligii Națiunilor, fie potrivit acelor obligații cuprinse în pactele multilaterale și generale. Și, atunci, trebuie ca politica noastră externă să se îndrepte, în primul rând, asupra intereselor noastre mai apropiate. [...] Greșeala domnului Titulescu a fost că, la un moment dat, s-a găsit prea stăpân, prea liber; ambianța aceasta internațională l-a făcut să piardă din vedere marile interese naționale și să se adopte interesele internaționale"[31]. Găsim, în aceste cuvinte, „explicația" înlocuirii lui Titulescu, dar și unele idei care îl vor călăuzi pe Gafencu atunci când va deveni, la 21 decembrie 1938, ministru al Afacerilor Străine al României.

Șef al diplomației României

Grigore Gafencu a devenit titular al Externelor într-un moment în care situația internațională europeană se deteriorase considerabil. Numirea a fost primită favorabil de către contemporani. Francezul H. Prost scria despre Gafencu că „are un farmec extraordinar și o strălucire care îi atrage toată simpatia", fiind „omul cel mai sincer atașat politicii externe promovată de România după 1916"[32]. Gafencu a fost ministru de Externe în cabinetele Miron Cristea (de două ori), Armand Călinescu, Gh. Argeșeanu, C. Argetoianu, Gheorghe Tătărescu; în cabinetul Gheorghe Tătărescu, a deținut și funcția de ad–interim la Ministerul Propagandei[33].

Principalele obiective ale diplomației lui Grigore Gafencu au fost: **1)** întărirea legăturilor între statele care alcătuiau Înțelegerea Balcanică, prin garantarea frontierelor țării din această zonă geografică[34]; **2)** crearea unui „bloc balcanic al neutrilor"[35], care să ferească zona de spectrul războiului; **3)** consolidarea raporturilor cu „democrațiile occidentale" prin încheierea unor tratate economice; acceptarea garanțiilor unilaterale din 13 aprilie 1939 și ajutorarea militară a României; **4)** lărgirea sferei garanțiilor prin obținerea unei clauze sovietice la acestea[36]; **5)** echilibrarea raporturilor cu Germania și Uniunea Sovietică, cu a doua mare putere urmărindu-se chiar încheierea unui pact de neagresiune prin intermediul diplomației turcești[37];

6) ajutorarea Poloniei în condițiile neutralității diferențiate a României[38]; **7)** implicarea mai serioasă a SUA în zona sud–est europeană, prin ajutorarea României[39].

O dată cu declanșarea celei de-a doua mari conflagrații, Grigore Gafencu s-a pronunțat pentru menținerea neutralității diferențiate a României, poziție care nu l-a împiedicat să sprijine ajutorarea Poloniei, țară care trăia o mare dramă națională. După asasinarea, la 21 septembrie 1939, a lui Armand Călinescu va refuza postul de președinte al Consiliului de Miniștri, rămânând, în continuare, titular la Externe.

Conștient că statutul internațional al țării sale era tot mai precar, Grigore Gafencu își asuma, cu responsabilitate și luciditate, sarcinile de conducător al politicii externe a României. „Cu atât mai adânc — nota Grigore Gafencu, la 6 decembrie 1939 —, resimt răspunderea ce apasă tot mai mult asupra mea în aceste zile, când cercul primejdiilor se strânge în jurul nostru și ne țintuiește în fața unor probleme cum nu au fost altele mai grele, mai chinuitoare în istoria Regatului Român“[40].

La 28 mai 1940, regele Carol al II-lea a purtat discuții cu Gheorghe Tătărescu, Grigore Gafencu și E. Urdăreanu, toți văzând „iminentă și urgentă necesitatea“[41] schimbării politicii externe a României. După ce apreciază discuția cu miniștrii săi „dureroasă“, Carol al II-lea acceptă demisia lui Grigore Gafencu, România trebuind să se adapteze realităților. „Iată cum — nota suveranul, la 28 mai 1940 — din stupizenia Aliaților, din completa lor lipsă de simț al realităților, se prăbușește o politică pe care am dus-o cu drag și cu fidelitate timp de 25 de ani“[42].

Deși se stabilise că va conduce Ambasada de la Ankara, decizia a fost revocată în ultimul moment, Gafencu fiind solicitat să plece în misiune la Moscova, în „închisoarea de lux“ a vieții diplomatice din Uniunea Sovietică.

Ministru la Moscova

Înainte de a pleca în Uniunea Sovietică, regele Carol al II-lea l-a primit pe Gafencu, la 25 și 28 iulie 1940. „Va trebui, înainte de toate — îi mărturisea suveranul, la 28 iulie — să supravegheze ce se întâmplă mai ales în legătură cu Germania, va trebui pentru aceasta să păstreze un contact destul de strâns cu von Schulenburg. Ca atitudine politică, să țină la stabilitatea unor rapoarte cât mai normale și de bună vecinătate, de prietenie, de raportul Basarabiei, pentru moment, nu poate fi vorba“[43].

Era o perioadă în care raporturile româno–sovietice fuseseră esențial influențate de actul de forță sovietic din 26 și 27 iunie 1940, sarcina încredințată fiind „grea, ingrată, dureroasă“[44]. De altfel, ex–ministrul își definea astfel mandatul pentru Moscova: „Misiunea mea aici va avea scopul să înlăture tot ce pare provizoriu, vremelnic, tranzitoriu în raporturile ruso–române, tot ce întreține o atmosferă de nesiguranță prevestitoare de noi schimbări. Trecând peste zguduiri recente, voi urmări țeluri realiste. De aceea, mă vor sili să însemnez atmosfera și să dau raporturile diplomatice, politice și comerciale dintre cele două țări, în aparență cel puțin, un caracter de statornicie“[45].

Gafencu și von Ribbentrop

Numirea lui Grigore Gafencu a avut, în concepția cercurilor conducătoare de la București, și menirea de a duce la o „rezolvare“ a problemelor cu care se confrunta delegația de la Odessa. Lui V.M. Molotov, S.A. Lozovski și G. Dekanozov, Grigore Gafencu le-a prezentat la 13, respectiv 14 august 1940, principalele obiective: **1)** lichidarea problemelor trecutului, înlesnind Comisiei de la Odessa să dezlege, într-un spirit de omenie și bunăvoință, chestiunile de repatriere a oamenilor și de restituire a bunurilor; **2)** lichidarea incidentelor de graniță — ministrul primise o notă de la București în această privință; **3)** amplificarea raporturilor comerciale și revigorarea legăturilor de comunicație[46].

Intervențiile lui Grigore Gafencu pentru menținerea frontierei vechii Moldove nu au reușit, iar între 7 septembrie–16 decembrie 1940 s-au desfășurat lucrările Comisiei de la Moscova[47]. La mijlocul lui ianuarie 1941, generalul Ion Antonescu l-a chemat pe C. Sănătescu, șeful delegației române în Comisia de la Moscova, și i s-a comunicat că, față de evenimentele interne care se întrezăreau, socotea oportună reîntoarcerea acestuia în capitala sovietică[48].

Grigore Gafencu i-a trimis generalului Ion Antonescu, la 25 aprilie 1941, un raport în care sugera reînceperea discuțiilor față de granița comună. Textul scrisorii de răspuns, pe care generalul a transmis-o ministrului de la Moscova, ne relevă un Antonescu preocupat permanent de interesele fundamentale ale statului, cu un remarcabil simț politic și diplomatic. „Vă comunic — transmitea Antonescu — că guvernul român nu

este deloc grăbit de a relua negocierile româno–sovietice cu privire la limitarea liniei de demarcație. Într-adevăr, este preferabil ca răpirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord să rămână caracterizată ca *un act de forță, pe care România nu l-a acceptat decât ca atare. Nu avem nici un interes de a legaliza acest act, oferind, astfel, Sovietelor, un titlu juridic pentru deținerea acestor provincii. [...] De altfel, intrasigența guvernului sovietic înseamnă că prin aceste negocieri nu se face, în realitate, decât a ni se cere dinainte să recunoaștem, pur și simplu, actuala linie de demarcație rezultată din acte arbitrare și din fapte împlinite în fața cărora am fost puși de guvernul sovietic...* (s.ns.)[49]. Fostul șef al diplomației române socotea teza lui Antonescu „îndreptățită" și bine sprijinită pe argumente, dar o lega de faptul că situația „e instabilă" și putea avea „dezvoltări ulterioare". Grigore Gafencu credea că este în interesul României „de a avea o linie de demarcație precis delimitată, peste care sovieticii să nu fie ademeniți să treacă din nou prin «acte de forță». Dacă vom avea vreodată norocul să redobândim ceea ceeste al nostru — scria Gafencu —, nu ne vor lipsi nici argumentele istorice, nici argumentele de drept. Deocamdată, trebuie, însă, să ne gândim la siguranța noastră și să ne ferim de a dezvălui intenții agresive care nu se sprijină pe forțe reale". Pe textul bătut la mașină, Ion Antonescu i-a făcut următoarea recomandare: „Aștept de la dv. multă abilitate în această privință". O scrisoare însoțitoare, semnată de Alexandru Cretzianu, îi atrăgea atenția ministrului român de la Moscova că, între data când aceasta a fost redactată și ziua când a fost adăugată recomandarea, „împrejurările s-au schimbat"[50].

În raporturile cu autoritățile sovietice, Grigore Gafencu a reprezentat cu demnitate statul român și a reușit de fiecare dată să găsească calea cea mai bună pentru apărarea intereselor românești, să depășească momentele tensionale, să ocolească cursele întinse, să treacă de la o poziție defensivă la una ofensivă[51].

La 24 iunie 1941, primit în audiență de plecare de V.M. Molotov, Grigore Gafencu nu va ezita să declare că vina pentru deteriorarea relațiilor româno–sovietice o poartă politica Moscovei, mai ales după încheierea Pactului de la 23 august 1939. „URSS — declara diplomatul român — nu a făcut nimic pentru a împiedica, între țările noastre, durerosul deznodământ de azi. Prin brutalul ultimatum din anul trecut, prin care nu ni s-a cerut numai Basarabia, dar și Bucovina, și un colț din vechea Moldovă, prin încălcările teritoriului nostru, care au urmat de atunci, prin actele de forță ce au intervenit pe Dunăre, chiar în timpul negocierilor pentru stabilirea liniei de demarcație, Uniunea Sovietică a distrus în România orice sentiment de încredere și de siguranță și i-a trezit îndreptățita teamă că însăși ființa statului e în primejdie. Am căutat atunci un sprijin în altă parte. Nu am fi avut nevoie de acest sprijin și nu l-am fi căutat, dacă nu am fi fot loviți și dacă nu ne-am fi simțit amenințați..."[52].

După un drum cu peripeții și o scurtă ședere la București, Grigore Gafencu se va stabili în Elveția, unde își petrecuse copilăria, țară pe care o considera ca pe o a doua patrie.

Grigore Gafencu în Elveția

Reîntors în țară, după intrarea României în al doilea război mondial, Grigore Gafencu a plecat, la 15 noiembrie 1941, în Elveția. Ex–ministrul nu a dat urmare „sfaturilor" lui Sir Stafford Cripps de a stabili în Anglia, dar nici britanicii nu au agreat prea mult ideea. Desolidarizându-se de acțiunea politică a guvernului lui Ion Antonescu, Grigore Gafencu a gândit să se servească de legăturile sale personale pentru „a fi de folos țării"[53]. În Elveția, Gafencu a avut numeroase contacte cu membri ai corpului diplomatic, îndeosebi cu ministrul american, Leland Harrison, care reprezentase, în 1935–1937, interesele SUA la București.

La 15 ianuarie 1942, Gafencu se întâlnea cu William Sullivan — însărcinat, probabil, de serviciile secrete britanice —, urmat și de alte întâlniri cu aceeași persoană: 21, 27 ianuarie, 10 iunie, 11 iulie, 11 august, 6 octombrie. În întâlnirea din 10 iunie 1942, Sullivan i-a mărturisit că „anglo–saxonii se tem să primească pe români: nu vor să supere pe ruși"[54]. O scrisoare din aprilie 1942, provenită de la reprezentantul Angliei în Elveția, D.V. Kelly, vorbea de faptul că Grigore Gafencu era „îngrijorat" că ministrul SUA, cu care era prieten, „nu a mers să se întâlnească cu el la Berna" și se întreba „dacă acest lucru nu implică o răceală din partea Angliei și Americii față de România"[55]. Gafencu mai credea, oarecum naiv, că S. Cripps s-a simțit „ofensat că nu i-a respectat sfatul de a merge la Londra". Oficialitățile Foreign Office-ului se declarau „mulțumite" de rapoartele referitoare la Grigore Gafencu, dar avertizau că lui nu trebuie să-i fie „dezvăluită" politica guvernului Majestății Sale față de problemele românești; la 14 aprilie 1942, se propunea sistarea acestui contact unilateral[56]. Asupra celui de-al doilea punct se revine la 22 aprilie 1942 — s-a aflat, atunci, că Iuliu Maniu ar fi fost arestat; informația era falsă — deoarece se dorea menținerea unei „legături" care avea contacte cu țara de origine[57]. Foreign Office-ul autoriza, la 13 mai 1942, pe ambasadorul englez de la Berna să-l vadă pe ex–ministrul român deoarece „nu există obiecțiuni" dacă acesta solicită „o întrevedere". Pe de altă parte, diplomatul englez era autorizat să declare că *Anglia nu intenționa să recunoască nici o mișcare a românilor liberi din Marea Britanie sau America*[58].

Cu prilejul acestor întâlniri, Grigore Gafencu își exprima speranța ca România să reintre, la finele războiului, în posesia ținuturilor sale istorice. Ministrul polon de la Berna, Alexandru Lados, îi mărturisea: „Ca român [...] nu mă pot împăca așa de ușor cu pierderea Basarabiei. În situația în care mă aflu, dacă mi-ar fi cu putință, aș stărui, din toate puterile mele, ca România să păstreze hotarul Nistrului [...]. Îmi dau seama de însemnătatea Bucovinei ca provincie românească, și legătura firească

între România și Polonia. Trebuie, deci, s-o păstrăm — împreună cu Basarabia"[59]. Aflându-se deci, opiniile clare ale lui Gafencu, Foreign Office-ul nu a mai fost atât de încântat de persoana ex–ministrului român de Externe

În noiembrie 1942, Grigore Gafencu declara că era pregătit să meargă în Anglia sau în Turcia, dacă acest lucru ajuta cu ceva pe Aliați[60]. I.D. Pranson, într-o scrisoare adresată lui Dixon, secretar particular al lui A. Eden, considera oferta lui Gafencu „prematură", dar cu perspectiva că va putea „fi de folos în viitor"[61]. V.V. Tilea i-a telegrafiat, în mai multe rânduri[62], pentru a-și grăbi venirea la Londra. La vechile reproșuri ale lui S. Cripps — de ce nu ajunsese la Londra încă din 1941 —, fostul diplomat a răspuns că „fusese întotdeauna loial și sincer" în atitudinea sa „față de Anglia, dar nu dorea să devină unealta voastră *(a englezilor, n.n.)* sau necredincios intereselor României"[63]. Dorința lui de a ajunge în Anglia la începutul anului 1943 nu a fost luată în considerație de Foreign Office. Totuși, Londra a fost anunțată că Gafencu „menținuse relații personale bune cu rușii", până la sfârșitul misiunii sale de la Moscova, și că „ar putea fi de folos"[64] în ameliorarea punctului de vedere sovietic asupra României. Intențiile lui Gafencu de a contribui la încheierea unei „păci separate" cu Rusia nu a fost luate în considerație, Foreign Office-ul apreciind planul de drept „prematur"; cercurile diplomatice engleze considerau, totuși, că oferta „ne-ar putea fi de folos în viitor"[65].

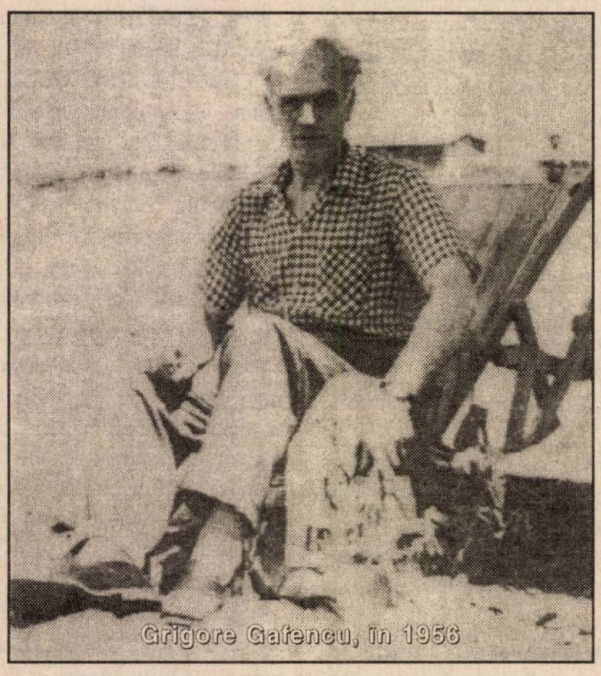
Grigore Gafencu, în 1956

După Leland Harrison, în 1941 diplomatul a intrat în contact cu șeful OSS pentru Europa, A. Dulles. Acesta și Harrison l-au informat, la 21 noiembrie 1943, despre mesajul secret al Departamentului de Stat către reprezentanțele sale diplomatice de la Ankara, Lisabona și Berna, prin care oficialitățile militare de la Washington DC apreciau că sosise momentul ca România, „cu orice risc" să se despartă de Germania și să iasă din război — o eventuală cerere trebuia adresată simultan celor trei puteri aliate[66].

Grigore Gafencu a făcut și oficiul de intermediar al unor mesaje din țară, care au fost transmie americanilor. Unul dintre acestea, ajuns în 1943 de la Mihai Antonescu, l-a „impresionat" pe A. Dulles, care a solicitat imediat instrucțiuni Washingtonului[67]. La 18 aprilie 1944, Gafencu i-a înmânat lui Leland Harrison un mesaj, prin Mihai Antonescu, cu aprobarea regelui Mihai I și a lui Iuliu Maniu, prin care solicita formularea „condițiilor politice" și a „mijloacelor practice" pentru „a se retrage din război" și „a înceta, imediat, ostilitățile cu Națiunile Unite"[68]. Primind mesajul, C. Hull a făcut cunoscut că Departamentul de Stat opina că un „nou canal" în Elveția sau în orice altă țară neutră ar fi creat „numai confuzie", motiv pentru care prefera negocierile din capitala Egiptului. De aceea, C. Hull nu a fost de acord a se răspunde la mesajul șefului diplomației Bucureștilor[69].

În Elveția, Grigore Gafencu a avut strânse legături cu ministrul ceh, Kopetsky, care i-a transmis opiniile lui Eduard Beneș asupra viitorului țărilor din Europa Est–Centrală și de Sud. La 4 decembrie 1943, Beneș îi spune colegului său că a comunicat „rugămintea stăruitoare"[70] a lui Gafencu de a se lua legătura cu sovieticii. Grigore Gafencu consemna, intrigat, la 22 decembrie 1943, că Iuliu Maniu „nu îndrăznește să spună nimănui ce gândește, ce urmărește, ce vrea"[71]. Respingând atitudinea conducătorului PNȚ, Gafencu propunea, în decembrie 1943, ca România „să stea de vorbă cu toți Aliații" și să se acorde Uniunii Sovietice „toată atenția și prețuirea ce i se cuvine azi"[72].

La 18 mai 1944, Gafencu se întâlnea, la Geneva, cu ambasadorul englez, C.I. Norton; el îi comunica diplomatului britanic că a primit de la Eduard Beneș „o versiune a termenilor armistițiului cu România". Gafencu a mai spus că era „nerăbdător" să plece din Elveția „pentru a lua contact cu Aliații"[73]. Scrisoarea lui Gafencu către Maniu, din 22 iulie 1944, este revelatoare pentru patriotismul diplomatului. Grigore Gafencu își exprima cu luciditate opiniile „cu privire la convorbirile ce se duc cu Aliații", pe care le dorea „urmate cu hotărâre și fără a pierde timp"[74]. Diplomatul vorbea despre noul mesaj al lui Eduard Beneș, prin care rușii „ne arată preferință pentru negocieri duse la ei, pe teren rusesc"[75]. Socotind că este necesară o acțiune unitară a opoziției din țară, Grigore Gafencu se pronunța din nou pentru „contacte directe" cu sovieticii, dar duse „cu știrea și aprobarea anglo–saxonilor", aceasta fiind singura soluție capabilă să ducă la un rezultat"[76].

Apărător al drepturilor României postbelice

Paralel cu activitatea oficială desfășurată de delegația română la Paris, în 1946, a acționat și un grup de foști diplomați

și oameni politici, printre care Grigore Gafencu, Alexandru Cretzianu, N. Dianu, C. Vișoianu, Grigore Niculescu–Buzești, V.V. Tilea, A. Popa, George Răuț, Emil C. Ciurea, N. Caranfil, G. Atanasiu, N. Petrescu–Comnen ș.a. Membrii acestui grup, la sugestia partidelor din țară, au contactat o parte a delegațiilor și experților participanți la conferință și au publicat și articole și interviuri în ziare, precum: „Le Monde", „Une semaine dans le monde", „Jurnal de Genève", „La Libre Belgique", „Daily Mail", „New York Herald Tribune", „Weltwoche", „Zürcher Zeitung" etc.[77]. Ei au înaintat conferinței mai multe memorii, declarații, note și scrisori. Între acestea, amintim: „Momerandum des Roumains libres a la Conferences de Paix pour la Roumanie", 20 pagini; „Romania at the Peace Conference", Paris, 9 august 1946, 145 de pagini (din care 97 pagini anexe); „La Roumanie devant la Conference de la Paix", 30 pagini + hărți; „La principale revendication de la Roumane devant la Conference de la Paix. Frontiere Nord–Orientale de la Roumanie. La Bessarabie et la Bucovine du Nord (Aperçu historique, géographique, économique, etnographique et politique"), Paris, 1946, 96 pagini.

Memoriul intitulat „România în fața Conferinței de Pace" a fost depus de ex–diplomatul Grigore Gafencu, pe masa Conferinței, la 9 august 1946[78]. Documentul cuprindea o largă expunere a perioadei 1877–1946 din istoria românilor și insista asupra relației între independența politică și cea economică. Existau patru anexe și șase hărți care, în concepția autorilor, urmăreau clarificarea problemelor principale în dispută sau atragerea atenției asupra altora, neabordate de Conferință. Memoriul punea accent pe următoarele puncte: **1)** independența politică a României va trebui să fie, în mod efectiv, asigurată prin măsuri de ordin interne, prevăzându-se sfârșitul oricărei ocupații militare; **2)** *restabilirea suveranității și autorității statului român asupra întregului teritoriu național;* **3)** legarea, din nou, a economiei României de cea mondială; **4)** condamnarea „acordurilor" româno–sovietice, din 8 mai 1945, ca nefiind obligatorii și renunțarea la îndeplinirea lor; **5)** stabilirea, de către o comisie internațională, a cuantumului de plăți efectuate în România în cadrul Armistițiului și încredințarea controlului îndeplinirii obligațiilor restante unei comisii internaționale, constituită din reprezentanți ai Marilor Puteri; **6)** soluționarea, în mod echitabil, a problemei reparațiilor pentru a permite asanarea vieții economice românești; **7)** libertatea navigației pe Dunăre și punerea ei sub controlul internațional; **8)** reîntoarcerea prizonierilor de război înăuntrul unui termen fixat cu precizie[79]. Aceste aprecieri erau inserate într-un documentar militar și veridicitatea aprecierilor arată că Armata constituia unul din ultimele bastioane ale luptei pentru scoaterea rușilor din țară și evitarea comunizării României.

Problemele teritoriale ocupau un loc important în aceste documente, de rezolvarea lor depinzând crearea unui climat de pace în sud–estul Europei. Toate prezentau, în sinteză, politica de pace a României interbelice, atașamentul diplomației București-lor la principiile moralei și dreptului internațional. Se cerea anularea efectelor Pactului sovieto–german, din 23 august 1939, și revenirea la proprietarul de drept a provinciilor smulse prin silnicie în vara anului 1940. În scrisoarea adresată de Grigore Gafencu secretarului general al delegației americane, aflată la forumul păcii de la Paris, se arată că documentul *Observations sur le Projet de Traité de Paix avec la Roumanie* — octombrie 1946 — fusese pregătit de un grup de experți, el fiind expresia „celei mai mari părți a opiniei publice românești"[80]. În urma memorandumului intitulat *Romania at the Peace Conference* și scrisorilor adresate de Grigore Gafencu, la 9 și 10 septembrie 1946, lui James Byrnes, în numele PNL și PNȚ, în legătură cu frontiera de răsărit și de nord a României, așa cum erau ele prevăzute în Proiectul Tratatului de Pace cu România[81].

Observațiile privind *Partea I — Frontierele* (articolele 1 și 2), după ce se constatau satisfacția pentru modul în care Conferința recunoștea restabilirea frontierei occidentale a României, ceea ce reflecta voința Națiunilor Unite de a repara injustiția comisă de Hitler și respecta *dreptul românilor din Transilvania, care formau majoritatea absolută în această provincie, de a trăi în cadrul statului român*[82], atingeau și problema frontierelor de nord și răsărit ale țării. Pentru început, se afirma că Basarabia, Nordul Bucovinei și Herța erau provincii istorice și etnice românești, cedarea lor din 1940 „nefiind rezultatul unui acord liber negociat"[83]. Modul în care soarta acestor provincii era prezentată în Proiectul Tratatului de Pace cu România nu ținea cont de dreptul de autodeterminare al popoarelor, așa cum el fusese proclamat în Charta Atlanticului, ca și în Charta Națiunilor Unite. Autorii documentului, între care și Gafencu, observau, cu temei, că prima parte a Proiectului Tratatului de Pace cu România prezenta o importantă lacună. Practica ferm stabilită este de a include în tratatele stipulând modificări teritoriale toate precizările referitoare la noua frontieră, ca și alte chestiuni conexe, cum sunt schimbările de naționalitate, inclusiv dreptul la opțiune, soarta bunurilor publice și private, obligații și servituți de drept public și privat, repartiția datoriei publice, reglementarea afacerilor oficiale, regimul apelor, transferul arhivelor, registrele cadastrale[84]. Asemenea clauze erau necesare pentru a nu pune statul învins și individul la orice arbitrariu sau procedură unilaterală. Tratatele de pace, din 1919–1920, consacraseră în medie circa 30 de articole referitoare la aceste chestiuni. Era de neconceput ca transferuri de teritorii considerabile, aflate în litigiu, să fie prevăzute numai în două articole foarte scurte.

În plus, era luată în discuție anexa I a Tratatului, subliniindu-se necesitatea ca trasarea frontierelor României să se facă cu mai mare precizie, pe o hartă stabilită la o scară mare. Pentru a se evita interpretările abuzive și încălcările de hotar operate de autoritățile sovietice, pentru care România a trăit, în anii 1940–1941, o nefastă experiență, era necesară constituirea

unei comisii de demarcație, compusă din reprezentanții tuturor puterilor semnatare[85].

Documentele prezentate forumului păcii în 1946 nu au fost luate în considerare de Marile Puteri învingătoare care, prin modul cum au „rezolvat" problema graniței de nord–est a României, au lovit în Marea Unire din 1918. Ele rămân, totuși, o mărturie a atașamentului oamenilor politici și a diplomaților români de dinainte de 1944, mai ales a lui Grigore Gafencu, la principiile dreptului, justiției și moralei internaționale și importanța lor trebuie analizată, mai întâi, din acest punct de vedere.

„Tăcerea" de care a dat dovadă delegația oficială a Bucureștilor în chestiunea granitei de răsărit este condamnabilă. „Orice om cu simțul realității — scria, în 1949, marele profesor Onisifor Ghibu doctorului Petru Groza — trebuia să vadă gestul acesta al URSS *(ocuparea Basarabiei și a teritoriului Herța, n.n.)* nu numai începutul procesului de totală dezagregare a României Mari, ci și declanșarea apropiată a unui nou măcel mondial[86].

În preajma semnării Tratatului de Pace cu România, Grigore Gafencu a publicat, în „Journal de Genève", din 22 ianuarie 1947, articolul „Foamea în România", reprodus în întregime în „Observatore Romano" și în „Daily Mail", iar la 13 februarie a adresat lui R.H. Warner, prin Legația britanică de la Berna, un memoriu[87]. Ideile din memoriul adresat Foreign Office-ului fuseseră expuse, cu un an în urmă, în conferința sa „Pacea cea grea" și și-au găsit locul și în „protestul" publicat în „Le Monde", în numărul închinat, la 10 februarie 1947, semnării Tratatelor de Pace de la Paris. „Acest protest — nota ex–diplomatul în „Jurnal" — rămâne deci legat de semnarea tratatului nostru și de atitudinele noastre de rezistență față de politica pe care o urmăresc Națiunile Unite (în deplină contrazicere cu principiile lor), un temei european[88].

După conferința de la Moscova, care a luat sfârșit la 25 aprilie 1947, unde „eșecul a fost complet", Grigore Gafencu se întreba ce se va alege de pacea europeană. „Cu tot tratatul iscălit — și pe care Apusenii sunt pe cale să-l ratifice —, rămânem cu desăvârșire tăiați de lume, prizonieri de pace în mâinile armatei roșii!"[89] Gafencu propunea o soluție pentru Europa — un plan pentru organizarea unitară a lumii — *și metode de luptă internaționale* pentru împlinirea acestor țeluri mântuitoare[90]. Cunoscutul diplomat se gândea la formula federalizării europene, prezentă și în lucrarea *Prelimariile Războiului în est* și dezvoltată ulterior în mai multe conferințe ținute pe continent. „Din punct de vedere politic — nota Gafencu —, marea problemă a independenței vieții politice românești nu atârnă de ce se petrece la București, cât de ce se petrece la Washington și Londra. Vor izbuti anglo–saxonii să mântuiască Răsăritul european, statornicind o ordine de drept unitară? Dacă da, România va trăi; de nu, România se va prăpădi și Europa întreagă nu va putea rezista nici ea. Problema e europeană"[91].

Promotor al ideii europene

La 13 mai 1947, Grigore Gafencu ținea la „Zunfdhaus Z. Meisse", din Zürich, conferința „Statele europene și ordinea europeană", consilierul federal Steiger „sfătuindu-l" să nu vorbească „într-o instituție federală despre o problemă politică"[92]. „Semn al vremii — nota cu sarcasm Gafencu în «Jurnalul» său — Consiliul Federal, care nu a putut îngrădi invazia celor aproape o sută de «diplomați» sovietici care roiesc acum prin întreaga Elveție, în calitate de membri ai misiunii sovietice la Berna, se teme de Ochiul și Urechea Moscovei. E o «prudență» care nu slujește la nimic, cuvinte ca ale mele pot fi folositoare, fiindcă ele tind să provoace o reacțiune intelectuală de ordin intelectual, neapărat trebuincioasă în fața ofensivei îndrăznețe a ideilor «asiatice»; «prudența» însă, adică tăcerea și «neutralitatea» intelectuală nu pot nici îndulci nici ademeni pe ruși, care știu ce vor și sunt hotărâți să treacă peste neutralitatea Elveției, ca peste toate celelalte crezări și prejudecăți apusene"[93]. După ce arăta că, în sec. al XIX-lea, Apusul a împins ordinea europeană spre Răsărit și a întins-o pe continent (Viena, 1815; Paris, 1856; Berlin, 1878), Răsăritul european devenind astfel o parte integrantă a Europei, Gafencu opina că după al doilea război mondial — prin existența „celor două zone «de fapt»" și prin semnarea tratatelor de pace cu Răsăritul — „Europa a dat înapoi, *ideea europeană a pierdut din puteri*"[94] *(subl.ns.)*. Ex–diplomatul înțelegea bine noul curs al evenimentelor, conștient că, după semnarea Tratatelor de Pace și lansarea planului Marshall, eliberarea României devenea parte a luptei împotriva comunismului sovietic, de al cărui succes depindea, în ultimă instanță, refacerea Europei și revenirea acestei entități politice la rolul ei firesc. Cuvântul care poate lega „majoritățile răsăritene și apusene între ele — gândea cu justețe Grigore Gafencu — este Europa[95].

Tocmai de aceea, până la sfârșitul vieții, Grigore Gafencu își va conscra activitatea pentru triumful ideii europene, convins fiind că viitorul țării sale va fi legat de propășirea economică și reunificarea bătrânului continent. Stau mărturie acestei activități extraordinare numeroasele conferințe publice ținute la Londra, Paris, Strasbourg, Florența, Zürich, Geneva — *peste tot, pledând pentru cauza și interesele României* —, conținutul celor două lucrări tipărite în 1944, respectiv 1946, *Preliminaires de la Guerre à l'Est* și *Derniers jours de l'Europe*, participarea la conferințele și congresele pan–europene.

După ce, în mai 1948, a făcut parte din prezidiul „Congresului Europei", de la Haga, alături de W., Churchill, Grigore Gafencu se va implica direct în toate marile acțiuni „europeniste". Membru în conducerea „Mișcării pentru Europa Unită", «patron» al „Uniunii Liberale Mondiale", președinte al „Uniunii Europene a Federaliștilor", Grigore Gafencu va fi o prezență activă prin conferințe publice și articole tipărite în presa occidentală. Va participa la elaborarea declarațiilor finale și a rezoluțiilor acestor organisme, neomițând nici un moment că

„Nu există decât o singură Europă"

„Nu există decât o singură Europă: chiar dacă trupul ei este mutilat și împărțit, gândirea ce ne conduce spre ea este una și indivizibilă, Europa nu se poate naște la o viață nouă, în Vest, în timp ce ea moare, la Est; ea nu-și poate regăsi sănătatea, măreția și noile forțe decât în cadrul limitelor sale naturale. Nicăieri noțiunea «Europa» nu provoacă o rezonanță mai puternică și mai zguduitoare ca în țările de la răsărit. Ideea unității europene conține, pe o jumătate de continent, un fel de promisiune de pace și, de aici, de eliberare...".

(Extras din cuvântarea lui Grigore Gafencu la „Congresul Europei", Haga, mai 1948; în vol. Grigore Gafencu, ***Politica în exil: 1942–1957***, ed. de Nicolae Petrescu și Gheorghe Zamfir, București, Ed. OSCAR PRINT, 2000, 406 p.)

Ziaristul, omul politic și marele diplomat Grigore Gafencu a lăsat în urma lui o arhivă impresionantă, a cărei principală piesă o constituie masivul „Jurnal", ținut cu consecvență până în ultima zi a vieții — notează editorii citați mai sus. „Parte din pagini au fost editate în 1991 (Grigore Gafencu, ***Jurnal, iunie 1940–iulie 1942***. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici de Ion Ardeleanu și Vasile Arimia, Ed. Globus, București), altele au apărut, de-a lungul timpului, în unele numere din revista «Magazin istoric», iar câteva fragmente și citate au fost menționate în diverse lucrări de istorie. În 1992, săptămânalul «Timpul — 7 zile» a publicat în numerele 18–24 (mai–iunie), sub semnătura lui George Apostoiu, un serial cuprinzând note zilnice din «Jurnal», articole de și despre Grigore Gafencu" (*op.cit.*, p. 14).

Stelian Neagoe a îngrijit lucrarea: Grigore Gafencu, ***Însemnări politice 1929–1939*** (București, Ed. Humanitas, 1991), iar sub îngrijirea unui colectiv format din Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu și Nicolae Nicolaescu s-a editat volumul: Grigore Gafencu, ***Misiune la Moscova, 1940–1941***, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1995.

Europa este una — cu toată existența a două blocuri opuse — și că opera de unificare se va încheia numai atunci când țările din Europa captivă vor reveni în matca lor firească și se vor integra Europei Unite. După o întâlnire cu Alexandru Marc, secretar general al mișcării federaliste pentru Europa, produsă la 28 mai 1947, Grigore Gafencu va concluziona: *nu există altă soluție pașnică a problemei europene: unirea Europei este singurul mijloc de a scăpa de război*[96].

În perioada 1948–1953, Gafencu susține o serie de remarcabile conferințe: „Voința țărilor din Est de a face parte integrantă din Europa Unită" (Haga, iunie, 1948), „Marile iluzii ale păcii ofensive" (Bruxelles, 27–30 aprilie, 1949), „Țările din Est și unitatea europeană" (12 ianuarie, 1953), conferință ținută sub auspiciile „Mișcării Federaliste Franceze", Federației și grupului „Franța–Europa de Est", „«Ofensiva de Pace» sovietică și Europa unită" (8 mai 1953, Paris, Cercul Uniunii), „Singură ordinea europeană poate garanta pacea" (20 iunie 1953, Strasbourg, Biroul Executiv al Mișcării Europene), „Politica Statelor Unite și a țărilor din Centrul și Estul Europei" (1 octombrie 1953, Paris, Institul Universitar Român „Carol I", 2 februarie 1953). Textul a fost completat și pus la zi la 1 octombrie 1953[97]; acest text demonstrează din plin calitățile de europenist ale lui Grigore Gafencu , atașamentul său la valorile bătrânului continent, dorința ca SUA să sprijine mișcarea al cărei *conținut trebuie stabilit potrivit concepției europene.*

La congresul de la Montreux (25–29 august 1947), unde a prezentat comunicarea „În căutarea păcii", participanții au adoptat ideea lui Grigore Gafencu: *Europa unită, într-o lume unită*[98]. Conștient că nu sunt îndeajuns congresele și conferințele, Grigore Gafencu îi va organiza pe compatrioții săi din exil în „Grupul Român pentru Europa Unită", ex–diplomatul fiind, în acel moment, singurul care reprezenta, chiar dacă numai simbolic, o națiune captivă după Cortina de Fier.

În perioada 1948–1952, Gafencu, aflat în SUA, va iniția cunoscutele „convorbiri de marți", în cursul cărora personalități de marcă din Europa captivă analizau probleme delicate și dificile ale prezentului (și trecutului) statelor lor, într-un efort către ce trebuia făcut în viitor. Rezultatul acestor confruntări de idei s-a concluzionat în faimoasa „Declarație de la Philadelphia", din 11 februarie 1951, concepută de Grigore Gafencu, care a lansat principiile programului de refacere a Europei răsăritene și de integrare a ei în viața bătrânului continent.

Grigore Gafencu, cu acest vaste preocupări europene, nu și-a uitat niciodată compatrioții și a luptat pentru eliberarea țării, colaborând cu toate personalitățile române, el dovedindu-se adeptul întemeierii „Uniunii Românilor Liberi". El recomanda, într-o scrisoare adresată, la 12 octombrie 1948, g-ralului N. Rădescu ca aceasta să nu fie un partid sau o grupare politică cu veleități de participare la viața internă românească, scopul ei constând în *eliberarea țării*[99] de sub comunism. Ex–diplomatul a fost membru în Comitetul Național Român.

Vreme de șapte ani a ținut la Radio Europa Liberă o emisiune săptămânală, punându-și la curent compatrioții cu

evoluția raporturilor internaționale, problemă în care s-a manifestat fără egal.

Grigore Gafencu a murit la Paris, la 30 ianuarie 1957, chiar în ziua în care împlinea 65 de ani. Mircea Eliade a surprins cel mai bine personalitatea ilustrului dispărut, în artiolul „Elogiul lui Grigore Gafencu", unde, între altele, sublinia: **„Încă nu ne dăm seama cât de mult am pierdut prin moartea lui Grigore Gafencu. Nu mă gândesc numai la noi, românii din exil, ci la neamul întreg. Peste hotarele țării, nimeni altul nu avea faima și prestigiul lui Grigore Gafencu. Nu reprezenta numai ceea ce ne-am obișnuit să numim «interesele» românești, ci și pe ale vecinilor noștri. Era purtătorul de cuvânt, ascultat și respectat, al tuturor neamurilor ocupate de dincolo de Cortina de Fier. Și era, în același timp, un european, în sensul că înțelesese de mult că, atât pentru noi, cât și pentru celelalte popoare europene, singura soluție era federalizarea Europei"**[100]. ■

Note

1. În preambulul inventarului nr. 1.698 de la Arhivele Naționale, București, se consemnează ca locul nașterii municipiul Bârlad. În dosarul militar al cpt. în rezervă Gr. Gafencu, este înscrisă ca dată de naștere 1 februarie 1892 (Arhivele MApN, *Memorii Bătrâni*, Litera G, Grigore Gafencu, căpitan, crt. 431); **2.** Idem, fond 5417, dosar 189, 1929, f. 83 și urm.; **3.** Ibidem; **4.** *Registrul ofițerilor rezervă — Artilerie*, vol. 3, p. 1998; **5.** Gr. Gafencu, *Jurnal. Iunie 1940–iulie 1942*, ed. Ion Ardeleanu și Vasile Arimia, București, Ed. Globus, 1991; **6.** Înalt Decret nr. 6.394; **7.** Arh. MApN, *Memorii Bătrâni*, Litera G, Grigore Gafencu, crt. 431, f. 1; **8.** Înalt Decret nr. 3.065; **9.** Arh. MApN, *Memorii Bătrâni*, Litera G, Grigore Gafencu, crt. 431,. f.5; **10.** V. Cornel I. Scafeș, „Despre autor", în *Grigore Gafencu, Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939*, București, Ed. Militară, 1992, p. 5–6; Gr. Gafencu, *Aviația Română*. Conferință făcută la 31 ianuarie 1931, Fundația Universitară „Regele Carol", București, p. 9–13; **11.** Înalt Decret nr. 1.934; **12.** Arh. MApN, *Memorii Bătrâni*, Litera G, Grigore Gafencu, crt. 431, f. 10 (roaie calificativă 1 noiembrie 1916–31 octombrie 1917); **13.** Ibidem; **14.** Ibidem; **15.** Arh. MApN, *Memorii Bătrâni*, Litera G, Grigore Gafencu, crt. 431, f. 8; „Universul", nr. 350, din 23 decembrie 1938; **16.** Gr. Gafencu, *Ideea de ordine. Discursuri parlamentare*, București, Argus, 1934, p. 11. **17.** „Revista Arhivelor", an. XLVII, vol. XXXII, nr. 2, 1970, p. 447–450; *Anuar diplomatic și consular 1942*, București, 1942, p. 166; **18.** Gr. Gafencu, *Jurnal...*, p. 8; **19.** Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, București, Ed. Științifică, 1968, p. 167–168; **20.** *Ibidem;* **21.** Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică (1918–1940)*, vol. *1918–1937*, ed. Stelian Neagoe, București, Ed. Humanitas, 1993, p. 221; **22.** *Ibidem;* **23.** W. Bacon Jr., *Behind Closed Doors: Secret Papers on the Failure Romanina–Soviet Negociations, 1931–1932*, Stanford University, 1979, p. 32–34; **24.** *Ibidem*, p. 24; **25.** R. Bossy, *op. cit.*, I, p. 212; **26.** *Ibidem*, p. 214; **27.** Arhivele Naționale, București, fond Casa Regală, Carol II, dosar 158, 1932, f. 2; **28.** V.Fl. Dobrinescu, *Diplomația României. N. Titulescu și Marea Britanie*, Iași, Ed. Moldova, 1991, p. 24; **29.** „Argus", din 1 decembrie 1932; **30.** *Anuar Diplomatic...*, p. 166; **31.** „Monitorul Oficial", nr. 28, Partea a III-a, Dezbateri Parlamentare, Senatul, 12 februarie 1937, p. 1391–1392; **32.** Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 8; **33.** „Revista Arhivelor," p. 457–461; **34.** DDE, 2e série, t. XVII (document nr. 505, din 27 aprilie 1939); **35.** Arhivele Naționale, București, fond Președ. Cons. de Min., dosar 176, 1939, f. 34; **36.** Arhivele M.A.E., fond 71, URS, vol. 86, 1939, f. 123 (telegramă f.n., 25 aprilie 1939, de la Londra, semnată Grigore Gafencu); DBEP, Third Series, vol. 5, 1939, p. 310; **37.** Arhivele Naționale, București, fond Președ. Cons. de Min., 269, f. 269, f. 92; Library of Congress, Washington D.C., Manuscript Division, Laurence Steinhardt Papers, Box. no. 37; **38.** F.R.U.S., 1939, vol. I, p. 449; Arhivele M.A.E., fond 71, SUA, dosar 38, f. 69–70; **39.** Library of Congress, Washington D.C., Manuscript Division, Joseph Daries Papers, Box no. 10; **40.** Gr. Gafencu, *Însemnări politice 1929–1939*, ed. Stelian Neagoe, București, Ed. Humanitas, 1991, p. 346; **41.** Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice, vol. II (1939–1940)*, ed. Marcel Dumitru Ciucă, Narcis Dorin Ion, București, Ed. Șansa, 1996, p. 176; **42.** *Ibidem*, p. 177; **43.** *Ibidem*, p. 227; **44.** Gr. Gafencu, *Misiune la Moscova, 1940–1941*, ed. Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Nicolae Nicolaescu, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1995, p. 6; **45.** *Ibidem;* **46.** V. Fl. Dobrinescu, I. Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Iași, Institutul European, 1995, f. 195; **47.** *Ibidem*, p. 194 și urm.; **48.** *Ibidem*, p. 203; **49.** Arhivele M.A.E., fond 71, URSS, vol. 136, 1940, f. 338; **50.** V.Fl. Dobrinescu, I. Constantin, *op.cit.*, p. 204–205; **51.** Gr. Gafencu, *Misiune...*, p. 8; **52.** V.Fl. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918–1840*, Iași, Ed. Juminea, 1991, p. 165; **53.** V.Fl. Dobrinescu, Ion Pătroiu, *Anglia și România între anii 199–1947*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1992, p. 137; **54.** *Ibidem;* **55.** Great Britain, P.R.P., F.O. 371, 33.262, f. 5; **56.** Ibidem; **57.** Ibidem, dosar 29980, f. 13–14; **58.** Ibidem, f. 24 (telegrama nr. 1.273, 13 mai 1942, F.O. către Ambasada Angliei de la Berna); **59.** V.Fl. Dobrinescu, I. Pătroiu, *op.cit.*, p. 138; **60.** Great Britain, P.R.O., F.O. 371, 33262, f. 80; **61.** Ibidem, f. 81–82 (scrisoare din 10 noiembrie 1942); **62.** Ibidem, dosar 37.381, f. 10; **63.** Ibidem, f. 15 (telegramă de la Berna, 16 ianuarie 1943); **64.** Ibidem, f. 98 (telegramă de la Berna, 16 februarie 1943); **65.** Ibidem, f. 80–82; 66. V.Fl. Dobrinescu, I. Pătroiu, *op.cit.*, p. 153; **67.** *Ibidem;* **68.** *Ibidem*, p. 151–159; **69.** *Ibidem*, p. 159; **70.** *Ibidem*, p. 159; **71.** *Ibidem;* **72.** *Ibidem;* **73.** Great Britain, P.R.O., F.O. 371, 44.000, f. 148 (telegramă nr. 2.260, 22 mai 1944, de la Geneva, semnată C.I. Norton); **74.** Arhivele M.A.E., fond 71, România, dosar 71, 1944, f. 20–22; **75.** Ibidem, f. 21; **76.** Ibidem, f. 22; **77.** Ștefan Lache, Gh. Tuțui, *România și Conferința de Pace de la Paris din 1946*, Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1978, p. 246–250; **78.** Arhivele M.A.E., fond 71, Conferința Păcii, Paris, 1946, dosar 70, f. 38 (telegrama nr. 564, din 30 august 1946, de la Paris, semnată Franasovici); **79.** Arhivele M.Ap.N., fond 5.418, dosar f.n., poziția 2.905, 1940, f. 349; **80.** N.A. Washington D.C., Record Group 43, World War II, Paris Peace Conference, Box nr. 121 (scrisoare din 9 octombrie 1940); **81.** Ibidem; **82.** *La Roumanie devant la Conference de la Paix. Observations sur le Projet de Traité de Paix avec la Roumanie*, Paris, octobre 1946, p. 14; **83.** *Ibidem*, p. 15; **84.** *Ibidem*, p. 16; **85.** *Ibidem;* **86.** O. Ghibu, *Chemare la judecata istoriei. Apeluri la rațiune din anii 1946–1952*, vol. I., București, Ed. Albatros, 1992, p. 53; **87.** „Ființa românească". Revistă de cultură, nr. 4, 1996, Paris (Gr. Gafencu, *Jurnal...*, p. 23); **88.** *Ibidem;* **89.** *Ibidem*, p. 29; **90.** *Ibidem;* **91.** *Ibidem*, p. 21; **92.** *Ibidem*, p. 32; **93.** *Ibidem;* **94.** *Ibidem;* **95.** *Ibidem;* **96.** *Ibidem*, p. 38; **97.** Gr. Gafencu, *Contre–Offensive de Paix*, Paris, octombrie 1953, 89 p.; **98.** Idem, „Jurnal", în „Ființa românească", p. 34; **99.** Hoover Archives, Palo Alto, SUA, G. Caranfil Papers, Box. no. 1; **100.** Arhivele Naționale, București, fond Grigore Gafencu, dosar 177.

Titularii portofoliului diplomației românești

De la Ministerul Afacerilor Străine la Ministerul Afacerilor Externe (1900–2002)

- Alexandru Marghiloman *(7 iulie 1900–13 februarie 1901)*
- Dimitrie A. Sturdza *(14 februarie 1901–9 ianuarie 1902)*
- Ion I.C. Brătianu *(9 ianuarie 1902–12 decembrie 1904; ad-interim [în continuare: ad.-int.] 9 ianuarie–18 iulie 1902)*
- Dimitrie A. Sturdza *(ad-int. 12–20 decembrie 1904)*
- g-ral Iacob Lahovari *(22 decembrie 1904–7 februarie 1907)*
- Ion N. Lahovari *(9 februarie–12 martie 1907; ad-int. 9–26 februarie 1907)*
- Dimitrie A. Sturdza *(12 martie 1907–27 decembrie 1908)*
- Ion I.C. Brătianu *(ad.-int. 27 decembrie 1908–4 martie 1909; 4 martie 1909–28 decembrie 1910)*
- Mihail Pherechyde *(15 decembrie 1909–6 februarie 1910)*
- Ion I.C. Brătianu *(6 februarie–28 decembrie 1910)*
- Titu Maiorescu *(29 decembrie 1910–27 martie 1912; 28 martie–14 octombrie 1912; 14 octombrie 1912–31 decembrie 1913)*
- Emanoil M. Porumbaru *(4 ianuarie 1914–8 decembrie 1916)*
- Ion I. C. Brătianu *(ad.-int. 8–11 decembrie 1916; 11 decembrie 1916–26 ianuarie 1918)*
- g-ral Alexandru Averescu *(ad.-int. 29 ianuarie–27 februarie 1918)*
- Constantin C. Arion *(5 martie–24 octombrie 1918)*
- g-ral Constantin Coandă *(24 octombrie–29 noiembrie 1918)*
- Ion I.C. Brătianu *(29 noiembrie 1918 s.v.–27 septembrie 1919 s.n.)*
- g-ral Artur Văitoianu *(ad.-int. 27 septembrie–15 octombrie 1919)*
- Nicolae Mișu *(15 octombrie–28 noiembrie 1919)*
- Alexandru Vaida-Voevod *(1 decembrie 1919–13 martie 1920)*
- Duiliu Zamfirescu *(13 martie–13 iunie 1920)*
- Take Ionescu *(13 iunie 1920–11 decembrie 1921)*
- Gheorghe D. Russi *(17 decembrie 1921–17 ianuarie 1922)*
- I.Gh. Duca *(19 ianuarie 1922–27 martie 1926)*
- Ioan M. Mitilineu *(30 martie 1926–4 iunie 1927)*
- Barbu Știrbei *(ad.-int. 4–20 iunie 1927)*
- Ion I.C. Brătianu *(ad.-int. 21 iunie–6 iulie 1927)*
- **Nicolae Titulescu** *(6 iulie 1927–30 iulie 1928)*
- Vintilă I.C. Brătianu *(ad.-int. 4 august–15 septembrie 1928)*
- Constantin Argetoianu *(ad.-int. 15 septembrie–3 noiembrie 1928)*
- Gheorghe Gh. Mironescu *(10 noiembrie 1928–7 iunie 1930; 7–8 iunie 1930; 13 iunie–8 octombrie 1930; 10 octombrie 1930–4 aprilie 1931)*
- Constantin Argetoianu *(ad.-int. 18–27 aprilie 1931)*
- Dimitrie I. Ghica *(27 aprilie 1931–31 mai 1932)*
- Alexandru Vaida-Voevod *(ad.-int. 6 iunie–11 august 1932; 11 august–17 octombrie 1932)*
- **Nicolae Titulescu** *(20 octombrie 1932–12 ianuarie 1933; 14 ianuarie–9 noiembrie 1933; 14 noiembrie 1933–3 ianuarie 1934; 10 ianuarie–28 septembrie 1934)*
- Gheorghe Tătărescu *(ad.-int. 2–10 octombrie 1934)*
- **Nicolae Titulescu** *(10 octombrie 1934–29 august 1936)*
- Victor Antonescu *(29 august 1936–14 noiembrie 1937; 17 noiembrie–28 decembrie 1937)*
- Istrate Micescu *(29 decembrie 1937–10 februarie 1938)*
- Gheorghe Tătărescu *(ad.-int. 10 februarie–30 martie 1938)*
- Nicolae Petrescu-Comnen *(30 martie–21 decembrie 1938)*
- Grigore Gafencu *(21 decembrie 1938–1 februarie 1939; 1 februarie–28 septembrie 1939; 28 septembrie–23 noiembrie 1939; 24 noiembrie 1939–11 mai 1940; 11 mai–1 iunie 1940)*
- Ion Gigurtu *(1–28 iunie 1940)*
- Constantin Argetoianu *(28 iunie–4 iulie 1940)*
- Mihail Manoilescu *(4 iulie–4 septembrie 1940; 4–14 septembrie 1940)*
- Mihail Sturdza *(14 septembrie–20 decembrie 1940)*
- g-ral Ion Antonescu *(ad.-int. 20 decembrie 1940–27 ianuarie 1941; ad.-int. 27 ianuarie–30 iunie 1941)*
- Mihai A. Antonescu *(30 iunie 1941–23 august 1944)*
- Grigore Niculescu-Buzești *(23 august–4 noiembrie 1944)*
- Constantin Vișoianu *(4 noiembrie–6 decembrie 1944; 6 decembrie 1944–28 februarie 1945)*
- Gheorghe Tătărescu *(6 martie 1945–5 noiembrie 1947)*
- Ana Pauker *(6 noiembrie–30 decembrie 1947; 30 decembrie 1947–13 aprilie 1948; 13 aprilie 1948–11 iulie 1952)*
- Simion Bughici *(11 iulie 1952–24 ianuarie 1953; 24 ianuarie 1953–3 octombrie 1955)*

- Grigore Preoteasa *(3 octombrie 1955–19 martie 1957; 19 martie–16 iulie 1957)*
- Ion Gheorghe Maurer *(16 iulie 1957–15 ianuarie 1958)*
- Avram Bunaciu *(23 ianuarie 1958–21 martie 1961)*
- Corneliu Mănescu *(21 martie 1961–18 martie 1965; 18 martie–21 august 1965; 21 august 1965–9 decembrie 1967; 9 decembrie 1967–13 martie 1969; 13 martie 1969–23 octombrie 1972)*
- George Macovescu *(23 octombrie 1972–28 martie 1974; 28 martie 1974–18 martie 1975; 18 martie 1975–28 martie 1978)*
- Ștefan Andrei *(28 martie 1978–30 martie 1979; 30 martie 1979–29 martie 1980; 29 martie 1980–21 mai 1982; 21 mai 1982–28 martie 1985; 29 martie–11 noiembrie 1985)*
- Ilie Văduva *(11 noiembrie 1985–26 august 1986)*
- Ioan Totu *(26 august 1986–4 noiembrie 1989)*
- Ion Stoian *(4 noiembrie–22 decembrie 1989)*
- Sergiu Celac *(29 decembrie 1989–28 iunie 1990)*
- Adrian Năstase *(28 iunie 1990–26 septembrie 1991; 16 octombrie 1991–19 noiembrie 1992)*
- Teodor Meleșcanu *(19 noiembrie 1992–12 decembrie 1996)*
- Adrian Severin *(12 decembrie 1996–29 decembrie 1997)*
- Andrei Pleșu *(29 decembrie 1997–22 decembrie 1999)*
- Petre Roman *(22 decembrie 1999–28 decembrie 2000)*
- Mircea Geoană *(28 decembrie 2000–...)*

(După I. Alexandrescu, I. Bulei, I. Mamina, I. Scurtu, *Partidele politice din România. 1862–1994. Enciclopedie*, București, Ed. MEDIAPRINT, 1995; pentru perioada succesivă anului de apariție a lucrării citate s-au utilizat surse oficiale) ■

exclusivitate !

Eveniment filatelic

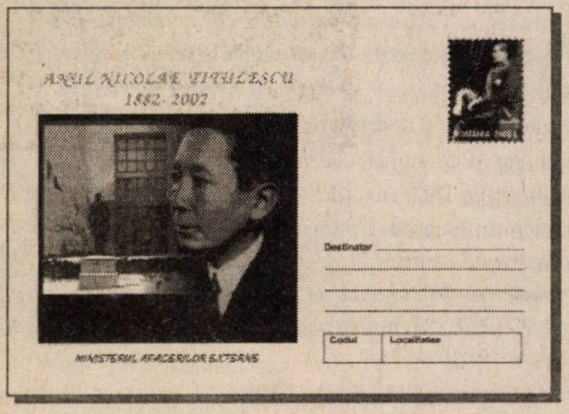

Cu ocazia împlinirii a 120 de ani de la nașterea lui N. Titulescu, la inițiativa **Federației Filatelice Române** — președinte: **Leonard Pașcanu** — CN Poșta Română a tipărit **primele două întreguri poștale** (dintr-un total de 12 ce vor fi realizate până la sfârșitul acestui an) dedicate evenimentului. Unul are imprimată fotografia ilustrului diplomat român, suprapusă pe cea a intrării principale a MAE, și are o marcă fixă în valoare de 2.500 lei; celălalt reproduce imaginea reședinței din București a lui Titulescu, de pe B-dul Kiseleff nr. 47 (actualul sediu al Fundației Europene „Titulescu", creată la 15 martie 1991), având o marcă fixă de aceeași valoare.

Aceste piese filatelice — recomandate aici în premieră absolută pasionaților colecționari de mărci și efecte poștale — au fost tipărite, fiecare, într-un tiraj de 100.000 de exemplare, ele putând fi achiziționate de la toate oficiile poștale din țară.

Pentru informații suplimentare, recomandăm celor interesați să se adreseze secretariatului Federației Filatelice Române, **str. Boteanu nr. 6, sector 1, 70119 București, tel./fax: (01) 310.40.04** sau **(01) 313.89.21**.

Revista „Dosarele Istorei" are deosebita onoare și plăcere de a saluta acest veritabil eveniment filatelic și, totodată, cultural–istoric, felicitând pentru inițiativă Federația Filatelică Română (fondată în 1891 și sub egida căreia se editează, de mai bine de 50 de ani, publicația lunară „Filatelia"). ■

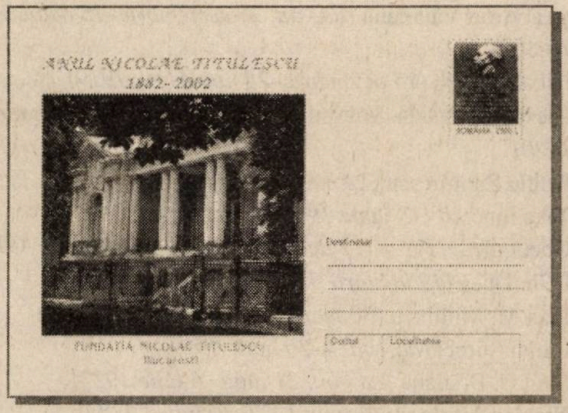

Politica externă a României în epoca revizionismului și revanșismului

De la un război la altul

Viorica MOISUC*

Așezarea geopolitică a României este un dat. **Carpații, Dunărea și vărsarea ei în Marea Neagră, podișul transilvan, Prutul și Nistrul formează scheletul pe care s-a așezat și s-a construit, de-a lungul a două milenii, poporul român și statul său. Zonă de legătură între Nord și Sud, între Est și Vest, teritoriul românilor a oferit condiții prielnice întâlnirii civilizațiilor, întrepătrunderii lor, înfloririi unei culturi cu trăsături specifice. Lumea latină din acest generos spațiu geografic a extins influența sa în jur, dezvoltându-se ea însăși ca valoare de-sine-stătătoare.**

Colaborare, dominație, exploatare

Pe alt plan, spațiul geopolitic românesc a atras interesul puterilor europene nu numai pentru colaborare, ci și pentru dominație și exploatare. Cu cât ne apropiem de timpurile moderne, cu atât interesul pentru pământurile românești a crescut; el a devenit nu de puține ori nu numai loc de ciocniri violente între marile puteri, dar și de dispută aprigă pentru influență și dominație. Nu este, cred, exagerat a afirma că numai rădăcinile adânci ale acestui popor și unitatea sa cu pământul pe care trăia, rezistența neobișnuită în fața opresiunii și violenței, dar și dibăcia și inteligența oamenilor săi politici din toate timpurile au perpetuat, secole după secole, entitatea spirituală românească pe unul și același teritoriu.

La capătul anilor grei de război, când însăși statalitatea românească a fost în repetate rânduri amenințată, la capătul a peste o sută de ani de eforturi pentru emancipare politică și națională, toate provinciile istorice românești aflate încă sub dominații străine — Basarabia, Bucovina, Transilvania, Crișana, Maramureșul, Banatul — s-au regăsit într-o singură țară, împreună cu Vechiul Regat. România anului 1918 a fost rezultatul **luptei naționale de eliberare** a părților naționii române ce se găseau sub stăpânirea țaristă și austro-ungară, a **efortului militar-economic** făcut de Vechiul Regat în război alături de Antanta pentru eliberarea conaționalilor, a **acțiunii diplomatice** desfășurate pe multiple planuri pentru recunoașterea internațională a cauzei drepte a României.

A fost cu totul remarcabilă **unitatea exemplară a forțelor politice** românești, de diferite orientări, în jurul **ideii naționale**, acțiunea lor conjugată pentru atingerea **obiectivului** major — **reîntregirea țării** în hotarele ei etnice și istorice; a fost extraordinară **solidaritatea elitei intelectuale** românești din interiorul spațiului românesc și din afara lui pentru susținerea interesului național; iar **consensul popular** pentru reîntregirea țării, exprimat în acțiunea militarilor români — armată regulată și voluntari — , în rezistența în fața ocupanților, a reprezentat suportul fără de care n-ar fi fost posibilă reîntregirea. Tratatele de Pace din 1919–1920 — Saint-Germain, Trianon, Neuilly, Paris — au dat învestitură internațională existenței *de facto* a României în hotarele ei firești ale anului 1918.

„Problema românească", prezentă în viața internațională încă de la începutul secolului al XIX-lea — „secolul naționalităților" — încetase de a mai exista. România era un stat „satisfăcut" care se apleca, din acel moment — 1918 — asupra ei însăși, pentru a-și desăvârși dezvoltarea pe toate planurile — economic, social, politic, cultural, pentru a-și dezvolta și afirma valorile spirituale într-o lume a păcii și colaborării internaționale, care se credea a fi îndelungată și prosperă.

Titulescu: portretul diplomatului la maturitate

Contestare vehementă

Aceeași situație geopolitică s-a dovedit a fi și în noile împrejurări politico-istorice postbelice, purtătoarea vechilor tentații expansioniste.

Deși semnat, Tratatul de Pace de la Trianon era contestat vehement de statul ungar, succesor al fostului Imperiu dualist, care nu-și putea însuși nici noile realități indiscutabile — dreptul la viață liberă a națiunilor ținute cu forța în vechiul Imperiu habsburgic —, nici mentalitatea de **stat național independent și suveran** — care era noua Ungarie ieșită

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Ovidius", Constanța

din combinația cu Austria imperială. Nostalgia „regatului Sf. Ștefan" de la anul 1000 a fost transformată de marii perdanți ai momentului — nobilii foști proprietari de latifundii în Transilvania, Slovacia, Croația etc. — în **politică de stat**, în slogan al propagandei puse în slujba acestei politici. Ca atare, actele de autodeterminare cu caracter plebiscitar ale românilor, cehilor, slovacilor, iugoslavilor erau contestate, iar minoritatea maghiară, rămasă în cadrul noilor state, a fost invocată drept „cauză" a necesității revizuirii frontierelor plebiscitare confirmate prin Tratatul de la Trianon. În aceste circumstanțe, guvernul noii Ungarii (al aristocratului Mihály Károlyi de Nagykárolyi sau al comunistului Béla Kun) și-au identificat frustrările cu așa-zisa „problemă" a Transilvaniei, a cărei „recuperare" a devenit obsedanta preocupare a revizioniștilor de la Budapesta.

La răsărit, regimul bolșevic instaurat pe ruinele fostului imperiu și fostului „guvern provizoriu", deși purtător — declarativ — al înaltelor principii ale autodeterminării popoarelor „ținute cu forța în fostul imperiu", a preluat, o dată cu puterea în stat, și practicile și politica fostului regim, negând valabilitatea actelor plebiscitare de autodeterminare a națiunilor **dacă** ele se desprindeau de Federația rusă, își constituiau state independente sau se reuneau cu conaționalii lor. Basarabia românească, ruptă de la Moldova în 1812 printr-un act de forță și menținută prin forță sub ocupație rusească, a devenit, în optica diplomației bolșevice, „o problemă litigioasă" a raporturilor româno-sovietice. În aceeași optică, tezaurul României evacuat („spre păstrare") la Moscova, în 1916–1917, în virtutea unor convenții bilaterale româno-ruse oficiale, a devenit și el o „problemă" prin confiscarea efectuată de guvernul bolșevic, la 13 ianuarie 1918, o dată cu ruperea unilaterală, de către același guvern, a relațiilor diplomatice cu București.

La sud, Bulgaria, supusă rigorilor Tratatului de Pace de la Neuilly-sur-Seine, a creat, la rându-i, falsa „problemă" a Dobrogei românești, considerată dintr-o dată „leagăn" al poporului bulgar.

Cehoslovacia, Regatul sârbo-croato-sloven, Polonia — state constituite sau reconstituite pe ruinele marilor imperii dispărute — erau, alături de România, nucleul de rezistență antirevizionist și antirevanșardă în această parte a Europei. O comunitate de interese și aspirații, dezvoltate în vremurile grele ale opresiunii imperiale și consolidată în opera de desăvârșire a statalității acestor națiuni, în anii 1914–1920, a stat la baza politicii și diplomației lor subordonate consolidării *statu quo*-ului teritorial, organizării păcii și securității, preîntâmpinării unul alt război pustiitor. Se poate afirma că anii ce au despărțit primul de al doilea război mondial au fost o confruntare permanentă, mai violentă sau mai puțin violentă, între această politică, pe de o parte, și revizionismul și revanșismul puterilor interesate în distrugerea operei revoluțiilor naționale de eliberare, din 1918, și a Conferinței de Pace, din 1919–1920, pe de altă parte.

Care a fost, în acest context politic complex și dificil, labil și plin de neprevăzut, politica externă a României?

Obiectivul ei fundamental și permanent, o dată Tratatele de Pace semnate, a fost menținerea integrității teritoriale a țării și consolidarea ei, precum și a independenței și suveranității politice, prin mijloace dintre cele mai variate, la baza cărora au stat, totuși, două comandamente: alianța și colaborarea cu Franța și Marea Britanie — fostele aliate din război —, alianța și colaborarea cu statele vecine având interese similare sau identice. Suportul acestui întreg eșafodaj era Societatea Națiunilor și Pactul său.

Personalități de excepție

Diplomația românească interbelică a fost condusă de personalități de excepție, precum Take Ionescu, Nicolae Titulescu, Nicolae Petrescu-Comnen, Grigore Gafencu ș.a., secondați de o pleiadă de străluciți diplomați, ca Frederic Nanu sau Constantin Diamandy, Radu Djuvara, Alexandru Cretzianu, Raoul Bossy și mulți alții.

Take Ionescu, implicat în acțiunea de mare proporții a „Consiliului Național Român" de la Paris pentru înfăptuirea

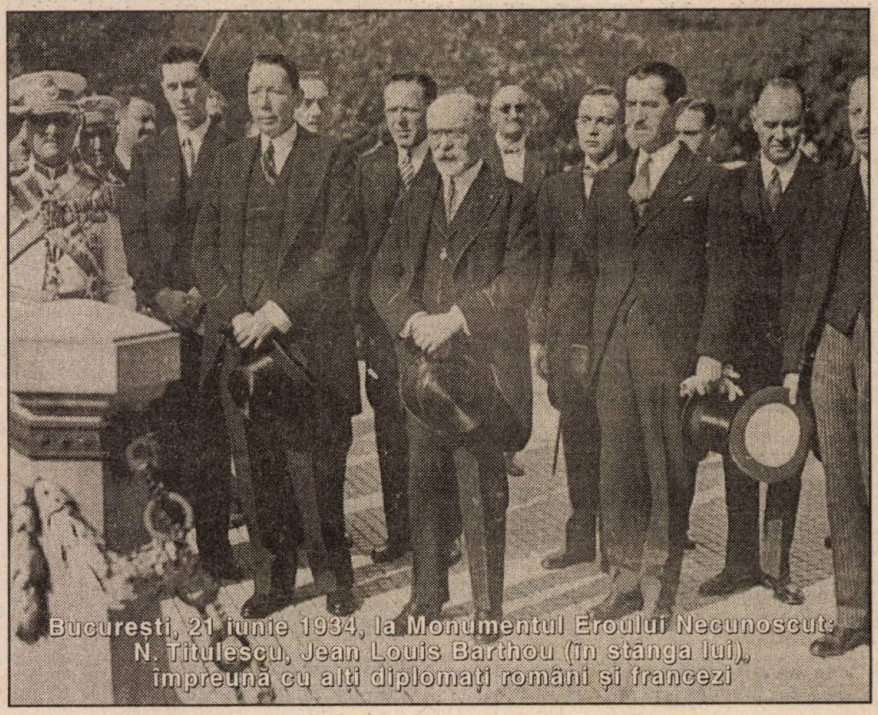

București, 21 iunie 1934, la Monumentul Eroului Necunoscut: N. Titulescu, Jean Louis Barthou (în stânga lui), împreună cu alți diplomați români și francezi

idealului național românesc în anii 1918–1919, a fost ideologul și înfăptuitorul Micii Înțelegeri — realizare parțială a acelei „înțelegeri în cinci" preconizată de el și văzută ca un baraj solid și eficient, de la Baltica la Egee, în fața expansiunii germane spre Est. Anticipându-l pe Titulescu, Take Ionescu constata, încă dinainte de sfârșitul războiului, reluarea „marșului spre Răsărit" *(Drang nach Osten)* de către Germania, de a cărei refacere economică și afirmare politică nu se îndoia. La rândul lui, Titulescu a fost artizanul Înțelegerii Balcanice, cele două alianțe cuprinzând majoritatea statelor situate pe axa nord–sud, mai puțin Polonia, Bulgaria și Albania. Pentru securitatea *statu quo*-ului teritorial al României, cele două alianțe neutralizau eventuale planuri agresive ale Ungariei sau Bulgariei. În același timp, cele două alianțe, concretizând conceptul de **„securitate regională"**, erau părți integrante ale **securității colective**, bazată pe Pactul Societății Națiunilor.

Pericolul principal la adresa *statu quo*-ului teritorial al țării era reprezentat însă de politica permanent amenințătoare a Rusiei Sovietice, precizată clar în ianuarie 1918. Deși, de-a lungul anilor, raporturile bilaterale au trecut prin momente mai destinse, care ar fi putut anunța o modificare a poziției puterii sovietice față de România, pe fond nu s-a schimbat nimic: „problema" Basarabiei — tradusă în „litigiu", „contencios", „probleme în suspensie" etc. — a întunecat permanent orizontul politic al relațiilor bilaterale.

Este greu de găsit, de-a lungul celor două decenii interbelice, vreo perioadă în care puterea sovietică să nu fi agitat, „spre aducere aminte", chestiunea „litigiului" teritorial cu România. Dacă, în decembrie 1917–ianuarie 1918, permanenta agresiune sovietică nu reușise să înlăture autoritatea legală din România și s-o înlocuiască cu „sovietele", dacă, în 1919, nici agresiunea comunistă ungară, condusă de Béla Kun, nu anulase Alba Iulia, iar cea ruso–ucraineană nu anulase 27 martie, în 1922, la Genova, la 17 mai

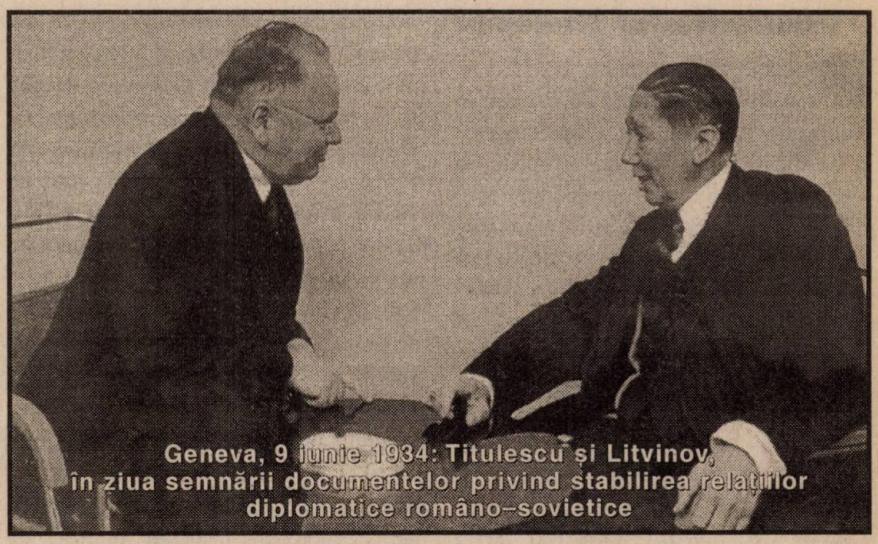

Geneva, 9 iunie 1934: Titulescu și Litvinov, în ziua semnării documentelor privind stabilirea relațiilor diplomatice româno–sovietice

(după semnarea, în aprilie, cu Germania, a periculoaselor acorduri de la Rappallo), comisarul sovietic pentru probleme externe, Gheorghi Cicerin, a ținut să declare că „respectul *statu quo*-ului între Ucraina și România... nu echivalează deloc, pentru Rusia, cu recunoașterea *statu quo*-ului teritorial actual al României și, în particular, cu recunoașterea ocupării prezente a Basarabiei de România"[1]. Concomitent, succesivele negocieri româno–sovietice din acești ani — până la încetarea lor definitivă în 1924, la Viena — n-au clintit cu nimic Rusia de pe poziția sa de negare a drepturilor României asupra Basarabiei și, mai mult decât atât, a negării chiar a caracterului românesc al provinciei, a istoriei sale, integrată în istoria tuturor românilor din spațiul georgrafic respectiv.

În 1928, semnarea de către URSS — alături de România și de alte state — a Pactului de la Paris, de scoatere a războiului în afara legii, a marcat un moment care a adus o speranță de scurtă durată factorilor politici de la București privind orientarea politicii externe a Moscovei; la semnarea, la Moscova, a „Protocolului Litvinov", în ianuarie 1929, inițiatorul acestui document între URSS și statele limitrofe ei la vest a ținut să repete, în alți termeni, cele ce afirmase la Genova, în 1922: „prin aderarea României, nu se lichidează problemele litigioase existente"[2].

În 1932, în contextul deschiderii URSS spre o colaborare cu Franța și a semnării tratatului bilateral în care se făceau referiri precise la respectarea integrității teritoriale a Părților Contractante, guvernul român, acceptând îndemnurile Parisului, a sperat ca, într-un tratat cu Sovietele, să poată transcrie *ad–litteram* formulările respective din tratatul franco–sovietic. Răspunsul delegatului sovietic, Stomoniakov, în cadrul tratativelor bilaterale de la Riga, din ianuarie 1932, a fost edificator pentru București: „guvernului sovietic îi este imposibil să accepte dorința guvernului român de a duce aceste negocieri și de a încheia pactul de neagresiune între URSS și România fără ca poziția sovietică în problema Basarabiei să fie în mod clar consemnată. Rusia sovietică nu va încheia niciodată un pact de neagresiune cu România care să conțină termenii următori: **1)** integritate; **2)** inviolabilitate; **3)** suveranitate"[3]. O zi mai târziu, s-a înmânat răspunsul **scris** al guvernului sovietic, în următorii termeni: „Guvernul sovietic nu recunoaște granițele actuale ale României, nu poate încheia un pact de neagresiune cu România fără a consemna formal rezervele sale în chestiunea Basarabiei"[4].

Prioritatea lui Titulescu

Preluând, în octombrie 1932, conducerea Ministerului de Externe al României, Titulescu și-a impus ca prioritate stabilirea unor relații apropiate cu URSS în centrul cărora „problema Basarabiei" să-și găsească o astfel de rezolvare încât, din punctul de vedere al României, să se ajungă și la o recunoaștere implicită (dacă nu explicită) a suveranității românești asupra acestui teritoriu și la un angajament de neagresiune luat de URSS față de România. „Care sunt rațiunile în favoarea unei apropieri politice între România și URSS?", întreba Titulescu; iată și răspunsul: „Vecinătatea unui stat cu o suprafață de mai bine de patru ori decât cea a Europei, excluzând Rusia, și cu o populație de 162 de milioane de locuitori impune necesitatea ca statele vecine să adopte fie o politică ostilă, fie una amicală. O a treia cale este de neimaginat". Și el continua: „Își poate permite oare România luxul unei politici ostile față de Marele ei Vecin Rusia? *[cu majuscule, în original, n.n.]*. Sunt convins că nu putem!"[5]. Referindu-se apoi la o problemă obsedantă pentru factorii de decizie de la București și anume aceea a sistemului de alianțe care ar fi putut asigura României securitatea frontierei sale pe Nistru, având în vedere că Uniunea Sovietică persista în refuzul de a recunoaște *statu quo*-ul teritorial al României și în special frontiera Nistrului, Titulescu scria: **„Poate crede cineva în mod serios că România ar putea găsi un aliat** împotriva Rusiei în Occident, numai pentru apărarea intereselor românești?"[6]. În 1937, când afirma cele de mai sus, Titulescu avea **dovada** judecății sale în acordurile încheiate, în 1932, de Franța și Polonia cu URSS, în pofida promisiunilor făcute României privind simultaneitatea încheierii pactelor de neagresiune cu URSS de către România, Franța și Polonia.

Eforturile permanente ale ministrului de Externe român în direcția îmbunătățirii relațiilor cu URSS s-au tradus în colaborarea diplomatică, la Geneva, pentru acceptarea formulei sovietice de definire a agresiunii și a agresorului, lansată de Litvinov în cadrul Conferinței Dezarmării, în primăvara lui 1933, în stabilirea relațiilor diplomatice între cele două țări, în 1934, fără ca „litigiul basarabean" să mai fie pomenit, în restituirea, în 1935, a unei părți a Tezaurului românesc confiscat de Soviete în 1918.

Dar, poate că punctul culminant al politicii pașnice promovate de România prin Titulescu față de URSS l-a constituit împuternicirea dată lui, la 14 iulie 1936, de guvernul Gh. Tătărescu, cu aprobarea regelui Carol II, de a negocia cu URSS un pact de asistență mutuală. La **Montreux**, în **iulie 1936**, Titulescu și Litvinov au parafat textul viitorului pact de asistență mutuală în care, deși nu recunoștea explicit frontiera pe Nistru, guvernul sovietic se angaja ca trupele sovietice „să nu treacă niciodată Nistrul fără o cerere formală a guvernului regal român în acest sens" și „să se retragă imediat de pe teritoriul românesc la est de Nistru", obligațiile fiind identice și pentru România[7]. Această etapă — parafarea tratatului — n-a mai fost urmată de semnare, deoarece Titulescu a fost demis din guvern (printr-o „remaniere" de fațadă), nici chiar de trimiterea textului la București spre informarea Cabinetului, care s-a dezinteresat total de soarta tratatului cu URSS — prevedere centrală a împuternicirilor date lui Titulescu.

Cu toate semnele de întrebare ce mai planează asupra momentului Montreux '36, este de subliniat că acest tratat — fără a-i supraestima eficiența — ar fi constituit, totuși, în acele împrejurări, o verigă a sistemului de securitate a României.

Alt ministru, altă viziune

Succesorul lui Titulescu, Victor Antonescu, a abordat relația cu URSS din alt unghi — acela de **a cere Moscovei „să recunoască *de jure* Basarabia"** ca aparținând României; i-a mărturisit-o Litvinov lui Titulescu în întâlnirea de la Talloires, în 1937. Cererea aceasta a fost

Soldații necunoscuți ai victoriei păcii

„În galeria oamenilor de seamă ai diplomației și culturii mondiale, numele lui Nicolae Titulescu, prin locul de cinste pe care l-a cucerit, ilustrează gloria noastră națională. Eminentul diplomat, care a cunoscut și a prețuit în chip desăvârșit popoarele și oamenii, care s-a consacrat integral dintr-uns spirit umanitarist și patriotic apărării păcii și care a slujit cu toată puterea ființei sale independența națională a tuturor țărilor, a devenit încă din timpul vieții obiectul cinstirii, admirației și recunoștinței generale. (...)

În lupta colectivității pentru menținerea păcii, ca bunul cel mai de preț al omenirii, Titulescu cerea fiecăruia să-și împlinească menirea sa. În această luptă, spunea el, «Fiecare își are misiunea sa, cu toții uniți cum ne-am putea îndoi de succes? Ce importanță are faptul că nu vom mai fi prezenți în ziua când opera va fi terminată? Ce importanță că vor fi uitate sforțările lucrătorilor din primul ceas? Ce importanță că noi nu vom fi fost decât soldații necunoscuți ai victoriei păcii? Vom fi fost aceia care au crezut într-o clipă, când ar fi putut să-și piardă credința și aceasta este singurul merit care are preț...»".

(Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, Ed. Științifică, 1966, p. 382–383)

Fundația Europeană „Titulescu", Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, București, Ed. Enciclopedică, 1994, 423 p.

interpretată de guvernul sovietic în sensul că România stăpânește această provincie doar *de facto*. Iată răspunsul dat de Litvinov lui Victor Antonescu: „Reținem faptul că dv. nu considerați că Basarabia este românească și vă rog să rețineți că nici nu va fi vreodată..."[8]. Și Titulescu făcea următorul comentariu: „El *[Victor Antonescu, n.n.]* a dorit să obțină Basarabia, din partea URSS", adăugând: „Această idee este una dintre cele mai periculoase; drepturile noastre asupra Basarabiei nu pot depinde de dispoziția URSS față de noi"[9].

Titulescu era convins că justificarea drepturilor României asupra Basarabiei se întemeiază juridicește pe câteva adevăruri obiective și anume:

- „principiul naționalităților, Basarabia având o mare majoritate de români";
- „votul Parlamentului basarabean (Sfatul Țării) sub regimul sovietic, vot pe care nimeni nu-l poate schimba";
- „Tratatul din 1920 cu Marile Puteri";
- „Convenția semnată la Londra, în iulie 1933, care dă o definiție teritoriului românesc";
- „când România a devenit membră a Societății Națiunilor, ea avea deja Basarabia, ca rezultat al votului Parlamentului basarabean (Sfatul Țării), înainte de a fi semnat unele dintre Tratatele de pace";
- „când URSS a devenit membră a Societății Națiunilor, ea a fost admisă cu teritoriile ei existente, care nu includeau Basarabia, în privința căreia ea nu a formulat nici o rezervă";
- „în aceste împrejurări și ținând cont de teritoriile pe care le dețineau atunci când au devenit membre ale Societății, România și URSS au fost recunoscute *de jure* de către comunitatea statelor ca subiecte de drept internațional"[10].

Am adăuga la cele de mai sus și faptul că, devenind membră a Societății Națiunilor, URSS a acceptat Pactul organizației, pe care s-a angajat să-l respecte și să-l slujească. Or, tocmai acest pact prevedea **obligația expresă** a membrilor semnatari să respecte mutual integritatea teritoriului lor și să-și acorde asistență inclusiv militară, dacă s-ar fi produs o agresiune neprovocată asupra acestui teritoriu din partea unui stat membru sau nu al Societății Națiunilor.

Evident că judecata lui Titulescu era corectă, era logică, dar ea se baza **exclusiv** pe **buna credință** a părților, pe **respectul integral** al semnăturii pe tratatele internaționale. În cazul concret al URSS, mai există un element de calcul pe care, deși Titulescu l-a avut în vedere mereu, teoretic vorbind, nu i s-a acordat totuși importanța cuvenită mai ales în deceniul al patrulea, tocmai din cauza sloganelor privind pacea și securitatea mondială și europeană afirmate zgomotos de URSS după venirea lui Hitler la putere în Germania, a declarațiilor sale antifasciste și antirăzboinice, dar și a implicării în unele instrumente de organizare a securității pe continent: este vorba de colaborarea sovieto–germană pe plan economic și politic, care n-a încetat niciodată, chiar dacă a cunoscut unele momente de reflux. În fapt, această colaborare a constituit un factor esențial al politicii externe a celor două mari puteri.

Titulescu afirma cu dreptate că „situația ei geografică i-a creat României doi factori politici de care trebuie să țină seama: Rusia și Germania", și trebuie împiedicată „situația în care națiunea română ar deveni o țintă pentru Germania sau Rusia".

Factorul sovieto–german a fost tocmai acela care a dus, prin manifestările sale, la prăbușirea nu numai a României în 1940, dar și a Poloniei, Franței, a celorlalte țări din vestul Europei, la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Mentalitatea ce a dominat politica internațională după 1920 s-a concretizat într-o multitudine de pacte, tratate, convenții bi– și multilaterale care au constituit un sistem de apărare a păcii și securității colective și individuale bazat pe „buna credință". Or, tocmai această bună credință a lipsit, în special din partea marilor puteri. Respectul semnăturii pe un tratat a devenit o noțiune „teoretică". În fapt, tratatele de pace au început a fi încălcate chiar înainte de a fi semnate (cazul Anschluss-ului cu

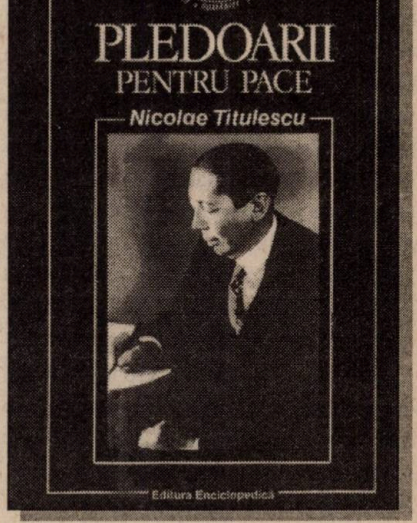

Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, ed. G.G. Potra (și studiu introductiv) și C.I. Turcu, București, Ed. Enciclopedică, 1996, 727 p. (col. „Biblioteca de istorie contemporană a României)

Titulescu, omagiat la Constanța

Facultatea de Istorie a Universității „Ovidius", din Constanța, și Comisia Română de Istorie a celui de-al doilea război mondial organizează cea de-a treia Conferință internațională „Istorie și actualitate", cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la nașterea lui N. Titulescu, la Constanța, în Amfiteatrul „Gh.I. Brătianu" al Universității „Ovidius" pe 20 aprilie 2002, între orele 9,00–13,00 și 15,00–20,00. Conferința abordează probleme de politică externă a României și relații internaționale în perioada modernă și contemporană. În cadrul lucrărilor, va fi organizată și o masă rotundă consacrată situației limbii și istoriei românilor în Republica Moldova și Ucraina. În vederea definitivării programului manifestării, cei interesați a susține comunicări sunt rugați să transmită secretariatului Conferinței titlul intervenției până la data de 10 aprilie a.c.

Pentru informații suplimentare și înscrieri, adresați-vă secretariatului Conferinței: Campusul Universității „Ovidius", Constanța, Cabinetul de Istorie Contemporană „M. Kogălniceanu" (et. 1, sala 116); tel. **041/511.000**, interior **116** (drd. **Ludmila Rotari**: e-mail **mila_rotary@hotmail.com**; asist. univ. drd. **Florin Anghel:** e-mail **fl_anghel@hotmail.com**, tel. **041/652.708**; fax **041/511.512**).

Prof.univ.dr. **Viorica MOISUC**

Austria din Constituția germană de la Weimar, cazul proiectului ungar al „Confederației danubiene") sau imediat după aceea, fără ca Societatea Națiunilor și nici chiar statele direct afectate de aceste încălcări să organizeze vreo ripostă. Încă de la începutul anilor '30, s-a consemnat, uneori cu vagi proteste sau condamnări „morale", acceptarea, în cele din urmă, a „faptului împlinit". Această formă de conciliatorism față de violări ale tratatelor în general, al cărei artizan a fost, de la începutul deceniului al treilea, Marea Britanie — căreia i s-au alăturat pe parcurs Franța și alte state — a făcut posibilă ascensiunea politicii de agresiune, de revanșă și revizuire a tratatelor. Numai într-un astfel de context a fost posibilă înțelegerea germano–sovietică de împărțire de teritorii, de dominație și influență, cuprinsă în Anexa secretă la Pactul de neagresiune sovieto–german, din 23 august 1939. Nici lichidarea Etiopiei ca stat independent și suveran, ca urmare a agresiunii italiene, nici lichidarea Austriei și a Cehoslovaciei nu au pus capăt conciliatorismului. Lăsate singure în fața celor doi coloși, Germania și URSS, statele așezate între acestea, au pierit, au fost dezmembrate sau au fost supuse.

România a căzut victimă acestor tranzacții în iunie 1940, când Stalin, făcând o nouă înțelegere cu Hitler, la 23–25 martie, s-a „fixat" asupra Basarabiei și nordului Bucovinei. Ultimatumul sovietic, transmis guvernului român la 26 iunie seara, relua — ca motivație — vechile idei prezente în negocierile româno–sovietice din deceniul al treilea:

- Basarabia — pământ rusesc, populat „în principal" cu ucrainieni;
- „Unitatea seculară" dintre Basarabia și Ucraina;
- Basarabia — „cucerită" de armata română în 1918.

Noutatea absolută ce figura în acest ultimatum era, cum se știe, pretenția cedării de către România a nordului Bucovinei, „a cărei populație este legată în mare majoritate de Ucraina sovietică prin comunitatea soartei istorice, prin comunitatea de limbă și compoziție națională"; nordul Bucovinei era „un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită URSS și populației Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia".

A fost vorba, fără doar și poate, de un **act de agresiune** sovietică împotriva României și nu de o „reglementare pașnică", așa cum încerca ministrul de Externe sovietic, Molotov, să prezinte lucrurile. Prin acest act agresiv contra României, ca și prin ocuparea unei părți din Polonia, guvernul sovietic a încălcat **toate** tratatele și convențiile internaționale pe care le semnase, începând cu Pactul Societății Națiunilor și terminând cu tratatele bilaterale cu Polonia și România.

Procesul revizuirii teritoriului României o dată început a continuat: nord–vestul Transilvaniei și sudul Dobrogei au fost pierdute în favoarea Ungariei, respectiv a Bulgariei. Nu trebuie pierdut din vedere că Germania și URSS au stat în spatele acestor noi acte agresive, care au fost posibile tocmai prin ajutorul direct și indirect al celor două puteri totalitare.

Față în față, anii 1918 și 1940 prezintă poli ai istoriei României: **1918** — înfăptuirea speranței întregii națiuni române prin constituirea unui stat al tuturor românilor; **1940** — prăbușirea acestei speranțe prin dezmembrarea acestui stat. ■

Note

1) *Conférence économique internationale de Gênes, Procès–Verbaux et documents relatifs à la Question russe, avril–mai 1922*, Roma, p. 120–121; 2) I.M. Kopanski, I.E. Levit, *Sovetsko–rumânskie otnoșeniia, 1929–1934*, Moscova, 1971, p. 24–25; 3) Arh. MAE București, Fond URSS, vol. 137, Procesul–verbal al ședinței din 13 ianuarie 1932; 4) Ibidem, raport nr. 66, Riga, 21 ianuarie 1932, semnat Sturdza, către ministrul de Externe, Dimitrie Ghica, și regele Carol II; 5) Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, București, Ed. Enciclopedică, 1994, p. 101–102; 6) *Ibidem*, p. 102; 7) *Ibidem*, p. 128–129; 8) *Ibidem*, p. 125; 9) *Ibidem*, p. 126; 10) *Ibidem*, p. 127

Generalului, rânduri izvorâte din înaltul simțământ al datoriei față de țară

Ion Antonescu nu răspunde...

George G. POTRA*

Relațiile lui Nicolae Titulescu cu Ion Antonescu, devenit Conducător al statului român[1], merită un studiu aparte. Anterioara colaborare[2], lăsându-l pe fostul ministru de Externe să creadă într-o reală prețuire, dacă nu chiar prietenie, și aversiunea comună față de Carol al II-lea, îl făceau pe Titulescu să spere într-o conlucrare cu caracter „tehnic". Căci era evident pentru Titulescu că — sub imperiul realităților — Ion Antonescu *(v. foto)* era obligat să ducă o altă politică externă decât cea pe care o promovase el însuși în deceniile trei și patru ale secolului trecut. Înțelegea să-i ofere în acest sens informații esențiale privind trei capitole distincte ale politicii externe românești: relațiile româno–germane; relațiile româno–italiene și relațiile româno–sovietice, Titulescu încercând, deopotrivă, să înlăture percepțiile deformate pe care le generaseră și le stimulaseră în timp interpretările tendențioase, răuvoitoare, pe care cercuri interesate din țară și din străinătate le diseminaseră în timp cu o fervoare și cu o consecvență vizând schimbarea cursului politicii externe românești și înlăturarea șefului ei. Scrisoarea pe care i-o adresează lui Ion Antonescu (pe care o vom reproduce *in extenso*, datorită importanței sale, cu minime și tacite rectificări, în acord cu normele ortografice actuale și cu subtitluri ale redacției) — plasată de noi între 6 septembrie 1940 și 23 octombrie 1940, data unei a doua scrisori, în care se fac referiri la aceasta — îl confirmă pe Titulescu ca un mare analist, ca un mare practician, ca un autentic om politic, animat de un înalt simț al datoriei față de țară și al răspunderii față de destinele ei.

O mare legendă

„[*ante 23 octombrie 1940*]

Domnule General,

Politica externă ce-am dus de la 1932 la 1936 era rezumată astfel de opozanții mei:

«Domnul Titulescu vroiește cu orice chip alianțe împotriva Germaniei. În acest scop, domnia sa a întărit legăturile Micii Înțelegeri și a creat Pactul Balcanic. Tot în acest scop, domnia sa vroia cu orice preț o alianță cu Rusia și acordase acesteia dreptul de trecere a armatelor ei pe teritoriul românesc, astfel ca joncțiunea ceho–rusă să se poată face în dauna Germaniei în mod mecanic. Tot în acest scop, domnia sa a dus față de Italia, în timpul sancțiunilor, o politică care a făcut din Italia patronul Ungariei și susținătorul revizionismului acesteia din urmă».

Nu cunosc o legendă mai mare ca această prezentare a politicii ce-am dus ca ministru de Externe. Această politică se poate, dimpotrivă, rezuma astfel:

«În tot timpul cât am condus Ministerul Afacerilor Străine[3], n-am avut decât un singur scop: intangibilitatea granițelor țării.

Întărirea legăturilor Micii Înțelegeri nu viza decât Ungaria. Noi n-am avut nici în trecut și noi n-am luat nici în 1933, când am făcut Noul Statut al Micii Înțelegeri, un aranjament de apărare a Cehoslovaciei sau a Iugoslaviei contra unei agresiuni germane.

De asemenea, Pactul Balcanic nu viza decât Bulgaria. În ce privește Puterile Mari, am căutat să fac pacte de asistență mutuală cu cele două mari puteri care ne-ar fi putut fi ostile: Germania și Rusia.

Germania a refuzat însă oferta pactului nostru de asistență, precum a făcut și Rusia, până la un moment când, obținând tot ceea ce cerusem, demiterea mea din funcțiunile ministeriale, de la 29 august 1936, a făcut iscălitura imposibilă. Cât despre Italia, ea a devenit revizionistă încă de la 1923 când, legată de noi prin tratatul semnat de mareșalul Averescu, care o obliga să ne apere fruntariile, cerea totuși schimbarea lor în favoarea Ungariei».

Urmează să dezvolt în detaliu raporturile noastre cu aceste trei țări.

GERMANIA[4]: Puțini din «inițiații» noștri politici știu că eu am oferit Germaniei un tratat de alianță, o dată în 1935 și o

* Consilier științific al Direcției Arhivelor Diplomatice din cadrul MAE; membru al Fundației Europene „Titulescu"

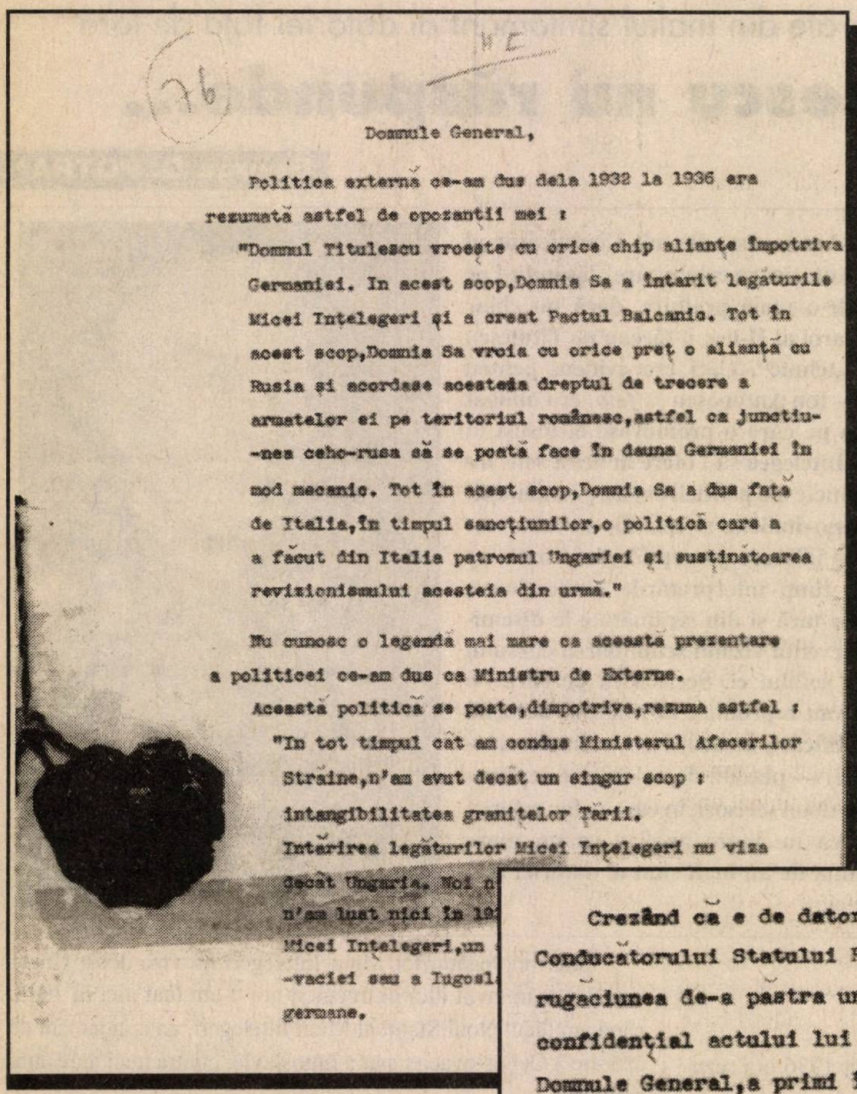

Domnule General,

Politica externă ce-am dus dela 1932 la 1936 era rezumată astfel de opozanții mei :

"Domnul Titulescu vroește cu orice chip alianțe împotriva Germaniei. In acest scop,Domnia Sa a întărit legăturile Micei Înțelegeri și a creat Pactul Balcanic. Tot în acest scop,Domnia Sa vroia cu orice preț o alianță cu Rusia și acordase acesteia dreptul de trecere a armatelor ei pe teritoriul românesc,astfel ca jonctiu-nea ceho-rusa să se poată face în dauna Germaniei în mod mecanic. Tot în acest scop,Domnia Sa a dus față de Italia,în timpul sancțiunilor,o politică care a a făcut din Italia patronul Ungariei și susținătoarea revizionismului acesteia din urmă."

Nu cunosc o legendă mai mare ca aceasta prezentare a politicei ce-am dus ca Ministru de Externe.

Această politică se poate,dimpotriva,rezuma astfel :

"In tot timpul cât am condus Ministerul Afacerilor Străine,n'am avut decât un singur scop : intangibilitatea granițelor Țării. Intărirea legăturilor Micei Intelegeri nu viza decât Ungaria. Noi n n'am luat nici în 19 Micei Intelegeri,un -vaciei sau a Iugosl germane.

Crezând că e de datoria mea să aduc la cunoștința Conducătorului Statului Român cele ce preced,și repetând rugăciunea de-a păstra un caracter strict personal și confidențial actului lui Litvinov,am onoarea să vă rog, Domnule General,a primi încredințarea sentimentelor mele de prea înaltă stimă.

N. Titulescu

Prima și ultima filă a scrisorii adresate g-ralului Antonescu de N. Titulescu

dată în 1936. În ambele rânduri, Germania l-a refuzat. Pentru oferta mea din 1935, refuzul ei ar fi avut o explicație, deoarece îi ceream să nu atace nici România, nici prietenii ei. Pentru oferta din 1936, refuzul Germaniei nu mai are nici o explicație, decât dacă nu dorința de a revizui, printre multe granițe europene, și pe cele ale României.

În adevăr, cu prilejul vizitei regale la Paris, din februarie 1936, vizita ce a urmat înmormântarea regelui Angliei, George V, din ianuarie același an, am chemat la Paris pe ministrul țării la Berlin, Petrescu–Comnen, și i-am dat instrucțiunile necesare.

De data aceasta, am făcut un pas foarte important înainte, ocupându-mă numai de intangibilitatea granițelor României, fără a mai vorbi de granițele altor țări.

Rog a cere de la Ministerul de Externe telegrama ministrului Comnen, de la finele *[lunii]* februarie 1936. Reiese din această telegramă că am declarat oficial Germaniei:

a) Dacă s-ar încheia un pact de asistență mutuală cu URSS, el nu va fi îndreptat contra Germaniei.

b) Dovada acestei afirmațiuni o constituie oferta României de-a semna un pact similar cu Reichul, privind strict numai fruntariile românești.

c) Mai mult: România era gata să ofere Germaniei o garanție prețioasă, anume aceea de a se opune oricărei treceri de trupe rusești pe teritoriul ei, care ar avea ca scop atacarea Germaniei.

Domnul Comnen raportează în suszisa telegramă că domnul Von Neurath[5] i-a mulțumit în chip călduros pentru toate atențiunile și probele bunelor sentimente ale guvernului regal român și în special alor mele, atât pentru țara lui, cât și pentru el personal.

Domnul Von Neurath n-a ascuns însă domnului Comnen simpatia sa pentru mișcarea revizionistă ungară, care e paralelă cu revizionismul german îndreptat împotriva Tratatului din Versailles.

Ca concluzie, domnul Von Neurath a declarat că Germania este ostilă încheierii unor noi acorduri cu orice stat ar fi și că, dacă la un moment dat, Germania ar vedea că interesul ei

o împinge să iasă din starea ei de izolare, ea nu va uita nici propunerile, nici bunele oficii ale domnului Titulescu.

Acestea se petreceau în februarie 1936. Iar eu am fost demis din sarcina de ministru câteva luni mai târziu, în august același an.

Dacă s-ar fi comis greșeli în conducerea politicii noastre externe din parte-mi față de Germania — nici n-aș fi avut timpul material să le comit — dar, în plus, România a avut la dispoziție patru ani pentru a le îndrepta.

Patru ani de la ieșirea mea din guvern și până la arbitrajul de la Viena[6].

Or, patru ani constituie o perioadă enormă, care permite toate redresările, când ne gândim că au trebuit cancelarului Hitler șapte ani numai de la instalarea sa la putere[7] și până la realizarea integrală a programului său politic.

Laude italiene, critici franceze

ITALIA[8]: Sunt primul ministru de Afaceri Străine care am voit să dau Italiei locul ce i se cuvine în România.

De aceea, în călătoriile oficiale ce-am întreprins ca ministru de Externe în cabinetul Vintilă Brătianu, în 1928, am voit ca prima mea vizită să fie la Roma, iar nu la Paris.

Bineînțeles, presa italiană a exultat. În schimb, presa franceză m-a criticat. Aș vroi să mi se citeze numele unui alt ministru de Afaceri Străine criticat de presa franceză în timpul unei vizite oficiale în Franța.

Nu s-a făcut față de mine, cu prilejul vizitei mele în Franța[9], din 1923 — epocă la care sentimentele franceze pentru Italia nu erau calde —, gestul tradițional al acordării Cordonului Legiunii de Onoare. Și a trebuit să treacă doi ani pentru ca Ministerul Afacerilor Străine francez să-și calce regulile și să acorde unui simplu ministru plenipotențiar la Londra Marea Cruce în loc de placă.

Dar, la ce a servit României acest gest special de curtenie făcut față de Italia?

Deși eram legați de Italia printr-un tratat de amiciție[10],semnat de mareșalul Averescu, care obliga ambele state să-și apere — cel puțin diplomatic — fruntariile, puțin după vizita mea la Roma[11], Ducele *[Mussolini, n.n.]* a făcut o declarațiune revizionistă răsunătoare în favoarea Ungariei.

Totuși, în ce mă privește personal, continuam să mă bucur de un regim de favoare, presa italiană neavând decât cuvinte de laudă la adresa mea.

În 1933, când am întărit legăturile Micii Înțelegeri, în plin acord cu Iugoslavia, Franța și Cehoslovacia, m-am dus chiar în ziua semnării tratatului[12] la baronul Aloisi și i-am spus: «Pentru ce n-ar lua Italia direcțiunea spirituală a Micii Înțelegeri?».

Vă puteți închipui ce sforțări a trebuit să desfășor pentru a putea să fac o asemenea ofertă cu asentimentul Iugoslaviei de atunci și al Franței.

Unul dintre pașapoartele diplomatice ale lui Titulescu (1935)

Baronul Aloisi[13], foarte amabil și dându-mi impresia că pricepe valoarea gestului, mi-a răspuns că va trebui să comunice propunerea mea Ducelui și să-mi dea răspunsul mai târziu. După trei zile, mi-a înapoiat vizita și, într-o formă cu totul curtenitoare, mi-a răspuns că Ducele nu consideră această ofertă ca interesantă.

Întreb: Ce puteam face mai mult decât a oferi Italiei direcția spirituală a noii Micii Înțelegeri chiar în seara zilei creării ei?

Limbajul presei italiene la adresa mea s-a schimbat însă când am fost nevoit să combat ideea lui Mussolini de Pact în patru[14], reușind în lupta diplomatică ce am dus.

Ce era Pactul în patru? Substituirea a patru mari puteri — Franța, Anglia, Germania și Italia — Societății Națiunilor în diferite domenii și în special în acel al revizuirii.

Or, ceea ce făcea forța României în fața Societății Națiunilor e că ea se bucura în sânul acestei instituții de o foarte mare majoritate, alcătuită în special de sud–americani, împotriva revizuirii.

Am spus prietenilor mei italieni că, în Pactul în patru, dacă Mussolini ar fi fost în locul meu, ar fi făcut exact ceea ce am făcut eu, care am lucrat nu ca român, ci ca descendent al Romei, care — o dată cu sângele — ne-a infiltrat și iubirea moșiei părintești pe care o constituie țara.

Aș putea cita în cantitate voluminoasă discursurile revizioniste ale Ducelui în favoarea Ungariei, încă înaintea sancțiunilor, în tot timpul cât a durat tratatul de amiciție dintre Italia și România.

În timpul sancțiunilor, am făcut tot ce era omenește posibil pentru a împăca punctul de vedere francez favorabil Italiei cu punctul de vedere englez.

Delegația italiană de la Geneva a fost extrem de sensibilă pentru această atitudine. Și cum n-ar fi fost când nu numai grație atitudinii mele Italia n-a putut fi calificată de agresoare, dar când am ținut la Geneva numeroase discursuri publice de

simpatie pentru Italia, din care-mi permit să extrag o frază: «Politica ce am urmat în materia sancțiunilor a fost linia dreaptă, dar linia dreaptă a glontelui care-ți trece mai întâi prin inimă înainte de a-și atinge scopul».

De altfel, pentru ca să se curme odată chestiunea răspunderilor în materia sancțiunilor, întreb: Când statele lumii se-mpart asupra acestei chestiuni în două tabere — una care reprezintă planeta, iar alta alcătuită din Austria, Ungaria și Albania, sateliții de pe vremuri ai Italiei —, care ar fi fost ministrul de Externe român care ar fi eșuat în tabăra *[a]* doua, iar nu în cea dintâi?

Cât despre afirmația că aș fi calificat pe italieni drept sălbatici la Societatea Națiunilor, ea constituie un neadevăr sfruntat — după cum o constată procese-verbale în regulă semnate de Rüstü Aras, ministrul de Afaceri Străine al Turciei, Politis, delegatul Greciei, Purić, delegatul Iugoslaviei etc.

Eu am spus președintelui[15]: **«Je vous prie de faire cesser ce tapage»**[16] (cauzat în tribune de italieni, lucru de care nu puteam avea cunoștință).

Un jurnalist ungur a telegrafiat imediat la Roma că aș fi spus: **«Je vous prie, faites sortir ces sauvages»**[17].

Cu toate străduințele ministrului nostru la Roma[18], n-am putut obține publicarea rectificării, nici reproducerea articolului din «Universul», care punea la punct chestiunea.

De fapt, eu eram un antirevizionist înfocat.

Departe de a-mi face un păcat din aceasta, îmi fac un merit.

Italia, nemulțumită de soarta ei la Congresul Păcii din 1918–20, era o țară revizionistă.

Nu o greșeală din parte-mi, ci o contradicție între interesele statelor noastre — România fiind satisfăcută, iar Italia nu — explică criticile aduse mie de presa ei în ultimul timp.

URSS[19]: Eu am primit plinele puteri[20] necesare pentru iscălirea unui pact de asistență mutuală cu URSS în iulie 1935, adică puțin după semnarea pactului franco–sovietic[21] și vizita domnului Eden la Moscova.

Domnul Litvinov, în septembrie 1935, la Geneva, când pentru prima dată am făcut să intre o atare posibilitate în convorbirile noastre, nici n-a voit să audă de un asemenea pact. Astfel că aceasată chestiune n-a putut face obiectul unor negocieri, așa precum am declarat-o de altfel prin comunicate oficiale ale Ministerului de Externe sau prin discursuri în Parlament.

Argumentul invocat de URSS era că, dat fiind situația geografică, un asemenea pact ar constitui o convenție leonină, România fiind întotdeauna zdrobită de Germania înainte de-a putea da un ajutor Rusiei.

Cu prilejul Conferinței de la Montreux[22], din 1936, văzând mai des pe Litvinov și acesta acuzând guvernul român de duplicitate, afirmând că eu țin un limbaj, pe când colegii mei de la București nu numai că țineau un limbaj contrariu, dar făceau neted fapte care-l contrazicea, am dat lui Litvinov răspunsuri drastice, cuprinse-n telegramele ce-am expediat, la acea epocă, la București[23].

Rog a cere de la Ministerul de Externe copia telegramei prin care relatam convorbirea mea cu Litvinov, din iulie 1936, pentru a vedea cum reprezentantul unui stat mic — când are conștiința dreptului țării sale — poate pune la loc pe reprezentantul unui stat de zece ori mai mare.

În același timp, realizând și eu că era o parte de adevăr în afirmația că mie mi se dădeau pline puteri pentru a face o politică pe care guvernul din București nu se sfia s-o contrazică cu nimic, am decis a mă înapoia la București pentru a-mi da demisia motivată[24].

MS Regele intervenind să-mi retrag demisia dată, am cerut în schimbul acestei retrageri să se precizeze clar și în scris liniile politicii externe de urmat.

Solidarizare și recunoștință

Anexez copia fotografică a originalelor redactate la acea epocă.

Din primul act[25], semnat de domnul președinte *[al Consiliului de Miniștri, n.n.]* Tătărescu, Ion Inculeț, Victor Antonescu și cu mine, și purtând data de 14 iulie 1936, reiese că am convenit ca Consiliul de Miniștri, care trebuie să se țină ulterior, urma să aprobe politica ce-am dus și să publice un comunicat[26], al cărui text vi-l trimit tot în copie fotografică (actul nr. 2) și-n care se vorbește de solidarizarea guvernului cu politica externă făcută și expusă de mine, de recunoștința ce mi se datorește pentru opera înfăptuită, precum și de încrederea nelimitată a guvernului în îndeplinirea misiunii mele.

Acest comunicat este scris de însăși mâna domnului Tătărescu. El poartă data de 14 iulie 1936. La 29 august 1936, am fost demis din calitatea de ministru.

Din actul nr. 1 ce vă trimit, reiese dovada că plinele puteri pentru a încheia un pact de asistență mutuală cu Sovietele îmi fuseseră date încă din iulie trecut, adică din iulie 1935, precum și angajamentul Partidului Liberal de-a vorbi în întruniri publice despre necesitatea unei înțelegeri pe tărâmul politicii externe cu URSS.

Când m-am înapoiat la Montreux, în 1936, pentru Conferința Strâmtorilor, am avut o lungă convorbire cu Litvinov.

Și — lucru de mirare — ceea ce «puterea mea de convingere», pe care Ionel Brătianu[27], într-o scrisoare amabilă către mine, o declara irezistibilă, n-a putut face, văzul iscăliturilor, chiar pe acte redactate într-o limbă ce nu cunoștea, a avut un efect miraculos.

«De data aceasta, văd că lucrul e serios», a spus Litvinov. «Vom semna deci pactul de asistență la Adunarea Societății Națiunilor, care are loc peste o lună».

«Dar ce vom semna?, am replicat eu. Nu e mai bine să stabilim de pe acum textul convențiunii în chestiune? Eu sunt mereu acuzat a fi dat autorizare trupelor ruse să treacă prin

România împotriva Germaniei, chiar când România nu este atacată. Ard de dorința de a vedea în fine scrisă negru pe alb realitatea».

Litvinov a răspuns că accepta să redactez un act între el și mine cu condiția ca să nu-l cifrez, ci să-l aduc personal la cunoștința guvernului român, dat fiind teama indiscrețiunii.

Alătur actul redactat la Montreux, la 21 iulie 1936, atrăgând atenția Domniei Voastre că sunteți singura persoană în România care-l posedă.

POLITIQUE EXTERIEURE

La retraite de Nicolas Titulesco est un événement européen

A STEP TOW CHAOS

The recent dismissal of Nicolas Titulescu as Foreign Minister of Rumania was a blow to collective security, says this keen French observer. It may help Hitler's cause in Central Europe, he feels—and bring new perils to

by PERTINAX

A Step Toward Chaos?

Le Fait du jour

Après la disgrâce de M. Titulesco

L'éviction de M. Titulesco du gouvernement roumain a provoqué en Europe la profonde sensation à laquelle on pou-

eo, l'un des hommes qui, en dehors du parti national-paysan, les condamnaient avec le plus de vivacité.

Articole din presa engleză și franceză care anunțau, sub titluri de o șchioapă, demiterea lui Titulescu din fruntea diplomației române (august 1936)

Vă rog din tot sufletul să nu depuneți acest act la Ministerul de Externe și să nu-i comunicați conținutul ministrului nostru la Moscova[28], dat fiind că — cu regimul actual din Rusia — aș putea să fac un rău unui om care, după veți vedea, a avut, la acel moment, bune intenționi față de noi.

Prin articolul 1, asistența mutuală ruso–română nu era făcută contra unei țări special vizată, dar generală contra oricărui agresor european. În consecință, nu era vorba de un act îndreptat împotriva Germaniei, ci de un mijloc de a apăra securitatea României și împotriva Ungariei și împotriva Bulgariei.

Prin articolul 2, doream ca fiecare din cele două țări să intre în acțiune numai când Franța ar fi intrat în acțiune.

Această clauză este reprodusă din tratatul ceho–rus[29], pentru că nu doream să apar mai catolic decât Papa.

Dar, cum Franța a tergiversat — precum îi este obiceiul — cu pactul unic propus de Mica Înțelegere, nici o îndoială că n-am fi refuzat unul dintre instrumentele de securitate care ni se ofereau pe motivul că n-am putut obține două, astfel ca să nu rămânem cu nici unul.

Clauzele esențiale care se impun înainte de toate atențiunii noastre sunt clauza 3 și 4, acceptate-n scris de Litvinov fără nici o condiție.

În adevăr, articolul 3 spune că: «Guvernul lui URSS recunoaște că în virtutea diferitelor obligațiuni de asistență trupele sovietice nu vor putea niciodată să treacă Nistrul fără o cerere formală a guvernului regal român în acest scop, după cum guvernul regal al României recunoaște că trupele române nu vor putea niciodată să treacă Nistrul spre URSS fără o cerere formală a guvernului lui URSS».

Așadar, omul care a fost acuzat că a autorizat trecerea rușilor peste Nistru nu numai că n-a făcut acest act, dar poseda în scris garanția rusă că o asemenea trecere nu poate să aibă loc fără o cerere formală a guvernului regal român.

Nistrul, granița adevărată

În fine, prin articolul 4 se stipulează că: «La cererea guvernului regal al României, trupele sovietice vor trebui retrase imediat din teritoriul românesc la est de Nistru, după cum la cererea lui URSS trupele române vor trebui retrase imediat din teritoriul lui URSS la vest de Nistru».

Ce formulare mai clară s-ar fi putut găsi pentru a stabili că Nistrul e într-adevăr fruntaria între România și URSS?

Acest act urma să fie oficializat în septembrie 1936 la Geneva, cu prilejul Adunării Ligii Națiunilor.

Dar, la 29 august al aceluiași an, fără preaviz de nici un fel, am fost demis din funcțiunile mele ministeriale printr-o

simplă telegramă de care n-am avut cunoștință decât a doua zi[30] și a cărei copie fotografică v-o anexez.

În septembrie 1936, bolnav, la St.–Moritz, am fost întrebat de Litvinov dacă am depus la Ministerul de Afaceri Străine actul ce redactasem la Montreux.

Am răspuns: «Nu, deoarece mi-ai cerut să fac comunicarea la București în persoană și în răstimp am fost demis din calitatea de ministru de Afaceri Străine».

Litvinov a replicat: «E bine așa, căci noi considerăm că condițiunile în care ai fost îndepărtat din guvern echivalează cu o schimbare a politicii externe a României».

Soții Titulescu, la Cannes, în august 1936, cu puțin timp înainte de demiterea ministrului român de Externe

Bineînțeles că am protestat din răsputeri contra acestei afirmațiuni[31].

Pe de altă parte, Litvinov nu prevedea schimbarea politicii externe a lui URSS și a Germaniei.

Prin urmare, dacă n-aș fi fost izgonit din guvern fără rațiune, căci domnul Tătărescu, în telegrama ce mi-a dat, afirma că va duce mai departe — fără nici o alterare — acțiunea externă în cadrul politicii ce am făcut în numele țării și dacă actul de la Montreux căpăta forma oficială, cum un pact de alianță cu Franța nu s-a făcut, cum Franța a abandonat Cehoslovacia[32], în 1938, cum n-aveam prin tratatul româno–polonez[33] decât obligații față de Rusia, iar nu de Germania, și cum la 24 *[23, n.n.]* august 1939 Germania a făcut un tratat de alianță — cel puțin pentru o vreme — cu URSS, România n-ar fi fost supusă nici exigențelor rusești, dar în special nici exigențelor ungurești și bulgărești, căci ea era direct aliata Rusiei și devenea indirect aliata Germaniei.

Pierderea Basarabiei și atitudinea ostilă nouă a URSS în timpul acțiunii de mutilare întreprinsă împotriva noastră de Ungaria și Bulgaria se datorește celor care, dând mandate internaționale unui membru din guvern ca să încheie un pact de asistență mutuală cu un puternic stat vecin, nu numai că nu-l întreabă care a fost rezultatul negocierilor ce a fost însărcinat să ducă, dar îi și ridică, prin simplă telegramă, calitatea în virtutea căreia negocia.

Am atras din timp atenția celor în drept asupra măsurilor de luat și a pericolului revizuirilor parțiale. Dar, în zadar.

Dumneavoastră, domnule general, cu un instinct național care mi-a fost dat să-l constat de numeroase ori, ați fost singurul român în țară care ați protestat contra cedării Basarabiei[34], cedare pe care — nu știu pentru ce rațiuni — diriguitorii noștri o considerau ca o primă de asigurare a Transilvaniei, în loc să vadă, cum ați făcut-o D-voastră, un prim pas al dezagregării unității noastre naționale înfăptuite cu atâtea sacrificii de la 1916 la 1921.

Crezând că e de datoria mea să aduc la cunoștința conducătorului statului român cele ce preced și repetând rugăciunea de a păstra un caracter strict profesional și confidențial actului lui Litvinov, am onoarea să vă rog, domnule general, a primi încredințarea sentimentelor mele de prea înaltă stimă.

N. Titulescu"[35].

Patriot însingurat

La 23 octombrie 1940, Titulescu adresa Conducătorului statului de la acea dată, g-ralul Antonescu, o scrisoare din Cannes[36]. Rândurile fostului șef al cancelariei diplomatice românești transcriu toată durerea sa de patriot însingurat, de om scos din sfera vieții politice active, care nu-și mai putea servi țara, pe măsura dorințelor și capacităților sale. Trecând peste resentimente — și avea motive să aibă destule, renunțând la mândria sa binecunoscută — la aceasta și nu la orgoliu, căci el nu a fost niciodată un orgolios în accepțiunea măruntă, rstrictivă, a cuvântului — Titulescu cerea să fie reintegrat în serviciul diplomatic românesc, convins fiind că experiența sa putea folosi țării, oriunde ar fi fost chemat să o reprezinte. Cererea sa — riguros fundamentată logic, deși expresia este adeseori sentimentală și patetică — probează fără putință de tăgadă conștiința profund patriotică care i-a patronat și susținut toate demersurile.

„Scumpe Antonescu,

De când nu ne-am mai văzut, viața mea a fost un adevărat chin, astfel încât prezenta scrisoare e mai mult un strigăt de durere pe care legăturile noastre de prietenie mă îndrituiesc să ți-l adresez.

Mai întâi, pumnul de prieteni ce credeam atât de devotat, pentru că făcusem atât de mult pentru ei, treptat m-a părăsit.

Pentru unul din ei[37], cel mai de aproape, cel pentru care mi-am dat eu de trei ori demisia din calitatea de ministru ca s-o poată dobândi și el și a cărui datorie ar fi fost să fie alături de

mine în aceste momente grele, m-a părăsit și el, antrenând și pe ceilalți în înscrierea Partidului Frontului Renașterii Naționale, *fără a mă preveni.* Și când, revăzându-l în Franța l-am întrebat: «Prin „Universul» era să aflu mișcările voastre politice?», el mi-a răspuns: «Da, deoarece „Universul», ca ziar, vă parvine mai sigur decât o scrisoare.»...

Ce să-ți mai spun de ceilalți? Ce să-ți mai spun de legenda pe care-au inventat-o că m-aș fi înscris eu în acest partid, fapt care de-ar fi fost adevărat, ar fi fost trâmbițat cu surle de presa noastră.

Apoi, nefericiri de ordin privat asupra cărora nu voiesc să mă întind, pentru că au la bază vârsta și boala altora și doresc să rămân un gentleman.

Dacă ai cunoaște realitatea, nu povestirile, ai vedea cât am suferit, dat fiind mai ales că unul din nepoții mei[38] a găsit cu cale să ia cauza adversă mie în mână, atunci când de numeroși ani nu ne mai vorbeam.

De altfel, mama lui, adică sora mea[39] pe care o cunoști de la Londra, l-a dezavuat și este lângă mine.

În fine, și mai presus de toate, iată-mă intrat în al cincilea an de când nu mă mai ocup de nici una din chestiunile interesând statul român.

Vei vedea, din raportul politic ce ți-am făcut, cum s-au creat în jurul meu legende bizuite pe nimic, de către acei chiar pentru care lucram și nu-mi precupețeam nici o trudă.

Recunosc că din punct de vedere pecuniar situațiunea de jurisconsult consultant internațional e preferabilă celeia de diplomat.

Dar, când timp de 20 de ani de-a rândul munca la care te-ai dedat, sacrificând cea mai lucrativă carieră, a fost apărarea intereselor statului, nu poți să nu resimți că apărarea intereselor particulare nu mai poate constitui un aliment sufletesc suficient.

Îmi dau însă bine seama că-n politică și legendele bine propagate constituiesc fapte, precum îmi dau iarăși seama de determinismul geopolitc actual, pe care trebuie să-l iau în considerare.

Dar cred că independența ce-ai putut păstra politicii noastre îți îngăduie să întrebuințezi un român care-a dobândit o experiență specială, prin însărcinările sale trecute, nu pe scena mare internațională, dar pe scene secundare, însărcinări care nu pot face umbră nimănui.

De aceea fără să simt nici o umilință, mă adresez dumitale ca să-ți cer conducerea unei legațiuni puțin importantă și îndepărtată, ca să mă uite oricine unde sunt.

De pildă, aș primi azi și legațiunea din Berna, și pe cea din Lisabona, dar mai ales una din America de Sud, ca cea din Buenos–Aires.

Știu că ai suprimat legațiunea din Rio de Janeiro, dându-i același diriguitor ca cel al legației din Argentina.

Să-mi fie permis să-ți spun — independent de chestiunea personală despre care-ți scriu — România trebuie să-și aibă reprezentanța ei în fiecare din aceste state, gelozia lor bine cunoscută putând să vatăme mult interesele noastre atât de mult lezate prin greșelile trecutului[40].

Dac-ar fi vorba de o legațiune în America de Sud, țin să adaug că climatul de la Rio de Janeiro nu convine sănătății mele, pe când cel din Argentina, da.

Nu-ți poți închipui cât m-am frământat ca să știu dacă pot să-ți scriu o scrisoare de felul acesteia sau nu.

Ceea ce m-a determinat, în sens afirmativ, e un raționament simplu: a) Întâi că scrisoarea era adresată unui prieten ca dumneata, care m-a cunoscut ani de zile. b) Ce fac de fapt scriindu-ți această scrisoare?

Îmi pun serviciile mele la dispoziția statului român și a conducătorului lui, fără nici o pretențiune trasă din situațiunile înalte pe care le-am ocupat în trecut.

În fond, eu ofer munca mea colectivității române în condițiuni de modestie.

De ce ar fi rușine să scriu astfel?

Și-mi vei face cinstea să crezi că unui alt șef de stat nu i-aș fi adresat o scrisoare ca prezenta.

Pricep politica externă pe care-o duci ca o consecință a grelei moșteniri ce-ai fost silit s-accepți.

Mi-ar face plăcere să pot lucra cu dumneata, chiar într-o capacitate restrânsă, așa cum lucram pe vremuri cu Vintilă Brătianu[41].

Doi români care se iubeau între ei și-și iubeau deopotrivă țara.

Inutil să-ți spun că te rog să consideri această scrisoare ca strict confidențială.

Dacă crezi că poți să-i dai o urmare afirmativă, ți-aș fi îndatorat să-mi telegrafiezi la Cannes, Hotel Carlton.

Rog primește, scumpe Antonescu, sentimentele mele de afectuoasă prietenie.

N. Titulescu

Cannes, 23 octombrie 1940.

P.S. Mi-am frânt umărul astă iarnă la St.–Moritz și de aceea sunt silit să scriu chiar această scrisoare la mașină.

Mă vei ierta"[42].

Titulescu și dictatura

„Titulescu și dictatura se înfruntau, se respingeau, se excludeau. Un guvern de dictatură nu putea conține în sânul său pe Titulescu, cu autoritatea, prestigiul și ideile sale democratice; iar Titulescu nu se putea împăca în nici un chip cu dictatura, nici cu schimbarea eventuală a politicii ce urmase".

(Savel Rădulescu, „Niculae Titulescu, 1882–1941", în *Diplomați ilustri*, București, Ed. Politică, 1969, vol. I, p. 433)

„O nenorocită școală"...

Nu cunoșteam un răspuns la această scrisoare. El se poate însă ușor stabili pe bază de analogie. Pe o telegramă transmisă de Legația României la Londra, în decembrie 1940, Ion Antonescu punea următoarea rezoluție: „Se va atrage atenția tuturor să înceteze cu sistemul titulescian care a făcut o nenorocită școală"[43].

Unii cercetători continuă să creadă în existența unui răspuns:

„Nu cunoșteam răspunsul generalului Antonescu — afirmă Laurențiu Guțică–Florescu — însă urmărind schimbul epistolar dintre cele două personalități, ne exprimăm speranța că cercetarea științifică va reuși să-l scoată la lumina istoriei.

Deocamdată istoricii români iau mai mult în calcul ipoteza inexistenței răspunsului, a refuzului antonescian față de solicitările titulesciene. Chiar și în această ipoteză, atitudinea generalului Antonescu poate fi motivată de noua orientare politică a României, într-un context internațional în care Germania și Italia ar fi văzut «reabilitarea» lui Titulescu o declarație de război"[44].

Fiind sigur că nu există un răspuns — s-ar fi găsit în 60 de ani de cercetări — exegetul menționat se grăbește — nedându-și seama că se contrazice la distanță de numai câteva rânduri — să acorde circumstanțe atenuante lui Ion Antonescu.

Dincolo de circumstanțe, rămâne faptul că n-a existat nici un răspuns. Trist, dar adevărat!

Note

1. La 4 septembrie 1940, Cabinetul condus de Ion Gigurtu a fost obligat să demisioneze. S-a format un nou guvern condus de generalul Ion Antonescu. La 5 septembrie 1940, Constituția din februarie 1938 a fost suspendată. Generalul Ion Antonescu a fost investit cu depline puteri. La 6 septembrie 1940, Regele Carol al II-lea a abdicat în favoarea fiului său, Mihai I; **2.** V.Fl. Dobrinescu, *Plata și răsplata istoriei (Titulescu, Antonescu și relațiile anglo–române din anii '20)*, Ed. Neuron, 1995, *passim;* **3.** 6 iulie 1927–9 noiembrie 1928; 20 octombrie 1932–29 august 1936; **4.** Cf. N. Titulescu, *Politica externă a României (1937)* (ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea), București, Ed. Enciclopedică, 1994, p. 140-151; **5.** Konstantin von Neurath (1873–1956). Diplomat și om de stat german. Ambasador la Constantinopol (1914); trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Danemarca (1919); ambasador în Italia (1922); ambasador în Marea Britanie (1930–1932). Ministru de Externe (1932–1938); **6.** La 30 august 1940, la Viena, s-au semnat documentele „arbitrajului" germano–italian („Dictatul de la Viena") prin care partea de nord–vest a Transilvaniei (43.492 kmp și 2.667.000 locuitori, în majoritate români) este smulsă României și predată Ungariei horthyste; **7.** La 30 ianuarie 1933, Partidul Național Socialist al Muncii din Germania a venit la putere. Adolf Hitler a devenit cancelar; **8.** N. Titulescu, op.cit., p. 172–191; cf. și George G. Potra, *La politica exterior de Rumania (1932–1936) y el regimen mussoliniann* în RPH (s), an XI, nr. 2–3, 1986, p. 190–219; **9.** Vizita oficială a lui Titulescu în Franța s-a desfășurat în perioada 2–14 februarie 1928; **10.** La capătul vizitei oficiale întreprinse în Italia, între 9 și 16 septembrie 1926, Alexandru Averescu, prim–ministru al guvernului român, a semnat, la 16 septembrie 1926, cu Benito Mussolini, prim–ministru al Italiei, Pactul de amiciție și colaborare cordială între România și Italia. A fost ratificat de România la 28 martie 1927, iar de Italia la 9 iulie 1927. Începând din 1932, tratatul (încheiat inițial pe cinci ani) a fost prelungit din șase în șase luni, ultima prelungire făcându-se la 17 iulie 1933, prin care valabilitatea tratatului s-a extins până la 17 ianuarie 1934; **11.** În calitatea de ministru de Externe, Titulescu a vizitat Italia în perioada 24 ianuarie–1 februarie 1928. La 25 ianuarie 1928, a avut o întâlnire cu Benito Mussolini și Dino Grundi; **12.** 16 februarie 1933; **13.** Pompeo Aloisi (1875–1949). Diplomat italian. Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Danemarca (1920–1922), România (1923–1925), Albania (1926–1927), ambasador în Japonia (1928–1930), Turcia (1930–1932). Reprezentant al Italiei la Societatea Națiunilor (1932–1936); **14.** Cf. Eliza Campus, *„Pactul cvadripartit" (1933)*, în *Omagiu lui P. Constantinescu–Iași. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Ed. Academiei RPR, 1965, p. 593–599; Dinu C. Giurescu, *România și „*Pactul celor patru"„ în „Lumea", 15 august 1968; Idem, *La diplomatie roumaine et le Pacte des quatre (1933)*, în RRH, tom VIII, nr. 1, 1969, p. 77–102; **15.** Giuseppe Motta (1879–1940). Jurist, diplomat și om de stat elvețian. A ocupat în mai multe rânduri posturi ministeriale. Președinte al Confederației helvetice (1915, 1920, 1927, 1932, 1937). Delegat la toate sesiunile ordinare ale Adunării Societății Națiunilor, ca și la cele extraordinare din noiembrie 1934, mai 1935, iunie 1936, mai 1937. Președinte al Adunării Societății Națiunilor (1924, 1936); **16.** Vă rog să faceți să înceteze acest scandal! (fr.); **17.** Vă rog dați-i afară pe acești sălbatici! (fr.); **18.** Ion Lugoșianu (1890–1957). Jurist, om politic și diplomat român. Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice (1930) și ministrul Industriei și Comerțului (1932–1933). Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar pe lângă Quirinal (1933–1937); **19.** Cf. N. Titulescu, op. cit., p. 100–139; **20.** La 14 iulie 1935; **21.** 2 mai 1935. Diplomația românească a sprijinit încheierea tratatului, Titulescu participând chiar la redactarea textului; **22.** Conferința internațională pentru stabiirea regimului strâmtorilor Mării Negre (22 iunie–20 iulie 1936); **23.** Constantin I. Turen, *Dialog diplomatic Titulescu–Tătărescu. 1936. Geneva–București*, (1, 2, 3), în „Lumea", an XXX, nr. 30 (1497), 23–29 iulie 1992, p. 26–27; nr. 31 (1498), 30 iulie–5 august 1992, p. 22–23; nr. 32 (1499), 6–12 august 1992, nr. 38–39; **24.** George G. Potra, *Nicolae Titulescu: „Acei care nutresc asemenea idei joacă la loterie soarta țării"* („Adevărul literar și artistic", an. XI, nr. 605, 19 februarie 2002; Idem, N. Titulescu: *„Oribila povară a unei lipse de forță morală"* („Adevărul literar și artistic"„ an. XI, nr. 606, 26 februarie 2002, p. 3, 7; **25.** N. Titulescu , *Documente diplomatice* (ediție îngrijită de George Macovescu, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu; cu un studiu introductiv de George Macovescu), București, Ed. Politică, 1967, doc. nr. 470, p. 796–797; **26.** Ibidem, p. 795–796; **27.** Ion (Ionel) I.C. Brătianu (1864–1927). Om politic liberal. Președinte al Partidului Național Liberal (1904–1910; 1914–1918; 1919; 1922–1926; 1927)/ Șeful delegației române la Conferința de Pace de la Paris, membru de onoare al Academiei Române (1927); **28.** Grigore Gafencu, trimis extraordinar ministru plenipotențiar al României la Moscova (10 august 1940–22 iunie 1941); **29.** Semnat la 16 mai 1935; **30.** Nicolae Titulescu, *op.cit.*, p. 33–65; **31.** *Antonescu. Mareșalul României și Războaiele de*

reîntregire, vol. III (Mărturii și documente coordonate și îngrijite de Josif Constantin Drăgan), Veneția, Ed. Nagard, Cannaregio, 1989, p. 71–72; **32.** Trimitere la Conferința de la München (Benito Mussolini, Arthur Neville Chamberlain, Edouard Daladier, Adolf Hitler) — 29–30 septembrie 1938 — încheiată cu semnarea Acordului de la München care impuneau Cehoslovaciei cedarea către Germania a regiunii sudete; **33.** Convenția de alianță defensivă româno–polonă s-a semnat la București la 3 martie 1921. A intrat în vigoare la 25 iulie 1921; **34.** Basarabia a constituit după 1989 obiectul a foarte numeroase articole, studii și lucrări, abordând inclusiv ocuparea ei de către trupele sovietice, atitudinea forțelor și personalităților politice, poziția Marilor Puteri, regimul stalinist de ocupație. Pentru o bibliografie cvasicompletă, v. Ion Constantin, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, București, Ed. Enciclopedică, 1995, p. 265–280; **35.** AMAE, Fond 77 T 34, vol. Scrisori originale; **36.** Fără nici o bază, se afirmă de către unii: „Atașată memoriului menționat, diplomatul român îi trimitea lui Antonescu o scrisoare, datată 23 octombrie 1940..." — Laurențiu Guțică–Florescu, *Destine intersectate: Nicolae Titulescu și Ion Antonescu*, (expunere la zilele „Nicolae Titulescu" — 1997), Inspectoratul pentru Cultură Olt, Complexul memorial „Nicolae Titulescu", în „Cuvântul simpozionului", p. 35; **37.** Savel Rădulescu (???); **38.** Credem că este vorba de Sergiu Nenișor, fiul Corneliei Nenișor, fost secretar personal al lui Titulescu. Pledează în acest sens următoarele: în testamentul din 18 noiembrie 1937, el apare — ca „scumpul meu nepot" — printre executorii testamentari alături de Savel Rădulescu și Nicolae Raicoviceanu; în testamentul din 5 ianuarie 1940, Sergiu Nenișor nu mai apare, locul său fiind luat de Gheorghe Nenișor; acesta din urmă, și nu Sergiu Nenișor, este desemnat legatar universal în testamentul din 4 martie 1940 — AMAE, Fond 77, T34, vol. Scrisori originale; **39.** Cornelia Nenișor; **40.** Pentru importanța acordată de către Titulescu Americii Latine în viața internațională, relațiilor României cu aceste state, pentru acțiunile omului politic și diplomatului român consacrate stabilirii de relații diplomatice și dezvoltării raporturilor cu aceste state și pentru conlucrarea lor pe plan internațional, în primul rând în cadrul Societății Națiunilor, v.: Virgil Cândea, Constantin I. Turcu, *România și America Latină*, București, Ed. Politică, 1970, *passim;* Constantin I. Turcu, *Nicolae Titulescu și statele latino–americane*, în „Tribuna", an X, nr. 12 (477), 24 martie 1966, p. 5; Idem *România — America Latină. Antipozii înrudiți*, în „Contemporanul", nr. 11 (1844), 12 martie 1982; Idem, *Nicolae Titulescu și colaborarea României cu țările Americii Latine la opera de pace și colaborare internațională*, în *Mari figuri ale diplomației românești, Nicolae Titulescu*, București, Ed. Politică, 1982, p. 86–104; Idem, *Nicolae Titulescu et la collaboration de la Roumanie avec les pays de l'Amerique latine à la Societé des Nations*, în RREI, nr. 4–6, an XVI, nr. 4–6 (60–61), 1982, p. 321–325; **41.** Vintilă I.C. Brătianu (1867–1930). Economist și om politic. Președinte al Partidului Național Liberal (1927–1930). De mai multe ori ministru și prim–ministru (1927–1928). Membru de onoare al Academiei Române (1929); **42.** S., Cannes, 23 octombrie 1940, N. Titulescu către I. Antonescu — AMAE, Fond 77, T.34, vol. Scrisori originale. Demersul lui Titulescu este ironizat penibil de Mihai Pelin, care afirmă cu maliție: „La începutul anului 1941, politica externă promovată de distinsul orator și marele european Nicolae Titulescu era clasată de mult printre episoadele premergătoare falimentului păcii continentale, în general, și al României, în special. Iar promotorul ei era, pur și simplu, un om uitat, scos pe marginea lumii de tumultul evenimentelor. Ca să spunem lucrurilor pe nume, marele personaj retranșat la Cannes nu-și oferise serviciile, ci solicitase o sinecură, într-un moment în care sinecuriștii, la București, nu prea mai erau agreați" (M. Pelin, *Moartea lui Nicolae Titulescu (Ecouri și atitudini la București, în primăvara anului 1941)*, în „Națiunea", an. II, martie 1991, nr. 7 (34), p. 5. Retorica lui M.Pelin întristează profund, făcând un veleitar și un profitor din cel care, la 23 octombrie 1940, își punea serviciile la dispoziția statului român, își oferea capacitățile în slujba colectivității române. Că Ion Antonescu nu-l mai putea integra pe Titulescu într-un post diplomatic poate fi acceptat. Că I. Antonescu nu i-a dat lui Titulescu nici un răspuns, fie chiar și indirect, nu mai poate fi de înțeles. Ceea ce apare însă de-a dreptul, și în cea mai mare măsură, inacceptabil este afirmația că Titulescu solicita o sinecură. Nu credem — în ce privește — că Antonescu avea el însuși o asemenea impresie, cu atât mai mult cu cât cunoștea condiția economico–financiară a fostului ministru de Externe, propunerile care i se făcuseră și aranjamentele pe care le obținuse pe alte planuri. Să conchidem spunând că devotamentul față de Antonescu — abandonat între timp — îi obnubilează lui M. Pelin capacitatea de a judeca obiectiv situații și persoane, locul și rostul acestora în istoria națională, semnificația lor în contexte date; **43.** T.C. nr. 1256, Londra, 18 decembrie 1940, Florescu către MAS — AMAE, Fond Anglia, vol. 14. Pentru cunoașterea sentimentelor foarte contradictorii ale lui Antonescu față de Titulescu cf. Larry Watts, *În serviciul Mareșalului*, vol. II, München, Ion Dumitru Verlag, 1985, p. 75–78; **44.** Laurențiu Guțică–Florescu, *Destine intersectate*, p. 36. ■

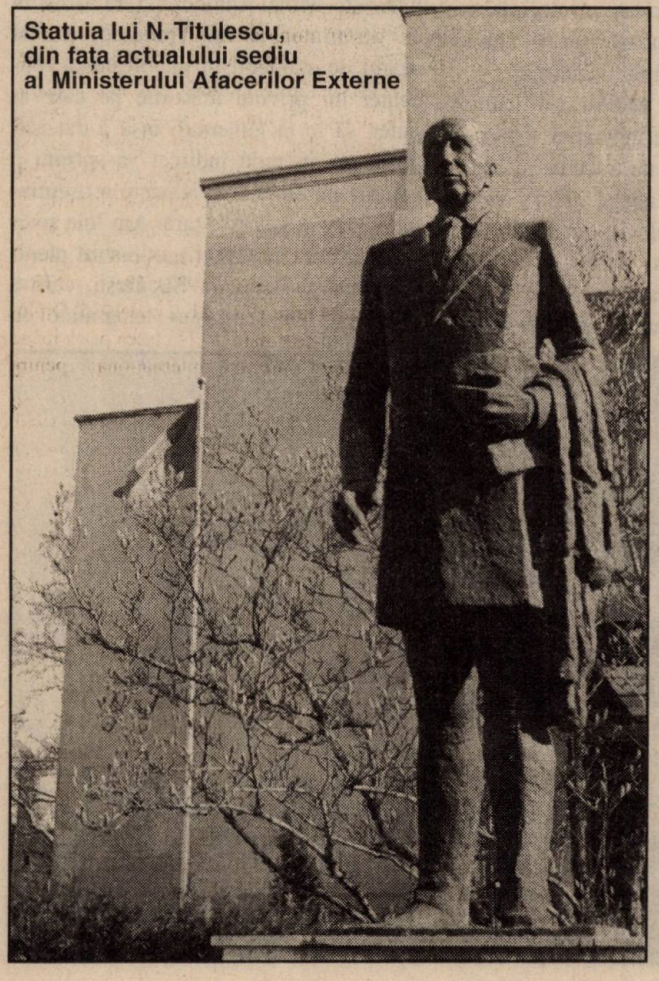

Statuia lui N. Titulescu, din fața actualului sediu al Ministerului Afacerilor Externe

„Doresc să fiu îngropat la Brașov, într-un loc ceva mai la o parte"

1941: înmormântarea n-a putut avea loc acasă

La 17 martie 1941, în plin război, îndurerat că nu și-a putut servi în continuare patria, pe care o reprezentase de-a lungul anilor cu atâta strălucire și căreia i se dedicase cu tot devotamentul, Titulescu se stingea din viață la Cannes, în Franța. În circumstanțele complexe ale respectivului moment politic, familia a decis, în cele din urmă, ca Titulescu să fie înmormântat provizoriu la Cannes, urmând ca, ulterior, rămășițele pământești ale marelui dispărut să fie aduse în România, potrivit dorinței sale testamentare.

Germania se opune, Antonescu ascultă

În discuțiile pe care le-am purtat în urmă cu mai mulți ani cu Savel Rădulescu, Al. Duiliu–Zamfirescu, Eugen Filotti, Victor Cădere, Victor Slăvescu, Constantin C. Giurescu, dar și cu ziariști ca Mircea Grigorescu și Leon Kalustian aceștia mi-au spus că, potrivit zvonurilor care circulau în martie 1941, în jurul Legației SUA din capitala României, reprezentanții Germaniei hitleriste la București s-au opus categoric înmormântării lui Titulescu în România, impunând o asemenea hotărâre g-ralului Ion Antonescu.

Mărturiile aduse în urmă cu câțiva ani de către Corneliu Coposu ne oferă informații și precizări de cea mai mare importanță pentru cunoașterea felului în care s-au desfășurat lucrurile în martie 1941, a atitudinii familiei și forțelor politice din țara noastră, a forțelor și factorilor care au împiedicat îndeplinirea dorinței testamentare a lui Titulescu de a fi înmormântat în țară, în Transilvania, la Brașov. Ele nu mi se par a intra în contradicție cu informațiile primite din partea ziariștilor, diplomaților și politicienilor citați.

„La moartea lui Nicolae Titulescu, în 17 martie 1941, Maniu a primit din partea văduvei lui Titulescu, doamna Ecaterina, următoarea telegramă, pe care am consemnat-o în jurnalul meu de atunci: «Nicolae a încetat din viață. În calitatea dumneavoastră de prieten și executor testamentar, vă rog să luați măsurile necesare pentru înmormântarea lui în țară în conformitate cu dorința sa expresă pe care o cunoașteți și pe care a repetat-o în ultima clipă. Ecaterina».

În aceeași zi, Maniu i-a trimis doamnei Titulescu următoarea telegramă: «Adânc întristat de trecerea în eternitate a ilustrului și neegalatului bărbat de stat Nicolae Titulescu, marele meu prieten, vă rog să-mi permiteți ca împreună cu întregul neam românesc să mă alătur îndoliat de marea dumneavoastră durere. În calitatea mea de executor testamentar, voi întreprinde măsurile necesare pentru îndeplinirea ultimelor dorințe ale onoratului dispărut. Vă rog să așteptați comunicările care vor urma. I.M.».

Această telegramă, pe care am transmis-o chiar eu, a rămas fără urmare pragmatică (deoarece la dispoziția lui Maniu am luat imediat legătura mai întâi cu guvernul român, care s-a dovedit reticent în eforturile de a fi repatriate osemintele lui Titulescu) din cauza situației internaționale. La ora aceea, guvernul era complet aservit Germaniei hitleriste. Mihai Antonescu (era oarecum un admirator al lui Titulescu) a fost destul de stânjenit în manifestarea reticenței lui privind măsurile pe care ar putea să le ia guvernul, însă a dat asigurări că în mod indirect va sprijini o acțiune neoficială de aducere a osemintelor lui Titulescu în țară. Am luat imediat legătura cu Ghigi[1]), ministrul plenipotențiar al Italiei la București, care a făcut pe loc demersuri telegrafice cu

Catafalcul lui Titulescu, în Biserica rusă „Sf. Mihail" din Cannes

ministrul de Externe al Italiei pentru a îngădui trecerea sicriului lui Titulescu prin Italia. De ce prin Italia? Fiindcă era singura rută posibilă, Europa de Nord și de Apus fiind în război (singura deci cale era prin Italia, lucru pe care l-a încercat Maniu și pentru care Ghigi, ministrul plenipotențiar, a făcut demersurile necesare). În aceeași zi, spre seară, am fost convocat la Legația Italiei și, cu o oarecare jenă, ministrul plenipotențiar italian din București mi-a spus, făcând să se înțeleagă că el este de cu totul altă opinie decât cancelaria italiană, mi-a spus că guvernul italian nu admite trecerea sicriului lui Titulescu prin Italia. Era o răzbunare postumă condamnabilă pentru atitudinea fermă pe care a avut-o Titulescu în problema ocupării Abisiniei[2].

În sfârșit, fiind imposibilă executarea dorinței testamentare a lui Titulescu, Maniu a intrat în legătură telefonică cu doamna Titulescu, a rugat-o să depună sicriul cu osemintele lui Titulescu în capela ortodoxă din Cannes în așteptarea unui moment propice pentru aducerea în țară a osemintelor"[3].

Știm astăzi că data înhumării a fost amânată dincolo de uzanțe, întrucât se aștepta participarea la funeralii a mai multor oameni politici români[4].

La 19 martie 1941, Ecaterina Titulescu trimitea unor lideri ai Partidului Național–Țărănesc următoarea telegramă: „Profund mi[illegible]tă de partea pe care o luați la durerea mea de neînvins, vă mulțumesc pentru decizia dvs. de a trimite o delegație la Cannes și amân, până la sosirea ei, înmormântarea provizorie. Astfel, puțin din patria noastră va fi alături de acela care a suferit atât de crunt din cauza exilului și din cauza nedreptății impusă a țării sale"[5].

Nedreptate și în viață, și după moarte

Nedreptatea ce i s-a făcut în viață l-a urmărit însă și după moarte. O delegație a Partidului Național–Țărănesc pentru funeraliile lui Titulescu era oprită în țară; pe lista cuprinzând membrii delegației, înaintată spre aprobare, I. Antonescu punea rezoluția: „Nu se poate. Demonstrații politice nu tolerez"[6].

În consecință, ceremonia funerară avea să se desfășoare abia la 24 martie 1941, la Biserica rusă „Sf. Mihail" din Cannes. Guvernul francez avea să fie reprezentat prin consilierul de stat Ribière, prefectul Alpilor maritimi. Din partea Legației României la Vichy, la funeralii a participat numai consilierul de presă, Ion Dragu[7]. Oricât de mari fuseseră adversitățile, era totuși prea puțin ca la înmormântarea celui mai strălucit reprezentant al diplomației românești între cele două războaie mondiale, a uneia dintre cele mai mari figuri ale istoriei diplomatice înseși, România să fie reprezentată oficial printr-un simplu consilier de presă. În jurul catafalcului au fost, de asemenea, prezenți Elena Văcărescu, Richard Franasovici, cu soția, col. Sergiu Nenișor, cu soția, foști colaboratori, precum Contescu, Davilla, Popovici, ca și o serie de oficialități străine[8]. La 24 martie 1941, ora 14.00, sicriul — înfășurat într-un tricolor românesc și acoperit de flori, având depuse deasupra, în mod semnificativ, Colanul Carol I al României, Marele Colan al Legiunii de Onoare și Marele Colan „Victoria Cross" — avea să fie coborât în cripta Bisericii ruse „Sf. Mihail" din Cannes. Timp de peste 50 de ani, Titulescu a așteptat aici să revină acasă, la Brașov, în inima României, unde a cerut să fie așezat pentru vecie.

24 martie 1941, Cannes: Cornelia Nenișor, soră a lui Nicolae Titulescu *(prima din stânga)*, îndurerată de pierderea fratelui

Intervenția din partea reprezentanților Germaniei hitleriste la București, de care am amintit mai sus, nemulțumește încă o dată pe unul dintre cei care s-a aplecat asupra chestiunii și care scrie ritos: „Din păcate sau din fericire, depinde din ce unghi privim lucrurile, nu se poate scrie istorie pe bază de zvonuri. Dacă germanii ar fi înaintat, într-adevăr, un asemenea demers Bucureștilor, el ar fi rămas consemnat cel puțin într-o notă de conversație. Și o asemenea notă încă nu s-a descoperit"[9].

Cineva nu dă voie pur și simplu Ambasadei SUA la București să știe despre un demers german pe lângă I. Antonescu.

De ce?

De ce se îndoiește de capacitatea acestei misiuni diplomatice de a intra în posesia unei asemenea informații?

Tentației de a ni se replica că un asemenea demers — în cazul în care a fost — era sortit să rămână secret, îi vom răspunde la rândul nostru că, mai mult ca oriunde altundeva, secretele deveneau rapid publice la București.

Același autor ignoră, de asemenea, calitatea martorilor, care erau suficient de bine plasați pentru a cere și a obține informații.

Întrucât suntem invitați mereu la un „exercițiu logic", vom preciza — încă o dată și încă o dată — că Titulescu nu a putut fi înmormântat în România, la

Brașov, conform dorinței sale testamentare, pe de o parte, precum și faptul că înhumarea propriu–zisă a intervenit la o săptămână după deces, pe de altă parte.

Crede cineva că familia a decis cu de la sine putere altfel decât a vrut ilustrul defunct? Riscă cineva să afirme că înhumarea s-a amânat atât de mult doar pentru a aștepta delegația Partidului Național–Țărănesc, neaprobată de către Antonescu, după câte se pare încă de la 19 martie 1941? Sau poate, în acest răstimp, s-au consumat noi demersuri, infructuoase, de altfel, pentru aducerea în țară a trupului neînsuflețit al lui Titulescu? Există vreo altă explicație pentru încălcarea ritualului ortodox (al înmormântării la trei zile după deces), a unor reguli conservate și respectate de sute și sute de ani?

Dacă Antonescu se temea de „demonstrații politice" la Cannes, el se temea încă și mai mult de „demonstrații politice" la București și la Brașov.

Dacă Antonescu se opunea cu atâtea virulență plecării unei delegații a Partidului Național–Țărănesc la Cannes, este cu atât mai credibil că el — din proprie voință sau, mai degrabă, la intervențiile germane și, de ce nu, și italiene — a împiedicat aducerea trupului neînsuflețit al lui Titulescu, între cele două situații posibile o ceremonie de înhumare la Brașov reprezentând infinit mai multe inconveniente.

Ținem să afirmăm că un demers german în sensul celor de mai sus nu trebuia să ia neapărat o formă scrisă, după cum o convorbire pe această temă nu era obligatorie — dat fiind caracterul deosebit de delicat al chestiunii — să rămână consemnată într-o notă de convorbiri.

Tocmai în virtutea unui „exercițiu logic", trebuia să luăm în considerare că o asemenea notă poate chiar există, dar nu în arhivele românești, ci în cele sovietice, știut fiind că, după război, rușii au luat din România cea mai mare parte a arhivei Cabinetului militar al mareșalului Antonescu? De ce n-am lua în considerare și eventualitatea distrugerii în timp a unui asemenea document?

S-au pierdut ori s-au distrus atâtea alte documente, de importanță cu adevărat capitală pentru istoria românească, astfel încât nepăstrarea — dintr-un motiv sau altul — a unui asemenea document apare de înțeles.

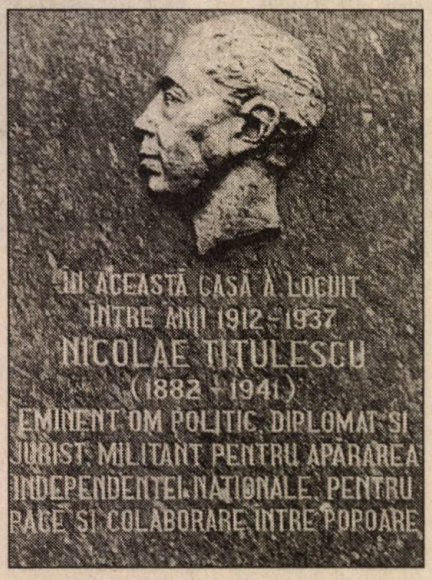

Placa memorială așezată pe casa din București a lui Titulescu (Șoseaua Kiseleff nr. 47), actualul sediu al Fundației Europene „Titulescu"

Oricum, ar trebui să se înțeleagă că decizia lui Antonescu a fost adoptată luând în considerare eventualele reacții ale Axei. O spune M. Pelin însuși, atunci când afirmă: „În ceea ce îl privea, g-ralul Ion Antonescu știa foarte bine că Titulescu nu era agreat în Germania. Atitudinea sa față de fostul ministru român de Externe era dictată de oportunitate, nu de resentimente"[10]. O spune Antonescu însuși: „Pe drept sau pe nedrept, Puterile Axei au socotit că Titulescu era cel mai mare exponent al intereselor iudeo–masonice internaționale și anglo–saxone la noi și, ca o consecință, cel mai mare adversar al politicii lor de apropiere față de noi"[11].

Explicația unui refuz

Când Antonescu interzicea apariția unui articol elogios la adresa lui Titulescu, când I. Antonescu interzicea unei delegații române să participe la funeraliile lui Titulescu, mai avem motive să ne îndoim că generalul a luat decizia de a refuza înmormântarea lui Titulescu în țară?!

Suntem de acord cu distinsul nostru coleg când afirmă că „atitudinea sa față de fostul ministru român de Externe era dictată de oportunitate, nu de resentimente". Nu uităm că misiunea militară germană se afla în România[12]. Nu uităm că România aderase la Axă[13] ș.a. Dar nu ignorăm nici faptul că nemții nu vroiau să riște în nici un fel ca înmormântarea lui Titulescu în România să se transforme într-o manifestare de simpatie pentru Aliați, pentru Franța și Anglia, situație absolut plauzibilă, căci, în ciuda victoriilor Axei și a înfrângerilor Aliaților, opinia publică românească continua să manifeste puternice sentimente filofranceze și filoengleze.

Cât privește efortul de a-l prezenta pe Antonescu drept un sentimental, de a demonstra că acesta n-a avut față de Titulescu „resentimente", sunt atâtea mărturii contrarii încât nu merită să le contrazicem pe toate.

Abordând în alt context problema relațiilor N. Titulescu–I. Antonescu, prof. V.Fl. Dobrinescu, un eminent cercetător, cade și domnia sa — prin extrapolare — în păcatul de a vorbi chiar de afecțiune între cei doi: „Cunoscutul diplomat român a fost legat de o sinceră prietenie față de Antonescu, mai ales în perioada în care acesta din urmă a reprezentat interesele Bucureștilor la Londra, în calitate de atașat militar. Reproducem din arhiva personală a lui Titulescu adăpostită la Hoover Archives, Palo Alto (SUA), patru scrisori adresate de col. Ion Antonescu ministrului României la Londra. Din acestea se desprinde o latură mai puțin cunoscută a personalității lui Antonescu, aceea sentimentală, el fiind preocupat vădit de sănătatea ilustrului

diplomat. Se constată, de asemenea, grija pentru destinele și efectele propagandei românești în Anglia, într-un context în care Londra avea un cuvânt greu de spus în afacerile continentului.

Mulți ani mai târziu, după ce Titulescu a fost scos din viața diplomatică, între cei doi oameni corespondența s-a reactivat. În 1940, diplomatul a adresat două memorii conducătorului statului, g-ralul Antonescu, solicitând conducerea unei legații și subliniind că poltiica pe care o promovase ca ministru «a urmărit intangibilitatea granițelor țării»"[14].

Sedus de textele scrisorilor pe care le publică, prof. Dobrinescu pierde din vedere evoluția relațiilor dintre cei doi în următorii ani. Dacă nu-l suspectăm pe Antonescu de lipsă de sinceritate față de Titulescu, în anii 1924–1926[15], trebuie să spunem că, în 1940, generalul s-a manifestat ostil față de fostul ministru de Externe[16]. La afrontul de a nu răspunde în nici un fel memoriilor adresate de către Titulescu, Antonescu a adăugat în timp remarci cel puțin nedrepte la adresa activității fostului ministru de Externe, atitudinea sa ca șef de stat în momentul morții lui Titulescu — impusă de considerente politice — având și rațiuni subiective, traducând o adversitate ale cărei rădăcini și ale cărei motivații nu sunt suficient deslușite în fondul lor.

Resentimentele lui Antonescu față de Titulescu — față de politica acestuia — au continuat să se manifeste și după moartea marelui om politic și diplomat român.

Pe o telegramă, din 14 aprilie 1941, adresată de către Grigore Gafencu, din Moscova, către Ministerul Afacerilor Străine, consacrată încheierii unui pact între URSS și Japonia, Antonescu punea următoarea rezoluție, relevantă pentru atitudinea sa, chiar și după moarte, față de Titulescu:

„Trebuie așteptat viitorul.

Pactul este, după mine, o mare păcăleală, după cum au fost și pactele de amiciție perpetuă recentă și mai de mult încheiate de Serbia, Pactul Balcanic etc. Pactomania s-a dovedit neputincioasă și ridicolă. Am spus aceasta din 1934 domnului Titulescu de atunci și i-am arătat că pactele ce încheia erau un mare și șubred castel de cărți: cade una, cad toate. Așa s-a întâmplat cu pactele în trecut, așa se va întâmpla și în viitor. Domnul Cretzianu să ceară de la Statul Major studiul ce am întocmit eu în 1934, care în mod grafic sintetiza ceea ce susținem și ceea ce ulterior s-a dovedit exact.

Acest studiu trebuie completat cu pactele ulterioare, pentru un istoric ușor de urmărit al diplomației foarte puțin savantă și mai puțin practică de după război. Cel mai bun pact este să fii tare"[17].

Rămășițele pământești ale lui Nicolae Titulescu au rămas la Cannes pînă în martie 1992, când printr-o acțiune politico–diplomatică bine gândită și urmărită, guvernul român a reușit — în ciuda a nu puține dificultăți, inclusiv din partea unor rude mai îndepărtate — aducerea acestora în România[18].

George G. POTRA

Note

1. Pellegrino Ghigi (1899–m.?). Diplomat italian. Participant la mai multe conferințe internaționale (reparații, despăgubiri ș.a.). trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Tanger (1932), Viena (1937), București (1938); **2.** George G. Potra, *La politica exterior de Rumania (1932–1936) y el regime mussoliniano,* în „Rumania — pagines de historia", an. XI, nr. 2–3, 1986, p. 190–219; **3.** — Corneliu Coposu, *Iuliu Maniu — Nicolae Titulescu: o trainică prietenie* (interviu realizat de Dan Manolache), în „Magazin Istoric", an. XXV, nr. 7 (292), iulie 1991, p. 13–14; **4.** „Funeraliile au fost amânate, deoarece este vorba să vină o delegație din țară" (telegramă cifrată nr. 115, Vichy, 20 martie 1941, Constantin Dinu Hiott către MAS, la București — AMAE, Fond 77, T 34, vol. I); **5.** Telegramă, 19 martie 1941, Ecaterina Titulescu către Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Nicolae Lupu, Mihail Popovici, la București (fr.). Copie în col. G.G. Potra; **6.** [Martie 1941], „Lista domnilor ce compun delegația trimisă de Partidul Național–Țărănesc la funeraliile domnului N. Titulescu" — AMAE, Fond 77, T 34, vol. 1. Figurau pe această listă: Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Mihai Popovici, Pan Halippa, Sever Bocu, Mihai Răutu, Ilie Lazăr, Aurel Leucuția, Nicolae Penescu și Gheorghe Popp. „Cu alte cuvinte — scrie M. Pelin — tot statul major țărănist dorea să se deplaseze la Cannes, probabil în intenția de a-i asigura pe britanici că politica ilustrului decedat mai avea partizani pe Dâmbovița (...). Incapabil să înțeleagă adevărul că în Europa acelui timp nu se mai practica o politică de nostalgie și afinități elective, ci una de realități, liderul țărăniștilor a insistat să transforme întreaga chestiune într-o afacere de partid" — Mihai Pelin, *Moartea lui Nicolae Titulescu (Ecouri și atitudini la București în primăvara anului 1941),* în „Națiunea", an. II, nr. 7 (34), martie 1991, p. 6. Într-o convorbire purtată cu Constantin Bursan, care a efectuat misiuni de spionaj în Turcia în folosul celui de-al treilea Reich, penetrând în serviciile speciale engleze și americane, convorbire purtată, după cât se pare, în vara lui 1942, Iuliu Maniu îl acuza pe Ion Antonescu pentru faptul că a refuzat, în martie 1941, să acorde pașaport lui Ion Mihalache și dr. Nicolae Lupu pentru a participa la înmormântarea lui Nicolae Titulescu, ceea ce le-ar fi dat posibilitatea să rămână peste fruntarii. — Horia Brestoiu, *O istorie mai puțin obișnuită. În culisele frontului secret din România,* București, Ed. Politică, 1987, p. 306–307. Coroborarea acestei informații cu lista supusă spre aprobare lui Ion Antonescu permite constatarea că dr. N. Lupu nu a figurat pe aceasta; **7.** Nivelul de participare a fost impus de la București, hotărârea fiind adoptată la cel mai înalt nivel. Schimbul de telegrame dintre Vichy și București edifică, fără putință de tăgadă, asupra acestui lucru: „Rog instrucțiuni dacă să merg personal la funeraliile lui Titulescu sau să deleg un membru al Legației" (telegramă cifrată nr. 108, Vichy, 18 martie 1941, Constantin Dinu Hiott către MAS, la București — AMAE, Fond 77, T 34, vol. I); „Din ordinul domnului general Antonescu binevoiți a delega un membru al legației" (telegramă cifrată nr. 20 102, București, 18 martie 1941, Alexandru Cretzianu către Legația României de la Vichy — *Ibidem);* „Funeraliile vor avea loc la Cannes. Am delegat pe consilierul de presă Dragu" (telegramă cifrată nr. 114, Vichy, 19 martie 1941, Constantin Dinu Hiott către MAS, la București — *Ibidem).* Ion Dragu a îndeplinit în timpul celui de-al doilea mandat al lui Nicolae Titulescu, funcțiile de director adjunct și apoi de director al Direcției Presei din Ministerul Afacerilor Străine; **8.** „Le Petit Niçois", din 25 martie 1941, mai amintea pe: Courdesse, consul general al

Martie 1992: Adrian Năstase, ministrul de Externe al României, făcând de gardă la sicriul cu rămășițele pământești ale lui Titulescu

României la Nisa; Arluc, consilier departamental; Blancharon, primarul orașului Cannes; Armand, viceprimar al orașului Cannes; Mein, consilier municipal; Willy Lamot, consulul Belgiei la Nisa; Paul-Boncour, fost prim-ministru; ducesa de la Rochefoucaud; generalul Vuillemin, din misiunea Berthelot; Heneretz, președinte al Crucii Roșii din Luxemburg; Rabinovici; prințesa Paetogne; dl și dna Rădulescu; dl și dna Petrescu; dna Louis Hachette; Rossi, comisar divizionar speial; Boupat, comisar central ș.a. — Cf. BAR, Arhiva Elena Văcărescu, XI, împr. 2; **9.** Mihai Pelin, *Moartea lui Nicolae Titulescu...*, p. 5; **10.** *Ibidem*; **11.** *Ibidem*; **12.** La 12 octombrie 1940, începe intrarea trupelor germane în România, pe baza înțelegerilor din 30 august 1940 privind noile granițe; **13.** La 23 noiembrie 1940, Ion Antonescu semnează la Berlin adeziunea României la Pactul Tripartit, încheiat la 27 septembrie 1940, între Germania, Italia și Japonia; **14.** V.Fl. Dobrinescu, *Nicolae Titulescu — Ion Antonescu*, în „Moldova" (Iași), nr. 5, decembrie 1990, p. 8; **15.** Idem, *Plata și răsplata istoriei (Titulescu, Antonescu și relațiile anglo-române din anii '20)*, Focșani, Ed. Neuron, 1995; **16.** Și alți cercetători cad pradă aceleiași iluzii, afirmând extensiv — pornind de la informații privind anii 1923–1926 — că între Titulescu și Antonescu au existat relații prietenești, până la moartea diplomatului român. Pretinzând că „nu există o abordare sistematică a acestui subiect", Laurențiu Guțică-Florescu afirmă: „Din perioada anilor 1923–1926 și până la 17 martie 1941, între Nicolae Titulescu și Ion Antonescu a existat o prietenie sinceră și durabilă, dovedită de corpusul de scrisori, memorii, telegrame aflate astăzi în arhiva personală a lui Titulescu de la Hoover Archives, Palo Alto (SUA), dar și în arhivele Ministerului Afacerilor Externe din București — un contact perpetuu între cel care avea să fie diplomatul epocii interbelice și viitorul mareșal conducător la statului român". În același spirit, autorul amintit mai afirmă: „Analiza istorică a epistolerului Titulescu–Antonescu dezvăluie evoluția amiciției dintre cele două personalități, relevând o prietenie în slujba intereselor diplomației românești, o permanentă solidaritate de concepție și acțiune politică, o deplină concordanță între gândul și fapta diplomatică" (Laurențiu Guțică-Florescu, *Destine intersectate: Nicolae Titulescu și Ion Antonescu* (expunere la Zilele „Nicolae Titulescu" — 1997). Inspectoratul pentru Cultură Olt, Complexul memorial „Nicolae Titulescu", „Caietul simpozionului", p. 32); **17.** Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova* (culegere de documente) (ed. îngrijită de Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Nicolae Nicolescu), București, Ed. Univers Enciclopedic, 1995, doc. nr. 65, p. 181; **18.** Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu — contemporanul nostru/Nicolae Titulescu notre contemporain*, București, Fundația Europeană „Titulescu", Ed. Metropol, 1995, p. 126-135, 350-360. ■

Titulescu, contemporanul urmașilor săi

„(...) La aniversarea celor 120 de ani de la nașterea sa, fiecare apropiere de opera lui Titulescu ne aduce revelația că între multiplele paradoxuri ale existenței marelui diplomat se numără și acela, propriu doar marilor vizionari, de a fi contemporanul urmașilor săi.

Nicolae Titulescu declara, în 1928: «România este dominată de perfecta concordanță ce există între interesele românești și interesele europene. Toate actele sale de politică externă din trecut, ca și [...] toate actele politicii sale din viitor, se explică sau se vor explica prin această considerațiune fundamentală [...]. M-am străduit a croi pentru România un loc în viața lumii, apărându-i, totodată, interesele naționale».

(...) Viziunea lui Nicolae Titulescu, care transcende de la național, prin regional, prin universal, se proiectează astăzi în politica noastră externă prin spiritul valorilor și normelor comunităților euroatlantice pe care ni le-am asumat cu toții, într-un exemplar spirit de consens național.

(...) Rememorând astăzi câteva dintre ideile vizionare ale lui Titulescu, am convingerea că fiecare dintre noi vom reflecta cu o justificată mândrie patriotică la meritele identității sale europene, în stare să atragă interesul și admirația întregii lumi. Am încredere că este în puterea noastră să facem ca România pe care și-a dorit-o respectată și consacrată prin munca sa neobosită să fie respectată și consacrată astăzi și în viitor în marea familie europeană".

(Adrian Năstase, prim-ministru al României, la Simpozionul științific organizat de Fundația Europeană „Titulescu", în 14 martie a.c., la Academia Română)

● Gheorghe Apostol se confesează ●
● Martie 1944 : moment fierbinte în relațiile româno–maghiare ●
● Vești bune despre trecut ●

Gheorghe Apostol se confesează (3)*

Ceaușescu la începutul „domniei"

Cum se numea acest coleg al dvs.?

Gheorghe Zodian. Ancheta se făcea numai noaptea, cu reflectoarele aprinse, care îl orbeau pur și simplu. Așa mi-a povestit el. Scopul era să renunțe la declarațiile făcute la Iași. Le-a răspuns că statutul partidului îi permite acest lucru și le cita articolul respectiv. A fost anchetat cam trei luni. S-a hotărât să fie judecat de un complet militar. A primit o condamnare de trei ani și jumătate pentru insulte aduse conducerii țării și partidului. I-au dat drumul, avertizându-l că dacă se mai întâmpla ceva va trebui să facă și condamnarea aceasta, în afară de cea pentru o nouă faptă, și omul și-a văzut de treaba lui. Așa se proceda cu membrii de partid care aveau îndrăzneala să se ridice împotriva unor stări de fapt care meritau să fie criticate.

Este de-acum bine cunoscut faptul că, într-o perioadă de numai câțiva ani, Ceaușescu a acaparat puterea absolută în partid. Cum se comporta el în primii ani de „domnie"?

La început, colaboram foarte bine. Căuta sfatul tuturor membrilor Biroului Politic și orice decizie era luată în mod colectiv, cum se spunea în limbajul politic de atunci. Chiar la instalarea lui Ceaușescu, s-a propus ca deținătorul funcției de prim–secretar al CC să nu poată avea și funcții de conducere pe linie de stat. Era un fel de reproș, adus sub o formă acoperită, lui Gheorghiu–Dej, care fusese și prim–secretar al CC, dar și președinte al Consiliului de Stat. După acest principiu, funcția de președinte al Consiliului de Stat i-a revenit lui Chivu Stoica.

Înainte de Congresul al X-lea, în ceea ce mă privește, s-a hotărât să trec din funcția de prim–vicepreședinte al Consiliului de Miniștri înapoi la sindicate.

Când s-a luat această hotărâre?

La sfârșitul lui 1966. M-a chemat Ceaușescu și, într-o întrevedere particulară, mi-a spus că e bine să împrospătăm conducerea guvernului. L-a promovat pe Ilie Verdeț în funcția pe care o deținusem eu la Consiliul de Miniștri. M-am întors la sindicate. Președintele sindicatelor era și membru al guvernului, participând la ședințele acestuia. Orice hotărâre a Consiliului de Miniștri pe probleme economice și sociale necesita avizul sindicatelor. Toate proiectele de legi sau hotărâri le duceam la Consiliul Central al Uniunii Generale a Sindicatelor, unde le analizam împreună cu un grup de specialiști. De aici, au apărut unele conflicte între mine și Ceaușescu.

Gh. Apostol și *(în dreapta)* Ștefan Voitec

Vă rog să detaliați.

Unul dintre principalele conflicte pe care le-am avut cu Ceaușescu a fost problema cantinelor din întreprinderi și cea a gospodăriilor anexe, care asigurau alimentele necesare pentru aceste cantine. S-a luat o hotărâre, la propunerea lui Ceaușescu, pentru desființarea acestor cantine și s-a înaintat un proiect de lege în guvern. M-am opus cu succes în guvern, dar în Prezidiu nu m-a sprijinit nimeni. Alte conflicte au fost pe încălcări ale codului muncii sau ale normelor internaționale.

Când și în ce împrejurări ați avut primul accident?

Înainte de Congresul al X-lea, când eram președinte la sindicate, am fost la Galați, cu o serie de misiuni, și la plecare am fost anunțat că mașina mea are o defecțiune tehnică. Mi-au

* Interviu realizat de **Iulian STĂNESCU**. Prima parte, în „Dosarele Istoriei", an. VI, nr. 12(64), 2001, p. 41–48; partea a doua, în „Dosarele Istoriei", an. VII, nr. 2(66), 2002, p. 40–43. *(Fotografiile provin din colecția personală a d-lui Gh. Apostol.)*

pus la dispoziție mașina primului secretar, a lui Dăscălescu. Am plecat noaptea din Galați. Când am ajuns la ultima comună înainte de Buzău, înaintea noastră venea ca un bolid o mașină.

Cine era la volanul mașinii în care vă aflați?

Șoferul primului secretar. Am întins picioarele, am pus mâinile pe parbriz, dar la ciocnire am suferit o tăietură serioasă la pielea capului. Șoferul a fost aruncat în șanț, eu am rămas în mașină. Nu mi-am pierdut cunoștința, m-am legat cu un pulover gros în jurul capului pentru a opri sângerarea și am ieșit din mașină. După o jumătate de oră, a ajuns un camion la locul accidentului și astfel am ajuns la spitalul din Buzău. Am stat la „Elias" o lună până când m-am vindecat.

Bănuiți că accidentul a fost premeditat?

Desigur. Cu puțin timp înainte, fusese o discuție în Prezidiu asupra căsătoriei mele. Urma povestea prezentată de Dăscălescu la Congresul al X-lea. Ceaușescu mi-a propus să mă despart de soție. După discuții cu Maurer și în Prezidiu, au renunțat.

Cotitura din '67

Un moment important în ascensiunea lui Ceaușescu a fost Conferința Națională a PCR, din 1967, în urma căreia el a cumulat și funcția de președinte al Consiliului de Stat, contrar celor stabilite cu numai doi ani înainte. Ce ne puteți relata despre această împrejurare?

La Conferința Națională, Ceaușescu a reușit, aproape cu unanimitate, să facă să se accepte punctul de vedere ca structurile de partid, de sus și până jos, să poată îndeplini și funcții pe linie administrativă, de stat, el fiind numit și președinte al Consiliului de Stat. Până jos, la organizațiile din sate și comune, secretarul organizației de partid automat trebuia să devină și președinte al Consiliilor Sfaturilor Populare. Astfel, Ceaușescu a transformat partidul într-un administrator al țării, înlocuind guvernul.

Ceea ce a condus, în cele din urmă, la un haos administrativ, adâncit și de „rotația cadrelor". Partidul, prin înlocuirea executivului, s-a îndepărtat tot mai mult de coeziunea pe care o avea în epoca lui Dej, fapt evident numai uitându-ne la evoluția spectaculoasă a numărului de membrii. De aici și până la corupție și oportunism nu a mai fost decât un pas. A fost și o opoziție, chiar minoră, față de această reorganizare radicală?

Eu am fost împotrivă, dar nu m-a susținut nimeni.

La vot ce s-a întâmplat?

Votul a fost prin ridicare de mâini, dar nu s-a opus nimeni.

Cum a reușit Ceaușescu să convingă restul conducerii de partid?

Prin Trofin. Virgil Trofin a purtat discuții cu fiecare în parte, în care căuta să-i convingă de necesitatea acestor măsuri. În plus, îl susținea și Maurer.

Ceaușescu se afla într-o poziție puternică și datorită faptului că el nu mai era prim-secretar al CC, ca și Gheorghiu-Dej, ci secretar general al partidului. În acest fel, el nu putea fi schimbat decât de un Congres, nu ca Hrușciov, de o plenară a CC. Ulterior, Ceaușescu a schimbat și durata mandatului de șef al statului, la cinci ani, astfel încât momentul desemnării șefului statului și a secretarului general să nu coincidă. Cine a făcut propunerea de schimbare a celei mai importante funcții din PCR?

Maurer. Sprijinul său a fost esențial pentru Ceaușescu în primii ani.

Ce atitudine a avut Chivu Stoica, cel care era vizat în cel mai înalt grad de această măsură?

A fost de acord cu Ceaușescu. Însă, după Congresul al X-lea, când a fost acuzat de fapte imorale, a început să-și schimbe atitudinea.

Ce acuze i s-au adus?

În principal, că ar fi avut relații sexuale cu o nepoată de-a lui, care era asistentă medicală la Spitalul „Elias", și altele de acest gen.

Un semn de întrebare planează și asupra morții lui Chivu Stoica. E adevărat că s-a sinucis?

Nu, l-au împușcat oamenii Securității, din ordinul lui Ceaușescu. Mi-a povestit nevasta lui cum s-a întâmplat. Chivu a avut o întâlnire cu Ceaușescu, în care au avut o discuție foarte aprinsă în legătură cu politica economică. S-au certat și Chivu Stoica a plecat acasă. Nu știu la câtă vreme după aceasta,

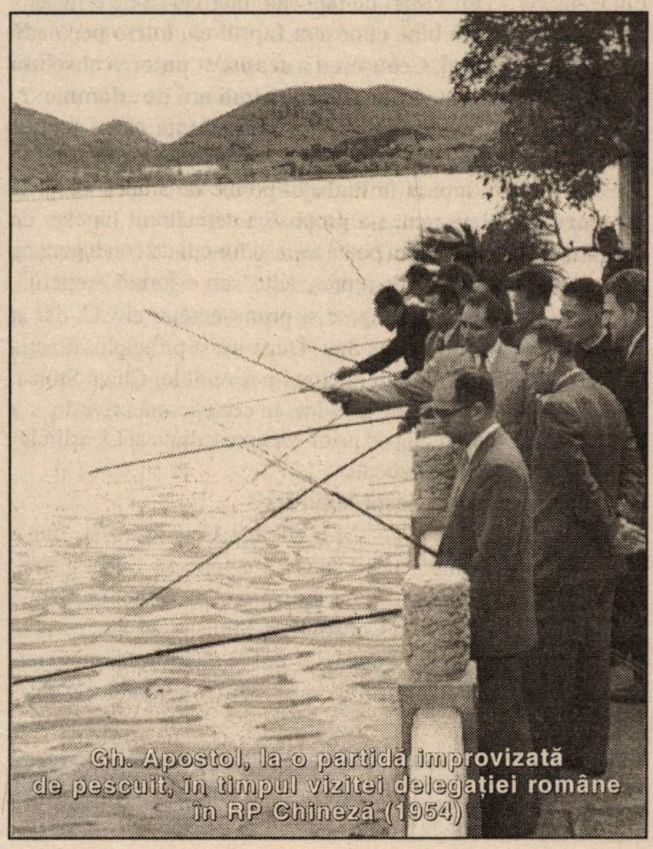

Gh. Apostol, la o partidă improvizată de pescuit, în timpul vizitei delegației române în RP Chineză (1954)

nevasta lui Pârvulescu a făcut o vizită nevestei lui Chivu Stoica. Erau vecini. Stăteau ele de vorbă, în timp ce Chivu Stoica dormea. Dormitorul avea ferestre și înspre stradă, și înspre curte. Au auzit la un moment dat un zgomot surprinzător și au intrat în dormitor, unde l-au găsit pe Chivu Stoica zăcând într-un lac de sânge.

„Ai devenit capitalist?"

Ce ne puteți spune despre înlăturarea lui Bârlădeanu?

A avut o serie de conflicte cu Ceaușescu, în special pe probleme economice. A făcut o cerere de pensionare, dar Ceaușescu i-a respins-o. De-abia după un an i-a aprobat-o. Era priceput, un bun economist, dar foarte individualist. O dată cu Bârlădeanu, au fost pensionați, pe motiv de boală, Borilă și Moghioroș.

Boala lor era reală?

Reală. Moghioroș a suferit extraordinar. Avea o tumoare pe creier. A fost peste tot, chiar și la Paris, dar degeaba. Bârlădeanu, după ce a ieșit la pensie, și-a cumpărat o casă la Breaza.

S-a apucat să cultive flori...

Cultiva flori, dar se ocupa și de creșterea porcilor.

Despre aceasta nu spune nimic în memoriile sale!

Am fost la el, cu soția, i-am văzut casa aceea. Ceaușescu l-a determinat să vândă casa deoarece cadrele de partid, demnitarii nu au voie să aibă case. „Ai devenit capitalist după ce ai ieșit le pensie?" — i-a zis — și Bârlădeanu a trebuit să-și vândă casa. Așa am pățit și eu. Am vrut să-mi cumpăr casa în care stau, dar nu m-a lăsat, pe motiv că demnitarii nu au voie nici să construiască, nici să cumpere.

În 1968, o dată cu invazia Cehoslovaciei, Ceaușescu a căpătat o aură de erou național. Este adevărat că el avea pregătit dinainte discursul prin care, la 21 august, a condamnat în termeni vehemenți intervenția armată a celor cinci state membre ale Tratatului de la Varșovia?

A fost mai întâi o ședință a CPEx., în care s-a condamnat această intervenție armată împotriva Cehoslovaciei. A fost convocat CC într-o plenară extraordinară și s-a hotărât să luăm poziție, să se convoace o adunare populară și să se vorbească deschis împotriva acțiunii țărilor Pactului de la Varșovia, în frunte cu URSS. Tot atunci s-a discutat și posibilitatea să fim atacați de către sovietici, ca urmare a unei asemenea poziții din partea noastră. Erau înființate de mai înainte gărzile patriotice și s-a stabilit un loc, în munți, unde trebuia să se retragă conducerea partidului pentru a conduce rezistența împotriva armatei sovietice. Rezistăm până la granița cu Iugoslavia și conducerea se va retrage acolo, pentru a continua acțiunea împotriva ocupației sovietice. A fost o hotărâre foarte curajoasă. Bulgarii erau cu armata la graniță, ungurii la fel, sovieticii pe Prut. Era o situație foarte grea.

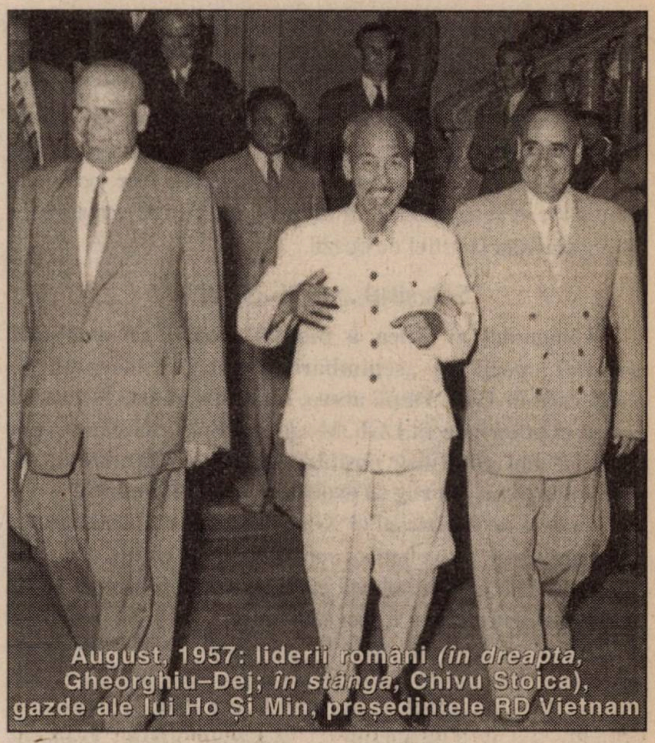

August, 1957: liderii români *(în dreapta,* Gheorghiu-Dej; *în stânga,* Chivu Stoica), gazde ale lui Ho Și Min, președintele RD Vietnam

Cuvântarea lui Ceaușescu o fost stabilită, pe puncte, în CPEx, deci oricare dintre noi ar fi luat cuvântul ar fi spus același lucru. A fost o cuvântare foarte bună, foarte tăioasă. A plăcut mulțimii, care a aprobat poziția noastră. Nu era poziția lui, era poziția noastră, a Comitetului Central.

V-ați gândit că Ceaușescu se va folosi de acest moment?

Sigur, a contribuit foarte mult la cultul personalității.

Oricine era împotriva lui Ceaușescu era taxat automat drept filosovietic.

Da, era împotriva partidului și a țării.

O încununare a politicii externe a României din deceniul șapte a fost vizita președintelui american, Richard M. Nixon, din 2–3 august 1969. Ce ne puteți spune despre acest moment?

A trebuit să fie amânat cu o zi Congresul al X-lea pentru primirea lui Nixon. Am fost prezent la primirea oficială din sediul Comitetului Central. La discuțiile cu el nu am participat. Ceea ce știu este că Ceaușescu și-a permis să-i propună lui Nixon îmbunătățirea relațiilor cu China și să găsească o soluție pentru încetarea războiului din Vietnam. Ambele propuneri au fost înregistrate de partea americană. În politica externă, Ceaușescu a continuat totuși linia care a fost stabilită de Dej prin „Declarația de independență" din '64, deschiderea spre lumea largă a României.

Revenind la Nixon, impresia mea este că s-a simțit foarte bine la noi, îndeosebi datorită primirii călduroase care i s-a făcut. Îmi amintesc seara când a fost adusă o orchestră pentru

a-i arăta oaspetelui american frumusețea muzicii folclorice românești. Lui Nixon i-a plăcut foarte mult „Perinița" și a vrut să danseze. Ar fi invitat-o pe Elena Ceaușescu, dar cum ea nu cunoștea nici o limbă străină, stătea posacă tot timpul. Așa că Nixon a invitat-o pe soția mea și au dansat „Perinița". Mai târziu, am aflat că acest fapt a iritat-o foarte tare pe Elena Ceaușescu. A fost, de altfel, și ultima dată când eu și soția mea am fost invitați la astfel de ocazii.

Sfârșitul „vechii gărzi"

Congresul al X-lea a marcat, poate, cel mai clar sfârșitul epocii de „schimbare a gărzii", începută de Ceaușescu în 1965. După aceea, nu a mai rămas în primul eșalon al puterii decât I.Gh. Maurer și Emil Bodnăraș, fără ca ei să mai aibă însă posibilitatea de a schimba cursul politicii interne. Vă rog să evocați momentul amintit.

Înainte de Congresul al X-lea, s-a elaborat o platformă–program pentru dezvoltarea economiei, cu măsurile care ar fi trebuit să fie impuse în planul cincinal care începea din 1970. În această platformă, era prevăzut un procent al acumulărilor la bugetul de stat de 30–33% și restul pentru consumul populației. Până la Congresul al X-lea, acumularea pentru dezvoltarea economiei naționale atingea 26%. O astfel de creștere era de neînchipuit, se reduceau drastic fondurile necesare pentru consumul populației, iar în acest program nu erau menționate nici un fel de măsuri pentru situația socială a populației, în special asupra salarizării. La discuția în Prezidiu, am combătut această teză a creșterii procentului aferent acumulării pentru dezvoltarea economiei. Nu a fost acceptat punctul meu de vedere, nici chiar de Maurer. Toți erau de acord cu Ceaușescu.

La Congres, am fost ales, la propunerea Prezidiului, președintele Secției economice și sociale, care era cea mai importantă. Îmi amintesc faptul că prezidam ședințele până pe la miezul nopții, dar s-a acceptat în cele din urmă punctul meu de vedere asupra ratei acumulării și a celei pentru consumul populației. Propunerea mea era de 26–28% pentru acumulare. S-a aprobat în unanimitate raportul Secției de către plenul Congresului.

Ceaușescu era un adept al industrializării accelerate a țării, ceea ce îl apropie mai mult de stalinism decât de aura naționalistă dobândită în urma evenimentelor din 1968. Cum a reacționat când a primit raportul?

Adjunctul meu era Petre Lupu, care era și ministrul Muncii și, desigur, un om al lui Ceaușescu, care a hotărât ca rapoartele să nu mai fie prezentate în fața Congresului, ci să fie înmânate de la om la om. Când s-a supus la vot rezoluția privind platforma de dezvoltare a economiei naționale, Congresul a adoptat varianta cu 26–28%, pe care o propusesem eu, și nu pe cea a lui Ceaușescu. Ultimul punct pe ordinea de zi era alegerea membrilor Comitetului Central. Maurer conducea ședința și făcea propunerile de la tribună. Ceaușescu, care avea oameni dinainte pregătiți, l-a pus pe Dăscălescu să vorbească înaintea mea pentru ca eu să nu fiu pus pe lista candidaților, spunând că activitatea mea în cadrul CC, la guvern și la sindicate a fost nesatisfăcătoare. L-am întrebat, după ce a terminat, dacă el cunoaște vreo hotărâre sau vreo poziție în ceea ce mă privește în cadrul CC, a guvernului și a sindicatelor, care să arate că munca mea a fost nesatisfăcătoare. N-a putut să-mi răspundă. Apoi, a venit cu a altă gogoriță, tot Dăscălescu, că m-am însurat cu o femeie dintr-o familie „dubioasă". Trofin mă acuza că aș fi căutat să obțin popularitate ieftină prin vizitele mele în fabrici,

Fața văzută și cea nevăzută a unei zile de 1 Mai: aici, tribuna oficială, cu liderii de partid și de stat ai RSR; în p. 55, Ceaușescu rostindu-și cuvântarea la „masa tovărășească" de după „demonstrația oamenilor muncii"

dar eu mergeam în fiecare săptămână în teritoriu pentru a vedea, în calitate de președinte al sindicatelor, care sunt nevoile și condițiile de trai ale oamenilor. Au luat cuvântul și alții, printre care și Verdeț, care-mi cerea să-mi fac autocritica.

Un obicei tipic stalinist!

Da, am refuzat așa ceva. A mai luat cuvântul și un alt coleg, care era vicepreședinte la sindicate, a vorbit împotriva mea, deși era subordonatul meu și cunoștea care îmi este metoda de lucru.

Și, s-a supus la vot...

Da. Ceaușescu a întrebat cine este pentru admiterea pe lista de candidați a tovarășului Apostol. Se ridicau, încetișor, carnetele de delegați și nu știu dacă era o treime a acestora. A intervenit Ceaușescu, declarând că este unanimitate pentru ca Gheorghe Apostol să fie scos de pe lista candidaților. Nu a mai întrebat cine este pentru, împotrivă, cine se abține. Așa s-a hotărât scoaterea mea din CC. După Congres, s-a hotărât să fiu eliberat și din funcția de președinte al sindicatelor.

De către guvern sau de către Comitetul Central?

De către Comitetul Central, deși la instalarea mea au fost prezenți Ceaușescu și Maurer, au adus și camere de luat vederi și am fost instalat în mod festiv. Am stat două luni fără serviciu, șomer. S-a găsit, în sfârșit, o soluție să fiu numit ca director general al Rezervelor de Stat. Au fost situații când am intrat din nou în conflict cu politica guvernamentală, refuzând scoaterea de la rezerva de stat a anumitor cantități de produse, care nu se justificau.

„Aterizare" în sfeclă...

Ați rămas acolo până în 1975, când ați fost pensionat. Ați rămas, totuși, în partid.

Da. Între timp, apăruse un fel de angajament de credință, pe care trebuia să-l semneze fiecare membru de partid, față de Ceaușescu. În adunarea generală a organizației de partid la Rezervele de Stat, m-am ridicat împotrivă. Nu doream ca și alții să facă la fel ca și mine, dar eram membru al Partidului Comunist din 1934 și aveam o vechime mai mare în partid decât el. Ce angajament față de Ceaușescu trebuia să depun?!

Între timp, ați suferit și un al doilea accident...

Da. În 1972, când mă întorceam de la socrii, a început o ploaie torențială, aproape de Buzău. După Buzău, la ultima comună înainte de Urziceni, era un parcaj pe stânga. În mașină, eram eu, șoferul, soția și o femeie de serviciu. În parcaj, era o motocicletă cu ataș. Când ne-am apropiat la o distanță anumită, a trecut motociclistul prin fața mașinii și șoferul a căutat să-l ocolească și a intrat cu amândouă roțile din spate în șanțul de pe marginea șoselei. Încercând să iasă, mașina a sărit pe stânga și s-a lovit de un copac, îndoindu-se. Era un Mercedes. Femeia de serviciu a murit pe loc. Soția a fost aproape strivită, iar eu am fost aruncat pe un câmp cu sfeclă roșie. Mi-am pierdut cunoștința, dar în urma noastră au venit niște medici din Tecuci, care ne-au dus la spitalul din Urziceni.

Șoferul ce a pățit?

A avut numai piciorul rupt. Am stat în spital aproape trei luni de zile. Soția a fost într-o situație mult mai gravă, a trecut prin mai multe operații. A stat șase luni în spital.

V-au vizitat foștii colegi din conducere cât timp ați fost în spital?

În afară de Bârlădeanu, nu m-a vizitat nimeni, în schimb au venit oameni de la Galați, între care și Zodian. Acestea au fost cele două atentate organizate împotriva mea, din care,

spre fericirea mea și nefericirea lui Ceaușescu, am scăpat cu viață.

Ceea ce a dus la ieșirea mea la pensie a fost, însă, invitația pe care am primit-o de la ambasadorul Ungariei.

Dorea o discuție cu dvs.?

Da. Am acceptat invitația și am avut o discuție foarte interesantă. În Ungaria, se luaseră unele hotărâri în privința concediilor și a salarizării femeilor înainte și după sarcină.

Adjunctul meu, fostul general Bădică, care îndeplinea și funcția de securist, l-a informat pe Ceaușescu. Am fost chemat la CC de către Gh. Pană, care era secretar cu problemele organizatorice, de Verdeț și Bobu. M-au întrebat dacă am avut aprobarea conducerii partidului pentru a-l primi pe ambasadorul maghiar. Le-am răspuns că nu, dar eu conduc o instituția care are un caracter special și nu aveam nevoie de aprobarea nimănui. Era vorba de un ambasador al unei țări prietene, pe care îl cunoșteam din perioada în care fusese președinte al sindicatului metalurgiștilor din Ungaria.

Ați discutat și altceva, ca de exemplu, despre situația politică din România?

Nu. Mi s-a comunicat că s-a hotărât de către conducerea de partid să fiu destituit din funcția de director general al Rezervelor de Stat. M-am ridicat de pe scaun, nu i-am salutat și am plecat. Am cerut pensionarea timp de trei luni.

Gh. Apostol la tribuna unui congres al PSUG, „partidul frățesc" din RDG

Când ați vorbit ultima oară cu Emil Bodnăraș?

Ne-am întâlnit la „Elias", unde era internat. Doream să candidez, în 1975, pentru Marea Adunare Națională, la Galați, în afara propunerilor de la centru, și m-am dus să mă sfătuiesc cu el. Am stat pe hol până când a ieși însoțitorul să bea o cafea și atunci m-am strecurat repede la Bodnăraș.

„Însoțitorul" fiind un securist...

Da. Când am intrat, Bodnăraș era și el la o cafea. S-a ridicat, m-a îmbrățișat și mi-a spus: „Dragă Ghiță, am fost trădați!". „Păcat că ați ajuns la această concluzie prea târziu". I-am spus ce vreau să fac. M-a sfătuit să nu fac nimic pentru că am să fiu „lichidat". Tot el mi-a sugerat Argentina ca țară unde să plec ca ambasador.

Știți cumva ce origine etnică avea Bodnăraș? S-au avansat mai multe ipoteze.

Bodnăraș era român, dar mi se pare că părinții lui au fost nemți sau ucrainieni, nu-mi aduc aminte.

Cum „au reușit" Virgil Trofin și Vasile Patilineț — din niște ajutoare de nădejde ale lui Ceaușescu — să ajungă în situația de dezavuați?

Patilineț se ocupa de Interne și n-a fost de acord cu toate măsurile dispuse de Ceaușescu. În cele din urmă, Patilineț a cerut să fie eliberat din funcție și a fost trimis ambasador în Turcia. Eu eram ambasador în Brazilia. De ziua mea de naștere, primesc, prin cifru, o telegramă de felicitare adresată „celui de al doilea ceferist al României, după Dej". Dacă trimiți prin cifru o astfel de telegramă, ajunge imediat la centrală. A făcut o mare prostie. A fost chemat în țară și a plecat cu mașina. Pe drum, în Turcia, a fost lovit de un camion, mașina a fost distrusă și el a murit.

Virgil Trofin a fost scos din funcția de vicepreședinte Consiliului de Miniștri și pus ministru al Minelor.

De ce? A avut o dispută cu Ceaușescu?

Nu știu exact de ce, dar ceva a fost între ei. Probabil că nu se înțelegea cu Ceaușescu, mai ales pe probleme de producție ale industriei mineritului. Nu erau condiții pentru îndeplinirea unor cifre extraordinare impuse de Ceaușescu. L-a scos din funcția de ministru și l-a trimis director la un Gostat, în Ialomița. Tot ce urmează mi-a povestit fratele lui Trofin, întâlnindu-mă cu el în parc. A fost într-o duminică la Virgil Trofin și au luat masa împreună. Avea femeie de serviciu, ca și tot personalul, desemnată de gospodăria de partid.

Oameni ai Securității...

Da. Au mâncat, și Trofin i-a spus fratelui său că se duce pe câmp să vadă cum merg trenurile. S-a întors după două ore cu niște dureri teribile la stomac. L-au dus imediat la spital. Acolo a murit. Se vede că în cafeaua care i-a fost servită lui Trofin s-a pus ceva. A fost otrăvit.

De ce s-a retras Manea Mănescu din funcția de prim-ministru? Oficial, a fost „la cerere, din cauza stării de sănătate".

Nu cunosc, pentru că nu eram în țară, dar probabil tot neînțelegeri în legătură cu problemele economice.

Dar Ilie Verdeț?

Verdeț, la fel. Numai că nu s-au luat măsuri ca împotriva mea, de exemplu. Manea Mănescu a ieșit definitiv din guvern, dar pe Verdeț l-a repartizat la Secția de revizie și a stat acolo până când s-a terminat cu Ceaușescu.

Comunism — nu, socialism — da

Cum ați caracteriza politica lui Ceaușescu? Unii cred că el a făcut, lăsând deoparte cultul personalității, o politică bună.

Am caracterizat politica lui prin conținutul „scrisorii celor șase", care a ajuns pe calea undelor la el. Am fost anchetat o lună de zile la CC de un grup de „tovarăși cu răspundere", în frunte cu secretarul CC, Ion Coman.

Credeți că ideea lui de industrializare forțată a fost corectă?

M-am ridicat împotriva acestei politici încă de la Congresul al X-lea. Aceasta a fost principala deosebire de păreri între mine și Ceaușescu.

Când credeți că s-a declanșat paranoia lui Ceaușescu?

După Conferința Națională, din 1967, a început să se manifeste și s-a dezvoltat rapid, cu sprijinul lui Maurer, Bodnăraș și Chivu Stoica.

Credeți că, în România, mai are viitor o mișcare comunistă?

O mișcare comunistă, nu. Dar o mișcare socialistă, democratică, da.

Se spune că și la noi, dacă mai trăia Dej, ar fi fost o tendință de liberalizare politică.

Bineînțeles. E clar lucrul acesta. Mai mult, în discuțiile particulare pe care le-am avut, în perioada 1964–1965, Dej considera că ar trebui reînființate vechile partide, mai ales Frontul Plugarilor, dar chiar și liberalii sau țărăniștii.

Povestea despre iradierea lui Gheorghiu-Dej de către sovietici este un zvon lansat la comanda lui Ceaușescu? Prea știa toată lumea de acest lucru...

Cred că da. El nu știa probabil de chestia cu uraniul despre care am vorbit. S-a mizat și pe faptul că ar mai fi fost și alte cazuri, cum ar fi cel al conducătorului partidului din Mongolia.

Pe dvs., Ceaușescu v-a trimis ca ambasador în Argentina. Cum și de ce ați fost schimbat și mutat în Brazilia?

În 1983, s-a hotărât să fiu retras din funcția de ambasador, deja aveam cinci ani în funcție, și am venit acasă. M-am dus imediat la Ștefan Andrei, care era ministru de Externe și l-am întrebat ce s-a întâmplat. Mi-a răspuns că s-a hotărât să fie retrași cei care au îndeplinit cinci ani și să fie trimiși în alte țări. În privința mea, se alesese Norvegia. Nu am fost de acord, invocând motive de sănătate. Am cerut să mă primească Ceaușescu și m-a primit imediat. Era curios și a vrut să afle de ce am venit. L-am întrebat: „Cine este președintele României? Nu acela retrage ambasadorii?". Mirat, a dat un telefon lui Andrei. Hotărârea era luată de Elena Ceaușescu. I s-a spus, probabil, la telefon și atitudinea mea față de posibilitatea de a pleca la post în Norvegia. Mi-a indicat să merg în Brazilia, unde se ceruse deja acreditare pentru primul secretar de la Constanța. Aflând de acest lucru, Ceaușescu a zis că nu-i nimic, se schimbă lucrurile din mers și că mă trimite pe mine în Brazilia și pe primul secretar de la Constanța în Argentina. Așa se hotărât și așa am ajuns în Brazilia.

Când v-ați întors din diplomație?

În 1988. Am renunțat la funcția de ambasador într-o telegramă cifrată trimisă lui Ceaușescu. După o săptămână, am primit răspunsul că se aprobă.

Ați păstrat legătura cu alți foști membri ai conducerii în această perioadă?

Cu conducerea de partid, nu. Numai discuții particulare am avut cu Cornel Burtică, mi se pare că nu mai era nici el membru al CC, și cu președintele Băncii de Investiții. M-am întâlnit cu ei pe faleza de la Mangalia. I-am propus lui Burtică să avem o discuție, dacă se poate, la hotelul unde locuia el. Am fost la el, m-a așteptat, și am discutat despre o acțiune care ar fi trebuit să fie întreprinsă împotriva lui Ceaușescu.

Când a fost discuția aceasta?

În 1987, eram în concediu de odihnă în țară. A fost de acord. L-am întrebat dacă e de acord să semneze o scrisoare în legătură cu cele discutate și a fost de acord. Am plecat. În acest timp, m-am întâlnit cu generalul Ion Ioniță, despre care v-am vorbit, și m-am întors în țară și am început acțiunea pentru elaborarea unei scrisori deschise adresate lui Ceaușescu prin care să condamnăm politica lui internă, antinațională și antipopulară, dar și politica externă, pentru că eram deja izolați și de țările capitaliste, și de țările din CAER. Am stat de vorbă și cu Titus Popovici, cu G. Macovescu, Corneliu Mănescu, Al. Bârlădeanu, G. Răceanu și S. Brucan. S-a produs „scrisoarea celor șase". Primul exemplar trebuia să fie trimis lui Ceaușescu, dar Brucan nu i l-a trimis, ci l-a dat la ambasada americană.

Acțiunea cu Cornel Burtică la ce a dus?

Nu am mai putut să iau legătura cu el după ce m-am întors din diplomație. Trebuia să fiu foarte atent, pentru că eram urmărit. Nici cu Iliescu nu am putut să iau legătura direct, ci printr-un intermediar. Mi-a spus că salută inițiativa mea, dar că el este foarte puternic păzit și nu se poate angaja într-o asemenea acțiune. Pe 22 decembrie 1989, Iliescu ne-a chemat pe cei care am semnat „scrisoarea celor șase" la Televiziune, l-am văzut eu, cu ochii mei: „Să vină tovarășii care au semnat scrisoarea împotriva lui Ceaușescu la Comitetul Central, la ora șaptesprezece". Nu m-a primit.

Ar fi fost necesar ca, după evenimentele din 21 decembrie 1989, să ne întâlnim noi, cei șase, și să discutăm, pentru că în timpul anchetei nu am avut nici un contact între noi.

1 Mai 1965: Gh. Apostol salutat de vechi membri ai partidului; lângă el, așezat, Chivu Stoica

Un tango cu Dej

D-le Apostol, spre finalul acestui interviu — pentru care vă mulțumesc în numele revistei „Dosarele Istoriei" — , vă rog să evocați figura lui Gheorghe Gheorghiu–Dej, de la a cărui naștere s-au împlinit, în noiembrie anul trecut, 100 de ani, iar pe 19 a.c., 37 de ani de la moarte. Cum era ca om?

Era un om cu multă experiență de viață, un autodidact care a reușit să se ridice totuși la nivelul multor șefi de stat occidentali. Avea o înțelepciune politică deosebită și o răbdare pe măsură. În momentele dificile, dădea dovadă de mult curaj în asumarea deciziilor. Era și un sufletist.

Avea, deci, într-un fel, dreptate Miron Constantinescu, când spusese că e sentimental...

Da. Avea relații foarte bune cu toți membrii Biroului Politic, ai CC. Plecam de dimineață de la el de acasă, pe jos, până la sediul guvernului. Îl opreau mulți oameni, care îi dădeau scrisori, le asculta plângerile iar scrisorile le dădea șefului escortei. Dacă aveau dreptate, le rezolva problemele pe care le aveau. De multe ori, plecam de la sediul guvernului, pe jos, la Restaurantul „Pescăruș". Se întâmpla mai ales sâmbătă seara. Aveam o masă în grădină, „la corcoduș". Uneori, eram invitați să dansăm alături de ceilalți oameni care erau acolo și dansam „Perinița" cu ei. Îmi amintesc de faptul că, odată, o femeie l-a invitat pe Gheorghiu–Dej la un tango și el a acceptat fără nici o problemă.

Se lucra și sâmbăta la guvern sau la partid?

Da. Uneori și duminica. Munca noastră era aproape 24 din 24 de ore. Concediile le făceam în comun. Se reunea, la două zile, Biroul Politic și discutam. Nu am avut un concediu efectiv, să mă duc undeva, să stau liniștit o săptămână. Era o muncă enormă și totul era pus în slujba țării, nu pentru interese personale. Gheorghiu–Dej căuta tot timpul să trăiască poporul mai bine. De fiecare dată când se analizau planurile prevăzute în cincinal, Dej avea o vorbă pentru cei care se ocupau de conceperea acestuia, cum erau Vijoli sau Bârlădeanu: „Măi, băieți, planul acesta trebuie realizat de oameni, ce ați prevăzut pentru cei care trebuie să realizeze acest plan, în primul rând pentru muncitori? Câte felii de pâine în plus sau câte boabe de fasole va avea muncitorul la borșul său?"

Căuta să se cultive, citea?

Citea foarte mult. De exemplu, la Doftana a citit foarte multă literatură, istorie și economie. Cunoștea ceva franceză și rusă. După ce a cucerit puterea, toți eram obligați să urmăm diferite cursuri. Principalele erau de economie politică. Pentru el, ca o preocupare de bază, erau, încă din Doftana, problemele economice ale țării.

Ce a reprezentat Gheorghiu–Dej pentru dvs.?

Mi-a fost un bun prieten, un bun sfătuitor și un model de om politic. Datorită lui, noi am reușit să ieșim de sub „umbrela" Uniunii Sovietice printr-o luptă deosebit de dificilă, în anii 1952–1958. ■

EXCLUSIVITATE • la orizont, o nouă apariție editorială • EXCLUSIVITATE

Martie 1944 : moment fierbinte în relațiile româno–maghiare*

Petre ȚURLEA

La începutul lui 1944, se considera că sfârșitul războiului mondial este aproape, foarte puțini mai acordând Germaniei șansa de a încheia o pace acceptabilă pentru ea. În acest condiții, presiunile asupra statelor–satelit s-au amplificat, pentru ca să înceteze cât mai repede ajutorul dat lui Hitler și, eventual, chiar să se încadreze în frontul antigerman. La rândul lor, statele–satelit se arătau tot mai îngrijorate de situația lor postbelică. În acest context, contenciosul româno–maghiar inflamează din nou opinia publică din ambele țări, momentul cel mai important fiind în martie.

Atrocități în serie

Starea de încordare în relațiile dintre România și Ungaria nu a încetat nici o clipă în toată perioada războiului, cauza fiind revendicările teritoriale reciproce; o majoră contribuție la această stare au avut-o atrocitățile comise de maghiari la adresa populației românești din Transilvania de Nord — asasinate, arestări, muncă forțată, trimiterea în linia întâi a frontului, confiscări, distrugeri de bunuri materiale, dărâmarea unor biserici, maghiarizarea forțată, expulzări. chiar în condițiile cenzurii presei și a încercării regimului Antonescu de a limita ecoul acțiunilor maghiare, pentru ca o reacție populară necontrolată să nu diminueze șansele României de a-și recăpăta teritoriul pierdut prin Dictatul de la Viena, mai ales prin intermediul refugiaților, ceea ce se întâmplă în teritoriul transilvănean ocupat era larg cunoscut. De aceea, în România, se crease o atmosferă antimaghiară care putea duce oricând la manifestații de stradă. Pe acest fundal au venit evenimentele din martie 1944.

Aparent, totul a început de la un eveniment minor. La începutul lui martie 1944, Istrate Micescu, fost ministru al Justiției în timpul lui Carol al II-lea (și autorul Constituției din februarie 1938), a ținut, la Brașov, o conferință despre Memorandumul românilor din 1892 și despre acțiunea națională a memorandiștilor; asistența era formată din intelectuali români din Transilvania. Conferința i-a impresionat pe cei prezenți. Cum se ținea într-un local public — Restaurantul „Corona" —, s-a întîmplat ca să fie de față și consulul general al Ungariei la Brașov, împreună cu mai mulți conaționali. Unul dintre participanți, inginerul Gavrilă Olteanu, văzându-l pe consul, s-a dus la masa acestuia, provocând scandal; poliția a intervenit prompt, împiedicând o posibilă încăierare[1]. În următoarele două săptămâni, sub pretextul incidentului din Restaurantul „Corona", va avea loc la Cluj și în alte localități din Transilvania de Nord o adevărată revărsare de ură împotriva românilor. În numărul din 3 martie 1944 al ziarului clujean „Ellenzek", se publica, pe prima pagină, un articol sub titlul „Elemente românești lipsite de răspundere au bătut și împrăștiat cu scaunele pe oaspeții Consulatului General maghiar din Brașov". Articolul era vădit incitator: se scria despre „brutalitatea nemaipomenită" față de consul și de conducătorii unguri din Transilvania de Sud, despre inactivitatea autorităților românești de ordine; se încheia cu menționarea presupusei expresii a unuia dintre români — „Astăzi îi dăm afară [din restaurant] pe unguri și mîine pe germani". Așadar, ungurii și germanii ar avea un dușman comun. Ceea ce a urmat la Cluj, timp de aproape două săptămâni, este pe larg descris în mai multe documente ale Serviciului Special de Informații. Chiar în după–amiaza zilei de 3 martie 1944, s-a întrunit Societatea Studenților Universității Maghiare din Cluj — Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége (KMDSZ) —, hotărându-se declanșarea unor demonstrații de protest. Acțiunea era, însă, pregătită dinainte; doar după două ore, un numeros grup de studenți, condus de instructorul paramilitarilor, Lörincz, s-a îndreptat spre căminul–internat al Academiei Române Unite din Cluj; studenții au împresurat clădirea, au spart una din porți, au pătruns în curte și în local. Studenții teologi români au baricadat scările cu dulapuri, pentru a stopa înaintarea ungurilor. În acel moment, se părea că va fi dezamorsat conflictul, pentru că a apărut un polițist care a tras un foc de revolver și și-a făcut drum printre asediatori cu sabia scoasă. Studenții români, crezând că polițistul intervine pentru a-i apăra, au înlăturat baricada ca să-i facă loc; atunci, polițistul a deschis drum manifestanților, care au năvălit în camerele internatului, distrugând totul — geamuri, uși, mobilier, tablouri —, de la toate cele trei etaje ale imobilului. Românii prinși au fost crunt bătuți, unii fiind grav răniți, inclusiv profesorii Gavril Iagăr și Miron Pop, câțiva s-au refugiat pe acoperiș. După ce au aruncat resturile de mobilier în stradă,

* Fragment din volumul, aflat în pregătire, *Transilvania de Nord–Est, 1944–1952*, al colaboratorului nostru, prof.univ.dr. la Facultatea de Istorie, Universitatea Creștină „D. Cantemir", București. *Subtitlurile ne aparțin.*

maghiarii au ieşit din clădire, s-au încolonat şi au mărşăluit pe străzi, sărbătorind „victoria" prin cântece insultătoare la adresa românilor. S-au îndreptat spre Consulatul României, în faţa căruia au fost, însă, opriţi de poliţie. În aceeaşi seară, au spart geamurile casei lui Emil Haţeganu. A doua zi, pe 4 martie, acţiunile antiromâneşti au continuat în jurul clădirii căminului internat al Academiei Teologice Române Unite şi pe străzile alăturate — unde s-a adunat o mare mulţime de maghiari, nu numai studenţi. Autorităţile nu au intervenit. În centrul oraşului, un grup de manifestanţi, întâlnindu-l pe episcopul unit Iuliu Hossu, l-au scuipat şi l-au ameninţat cu moartea. În aceeaşi zi, casa lui Emil Haţeganu a fost din nou atacată cu pietre; în acelaşi mod, era atacată şi capela Episcopiei Ortodoxe Române. Românii erau vânaţi pe străzi, bătuţi fără nici un motiv; între cei loviţi erau şi câţiva preoţi; doctorul Iacob Moldovan, directorul Băncii Române, „a fost doborât la pământ şi călcat în picioare, în plin centrul oraşului, fără ca cineva să fi intervenit". Seara, un grup de manifestanţi a atacat Academia Teologică Ortodoxă, vrând să o devasteze, dar, după ce au distrus gardul din spatele clădirii, a intervenit un puternic detaşament de poliţie, oprind agresiunea. La orele 21.00, un grup de 30 de studenţi unguri a atacat cu pietre locuinţa viceconsulului României, Radu Prişcu. Iar în comuna Floreşti, din vecinătatea Clujului, studenţii maghiari de la Academia Agricolă au atacat şi devastat locuinţele a 11 ţărani români. Ca urmare, autorităţile au închis Universitatea din Cluj. De asemenea, rectorul Academiei Teologice Române Unite a suspendat cursurile acesteia, pentru a se putea face reparaţii clădirilor. Pe 5 martie, militari unguri au bătut mai mulţi ţărani români, care veniseră la Cluj fără a şti ce se întâmplă în oraş. Câţiva studenţi români au fost bătuţi, în public, de studenţii unguri. Ziaristul Romulus Hatoş, de la singurul ziar românesc din Transilvania de Nord, „Tribuna Ardealului", a fost bătut în faţa Teatrului Naţional, sub ochii a patru poliţişti, care au refuzat să intervină. Este bătut şi Dumitru Pop, administratorul Internatului Român Unit. Căutat acasă de bătăuşi, Ion Buzea, directorul Centralei Cooperativelor „Plugarul", nu a fost

Fotomontaj înfăţişându-l pe episcopul Emil Hossu (1885–1970) în diferite ipostaze

găsit. În oraș, era o adevărată anarhie. Situația devenind atât de gravă, autoritățile maghiare, care-i susținuseră până atunci tacit pe manifestanții agresori, în majoritatea cazurilor, s-au hotărât să calmeze lucrurile: de la Budapesta, au fost trimiși la Cluj 50 de agenți de poliție. Se vor dovedi ineficienți, lăsând impresia că au pactizat cu agresorii. În noaptea de 5 martie, vandalismele s-au întins în cartierul Mănăștur, în zona gării din Cluj și la Someșeni. Pe 5 martie, au fost sparte, cu bolovani, geamurile școlilor românești din Gherla, iar elevii români au fost insultați și bătuți chiar în prezența polițiștilor. Incidente de același fel vor continua pe 6 martie. Înapoiat grabnic de la Budapesta, Emil Hațeganu și-a înlocuit geamurile sparte ale casei; aflându-se că a sosit, locuința i-a fost blocată de mai mulți unguri; chemată, poliția a refuzat să intervină și asediatorii, încurajați, au spart iar geamurile cu pietre și i-au bătut pe cei câțiva români ce s-au apropiat de casă. Pe 6 martie, Universitatea s-a redeschis, dar studenții români au fost împiedicați să participe la cursuri, cu forța. Pe 8 martie, episcopii Nicolae Colan și Iuliu Hossu au fost amenințați, telefonic, cu moartea. Pe 9 martie, cele câteva studente românce de la Facultatea de Medicină, anul II, au fost scoase cu forța din sala de cursuri și înjurate de studenții maghiari. În aceeași zi, are loc o întrunire a Asociației Studenților Unguri, în care s-a cerut Rectoratului excluderea din Universitate a tuturor studenților români. Motivul: dr. Gyárfás Elemer, liderul omunității maghiare din România, le-a spus studenților de la Cluj că în universitățile românești nu ar exista studenți maghiari. Apar fel de fel de zvonuri incitatoare. Cel mai grav răspândea neadevărul că, la Brașov, ar fi fost omorâți doi preoți unguri. Ca urmare, la Facultatea de Drept, la avizier, a fost lipit un afiș chemând la răzbunare: „Preotul Vasváry este mort, dar episcopul valah Hossu mai trăiește încă; preotul ungur Csia este mort, nici un preot valah nu a murit încă". (Documentele de arhivă demonstrează că înștiințarea de la Facultatea de Drept era mincinoasă. Un document ce consemnează vizita la Brașov a episcopului catolic maghiar de Alba Iulia, Marton Aron, la 24 martie 1947, îl menționează, ca fiind în funcție în acel moment, pe protopopul catolic de Brașov, Vasváry Aladar; tot în martie 1947, pe data de 7, un alt document consemnează o adunare a UPM, în care s-a constituit Societatea „Orizontul", în conducerea căreia este ales și protopopul reformat Csia Pal, „vechi luptător al cauzei maghiare" — ANIC, fond DGP, dosar 37/1947, f.95-96 și dosar 40/1947, f. 216. Așadar, preoții maghiari, „omorâți" de români în martie 1944, trăiau în 1947!). Pe 10 martie, este bătut în plină stradă preotul Valerian Buzuc, din comuna Rohia, și studentul Traian Moiș, din anul V al Facultății de Medicină; în ambele cazuri, polițiștii au refuzat să intervină. În urma bătăilor la care erau supuși funcționarii săi, Centrala Cooperativelor „Plugarul" din Cluj și-a suspendat activitatea, aducând faptul la cunoștința autorităților, cu mențiunea că „atât timp cât nu se iau măsuri pentru asigurarea vieții și liniștii românilor, activitatea nu va mai fi reluată". Se preconiza ca apogeul acțiunilor antiromânești să fie atins pe 15 martie, sărbătoare națională a Ungariei. Se afirma că s-au pus la cale masacre în stil mare, cu participarea unor echipe speciale ale organizațiilor teroriste „Tiraliori", conduse de baronul Aczél Ede; primii vizați erau Emil Hațeganu și episcopul Hossu. Discret, mai mulți unguri, indignați de ceea ce se întîmpla, i-au anunțat pe unii intelectuali români din Cluj să stea ascunși pe 15 martie[2]. În același început de martie 1944, Teatrul Național din Cluj a reluat ostentativ piesa „Clopote amuțite", ce reprezenta o defăimare a românilor și o instigare împotriva lor[3].

Tineri fanatizati

Un martor ocular al acțiunilor antiromânești de la Cluj, din martie 1944, Francisc Păcurariu, menționează și distrugerea Tipografiei „Națională" — singura tipografie românească din oraș —, a redacției ziarului „Tribuna Ardealului". „Am asistat atunci — scria Francisc Păcurariu — la dezlănțuirea unor grupuri de tineri fanatizați, care au cutreierat Clujul în lung și în lat timp de mai multe zile în șir, atacând pe orice român întâlnit în cale"[4].

Amploarea acțiunilor antiromânești, pretextul minor invocat, pasivitatea, în cele mai multe cazuri, a organelor de ordine și, uneori, chiar ajutorul pe care l-au dat atacatorilor, campania de presă intensă antiromânească în ziarele clujene — toate dovedesc faptul că nu fusese o izbucnire spontană. SSI remarca acest fapt: **„Manifestațiile și maltratările care au avut loc la Cluj și în alte localități din Transilvania de Nord, s-au făcut cu aprobarea tacită a autorităților ungare"**[5]. De altfel, despre pregătirea unor ample acțiuni antiromânești în regiunea transilvană ocupată „transpiraseră" unele informații încă din februarie 1944. La București, conducerea PNȚ afirma că i s-a adus la cunoștință faptul că autoritățile polițienești maghiare pregătesc o nouă serie de arestări printre români și se arăta a fi foarte îngrijorată de această perspectivă imediată[6]. În vederea sărbătoririi zilei de 15 martie, conducătorul Organizației paramilitare „Levente" din Cluj, dr. Vásárhelyi Lászlo (ocupant și al funcției de ajutor de primar al orașului), a dat un ordin privind desfășurarea manifestației, în care era și pasajul: „Pe baza unei dispoziții a guvernului, vă atragem în mod deosebit atenția ca, sub nici un motiv, unități de paramilitari, cu șepci și insigne, să nu întrebuințeze această ocazie pentru manifestări contra minorităților". În nota sa, SSI adăuga comentariul propriu: „Așadar, demonstrațiile antiromânești sunt interzise premilitarilor numai atât timp cât poartă șapcă și insignă"[7].

În România, maltratările la care erau supuși românii din Cluj au generat o mare indignare, proteste, întruniri publice, manifestații de stradă — fără însă ca vreun maghiar să aibă de suferit. Cenzura a blocat, în ziarele din Româ-

nia, articolele de prezentare a atrocităților maghiare, pentru a nu inflama și mai mult opinia publică. Era aceeași politică dusă în toată perioada războiului: încercarea de a tempera acțiunile populației împotriva Dictatului de la Viena, corelată cu susținerea consecventă, pe lângă puterile Axei, a necesității anulării acestuia. Dintre momentele, foarte rare, când în presa de la București au apărut articole de incriminare a stăpânirii maghiare în Transilvania de Nord, cel mai important — și definitoriu pentru atitudinea autorităților românești — a fost în septembrie 1941. La împlinirea unui an de la Dictat, ziarul „Ardealul" a publicat un articol, „scăpat" de cenzură, ce califica drept „apolitic și nedrept Arbitrajul de la Viena"[8]. Nota de protest pe care ministrul Germaniei la București, Manfred von Killinger, a trimis-o, în legătură cu acest articol, ministrul de Externe al României, Mihai Antonescu, i-a dat acestuia prilejul ca, într-o scrisoare de răspuns demnă, să precizeze politica guvernului român privind „raporturile de presă româno–ungare" de după 6 septembrie 1940: „Am făcut eforturi pentru a împiedica strigătul legitim al opiniei publice românești lovită prin pierderea Ardealului și umilită apoi de atrocitățile, vexațiunile și ofensele ungurești. [...] Numai eu știu câtă suferință și cât zbucium moral a trebuit să-și stăpânească Mareșalul Antonescu și Guvernul Regal român, pentru ca să impună o tăcere înțeleaptă unui zbucium național legitim". Dar, blocarea unei campanii antimaghiare în presa românească nu însemna și renunțarea la revendicarea Transilvaniei de Nord: „Aș dori să știți că în Țara Românească nu numai cei de la ziarul «Ardealul», dar toți românii văd propășirea României prin retrocedarea Ardealului de Nord. [...] Aceasta nu este numai o atitudine politică, domnule ministru, este o stare de conștiință profundă, definitivă. Și nu personală, oficială sau trecătoare, ci unanimă. Nu există român care să poată să afirme că ar putea trăda drepturile Ardealului. [...] Mareșalul Antonescu a spus răspicat: «Nu va fi liniște în Europa, în acest colț al sud–estului, până când nu se va face dreptate poporului român de pretutindeni»"[9].

În martie 1944, s-a permis doar un ecou minor în presa română față de acțiunile de la Cluj. Nesemnat, în „Universul", apărea „Un răspuns"[10], care are aspectul unui comunicat al guvernului: „După ce presa ungară a simulat câteva zile voința de respectare a României și a regiunii căreia aparține, recomandând înțelegere, în ziua de 3 martie, Academia Teologică Greco–Unită de la Cluj a fost atacată de către studenții unguri, în numele... «culturii milenare», al «credinței romanice» și al tradițiilor Coroanei Sfântului Ștefan. Profesori și studenți români au fost bătuți și răniți, iar întreg seminariul a fost devastat. Un student a scuipat în față pe Prea Sfințitul Episcop Hossu, în numele aceluiași «respect al bisericii și credinței creștine», de care propagandiștii maghiari vorbesc de la Sfântul Ștefan și până azi. Aceiași manifestanți au spart geamurile locuinței domnului Emil Hațeganu, de la Cluj. De asemena, domnul Iacob Moldovan, directorul Băncii Române din localitate, a fost atacat și grav bătut. Numeroși teologi au fost maltratați. În centrul Clujului, s-au desfășurat două manifestații împotriva românilor. [...] Guvernul român își face datoria și răspunsul va fi dat la timp, nu numai acestor acte, ci tuturor acelora suferite de românii din Transilvania, de la 1940 și până azi".

Val de indignare

Dacă cenzura a acționat ca și până atunci, în schimb, guvernul a permis organizarea unor manifestații de stradă; se pare că le-a și impulsionat și, mai mult, că a colaborat cu PNȚ la realizarea acestora, dorindu-se obținerea unui efect extern. În absența prezentărilor din presă, informații asupra răspunsului românesc la evenimentele de la Cluj se găsesc în notele și rapoartele SSI și ale Poliției.

Pe 9 martie 1944, Prefectura Poliției Capitalei consemna faptul că actele de violență împotriva studenților români, a profesorilor universitari, a episcopului Iuliu Hossu „au produs în rândul refugiaților ardeleni un val de indignare și neobișnuită fierbere"; refugiații constatau că provocările maghiare reprezentau o flagrantă nesocotire a înțelegerilor bilaterale, fapt pentru care Guvernul român le poate considera anulate[11]. Ideea era mai veche. Mihai Antonescu, într-o convorbire avută cu ministrul Germaniei la București, von Killinger, la 9 august 1941, afirmase că Dictatul de la Viena devenise caduc, datorită nerespectării de către Ungaria a angajamentelor privind tratamentul aplicat românilor: „Ungaria — spunea Mihai Antonescu — a făcut ea însăși, prin propria sa acțiune, ca Tratatul de Arbitraj de la Viena să devină caduc, prin neexecutarea din partea Ungariei însăși, astfel că în principiu Guvernul român nu se mai simte obligat să respecte Arbitrajul de la Viena[12]. ■

(va urma)

Note

1. Arh. SRI, fond D, dosar 6.006, f. 80–81. Gavrilă Olteanu, originar din județul Năsăud, va ajunge comandant al Batalioanelor de Voluntari „Iuliu Maniu", care vor asigura ordinea în spatele frontului, în județele Trei Scaune, Odorhei, Ciuc, Mureș, în septembrie–noiembrie 1944 — vezi Petre Țurlea, *Monumente non grata. Falși martiri maghiari pe pământul românesc*, București, Ed. Bravo Press, 1996; **2.** Arh. SRI, fond D, dosar 6.006, f. 71–78. vezi și ANIC, fond DGP, dosar 88/1944, f.96, 102–108, 113; **3.** ANIC, fond DGP, dosar 88/1944, f. 101; **4.** Francisc Păcurariu, *Românii și maghiarii de-a lungul veacurilor*, București, Ed. Minerva, 1988, p. 505–506; **5.** ANIC, fond DGP, dosar 88/1944, f. 101 și Arh. SRI, fond D, dosar 6.006, f. 70; **6.** ANIC, fond DGP, dosar 88/1944, f.1 — notă a SSI din 21 februarie; **7.** Idem, f. 95; **8.** „Ardealul", din 7 septembrie 1941; **9.** ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 594/1941, f.1–11 — document publicat de noi în vol. *Ip și Trăsnea. Atrocități maghiare și acțiune diplomatică românească*, București, Ed. Enciclopedică, 1996, p. 342–350; **10.** „Universul", din 9 martie 1944; **11.** Arh. SRI, fond D, dosar 6.006, f. 13–15; **12.** Arh. MAE, fond Transilvania 1920–1944, dosar 64, f. 219–221 — document publicat de noi în vol. *Ip și Trăsnea...*, p. 103

sondaj de opinie: am întrebat, studenții au răspuns

Veşti bune despre trecut

Sondajele de opinie pe subiecte istorice sunt demult intrate în uz în Europa Occidentală, ele dezvăluind ce personaje şi ce fenomene istorice influenţează mentalul colectiv şi, mai ales, ele ilustrând, totodată, ce valori privilegiază o naţiune: cultura, religia, violenţa, naţionalismul etc. Din nefericire, în România zilelor noastre, sondajul de opinie de acest gen este încă un domeniu de cercetare relativ nou şi puţin practicat, dar extrem de necesar spre a înţelege ce tip de lider, ce politică este apreciată, ce valori sunt considerate a fi reprezentative de români la începutul unui nou mileniu.

Sondajul pe care vi-l supunem atenţiei a fost realizat recent pe un eşantion de 1.883 de subiecţi, studenţi la diverse facultăţi ale Unviersităţii Ecologice, Universităţii Populare „I.I. Dalles", Facultăţii de Istorie a Universităţii „Spiru Haret" şi cea a Universităţii Bucureşti. Profit de ocazie spre a mulţumi d-nei **Martha Pop**, asistent universitar la Universitatea Ecologică, d-lui prof. **Mihai Munteanu** şi economistului **Mihai Răsăceanu**, care mi-au dat concursul în trierea şi analizarea computerizată a rezultatelor sondajului. Totodată, în numele revistei „Dosarele Istoriei", ţin să mulţumesc studenţilor **Laura Jerca**, **Florin Caliniuc** şi **Adrian Lepădatu**, care promit să devină nu doar istorici competenţi, ci şi oameni de inimă. Fără sprijinul lor entuziast şi generos, sondajul de faţă nu ar fi fost dus la bun sfârşit.

☺ La întrebarea: **Enumeraţi trei personalităţi care au influenţat pozitiv istoria românilor**, scorurile obţinute au fost după cum urmează:

Alexandru I. Cuza	nominalizat de	**62%** dintre subiecţi
Mihai Viteazul	"	**54%** "
Ştefan cel Mare	"	**42%** "
Vlad Ţepeş	"	**34%** "
Carol I	"	**20%** "
Ion Antonescu	"	**17%** "
Nicolae Iorga	"	**11%** "
Mihail Kogălniceanu	"	**11%** "

☹ La întrebarea: **Enumeraţi trei personalităţi care au influenţat negativ istoria românilor**, scorurile obţinute au fost următoarele:

Nicolae Ceauşescu	nominalizat de	**88%** dintre subiecţi
Gheorghiu Gheorghiu–Dej	"	**54%** "
Ion Antonescu	"	**24%** "
Corneliu Z. Codreanu	"	**11%** "
Horia Sima	"	**8%** "
Alexandru Lăpuşneanu	"	**8%** "
Elena Ceauşescu	"	**7%** "
Carol al II-lea	"	**6%** "

Să precizăm că rezultatele sondajului trebuie privite, mai ales, ca tendinţe şi nicidecum absolutizate, cunoscându-se că metoda sondajelor de opinie nu este dintre cele mai sigure. Există, însă, o serie de elemente interesante care merită a fi reliefate. Analiza rezultatelor obţinute de personalităţile pozitive ne indică faptul că **Al.I. Cuza** continuă să rămână extrem de popular, în favoarea sa pledând tinereţea, prospeţimea şi, mai ales, momentele istorice pe care „domnul Unirii" le-a întruchipat: Unirea Principatelor, celebrată ca o impunere a voinţei românilor în faţa puterilor Europei şi ca o dovadă a vigorii naţionale. Legendele arătându-l pe domnitor ca direct interesat de soarta celor mici, pentru a relua o formulă de-a lui Iorga, şi un luptător împotriva corupţiei, specializat în a-i prinde pe corupţi cu „ocaua mică", îşi au şi ele rolul în impunerea lui Cuza ca personalitate de prim–rang a istoriei noastre.

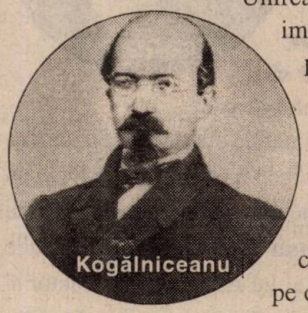

Al doilea nominalizat, **Mihai Viteazul**, are ca temă comună cu Al.I. Cuza unirea românilor şi afirmarea naţională, iar cu **Ştefan cel Mare**, lupta antiotomană. Ştefan cel Mare beneficiază, în plus, şi de aureola de apărător al ortodoxiei şi de ctitor de biserici.

Interesant de remarcat este faptul că primii trei nominalizaţi sunt vechi cunoştinţe ale istoriografiei româneşti, fiecare şi toţi la un loc beneficiind de atenţia istoricilor din toate timpurile, inclusiv din perioada comunistă, prin urmare, ne aflăm în faţa unei sedimentări a valorilor în imaginarul colectiv românesc.

Surprinzătoare este apariţia în sondaj a unor personalităţi istorice aflate într-o incontestabilă zonă de umbră până în decembrie '89: regele **Carol I** şi mareşalul **Ion Antonescu**. În cazul lor, recuperările istoriografice ale ultimilor ani nu au reuşit să le ofere poziţii prea confortabile, dar, totuşi, ei şi-au

găsit, ca să zicem așa, locul în top. Caz extrem de interesant, Ion Antonescu rămâne un personaj controversat, balansând între pozitiv (17%) și negativ (24%), fostul conducător al statului din perioada septembrie 1940–august 1944 având „de luptat" atât cu deceniile de propagandă comunistă, cât și cu noile și de dată recentă încercări prooccidentale, de culpabilizare. Regele Carol I rămâne însă în mentalul colectiv ca un „bătrân prin excelență", primul suveran al României, cel care a realizat modernizarea și integrarea noastră europeană și, nu în ultimul rând, cel sub al cărui sceptru s-a dobândit independența de stat. Scorul mare obținut de **Vlad Țepeș** nu surprinde aproape deloc. De la mitul lui Dracula la agitația din zilele noastre, stârnită de proiectul economico–turistic „Dracula Land", de la Sighișoara, până la temele vizând anticorupția și naționalismul — toate și-au dat mâna spre a-l propulsa pe teribilul voievod al Țării Românești într-o poziție de frunte.

Ceaușescu

Pentru istorici, o veste proastă: pe listă nu se regăsesc decât două nume de cercetători ai istoriei, dintre care unul singur — **N. Iorga** — rămâne în atenția mentalului colectiv prin tragicul său sfârșit, în urma asasinării savantului de către legionari (a se compara procentul identic obținut de legionari ca personaje negative; prin urmare, cine l-a considerat pe Iorga un erou nu a ezitat să îi condamne pe reprezentanții Mișcării Legionare). **Mihail Kogălniceanu** este nominalizat grație rolului său ca sfetnic de nădejde al lui Al.I. Cuza și coautor al actului independenței de stat. În schimb, să remarcăm că pentru opera lui de istoric nominalizările lipsesc cu desăvârșire.

Analizând lista personalităților negative, este de observat că marea majoritate a voturilor merge spre zona liderilor din anii regimului comunist, **Nicolae Ceaușescu** repurtând titlul de „campion absolut", cu 88%. Interesant este, de asemenea, că nu s-a acceptat ideea că **Elena Ceaușescu** ar fi fost „capul răutăților" în acei ani, titulara cabinetului nr. 2 fiind nominalizată doar de 7% din voturi. Șocantă este — opinie pur personală — apariția lui **Gh. Gheorghiu–Dej** pe listă și încă cu un procentaj demn de luat în seamă (54%), primul lider comunist al României fiind perceput în general ca un deschizător de drumuri noi, superior urmașului său, Ceușescu. Prezența lui Dej arată că ne confruntăm cu un boicot în bloc al regimului comunist și cu un accent pe personalități sau pe istoria trăită, „pe propria piele", în ultimii 25 de ani ai regimului comunist. Locurile următoare sunt ocupate — de altfel, în conformitate cu mentalitatea românească de respingere a extremelor — de doi capi ai Mișcării Legionare. Fără îndoială, valorile extrem de apropiate arată, și în acest caz, o condamnare în bloc a extremei drepte. Ierarhizarea ce îl pune pe primul loc pe **C.Z. Codreanu** are la bază, fără îndoială, gradul de cunoaștere publică net superior celui în cazul lui **Horia Sima**, deși bilanțul negativ al celui din urmă este greu de contestat. Fenomenul legionar pare a fi considerat, cel puțin din acest sondaj, ca mult mai puțin primejdios decât comunismul.

Prezența pe listă a voievodului **Alexandru Lăpușneanu**, reminescență a lecturilor obligatorii din Negruzzi, este interesantă pentru simbolul antiviolență pe care îl statuează domnul Moldovei, dar și pe amintirea celebrei replici: „De mă voi scula, pe mulți voi popi și eu".

Regele **Carol al II-lea** nu a fost iertat nici el pentru catastrofa prăbușirii granițelor României Mari, din 1940; cele șase procente care l-au nominalizat îl impun pe fostul suveran român, cu adevărat, „sub zodia Satanei".

Carol II

Deși, din punct de vedere ideologic, cei opt nominalizați reprezintă un vast evantai, de la extrema stângă la cea dreaptă, două elemente îi leagă și i-au impus pe lista negativă: folosirea violenței ca armă în politica internă, fapt în general sancționat, și tratarea drept inamici a propriilor supuși, precum și ruperea de Europa, altfel spus de valorile civilizației europene, toate cele opt personalități având manifestări potrivnice democrației și sistemului politic pluralist.

Ca indicator al stării de sănătate a națiunii, sondajul de față — oricât de imperfect — este încurajator; accentul pus pe europenism, modernizare și reformă indică o tendință pozitivă. La fel, respingerea curentelor extremiste și a violenței ca mijloc de acțiune politică este extrem de reconfortantă. Prezența în continuare a unui pregnant sentiment național arată că sensibilitățile naționale subzistă și că mulți dintre conaționalii noștri cred încă cu tărie în valorile patriotismului, ceea ce este, orice s-ar spune, cât se poate de tonic.

La capătul acestui sondaj — oricât de empirice i-ar fi fost metodele —, credem că se poate afirma: din trecut ne vin, totuși, vești bune... ■

Anton CARAGEA,
lector univ. dr., Facultatea de Științe ale Comunicării,
Universitatea Ecologică, București

Cărți de istorie pentru iubitorii de istorie

Editura PRO HISTORIA

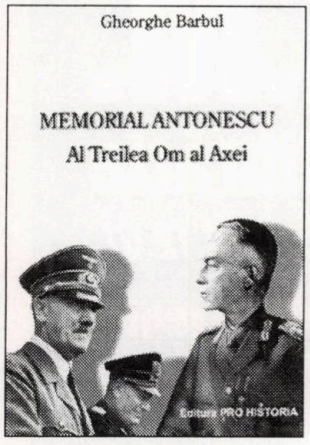

Gheorghe Barbul,
Memorial Antonescu. Al Treilea Om al Axei,
ed. de V.Fl. Dobrinescu,
București, 2001, 295 p.
preț: **100.000 lei**

Petre Țurlea,
Nicolae Iorga. O viață pentru neamul românesc,
București, 2001, 143 p.
preț: **50.000 lei**

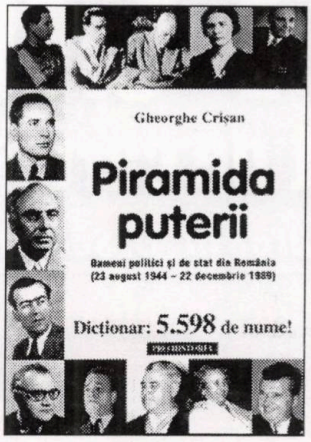

Gheorghe Crișan,
Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944– 22 decembrie 1989),
București, 2001, 318 p.
preț: **100.000 lei**

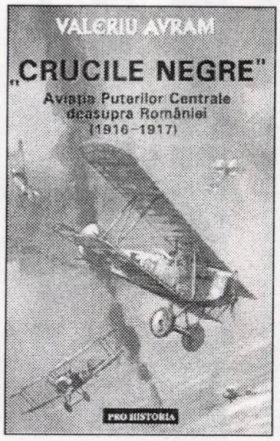

Valeriu Avram,
„Crucile Negre". Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917),
București, 2001, 271 p.
preț: **100.000 lei**

Comandați, în sistem ramburs, titlurile de mai sus, la **Editura PRO HISTORIA**,
str. Dianei nr. 5, et. 3, ap. 7, sector 2, București, O.P. 37. Solicitările sunt așteptate în scris,
pe adresa menționată, sau la tel.: 095.055.752; 093.870.649.

Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, Iași, Ed. POLIROM, 2002,
343 p. (col. „Historia")
preț: **149.000 lei**

Liviu Vălenaș, *În culisele negocierilor cu Uniunea Sovietică 1934–1947. Convorbiri cu Alexandru Danielopol*,
București, Ed. Vremea,
2001, 239 p.
(col. „Fapte, idei, documente")
preț: **80.000 lei**

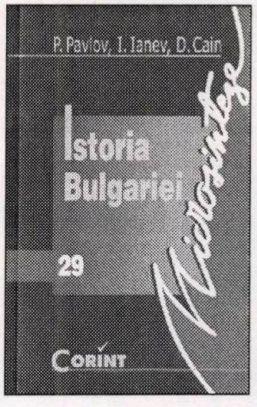

Plamen Pavlov, Iordan Ianev,
Daniel Cain, *Istoria Bulgariei*,
București, Ed. CORINT, 2002,
189 p. (col. „Istorie universală.
Microsinteze", nr. 29)
preț: **75.000 lei**

Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney,
Relații româno–americane 1940–1990,
prefață V.Fl.Dobrinescu și Kurt W. Treptow, Iași, Institutul European, 2002, 591 p.
(col. „Relații internaționale", nr. 5)
preț: **350.000 lei**

REȚINEȚI ! **Editura PRO HISTORIA expediază celor interesați, în sistem ramburs, EXCLUSIV cărțile apărute sub egida sa.**
Pentru celelalte titluri, adresați-vă librăriilor și difuzorilor de carte din întreaga țară sau direct editurilor nominalizate. **REȚINEȚI !**

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

Raiul cărților!

EDIT GRUP A.M.

Depozit de carte *en gros* și librărie

Str. Petru Rareș nr. 17, sector 1, București, tel./fax: 260.12.57

Reduceri de 20% pentru titlurile de carte vândute în regim de librărie

Cine ne trece pragul face o afacere bună!

Program: luni - vineri 9.30 - 17.30
sâmbătă 9.30 - 12.30

ISSN 1224–4287

Preț 22.000 lei

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

An.VII, nr.4 (68), 2002

DOSARELE ISTORIEI

un teritoriu de explorat

ISTORIA RECENTĂ

Sumar
nr. 4 (68) • 2002

Un teritoriu de investigat: ISTORIA RECENTĂ

(A New Historical Approach: Recent History)

Risc asumat, beneficii certe (**Mircea SUCIU**) 1
Recent History: An Assumed Risk

Andrei PIPPIDI

Un institut (încă) nou și speranțele sale.....2
A (Still) New Institute and Its Hopes

Maria SOMEȘAN

1944–1950: Eliminarea vechii elite universitare.....5
The Elimination of the Old University Elite in Romania

Armand GOȘU

Ghiță Ionescu: pe unde scurte, la BBC 12
Ghiță Ionescu on BBC

Anastasie IORDACHE

Raportul generalului Nicolae Rădescu (1947).....21
General Nicolae Rădescu's Report

Marius OPREA

Cazul Silviu Crăciunaș 27
Silviu Crăciunaș Case

Stejărel OLARU

Satul dintre gratii: Nucșoara.....35
The Village Behind Bars: Nucșoara

Presa exilului românesc în colecțiile IRIR (**S.O.**).....39
The Press of the Romanian Exile: Romanian Institute of Recent History (RIRH) Collection

Nicolae VIDENIE

Micul tezaur documentar de la IRIR.....41
The Small Documentary Treasure from RIRH

Ghidul arhivelor comunismului românesc (**N.V.**) 42
The Archives Guide of Romanian Communism

Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului (**M.O.**).....43
The Childhood of Romanian Communism in Comintern's Archives

Dincolo de „dosar"

Acad. Dan BERINDEI

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (15).....45
Honest Memoirs or the Right Balance in Judging the Past

Petre ȚURLEA

Martie 1944: moment fierbinte în relațiile româno–maghiare (2)....50
Tensioned Moment Between Romania and Hungary (March, 1944)

Dumitru LAZĂR

„Spaima" conducerii DIE (2) 56
From the Memoirs of A Romanian Ex–Ambassador to Sweden

Jandarmeria română — 125 de ani de existență (**Alin SPÂNU**).....60
The Romanian Constabulary — 125 Years of History

„Dilemele istoriei": precizări necesare (**Filaret ACATRINEI**) 64
"History's Dilemmas", A New Talk–Show on Romanian National Television

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

• În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**

• Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară

■ **3 luni:** 66.000 lei ■ **6 luni:** 132.000 lei ■ **12 luni:** 264.000 **lei**

DOSARELE ISTORIEI

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție:
Jacqueline ENACHE

Redactor: Mioara ANTON
DTP & PrePress: Andrei STÂNGĂ

Consilieri redacționali

Dan BERINDEI (Membru al Academiei Române, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie)
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT
(Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU
(Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de Editura PRO HISTORIA
Director
Mircea SUCIU
e–mail: prohistoria @ yahoo.com

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7, București, sector 2, OP 37
Tel.: 095.055.752; 093.870.649
e–mail: dosareleistoriei @ yahoo.com

Contabilitate–Difuzare: Petruța LIVEZEANU
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor: Adriana UNGUREANU

Tipar: DRAGOPRINT FED S.A.
Tel.: (01)335.93.18; fax: (01)337.33.77

Difuzare:
RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: (01)222.41.26; fax: (01)224.43.36
S.C. CONPRESS SIX SRL
Tel.: 093.267.053; (01)222.67.37
S.C. ANOTA SRL
Tel.: (01)224.13.54; fax: (01)224.45.03

ISSN 1224 – 4287

Risc asumat, beneficii certe

Creație instituțională ea însăși de dată foarte recentă, **Institutul Român de Istorie Recentă** aduce, afirmăm răspicat din capul locului, un aer proaspăt în domeniul cercetării de specialitate de la noi. IRIR oferă istoriografiei naționale o nouă șansă de a fi, pe de o parte, în ton cu tendințe și orientări actuale ale istoriografiei mondiale (a se vedea, de pildă, așa–numita „istorie imediată", al cărei *abc* este cuprins în micul, dar densul volum al lui Jean–François Soulet, ***Istoria imediată***, traducere și note de Mircea Platon, prefață de Florin Constantiniu, București, Ed. Corint, 2000, 140 p., colecția „Istorie universală. Microsinteze", nr. 13). Pe de altă parte — și această dimensiune credem că este încă și mai importantă —, de a contribui în mod real **„la consolidarea procesului democratic, prin dezvoltarea unei analize critice a trecutului recent al țării și prin răspândirea rezultatelor cercetării documentelor din arhivele deschise în ultimii ani"**, pentru a relua un fragment dintr-o veritabilă profesiune de credință a IRIR.

În paginile imediat următoare, cititorii noștri vor găsi enumerate și argumentate — prin pana directorului instituției, el însuși un nume de prim–rang al profesiei pe care o ilustrează cu recunoscuta-i distincție, inclusiv de la catedra universitară — **obiectivele** urmărite, precum și **direcțiile** distincte ale activității academice desfășurate de aproape doi ani sub egida IRIR. Pe acestea din urmă ne permitem a le relua aici, subliniidu-le astfel, fie și numai pentru faptul că paginile „dosarului" de față conțin exemplificări, credem noi concludente, ale materializării acestor direcții de anchetă a trecutului recent: ● **cercetarea și valorificarea arhivelor istorice contemporane;** ● **istorie orală;** ● **cercetarea istoriei contemporane.**

Fiindcă veni vorba de istoria contemporană, să spunem că aceasta este, sub variile ei aspecte, tot mai asiduu cercetată în orizontul de specialitate românesc și sub alte prestigioase firme, dacă ar fi să amintim aici doar **Institutul de Istorie „N. Iorga"**, **Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului,** ambele din Capitală, sau **Centrul de Istorie Orală,** de pe lângă Universitatea din Cluj–Napoca, și **Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței,** de la Sighet.

Cum se va vedea tot din precizările prof. Pippidi, perioada din istoria României pe care o studiază IRIR are ca bornă cronologică de început anul 1930. Așa se explică de ce ilustrația copertei I a acestui nou număr al revistei noastre îi înfățișează — aflați în compania altor figuri cunoscute, dintre care se detașează cele două Elene de tristă faimă, „Duduia" (Elena Lupescu), respectiv Elena Ceaușescu — pe regele Carol al II-lea și pe Nicolae Ceaușescu, altfel spus, întruchipările unor regimuri dictatoriale atât de diferite, dar, paradoxal, atât de asemănătoare (subiectul ca atare, discutat pe ici, pe colo, trebuie într-o bună zi a fi abordat cu toată seriozitatea și la adevăratele lui dimensiuni).

La capătul acestei simple, dar sincere invitații adresate stimaților noștri prieteni, cititorii pasionați de istorie, de a parcurge și acest număr al revistei ce se înscrie firesc în programul editorial autoimpus de „Dosarele Istoriei", mai adăugăm doar atât: riscurile abordării istoriei recente a României — riscuri pe care Alina Mungiu–Pippidi le examinează pertinent (în studiul din volumul apărut sub egida IRIR și prezentat de noi la p. 11) și la care domnia sa oferă soluții pe care le îmbrățișam fără rezerve — sunt aproape de neglijat în comparație cu beneficiile majore pe care, cu certitudine, le vom avea de pe urma cercetării acestui trecut aflat încă mult departe de a-și fi dezvăluit toate cotloanele și toate semnificațiile. IRIR și-a asumat, cu maximum de profesionalism, acest risc. Să-i salutăm, încă o dată, prezența în universul nostru istoriografic, urându-i să-și împlinească menirea. Avem convingerea că va reuși cu brio, prima câștigată urmând a fi, repetăm, știința istorică românească. ■

Mircea SUCIU

IMPORTANT ! Pentru completarea colecției dvs. cu numere ale revistei începând din octombrie 2001, vă invităm să vă adresați redacției. Întrucât stocul este extrem de limitat, grăbiți-vă ! Toate comenzile vor fi onorate prin serviciul poștal, în sistem ramburs.

prolegomene

Un institut (încă) nou și speranțele sale

Andrei PIPPIDI*

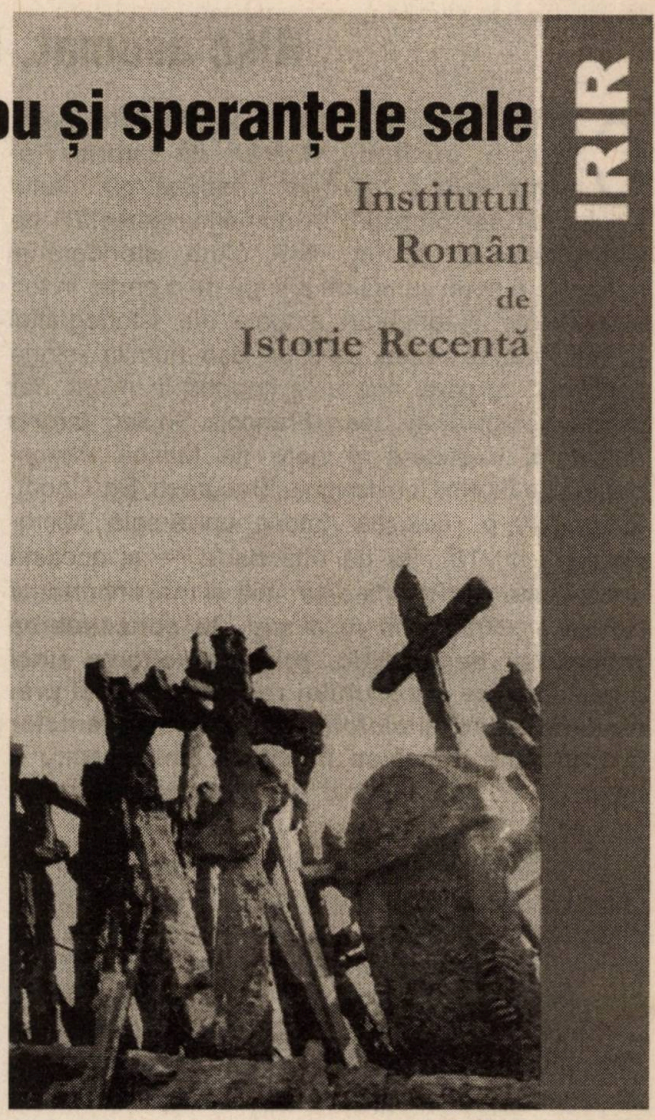

De la apariția lui în viața științifică românească, acum doi ani, Institutul Român de Istorie Recentă n-a încetat să stârnească o curiozitate căreia părerile preconcepute i-au dat ba forma atracției, ba aceea a suspiciunii. Curiozitatea, ca să rămânem la expresia neutră a interesului, era îndreptățită de măcar două trăsături neobișnuite ale noii instituții. Este primul institut privat din România, deci creat în afara sistemului Academie–Universitate, și continuă până astăzi să ființeze fără nici un sprijin al statului. Este condus de un istoric ale cărui preocupări, oricât de larg răsfirate, nu s-au îndreptat decît rareori spre trecutul recent.

Istoria ca reconciliere națională

În privința finanțării, la început de către MATRA, fundație care dispune de fonduri ale Ministerului de Externe olandez, iar de curând sub egida prestigioasă a Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP), care a reluat proiectul, această situație se explică prin originea inițiativei. Cel care a înțeles că o cunoaștere obiectivă a istoriei contemporane va ajuta societatea noastră să o accepte adevărul despre ea însăși, contribuind astfel la procesul de reconciliere națională, a fost ambasadorul **Coen Stork**, martor al evenimentelor din 1989 și al înverșunatelor conflicte din anii următori care implicau interpretarea politică a șanselor, eșecurilor, crimelor, lașităților și curajului din care s-a împletit destinul românilor. Pentru a organiza acest efort de informare, aducând și chezășia integrității personale, adică a unui notoriu refuz de a colabora cu regimul totalitar, s-a făcut apel la cineva cu experiența cercetării secolelor medievale și moderne. O soluție care are avantaje și dezavantaje despre care nu mi se cade mie să vorbesc.

O a treia întrebare posibilă în legătură cu IRIR ar fi de ce își fixează anul **1930 ca început a perioadei pe care o studiază.** A fost o idee împărtășită de mai mulți colegi aceea că, deși în majoritatea țărilor înzestrate cu asemenea institute, istoria contemporană își recunoaște drept prag sfârșitul celui de al doilea război mondial, pe când în România epoca dictaturilor începe în 1938, este mai potrivit a reține întreg ultimul deceniu interbelic ca pregătire a dezastrelor ce aveau să urmeze, în toată regiunea căreia îi aparține spațiul politic și cultural românesc deteriorarea democrației începuse (în Iugoslavia, Grecia, Bulgaria, fără a mai vorbi de Albania, care nici nu avusese vreodată un regim democratic).

Pornind la drum cu un personal stabil extrem de redus (pentru activitatea științifică, doar directorul și un coordonator de programe, în loc de doi, câți erau prevăzuți inițial), IRIR beneficiază de munca unor colaboratori selectați pe baza unui concurs, cu contracte de un an sau

* Director, Institutul Român de Istorie Recentă; prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București. *(Subtitlurile prezentului articol aparțin redacției noastre. Ilustrația de mai sus reproduce coperta pliantului de prezentare a IRIR.)*

doi, și chiar de studiile unor cercetători străini care au primit aici îndrumări și documentare.

În preajma înființării IRIR, ca o necesară punere în temă și afirmare de intenții, Colegiul Noua Europă a reunit în aprilie 2000 la București vreo douăzeci de personalități, atât din țară, cât și din Olanda, SUA, Germania, Franța, Polonia și Ungaria, la Simpozionul **„Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode"** *(v. p. 11)*. Actele colocviului au apărut recent într-un volum care examinează raporturile între memorie și document, diverse episoade ale secolului XX în centrul și sud–estul Europei, exemple occidentale ale instituționalizării istoriei recente, precum și implicațiile morale/juridice ale unor situații din acest trecut încă neîngropat. Participarea profesorului **Jurgen Kocka** (Berlin), actualul președinte al Comitetului Internațional de Științe Istorice, și a profesorului **Hans Blom** (Amsterdam), directorul Institutului Olandez de Documentare asupra Războiului, a fost urmată de consimțământul lor de a figura în Consiliul științific al IRIR, alături de prietenul nostru **Alexandru Zub** (Iași), membru corespondent al Academiei Române și director al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", prezent și el în aceeași împrejurare. Volumul, care se distribuie gratuit la sediul Colegiului Noua Europă, va deveni desigur, prin valoroasele contribuții pe care le înmănunchează, un indispensabil instrument de lucru.

În iulie 2001, IRIR a organizat o altă conferință internațională ale cărei lucrări se reflectă în textele (prescurtate) ale comunicărilor, publicate într-un supliment special al revistei „22", sub titlul „Despre viitorul trecutului recent al României". Cu acea ocazie, a fost întocmit și un ghid al centrelor de studii care se ocupă, în țară, cu investigarea istoriei românești pentru perioada marcată de fascism și comunism. Majoritatea acestor nuclee de cercetare au fost reprezentate la simpozion. Axul discuției a străbătut problema arhivelor și a rolului complementar pe care-l joacă istoria orală.

O serie de „Working Papers" ale IRIR a început cu lucrarea doctorandei poloneze **Iris Urban** despre ***Partidul „România Mare"***, volum în continuarea căruia se înscriu un studiu despre noul limbaj și noile preocupări ale istoriografiei românești (**Susanne Ekman**, Copenhaga), unul despre organizațiile de femei patronate de PCR în primii ani de după război (**Ioana Cârstocea**, care pregătește la Paris o teză privind condiția feminină în România comunistă) și o cercetare de teren la Scornicești și Nucșoara asupra angajării politice a țărănimii (**Alina Mungiu–Pippidi**, fază preliminară a unui proiect conceput în colaborare cu prof. **Gérard Althabe**, Paris).

Prima carte despre care se poate spune că vede lumina tiparului datorită sprijinului IRIR este colecția de „Biografii paralele" (anchetă de istorie orală) alcătuită de **Zoltan Rostaș**. Volumul inaugurează la Editura POLIROM, din Iași, o serie în care se prevede și apariția apropiată a altei anchete de istorie orală, de **Smaranda Vultur**. Subiectul celei dintâi îl formează viață cotidiană în București, reconstituită din mărturiile „celor mai vechi" locuitori ai Capitalei, adică ale octogenarilor (sau chiar centenarilor!), intervievați de către autor în 1985. Imaginea este a unui multiculturalism care a dispărut între timp. Tot năzuința de a fixa pe banda magnetică o realitate pe cale de a se stinge a făcut-o pe colega noastră de la Timișoara să se apropie de comunitatea evreiască din Banat spre a-i interoga experiența de-a lungul deceniilor care au urmat primului război mondial. Pentru publicarea ambelor cărți, avem a mulțumi Fundației ASPERA, care încurajează generos asemenea inițiative.

Fiecare nouă carte, o victorie

O garanție pentru continuarea și dezvoltarea acestei activități o constituie biblioteca și arhiva IRIR, care s-au înființat cu repeziciune. Biblioteca, ajunsă acum la aproape 2.000 de titluri, s-a format prin donații, dar și prin achiziții în țară și în străinătate. În anticariatele din București, ca și în biblioteci particulare, există o bogăție de cărți (nu numai românești), apărute în epoca interbelică. Fiecare volum pe care l-am putut aduce aici lângă celelalte a fost o victorie. Cu atât mai mult ne-a bucurat intrarea în posesia noastră a unei colosale colecții de broșuri din fosta Editură a PMR, cuprinzând și discursurile lui Kaganovici, Beria sau Jdanov, împreună cu acelea ale liderilor români ai regimului stalinist. Publicistica de propagandă a lui Zaharia Stancu, Aurel Baranga sau Alexandru Jar se adaugă în aceeași categorie. Recent, am obținut de la Paris ziarele emigrației românești, de diverse tendințe politice, pe care le-a catalogat cu osârdie Stejărel Olaru (v., chiar în acest număr de revistă, p. 39–40). Cu excepția Bibliotecii de la Freiburg, nicăieri nu se mai găsesc atâtea publicații ale exilului, de informație, de doctrină sau de literatură.

Despre arhivă, am mai avut ocazia să dau deslușiri (în „22", septembrie–octombrie 2001). De aceea, voi aminti aici doar câteva din fondurile de documente pe care le deținem: manuscrise și corespondență provenind din hârtiile lui Valer Pop, materialele interesând biografia lui Ghiță Ionescu (v., în acest număr, articolul lui Armand Goșu — p. 12–20 —, autorul pregătind o ediție a conferințelor profesorului, radiodifuzate între 1950 și 1955) sau documentele Comitetului Municipal Brașov al PCR (aproape 1.000 de dosare de cadre, confiscate în zilele Revoluției).

În momentul de față, așteptând să fie validate și legitimate de Consiliul științific în viitoarea sa ședință, IRIR a

elaborat o serie de proiecte, unele fiind în curs de desfășurare, iar altele solicitând interesul unor sponsori. Astfel, Marius Oprea, autorul unei teze de doctorat despre istoria Securității până în 1964, a întocmit un volum de 4–500 de pagini cu documente referitoare la represiunea politică, nu numai în această perioadă, ci și în anii următori. Totodată, el coordonează alcătuirea unui ghid al arhivelor cu privire la regimul comunist în România. Ideea unui dicționar biografic al elitei politice din aceeași perioadă au avut-o și alții, dar sperăm ca, în colaborare cu Arhivele Naționale și cu Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, să o împlinim într-o formă mai completă și riguros documentată. Colaborarea cu Academia Civică, în legătură cu tematica Memorialului de la Sighet, și cu Centrul de Istorie Orală „Gheorghe I. Brătianu" ne va permite să oferim instrumente de lucru pentru învățământul secundar și universitar, zonă în care se simte necesitatea utilizării casetelor audio și a unui „reader" (colecție de documente pe teme–cheie din istoria contemporană a României). Pare să fi sosit timpul și pentru colaborarea cu Facultatea de Istorie, Universitatea București, în programul căreia se pot înscrie seminarii metodologice pentru o redefinire a strategiei cercetării și pentru o mai temeinică și obiectivă formare a viitorilor educatori. Colaborări cu CNSAS și cu Sudosteuropa Institut, de la München, se referă la minoritățile din România ca țintă a supravegherii și represiunii din partea Securității. Avem, de asemenea, în vedere o analiză în care emigrația a primit sprijinul democrațiilor occidentale, dar a fost și expusă manipulării de către aparatul guvernamental și propagandistic de la București (situație care se repetă și pentru celelalte state est-europene). Nu vom nesocoti posibilitatea de a culege din amintirile ultimilor supraviețuitori ai Holocaustului date și fapte care întregesc sau corectează imaginea pe care istoricul o dorește cât mai obiectivă. În același timp, avem datoria de a înregistra distorsiunile acestei imagini în sinteze istorice sau în mass media.

Exemple ca cele de mai sus sunt îndeajuns pentru a dovedi că IRIR și-a propus o instituționalizare a transparenței, o reformulare a valorilor societății românești pe calea unei confruntări a culturii istorice din prezent cu adevărul (sau adevărurile): nu totdeauna acest rezultat al celei mai oneste cercetări rămâne singular, pluralul poate fi impus de viziunea diferită a unei minorități consistente și legitime. Criteriul etic nu trebuie însă să intervină în selecția informațiilor, referirea la morală ține de conștiința fiecăruia și este chemată numai la concluzia unui studiu atent, imparțial. În condițiile unui acces foarte incomplet la arhive esențiale, IRIR caută să suplinească lacunele prin consultarea unor surse alternative (arhive private, istorie orală). Fiindcă drumul până la concluzia de care vorbim e încă lung și nu din cele mai drepte. ■

Institutul Român de Istorie Recentă

CONSILIUL DE ADMINISTRAȚIE

Prof. Alexandru Barnea
Decan, Facultatea de Istorie - Universitatea București

Prof. Anca Oroveanu
Director Științific, Colegiul „Noua Europă"

Prof. Andrei Pippidi,
Director al Institutului
Profesor, Facultatea de Istorie - Universitatea București

Ambasador Coen Stork
Fondator, Președinte al Consiliului de administrație

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC

Prof. Sorin Antohi
Central European University (CEU), Budapesta

Prof. Hans Blom
Director, The Netherlands Institute for War Documentation (NIOD), Amsterdam

Prof. Dennis Deletant
School of Slavonic and East European Studies (SSEES), University of London

Prof. Jürgen Kocka
Freie Universität Berlin, Președinte al Comitetului Internațional de Studii Istorice

Prof. Luisa Passerini
Universitatea din Torino, Institutul Universitar European, Florența

Dr. Henry Rousso
Director, Institut d'Histoire du Temps Présent, Paris

Prof. Alexandru Zub
Membru al Academiei Române
Director, Istitutul de istorie „A.D. Xenopol", Iași

Institutul Român de Istorie Recentă
Str. Matei Voievod 18, sector 2, București, România
Tel.: 40.1.2527556; Fax: 40.1.2524860
e-mail: irir@euroweb.ro
http: // irir.ong.ro

DOSARELE ISTORIEI

Corpul didactic universitar în anii consolidării sistemului comunist din România

1944–1950 Eliminarea vechii elite universitare

Maria SOMEȘAN*

În efortul de desființare a fostelor structuri sociale, propriu programului PCdR, lumea universitară a fost printre cele dintâi vizate. Instaurarea structurilor totalitare presupunea suprimarea oricărei independențe de opinie și oricăror autonomii. Acțiunea de anihilare a vechii elite intelectuale și de modificare a structurilor universitare și academice pe care aceasta și le constituise se înscria, ca o necesitate, în cadrul mai larg al distrugerii *suprastructurii societății burgheze*. Ultima jumătate a deceniului cinci a fost consacrată, în ceea ce privește învățământul superior, acestui scop. Cu toate că finalitatea măsurilor care vizau învățământul universitar a fost bine precizată de la început și a rămas neschimbată în toți acești ani ai instalării și consolidării regimului comunist, punerea în aplicare a proiectului a decurs în trepte, iar etapele parcurse permit o anumită periodizare a intervalului.

Sub semnul „defascizării"

1. Perioada 1944–1945 a stat sub semnul **„defascizării"**. Motivația oficială a măsurilor luate — sau, în foarte multe cazuri, **pretextul** lor — a fost aplicarea hotărârilor Convenției de armistițiu. Au fost înlăturați (uneori nu doar din viața universitară, ci din viață pur și simplu) cei cărora, fie prin prezența lor în administrația superioară anterioară, fie prin activitatea lor publicistică li se puteau atribui sentimente antisovietice. Acțiunea a fost acompaniată de o vie campanie a presei comuniste.

2. Anul 1946 este cel al **pierderii autonomiei universitare**, proces care se derulează insidios, prin schimbarea aparent nesemnificativă a unor paragrafe din Legea învățământului.

3. Anul școlar 1947/1948 este cel care marchează, pentru decenii, destinul Universității românești. Debutează prin cea mai amplă eliminare simultană de cadre didactice din învățământul superior — masivele **comprimări** din toamna anului 1947 — și se încheie prin promulgarea **Legii învățământului**, reformă care marchează instalarea noului model, de tip sovietic, pe care-l va urma școala noastră de aici încolo. Între aceste două momente, se inserează **arestarea** unui număr de peste **1.000 de studenți anticomuniști**, în noaptea de 14/15 mai 1948. Majoritatea acestora va fi destinată experimentului de la Pitești, ceea ce ne dă măsura tragismului acestui episod.

4. Dacă epurările din 1947 au fost operate sub transparentul pretext al economiilor bugetare în vederea „redresării economiei", cele din perioada 1948–1953 nu au mai avut nevoie de nici o acoperire. Dictatura proletariatului se instalase temeinic, iar criteriile politice și „de clasă" puteau fi aplicate fără subterfugii. Epurările continuă până la eliminarea tuturor indezirabililor, procesul de centralizare și politizare se desfășoară în ritm alert, atingând, către sfârșitul intervalului, palierul **controlului total**.

5. O scurtă perioadă de ușoară relaxare se înregistrează în anii 1955–1956 (efect al dispariției lui Stalin și al Congresului XX al PCUS); principiile de selecție a cadrelor se mențin, dar aplicarea lor suferă o anumită amortizare. După revoluția maghiară, din octombrie 1956, intenția de a descuraja, prin teroare preventivă, o eventuală stare de spirit contestatară se materializează în Universitate printr-o nouă înăsprire a

Trei mari Universități românești, așa cum se înfățișau ele în anii interbelici: aici, cea din Iași; în p. 6, cea din Cluj, iar în p. 7, cea din București
(după *Enciclopedia României*, vol. I, 1938)

* Cercetător, IRIR

„politicii de cadre". Au loc **arestări** și **masive exmatriculări** în rândurile studenților și un număr de noi **disponibilizări** în corpul didactic, afectând, de astă dată, mai ales **cadrele auxiliare**.

Vom urmări, în măsura datelor ce ne-au stat la dispoziție, un singur aspect al procesului de demolare a structurilor învățământului superior: **eliminarea cadrelor didactice ale vechii Universități, în primii ani ai noului regim de după 23 august 1944**.

Anii 1944–1945

Din primul ceas al intrării României în sfera de influență sovietică, mediile de propagandă, controlate de comuniști, s-au concentrat obsesiv pe două teme: ● **epurarea** administrației publice și învățământului; ● arestarea **legionarilor**, termenului dându-i-se, după cum vom arăta, o extensie foarte largă, astfel încât să cuprindă cât mai mulți opozanți ai PCdR.

Cu neobosită insistență, **campania de presă**, demarată imediat după 23 august, cerea ca operația de „curățire" să fie efectuată de urgență și cât mai radical. **„Epurația mai întâi"**, pretindea Eduard Mezincescu într-unul din primele numere legale ale „României Libere", urmând ca, peste o săptămână, profesorul Iorgu Iordan să ceară, în același jurnal, revizuirea tuturor numirilor făcute în învățământ după 1939. Sunt atacați cu virulență profesorii **Gheorghe I. Brătianu, Dimitrie Caracostea, Ion Petrovici, Sextil Pușcariu, Alexandru Marcu, Vintilă Mihăilescu, Constantin Rădulescu–Motru, Constantin C. Giurescu, N.I.Herescu** ș.a. „România Liberă" informează că „mai avem rectori și decani legionari [...] ca, de exemplu, abjectul **Horia Hulubei**", iar în „Victoria", virulenta foaie a lui N.D. Cocea, Constantin Balmuș îi incriminează, în articole vehemente, pe profesorul **Radu Vulpe** și pe filosoful **Ion Petrovici**, „cu pripita-i educație intelectuală, făcută la școala francmasonului Titu Maiorescu". La pledoaria pentru o epurare radicală a Universității contribuie, într-un mod care ne surprinde astăzi, esteticianul Liviu Rusu, propunând „Exemplul Franței", care, în materie de epurație, „nu a tergiversat nimic", ci a „pus în funcție plutonul de execuție și ghilotina".

Este de observat că, în această primă etapă, pentru urgentarea acțiunilor represive, nu se aduc atât argumente ideologice, cât motivații pragmatice: se invocă insistent necesitatea respectării clauzelor Convenției de armistițiu. Într-adevăr, prin art. 14 și 15 ale Convenției, guvernul român se obliga „să colaboreze cu Înaltul Comandament Aliat (sovietic) la arestarea și judecarea persoanelor acuzate de crime de război" și „să dizolve imediat toate organizațiile [...] de tip fascist [...], cât și orice alte organizații care duc propagandă ostilă Națiunilor Unite și **în special** Uniunii Sovietice" *(subl. ns.)*.

Luat *ad litteram*, documentul semnat la 12 septembrie 1944 ar fi putut fi deci invocat doar în cazul persoanelor acuzate de crime de război și al organizațiilor ostile Uniunii Sovietice. Printr-o alunecare de termeni, se cerea însă aplicarea lui la persoane ostile Uniunii Sovietice. Or, sub incidența acuzației de „propagandă ostilă, în special Uniunii Sovietice", puteau fi aduși foarte mulți. Vulnerabili erau toți cei care aprobaseră, într-un fel sau altul, direct sau indirect, lupta pentru recuperarea Basarabiei, toți cei care exprimaseră vreodată sentimente antisovietice, cei care deținiseră funcții de conducere în ministere între anii 1940 și 1944, ori fuseseră, în aceeași perioadă, rectori ai Universităților sau decani, dar și cei care, fără a face parte din aceste categorii, nu-și ascunseseră opiniile anticomuniste.

Un alt abuz de termeni era atașarea calității de legionar sau de fascist oricărui indezirabil. Procedeul era menit să sugereze existența unei organizații în spatele celui incriminat.

Analizând fenomenul instalării regimului comunist în zona de ocupație sovietică din Germania postbelică, H. Möller–Enbergs arată cum a servit denazificarea drept pretext al înlăturării adversarilor politici ai partidului comunist. Aceeași „curățire politică instrumentalizată" a fost aplicată și în România. Laxitatea noțiunilor și definițiilor permitea trecerea ușoară de la conceptul de anticomunism la cel de fascism, de la acesta la cele de reacționarism sau antidemocratism. Termenii puteau fi aplicați, arbitrar, oricărui indezirabil.

Noile legi cultivau, și ele, ambiguitatea noțiunilor și transferul de sensuri: culpele ce urmau să fie sancționate în cadrul acțiunii de „defascizare" erau formulate astfel încât să poată fi atribuite, practic, oricui. Dacă primul act normativ

referitor la epurări (Decretul–lege 486/1944 pentru purificarea administrației publice) se referă doar la cei care au militat în organizații de tip fascist, a doua variantă a sa (Legea 594/1944), impusă de Lucrețiu Pătrășcanu, îi incriminează pe cei care „au pregătit calea dictaturilor de tip fascist". În fine, versiunea ulterioară (Legea 217/1945) extinde și mai mult domeniul epurabililor, referindu-se la cei care „au luat atitudine antidemocratică". Formulare vagă, care făcea ca includerea cuiva în mulțimea vulnerabilă să devină cu totul arbitrară!

Prima dintre legile mai sus menționate, aprobată la sfârșitul lui septembrie 1944, a nemulțumit PCdR, care o găsea mult mai blândă decât proiectul înaintat de Lucrețiu Pătrășcanu. La marele miting de la stadionul ANEF (8 octombrie), comuniștii cer demisia guvernului, acuzat de întârzierea măsurilor represive. „Epurația este sabotată", declară de la tribună Lucrețiu Pătrășcanu, iar Teohari Georgescu aduce guvernului aceeași acuzație, determinând mulțimea să pretindă eliminarea reacționarilor de la putere, a ministrului de Interne, g-ralul Aurel Aldea, în primul rând. Este începutul acțiunii pentru impunerea unui guvern procomunist, acțiune care va duce la căderea a trei guverne, până la atingerea scopului urmărit: instalarea, la 6 martie 1945, a guvernului Groza, controlat de comuniști. Este de reținut că, în toată această desfășurare, arma principală a comuniștilor a fost acuzația, mereu reluată, a „fascismului" mascat al membrilor executivului, care împiedică epurările și caută să acopere vinovățiile. La 21 octombrie, Lucrețiu Pătrășcanu și Constantin–Titel Petrescu se retrag din guvernul Sănătescu menționând, printre motivele demisiei lor, „falsificarea proiectului de lege a epurațiilor".

La trei zile după instalarea guvernului Rădescu, „România Liberă" indică sarcina principală a noului executiv: **„Prima misiune a guvernului: epurația"**, observând că până la acea dată doar Ministerul de Justiție se achitase cu seriozitate de această sarcină. Începe, deci, și la Ministerul Educației mult solicitata epurație, în urma căreia sunt eliminați **Nichifor Crainic, Mihai Antonescu, Ion Petrovici, Alexandru Marcu** și **P.P. Panaitescu** (foști miniștri antonescieni și fostul rector legionar al Universității din București).

„Lista nu-i completă", obiectează însă presa comunistă, lansând o campanie de noi propuneri. „Scânteia" întocmește liste de profesori epurabili: **Istrate Micescu, I.V.Gruia, Ervin Antonescu, Vladimir Petrovici, Radu Meitani, Emil Odăgescu, Jean Vermeulen**, de la Facultatea de Drept, doctorii **Tomescu** și **Ciocâlteu,** de la Medicină ș.a.

Varianta definitivă a legii pentru purificarea administrației publice va fi promulgată după instalarea guvernului Groza. Legea extinde sfera epurabililor la categoriile, vag definite, ale celor care „au activat, sub orice formă, în scopul menținerii sau instaurării regimurilor dictatoriale", precum și ale celor care, „prin modul în care și-au îndeplinit funcțiunea, sau prin orice mijloc de publicitate sau propagandă, au luat atitudine antidemocratică". Nu mai erau deci vulnerabili doar foștii demnitari ai regimului Antonescu, ci și cei din timpul dictaturii regale, dar și cei dinaintea acesteia, în măsura în care li se putea atribui o așa–numită „atitudine antidemocratică". De asemenea, „vor putea fi îndepărtați din serviciu [cei] care prin acțiunile lor politice [...] tulbură relațiunile dintre România și aliații săi", spunea legea. Evident, în ceea ce-i privește pe aliați, era de subînțeles: **în special** Uniunea Sovietică, așa încât articolul putea fi aplicat celor care se pronunțaseră, sub orice formă, împotriva acesteia.

O noutate șocantă a legii este art. 10, care prevede „întrebuințarea la muncă obligatorie în folosul statului, în lagăre de muncă speciale" a celor îndepărtați din serviciu. Se deschide astfel calea transformării **epurării** în **detenție**, prefigurându-se regimul represiv care va fi instaurat după încheierea procesului de cucerire totală a puterii de către comuniști.

Se publică aproape zilnic succesele în privința epurării și sunt detaliate dări de seamă asupra arestărilor și internărilor în lagăr. În numărul său din 2 aprilie, „Scânteia" anunță că au avut loc **sute de arestări**, iar câteva zile mai târziu sunt publicate cuprinzătoare liste ale celor

îmbarcați spre a fi internați în lagărul de la Caracal. Printre aceștia, universitarii **Eugen Chirnoagă, Radu Meitani, P.P. Panaitescu, Radu Paul, Victor Jinga, Iuliu Hațieganu, Onisifor Ghibu**. Întreaga presă comunistă comunică triumfal încarcerarea atâtor „legionari". Alături de cei care fuseseră, într-adevăr, membri sau simpatizanți ai Legiunii, sunt cuprinși sub acest generic și liderii național-țărăniști Victor Jinga și Iuliu Hațieganu. (Dar nu numai ei, ci până și unii refugiați polonezi din 1939, care se puseseră în subordinea guvernului polonez exilat la Londra și se găseau în lagărul de la Caracal, spre a fi repatriați cu forța la insistența sovieticilor și a guvernului de la Lublin; lista acestor exilați polonezi este dată în „Victoria" sub titlul: „Alți legionari internați în lagăr".)

În temeiul Decretelor–lege 1.837/1944 și 2.255/1944, propunerile de licențiere urmau să fie făcute de **„comisiile de epurare"** constituite în acest scop. Ministerul Educației Naționale a înființat câte o comisie pentru fiecare instituție de învățământ superior în parte, iar activitatea acestora s-a desfășurat în intervalul octombrie 1944 — martie 1945. Comisiile erau prezidate de rectorii instituțiilor respective, profesorii Simion Stoilov, la Universitatea din București, Alexandru Myller, la Iași, iar la Cluj, inițial Alexandru Borza, apoi Emil Petrovici. Ele mai cuprindeau doi membri ai corpului didactic din instituția respectivă: Al. Rosetti și P.P. Stănescu, la București, Iorgu Iordan și (după retragerea lui G. Zane) Andrei Oțetea, la Iași, iar la Cluj, C. Daicoviciu și Traian Moșoiu, ultimul înlocuit prin C. Drăgulescu.

Cel care superviza funcționarea acestor comisii, impunându-le cu insistență criterii severe, era Lucrețiu Pătrășcanu. În unele instituții, ca de exemplu la Biblioteca Universitară din Iași, interveneau, drept coordonatori ai operației de epurare, chiar ofițeri ai armatei sovietice.

Cea mai drastică dintre comisiile de epurare din 1945 a fost cea de la Iași. „Sufletul" ei era Iorgu Iordan. În *Memoriile* sale, el sugerează chiar că a fost inițiatorul acțiunii, ceea ce este, desigur, o supraevaluare a rolului pe care îl avea în fortunile de decizie. Cel care punea frână zelului colegilor săi din comisie era Gh. Zane, așa încât abia după ce rectorul a obținut înlocuirea acestuia cu Andrei Oțetea, s-a putut obține „rezultatul scontat". În noua formație, însă „în mai puțin de cinci, șase săptămâni am izbutit să scăpăm Universitatea ieșeană de circa **treizeci de profesori**, conferențiari și asistenți", își amintește Iorgu Iordan.

Anul 1946

În cursul anului 1946 — de fapt, începând încă din vara 1945 —, campania de „purificare" pare să treacă printr-o perioadă de oarecare acalmie. În unele cazuri, se aprobă reveniri asupra deciziilor de licențiere, prin înlocuirea lor cu suspendări pe timp limitat. În ceea ce-i privește pe legionari, se fac probabil simțite efectele pactului încheiat de Nicolae Petrașcu cu partidul comunist. În general, este o deplasare a atenției asupra campaniei electorale și alegerilor din 1946 și un **respiro** în vederea punerii la punct a unui nou cadru legislativ, care să corespundă mai bine intențiilor politice. Înainte de a trece la un nou val de eliminări, trebuia asigurat controlul politic asupra noilor angajări, care urmau să înlocuiască vechile cadre. În acest sens, autonomia universitară, care lăsa numirile la latitudinea instituțiilor respective, reprezenta o piedică importantă ce trebuia să fie înlăturată.

În consecință, Decretul 658/1946 introduce un număr de articole suplimentare în Legea învățământului, articole care reprezintă actul de **desființare a autonomiei universitare**. Într-adevăr, prin acțiunea acestor articole, atribuții importante ale Senatelor universitare (alcătuirea programelor de învățământ, numirea profesorilor) trec în competența unor comisii numite de ministru, fără nici un fel de consultare a forurilor universitare.

Sesizând gravitatea noilor prevederi, profesorul **Gr.T. Popa**, decanul Facultății de Medicină din București, depune în ședința din 15 octombrie 1946 a Senatului universitar un memoriu, exemplară pledoarie în apărarea autonomiei universitare, dar și o dovadă a faptului că universitarii nu au cedat chiar fără să opună nici o rezistență.

„Este ușor de înțeles ca dictatorii să încerce constrângerea cercetării și selecționării obiective, pentru că ei constrâng statul întreg", observa Gr. T. Popa; „ei vor să-și introducă oamenii lor în universități, oameni insuficienți, dar partizani, sau vor să-și impună legile pe care le respinge bunul simț comun și care totdeauna s-au dovedit a fi dezastruoase".

După analiza conținutului și implicațiilor noilor dispoziții legale, urma concluzia: „La noi, în special, s-a constatat mereu că cele mai multe abuzuri și greșeli s-au comis atunci când s-a amestecat politica în universitate prin restrângerea autonomiei și preponderența ministrului. Acum, acestui amestec i se dă maximum de posibilitate și se deschide astfel larg ușa abuzurilor. Legea 658 nu poate fi aplicată; **ea este o lege de degradare și de distrugere a învățământului și cu el a culturii românești**. Eu cred că noi avem datoria să atragem atenția domnului ministru asupra acestui lucru și să-l rugăm să o anuleze printr-o altă lege, care să redea autonomia universitară. Noi suntem datori să lămurim pe toată lumea asupra **gravității acestei legi** și să apelăm la toate forurile în drept pentru a o îndepărta. Într-un regim democratic, nu se poate legifera pentru instituții fără consultarea celor interesați în bunul mers al acestor instituții" *(subl. ns.)*.

Așa cum rezultă din procesul–verbal al ședinței Senatului, profesorii Eugen Angelescu, Al. Ciucă, George Fotino, C. Ionescu–Mihăiești aderă la punctul de vedere al profesorului Gr.T. Popa. Procesul–verbal al ședinței înregistrează o singură notă discordantă: „Dl. rector Rosetti declară de la început că nu este de acord cu observațiunile d-lui decan Popa [...]. D-sa arată că d-nii decani numiți de minister au datoria să apere legile în vigoare".

Memoriul profesorului Gr.T. Popa nu avea să rămână fără consecințe. La scurt timp după ce l-a înaintat, inițiatorul a fost înlăturat din funcția de decan și din Senatul universitar, iar la epurările din anul următor va fi printre cei îndepărtați din învățământ.

Anii 1947–1948

Anul 1947 decurge în condițiile ofensivei majore a partidului comunist împotriva instituțiilor țării. Acum se încheie agonia a ceea ce mai rămăsese din democrația românească: partidele istorice sunt desființate și începe, sistematic și cuprinzând treptat întreaga societate, dictatura partidului unic.

Reflectarea acestui proces în planul vieții universitare este acțiunea de „curățire" a școlii de tot ce era de presupus că ar putea opune rezistență proiectului totalitarist.

Pentru măsurile ce urmau să fie întreprinse în toamnă, terenul a fost pregătit din timp, și de această dată, printr-o **intensă campanie de presă**. Atacurile în presă asupra elitei intelectuale au continuat și în prima jumătate a anului 1948, vizând de astă dată Academia Română, sortită, la rândul ei, dezmembrării.

Primul obiectiv care trebuia să fie anihilat era Facultatea de Drept. Ce mai caută acolo, scria „Contemporanul", profesorul **George Strat**, fostul decan **George Fotino**, profesorii **I.V. Gruia**, **Gheorghe Leon** („teoretician al viitorului economic al Germaniei"), **Victor Slăvescu** și **George Tașcă**?

O culpă de neiertat erau fostele relații științifice cu universități germane sau italiene. În această ordine de idei, este de amintit faptul că, după Dictatul de la Viena, o preocupare prioritară a istoricilor, geografilor și sociologilor români a fost cea de a sublinia ilegitimitatea „arbitrajului" și de a expune celor care îl impuseseră temeiurile istorice și geopolitice ale României Mari. Acest demers era însă considerat vinovat, în 1947. Profesorului **C.C. Giurescu** i se reproșează că a editat în 1943, în limba germană, volumele *Siebenbürgen* (*Transilvania*), culegere de studii care-și propunea să argumenteze istoric, geopolitic și demografic românitatea Ardealului cedat. În viziunea autorului articolului, — anonim, dar pretinzând a reprezenta — „Un institut de istorie națională și un istoric care nu face știință" —, o asemenea operă nu avusese alt rol decât cel de a întreține și propaga „ura între popoarele român și maghiar". Condamnată era și lucrarea lui **Sabin Manuilă**, *Hotărârea de la Viena și consecințele ei demografice*, ca având un „conținut imperialist și reacționar". În același context, sunt incriminate comunicările istoricilor **Ioan Lupaș** și **Silviu Dragomir** la Universitățile din Tübingen și Leipzig, prelegerile lui **Theodor Capidan** la Viena și Berlin, vizita profesorului **Caracostea** în Italia. Culpe similare reveneau lui **Sextil Pușcariu** și **Lucian Blaga**.

Întreaga școală românească de istorie era vizată. Comunicările și publicațiile Institutului de Istorie Națională erau condamnate *in corpore*: „Nu pot fi considerate cercetări istorice; ele nu aduc nici un aport [*sic!*] istoriografiei române de astăzi și înseamnă o poziție retrogradă față de necesitățile ei, reprezintă o atitudine net reacționară față de noua realitate politică, socială și culturală a țării noastre".

Toată această agitație mediatică este însă doar o mică parte a aisbergului destinat să sfărâme elita intelectuală a epocii; sub suprafața lui vizibilă, forurile de partid pregătesc măsuri drastice: eliminarea unui mare număr de profesori de prestigiu din Universitate și, în curând, desființarea Academiei Române.

Dictatura partidului unic nefiind încă deplin instaurată la acea dată, epurările din 1947 nu și-au recunoscut explicit caracterul politic, ci au recurs la falsa motivație a economiilor bugetare.

Așa–numitele „Măsuri de raționalizare a învățământului superior" au fost luate de către o comisie ministerială instituită în acest scop. Membrii acestei comisii, constituite încă la începutul verii, erau profesorii **Traian Săvulescu, Miron Nicolescu, Constantin Daicoviciu, C.Tegăneanu** — cu toții subsecretari de Stat — și **Petre Constantinescu–Iași**, președinte al Uniunii Sindicatelor Corpului Didactic. Obiectivele și deciziile comisiei sunt precizate în „Scânteia": [Pentru început, a fost luată în discuție] „problema pensionărilor [...], urmând să fie pusă la punct decizia comprimărilor de profesori universitari și personal. În privința pensionarilor, numărul acestora va fi de circa 80, cea mai mare parte dintre aceștia aveau

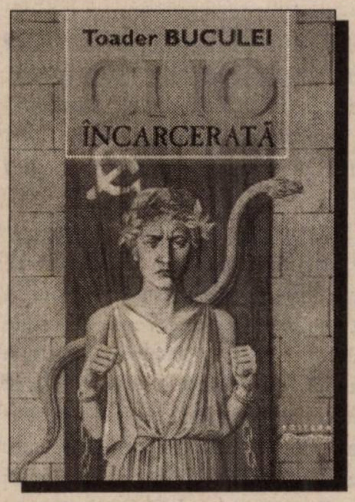

Suferințele și umilințele îndurate în anii regimului comunist de mulți dintre istoricii noștri de frunte (majoritatea, cadre universitare) — amintiți în studiul de față (de exemplu, Gh.I. Brătianu, Silviu Dragomir, C.C. Giurescu, I. Lupaș) —, se regăsesc în admirabila carte de interviuri datorată lui Toader Buculei, ***Clio încarcerată. Mărturii și opinii privind destinul istoriografiei românești în epoca totalitarismului comunist***, Brăila, Ed. Libertatea, 2000, 280 p.

➲ **„Un reper fundamental pentru cei interesați de memoria ultimei jumătăți de secol"** (Romulus Rusan).

trecută limita de vârstă de 65 de ani, iar câțiva care nu au împlinit 65 de ani au fost pensionați în temeiul unei legi mai recente, care permite pensionarea corpului universitar la 60 de ani". Analizând însă lista celor eliminați, observăm că textul conține o informație falsă: majoritatea celor pensionați cu această ocazie nu aveau **peste**, ci **sub** 65 de ani!

La recomandările comisiei, ministrul Ștefan Voitec semnează, la 2 octombrie 1947, o decizie cu **efect retroactiv**: peste 80 de profesori din învățământul superior sunt „puși în retragere din oficiu pe data de 1 septembrie 1947, spre a-și aranja drepturile la pensie". Cei mai mulți dintre ei erau obligați prin această decizie ministerială să se retragă din viața universitară **înaintea împlinirii vârstei de 65 de ani** pe care o prevedea legea pentru membrii corpului didactic universitar. Au intrat în categoria celor pensionați înainte de termen: **Ștefan Ciobanu**, titular al Catedrei de istoria literaturii române vechi (64 ani), **D. Marmeliuc**, profesor de limba și literatura elină (61 ani), latinistul **Marin Lișcu, T.Sauciuc–Săveanu**, titular al Catedrei de istorie antică și epigrafie (63 ani), bizantinologul **Vasile Grecu**, profesorii **Al. Oteteleșanu** și **Dinu Arion**, de la Facultatea de Drept, **Dobre Ionescu–Bujor**, titularul Catedrei de mineralogie, și **David Preda**, titularul Catedrei de geologie de la Facultatea de Științe, spre a ne limita doar la câteva exemple de la Universitatea din București. La Cluj, au fost pensionați forțat cu aceeași ocazie, între alții, filologul **Gheorghe Giuglea**, sociologul **Constantin Sudețeanu**, etnograful **Romulus Vuia**, botanistul **Alexandru Borza**, istoricul **Silviu Dragomir**.

Dintre cei care împliniseră vârsta minimă de pensionare — a cărei depășire, prin dispensă, fusese uzuală până atunci — foarte mulți erau în plină putere de creație, șefi de școală recunoscuți. Între ei, întemeietorul școlii românești de studii sociale, **Dimitrie Gusti**, juristul **Anibal Teodorescu**, profesorii **Amza Jianu** și **Traian Nasta**, de la Facultatea de Medicină.

Măsura consternează lumea universitară și nu lipsesc gesturile de solidaritate. În vara lui 1947, de îndată ce se zvonește că profesorul Gusti este propus pentru pensionare de Comisia de raționalizare, studenții și doctoranzii săi încearcă să salveze prezența lui la catedră. Ei adresează un memoriu rectorului Al. Rosetti, cerându-i să depună insistențe la forurile de decizie ca profesorului Gusti să i se acorde răgazul de a-și desăvârși lucrările. Evident, fără succes. Pentru un timp, speranțele nu sunt încă pierdute. În anul următor, din inițiativa lui **Tudor Vianu**, un grup de profesori ai Facultății de Filosofie și Litere semnează un memoriu adresat ministrului Gheorghe Vasilichi, cerând ca profesorul Gusti să-și poată continua, în cadrul Universității, lucrările științifice și opera de îndrumare socială.

Dacă cei în vârstă au fost înlăturați sub pretextul pensionării, pentru cadrele didactice mai tinere a fost necesar să se găsească o alta formulă. Aceasta a fost „suprimarea — temporară sau definitivă — a posturilor".

„Monitorul Oficial", nr. 229/1947 conține lista unui număr de aproape 300 de posturi de personal didactic ajutător — asistenți, lectori, șefi de lucrări — suprimate retroactiv. Listele continuă în „M.O.", nr. 232/1947. Însumând enumerările cuprinse în aceste două „M.O.", rezultă un total de **peste 500 de persoane** — profesori, conferențiari și cadre auxiliare — puse în disponibilitate și **229 catedre și conferințe suprimate**. Aproape fiecare caz în parte conține tragedia unei cariere frânte, dacă nu chiar preludiul unei lungi detenții și a unui sfârșit tragic.

Ilustrativ este cazul Facultății de Drept de la Universitatea din București. În ceea ce o privește, lista publicată în „M.O." enumeră 13 catedre și conferințe afectate. În dreptul fiecăreia, formula consacrată: „se comprimă persoana și catedra" (sau, după caz, persoana și conferința). Dintre cei 13 profesori care figurează în această enumerare, cel puțin opt vor fi întemnițați: **I.V. Gruia** (Drept constituțional), **George Strat** (Istoria doctrinelor economice), **Gheorghe Leon** (Finanțe publice), **Erwin Antonescu** (Drept internațional), **D.D. Gerota** (Drept comercial), **George Fotino** (Istoria dreptului), **I.N. Fințescu** (Drept comercial), **N.Gh. Dragomir** (Istoria doctrinelor economice). Dintre aceștia, primii patru își vor găsi sfârșitul în detenție: la închisoarea din Sighet, vor muri profesorii **Gheorge Leon,** în 1948, și **I.V. Gruia,** în 1952, **George Strat**, în 1961, în închisoarea din Botoșani, **Erwin Antonescu**, în1958, la Aiud.

Raționalizare, comprimare, disponibilizare

Cu tot pretextul invocat, operația de „raționalizare" nu are nimic de a face cu economiile bugetare. Schema de personal didactic a instituțiilor de învățământ superior va intra în curând într-un adevărat regim de inflație; vor fi înființate numeroase catedre și conferințe și vor fi aduși în Universitate o sumedenie de oameni noi. De altfel, faptul că principalul vizat este ocupantul catedrei, nu postul, apare chiar în formularea unora dintre deciziile de raționalizare, în care se precizează că **„se comprimă persoana"**, nu și postul. A fost situația profesorilor **Gheorghe I. Brătianu, Constantin Narly, Dragoș Protopopescu, Grigore T. Popa**, de la Universitatea din București, **Neculai Racliș**, de la Politehnică, **Nicolae Mărgineanu**, de la Universitatea din Cluj, **Petre Caraman**, de la Iași.

În ceea ce privește Universitatea din București, rezultatele brute ale operației de „raționalizare" pot fi evaluate din următoarea situație, reflectată în statele de funcțiuni ale instituției: dintre profesorii și conferențiarii rămași în funcție în primul an după reforma învățământului, aveau o vechime mai mare de trei ani doar: • 7% la Facultatea de Filosofie; • 14% la Facultatea de Filologie; • 30% la Facultatea de Istorie–Geografie (cu o diferență importantă

între istorici și geografi, cei din urmă având un procent mult mai bun, 57%); ● 35% la Facultatea de Drept.

Situația era mai bună la facultățile de științe exacte: ● 55% la Științe naturale și la Chimie; ● 70% la Matematică și Fizică.

Pentru ansamblul cadrelor didactice — cuprinzând și cadrele auxiliare (lectori, șefi de lucrări, asistenți —, compararea aceloraşi ani universitari conduce la concluzia că în anul 1948 cadrele didactice care provin din vechea structură reprezintă aproximativ: ● 3,5% la Filosofie; ● 23% la Filologie; ● 35% la Drept; ● 36% la Istorie–Geografie; ● 40% la Chimie; ● 50% la Științe Naturale; ● 60% la Matematică și Fizică.

Următorul an universitar (1949/1950) debutează printr-un nou val de puneri în disponibilitate. Profesori celebri ai Universității din București își pierd cu această ocazie catedrele: filosofii **Mircea Florian, Anton Dumitriu, Ion Zamfirescu** și **Iacob Nistor**, filologul **Tache Papahagi**, juriștii **Mihai Rarincescu, Victor Bădulescu, Alexandru Vălimărescu, Jean Vermeulen** și **Barbu Dumitrescu** și nenumărate cadre didactice auxiliare, printre care sociologii **Leon Țopa** și **Gheorghe Focșa**, filologii **Ovidiu Papadima** și **Valeriu Ciobanu**.

Cu aceste excluderi și cu cele care continuă în anul următor, bilanțul devine și mai dramatic. **Dintre cele 124 cadre didactice, active în 1944**, în fosta Facultate de Filosofie și Litere din București (profesori, conferențiari, lectori, asistenți), **reușesc să străbată bariera anului 1950 aproximativ 10%**.

La fel, pentru Facultatea de Drept din București: dintre cei **45 membri** ai corpului didactic, activi în 1944, regăsim, după 1950, **doar cinci**.

Măsurile drastice care au suprimat vechea elită universitară urmau să conducă, drept efect suplimentar, la timorarea celor care nu fuseseră eliminați și la orientarea multora dintre ei pe drumul alunecos al concesiilor. Devenise limpede că menținerea în corpul didactic universitar era condiționată de adoptarea noului limbaj, de adeziunea la tezele marxiste și la ideologia comunistă sau, cel puțin, de simularea asiduă a acestei adeziuni. ■

Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode

„[...] Cum titlul o sugerează, ne propunem să inițiem prin acest simpozion o discuție privind definirea câmpului cronologic și problematic al istoriei recente, să punem în discuție natura particulară a surselor de care ea se slujește și chestiunile specifice metodologiei ei. Era vorba de o tentativă de a produce o mai clară focalizare a problematicii proprii studiului unui domeniu care, fără a fi absent în istoriografia românească, nu a prilejuit la noi (cu puține, dar notabile excepții, unele dintre ele amintite în contribuțiile autorilor români la acest volum) o suficient de acută și sistematică reflexie, aptă să ducă la configurarea mai clară a «istoriei recente» ca domeniu distinct de cercetare“ (fragment din ***Notă asupra volumului***, în ***Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode***. Lucrările simpozionului internațional organizat de Colegiul Noua Europă, București, 7–8 aprilie 2000, p. 5).

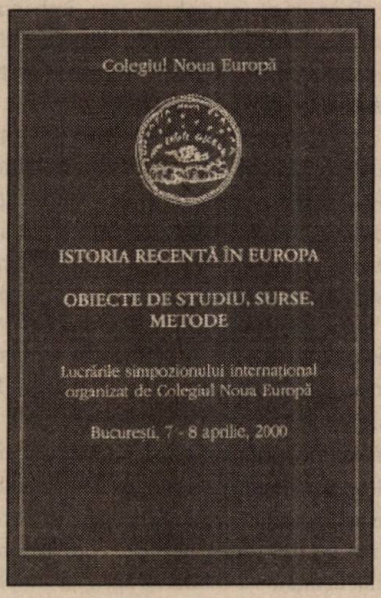

În cuprinsul volumului: ● Statutul evenimentului în istoria timpului prezent (**Michel Trebitsch**, Paris) ● Istoricul în fața duratei imediate: aportul ego–istoriei (**Alexandru Zub**) ● Pentru o memorie democratică a trecuturilor traumatizante (**Jean–Charles Szurek**, Paris) ● Istorie contemporană și istorie recentă în România (**Florin Țurcanu**) ● Între Est și Vest. Limitele/Limite ale unificării (**Jürgen Kocka**, Berlin) ● Contrarevoluția (**István Rév**, Budapesta) ● *Pas de deux:* dictatura în pereche (**Pavel Câmpeanu**) ● Istoria în slujba vieții. Autoritatea legii și confruntarea cu trecutul (**Adam Kzarnota**, Sydney) ● Importanța edițiilor critice de documente pentru studiul istoriei recente în Germania (**Udo Wengst**, München) ● Deschiderea arhivelor: consecințe pentru istoriografia poloneză (**Andrzej Paczkowski**, Varșovia) ● Problema surselor în studiul istoriei contemporane a României (**Gheorghe Onișoru**) ● Modalitatea de racolare a informatorilor (**Marius Oprea**) ● Scris și oral în istoria recentă (**Zoe Petre**) ● Discursurile memoriei în România post– comunistă: cu privire la o arhivă de istorie orală (**Smaranda Vultur**) ● Aportul cercetării istorice în situații politice critice: cazul Menten (**J.C.H. Blom**, Amsterdam) ● Cadrul instituțional al istoriei recente. Exemple occidentale (**Pieter Lagrou**, Paris) ● Istoria recentă în România de azi: o analiză de risc (**Alina Mungiu–Pippidi**) ● Istoria publică și exigențele profesiunii de istoric în România postcomunistă (**Maria Bucur**) ● Cum poate o societate care a devenit indiferentă față de propria sa istorie să redobândească interesul pentru trecut? (**Andrei Pippidi**).

De la simpatizant al stângii la critic acerb al regimului comunist

Ghiță Ionescu: pe unde scurte, la BBC

Armand GOȘU*

La 9 martie 1947, Ghiță Ionescu *(v. foto)* a aterizat pe aeroportul din Londra. Avea în pașaport o viză britanică de tranzit către „Belgia–Franța", pe care este imprimată data 24 februarie 1947. Nu este o viză obișnuită pusă de ambasadă, ci viza „British Passport Control" din Istanbul, luată de la Consulatul General al Marii Britanii, din Galata. Consulatul britanic se află la un sfert de ceas de mers pe jos spre Cornul de Aur, pe artera comercială Istiklal, cum cobori spre mare dinspre Consulatul României, aflat chiar lângă Piața Taksin. Funcționarul britanic a tăiat cu stiloul *„bun pentru o singură zi"* și a completat *„o lună"*.

Vize peste vize

Ghiță Ionescu trebuia să se grăbească. La 22 martie 1947, îi expira pașaportul diplomatic. Valabilitatea acestuia fusese prelungită, cu un an în urmă, de însărcinatul cu afaceri de la Legația României la Ankara. Tocmai a fost retras de la post Alexandru Cretzianu, ministru plenipotențiar al României în Turcia. La scurt timp, a fost numit un alt ambasador la Ankara, unul agreat de guvernul Petru Groza, guvern dominat de comuniști. Probabil că șansele de a-și continua activitatea de consilier economic la Legația României din capitala Turciei și, deci, de a obține prelungirea valabilității pașaportului nu erau prea mari, iar evoluțiile politice de la București nu inspirau optimism, de vreme ce Ghiță Ionescu și-a pregătit meticulos plecarea în Occident. La 3 februarie 1947, a obținut viza de la Legația Belgiei la Ankara. Cu bagajul făcut, pleacă spre Istanbul, unde bate mai întâi la ușa Consulatului Elveției, de la care obține, la 18 februarie, o viză de tranzit. Merge apoi la Consulatul britanic, care îi eliberează tot o viză de tranzit, la 24 februarie. Pentru orice eventualitate, la 27 februarie, a mai cerut o viză de tranzit și de la Consulatul Greciei. Ultimele ore dinaintea plecării le-a petrecut în compania colegului său, Mircea Buescu, secretar economic I la Consulatul României de la Istanbul. Cei doi aveau să se revadă peste 25 de ani, în Brazilia, unde Mircea Buescu se refugiase și deținea o catedră universitară de economie. Pe 28 februarie, Ghiță Ionescu, însă, în calitate de consilier economic al României la Ankara, s-a îmbarcat într-un avion cu destinația Roma. Grănicerii turci au notat în pașaport destinația indicată de el: „Belgia".

În decembrie, Ghiță Ionescu obținuse o viza italiană de la Legația Italiei la Londra. El se aflase, între 15 și 21 decembrie 1946, în capitala Marii Britanii, ocazie cu care s-ar putea să se fi decis asupra viitorului loc de refugiu. Așadar, a intrat în Italia la 28 februarie, a traversat-o spre nord, și la 5 martie a trecut granița în Elveția. A doua zi, a mers la Ambasada Franței la Berna, de unde a primit viza franceză, însă, la 9 martie, în ultimul moment, s-a răzgândit și a luat, de la Geneva, avionul direct spre Londra. Cum nu intenționa să plece spre Belgia, țința declarată a călătoriei sale, iar timpul trecea și viza de tranzit valabilă pentru o lună expira, s-a adresat Ministerului de Interne britanic, cerând prelungirea vizei. Un cunoscut îl anunță că la 9 aprilie, exact în ziua în care viza îi expira, a obținut o prelungire de trei luni. La 7 mai, secția de poliție Piccadilly Place i-a aplicat ștampila de înregistrare, pe un pașaport diplomatic deja expirat.

Despre Ghiță Ionescu s-a scris puțin, doar câteva mențiuni, în memorialistica publicată după '89, iar contextul refugierii lui la Londra a fost prezentat uneori fantezist. Însuși Ghiță Ionescu relata episodul, în cele câteva ocazii în care s-a referit la el, folosindu-se mai mult de imaginație decât de memorie. Tocmai de aceea, am considerat necesar să insistăm mai întâi asupra plecării lui în Marea Britanie, atât cât ne-au permis documentele pe care le avem la dispoziție.

Împotriva curentului

Ghiță Ionescu s-a născut la 8 martie 1913, la București, în casa părinților Elena și Alexandru, de pe strada Călărași, la nr. 41. Certificatul de naștere a fost eliberat de Ion C. Bacalbașa, „consilier al comunei București și ofițer al stării civile". Tatăl său, Alexandru Ionescu, provenea dintr-o familie de cunoscuți oameni politici liberali, mai ales în Ploieștiul natal, și era avocat de profesie. Mama, Elena, născută Sipsom, figura, conform

* Dr., cercetător, IRIR

obiceiului timpului, surprins în actele primăriei, „de profesie — fără".

Alexandru Ionescu a fost celebru în Bucureștiul interbelic, fiind antreprenorul Hotelului „Athenée Palace". Ceea ce presupune că avea relații foarte bune în lumea politică, a marilor oameni de afaceri și în cercurile diplomaților străini. Însă, fiul său, Gheorghe (Ghiță), nu a fost atras nici de afaceri, nici de diplomație și cu atât mai puțin de politică, așa cum se făcea în România. Cea mai mare parte a tineretului mărșăluia atunci sub flamuri legionare. Împotriva curentului, Ghiță Ionescu manifestă simpatii politice de stânga. După absolvirea Facultății de Drept din București, el începe să scrie articole în presa de stânga. E mai mult o presă culturală efemeră, de mic tiraj. Și sunt doar câteva articole. Primul, „Metoda nouă", a apărut în cel dintâi număr (din totalul de trei numere), din februarie 1936, al revistei „Era Nouă". Va plimba cu el prin toată Europa manuscrisul acestui articol, sub formă dactilografiată, ca pe un talisman.

Deși foarte tânăr, Ghiță Ionescu se va impune, își amintesc contemporanii săi, ca o prezență de marcă în cercul revistei „Viața Românească", condusă de Mihail Ralea și Constantin Vișoianu. Însă, nici acolo nu va publica prea mult.

Războiul civil din Spania îi încălzește imaginația. Decide că a venit vremea acțiunii. Într-un roman autobiografic, în manuscris, Ghiță Ionescu povestește cum, sfătuit de Lucrețiu Pătrășcanu — el însuși membru al cercului de la „Viața Românească", unde a publicat mai multe articole sub pseudonimul Ion C. Ion —, a luat legătura cu Ștefan Foriș, secretar general al PCdR, și i-a solicitat ajutorul pentru a se înscrie în „Brigăzile roșii", care luptau în Spania. Ghiță Ionescu povestește, apoi, cum a ajuns la Paris. Acolo s-au prăbușit convingerile sale comuniste, în urma unor lungi conversații cu ziariștii francezi din presa de stânga. Ultimele simpatii comuniste, avea să declare peste ani, s-au spulberat după încheierea Pactului Ribbentrop–Molotov, la 23 august 1939. În puținele interviuri pe care le-a acordat presei din România după '89, Ghiță Ionescu pune simpatiile sale de stânga din tinerețe pe seama antifascismului său virulent. Iar din moment ce fascismul și comunismul și-au dat mâna, cei doi dictatori, Hitler și Stalin, împărțind între ei estul Europei, Ghiță Ionescu a urât cu aceeași pasiune atât fascismul, cât și comunismul.

Diplomat, în serviciul Regatului României

La 1 mai 1940, Ghiță Ionescu a fost angajat la Ministerul Afacerilor Străine, la Direcția economică. După mai mult de doi ani petrecuți în centrala ministerului, este trimis pe post de atașat comercial la Helsinki, de unde este retras și numit, în vara lui 1943, consilier economic la Legația României de la Sofia, condusă de Ion Christu. Hârtiile păstrate în arhiva ministerului ne dezvăluie un tânăr diplomat extrem de activ în activitatea încredințată.

O scurtă vacanță în Turcia era, deci, binevenită. La 11 august 1944, a obținut viza de la legația acestei țări la Sofia, iar la 21 august a trecut granița, pe la Edirne. Ghiță Ionescu a lăsat câteva însemnări într-un caiet, un jurnal improvizat. „Acesta este tocmai farmecul cu totul inedit al călătoriei mele în Turcia: că nu mi-e cu nimic necesară, nici silnică, vezi, ci, dimpotrivă, o fac numai ca o vacanță, poate ca prima mea vacanță adevărată de când mă cunosc. [...] Se pare că este meritată; se pare că am lucrat enorm; lucru care, deși știu cât se ascundea în setea aceasta de lucru, desperarea mea sufletească și pofta atât de mult confimată de a-mi da dovezile de capacitate — nu încetează de a-mi face plăcere și de a oferi plăcerea acestei călătorii care mi se îngăduie ca o recompensă" (însemnare din 22 august 1944, în micul jurnal, intitulat „La marche turque"). La 23 august, Ghiță Ionescu a traversat Bosforul și a pornit-o spre Ankara. Undeva, pe drum, sau poate chiar la Legația României din capitala Turciei, a aflat de lovitura de stat de la 23 august 1944.

Câteva zile mai târziu, la 28 august, a luat viza bulgară de la Legația din Ankara și a plecat spre Istanbul. La 3 septembrie, a ieșit din Turcia, iar la 6 septembrie, a traversat Dunărea, intrând în România pe la Giurgiu. Ajuns la București, Ghiță Ionescu a fost cooptat în Comisia de Armistițiu, ocupându-se de problemele economice. A participat la negocierile cu reprezentații Uniunii

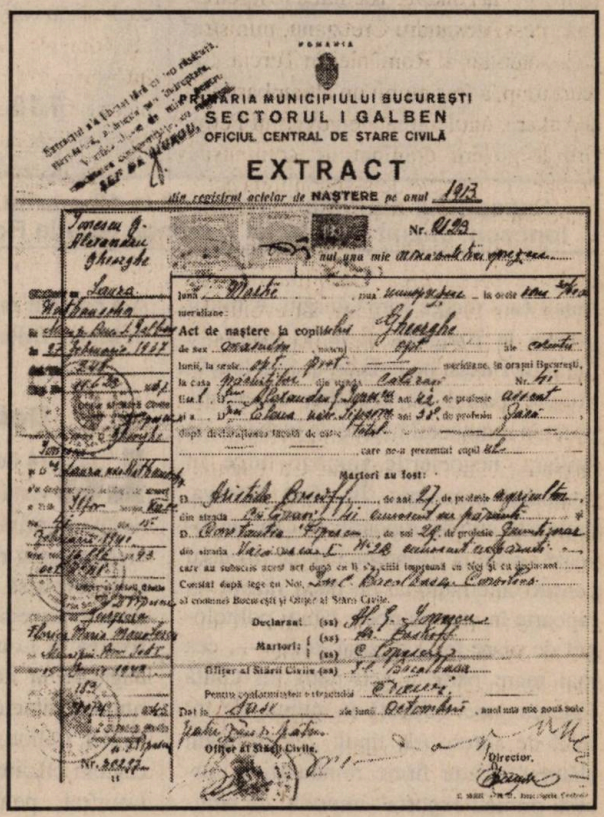
ROMÂNIA
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI BUCUREȘTI
SECTORUL I GALBEN
OFICIUL CENTRAL DE STARE CIVILĂ

EXTRACT

din registrul actelor de NAȘTERE pe anul 1913

Nr. 0133

Act de naștere la copilului Gheorghe

Martori au fost:

Declarant (ss)

Martori: (ss) (ss)

Ofițer al Stării Civile (ss)

Director.

Certificatul de naștere, în extras, al lui (Gheorghe) Ghiță Ionescu

Sovietice și a condus sectorul economic al Comisiei, până la sfârșitul lunii februarie 1945. În acest timp, avea să-și amintească mai târziu, a intrat în conflict violent cu emisarii Moscovei, motiv pentru care Constantin Vișoianu, ministru de Externe în guvernul Nicolae Rădescu, a decis să-l protejeze, numindu-l consilier economic la Legația României la Ankara. La 28 februarie, răcit îngrozitor, cu temperatură ridicată, este urcat, la ordinul ministrului Vișoianu, în

Pașaportul diplomatic (eliberat la 12 martie 1943) al lui Ghiță Ionescu, atașat comercial pe lângă legația României de la Sofia

trenul care merge spre Giurgiu. A trecut granița în Bulgaria, și la 11 martie a intrat în Turcia, pe la Edirne. Și-a luat în primire postul de consilier economic exact în momentul în care se încheiau, la Ankara, negocierile româno–turce în domeniul economic. În afara câtorva, puține la număr, rapoarte în care analizează evoluția economiei turce, în noul context internațional de după război — rapoarte în care se poate bănui politologul de mare forță de mai târziu —, cea mai mare parte a activității lui Ghiță Ionescu pare sufocată în rutină, de tot felul de adrese (de tipul: „vă trimitem alăturat") către firme românești și turcești privind exportul–importul de bumbac, cherestea, asfalt, catran și alte multe produse cu nume orientale. Cu alte cuvinte, Ghiță Ionescu se încadrase perfect în mecanismul unei legații, ca un funcționar conștiincios.

Munca îl absoarbe cu totul. Părăsește Turcia, pentru prima dată, abia la 22 noiembrie 1946, dar nu pentru a merge în România. Prin Roma, Marsilia, Paris va ajunge la Londra, de unde a revenit la Istanbul, la 22 decembrie. În ultimele două luni petrecute la Ankara și-a pregătit minuțios plecarea definitivă în Marea Britanie.

Debutul la microfon

La 34 de ani, Ghiță Ionescu a luat viața de la capăt. Într-un mediu nu foarte primitor — Marea Britanie își vindeca greu rănile, după război —, el a fost nevoit să se întrețină cîțiva ani din diverse expediente. La scurt timp de la sosirea la Londra, a depus o cerere de angajare la Secția română a BBC. Ca urmare, directorul pentru Europa de Est, R.M.J. Gillott, l-a invitat la sediul BBC, celebra clădire Bush House, din centrul Londrei, pentru obișnuita probă de aptitudini („proba de microfon"), în ziua de 24 iulie. Se pare că Ghiță Ionescu nu s-a prezentat la Bush House (George Campbell, care era menționat în scrisoare ca persoană de contact, nu-și amintește astăzi nimic despre acest episod). Contactul cu BBC a fost amânat pentru câțiva ani. Pe spatele adresei prin care era chemat la interviu, Ghiță Ionescu copiază un articol din presa franceză despre Titulescu.

În primii ani petrecuți la Londra, Ghiță Ionescu a lucrat la o carte dedicată mentorului său, Nicolae Titulescu. A copiat articole din presă, documente de la Foreign Office, însă, pe la sfârșitul anilor '50, a renunțat la acest proiect. Au rămas în urmă mai multe capitole în manuscris (cu variante în limbile franceză și engleză) și câteva cutii cu cele mai diverse însemnări despre Titulescu.

În anii de început ai exilului, publică note și articole despre România în presa britanică. Din octombrie 1949, Ghiță Ionescu începe să predea limba română și istoria românilor la cursurile organizate pentru War Office (Ministerul de Război) la prestigioasa School of Slavonic and East European Studies (SSEES), de pe lângă Universitatea din Londra. Guvernul britanic pregătea ofițeri pentru un eventual conflict cu URSS. Cei mai mulți s-au specializat în probleme rusești, puțini la număr pregătindu-se în limba și istoria țărilor din estul Europei, ocupate de sovietici după cel de-al doilea război mondial. Eric Tappe, membru al comisiei britanice de control de la București, a fost numit, în 1947, lector de studii românești la SSEES. Tappe a fost probabil cel care în 1949, la deschiderea cursurilor, a intermediat angajarea lui Ghiță Ionescu (sugerează prof. Dennis Deletant) de către directorul institutului, George Henry Bolsover, un remarcabil specialist în istoria Rusiei. Bolsover lucrase pentru scurtă vreme (1943–1947) în serviciul diplomatic al Marii Britanii, pe post de secretar I, la ambasada de la Moscova (folosit ca expert în probleme rusești). George Bolsover, până la retragerea sa

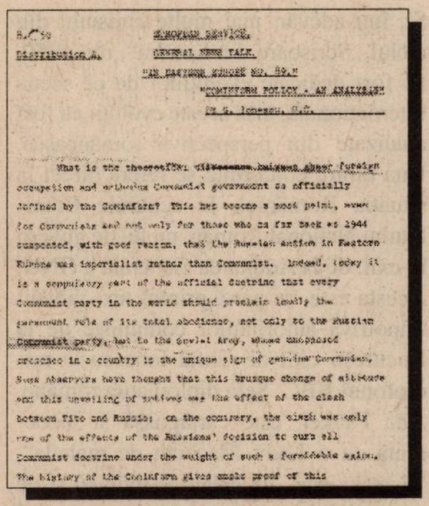

Distribution A.

EUROPEAN SERVICE.
GENERAL NEWS TALK.
"AN EASTERN EUROPE NO. 82."

"COMINFORM POLICY - AN ANALYSIS"
By S. Ionescu, Esq.

What is the theoretical ~~discussion~~ background about foreign occupation and authentic Communist government as officially defined by the Cominform? This has become a good point, even for Communists and not only for those who as far back as 1944 suspected, with good reason, that the Russian action in Eastern Europe was imperialist rather than Communist. Indeed, today it is a compulsory part of the official doctrine that every Communist party in the world should proclaim loudly the paramount role of its total obedience, not only to the Russian Communist party, but to the Soviet Army, whose unopposed presence in a country is the unique sign of genuine Communism. Most observers have thought that this brusque change of attitude and this unveiling of motives was the effect of the clash between Tito and Russia; on the contrary, the clash was only one of the effects of the Russians' decision to turn all Communist doctrine under the weight of such a formidable axiom. The history of the Cominform gives ample proof of this

Dactilograma primului text citit de Ghiță Ionescu la BBC

din 1976, a colaborat intens cu BBC, cu analize și comentarii pe probleme sovietice. Directorul SSEES a fost, probabil, cel care l-a recomandat pe Ghiță Ionescu, în 1950, Secției pentru Europa a BBC. Ionescu a prezentat o analiză a politicii Cominformului, un text de opt pagini, în limba engleză, înregistrat pe bandă magnetică la 8 iunie 1950 și difuzat pe 15 iunie, după buletinul de știri de la orele 19.00.

Secția în limba română a BBC i-a cerut o adaptare a acestei foarte lungi analize. Astfel, primul text prezentat de Ghiță Ionescu în limba română la BBC — cel puțin așa pare să rezulte din arhiva lui personală — se intitulează „Schimbarea formei de guvernământ", și este o analiză de drept internațional asupra „republicilor populare din Europa de Est". Concluzia lui Ghiță Ionescu este că aceste state nu sunt nici democrații populare, nici dictaturi ale proletariatului, ci țări ocupate de o armată străină, unde autoritatea supremă o reprezintă armata sovietică și în care nu se mai pune nici măcar la modul teoretic problema suveranității și a independenței. Textul a fost difuzat de Secția română a BBC în seara zilei de 22 iunie 1950. Tot Cominformului i-a dedicat Ghiță Ionescu și o a doua conferință, a cărei dată de difuzare rămâne necunoscută, conferință intitulată „Demascarea păcii Cominformului".

Secția română a BBC a fost înființată în mare grabă, după declanșarea celui de-al doilea război mondial. În doar o săptămână, a fost pregătită o redacție compusă din patru crainici, care, din 13 septembrie 1939, difuzau dimineața un buletin de știri de 15 minute. La 19 septembrie 1940, conducerea BBC a decis introducerea celui de-al doilea buletin de știri, iar după intrarea României în război, alături de Germania, în vara lui 1941, emisiunile în limba română s-au extins și mai mult, ajungându-se la trei ore pe zi. Nici stațiile de bruiaj primite de către români de la aliații germani, stații foarte active din 1942, nici apelurile publice ale guvernului condus de Ion Antonescu nu au scăzut audiența BBC, astfel că Radio Londra avea cea mai mare audiență la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, dintre posturile străine care emiteau în limba română. Printre ele se număra „Vocea Americii" (VOA), Radio Madrid, cu audiență mai ales în rândul foștilor legionari, Radio Ankara și Radio Paris. După 1950, a fost înființată redacția în limba română a „Free Europe/Radio Liberty". „Europa Liberă", cum a fost cunoscută în România, va domina apoi clasamentul posturilor de radio străine în anii '70 și '80.

Dar să ne întoarcem la Londra, în vara anului 1950. O altă conferință ținută la BBC în limba română și păstrată în arhiva personală a lui Ghiță Ionescu poartă titlul „Englezii și agresiunea". Subiectul conferinței: reacția clasei politice de la Londra, a societății britanice la izbucnirea războiului din Coreea. Următoarea emisiune a fost dedicată zilei de 23 august. Ghiță Ionescu combate vehement propaganda oficială, care atribuia PCdR lovitura de stat ce a condus la înlăturarea mareșalului Antonescu și la aderarea României la coaliția Națiunilor Unite, insistând pe contribuția regelui Mihai I. Aceste prime conferințe radiofonice vor duce, în cele din urmă, la introducerea în programul BBC în limba română a unei noi rubrici.

„Scrisoare din Londra"

Aceasta a fost pentru cinci ani, din 1950 și până în 1955, numele emisiunii: „Scrisoare din Londra". De ce **scrisoare**? Ghiță Ionescu s-a inspirat din rubricile revistei „Viața Românească", la care a colaborat. În numărul din decembrie 1937, în care a publicat eseul „Despre nădejde", a debutat rubrica lui D.N. Ciotori, „Scrisori din Londra". Este posibil ca titlul rubricii să fi fost propus, în discuțiile din cadrul redacției, chiar de Ghiță Ionescu. Cert este că titlul de rubrică „Scrisori" va face carieră la „Viața Românească". „Scrisori din Londra" a fost urmată, mai întâi, de „Scrisori din Praga", rubrică semnată de Eugen V. Torghașev, și de „Scrisori din Paris", rubrică ținută de Eugen Ionescu. Se pare că titlul rubricii l-a obsedat toată viața pe Ghiță Ionescu. După '89, când i s-a solicitat colaborarea la revista „Meridian", el trimite, nu putea altfel, un articol intitulat „Scrisoare din Londra" (articol care, poate nu întâmplător, începe prin a evoca atmosfera de la „Viața Românească").

Prima conferință radiofonică, din ciclul „Scrisoare", poartă data 6 septem-

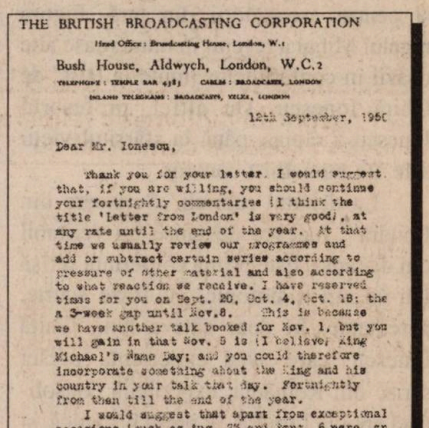

THE BRITISH BROADCASTING CORPORATION

Head Office: Broadcasting House, London, W.1

Bush House, Aldwych, London, W.C.2

TELEPHONE: TEMPLE BAR 4383 CABLES: BROADCASTS, LONDON

INLAND TELEGRAMS: BROADCASTS, YELEX, LONDON

12th September, 1950

Dear Mr. Ionescu,

Thank you for your letter. I would suggest that, if you are willing, you should continue your fortnightly commentaries (I think the title 'Letter from London' is very good), at any rate until the end of the year. At that time we usually review our programmes and add or subtract certain series according to pressure of other material and also according to what reaction we receive. I have reserved times for you on Sept. 20, Oct. 4, Oct. 18: the a 3-week gap until Nov.8. This is because we have another talk booked for Nov. 1, but you will gain in that Nov. 8 is (I believe) King Michael's Name Day; and you could therefore incorporate something about the King and his country in your talk that day. Fortnightly from then till the end of the year.

I would suggest that apart from exceptional occasions (such as Aug. 23 and Sept. 6 were, as Nov. 8 will be), you should concentrate on the international scene rather than on specifically Rumanian events; since Owen, in his fortnightly "Signs of the Times", comments on Rumanian developments. But there's no need to make a hard and fast rule, of course.

I hope you have enjoyed your stay in the West.

With kind regards,

Yours sincerely,

Doreen Berry

S. Ionescu, Esq.,
16 Gladhow Gardens,

Scrisoarea lui Doreen Berry către Ghiță Ionescu (12 septembrie 1950)

brie 1950 și se intitulează *„Zece ani de domnie"*. Ea este dedicată regelui Mihai I, aflat și el în exil, după ce fusese forțat de comuniști să abdice, în decembrie 1947. Urcarea pe tron a suveranului, eveniment de la care se împlineau atunci 10 ani, era „o aniversare mult mai importantă pentru toți românii decât toate celelalte așa numite sărbători cu care rușii înroșesc foile calendarelor noastre". În plus, pentru Ghiță Ionescu, republica nu exista din punct de vedere constituțional, iar „Râpârî *(i.e. — RPR, n.red.)* nu era Republica Populară Română, ci era Republica Puterii Ruse". Poate nu întâmplător, rubrica „Scrisoare din Londra" a debutat tocmai cu ocazia acestei aniversări, un moment cu o evidentă încărcătură emoțională atât pentru el, cât și pentru ascultătorii din țară. Figura regelui Mihai a revenit în numeroase alte ocazii în conferințelor ținute la BBC de Ghiță Ionescu. De altfel, profesorul Ionescu a rămas, până la sfârșitul vieții sale, un monarhist convins.

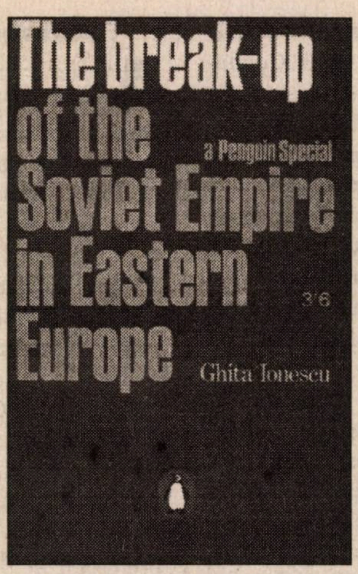

Aici și în paginile următoare, câteva dintre cărțile lui Ghiță Ionescu: *Break-up of the Soviet Empire in Eastern Europe* (Londra, Penguin Books, 1965, 169 p.)

La debutul rubricii „Scrisoare din Londra", Ionescu devenise un veritabil om de radio. Este prima conferință scrisă într-un stil radiofonic, cu fraze scurte, percutante. În doar câteva luni, Ghiță Ionescu, care avea experiența presei scrise din România, experiență consolidată apoi la Londra, în presa britanică, și confirmată prin faptul că a devenit președintele Asociației ziariștilor liberi din exil (*Association of Free Journalists from Behind the Iron Curtain*) a depășit stadiul unor conferințe științifice la radio. Primul text în limba română, citit la BBC, pare mai degrabă un articol dintr-o revistă de specialitate. El povestește despre concluziile unor „studii pe care le-am întreprins de curând pe textele oficiale ale Cominformului", își invită ascultătorii „să facem împreună o scurtă analiză istorică" și le atrage atenția că „o simplă cercetare istorică ne arată că [...]". Cu o voce prea puțin radiofonică, cum avea Ghiță Ionescu, cu texte lungi de 10–12 minute, pline de amănunte savante, era foarte greu să captezi atenția ascultătorilor, iar rubrica să aibă audiență. Primul care a înțeles acest lucru a fost însuși Ghiță Ionescu.

La sfârșitul lunii august 1950, el s-a decis să propună conducerii Secției române a BBC rubrica „Scrisoare din Londra", pentru emisiunea de miercuri seara, din două în două săptămâni. Șefa redacției de limbă română, Doreen Berry, i-a răspuns, la 12 septembrie, că poate continua emisiunea până la sfârșitul anului. Atunci se va discuta grila de programe și, în funcție de reacțiile primite, vor renunța la unele emisiuni și vor introduce altele noi. În afară de „ocaziile speciale", cum au fost 23 august și 6 septembrie, lui Ghiță Ionescu i s-a cerut să se concentreze „mai mult asupra scenei internaționale decât asupra evenimentelor speciale românești", din moment ce în emisiunea „Semnele timpului" sunt comentate evoluțiile politice din România.

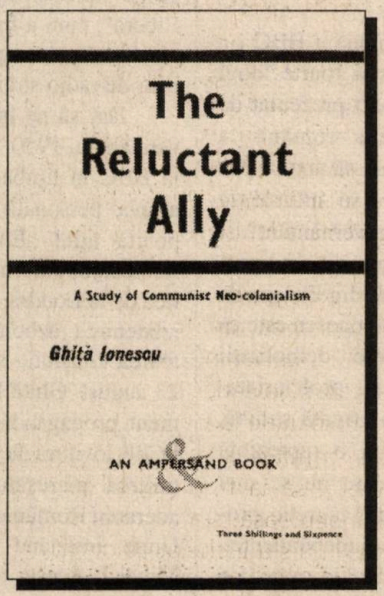

The Reluctant Ally. A Study of Communist Neo–colonialism (Londra, Ampersand Book, 1965, 133 p.)

Și, într-adevăr, mai multe emisiuni din ciclul „Scrisoare din Londra", din 1950, au fost dedicate evoluțiilor de pe scena internațională, însă aceste evoluții au fost analizate din perspectivă românească. Una dintre conferințe se referă direct la situația României, la acțiunile Comitetului Național Român, un fel de guvern în exil, de la Adunarea Generală a ONU. Acesta este, se pare, primul text violent împotriva autorităților comuniste de la București citit de Ghiță Ionescu la microfonul BBC. Șefa diplomației române, Ana Pauker, este „arțăgoasă și incoerentă ca o Lady Macbeth de mahala", Vîșinski este „un călău de indivizi și de popoare", până și Silviu Brucan are parte de ironiile de pamfletar ale lui Ghiță Ionescu, descoperite la microfonul BBC: „un oarecare domn, Silviu Brucan — de unde-și găsesc, Doamne, toate numele astea ? —, a scris în «Scânteia» de 6 octombrie un articol numit: «Agresorii nu au dreptul să vorbească despre drepturile umane». Acum, fie zis în treacăt, i s-a întâmplat una bună d-lui Curcan ăsta, și anume: un articol aproape identic — și scris, se vede, la Moscova — a apărut și în «Szabad Nap», «Scânteia» ungurilor. Bietul domn Spurcan și bietul ungur! Când vor avea mai târziu de plătit pentru asemenea articole, nu o să fie nici măcar pentru opere proprii!".

La o primă lectură, conferințele lui Ghiță Ionescu la BBC impresionează prin duritatea limbajului. Liderii sovietici sunt „criminali", „gangsterii de la Kremlin" sau „Stalin și banda lui", care sunt mai „idioți" decât naziștii. Iar Uniunea Sovietică nu este nimic altceva decât un „stat polițienesc în care baza

întregii structuri este spaima și teroarea, crima și asasinatul, sângele și cadavrele". Despre G.M. Malenkov, ajuns prim–ministru la Moscova, după moartea lui Stalin, Ghiță Ionescu scrie că are o biografie „de cârtiță prin coridoarele subterane ale partidului bolșevic, prin morgile și laboratoarele tainice ale secretariatului, până când o ușă i s-a deschis spre izvoarele sulfuroase ale puterii: spre odăile lui Stalin. Odată ajuns acolo, tânărul candidat nu s-a mai mișcat. Pitit, culcat la picioarele stăpânului, a înțeles că dacă rămâne acolo într-o zi el va fi Stăpânul. Dar, fi-va așa?". Despre comuniștii ilegaliști din România, pe care-i cunoscuse bine în tinerețe, spune că „sunt dezertori și infractori penali", conducerea de partid de la București fiind „o bandă de gangsteri". Gh. Gheorghiu–Dej, Ana Pauker, Vasile Luca și Leonte Răutu sunt cei mai des atacați în conferințele lui Ghiță Ionescu. Doar Lucrețiu Pătrășcanu se bucură de un tratament mai blând, poate din cauza anilor petrecuți împreună prin redacțiile unor reviste de stânga și faptului că acesta era arestat de proprii lui tovarăși de partid.

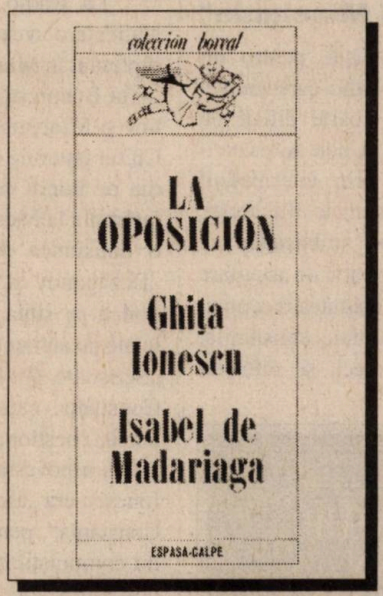

Traducerea în lb. spaniolă a lucrării, din 1968, a lui Ghiță Ionescu și Isabel de Madariaga, *La oposición. Pasado y presente de una institución política* (Madrid, Espasa–Calpe, 1977, 234 p.)

Cel mai violent text, citit în fața microfonului de la BBC de Ghiță Ionescu, a fost difuzat la 24 august 1955. A fost ultima conferință din ciclul „Scrisoare din Londra". El se adresează „direct unui anti–român, unui ne–român, unui pângăritor al numelui de român", adică lui Gheorghiu–Dej, conducătorul României comuniste. Conferința se intitulează: **„Scrisoare deschisă"**. Explozia de furie a fost provocată de unele declarații ale lui Gheorghiu–Dej, privind menținerea trupelor sovietice în România. „La 12 august 1955, dată pe care sunt sigur că odată o vei regreta cu amărăciune, s-au publicat și în presa română și în cea străină anumite declarații pe care d-ta le-ai făcut domnului A.L. Bradford, vicepreședinte al lui «United Press». În ele, dumneata ai spus că nici după încheierea Tratatului cu Austria trupele sovietice nu vor fi retrase din România pentru că ele sunt necesare în România atâta vreme cât Tratatul din Varșovia va fi în funcțiune. La rândul lui, acest Tratat va fi menținut în funcțiune atâta vreme cât grupurile militare din Occident și bazele străine din Europa Occidentală nu vor fi fost desființate. Declarația aceasta, care nu putea echivala decât cu o cerere făcută de dumneata către comandamentul sovietic de a-și menține trupele de ocupație în țara al cărei conducător te consideri (căci, altfel, cum ai putea dumneata decide ce vor face trupele sovietice?), a surprins și pe români și pe străini". De vreme ce nici Hrușciov nu a cerut acest lucru, nici alți lideri comuniști din țările satelite Moscovei nu au făcut cereri similare la Kremlin, Gheorghiu–Dej este „cel mai nevolnic și cel mai înfricoșat de posibilitatea de a rămâne față în față cu poporul pe care îl asupriești — i se adresa Ghiță Ionescu —, chiar și cu tot aparatul polițienesc–militar pe care l-ai clădit, cu ajutorul Sovietelor, de unsprezece ani. Frica dumitale nu poate fi de o agresiune externă... Frica dumitale este numai de poporul român". Gheoghiu–Dej este „o rușine excepțională" pentru România, el depășind limita „de decență sub care un om, oricât de neplăcută ar fi situația în care se găsește, nu se coboară. Cel care își vinde ființele pe care este menit să le protejeze, soția, copiii, poporul, este desigur printre tipurile cele mai abjecte ale societății umane".

Ghiță Ionescu a sfârșit ultima conferință la BBC, asigurându-l pe liderul comunist de la București „de tot disprețul românilor".

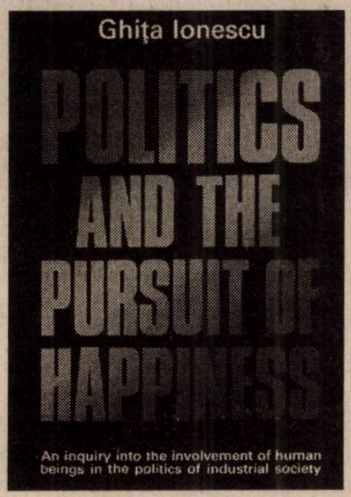

Politics and the Pursuit of Happiness. An Enquiry Into the Involvement of Human Beings in the Politics of Industrial Society (Londra – New York, Longman, 1984, 240 p.); **în dreapta, versiunea românească a lucrării, *Politica și căutarea fericirii. Un studiu asupra implicării ființelor umane în politica societăților industriale*** (București, Ed. ALL, 1999, 342 p.);

„Scrisoare din Londra" a fost înainte de toate o fereastră spre lume deschisă în fața ascultătorilor din România. Ponderea emisiunilor dedicate subiectelor românești este relativ egală cu cea în care sunt analizate evoluțiile de pe scena mondială. La Ghiță Ionescu nu există practic „subiecte românești" și „subiecte internaționale", totul este prezentat în context. Ce se petrece în România este comparat cu evoluțiile din alte țări comuniste. Evenimentele internaționale sunt analizate din perspectiva influenței pe care o pot avea asupra României, ca și asupra întregului „lagăr socialist". Chiar și atunci când scrie despre alegerile prezidențiale din Statele Unite sau despre cele parlamentare din Marea Britanie, Ionescu le analizează din perspectiva raporturilor acestor țări cu URSS și cu țările aflate sub dominația Moscovei. Ghiță Ionescu îmbină un stil de analiză din presa anglo–saxonă cu experiența lui din presa românească. Cu observația că aceasta din urmă pare mai bine reprezentată. Stilul angajat, foarte clar și direct, profund democrat duce spre presa românească interbelică, mai ales spre cea editată de Tudor Teodorescu–Brănișteanu, spre „Cuvântul Liber", la care a colaborat și Ghiță Ionescu. Însă criteriile după care sunt alese temele conferințelor la radio, mai ales felul în care și le-a intitulat, ca și incursiunile pe care le face în istoria unor țări, căutându-și argumentele în situații similare din trecut, toate acestea amintesc mai mult de rubrica „Scrisori din Londra", a lui Ciotori, din revista „Viața Românească". Este un tip de presă centrată pe subiecte internaționale, destul de bine reprezentat în publicistica românească interbelică, ceea ce demonstrează existența unui public bine instruit căruia i se adresa, public interesat de evoluțiile politice la scară globală. Acest gen de presă a dispărut cu totul din România în perioada comunistă. Sigur este însă că, la începutul anilor '50, când Ghiță Ionescu își citea „Scrisoarea din Londra" la microfonul BBC, în România exista încă acest public, cu un gust în materie de presă format în perioada interbelică, foarte interesat de ce se întâmplă în întreaga lume.

„Bazagonov și Minciunin"

În perioada comunistă, pentru un post străin de radio care emitea în limba română era foarte dificil de apreciat audiența reală. Unele informații ajungeau la Londra prin intermediul Ambasadei Marii Britanii la București. Tot prin intermediul ambasadei se făceau, în anii '50, „rapoarte de ascultare a emisiunilor" privind calitatea recepției, și anume dacă sunt bruiate emisiunile, dacă sunt întrerupte; deci, se refereau mai ales la aspectele tehnice. Cel mai important instrument de apreciere a audienței unor emisiuni era chestionarea celor care fugeau din România. La începutul anilor '50, numărul acestor fugari era redus, iar dintre ei nu toți acceptau să răspundă la cele peste 20 de întrebări din chestionar. Cele mai multe rapoarte de acest tip au fost realizate, unele, în lagărul de la Trieste, unde ajungeau cei care fugeau prin Iugoslavia, și altele la Istanbul.

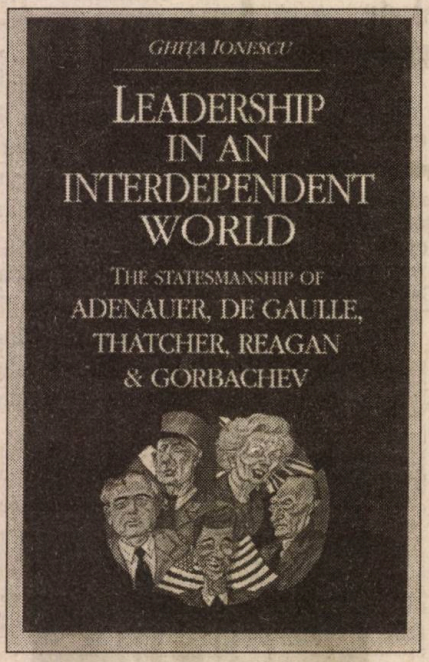

Leadership in an Interdependent World: The Statesmanship of Adenauer, De Gaulle, Thatcher, Reagan and Gorbachev
(Londra, Longman, 1991, 336 p.)

La Radio Londra, cea mai mare audiență o avea atunci Mircea Stoe, fost diplomat în Ministerul Afacerilor Străine de la București, cu emisiunea „Bazagonov și Minciunin", difuzată vineri seara. Cu un puternic accent rusesc, Stoe parodia pe liderii comuniști, ca și tot ce se întâmpla la Moscova și la București. Era o emisiunea de satiră politică. După „Bazagonov și Minciunin", pe locul al doilea se situa, cel mai des în rapoartelele de audiență, emisiunea lui Ionescu, „Scrisoare din Londra". Un armean din Constanța, care pleca spre Noua Zeelandă, chestionat la Istanbul la 30 iunie 1950, a povestit că emisiunea lui Ghiță Ionescu era „ascultată de toată lumea din Constanța", pentru că este clară și „contra comuniștilor". Când și-a întrebat cunoscuții despre Ghiță Ionescu, i s-a răspuns că ar fi un avocat din București, fugit din Occident. Armeanul, ajuns la Istanbul, și-a amintit și a enumerat câteva dintre emisiunile lui Ghiță Ionescu, care l-au impresionat. Iar pentru un agronom din Timiș, care a scăpat din România fugind prin Iugoslavia, cele mai bune și mai ascultate emisiuni ale BBC în România erau cele ale lui Ghiță Ionescu. Un bucureștean, care emigra în Canada, și el fidel ascultător al comentariilor lui Ionescu, îi reproșează că prea se lasă „antrenat de sentimentele personale", deși începe prin a spune că este o emisiune „obiectivă" pe care el personal o apreciază, în primul rând pentru că „întreține flacăra speranței", anume speranța în prăbușirea regimului comunist din România. Singurul lucru cert, după citirea rapoartelor de audiență, este acela că „Scrisoare din Londra" a lui Ionescu avea un public fidel.

Ghiță Ionescu era foarte interesat de reacțiile ascultătorilor, de comentariile lor, de sugestii. Entuziasmul lui nu mai are margini atunci când primește scrisori din țară ori de la cei aflați, ca și el, în exil. De cele mai multe ori, el a

răspuns pe larg scrisorilor primite, în emisiunea sa. A acceptat unele sugestii venite de la ascultători și a dezbătut subiecte care păreau că-i interesează pe aceștia. Însă a avut grijă să nu divulge nici o informație care ar fi putut conduce la identificarea celor care expediau scrisorile. Era și greu să nu țină seama de acest lucru, câte vreme în mai toate scrisorile i se atrăgea atenția în acest fel: **„Rog a nu divulga numele meu nici țara și orașul de unde primiți prezenta"**, sau **„sunt silit a vă ruga stăruitor a nu divulga numele meu"**, ori **„rog nu îmi răspundeți prin radio, am copii<i> și familia în Țară!"**. Cele mai multe scrisori provin de la cei care au izbutit să fugă din România. Într-un singur caz avem certitudinea că o scrisoare, bătută la mașină pe o foiță foarte subțire de hârtie, i-a parvenit lui Ghiță Ionescu direct din România, nu se știe pe cei căi. De altfel, scrisoarea anonimă, în care sunt descrise lagărele de muncă forțată și închisorile comuniste, i s-a părut lui Ionescu atât de interesantă încât i-a dedicat două emisiuni, una la Secția română, cealaltă la Secția europeană a BBC.

În atenția Securității

Agresivitatea comentariilor politice ale lui Ghiță Ionescu a atras, încă de la început, atenția autorităților comuniste de la București. Exista deja o tradiție a răfuielii cu posturile de radio străine. Tonul îl dădeau gazetari anonimi, din presa comunistă, de la „Scânteia" și „România Liberă", pentru ca subiectul să fie preluat de corifeii războaielor propagandistice împotriva Occidentului și a celor pe care îi numeau „lacheii americanilor". Scriitorul Zaharia Stancu este în prima linie a luptei ideologice. Într-unul din primele numere ale noii serii din „Contemporanul", el a atacat violent BBC, în articolul „Noi și Radio Londra", de pe prima pagină. Renunță la BBC, câteva numere mai încolo, pentru a se răfui cu presa din Turcia. Principala țintă este Radio Ankara, în limba română („Conflict cu Ankara", „Presa lui Musaka", „Din nou ... Ankara" sunt titlurile primelor trei articole, din 1947, semnate Zaharia Stancu).

În ce-l privește pe Ghiță Ionescu, tonul tacurilor este dat de postul de radio național, care difuza de la București. Secția BBC de monitorizare a presei străine înregistrează, la 19 februarie 1952, un comentariu în care Ghiță Ionescu este făcut „avorton", „figură mizerabilă" și i se impută că ar fi fost ginerele prosperului om de afaceri Manolescu Strunga și trimis al lui Antonescu în străinătate. Concluzia celor de la Radio București este că „poziția Antantei imperialiste" este șubredă, de vreme ce s-ar sprijini pe un „individ" ca Ionescu.

Dar tot revistei „Contemporanul" îi revine misiunea unui nou atac, de astă dată, întins pe o întreagă pagină. Articolul se intitulează „«Eliberatorii» la microfon". Răfuiala începe cu BBC. Redactorii și colaboratorii de la Radio Londra ar fi o „jalnică adunătură de saltimbanci transfugi", pe scurt „niște lichele". Ghiță Ionescu este primul luat în colimator. „Presa de stânga" la care colaborase în tinerețe, era de fapt „pusă în slujba intereselor de culise ale burgheziei". „Filfizonul teoretician" și „diversionistul cu aptitudini timpurii" se „lăfăia" într-un apartament de la „Athénée Palace", adiministrat de tatăl său, și, mult mai grav, a fost trimis al lui Ion Antonescu pentru care negocia contracte economice înrobitoare pentru țară. Iar, după 23 august, a fugit în străinătate. Poate statutul de colaborator permanent și nu de angajat al BBC l-a favorizat atunci când s-a decis să răspundă la microfon acestui atac. Oricum, regula la BBC este să nu se răspundă atacurilor la persoană. Și totuși, Ghiță Ionescu a încălcat această regulă, explicând ascultătorilor că, după 23 august, a revenit la București, unde a participat la ședințele Comisiei de Armistițiu, după care a fost trimis consilier economic la Ankara și doar în 1947 a fugit în Occident. Pe viitor, trecutul lui Ghiță Ionescu nu va mai fi folosit ca principală armă de atac. Este poate rezultatul răspunsului dat la microfonul BBC.

Atacurile împotriva lui s-au reluat cu o și mai mare intesitate după 1958, pe când conducea Secția în limba română a postului de radio „Europa Liberă". Timp de trei ani, din 1955 și până în 1958, Ghiță Ionescu, la invitația lui Constantin Vișoianu, se mutase în SUA, unde îndeplinise funcția de secretar al Comitetului Național Român. În perioada în care a fost directorul „Europei Libere" (1958–1963), războiul comuniștilor de la București împotriva lui Ghiță Ionescu s-a dus în presa pentru exil editată sub supravegherea Securității. Vârfurile de lance sunt „Glasul Patriei", revistă tipărită de Securitate în Berlinul de Est, ca organ al Comitetului Român pentru Repatriere, și presa legionară publicată în Occident.

La începutul anilor '60, Ghiță Ionescu era convins că Securitatea a încercat să-l lichideze. Pe șoseaua spre

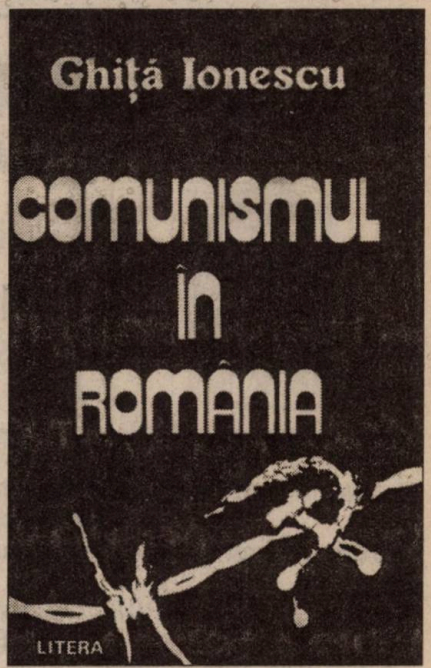

Versiunea în limba română a clasicei lucrări *Comunismul în România*
(București, Ed. Litera, 1994, 410 p.).

Toate lucrările lui Ghiță Ionescu menționate în paginile de față pot fi consultate la Biblioteca IRIR

Strasbourg, autoturismul în care călătoarea a fost „vânat" de un camion. Urmărirea s-a soldat cu un accident minor, mașina i-a fost aruncată în șanț și Ghiță Ionescu s-a ales doar cu câteva răni ușoare. Acest incident se pare că a cântărit greu în decizia de a renunța la postul de director al Secției române a „Europei Libere" și a se retrage, definitiv de astă dată, în Marea Britanie (unde avea, de altfel, și să moară, în 1996).

După venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, chiar și în Marea Britanei, Ghiță Ionescu, de acum profesor la prestigioase universități, va avea în continuare parte de atenția Securității. Câteva documente, din arhiva lui personală, înregistrază tentativele unor samsari ai regimului comunist de la București, ajunși la Londra, în cadrul schimburilor interacademice, de a-i câștiga bunăvoința și a-l convinge să viziteze România. Circumspect până la suspciune, Ionescu nu a dat curs acestor invitații. În schimb, și-a redus considerabil contactele cu cei care proveneau din mediile academice din România comunistă. Chiar și după '89 — corespondența personală o dovedește —, a rămas de o suspiciune extremă față de autoritățile de la București, cerându-le permanent prietenilor săi să fie vigilenți și să nu se lase atrași în acțiunile de propagandă ale noilor lideri ai României.

O singură dată a vizitat România, în aprilie 1993, ocazie cu care a organizat și un seminar internațional, „Noua arhitectură a Europei", și i s-a înmânat titlul de *doctor honoris causa* al Universității din București. Pe cât de atentă a fost presa, care a relatat pe larg evenimentul, pe atât de lipsite de interes au fost autoritățile vremii, care au refuzat să se întâlnească cu delegația de profesori universitari și înalți funcționari ai Uniunii Europene, invitați de Ghiță Ionescu, la București, pentru acest seminar... ■

istoria recentă în apariții editoriale recente

Hărnicia întruchipată a istoricului de calitate:
Florin Constantiniu,
membru corespondent al Academiei

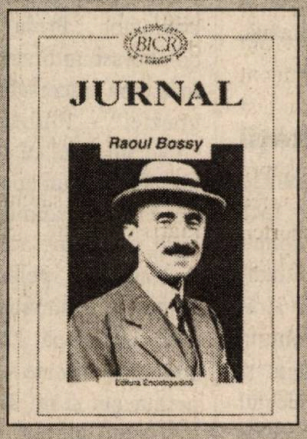

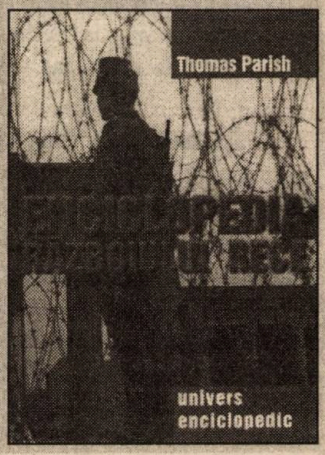

În timpul din urmă, Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei Române — constant și apreciat colaborator, încă de la înființare, al revistei „Dosarele Istoriei" —, s-a evidențiat, din nou, în istoriografia națională (pe care o ilustrează cu distincția-i recunoscută de 45 de ani și mai bine) prin următoarele apariții editoriale — primele două, cărți de autor —, pe care le recomandăm cu toată căldura:

- *P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania (1945–1946)*, București, Ed. Enciclopedică, 2001, 218 p. (col. „Biblioteca de istorie contemporană a României"; 69.000 lei);
- *1941. Hilter, Stalin și România. România și geneza Operațiunii „Barbarossa"*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2002, 215 p (79.000 lei);
- Raoul Bossy, *Jurnal (2 noiembrie 1940–9 iulie 1969)*, București, Ed. Enciclopedică, 2001, 577 p. (ed. îngrijită de Ion Mamina, prefață de Florin Constantiniu; 140.000 lei);
- Thomas Parrish, *Enciclopedia Războiului rece*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2002, 404 p. (trad. de Ion Nastasia, articolele consacrate oamenilor politici români de Florin Constantiniu; 219.000 lei).

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

O valoroasă mărturie despre preliminariile instaurării comunismului în România

1947 Raportul generalului Nicolae Rădescu

Anastasie IORDACHE*

Instaurarea comunismului în România a avut loc prin încălcarea Convenției de Armistițiu, de la 12 septembrie 1944, între România și URSS, a acordurilor internaționale, care stipulau alegeri libere și reinstaurarea unui regim democratic. După succesivele guvernări ale g-ralului Constantin Sănătescu, imediat următoare loviturii de stat de la 23 august 1944, a revenit g-ralului Nicolae Rădescu *(v. foto)* sarcina, deosebit de grea în acele împrejurări, de a conduce guvernul român, guvern îndeajuns infiltrat cu comuniști, veritabile instrumente ale dominației străine, în scopul urmărit al destabilizării politice interne spre a face loc cât mai grabnic celui mai aberant și perfid regim politic cunoscut în istoria modernă a omenirii — totalitarismul de factură stalinistă.

Țintă a manevrelor sovietice

Născut la 30 martie 1874 și decedat la 16 mai 1953, în exil, generalul Nicolae Rădescu nu a avut parte, din fericire pentru el, de regimul exterminant din închisorile comuniste. La 26 august 1947, la Lisabona, a întocmit un așa–numit raport, de fapt un memoriu, asupra evenimentelor care au premers venirea sa la guvern, dar mai ales asupra scurtei, dar dramaticei sale guvernări dintre 7 decembrie 1944 și 28 februarie 1945.

Autoritățile sovietice în România apreciaseră de bun augur atitudinea de opoziție a g-ralului Rădescu în războiul cu Uniunea Sovietică și ostilitatea sa contra dominației germane pentru a-l atrage în acțiunile de subminare a ordinii de stat existente. Refuzul categoric al generalului nu face loc unei repudieri imediate și fățișe, dar persoana sa devine ținta unor manevre abile, puse la cale cu perfidie de către puterea de ocupație, de conivență cu acoliții săi din interior.

Refuzând funcția de șef al Marelui Stat Major al armatei, sub guvernarea g-ralului C. Sănătescu, g-ralul Rădescu refuza, de fapt, să participe la desființarea, aproape, a armatei române, care, curând, este redusă (efectivul aflat în țară) la trei scheletice divizii a câte 3.000 de oameni fiecare.

După demisia prezentată regelui de către generalul Sănătescu, la 4 decembrie 1944, Mihai I încredințează sarcina formării noului guvern g-ralului Rădescu, care-l și alcătuiește, la 7 decembrie 1944. Ostilitatea contra sa este puternică, având rațiuni în trecutul apropiat, căci generalul Rădescu nu numai că refuzase preluarea șefiei Statului Major, dar, după 23 august 1944, respinsese categoric oferta să ia comanda a 100.000 de oameni ai miliției comuniste. Pe când armata rămasă în țară este obligată să depună armele, după alungarea germanilor, miliția comunistă rămâne înarmată, contribuind din plin, cu sprijinul armatei de ocupație, la destabilizarea firavului regim democratic reinstaurat, în scopul introducerii așa–zisului regim de largă concentrare democratică, de fapt a totalitarismului, în România. Indezirabil, guvernul Rădescu a fost acceptat, pentru a fi treptat subminat și înlăturat, prin raiduri și atacuri înarmate asupra prefecturilor și primăriilor, la ocuparea unora și instalarea de autorități comuniste, culminând cu marea înscenare politică de la 24 februarie 1945, când, după o zi de mărșăluiri pe străzile Capitalei și altor orașe din țară, s-a tras în proprii manifestanți, dintre care au căzut opt. La autopsia efectuată, au fost extrase gloanțe de fabricație sovietică aflate în dotarea miliției comuniste și armatei de ocupație. Acuzat de a fi „călău al poporului", generalul Rădescu este ușor de înlăturat, inclusiv, prin intervenția brutală a lui Vîșinski, odiosul emisar al diplomației sovietice. G-ralul Rădescu, în asemenea dramatice împrejurări, prezentă regelui demisia guvernului său, după care instaurarea deplină a regimului comunist în România nu a mai fost decât o chestiune de timp.

Documentul care urmează (reprodus cu subtitluri ale redacției) a fost depistat în arhiva istoricului Jacques de Launay, existentă la Institutul Hoover de pe lângă Universitatea Stanford, din Palo Alto, California; redactat în limba franceză, îl punem acum grație prestigioasei reviste „Dosarele Istoriei" —, în traducere, la dispoziția publicului românesc.

* Dr., fost cercetător științific principal la Institutul de Istorie „N. Iorga", București

Subjugarea României

„I. Deja, în timpul primei conferințe pe care am avut-o ca șef de Stat Major General cu personalul militar sovietic din comisia interaliată de control, mi-am dat seama că guvernul sovietic n-avea nici cea mai mică intenție de a respecta clauzele Armistițiului, nici de a câștiga prietenia poporului român. Toate eforturile sale, dimpotrivă, vizau subjugarea României.

Eu n-am acceptat de a fi șeful Satutului Major la cererea stăruitoare adresată de misiunea militară sovietică generalului Sănătescu, care era în acel timp șeful guvernului român. De altminteri, eu bănuiam adevăratele rațiuni care, la început, m-au făcut *persona grata* în ochii misiunii militare sovietice. Câteva cereri excesive ale autorităților sovietice s-au lovit de refuzul generalului Mihail, șeful Statului Major, căruia i-am făcut cunoscută atitudinea mea față de dominația germană în România și ostilitatea mea față de războiul contra Uniunii Sovietice — război în care generalul Antonescu a antrenat țara mea. S-a conchis că aș avea tendințe comuniste.

Oricum, atitudinea a fost foarte clară din primul contact cu autoritățile sovietice. Acestea din urmă au înțeles că se vor lovi, din partea mea, de o rezistență mai energică încă decât cea a generalului Mihail. Nu puteam proceda altfel, fiindcă unele cereri sovietice erau făcute în disprețul complet al clauzelor Armistițiului și care vor conduce, dacă se va fi consimțit, la suprimarea practic a armatei române. În termenii Armistițiului, România s-a angajat să trimită pe front douăsprezece divizii pentru pentru a lupta contra Germaniei, dar nici o clauză nu autoriza comandamentul sovietic în România de a dizolva forțele românești staționate în interior. O altă cerere sovietică, pe care n-am putut-o accepta, era reorganizarea armatei române după modelul rus. O astfel de transformare era din punct de vedere tehnic imposibilă atunci când grosul armatei era pe deplin angajat în operațiunile frontului.

Evident, opoziția aceea n-a dat rezultate tangibile. În aceste împrejurări, ea a avut pur și simplu valoarea unui gest moral și în cele din urmă, în pofida protestelor mele, autoritățile militare sovietice au procedat la desființarea forțelor române din interior, nelăsând să subziste decât trei divizii scheletice, de trei mii de oameni fiecare. Din acel moment, mi-am atras, în orice caz, ostilitatea permanentă a guvernului sovietic, nu numai pentru că m-am opus la aceste cereri deosebite, dar și pentru eroarea sa de judecată în privința mea: ce descoperea că nu eram dispus să servesc interese străine celor ale țării mele.

II. După ce generalul Sănătescu și-a dat demisia și după ce am fost însărcinat, la 4 decembrie 1944, de rege *(Mihai I; v. foto — n.n.)* să formez noul cabinet, misiunea sovietică se afla în încurcătură: cum să se opună la alegerea persoanei mele ca șef de guvern după ce, cu atât de puțin timp înainte, a insistat pentru ca să fiu numit șef de Stat Major?

Micul Partid Comunist Român se afla în încurcătură asemănătoare. După evenimentul de la 23 august 1944, când România a rupt cu Germania, Comitetul Central al partidului comunist, în cursul unei întrevederi cu Emil Bodnăraș (Bodnarciuc), sosit din Uniunea Sovietică la sfârșitul lui august, mi-a oferit să iau comanda a o sută de mii de oameni ai miliției comuniste. Întrevederea s-a terminat printr-un refuz categoric: nucleul acestor trupe de șoc era alcătuit din cîteva mii de muncitori cărora partidul comunist le-a distribuit arme, la începutul lichidării regimului Antonescu, [la] 22 august 1944, în vederea constituirii unei forțe armate auxiliare pe care s-o utilizeze contra germanilor în caz de nevoie. Dar, în timp ce partizanii altor partide politice, înarmați în același scop, erau constrânși de a depune armele lor odată germanii expulzați, comuniștii, de partea lor, s-au abținut de a participa la lupta contra germanilor, primind de la comandamentul sovietic autorizația de a păstra armele lor. Mai mult chiar, o dată ce armata roșie s-a stabilit în România, aceste unități comuniste înarmate au primit noi arme sovietice, apoi au fost antrenate de instructori ruși și, sub numele de «Apărarea patriotică», ele au format o rețea care acoperea toată țara.

Cum am înțeles foarte repede, refuzul meu de a accepta comandamentul trupelor de șoc comuniste și atitudinea mea ca șef de Stat Major General nu fuseseră uitate, și, în cursul convorbirii pe care am avut-o cu Comitetul Central al partidului comunist, atunci când consultam diferite partide în vederea formării unui guvern democratic, Ana Pauker, unul dintre cei trei principali șefi ai Partidului Comunist Român și cetățeancă sovietică, mi-a spus pe șleau: «Noi nu vrem un guvern Rădescu».

Comuniștii își pregătesc terenul

Dar partidul comunist și-a schimbat curând opinia, când a aflat că eu eram gata să supun regelui lista miniștrilor unui cabinet în afara partidelor. Atunci, la dorința regelui — care fusese presimțită din partea partidului comunist —, am reluat contactul cu conducătorii comuniști; aceștia din urmă au acceptat nu numai de a face parte dintr-un cabinet sub președinția mea, dar încă de a participa cu condițiile care trebuiau să fie la baza colaborării. Aceste condiții erau mai ales suprimarea miliției armate comuniste și amânarea reformei agrare până la reîntoarcerea combatanților de pe front, în scopul ca drepturile lor la pământ să fie și respectate.

La 7 decembrie 1944, un cabinet de coaliție, pe care îl conduceam, depunea jurământul. În noul guvern, circa trei cincimi din posturi erau ocupate de membrii Partidului Național Țărănesc și Partidul Național Liberal. Aceste două partide au obținut mai mult de 60% din voturi în toate alegerile dinainte de război și, după toate indiciile pe care le-am putut culege, ele aveau încă susținerea zdrobitoare a majorității populației. Două cincimi rămase erau date membrilor grupărilor politice mai puțin importante, aparținând așa–zisului «Front Național Democrat» (comunist, social–democrat, Frontul Plugarilor...). Primul ministru, care nu era afiliat la nici unul din aceste partide și deținea deci o poziție de neutralitate în sânul cabinetului, prelua în mod egal în sarcina sa poziția–cheie de ministru de Interne. În precedentul cabinet de coaliție, acest post fusese deținut de un reprezentant al partidului cel mai puternic în țară, Partidul Național Țărănesc.

Mi-am dat seama foarte rapid, la președinția guvernului, că comuniștii n-aveau intenția de a respecta condițiile pe baza cărora s-a format cabinetul. Ei nu urmăreau decât un singur scop: pregătirea terenului pentru un guvern exclusiv controlat de ei. Cu toate acestea, dornic de a face tot ce îmi stătea în putință pentru a ajunge la o colaborare efectivă a tuturor partidelor reprezentate în cabinet, mi-am impus cea mai mare răbdare. Mă străduiam, în mod penibil, de a îndepărta prin mijloace de conciliere numeroasele dificultăți pe care membri comuniști ai guvernului — acționând la instigarea evidentă a rușilor — le creau în fiecare clipă. În timpul perioadei extrem de grele în care am fost șeful guvernului, perioadă care a durat trei luni, trupele sovietice s-au dedat la jafuri și au omorât oameni la întâmplare.

În fiecare dimineață, mă obișnuisem a primi rapoarte asupra jafurilor și asasinatelor fără încetare pe timpul a douăzeci și patru de ore precedente. Nici membrii sovietici ai Comisiei Aliate de Control, nici reprezentanții diplomatici sovietici n-au luat în considerație, în mod serios, numeroasele mele plângeri; foarte departe de a lua măsuri pentru a pune capăt terorii exercitate de trupele sovietice, aceleași autorități ruse ordonau executarea oricărui român care îndrăznea să se apere atunci când era atacat de soldații ruși.

Paralel cu această teroare, membrii comuniști ai guvernului organizau, sub privirile binevoitoare ale autorităților sovietice, bande de derbedei cărora ei înșiși le conduceau atacurile și raidurile asupra prefecturilor și primăriilor. Aceste raiduri au fost intensificate curând după ce cabinetul a anunțat, în urma unei decizii luate cu majoritate de voturi, intenția sa de a organiza la o dată apropiată alegeri locale, permițând să se pună în fruntea județelor, orașelor și satelor administrații liber alese de popor. În câteva cazuri, aceste raiduri au reușit: funcționarii numiți legal au fost izgoniți și înlocuiți de către organizatorii raidului. În alte cazuri, autoritățile locale au putut să reziste și să respingă aceste atacuri de stradă organizate. În alte cazuri chiar, ca de exemplu la Constanța, unde bandele comuniste au luat prefectura și au «numit» un nou prefect, trupele sovietice au împiedicat armata română și poliția de a face să respecte legea. Mitraliere au fost plasate în jurul cazărmilor lor, și comandamentul sovietic local a dat ordine pentru ca trupele și forțele poliției române să fie consemnate.

Obiecții fără răspuns

De fiecare dată când am luat măsuri pentru redresarea situației, am fost convocat la Cartierul General al Comisiei de Control sovietic și acolo, în cursul convorbirilor care aveau câteodată loc până la șapte ore, fără întrerupere, eu eram acuzat de a nu permite «poporului» de a manifesta liber, poporul fiind bineînțeles bandele armate de comuniști, pe care le lăsau să răspândească anarhia în toată țara. Eu răspundeam că aveam datoria, față de țara mea și față de înaltul comandament sovietic însuși, de a menține ordinea. Întrebam, de asemenea, ce ar face guvernul sovietic dacă astfel de atingeri ale ordinii publice și astfel de violări ale legii ar surveni în Rusia. Obiecțiile mele n-au primit niciodată răspuns. Mi-a fost dat totuși unul când am rugat pe reprezentantul diplomatic sovietic, Pavlov, de a exercita o influență moderatoare asupra comuniștilor. El mi-a declarat «că este vorba de afaceri interne, în care el nu poate interveni».

Toate aceste încercări deliberate de a provoca anarhia au avut loc în timpul primelor luni ale administrației mele, atunci când autoritățile sovietice ezitau încă să se opună deschis guvernului și să dezvăluie ceea ce ei aveau cu adevărat în gând. Ele n-au putut, orice ar fi, să găsească un motiv evident pentru a îndepărta din guvern pe membrii care nu erau comuniști; guvernul meu era foarte atent să execute scrupulos obligațiile Acordului de Armistițiu. Domnul Vîșinski, vicecomisar la Afacerile Externe ale Uniunii Sovietice, el însuși, a trebuit să admită în cursul unei întrevederi pe care am avut-o cu el, la începutul lui februarie 1945, că nu avea a se plânge și că toate angajamentele luate au fost în mod loial îndeplinite. El a recunoscut din nou acest fapt într-un discurs public, pe care l-a ținut în ajunul plecării sale din București, la 6 februarie 1945.

În realitate, loialitatea era unilaterală; autoritățile sovietice agravau în fiecare zi exigențele și împovărau România cu noi obligații, care n-aveau nici o bază în tratatul de Armistițiu.

Dar rezistența pe care cu sprijinul majorității cabinetului am opus-o încălărilor și abuzurilor, a sporit curajul populației și a crescut dezgustul față de propaganda comunistă. Prezența mea în fruntea guvernului a cărei majoritate nu era comunistă devenea din ce în ce mai indezirabilă în ochii șefilor comuniști. Incidentele se înmulțeau: raidurile contra autorităților publice, agresiunile armate contra muncitorilor, care se străduiau de a face alegeri libere ale comitetelor sindicale, refuzul din partea sindicatelor, dominate de comuniști, de a imprima ziarele Partidului Național Țărănesc și ale Partidului Național Liberal, atacurile armate contra membrilor celor două partide istorice... În genere, totuși, puternic sprijinit de opinia publică, am reușit să domin situația, cu toate că amenințarea comunistă nu înceta de a crește și că, sub presiunea autorităților sovietice, efectivele armatei și ale poliției au fost reduse sub strictul minim.

***

Succesul relativ al acestei lupte pentru menținerea ordinii, pe de o parte, și publicarea comunicatului de la Ialta, pe de alta, comunicat prevăzând consultări și acțiune comună a Uniunii Sovietice, Statelor Unite și Marii Britanii în vederea instaurării în țările–satelit eliberate a unor guverne provizorii reprezentative, au avut drept consecință imediată intensificarea activității comuniste vizând răsturnarea guvernului. Cam în acest timp, am înțeles că la 16 ianuarie 1945, la reîntoarcerea de la Moscova, unde s-a dus sub pretextul reglementării unor probleme feroviare, Gheorghiu–Dej, ministrul Comunicațiilor și secretar general al partidului comunist, a dat partidului său și micilor grupări care îi erau asociate în Frontul Național Democratic instrucțiunile următoare:

1. de a întreprinde o acțiune având ca scop de a provoca căderea guvernului Rădescu și formarea unui cabinet alcătuit numai din reprezentanții Frontului Național Democrat;

Despre prezența — plină de nefaste consecințe — în România, țară pe cale de a fi comunizată, a comisarului adjunct pentru afaceri străine al URSS, de consultat neapărat excelentul volum *Misiunile lui A.I. Vâșinski în România. (Din istoria relațiilor româno–sovietice, 1944–1946). Documente secrete*, editat de Academia Română — Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului și Academia Rusă de Științe — Institutul de Slavistică și Balcanistică — Arhiva de Stat a Federației Ruse (București, 1997, 269 p.; col. „Documente)

2. de a elimina din viața publică pe dl Iuliu Maniu, președintele Partidului Național Țărănesc;

3. de a începe agitația pentru distribuirea imediată de pământ.

Teama de alegeri libere

În perioada anterioară comunicatului de la Ialta, și înainte de a se fi manifestat, într-o o ședință de cabinet, decizia mea de a organiza alegeri parlamentare libere (de care comuniștii, pe bună dreptate, se temeau din cauza impopularității lor), obiectivele desemnate de Dej n-au fost urmate decât ca elemente capitale. Începând cu a doua și a treia săptămână a lui februarie, comuniștii declară deschis război guvernului. În afara actelor de violență contra administrațiilor locale, partidul comunist obține, prin ordin direct al autorităților sovietice, suprimarea ultimului ziar al opoziției. În presă și întrunirile publice, atacuri violente au fost lansate contra mea și contra miniștrilor liberali și național–țărăniști de către proprii lor colegi de cabinet, comuniști sau afiliați la partid. Reproducând, în primul rând, atacurile publicate în presa comunistă românească și asociindu-și apoi presa și radioul sovietic se declarară curând deschis contra guvernului.

Toți membrii cabinetului și șefii partidelor democratice care nu păreau dispuși a se închina în fața comuniștilor au fost denunțați ca «reacționari» și chiar ca «fasciști». În contradicție cu afirmațiile publice făcute de către purtătorii de cuvânt autorizați de guvernul sovietic, eu am fost acuzat de a sabota executarea clauzelor Armistițiului.

Subsecretarii de stat comuniști atacau funcționarii necomuniști din departamentele lor. Când erau rugați de a renunța la funcțiile lor, ei refuzau. Preferau să rămână în sânul cabinetului și să creeze prin activitatea lor o situație «anarhică» exploatată în cele din urmă ca pretext pentru o intervenție sovietică. În scopul de a pune capăt la aceste mașinațiuni, am obținut un decret suprimând mai multe posturi de subsecretari; subsecretarii înlăturați au continuat, de la cartierul general al partidului comunist, să trimită autorităților locale ordine prin care se incita la acte de rebeliune contra guvernului. Acesta a fost mai ales cazul lui Teohari Georgescu, vechi subsecretar de stat la Interne. Țăranii au fost împinși să ia în stăpânire pământuri fără cea mai mică procedură legală și în pofida drepturilor și revendicărilor soldaților care luptau pe front.

În absența oricărui jurnal independent, care ar vrea să tipărească declarațiile mele, a trebuit să recurg la o întrunire publică, la data de 11 februarie 1945, și la o emisiune radiofonică, la 12 februarie, pentru a răspunde acuzațiilor infamante aduse contra guvernului prin presa controlată de comuniști. În aceste împrejurări, opinia publică fremăta, fără a avea cea mai mică îndoială că era alături de cei care rezistau tentativelor

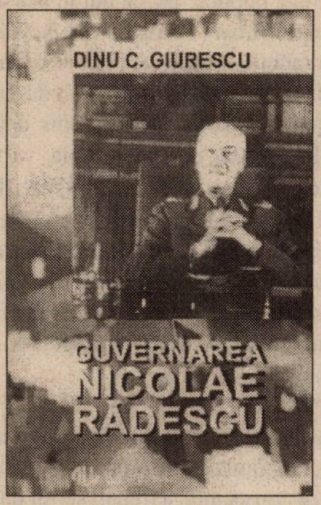

„Generalul Rădescu nu s-a referit direct *(în cuvântarea ținută, la 11 februarie 1945, în București, la Sala ARO, n.n.)* la Partidul Comunist. Dar a spus limpede că se împotrivește agitației continue, artificial întreținute de PCdR; împotriva campaniei de calomnii duse zilnic de presa procomunistă; împotriva folosirii sindicatelor ca masă de manevră; împotriva reformei agrare imediate lansată ca lozingă demagogică; împotriva cenzurii ilegale impuse de liderii sindicali ai PCdR. *Primul ministru spusese, de fapt, că nu poate admite ca România să devină stat comunist. De aici și înverșunarea, violența și ura cu care a fost urmărit".*

(Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu,* București, Ed. ALL, 1996, p. 189)

G-ralul Nicolae Rădescu „a avut verticalitate și curaj. A înfruntat deschis, în plină ocupație sovietică, asaltul Partidului Comunist din România pentru acapararea puterii prin forță, înșelăciune și intervenția directă a armatei și guvernului sovietic.
Fapta și cuvântul generalului Rădescu rămân pentru totdeauna în patrimoniul istoriei românești, pentru apărarea libertății și demnității țării și a cetățenilor ei".

(*Ibidem*, p. 365)

comuniste de a pune mâna pe putere prin violență. La ordinul comuniștilor, ziarele nu menționau nici chiar discursurile mele, în timp ce «Graiul Nou», ziarul armatei roșii, publicat în română la București, care până atunci menținuse o atitudine mai rezervată în privința afacerilor interne românești, a luat fățiș poziție contra guvernului și s-a alăturat celor care-l atacau. Articolele cele mai infame ale presei comuniste românești erau reproduse, în întregime, de emisiunile în limba română ale postului de radio Moscova.

Auditorii puteau, deci, cu înlesnire deduce că atacurile violente contra șefului guvernului român și contra liderilor Partidului Național Țărănesc și Național Liberal emanau de la guvernul sovietic.

***

Punctul culminant al acestei campanii a fost «demonstrația de masă» organizată, la 24 februarie 1945, în principalele orașe, în scopul de a determina cabinetul să demisioneze sub presiunea străzii.

Ca ministru de Interne, am dat ordine pentru ca aceste demonstrații să poată decurge fără cel mai mic impediment din partea autorităților. La București, câteva mii de manifestanți, recrutați mai ales prin constrângere printre lucrătorii din uzină și funcționarii sindicatelor, au circulat toată ziua pe străzile principale, străduindu-se să provoace incidente. Trebuiau victime pentru a justifica o intervenție sovietică. Dar nici chiar focurile de armă trase de agenții comuniști contra Palatului regal, președinției Consiliului [de Miniștri] și Cartierului general al poliției nu au reușit să decidă soldații, care le păzeau, să se servească de armele lor.

„Reprezentanți ai poporului"

Când, spre seară, afacerea amenința să se termine fără a da rezultate, acei care se numeau ei înșiși reprezentanți ai «poporului» au recurs la o metodă tipic comunistă: au doborât opt dintre proprii manifestanți în maniera de a mă trata de «asasin al poporului». Seara, chiar eu dețineau dovada acestui plan, punând să se facă autopsia victimelor. Concluziile autopsiei au fost concludente: gloanțele extrase din cadavre erau toate de fabricație și calibru sovietice. Nici poliția română, nici armata nu aveau astfel de muniții, în timp ce «Apărarea patriotică», adică miliția comunistă, era dotată cu arme și muniții sovietice. Am adus acest fapt la cunoștința întregii lumi într-o relatare a incidentelor pe care am dat-o la radio, în noaptea de 24 februarie. Până astăzi, această relatare n-a fost dezmințită din nici o parte.

Dimineața următoare, ziarele comuniste mă tratau de «criminal», de «călău» și au cerut ca să fiu trimis în fața plutonului de execuție. Aceste articole, care incitau la moarte, au fost ca de obicei repoduse de emisiunile în limba română ale postului de radio Moscova. În același timp, reprezentanții sovietici în Comisia de Control așa–zisă Aliată preluau direct controlul radioului românesc, pentru a mă împiedica de a vorbi din nou.

„Problemele vieții economice și sociale ale României din epoca în care comuniștii au preluat conducerea țării au fost în mod constant marginalizate ori adeseori explicate de către istoriografia oficială *(din anii regimului comunist, n.n.)* prin sloganuri politice". Lucrarea lui Gheorghe Onișoru, *România în anii 1944–1948. Transformări economice și realități sociale* suplinește cu brio lacuna (interesată, firește) de care vorbea prof.univ.dr. Dumitru Șandru, prefațatorul lucrării aici recomandate (București, Fundația Academia Civică, 1998, 196 p.)

***

La 27 februarie 1945, dl Vîşinski sosea la Bucureşti. El s-a dus imediat la Palatul regal şi, în timp ce tancuri şi camioane încărcate de soldaţi ruşi patrulau înaintea Palatului, a adresat regelui un ultimatum: de a demite guvernul pe care îl prezidam şi de a încredinţa lui Petru Groza misiunea de a forma un nou cabinet, în care posturile cele mai importante să fie date comuniştilor şi afiliaţilor lor.

În acelaşi moment, comandamentul sovietic proceda la ocuparea Cartierului general al Statului Major român şi a altor clădiri guvernamentale. Trupele române, cu excepţia celor care se aflau pe front, au fost dezarmate, precum şi o parte a jandarmeriei.

Cerând demisia guvernului, dl Vîşinski a adus contra mea următoarele acuzaţii: **1.** nu eram în stare să menţin ordinea publică; **2.** am împiedicat poporul de a exprima voinţa sa şi am ordonat armatei şi poliţiei de a deschide foc asupra mulţimilor «paşnice». **3.** am pregătit un complot asupra armatei roşii şi, în acest scop, trupe româneşti, ridicându-se la 70.000 de oameni, au fost concentrate în Capitală.

Aceste acuzaţii sunt într-atât lipsite de temei că de abia este nevoie de a le combate. În ceea ce priveşte eşecul meu în menţinerea ordinii publice, am demonstrat deja cum autorităţile sovietice au făcut tot ce le era în putinţă pentru a mă împiedica să reuşesc.

Ele reduseseră mai întâi efectivele armatei şi ale poliţiei româneşti sub minimul necesar; ele au înarmat miliţia comunistă şi i-au acordat un sprijin constant. Ele au susţinut agresiunile comuniste contra autorităţilor publice; ele au dat în sfârşit instrucţiuni Partidului Comunist Român (căruia nu este nevoie de a-i menţiona subordonarea faţă de Moscova) de a se opune la orice tentativă spre a proceda la alegeri libere, orientându-i şi sprijinindu-i efortul de a răspândi anarhia. Am răspuns deja suficient la a doua acuzaţie. În ceea ce priveşte a treia, va fi suficient de a aminti din nou că, în urma măsurilor impuse de comandamentul sovietic, n-a fost lăsată României, în februarie 1945, decât o armată de trei divizii a 3.000 de oameni fiecare, slab înarmată şi din care numai o treime era staţionată în Capitală. În acelaşi timp, numeroase divizii sovietice cu echipament modern se aflau în interiorul şi în vecinătatea imediată a Bucureştiului.

***

Cum mecanismul consultărilor mutuale şi acţiunii comune prevăzute la Ialta nu funcţiona, regele nu a avut altă alegere decât de a ceda forţei. În consecinţă, a trebuit să-mi dau demisia, la 28 februarie 1945. Scopul urmărit de guvernul sovietic şi de instrumentele sale în România era atins. Guvernul prezidat de Petru Groza, complet supus partidului comunist şi Uniunii Sovietice, era impus de dl Vîşinski. Pericolul de care partidul comunist se mai temea, alegerile libere, a fost îndepărtat îndată ce a luat controlul exclusiv al ţării.

Lisabona, 26 august 1947

[semnat:] General Nicolae Rădescu".

(**Hoover Institution on War, Revolution and Peace**, Stanford University, California, 1948. Archives Jacques de Launay) ■

istoria recentă în apariţii editoriale recente

Editura ENCICLOPEDICĂ

Piaţa Presei Libere, nr. 1, corp A, et. 4, sector 1, Bucureşti, tel.: 224.36.67

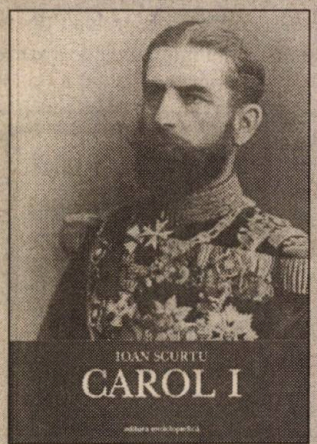

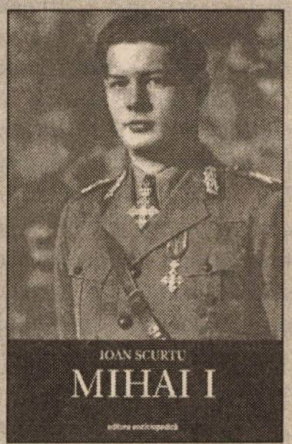

Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866–1947):* vol. I, *Carol I* (Bucureşti, 2001, 235 p.); vol. II, *Ferdinand I* (Bucureşti, 2001, 197 p.), vol. III, *Carol al II-lea* (Bucureşti, 2001, 337 p.), vol. IV, *Mihai I* (Bucureşti, 2001, 241 p.)
preţ: 60.000 lei fiecare volum sau 240.000 lei toate patru

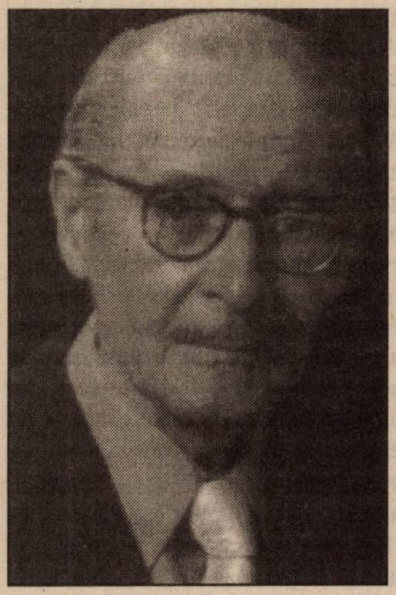

Agenți acoperiți ai Securității în Occident

Cazul Silviu Crăciunaș

Marius OPREA*

La crearea Securității, în august 1948, activitatea de spionaj a României Populare era practic inexistentă. Decapitarea vechilor structuri de informații a dus, implicit, la pierderea rețelelor dezvoltate de acestea în țările occidentale, care nu doar că nu au putut fi reactivate ci, în unele cazuri, au trecut de partea „inamicului", punându-se în slujba acțiunilor îndreptate împotriva regimului comunist, alături de tot mai numeroasa emigrație românească. Departe încă de a fi infiltrată, dezbinată și compromisă prin acțiunile intensive ale Securității din ultimele două decenii ale regimului comunist, emigrația era pe atunci mult mai bine organizată și acțiunile ei împotriva comunismului beneficiau de o generoasă asistență financiară din partea guvernelor occidentale, în special după Legea „securității mutuale", semnată de președintele SUA, la 10 octombrie 1951, prin care se prevedea finanțarea unor acțiuni severe împotriva țărilor socialiste.

Ripostă palidă

Față de această situație, riposta spionajului românesc a rămas mai degrabă palidă, ca rod al faptului că Securitatea nu funcționa după caracteristicile unui serviciu de informații și contrainformații, ci avea cu preponderență trăsăturile unei poliții politice. Între 1948 și 30 martie 1951, dată la care s-a reorganizat, prin Decretul 50, activitatea de spionaj și contraspionaj, deși formal era înglobată în organigrama Securității, a fost subordonată Consiliului de Miniștri. Totuși, cum relevă un „Raport asupra activității DGSP pe anul 1951", Securitatea fusese în măsură să acumuleze unele date privind funcționarea unor școli de spionaj unde erau instruiți și români care urmau să fie parașutați în țară. Astfel, se aflase că, din 1947, funcționau în Munții Bavariei școli de telegrafiști, mascate în cabane montane, iar din octombrie 1951 se înființase un centru de pregătire al agenților lângă Strasbourg, sub acoperirea unei Universități pentru emigranții politici din țările de democrație populară, cu instructori americani. Școli similare se aflau, potrivit Securității, în Italia, la Institutul Rusicum și Institutul Orientului, primul găzduind, lângă Milano, o școală de radiotelegrafiști. În Orientul Apropiat, la Beirut și Haifa, se aflau alte două centre de pregătire, coordonate de serviciile secrete britanice, prin intermediul emigranților români Decebal Vasiu, preotului Vasile Leu, comandorului Udrițchi, respectiv al comandorului Mihail Opran, la Haifa.

Multe dintre datele intrate în posesia Direcției I de Informații Externe din Securitate proveneau fie de la omologii sovietici, informați în epocă de agentura condusă de Kim Philby, fie de la serviciile interioare ale Securității, care capturaseră și anchetaseră parașutiști pregătiți în aceste centre. A fost cazul agenților din grupul Săplăcan, parașutați în Munții Făgărașului, în toamna anului 1951, al lui Nicolae Popa sau Mihai Tanțu, acesta din urmă pregătit de serviciile franceze prin intermediul unei asociații religioase de ajutor a emigranților. În fine, s-a aflat, în urma capturării lui Ioșca Horvath, că în Banatul sârbesc, la Vîrșeț, UDB, organele de securitate iugoslave pregăteau agenți pentru a-i trimite în România, sub acoperirea unei școli de tractoriști. Aceste informații erau rodul unor acțiuni din țară, de altfel destul de prodigioase: Securitatea se mândrea cu capturarea a 267 spioni în anul 1951, dintre care cei mai mulți (92) erau „titoiști", ceea ce demonstrează însă că, în genere, mulți dintre cei arestați și anchetați sub acuzația de spionaj au fost mai degrabă victimele legăturilor lor politice din trecut și mai puțin ca urmare a documentării unei transmiteri efective de informații peste graniță. Tot în țară se obținuseră 600 de dosare de documente secrete, sustrase din reprezentanțele diplomatice străine de la București, prin mituirea unor funcționari și prin infiltrarea ca personal auxiliar a unor agenți ai Securității. Metoda avea să fie ulterior consacrată de spionajul românesc, prin activitatea rețelei Caraman, care a reușit să sustragă în același mod cantități impresionante de documente din sediile NATO de la Paris și Bruxelles.

Acțiunile de spionaj erau încă la început, dar totuși se obținuseră rezultate, chiar dacă nu notabile: se copiaseră unele documente ale comandorului Opran (privind obiective, metode și persoane vizate spre a fi racolate) și se aveau în studiu mai mulți posibili agenți, care urmau să fie recrutați. „Raportul de activitate al Securității pe 1951" consemna mai degrabă „lipsuri" în activitea Informațiilor Externe: acțiunile de infiltrare „în școlile occidentale, în cumpăra-

* Drd., coordonator de programe, IRIR

rea funcționarilor ambasadelor și acțiunea informativă" erau încă nesemnificative. Ca urmare, a început o activitate prodigioasă de identificare a potențialilor emigranți care puteau fi racolați de către Securitate, în cele mai multe cazuri prin șantajarea cu situația rudelor rămase în țară la cheremul unui regim discreționar. Se adunau, în special date în legătură cu acestea din urmă, serviciile de contraspionaj din România având deschise, din 1951, un număr de 1.124 dosare de verificare pentru 4.068 persoane, dintre care 256 dosare de urmărire informativă pentru 2.914 persoane, „încadrate informativ" de o rețea de 593 informatori necalificați, 93 informatori calificați și cinci rezidenți. S-au pus în mișcare și planuri de a se plasa agenți ai Securității în Occident, sub acoperirea de transfugi.

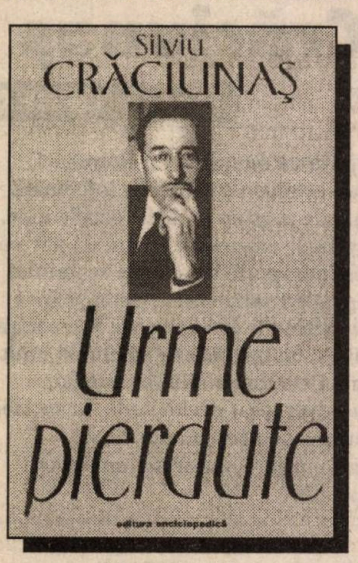

Urme pierdute,
trad. de Sânziana Dragoș și Gheorghe Dragoș, postfață de Dorana Coșoveanu, București, Ed. Enciclopedică, 2000, 383 p.

După decizia de înglobare a serviciilor de spionaj în Securitate, încetând subordonarea lor Consiliului de Miniștri (practic, lui Emil Bodnăraș), în fruntea acestora a fost pus **Serghei Nikonov** (alias Nicolau), ofițer al serviciilor secrete sovietice, promovat ca șef al spionajului RPR în gradul de general–maior (avea să ajungă, ulterior, până la gradul de general de divizie), iar după transferarea acestuia în fruntea serviciilor de informații militare, agenții români au trecut sub comanda lui **Vasile Vâlcu**. Fără să aibă calități deosebite în activitatea de informații, Vâlcu a continuat să exploateze rețeaua dezvoltată în afara României în condiții noi. Atacul de la Berna, din noaptea de 14 spre 15 februarie 1955, îndreptat împotriva Legației României, întreprins de un grup condus de sculptorul Oliviu Beldeanu, a dus la consolidarea considerabilă a spionajului românesc, care primea necondiționat asistența direcțiilor interioare ale Securității. Deși a fost o acțiune pornită din inițiativă personală, fără vreo legătură cu organizațiile românilor din emigrație sau cu serviciile secrete apusene sau americane, fapta românilor conduși de Beldeanu, care au ocupat sediul Legației, deci un teritoriu românesc, a avut nu numai un larg ecou în lumea occidentală, ci și o puternică încărcătură simbolică, aruncând în pragul isteriei autoritățile de la București. Din acel moment, Direcția de Informații Externe (DIE) s-a format ca o elită a poliției politice și a trecut la măsuri active și intensive împotriva emigrației românești, angajându-se într-un război fratricid ale cărui consecințe sunt resimțite până în ziua de azi. Începând din 1955, inflitrarea și compromiterea diasporei românești au devenit principala preocupare, pregătirea agenților care urmau să fie trimiși în Occident fiind în genere subordonată acestui scop.

„Întors", făcut agent

În 27 octombrie 1955, g-ralul Vasile Vâlcu prezenta un raport de activitate al Direcției I de Informații Externe în Biroul Politic al CC al PMR. Direcția ajunsese la un număr de 104 agenți, care acordau o atenție specială penetrării „emigrației reacționare române", în egală măsură cu pătrunderea în mediile politice și militare occidentale. „În vederea dezvoltării muncii informative în rândul emigrației, sunt în studiu o serie de elemente cu importante posibilități", arăta Vâlcu. Securitatea îl racolase deja pe **„Lungu"**, un „membru influent al Grupului parlamentar român", care primise sarcina de „a influența această organizație pentru a duce acțiuni împotriva Comitetului Național Român, cu scopul adâncirii contradicțiilor din rândul conducătorilor emigrației și dezbinării organizațiilor lor". Asupra identității acestui agent nu avem încă date, astfel că rămâne o problemă de clarificat (în urma investigării presei din exil, care poate oferi unele elemente de identificare). Între persoanele aflate „în studiu" spre a fi racolate se numărau **„Iulian"**, un conducător legionar stabilit în RFG, care se implicase în „munca de spionaj împotriva RPR", **„Costică"**, unul dintre „conducătorii unei organizații importante din Germania Occidentală, care se ocupă cu spionaj împotriva RPR", **„Sabin"**, președintele unei „asociații de fugari" din aceeași țară, **„Walther"**, membru în „conducerea organizației Volksdeutsche din Austria", precum și doi ziariști de la Agenția Rias, respectiv Radio „Europa Liberă". Toți

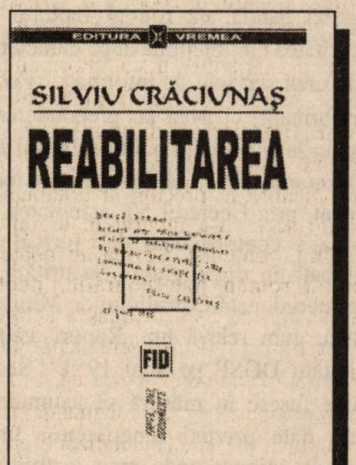

Reabilitarea. Din scrisorile lui Silviu Crăciunaș adresate Doranei Coșoveanu,
ed. de Dorana Coșoveanu, București, Ed. Vremea, 2000, 195 p. (col. „Fapte, idei, documente")

aceştia au făcut obiectul unor tentative de racolare de către Securitate; nu ştim însă cu ce succes. Acelaşi Vâlcu mai arăta că, în vederea întăririi acţiunilor externe ale Securităţii, „au fost pregătite în ţară 5 elemente, urmând să fie trimise în exterior cu misiuni informative".

Unul dintre „elementele" la care se referea Vâlcu (folosind o formulă care arată că nu era vorba de agenţi selectaţi dintre cadrele Securităţii) a fost **Silviu Crăciunaş** *(v. foto, p. 27)*, aşa cum lasă să se înţeleagă mai multe documente şi mărturii, iar un raport din 1968 o afirmă explicit. Poate cel mai cunoscut român din emigraţie la începutul anilor '60, Crăciunaş este autorul unui roman celebru în epocă, ***The Lost Footsteps***, publicat de editura londoneză Collins — Harwill Press şi republicat în SUA, tradus apoi în Franţa, Elveţia, Suedia, Finlanda, Danemarca, Norvegia, Spania şi Olanda (în versiunea românească, ***Urme pierdute*** a apărut în 2000; *v. p. 28*). Succesul acestui roman a fost binemeritat: autorul a zugrăvit în maniera romanului poliţist peripeţiile unui român anticomunist, organizator al unor reţele de evaziune din România, cu care a fost lesne identificat, precum şi tratamentul pe care acesta l-a îndurat în temniţele regimului comunist. Cartea nu poate fi socotită roman autobiografic, pentru simplul fapt că S. Crăciunaş a acţionat (şi a scris cartea) ca agent acoperit al spionajului românesc. Astfel că, fiind o operă de ficţiune, ea rămâne mai degrabă în câmpul de referinţă al analizei literare, decât ca subiect de cercetare istorică.

Înainte de a arăta cum a ajuns S. Crăciunaş să fie „întors" de DRSP şi transformat în **agent**, trebuie să înţelegem impresia aparte pe care acest adevărat personaj de roman a lăsat-o contemporanilor. Crăciunaş a fost considerat de majoritatea celor care l-au cunoscut, figuri onorabile ale rezistenţei anticomuniste din emigraţie sau din ţară, „un tânăr minunat, un ardelean destoinic, un foarte bun camarad care reuşise să fugă din România în 1948, revenise în 1950 (cu misiunea de a pregăti trecerea clandestină a graniţei a unor fruntaşi ţărănişti), fusese prins, anchetat şi condamnat. După câţiva ani de detenţie, reuşise să evadeze din infirmeria închisorii şi, în mod miraculos, să treacă graniţa din nou către Occident". Aprecierea aparţine comandorului de aviaţie **Ion Coşoveanu**, alături de care, în contextul în care arestarea lui Iuliu Maniu devenise iminentă, S. Crăciunaş a încercat un plan de scoatere a liderului ţărănist peste graniţă, cu ajutorul unui avion sau prin forţarea frontierei cu Ungaria.

Crăciunaş s-a născut, la 13 februarie 1914, la Miluani (azi, sat în com. Hida, jud. Sălaj); a studiat medicina şi dreptul, pe care l-a absolvit la Cluj, în 1938, iar doi ani mai târziu şi-a susţinut un doctorat în drept, ştiinţe economice şi politice. După o scurtă perioadă de înrolare în mişcarea legionară, în 1942 intră în Partidul Naţional Ţărănesc, aflat atunci în clandestinitate. După război, în 1946, a organizat o filieră clandestină de scoatere din ţară a „duşmanilor regimului comunist", utilizată de legionarul Horaţiu Comaniciu şi de ţărănistul Sabin Manuilă. În februarie 1949, a fugit el însuşi la Viena şi de aici a ajuns, cu concursul lui Pierre Boullon, fost consul al Franţei la Timişoara, la Innsbruck, unde a fost anchetat vreme de cinci luni de serviciile secrete franceze conduse de colonelul Blondel, prin intermediul lui Ică Tănase (care avea să fie paraşutat în România, prins în aprilie 1953 şi executat, în 31 octombrie acelaşi an, la Jilava). Crăciunaş a refuzat să dea date despre organizaţiile de rezistenţă din România, ca şi filierele de evaziune, fapt care i-a atras suspiciunea anchetatorilor, dar şi un regim de arest la domiciliu, fără drept de corespondenţă. Ulterior, într-un raport scris către CIA, în 7 iunie 1957, după a doua „evadare" din România, Crăciunaş avea să treacă sub tăcere acest episod, pomenind doar că în intervalul de cinci luni „a aşteptat" primirea vizei. În faţa anchetatorilor săi, insista doar asupra faptului că doreşte să intre în legătură numai cu o persoană cu directe legături la Comitetul Naţional Român, din Washington.

Mesaje la mica publicitate

Ajuns, în cele din urmă, la Paris, Romul Boilă (pe care îl ajutase să fugă din România) l-a pus în legătură cu maiorul Bazil Raţiu, consilier al CNR pe lângă autorităţile americane, iar prin acesta s-a înscris la un curs de pregătire în Bavaria, pentru a se întoarce în ţară cu misiunea de a organiza o reţea de evaziune. Aici, a stat începând din noiembrie 1949, stabilindu-se şi un „program de recunoaştere" şi mesaje prin anunţuri la mica publicitate. Revenit în România, în 22 martie 1950, avea să fie arestat de Securitate în Bucureşti, la 18 septembrie acelaşi an. După o detenţie pe parcursul a peste patru ani, în care susţine că a fost izolat în cea mai mare parte a timpului într-o celulă la Malmaison, S. Crăciunaş a reuşit să evadeze, în 22 septembrie 1954, din Spitalul din Burdujeni, unde se afla transferat sub pază de la Penitenciarul Suceava, pentru a fi tratat de plămâni. Ajunge, după doi ani şi jumătate, în care a stat ascuns la Bucureşti, Cluj, dar şi la Mânăstirea Vladimireşti, din nou în Occident: se afla în 23 martie 1957 la Viena, iar doi ani mai târziu, în 1959, primea azil politic în Marea Britanie.

Aceasta este „biografia oficială" a lui S. Crăciunaş. **Realitatea este însă că ea a fost confecţionată de către Securitate** şi, implicit, romanul care i-a atras faima în Occident a fost „croit" cu material furnizat de laboratoarele Direcţiei de Informaţii Externe. Crăciunaş a fost racolat de serviciile secrete comuniste în împrejurările încercării sale de a pleca din România în luna martie a anului 1948. În cursul anchetelor, a fost supus la torturi dure, care au lăsat urme asupra sa pentru toată viaţa. Referindu-se la el cu o oarecare admiraţie, dar fără să-i divulge în memoriile sale decât numele de agent („Sandu"), fostul general de Securitate **Neagu Cosma** nota: „a trecut de partea noastră nu cu uşurinţă", dar a

acceptat în cele din urmă să devină „agent marşrutizat" al serviciilor de spionaj ale României comuniste, rămânând „loial în colaborarea sa; ne-a adus multe servicii".

După ce a fost „prelucrat", la început cu brutalitate, până când a fost determinat să trădeze, S. Crăciunaş a fost trimis în misiune în Occident. O primă dovadă a controlării sale de către spionajul românesc o conţine un raport al Serviciului Special de Informaţii, din 23 august 1948, care prezintă modul în care **„S.C."** (iniţialele lui Silviu Crăciunaş) a părăsit ţara, însoţit probabil de un agent al Securităţii, spre a demonstra modul de funcţionare al reţelei sale de trecere frauduloasă a frontierei: „s-a plecat cu maşina până la Baia Mare, unde au dormit la Chintea Vasile, din strada Progresului nr.1 (gazdă aranjată de S.C.). De la Baia Mare, au plecat cu trenul la Satu Mare, unde au luat contact cu rabinul Gross din localitate, domiciliat pe str. Rakoczy nr. 6 (S.C. a intrat în legătură cu rabinul Gross prin Sami Leibovici din Cluj, str. Tunarilor, frate cu Leon Leibovici, fugit la Budapesta). După ce rabinul Gross le-a procurat buletine de populaţie ungureşti pe nume evreieşti, au fost puşi în legătură cu o ţărancă (călăuză) care, cu o căruţă, i-a dus pe câmp până la casa ei, situată pe frontieră, după pichetul de grăniceri românesc (ţara nimănui). De la această casă, au fost preluaţi de către un ţăran ungur, care i-a condus până la localitatea Csenger (Ungaria), de unde, cu concursul acestuia şi a personalului gării, au luat trenul spre Budapesta. La Budapesta, au mers la Lola Roth, str. Kiraly nr. 7, de unde, cu concursul lui Leon Leibovici — prin Joint —, au plecat la Viena".

În romanul său ***Urme pierdute***, Crăciunaş vorbeşte de doi fraţi care l-au ajutat în trecerea frontierelor, de un „căruţaş", de mecanicul de locomotivă Josef, precum şi de „mătuşa Ethel", de la Budapesta, iar în ultima sa carte, publicată în România cu scopul de a contribui la reabilitarea comandorului Ion Coşoveanu, deconspiră faptul că s-a folosit spre a părăsi ţara, aşa cum reiese şi din raportul SSI, de filiera fraţilor Leibovici. Mai mult, în 1947, S. Crăciunaş — după cum însuşi recunoaşte în scrisorile adresate Doranei Coşoveanu între 27 iulie 1995 şi 4 ianuarie 1997 — avansase ideea „de a-l scoate pe Iuliu Maniu din Bădăcin şi de a-l transporta la Satu Mare sau Sighet, unde ne-ar fi aşteptat un rabin local, care făcea parte din organizaţia de treceri clandestine dirijată de fraţii Leibovici". SSI a ajuns în posesia tuturor acestor detalii, cunoscând chiar, aşa cum o relevă documente din 1948, că filiera Roth–Leibovici a fost utilizată de Sabin Manuilă şi Horaţiu Comaniciu în fuga lor în Apus, fapt care nu putea să fie ştiut decât în urma trădării lui Crăciunaş, care le organizase evaziunea. De prisos să mai spunem că oamenii din reţeaua pe care a utilizat-o au fost arestaţi — după cum relevă un referat, din 16 noiembrie 1948, în care se propunea „a se interveni pe lângă organele de Securitate maghiare de a fi arestaţi Lola Roth şi Leon Leibovici". Omologilor maghiari urma să li se pună la dispoziţie adresa gazdei budapestane a fugarilor şi chiar numărul de telefon, o dată cu solicitarea ca Leibovici, cetăţean român, să fie extrădat. Toate acestea s-au petrecut probabil nu înainte ca S. Crăciunaş să le fi folosit pentru trecerea sa în Austria, în februarie 1949; iar faptul că, până la acel moment, spre deosebire de situaţia din 1947, când bâjbâia în ceaţă, SSI cunoştea în amănunt nu mai puţin de şapte filiere de călăuze şi persoane de sprijin pentru trecerea frontierei de vest a României şi traversare a Ungariei, cu destinaţia finală Viena, nu poate fi nici el întâmplător.

În scurta perioadă petrecută în Apus, până la retrimiterea în ţară, în martie 1950, cu misiunea de a reorganiza

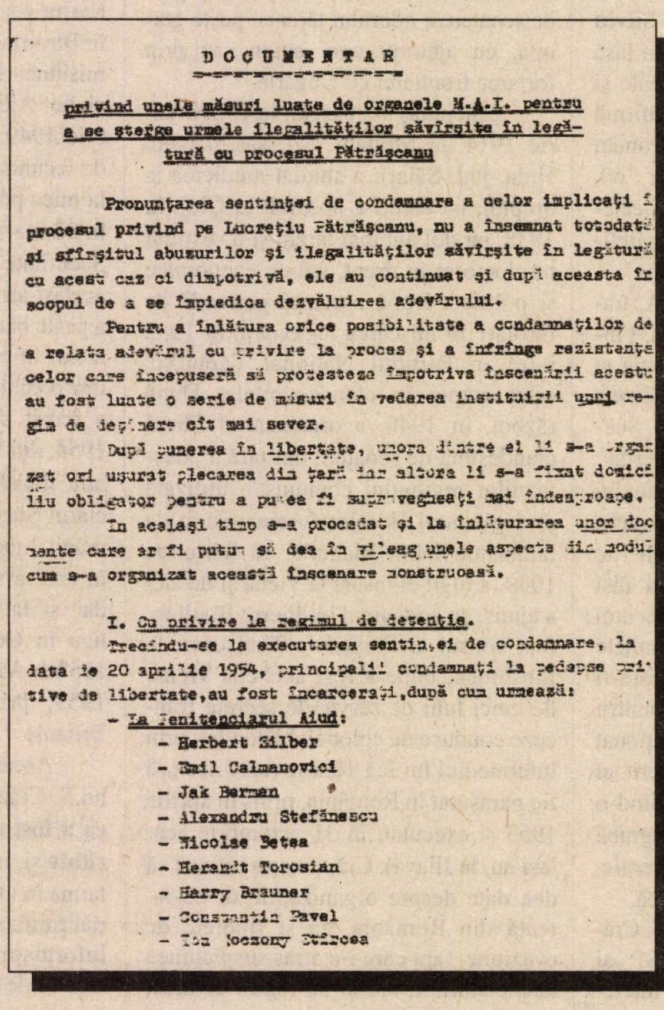

D O C U M E N T A R

privind unele măsuri luate de organele M.A.I. pentru a se şterge urmele ilegalităţilor săvîrşite în legătură cu procesul Pătrăşcanu

Pronunţarea sentinţei de condamnare a celor implicaţi î procesul privind pe Lucreţiu Pătrăşcanu, nu a însemnat totodată şi sfîrşitul abuzurilor şi ilegalităţilor săvîrşite în legătură cu acest caz ci dimpotrivă, ele au continuat şi după aceasta în scopul de a se împiedica dezvăluirea adevărului.

Pentru a înlătura orice posibilitate a condamnaţilor de a relata adevărul cu privire la proces şi a înfrînge rezistenţa celor care începuseră să protesteze împotriva înscenării acestu au fost luate o serie de măsuri în vederea instituirii unui regim de deţinere cît mai sever.

După punerea în libertate, unora dintre ei li s-a organizat ori uşurat plecarea din ţară iar altora li s-a fixat domiciliu obligator pentru a putea fi supravegheaţi mai îndeaproape.

În acelaşi timp s-a procedat şi la înlăturarea unor documente care ar fi putut să dea în vileag unele aspecte din modul cum s-a organizat această înscenare monstruoasă.

I. Cu privire la regimul de detenţie.

Trecîndu-se la executarea sentinţei de condamnare, la data de 20 aprilie 1954, principalii condamnaţi la pedepse privative de libertate, au fost încarceraţi, după cum urmează:

- La Penitenciarul Aiud:
  - Herbert Zilber
  - Emil Calmanovici
  - Jak Berman
  - Alexandru Ştefănescu
  - Nicolae Betea
  - Herant Torosian
  - Harry Brauner
  - Constantin Pavel
  - Ion Coconoy Ştirbea

Prima filă şi, în p. 31, un alt fragment din documentarul elaborat în 1968 , privind măsurile MAI în „cazul Pătrăşcanu"

filiere de trecere a frontierei (pe care, culmea, propria trădare le-a distrus), S. Crăciunaș a reușit totuși să adune informații de valoare pentru stăpânii săi de la Securitate. Dacă luăm în calcul faptul că acela care l-a instruit, preluându-l de la Innsbruck și aducându-l la Paris, a fost tocmai comandorul Opran, se explică cum a ajuns Securitatea în posesia planurilor și metodelor de acțiune elaborate de acesta, cât și la informațiile privind locurile în care se realiza instrucția agenților care urmau să fie trimiși în România. S-a întors în țară în urma sugestiei pe care el însuși a făcut-o serviciilor secrete occidentale, prin intermediul lui Bazil Rațiu, fostul atașat militar al României la Ankara, ajuns consilier în Comitetul Național Român. Neagu Djuvara, care avea să devină, în 1952, „omul de legătură" al Comitetului cu CIA și cu serviciul secret francez, formând un „așa–zis grup tripartit", își amintește astăzi că „printre tinerii adunați în jurul lui Iuliu Maniu se afla un om de un curaj extraordinar, S. Crăciunaș. Și, în 1949, poate în '50, nu pot să precizez data, a propus americanilor să plece din nou în țară, unde el făcuse drumul dus și întors, să scoată personalități. Avea deci o cale de trecut prin Ungaria și a propus să întemeieze un grup de rezistență în România. A fost trimis acolo". Coresponda „prin anunțuri cifrate, codate în ziare și după câteva săptămâni abia, poate câteva luni, aceste contacte s-au pierdut".

Deșertarea „sacului"

Într-adevăr, „arestat" în septembrie 1950, la București, Crăciunaș și-a deșertat „sacul" în ograda Securității. S-a recurs la această variantă de acoperire probabil pentru că misiunea lui Crăciunaș de a scoate peste graniță politicieni ai vechilor partide nu putea fi îndeplinită, fără riscuri majore de compromitere a agentului. Este greu de reconstituit în amănunt ce a întreprins în țară, până la retrimiterea în Apus. Certitudinea că a lucrat pentru Securitate este oferită însă de un document din 1968, intitulat „Documentar privind unele măsuri luate de organele MAI pentru a se șterge urmele ilegalităților săvârșite în legătură cu procesul Pătrășcanu", în care se arată că S. Crăciunaș a fost utilizat de Securitate, alături de „alți agenți ai organelor MAI", în unele „acțiuni în cazul Lucrețiu Pătrășcanu", fiind folosit inclusiv ca martor în anchetă, probabil pentru a da consistență presupusei tentative de fugă a liderului comunist din țară. Așa–zisa „evadare" din 1954 a lui Crăciunaș corespunde, de altfel, cu finalizarea procesului și condamnarea deținuților din „lotul Pătrășcanu".

Până când s-a convenit următoarea sa plecare clandestină, Crăciunaș a stat ascuns, așa cum arată în romanul pe care l-a scris în 1961, în diverse locuri. Este foarte posibil ca Securitatea să-l fi utilizat ca fals fugar, metodă des folosită pentru a-i aresta pe cei dispuși să găzduiască „dușmani ai poporului". Crăciunaș povestește, între altele, despre adăpostirea sa de către maicile de la Mânăstirea Vladimirești, în primăvara anului 1956, și chiar împrejurările în care a asistat la asaltul Securității asupra lăcașului de cult, sfârșit cu închiderea acestuia: „mi s-a povestit mai târziu că pe zidul mânăstirii s-a pus un anunț: «Această clădire este proprietatea Republicii Populare Române și a fost rechiziționată pentru Spitalul de boli mintale numărul 10»". Este greu de estimat încă în ce măsură Crăciunaș a contribuit efectiv la realizarea acestei acțiuni a Securității

În 1957, venise și vremea recompensei, S. Crăciunaș plecând într-o nouă călătorie spre Apus, odată cu indicația „să piardă biletul de întoarcere". Decizia se pare că fusese luată la 6 februarie 1956, la o ședință de analiză a acțiunilor externe ale Securității, convocată de Alexandru Drăghici, cu participarea directorului DIE de atunci, Mihai Gavriliuc, a adjunctului său, Nicolae Doicaru, precum și a șefilor contraspionajului, Isidor Hollinger și Eugen Szabo. Cu acea ocazie, Gavriliuc constata: „dușmanul nu este prost. Pentru munca în

6. Silviu Crăciunaș și Ana Samueli - alți doi agenți ai organelor M.A.I. - folosiți și în unele acțiuni (primul și martor în anchetă) în cazul L.Pătrășcanu, au fost trimiși peste graniță, unde se află și în prezent. (Dosar 1033 pag.90-94; Dosar 638/2 pag.158, 169, 170, 239, 289, 290, 360.

Din studiul întregului material existent rezultă că plecarea în străinătate a celor arătați mai sus s-a făcut de către organele M.A.I. cu aprobarea conducerii Ministerului. Documentele precum și întreaga practică de muncă a organelor de securitate exclude orice posibilitate de eroare în această privință.

străinătate trebuie agentură foarte serioasă **sau unul care este legat de noi foarte serios, care ne-a dat toți colaboratorii săi**" *[subl.ns.]*. La aceeași ședință, s-a decis în acest context „reactivarea" a doi „fugari" veniți din Franța. Există o largă posibilitate ca unul dintre aceștia să fi fost S. Crăciunaș. La vremea respectivă, Securitatea apreciase în legătură cu el că „ne va fi de mai mare folos, având în vedere poziția sa politică, relațiile pe care le avea în lumea occidentală și serviciile incomensurabile făcute unora care se ocupau cu activități de spionaj contra României *[pe care îi ajutase în 1946–1947 să părăsească țara — n.n]*". Așa că s-a hotărât trimiterea sa peste graniță, acțiune care și-a arătat curând roadele: „am pus la punct un sistem de legătură și am așteptat vești de la el. După un timp, au sosit și veștile și informațiile, care deseori aveau valoare operativă".

Pentru a obține un beneficiu suplimentar de pe urma acestei emigrări dirijate (practică pe care Securitatea o folosea din plin și în acea epocă), dar și pentru a mări credibilitatea lui Crăciunaș, i s-a sugerat să lanseze un semnal în Apus, solicitând fonduri în vederea organizării evaziunii sale din România. Aflat la acea dată total sub controlul Securității, cum lasă să se înțeleagă în memoriile sale generalul Neagu Cosma, Crăciunaș a transmis semnalul care i-a pus pe jar pe prietenii săi din emigrație, ca venit din partea unuia sculat din morți. În 1956, sosea la Paris, la o adresă convenită anterior întoarcerii sale în România, o carte poștală, semnată destul de transparent „Silvia", cu următorul text: **„Am fost bolnavă cinci ani. Ca să pot fi vindecată ca lumea, trimiteți-mi 2.000 de unități de penicilină".** Era vorba de solicitarea a 2.000 de dolari. Romulus Boilă a recunoscut, fără ezitare, scrisul lui Crăciunaș.

Francezii au refuzat să se implice în vreun fel, motivând că a fost o acțiune lansată de americani și că americanii trebuie să o ducă la bun sfârșit. Iar agenții CIA rămâneau neîncrezători. Ei i-au solicitat lui Boilă să răspundă mesajului, cu tot pericolul deconspirării la care era supus destinatarul. A venit după o vreme un răspuns mai larg și, implicit, o dovadă grafologică concludentă, dar, deși a avut confirmarea că este vorba de S. Crăciunaș, CIA a refuzat din nou să transmită suma de bani în România: „nu se poate ști dacă e sub control sau nu", insistau americanii în refuzul lor. Numeroasele căderi ale grupurilor de agenți trimiși în România avuseseră darul să-i pună pe gânduri, aruncând în sânul serviciilor de informații apusene și al emigrației sămânța neîncrederii față de semnalele și oamenii veniți din România. Pe de altă parte, existau serioase scurgeri de informații în sânul emigrației. Neagu Djuvara, delegat al Comitetului Național Român pe lângă CIA, din 1952, relatează că „printre militarii cu care colaboram s-a găsit un trădător din primele zile. Fiindcă am avut și noi un indicator: după numai 48 de ore de la numirea mea, lucrul era știut de Ambasada română de la Paris și prin urmare de guvernul de la București sau de Securitate".

Vechii „prieteni"...

Suspiciunile în privința lui Crăciunaș au fost însă depășite dacă nu de agenții secreți, mai degrabă de vechii săi prieteni, pe care acesta îi ajutase să treacă frontiera. Cu mari eforturi s-a adunat și s-a trimis în țară echivalentul a 500 dolari, la trei luni după primirea mesajului, în urma demersurilor amicale și nu ca un sprijin oficial acordat evaziunii. De altfel, în vara anului 1956, după o lungă analiză, serviciile secrete reunite i-au comunicat lui N. Djuvara, la Paris, decizia lor de a nu sprijini această acțiune. Djuvara a răbufnit: „am zis: *ce importanță are că e sub control, scoateți-l, că e vina voastră, voi l-ați trimis acolo!* Nu a fost chip să obțin cei 2.000 de dolari". Banii necesari (echivalentul, atunci, a 20.000 de lei) au fost dați în cele din urmă de Ion Rațiu, în urma consultării sale cu liderii Comitetului Național Român, de la Paris, care au sprijinit recuperarea lui Crăciunaș din România. „A fost salvat de fosta lui prietenă din Anglia, care a reușit să obțină bani de la Ion Rațiu. A primit cei 2.000 de dolari, a reușit să iasă pe o filieră din Ungaria și a scris mai târziu, în Anglia, o carte zguduitoare despre chinurile pe care le îndurase cinci ani în închisorile din România", continua să-și exprime nu demult N. Djuvara admirația și încrederea în S. Crăciunaș.

Mai mult decât banii primiți de Securitate din Apus, gestul garanta reîntoarcerea agentului său într-un mediu în care se bucura de credibilitate și avea deci posibilitate de acțiune. S-a înregistrat și un prim beneficiu neașteptat: N. Djuvara, furios pe lipsa de reacție a serviciilor secrete franceze și americane, a demisionat din funcția de reprezentant al CNR în comitetul de acțiune „tripartit". După refuzul de a-l sprijini pe Crăciunaș, Djuvara le-a pus partenerilor săi condiția de a obține un buget pentru acțiuni românești, inclusiv de finanțare a unor evaziuni. Solicitarea sa nu a fost luată în considerare, ceea ce l-a determinat să părăsească activitatea.

Documentele de arhivă nu lasă loc de îndoială asupra calității de agent al Securității pe care avut-o S. Crăciunaș în Occident. În „Documentarul privind unele măsuri luate de organele MAI pentru a se șterge urmele ilegalităților săvârșite în legătură cu procesul Pătrășcanu", din 1968, citat mai sus, se arată că acesta a fost „**trimis** [subl.ns.] peste graniță, unde se află și în prezent [...]. Din studiul întregului material existent rezultă că plecarea în străinătate s-a făcut de către organele MAI cu aprobarea conducerii Ministerului. Documentele, precum și întreaga practică de muncă a organelor de Securitate exclude [*sic!*] orice posibilitate de eroare în această privință". Comisia Comitetului Central al PCR citează în sprijinul acestor afirmații dosarul 1.033, paginile 90–94, dosarul 638, vol.2, paginile 158, 169, 170, 239, 289, 290, 360 din arhiva Securității, pe care oficialii comuniști le-au consultat la vremea respectivă.

Singurele date pe care le deținem în legătură cu activitatea sa ca agent al Securității sunt revelate de memoriile generalul Neagu Cosma, care afirmă că agentul **„Sandu"** (numele operativ al lui Crăciunaș) „ne-a cerut prin sistemul de legătură pentru comunicări urgente o întrevedere cu ofițerul care-l dirija. Contactul are loc iar informația oferită era stupefiantă: un înalt funcționar român fusese recrutat de spionajul englez. Românul se numea Ecobescu, preciza Sandu, și era funcționar internațional la UNESCO, în Elveția. Recrutarea o realizase, într-un hotel din Geneva, Kirschen Leonard, cadru al Intelligence Service". Informația transmisă de agent ofițerului de legătură Gheorghe Vâlcu a rămas fără efect, fie datorită disfuncționalităților de comunicare din interiorul Securității, fie din cauza lui I.M. Pacepa, care l-a pus în gardă pe cel vizat, Ion Iacob (Iacobescu), ofițer DIE acoperit ca diplomat român la UNESCO, a cărui dezertare în Marea Britanie nu a putut fi împiedicată de informația furnizată. Toate acestea s-au întâmplat în 1968 și demonstrează nivelul înalt al relațiilor lui S. Crăciunaș, capabil să ajungă în posesia unor date strict confidențiale, de o mare valoare pentru Securitate. Nu putem decât să aproximăm, în această fază a cercetărilor, cum a intrat agentul „Sandu" în posesia informației privindu-l pe „defectorul" Iacobescu. S-ar putea ca ele să fi fost aflate dintr-o indiscreție a lui Leonard Kirschen, care, la fel ca și S. Crăciunaș, a fost deținut în anii '50 în temnițele comuniste. Foarte posibil, cei doi se cunoscuseră; au frecventat aceleași medii ale emigrației românești, în care Crăciunaș avea aura scriitorului de succes și a denunțătorului ferm și curajos al crimelor comunismului.

Viața lui Silviu Crăciunaș în Marea Britanie a fost una desprinsă parcă din romanele de spionaj. „Pentru a putea trăi la Londra, după ce am primit în anul 1959 decizia și permisiunea de a mă stabili în Anglia și a lucra aici, cum nu cunoșteam limba engleză, am reușit să găsesc prin anunțuri publicate în ziare un loc de portar la o organizație bisericească anglicană, ca să am grijă de imobilul lor cu cinci etaje și zeci de camere, cu două săli spațioase pentru conferințe, cu sute de locuri pentru invitați. În grija mea erau și instalațiile de încălzit apa, caloriferele, cu cazane imense, ca de locomotivă, folosind cărbuni. Aveam de dus la poștă saci întregi cu corespondență, pachete, precum și o mulțime de alte treburi manuale", povestește Crăciunaș. Locuia împreună cu soția sa, casieră și contabilă într-un mic restaurant, într-un apartament modest. Nici schimbarea survenită în urma succesului romanului său ***The Lost Footsteps*** nu i-au schimbat acest mod de viață mai degrabă șters: „am lucrat ca portar peste șapte ani, ca să-mi pot economisi venitul produs de carte". După această perioadă, se lansează în afaceri imobiliare, pe care susține că le-a realizat din propriile economii și din drepturile de autor, cu care cumpără câteva imobile în Londra, cu câte cinci etaje, amenajându-le și închiriindu-le apartamentele. Spre sfârșitul anilor '60, Crăciunaș era un om bogat și, foarte probabil, la averea dobândită contribuise esențial și stipendiul oferit de Securitate în schimbul informațiilor sale.

Firește, viața sa de agent a fost deseori tulburată de spaima deconspirării. În confesiunea pe care a trimis-o d-nei Dorana Coșoveanu, fiica ofițerului comandor Ion Coșoveanu, arestat foarte probabil chiar în urma delațiunilor lui Crăciunaș, acesta povestește că, în 1963, a sosit în Anglia, *via* Elveția, un medic „trimis cu misiunea specială de a se împrieteni cu mine, ca să mă țină sub observație permanentă". Nu este exclus să fie vorba într-adevăr de un ofițer al Securității, care se temea să nu-și piardă agentul, în condițiile succesului neașteptat al romanului ***The Lost Footsteps***, în care S. Crăciunaș adăugase de la sine putere în manuscrisul probabil conceput în laboratoarele DIE, istorisirea propriei experiențe în temnițele comuniste. De altfel, „medicul" era insistent în controlarea inițiativelor sale publicistice ulte-

cartea de istorie:
cinste autorului,
cinste editorului

Editura ENCICLOPEDICĂ
Piața Presei Libere, nr. 1, corp A, et. 4, sector 1, București, tel.: 224.36.67

Constantin Rezachievici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324–1881*, vol. I, *Secolele XIV–XVI*, București, 2001, 861 p.
preț: 200.000 lei

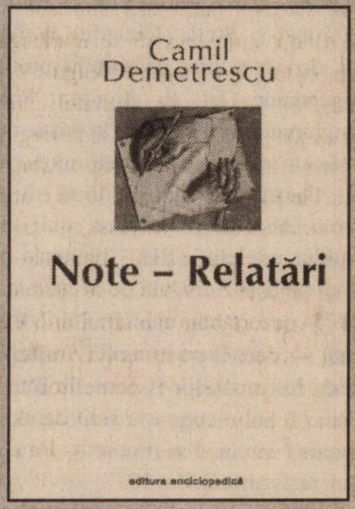

Camil Demetrescu, *Note — Relatări*, ed. îngrijită de Nicolae C. Nicolescu, București, 2001, 455 p.
preț: 95.000 lei

„[...] Desfășurarea întâmplărilor [*relatate în carte, n.n.*] dovedește că acest om a fost ținta atacurilor concentrate declanșate de o comunitate politică hotărâtă să-l distrugă prin metode sadice, instaurate de poliția sovietică, prin angrenarea tuturor cercetărilor științifice având drept scop controlul modului de funcționare a corpului și minții omenești.
Or, această experiență a durat ani și ani de-a rândul.
Dar omul acesta a învins. [...]".

(Salvador de Madariaga, în „Cuvântul înainte" la Silviu Crăciunaș, *Urme pierdute,* ed. citată, p. 10)

rioare, pe care se angaja chiar să le subvenționeze cu mari sume de bani, și îi propusese lui Crăciunaș ajutorul, ca secretar particular.

Dezertări și pericole

Cariera lui a fost desori amenințată de arestarea sau dezertarea unor ofițeri DIE, care ar fi putut să-i cunoască adevărata identitate. Primul pericol s-a ivit în 1958, când ofițerii DIE Constantin Horobeț și Ștefan Ciuculin au fost prinși de serviciile de contraspionaj vest-germane. Ei au divulgat însă organigrama ofițerilor aflați la posturi în capitale europene și mai puțin nume de agenți, datorită faptului că, fiind ofițeri de teren, nu cunoșteau prea mult din ansamblul rețelelor DIE. Crăciunaș nu s-a aflat pe lista furnizată de aceștia, dar în 1975 dezertarea căpitanului Virgil Tipănuț — care lucrase multă vreme în Centrala Informațiilor Externe la București și ar fi putut cunoaște activitatea sa în favoarea spionajului român — l-a pus într-un real pericol. În 1977, se decide să-și vândă toate proprietățile și să se pună la adăpost în Spania, de unde însă putea fi mult mai lesne „răpit", cum însuși recunoaște. A invocat în această mutare pretextul de a se feri de insistențele emisarului Securității amintit mai sus și dorința de a-și dedica timpul unei lucrări filosofice, care să materializeze revelația „logicii cosmice" pe care Crăciunaș o avusese în închisoare: „cred că, prin rigorile meditației, ajunsesem la o filosofie nouă, bazată pe valorile umanismului și la concordia bunei rânduieli. Eliberat de teorii și credințe, am pătruns în legi ale universului, putând astfel să deslușesc și să dezvolt o înțelegere diferită a suferinței, libertății, antagonismului și armoniei, a revoluției și evoluției". În fața „logicii cosmice", nu-i așa, trădarea nu mai contează...

Crăciunaș s-a întors în Anglia abia în 1987, când apele tulburate de dezertarea lui Pacepa, în 1978, se mai liniștiseră. „Din prevedere — povestește acesta —, am vândut apartamentul pe care-l aveam de peste 12 ani și am cumpărat altul, în parte cu ideea de a ni se pierde urma și a ne proteja în continuare, și după întoarcerea în Anglia". Pretexta în continuare punerea la adăpost de „brațul lung" al Securității. De fapt, „rețeta" face parte din măsurile de protecție ale agenților aflați în atenția serviciilor de contrainformații, care încearcă astfel să scape de o locuință microfonată și, măcar pentru o perioadă, de presiunea filajului. Nu știm încă, în această fază a cercetărilor, dacă MI5, serviciul de contraspionaj britanic, a cunoscut adevărata calitate a lui S. Crăciunaș. Oricum, dezertarea lui Pacepa nu făcea inutilă nici o precauție.

Până la moartea sa, la 1 februarie 1998, la Hove/Brighton, în Anglia, a trăit retras, s-ar putea spune chiar ascuns. Doranei Coșoveanu, fiica comandorului Ion Coșoveanu, care a reușit să intre în relație epistolară cu el, îi scria la 10 august 1995: „dacă cineva va dori să corespondeze cu mine prin dumneata, aflând că mi-ai scris în Anglia, te rog sub nici un motiv să nu dai adresa mea nimănui, oricât de apropiat ar fi". Pretextul acestei măsuri frizează absurdul: Crăciunaș aflase că, în 1961, ambasadele română și cea sovietică achiziționaseră mai multe exemplare ale romanului, trimis la București și Moscova, fapt care se adăuga „presiunilor" exercitate de Securitate în trecut prin misteriosul medic.

A doua (și ultima) sa carte, ***Reabilitarea*** *(v. p. 28)* — în fapt, rodul relației epistolare cu d-na Dorana Coșoveanu —, apărută la București după moartea lui Crăciunaș, este departe de a se constitui într-o mărturisire cu valoare testamentară. Mai degrabă, relatând acțiunile anticomuniste ale lui Ion Coșoveanu, care i-au atras acestuia ani grei de închisoare, încearcă probabil să-și diminueze, intim, o parte din gustul amar al trădării, iar public să se valorizeze încă o dată pe sine, ca evocator al efigiei vechiului său prieten, rămas până la moarte cu conștiința curată.

Fără îndoială, Silviu Crăciunaș a plătit un preț mult mai greu decât cel pe care l-ar fi putut recompensa arginții Securității. Nu numai o viață trăită în întunericul spaimei. În cursul anchetelor din 1948, fusese prevenit „că pedepsele pe care mi le vor aplica, dacă refuz să fac declarațiile pe care le așteaptă de la mine, vor lăsa asemenea urmări încât, chiar dacă printr-un miracol aș scăpa cu viață din mâinile lor, îmi voi aduce aminte în fiecare zi în care aș supraviețui de refuzul meu și de consecințe. Nervii sciatici de la ambele picioare mi-au fost zdrobiți în asemenea măsură, încât eu nu mai pot sta pe scaun decât într-o poziție cu totul schimonosită [...]. Pentru scris, singura soluție pe care am găsit-o este să scriu lungit în pat, sprijnit la spate de perne, cu lumina la dreapta mea. Hârtia pe care scriu este prinsă cu un arc de oțel, ca să nu se miște, pe un carton foarte rezistent, ca o scândură. Din această cauză scrisul meu este strâmb, fapt pentru care îți cer iertare, dragă Dorana".

Ultimele rânduri ale bătrânului spion pot fi citite și în valoarea lor simbolică. Suferința poate justifica scrisul strâmb, dar nimic nu-l poate ierta, în afara mărturisirii. Nici măcar moartea. ■

Mărturii de istorie orală despre anii „democrației populare"

Satul dintre gratii: Nucșoara

Stejărel OLARU*

În 1989, puțini dintre noi își mai aminteau dramele petrecute în pădurile României în anii '50, odată cu „consolidarea democrației populare". După Revoluție, românii au încercat, șovăind, să învețe exercițiul rememorării, mijlocul prin care se putea învinge teribila confuzie în care ne relaxam. Astfel, deși se cunoșteau violența și teroarea care au însoțit înlăturarea „claselor sociale antirevoluționare", deși se știa despre grupurile de rezistență din munți, nu se cunoștea, de fapt, cine erau frații Arnăuțoiu, Gheorghe Arsenescu, Ioan Gavrilă Ogoranu, Dumitru Apostol și alții ca ei, care au avut curajul să aleagă lupta directă în timpul comunizării satelor românești. Nu erau cunoscuți, evident, din cauza secretului deosebit păstrat de autoritățile comuniste în jurul lor.

Când istoria devine mit

Aceste rânduri însă nu sunt despre Toma sau Petre Arnăuțoiu, Maria Plop sau Elisabeta Rizea, ci despre satul lor, Nucșoara. Pentru că odată ajuns în acest sat te încearcă un puternic sentiment al transformării istoriei locului în mit. Și, într-o firească solidaritate ce o simți față de săteni, te oprești cu grijă din poartă în poartă dornic să afli istoria fiecărui martor al evenimentelor trecute. Un fel de privilegiu care, ți se pare, îți este dat de istorie. Însă, în scurt timp, realizezi că lucrurile nu stau întocmai așa.

Situată în partea de nord a județului Argeș, comuna Nucșoara are în componență satele Zboghițești, Slatina, Gruiu și reședința de comună, satul Nucșoara. Datorită publicității deosebite din ultimii ani, a vizitelor regelui Mihai și a fostului președinte Emil Constantinescu, în comună și acasă la Elisabeta Rizea, Nucșoara nu mai trăiește în anonimat. Din acest motiv, în zilele de sărbătoare poți vedea cum satul este vizitat de grupuri mici de elevi care se opresc cu autobuzul pe undeva pe lângă primărie și își desfac pachețelele cu mâncare. Sau, când și când, mai oprește câte o mașină din care coboară șoferul pentru a se dezmorți în timp ce explică celor care îl însoțesc cum, pe dealurile înalte și împădurite din jur, „se ascundeau înainte Arnăuțoii". Nucșorenii s-au cam obișnuit cu astfel de prezențe curioase în satul lor, și cum să n-o fi făcut, din moment ce așezarea este unul dintre locurile unde Ministerul de Interne a trimis, între 1949 și 1958, cel mai mare număr de securiști pe cap de locuitor, fie sub forma trupelor regulate, fie sub cea a identității de ofițeri și subofițeri de miliție detașați pe teren, care colaborau strâns cu agenții și informatorii sub acoperire aflați deja în sat. În acea perioadă, numeroși săteni au fost închiși, bătuți și torturați, o parte chiar executați. Unii dintre ei, cei mai mulți, s-au făcut vinovați de „crima" de a fi primit bonuri pe care Toma Arnăuțoiu și însoțitorii lui le lăsau persoanelor de la care se aprovizionau cu alimente pentru ca aceștia să nu fie acuzați de Securitate că au colaborat cu fugarii oferindu-le alimente, iar mai târziu, după ce regimul se va fi schimbat, să li se plătească în mod cinstit paguba suferită sau ajutorul dat. Trista ironie este că foarte mulți dintre ei nici măcar nu știau

Placa funerară a membrilor familiei Arnăuțoiu, aflată în cimitirul din Nucșoara. Din cauză că Petre și Toma Arnăuțoiu au murit în închisoare și trupurile lor nu au putut fi recuperate, mormântul este gol...

* Cercetator, IRIR

cât de incriminatoare pot fi aceste bonuri, iar din moment ce fugarii intrau și noaptea în curțile oamenilor s-a întâmplat ca pentru 2–3 kg. de prune uscate, luate din magazia unui sătean în timp ce dormea, acesta să plătească cu șapte ani de închisoare după ce bonul lăsat sub formă de garanție a ajuns în mâinile Securității! Exemplele sunt nenumărate și fiecare dintre ele relevă absurditatea care caracteriza sistemul.

În 1945, cel care ar fi trebuit să fie primul gospodar al satului, primarul, n-a fost de loc un gospodar, ci un tânăr comunist abia venit de pe front. **Ion Șerban** povestește cum, întorcându-se în țară, după câteva luni „a venit unul de la Câmpulung, cu o mașină mică, și m-a chemat la primărie. Mi-a zis: «dumneata, din momentul de față, ești primar în comună. Decizia îți vine de la partid, de la Câmpulung». Nu am știut cine era și nu știu nici acum. Era din partidul comunist". Întrebat cum s-a descurcat în acele momente, interlocutorul nostru răspunde: „Ce era să știu eu, că aveam cinci clase. La primărie, era contabilul, vecin cu mine, care mă ajuta, dădea telefoane, făcea plățile, le rezolva el, că eu nu știam ce înseamnă administrație".

Ion Șerban, întâiul primar comunist din com. Nucșoara

Deținuții politici din sat vorbesc despre fostul primar Șerban cu dispreț. Toți știu că Ion Șerban, când a participat, militar fiind, la atacul contra Uniunii Sovietice s-a predat, pentru ca mai apoi, înrolat în divizia „Tudor Vladimirescu", să se afle în linia întâi, vorbind la portavoce soldaților români: „Frați români, aici este sergentul Șerban. Vă rog, predați-vă, nu luptați împotriva ostașilor sovietici...!", striga viitorul primar nucșorean. Ion Șerban chiar n-a avut nevoie de mai mult de cinci clase pentru a confisca din gospodăriile nucșorenilor arestați mobilierul și animalele, când a coordonat întovărășirile din sat sau a condus comisii de partid care identificau chiaburii. Instinctiv, a înțeles că trebuie să se înconjoare de oameni care, fiindu-i alături, îl pot ajuta în munca „istorică" de „făurire a socialismului" în satele românești. Ion Șerban n-a fost, deci, singur. Cel mai de nădejde ajutor i-a fost **Pașol Constantin**, care își amintește primele clipe ale relației lor: „După război, a venit Șerban, care a fost prizonier la ruși, a fost în Siberia, a venit cu divizia «Tudor Vladimirescu». A fost pus primar aici, și mă pomenesc într-o zi cu el și zice: măi Costică, te înscrii, bă, la comuniști? Mă înscriu, de ce nu. În '46, m-am înscris la comuniști". Constantin Pașol, o copie aproape fidelă a lui Șerban, crede că oamenii ar trebui să-i fie acum recunoscători pentru munca de lămurire pe care a depus-o în acei ani: „Când oamenii aveau un necaz, veneau la mine și eu îi chemam la partid. Dacă aveau dreptate, îi ajutam. Dacă aș mai fi tânăr, m-aș înscrie la facultate, că eu aveam patru clase și abia după aceea am mai făcut studii de statistică și planificare. Am făcut la Câmpulung două săptămâni. A fost un curs la care m-a trimis partidul, de la județeană. Dintre toți, eu citeam. Am citit pe Marx, *Opere alese*. O carte grozavă! Tatăl lui a fost un mare afacerist iar el vorbea de plus-valoare". În ceea ce-l privește, Pașol nu pare că va înțelege vreodată de ce astăzi există oameni care vorbesc despre sacrificiul partizanilor din munți și care se preocupă de recuperarea memoriei acestora: „Eu nu am fost amestecat cu ai lui Arnăuțoiu. Era vecin cu mine, și eu i-am spus lui Toma Arnăuțoiu, când m-am întâlnit cu el în pădure: bă, vecine, dumneata nu ești ca mine cu patru clase, ești om cu cultură. Comuniștii ăștia au nevoie de dumneata să te pună într-un post bun. Îți dau bani și salariu și nu mai fugi dracului în pădure, că ăștia te prind și te împușcă. Nu te juca", evocă Pașol momente care nu par să fi existat decât în imaginația lui. Tot atunci, l-am întrebat dacă astăzi mai face politică comunistă: „Am votat și eu și toți ai noștri. Prima dată l-am votat pe Iliescu, că am zis că face treabă. Se apucase bine la început și, dacă Petre Roman nu făcea prostii, era tare bine. Acum, am votat cu Vadim. Domnule, nouă ne trebuie Vadim Tudor, să conducă țara alături de Funar și Miron Cozma. Dacă ajunge să conducă țara, o îndreaptă. E drept, ceva mai greu, suferim pe spinarea noastră vreo doi–trei ani, dar o pune la punct".

Brigadieri și partizani

Dacă Ion Șerban și Constantin Pașol nu au ezitări în a vorbi despre începuturile comunismului, făcând-o chiar cu plăcere, **Ion Ungureanu**, brigadier silvic în acea perioadă, pare a se teme. Trecutul lui este întunecat și fiecare dintre foștii deținuți politici știe că a fost „omul Securității". De altfel, documente din arhiva Serviciului Român de Informații, până mai ieri secrete, vorbesc astăzi de la sine despre cât de importanți au fost brigadierii silvici în acțiunile de prindere a partizanilor de către Securitate: „brigadierii silvici să fie făcuți

răspunzători de controlarea terenurilor ce le au în sarcină, pentru ca aceştia să sesizeze la timp forurile superioare despre orice apariţie a bandiţilor în raza lor; direcţiunile regionale de securitate să procure planurile lucrărilor forestiere din regiunea lor şi să ia măsuri de verificare şi împrospătare a reţelelor informative în rândul lucrătorilor forestieri". Ungureanu îşi aminteşte: „A fost multă armată şi securitate care i-a căutat, dar şi noi, silvicultorii, eram foarte urmăriţi de Securitate. Ne luau cu ei pe urmele lor. [...] Unii au zis că sunt chiar securist, că am fost ofiţer de securitate sau cine ştie. Dacă eram securist, nu ieşeam la pensie de la pădure, ieşeam de la ei". Fostul brigadier silvic nu recunoaşte cum, alături de trupele de securitate, intra în casele nucşorenilor în încercarea de a-i prinde pe fugari. Pentru el, tot ceea ce s-a întâmplat are o justificare: „Lumea ştie că eram obligat şi nu-mi reproşează nimeni nimic". Astăzi, fostul brigadier silvic şi colaborator al Securităţii, la pensie fiind, nu are răbdare să stea acasă: „Eu, din 1990, am fost la FSN preşedinte pe comună şi, în 1992, când s-a despărţit Iliescu de Roman, am trecut de partea lui Roman pentru că un nepot de-al meu, Cârstoiu, a intrat în politică cu PD. A fost prefect şi acum e deputat". Ungureanu nu se sfieşte să spună că „e mai bine acum", când face politică nestingherit de nimeni, în calitate de consilier PD la primărie, decât pe vremea când Şerban şi Paşol confiscau pământurile ţăranilor, iar el participa la „vânătoare" de partizani, alături de securişti.

Despre cum se face politică şi cum înţeleg mecanismele democraţiei nucşorenii, astăzi, aflăm de la **Alexandru Chelu**, profesor aflat la pensie, care îi descrie într-o scrisoare d-lui Ion Diaconescu, pe atunci preşedintele PNŢCD, cum au avut loc alegerile din 1996: „[...] La toate cele patru tururi de scrutin locale, parlamentare şi prezidenţiale, preşedinta de comisie a fost Şerban Elena. Subsemnatul, deşi am avut delegaţie din partea CDR, nu am fost primit să fac parte din biroul electoral al secţiei de votare. Prin modul fraudulos al constituirii secţiei de votare şi al activităţii acestuia, comuna Nucşoara nu are nici un consilier la primărie din partea CDR. În ziua alegerilor generale şi prezidenţiale, adică în 3 şi 17 noiembrie, am constatat că, pentru a produce tensiune psihică cetăţenilor votanţi, înăuntru, lângă masa de votare, erau prezenţi şi stăteau pe scaune soţul preşedintei secţiei de votare, Şerban Nicolae, împreună cu şeful secţiei de poliţie locală, Dascălu Sorin. În ziua de 3 noiembrie, afară, un membru al comisiei din partea PSM sfătuia cetăţenii să voteze cu dl. Iliescu. În ziua de 17 noiembrie, în secţia de votare, lângă preşedintele comisiei stătea pe scaun celălalt miliţian [sic!] — Ionescu —, iar un alt membru din comisie, din partea PD, arăta cetăţenilor să voteze cu dl. Iliescu; el stătea în picioare, pe lângă comisie. Eu şi soţia mea am ieşit din secţia de votare şi ne-am dus acasă, peste drum de căminul cultural, şi eram extrem de îngrijoraţi, plini de teamă şi frică şi priveam prin fereastră spre căminul cultural.

După orele 22.00, după ce număraseră probabil cele aproximativ 1.000 de voturi, am auzit strigăte de bucurie şi chiote în cămin, iar membrii comisiei încinseseră un joc de bucurie, împreună cu miliţianul Ionescu. Eu şi soţia mea ne-am dat seama că era rău pentru noi, mai cu seamă pe plan local, eu fiind de multe ori avertizat de cetăţeanca Şerban Elena că trebuie să părăsesc localitatea pentru că nu am nici un drept în comună. Am aşteptat cu mari emoţii orele 24.00 pentru a asculta primele rezultate din sondaje. Când s-a anunţat că dl. Constantinescu are avans faţă de dl. Iliescu, jocul şi chiotele din căminul cultural au încetat, iar membrii comisiei au părăsit căminul cultural înjurând şi au apucat care încotro. A doua zi, am aflat că dl. Iliescu avusese peste 80 % din voturi în Nucşoara".

Ion Ungureanu, soţia şi... puştile de vânătoare

Conform legislaţiei comuniste, toţi cei care au manifestat opoziţie deschisă regimului erau sancţionaţi cu privare de libertate şi confiscarea totală a averii. După Revoluţie, cea mai fierbinte dorinţă a nucşorenilor, care îşi petrecuseră o bună parte din viaţă prin puşcării, a fost aceea de a-şi reprimi pământurile, pentru că, deşi nu au trecut prin durerosul proces al colectivizării (relieful nu permitea dezvoltarea agriculturii), sătenilor care s-au opus regimului în acea perioadă li s-a confiscat pământul. Ferma Slatina, înfiinţată la începutul anilor '60, a înghiţit toate terenurile din jur care aparţineau ţăranilor din comună, iar aceştia au primit la schimb pământul confiscat de la deţinuţi. După 1990, foştii proprietari şi-au reclamat dreptul de a fi reîmproprietăriţi, astfel că nucşorenii au început să se întâlnească prin sălile tribunalului. Până în 1992, existau numeroase procese între foştii deţinuţi şi cei care primiseră pământurile lor, sau între aceştia din urmă şi ferma din Slatina. Şi chiar dacă ferma a fost nevoită, în urma hotărârilor judecătoreşti, să renunţe la mare parte din pământul ce-l gospodărea, nucşorenii care şi-au primit vechile loturi încă mai regretă pământurile foştilor deţinuţi politici. Într-un memoriu adresat preşedintelui Ion Iliescu, imediat după 1990, directorul şcolii din Nucşoara, Vasile Stoica, pe atunci consilier FSN, împreună cu alţi 41 de semnatari, roagă conducerea statului să le rezolve problema: „Domnule preşedinte, un grup de vete-

rani din comuna Nucşoara, jud. Argeş, vă aducem la cunoştinţă următoarele: în urma celor două războaie mondiale, la care mai mulţi cetăţeni din această comună au participat, aceştia au fost împroprietăriţi cu pământuri de pe raza comunei, pământuri pe care nu le-au stăpânit decât pentru puţină vreme, deoarece ferma IAS Slatina ni le-a luat pentru a avea o suprafaţă întinsă la un loc. În acest timp, un grup restrâns de cetăţeni s-au coalizat cu *banda legionară Arsenescu–Arnăuţoiu,* care au fost condamnaţi în urma faptelor săvârşite. Acestor cetăţeni li s-au confiscat pământurile în urma unei hotărâri judecătoreşti, pământuri care au intrat în posesia IAS Slatina, dar ele erau parcele izolate şi nu putea beneficia ferma de ele. De aceea, în locul pământurilor luate nouă, veteranilor, de către fermă ni s-au dat aceste terenuri confiscate de la deţinuţi pe care le stăpânim de 30 de ani. În urma legii funciare, aceşti deţinuţi îşi cer cu străşnicie loturile stăpânite de noi până acum, deoarece şi-au întocmit dosare false, profitând de avantajele legii 18 din 1990. [...] Nu este normal ca aceste terenuri să se dea acestor deţinuţi care nu au depus nici un efort pentru îngrijirea lor [...]".

Firesc, simţim nevoia să ne întrebăm cum ar fi putut foştii deţinuţi politici să se îngrijească de aceste terenuri, din moment ce nu le mai aveau în proprietate şi se găseau prin puşcării? Vasile Stoica explică însă raţionamentul său: „noi ne-am jertfit pentru ţară, căzând unii dintre fraţii noştri pe câmpul de luptă, alţii s-au întors răniţi sau mutilaţi pentru toată viaţa, şi nu se poate compara sacrificiul acestora cu faptele săvârşite de banda Arsenescu–Arnăuţoiu, care au atras şi consăteni de-ai noştri. Fapta lor s-a concretizat în a fura diferite alimente şi animale de la oamenii din sat. [...] Adevăraţii eroi sunt aceşti veterani, care şi-au apărat ţara, şi nu aceşti deţinuţi, care în solidaritate luptau pentru putere".

IAS-ul din Slatina desfiinţându-se, procesele au durat aproximativ patru ani. Ion Chelu, primarul Nucşoarei din 1992 până în 2000, a fost ales de două ori la rând, promiţând sătenilor că nu va împroprietări ţăranii care şi-au pierdut pământul prin confiscările făcute de comunişti. În mod normal, orice înstrăinare a pământului făcută după 6 martie 1945 ar fi trebuit considerată ilegală şi anulată, dar atitudinea primarului a fost aceea de refuz în aplicarea Legii fondului funciar. Elisabeta Rizea şi-a primit titlul de proprietate abia în 1996, iar Ioana Voicu–Arnăuţoiu, fiica lui Toma Arnăuţoiu şi a Mariei Plop, crede că primăria din Nucşoara „îmi rezervă celebritatea de a fi chiar ultima persoană care poate recupera, în baza legilor în vigoare, ceea ce de drept ar trebui să recuperez. Lupta de clasă are acum forme subtile: tergiversarea, tăcerea, amânarea".

Unii căţei, alţii câini...

Vizitând Nucşoara m-am întrebat, firesc, de ce acum satul nu doreşte să-şi cinstească eroii? Poate că nucşorenii, pe vremea când partizanii se refugiau în munţi, s-au simţit bătuţi de Dumnezeu numai pentru că s-au născut în acelaşi loc cu Toma şi Petre Arnăuţoiu, căci prigoana regimului comunist nu a ocolit pe nimeni. Atunci, fiecare pedeapsă trebuia să fie exemplară şi fiecare sătean arestat trebuia să înţeleagă şi să accepte. Şi să nu uite. Astăzi, nucşorenii privesc ostil orice încercare de a-i preţui pe cei care nu au acceptat pur şi simplu comunismul. **Vică Berevoianu**, un fost deţinut politic, povesteşte cu amărăciune: „Când am vrut să punem o cruce, nu ne-au dat voie. Preotul, când a venit regele, şi-a băgat nasul iar noi am stat ca nişte căţei pe afară. Când a venit Constantinescu, i-a dat 30 de milioane să renoveze biserica, iar când am vrut să punem crucea în curtea bisericii, nu ne-a lăsat. De ce nu ne-a lăsat? El, ca preot, trebuia să facă o predică în faţa poporului pentru că orice bandit are dreptul la o cruce. [...] A trebuit s-o ducem la Poinărei, la 300 de metri de locul unde a fost împuşcat preotul Constantinescu" (cel care slujise la aceeaşi biserică, în urmă cu o jumătate de veac, executat pentru că i-a sprijinit pe partizani).

Singurul monument care aminteşte de aceşti „bandiţi" (dacă se poate numi monument acea adunătură de pietre de pe marginea drumului, inestetică, lipsită de măreţie şi fără solemnitate) a fost făcut atunci când s-a asfaltat o parte din drumul din sat. Pe el se află o placă, a cărei inscripţie vrea să sugereze că acel drum a fost făcut drept răsplată pentru sacrificiul nucşorenilor din anii '50. Ca şi cum satul n-ar fi meritat, în alte condiţii, asfaltarea drumului. Foştii deţinuţi politici din Nucşoara regretă că, cu toate schimbările politice din ultimul deceniu, nu pot găsi sprijin în iniţiativele lor. Ar vrea să ierte, dar în nici un caz nu pot să uite, spre deosebire de consătenii lor care, în ciuda opresiunii îndurate şi de ei, au devenit cu timpul procomunişti şi au rămas aşa.

Până la urmă, cea mai preţioasă amintire despre aceşti oameni nu se află într-o troiţă sau într-un monument, ci în rândurile scrise de Toma Arnăuţoiu unuia dintre urmăritorii lor, dar parcă mai degrabă scrise pentru el însuşi. În ele regăseşti credinţa curată a celor care luptau nu numai pentru pământul şi casa lor, ci şi pentru şansa ca fiii lor să aibă dreptul de a-şi alege viitorul: *„te rog să ne crezi că nu avem nimic de discutat cu dvs. astăzi, nici nu facem poezii, nici nu scriem ameninţări pentru că noi nu vrem să mai trăim, nici pentru ceea ce a fost, nici pentru ceea ce este. Mersul lumii este mereu în schimbare şi se dirijează după voinţa reală a oamenilor adevăraţi. Nu se dirijează nici după interesele personale pe care dv. le numiţi ale poporului şi nici după ţeava pistolului în ceafă [...]. **Noi suntem mândri, cu fruntea senină şi cu sufletul curat, că nu am tâlhărit pe nimeni şi nimeni nu ne poate arăta cu degetul că am furat ceva, deşi numai Dumnezeu ştie cu ce am trăit şi mai avem încă destul, pentru a nu ne pângări mâinile cu avutul dv., deşi voi toţi v-aţi mânjit, precum câinii la hoit, când aţi intrat în gospodăriile noastre***". ■

Informații prețioase pentru un capitol nescris al istoriei noastre recente

Presa exilului românesc în colecțiile IRIR

Casa Română de la Paris — centrul cultural al emigrației române din Franța, silit de dificultăți materiale să se despartă de o mare mare parte a colecției sale de presă, ce reprezintă donații facute de-a lungul vremii de o serie de personalități ale diasporei (de exemplu, profesorul Basil Munteanu) — a înzestrat Institutul Român de Istorie Recentă cu acest fond de o excepțională valoare. Ne facem o datorie de onoare de a menționa faptul că în această împrejurare ne-am bucurat de sprijinul regretatului ***Alexandru Ghika****, fost președinte al Consiliului de administrație al Casei Române din Paris, precum și al d-lui* ***Victor Popescu****, secretarul acestui așezământ cultural, căruia în mulțumim în numele cercetătorilor și colaboratorilor IRIR.*

Stejărel OLARU

(Publicațiile pot fi consultate la Biblioteca IRIR, de marți până joi, orele 10.00–16.00.)

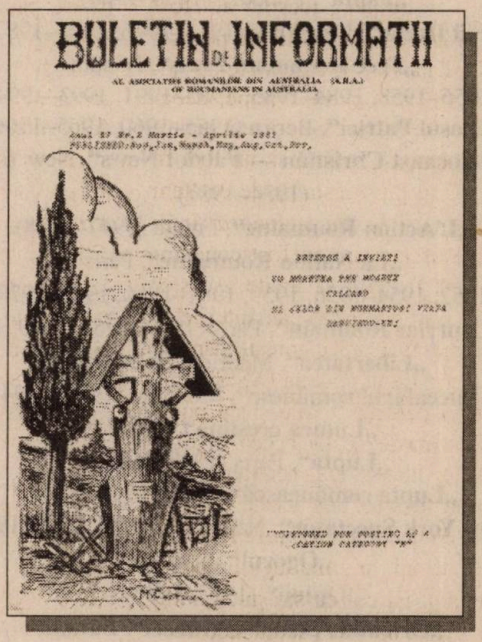

„Acțiunea românească“, New York (1971–1975, 1977–1979, 1981–1983)
„Adevărul“, Detroit (1978–1980)
„A.D.F.O.R. — Infos“, Strasbourg (1992–1995, 1998)
„America“, Cleveland (1962–1963, 1968, 1970, 1975–1976, 1978–1984)

„Azi spre mâine“, Freiburg (1981–1983)
„B.I.R.E.“, Paris (1970–1978, 1990)
„Boian News Service“, New York (1972–1976, 1978–1987)
„Buletin informativ“ (1993)
„Buletin de informații“ (1981–1983)
„Buletin Informativ“, Germania (1958, 1960–1961, 1963–1967)

„Buletin parohial al Bisericii Ortodoxe Române din Paris“ (1961–1965)
„Buletinul Comitetului Național Român–American“, Michigan (1967, 1969–1970, 1972)
„Brucke zum Western“ (1952–1953)
„Carpații“, Madrid (1954–1960, 1962, 1972–1974, 1979–1989)
„Catacombes“, Paris (1971, 1975, 1976, 1978–1992)
„Căminul românesc“, Geneva (1986, 1995)
„Comuniunea românească“, Detroit (1979)
„Credința“, Detroit (1981–1983)
„Curentul“, München (1978–1983, 1986–1990)
„Curierul“ (1984–1985)
„Curierul român“ (1948)
„Curier liberal“, Franța (1990–1991)
„Cuvântul în exil“, München (1962–1967)
„Cuvântul românesc“, Canada (1976–1995)
„Cuvântul studențimii“, München (1951–1952)
„Dacia“, Rio de Janeiro (1952–1955)
„Deșteaptă–te române“, Paris (1987–1989)
„Dialog“, Köln (1981–1992)
„Dreptatea“, New York (1979, 1981, 1983–1985)
„Drum“, Michigan (1969–1974)
„Ecouri românești“, Ontario (1981–1983)

„Europa și neamul românesc“, Roma (1972–1973, 1986,1988)
„Exil et liberté“, Paris (1963, 1965–1966, 1969–1974)
„Exilul solidar“, New York (1975–1978)
„Fapta“, Freiburg (1956–1964)
„Fiii Daciei“, New York (1974–1976, 1978–1987)
„Free Romanian Press“, Londra (1956–1958, 1984–1985, 1985–1991, 1993–1994)
„Glasul Patriei“, Berlin (1955–1960, 1965–1966)
„Holocaust Christian — Patriot News“, New York (1984–1987)
„L'Action Roumaine“, Franța (1947–1948)
„La Nation Roumaine“, Paris (1948–1952, 1954–1956, 1959, 1961–1966, 1968, 1970–1973)
„Le Courrier Roumain“, Paris (1959, 1961–1969, 1971)
„Libertatea“, Madrid (1951–1958)
„Luceafărul românesc“, Montreal (1992–1994)
„Lumea creștină“ (1980)
„Lupta“, Paris (1983–1999)
„Lupta românească“, Paris (1981–1987)
„New York Spectator“, New York (1984, 1986–1988)
„Ogorul“ (1987)
„Opinii“ (1983, 1986)
„Orientări pentru legionari“, Bavaria (1957–1962, 1965–1974)
„Osteuropäische Rundschau“, Free Europe, München (1967, 1969–1971)
„Perspective“, München (1980–1983, 1985–1988)
„Present“ (1988)
„Porunca vremii“, New York (1972, 1974–1976, 1978–1987)

„Prodrom“ (1964)
„Pro Azione Cattolica Romena“, Roma (1960–1962)
„Rembarre“, Franța (1988–1989)
„Romanian Digest“ (1993–1994)
„Românul“, Washington (1960–1963)
„România“, New York (1956–1958, 1959–1960, 1962–1971)
„România muncitoare“ (1959)
„România viitoare“, Paris (1951–1953)

„Românul liber“, Londra (1985–1995)
„Săptămâna münchenează“, München (1986, 1988)
„Semne“, Paris (1961–1963)
„Scrisori legionare“, Buenos Aires (1980–1982)
„Solia“, Detroit (1967–1968, 1971–1976, 1981–1983)
„Stindardul“, München (1959–1985)
„Stindardul românilor“, München (1985–1988)
„Telegraful român“ (1987, 1989)
„Tribuna noastră“, New York (1978–1979, 1981–1987)
„Țara și exilul“, Madrid (1964–1990)
„Uniunea“, Freiburg (1961–1962)
„Uniunea română“, Paris (1948–1949)
„Unirea“, Cleveland (1969, 1972)
„Unirea“, Paris (1984)
„Vatra“, Freiburg (1954, 1957–1983, 1986–1990)
„Vestitorul“ (1982, 1985)
„Viața noastră“ (1964) ■

La dispoziția cercetătorilor preocupați de istoria recentă

Micul tezaur documentar de la IRIR

Nicolae VIDENIE*

Printre alte preocupări, IRIR adăpostește și pune la dispoziția cercetătorilor fonduri de arhivă donate Institutului de diverse persoane particulare. Dintre acestea, menționăm aici o serie de documente personale, dar și importantul fond al Comitetului Municipal Brașov al Partidului Comunist Român. Cei 2,5 metri liniari de dosare și foi volante ale acestui fond cuprind date esențiale pentru înțelegerea modului în care partidul-stat controla chiar și cele mai mici detalii din viața membrilor săi.

Genurile de documente cuprinse în dosare sunt reprezentate de autobiografii, note de relații, aprecieri și fișe de aprecieri, referințe, fotografii, planuri de verificare, fișe personale de evidență, constatări, cereri, referate, declarații etc.

Autobiografiile reprezintă piesa principală a dosarelor. Ele constituiau baza de pornire în cercetarea efectuată de comitetul de partid, în urma unei propuneri de promovare a subiecților lor în activul PCR. Cuprind date detaliate despre persoana titularului dosarului: nume și prenume, locul și data nașterii, domiciliul, numele părinților, studii, situația militară, activitatea politică, sindicală și profesională, starea civilă, eventualele condamnări penale, rude aflate în exil, călătorii în străinătate, informații privind rudele apropiate. De asemenea, nominalizarea persoanelor care puteau da relații despre autorul autobiografiei, foști colegi și vecini. Uneori, se cereau completări la aceste autobiografii.

Notele și fișele de relații reprezintă a doua piesă importantă a dosarelor. Ele erau solicitate instituțiilor și persoanelor specificate în autobiografii. Acestora, creatorul fondului le cerea numeroase informații despre titularul dosarului și rudele sale. Și referatele întocmite în acest sens de instituții cuprindeau, obligatoriu, informații despre data și locul nașterii, origine socială, naționalitate, studii, profesia de bază, apartenența politică, starea materială, situația militară, starea civilă și limbile străine cunoscute.

Celelalte piese relevante ale dosarelor sunt aprecierile, caracterizările, referințele și declarațiile.

Dosarul cel mai voluminos cuprinde 122 de file, referitor la un inginer, fost deținut politic. În autobiografie, el se declară total nevinovat, arestarea lui datorându-se faptului că, student fiind, locuia în aceeași cameră cu un fost legionar. Urmare a arestării, cercetarea efectuată de partid a mers până la nivelul unchilor celui în cauză.

La capătul acestei scurte prezentări a unei arhive pe care ne-o dorim amplificată prin noi donații și achiziții, să mai adăugăm că, sub egida IRIR, cele mai reprezentative documente din fondul amintit vor fi publicate într-un volum, din substanța căruia, în avanpremieră, reproducem o „Referință", din 26 noiembrie 1966, dată de marele actor **Amza Pellea** (care precizează că este „membru de partid din anul 1964") despre Virginia Marcu, fosta lui colegă de la Institutul de Artă Cinematografică București. ■

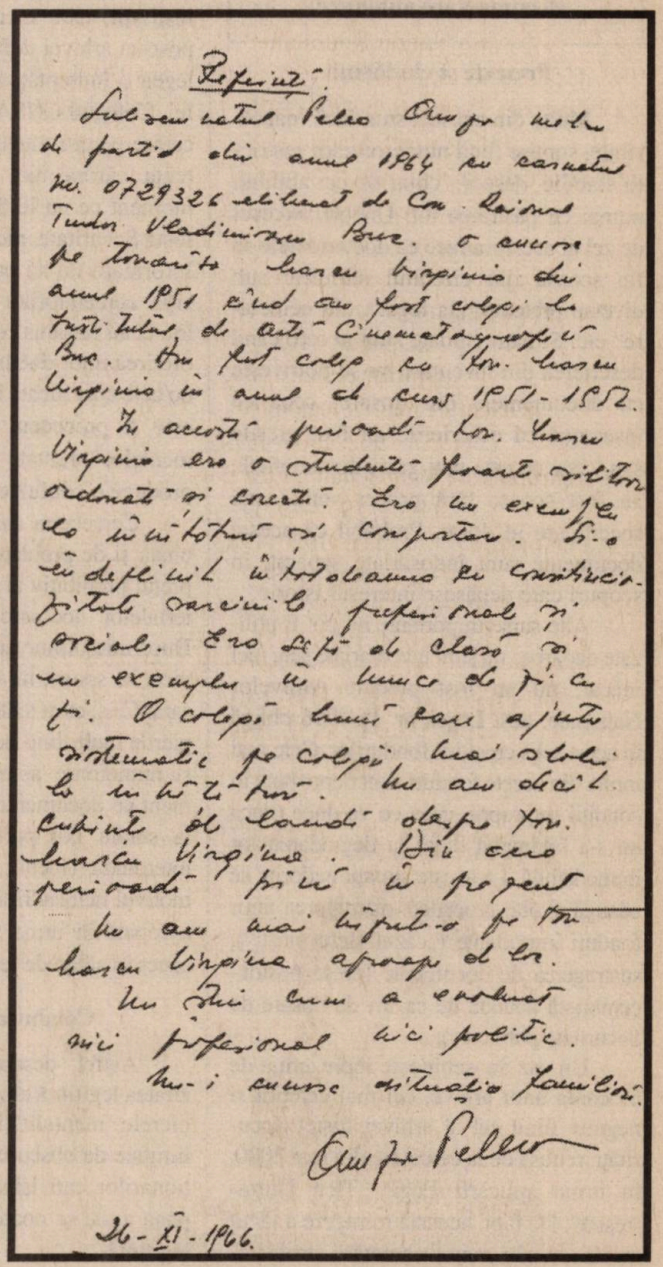

Referință.

Subsemnatul Pellea Amza, membru de partid din anul 1964 cu carnetul nr. 0729326 eliberat de Com. Raionul Tudor Vladimirescu Buc. o cunosc pe tovarășa Marcu Virginia din anul 1951 când am fost colegi la Institutul de Artă Cinematografică Buc. Am fost colegi cu Tov. Marcu Virginia în anul al cincilea 1951-1952.

În această perioadă Tov. Marcu Virginia era o studentă foarte silitoare ordonată și corectă. Era un exemplu de inițiativă și comportare. Și-a depășit în totdeauna în cadrul colectivului de cursanți profesional și social. Era dăruită clasei și un exemplu în lucru de până față. O colegă bună care ajuta sistematic pe colegii mai slabi la învățătură. Nu am știut cuiva să vorbească rău de Tov. Marcu Virginia. Din cele perioadă până în prezent nu am mai luptat-o pe Tov. Marcu Virginia aproape de loc.

Nu știu cum a evoluat mai profesional și politic. Nu-i cunosc situația familiară.

Amza Pellea

26-XI-1966.

* Cercetător, IRIR

În pregătire, un necesar instrument de lucru

Ghidul arhivelor comunismului românesc

Necesitatea cunoașterii trecutului recent nu mai trebuie demonstrată. Acest obiectiv important poate fi atins numai dacă specialiștii dispun de surse documentare autentice.

Pretexte și ciudățenii

Multe din acestea sunt încă inaccesibile, supuse fiind numeroaselor restricții stabilie, deseori, chiar de cei abilitați numai cu păstrarea lor. Uneori, excesul de zel al acestora face ca documentele să fie scoase din circuitul științific sub diverse pretexte: „la legat", „în cercetare" etc. Situații ciudate sunt și cele când descrierea din inventare nu se potrivește cu documentele din dosare, ceea ce înseamnă că descrierile au fost greșite sau, ceea ce este mai grav, documentele au fost scoase fără proces–verbal sau specificare în dosar. Probabil că aceste documente sunt îndosariate separat, în scopuri care depășesc interesul istoric.

Alte surse importante nu pot fi utilizate deoarece nu sunt inventariate sau, nici măcar, nu au fost predate Arhivelor Naționale, deși Legea nr. 16/1996 obligă în acest sens creatorii fondurilor. Cele mai multe din aceste fonduri sunt depozitate în condiții improprii, ceea ce va duce (dacă nu s-a întâmplat deja) la degradarea lor iremediabilă. La aceste situații nedorite se adaugă și alte procedee: distrugerea unor fonduri importante („cazul Berevoiești"), sustragerea de documente (presa postdecembristă abundă de cazuri de dosare de Securitate publicate).

Un caz deosebit este reprezentat de blocarea unor arhive, cel mai celebru și negativ fiind cel al arhivei fostei Securități, retrasă de la cercetare din mai 2000, în urma aplicării Legii „Ticu Dumitrescu". De fapt, această retragere a făcut un deserviciu major cercetării profesioniste prin anularea accesului (până la înființarea Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor fostei Securități) și limitarea acestuia (după înființare). Birocrația a fost extinsă prin impunerea obținerii unor noi aprobări din partea acestei instituții, care nici nu a intrat încă în posesia arhivei defunctei Securități, deși legea o îndreptățește în acest sens. Astfel, Colegiul CNSAS dă aprobări de cercetare pentru unele documente de existența cărora nici măcar nu știe, din moment ce nu le deține. Mai mult, nici fosta Securitate, nici Serviciul Român de Informații nu au pus niciodată la dispoziția cercetătorilor inventarele fondurilor, ci au răspuns cererilor formulate prin oferirea unor documente deseori diferite de cele specificate în solicitări. Grav mai este și procedeul reinventarierii documentelor preluate de la SRI, ceea ce produce o confuzie totală.

Cercetarea ahivelor mai este îngreunată și de probleme de ordin tehnic, ca prețul prohibitiv al copierii sau lipsa materialelor necesare (hârtie, toner etc.). După microfilme nu se poate copia, deoarece, se spune, nu există aparatura necesară. Ca și cum toate nu ar fi suficiente, se pierde mult timp pentru obținerea de alte și numeroase aprobări, inutile din moment ce documentele de patrimoniu date la studiu pot purta mențiunea privind interdicția. Uneori, se refuză copierea, pe motivul neîncadrării în tema de cercetare aprobată în urma solicitării cererii de acces în sălile de lectură.

Colaborare benefică

Astfel, deseori interesul și curiozitatea legitimă ale istoricului sunt prizonierele mentalității uneori absurde și limitate de obscurele interesele ale funcționarilor, care își iau puterea de a judeca până unde se poate întinde acest interes legitimă.

Această situație poate și trebuie să fie corectată. Ca parte a unui demers menit să facă mult mai transparent accesul la surse este viitorul ***Ghid al arhivelor comunismului românesc***, inițiat și coordonat de **Marius Oprea**. Scopul urmărit este elaborarea unui instrument de lucru pentru cercetătorii istoriei comunismului din România. Primul volum, aflat în stadiu avansat de elaborare, are la bază benefica colaborare dintre IRIR și Arhivele Naționale ale României, prin cercetătorii **Octavian Dascăl** și **Constantin Moraru**. Volumul va fi publicat în două variante, în volum și pe suport electronic, accesibil pe Internet. Ambele variante vor cuprinde inventarele tuturor fondurile de documente aflate în cercetare cu privire la perioada cuprinsă între 1945 și 1989, precum și descrierea unora dintre ele, ca și informații utile (adresele și programul sălilor de lectură, prețurile diverselor servicii și ale cărților editate în rețeaua Arhivelor Naționale etc.).

Lista fondurilor va fi structurată numai pe criteriul teritorial, pentru varianta tipărită. La acesta, se va adăuga și ordonarea pe criteriul tematic, în cazul variantei electronice. Descrierea lor va cuprinde informații generale, referitoare la locație, numele fondului, ani de referință, cantitatea documentelor din unitatea de fond și numărul de inventar, ca și informații particulare de interes, precum istoricul creatorului, genul, temele și criteriile de ordonare a documentelor, numărul de unități arhivistice pe ani, precum și eventualele date despre modificările care au intervenit în structura fondului după prima sa inventariere.

Așteptatul ghid este cu atât mai necesar cu cât el poate umple un gol, ajutând la depistarea unor surse de documentare necunoscute până astăzi. ■

Nicolae VIDENIE

Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului

O recentă apariție editorială, realizată sub egida Arhivelor Naționale, este una de excepție. ***Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului*** este o ediție de documente coordonată de Alina Tudor–Pavelescu (și la care au contribuit: Emanuela Chiriac, Margareta Chiva, Octavian Dascăl, Carmen Dobrotă, Afrodita Petrovici și Mihaela Tănăsescu, București, 2001, 455 p.). Realizatorii volumului ne propun spre studiu un număr de 90 de documente, esențiale pentru înțelegerea apariției și a evoluției partidului comunist din România în anii interbelici. Documentele publicate provin de la Centrul Rus pentru Păstrarea și Studierea Documentelor de Istorie Contemporană (fondurile 495, 509 și 539 din fosta arhivă a Cominternului), care conservă arhivele Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, Federației Comuniste Balcanice și ale „Ajutorului Roșu" Internațional.

Într-un moment în care „istoria Partidului Comunist este în România *o istorie în șantier*", cum bine arată coordonatoarea volumului, perceperea dimensiunilor mișcării comuniste în cele două decenii interbelice și a convergenței stabile a evoluției ei cu obiectivele politicii externe a URSS, exprimate în dimensiunea lor expansionistă de Internaționala a III-a Comunistă, constituie baza oricărui studiu cu privire la instaurarea regimului comunist în România. Practic, nu se poate face abstracție de interesele sovietice, exprimate în multe dintre documentele acum publicate, ca și de faptul că viața internă a partidului comunist era riguros dirijată din interiorul URSS.

Un prim document, un raport atribuit de autori (am spune, cu mari șanse de certitudine) lui Christian Racovski, aflat, în septembrie 1920, la Sofia, arată că Rusia ar trebui să mai aștepte „o perioadă de zece ani, în care masele de la sate și cele de la oraș să se proletarizeze", pentru a constitui o bază solidă în organizarea mișcării comuniste din România. Aceasta, cu atât mai mult cu cât puținii comuniști erau fie arestați, fie compromiși, precum reprezentantul Internaționalei a III-a la București, „Constantinescu, care ar fi căzut în patima beției și ar fi tocat o groază de bani". Nu era de mirare că gruparea socialiștilor de centru, estimată drept cea mai puternică atunci, a amânat, susține Racovski, de trei ori convocarea unui congres la care să se pună în discuție transformarea în partid comunist și aderarea la Internaționala a III-a. Alte documente care privesc perioada premergătoare Congresului din 8 mai 1921 ilustrează participarea delegației socialiștilor români la al II-lea Congres al Internaționalei a III-a, din decembrie 1920, unde s-a hotărât practic apariția PCdR, prin declarații de acord ale membrilor delegației cu cele 21 de condiții ale afilierii la Internaționala a III-a, incluzând „participarea activă și supunerea față de toate hotărârile Federației Comuniste Balcanice".

În împrejurările arestării participanților la Congresul din 8 mai 1921 și a inculpării delegaților care votaseră afilierea la Internaționala a III-a Comunistă, o altă informare, trimisă de astă dată din Viena, probabil de către Ghiorghi Dimitrov (nume conspirativ — „Dietrich"), face o interesantă descriere a evoluției din preajma Congresului și o analiză asupra perspectivelor funcționării în condiții legale a partidului comunist, confirmată și de grațierea, prin Decretul regal în 4 iunie 1922, a grupului de 271 de comuniști care votaseră afilierea. La fel de interesant este raportul adresat, către Executivul Internaționalei Comuniste, de Marcel Pauker, în 1922, în care acesta prezintă situația din partid, măcinat de la bun început de certuri și sciziuni, punând în mod deschis problema pe care agentura de spionaj sovietică o creează prin cooptarea comuniștilor, puși astfel în situația de a periclita funcționarea partidului în legalitate. Temerile erau, după cum a dovedit-o scoaterea în afara legii a comuniștilor, în 1924, prin Legea „Mârzescu", întemeiate.

Rapoarte la fel de sugestive relevă participarea delegațiilor din România la Conferințele Federației Comuniste Balcanice. Volumul mai cuprinde documente privind soarta voluntarilor comuniști în Spania (dintre care, cei mai mulți doreau să rămână și să „activeze" în Franța), date care relevă la cât se ridica, de pildă, bugetul partidului pe o lună (banii fiind, firește, furnizați de Moscova, îndeobște *via* Viena), sau scrisori ale unor comuniști prin care solicită ajutoare financiare. La fel de interesantă — și ilustrând aceeași latură a finanțării mișcării comuniste din România de către Internaționala a III-a — este activitatea „Ajutorului Roșu", destinat susținerii financiare a celor arestați și a familiilor lor.

Rezoluțiile comuniste în diferite chestiuni sunt de asemenea prezente în volum. De o deosebită importanță pentru înțelegerea caracterului antinațional al mișcării comuniste din România, este Platforma PCdR, din 1 noiembrie 1931, cu privire la problema națională, care arăta că „România și-a atins propriile tendințe imperialiste sub patronajul imperialiștilor

europeni, în mod forțat și împotriva dorinței întregii populații, cotropind Transilvania, Bucovina, Banatul, Basarabia și Dobrogea, a supus unei nemaiauzite înrobiri naționale opt milioane de unguri, germani, ruși, ucraineni, moldoveni, bulgari, turci ș.a.". „România Mare" era, în lumina aceleiași rezoluții, rezultatul unei „cuceriri imperialiste", care face din „păstrarea sistemului de la Versailles problema principală a burgheziei române, determinând politica ei față de popoarele asuprite și o situează pe aceasta în rândul celor mai activi vasali ai imperialismului european", în pregătirea unui „nou război contrarevoluționar împotriva URSS". Explicația adoptării acestei rezoluții antinaționale rezidă în componența etnică a partidului comunist.

Așa cum ilustrează procesul–verbal al unei Conferințe de partid ținute în martie 1938, la închisoarea Doftana, dintre cei 48 de delegați care au participat la aceasta, în pofida statutului lor de deținuți (fapt care ilustrează blândele condiții de detenție, adevăr ulterior grosolan falsificat în istoriografia comunistă), 11 erau români (mai puțin de un sfert), 20 erau evrei, cinci unguri, cinci ruși, patru bulgari și trei de alte naționalități.

Profilul intelectual al comuniștilor este reliefat de documente deosebit de interesante, între care se detașează chestionarele completate de participanții la Congresul al V-lea al PCdR, între care întâlnim un tovarăș muncitor, cu patru clase de școală primară și una gimnazială, „fără profesie, tot timpul în mișcare", de naționalitate „bulgar, supușenie românească" ș.a.

Nivelul redus de educație al comuniștilor este reliefat și de agramatele producții „literare" ale unui participant la acest Congres:

„Salutare ție patrie proletară
Vin să te vizitez mâhnit
Că eu duc viața cea mai amară
Și sunt încă nedesrobit

Învățămă meșteșugul desrobirei
Dămi ajutorul tău în grabă
Se fiu și eu țara fericirei
Ajutămă să fac această treabă".

Cum se știe, dorința mărturisită a acestui comunist semianalfabet — și a tovarășilor săi — s-a realizat la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, când, după principiul *cuius regio, eius religio,* a început sovietizarea țărilor ocupate de Armata Roșie. În numai cinci ani, vechile structuri din România au fost distruse cu violență, cu contribuția activă a comuniștilor despre care vorbesc documentele volumului editat de Arhivele Naționale, iar în locul lor s-a impus într-un ritm rapid un regim autoritar de inspirație sovietică. Sovietizarea estului și centrului Europei a fost înscrisă în strategia postbelică a URSS, enunțată în esența ei de Stalin la întâlnirea cu Tito, din aprilie 1945: „În războiul acesta nu este la fel ca în cel trecut, ci cel care ocupă un teritoriu își impune și sistemul său social. Fiecare își impune sistemul său acolo unde ajunge armata sa. Altfel nici nu poate fi!". Parcursul de la „imperialismul" României Mari, incriminat de comuniști în 1931, la imperialismul sovietic poate fi astăzi aprofundat, iar analiza mișcării comuniste din România în perioada interbelică, până în cele mai intime unghere ale ei, poate fi realizată grație efortului colectivului de cercetători ai Arhivelor Naționale.

Glorificarea propagandistică a Cominternului într-un afiș din 1923/1924

Sperăm că realizatorii volumului ***Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului*** își vor continua demersul, publicând și volume de documente care să contribuie la studierea regimului politic comunist din țara noastră. Astfel, cercetarea în domeniu nu va mai rămâne doar la îndemâna unor „inițiați", așa cum s-au petrecut lucrurile înainte de 1989, dar și o bună perioadă de atunci încoace. La fel, socotim salutar sprijinul dat de Ministerul Culturii și Cultelor la editarea acestui volum și nădăjduim că autoritățile statului își vor intensifica sprijinul (până acum mai mult simbolic) acordat efortului istoriografic de desprindere a cercetării istoriei recente a României de clișeele consacrate în anii comunismului și perpetuate, până astăzi, de unii nostalgici național–comuniști. ■

Marius OPREA

● Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului ●

● Martie 1944: moment fierbinte în relațiile româno–maghiare ●

● „Spaima" conducerii DIE ●

● Jandarmeria română — 125 de ani de existență ●

● „Dilemele istoriei": precizări necesare ●

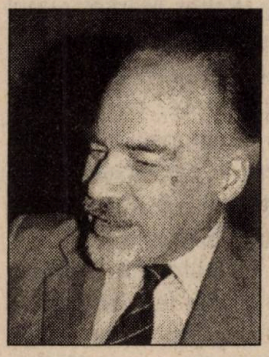

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (15)*

Academician Dan BERINDEI

Calorifere și zahăr

Am profitat de faptul că mă găseam în Anglia, pentru a lua parte, la Leicester, la o ședință a Comisiei internaționale de istoria presei. Am intervenit chiar în dezbateri când am auzit un canadian atacând cu multă energie presa din țările comuniste sub acuza de a reflecta pozițiile partidelor comuniste. Intervenția mea putea să supere ambele părți. I-am confirmat faptul că în țările comuniste presa exprimă poziția partidelor comuniste, ceea ce reprezenta o erezie față de „linia" de acasă, deoarece potrivit acesteia presa reprezenta *întregul* popor! Dar i-am mai spus — ceea ce, evident, nu i-a făcut plăcere — că mi se pare că și în țările capitaliste presa nu reflectă o reală presă *independentă*, ci totdeauna sau aproape totdeauna în spatele unui periodic se ascunde ceva... un trust, un partid, un om puternic din punct de vedere financiar etc.

Tot în toamna lui 1976, am putut profita de stipendiul DAAD. Mai înainte, în luna iunie, luasem parte, la Suceava, la o reuniune a unei Comisii româno–germane pentru manualele de istorie și geografie. Fusese o întâlnire foarte reușită. Din partea germană participaseră, între alții, Georg Stadtmüller și Mathias Bernath; a fost și un prilej pentru cei doi de a mă cunoaște **„în direct"**, timp de câteva zile, și, de atunci, trebuie să spun că amândoi mi-au manifestat o deplină prietenie. M-am străduit cu acel prilej să-i conving pe interlocutorii noștri că menționarea și prezența unor momente importante de istorie românească în manualele occidentale ar fi **obiectiv** de folos elevilor, dând ca exemplu unificarea românească din 1859–1861, absentă îndeobște din manualele de peste hotare, în care, ignorându-se procesul intern, se înfățișează cel mult constituirea României doar ca rezultat al hotărârii puterilor europene în Congresul de la Paris, din 1856.

În timpul stipendiului DAAD, am participat la o sesiune a Cercului de studii din Lüneburg cu o comunicare despre societățile secrete și mișcarea de eliberare a națiunii române în prima jumătate a secolului al XIX-lea, și am ținut o conferință: „Condițiile constituirii României moderne", la Universitatea din Köln. Ca un rezultat practic, făcând mari economii, am izbutit să

* Continuare din „Dosarele Istoriei", nr. 12/64, 2001, p. 50–53

achiziționez cinci calorifere cu reținere de căldură, care, timp de câteva ierni, ne-au fost de mare folos, rezolvându-ne, folosind curentul de noapte, problema atât de importanată a încălzitului casei.

Începând cu sfârșitul lui 1976, am reintrat într-o „perioadă fastă", în ceea ce m-a privit, din punctul de vedere al călătoriilor, în parte motivată prin accentul ce s-a pus pe centenarul independenței țării. Dar, din păcate, în interior nu se mai constata atmosfera anilor șaizeci, de după Declarația din aprilie. Efectele „schimbării" ori mai bine zis ale „frânelor" din 1971 se resimțeau pe plan ideologic, fără însă a căpăta intensitatea și trăsăturile supra-absurde ale anilor optzeci! Prin 1975, nu mai țin minte prea exact când, a avut loc o minicriză a zahărului, care a dispărut din „Alimentare", dar, mergând spre Comitetul Central, Ceaușescu s-a oprit, a controlat situația și în urma dispozițiilor sale zahărul a reapărut. Nu-mi dau seama dacă controlul a fost firesc sau „aranjat", „să dea bine" și să întrețină mitul „bunului împărat". Oricum, nu ne mai găseam în perioada ascendentă, pe toate planurile, a celei de-a doua jumătăți a deceniului al șaptelea al secolului al XX-lea.

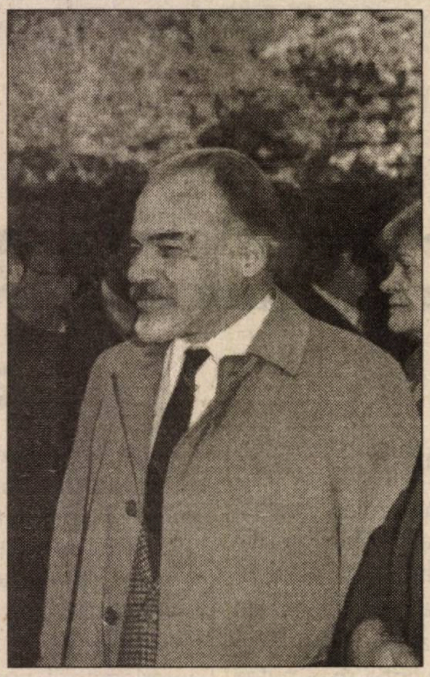

O situație stranie

Anul 1977 l-am inaugurat în afară, la Bautzen, în fosta RDG, unde am participat la o reunuine a Comisiei de studii slave a germanilor din Est și am vorbit despre revoluția română din 1848, în general aproape necunoscută lumii germane. Îmi amintesc situația relativ stranie în care m-am găsit împreună cu polonezul Henryk Batowski. La reuniune, luau parte și doi istorici sovietici. Din această cauză, germanii participanți au găsit de cuviință să folosească numai limba rusă, pe care eu n-o înțelegeam și pe care polonezul nu dorea s-o folosească. În consecință, noi am utilizat limba lui Goethe, iar germanii pe cea a lui Pușkin. După reuniune, am fost duși la Görlitz, o localitate relativ neînsemnată, unde ființau o veche societate savantă din veacul al XVIII-lea, ori mai bine zis localul ei, și un Conservator. Am văzut acolo o colecție de sute de Biblii, din toate timpurile și în toate limbile, și de asemenea o alta de sute de relatări de călătorie. Printre acestea, exista și manuscrisul relatării unei excursii pe Mont Blanc, cu desene, chiar a unor membri ai societății görlitzene, din primii ani ai secolului al XIX-lea.

Cu istoricii din fosta RDG am avut bune legături. Printre ei se numărau mulți cu excelente calități profesionale. Este însă drept că obedienta lor față de sovietici era uneori supărătoare. Paradoxal, atenția care mi-au arătat-o a fost alimentată de mai mulți factori: în primul rând, vorbesc limba germană; în al doilea rând, fără falsă modestie, realizau că eram serios în meserie, cum erau și ei; în al treilea rând, și tocmai aici era paradoxul, le plăcea la mine, fără a-și da întotdeauna seama, tocmai atitudinea mea nonconformistă față de „marele patron", pe care ei n-o puteau adopta!

L-am cunoscut bine, încă din anii '60, la București și apoi în Germania, pe Walter Markov, unul dintre cei mai buni cunoscători ai istoriei Revoluției franceze din 1789, recunoscut ca atare de istoricii francezi, ceea ce spunea mult. Era, cred, un sloven, în orice caz un slav balcanic, integrat însă perfect mediului german. Mic de statură, cult și inteligent și, totodată, printre puținii cu real interes față de români și de trecutul lor. Am intrat de pe atunci în relații bune cu Walter Schmidt, care era și membru al Comitetului Central al partidului comunist, dar înainte de toate era și este un excelent cunoscător al revoluției din 1848, și de asemenea cu Helmut Bleiber, excelent specialist al veacului al XIX-lea; cu amândoi am avut legături pe care le-am păstrat până astăzi.

În martie 1977, a avut loc teribilul cutremur de pământ. Lucram la birou, pe care a căzut, desprinsă din colțul tavanului, o mare bucată de fier. M-a salvat câinele nostru, Gupcă, care m-a îndemnat cu labele să mă ridic când a început cutremurul și s-a retras cu mine, tremurând, sub grinda ușii. Dacă aș fi rămas pe loc, probabil aș fi fost omorât! Au fost mii de morți în București și fiica mea, Ruxandra, care era la Cinematograful „Scala", a venit în fugă acasă, prin întuneric, pierzându-și o blăniță de leopard, pe care o avea de la mama mea. În seara următoare, am plecat la Paris, mergând pe jos până la gară, condus de Ruxandra. În oraș nu mai circulau tramvaiele și toată lumea era pe

străzi; de teama altor cutremure. La Paris, aveam să ajung cu o întârziere de 24 de ore, pierzând peste tot legăturile din cauza plecării cu întârziere a trenurilor din Gara de Nord, din pricina urmărilor cutremurului. La Budapesta, în gară, mi s-a furat o valijoară cu obiectele de toaletă, așa că am ajuns și neras la destinație. Îmi amintesc și acum primirea pe care am avut-o în Gare de l'Est, unde mă așteptau Stelian Oancea, pe atunci secretar cu atribuții culturale la ambasada noastră de la Paris (astăzi, domnia sa este ambasadorul României la Madrid), unchiul meu, Ilie Kogălniceanu, și fiul meu, Mihnea.

Dar, cum arătam mai înainte, centenarul independenței mi-a fost personal benefic. Nu mulți erau capabili de a ține liber conferințe, pe teme uneori variate, depinzând nu rareori de cunoștințele relative ale organizatorilor. În călătoria pe care am întreprins-o în Franța, în martie 1977, după seism, invitat de Ministerul Afacerilor Externe al Franței, am efectuat un turneu de conferințe, vorbind la Universitățile din Strasbourg și Toulouse, la Școala Superioară Administrativă din Metz — unde voi mai fi invitat încă în câteva rânduri, în anii următori — și la Asociația France-Roumanie, la Paris. Temele au fost variate: „Trăsături generale ale istoriei României", „Politica externă a României și premisele ei istorice" și evident „Obținerea independenței României". Aproape peste tot mi s-a cerut să întregesc conferința cu informații despre cataclismul pe care-l suferise România. M-a însoțit unchiul Ilie Kogălniceanu, strănepotul „statuii", care era stabilit în Franța, ca reprezentant al Quai d'Orsay-ului, care mi-a oferit și posibilitatea de a achiziționa cărți de specialitate în valoare de 500 de franci, pe baza unui bon al Ministerului de Externe al Franței, un dar deosebit de plăcut. Am stat, în contul ministerului francez, în cele mai luxoase hoteluri.

L-am cunoscut atunci pe François Dreyfus, la Strasbourg, mulți ani primar adjunct al orașului, gaullist, dar, totodată, și profesor de istorie contemporană la Universitate, care m-a invitat cu Ilie la dejun, la el acasă. Avea să vină și în România, după un an, și, deși oaspete al Academiei, cei de la Relații l-au neglijat în așa măsură, încât nici la plecare, la Otopeni, n-au venit; din fericire, l-am condus atunci eu și am mai dres puțin iritarea firească a oaspetelui nostru. Tot în martie 1977, l-am revăzut, la Toulouse, pe Charles-Olivier Carbonell, profesor de istoriografie, pe care-l știam din 1968; avea și el să mă invite, după aceea, în câteva rânduri, la conferințe, la Montepellier, unde se strămutase.

Despărțire de Mihnea

Cu prilejul acestei călătorii în Franța din primăvara lui 1977 și a acestor conferințe, am avut sentimentul unei părăsiri. Când am vorbit la Asociația France-Roumanie, fiul meu, Mihnea, mi-a declarat că nu poate veni, deoarece trebuia să-l viziteze la spital pe Paul Goma! El se situa acum, după o perioadă de neutralitate, pe poziții din ce în ce mai critice la adresa regimului de la București. În perioada următoare, supus și presiunilor,

cartea de istorie:
cinste autorului, cinste editorului

Editura CORINT colecția „Istorie — Opere fundamentale"

Lucien Musset, *Invaziile*, vol. I, *Valurile germanice*, prefață de acad. Dan Berindei, București, 2002, 320 p.; vol. II, *Al doilea asalt împotriva Europei creștine (secolele VII–XI)*, București, 2002, 251 p.
preț: vol. I — 150.000 lei; vol. II — 140.000 lei

Pentru comenzi și informații, adresați-vă la: **Editura CORINT**, Difuzare și Clubul Cărții, str. Teodosie Rudeanu, nr. 21, sector 1, București,
tel.: 222.19.49, 223.19.28; fax: 222.40.34; e-mail: corint@dnt.ro

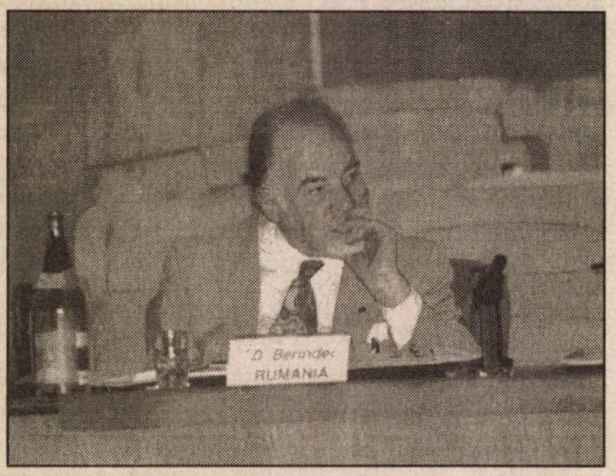

Reprezentant de mare clasă al istoriografiei naționale, academicianul Dan Berindei, președintele Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române, a fost recent distins cu Ordinul „Steaua României", în grad de Cavaler, conferit personal de șeful statului pentru merite excepționale în dezvoltarea și afirmarea — în plan național și universal — a culturii române.

Colaboratorii și membrii redacției revistei „Dosarele Istoriei" îl felicită din toată inima pe ilustrul istoric pentru înalta și absolut meritata distincție ce i s-a acordat.

am fost constrâns să aleg soluția unei despărțiri până la vremuri mai bune, întrerupând orice legături, pentru a evita să fiu utilizat și manipulat în sensuri pe care nu le puteam accepta. Mai trebuie să adaug, însă, că nu eram de opinia lui în acel moment și continuam să sper în posibilitatea de a se acționa din interior pentru ameliorarea unui regim, care, ce este drept, încă nu apucase pe căile deplinului absurd.

În luna mai 1977 — împreună cu Grigore Geamănu, Ștefan Pascu și Vasile Maciu —, am efectuat alt turneu, în Belgia și Luxemburg. Am ținut o conferință la Asociația Belgique-Roumanie, chiar la Bruxelles, despre condițiile internaționale din 1877, și o alta, organizată de Ministerul Afacerilor Culturale din Luxemburg, consacrată chiar centenarului independenței României; am vizitat și Universitatea Louvain–la–Neuve. Colegii mei de drum n-au fost... la înălțime. Geamănu, care vorbea foarte bine franțuzește, cam nu era în temă cu 1877 și, în plus, nu-l interesa decât că făcea „o baie în Occident". Altfel, era un om amabil și drăguț. Maciu, mult îmbătrânit, nu mai avea simțul orientării și trebuia să mă țin de el să nu se rătăcească, până și în hotel, iar Pascu, care se voia pe primul plan, vorbea o franțuzească execrabilă și nici nu era totdeauna în temă! M-a impresionat atunci călătoria dintre Bruxelles și Luxemburg, efectuată la reântoarcere, în toiul nopții, pe minunatele șosele iluminate — în galben — ale Belgiei.

Peste câteva săptămâni, eram la Roma, unde vorbeam la Accademia di Romania, în minunatul edificiu ridicat în perioada interbelică, despre „Ecourile constituirii Italiei moderne în presa românească". Două luni mai târziu, în august, luam parte, la Sibiu, la o sesiune a Cercului de studii al sașilor din Gundelsheim–Heidelberg, iar toamna eram din nou în Franța. Am vorbit atunci, în cadrul colocviului organizat de Georges Castellan, despre „România și problema orientală (1875–1878)" și, la Aix–en–Provence, despre „Tineri patrioți români și cercurile democratice franceze în ajunul revoluției din 1848". La colocviul lui Castellan a luat parte și Radu Florescu (venit de la Boston), care îmi plăcea prin fidelitatea pe care o purta României; cu el am luat masa la un frate al său, bancher. La colocviu a mai participat și Florin Constantiniu, trimis oarecum „supranumerar" din țară, pe care Castellan l-a înscris la fața locului în program, dar a avut și nedelicatețea de a nu-l invita la dineul de încheiere...

Anul l-am încheiat la Geneva, unde, împreună cu Camil Mureșan, am luat parte la un colocviu româno–elvețian consacrat independenței României, pe care-l organizase Institutul Universitar de Relații Internaționale. Am fost găzduiți la „Hôtel des Berges", luxos, acolo unde, cu câteva decenii mai înainte, ne precedase Titulescu. Geneva, revăzută atunci și unde aveam să mai revin, îmi plăcea și-mi place prin aspectul, dar și prin sobrietatea ei opulentă.

Această integrare „internațională" a mea și desigur calificarea au contribuit la „salvarea" mea, ca și prudența și — aș spune — onestitatea mea de comportament. Nu vedeam vreo posibilitate de răsturnare internațională și, de altfel, această posibilitate de răsturnare internațională avea să se ivească abia la sfârșitul deceniului al nouălea și, în plus, mai aveam încă iluzia, evident greșită, a unor remedieri interne. În consecință, am evitat să mă implic în atitudini și acțiuni, pe care în acel moment — o scriu cu toată franchețea —, le consideram inutile și chiar dăunătoare. În afară de aceasta, consideram — și consider și astăzi — că „rufele se spală

în familie" și că era și este profund dăunător pentru țară a exercita critici peste hotare, la „Stambul", deoarece anumite imagini rămân imprimate pentru lungă vreme, chiar și după ce în interiorul respectivei țări cauzale și situațiile care le-au generat au dispărut. În plus, capacitatea de comprehensiune a celor din afară este relativă față de fenomenele interne ale unei alte țări. Faptul în sine n-a însemnat că nu aveam o atitudine critică, dar evitam să vedetizez „răul" în afară, preferând a vorbi despre lucrurile pozitive. Dar dacă nu criticam — cum o făceau foarte mulți, care în țară profitau de toate „binefacerile" regimului în ființă, iar în afară se arătau tare critici... — eram departe de a fi un „propagandist" al cuplului prezidențial. Pe de altă parte, nu puteam să mă alătur unui cor al denigrărilor, mai ales atunci când nu era cazul. Aveam sentimentul, în continuare, că România se află pe o poziție mai independentă decât celelalte țări-satelit ale Uniunii Sovietice și, în interior, speram încă într-o reluare a cursului de la mijlocul anilor '60. Era evident o iluzie, deoarece, din păcate, evoluția era într-un sens contrar, dar, am fost totdeauna un optimist, chiar când nici nu mai era cazul! Oricum, această atitudine — probabil sesizată și urmărită prin informatori — a contribuit la menținerea mea în circuitul internațional, în ciuda din ce în ce mai accentuatei implicări a fiului meu în acțiuni politice.

Pe poziții, românii și iugoslavii

În martie 1978, am fost invitat de Academia Nansen să țin o lecție despre „Problema Orientală în 1875-1878", publicată apoi în „Österreichische Osthefte". În toamna aceluiași an, am luat parte la două colocvii — unul la Lüneburg, celălalt la Mainz — și am ținut și trei conferințe în spațiul german. La Lüneburg, am vorbit despre „Călătoriile lui Dinicu Golescu", iar la Mainz, despre „Procesele de modernizare în România între 1849 și 1877". Participarea la Mainz a fost „cu cântec"! Iritată de organizarea unei expoziții „unificatoare" a spațiilor germane, la Berlin, Uniunea Sovietică a comandat participanților sovietici la colocviul de la Mainz consacrat Congresului de la Berlin să se retragă. Aceeași dispoziție au primit-o și bulgarii, ungurii și redegiștii, care au trebuit să ia trenul și să plece; un polonez a ales o cale ingenioasă: s-a declarat bolnav și n-a părăsit camera până nu s-a încheiat colocviul. N-au rămas pe poziții decât românii și iugoslavii!

Conferințele le-am ținut la Universitatea din Mainz și la cea din Berlinul de Vest — prezența în fosta și viitoarea capitală fiind salutată de germani ca o manifestare de frondă — și, de asemenea, pe drumul reîntoarcerii, la Institutul Sud-Est European din Viena. Am vorbit despre „Anul 1848 în Țările Române", „Bazele europene ale mișcării de înnoire din Țările Române spre mijlocul secolului XIX" și „Stat național și cultură națională la români în secolul XIX".

Lucram, totodată, la cartea mea *Epoca Unirii*, care avea să apară în 1979, la 120 de ani de la eveniment. De asemenea, printre preocupările mele se găsea și apropiatul Congres Internațional de Științe Istorice, care urma să se desfășoare la București. În calitate de secretar al Comitetului Național al Istoricilor, mi-a căzut pe umeri greutatea organizării. Fără falsă modestie, aveam să fiu — ceea ce a spus public, la încheierea Congresului, în fața miilor de congresiști, Aleksander Gieysztor, președinte intrat atunci în funcție al Comitetului Internațional de Științe Istorice — „la cheville ouvrière" (pivotul sau sufletul unei acțiuni) a maroi reuniuni științifice.

În toamna lui 1979, au venit la București membrii biroului internațional. Bietul profesor Mihai Berza, grav bolnav, măcinat de cancer, era într-o stare de epuizare totală. Cu toate acestea, ca membru ales al Biroului Internațional, el ar fi trebuit să joace rolul central din partea organizatorilor români. Am avut o ședință de lucru, la Institutul de Studii Sud-Est Europene; urma apoi să mergem să vizităm localurile destinate Congresului — Ateneul, Sala Mică a Palatului, cele două clădiri ale Universității. Berza m-a chemat deoparte și mi-a spus că nu poate merge în această vizită; am fost puțin șocat. Era membru al Biroului Internațional și totodată gazdă! Nu-mi dădeam seama cât de bolnav era. Vreo zece zile mai târziu, mă aflam la Paris și, sunându-l pe Michel François, extraordinarul secretar general al Biroului CISH (căruia i se spunea „Monsieur CISH"), mi-a anunțat moartea lui Berza. Atunci am înțeles teribilul efort pe care acesta îl făcuse în primirea oaspeților. Împreună cu Biroul, am făcut atunci, la începutul toamnei lui 1979, o excursie în Oltenia, ei fiind literalmente încântați. Îmi amintesc cum, la Mănăstirea Cozia, Miguel Batlori, erudit profesor spaniol, dar și aparținând ordinului iezuit, s-a precipitat să se prosterneze în fața mitropolitului Nestor al Olteniei! La Mănăstirea Horezu, ni s-a oferit un prânz, la care a participat și mitropolitul Nestor, care era președintele Comisiei Naționale de Istorie Eclesiastică, în ambianța unică a mănăstirii și a minunatelor locuri unde ea a fost ridicată de voievodul ctitor Constantin Brâncoveanu. ■

(va urma)

EXCLUSIVITATE • la orizont, o nouă apariție editorială • EXCLUSIVITATE

Martie 1944 : moment fierbinte în relațiile româno–maghiare (2)*

Petre ȚURLEA

Vom plăti palmele !

Pe 10 martie 1944, SSI (Agentura Front de Vest, Centrul nr. 3) transmitea un exemplar din Moțiunea poporului român adresată guvernului, expediată de intelectualii români din Brașov lui Ion Antonescu. Se cerea adoptarea unor măsuri de represalii, după acțiunile de la Cluj. În același document al SSI, era consemnat și textul telegramei adresată de același grup de intelectuali episcopului Hossu: „Românii din Țara Bârsei, adunați la Brașov, profund îndurerați de maltrarea IPS, vă împărtășesc cu dragoste de frate durerea și vă îndeamnă să duceți și de aici înainte crucea de martir dusă de Klein Samuel Micu. Palmele date României le vom plăti cu dârzenie“[13]. În aceeași zi de 10 martie, Agentura Ardeal a SSI transmitea, de la Turda, că acțiunile maghiarilor din Cluj au trezit o vie agitație a românilor din oraș: „Atât refugiații, cât și întreaga opinie românească este [*sic!*] scandalizată de îndrăzneala ungurească și de huiduirea episcopului Hossu pe care l-au scuipat. Toată lumea așteaptă ca guvernul român să ia o atitudine promptă și hotărâtoare, deoarece dacă aceste hiene vor vedea că sîntem nepăsători de actele pe care le-au făcut, neinteresîndu-ne de soarta românilor subjugați, situația celor robiți se va înrăutăți, iar ungurii vor prinde curaj“. Refugiații din Transilvania de Nord, care locuiau în zona Turda, Sibiu, Arad, au cerut să se organizeze manifestații împotriva acțiunilor ungurilor, „care de la cedare și până în prezent nu au făcut altceva decât să-și bată joc de tot ce este românesc, atât prin împușcări, asasinări, schingiuiri, cât și pe cale propagandistică“[14].

La București, se anunța o manifestație publică de protest față de evenimentele de la Cluj, pentru 12 martie 1944. Printre inițiatori erau consemnați: dr. Vitican, fost președinte al Centrului Studențesc Cluj; dr. Istrati, fost secretar general la Minsiterul de Finanțe; maiorul Gheorghe Beleuță. Își anunțase participarea și generalul Nicolae Rădescu, viitor prim–ministru; la fel, reprezentanți ai partidelor politice[15]. Pe 13 martie, SSI făcea un raport detaliat asupra manifestației din ziua precedentă. La Teatrul Național din București avusese loc comemorarea lui Horea, Cloșca și Crișan, despre martiriul cărora conferențiase istoricul Vasile Netea; încheiase cu îndemnul ca jertfa celor trei martiri să fie un imbold pentru jertfa tuturor românilor care luptă pentru „redobândirea Ardealului furat“. Cuvântarea a fost primită cu entuziasm. A urmat manifestația publică din fața Teatrului Național. Repetat, oratorii au cerut mobilizarea generală a poporului român pentru a elibera Transilvania; a fost înfierată atitudinea brutală a ungurilor; s-a cerut anularea Dictatului de la Viena. „Datoria Regelui și a Mareșalului — s-a spus — este să ne dea pentru totdeauna Ardealul, așa cum ne-au promis, fără întârziere, căci paharul suferințelor s-a umplut și a început să

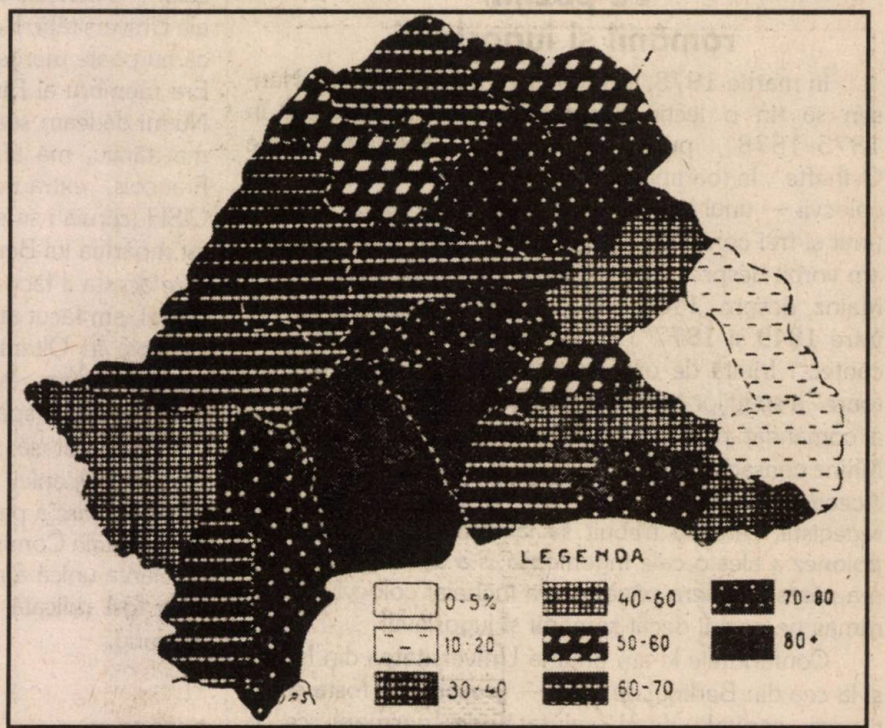

* Fragment din volumul, aflat în pregătire, ***Transilvania de Nord–Est, 1944–1952***, al colaboratorului nostru, prof.univ.dr. la Facultatea de Istorie, Universitatea Creștină „D. Cantemir“, București; continuare din „Dosarele Istoriei“, nr. 3/67, 2002, p. 59–62

se reverse". Principalii oratori — Ilie Lazăr, Grigore Forțu, Ghiță Pop — au atacat indirect atitudinea germană față de România. Cum majoritatea vorbitorilor era formată din membri marcanți ai PNȚ, s-a lăsat impresia a fi o manifestație a acestui partid, cu girul tacit al autorităților. Din Piața Teatrului, manifestanții, încolonați, au mers în Piața Palatului Regal; dar regele nu era în București. Deși existaseră temeri că studenții vor ataca reprezentanța diplomatică a Ungariei, aceștia au demonstrat într-o perfectă ordine. Nu s-a înregistrat nici un incident. SSI menționa și felul cum a reacționat lumea politică. O parte a acesteia credea că manifestația a fost opera guvernului, sugerată chiar de Ion Antonescu, cel care urma să aibă o nouă întrevedere cu Hitler; dorea să-i ceară retrocedarea Transilvaniei de Nord, putând să afirme că cererea este expresia voinței poporului român. Alții credeau că manifestația a avut la bază chiar o înțelegere între mareșal și anglo–americani: în cazul când Germania se opunea retrocedării Transilvaniei de Nord, România va avea pretextul să încheie pace separată cu Națiunile Unite, care-i vor garanta vechile frontiere. Cercurile legionarilor simiști aveau o părere critică: manifestația a fost opera elementelor democratice, având sprijinul guvernului; a deschis ochii Germaniei asupra mentalității din România, a dorinței de a nu se mai continua războiul cu Rusia, ci de a se recâștiga Transilvania; „Legionarii vor să speculeze ușurința guvernului și să sugereze reprezentanților Germaniei că a sosit momentul ca țara să fie guvernată de un guvern legionar de mână forte, care trece peste cadavre când este vorba de interesele României naționaliste, nu ale democraților plini de fumuri care se lasă conduși de Iuliu Maniu". Liberalii au criticat politicianismul unor oratori țărăniști. În schimb, național–țărăniștii s-au arătat foarte mîndri de rezultatul manifestației, „care a afirmat forța și popularitatea zdrobitoare a organizației PNȚ"[16]. Un alt document al SSI aduce noi amănunte: numărul participanților era de aproape 8.000; la Palatul Regal s-a depus un memoriu; pe tot parcursul, s-au cântat cântece patriotice; la orele 14.20, au ajuns la Președinția Consiliului de Miniștri, unde a ieșit în balcon Ion Antonescu, care a promis că nu va uita nici o brazdă românească[17]. Agenția „Havas" transmitea, chiar în după–amiaza zilei de 12 martie, că în fața Președinției Consiliului de Miniștri, „mii de persoane au reclamat o imediată soluționare a problemei alipirii Transilvaniei la patria–mamă. Mareșalul Antonescu, Conducătorul Statului, a apărut la balcon. El a declarat manifestanților că «Totul va fi făcut pentru liberarea Transilvaniei de Nord». Conducătorul a fost lung aclamat"[18]. Mai pe larg era știrea Agenției „Europress": avusese loc o manifestație în fața Teatrului Național din București, „cu caracter revizionist", prilejuită de comemorarea lui Horea, Cloșca și Crișan, condusă de personalități transilvănene proeminente și de studenți; s-a protestat contra agresiunii la care erau supuși românii în Cluj; s-a afirmat că Dictatul de la Viena a fost nedrept pentru România, iar răspunzător era Ciano. Forțu, fost comisar general pentru refugiați, a spus: „Paharul este plin și cerem mareșalului să mobilizeze întreaga națiune spre a ne lua drepturile înapoi". Dacă va fi nevoie de luptă, „românii trebuie să ajungă până la Budapesta, unde regele Mihai va fi încoronat ca rege al tuturor românilor". Alt vorbitor, Ilie Lazăr, chiar l-a criticat pe Ion Antonescu: „Când a ajuns la cârma statului, ne-a spus că ne va da înapoi Clujul, dar nu ni l-a arătat încă. Nouă ne trebuie o politică fără compromisuri. Politica oportunistă dusă astăzi alături de Axă va putea fi doar atunci reabilitată dacă ni se va da totul înapoi"[19].

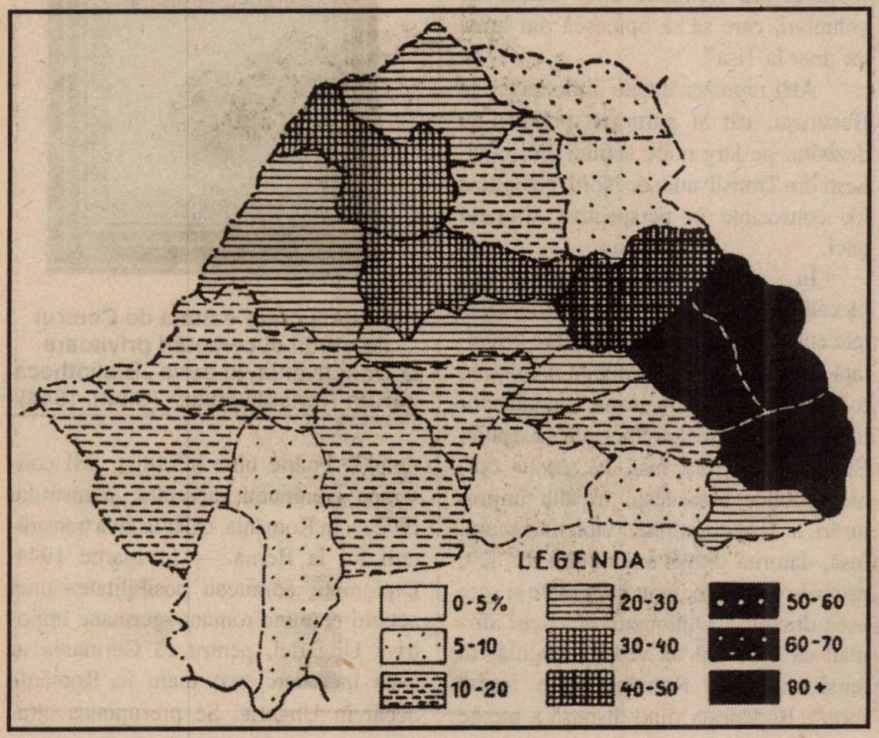

Realitatea demografică din Transilvania în anii interbelici: românii (în p. 50) și maghiarii (alăturat); după Silviu Dragomir, *La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne*, Sibiu, Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania, 1943, p. 10–11)

„Admonestare" studențească

Un larg ecou au avut noile acțiuni antiromânești din teritoriul ocupat de

Ungaria, în rândul studenților Universității „Regele Ferdinand I", mutată de la Cluj la Sibiu. Au hotărât organizarea unei manifestații de stradă; rectorul, Iuliu Hațeganu, s-a opus, pentru a evita posibile dezordini și crearea unui pretext pentru un conflict diplomatic cu Germania și Ungaria. În semn de protest, studenții au afișat o „admonestare" la adresa rectorului, acuzat că în trei ani nu întreprinsese nici o acțiune pe față împotriva Ungariei. Pe 9 martie, la presiunea unei delegații a studenților, Iuliu Hațeganu admite necesitatea unei demonstrații de protest, concomitent cu redactarea unei moțiuni în mai multe limbi, care să fie trimisă legațiilor diplomatice de la București și universităților din Europa[20]. În efervescența momentului, la Sibiu a circulat zvonul că România se pregătește pentru război cu Ungaria; se baza pe afirmația, din Comunicatul guvernului, conform căreia acesta va răspunde față de cele petrecute la Cluj, precum și pe vestea chemării grabnice la București a generalului Macici, comandantul Armatei I; în plus, în oraș se aflase de convorbirea telefonică între rectorul Iuliu Hațeganu și mareșalul Ion Antonescu, afirmându-se că acesta din urmă ar fi promis că, în aprilie, Universitatea românească va fi reinstalată la Cluj[21]. Pe 11 martie, o delegație a studenților sibieni este primită de Ion Antonescu. În Sibiu, sunt răspândite manifeste antimaghiare — unul chiar în versuri. Toate manifestațiile au fost, însă, pașnice, rectorul reușind să le țină sub control, chiar dacă a trezit protestele studenților radicali[22].

Și în alte localități, cele întâmplate la Cluj au primit riposta populației românești. O notă a SSI, din 15 martie 1944, menționa situația din Beiuș: „Întreaga populație românească, dar mai ales marea masă a refugiaților, este revoltată din cauza noilor atrocități comise de unguri". Comunicatul guvernului de la București era comentat cu satisfacție, dar, lumea se întreba: Până când va mai tolera poporul român această stare nedreaptă? Intelectualii de vază, precum și țăranii fruntași, își strâng pumnii și scrîșnesc din dinți, pentru batjocura pusă pe frații lor din Ardealul vremelnic cedat". Supărarea era și la adresa comisiilor mixte germano–italiene de anchetă care, deși atrocitățile ungurești erau evidente, nu au dat nici o satisfacție românilor. Nici măcar după căderea lui Ciano — cunoscut susținător al Ungariei — situația nu s-a schimbat. Nota se încheia pe un ton de alarmă: „Situația este îngrijorătoare, deoarece se pot aștepta eventuale retorsiuni ale populației românești în contra ungurilor de la noi"[23]. Tot SSI transmitea din Brașov un exemplar din manifestele difuzate în rândul refugiaților ardeleni de către Gavrilă Olteanu, autorul incidentului de la Brașov. Era intitulat „Către pribegii Ardealului nostru de Nord": „Gândul nostru este Transilvania, care este TOTUL vieții noastre. Cu credința în Dumnezeu, așteptările noastre nu sunt zadarnice; de la această credință nu ne clatină nimic pe lume. [...] Catehismul nostru este: întoarcerea la vetrele noastre strămoșești [...], de a pune pietrele de hotare României rotunde cum a fost și va fi". Metoda propusă pentru atingerea scopului era formarea unor unități de voluntari, care să se oprească din lupta lor doar la Tisa[24].

Atât reprezentanțele diplomatice la București, cât și partidele politice au dezbătut pe larg noile acțiuni antiromânești din Transilvania de Nord, posibilele lor consecințe în perspectiva viitoarei păci.

În corespondența diplomatică plecată din București spre diferite capitale europene, în martie 1944, era reflectată fidel încordarea deosebită în relațiile româno–maghiare în urma vandalismelor de la Cluj. Divizia Specială a Legației Elveției considera, însă, că reacția opiniei publice românești, în alte împrejurări, ar fi fost mult mai violentă; acum, însă, datorită gravei amenințări din Est, privirile românilor erau îndreptate și spre acea direcție[25]. Diplomații elvețieni afirmau că „punctul de vedere maghiar în tensionarea cu România este foarte ferm", Budapesta fiind dispusă a merge până la ultimele consecințe în apărarea părții din Transilvania ce i-a fost dată prin Dictatul de la Viena; chiar dacă vor fi presiuni germane, Ungaria este dispusă să facă război pentru Transilvania. Se consemna presupusul raționament al guvernului maghiar: în împrejurările date, România nu poate ataca Ungaria; la presiuni sprijinite de Germania se va rezista până la război și chiar cu război, pentru că un eventual conflict în spatele liniilor germane nu ar conveni OKW-ului. Și, chiar dacă se va declanșa un război româno–maghiar, faptul ar folosi Ungariei, căreia URSS îi va fi recunoscătoare pentru că a creat dificultăți Germaniei, și-i va recunoaște posesiunea asupra Transilvaniei de Nord. De acest raționament avea cunoștință și ministrul Germaniei la Budapesta, ceea ce conducea Legația elvețiană la București să creadă că „lucrurile se vor liniști în scurt timp"[26]. Foarte bine informat, SSI consemna conținutul raportului ministrului Elveției în România, chiar în ziua transmiterii lui la Berna — 11 martie 1944. Diplomații admiteau posibilitatea unei acțiuni comune româno–germane împotriva Ungariei, pentru că Germania ar avea încredere mai mare în România decât în Ungaria. Se presupunea atra-

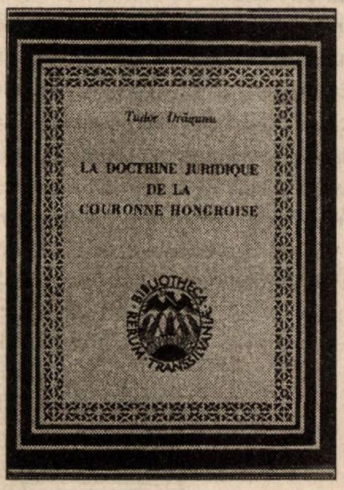

O altă lucrare editată de Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania, în seria „Bibliotheca rerum Transsilvaniae" (Sibiu, 1944)

gerea în această acțiune și a Sloveniei — acesta fiind și scopul secret al sosirii la București, în acele zile, a unei delegații slovace de ofițeri de Stat Major[27]. De altfel, așa arăta și forma inițială a planului german de ocupare a Ungariei — „Margareta I" — trebuiau să participe România și Slovacia, atrase prin satisfacerea intereselor lor teritoriale legitime. Un plan de ocupare fusese pregătit și pentru România — „Margareta II" — cu implicarea Ungariei și Bulgariei[28].

Încordare germano–ungară

Interesul Germaniei în dispută româno–maghiară, din martie 1944, și posibilul său amestec erau ușor de întrevăzut, fiind determinate de poziția geostrategică a regiunii. În timpul întâlnirii de la Klessheim, din 26–28 februarie 1944, cu Ion Antonescu, Hitler s-a arătat convins de loialitatea acestuia și, astfel, planul „Margareta II" a fost abandonat; totodată, însă, s-a părăsit și ideea atragerii României și Slovaciei în aplicarea planului „Margareta I", dar și ideea retrocedării Transilvaniei de Nord către România în acel moment[29]. La București, conform notei SSI din 9 martie 1944, se răspândise știrea retrocedării posibile a Ardealului, producând vii frământări în lumea politică: „Vizita mareșalului Antonescu la Führer domină toate preocupările lumii politice de la noi. Deși Ion Mihalache și dr. Nicolae Lupu au refuzat să dea detalii cu privire la conversațiile pe care le-au avut cu dl. vicepreședinte al Consiliului [*Mihai Antonescu*], totuși după aceste audiențe cercurile politice au rămas cu impresiunea că încordarea raporturilor dintre guvernul Reichului și guvernul maghiar a determinat o nouă atitudine a Führerului față de problema Ardealului de Nord". Leon Scridon, comisarul general al refugiaților, oferise lui Constatin Hagea, directorul ziarului „Ardealul", lui Constantin Nacu și Ghiță Popp mai multe informații care au fost imediat răspândite în București, deși exactitatea lor era mai mult o aspirație decât o realitate: Hitler ar fi declarat lui Antonescu, în timpul întâlnirii, că s-a convins de drepturile României asupra Ardealului și că, față de perfidia politicii maghiare, este decis să înapoieze regiunea României; că această înapoiere va avea loc în cel mult două luni, interval în care trupele germane vor ocupa Ungaria, iar cele române Transilvania de Nord. „Aceste versiuni au stârnit un interes considerabil în toate cercurile politice, unde problema Ardealului de Nord este socotită esențială pentru viitorul țării. De aceea, comitetele (de conducere ale) diferitelor grupări politice s-au grăbit să ia în examinare chestiunea și să-și precizeze atitudinea". În cadrul PNL au avut loc schimburi de vederi între Dinu Brătianu, Gheorghe Brătianu, dr. Constantin Angelescu, Bebe Brătianu, Vasile Sassu, dr. Emil Costinescu ș.a. Concluzia la care ajunseseră liberalii era realistă: Germania nu era interesată să tulbure spatele frontului printr-o nouă redefinire a granițelor; „Totuși, conducerea liberală e de părere că, dacă germanii sunt dispuși să ne retrocedeze Ardealul, nu există vreun motiv ca România să ezite de a-l lua în imediata stăpânire. Aceasta întrucât reluând Ardealul n-am primi din partea Germaniei un teritoriu nou, ca o răsplată pentru politica noastră filogermană — cum s-a întâmplat în cazul Ungariei și Bulgariei —, ci ni s-ar reda o regiune ce ne-a fost odată conferită de Marile Puteri și care ne-a fost răpită printr-un act de forță al puterilor Axei". PNL se temea, însă, ca retrocedarea Transilvaniei de Nord să nu fie condiționată de noi angajamente militare ale României pe frontul de Est alături de Germania. Acceptarea unei asemenea condiționări ar avea două dezavantaje: noi pierderi umane; ar crea Țării o situație și mai rea în fața puterilor occidentale și a URSS, care vor decide pacea. Ca urmare, concluzia liberalilor avea o anumită ambiguitate: dacă problema retrocedării Transilvaniei de Nord, prin bunăvoința Germaniei, „se va pune în mod real, să se facă un demers la dl mareșal Antonescu, pentru a-l decide să nu împingă politica germanofilă prea departe". Conducerea grupării Gheorghe Tătărescu și-a pus problema dacă este oportun pentru România să reia Transilvania de Nord de la germani și „să-și ia răspunderea consecințelor de ordin politic și militar a unui asemenea act, în timp ce întreaga lume își dă seama că Germania pierzând războiul nu poate fixa o ordine teritorială definitivă". Tătărescu se îndoia de realizarea făgăduielilor germane și, de aceea, conducerea grupării sale nu a luat nici o hotărâre. La PNȚ, „chestiunea a provocat cea mai mare fierbere" și pentru faptul că majoritatea celor din conducere erau ardeleni. S-a ajuns la concluzia că Hitler nu este în măsură să provoace schimbări teritoriale în Europa Centrală, pentru că și-ar complica situația politică și militară — în condițiile ofensivei sovietice și a așteptatei debarcări în Vest. „De aceea, cercurile național–țărăniste cred mai degrabă că făgăduiala lui Hitler, dacă ea s-a produs, urmărește un dublu joc: pe de o parte, să exercite o presiune asupra politicii maghiare care șovăie; pe de alta, să susțină interesul românilor pentru războiul german". Problema oportunității reluării Transilvaniei de Nord se mai pusese, în conducerea PNȚ, în urmă cu câteva luni; atunci părerea unanimă fusese că „Ardealul trebuie reluat. Nu primim un dar de la germani. E vorba de o reparație. Posesiunea de fapt este o situație de superioritate la Conferința Păcii". Chiar Maniu fusese categoric pe această poziție. Însă, în martie 1944, ca urmare a evoluției situației internaționale, se formaseră mai multe opinii în PNȚ: unii, în frunte cu Mihai Popovici, au rămas pe vechea poziție; alții se gândeau la consecințele politice ale unui asemenea act — răspândeau presupunerea că Hitler i-ar fi cerut lui Antonescu un milion de soldați în schimbul Ardealului. Ghiță Popp avea un raționament corect pentru cazul retrocedării Transilvaniei de Nord de către germani: posesiunea românească ar fi nesigură; ni s-ar cere în schimb să mergem alături de Germania până la capăt și „n-am mai

avea nici o putință să ne sustragem din angrenajul german și să practicăm o politică națională proprie. Ungaria ar fi zvârlită în celălalt grup beligerant; noi am rămâne în tabăra învinșilor. Conferința de Pace — singura care va decide în mod definitiv noile granițe — s-ar pronunța în contra noastră. Cel mai bun lucru este să așteptăm și, așteptând, să ne retragem treptat din războiul german. Teritoriile care le conferă Hitler au un caracter provizoriu". Cum Iuliu Maniu lipsea din București, PNȚ nu va lua nici o hotărâre[30].

Pentru a determina opinia publică românească să accepte noi eforturi militare alături de Germania, în schimbul promisiunii privind Transilvania de Nord, la începutul lui martie 1944 va ieși în public, de mai multe ori, ministrul Killinger. Într-o conferință de presă, la 3 martie, critica „echivocurile Ungariei" și declara că dacă acestea vor continua, „România e pe drumul cel mai bun pentru a-și atinge scopul". Într-o altă conferință de presă, la 7 martie, Wellkisch, atașatul de presă al Legației germane, declara că Germania „și-a dat seama de dreptatea românească în ce privește Ardealul", dar problema nu putea fi rezolvată imediat, ci la Conferința de Pace[31].

Agitare cu intenție

Interpretarea pe deplin corectă a raporturilor româno–germano–maghiare din acel moment o dădea Legația Turciei la București, într-un raport către Ministerul de Externe de la Ankara: diplomația germană a agitat înadins chestiunea Transilvaniei, pentru a profita de divergențele maghiaro–române, „întreținând atât la București, cât și la Budapesta aversiunile reciproce"; chiar după o ocupare a Ungariei, nu se va permite trupelor române să intre în Transilvania de Nord[32]. Ocuparea Ungariei s-a produs pe 19 martie, dovedindu-se faptul că ministrul turc avusese dreptate: Hitler nu era interesat ca Transilvania să aparțină nici ungurilor, nici românilor. O notă trimisă de Agentura Ardeal a SSI, la 28 martie 1944, consemna: după opinia cercurilor berlineze, „cea mai naturală și favorabilă linie de apărare a Marelui Imperiu German este linia Carpaților, astfel că hotarul german trebuie fixat până aici. Această idee aduce cu sine faptul că acest teritoriu nu poate cădea înlăuntrul hotarelor altei națiuni — fie ea maghiară, fie ea română. Acest fapt, însă — spun cercurile germane —, nu exclude ca maghiarii și românii [*să poată*] rămâne pe acest teritoriu, ci numai în mod natural acest teritoriu va trebuie să ajungă sub control german. Deci, este păcat să mai discute maghiarii și românii al cui va fi la sfârșit Ardealul"[33]. În context, o anumită greutate avea, în configurarea poziției Germaniei, atitudinea Grupului Etnic German din România, care, după schimbările de la Budapesta, va trimite un memoriu noului reprezentant al diplomației berlineze în Ungaria, Edmond Wechsemmeyer. Documentul preciza: elementul german din Transilvania de Nord nu se poate menține în situația de azi, fiind separat de sașii din Transilvania de Sud prin frontiera României trasată de Arbitrajul de la Viena din 1940. Ca urmare, sunt două soluții — fie retrocedarea Transilvaniei de Nord către România, fie autonomia întregii Transilvanii în cadrul Germaniei. Autorii considerau normal a doua soluție[34]. Că Germania nici în noile condiții nu dorea să retrocedeze României teritoriul care-i fusese luat prin Dictatul de la Viena era și concluzia conferinței de presă de la Legația germană din București, din 24 martie. Wellkisch o spunea diplomatic: acum, după ocuparea Ungariei de către Germania, România nu mai are a se teme de un atac dinspre Vest, nici de acțiuni antiromânești în Transilvania de Nord; și poate, prin urmare, să-și trimită toate trupele pe Prut[35].

În Ardealul de Nord, ocuparea Ungariei a produs o puternică tulburare. Acțiuni contradictorii se înregistraseră din partea autorităților maghiare. Inspectoratul Regional de Poliție Alba Iulia anunța Direcția Generală a Poliției, pe 22 martie 1944, că „trupele maghiare din Cluj, Târgu Mureș, Dej, Gherla și alte orașe mai de seamă ale Ardealului de Nord sunt consemnate în cazărmi, de unde nu ies deloc. Populația maghiară și funcționarii din Cluj, originari din Ungaria veche, de două zile au început să părăsească orașul, plecând cu bagaje cu tot, în Ungaria veche. Gara Cluj este zilnic ticsită cu călători care se refugiază, fiind ajutați la îmbarcarea bagajului și a mobilierului de unități de honvezi"[36]. Așadar, autoritățile maghiare acceptaseră, tacit, ideea pierderii Transilvaniei de Nord. Un alt raport trimis către LPG din Cernăuți, la 21 martie, menționa, „din informații verificate, că autoritățile maghiare din comunele Coșna, Cârlibaba, Ilva Mare și Ilva Mică au împachetat arhiva și au trimis-o în interiorul Ungariei. Doar grănicerii maghiari mai stau pe loc"[37].

În schimb, alte acțiuni indicau dorința acelorași autorități de a păstra regiunea, chiar cu riscul unui război cu România și Germania. Divizia Secuiască a fost mobilizată pe 20 martie; și-a înarmat toate formațiunile, parte repartizate la Cluj, iar restul în Târgu Mureș și în localitățile din zona secuiască; „Se afirmă că Divizia Secuiască se pregătește să opună rezistență trupelor germane"[38]. De asemenea, „populația maghiară din regiunea de frontieră a Ungariei continuă să fie echipată și înarmată de autoritățile maghiare"[39]. Era contextul în care s-a produs un nou val de acțiuni antiromânești. În Bistrița și în comunele alăturate, autoritățile i-au arestat pe majoritatea românilor înstăriți[40]. Rechizițiile de la români s-au generalizat. Din români au fost formate în grabă noi detașamente de lucru ce erau expediate în Ungaria veche[41]. O îndârjire antiromânească se înregistra în rândul întregii populații maghiare. Se constata un aflux masiv de voluntari la unitățile militare maghiare, fiind comune în care toți bărbații se prezentaseră la regi-

mente[42]. Ignorând ameninţările la adresa lor, românii şi-au arătat deschis încrederea în revenirea grabnică a regiunii în cadrul României. La Bistriţa, au avut loc şi manifestaţii de stradă, în cadrul cărora majoritatea românilor participanţi purta costume populare de sărbătoare. Tot Inspectoratul Regional de Poliţie Alba Iulia anunţa, pe 25 martie: „Peste tot, în Ardealul de Nord, românii manifestează pe faţă pentru realipirea la România, fără să li se facă vreo observaţie din partea autorităţilor maghiare. Populaţia românească din Ardealul de Nord continuă să fie însufleţită, aşteptând cu nerăbdare intrarea trupelor în teritoriul cedat". Iar în altă notă, menţiona că „populaţia românească din Ardealul de Nord jubilează şi aşteaptă sosirea trupelor germane la Cluj". Încrederea că Germania va reda regiunea României fusese alimentată şi de acţiunile unor unităţi militare germane, care întorseseră din drum, de la Tisa, detaşamentele de lucru formate din români; „Aceşti români declară că li s-a spus că ofiţerii germani să se întoarcă fiecare la casele lor, căci în curând Ardealul va fi retrocedat României"[43].

În condiţiile nou create, era de aşteptat ca Ion Antonescu, în timpul întâlnirii cu Hitler, din 23 martie 1944, să revendice cu şi mai mare tărie Transilvania de Nord. Acum se putea demonstra sinceritatea promisiunilor germane, o eventuală opoziţie a guvernului maghiar nemaiprezentând nici o piedică reală. Antonescu a cerut retragerea trupelor ungare din Transilvania, pentru a pregăti o retrocedare a acesteia către România. Hitler a refuzat — cu afirmaţia că zona este de ocupaţie germană, iar trupele ungare îi sunt subordonate. Andreas Hillgruber aprecia că, astfel, „Hitler, aflat, fără îndoială, într-o situaţie dificilă, a lăsat totuşi să-i scape ultima posibilitate de a lega puternic România de cauza germană prin cedarea întregii Transilvanii şi de a lua în felul acesta părţii adverse cel mai important gaj pentru o schimbare de front a României"[44]. Ion Antonescu şi-a dat seama că nu mai poate aştepta rezolvarea problemei Transilvaniei de Nord decât de la Conferinţa de Pace. De aceea, a reînnoit ordinele pentru pregătirea materialelor documentare în susţinerea cererii româneşti. Conformându-se, directorul general al Serviciului Special de Informaţii, Eugen Cristescu, la 4 aprilie 1944 ordona la rândul său: „Serviciul urmează a întocmi o serie de lucrări documentare, care se repartizează pentru lucru astfel: Secţia Informaţii (prin Fr[ontul] Vest): Propaganda maghiară contra României, înainte şi după începerea războiului antisovietic; Acţiunea dusă de unguri pentru exterminarea românilor din Ardealul ocupat; Duplicitatea politicii externe maghiare; Atitudinea Ungariei în timp ce Armata română lupta pe frontul de Est. Secţia C[ontra] I[nformaţii]: Date statistice şi etnografice asupra Ardealului de Nord şi a celui de Sud; români şi unguri. Care este procentajul de evrei–unguri în Ardealul de Nord şi care în cel de Sud. Secţia C[ontra] Sp[ionaj]: Spionajul Ungariei în România, înainte şi după începerea războiului antisovietic. Lucrările vor fi gata şi mi se vor prezenta în cursul lunii mai a[nul] c[urent]". Pe document era menţiunea „strict secret"[45]. ■

Note

13. Arh. SRI, fond D, dosar 6.006, f. 33–34; **14.** Idem, f. 35. În altă notă a SSI, se spune că preşedintele Asociaţiei refugiaţilor nu e de părere să se răspundă cu violenţe, ci doar să se protesteze împotriva „sălbăticiilor tiranice ale maghiarilor din Cluj" — idem, f. 36; **15.** Idem, f. 37–38; **16.** Idem, f. 47–48. Pe larg despre reacţia lumii politice româneşti, în raportul SSI din 13 martie 1944 — idem, f. 63–68; **17.** Idem, f. 49; **18.** Idem, f. 39; **19.** Idem, f. 40–41. Cel care transmitea telefonic ştirea din Bucureşti la Belin, Heinrich, anunţa că nu a înţeles bine toate discursurile, dar a înţeles perfect atmosfera, spiritul mulţimii; **20.** Idem, f. 58–59, 62; **21.** Idem, f. 60; **22.** Idem, f. 61; **23.** Idem, f. 81; **24.** Idem, f. 82–83; **25.** Idem, f. 42; **26.** Idem, f. 56; **27.** Idem, f. 57; **28.** Vezi Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile româno–germane 1938–1944*, Bucureşti, Ed. Humanitar, 1994, p. 216; **29.** *Ibidem*, p. 219; **30.** Arh. SRI, fond D, dosar 6.006, f. 28–31; **31.** Idem, f. 32; **32.** Idem, f. 88. În numărul din 13 martie 1944, săptămânalul turc „Sevetifümen" includea articolul lui Ali Riza Demirel, *Problema Transilvaniei* — cu o prezentare corectă atât a istoriei regiunii, cât şi a realităţilor demografice din 1944; în final, se scrie: „Transilvania pentru români e un lucru sfânt. Pentru ei, ea are o semnificaţie atât de mare, încât oricând sunt dispuşi să sacrifice totul pentru ea". Traducerea articolului — idem, f. 103–105; **33.** Idem, f. 90; **34.** ANIC, fond DGP, dosar 88/1944, f. 93 — notă a SSI din 31 martie; **35.** Idem, dosar 42/1944, f. 29; **36.** Idem, f. 17; **37.** Idem, f. 15; **38.** Idem, f. 17; **39.** Idem, f. 8; **40.** Idem, f. 21; **41.** Idem, f. 27; **42.** Idem, f. 8, 21; **43.** Idem, f. 8, 27; **44.** Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 220–221. În finalul discuţiei cu Ion Antonescu, Hitler a afirmat că pentru el Arbitrajul de la Viena nu mai exista — precizarea era, însă, doar confidenţială, aşadar şi fără urmări practice. Vezi prezentarea întrevederii la Andreas Hillgruber, *op. cit.*, şi în *Antonescu — Hitler. Corespondenţă şi întâlniri inedite 1940–1944*, Bucureşti, Ed. Cozia, 1991, vol. 2, p. 143–149; **45.** Arh. SRI, fond D, dosar 6.006, f. 96. Încă din septembrie 1940, fuseseră date ordine pentru alcătuirea unor materiale documentare privind Transilvania de Nord — istoric, realităţi demografice, acţiuni maghiare. Primul ordin, în acest sens, al lui ion Antonescu fusese dat pe 18 septembrie 1940 — vezi *Mareşalul Ion Antonescu. Secretele guvernării*, Bucureşti, Ed. Românul, 1992, p.13. Concomitent, materiale documentare foarte amănunţite au alcătuit Ministerul de Externe, Ministerul de Interne, Ministerul Justiţiei, Ministerul de Război — vezi şi Petre Ţurlea, *Ip şi Trăsnea...*, p. 11.

Din amintirile unui fost ambasador român în Suedia

„Spaima" conducerii DIE (2)*

Dumitru LAZĂR*

Să facem ca americanii și sovieticii

Prin unele ambasade, apăreau neînțelegeri între trimișii diferitelor ministere și destul de des între ambasador și unii dintre aceștia. Noi trebuia să stingem aceste focuri sau adevărate incendii. Câteodată, ne duceam la fața locului fie singuri, fie un om de la DIE și unul de la Secția de resort a CC. Eu am fost în câteva locuri, dar mă voi referi doar la Bruxelles. Am refuzat de o manieră categorică să fiu însoțit de o persoană de la DIE. Mă refer la Patilineț și la conducerea DIE. Ambasador acolo era Ioan Oancea, jurist și profesor respectat. Primul lui subaltern, care era și prim–colaborator, nu numai că nu-i îndeplinea indicațiile, dar în multe chestiuni nu-l informa, nu pe probleme strict specifice, ci dintre cele ce priveau toată ambasada, despre care ambasadorul trebuia să știe. Cel puțin. Domnul Oancea se ținea strict de sintagma „ambasadorul e șeful întregului colectiv", indicație ce i se dăduse la plecare chiar de către N. Ceaușescu. Eu am constatat că avea dreptate și că, deși ardelean încăpățânat, arătase și flexibilitate; insul pomenit mai înainte continua să se poarte arogant și să ascundă mai mult decât se cuvenea, iar cu proprii lui subalterni se comporta dictatorial. Acesta și-a permis să mă înfrunte și pe mine, considerând că nu mă pricep, întrebându-mă: de când lucrați în Secție? I-am spus că lucrez acolo de 11 ani, adăugând că am înțeles obrăznicia lui. Lucrurile fiind clare, l-am lăsat în plata Domnului. M-a ajutat mult pledoaria și dorința insistentă a domnului Oancea de a fi rechemat în țară.

Întors acasă, am sugerat admonestarea șefului rezidenței și am informat despre dorința ambasadorului. Cu toate că în alte cazuri lucrurile evoluaseră cum am vrut noi, adică normal, Doicaru și Pacepa continuau să se poarte arogant și dezinformau „mai sus".

Lucrurile trebuiau însă clasificate chiar „mai sus" și acest fapt s-a întîmplat abia în 1969, la 10 martie fiind aprobată Hotărârea Prezidiului Permanent al CC al PCR cu privire la relațiile dintre ministerele care au lucrători în străinătate. Proiectul acestei hotărâri a fost întocmit de un adjunct al MAE, șeful DIE, Doicaru, un adjunct de la Secția cadre, Ionel Gal, și un adjunct al Secției externe (eu). Principala discuție a fost în jurul propunerii DIE ca șeful rezidenței să fie prim–colaborator al șefului oficiului diplomatic, invocându-se mai multe argumente, între care acela că așa ar proceda SUA și alte țări din Vest, precum și URSS. I se răspundea că, în multe ambasade

În dreapta, Olof Palme (1927–1986), prim-ministru al Suediei (1969–1976; 1982–1986) și ambasadorul României la Stockholm, Dumitru Lazăr

americane, și nu numai, șefii rezidențelor sunt chiar șefii oficiilor diplomatice, ceea ce era și este adevărat. Și altele și altele, și altele... Doicaru și ai lui nu s-au lăsat și ne-am pomenit cu un material întocmit de ei ca observații la proiectul nostru comun, pe care îl trimiseseră „sus", ocolindu-ne pe noi. Se agățau de orice, numai să iasă ca ei. Tot răul spre bine, însă...

Intervenția lor scrisă a urgentat luarea în dezbatere la nivelul Prezidiului Permanent a proiectului nostru și acesta a fost aprobat fără a se lua în considerație sugestia DIE. Mai târziu, când eram ambasador la Stockholm (1973–1975), Andruța („Călin Niculae") fratele mai mic al lui Nicolae Ceaușescu, ajuns director de cadre la DIE, mi-a atras atenția să nu mai invoc acea hotărâre deoarece nu se mai aplică de mult, „toate problemele de acest ordin le rezolvă secretarul general". Împreună cu soția sa, era să adaug, eu, dar m-am abținut, spunându-i, totuși, „spune-i fratelui tău să mă recheme acasă", adăugând „ai de la mine o ladă de whisky dacă faci asta". În-

* Continuare din „Dosarele Istoriei", nr. 2/66, 2002, p. 52–56

tr-adevăr, eu am fost rechemat în 1975. (Nu e frumos — recunosc — din partea mea că nu i-am dat lada promisă.)

Aşadar, normalitatea a învins, dar ca să fie completă, echipa Doicaru–Pacepa trebuia debarcată de la conducerea DIE. Perioada asta, 1965–1969, e marcată, între altele, de manevrele lui Ceauşescu de a realiza o putere personală prin atacarea pas cu pas a brumei de democraţie ce se infiripase în anii de sfârşit ai lui Dej şi de început ai noii conduceri. Ceauşescu avea nevoie pe acest drum de oameni ca Pacepa şi Doicaru. Perioada mai e marcată de Plenara din aprilie 1968, când a fost reabilitat Pătrăşcanu şi „scos" din istorie Dej. La acea plenară a vorbit şi Doicaru, şi, în pauză, m-a întrebat ce părere am despre cuvântarea lui. „Mai bine tăceai", am zis eu. Era nu numai contrariat, ci de-a dreptul furios.

Deoarece am amintit de personalul care popula oficiile diplomatice şi agenţiile economice — secţiile economice ale oficiilor diplomatice —, pe care îl cunoşteam relativ bine din activitatea curentă, e bine să spunem de la bun început că acesta era nici mai bun, nici mai rău decât orice alt personal, colectiv de oameni cu care am venit în conflict ani în şir. Erau, în primul rând, oameni excelenţi, buni profesionişti în calitatea lor de diplomaţi, de economişti de comerţ exterior, a căror principală străduinţă era de a-şi servi ţara în misiuni deloc uşoare. Aceştia se distingeau şi printr-o comportare adecvată în colectivele în care lucrau. Mulţi dintre ei, mai noi sau mai vechi pe tărâmul acesta, înţelegeau bine calitatea vântului acela proaspăt de care am amintit mai înainte. Graţie acestei împrejurări şi calităţilor lor, mulţi, chiar foarte mulţi, au dat adevărata măsură a acestor calităţi. În orice pădure sunt însă şi uscături. Erau şi în aceste colective destule uscături şi nu toate au fost ridicate la timp. Între ele era şi acest domn Pacepa.

Putregai, gunoi se acumulase la un moment dat suficient şi nu a fost măturat la timp, ridicând capul zeloşii, ultrazeloşii, ariviştii, nesigurii pe propriile calităţi. Dintre ei, unii au ajuns până la acte majore, cu conotaţie negativă, acte duplicitare, acoperite de o demagogie rar întâlnită. Între ei, Pacepa. Nu e adevărat că n-a fost luat în colimator de către oamenii cinstiţi, ponderaţi. Tocmai acest lucru constituie unul din motivele esenţiale ale defecţiunii sale, cu toate că ajunsese consilier al capului statului.

Eu, personal, pe când eram pe post de ambasador la Stockholm, într-un curaj poate nesăbuit, am spus într-o discuţie cu directorul lor de cadre, Andruţa Ceauşescu, alias „Călin Niculae": „Doicaru, Pacepa... sunt nişte bandiţi". Nu era, se înţelege, o gratuitate, ci o cunoaştere nemijlocită a situaţiei de la ambasada noastră şi urmarea discuţiei cu aşa–numitul „Călin Niculae", cu referirile sale repetate până la dezgust la Doicaru şi Pacepa, inclusiv cererea lor ca eu să înţeleg situaţia. Se poate lesne observa că am pus degetul pe rană, întrucât în numele celor doi s-a trecut la şantaj. Ulterior, a trecut şi Pacepa pe la Stockholm. N-a avut însă curajul, între patru ochi, să şantajeze şi a refuzat discuţia pe tema raporturilor mele cu subalternii lor de la Stockholm. „Dă-i dracului", a zis el, „o să-i rechemăm pe toţi", de unde rezulta obtuzitatea mea şi concluzia lui şi a lui Doicaru; eu cerusem rechemarea unuia, nu a tuturor.

Dau exemplul meu nu pentru a mă individualiza, ca mine fiind şi alţi şefi de oficiu şi chiar de-ai lor. Sunt, totuşi, singurul care „n-a înţeles situaţia". Dar să continuăm povestea noastră, care, fiind lungă, mult prea lungă poate, voi relata numai acele episoade de unde să rezulte nişte caracteristici mai generale. Munca acestor servicii este uneori deosebit de aspră, pe anumite segmente şi acţiuni este chiar periculoasă, punând în joc existenţa însăşi a oamenilor. Unii dintre ei sunt ofiţeri, cu diverse grade militare, depunând un jurământ pe care trebuie să-l ducă cu ei în mormânt.

În misiune, la Stockholm

Dar vreau să vorbesc de pagube şi nu în general, ci cât se poate de concret. În anii 1973–1975, noi nu aveam ambasador la Oslo. La plecarea mea la post la Stockholm, ministrul de Externe de atunci, George Macovescu, mi-a spus că pentru un timp voi gira şi Oslo, însă niciodată nu mi s-au dat scrisori de acreditare pentru această ţară. Nici eu nu le-am cerut. Românii din oficiile diplomatice din cele două capitale ştiau că sunt girant şi cei de la Oslo mi se adresau adesea cu problemele lor. Acolo lucra un tânăr în calitate de economist, dar cu imunitate diplomatică. Înainte lucrase la Radio sau TV, nu-mi amintesc precis, dar n-are importanţă. Odată şi-a luat inima în dinţi şi mi-a vorbit de comportarea mai mult decât dictatorială a şefului rezidenţei, care nu era altul decât cel de la Stockholm, pe faţă primul meu colaborator.

Aşa stând lucrurile, spusele celui de la Oslo nu au făcut decât să-mi întărească convingerile despre acest individ. Eu cerusem deja rechemarea lui şi cu toate încercările şefilor lui de la Bucureşti, inclusiv şantajul, n-am cedat, iar ei, neavând încotro, l-au rechemat, nu mai devreme însă de a le demonstra că tipul face şi matrapazlâcuri financiare. Încercarea lor de a mă convinge cu argumentul că respectivul mai avea de finalizat o obţinere de credit din Suedia m-a enervat şi mai mult, eu ridicând acest lucru la rang de principiu, cum de altfel pare firesc: să se caute credite pe această cale fără ca ambasadorul să ştie.

În sfârşit, l-au rechemat, nu înainte însă ca MAE să-i ridice gradul de la secretar doi la secretar II, sens în care am primit o adresă oficială. Eu mi-am zis: „nu-i nimic, numai să-l recheme". Şi am trimis MAE suedez o notă verbală, încunoştiinţându-l de această avansare.

Au trimis un alt om, cu gradul diplomatic de secretar I. Acesta lucrase înainte la Beijing şi Tokio. Un tip svelt, dar mic de statură şi, după impresia pe care mi-am făcut-o repede, nu prea înzestrat intelectual şi pe planul metodelor de muncă. Aşa de „bine am colaborat" cu acesta, încât după nu multe luni ne-a vizitat din nou tovarăşul „Călin" (Andruţa Ceauşescu). Reiau aici principalele aspecte, scrise de mine într-o carte cu titlul

În centrul imaginii, George Emil Palade, medic și biolog american de origine română, deținător al Premiului Nobel pentru fiziologie și medicină (1974), într-o conversație amicală cu ambasadorul român în Suedia, autorul rândurilor de față

„Ambasador pe termen scurt", dar nepublicată din cauză că un întins capitol se referea la această discuție, ori eu am hotărât să nu o dau tiparului din dorința de a nu mai „lovi" un om aflat la pământ. Acum, revin asupra hotărârii mele pentru ca din cele ce voi spune să se vadă în ce stare groaznică fusese adusă DIE de către Doicaru și Pacepa, cu binecuvântarea cuplului dictatorial, în principal datorită a două cauze: arivismul celor dintâi și setea de putere și de mărire a celor doi. Mai demult, „Călin" ajunsese director plin al cadrelor din DIE și era mereu împins în față de șefii săi și ascultat de cei doi, fără prea multe urme de îndoială. Cine se aseamănă se adună... Trăsăturile de caracter ale lui „Călin" erau bineînțeles ale lui, dar nu numai ale lui, ci și ale conducerii de atunci a DIE, în fruntea căreia se aflau taman Doicaru și Pacepa. Cine se va apleca asupra acestor rânduri va observa împletirea acestor trăsături, dar îi va fi greu să distingă pe unele de altele.

O problemă ca aceasta de aici am rezolvat-o eu la Atena, spunea „Călin". Pe loc m-am gândit la colegul meu de acolo, îl cunoșteam foarte bine; m-am gândit imediat că omului i s-o fi făcut lehamite și a cedat. Ceea ce nu era cazul meu, în sensul că, deși mi se făcuse lehamite, nu aveam de gând să cedez. Vorbind în termeni simpli sau simplist, și eu puteam „să nu văd", continuând să-mi continui de treabă, însă asta depășea caracterul meu. Credeam că pot îndrepta ceva, dacă nu totul. Mă enerva la culme trufia lui „Călin", lăudăroșenia, frazele lui bombastice. „Călin" și-a adus aminte de perioada când, după spusele lui, noi doi colaborasem bine. Eu însă îmi aduceam aminte că, în calitatea lui de director adjunct de cadre, îmi aducea la Secția Externă unele referate mai deosebite. Funcția mea de atunci îi impunea un anume respect. Și-apoi, era perioada când noi apăsam pe frână, ceream explicații suplimentare, ne permiteam chiar să punem la îndoială spusele lor și să facem investigații proprii, în urma cărora le descopeream minciunile. Mai aveam și curajul de a le denumi chiar așa și de a le solicita să nu mai repete. Într-un cuvânt, să nu ne creadă proști.

Orice mincinos este și fricos. Pentru ei nu era necunoscut statutul meu: participant la discuțiile lui Dej cu Hrușciov sau cu alți lideri din țările socialiste (Kádár, Gomulka, Ulbricht ș.a. sau ale lui Ceaușescu cu Brejnev, Zhou Enlai ș.a.; vioara a doua (sau a treia) în pregătirea politică și organizatorică a vizitelor lui de Gaulle, Nixon, ale unor alți lideri din Vest sau din așa–zisa lume a treia.

Acum, la Stockholm, era cumva altfel. Eram totuși ambasador, trimis al șefului statului. Dar lucrurile se schimbaseră, în ceea ce îi privește pe ei, nu pe mine. L-am înfruntat.

Mi-a spus, în al doilea rând, că suntem din același județ, la care i-am replicat că nu e chiar așa, eu fiind din Argeș, iar ei din Olt. Văzând că nici asta nu merge, mi-a declarat că eu sunt cel mai în măsură să îi ajut în a descoperi spionii din rândurile noastre, în special pe aceia care au învățat în URSS. Rezulta că asta era una din priorități, dar referirea lui îi privea pe unii care lucrau în diplomație în minister sau ca funcționari internaționali. Îmi amintesc acum că au încercat să-l catalogheze pe un funcționar internațional la ONU, diplomat român, că ar fi agent sovietic, însă argumentele lor erau cusute cu ață albă. Cerându-le probe, ni le-au dat, dar tot se vedea ața albă. Ei înșiși nu erau convinși de ceea ce spuneau, dovadă fiind propunerea ce o făceau: transferul din minister". Îl cunoșteam bine pe acest om și credeam că MAE ar suferi prin lipsa lui. Ce mă determina să acționez contra „lor"? Și omul, și MAE. Nu dezvolt subiectul deoarece mi se par clare consecințele și pe un plan și pe celălalt. Atunci n-au reușit, dar după '80, da. Asta spune multe despre evoluția conducerii DIE.

Trădare și trădători

Dar atunci eu am făcut o afirmație care era adevărată, ceea ce a șocat, iar „Călin" a rămas fără replică: „După câte știu, unii

dintre ai voştri au trădat şi nu diplomaţi ai MAE". Mi se pare că am dat şi două nume, Iacobescu şi Dumitrăchescu. Primul a defectat la Paris, al doilea la Tel Aviv. Nu ştiam atunci că Pacepa era dublu şi va proceda la fel, după cum nu ştiam că Răceanu va face acelaşi lucru în 1989, în ţară de data asta şi fiind prins în flagrant delict. Ar putea rezulta că Iacobescu şi Dumitrăchescu sunt mai disidenţi decât Pacepa, dar de ce numai el este reabilitat să înţeleagă vârfurile americane de azi de la Casa Albă şi de la CIA. Ei, desigur, înţeleg: vor să îngenuncheze România, cu ajutorul unor români, care, din păcate, conduc România de azi (*scrise în 1999, aceste amintiri se referă aici la perioada 1997–2000, n.red.*).

Dar să mă întorc la acel tânăr ofiţer român de la Oslo care a defectat, în 1975, spre sfârşitul verii. Eu am convingerea că defecţiunea lui nu avea ca motiv România, nici regimul politic din România, ci regimul, dacă se poate spune aşa, inaugurat, sau reinaugurat, pas cu pas de Pacepa şi Doicaru în DIE. Pe atunci, eu mă pregăteam să fac toate ceremoniile necesare „terminării" misiunii. Defecţiunea lui s-a produs cu câteva zile înainte, presa din Norvegia avea asta pe prima pagină, cea suedeză însă nu avea nimic. În preziua plecării mele, aveam recepţie sau masă de adio, oferită de Sven Andersen, ministrul de Externe suedez. Nici cu această ocazie nu am aflat nimic... Câteva ore mai târziu, din ambasadă plecaseră cu maşinile spre ţară în primul rând cei care nu aveau imunitate diplomatică, dar şi unii care o aveau. Interpretarea atitudinii oficialităţii suedeze şi a presei suedeze n-o pot da, o las la latitudinea celor ce vor citi. Păreri personale despre aceasta am, dar nu le dau expresie scrisă, să nu se considere prea subiective.

La plecarea noastră (a mea şi a soţiei), toată lumea ieşise în curtea ambasadei şi plângea, indiferent dacă erau femei sau bărbaţi, iar copiii plângeau văzându-i pe primii. Ne-a impresionat profund acest lucru. Era ca şi când duci pe cineva la eşafod. Am folosit cuvântul „duci" deoarece nu e departe de adevăr. Ca să plecăm noi şi să vină cu maşina după noi aştepta un ditamai general, instructor la Secţia lor de la CC. Când am văzut scenele cu plânsul, singura idee ce mi-a venit a fost să-i strig acestuia, pe care îl cunoşteam de mulţi ani, „pleacă, domnule, înainte, că nu se va întâmpla nimic". Şi a plecat. Asta însemna că merseseră cu minciunile până la a spune că aveam de gând să rămân în acea parte de lume. L-am revăzut la aeroport, însoţind un cifror de la noi şi familia acestuia (soţie şi un fiu). Ce era cu acest cifror, tânăr ofiţer? Fluierase în biserică, cum se zice pe la noi: la 10 aprilie 1975, mă sună la telefon şi cere să îl primesc că are ceva important de la Bucureşti, abia descifrat. I-am spus să-mi zică prin telefon că mă grăbesc să plec, unde nu ştiu nici acum. El a zis: „F... le muma'n c..., vă rechemăm în centrală" (fără să-şi dea seama că asta însemna deja o atitudine şi că, chiar dacă era şeful cifrorilor, putea fi ascultat). Şi chiar aşa s-a întâmplat, generalul venind, între altele, să-l ia acasă. (Cu aproape un an în urmă, am aflat că decedase nu demult. Să-i fie ţărâna uşoară!) Că generalul nu venise numai pentru el, mi-am dat seama în aeroportul din Copenhaga; eu umblând brambura prin aeroport, să mai cumpăr câte ceva, am dat pe la diverse colţuri de chioşcuri peste mulţi foşti subalterni ai mei, care, deşi se fereau, n-au reuşit să se ascundă complet. Erau pentru mine, pentru cifror, nu ştiu nici azi, fapt e că cifrorul a stat tot timpul locului, împreună cu generalul.

Ca să închei acest capitol, adaug doar atât: defecţiunea acelui tânăr ofiţer de la Oslo a fost cauzată, în principal, de frica şi de teroarea morală introduse de Pacepa şi Doicaru în Direcţia de Informaţii Externe. ■

cartea de istorie: cinste autorului, cinste editorului

Editura CORINT

colecţia „Istorie universală. Microsinteze"

Yvan Combeau, *Istoria Parisului*, prefaţă de Alexandru–Murad Mironov, Bucureşti, 2002, 144 p. preţ: 65.000 lei

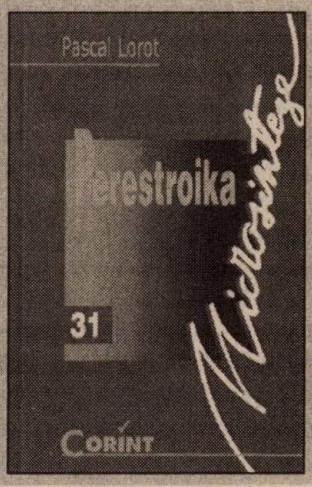

Pascal Lorot, *Perestroika. URSS sub Gorbaciov, 1985–1991*, postfaţă de Ioan Chiper, Bucureşti, 2002, 151 p. preţ: 65.000 lei

Pentru comenzi şi informaţii, adresaţi-vă la: **Editura CORINT**, Difuzare şi Clubul Cărţii, str. Teodosie Rudeanu, nr. 21, sector 1, Bucureşti, tel.: 222.19.49, 223.19.28; fax: 222.40.34; e-mail: corint@dnt.ro

Jandarmeria română — 125 de ani de existență

Jandarmeria — organul abilitat în întreaga lume civilizată pentru a se ocupa de paza, siguranța și ordinea publică — a fost înființată, la 16 ianuarie 1791, de Adunarea Națională a Franței, care a votat constituirea unei asemenea forțe la nivel național, menită să înlocuiască structurile arhaice oarecum similare ale Vechiului Regim. Belgia și Elveția au urmat rapid exemplul francez și în 1795, respectiv 1799 au înființat instituția care să se ocupe de respectul legilor și siguranța publică. În secolul al XIX-lea, prima țară care a înființat Jandarmeria a fost Germania (1806), urmată de Piemont (1814), care constituie corpul carabinierilor, și Olanda (1814). Până la revoluția europeană din 1848, se vor mai înființa Jandarmeria țaristă (1816), cea otomană (1839) și Garda Civilă spaniolă (1844). După revoluțiile burghezo–democratice din 1848–1849, au apărut noi forme de organizare statală, a început modernizarea instituțiilor și, implicit, organizarea forțelor de ordine internă, după modelul inaugurat de Franța. În Europa Centrală, primul care a înființat Jandarmeria a fost Imperiul habsburgic, la 8 iunie 1849, când împăratul Franz Iosif I a aprobat constituirea a opt comandamente de provincii, a 40 de grupuri de comandamente, a 90 de comandamente de districte și a 1.050 de posturi de jandarmi.

Germenii instituției

În Țările Române, acțiunile de pază și ordine au fost exercitate de **arnăuți**, în timpul domniilor fanariote, apoi, după revoluția lui Tudor Vladimirescu, de **dorobanți** (în Muntenia), **plăieși** și **darabani** (în Moldova).

Germenii Jandarmeriei din cele două țări române trebuie căutați în Tratatul ruso–otoman încheiat, la Adrianopol, în ziua de 2/14 septembrie 1829, care consfințea sfârșitul unui război ce începuse un an mai devreme. În art. 5, aliniatul 4 din acel tratat se specifica, referitor la Muntenia și Moldova: „Pentru slujba carantinelor și pentru păzirea bunei orânduieli în orașe și câmpene, precum și pentru împlinirea pravilelor și a reglementurilor, ocârmuirea fiecărui prințipat va putea ține cea mai neapărat trebuincioasă sumă de paznici înarmați pentru toate aceste slujbe". Tot în 1829, găsim și prima mențiune explicită a denumirii de **jandarm**, în propunerea generalului Minciaky, împuternicitul Rusiei pentru Moldova, care aproba „țările a ținea o jandarmerie națională, ea este și de neapărată trebuință pentru slujba carantinelor, vămilor, precum și pentru siguranța graniților, pentru paza bunei orânduieli prin orașe și prin țară". Se preconizau a fi folosiți pentru toate aceste activități un număr de 4.000 de oameni în Țara Românească, și jumătate în Moldova.

În perioada septembrie 1829–aprilie 1834, cele două țări au fost conduse de generalul conte P.D. Kiseleff, a cărui titulatură îl consacra drept „președinte deplin împuternicit al adunărilor obștești ale Moldovei și Munteniei". El are meritul de a fi inițiatorul primei (primelor) Constituții, sub denumirea de Regulament Organic, care, deși două, nu diferau prea mult ci, mai degrabă, se completau. Regulamentul Organic a intrat în vigoare în iulie 1831, în Muntenia, și după șase luni, în ianuarie 1832, în Moldova. Pe baza Regulamentului Organic au fost adoptate de Adunările Obștești „Regulamentul Ostășesc pentru Miliția Pământească a Principatului Valahiei" și „Reglementul pentru Miliția Națională a Moldovei", în care se statuau recrutarea, înzestrarea și organizarea acestor noi formațiuni. Atribuțiile miliției muntene stipulau faptul că instituția trebuie să fie gata „a găsi și prinde pe făcătorii de rele și pe tulburătorii pretutindeni unde s-ar ivi", în timp ce, pentru menținerea ordinii, marele spătar (comandantul miliției) „trebuie să se înțeleagă cu ministrul dinăuntru" (ministrul de Interne de astăzi). În Moldova, unde Regulamentul Organic prevedea înființarea unei „straje armate" sau „jandarmerii locale", viitorul militar (jandarm) trebuia să învețe

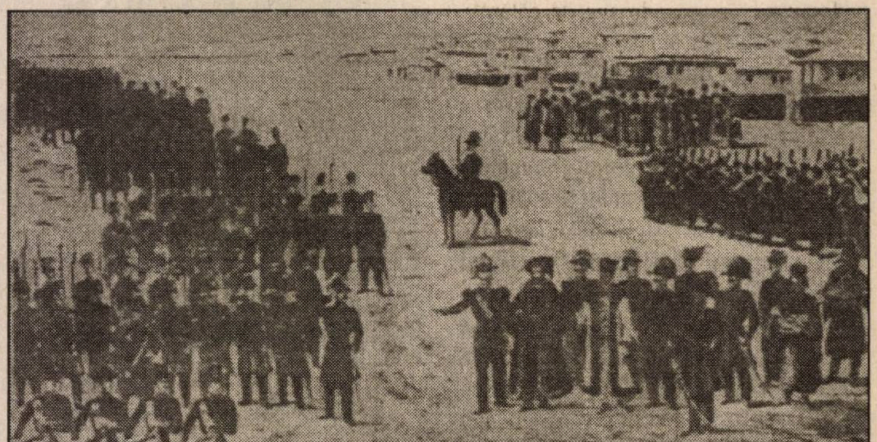

1831: defilarea celei dintâi unități din „straja pământească", la Craiova *(litografie de epocă)*

„mișcările militărești întru purtarea puștei, încărcarea puștei și chitirea la țintă, alcătuirea secțiilor, semiplotoanelor precum și a plotoanelor".

Încă din aprilie 1830, Kiseleff a trimis un proiect către Adunarea Obștească a Moldovei, privind înființarea a două batalioane de pedestrași și două escadroane de cavalerie, sub denumirea de **jandarmeria pământului**, cu scopul de a organiza carantina pe Dunăre, dar și „pentru trebuințele polițicești din lăuntru". O dată cu constituirea, comandantul acestui corp, în rang de hatman, a fost numit Constantin Paladi, ginerele fostului domn moldovean Scarlat Callimachi (august–octombrie 1806; iulie 1806–iunie 1807; august 1812–iunie 1819), pe care un raport rus, din 1828, îl caracteriza drept „onest, dar superficial"; din Statul său Major, făceau parte nume cunoscute, ca T. Balș (viitor hatman și caimacam al Moldovei), Gr. Carp, I. Catargi, N. Mavrocordat (viitor hatman) și T. Paladi. Organizarea a cuprins un singur regiment, cu garnizoana la Iași, care avea în subordine două companii de infanterie și trei plutoane de cavalerie în capitală, alte două companii de infanterie și un pluton de cavalerie fiind dispuse la Galați.

În aceeași perioadă, guvernul de la București a înființat șase batalioane pedestre și șase escadroane de călărași, cu misiunea de a efectua paza la vămi, carantine, hotare, dar și pentru „slujbă înăuntru paza bunei rânduieli la orașe și județe și privighere la strângerea birului". Câteva luni mai târziu, la 6 ianuarie 1831, a avut loc, la Craiova, defilarea primelor unități de strajă pământească. Au luat parte marele spătar Alexandru D. Ghica (viitorul domn muntean între 1834–1842), Statul său Major, în care se regăseau I. Câmpineanu, C. Filipescu, I. Voinescu I, I. Voinescu II și N. Golescu (viitor general, membru al Locotenenței Domnești instituite după abdicarea lui Al.I. Cuza, în 1866, participant la războiul de independență), generalul rus Starov și caimacamul Craiovei, vornicul Mihail D. Ghica. Au defilat Companiile

Grigore Alexandru Ghica, domnul Moldovei

1 (Gr. Lăcusteanu) și 5 (D. Budișteanu), sub comanda maiorului Al. Florescu, aspectul și ținuta trupei fiind „spre satisfacția generală", fapt pentru care marele spătar a emis un ordin de zi, arătându-și mulțumirea față de defilare. Într-o relatare contemporană s-a păstrat și modelul ținutei de strajă pământească care a defilat, preluat, în mare parte, de la armata țaristă: „un surtuc de postav vânăt cu găitanuri și cu postav roș pe la cusături, de pantaloni largi, chivără de piele neagră de miel, o palașcă de piele neagră pentru fișicuri, care la pedestrime va fi în număr de 20 și la călărași de 10, de un surtuc de pânză și de o manta de postav sur".

Cete și căprării

Deoarece formațiunile nou înființate nu erau suficiente pentru acoperirea întregului teritoriu, au fost instituiți tot pentru ordinea internă **dorobanții** (Muntenia) și **slujitorii** (Moldova). În 1830, a luat ființă Corpul slujitorilor, subordonați Departamentului treburilor dinăuntru, cu un efectiv de 1.563 de oameni (657 pedeștri și 906 călări). Ei erau plătiți de satele din care erau recrutați și participau la paza granițelor (266 de oameni, dintre care 200 pedeștri și 66 călări), fiind prezenți la vămile interne și poliția ținuturilor (934 de slujitori, din care 323 pedeștri și 611 călări), poliția în Iași și în celelalte târguri (366 de oameni, 124 pedeștri și 239 călări), aceștia din urmă fiind la dispoziția autorităților locale, administrative și judecătorești. Dorobanții (nici o legătură cu unitățile de infanterie din evul mediu sau cu regimentele care vor lua ființă după 1872) s-au ocupat și ei, începând din 1832, când au fost constituiți, cu poliția internă a Munteniei. Recrutarea lor se făcea dintr-un număr de 4.023 de familii, care erau scutite de la orice alte servicii militare sau administrative. Organizarea lor era de 1–3 pedestrași și 2–3 călărești grupați într-o ceată (existau 18 cete, câte una pentru fiecare județ), iar mai multe cete formau o căprărie.

Această organizare, în ambele Principate, va ființa cu mici modificări până la jumătatea secolului al XIX-lea când, conform unui călător străin, **„siguranța publică a ajuns în Valahia, ca și în Moldova, la un asemenea grad cum rar poate fi văzut mai perfect chiar la popoarele cele mai civilizate și mai bine guvernate"**.

La 19 aprilie/1 mai 1849, Rusia și Imperiul otoman au încheiat o nouă convenție privind Țările Române, la Balta–Liman. S-a stabilit ca domnitorii să fie numiți, cu acordul ambelor puteri, pe timp de șapte ani, iar adunările boierești se înlocuiau cu divanuri ad–hoc, membrii acestora fiind desemnați de domnitor. Noii domnitori, Barbu Știrbei, în Muntenia, și Grigore Al. Ghica, în Moldova, s-au străduit încă de la început să amelioreze situația economică grea a celor două țări și să urgenteze retragerea trupelor de ocupație ruso–otomane (fapt care se va petrece în 1850–1851). Realitățile apărute după revoluția din 1848–1849 au impus, printre altele, reformarea structurilor militare și de ordine publică. Barbu Știrbei a sancționat, în 1850, Legea pentru organizarea dorobanților de județe, care prevedea militarizarea formațiunilor teritoriale pentru a se ocupa de paza granițelor și ordinea internă, numărul necesar de oameni fiind estimat la 4.699, ei fiind obligați să depună jurământul „ca și militarii oștirei".

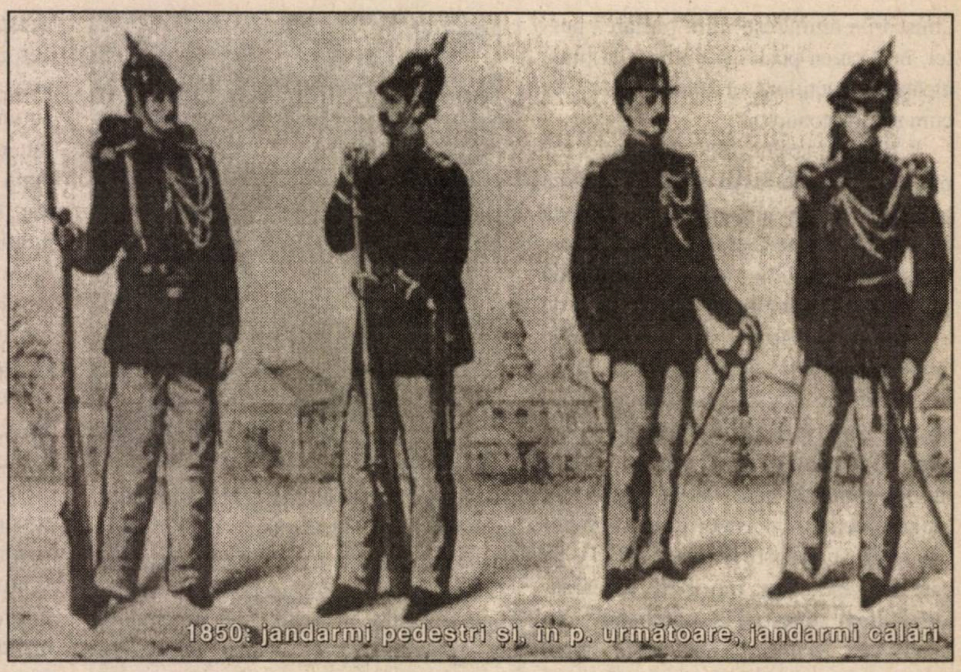
1850: jandarmi pedeştri şi, în p. următoare, jandarmi călări

Grigore Al. Ghica a început prin a-şi numi consilierii şi miniştrii dintre oamenii cu vederi liberale, chiar participanţi la revoluţia din 1848, fapt care a imprimat Moldovei un ritm mai rapid în adoptarea unor legi extrem de necesare. Printre apropiaţii domnului se afla şi colonelul **Skeletti**, care făcuse studii la Şcoala Militară din Petersburg, se dovedise un bun organizator şi, peste toate, era însufleţit de cele mai nobile sentimente în ceea ce privea bunăstarea Moldovei. Cu vederi progresiste, conştient de necesitatea reformării armatei şi a siguranţei publice, **el este autorul moral al înfiinţării Jandarmeriei**, sfătuindu-l în acest sens pe domnitor. Nu putem să facem abstracţie nici de dorinţa lui Ghica de a spori oastea existentă, proiect la care se opuneau turcii şi austriecii, astfel încât s-a trecut la constituirea „în mod deghizat şi în chip de a servi la administraţia ţării a corpului jandarmeriei". La 25 februarie 1850, Divanul Moldovei este solicitat de domnitor, printr-un ofis, să ia în discuţie reformarea Corpului slujitorilor. O lună mai târziu, la 21 martie 1850, Divanul a votat Legiuirea pentru reformarea Corpului slujitorilor în jandarmi, a doua zi domnitorul a fost înştiinţat de încheierea lucrărilor, iar pe 30 martie 1850, tot printr-un ofis, s-a aprobat încheierea lucrărilor. **La 3 aprilie 1850, domnitorul Grigore Al. Ghica a semnat Legiuirea pentru reformarea Corpului slujitorilor în Corp de jandarmi**, actul fiind comunicat în aceeaşi zi, cu numărul 27, Divanului Obştesc şi, cu numărul 28, Sfatului Ocârmuitor. **Practic, a fost ziua de naştere a Jandarmeriei române**. Atribuţiile noii arme au fost specificate la pagina 96 din Legiuire: „Corpul de jandarmi este menit pentru ţinerea liniştii şi siguranţei întregului principat, pentru îndeplinirea slujbei municipale în capitala Iaşi şi în toate celelalte târguri". Statutul juridic, odată definitivat, a conferit Jandarmeriei legitimitatea atât faţă de celelalte arme, cât şi în faţa naţiunii române.

Noua instituţie militară a fost organizată într-un regiment, cu garnizoana la Iaşi, comandat de colonelul Stroici, compus din două divizioane, unul la Botoşani (colonelul Pavlov), iar celălalt la Bârlad (colonelul Antoniu). Acestea aveau în subordine 14 companii de jandarmi (13 în capitalele de ţinuturi şi una la Iaşi), fiind compuse din 33 de ofiţeri şi 1.433 grade inferioare — 14 vahmiştri, 68 de subofiţeri (48 călări şi 20 pedeştri), 14 trâmbiţaşi, 15 toboşari şi 1.322 de jandarmi (644 călări şi 678 pedeştri).

După model prusian

Izbucnirea războiului Crimeii (1853) a transformat, încă o dată, teritoriul românesc într-un câmp de bătălie şi zonă de ocupaţie, supusă rechiziţiilor, corvezilor şi impunerilor de tot felul. La sfârşitul conflictului (1856), Tratatul de Pace de la Paris a prevăzut, în art. 26, referitor la Principate, necesitatea existenţei unei puteri militare naţionale, capabilă să menţină siguranţa internă şi paza graniţelor. Doi ani mai târziu, în 1858, maiorul Gh. Adrian, comandantul Şcolii Militare din Iaşi (viitor general şi ministru de Război între 24 mai 1867–15 noiembrie 1868) a tipărit un studiu despre posibila organizare a armatei, în care propunea adoptarea modelului prusian (deşi el efectuase studii de Stat Major în Franţa), „fiindcă prezintă multe afinităţi cu vechea organizaţie militară a celor două principate, organizare ce a durat până la începutul secolului al XVIII-lea". În privinţa Jandarmeriei, proiectul o ataşa armatei — trei legiuni, compuse din şase companii pedestre, şi 12 escadroane călări — recrutarea fiind efectuată dintre miliţienii proveniţi din cadrele militare în activitate şi prin angajări voluntare.

O dată cu domnia lui Alexandru Ioan Cuza (1859–1866), ordinea publică a trebuit să fie uniformizată, astfel încât, în 1860, Corpul dorobanţilor munteni este asimilat cu armata regulată, supus Ministerului de Război (ca instrucţie, disciplină şi administraţie) şi Ministerului de Interne (din punct de vedere al serviciului), organizarea cuprinzând două regimente, care aveau subordonate 17 corpuri (unul pentru fiecare judeţ),

fiecare cu efective variabile în funcție de mărimea județului. În 1863, Regimentul de jandarmi din Moldova este transformat în Legionul de jandarmi, cheltuielile fiind trecute în bugetul Ministerului de Război, iar efectivele au fost stabilite la 1.755 de oameni și 833 de cai, grupați în 17 escadroane. Legea pentru organizare puterii armate în România, votată la 12 februarie 1864, a reorganizat Jandarmeria, pe care a introdus-o în compunerea armatei permanente, atribuțiile de ordine publică în mediul rural fiind exercitate de escadroane de dorobanți. Jandarmeria a păstrat paza și siguranța publică în București și Iași, cu câte un escadron și o companie, iar în Craiova, Galați, Ismail și Bolgrad cu câte un escadron. Regulamentul jandarmilor de oraș, elaborat la 23 iunie 1865, a reprezentat documentul principal pe baza căruia și-a desfășurat activitatea Jandarmeria în următorii aproape 50 de ani. Reorganizarea forțelor militare și de ordine publică a atras atenția Imperiului otoman care, prin marele vizir Ali Pașa, a trimis domnitorului o notă, la 11 ianuarie 1864, ce cuprindea obiecțiuni la înzestrarea militară a României. O lună mai târziu, la 10 februarie 1864, Cuza răspundea, tot printr-o notă, arătând că „grija siguranței interne și interesele comune ale țării și Înaltei Porți ne constrâng a dezvolta treptat organizarea forței publice" care, lucru extrem de important, „trebuie pusă în concordanță cu mijloacele și necesitățile statului". În privința organizării acestor forțe, domnitorul nu a lăsat nici o îndoială asupra modelului care va fi urmat — „după modelul armatelor apusene" —, înscriindu-se în acest sens pe făgașul uniformizării și modernizării armatei.

Războiul de independență din 1877–1878 a adus confirmarea valorii Jandarmeriei, alături de celelalte arme, pe câmpul de luptă. Au fost mobilizate două escadroane de jandarmi călări și două companii pedestre, celelalte escadroane fiind integrate armatei permanente, în mare parte Regimentului 3 călărași. Din escadronul de jandarmi București s-a constituit un detașament de 50 de militari, cu misiunea însoțirii și apărării principelui Carol I și a conducerii superioare a armatei. (Ca fapt divers, să consemnăm că viitorul mareșal Alexandru Averescu a participat la război înrolându-se voluntar într-un escadron de jandarmi.) După încheierea ostilităților, jandarmii au revenit în țară înnobilați de 110 medalii „Apărătorii Independenței", 110 medalii „Crucea Trecerii Dunării" și 12 medalii comemorative rusești.

Organizarea puterii armate în România a beneficiat de trei legi — 1868, 1872, 1874 —, însă nici una nu avea prevederi referitoare la Jandarmerie, astfel încât a apărut necesitatea unei legi de organizare și funcționare. Prin Decretul Regal nr. 2.919/30 august 1893, a fost promulgată Legea de organizare și funcționare a Jandarmeriei rurale, în care principala sa misiune era „de a veghea în comunele rurale la menținerea ordinii, siguranței și executarea legilor".

La 17 martie 1896, Legea Jandarmeriei este modificată substanțial (au fost amendate 33 de articole) prin renunțarea la jandarmii pedeștri, companiile și secțiile fiind încadrate numai cu jandarmi călări.

O nouă schimbare legislativă a avut loc la 29 iunie 1899, atunci când este abrogată modificarea legii din 1896 și se revine în totalitate la organizarea Jandarmeriei conform legii din 1893.

De-a lungul întregului secol XIX, forțele de ordine publică (indiferent de denumirile avute) au apărut, s-au dezvoltat și au devenit indispensabile, adaptându-se totodată cerințelor și necesităților naționale. Numărul jandarmilor a fost într-o creștere constantă, în 1895 existând un total de 1.159 militari (60 de ofițeri, 321 de subofițeri și 778 trupă), pentru ca în 1902, adică exact acum 100 de ani, să fie înscriși în controale 1.275 de militari, din care 264 de cadre și 1.011 trupă.

În încheiere, să amintim opinia francezului Le Cler, membru al misiunii militare franceze în România între 1861–1868, despre forțele de ordine din Muntenia, pe care le-a cunoscut foarte bine: **„Acestea sunt instituțiuni foarte utile încă și cu rădăcini în straturile populare, cu toate că ele sunt încă o rămășiță a vechei organizații militare a țării. După părerea noastră dorobanții și grănicerii, oameni viguroși, deprinși cu oboselile unei vieți aspre, sunt adevărata putere militară a țării".** ■

Alin SPÂNU

„Dilemele istoriei": precizări necesare

Revista „Dosarele Istoriei", nr. 2(66)/2002, a publicat un articol consacrat apariției unui nou canal de televiziune în mass media audio–vizuale de la noi: **TV Romania–Cultural**. Fără îndoială, este cel mai semnificativ pas spre realizarea unor emisiuni culturale difuzate de un canal românesc de televiziune cu un program cultural in exclusivitate. Grila de programe a noului canal acordă spații generoase pentru toate domeniile culturii și din acest demers editorial nu putea lipsi istoria (națională și universală).

În numărul menționat al revistei, am oferit și câteva informații privind tipul emisiunii și al demersului editorial, tematica abordată și, fapt semnificativ, adresam iubitorilor de istorie invitația de a participa direct la emisiune prin intermediul telefonului, sau de a ne transmite informații, puncte de vedere și chiar propuneri de subiecte la telefon **(01) 230.49.35** sau fax **(01) 230.71.35**, dar și pe adresa **Calea Dorobanților, nr. 191, București, sector 1**, pentru emisiunea **„Dilemele istoriei"**.

O dată cu definitivarea grilei de program, revenim acum cu alte precizări. Emisiunea **„Dilemele istoriei" va fi difuzată săptămânal, în fiecare zi de vineri, de la orele 20.30, începutul consemnându-se la 26 aprilie —, și se va desfășura pe parcursul a 90 de minute.** Este o emisiune dedicată unei științe acuzată uneori pe nedrept sau unilateral abordată în ultimii ani, când s-a pus accent mai mult pe spectacol, pe senzațional (căutând o pretinsă „demitizare" a istoriei românilor) și mai puțin pe adevărul celor 2000 de ani de istorie românească. Nu se dorește o politizare a istoriei (s-a făcut destul!), ci o abordare, sperăm noi, **corectă și principială, în spiritul adevărului istoric și pertinență din punct de vedere științific, fără ură și părtinire, departe de interese și pasiuni politice, dar respectând și reflectând diversele opțiuni sau aprecieri ale celor ce studiază trecutul.**

Suntem interesați cu deosebire de atitudinea publicului telespectator, al cărui punct de vedere îl așteptăm, în timpul emisiunii sau în afara spațiului de emisie, la telefonul, faxul și adresa menționate mai sus. **Nu uitați concursul de fidelitate și cultură istorică**! Realizată pentru pasionații de istorie și cu participarea unor istorici de prestigiu din țară sau din străinătate, emisiunea este deschisă tuturor celor care cred că mai au un cuvânt de spus în abordarea istoriei ca știință.

Prima emisiune a abordat **Statutul istoriei (știință sau instrument politic?) în anii comunismului.** Vor urma, în perioada imediat următoare: **Basarabia — istorie și destin, Frângerea istoriei (România în anii 1944–1947), Etnogeneza românească între știință și politică, Atentatul politic în istoria românilor** etc. Simpla enumerare a tematicii abordate în primele emisiuni și intențiile noastre de viitor constituie, sperăm noi, **suficiente argumente pentru a vă reține în fața micului ecran, la întâlnirea cu istoria, în cadrul emisiunii „Dilemele istoriei", la TV România–Cultural.** ■

dr. **Filaret ACATRINEI**,
realizator TVR

TVR INTERNAȚIONAL (director: Monica Zvirjinschi), gazdă generoasă a emisiunii de istorie „Adevăruri subiective" (difuzată, din martie 2001, o dată la două săptămâni, marțea, între orele 22.00–23.30; realizator — Marilena Borcescu, moderator — Mircea Suciu), urează mult succes tuturor celor implicați în realizarea emisiunii „Dilemele istoriei", sperând la o colaborare colegială, în slujba supremului beneficiar și judecător — telespectatorul.

cartea de istorie: cinste autorului, cinste editorului

Editura CORINT
colecția „Clio"

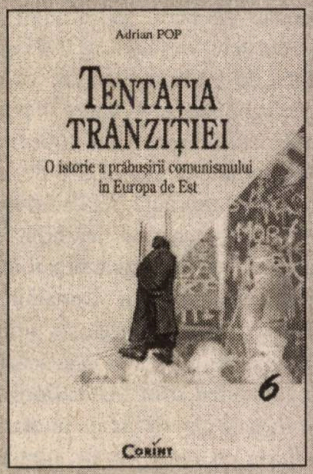

Adrian Pop, *Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est*, București, 2002, 414 p.
preț: 130.000 lei

Adelin Guyot, Patrick Restellini, *Arta nazistă. O artă de propagandă*, prefață de Léon Poliakov, București, 2002, 244 p.
preț: 125.000 lei

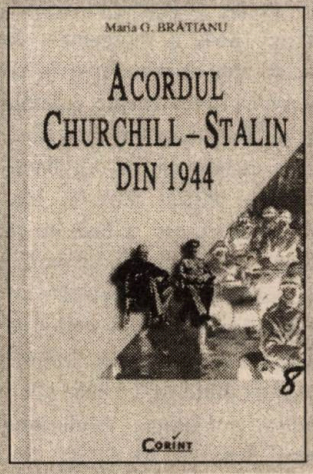

Maria G. Brătianu, *Acordul Churchill–Stalin din 1944*, postfață de Zoe Petre, București, 2002, 203 p.
preț: 125.000 lei

Pentru comenzi și informații, adresați-vă la: **Editura CORINT**, Difuzare și Clubul Cărții, str. Teodosie Rudeanu, nr. 21, sector 1, București, tel.: 222.19.49, 223.19.28; fax: 222.40.34; e-mail: corint@dnt.ro

Cărți de istorie pentru iubitorii de istorie

Editura PRO HISTORIA

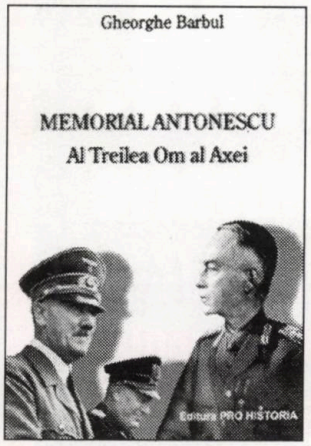

Gheorghe Barbul, ***Memorial Antonescu. Al Treilea Om al Axei***, ed. de V.Fl. Dobrinescu, București, 2001, 295 p.
preț: **100.000 lei**
[epuizată; comenzile vor fi onorate după apariția prelungirii de tiraj]

Petre Țurlea, ***Nicolae Iorga. O viață pentru neamul românesc***, București, 2001, 143 p.
preț: **50.000 lei**

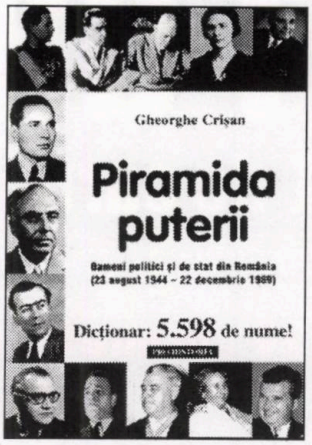

Gheorghe Crișan, ***Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944– 22 decembrie 1989)***, București, 2001, 318 p.
preț: **100.000 lei**

Valeriu Avram, ***„Crucile Negre". Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917)***, București, 2001, 271 p.
preț: **100.000 lei**

Comandați, în sistem ramburs, titlurile de mai sus, la **Editura PRO HISTORIA**, str. Dianei nr. 5, et. 3, ap. 7, sector 2, București, O.P. 37. Solicitările sunt așteptate în scris, pe adresa menționată, sau la tel.: 095.055.752; 093.870.649.

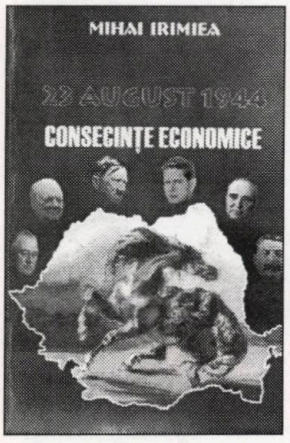

Mihai Irimiea, ***23 August 1944. Consecințe economice*** , Ploiești, Ed. Prahova, 2002, 297 p.
preț: **neprecizat**

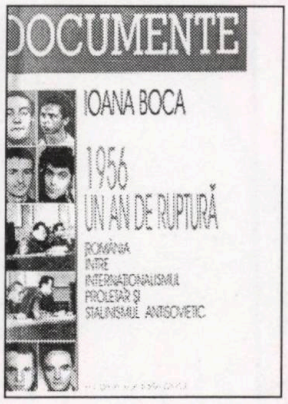

Ioana Boca, ***1956 — un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic***, București, Fundația Academia Civică, 2001, 438 p.
(col. „Documente", 7)
preț: **neprecizat**

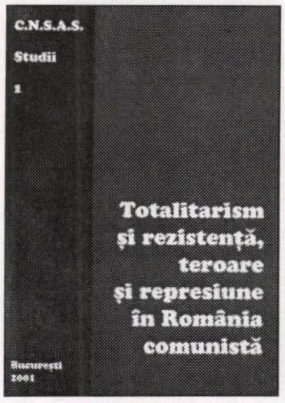

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, ***Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă***, București, 2001, 320 p.
(col. „Studii", 1)
preț: **neprecizat**

Henry Kissinger, ***Are nevoie America de o politică externă? Către diplomația secolului XXI***, [București], Ed. Incitatus, 2002, 271 p.
preț: **160.000 lei**

REȚINEȚI ! **Editura PRO HISTORIA expediază celor interesați, în sistem ramburs, EXCLUSIV cărțile apărute sub egida sa. Pentru celelalte titluri, adresați-vă librăriilor și difuzorilor de carte din întreaga țară sau direct editurilor nominalizate.** **REȚINEȚI !**

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

Raiul cărților!

EDIT GRUP A.M.

Depozit de carte *en gros* și librărie

Str. Petru Rareș nr. 17, sector 1, București, tel./fax: 260.12.57

Reduceri de 20% pentru titlurile de carte vândute în regim de librărie

Cine ne trece pragul face o afacere bună!

Program: luni - vineri 9.30 - 17.30
sâmbătă 9.30 - 12.30

ISSN 1224–4287

Preț 22.000 lei

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

An. VII, nr. 5(69), 2002

DOSARELE ISTORIEI

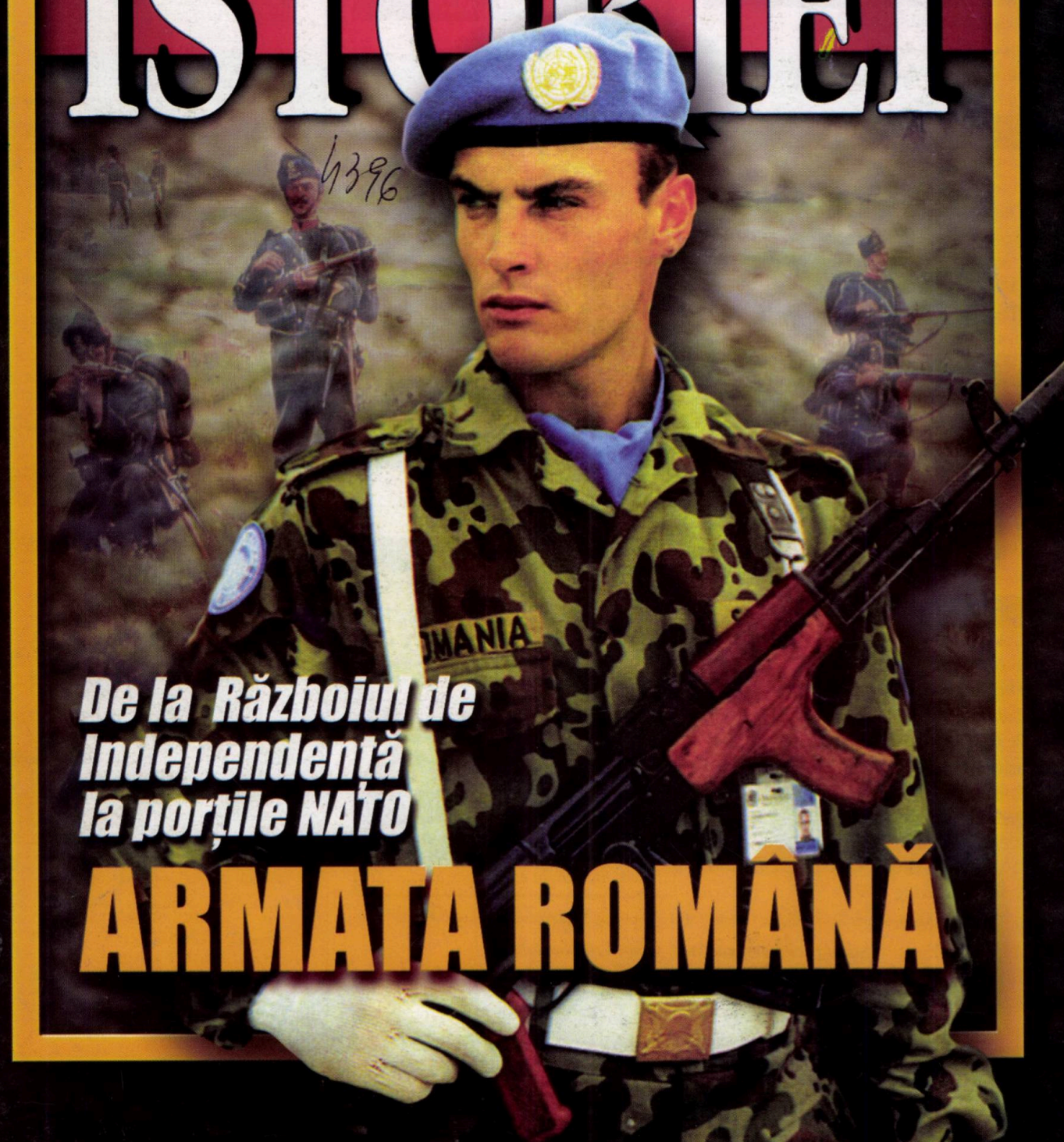

De la Războiul de Independență la porțile NATO

ARMATA ROMÂNĂ

Sumar
nr. 5 (69) • 2002

De la Războiul de independență la porțile NATO: Armata română

(From the Independence War to the Gates of NATO: The Romanian Army, 1877-2002)

Mihail E. IONESCU

Un „dosar" vechi de cinci decenii 1
A Few Thoughts on Romanian Military Historiography

Maria GEORGESCU

Sângele consfințește independența de stat.....6
Blood Seals Romania's National Independence

Mihai MACUC

Corpul superior de comandă și resursele umane.....13
The Leadership of the Romanian Army and the Human Resources
Corpul de cadre — origine socială (**Maria GEORGESCU**).....14
The Leadership of the Romanian Army: Social Origin

Petre OTU

Lecția a cinci războaie 15
The Lesson of Five Wars
Alianțele militare ale României (**Mihail E. IONESCU**) ...19
Romania's Military Alliances
România și Tripla Alianță (**Mihai MACUC**).....21
Romania and the Triple Alliance

Alexandru OȘCA

Convențiile militare adoptate în cadrul Înțelegerii Balcanice 24
The Balkan Entante and its Military Conventions
Pe frontul celui de-al doilea război balcanic (1913) (**Mihai MACUC**) 28
Romania During the Second Balkan War
Războiul de întregire națională (1916–1918) (**Petre OTU**).....31
Romania During WW I

Costică PRODAN

Războiul de după război (noiembrie 1918–august 1919).....35
Romania at War with Communist Hungary

Alesandru D. DUȚU

Între Scylla brună și Charybda roșie (1941–1945) 38
Romania in WW II
La Est și la Vest: armata română în al doilea război mondial (succint bilanț) (**Al.D. DUTU**).....40
Romanian Army in WW II
Serviciul de informații al armatei (**Petre OTU**) 42
The Military Intelligence Service
Armata în zodia comunizării (**Al. D. DUȚU**).....47
The Communization of the Romanian Army
Relații militare externe românești în anii '60 (**Al. D. DUȚU**).....50
The Romanian Army and the Warsaw Pact in the Sixties

Ovidiu BOZGAN

„Ambiția, virtutea săracilor".....54
The Failure of a French–Romanian Military Cooperation

Corina ZAVATE

Reforma în armata României în anii '90.....59
Reform in Romania's Army in the Nineties
Bursa „Dosarele Istoriei": cereri și oferte 61
Requests and Offers

Dincolo de „dosar"

Florin CONSTANTINIU

Nedumeriri.....62
Question–Marks
Errare humanum est.....64

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

• În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**

• Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară
■ **3 luni:** 66.000 lei ■ **6 luni:** 132.000 lei ■ **12 luni:** 264.000 **lei**

DOSARELE ISTORIEI

Redactor-șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție:
Jacqueline ENACHE
Redactor: Mioara ANTON
DTP & PrePress: Andrei STÂNGĂ

Consilieri redacționali
Dan BERINDEI (Membru al Academiei Române, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie)
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRITOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT
(Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU
(Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Petre OTU
(Comisia Română de Istorie Militară),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU
(Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de Editura PRO HISTORIA
Director
Mircea SUCIU
e-mail: prohistoria @ yahoo.com

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7, București, sector 2, OP 37
Tel.: 095.055.752; 093.870.649
e-mail: dosareleistoriei @ yahoo.com

Contabilitate–Difuzare: Petruța LIVEZEANU
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor: Adriana UNGUREANU

Tipar: DRAGOPRINT FED S.A.
Tel.: (01)335.93.18; fax: (01)337.33.77

Difuzare:
RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: (01)222.41.26; fax: (01)224.43.36
S.C. CONPRESS GROUP SRL
Tel.: 093.267.053; (01)222.67.37
S.C. ANOTA SRL
Tel.: (01)224.13.54; fax: (01)224.45.03

ISSN 1224 – 4287

prolegomene

Un „dosar“ vechi de cinci decenii

Mihail E. IONESCU*

Inițiativa prestigioasei reviste „Dosarele istoriei“ de a consacra un dosar istoriei militare este binevenită din cel puțin două motive. Mai întâi, pentru că se simțea nevoia unui răgaz într-un travaliu care a consumat energii serioase în ultimele cinci decenii și a medita asupra a ceea ce s-a făcut, se face, se poate și urmează a se face. În al doilea rând, pentru că, ulterior doborârii comunismului în 1989, istoriografia militară s-a mulțumit să continue făgașe anterioare, or să dezvolte altele noi, la comenzi extranee spațiului științific sau prin identificări întâmplătoare de ținte. Dacă până în 1989, a fost o tentativă programatică de a înregimenta „frontul“ istoriografic militar, ulterior, prin reflex de opunere, s-a constatat o atomizare și o dinamică a haosului în alegerea subiectelor și a procedurilor de cercetare și tipărire, care au grevat serios standardele profesionale.

Istoria militară și comanda politică

Așadar, în ultimele cinci decenii, istoria militară a consumat energii extrem de serioase. Mai precis, ea s-a aflat sub comandă politică, devenind o sursă de semnale privind orientarea regimului comunist la putere în arena internațională și, deopotrivă, un instrument propagandistic în modelarea „conștiinței sociale“ în interior. Către sfârșitul anilor '50, de pildă, ea a fost utilizată pentru a comunica respingerea de către București a tezei sovietice că Romania a fost eliberată de sub fascism de către Armata Roșie și asumarea interpretarii că armata română a continuat să existe după 23 august — ca expresie a continuității statului român —, fiind o prezență distinctă alături de celelalte forțe militare ale coaliției antihitleriste în lupta pentru obținerea victoriei împotriva Germaniei. Semnalul astfel transmis era cel al distanțării de mitologia sovietică a celui de-al doilea război mondial și al voinței echipei conducătoare comuniste de la București de a continua să conserve puterea, în pofida valului de destalinizare pornit, în 1956, de la Moscova, o dată cu Congresul XX al PCUS patronat de N. S. Hrușciov. Expresia acestei orientări programatice politice, inițiatoare în fapt a unei mitologii proprii în domeniu, a fost volumul ***Contribuția României la războiul antihitlerist (23 august 1944–9 mai 1945)***, apărut în 1958, tributar metodologic așa-numitei „his-

* Doctor în istorie, director, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară (ISPAIM)

toire–bataille", adică reconstituirii amănunțite și plicticoase a evenimentelor militare (raport de forțe, desfășurarea operațiilor militare, învățămintele acestora etc.), ca și cum publicul cititor ar fi trebuit să fie cantonat doar la segmentul academiilor militare sau al profesioniștilor armelor.

Este de menționat aici că unele teme lansate atunci în istoriografia militară românească aveau să rămână constante în următoarele decenii până azi, cel puțin în ceea ce privește segmentul 23 august 1944–9 mai 1945 al celui de-al doilea război mondial. Aproape în chip de litanie, astfel de teme — rolul primordial al factorului intern în eliberarea României, în context al partidului comunist, asimetria în relațiile de comandament româno–sovietice, entuziasmul și unitatea frontului intern (dinamizat de comuniști?!?), contribuția de sânge românească îndrituind acordarea calității de cobeligerantă la sfârșitul războiului mondial, refuzul marilor puteri de a concede acest lucru meritat, vlăguirea României prin impunerea unor despăgubiri de război împovărătoare etc. — au rămas repere de cercetare până la sfârșitul comunismului, unele chiar până în zilele noastre.

Aflată la marginea cercetării academice — aceasta, la rândul ei, încorsetată în obligații de natură ideologică —, istoriografia militară s-a rezumat la profesioniști militari, cei mai mulți profesori la școlile superioare militare, fiind, prin chiar acest fapt, „îngrădită" la cercetarea perioadei contemporane (cu totul întâmplător se făcea trecerea la primul război mondial sau la războiul de independență). Ceea ce depășea această epocă făcea obiectul muzeisticii militare, interesată îndeosebi în armament, uniforme sau cartografierea de informații adunate din cronici autohtone sau străine referitoare la fapte de arme ale românilor în epoci trecute.

Noi orientări, noi atribute

Schimbările în peisajul politic — intervenite la jumătatea anilor '60 — au adus și în istoriografia militară (sintagma este așadar utilizată pentru a desemna ceea ce era acceptat oficial ca atare, un grup minuscul din cadrul armatei sau de la institutul de istorie comunistă) modificări rapide. Instalarea la conducere a lui Nicolae Ceaușescu a determinat o rescriere a lucrării din 1958 (apărută, în 1966, sub titlul ***România în războiul antihitlerist. 23 august 1944–9 mai 1945***), care tindea să așeze, sub comandă politică evident, noile repere ale

Ofițerii Regimentului 2 călărași (după *Albumul Armatei Române 1902*, păstrat în fondurile Muzeului Militar Național); în pagina precedentă, un gornist, reprezentat grafic de Tadeusz Ajdukiewicz în *Albumul Armatei Române 1903*

cercetării și să transmită semnalele politice acum socotite cele mai convenabile. Astfel, sub directa supraveghere a Institutului de Studii Istorice și Social Politice de pe lângă CC al PCR, noua lucrare făcea un pas înainte în accentuarea rolului factorului intern, al ralierii României la războiul împotriva Germaniei hitleriste, renunțându-se la înfățișarea masivă a aportului sovietic, deja lipsit de atributele până de curând obligatorii de „glorios", „eroic". Se amintea și faptul, până atunci tabu, al participarii armatei române alături de Wehrmacht împotriva Armatei Roșii — în formula prezentării situației de pe fronturile conflictului mondial — și se insista asupra rolului jucat de România în grăbirea victoriei Națiunilor Unite. Efortul militar al României era încadrat mai amplu în contextul internațional al epocii, dinamica politică a ascensiunii comunismului la putere era asociată cu ascendența mișcării comuniste în întreaga Europă, ca urmare a dezvoltării ample a mișcării de rezistență pe întregul continent. Componenta „burgheză" a rezistenței în România devine ceva mai mult decât obiect de critică partizană, pentru a i se înfățișa — cu ciuntiri și vituperări de sorginte politică — o prezență care ar fi fost contraproductiv să i se mai nege ca până atunci (între altele, în 1964, în ansamblul schimbărilor intervenite în interior, au fost eliberați deținuții politici, iar Bucureștii încercau cu disperare să se apropie de Occident pentru a dobândi credite).

Invazia trupelor Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia, în august 1968, și faptul că România nu a fost informată de acest pas (ceea ce a determinat un protest energic, fără precedent, întrucât echipa conducătoare și-a simțit amenințată chiar existența ei) a adăugat noi atribute istoriografiei militare, apanaj, ca și până acum, al cercurilor militare, controlate bineînțeles în mod complet de partidul comunist. Ea a fost chiar instituționalizată — a apărut în 1969 un institut, Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, modelat după centrul similar al armatei de uscat americane — și a căutat să se racordeze la circuitul științific internațional (s-a format o Comisie Română de Istorie Militară care a devenit parte, în 1974, a Comisiei Internaționale de Istorie Militară, în 1980 organizând chiar o reuniune a acesteia la București). Concomitent s-a căutat să se dea un grad sporit de profesionalizare investigației, deschizând-o către cercetarea academică în domeniu. Ambele direcții abia menționate s-au tradus, în primul rând, în lansarea unei colecții de „Documente din istoria militară a poporului român", din care au fost publicate aproape douăzeci de volume, până în 1990, privind istoria militară modernă și contemporană, precum și în inițierea ***Tratatului de istorie militară*** (în 1970), la elaborarea căruia au fost invitați să participe și istoricii civili cu preocupări în domeniu.

O perioadă scurtă de liberalizare (până către jumătatea deceniului opt) a făcut ca istoriografia militară românească să-și aproprie câteva trăsături până atunci necunoscute. Lărgirea bazei documentare și contactul, chiar dacă sporadic și atent controlat, cu istoriografia străină de profil au făcut să se abordeze și tematici dincolo de tradiționala „istorie–bătălie", fiind preocupări privind identificarea componentelor puterii militare naționale, interfața ei cu societatea, evoluția doctrinară militară, extracția socială a corpului ofițeresc în general, a celui al generalilor în special, impactul acțiunilor diverselor forțe politice în interiorul oștirii, inclusiv cercetări cu caracter de sociologie istorică. Deși au lipsit monografii sau studii de impact major asupra metodologiei de cercetare în domeniul istoriei militare, nu trebuie neglijat faptul ca s-a încercat o înnoire a instrumentarului de cercetare, s-a procedat cu oarecare îndrăzneală în alegerea tematicii și, nu mai puțin, s-au diversificat orizonturile de informație. Plusurile menționate nu trebuie nici exagerate, dar nici minimalizate pentru că este evident că, chiar în condițiile unui draconic control politic, de altfel specific domeniului științelor sociale în epocă, s-a înregistrat un relativ reviriment față de perioadele dogmatice anterioare. O lucrare monografică, precum cea consacrată războiului de independență din 1877–1878, care a apărut la centenarul său, este neîndoielnic o mărturie a acestui lucru, distanța față de lucrări asemănătoare precedente fiind clară oricui.

Treptat însă, istoriografia militară românească a trebuit să se alinieze evoluției regimului politic, caracterizat printr-o izolare crescândă față de exterior și prin exacerbarea unui autohtonism inventat ca temelie a politicii de independență, clamate la București în folosul echipei comuniste conducătoare. Corespunzător altor domenii de acțiune socială, inclusiv economică, și în acest sector s-a procedat la asumarea unor proiecte gigantice prin mobilizarea unui „front istoriografic" larg, civil sau militar. În intervalul 1985–1989, au fost publicate monografii consacrate primului război mondial (în două volume), celui de-al doilea război mondial (în trei volume), precum și șase volume ale Tratatului ***Istoria militară a poporului român***, proiect reluat la începutul anilor '80. Aceste lucrări, care includ indiscutabil un vast volum de informații, tributare interpretărilor vroite de regim ca semnale către exterior și menite să faciliteze o mobilizare socială de amploare, însumează mii de pagini, tarate însă de coloratura politică de sorginte național–comunistă care a covârșit nu arareori un efort de cercetare onest și onorant pentru nu puțini dintre autori. Lista acestora era un amestec fără precedent între profesioniști și activiști de partid, ceea ce spune mult despre această întreprindere altminteri de mari dimensiuni, chiar fără precedent în domeniu.

Între tezele vehiculate mă opresc asupra uneia, care va avea o posteritate îndelungată. Este vorba de începutul reconsiderării lui Ion Antonescu, în mod indirect, prin înfățișarea dozată a campaniei din Est, desfășurată de armata română în parteneriat de luptă cu Wehrmacht-ul. Imperialismul rus/sovietic nu a lipsit să fie caracterizat deschis sau implicit drept cea mai gravă amenințare la adresa securității României de la independență

București, 23 august 1945; parada militară prilejuită de aniversarea unui an de la intrarea României în coaliția Națiunilor Unite și de marcare a revenirii în țară a unităților Armatelor 1 și 4 române, care acționaseră în Ungaria, Cehoslovacia și Austria ***(după* Armata română, 1941–1945, *București, Ed. R.A.I., 1996, p. 96)***

înainte și, în acest context, oricine i s-a împotrivit — deci, inclusiv Antonescu — s-a identificat cu interesele naționale.

Merită menționat că, în 1984, a apărut o revistă trimestrială specializată de istorie militară, cu titlul puțin obișnuit „Lupta întregului popor", dar cu un subtitlu lămuritor („revistă română de istorie militară"), devenită însă o tribună politică cu adresă externă certă într-o perioadă când „lagărul socialist" a fost cuprins de febra „glasnostului" și „perestroikăi", declanșate de la Moscova. Pe lângă obiectivele politice ori mai precis în strânsă legătura cu ele, revista a încercat să prezinte și să argumenteze teze prezente și în lucrările menționate mai sus, legate de originea și formarea poporului și a statalității românești, de strategia și doctrina militară medievală, modernă și contemporană (considerate a fi beneficiare ale unei continuități conceptuale fără fisură până la doctrina militară a regimului, caracterizată în sintagma „lupta întregului popor"), precum și privind rolul internațional jucat istoricește de poporul/națiunea și țările/statul român sau referitoare la unitatea și continuitatea românească pe teritoriul vechii Dacii. Propaganda a covârșit spiritul științific, acesta din urmă fiind nu arareori un pretext pentru cea dintâi.

Evoluția istoriografiei militare în timpul regimului comunist a urmat, așadar, meandrele de orientare ale acestuia și a fost folosită pentru argumentarea sau justificarea lor. Bine-înțeles că istoriografia militară nu a fost singura care a avut un astfel de rol în care aparența științifică îmbracă propaganda cea mai fățișă.

Înnoirea metodologică, o necesitate

După 1990, în contextul schimbărilor fundamentale intervenite în societatea românească, în istoriografia militară se petrec câteva lucruri de mare însemnătate. Mai întâi, a dispărut controlul și manipularea politice, nu numai ca rezultat al prăbușirii partidului unic și al instalării sistemului pluripartid, dar și ca urmare a asumării treptate, dar ferme, de către istorici a deontologiei profesionale. În al doilea rând, „frontul istoriografic" al regimului trecut s-a destrămat ca orice înjghebare efemeră și forțată, componenții lui (instituții și persoane) fiind acum în postura îndelung așteptată de a se dedica temelor și epocilor dorite, liberi de injoncțiuni dogmatice și fără a mai fi încorsetați de cenzura existentă până în 1989 (acționând în forme subtile, deși oficial desființată). Deopotrivă, s-a amplificat exponențial legătura cu domeniul de referință internațional și, treptat, tineri specialiști au beneficiat de sistemul de burse și masterate în străinătate, dar procesul este abia la început. În sfârșit, dar nu în cele din urmă, dezbaterea publică a devenit un cadru obișnuit, *sine qua non*, astfel încât standardele de profesionalitate au tins să devină argumente de ierarhie — instituțională, dar și personală — pentru practicanții istoriei militare.

Domeniul instituțional este el însuși în schimbare. Dacă la începutul anilor '90 institutul existent până atunci s-a transformat, păstrând totuși o componentă de istorie militară, a fost constatabilă multiplicarea centrelor de cercetare în domeniu, cu deosebire în jurul arhivelor și catedrelor universitare

(în expansiune deosebită), care până atunci erau cvasiabsente, precum și în cadrul muzeelor (promovând mai ales cercetarea arheologică). În ceea ce privește tematica, aici am fost martorii unei evoluții oarecum contradictorii. Pe de o parte, atracția teritoriului până atunci interzis a acționat nestingherit în primii ani, cu rezultatul că războiul împotriva URSS (de la cedarea silită a Basarabiei și Bucovinei de Nord, în iunie 1940, până la încheierea armistițiului) și perioada Antonescu (de la instalarea „conducătorului" până la 23 august 1944 și execuția sa) au devenit vedete incontestabile, inclusiv cu consecințe politice. Au apărut în cascadă volume de documente, monografii, studii, articole consacrate acestor două tematici, care au adus indiscutabil un plus informativ, dar nu și unul remarcabil interpretativ. Pe de altă parte, istoria regimului comunist a devenit și ea vedetă, mai ales că formarea armatei române comuniste la începutul anilor '50 sau prezența trupelor de ocupație sovietice până în 1958 în România aveau conotații politice atrăgătoare (identificarea grupărilor existente în partidul comunist din România, dinamica legăturilor cu Moscova ale conducerii de la București etc.). În același timp, însă, au fost foarte firave, dacă nu absente încercările de înnoire metodologică, de lansare sau racordare la proiecte de anvergură, inclusiv internaționale, de asumare a istoriei militare universale. Neîndoielnic, nu au lipsit asocieri cu similari (persoane sau instituții) din străinătate, dar ele au mers o bună bucată de vreme pe făgașe mai vechi (schimburi bilaterale, în special). Treptat, eșecul de înnoire în istoriografia militară, non-diversificarea tematică, nesesizarea unor cereri de „piață" — avidă de problematica de securitate, de pildă, în deceniul trecut ca și acum — au făcut ca, la un moment dat, să se considere că existența instituțională a cercetării de istorie militară nu se justifică și chiar să se procedeze la destinarea unui rol subordonat al acesteia în raport cu cercetarea în domeniul politicii de securitate și de apărare.

Randamentul viitor în domeniul istoriografiei militare ține, în opinia noastră, de două elemente care se completează reciproc. Mai întâi, este vorba de apelul la sursele documentare, care se află în raport direct proporțional, pentru epoca recentă, bineînțeles, cu accesibilitatea în arhivele perioadei comuniste fără piedici — inventate și invocate de dragul de a păstra primatul asupra unor documente relevante sau în spiritul unei mentalități a secretului care, azi, nu mai este prin nimic justificată. Mă refer aici la faptul că, în condițiile în care situația politică în România și cea geopolitică în Europa s-au schimbat în mod fundamental (ne aflăm în pragul primirii invitației de a accede în NATO, care era alianța inamică până în 1989), motivații de punere sub obroc a documentelor relevante devin atât pentru cercetare, cât și sub aspect politic evident contraproductive. În al doilea rând, este vorba de racordarea cercetării de istorie militară din România la marile proiecte internaționale în domeniu, în felul acesta achiziționând o sincronizare metodologică și bibliografică neapărat necesară pentru saltul care trebuie să aibă loc în domeniu. În acest fel, va fi posibilă fructificarea materialului uman pregătit la nivel occidental și care abia așteaptă, acum și în viitor, să se implice în cercetarea fascinantă a trecutului militar. ■

Purtând această titulatură din februarie 1998, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară ființează în structurile MApN din 1969. Dintre numeroasele și reușitele manifestări științifice — multe cu prestigioase participări de peste hotare — organizate sub egida sa în ultima vreme, înfățișăm o imagine din timpul lucrărilor Seminarului Internațional „Viitorul regiunii balcanice" (București, Cercul Militar Național, 9–10 iulie 2001)

Participarea armatei române la campania din 1877–1878

Sângele consfințește independența de stat

Maria GEORGESCU*

Amplificarea în anii 1875–1876 a luptei popoarelor din Balcani pentru emancipare națională și redeschiderea așa–numitei „probleme orientale" au creat un context politic extern favorabil dobândirii independenței de stat a României. Amestecul direct al marilor puteri în Balcani, îndeosebi al Rusiei și al Austro–Ungariei, dornice să moștenească dominația imperiului sultanilor în Balcani, a amplificat și complicat confruntarea, situând-o sub spectrul iminenței războiului.

Preliminarii politico–militare

În urmare, eforturile diplomației românești în vederea obținerii de la puterile garante a recunoașterii independenței prin acceptarea neutralității absolute și a garanțiilor speciale pentru România s-au dovedit iluzorii. În aceste condiții, în iarna și primăvara lui 1877, calea cuceririi independenței prin participarea armatei române pe câmpul de luptă printr-o cooperare militară cu Rusia și popoarele balcanice a câștigat teren atât în rândul membrilor guvernului, cât și al opiniei publice.

Diplomația românească a căutat să evite transformarea teritoriului național în teatru de acțiuni militare, să-i asigure țării neutralitatea, purtând tratative cu Rusia pentru stabilirea cadrului juridic al trecerii trupelor țariste prin România, în caz de conflict cu Poarta, precum și condițiile unei eventuale cooperări militare româno–ruse împotriva Imperiului otoman. Negocierile, începute încă din septembrie 1876, la Livadia, între primul–ministru Ion C. Brătianu, țarul Alexandru al II-lea și cancelarul A.M. Gorceakov s-au finalizat prin documentul semnat, la 4/16 aprilie 1877, de ministrul de Externe român, Mihail Kogălniceanu, și baronul D. F. Stuart, agent diplomatic

* Cercetător, ISPAIM

și consul general al Rusiei la București. Convenția româno–rusă asigura armatei țariste „libera trecere pe teritoriul României și tratamentul rezervat armatelor amice", iar guvernul de la Sankt Petersburg se angaja să respecte „drepturile politice ale statului român astfel cum rezultă chiar din legile anterioare și tratatele existente, precum și a menține și apăra integritatea actuală a României".

La 6/18 aprilie 1877, a fost decretată mobilizarea armatei române, care a fost executată în circa 19 zile, însoțită de măsuri organizatorice. Au fost chemați la arme aproximativ 125.000 de oameni; dintre aceștia, armata de campanie număra 58.700 oameni, cu peste 1.500 cadre de comandă, 12.300 cai și 190 piese de artilerie; la aceste efective se adăugau 33.000 oameni din 31 batalioane și patru escadroane de miliții, 16.000 oameni ai gărzii orășenești, precum și cei 14.000 combatanți în curs de pregătire din contingentul anului 1877.

La 11/23 aprilie 1877, trupele ruse — fără a aștepta ratificarea convenției româno–ruse de către Parlamentulul de la București și cu o zi înaintea declarației oficiale de război a Rusiei împotriva Porții — au trecut frontiera României, desfășurându-și marșul spre zonele de concentrare de pe linia Dunării.

Acoperirea strategică a liniei Dunării

Executată pe toată durata războiului, operația de acoperire strategică a liniei Dunării a avut ca obiectiv major apărarea țării contra unei eventuale acțiuni otomane în forță, care să ducă la transformarea teritoriului românesc în teatru de acțiuni militare.

Prima fază s-a desfășurat în primele 11 zile ale lunii aprilie, până la pătrunderea trupelor ruse, și a fost executată exclusiv de armata română; operația a urmărit apărarea teritoriului național împotriva unei invazii otomane.

Situația gravă creată de partea otomană prin incursiunile, jafurile și bombardamentele sale asupra teritoriului românesc au determinat, în cele din urmă, riposta energică a armatei române; la 26 aprilie/8 mai 1877, bateriile de artilerie de la Calafat au replicat prompt, bombardând Vidinul.

A doua zi, Poarta a declarat suspendarea legăturilor diplomatice cu România.

În aceste condiții, la 29–30 aprilie/11–12 martie 1877, corpurile legiuitoare au votat o moțiune prin care se cerea ruperea legăturilor și a dependenței față de Poartă, proclamarea stării de război între România și Imperiul otoman; totodată, se recomanda guvernului „să pună toată stăruința și să ia toate măsurile spre a apăra și a asigura existența statului român astfel ca la viitoarea pace România să iasă cu o poziție politică bine definită și națiunea de–sine–stătătoare să poată împlini misiunea sa istorică". **Proclamarea independenței a avut loc în ziua de 9/21 mai 1877**, această misiune de răspundere istorică revenindu-i reprezentanței naționale. Răspunzând unei interpelări făcute guvernului de deputatul N. Fleva, relativă la necesitatea unei declarații energice de independență a țării și notificarea noului statut al României puterilor garante, ministrul de Externe, Mihail Kogălniceanu, a recunoscut că ne aflăm în „stare de război" și „dezlegați de legăturile noastre cu Înalta Poartă" și, ca urmare, a făcut declarația de rezonanță perpetuă în istoria națională: **„suntem independenți, suntem o națiune de–sine–stătătoare"**. Ministrul de Externe al României a motivat în cuvintele următoare actul săvârșit atunci de poporul român: **„Voim să fim independenți pentru că voim să trăim viața noastră proprie, pentru că nu voim să mai pătimim pentru greșelile altora, pentru că voim ca la gurile Dunării de Jos să fim un bulevard în contra războiului"**. Adunarea Deputaților a adoptat, cu 79 voturi pentru și două abțineri, o moțiune prin care lua „act că rezbelul dintre România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrarea lor oficială". În unanimitate, și Senatul a votat o moțiune similară. A doua zi, la 10/22 mai 1877, guvernul, corpurile

Domnitorul Carol I, comandantul armatei româno–ruse de la Plevna; marele duce Nicolae, comandantul armatei ruse din Balcani; mareșalul Osman Nuri–pașa, comandantul grupării otomane de la Plevna *(de sus în jos)*

legiuitoare și reprezentanții altor autorități s-au dus să-l felicite pe domnitorul Carol cu prilejul marelui act național al proclamării independenței și, totodată, să-i transmită urările de rigoare în noua sa calitate de „suveran neatârnat al românilor" cu prilejul celei de-a XI-a aniversări a încoronării sale.

Proclamarea independenței trebuia consfințită, întărită și apărată pe câmpul de luptă pentru a putea fi impusă Imperiului otoman și apoi recunoscută de puterile europene.

Faza a doua a operației armatei române de acoperire strategică a liniei Dunării s-a declanșat după trecerea trupelor ruse spre frontul din Balcani și a avut loc în două etape: prima, între 11/23 aprilie și sfârșitul primei decade a lunii mai, când dispozitivul armatei române s-a restrâns pe traiectul Dunării de la Cetate la Călărași, zona fortificată Barboși fiind preluată de trupele ruse aflate în deplasare spre frontul de la sud de Dunăre; a doua etapă, de la sfârșitul primei decade a lunii mai până la încheierea războiului, când acoperirea

N. Grigorescu, „Sentinela"

frontierei de sud a fost efectuată de către forțele române numai între Turnu Severin și Flămânda, restul fluviului, în aval de Islaz, fiind asigurat de trupe ruseşti.

Cercurile guvernante ruse, inițial, n-au considerat necesară realizarea unei cooperări cu armata română la sud de Dunăre; acțiunile armatei noastre, în mai–iunie, s-au concretizat, îndeosebi, în respingerea incursiunilor otomane, în anihilarea flotei otomane și în sprijinul acordat trupelor ruse pentru forțarea Dunării în punctul Zimnicea — Șistov (14/26–15/27 iunie 1877) și cucerirea cetății Nicopol (3/15 iulie 1877).

Pe plan diplomatic, domnitorul Carol și guvernul român au încercat să ajungă la un acord cu Înaltul comandament rus pentru o cooperare militară la sud de Dunăre. Partea română a militat constant pentru libertatea de acțiune a armatei, care să aibă o zonă distinctă de operație și a respins propunerea Rusiei ca marile unități române să treacă în subordinea comandamentului rus în cazul angajării lor în operațiile militare din Balcani.

Evoluția nefavorabilă a operațiilor desfășurate în luna iulie 1877 (eșecurile înregistrate la Plevna, în zilele de 8/20 și 18/30 iulie 1877, de către trupele ruse în fața puternicei apărări otomane, oprirea ofensivei acestora în Pasul Șipka) puteau duce la pierderea inițiativei strategice a armatei ruse în spațiul balcanic; se impunea imediata cooperare în luptă cu armata română. La 19/31 iulie 1877, marele duce Nicolae, comandantul trupelor ruse pe frontul din Balcani, transmitea domnitorului Carol celebra telegrama: „Turcii, adunând cele mai mari mase de trupe la Plevna, ne zdrobesc. Rog să faci fusiune, demonstrațiune și, dacă se poate, să treci Dunărea cu armata, după cum dorești. Între Jiu și Corabia, demonstrațiunea aceasta este neapărat necesară pentru înlesnirea mișcărilor mele".

În urma tratativelor între înalții responsabili ai celor două state, reprezentanții Rusiei au acceptat propunerile părții române privind participarea trupelor sale la conflictul din Balcani sub comandament național și posibilitatea acestora de a dispune de o fâșie de acțiune distinctă în aripa dreaptă a frontului de la sud de Dunăre. În final, s-a hotărât ca trupele române și ruse care urmau să coopereze în fața Plevnei să fie întrunite în cadrul Armatei de Vest, pusă, de la 20 august/1 septembrie, sub comanda efectivă a domnitorului Carol, având ca șef de stat-major pe generalul rus P. D. Zotov.

În vederea ducerii acțiunilor de luptă împotriva forțelor otomane la Plevna, comandamentul român a luat o serie de măsuri militare:

- reorganizarea armatei (23 iulie/4 august) — *Armata de operații* (Corpul 2 armată) cu trei divizii, sub comanda generalului Alexandru Cernat, cu un efectiv de circa 36.000–38.000 oameni și 7.000 cai, cu misiunea de a lupta la Plevna, și *Corpul de observație*, cu două divizii constituite din unitățile Corpului 1 armată, însărcinat cu paza frontierelor sudice ale țării între Calafat și Turnu Măgurele (aproximativ 10.000 oameni, 14.000 cai, 74 tunuri);
- construirea unui pod de campanie propriu, podul de vase de la Siliștioara–Măgura (14/26–19/31 august 1877), executat de compania de pontonieri comandată de căpitanul Ioan Vasiliu–Năsturel;
- trecerea întregii Armate de operații pe teatrul de acțiuni militare de la sud de Dunăre și deplasarea acesteia în zona Plevna.

Acțiunile militare desfășurate în perioada august 1877–februarie 1978 pot fi considerate a **treia etapă** a operației de acoperire strategică a teritoriului.

Epopeea de la Plevna

După trecerea Dunării, grosul armatei române și-a concentrat și și-a organizat dispozitivul de luptă în jurul grupării otomane din zona fortificată Plevna. În pofida opiniilor dom-

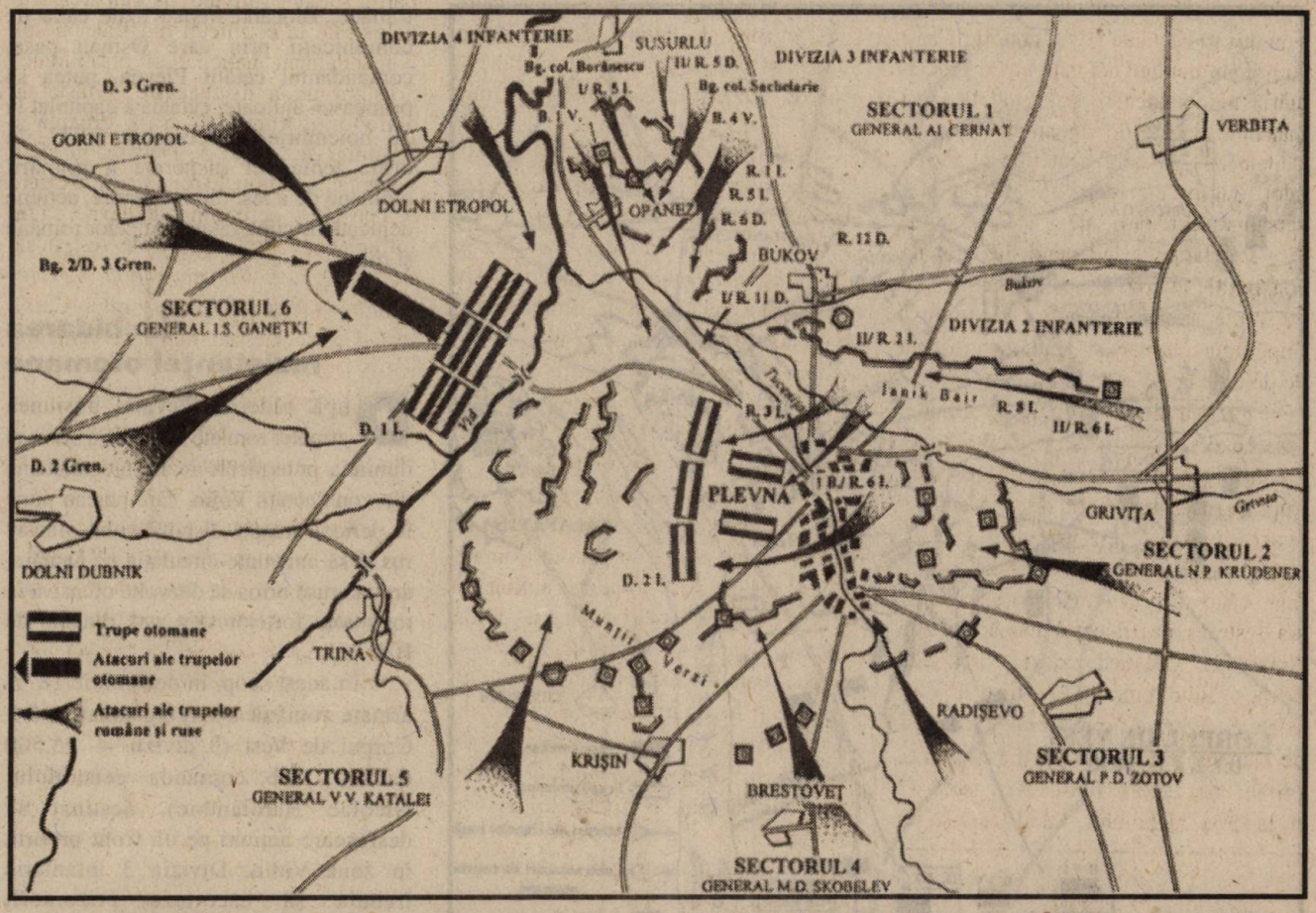

Acțiunile trupelor româno–ruse în timpul celei de-a patra bătălii de la Plevna (27 noiembrie/9 decembrie 1877)

nitorului Carol și a unor generali ruși, privind cucerirea centrului fortificat printr-un asediu sistematic sau în cazul unui nou asalt prin „măcinarea" în prealabil a inamicului prin trageri intense de artilerie, marele duce Nicolae, precum și generalii Zotov și Levițki au decis declanșarea unui nou atac general.

A treia bătălie de la Plevna s-a desfășurat între 26 august/7 septembrie și 31 august/12 septembrie 1877, victoria urmând să fie dedicată zilei de naștere a țarului Alexandru al II-lea. Începută cu un tir intens de artilerie al bateriilor Diviziei 4 infanterie, cucerirea redanului din fața redutei „Griviția 1" *(v., în p. 6, o litografie de epocă, înfățișând dorobanți căzuți în timpul asaltului acestei redute, la 30 august/11 septembrie 1877 — n.red.)* a permis trupelor române să ocupe o bună bază de plecare la atac, acesta fiind primul lor succes. Țarul Alexandru al II-lea transmitea unităților române **„felicitări pentru bărbătească purtare a trupelor ce au luat parte la lupta de la 27 august"**, iar corespondentul ziarului elvețian „Bund" relata entuziasmat: **„Niciodată n-aș fi crezut să văd atâta bravură la o trupă care până atunci n-a cunoscut focul [...]. Armata română merită a fi pusă lângă orice altă armată a Europei și oricine poate fi mândru de soldații și ofițerii ei care au dat probe atât de strălucite de vitejie".** Asaltul general al trupelor româno–ruse a fost declanșat la 30 august/11 septembrie, soldându-se cu pierderi grele de ambele părți. În fața unei redute noi, de care nu aveau cunoștință (Griviția 2), au căzut eroic în așa–numita „Valea plângerii" mulți ofițeri, subofițeri și soldați români, printre care maiorul Gh. Șonțu și căpitanul Valter Mărăcineanu. Singura biruință a sângeroasei zile a fost cucerirea redutei „Griviția 1" de către trupele române conduse de locotenent–colonelul S. Voinescu, maiorul Al. Candiano–Popescu și căpitanul Moise Groza.

Rezistența puternică întâmpinată de trupele aliate au demonstrat soliditatea sistemului de fortificații organizat de Osman pașa, complexul de fortificații construit de otomani fiind greu de cucerit printr-un atac frontal. Consiliul de război de la Radenița (2/14 septembrie 1877) a stabilit un nou plan de

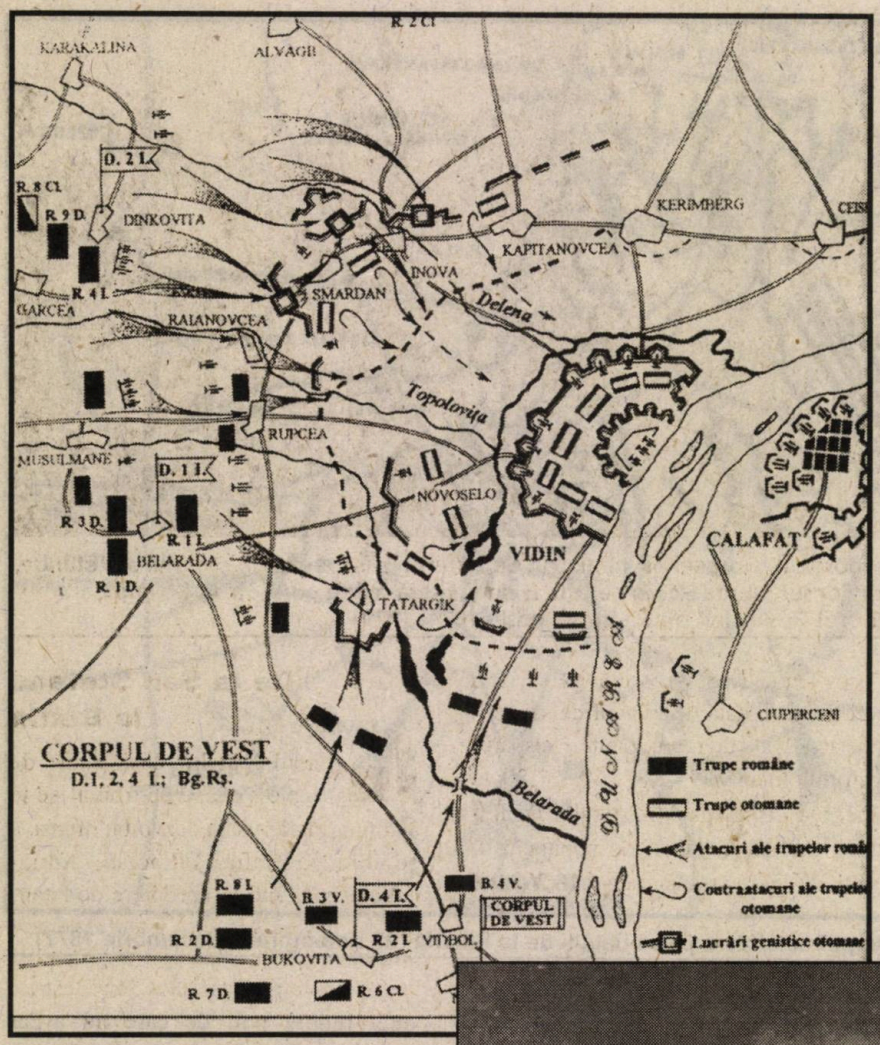

operații al forțelor aliate, care să conducă la izolarea și asedierea sistematică a grupării otomane de la Plevna, a luat măsuri pentru definitivarea dispozitivului de luptă al trupelor române și ruse și a adus schimbări radicale în comandamentul rus.

În cadrul operației de încercuire a Plevnei (septembrie–noiembrie), trupele române au luat parte la două atacuri asupra redutei Grivița 2, au cucerit (alături de trupele ruse) mai multe poziții otomane la Gorni Dubnik, Delni Dubnik, Dolni Etropol, Gorni Etropol și Teliș. Cucerirea cetății Rahova, important nod de comunicații ce lega Plevna de Vidin și Sofia (7/19–9/21 noiembrie 1877), a fost o victorie exclusiv a armatei române. Blocând treptat toate căile de comunicații prin care Osman pașa, comandantul cetății Plevna, putea să primească ajutoare, cetatea a capitulat la 28 noiembrie/10 decembrie 1877, în urma tentativei disperate a grupării otomane de a ieși din încercuire, acțiune dejucată de contraatacul trupelor române și ruse.

Lichidarea rezistenței otomane

După căderea Plevnei, misiunea armatei române a fost de a bloca și diminua puternicele rezistențe otomane din zona cetății Vidin, care puteau pune în pericol dreapta dispozitivului ofensiv rus și să amenințe circulația pe Dunăre; armata rusă urma să dezvolte ofensiva în totalitatea forțelor spre sud, dincolo de Balcani.

În acest scop, în decembrie 1877, armata română s-a reorganizat astfel: Corpul de Vest (3 divizii — 15.500 oameni, sub comanda generalului Nicolae Haralambie), destinat să desfășoare acțiuni pe un front propriu în zona Vidin; Divizia 3 infanterie trebuia să escorteze prizonierii

Harta acțiunilor desfășurate de trupele române pentru cucerirea Vidinului (12/24 –13/25 ianuarie 1878) și clasicul tablou al lui N. Grigorescu, „Atacul de la Smârdan". Marele artist a însoțit armata noastră în campania de la sud de Dunăre, operele sale, realizate în 1877–1878, constituind o veritabilă și memorabilă cronică în imagini a războiului de independență.

Congresul de la Berlin (gravură contemporană). Gorceakov, ministrul de Externe rus, așezat în capătul din stânga, conversează cu Disraeli, șeful guvernului britanic; în centru, Bismarck dă mâna cu Piotr A. Șuvalov, ambasadorul Rusiei la Londra în perioada 1874–1879

otomani de la Plevna; Divizia 2 infanterie asigura serviciul de garnizoană temporar la Plevna, Nicopol și Rahova.

Cele mai crâncene lupte au fost cele din 12/24–13/25 ianuarie 1878 pentru cucerirea localităților Inova și Smârdan, din centura exterioară de fortificații. La 14/26 ianuarie, Vidinul era complet încercuit și supus în continuare bombardării; garnizoana otomană a capitulat la 11/23 februarie, iar a doua zi trupele sale au părăsit obiectivul. Concomitent, cetatea Belogradcik, la 45 km sud de Vidin, a fost supusă unui puternic tir de artilerie. Asediul a durat până la încetarea ostilităților pe frontul din Balcani; la 13/25 februarie, trupele române au intrat și în această garnizoană.

Pe parcursul a 11 luni de război, România a angajat întregul său potențial uman, material și militar. Armata română a executat cu succes patru operații importante: singură — operație strategică de acoperire a Dunării, operația de cucerire a Rahovei și operația de lichidare a rezistențelor otomane din zona Vidin; în cooperare cu forțele ruse — operația de încercuire, blocare și cucerire a Plevnei.

Dimensiunea efortului românesc de război este dată de tributul de sânge — peste 10.000 de morți, răniți și dispăruți; efortul financiar — 81.439.612,85 lei, puși la dispoziția Ministerului de Război; ofrandele oferite de populația din întregul spațiu românesc — 18.200.000 lei; circa 80–100.000.000 lei pentru asigurarea trupelor rusești; circa 8.000.000 lei pierderi cauzate de jafurile otomane.

Războiul pentru independență din anii 1877–1878 a fost prima afirmare a armatei române pe un câmp de luptă modern, aliați și adversari fiind armatele a două mari puteri ale timpului. Experiența războiului, cu aspectele ei pozitive și negative, a evidențiat în ansamblu viabilitatea sistemului militar românesc: **„Numai grație sistemului original** — avea să declare g-ralul Gr. Crăiniceanu, într-o ședință a Academiei Române — **armata română a putut în 1877 să pretindă cooperarea și alianța cu armata rusă, în loc de supunere și apoi să intre în război și să câștige acele nepieritoare victorii care ne-au dat independența țării“.**

De la San Stefano la Berlin

În timpul luptelor desfășurate de trupele române pe frontul de la Vidin, armata rusă a dezvoltat ofensiva pe direcția Sofia, Filipopol, Adrianopol, ajungând în apropiere de Istanbul. În aceste condiții, Poarta a cerut armistițiu. Negocierile de armistițiu și de pace s-au desfășurat la San Stefano. În pofida contribuției militare și a efortului financiar ale României, delegatul său, colonelul E. Arion, nu a fost admis la negocierile de armistițiu sub pretext că țara nu a căpătat încă independența.

Tratatul ruso–otoman de la San Stefano (18 februarie/2 martie 1878) a fost semnat fără participarea statelor și popoarelor din sud–estul Europei care luaseră parte la război. Clauzele lui prevedeau independența României, Serbiei și a Muntenegrului, precum și constituirea unui principat autonom al Bulgariei, sub suzeranitatea Porții. Totodată, Dobrogea revenea României, în vreme ce sudul Basarabiei (județele Cahul, Ismail și Bolgrad) era din nou încorporat Rusiei. Prin articolul 8 se

preciza că, vreme de doi ani, Bulgaria va fi ocupată de trupe ruse ale căror efective se ridicau la 50.000 oameni, iar comunicațiile urmau a fi asigurate prin porturile Mării Negre și prin România. Prin această dispoziție, se aducea o gravă atingere suveranității țării noastre, îndreptățind bănuielile asupra unei permanentizări a controlului militar al Rusiei asupra teritoriului românesc. Încheierea acestui tratat a produs o reacție de protest în opinia publică românească și în rândul cercurilor conducătoare (guvern, Parlament), declanșându-se totodată o intensă bătălie diplomatică pentru susținerea drepturilor românești în capitalele marilor puteri occidentale.

Evoluția nefavorabilă a relațiilor româno–ruse, intențiile de ocupare militară a României de către armata rusă au determinat măsuri de apărare pe plan intern; de exemplu, concentrarea armatei române în Oltenia.

Tratatul de la San Stefano a nemulțumit și marile puteri care au silit Rusia să consimtă întrunirea unui nou congres european, la Berlin (1/13 iunie–1/13 iulie 1878). Prin Tratatul de pace încheiat la Berlin, marile puteri au recunoscut independența României, condiționată de modificarea unor prevederi din Constituție cu privire la acordarea cetățeniei străinilor, precum și de rezolvarea unor litigii cu Germania; Dobrogea și Delta Dunării reveneau la statul român, dar cele trei județe din sudul Basarabiei erau din nou încorporate Rusiei; în privința trecerii trupelor ruse pe teritoriul românesc, guvernul rus se angaja ca în trei luni, după expirarea termenului de nouă luni a ocupației militare a Bulgăriei și Rumeliei Orientale, să evacueze efectivele militare.

Totodată, era recunoscută și independența Serbiei și a Muntenegrului, iar Bosnia și Herțegovina au fost date spre administrare Austro–Ungariei. ■

Armata Română în Războiul de Independență, 1877–1878

Sub acest titlu, Cornel I. Scafeș, Horia Vl. Șerbănescu, Corneliu M. Andone și Ioan I. Scafeș au dat istoriografiei naționale și tuturor iubitorilor de istorie o valoroasă și necesară lucrare enciclopedică, apărută în condiții grafice de excepție la Editura SIGMA (director: Boris Singer), recent lansată la Muzeul Militar Național (director: col. Mihail Ștefan–Nicolin). Volumul — al doilea din colecția „Tradiții militare" — impresionează atât prin bogăția de informații desprinse din cercetarea aproape exhaustivă a fondurilor arhivistice, a presei românești și străine a timpului și a unei vaste literaturi de specialitate, cât și printr-o iconografie convingătoare și de foarte bună calitate (fotografii de epocă, gravuri, tablouri, hărți, planuri de bătălii etc.). De remarcat, totodată, cele 16 planșe color (dintre care una, realizată de H. Vl. Șerbănescu, este reprodusă mai jos) înfățișând uniformele, armamentul, drapelele, ordinele și medaliile armatei române din acea vreme de glorie națională.

De la câștigarea independenței la începutul primului război mondial (1878–1914)

Corpul superior de comandă și resursele umane

Mihai MACUC*

De la 1814 la 1914, lumea a cunoscut un uriaș avânt al producției, pe fondul unui irezistibil impuls spre modernizare. De la sfârșitul epocii napoleoniene până la începutul primului război mondial, istoria a înregistrat o perioadă când au apărut marile capitaluri, s-au dezvoltat intens marile companii industriale, de comerț, de căi ferate, bancare, în care mecanizarea producției a atins cote impresionante față de trecut. Toate aceste elemente au avut efecte însemnate și pe plan militar, după ce structura militară înregistrase modificări esențiale, o dată cu intrarea în scenă a marilor armate, a unor importante desfășurări de forțe. A dobândit o importanță sporită potențialul demografic și cel economic, al producției de război, echiparea teritoriului cu mijloace de comunicație, lucrări de artă și cu fortificații, care de asemenea necesitau alocarea unor imense resurse, dar și prezența unor profesioniști în rândul corpului de comandă și de execuție, la toate eșaloanele.

Cursa înarmărilor

Marile puteri din interiorul celor două blocuri politico–militare, constituite la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (Tripla Alianță și Antanta Cordială), au accelerat cursa înarmărilor, încercând, fiecare în parte, cu prețul unor eforturi financiare deosebite, să obțină supremația asupra potențialilor adversari. Armatele regulate aveau să ajungă, în preajma primei mari conflagrații a secolului al XX-lea, la efective extrem de numeroase, dar și extrem de costisitoare. Astfel, în 1913, Rusia avea sub arme două milioane de soldați la pace, iar perspectiva pentru armatele imperiului multinațional al Austro–Ungariei erau, la aceeași dată, de 2.900.000 de oameni aflați sub arme.

* Cercetător dr., ISPAIM

Pe lângă aceasta, resursele umane au căpătat o importanță mai mare ca în trecut. Ofițerii urmau cursuri generale sau de specialitate la școli și academii militare, cele mai vestite fiind cele din Germania, Franța, Belgia, Rusia, Italia. Din România, foarte mulți ofițeri au terminat în perioada de referință cursuri de specializare peste granițele țării. Potrivit unor statistici ale istoricilor militari români, între 1878–1914 au fost trimiși la studii în Belgia, Franța, Austro–Ungaria, Germania, Italia și Anglia un număr de 97 de ofițeri, din care 35 din arma infanterie, 12 artileriști, 10 medici, 7 cavaleriști, 6 ofițeri tehnici, 4 din arma geniu, 4 geodezi, 2 veterinari și un ofițer de administrație.

Condițiile de înscriere și drepturile de care beneficiau cursanții, precum și numele celor admiși după examinările făcute erau publicate în periodicul lunar „Monitorul Oastei". Astfel, în „Monitorul Oastei" din ianuarie 1913 erau publicate condițiile pentru trimiterea a trei ofițeri cu gradul de locotenent și căpitan la cursul de stagiu în Austria. Candidații trebuiau să aibă o experiență de comandă nemijlocită a trupelor de cel puțin doi ani, să fi fost notați cel puțin „bine" în anul precedent, să nu aibă probleme de sănătate, să dovedească o bună cunoaștere a limbii germane și să treacă testul de admitere și probele practice. (Aceste condiționări de bază din dosarul candidaților aveau să rămână în principiu neschimbate până astăzi, diferența constituind-o pentru fiecare curs limba străină, care poate fi azi germană, engleză sau franceză, după cum în alte perioade istorice predominantă a fost franceza, germana sau limba rusă.) O condiție importantă, care ținea de resursele și posibilitățile individuale ale candi-

datilor, era necesitatea de a proba că dețin un venit anual de cel puțin 1.200 de lei, în afara soldei de ofițer. Cursanților li se acorda de către statul român o diurnă care era de 600 lei pentru un căpitan și 500 lei pentru un locotenent, plus două prime de transport, pentru plecare și înapoiere, de 400, respectiv 200 lei.

Spre a avea o imagine cât mai apropiată de realitate a ceea ce reprezentau aceste sume, vom menționa câteva dintre prețurile de rechiziție (maxime, pentru animale și produse calitatea I, minime, pentru animale și produse de calitate inferioară), prevăzute pe tabelele din același „Monitor Oficial" pentru anul 1913: un bou de tracțiune 180–70 lei; o vacă 120–40 lei; o oaie 12 lei; un porc 70–30 lei; un cal de cavalerie 700 lei; un cal de tracțiune 300 lei; un harnașament cal de cavalerie 40 lei; 1 kg pâine 20 lei; 1 kg brânză 1,80 lei; 1 kg furaj 0,70 lei; 1 kg carne vacă 50 lei; 1 kg carne porc 90 lei ș.a.m.d.

Exemple concludente

O caracteristică a „leadership"-ului militar a constituit-o accederea în funcțiile înalte de comadă, în principiu, a ofițerilor care făcuseră cursuri în străinătate, după ce se remarcaseră pe parcursul studiilor și activității profesionale desfășurate în țară. Din acest punct de vedere, o analiză a studiilor ofițerilor ce au îndeplinit funcția de șef al Statului Major General (SMG) în armata română până la primul război mondial este concludentă:

- g-ralul **Ion Emanoil Florescu** (șef al SMG în 1860 și 1861–1866) a fost trimis, prin grija domnitorului Alexandru Ghica, începând din 1836, la Paris, unde a studiat la Liceul „Saint Louis" și la Școala de Stat Major;
- g-ralul **Constantin Barozzi** (șef al SMG în 1877 și 1895–1898) a urmat, între 1856–1857, cursurile Institutului Geografic al Armatei din Viena;
- g-ralul **Ștefan Fălcoianu** (șef al SMG între 1877–1878, 1883–1884 și 1866–1894) a fost trimis de domnitorul Al.I. Cuza, la absolvirea celor patru ani de stagiu în funcția de comandant de pluton, în Franța, unde a urmat, între 1860–1862, cursurile Școlii de Stat Major, după care a urmat timp de alți doi ani cursurile Școlii Politehnice din Paris, ca atașat pe lângă Statul Major al Armatei franceze;
- g-ralul **Iacob I. Lahovary** (șef al SMG între 1894–1895) a urmat, între 1864–1869, cursurile Școlii Politehnice și Facultății de Științe din Paris, devenind licențiat în matematici. Ulterior, a absolvit și Școala de Stat Major din capitala Franței;
- g-ralul de brigadă **Alexandru Carcaleșeanu** (șef al SMG în anii 1901–1904; *în p. 13, aflat în centrul imaginii, înconjurat de ceilalți ofițeri ai SMG, în 1902 — n.red.*) a absolvit Școala Politehnică din Paris și Școala de Aplicație de Artilerie și Geniu din Metz;
- g-ralul de divizie **Nicolae Tătărăscu** (șef al SMG în anii 1904–1907) a frecventat, după 1877, cursurile Școlii de Război din Bruxelles și a efectuat un stagiu de șase luni la Regimentul de Guarzi din Belgia;
- g-ralul de divizie **Grigore C. Crăiniceanu** (șef al SMG în anii 1907–1909) a fost un eminent elev al generalului profesor Henri Brialmont, la Școala de Aplicațiuni de Artilerie și geniu din Bruxelles;
- g-ralul de brigadă adjutant **Ion Istrati** (șef al SMG între 1909–1911) și-a perfecționat pregătirea la Școala de Aplicație de Artilerie și Geniu din Fontainbleau, pe care a absolvit-o în 1884, după ce anterior fusese student al Școlii Politehnice din Paris;
- viitorul mareșal **Alexandru Averescu** (șef al SMG între 1911–1913) a fost, între 1884–1886, elev al Școlii Superioare de Război din Torino;
- g-ralul de corp de armată **Constantin Christescu** (șef al SMG între 1913–1914 și 1920–1923) deși de origine modestă, ridicat dintr-o familie de țărani moșneni din Pădureți (Argeș), a devenit unul din cei mai respectați stat-majoriști și comandanți militari ai vremii sale, absolvind Școala de Aplicație de Artilerie și Geniu din Fontainbleau și Școala de Război din Paris. ■

Originea socială a corpului de cadre

Originea socială a conducerii armatei române a cunoscut de-a lungul timpului schimbări spectaculoase datorate fie statutului politic al țării, fie schimbărilor pe plan politico-social și a fost în concordanță cu statutul corpului de cadre în diverse perioade istorice.

La începuturile armatei române moderne, în deceniile patru și cinci ale secolului al XIX-lea, „simplul titlu de noblețe [boierie] era piedestalul pe care sta sprijinit corpul ofițeresc, acest factor covârșitor în educarea militară a unei națiuni", după cum remarca maiorul Ioan Popovici, autorul primei monografii serioase despre armata română. Corpul de cadre era recrutat din rândurile marii boierimi, dar și ale acelei boierimi „funcționărești" ale căror ranguri civile erau asimilate celor militare, precum și ale unor reprezentanți ai micii burghezii (târgoveți, negustori etc). Așadar, ofițerii proveneau din rândul claselor privilegiate, prin asimilarea gradelor civile cu cele militare, dar conducerea superioară a armatei era la început îndeosebi din rândurile marii boierimi și a fiilor de domnitori.

După Unirea Principatelor (1859), meseria armelor a devenit o ocupație stabilă și de perspectivă spre care s-a îndreptat un număr tot mai mare de tineri nu neapărat din rândurile boierimii, cât a micilor proprietari și negustori.

O dată cu sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, o particularitate a constituirii corpului de cadre al armatei române a reprezentat-o larga bază de recrutare a ofițerilor, absența unor îngrădiri statuate prin legi sau regulamente militare privind originea socială a celor care doreau să îmbrățișeze cariera armelor. Accesul la treptele ierarhiei militare era recunoscut tuturor cetățenilor, indiferent de apartenența socială, criteriul fundamental de selecționare și promovare fiind valoarea individuală, dovedită la îndeplinirea atribuțiilor ostășești. Ofițerii proveneau atât din rândurile marilor proprietari de pământ sau ale marii burghezii, dar cea mai mare parte din clasa mijlocie — mică burghezie, funcționari, țărani înstăriți. Acest fenomen s-a accentuat în perioada interbelică, armata fiind din acest punct de vedere una dintre cele mai democratice instituții ale statului român. Ca urmare, conducerea la vârf a armatei reflecta această stare.

După instaurarea regimului comunist, formarea corpului de cadre făcându-se exclusiv pe criterii politice, marea majoritate a ofițerilor trebuia să aibă origine țărănească sau muncitorească și ca atare conducerea armatei a avut această proveniență socială. ■

Maria GEORGESCU

Competența profesională a corpului superior de comandă al armatei române

Lecția a cinci războaie

Petre OTU*

Evaluarea gradului de profesionalism, a performanțelor corupului superior de comandă al armatei este una dintre cele mai dificile probleme, din cauza, în principal, a lipsei instrumentelor de lucru și a studiilor sistematice în această privință. Neîndoielnic, cel mai bun test al nivelului de pregătire este războiul, lupta propriu–zisă. Dar, așa cum rezultă și din acest număr al revistei „Dosarele Istoriei", conflictele militare la care a participat armata română au fost puține.

Lupta, suprema probă

Au existat perioade îndelungate de pace, cum ar fi cele din 1878–1913, 1919–1940 și după 1945. Prin urmare, generații întregi de lideri militari nu au cunoscut „mirosul prafului de pușcă", cum se spune îndeobște, ceea ce a fost un lucru foarte bun, deoarece războiul este un adevărat cataclism pentru societatea omenească și, atunci trebuie găsite alte criterii, alte metode de măsurare a gradului de competență, a nivelului de pregătire. După opinia noastră, pot fi avute în vedere, între altele: inspecțiile și controalele; aplicațiile și manevrele; participarea la înlăturarea efectelor unor calamități — incendii, inundații, cutremure, accidente etc.; evoluția în ierarhie; afirmarea în domeniul științei, artelor, literaturii etc.

În acest cadru restrâns, vom face succinte aprecieri doar asupra unui domeniu — cel al **performanțelor pe câmpul de luptă.** Armata română a participat la cinci războaie: 1877–1878; 1913; 1916–1918; 1919; 1941–1945. Cele mai mari, respectiv cele din 1877–1878, 1916–1918, 1941–1945, au fost războaie de coaliție, în care România era un partener minor. Armata română a luptat alături de mari puteri, Imperiul rus, Germania, Uniunea Sovietică, comandamentele acestora având întreaga putere de decizie. Ca atare, rezultatul unor confruntări nu este o

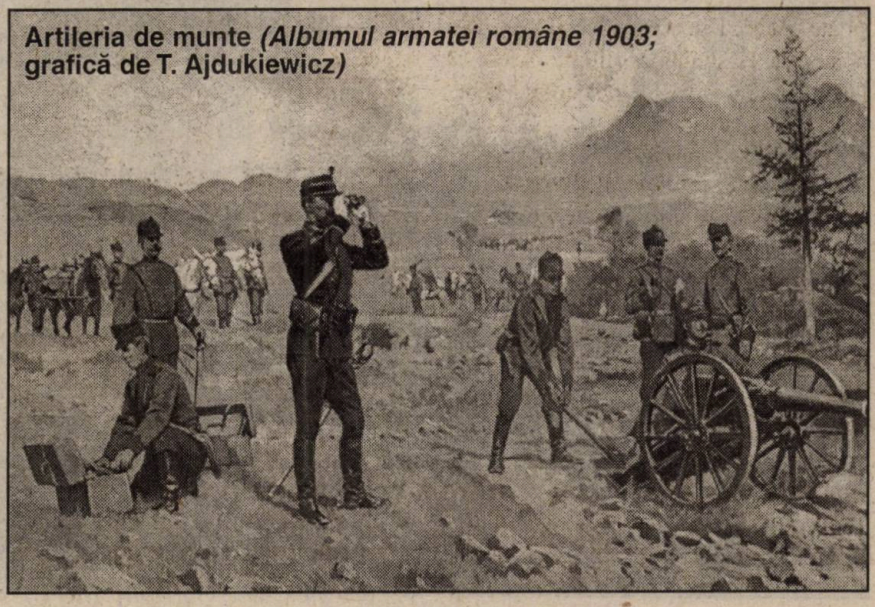

Artileria de munte *(Albumul armatei române 1903;* grafică de T. Ajdukiewicz)

* Dr., președinte al Comisiei Române de Istorie Militară

reflectare nemijlocită a deciziilor comandanților români.

Un exemplu semnificativ îl reprezintă hotărârea de atacare a Plevnei, la 30 august 1877. La Consiului de război care a precedat atacul s-au exprimat opinii diferite. Principele Carol, comandantul forțelor româno–ruse, generalul Alexandru Cernat, comandantul armatei române, chiar și unii generali ruși au exprimat îndoieli asupra eficacității atacului. A prevalat punctul de vedere că ofensiva trebuia declanșată, pentru că 30 august era ziua țarului Alexandru al II-lea și se dorea să i se ofere o victorie. Rezultatul este cunoscut, a treia bătălie de la Plevna a fost un eșec.

Un alt exemplu, de data aceasta din campania în Est a armatei române (1941–1944). În bătălia de la Stalingrad, cele două armate române au fost dislocate la flancurile uriașului front sovieto–german, iar Grupul de armate „B" a limitat drastic libertatea de mișcare a comandamentelor românești. Comandantul Armatei 3, generalul Petre Dumitrescu, nu avea voie să mute nici măcar un batalion. Acesta a informat constant despre pregătirile sovietice pentru contraofensivă, dar până la data declanșării ei (19–20 noiembrie 1942) nu s-au luat nici un fel măsuri. Situația a fost și mai gravă la Armata 4, al cărui comandament a intrat în funcțiune după declanșarea contraofensivei. Același tratament l-au avut comandamentele și unitățile române în campania din Vest, din partea noilor aliați — sovieticii.

Trebuie spus că a existat și există în istoriografia română tendința de a se arunca responsabilitatea eșecurilor pe seama aliaților mai mari, care aveau puterea de decizie. În ceea ce ne privește, suntem adepții unei prezentări cât mai echilibrate cu putință a faptelor, a evenimentelor și a oamenilor, pentru dreapta lor judecată. Tendința de a se prezenta lucrurile dihotomic, în alb și negru, ni se pare contraproductivă pentru cercetare. În fond, viața însăși este plină de nuanțe, de suișuri și coborâșuri, de cotituri, pe care istoricul este dator să le înțeleagă și să le explice.

Revenind la performanțele pe câmpul de luptă, tabloul pe care ni-l

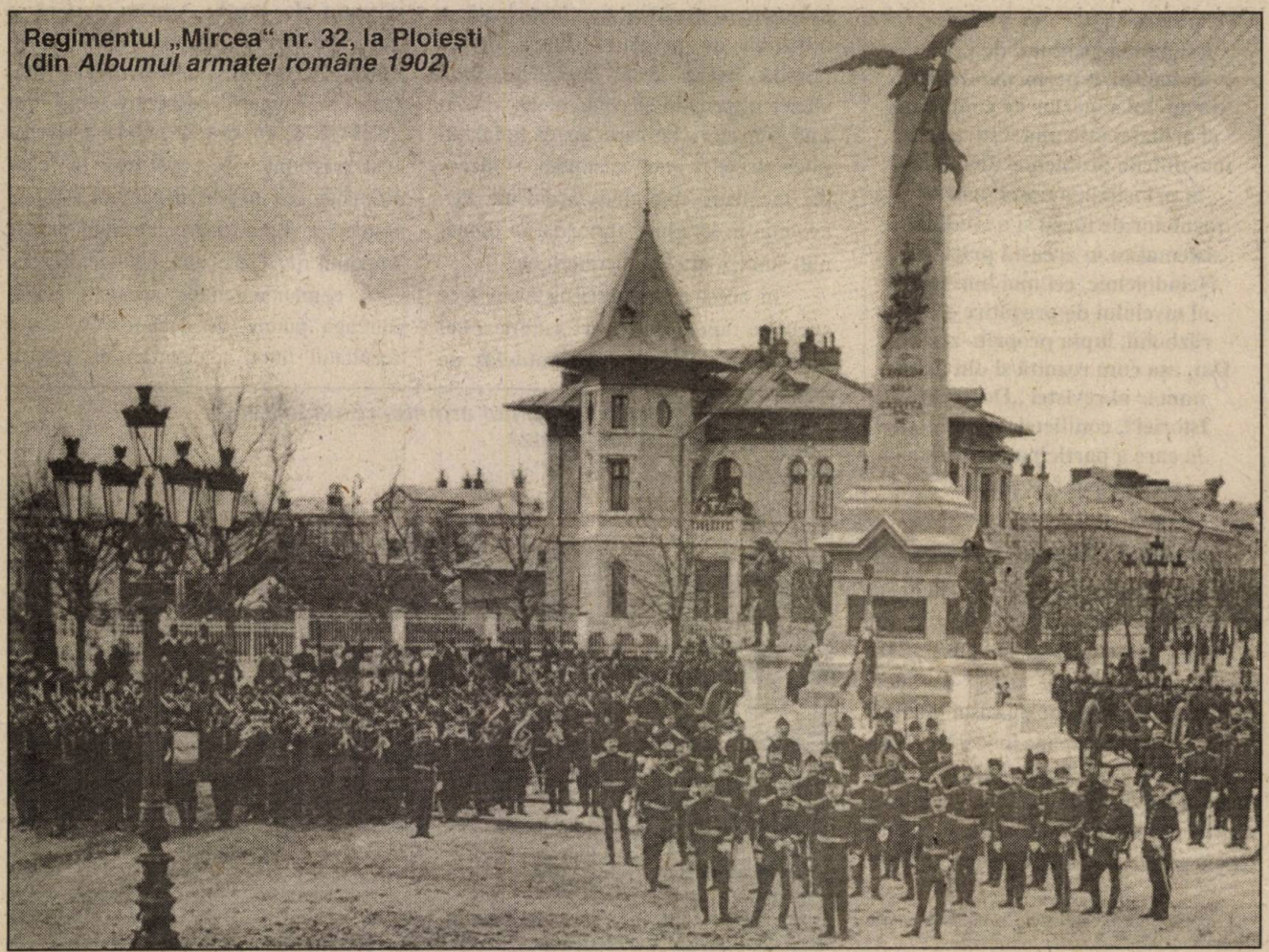

Regimentul „Mircea" nr. 32, la Ploiești (din *Albumul armatei române 1902*)

oferă războaiele la care am făcut referiri este destul de divers. Au existat comandanți de rang înalt capabili, care au știut să folosească cu iscusință forțele din subordine, să se adapteze terenului, să ia hotărâri juste, pe care să le ducă la îndeplinire cu energie. După cum au existat și comandanți care au dovedit slăbiciuni, au făcut greșeli grave, care au generat înfrângeri și pierderi în oameni și materiale.

Războaiele din anii 1916–1918 și 1941–1945 au oferit, din acest punct de vedere, toată gama de situații. Pregătirea intrării în războiul de întregire a fost încredințată generalului Dumitru Iliescu, subșef al Marelui Stat Major, care a asigurat conducerea acestui organism în lipsa generalului Vasile Zottu. Dumitru Iliescu, om de casă al Brătienilor, nu s-a ridicat la înălțimea cerințelor acestei funcții și nici nu a avut autoritatea necesară pentru a pregăti armata pentru viitoarele încercări. În timpul campaniei din toamna anului 1916, s-a dovedit a fi lipsit de energie și unele din eșecurile din această perioadă i se datorează. În pofida înaltei sale protecții, Dumitru Iliescu a fost schimbat din funcție, la 5 decembrie 1916, dar a fost trimis în misiune la Paris. În funcția de șef al Marelui Cartier General a fost numit g-ralul Constantin Prezan, care a comandat cu bune rezultate Armata de vară în primele luni de campanie. Generalul Prezan a făcut o figură onorabilă, victoriile din 1917 purtând amprenta contribuției sale.

Un caz interesant a fost cel al generalului Alexandru Averescu. Ministru de Război în anii 1907–1909, șef al Marelui Stat Major (1911–1913), Alexandru Averescu a fost numit comandant al Armatei 2 la începutul războiului, pe care a condus-o în bune condiții. La Consiliul de război de la Periș, el și-a impus punctul de vedere, schimbând planul de campanie. Operația de la Flămânda a pornit de la o idee judicioasă, dar în pregătirea ei Alexandru Averescu a comis erori, ce au condus la eșec. A revenit la comanda Armatei 2, reușind să respingă toate atacurile inamicului. A retras în ordine marile unități pe frontul din Moldova, Armata 2 fiind singura forță combativă a armatei române în iarna anului 1917. Și-a stabilit punctul de comandă la Bacău, de unde a condus acțiunile de reorganizare. Memorialistul de excepție care a fost Constantin Argetoianu a subliniat calitățile de lider militar ale lui Averescu. „De la Bacău în jos — notează Argetoianu —, domnea spiritul frontului, spiritul de luptă și de încredere în sine și în comandantul Armatei — în opoziție cu falimentul moral și material, cu lipsa totală de încredere și de nădejde care caracterizau regiunile decimate de tifos și de mizerie în care se refăcea cu greu Armata 1". De altfel, Alexandru Averescu a avut relații reci cu ofițerii francezi din Misiunea Militară, refuzând concursul acestora la reorganizarea armatei. În vara anului 1917, a condus ofensiva victorioasă de la Mărăști, pe care a refuzat inițial să o oprească.

Prin faptele sale de arme, Alexandru Averescu a dobândit o popularitate imensă în rândul populației, creându-se un adevărat mit. Același Constantin Argetoianu aprecia că una din cauzele acestei stări de spirit, ce viza patologicul, a fost permanenta grijă față de soldat, care nu a dus lipsă niciodată de hrană, de echipament, de adăpost. După război, Alexandru Averescu a optat pentru politică, iar „mitul" său s-a năruit în mlaștinile acesteia.

Constantin Prezan și Alexandru Averescu, doi generali capabili, dar între care au existat animozități, au fost avansați de regele Carol al II-lea la gradul de mareșali, în 1930. O recompensă meritată, chiar dacă poate cam tardivă.

Politicienii atacă, generalul parează

Și în al doilea război mondial întâlnim aceleași situații în rândul „leadership"-ului militar. În vara anului 1940, România a trăit un moment dramatic: dezmembrarea granițelor, prin cedarea Basarabiei, a nordului Bucovinei, a ținutului Herța, a nord–vestului Transilvaniei și a Cadrilaterului. De reținut că această cedare s-a făcut fără luptă, armata retrăgându-se fără să tragă un singur cartuș. Desigur, a fost o decizie politică, armata primind ordin să nu opună rezistență. De aceea, acuza de non–combat la adresa armatei este neconformă cu realitatea. Cu toate acestea, decizia de cedare încorporează și contribuția unor militari de rang înalt. Este și cazul lui Florea Țenescu, șef al Marelui Stat Major în perioada 1939–1940. Militar cu o bună pregătire profesională, remarcabil teoretician militar, diplomat, g-ralul Florea Țenescu a fost de acord cu cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei. În ședințele Consiliului de Coroană, din 27 iunie, generalul a fost atacat de unii politicieni că nu a pregătit suficient armata. A replicat tăios și cu dreptate: **„Mă acuzați pe mine? Atunci vă întreb eu: ce ați făcut timp de 20 de ani pentru țară și armată? Care sunt aliații mei? Cu cine avem tratate de amiciție sau ajutor militar? De la cine și pe ce graniță îmi intră armament, muniții, dacă dau bătăliile? [...] Sunt artilerist și cunosc în cele mai mici amănunte înzestrarea armatei, armamentul ei, posibilitățile de rezistență. Refuz să duc țara la un dezastru"**.

În presă a fost acuzat, ulterior, că a cedat Basarabia, iar Pamfil Șeicaru a cerut să fie adus în fața plutonului de execuție. Florea Țenescu a fost scos din cadrele active ale armatei de către Ion Antonescu, la 10 septembrie 1940, reproșul fiind același. A murit în aprilie 1941. În timpul guvernului condus de dr. Petru Groza, Florea Țenescu a fost înălțat *post–mortem* la gradul de general al armatei. El a refuzat lupta pe considerentul raportului de forțe care era complet nefavorabil României. Noii stăpâni ai țării l-au făcut prieten al Uniunii Sovietice. Stranie recunoștință!

O dată cu declanșarea ostilităților, la 22 iunie 1941, scopul fiind eliberarea Basarabiei și a nordului

Bucovinei, la nivelul „leadership"-ului militar apar o serie de disfuncționalități. Rezistența opusă de trupele sovietice în spațiul dintre Prut și Nistru a fost deosebită, fapt ce s-ar explica, după unii, prin concentrarea masivă de forțe în vederea trecerii la ofensivă (opinia lui Victor Suvorov). În aceste condiții, mai ales în sudul Basarabiei, operațiile s-au desfășurat cu greutate. Meritată amintită situația Diviziei 35 infanterie, care a fost prinsă într-o ambuscadă, la 8 iulie 1941, în zona localității Vărzărești, suferind pierderi grele și marea responsabilitate o poartă comandantul acesteia, generalul Ștefan Procoviescu. De asemenea, Corpul 5 armată a avut dificultăți mari pentru realizarea capului de pod de la Țiganca.

O discuție aparte merită Odessa, cucerită de trupele române în urma unei bătălii îndelungate, la 16 octombrie 1941. A fost o victorie „à la Pyrrus", deoarece armata română a întâmpinat dificultăți serioase în cucerirea acestui oraș, atacat numai cu forțe terestre, deși Odessa este un port însemnat la Marea Neagră. Cum marina română nu avea forțe suficiente pentru a bloca portul, comandamentul sovietic a putut să-și aprovizioneze constant trupele care se apărau.

Principala responsabilitate pentru pierderile serioase suferite de trupele române revine mareșalului Ion Antonescu. Acesta a intrat în conflict cu o serie de comandanți, între care g-ralul Nicolae Ciupercă, comandantul Armatei 4, pe care l-a demis. Cauzele mai adânci trebuie căutate în perioada anterioară, în modul de instruire a armatei. De altfel, ancheta ordonată de Ion Antonescu după bătălie a evidențiat din plin neajunsurile din încadrarea, instruirea și dotarea armatei române.

Măsurile adoptate în anii de război au eliminat doar o parte din acestea, oștirea noastră confruntându-se, în continuare, cu deficiențe majore, fapt care s-a răsfrânt negativ asupra performanțelor pe câmpul de luptă.

În timpul campaniei din Est, marile unități române au desfășurat acțiuni complexe, în toate mediile — uscat, apă, aer. Merită de semnalat comportarea diviziilor de vânători de munte, în Crimeea și Caucaz. Cu această ocazie, s-au reconfirmat calitățile unor comandanți, dintre care citâm pe generalii Ion Dumitrache și Leonard Mociulschi. Merită de subliniat, de asemenea, ampla acțiune de evacuare a forțelor române și germane din Crimeea, în primăvara lui 1944, acțiune la care marina română a adus o contribuție importantă.

Situația de la 23 august 1944 e una atipică în istoria războaielor și ea a evidențiat lacunele și criza din corpul superior de comandă. Întoarcerea armelor s-a realizat fără o înțelegere prealabilă cu Uniunea Sovietică, țară a cărei armată se găsea pe teritoriul românesc și care declanșase o puternică ofensivă în sectorul Iași–Chișinău. Marile unități române de pe front au rămas fără directive clare, ceea ce a permis comandamentului sovietic să facă prizonieri între 120.000 și 160.000 de militari români (cifrele exacte nu au putut fi stabilite). Noile autorități n-au avut posibilități să intervină rapid, astfel că soluționarea a trenat ani de zile. Desigur, nu discutăm în acest cadru semnificația politică a lui 23 august 1944. Noul șef al Marelui Stat Major, generalul Gheorghe Mihail, a reușit să stăpânească situația în interior, dovedind voință și energie.

Cele câteva exemple oferite dovedesc, după opinia noastră, mai multe lucruri. În primul rând, dificultățile majore care stau în fața acestui demers, pentru că lipsesc în bună măsură instrumentele necesare de investigație științifică. În al doilea rând, necesitatea abordării unor astfel de teme, care pot aduna noi perspective și noi concluzii pentru a fixa mai bine rolul armatei române în istoria modernă și contemporană. În al treilea rând, necesitatea de a ne feri de etichete, de aprecieri unilaterale. Cazul mareșalului Averescu ni se pare, în acest sens, semnificativ. El a fost deopotrivă organizator al acțiunilor de reprimare a țăranilor răsculați din 1907, omul eșecului dureros la de Flămânda, eroul de la Mărăști, omul providențial al românilor la sfârșitul războiului, politicianul manipulat din umbră de Ion I.C. Brătianu. **Q.E.D.** ■

cartea de istorie:
cinste autorului, cinste editorului

Maria Georgescu, *Cadeți români la Saint–Cyr/Cadets roumains à Saint–Cyr*, București, Ed. Militară, 2002, 303 p.

„Comemorarea a 200 de ani de la fondarea celei mai importante școli pregătitoare de ofițeri din armata franceză — *Școala Specială Militară de la Saint–Cyr* — are conotații afective și pentru români. Și nu întâmplător. Primul elev străin al acestei școli, începând cu anul 1947, a fost un român, prințul Grigore Bibescu Basarab–Brâncoveanu (alături de persanul Hussein Kouly), iar prezența românilor în această prestigioasă instituție de învățământ militar a fost relativ numeroasă și constantă [...] Mulți dintre ei au urcat până la gradul de general și au făcut parte din elita armatei române pe care au pregătit-o și au comandat-o cu succes, atât în războiul pentru independență din 1877–1878, cât și în cele două mari conflagrații mondiale" (*op.cit.*, p. 20, 23).

Pentru securitatea și apărarea țării (1878–2002)

Alianțele militare ale României

România, apărută pe harta politică a Europei ca actor independent în 1878, era un stat mic, înconjurată de coloși politico–militari. Doar vecinătatea Serbiei, devenită indepedentă în același an, era un „accident" în această situație geopolitică cu totul particulară. La nord, nord–est și nord–vest, la est și vest, la sud și sud–est, România era străjuită de trei mari imperii ale vremii — habsburgic, rusesc și otoman —, aflate în competiție, cele dintâi pentru moștenirea celui din urmă.

Problema alianțelor s-a pus numaidecât pentru România întrucât era în cumpănă însăși supraviețuirea sa. O dată cu independența, România nu se mai bucura de garanția colectivă a marilor puteri europene, garanție care o pusese la adăpost de invazia străină după Congresul de la Paris (1856). Pe de altă parte, atât Rusia, cât și Austro–Ungaria nu au contenit să fie în competiție pentru împărțirea Balcanilor. Așadar, amenințarea fizică cu invazia și eventuala dispariție ca stat s-au pus de la bun început pentru Bucureștii independenți. Disproporția de forțe cu vecinii amenințători a determinat căutarea unei alianțe proteguitoare. Alegerea Bucureștilor s-a făcut în 1883, când s-a încheiat alianța cu Austro–Ungaria, o mare putere, care a inaugurat seria alianțelor asimetrice în istoria României independente.

Alianțele asimetrice au fost gândite în complexul de securitate/apărare al României cu o dublă funcționalitate. Pe de o parte, ele erau intenționate să fie un maximizator al propriilor forțe în cazul unui război asimetric — agresiunea unei mari puteri — și să fie un descurajant al unei astfel de acțiuni în vreme de pace. Pe de altă parte, astfel de alianțe permiteau României, aflată în fața priorității absolute a modernizării, să aloce cea mai mare parte a resurselor sale puține acestei urgențe. O dată însă cu declanșarea războiului ori a fazei lui pregătitoare — cum a fost cazul perioadelor 1914–1916 sau 1939–1940 —, destinația militară a resurselor a devenit prioritară.

Situația geopolitică a României a făcut ca alianțele asimetrice ale României să fie, așadar, încheiate cu o mare putere vecină, ale cărei interese aveau să modeleze covârșitor comportamentul României în timp de război. Așa s-au desfășurat lucrurile și în cazul alianței cu Antanta, încheiată în 1914–1916, în care marea putere vecină a fost Rusia, sau în cel al alianțelor cu Germania (1940) și cu Națiunile Unite (URSS), în 1944. Momentul declanșării războiului, strategia urmărită, modul de angajare a forțelor militare românești, relațiile de comandament au fost vectori care au fost decișii de aliatul asimetric. Într-unul din cazuri — cel al Germaniei, în 1941–1944 —, nici nu a existat o alianță militară codificată într-un document statal, ceea ce era o expresie a asimetriei trasformate în statut de hegemonie (ocupație) a partenerului. În altul din cazuri — cel al alianței cu URSS (Națiunile Unite), din august 1944 până în mai 1945 —, codificarea alianței (12 septembrie 1944) nu a reușit să evite statutul de hegemonie (ocupație) al aliatului, transformat legal în cel de putere învinsă la Tratatul de Pace de la Paris (februarie 1947).

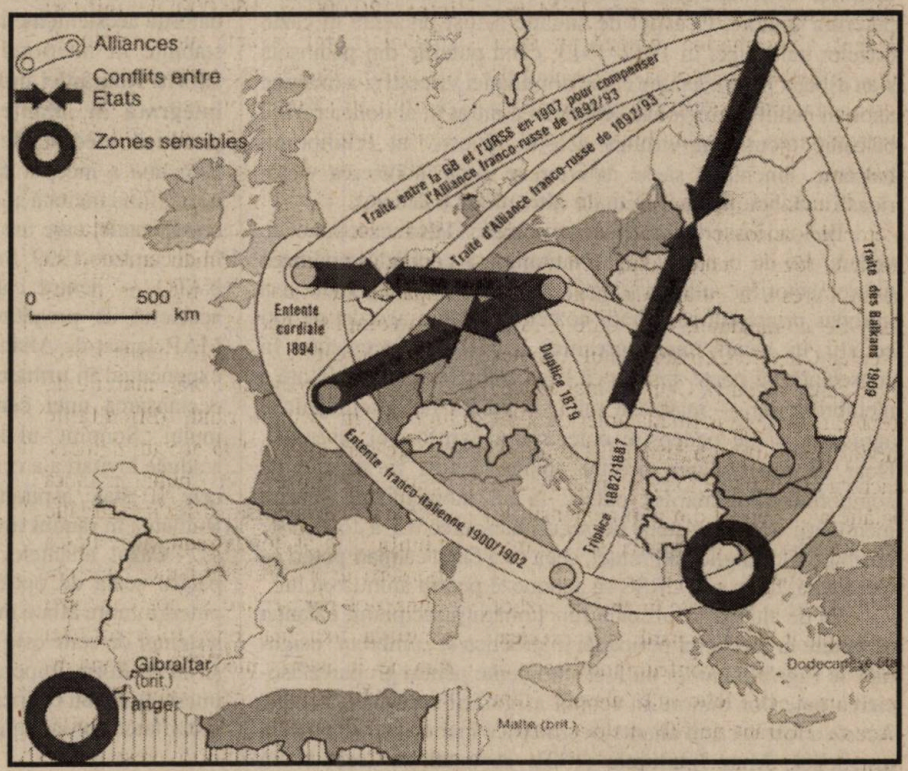

Alianțe și conflicte în Europa înainte de izbucnirea primului război mondial. *În legendă*: alianțe; conflicte între state; zone sensibile (după *Chronique du 20e siècle*, Paris,Ed. JOL,1993, p. 181)

Un caz particular de alianță asimetrică este cel evidențiat de garanțiile oferite României de Anglia și Franța, în primăvara anului 1939. Exigențele balanței de forțe continentale, necesitatea de a evita întărirea forței militar–economice a Germaniei în perspectiva încleștării apropiate au determinat cele două mari puteri occidentale să ofere garanții unilaterale României. Garanțiile au fost unilaterale întrucât s-a apreciat, inclusiv la București, că asocierea României ar fi putut fi socotită provocatoare de către Germania. Dar, deopotrivă, ele erau unilaterale întrucât aveau ca adresă doar o agresiunea a Germaniei și nu se aplicau — din aceleași rațiuni și calcule de mare putere și echilibru continental — unei acțiuni agresive a Uniunii Sovietice împotriva României.

Un alt caz de alianță asimetrică a fost cel experimentat de România în timpul regimului comunist. Tratatul de alianță cu URSS, din 1948, consfințea hegemonia URSS asupra statului român — exportul regimului comunist în România a fost o consecință a acestuia —, reînnoirea lui, în 1970, jucând același rol. În același timp, apartenența la Tratatul de la Varșovia, o alianță militară pură încheiată de statele comuniste europene în mai 1955, a avut rolul primordial de a menține aliații minori sub dominație sovietică și continuitatea regimurilor comuniste de tip sovietic în interiorul acestora. Planurile de operații și relațiile de comandament dezvoltate în cadrul Tratatului de la Varșovia relevă cazul clasic al alianței asimetrice.

Aliantele simetrice — încheiate cu puteri comparabile României — nu au lipsit în istoria celor peste 125 de ani ai României independente. Ele au intervenit atunci când evoluția relațiilor internaționale a permis o vizibilitate accentuată a puterilor minore. O astfel de situație a fost prezentă în cazul crizelor balcanice, în 1912–1913, când puterile din peninsulă s-au asociat pentru a pune capăt dominației turcești și a menține apoi un echilibru regional. România a intrat în al doilea război balcanic tocmai în virtutea acestui obiectiv al echilibrului balcanic, amenințat să se deterioreze după încheierea victorioasă a războiului cu Turcia de către aliații balcanici.

Perioada interbelică este mai complexă din acest punct de vedere. Pe de o parte, Liga Națiunilor a codificat egalitatea tuturor actorilor, mari sau mici, în arena internațională și a introdus principiul securității colective (sprijin acordat de toți ceilalți în cazul unei agresiuni a victimei acesteia). În consecință, se poate aprecia că Liga Națiunilor era o alianță a membrilor săi — mari sau mici — cu rol de descurajant al agresiunii și de pedepsire colectivă a agresorului, eventual. Doar că funcționarea acestei alianțe a fost în funcție de comportamentul marilor puteri: la un moment dat, povara menținerii acestui sistem de securitate colectivă a fost peste posibilitățile Angliei și Franței, ceea ce a făcut ca mari puteri ca Germania, Italia sau URSS să acționeze pentru anihilarea lui.

Pe de altă parte, absența funcționării principiului balanței de putere la începutul perioadei interbelice și „umbrela" asigurată de Liga Națiunilor au fost stimulente pentru gruparea/asocierea puterilor minore în scopul asigurării securității zonale. Acesta a fost și cazul alianțelor simetrice încheiate de România interbelică. Mica Înțelegere (1921, destinată să „scoată din cauză" Ungaria revizionistă în cazul unei acțiuni agresive sau al unui război generalizat, care ar fi opus taberei versailleze o coaliție potrivnică), Înțelegerea Balcanică (1934, având ca „obiect" Bulgaria, putere învinsă în primul război mondial) și alianța cu Polonia (1921, a cărei țintă a fost opunerea în fața agresiunii Rusiei sovietice împotriva uneia dintre cele două părți). De altfel, o nuanță care trebuie avută în vedere în legătură cu aceste alianțe asimetrice este cea privind faptul că ele au fost privite în epocă drept parte a „sistemului de alianțe francez" din estul și sud–estul Europei, gândit ca o parte a echilibrului continental.

Aceste alianțe simetrice ale României au eșuat în condițiile în care „umbrela" Ligii Națiunilor a dispărut și când sistemul de state continental s-a scindat în două grupări formate în jurul marilor puteri concurente. Ele nu au putut să acționeze nici ca „deterrent" al „statelor–țintă" (pentru că descurajantul a fost cel al Ligii Națiunilor și, mai ales, al preeminenței temporare a marilor puteri învingătoare în primul război mondial), nici ca maximizant al puterii statului întrucât nu au funcționat în vreme de război sau în perioada pregătitoare a acestuia.

Un caz semnificativ al pachetului de alianțe simetrice îl reprezintă pentru România accederea în NATO și Uniunea Europeană, solicitate la începutul anilor '90. Cu deosebire, cazul NATO — care are la bază principiul articolului V al Tratatului de la Washington („unul pentru toți și toți pentru unul") — este extrem de important întrucât componenții sunt atât mari puteri, cât și puteri minore aflate într-o comunitate egal împărtășită de valori și țeluri. Diferența de potențial, inclusiv militar, între membrii NATO nu acționează tocmai datorită acestei temelii de valori ca dezechilibrant al legăturilor stabilite în interiorul alianței. **Este pentru întâia dată în istoria României independente în care ea are șansa de a fi integrată în alianțe cu mari puteri fără ca aceasta să producă efectul de asimetrie tradițional.** Cum se știe, România a început negocierile de aderare la Uniunea Europeană fiind invitată să devină membru al acestei grupări de state continentale, care are și rosturi de securitate/apărare explicite, în decembrie 1999. Șansa României de a fi invitată să adere la NATO — pentru calitatea de membru fiind într-un proces accelerat de pregătire multilaterală direcționat de procesul MAP, lansat de Alianța Nord–Atlantică, în 1999 — a crescut exponențial în urma evenimentelor din 11 septembrie 2001 și declanșarea unei campanii internaționale împotriva terorismului. „Summit"-ul de la Praga (noiembrie 2002) al NATO are a aduce invitarea a cel puțin șapte noi membri în alianță dintre cele 10 state aspirante, analizele cele mai serioase plasând România în rândul invitaților.

Cazul alianțelor României independente este ilustrativ pentru scala de opțiuni în domeniul securității/apărării unei puteri minore aflate într-o zonă sensibilă geopolitic atunci când sistemul de state este organizat conform echilibrului de putere și nu conform imperativelor securității colective (în perioada interbelică) sau cooperative (specifice dezvoltărilor de azi, când securitatea euroatlantică se evidențiază ca indivizibilă). ■

Mihail E. IONESCU

Beneficii și pierderi pe plan național

România și Tripla Alianță

Congresul de Pace de la Berlin, din 1878, a pus bazele unui nou echilibru geopolitic european și a reglementat redistribuirea sferelor de influență între marile puteri, continuându-se politica așa–numitului „concert european" instituită după înfrângerea lui Napoleon I, prin Congresul de la Viena (1815). Imperiul otoman avea să fie menținut ca mare putere tricontinentală, dar faptul că atât în tabăra Triplei Alianțe, cât și a Antantei se găseau state a căror politică viza unele din posesiunile sale din Africa, Asia sau Europa, precum și reticențele de ordin religios au împiedicat ralierea Constantinopolului la unul din cele două blocuri politico–militare până la începerea primului război mondial.

Conflict de interese

În tot intervalul 1878–1914, ascensiunea Germaniei, începută după războiul franco–prusian, a continuat pe multiple planuri, până la prima mare conflagrație mondială a secolului al XX-lea. În același timp, conflictul de interese dintre marile puteri a devenit tot mai evident, pe măsură ce s-au accentuat acțiunile de acaparare a unor noi colonii. Acest conflict de interese a dus la momente de intensă tensiune diplomatică: crizele marocane (1905–1906 și 1911), criza nordică (1905), criza bosniacă (1908) și criza balcanică (1912–1913). Îndeosebi evoluția relațiilor dintre Anglia, Rusia, Franța și Germania, Austro–Ungaria și Italia a influențat opțiunile fundamentale ale politicii externe a României, în contextul creșterii ponderii importanței strategice și economice a regiunii balcanice.

Tripla Alianță a avut un caracter defensiv, stipulat ca atare în prevederile înțelegerii încheiate (conform documentului original) „între împăratul Austriei, împăratul Germaniei și regele Italiei", la 20 mai 1882. Ea avea să-și piardă totuși această proprietate, ca urmare a două convenții incluse, din 1891, în textul propriu–zis al tratatului. (Nu întâmplător, actul inițial de constituire al Antantei a fost înregistrat în 1892.) Prima convenție, datând din 1887, dintre Italia și Austro–Ungaria, stabilea dreptul la „compensații" acordat Italiei și obligația consultării prealabile a Italiei în cazul ocupării „temporare sau permanente" a unor teritorii din Balcani. A doua avea în

vedere un atac al Italiei contra Franței în Europa, determinat de o nouă expansiune a Franței în Africa. Austro–Ungaria se obliga să acorde într-o astfel de eventualitate ajutor Italiei, ceea ce răsturna întreg sensul alianței din 1882 (ce stipula apărarea și ajutorul militar contra unui eventual atac francez). România și Germania, prin monarhii lor, susținuți de o parte a oamenilor politici, și-au dat girul acestei modificări de fond prin ratificarea noului text, în condițiile în care preluarea frâielor politicii externe în Germania de către kaiserul Wilhelm al II-lea a dat concretețe cunoscutei sale „Weltpolitik".

Optica Berlinului

România a devenit membră a Triplei Alianțe, la scurtă vreme după câștigarea independenței sale, nu pentru că ar fi avut vreo înclinație aparte de a participa la alianțe militare, ci pentru că, aflată la zona de impact strategic între Rusia, Austro–Ungaria și Imperiul otoman și fiind o țară mică, lipsită de o forță de descurajare credibilă și slab dezvoltată economic, nu putea face o altă alegere decât de a se alătura fie Vestului (Germaniei), fie Estului (Rusiei). O alianță cu o mare putere sau cu un grup de mari puteri (opțiune devenită posibilă din 1882) îi oferea garanții de securitate suplimentară și, în acest mod, resursele umane, financiare și materiale puteau fi orientate spre modernizarea țării, micșorând proporțional efortul de construire a unei forțe armate supradimensionate. Importanța acordată României în perioada 1878–1914 e atestată și de faptul că miniștrii marilor puteri acreditați la București erau selectați dintre cei mai capabili diplomați (Goluchowski, Czernin, Aehrenthal, White, Giers ș.a.). Potrivit lui Kiderlen–Wachter, capitala românească reprezenta pentru Berlin „punctul central de supraveghere și apreciere a întregului complex al problemei orientale".

Poziția sa geografică și lungimea frontierei sale atât cu Rusia (peste 900 km), cât și cu Austro–Ungaria (1.300 km), erau de natură să modifice într-o însemnată măsură situația militară din Răsărit, în condițiile unui eventual conflict ruso–austro–ungar. Între Rusia și Austro–Ungaria, lungimea totală a granței era de 1.440 km. Un simplu calcul matematic releva că oricare din cele două ipotetice fronturi (ele aveau acest caracter ipotetic în 1883, dar calculul a revenit în atenție între 1914–1916) își sporea lungimea în mod considerabil, în cazul participării României la conflict de o parte sau alta. În același timp, România putea să fie pentru Rusia fie punte de legătură cu slavii balcanici și loc de trecere spre Strâmtori și Constantinopol, fie barieră în calea trupelor țarului.

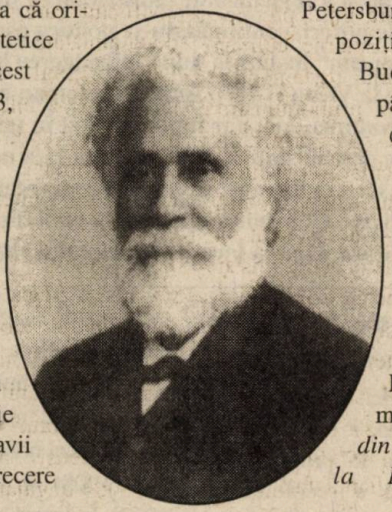

Ion C. Brătianu

Pe de altă parte, situarea României la Dunăre și ca riverană a Mării Negre sporea atât importanța sa sub raport economic, cât și pe plan militar. România era interesată să aibă suportul unor mari puteri reprezentate în Comisia Europeană a Dunării, deoarece experiența primilor ani de independență fusese sub acest raport una extrem de dură și semnificativă. (Bismarck spusese de altfel, în 1878, ambasadorului francez că României merita să i se recunoască independența, dar câteva luni de „sugrumare" vor face bine acestui mic stat, care, potrivit unei expresii a lui Seton– Watson, opusese deseori „o forță de rezistență surprinzătoare Europei".) Nici recunoașterea proclamării regatului, la 10 mai 1881, nu s-a realizat fără presiuni externe (Rusia a cerut o lege de interzicere a activității revoluționarilor emigrați în România, lege primită cu satisfacție și de cabinetul de la Viena).

Distanțarea României de Rusia era firească, după experiența reanexării celor trei județe din sudul Basarabiei (Cahul, Bolgrad și Ismail). În ianuarie 1879, când trupele române au ocupat înălțimea Arab Tabia ce domina strategic frontiera cu Silistra, Sankt Petersburgul a avut din nou o poziție ostilă la adresa Bucureștilor și a mers până la ruperea relațiilor diplomatice. Nici domeniul relațiilor economice nu putea favoriza o apropiere de Răsărit, iar prezența în fruntea statului a unui monarh german, Carol de Hohenzollern–Sigmaringen *(în imaginea din p. 21, regele Carol I, la Palatul Regal din București, în 1896, împreună cu împăratul Austriei, Franz Joseph, principele Ferdinand, principele Walles, viitorul rege Eduard al VII-lea al Marii Britanii, și principesa Maria — n.red.)*, a influențat decisiv orientarea spre Germania, susținută și de o parte a clasei politice.

Diplomație secretă

Este un fapt cert că menținerea la guvernare vreme de 12 ani, începând din 1876, a lui Ion C. Brătianu s-a datorat în bună parte faptului că „Vizirul" s-a identificat cu concepția politică a lui Carol I, de orientare spre grupul puterilor centrale, spre deosebire de Lascăr Catargiu, partizan convins al neutralității absolute a României. Alți adepți importanți și influenți ai acestei orientări progermane au fost Petre P. Carp (care, potrivit unei celebre declarații, era germanofil deoarece nu putea fi rusofil) și Titu Maiorescu, autorul unui des citat articol, publicat în 1881 în „Deutsche Revue", care teoretiza motivele pentru

care Bucureștii trebuiau să se apropie de Berlin.

Carol I a condus în mod autoritar politica externă a României. Astfel, deși se înfățișa la suprafață ca un domnitor constituțional, el a întreținut o corespondență diplomatică privată cu Bismarck și cu prințul Napoleon fără girul premierului sau ministrului de Externe, cum ar fi cerut uzanțele regimului parlamentar, iar când Ștefan Golescu, prim–ministru și ministru de Externe, și-a permis, în 1868, să trimită o circulară consulilor generali — în absența lui Carol din țară și fără autorizația sa — a fost silit să demisioneze. (Exemplele în acest sens ar putea continua.) Cele menționate, alături de diplomația secretă practicată în spiritul vremii și de alte cabinete europene (excelau la acest capitol marile puteri), explică modul în care regele Carol I a putut păstra secretul apartenenței țării la Tripla Alianță față de o mare parte a oamenilor politici, până în toamna lui 1914, timp de peste trei decenii. Au existat miniștri de Externe și prim–miniștri care nu aveau știre de existența și conținutul tratatului secret (Lascăr Catargiu, Ion Em. Florescu, Alexandru Lahovary), iar singurul exemplar existent al acestui document a stat ferecat în safe-ul Palatului regal de la Sinaia.

„Canalul" vienez

La 18/30 octombrie 1883, la Viena, s-a semnat tratatul secret de alianță dintre România și Austro–Ungaria, la care a aderat, în aceeași zi, și Germania. În fapt, Carol și Brătianu voiau alianța mai ales cu Germania, dar Bismarck le-a dat de înțeles ambilor că drumul spre Berlin trecea pe la Viena. Această orientare politico–militară a corespuns interesului național, la dimensiunea epocii, oferind garanții de securitate națională statului român, deși relația sa cu Austro–Ungaria a fost permanent subminată de problema Transilvaniei și a Bucovinei, teritorii cu populație românească majoritară aflate sub dominația monarhiei dualiste. Prezența României în rândurile Triplei Alianțe a contribuit și la afirmarea sa pe plan diplomatic, prin desemnarea Bucureștiului ca loc de negociere și încheiere a păcii dintre Bulgaria și Serbia, după conflictul care le-a opus în a doua jumătate a anului 1885, iar sprijinul ferm al Germaniei a înlesnit, în 1913, intervenția armatei române în conflictul interbalcanic.

Titu Maiorescu

Tratatul româno–austro–ungar conținea un preambul și șapte articole, în care cele mai semnificative prevederi erau: • caracterul defensiv al alianței (art. 1); • angajamentul părților de a se sprijini reciproc, în limita intereselor lor; • obligația părților de a-și acorda ajutor în cazul unui atac neprovocat; • menționarea prevederii de *casus foederis*, care în cazul României intervenea atunci când Austro–Ungaria ar fi fost atacată la frontierele sale răsăritene (art. 2); • obligația părților de a se consulta în vederea măsurilor ce se impuneau în cazul unei agresiuni, în condițiile menționale în cuprinsul tratatului (art. 3); • obligația părților de a nu încheia pace separată, dacă ar fi intervenit un conflict (art. 4).

Tratatul a fost reînnoit periodic, în anii până în preajma primului război mondial, fără a i se modifica clauzele. Verificarea eficacității sale în condiții de război nu a putut fi întreprinsă, deoarece România s-a îndepărtat progresiv iar apoi s-a desprins de Puterile Centrale, profitându-se, în 1914, de împrejurarea că agresiunea Austro–Ungariei asupra Serbiei constituia o circumstanță factuală în care ajutorul militar din partea aliaților Vienei, în contextul prevăzut de articolele tratatului din 1883, abia reînnoit în 1913, nu avea caracter cominatoriu.

Unele voci critice au susținut imediat după darea în vileag a existenței tratatului că acesta constituise o trădare a intereselor naționale, iar această idee este împărtășită de o parte a istoricilor și intelectualilor români și în prezent. O analiză lucidă a beneficiilor pe care le-a adus României starea de siguranță dată de apartenența la una din cele mai puternice grupări de forțe din lume — în momentul aderării și multă vreme după 1883 — relevă că, dimpotrivă, aderarea României la Tripla Alianță a impulsionat procesul de modernizare și democratizare a societății și economiei românești, făcând ca micul regat nord–dunărean, supranumit și „Belgia Orientului", să fie o țară respectată și augmentând în conștiința publică atașamentul față de valorile fundamentale ale civilizației occidentale, pe care românii l-au păstrat și l-au manifestat neîncetat, cu diverse prilejuri.

Beneficiile au fost așadar mai mari decât pierderile pe plan național (dacă se poate vorbi de pierderi, deoarece tocmai procesul intens de modernizare a sporit forța de atracție a României față de etnicii români de dincolo de munți, ori cei din Basarabia și din Bucovina). Trebuie observat că și Italia — stat membru al Triplei Alianțe până în 1915 — avea revendicări teritoriale asupra Austro–Ungariei, similare cu ale României, ceea ce n-a împiedicat guvernele italiene succesive să susțină această opțiune de politică externă până în al doisprezecelea ceas. ■

Mihai MACUC

O amânare surprinzătoare și motivațiile ei

Convențiile militare adoptate în cadrul Înțelegerii Balcanice

Alexandru OȘCA*

Un fapt petrecut în mecanismele de funcționare ale Pactului Balcanic este de neînțeles: amânarea cu trei ani a adoptării instrumentelor cele mai necesare pentru ca o alianță politico–militară să-și împlinească opera: convențiile militare. Să reținem, de exemplu, că aceste instrumente au fost convenite rapid în cazul Convenției defensive româno–polone (în aceeași zi cu semnarea convenției politice — 30 martie 1921) sau la doar câteva luni de la încheierea convențiilor politice bilaterale între țările Micii Înțelegeri (1921–1922).

Logica politicii europene

În absența unor documente explicite, pot fi subînțelese două motivații:

a) deși s-a dorit o alianță similară celor de la începutul perioadei interbelice, când componenta militară avea o „greutate specifică" importantă în economia oricărui tratat de alianță defensivă, noua construcție politică regională — Înțelegerea Balcanică — nu se putea sustrage logicii politicii europene. Se știe că, după Locarno (5–16 octombrie 1925), orice aranjament de securitate pornea de la spiritul reconcilierii între foștii învinși și foștii învingători în războiul recent încheiat. Din acest motiv, componenta militară în cadrul unui asemenea aranjament trecea în planul secund. Marile puteri ofereau exemplul lor în acest sens: să reținem nemulțumirea României și a Iugoslaviei față de refuzul Franței de a angaja măsuri mai concrete de ordin militar în tratatele pe care, și una și cealaltă, l-au semnat cu Parisul, în 1926 și 1927. În aceeași situație se găsea și tratatul semnat de România cu Italia. Moda afișării componentei militare a unei înțelegeri politico–militare, în scop de descurajare pentru un posibil adversar comun, trecuse.

După Protocolul de la Geneva, Acordurile de la Locarno, Pactul Briand–Kellogg, Convențiile de definire a agresorului și agresiunii, orice alianță de securitate bilaterală sau multilaterală își propunea să-și atingă scopurile folosind, în principal, sprijinul diplomatic, politic în confruntarea cu adversarii sau cu ideile care erau promovate de aceștia. Terenul de confruntare se limita la sesiunile Ligii Națiunilor și la conferințele pe domenii (dezarmare, reparații etc.) ale forumului genevez, unde sprijinul politic al aliaților era extrem de necesar (disputa româno–ungară în problema „optanților", discuțiile din Consiliul Ligii după asasinarea regelui Alexandru al Iugoslaviei și ministrului francez de Externe, Louis Barthou, afacerea St. Gothard etc.).

În acești parametri pot căpăta răspuns întrebările istoricilor care nu-și explică de ce a fost nevoie de o alianță a patru state balcanice împotriva Bulgariei sau a Albaniei atât timp cât fiecare din cele patru state, separat, putea înfrânge orice agresiune din partea armatei bulgare sau a celei albaneze (având în vedere că Pactul garanta frontierele balcanice). Într-adevăr, dacă Mica Înțelegere (1921) își propunea, imediat după război, să monitorizeze evoluțiile din Ungaria și să folosească forța dacă

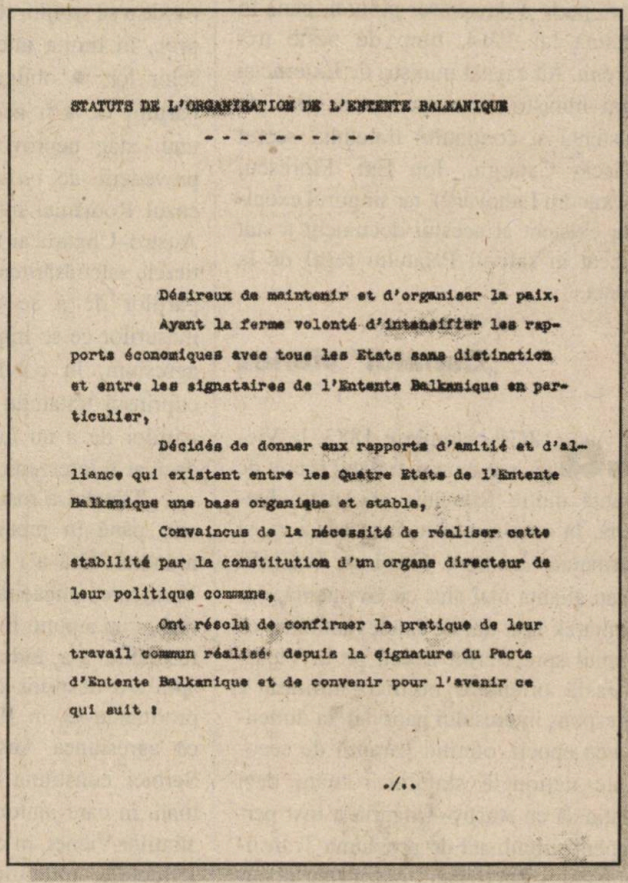

STATUTS DE L'ORGANISATION DE L'ENTENTE BALKANIQUE

- - - - - - - - - -

Désireux de maintenir et d'organiser la paix,

Ayant la ferme volonté d'intensifier les rapports économiques avec tous les Etats sans distinction et entre les signataires de l'Entente Balkanique en particulier,

Décidés de donner aux rapports d'amitié et d'alliance qui existent entre les Quatre Etats de l'Entente Balkanique une base organique et stable,

Convaincus de la nécessité de réaliser cette stabilité par la constitution d'un organe directeur de leur politique commune,

Ont résolu de confirmer la pratique de leur travail commun réalisé depuis la signature du Pacte d'Entente Balkanique et de convenir pour l'avenir ce qui suit :

./..

* Col. dr., Arhivele Militare Române

Budapesta ar fi încălcat Tratatul de Pace, Pactul Balcanic, cu cele trei articole ale sale și documentele complementare, expedia în plan secund acțiunea militară care mai mult este subînțeleasă decât afișată explicit, demonstrativ. Evident, ea se regăsește formulată expres în documentele secrete însoțitoare, care fac parte integrantă din Pact, dar și aici surprinde termenul de șase luni stabilit până la *începerea* nu până la *încheierea* negocierilor pentru semnarea convențiilor militare, luând ca reper data ratificării Pactului Balcanic.

Aceasta înseamnă că, în 1934, încă se mai credea că aranjamentele și presiunile politice făcute de către statele aliate erau suficiente pentru a stopa orice demers al unui posibil adversar care încerca să forțeze și să încalce clauzele limitative stabilite pentru el prin tratate, fără a fi nevoie de folosirea forței sau de amenințarea cu folosirea ei. În plus, practica politică demonstrase că statele care căutau să se emancipeze din condiția de „stat învins" și să obțină drepturi egale cu toate țările europene, foloseau ca argument procedurile pașnice de revizuire a tratatelor pe care Pactul Ligii Națiunilor le conținea și nu amenințau că vor folosi forța pentru a impune o modificare în favoarea lor.

Acest considerent logic justifică decizia factorilor guvernamentali din cele patru state balcanice de a semna un Pact de alianță. De astfel, toate declarațiile ulterioare ale semnatarilor insistau pe faptul că **Pactul nu era îndreptat împotriva nimănui și că era deschis aderării celorlalte două state balcanice rămase în afara lui**. În realitate, Bulgaria nu putea adera la un instrument politic care garanta *statu quo*-ul, atât timp cât politica ei era revizionistă, oricâte argumente i-ar fi furnizat potențialii ei parteneri. Din rațiuni de politică internă, orice guvern bulgar ar fi respins oferta. Conjunctura externă îi era, iarăși, favorabilă și nu s-ar fi justificat în nici un fel ca, tocmai când raportul de forțe între curentul revizionist și cel antirevizionist se echilibra, Bulgaria să părăsească poziția anterioară în care a suportat mai bine de un deceniu condiția deloc onorantă de stat învins acum când postura de „victimă" îi putea aduce avantaje.

Article 6.-

Le Conseil Permanent a la faculté d'établir d'au tres organes stables ou temporaires, des commissions ou des comités soit pour unequestion spéciale, soit des gro pes dequestions déterminées en vue de les étudier et de préparer leurs solutions pour le Conseil Permanent. Tous ces organes auront un caractère consultatif et auxiliair

Article 7.-

Un Secrétariat du Conseil Permanent est créé. So ège est établi toujours pour un an dans la capitale du ident en exercice du Conseil Permanent.

Fait à Ankara, le 2 Novembre 1934

Au nom du Gouvernement Royal de Roumanie
Le Ministre des Affaires Etrangèr

Au nom du Gouvernement de la République Hellénique
Le Ministre des Affaires Etrangèr

Au nom du Gouvernement de la République Turque
Le Ministre des Affaires Etrangèr

Au nom du Gouvernement Royal de Yougoslavie
Le Ministre adjoint aux Affaires Etrangères:

Bojidan Pouritch

Față în față, prima și ultima filă a Statutului Înțelegerii Balcanice, document semnat la Ankara, la 2 noiembrie 1934, între România, Grecia, Turcia și Iugoslavia (în ordinea iscăliturilor miniștrilor de Externe ai celor patru țări)

Prin urmare, Înțelegerea Balcanică urma să-și măsoare, cu Bulgaria, nu atât forțele militare (unde diferența era de necontestat în favoarea alianței) cât, mai ales, potențialul politic. Or, forța politică a Bulgariei (consolidată în interior după instalarea unor guverne mai stabile — Mușanov și Kiosseivanov — cu scurte cabinete de tranziție, mai slabe) consta tocmai în capacitatea factorilor guvernamentali, a clasei politice (și a țarului Boris al III-lea, un om de stat inteligent și experimentat) de la Sofia de a relaționa cu statele aflate în aceeași situație — cu potențial mult mai important —, de a genera solidarizarea cu situația ei nu numai a cercurilor oficiale din țări revizioniste, ci și a opiniei publice din Occidentul democrat, foarte sensibilă față de un stat care-și proiecta cu succes imaginea de „victimă" a „aranjamentelor de culise".

Concesie și atragere

S-a văzut că a fost nevoie de un efort aliat considerabil, bine coordonat, de acțiunea calificată a unor personalități recunoscute în Balcani și în Europa pentru a tempera și amâna cererile tot mai insistente ale Bulgariei de anulare a clauzelor Tratatului de la Neuilly, mai ales că ele se sincronizau și se susțineau reciproc cu cereri similare pe care le făceau Germania și Ungaria. Chiar Acordul de la Salonic era o confirmare a faptului că în zona politică situația Bulgariei era mai consolidată decât situația oricărui stat membru al alianței. Prin acest Acord, Înțelegerea Balcanică făcea o concesie importantă: accepta înarmarea Bulgariei, fără ca, la rândul ei, Bulgaria să-și ia un angajament foarte ferm în privința atitudinii ei viitoare. Vom vedea cum, în proximitatea războiului, partenerii de alianță se îndemnau unul pe celălalt să cedeze teritorii Bulga-

riei, pentru a o atrage într-o construcție politică „neutră" care n-ar fi favorizat-o în nici un fel. Bulgaria, însă, era conștientă că, mai devreme sau mai târziu, teritoriile pe care vecinii le promiteau (și altele) tot îi vor reveni.

b) Cum se explică, atunci, interesul brusc pentru semnarea convențiilor militare, după ce de ani de zile negocierile trenau, iar demnitarii militari se întâlneau mai mult pentru a-și transmite unii altora „rezervele" la proiectele în dezbatere?

Să reținem că după Locarno aranjamentele militare (în cadrul noilor tratate) au fost generale și sumare, foarte diferite de detaliile pe care le regăsim în cele încheiate în 1920 și 1921–1922. Chiar tratatele, al căror termen de valabilitate doar s-a prelungit după 1925, au impus renegocierea convențiilor militare (cu Polonia, de exemplu, convenția militară s-a transformat în Angajamentul Tehnic, în 1926, iar convenția militară tripartită a Micii Înțelegeri introducea conceptul de „război generalizat" în care „inamicul" era nenominalizat și prevăzut pentru a fi combătut în acest context, „mai larg". Proiectele de operațiuni ale Micii Înțelegeri introduc acest concept cu mult înainte de venirea național–socialiștilor la putere în Germania, astfel că nu degradarea bruscă a situației politice europene a determinat folosirea lui asociat, adesea, cu ideea de consolidare a acțiunii militare comune a Micii Înțelegeri).

Să reținem și permanentele reticențe franceze față de propunerea Micii Înțelegeri de a semna un tratat de asistență cu ea, de a reglementa raporturi de comandament, transmisiuni și de cifru mai strânse între armatele Micii Înțelegeri și armata franceză, respinse mult timp de guvernul de la Paris.

„Palierul" politic al Micii Înțelegeri a receptat mai repede pericolul pe care-l prezenta noul factor de risc în centrul Europei după preluarea puterii în Germania de către o formațiune politică având un program revizionist radical. Consiliul Permanent a răspuns printr-o măsură politică și a adoptat, la 16 februarie 1933, Pactul de Organizare al Micii Înțelegeri, în intenția de face din această alianță un adevărat bloc politic solid în centrul Europei, capabil să facă față noilor provocări. Măsurile militare, defazate față de grafic, n-au însoțit, imediat, pe cele în plan politic. Cea mai importantă reuniune în domeniu a avut loc abia în 25 martie 1934, când șeful Statului Major General cehoslovac și cel iugoslav s-au întâlnit la București, cu omologul lor, generalul Ion Antonescu. Rămânem la părerea că proiectul de operații pe care Ion Antonescu l-a propus atunci și care viza cooperarea celor trei armate aliate, într-un război generalizat, pentru scoaterea din cauză a Ungariei *înainte* ca acest stat să se manifeste ca agresor, a fost o inițiativă personală a generalului român. El cunoștea foarte bine, din experiența proprie, cât de importantă era libertatea de acțiune a celor trei aliați ori aceasta s-ar fi obținut numai prin anihilarea la timp a „factorului maghiar". Ulterior, pe timpul vizitei sale în Franța, generalul român a fost „sfătuit" de șeful Statului Major General francez să renunțe la un asemenea plan, întrucât România, și cu ea Mica Înțelegere, ar putea fi considerată „agresor", iar Franța nu putea găsi nici o justificare pentru a-i veni în ajutor. De altfel, problema nu a mai fost pusă în discuție în aceeași termeni la reuniunea, din 13–22 noiembrie 1934, a șefilor statelor majore aliate de la Praga.

Experiența militară a lui Ion Antonescu l-a făcut să înțeleagă schimbarea majoră în raportul de forțe la nivel european și s-a gândit că este momentul pentru măsuri militare categorice. După plecarea lui de la Marele Stat Major (7 decembrie 1934), aplicarea lor a întârziat câțiva ani.

Din păcate, mediile politice de la București, Praga și Belgrad erau de altă părere. Cu toate că semnaseră recent Pactul de Organizare al Micii Înțelegeri, ele sperau că lupta în arena politică era un teren de confruntare eficient și că, în acest spectru, supremația încă le aparținea.

Acest sentiment, care s-a transmis și responsabililor din capitalele balcanice aliate, s-a prelungit ulterior până la mijlocul anului 1936, în ciuda numeroaselor semnale din care rezulta clar că resursele spiritului locarnian erau epuizate.

Denunțarea de către Germania a Tratatului de la Locarno și ocuparea de către trupele germane a zonei renane (1936) a reprezentat un șoc pentru capitalele central și sud–est europene, chiar dacă evenimentul a avut loc departe de spațiul lor de interes.

Îngrijorare și stupoare

Două au fost gesturile care au impresionat în cel mai înalt grad și au îngrijorat factorii de putere din Balcani în legătură cu acest eveniment.

În primul rând, a produs stupoare comportamentul imprevizibil al Franței și reacția ei total dezamăgitoare la o provocare căreia îi putea răspunde pe măsură, fără nici un risc. Era clar, pentru est–europeni, că Franța nu mai putea să se erijeze în garanta securității colective și să reprezinte punctul de sprijin pentru respectarea *statu quo*-ului politico–teritorial așa cum a rezultat el după Tratatul de Pace de la Paris.

Apoi, a surprins atitudinea conciliantă a Marii Britanii care nu numai că, în calitate de garant al Pactului Renan, nu a intervenit automat pentru a sancționa încălcarea lui, ci dimpotrivă, a sfătuit Franța să se abțină de la orice gest necugetat care ar putea avea „consecințe ireparabile".

Numai sub această impresie, resimțind șocul unui eveniment notoriu, țările Înțelegerii Balcanice au hotărât că este cazul să renunțe la jocul absurd și contraproductiv prin care responsabilii lor militari se întâlneau doar pentru a înregistra „rezervele" unui partener la proiecte de convenții militare avansate de alt partener. Venise momentul să se

fundamenteze rapid componenta militară a Înțelegerii Balcanice.

Nu trebuie să surprindă soluția adoptării a două convenții militare ca urmare a rezervei Greciei (care a decis că nu va lupta contra Italiei). Opțiunea respectivă a fost un răspuns la criza de timp în care intrase alianța și la decizia politică de a nu întârzia, *sub nici un motiv*, reglementarea aspectelor formale și tehnice ale colaborării militare în cadrul acesteia. Se va vedea că soluția nu a fost cea mai inspirată, pentru că a produs mari dificultăți procedurale și de ordin concret în desfășurarea reuniunilor următoare, mai ales că s-a decis să rămână secretă „convenția în trei" chiar și față de Grecia.

Odată fixată această prioritate, România și Iugoslavia au hotărât să transfere întreaga experiență acumulată de ofițerii din statele lor majore, în cadrul Micii Înțelegeri, pentru a analiza și concepe cât mai rapid planuri de operații și ipoteze de război în zona balcanică.

Ideea convocării comisiilor de experți pe domenii (transmisiuni, colaborare materială, aviație, marină) s-a impus tot datorită crizei de timp în care intrase reglementarea colaborării militare, după ce ani de zile acest aspect a fost amânat. Să reținem că după ratificarea celor două convenții militare, în aprilie 1937, s-a trecut la pregătirea primei conferințe a șefilor de stat major, care a avut loc în octombrie–noiembrie, la Ankara. Aici s-au discutat și asumat primele proiecte de operații și, prin Protocolul nr. 1, s-a convenit, pentru operativitate, ca aspectele de detaliu să fie dezbătute în comisiile de experți de care am amintit, simultan în cele patru capitalele aliate.

La sesiunea Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, din martie 1938, de la București, s-a stabilit ca aceste comisii să se întrunească până în vara anului 1938 și să adopte documente *ad–referendum*, urmând a fi aprobate în forma finală de șefii statelor majore generale în Conferința convocată în noiembrie 1938, la Atena.

Acesta este și motivul pentru care, sub presiunea evenimentelor, componenta militară a Înțelegerii Balcanice, odată convenită, s-a operaționalizat într-un timp record dacă o comparăm cu cea din cadrul Micii Înțelegeri sau cu „studiile" discutate și convenite anual în conferințele de stat major româno–polone.

Din păcate, operaționalizarea componentei militare a Înțelegerii Balcanice s-a suprapus peste evenimente de maximă gravitate în Europa care au provocat disfuncții majore la nivelul componentei politice a alianței.

Ca urmare, cu tot răspunsul prompt al statelor majore aliate din Balcani, acțiunea lor nu se putea sustrage determinismului politic. Din acest motiv, șefii marilor state majore s-au întâlnit în conferință doar de două ori (octombrie — noiembrie 1937 și noiembrie — decembrie 1938). Conferința planificată la Belgrad, în 1939, nu s-a mai ținut, iar soluția transformării ei într-o conferință la care să participe atașații militari aliați de la Atena, în anul 1940, s-a dovedit neviabilă. ■

istorie și actualitate

Editura CORINT
colecția „Geopolitică și geostrategie"
(colecție coordonată de Petre Otu, președintele Comisiei Române de Istorie Militară)

Jean–Luc Marret, *Tehnicile terorismului. Metodele și practicile „meseriei de terorist"*, București, 2002, 189 p.
preț: 130.900 lei

„(...) Terorismul și-a schimbat de douăzeci de ori fața pe parcursul ultimilor o sută de ani. O singură constantă în toate aceste transformări: metodele. Astăzi, la fel ca ieri, terorismul presupune o organizare, o logistică; folosește tot bomba; practică tot asasinatul, răpirea, luarea de ostatici; el lovește totdeauna în transportul aerian civil".

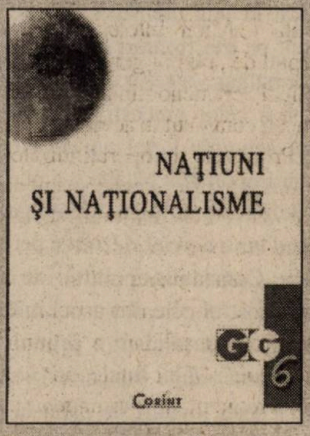

Națiuni și naționalisme, concepție și coordonare editorială: Serge Cordellier și Élisabeth Poisson, București, 2002, 182 p.
preț: 120.000 lei

„(...) Meritul principal al acestei lucrări, reunind în cuprinsul ei studii și articole ale unor reputați cercetători în domeniu, este acela că, prin felul în care prezintă o problematică extrem de complexă și de sensibilă, invită pe fiecare dintre noi la o re–gândire a trecutului nu prea îndepărtat, cât și a lumii în care trăim".

Pentru comenzi și informații, adresați-vă la: **Editura CORINT**, Difuzare și Clubul Cărții, str. Teodosie Rudeanu, nr. 21, sector 1, București,
tel.: 222.19.49, 223.19.28; fax: 222.40.34; e-mail: corint@dnt.ro

proba focului pentru armata română

Pe frontul celui de-al doilea război balcanic (1913)

Primul război balcanic a fost purtat de statele din Alianța Balcanică (Bulgaria, Grecia, Serbia și Muntenegrul) împotriva Imperiului otoman, scopul declarat fiind obținerea unor reforme menite să îmbunătățească soarta creștinilor din regiunile aflate sub dominația Porții otomane în Balcani (Rumelia orientală), iar cel nedeclarat – care avea să fie și atins în final – de eliberare completă a acestor populații și de înglobare în cuprinsul statelor naționale a unei părți cât mai extinse din posesiunile otomane.

Atac neprovocat

Începute în luna octombrie 1912, operațiunile militare ale **primului război balcanic** s-au desfășurat în defavoarea Porții, ale cărei trupe, deși beneficiaseră de suportul unor consilieri germani, au clacat în fața ofensivei pornite concomitent pe trei fronturi terestre (contra trupelor bulgare, a celor sârbo–muntenegrene și a celor grecești), la care s-au adăugat acțiunile flotei navale grecești. Cea mai importantă bătălie s-a purtat pe linia defensivă întărită Ceatalgea, la începutul lunii noiembrie, unde pericolul ocupării Constantinopolului de către bulgari a fost în cele din urmă înlăturat. Au urmat două armistiții, primul fiind rupt în scurtă vreme (ianuarie 1913), ca urmare a unei lovituri de palat la Constantinopol, ce a adus la putere o partidă războinică revanșistă, în frunte cu Sevket Pașa și Enver Bey, iar cel de-al doilea, urmat de intense negocieri diplomatice supervizate de ambasadorii marilor puteri, soldându-se cu un tratat de pace plin de imperfecțiuni, semnat la Londra, la 17/30 mai 1913. Prevederile tratatului (Protocolul de la Londra), care lăsau în suspensie problema partajului Macedoniei și a Adrianopolului, oficializând și apariția pe harta Balcanilor a unui nou stat, cel albanez, au nemulțumit pe toți aliații creștini.

Neînțelegerile de natură teritorială dintre Bulgaria, pe de o parte, și Grecia, Serbia și Muntenegru, pe de alta, avea să ducă la declanșarea celui de-**al doilea război balcanic**. Acesta a început prin atacul neprovocat, fără declarație de război, executat de către trupele bulgare împotriva foștilor aliați în noaptea de 16 spre 17 iunie 1913. În fața pericolului instituirii unei hegemonii a Bulgariei în Balcani și din cauza faptului că guvernul de la Sofia nu consimțise să pună în practică prevederile Protocolului de la St. Petersburg (26 aprilie/9 mai 1913), prin care Silistra fusese atribuită României de către marile puteri, guvernul de la București a hotărât ieșirea din neutralitatea condiționată în care se menținuse cu greu până atunci, rezistând presiunilor opiniei publice și celor exercitate de opoziție de a interveni. Regele Carol I *(v. foto alăturată, în campania din Bulgaria, 1913 — n. red.)*, sprijinit îndeosebi de Kaiserul Germaniei, a luat decizia unei intervenții militare contra Bulgariei, acest fapt fiind comunicat Sofiei la 27 iunie 1913.

Intervenția, având la comanda supremă a armatei pe prințul moștenitor Ferdinand și ca șef al Armatei de operațiuni pe g-ralul Alexandru Averescu *(v. foto, p. 29)*, s-a desfășurat pe două fronturi: unul principal, cu obiectivul Sofia, și celălalt secundar, în Cadrilater. Ea s-a încheiat cu un armistițiu general cerut de Bulgaria și acceptat de ceilalți beligeranți la 3/16 iulie 1913, după care a urmat Pacea de la București (28 iulie/10 august 1913) ce a stabilit o nouă

configurație politico–teritorială și noi realități geopolitice în Peninsula Balcanică și sud–estul european.

Exemplu singular

Planul de operații s-a bazat pe **Ipoteza 1 bis**, elaborată de Marele Stat Major sub îndrumarea directă a g-ralului de divizie Alexandru Averescu, în cadrul unei concepții strategice ample ce viza reacțiile posibile ale României dacă s-ar fi declanșat un conflict regional între Rusia și Austro–Ungaria, cu perspectiva intrării în acțiune a Serbiei și Bulgariei sau numai a Bulgariei. Pe baza concepției Ipotezei 1 bis, pentru efectuarea unei ofensive rapide cu toate forțele terestre și navale, Comandamentul militar român a împărțit forțele în două grupări: **Armata principală de operații**, cu patru corpuri de armată și două divizii de cavalerie, având ca obiectiv principal debușarea în câmpia Sofiei, și **Corpul din Dobrogea,** cu trei divizii de infanterie, comandat de g-ralul Ion Culcer, pe direcția secundară din Cadrilater. Forțele navale și de geniu au avut rolul de a asigura construirea trecerilor peste Dunăre, a asigura supravegherea fluviului și a respinge eventuale riposte ale adversarului, în vreme ce aviația a executat misiuni de recunoaștere și aruncare de manifeste, inclusiv deasupra Sofiei.

Mobilizarea a fost decretată la 20 iunie/3 iulie, iar rapiditatea cu care s-a efectuat prima sa etapă și defluirea trupelor în raioanele de adunare după mobilizare a surprins complet armata bulgară și i-a uimit pe observatorii militari contemporani ai evenimentelor.

Efectivele participante la operațiile din 1913 s-au cifrat la 247 batalioane, 93 escadroane și 180 baterii, la care s-au adăugat subunități și servicii auxiliare. Au fost mobilizate, în total, 5 corpuri de armată, cu 15 divizii, 3 brigăzi mixte, două divizii de cavalerie și o brigadă de cavalerie.

Trecerea Dunării s-a efectuat la Corabia (Siliștioara), pe un pod de vase permanent, și la Bechet, cu vase ale Diviziei Fluviale a Marinei Militare și alte ambarcațiuni disponibile. Comandantul Corpului 1 Armată, g-ralul Dumitru Cotescu, scria într-un document înaintat Marelui Cartier General: „În istorie nu se găsește un exemplu asemănător ca un obstacol ca Dunărea să fie trecut de un corp de armată, o divizie de rezervă și una de cavalerie în timp de patru zile, numai cu mijloace de transport improvizate". Aprecieri asemănătoare au exprimat și atașații militari ai unor state străine, invitați să inspecteze locul de trecere de la Bechet–Rahova, la 12/25 iulie 1913.

Obiectivul politic principal al intervenției române la sud de Dunăre, respectiv luarea în posesie a Silistrei și a Cadrilaterului, și-a avut determinarea în normele de drept juridic în vigoare la data respectivă în domeniul relațiilor internaționale. Ele consacrau, între altele, principiul compensației, ce asigura și întărea principiul echilibrului puterilor (statelor) ca normă de drept. Pe acest considerent, Silistra și un mic intrând în partea de nord a Cadrilaterului fuseseră atribuite României prin Protocolul de la Sankt Petersburg și ca urmare a negocierilor directe româno–bulgare purtate la Londra și Sofia, în calitate de **compensații** și ca **asigurări de ordin strategic** față de mărirea teritoriului Bulgariei.

Obiectivul politic secundar urmărit a fost stoparea unei situații periculoase în zona balcanică, în care confruntarea dintre Bulgaria și foștii ei foști aliați lua proporții și se întrevedea riscul major al degenerării războiului local într-un conflict major, generalizat, dacă vreuna din marile puteri (fie Rusia, în sprijinul Bulgariei sau Serbiei, fie Austro–Ungaria, cel mai plauzibil, împotriva Serbiei) ar fi socotit de datoria sa să intervină. Practic, România a contribuit la soluționarea conflictului prin impunerea unui armistițiu și aducerea tuturor părților la masa tratativelor, ceea ce l-a făcut pe ministrul Angliei la București, sir George Barclay, să scrie în raportul său anual

trimis Foreign Office-ului că guvernul de la București, prin acțiunile sale pe timpul conflictului și prin intervenția decisivă din vara anului 1913, „seconded the powers' peace efforts" (a secondat eforturile puterilor pentru instaurarea păcii). Intervenția României a avut și o latură umanitară, de protejare a populației civile, deoarece după retragerea trupelor din localități (fie că era vorba de trupe bulgare, grecești, sârbe sau otomane) aveau loc deseori scene de „purificare etnică", precum au dovedit-o mărturiile adunate de o comisie internațională trimisă sub egida Fundației Carnegie în teritoriile care cunoscuseră urgiile conflictului din Balcani.

Comportament umanitar, caracter pacifist

În raportul foarte amănunțit al Comisiei Carnegie (publicat în 1914), care analiza toate părțile participante la primul și al doilea conflict balcanic, sub aspectul respectării legilor războiului, românilor nu li s-a imputau decât bombardarea din greșeală a unei locuințe princiare ce aparținuse prințului Battenberg, transformată de bulgari în muzeu, și unele cazuri izolate de violuri. La ordinul expres al regelui Carol I și al prințului moștenitor Ferdinand, g-ralul

Averescu, într-un comunicat din 29 iulie 1913 al Marelui Cartie General, adresat tuturor locuitorilor din zonele pe unde trecuseră sau în care staționau trupe române la sfârșitul intervenției, înainte de retragerea la nord de Dunăre, le cerea să se adreseze autorităților militare și să reclame orice abuz săvârșit, cu promisiunea că aceste urmările abuzurilor vor fi îndreptate și autorii lor vor fi pedepsiți.

Comportamentul umanitar al armatei române și caracterul preponderent pacifist al intervenției din 1913 e relevat și de numărul mare de prizonieri bulgari care au fost lăsați să plece la vetrele lor (era vremea secerișului), cu condiția să depună armele, pe baza unor bilete de voie semnate de comandanții unităților române. (Țarul bulgar Ferdinand de Coburg Saxa–Gotha ceruse și el trupelor să nu riposteze românilor, dar această declarație a fost făcută mai mult din scopuri propagandistice, spre a poza în martir.) Inclusiv comandantul Diviziei IX, g-ralul Sirakov, capturat cu întreg statul său major și cu cea mai mare parte a trupelor în localitatea Ferdinandovo, a avut parte de acest tratament, fiind lăsat să plece liber unde va voi, după ce i s-a restituit sabia. Ofițerilor și soldaților bulgari eliberați din prizonierat li s-a cerut doar un jurământ solemn (cuvântul de onoare) că nu vor mai continua lupta contra trupelor române.

Principala luptă a dus-o armata română cu **epidemia de holeră**, care s-a răspândit în Balcani încă din timpul primului război. Un cutremur catastrofal, care a făcut numeroase victime în iulie 1913, și exodul unor mase mari de refugiați ce colindau regiunea dintre Dunăre, Adriatica și Marea Egee, fugind înfricoșați din calea măcelurilor la care se dedau bandele neregulate înarmate și uneori chiar o parte a trupelor, au înrăutățit situația. Asediul prelungit al Adrianopolului și condițiile igienice precare din acest oraș au contribuit de asemenea la răspândirea flagelului. Cantitățile insuficiente de vaccin și ordinul de rămânere a trupelor în defileuri muntoase, pe aliniamentele atinse la 11/24 iulie 1913, transmis personal de regele Carol I, a fost de asemenea un factor care a dus la îmbolnăviri ale militarilor români.

Regele României a dat acest ordin categoric deoarece g-ralul Ion Gărdescu, comandantul Diviziei 1 infanterie, împreună cu g-ralul Alexandru Musteață, comandantul Regimentului 1 roșiori, voind să culeagă lauri, grăbiseră înaintarea trupelor lor spre Sofia, fără a avea cunoștință de telegrama disperată a țarului bulgar Ferdinand prin care acesta cerea Bucureștilor să se evite intrarea

G-ral de corp de armată Constantin Christescu, șeful SMG român în timpul celui de-al doilea război balcanic

românilor în capitala sa, deoarece ar fi izbucnit revoluția și anarhia în întreaga țară. În memoriile sale, Constantin Argetoianu, participant la campanie, notează sarcastic perindarea diferiților emisari de la Marele Cartier General român și din partea regelui însuși spre a opri trupele și a le întoarce din drum, ceea ce dădea o turnură tragicomică întregii campanii.

Ca urmare a măsurilor luate de Serviciul Sanitar al armatei și a eforturilor deosebite depuse de medicul Jean Cantacuzino (care-și luase doctoratul la Institutul „Pasteur", sub îndrumarea unui laureat al Premiului Nobel), chemat în țară din Germania pentru a prepara vaccinul necesar, efectele epidemiei de holeră au fost în cele din urmă diminuate. Potrivit datelor oficiale ale Statului Major al armatei române, la sfârșitul campaniei din 1913, din totalul efectivelor participante, 9.052 militari contractaseră vibrionul holeric, dintre aceștia decedând 1.964, ceea ce reprezenta 16,5% din totalul îmbolnăvirilor. Generalul Averescu aprecia că procentul bolnavilor de holeră ajunsese la unitățile din zonele cele mai afectate la 10%, iar cel al deceselor a fost catastrofal la Corpul IV Armată (aproximativ 25%).

În pofida atingerii scopurilor politice ale campaniei într-un timp record, deficiențele semnalate pe parcursul acesteia au îngrijorat foarte mulți oameni politici și conducători militari, astfel încât Parlamentul a votat, chiar începând din toamna anului 1913, unele credite suplimentare destinate reorganizării, dotării și perfecționării structurilor militare și îndeosebi a celor logistice. Timpul ce a trecut până la declanșarea primului război mondial era însă scurt, astfel că o parte a măsurilor nu au mai ajuns să fie implementate, ceea ce a avut urmări dramatice asupra operațiilor desfășurate în 1916. Pe de altă parte, facilitatea cu care adversarii au fost învinși a creat la acel timp o imagine falsă în conștiința unor comandanți asupra realității războiului modern. Polarizarea mai accentuată a ofițerilor în două tabere — proantantiști și filogermani — s-a datorat de asemenea experienței acumulate pe parcursul campaniei și dezbaterilor politice aprinse care au precedat intervenția militară a României. ■

Mihai MACUC

Războiul de întregire națională (1916–1918)

Primul război mondial a început la 15/28 iulie 1914, prin declarația de război a Austro–Ungariei la adresa Serbiei, și s-a încheiat în ziua de 29 octombrie/11 noiembrie 1918, o dată cu semnarea armistițiului între puterile Antantei și Germania. După zile mai târziu, Austro–Ungaria a semnat armistițiul de la Belgrad. Glasul armelor a încetat, dar lumea, în special Europa, era complet răvășită. Cataclismul mondial, de nimic anunțat, omenirea trăind liniștită ceea ce istoricii au numit „la belle époque", a distrus formațiuni statale cu o vechime seculară, a dărâmat tronuri, a schimbat complet mentalitatea și modul de viață al oamenilor, a traumatizat conștiințele, a secerat milioane de vieți, a provocat imense suferințe umane și pierderi materiale greu de evaluat. Într-un cuvânt, a prefăcut umanitatea și parametrii ei de evoluție. În acești ani de „abis al istoriei", românii au avut partea lor de speranțe, suferințe, deziluzii, eșecuri și de împliniri, deoarece la sfârșitul războiului întregirea național–statală era o realitate. De aceea și războiul a intrat în conștiința publică și în istoriografie ca având un caracter de întregire sau de reîntregire, după unii istorici, deși unirea din 1918 nu a fost un rezultat al participării nemijlocite la conflict.
Evenimentele sunt cunoscute și, de aceea, ne-am propus, în beneficiul „dosarului" de față , doar unele considerații.

„Tragedia neutralității"

Izbucnirea războiului i-a găsit pe români într-o situație dificilă. Vechiul Regat, denumrie încetățenită în perioada interbelică, se găsea prins între cele două mari coaliții de forțe, viitoarele tabere beligerante, Tripla Înțelegere (Antanta) și Tripla Alianță (Puterile Centrale). Cu ultima, statul român avea un tratat de alianță, încheiat în 1883, care a asigurat vreme de câteva decenii o securitate reală, fapt ce a înlesnit un remarcabil efort modernizator.

Dar în ambele tabere existau teritorii locuite de români, care sufereau un dur regim de deznaționalizare. Transilvania și Banatul se găseau în componența regatului ungar, Bucovina, răpită de habsburgi la 1775, era o provincie a Curții de la Viena. De partea cealaltă, Rusia stăpânea Basarabia, pe care o anexase în 1812, la sfârșitul unui război dus împotriva Imperiului otoman început în 1806.

În fața diriguitorilor statului român erau practic două mari obiective: asigurarea securității și realizarea unirii. La acea dată, căile unirii erau cu totul neclare, astfel că s-a optat pentru primul. Formula la care s-a recurs, împărtășită de cei mai mulți oameni politici, a fost neutralitatea hotărâtă de Consiliul de coroană desfășurat la Sinaia, sub conducerea regelui Carol I, la 21 iulie/3 august 1914. Bătrânul suveran a susținut intrarea în război alături de Puterile Centrale, în conformitate cu angajamentele asumate anterior, dar singurul om politic care l-a susținut a fost P.P. Carp. În sprijinul acestei soluții a venit și starea armatei, care se confrunta cu destule neajunsuri, evidențiate de altfel în cel de-al doilea război balcanic.

În timpul neutralității, clasa politică și opinia publică erau împărțite în privința opțiunilor României. Cei mai mulți oameni politici și mare parte din opinia publică preconizau alianța cu Antanta. Alții socoteau că soluția cea mai bună era acțiunea alături de Puterile Centrale. Argumentele erau impresionante și de o parte și de alta, ele sunt cunoscute și nu le vom mai relua. Ceea ce ni se pare util

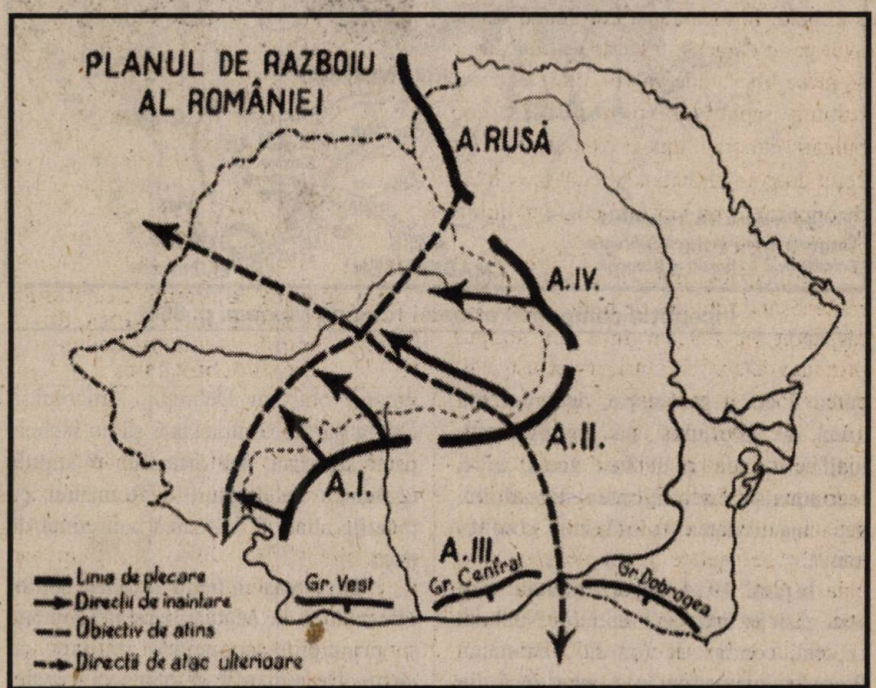

Concepția planului românesc de război (după *Enciclopedia României*, București, 1938, vol. 1, p. 888)

de reamintit este că ambele tabere doreau realizarea unității. Cum situația nu permitea o unire integrală, în discuție a fost direcția spre care ne îndreptăm — peste Carpați sau peste Prut. Goethe spunea că „orice alegere înseamnă durere". Acest aforism ni se pare că reflectă cât se poate de bine situația României din acel moment. Alegerea unei variante o excludea pe cealaltă. În acest sens, Constantin Kiriţescu, autorul celei mai bune monografii a războiului de întregire, scria de „tragedia neutralității românești": „Era vizibil pentru toată lumea că starea de neutralitate nu

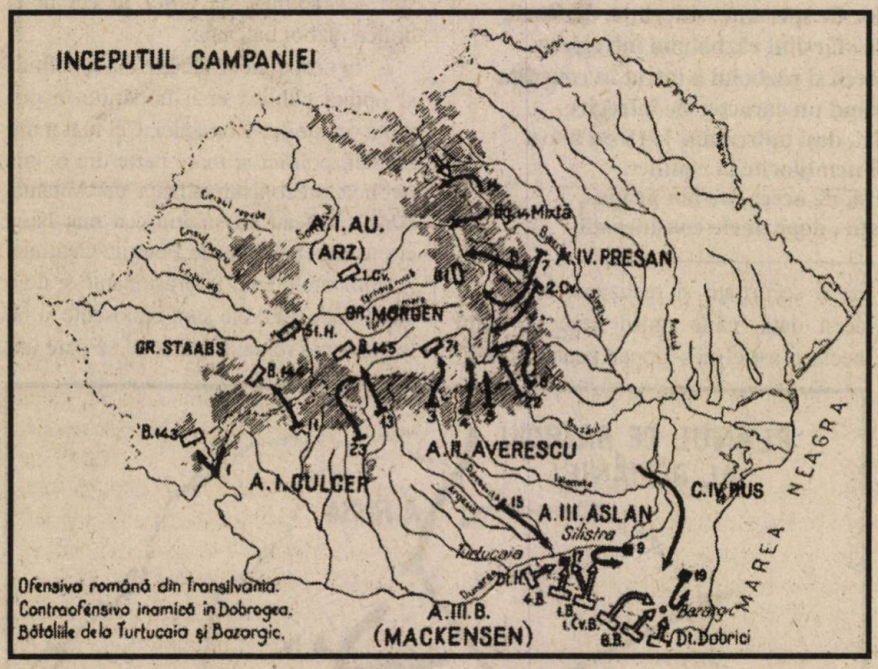

Începutul campaniei armatei române (*ibidem*, p. 896)

în acțiune, pentru a obține cele mai bune condiții.

Negocierile au fost dificile și ele s-au încheiat la București, la 4/17 august 1916, când s-au semnat tratatul de alianță și convenția militară dintre România și Puterile Antantei. Prin tratat se garanta integritatea teritorială a statului român și intrarea lui în război în cel mult 10 zile. Cele patru mari puteri — Franța, Rusia, Marea Britanie, Italia — recunoșteau dreptul României de a uni teritoriile locuite de românii din monarhia dualistă, fixându-se și viitoarea frontieră care urma cursul râului Tisa, cu un ieșind în

putea fi decât provizorie, deoarece era greu de presupus că învingătorul, indiferent care ar fi fost acela, ar fi recompensat neutralitatea României, deci inactivitatea la sfârșitul conflictului".

În anii 1914–1916, destinele țării s-au găsit în mâinile Partidului Național Liberal, condus de Ion I.C. Brătianu. Primul ministru român a optat, încă din septembrie 1914, pentru o alianță cu Antanta, dar a amânat momentul intrării

dreptul orașului Debrețin. Articolul 5 obliga părțile contractante să nu încheie pace separată, iar articolul 6 stipula egalitatea în drepturi a României cu puterile aliate la viitoarea conferință de pace.

Convenția militară stabilea condițiile tehnice ale angajării armatei române și principiile cooperării militare cu aliații. De remarcat că ofensiva armatei române urma să fie sprijinită de luptele ruse pe frontul din Bucovina și Galiția și de trupele anglo–franceze de la Salonic. De asemenea, un corp rus opera în Dobrogea, în speranța că bulgarii nu vor îndrăzni să acționeze.

Planul de campanie român, cunoscut și sub numele Ipoteza „Z", prevedea purtarea unui război pe două fronturi — în nord, contra Austro–Ungariei, și în sud, împotriva Bulgariei. În perioada premergătoare, în rândul liderilor militari s-au purtat ample discuții asupra direcției loviturii principale. Unii dintre generali, dintre care cel mai proeminent a fost Al. Averescu, au susținut că efortul principal trebuie făcut la sud, împotriva Bulgariei. S-ar fi asigurat, astfel, un raport de forțe care ar fi permis obținerea victoriei. Odată tranșată disputa în sud, armata ar fi trecut la ofensivă peste linia Carpaților.

Cei mai mulți dintre liderii militari, susținuți de primul ministru Ion I.C. Brătianu, au apreciat că acțiunile militare trebuie să slujească scopul politic. În consecință, lovitura principală a fost proiectată în Transilvania. Pe acest front au fost dislocate Armata de Nord, Armata a II-a și Armata I, iar pe linia Dunării, Armata a III-a.

Ofensiva în Transilvania era planificată a se desfășura în trei etape, durata operației fiind de circa 40 de zile. Pe frontul de sud, în prima fază, armata se găsea în apărare, iar ulterior urma să se treacă la ofensivă pentru ajungerea pe aliniamentul Șumla–Varna.

În condițiile date, planul de campanie era judicios întocmit, dar aplicarea lui era condiționată de factori a căror evoluție era greu de prevăzut.

De la entuziasm la deznădejde

În noaptea de 15/28 august 1916, respectându-și angajamentele, armata română a trecut la acțiune. Forțele mobilizate se ridicau la 833.601 oameni, dintre care Armatei de operații i-au revenit 658.088 militari, restul încadrând întreprinderile industriale militare și părțile sedentare. În afară de efectivul mobilizat, se mai conta pe încă 420.870 oameni. Totalul se ridica la 1.245.471

militari, ceea ce reprezenta 16% din populația totală și 32% din cea de sex masculin.

Forțele operative însumau patru comandamente de armată, șase comandamente de corpuri de armată, 23 de divizii de infanterie, două de cavalerie, o brigadă de grăniceri, cinci brigăzi de călărași, două brigăzi de artilerie grea, alte unități și formațiuni de diverse arme.

Cât privește înzestrarea, era departe de cerințele războiului în curs. Deși în timpul celor doi ani de neutralitate s-au făcut eforturi, acționându-se atât pe plan intern, cât și extern, lipsurile majore n-au putut fi eliminate. În plus, numeroși corupți și afacerile oneroase au fost la modă, înzestrarea armatei transformându-se pentru unii în sursă de mari câștiguri. Trupele române erau lipsite de armament automat, de artilerie grea, de mijloace de transmisiuni, de măști contra gazelor etc. De asemenea, sistemul militar avea vicii de fond, cum ar fi acela al existenței a două tipuri de unități — cele de pace și cele create la mobilizare. Ultimele au avut o slabă capacitate combativă, încadrarea și înzestrarea fiind cu mult sub ale celor permanente, care nici ele nu puteau să se laude cu o situație bună.

Operațiile au început în noaptea de 15/28 august și ele s-au desfășurat cu succes în primele zile. Au fost eliberate o serie de localități, între care Brașovul, iar entuziasmul opiniei publice era foarte mare. Campania începuse sub cele mai bune auspicii, inamicul a fost în bună măsură surprins și totul părea să semene cu o paradă de 10 Mai. Totul a fost, din păcate, o simplă iluzie, războiul, cu meandrele lui, aducându-ne la realitate, la trista realitate.

Pe valul entuziasmului popular, știrea că Turtucaia, capul de pod fără... pod, a căzut, a reprezentat un adevărat șoc. Inamicul se afla la numai 60 kilometri de București și, în plus, bombarda, cu mijloacele aeriene, Capitala.

S-a vorbit și s-a scris mult despre Turtucaia, apreciindu-se uneori că a fost o adevărată catastrofă militară. Desigur, a fost o înfrângere umilitoare, dar o simplă înfrângere. „Cariera" ei ulterioară s-a datorat, după opinia noastra, impactului psihologic asupra clasei politice și opiniei publice, nepregătite, deși războiul dura de doi ani de zile. În aceste condiții, Înaltul Comandament român face o gravă greșeală — modifică planul de campanie, deși ofensiva în Transilvania se desfășura cu succes și nu fuseseră atinse obiectivele primei etape. Consiliul de război întrunit la Periș (2/15 septembrie 1916) a decis oprirea acțiunilor pe frontul din Carpați și organizarea unei mari ofensive în sud, cunoscută sub numele de operația de la Flămânda. În esență, Grupul de armate „Sud", comandat de generalul Alexandru Averescu, trebuia să forțeze Dunărea și să încercuiască forțele inamice, în primul rînd Armata 3 bulgară.

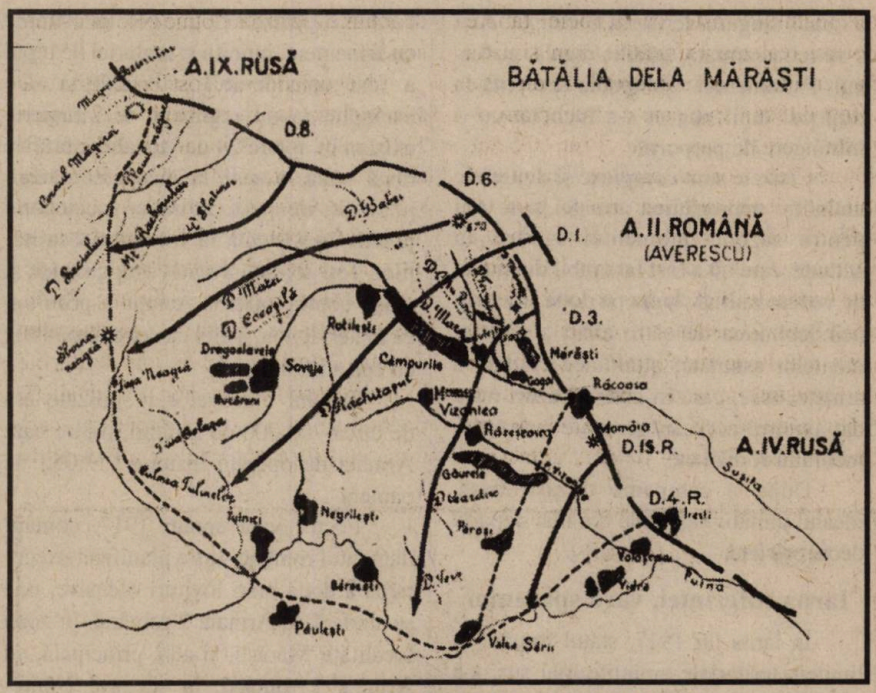

Bătălia de la Mărăști (*ibidem*, p. 922)

Operația a început în zorii zilei de 18 septembrie/1 octombrie 1916 și nu a avut succes. Profitând de răgazul oferit, Puterile Centrale au trecut la ofensivă pe frontul transilvan. În toamna lui 1916, inamicul a încercat să depășească bariera Carpaților prin mai multe puncte — Olt, Jiu, Valea Prahovei, culoarul Bran–Câmpulung. El a fost respins, dar, la începutul lunii noiembrie, apărarea trupelor noastre pe Jiu a fost ruptă. Trupele Puterilor Centrale au invadat Oltenia. Concomitent a cedat și apărarea de pe Valea Oltului, iar un grup de forțe germane, bulgare și turce, având în frunte pe generalul Mackensen, au forțat Dunărea. Trei grupări inamice, cunoscute sub numele comandanților lor — Kraft, Kühne și Kosch —, înaintau spre Capitală.

În aceste condiții, comandamentul român a încercat o ultimă soluție pentru redresarea situației, organizând bătălia de pe Neajlov–Argeș (12/25 noiembrie – 20 noiembri/3 decembrie 1916). Ideea a fost ingenioasă, respectiv o manevră pe linii interioare, cu scopul nimicirii, pe rând, a celor trei grupări adverse. Din păcate, nici această încercare n-a avut rezultatul scontat, greșelile de execuție și lipsa sprijinului armatelor ruse fiind principalele cauze ale eșecului. Trupele române s-au retras pe aliniamente intermediare, frontul stabilizându-se, la sfârșitul anului 1916, pe aliniamentul general Carpații Răsăriteni — Siretul inferior — Dunărea maritimă. Moldova

a rămas singurul teritoriu neocupat. Aici s-au retras armata, familia regală, guvernul, Parlamentul. Campania începută la mijlocul lunii august s-a încheiat cu o înfrângere de proporții.

Cauzele sunt complexe și dintre ele amintim: nepregătirea armatei și a țării pentru război; momentul intrării în acțiune, care nu a fost favorabil din punct de vedere militar; lupta pe două fronturi; neîndeplinirea de către aliați a angajamentelor asumate; atitudinea ciudată a armatei ruse, care în câteva cazuri nu a dat ajutorul necesar; greșelile comandamentului român etc.

După o campanie dezastruoasă, idealul unității naționale era mai departe decât oricând.

Iarna suferinței, vara speranței

În iarna lui 1917, statul român, în limitele teritoriale amintite mai sus, s-a confruntat cu o situație excepțional de grea. Aglomerarea de populație și de armată, puținătatea resurselor, dezorganizarea întregii vieți au dus la apariția unei epidemii de tifos, care a făcut un număr considerabil de victime.

Din februarie 1917, s-a mai adăugat un factor destabilizator pentru întreg frontul oriental de la Marea Baltică la Marea Neagră — revoluția rusească; țarul a fost înlăturat de pe tron, Rusia s-a proclamat republică, dar noile autorități au hotărât continuarea războiului. Procesul de disoluție a structurilor statale, a armatei nu a putut fi oprit, acest proces reflectându-se și pe frontul din Moldova.

În pofida acestor condiții, armata română a fost reorganizată, reinstruită și redotată, o contribuție importantă având Misiunea Militară Franceză, condusă de generalul Henri M. Berthelot, sosită în România în octombrie 1916.

Din efectivele retrase în Moldova și din elementele disponibile au fost formate 15 divizii de infanterie, două divizii de cavalerie și alte câteva mari unități și unități independente. În ceea ce privește comandamentele, existau două armate (Armata 1 și Armata 2) și patru corpuri de armată (1, 2, 3, 4). Înzestrarea cu armament, muniții și material de luptă a fost considerabil îmbunătățită. De exemplu, la un regiment de infanterie existau în dotare 24 de mitraliere față de două până la șase la începerea războiului, 96 de puști mitraliere, categorie practic inexistentă la începutul ostilităților. Toți soldații aveau căști, grenade și măști contra gazelor. Aviația a primit și ea material nou, astfel că era compatibilă cu cea a inamicului.

Tabelul efectivelor mobilizate era de circa 700.000 de militari, dintre care Armata de operații însuma 512.052 de oameni.

Pentru vara anului 1917, comandamentul româno–rus a planificat executarea a două mari lovituri ofensive, una secundară cu Armata 2 română, în zona localității Mărăști, și alta, principală, cu Armata 1 română, în sectorul Nămoloasa. Obiectivul principal îl reprezenta nimicirea forțelor principale ale Armatei 9 germane și a unei părți din Armata 1 austro–ungară.

Dar, în orice război există factori neprevăzuți — „imponderabili", cum îi numea Clausewitz. În timp ce ofensiva de la Mărăști (9/22 iulie – 19 iulie/1 august 1917) era în plină desfășurare, trupele Puterilor Centrale au înregistrat succese importante în Galiția, care periclitau întregul dispozitiv româno–rus din Moldova. Prin urmare, ofensiva de la Mărăști a fost oprită, iar cea de la Nămoloasa anulată. Între timp, inamicul a declanșat ofensiva pe direcția Focșani–Mărășești, cu scopul de a scoate România în război și a ieși în sudul Rusiei. Timp de o lună de zile (24 iulie/6 august – 21 august/3 septembrie 1917), s-a desfășurat bătălia de la Mărășești, trupele Armatei 1, comandate de generalul Eremia Grigorescu, oprind ofensiva inamicului.

Concomitent, adversarul a încercat să spargă apărarea și pe Valea Oituzului, dar Armata 2 română a rezistat. Bătăliile de la „porțile Moldovei" au reprezentat mari izbânzi, Puterile Centrale nereușind să-și atingă obiectivul. Dar „muza Clio" avea să-și arate încă o dată capriciile...

Prăbușirea frontului oriental

Victoriile obținute în vara anului 1917 nu au putut fi fructificate, deoarece situația din Rusia a devenit extrem de critică, procesul de disoluție statală accentuându-se. La 25 octombrie/7 noiembrie 1917, printr-o lovitură de stat, bolșevicii au preluat puterea. Noile autorități de la Petersburg și Moscova (bolșevicii au mutat capitala în acest oraș) au decis ieșirea țării din război. La 20 noiembrie/3 decembrie, Rusia sovietică a încheiat, la Brest–Litovsk, armistițiul cu Puterile Centrale. România era astfel izolată de aliații occidentali, deoarece teritoriul rusesc era singura cale de aprovizionare a armatei române. În plus, marile unități ruse din Moldova s-au destrămat, efectivele lor împărțindu-se în două tabere. Situația era foarte critică, autoritățile române luând în calcul mai multe variante. Până la urmă, s-a impus soluția opririi temporare a ostilităților; armistițiul s-a încheiat la Focșani, la 26 noiembrie/9 decembrie 1917.

Peste câteva luni, însă, tot la Brest–Litovsk, Rusia sovietică a încheiat pacea cu Puterile Centrale (18 februarie/3 martie). Rămasă singură pe front, fără nici o legătură cu aliații occidentali, România s-a văzut nevoită să încheie pacea cu Puterile Centrale, tratatul fiind semnat la București, la 24 aprilie/7 mai 1918, de către guvernul conservator condus de Alexandru Marghiloman. Pacea avea prevederi grele — cedarea Dobrogei și a unor teritorii pe frontiera Carpaților (circa 5.600 km^2); aservirea economică și financiară a țării; demobilizarea și reducerea forțelor armate etc.

Tratatul de la București a fost deseori criticat în istoriografia română; într-adevăr, prevederile lui erau împovărătoare, dar aprecierile trebuie să fie nuanțate. În caz contrar, România risca să fie ștearsă de pe hartă și astfel românii erau lipsiți de nucleul statal în jurul și cu sprijinul căruia s-a realizat Marea

București, 18 noiembrie/1 decembrie 1918: trupele române defilând pe sub Arcul de Triumf de pe Calea Victoriei

Unire. Un prim pas, de altfel, fusese făcut la 27 martie/9 aprilie 1918, când Sfatul Țării de la Chișinău a hotărât unirea Basarabiei cu patria–mamă.

Tratatul de la București prevedea demobilizarea armatei române, dar Marele Stat Major a reușit să conserve în teritoriul rămas liber importante cantități de arme și numeroase efective militare, cifrate la 160.000 de oameni, față de 30.000 cât fusese stabilit inițial.

În toamna anului 1918, în condițiile prăbușirii frontului de sud și al victoriilor Antantei pe frontul de vest, România a denunțat, la 28 octombrie/10 noiembrie, pacea de la București, mobilizând din nou armata. Forța combativă însuma 180 de batalioane, 260 de baterii și 98 de escadroane, efectivul total fiind de 163.240 de militari. Concomitent cu desfășurarea mobilizării, marile unități ale armatei române au trecut a doua oară Carpații, **fără a interveni cu nimic în decizia Marii Adunări de la Alba Iulia**, de unire a Transilvaniei și Banatului, adoptată la 1 decembrie 1918.

Sfârșitul războiului ne găsea alături de Antantă, armata română continuând însă vreme de aproape un an acțiunile militare pentru apărarea și protejarea actelor de unire cu țara. ■

Petre OTU

Războiul de după război

(noiembrie 1918 – august 1919)

Costică PRODAN*

La 10 noiembrie 1918, România, la cererea aliaților, reintra în război. Nucleul armatei, păstrat în urma Păcii de la București, a permis mobilizarea trupelor și trecerea țării pe picior de război într-un timp relativ scurt. A doua zi, se semna, la Rethondes, armistițiul prin care se punea capăt conflagrației și se consfințea victoria Antantei asupra Puterilor Centrale. Din acel moment armele trebuiau să amuțească, iar diplomația să-și reia locul său firesc în relațiile dintre popoare. Trupelor Antantei aflate în estul Europei li s-au încredințat numai misiuni de supraveghere a modului cum sunt respectate clauzele armistițiilor semnate între foștii combatanți, de menținere a ordinii sociale până la încheierea păcii generale și, dacă era cazul, de stingere imediată a focarelor de război ce ar fi amenințat firava situație de liniște postbelică.

Demarcație arbitrară

În condițiile în care, prin armistițiul de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918, ținuturile revendicate de români au fost tăiate în două printr-o linie cu totul arbitrară, ce nu corespundea nici considerațiilor de ordin etnic, geografic și economic și nici drepturilor recunoscute de aliați prin tratatele anterioare, iar hotărârile de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia nu erau recunoscute de vecinii de la răsărit și apus, cercurile politico-militare au considerat necesară continuarea mobilizării oștirii române chiar dacă încetase războiul. Numai astfel se putea asigura liniștea în teritoriile în care populația a hotărât, în mod pașnic și democratic, unirea cu România, se putea răspunde oricărei agresiuni armate ce amenința lucrarea poporului român, înfăptuită cu atâta trudă și cu atâtea sacrificii. Evoluția ulterioară a evenimentelor a demonstrat justețea acestei decizii.

Concentrările masive de trupe, fie ale armatei ungare, fie ale gărzilor înarmate ale ungurilor și secuilor, efectuate, în prima parte a lunii decembrie 1918, de-a lungul și în spatele liniei Mureșului, și teroarea semănată de acestea în rândul

* Col. (r.), dr., Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe

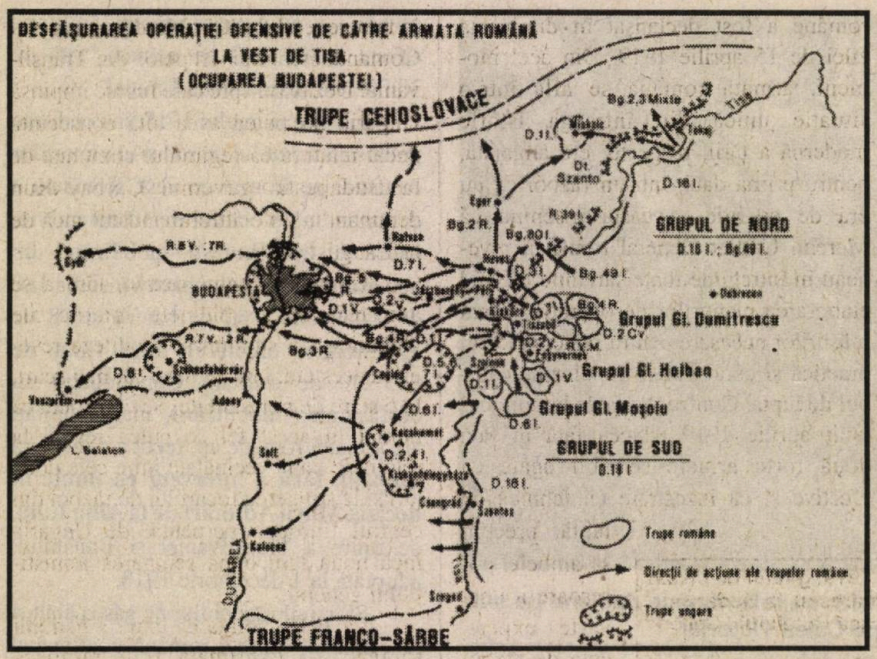

populaţiei româneşti rămasă dincolo de linia de demarcaţie stabilită arbitrar la Belgrad, a determinat pe Aliaţi să accepte înaintarea armatei române până pe aliniamentul Munţilor Apuseni, fapt împlinit până la sfârşitul lunii decembrie 1918.

Această jumătate de măsură a fost departe de a linişti starea de lucruri; dimpotrivă, în primele luni ale anului 1919, tensiunea în centrul şi răsăritul Europei s-a agravat. Alături de pericolul comunist rus s-a adăugat şi cel ungar, prin instaurarea, la 21 martie 1919, a regimului sovietelor la Budapesta. Toate aceste ameninţări, cu consecinţe dezastruoase, planau nu numai asupra României, ci asupra păcii întregului continent.

Între aceste două grave pericole, singura forţă organizată — disciplinată şi condusă cu fermitate de un comandament ce avea experienţa a peste doi ani de război — era armata română. Dar, pentru a se face faţă situaţiei era nevoie de sprijinul material şi moral al Aliaţilor. În acest sens, la 30 martie 1919, generalul C. Prezan, şeful Marelui Cartier General român, scria generalului H.M. Berthelot, şeful Misiunii Militare Franceze în România şi comandantul trupelor aliate din România şi Rusia Meridională: *„Unităţile petliuriste au fost pretutindeni învinse şi dispersate, iar trupele regulate bolşevice, sprijinite de numeroase bande înarmate, avansează spre Nistru şi Marea Neagră. În această situaţie, se impun a fi luate măsuri serioase pentru apărarea frontierelor noastre estice (Basarabia şi Bucovina) în faţa unei viitoare şi violente agresiuni bolşevice".*

Pentru a înfrunta cu succes pericolul ce se profila la est, armata română avea nevoie de o completă libertate de acţiune or, după cum arăta în continuare şeful Marelui Cartier General român, *„în situaţia noastră politică actuală, această libertate lipseşte cu desăvârşire dat fiind că România este ameninţată în acelaşi timp la sud de bulgari şi la vest de unguri. (...) În aceste condiţii, armata română, serios slăbită de lipsa de echipament şi materiale de război, va fi obligată să se împartă pe trei fronturi — la est, la vest şi la sud, pentru a apăra ţara împotriva inamicilor ce ameninţă din toate părţile. (...) Această situaţie poate deveni dezastruoasă în ziua în care atacul s-ar produce concomitent pe cele trei fronturi. Din acest motiv, frontierele noastre de la vest şi de la sud trebuie să fie protejate de agresiunile bulgare şi ungare atât timp cât în Rusia va persista situaţia actuală. (...) Este absolut necesar de a da armatei române posibilitatea de a lupta singură numai la est. (...) Cum anarhia bolşevică constituie un pericol de ordin general, ce apasă în egală măsură asupra tuturor statelor civilizate, şi cum toate statele victorioase sunt la fel de interesate ca acest flagel să fie suprimat, cred că Conferinţa de la Paris trebuie să ia, în inte-*

5 august 1919: trupele române în Budapesta

resul comun, şi pentru aceste două state aceleaşi măsuri ca şi în cazul Germaniei".

Însă reacţia Consiliului Suprem de la Paris întârzia. La apelurile de ajutor ale Marelui Cartier General român, comandamentele aliate de la Belgrad şi Constantinopol au răspuns *„că apreciază atât gravitatea extremă a situaţiei, cât şi necesitatea de a se acţiona fără întârziere şi energic împotriva ungurilor, însă nu au primit instrucţiuni de la Paris".*

Singură împotriva comunismului

În aceste condiţii, cercurile politico-militare de la Bucureşti au hotărât ca România, în caz de nevoie, să înfrunte singură regimurile comuniste de la Moscova şi Budapesta ce ameninţau grav integritatea teritorială a ţării şi, mai ales, opera desăvârşită de poporul român de-a lungul anului 1918 prin hotărârile de unire ale Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu România. Strategia propusă de Înaltul Comandament român viza, în esenţă, înlăturarea succesivă a pericolelor, mai întâi la vest, unde ameninţa un inamic de forţe sensibil egale cu cele române, după care, eliminat fiind pericolul dinspre republica sovietică a sfaturilor de la Budapesta şi având libertatea de acţiune atât de necesară, România urma să-şi îndrepte întreg potenţialul militar pentru apărarea fruntariilor sale estice în faţa primejdiei celei mari, reprezentă de Rusia sovietică.

Octombrie 1919: g-ralul de divizie Gh. Mărdărescu, la Budapesta, pe terasa Hotelului „Gellert"

Dinspre vest nu a trebuit să se aştepte prea mult. Atacul asupra armatei române a fost declanşat în dimineaţa zilei de 15 aprilie 1919. Din acel moment, armata română se afla într-o situaţie unică din întreaga istorie modernă a ţării, respectiv era angajată, pentru prima dată, într-un război ce nu era de coaliţie. Aceasta însemna că Marelui Cartier General român îi reveneau în întregime toate sarcinile privind elaborarea planurilor de operaţii, luarea măsurilor necesare pentru punerea lor în practică şi conducerea trupelor pe câmpul de luptă. Confruntarea de la mijlocul lunii aprilie 1919 aducea faţă în faţă două forţe armate sensibil egale ca efective şi ca înzestrare cu tehnică de luptă, precum şi ambele posesoare a unei vaste experienţe de război dobândită pe parcursul primei conflagraţii mondiale.

Într-o primă fază, de la jumătatea lunii aprilie până la începutul lunii mai 1919, armata română a stopat ofensiva ungară şi a respins inamicul până pe malul vestic al Tisei. S-a pus astfel capăt, pe de o parte, încercării violente de anexare a Transilvaniei iar, pe de altă parte, extinderii mişcării comuniste în răsăritul Europei. Trupele române au fost oprite pe aliniamentul Tisei în aşteptarea hotărârii Conferinţei de Pace de la Paris asupra configuraţiei frontierei româno-ungare.

Perioada de relativ calm a fost întreruptă în zorii zilei de 20 iulie 1919, când armata roşie ungară, fără a fi provocată, a atacat din nou, forţând Tisa. Începea o nouă fază a confruntării armate româno–ungare, ce a durat numai două săptămâni. La 3 august 1919, primele subunităţi ale armatei române au ajuns la Budapesta. A doua zi, trupele române defilau pe bulevardul Andrássy în faţa generalului Gh. Mărdărescu, şeful Comandamentului Trupelor din Transilvania. Dezastrul spre care fusese împinsă Ungaria nu putea avea altă consecinţă decât înlăturarea regimului comunist de la Budapesta, guvernul Garbay–Kun depunându-şi de altfel mandatul încă de la 1 august 1919.

Comandamentul român, fără a se amesteca în problemele interne ale Ungariei, s-a străduit să faciliteze revenirea acesteia, într-un timp cât mai scurt, la o stare de normalitate. Se considera că numai în acest fel se putea reveni la relaţii de bună vecinătate între cele două ţări şi la stingerea focarului de război din centrul Europei, perpetuat de Ungaria încă nouă luni după semnarea armistiţiului general.

La 1919, voinţa de unire a naţiunii române — exprimată prin mijloace paşnice şi democratice — nu a putut fi înăbuşită prin forţa armelor. ■

Cea mai exemplară analiză a subiectului tratat mai sus: Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918–1919*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1994, 336 p. *(lucrare din care am reprodus şi noi ilustraţiile din p. 36–37)*

Între Scylla brună și Charybda roșie (1941–1945)

Alesandru D. DUȚU*

Izolată treptat de aliații săi tradiționali, România a devenit, la nici un an de la încheierea Pactului sovieto–german din 23 august 1939, victimă a agresiunii Uniunii Sovietice, Ungariei și Bulgariei, care i-au răpit aproape 33 la sută din teritoriu și populație (aproximativ 100.000 km² și șapte milioane de locuitori). În acest context, apropierea de Germania, care garantase păstrarea a ceea ce mai rămăsese din statul român, și angajarea țării în război, la 22 iunie 1941, nu a avut nimic comun cu țelurile anexioniste, de hegemonie mondială ale Reich-ului.

Refacerea trupului patriei

Nevizând țeluri anexioniste asupra unor teritorii care nu-i aparțineau, România a participat la război atât la campania din Est (1941–1944), alături de Axă, cât și la campania din Vest (1944–1945), alături de Națiunile Unite, pentru refacerea integrității teritoriale grav afectată în vara și toamna anului 1940. Mobilurile principale ale angajării țării în cele două campanii au fost exprimate cu claritate de Ion Anonescu, la 22 iunie 1941, în ordinul „Ostași, vă ordon: treceți Prutul!", în care se arată că acțiunea românească viza să readucă la trupul patriei „glia străbună a Basarabiei și codrii voievodali ai Bucovinei", și de regele Mihai I, la 23 august 1944, în Proclamația către țară în care se preciza: „Alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizând toate forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pământul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină". Participarea la război dincolo de hotarele firești ale țării a fost determinată, deci, de exigențele războiului de coaliție în care era angajată România și de necesitatea consolidării reîntregirii teritoriale, inițial în estul, apoi în vestul țării.

De fiecare dată, participarea românească la război a fost influențată de absența unor tratate și convenții militare care să consemneze drepturile și obligațiile partenerilor, cu atât mai mult cu cât din punct de vedere al potențialului militar, și nu numai, România era defavorizată de la început atât față de Germania, cât și față de Uniunea Sovietică. Inexistența unor convenții militare inițiale, care să reglementeze partici-

Regele Mihai I și mareșalul Ion Antonescu pe frontul din Basarabia

* Col. (r.), dr., vicepreședinte, Comisia Română de Istorie Militară

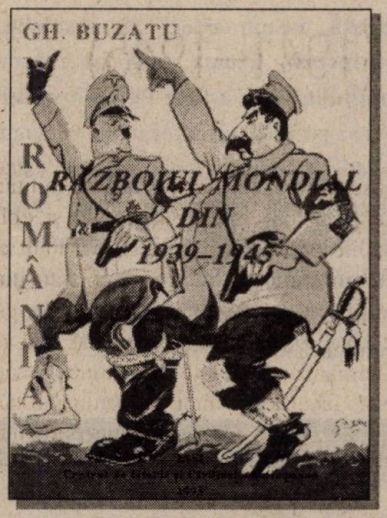

Gh. Buzatu, *România şi războiul mondial din 1939–1945*, Iaşi, Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, 1995, 476 p.

parea românească la război a făcut ca relaţiile bilaterale să fie stabilite periodic, în timpul întâlnirilor „la vârf" între Hitler şi Ion Antonescu şi prin scrisori trimise unul altuia.

În campania din Est, armata română a acţionat în conformitate cu concepţia germană, fiind încadrată în dispozitivul de luptă german, fără a avea posibilităţi prea mari de iniţiativă sau de manevră. Chiar dacă nu a existat un tratat special în acest sens, alianţa cu Germania a supravieţuit atâta timp cât interesele comune au prevalat asupra celor particulare, care au ajuns în final, la 23 august 1944, să separe partenerii. S-a confirmat astfel încă o dată aprecierea feldmareşalului von Moltke, conform căruia „coaliţia este excelentă atâta timp cât interesele fiecărui membru al ei sunt identice", că, în toate coaliţiile, „interesele aliaţilor coincid până la un anumit punct".

O situaţie asemănătoare s-a produs şi după 23 august 1944, când propunerea făcută de delegaţia română la Moscova, cu prilejul semnării Convenţiei de armistiţiu, de a se întocmi un Protocol militar care să reglementeze cooperarea de arme a fost respinsă de V.M. Molotov, care a declarat că documentul va fi elaborat la Bucureşti doar de delegaţii români şi sovietici. Încheiat la 26 octombrie 1944, Protocolul militar a vizat însă cu precădere destructurarea armatei române, care nu participa la operaţiile militare.

Natura relaţiilor politice şi militare cu Germania şi URSS, care şi-au impus de la început punctele de vedere (sub forme diferite însă) în majoritatea problemelor de importanţă strategică şi operativă, a influenţat în mod hotărâtor şi activitatea Marelui Cartier General (a Marelui Stat Major, cum s-a numit în anumite perioade), diminuând atribuţiile de concepţie şi cele de conducere a armatei române pe teatrele de operaţii militare. Ca urmare, în cea mai mare parte a războiului, Marele Cartier General nu a avut posibilitatea să conceapă în mod independent planuri de campanie şi nici să conducă efectiv armatele române în operaţii militare decât în perioada de început a războiului, în zone şi direcţii limitate spaţial, în sudul Basarabiei şi în zona Odessa (între 22 iunie şi 16 octombrie 1941), în fâşia de acţiune a Armatei 4, şi atunci cu notabile sugestii şi influenţe germane.

Practica supremaţiei

Singura perioadă în care Marele Stat Major a condus forţele armate române în mod independent şi fără influenţe străine a fost între 23 august 1944 (când România a trecut de partea Naţiunilor Unite) şi 7 septembrie 1944 (când armata română operativă a fost subordonată Frontului 2 ucrainean). Integrarea tot mai accentuată a marilor unităţi române în structurile de comandament germane şi sovietice a anulat practic atribuţiile de conducere strategică sau operaţionale ale Marelui Stat Major, care a rămas numai cu sarcini de organizare, dotare, instruire, aprovizionare etc., iar după 12 septembrie 1944, şi de execuţie a ordinelor Comisiei Aliate de Control (partea sovietică) pentru diverse probleme cu caracter militar. În pofida acestei situaţii, şefii Marelui Stat Major (generalii Ilie Ştefleа, Gheorghe Mihail, Nicolae Rădescu, Constantin Sănătescu) nu au ezitat să-şi exprime poziţia şi punctele de vedere în ceea ce priveşte situaţia strategică şi operativă în care erau puse să acţioneze trupele române şi să ceară îmbunătăţirea condiţiilor de luptă.

În ansamblul războiului — atât în cazul Germaniei, dar mai ales în cazul Uniunii Sovietice —, s-a adeverit din nou practica supremaţiei partenerului mai puternic, care a reuşit să-şi impună concepţia de ducere a luptei, să exercite controlul asupra partenerului mai slab. S-a ajuns deseori la situaţia în care interesele româneşti au fost neglijate, ignorate sau prejudiciate, producându-se nenumărate neînţelegeri, contradicţii şi chiar conflicte, soluţionate de cele mai multe ori prin compromisuri datorită necesităţii satisfacerii intereselor de moment ale fiecărei părţi.

În acest context, relaţiile militare româno–germane şi româno–sovietice nu au fost, în esenţa lor, idilice, deşi nu au lipsit nici momentele de înţelegere. În final, s-a ajuns la impunerea supremaţiei germane, acceptată de Ion Antonescu (chiar dacă nu a recunoscut) şi la hegemonia şi dictatul sovietic, acceptate de noua conducere statală şi politică românească de după 23 august, în speranţa că situaţia avea să fie temporară.

Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939–1945)*, Bucureşti, Ed. ALL, 1999, 310 p.

Cu toate acestea, analiza istorică obiectivă nu poate să nu releve diferențele radicale în ceea ce privește statutul juridic internațional al României în raporturile cu Germania, **„care o excludeau automat din categoria statelor ocupate de Reich-ul nazist"**, și în raporturile cu Uniunea Sovietică față de care țara noastră s-a aflat, după semnarea Convenției de armistițiu, din 12 septembrie 1944, sub **„un regim de ocupație"** — așa cum a relevat istoricul Gheorghe Buzatu.

În afara precizării feldmareșalului von Moltke, referitoare la relația dintre trăinicia aliaților și interesele partenerilor, aliațele româno–germană și româno–sovietică din timpul celui de-al doilea război mondial au mai confirmat și aprecierea cunoscutului teoretician român Mircea Tomescu, conform căreia **„într-un război de coaliție, în care există necunoașteri și suspiciune reciprocă, fiecare țară își rezervă posibilități de a face față viitorului"**. Așa a procedat și România, la 23 august 1944, în cazul Germaniei, iar câteva decenii mai târziu, în cazul Uniunii Sovietice, reușind să se desprindă de fiecare dată din „alianța" cu cele două mari puteri, care-și urmăreau și ele, în primul rând, propriile interese. ■

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

La Est și la Vest: armata română în al doilea război mondial (succint bilanț)

De la 22 iunie 1941 și până la 23 august 1944, România și armata sa au avut o importantă contribuție în susținerea războiului la flancul de sud al frontului germano–sovietic, situându-se **pe locul doi**, după Germania, în ceea ce privește valoarea efortului militar. La operațiunile militare au participat două armate române (3 și 4), cu 10 corpuri de armată (corpurile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11 armată, Corpul de munte și Corpul de cavalerie), 35 divizii (diviziile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 24, 35 infanterie, 1 gardă, 1 grăniceri, 1 blindată 1, 2, 3, 4 munte, 1, 5, 6, 7, 8, 9 cavalerie, 1 și 3 pază), două brigăzi de fortificații (1 și 2), patru comandamente de munte (101, 102, 103, și 104) și un comandament de infanterie (110). Trupelor terestre li s-au adăugat forțele aeronautice și cele ale marinei militare.

Efectivele medii angajate în luptă au fost de 911.193 militari (27.480 ofițeri, 21.824 subofițeri și 861.889 trupă). Cu excepția perioadei octombrie–decembrie 1942, ponderea efectivelor aflate la est de Nistru, pe front, a fost inferioară celor rămase în țară. În noiembrie 1942, din totalul de 1.437.657 militari mobilizați, la est de Nistru se aflau 463.395 (32%), din care pe front 380.103 (165.512 în Cotul Donului, 82.183 în Stepa Calmucă, 65.681 în Ucraina, la est de Bug) și 83.292 în Transilvania, cu misiune de pază, siguranță și ordine. În acel moment, în țară se aflau mobilizați 323.445 militari români (22%). Ceilalți rămași nu erau mobilizați.

Cornel I. Scafeș, Horia VI. Șerbănescu, Ioan I. Scafeș, Cornel Andonie, Ioan Dănilă, Romeo Avram, *Armata română, 1941–1945. Dicționar enciclopedic*, București, Ed. R.A.I., 1996, 351 p. + 16 pl. (col. „Tradiții militare")

În pofida faptului că statisticile făcute în epocă ofereau date diferite în legătură cu efectivele angajate și pierderile înregistrate, se poate totuși aprecia estimativ că procentul pierderilor față de efective oscilează între 10 și 50% (circa 22% la sud de Harkov, 17% în Caucaz, 50% în Cotul Donului și în Stepa Calmucă).

Pe ansamblul războiului, după datele centralizatoare ale Marelui Stat Major român, armata română a pierdut în campania din Est 624.740 militari (71.585 morți, 230.280 răniți și 297.821 dispăruți). În ceea ce privește pierderile materiale, o sinteză întocmită, la 30 iunie 1944, de către Secția 4 a Marelui Stat Major pentru Cabinetul militar al mareșalului Ion Antonescu oferă următoarele cifre pentru armata de uscat: 348.579 arme cu baionetă, 11.950 pistoale–mitraliere, 5.049 mitraliere, 276 tunuri antiaeriene, 3.093 aruncătoare de mine, calibre 50,60,81,4 și 120 mm, 1.855 tunuri de însoțire și anticar, calibrele 37–47 mm, 261 tunuri, calibrele 50–75 mm, 881 tunuri de câmp și munte, 73 tunuri lungi, 81 obuziere grele, 172 care de luptă, 639 autoturisme, 2.445 autocamioane, 909 motociclete etc. Acestor cantități impresionante de armament li se adaugă

pierderile aviației, marinei militare, precum și cele înregistrate în timpul amplei ofensive sovietice pe frontul de la Iași– Chișinău, la 20 august 1944, care au fost considerabile.

Finalul campaniei din Est a mai consemnat și pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul românesc din estul țării și pierderea, din nou, a Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei.

Semnificativă pentru caracterul inedit al acțiunii românești, apreciată ca fiind fără precedent în istoria universală, este comparația cu alte state într-o situație similară. Italia, de exemplu, a încheiat armistițiu cu Națiunile Unite la 3 septembrie 1943 (făcut public la 8 septembrie), însă doar o mică parte din diviziile sale au trecut de partea Aliaților, fără a lupta împotriva Germaniei, căreia i s-a declarat război abia la 13 octombrie 1943. Cu toate acestea, i s-a recunoscut calitatea de cobeligerantă. Bulgaria a întrerupt relațiile cu Germania la 9 septembrie 1944, dar marile sale unități nu au declanșat imediat lupta împotriva Wehrmacht-ului. Finlanda a încheiat armistițiu cu Națiunile Unite la 19 septembrie 1944, dar nu și-a asumat nici o obligație de luptă împtriva trupelor germane. Ungaria, deși a semnat armistițiu la 20 ianuarie 1945, când cea mai mare parte a teritoriului său era eliberat, și s-a obligat să introducă în luptă opt divizii, nu a participat la efortul comun al Națiunilor Unite cu nici o unitate, forțele sale continuând lupta alături de Wehrmacht până la înfrângerea definitivă a acestuia, în mai 1945.

România a pus în schimb la dispoziția Aliaților, imediat și fără nici o condiție, un însemnat potențial militar (8,5% din populația țării), totalitatea organismului militar, care avea o conducere centralizată, structuri bine definite și care dispunea de 50 divizii operative și de instrucție, 71 escadrile de aviație, cu 1.646 avioane (508 de luptă), 71 nave de război fluviale și maritime mai importante. Pe parcursul războiului dus alături de Națiunile Unite, cuantumul forțelor militare române a oscilat în funcție de prevederile Convenției de armistițiu din 12 septembrie 1944, ale Protocolului militar româno–sovietic din 26 octombrie 1944 și ale altor exigențe ale Comisiei Aliate de Control (partea sovietică), **dar niciodată nu a fost inferior angajamentelor asumate de țară**. În nici un moment, în România reprezentanții Aliaților nu au intervenit pentru înființarea de unități militare care să intre în luptă, deoarece, în permanență, potențialul militar disponibil a fost pus la dispoziția frontului.

Al. Duțu, Florica Dobre, L. Loghin, *Armata română în al doilea război mondial (1941–1945). Dicționar enciclopedic*, București, Ed. Enciclopedică, 1999, 399 p.

Analizând importanta contribuție românească la război, deputatul laburist englez Ivor Thomas declara în Camera Comunelor, la sfârșitul lui 1945: „De vreme ce România este **a patra țară** *(subl. ns.)* ca efectiv pe front împotriva Germaniei, ar fi cazul de a se propune să i se acorde un statut de cobeligerantă". Aprecierile și propunerile engleze au rămas fără ecou, deși armata română a continuat să lupte până la sfârșitul războiului într-un spațiu european de anvergură, pe fronturi mari, de până la 900 km în nord–vestul și vestul României, 120 km în Ungaria și 130 km în Cehoslovacia, în sectoare de certă finalitate strategică (Cluj, Arad, Budapesta, Zvolen–Banska Bystriča, nord–est Viena etc.), până în apropiere de Praga.

Sugestivi pentru aprecierea locului important avut de armata română alături de Națiunile Unite, între 23 august 1944 și 12 mai 1945, la obținerea victoriei finale asupra fascismului sunt și următorii indicatori: 1.700 km străbătuți prin lupte de la țărmul Mării Negre până în apropiere de Praga, într-un ritm mediu de 6,5 km pe zi, înfrângerea trupelor germane și ungare în 20 de masive muntoase; forțarea a 12 cursuri de apă; cucerirea a 3.831 de localități, dintre care 53 de orașe; angajarea în luptă a 538.536 militari, din care au fost pierduți 169.822; pierderi provocate inamicului — 126.529 militari uciși sau luați prizonieri; efort economic de peste 1.200.000.000 dolari, valută 1938. Momentul marii victorii, de la 9 mai 1945, a găsit armata română pe front, alături de Aliați, cu un număr de 16 divizii, superior celui stabilit prin Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944. ■

Al. D. DUȚU

„Zarurile erau aruncate! România intra în cel de-al doilea război mondial mai nepregătită decât în 1916. Atunci, măcar, deficiențele armatei erau de ordin cantitativ, în înțelesul că exista o disproporție numerică și tehnică între România și Puterile Centrale. Acum carențele erau de ordin calitativ: noul conflict era un război al motoarelor, tancul și avionul jucând un rol capital, un război de mișcare, de inițiative rapide, la toate nivelurile. Armata română era slab echipată cu blindate, iar aviația — deși dispunea de un personal bine pregătit — era departe de a răspunde exigențelor războiului".

(Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ed. a II-a, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1999, p. 372–373)

„Cunoaște-ți inamicul și cunoaște-te pe tine însuți"

Serviciul de informații al armatei

Evoluția armatei române, reorganizată pe baze moderne la începutul deceniului al patrulea al secolului al XIX-lea, a impus și înființarea structurilor informative, știut fiind rolul deosebit pe care ele îl au în fizionomia conflictului armat. Sun Tzî, celebrul gânditor militar chinez, scria acum aproape trei mii de ani următoarele: „Cunoaște-ți inamicul și cunoaște-te pe tine însuți; într-o sută de bătălii nu te vei expune nici unei primejdii". În timpurile moderne, Napoleon Bonaparte relua principiul sub forma: „Orice război se bazează pe informații". Nimic mai adevărat.

Efort de modernizare

Dubla alegere a colonelului Al.I. Cuza, în ianuarie 1859, actul de naștere a României moderne, a însemnat începutul unui efort modernizator, care a cuprins toate segmentele societății românești, inclusiv armata. Dintre multiplele măsuri întreprinse pentru întărirea forțelor militare se înscrie și crearea Statului Major General, la 12/24 noiembrie 1859. În organigrama lui se găsea și **Secția a II-a, prima structură de informații din istoria armatei române**. Ea se ocupă cu problemele de statistică militară, studiul armatelor străine, executarea unor lucrări topografice și geodezice. După șapte ani de funcționare, Statul Major General s-a desființat, aceeași soartă având-o și Secția a II-a, care s-a „topit" în alte structuri.

În timpul războiului de independență, misiunile informative au revenit **Depozitului de război**, condus de maiorul (viitorul general) Constantin Brătianu. Cum acesta se ocupa mai mult de aspectele topografice, activitatea informativă a fost pe planul secund. Prin urmare, armata română s-a confruntat cu neajunsuri în ceea ce privește cunoașterea inamicului, a câmpului de luptă. Un exemplu concludent este bătălia din 30 august 1877, când trupele române n-au știut că în dispozitivul de apărare al adversarului erau două redute. Această gravă carență a fost plătită cu pierderi umane însemnate, care ar fi putut să fie diminuate printr-o intensă activitate informativă.

Lipsurile constatate cu prilejul războiului din 1877–1878 au condus la necesitatea înființării unui serviciu specializat, care să aibă drept misiuni strângerea de informații necesare armatei la pace și la război. În 1882, s-a înființat Marele Stat Major, care a inclus în organica sa și **Secția a II-a informații**, cu două birouri — informații și studiul armatelor străine; transport și etape. Misiunile au constat în analizarea forțelor militare ale diferitelor state; studiul evoluției conflictului armat și a afacerilor militare; realizarea istoricului operațiilor armatei; pregătirea diferitelor servicii ale armatei, mai ales pe timp de campanie (căi ferate, poștă, telegraf etc.).

În 1892, Secția a II-a și-a schimbat titulatura în **Secția de statistică militară, studiul armatelor străine, informații și transporturi**, sarcinile rămânând aceleași, așa cum se observă și din titulatură. Până la primul război mondial, serviciul de informații al armatei s-a confruntat cu destul greutăți, cauzate atât de lipsurile materiale, cât și din mentalitatea unor lideri, care nu au sesizat rolul din ce în ce mai important al serviciilor de informații. Iată, de exemplu, în 1896, șeful Marelui Stat Major a prezentat ministrului de Război propuneri pentru perfecționarea activității Serviciului de informații militare. Ideile erau pertinente și, dacă ar fi fost aplicate, ar fi dus la creșterea eficienței serviciului. Între altele, se avea în vedere constituirea unui organ central, compus din mai multe secții, care ar fi monitorizat o țară sau grupuri de țări. În centrele mai importante din aceste țări urmau să se creeze grupuri operativ–informative, încadrate cu agenți profesioniști. Planul nu a fost aprobat din rațiuni bugetare... Din 1907, Secția a II-a a primit denumirea de „operații, studiul armatelor străine, informații și etape", biroul de studii istorice, geografice și statistice fiind scos din organică. Cu toate acestea, activitatea serviciului de informații n-a înregistrat saltul calitativ necesar care să facă față norilor negri care se profilau la orizont.

Evoluția atașaturii militare

Atașatura militară românească, în sensul instituțional al termenului, își are începuturile în perioada ulterioară cuceririi independenței depline de stat. După Tratatele de pace de la San Stefano (19 februarie/3 martie 1878) și Berlin

Alesandru Duțu, Lenuța Nicolescu, Alexandru Oșca, *Atașații militari transmit... (1938–1944)*, București, Ed. Europa Nova, 2001, 368 p.

(1/13 iulie 1878), România, recunoscută ca stat suveran de comunitatea internațională, și-a dezvoltat relațiile politice și militare, trecând și la acreditarea unor ofițeri pe lângă misiunile diplomatice din străinătate. În concepția Ministerului de Război și a Marelui Stat Major, ataşatura militară reprezenta o componentă esențială a Serviciului de informații al armatei române, care avea drept misiune fundamentală apărarea independenței și integrității teritoriale în fața agresiunilor externe. De aici, necesitatea imperioasă de a cunoaște evoluția situației internaționale, de a analiza tendințele politicii militare a statelor mari, dar și a celor mici, de a evalua corect potențialii inamici și prezumtivii aliați.

Cerințele mari ce stăteau în fața ataşaturii militare au determinat ca Ministerul de Război și Marele Stat Major să se preocupe de elaborarea unor acte normative care să asigure o concepție unitară privind selecționarea, instruirea și activitatea ataşaților militari.

„Regulamentul pentru ataşații militari români", editat, în 1882, de către Marele Stat Major, prevedea că puteau fi numiți ataşați militari numai ofițerii de Stat Major, misiunea acestora fiind cunoașterea structurii organizatorice, a metodelor de recrutare și înaintare în grad, a armamentului, echipamentului și instruirii armatelor în țările unde erau acreditați.

În 1892, a fost elaborată o nouă formă a „Regulamentului ataşaților militari", care detalia modul de selecționare și pregătire a acestora, cât și misiunile pe care trebuiau să le îndeplinească. Astfel, se menținea prevederea că ataşații militari trebuiau să provină numai dintre ofițerii de stat major brevetați, care „să fie dibaci și capabili de a pătrunde și a folosi medii propice muncii din înalta societate". Ataşatul militar era membru al misiunii diplomatice românești, urmând ca rang după șeful de misiune. Ofițerii se bucurau de aceleași drepturi ca și personalul diplomatic — inviolabilitatea și extrateritorialitatea. Inviolabilitatea trimișilor diplomatici se întindea asupra tuturor afacerilor lor și mai ales asupra corespondenței și începea din momentul în care ataşatul militar a intrat pe teritoriul statului respectiv. Extrateritorialitatea presupunea scutirea de impozite, independența ataşaților în ceea ce privește jurisdicția civilă și criminală, libertatea cultului etc. Misiunea ataşatului militar era de a informa guvernul român cu toate modificările ce se aduceau în organizarea armatei în țara unde rezidă, toate mișcările de trupe, perfecționările aduse armamentului și echipamentului etc. De asemenea, militarii erau obligați să cunoască intențiile militare ale statului respectiv, precum și ale altor țări, să analizeze evoluția fenomenului militar. Un capitol important stipula modalitatea legăturii cu țara, care se făcea, de regulă, prin ministrul șef al misiunii diplomatice și prin Ministerul Afacerilor Străine. În cazuri de interes militar, ataşatul putea coresponda direct cu ministrul de Război și șeful Marelui Stat Major, de la care putea primi ordine. Legătura cu ataşații militari era ținută de Biroul 1 al Secției I din Marele Stat Major. Ataşatul militar trebuia să posede o înaltă instrucție militară, cunoștințe generale asupra artelor, științelor și literelor, care puteau facilita legăturile cu elita intelectuală, să cunoască mai multe limbi străine, dintre care obligatoriu limba franceză și pe cea a statului în care era acreditat.

În 1896, Marele Stat Major a elaborat primele „Instrucțiuni asupra serviciului ataşaților militari" în care se detaliau principalele atribuții ale diplomaților militari. Acest document stipula că ataşatul militar era considerat un reprezentant al Marelui Stat Major și, în consecință, era obligat să execute lucrările ordonate de șeful acestei instituții. Ataşatul militar nu avea voie să acorde interviuri sau să discute cu alte persoane probleme militare ale statului român.

În octombrie 1911, s-au elaborat „Instrucțiunile relative la atribuțiunile și drepturile ataşaților militari", aprobate de Nicolae Filipescu, ministrul de Război, și generalul de divizie Vasile Zottu, șeful Statului Major General (Marele Stat Major), care aduceau elemente noi în ceea ce privește rolul diplomaților militari. Astfel, documentul preciza că ataşații militari făceau parte din Statul Major al Armatei și „îndeplinesc pe lângă capii misiunilor diplomatice rolul de consilieri militari pentru rezolvarea tuturor chestiunilor de ordin politico–militar". Ataşatul militar avea același rang ca și consilierul de legație. Obligația principală a ataşatului militar era de a informa Statul Major General român cu privire la situația militară a statului unde era acreditat, urmărind cu prioritate: organizarea armatei operative; armamentul și muniția; fortificațiile; comandamentul; selecționarea și pregătirea cadrelor; regulamentele militare; administrația; exercițiile și aplicațiile tactice etc.

De asemenea, ataşatul militar facilita schimburile militare între cele două țări, supraveghea elevii și ofițerii români mai mici în grad, aflați în armata străină respectivă (școli, stagii, misiuni etc.), și ținea evidența cetățenilor români cu obligații militare aflați în țara unde își exercita misiunea. De remarcat că ataşații militari erau obligați să-și creeze o bibliotecă ce constituia o secție a bibliotecii Statului Major General. Durata stagiului unui ataşat militar era de cel mult patru ani.

După războiul de independență, România a acreditat ataşați militari în diverse state europene, care prezentau interes pentru țara noastră. Printre cei care au îndeplinit această funcție se numără personalități de prestigiu ale armatei — colonelul Ioan Carp, căpitanul Gh. Văsescu, maiorii George Mihăilescu, Dimitrie Văleanu, Ioan Gărdescu, George Miclescu (toți la Paris), locotenent–colonelul Panait Vartiadi, căpitanii Valeriu Demetrescu, Mihail Schina, maiorul Gheorghe Exarcu (la Viena), maiorul Alexandru Averescu (la Berlin), căpitan Nicolae Petala (la Sofia) și alții.

În 1911, România avea șapte ataşați militari acreditați în zece țări — Franța, Belgia, Germania, Austro–Ungaria,

Italia, Bulgaria, Serbia, Rusia, Turcia și Grecia.

Marea încercare

La izbucnirea primei conflagrații mondiale, Serviciul de informații al armatei se găsea într-o stare care nu-i permitea să facă față multiplelor sarcini care îi reveneau în noul context. Colonelul Nicolae Condeescu, viitor general și ministru de Război în perioada 1930–1931, care a lucrat în Serviciul de informații, sublinia că „acesta era slab încadrat cu specialiști, ceea ce s-a reflectat în activitatea practică, armata fiind lipsită în mare parte de informațiile necesare. În plus, serviciul de contraspionaj militar nu exista, totul fiind lăsat în sarcina Siguranței Generale, care nu avea competență în ceea ce privește chestiunile militare, așa că, pe când adversarii noștri împânziseră țara cu sute de agenți și spioni pe toate fronturile probabile de operații, noi nu am avut măcar un singur agent care să ne poată fi util din punct de vedere militar". Așa se face că în perioada neutralității, dar și în timpul campaniei din 1916, armata s-a confruntat cu destule cazuri de neglijență și chiar trădare.

Este prea bine cunoscută lista de colaboratori ai ambasadorului german, von dem Busche, care a intrat, în ultima clipă, în mâinile noastre. Pe această listă se găseau numele unor generali și ofițeri, alături de gazetari și oameni politici. Primul ministru, Ion I. C. Brătianu, nu a luat nici o măsură, considerând că prin publicarea listei moralul armatei ar avea de suferit. După unele informații, aflând de existența listei, generalul Vasile Zottu, șeful Marelui Stat Major, s-a sinucis (varianta oficială era că generalul suferea de o boală gravă). Cazul cel mai cunoscut este al colonelului Victor Verzea, șef al Serviciului telegrafic–poștal în campanie și în zona interioară și, ulterior, director general al Poștelor. Profitând de poziția sa, el a transmis agenților germani și austro–ungari importante informații, inclusiv codul de descifrare a telegramelor. Lipsa de pregătire s-a resimțit și în timpul campaniei din 1916. La începutul lunii decembrie 1916, în timpul operației de apărare a Bucureștilor, denumită și bătălia de pe Neajlov–Argeș, doi ofițeri români sunt surprinși de o subunitate inamică, iar planul operației pe care din imprudență îl aveau asupra lor este capturat. Feldmareșalul Mackensen avea acum în mână cheia câștigării bătăliei. La 6 decembrie 1916, Bucureștiul a fost ocupat de trupele Puterilor Centrale. Modul cum s-a făcut evacuarea Capitalei a arătat nepregătirea serviciilor speciale. La începutul anului 1917, organele spionajului german și austro–ungar au descoperit în podul casei lui Ionel Brătianu, primul ministru, documente din geanta ambasadorului austro–ungar, Ottokar von Czernin, sustrasă cu multa abilitate de o echipă a Siguranței germane. Și, desigur, exemplele ar putea continua.

În timpul războiului, serviciul de informații al armatei a cunoscut transformări rapide, care au pus în evidență imobilismul din perioada anterioară. La începutul campaniei, a funcționat Biroul informații (în cadrul Secției 1 operații), iar separat, Serviciul atașaților militari și al presei. La partea sedentară a Marelui Stat Major, s-a constituit un Birou de informații și de control al știrilor. De reținut, aici, activitatea lui Octavian Tăslăoanu, care, deși ofițer de rezervă, a manifestat abilități deosebite în acest domeniu.

Învățămintele din prima campanie au fost de folos, deoarece, în 1917, activitatea Serviciului militar de informații s-a îmbunătățit, la toate nivelurile ierarhice funcționând asemenea structuri.

Atașatura militară a continuat să funcționeze în țările aliate, dar ca o particularitate, au fost trimise misiuni de legătură pe lângă înaltele comandamente aliate — rus, francez, englez. De asemenea, pe lângă Marele Cartier General român a funcționat Misiunea Militară Franceză, condusă de generalul Henri Berthelot.

În timpul primului război mondial, Serviciul de informații al armatei a fost pus să treacă o „adevărată probă a focului", lipsurile manifestate la început fiind remediate în bună măsură pe parcurs.

„Scânteia luminoasă a gloriei"

Experiența dobândită în timpul primului război mondial a fost valorificată în perioada interbelică, Serviciul de informații al armatei înregistrând un salt calitativ. Până în anul 1925, a continuat să funcționeze **Secția 5 informații,** în cadrul Diviziunii a II-a a Marelui Stat Major, care avea patru birouri — informații, contrainformații, propagandă și cifru. Din 1925 până în 1927, a funcționat o diviziune compusă dintr-o secție de informații și una de contrainformații. După această dată, s-a revenit la structura anterioară, Secția a II-a informații–contrainformații. În 1924, după model francez, s-a constituit, prin contribuția Marelui Stat Major, un serviciu special civil, care a devenit ulterior **Serviciul Special de Informații** (SSI), în fruntea căruia a fost numit Mihail Moruzov.

Secția a II-a a avut în compunere, cu mici fluctuații, un Birou studiu informativ, cu trei subdiviziuni, corespunzătoare celor trei „fronturi" — est, vest și sud —, un Birou atașați militari, un Birou studiu armate străine, un Birou radio, un Birou contrainformații și diverse alte compartimente mai mici.

Față de perioada anterioară, Serviciul de informații a fost mai bine încadrat cu ofițeri, cu specialiști, iar fondurile bănești aflate la dispoziție au fost considerabil mai mari.

O atenție deosebită a fost acordată atașaturii militare, sarcinile acesteia devenind mai complexe.

În luna noiembrie 1920, Ministerul Afacerilor Străine a transmis șefilor misiunilor diplomatice românești o serie de precizări privind activitatea atașaților militari, prin care aceștia erau conside-

rați ca aparținând personalului misiunii diplomatice și fiind subordonați șefului ei. Rangul lor era după consilierul de legație. Corespondența se făcea prin șeful misiunii, mai puțin în problemele militare care puteau fi comunicate direct autorităților interesate, dar acesta trebuia informat. Amintita îngrădire, regăsită și în alte documente, a creat unele disfuncționalități între Ministerul Afacerilor Străine și cel al Apărării, ultimul invocând necesitatea unei corespondențe directe pentru a păstra confidențialitatea chestiunilor militare. La rândul său, Marele Stat Major a elaborat, prin Secția a II-a, în luna noiembrie 1920, noi „Instrucțiuni pentru atașații militari", în care s-au reluat multe din prevederile documentelor anterioare.

Sporirea numărului legațiilor deschise în străinătate și implicit ale atașaților militari români, proces ce se va amplifica după anul 1925, a impus crearea unui Birou de legături externe. Atribuțiunile acestei structuri erau: asigurarea legăturii atașaților militari români cu autoritățile militare din țară (Marele Stat Major, Ministerul Apărării Naționale); selecționarea și pregătirea, dotarea și rechemarea acestora; stabilirea bugetului; întocmirea buletinului extern pentru atașații militari români; supravegherea activității comisiilor române de recepție aflate în străinătate; primirea și expedierea corespondenței etc.

Biroul legături externe se preocupa și de asigurarea activității atașaților străini acreditați în România și rezolvarea solicitărilor legațiilor străine în țara noastră care nu aveau atașați militari acreditați la București. De asemenea, intermedia legăturile între autoritățile militare române și organele superioare de administrație militară și Ministerul Afacerilor Străine.

Activitatea de reglementare a activității atașaților militari a cunoscut un salt calitativ prin elaborarea „Regulamentului pentru atașații militari, aeronautici și navali români din străinătate", aprobat în martie 1938. O contribuție importantă au avut generalul Ștefan Ionescu, șeful Marelui Stat Major, și generalul Ion Antonescu, ministru al Apărării Naționale în guvernul condus de Octavian Goga și A.C. Cuza. Documentul valorifica experiența de până atunci în această direcție, asigurând un cadru adecvat pentru desfășurarea activității atașaților militari. Se menținea prevederea că atașații militari se recrutau numai dintre ofițerii de stat major, de preferință cei care au lucrat în Secția a II-a informații sau au făcut studii în străinătate. Selecționarea lor se făcea prin concurs, desfășurat sub directa supraveghere a șefului Marelui Stat Major, ajutat de șeful Secției a II-a. Concursul consta din probe orale și scrise și urmărea evaluarea cunoașterii țării respective, a limbilor străine, în special a celei a statului în care urma să fie acreditat, a calităților și profilului moral. Referitor la acest din urmă aspect, se preciza că atașatul militar trebuie să aibă o viață personală ireproșabilă, o conduită demnă în societate, să nu aibă vicii, într-un cuvânt **„să fie scânteia luminoasă a gloriei și forței militare a României"**. În activitatea lui cotidiană, trebuia să manifeste discreție, prudență, politețe, pasiune și energie pentru îndeplinirea misiunilor.

Pregătirea ofițerilor selecționați se asigura printr-un curs de șase luni, iar durata misiunii în străinătate era de minimum trei ani, Marele Stat Major având posibilitatea să prelungească stagiul.

Regulamentul stipula că atașatul militar făcea parte din misiunea diplomatică a României, având rolul de consilier tehnic pe probleme militare al șefului de misiune. Rangul său diplomatic era imediat după șeful misiunii (înlocuitorul acestuia). Atașatul militar purta corespondență cu Ministerul Apărării Naționale, procurând informațiile solicitate de acesta. Nemijlocit, el lucra prin Marele Stat Major, Secția a II-a informații.

În străinătate, atașatul militar reprezenta armata română față de autoritățile autohtone, corpul diplomatic și cetățenii români.

Atașatului militar îi era interzis să facă afaceri în țara de reședință, să cumpere terenuri, imobile sau să practice jocurile de noroc. Putea primi decorații străine doar cu aprobarea Ministerului Apărării Naționale (Marelui Stat Major). Atribuțiile erau, în genere, aceleași în timp de pace și război, dar, în ultimul caz, atașatul primea instrucțiuni speciale, în funcție de poziția țării respective față de România (aliată, neutră, inimică). Documentul conținea prevederi pe linie administrativă, norme de ordine interioară, probleme financiare etc., cu scopul de a asigura o funcționare cât mai bună a birourilor atașaților militari.

Regulamentul nu a fost însă aprobat de Ministerul Afacerilor Străine, acest fapt generând fricțiuni între atașații militari și unii membri ai misiunilor diplomatice române. Importanța acestui document s-a vădit în perioada ulterioară. Nu întâmplător, la debutul celei de-a doua conflagrații mondiale, **România avea acreditați militari în 24 de țări**, gradul cel mai înalt de reprezentare a armatei române în străinătate atins până la acea dată.

Exemplu de demnitate

După izbucnirea celui de-a doua conflagrații mondiale, la 1 septembrie 1939, în fața Serviciului militar de informații s-au pus probleme complexe, dintre care cele mai importante au fost descifrarea evoluției raportului de forțe între taberele beligerante, evaluarea modului de desfășurare a ostilităților și, mai ales, identificarea exactă a intențiilor unor vecini ai României, care aveau manifestări revizioniste.

Trebuie spus că organele de informații militare și-au făcut datoria, informând la timp conducerea statului despre evoluția evenimentelor și pericolele extrem de grave care planau asupra integrității țării. Din acest punct de vedere, se poate aprecia că notele ultimative sovietice din 26–28 iunie 1940 nu au fost o surpriză, regele Carol al II-lea, guvernul, Ministerul Apărării

Naționale fiind informați la timp. Clasa politică de la București a ignorat însă în bună măsură semnalele, așteptând desfășurarea evenimentelor pe principiul „ce va da Dumnezeu". Decizia de cedare a Basarabiei, a nordului Bucovinei, a nord–vestului Transilvaniei și a Cadrilaterului a fost una exclusiv politică și ea nu poate fi imputată, decât în mică măsură, armatei și serviciilor ei de informații.

După venirea la putere a regimului condus de generalul Ion Antonescu, Serviciul de informații nu și-a schimbat radical structura, singura modificare notabilă fiind crearea **Secției 7 legături armate aliate** în cadrul Marelui Stat Major.

După declanșarea ostilităților, la 22 iunie 1941, s-a format Marele Cartier General, care acționa pe front, și Marele Stat Major — partea sedentară. Organele de informații s-au divizat și ele în structuri operative și de interior. În același timp, atașatura militară a căpătat un nou cadru normativ. La 9 noiembrie 1940, Marele Stat Major a emis „Instrucțiuni relative la atitudinea și viața atașaților militari și misiunile militare trimise în străinătate". Documentul reflectă în mare măsură concepțiile morale ale conducătorului statului, el însuși fost atașat militar în anii 1922–1926, solicitând ca toți atașații militari și, în general, toți ofițerii aflați în străinătate, „să constituie un permanent exemplu de demnitate, un îndreptar de corectitudine și sobrietate". Erau prevăzute reduceri ale sumelor de bani alocate atașaturii militare, întrucât țara se afla într-o situație grea. Informat probabil că fondurile bănești puse la dispoziție au fost cheltuite uneori în alte scopuri, Marele Stat Major a impus reducerea la maximum a sistemului banchetelor și meselor luxoase, care „s-a dovedit a nu da rezultate corespunzătoare". Instrucțiunile solicitau ca atașații militari să manifeste exigență față de orice ofițer sau subofițer aflat în străinătate, ei având datoria de a raporta în țară orice abatere de la prescripțiile regulamentului.

La 14 martie 1941, din ordinul lui Ion Antonescu, au fost elaborate „Instrucțiuni cu privire la funcționarea legațiunilor și coordonarea acțiunii reprezentanților țării în străinătate", în care erau prevederi și pentru atașații militari. Aceștia erau puși în subordinea șefului misiunii diplomatice atât în ceea ce privește atribuțiunile specifice, cât și sub raport adminsitrativ. Tuturor diplomaților le era interzis să inițieze vreo activitate fără acordul prealabil al șefului de misiune. Totuși, atașații militari puteau comunica direct cu Marele Stat Major, dar numai în caz excepțional, când era vorba de secrete militare importante.

Acest fapt a fost de natură să mențină fricțiunile mai vechi dintre personalul diplomatic civil și militar al misiunilor românești din străinătate. Ministerul Afacerilor Străine reclama necesitatea conducerii unitare, a coordonării eforturilor de către șeful de misiune, iar Marele Stat Major evidenția caracterul special al atribuțiunilor atașatului militar, faptul că acesta nu putea să lărgească accesul la informațiile militare, unele de importanță deosebită.

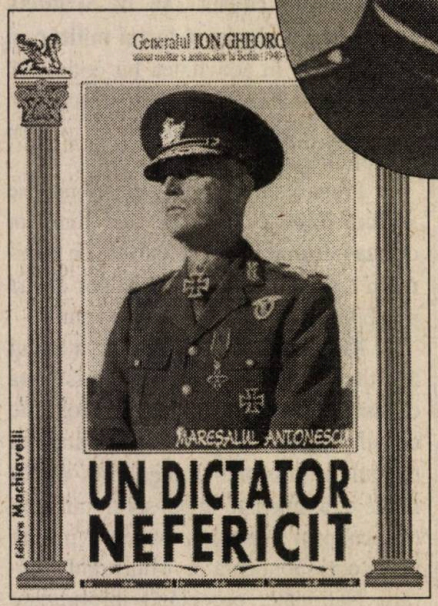

G-ralul Ion Gheorghe, atașat militar și ambasador la Berlin, în perioada 1940–1944 (*foto medalion*), este autorul lucrării *Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu (Calea României spre Statul satelit)*, ed. de Stelian Neagoe, București, Ed. Machiavelli, 1996, 375 p.

La 25 aprilie 1942, Ion Antonescu a transmis o nouă circulară legațiilor românești, dar Ministerul Afacerilor Străine n-a admis slăbirea controlului șefului de misiune asupra atașaților militari.

La rândul său, Marele Stat Major, prin Secția a II-a, a elaborat un nou document ce statua atribuțiunile atașaților militari, care nu a adus însă modificări semnificative față de reglementările anterioare.

Până în 1944, printr-o serie de documente, care au filtrat o experiență din ce în ce mai bogată în domeniul diplomației militare, s-a cristalizat un cadru optim pentru activitatea atât de importantă a atașaților militari. În anii 1940–1944, România a avut atașați militari în țările ce făceau parte din Axă, precum și în țările neutre. Dintre aceștia, amintim pe col. (ulterior, general) Ion Gheorghe (la Berlin), col. Radu Dinulescu (în Finlanda și Suedia), col. Alexandru Cozloschi (la Budapesta), col. Traian Teodorescu (în Turcia) și alții. Atașații militari au transmis un flux de informații constant către București, iar unii dintre ei au fost angajați din plin în tratativele de armistițiu cu Națiunile Unite pe care le-au purtat autoritățile de la București.

La sfârșitul celui de-al doilea război mondial, o dată cu intrarea României în sfera de influență a Uniunii Sovietice, Serviciul de informații militar a suferit transformări radicale. Secția a II-a, din Marele Stat Major, și-a redus activitatea, multe din componentele sale fiind desființate. Până la semnarea Tratatului de Pace de la Paris (10 februarie 1947),

România nu a putut avea ataşaţi militari. Reluarea acestei activităţi a fost decisă în toamna lui 1947, iar din anul următor a început acreditarea ataşaţilor militari, mai întâi în ţările din blocul sovietic.

În martie 1947, elementele de contrainformaţii (contraspionaj) au fost scoase din organica Secţiei a II-a, ele fiind integrate apoi, sub forma unei Direcţii, în structura organizatorică a Securităţii.

În 1951, Secţia a II-a informaţii s-a transformat în Direcţie, subordonată în continuare Marelui Stat Major. Evoluţia serviciului de informaţii al armatei în perioada postbelică este un capitol practic necercetat, cele câteva lucrări apărute până acum nereuşind să ne facă o imagine exactă asupra problematicii. ■

Petre OTU

„Nu reformă, ci construcţie nouă..."

Armata în zodia comunizării

Înlăturarea tuturor partidelor politice de opoziţie, în ultima parte a anului 1947, numirea lui Emil Bodnăraş *(v. foto alăturată)* în fruntea Ministerului Apărării Naţionale, la 24 decembrie 1947, abolirea monarhiei, la 30 decembrie acelaşi an, realizarea fuziunii cu Partidul Social-Democrat, în februarie 1948, au constituit paşi imporanţi ai acţiunii partidului comunist pe calea preluării întregii puteri politice în România. Din acel moment, întreaga societate românească a înregistrat transformări care au influenţat pentru multe decenii destinul poporului român. Dacă la prima vedere s-ar părea că organismul militar a avut o situaţie specială — dat fiind interesul comuniştilor de a avea la îndemână şi un instrument armat, docil, pe care să se sprijine la nevoie —, acesta a urmat un proces asemănător instituţiilor civile ale statului, deşi au existat categorii de militari, aşa cum au existat şi categorii de civili, care au beneficiat de existenţa noului regim.

În slujba republicii populare

Precizările făcute în februarie 1948, la Congresul al VI-lea al partidului comunist, cu privire la poziţia, rolul şi funcţiile armatei în noua orânduire consemnau faptul că aceasta, *„pusă în slujba întăririi republicii populare"*, trebuia să fie *„apărătoarea cuceririlor democratice al poporului nostru, apărătoarea independenţei şi suveranităţii noastre"*, iar pentru tinerii care îşi satisfăceau stagiul militar urma să devină *„o adevărată şcoală de educaţie patriotică şi democratică"*. La prima vedere, şi scoase din contextul epocii, aceste intenţii păreau a fi de bun augur pentru oştire şi personalul din compunere.

În realitatea însă ele s-au dovedit a fi doar o modalitate de atragere a armatei până la obţinerea controlului total asupra ei, adică până *„s-o avem în mână"*, cum se exprima un reprezentant de seamă al partidului comunist încă din vara anului 1945. În pofida faptului că, raportate la primii ani postbelici, cadrul organizatoric, înzestrarea şi instruirea armatei s-au făcut în condiţii mult mai bune, iar situaţia materială a personalului oştirii s-a îmbunătăţit simţitor, armata şi personalul din compunere, în special cadrele vechi, au fost supuse aceloraşi privaţiuni ca şi restul poporului din care făceau parte. Mai mult, procesul de ideologizare şi îndoctrinare comunistă a înregistrat în oştire un ritm mult mai intens, măsurile luate împotriva celor care nu se încadrau în noua orientare au fost aceleaşi, dacă nu mai drastice decât împotriva civililor. Vechea elită militară românească a umplut şi ea temniţele comuniste, la fel ca şi cea civilă, din 1944 până în 1965 fiind întemniţaţi pe diferite perioade peste 100 de generali români, aproape 40 dintre ei murind în închisori. Nu este mai puţin adevărat însă nici faptul că şi mulţi militari au acceptat, în mod real sau de formă, noul regim, sau au luat atitudine împotriva lui, după cum le-a dictat conştiinţa, aşa cum au făcut şi reprezentanţi ai altor categorii şi straturi sociale.

Adevăratele direcţii de acţiune ale comuniştilor români în ceea ce priveşte armata au fost exprimate cu claritate în

intimitatea întâlnirilor la vârf, în special în Secretariat și în Biroul Politic. Într-un asememenea context, Emil Bodnăraș, ministrul Apărării Naționale, declara la 26 octombrie 1949: *„Noi trebuie să creem o armată de tip nou, o armată după modelul armatei celei mai avansate în lume, o armată cu conținut, nu o fotografie. Și pentru a-i da conținut trebuie luptat încă foarte serios și trebuie să înlăturăm tot conținutul vechi. Nu este vorba de un proces de transformare, este vorba de un proces revoluționar, de sfărâmare a ceea ce este vechi și de construire a unei armate noi. Așa stă problema: nu reformă, ci construcție nouă, cu conținut nou, cu spirit nou și, firește, creînd oameni noi, luptând cu oamenii vechi, ajutându-i să sfarâme ce este vechi în ei, acei oameni cinstiți care vor să rupă cu trecutul și pe care trebuie să-i ajutăm să-și însușească conținutul nou și să lupte pentru el și alături de ei creînd hotărât și în masă oameni noi. Asta este introducerea generală la ce am de spus în continuare pentru că în aceasta constă esența problemei din punct de vedere politic și militar"*. Prin urmare, pentru șeful armatei reforma oștirii se reducea, în acel moment, la epurarea cadrelor vechi și la înlocuirea acestora cu altele noi, devotate partidului din care făcea parte, în primul rând.

După schema sovietică

Concomitent cu întărirea controlului la nivelul superior al armatei, partidul comunist și-a consolidat pozițiile prin perfecționarea cadrului organizatoric de acțiune în interiorul oștirii. Un rol important în acest sens l-au avut reorganizarea structurală a activității de partid în armată, crearea și introducerea în structura organismului militar a organelor și organizațiilor de partid și de tineret, a unei rețele de instituții cultural–educative, toate conduse și controlate cu mare grijă.

Problema organizării partidului în armată a fost discutată în Secretariatul CC al PMR, la 8 decembrie 1948. Cu acel prilej, Petre Borilă a precizat că schema de organizare era luată *„după schema de organizare a aparatului politic al armatei sovietice, cu unele modificări în ce privește Direcția cadrelor"*. A arătat apoi că *„în armată sunt încă multe elemente sabotoare, antisovietice, că în aparatul politic și-au găsit adăpost mulți dușmani, că mai mult de jumătate din oamenii aparatului nu sunt ai noștri, că între ei sunt moșieri, chiaburi, că de când a început curățirea aparatului, care se face în mod permanent, se simte lupta de clasă în armată"*. *„În loc să se meargă spre desființarea vechii armate prin crearea de cadre vechi* — mai preciza Borilă — *s-a reînceput reeducarea cadrelor vechi"*. Insistând asupra lipsurilor mari de cadre și a dificultăților înregistrate în munca de partid, a cerut să se legalizeze organizațiile de partid și de UTM în armată. O poziție asemănătoare adoptă și Emil Bodnăraș care a precizat că atunci când a luat conducerea armatei a găsit aparatul politic *„angajat pe o linie care i-a denaturat ființa"*, că *„în loc să se introducă de afară elemente de partid s-au băgat ofițeri vechi pe care i-a pus să facă un curs de 4 luni la Breaza și dușmanul a reușit să infiltreze în paratul politic elementele sale, care au ajuns până în posturi de înaltă conducere și atunci când aceste elemente au început să fie scoase s-a observat rezistența cadrelor vechi"*. Insistând pentru introducerea în armată a cadrelor de partid a reamintit că în 1918 când V.I. Lenin a lansat lozinca „Comuniștii în armată", partidul bolșevic *„a vărsat cele mai bune elemente în armată"*. Propunerea de a se crea organizații de partid în armată a fost susținută și de Vasile Luca, pentru *„ca să se știe cine conduce"*. Combătând pe Emil Bodnăraș, care nu fusese de acord cu propunerea ca secundul politic să fie și locțiitor de comandant, dat fiind faptul că acesta din urmă era șeful de stat major (*„om capabil și cinstit, să nu-l înjosim punând un grad inferior ca locțiitor de comandant"*), Vasile Luca a arătat că *„nu putem avea încredere în vechii ofițeri de stat major și de aceea locțiitorul de comandant trebuie să fie secundul politic, chiar dacă este plutonier pentru că el reprezintă partidul și ofițerul de stat major, dacă este membru de partid, va înțelege că el se supune partidului și nu gradului"*. Considerând că există încă *„influența vechilor ofițeri la tovii noștri"*, Vasile Luca atrăgea atenția că *„trebuie să se înțeleagă că partidul nu poate fi secund în armată, ci conducător"*. Teohari Georgescu a insistat ca introducerea organizațiilor de partid în armată să nu se facă în mod mecanic, deoarece șeful de stat major *„poate să fie un element bun"*. Alexandru Moghioroș arată că *„nimic nu mai justifică astăzi să ascundem partidul în armată"*. La rândul ei, Ana Pauker a arătat că *„Armata Roșie, în momentele cele mai grele ale revoluției, a pus comandanți militari simpli, care însă au știut să conducă și că s-a servit de anumiți ofițeri vechi, dar pe lângă ei, ca și lângă comandanții făcuți din simpli muncitori, au pus elemente politice"*. În continuare, tot ea a apreciat că *„noi ne găsim în situația că putem să ne folsim de o parte din ofițerii vechi, să-i punem să lucreze pentru noi, dar să nu facem iluzia că-i vom putea câștiga pe toți pentru socialism. Tovii noștri să știe să le câștige*

Un general pe nume... N. Ceaușescu !

încrederea pentru a putea lucra cu ei, dar totodată să-i facă să înțeleagă că partidul este cel care conduce, că am ajuns la un stadiu în care partidul trebuie să intre în armată pentru a face din ea o armată a poporului". A considerat, de asemenea, că trebuie să se dea comandanților politici „*toată autoritatea, chiar dacă au un grad mai mic*" și a cerut ca „*avansarea în grad a locțiitorilor politici să nu se facă fără socoteală pentru că aceasta îi scade în ochii celorlalți ofițeri*". Manifestând „fermitate politică", Ana Pauker arăta că „*nu trebuie să ne ploconim în fața cunoștințelor militare și să lăsăm pe ofițerii vechi să lovească în aparatul politic*". În final, Secretariatul CC al PMR a fost de acord cu faptul că trebuia „*introdusă cu toată îndrăzneala linia de creare și legalizare a organizației de partid în armată*". Din februarie 1949, organizațiile de partid au activat oficial, în mod public, în unități și comandamente.

Călăuza justă

În cadrul procesului de adoptare a modelului de construcție militară sovietică, s-a trecut rapid la însușirea doctrinei militare a URSS, înlăturându-se ezitările doctrinare din primii ani postbelici, când s-a încercat îmbinarea elementelor doctrinare românești cu cele împrumutate din doctrina sovietică. Semnificative în acest sens au fost studiile doctrinare elaborate de Marele Stat Major, în primii ani postbelici, chiar în 1947, care porneau de la elementele doctrinare specifice doctrinei interbelice, ceea ce nu corespundeau însă principiilor doctrinei sovietice. După ce arăta că „*este prematur a trasa astăzi definitiv o doctrină*", Secția 3 operații a Marelui Stat Major aprecia în studiul „Orientări spre o nouă doctrină", elaborat în 1947, că „*nici nu putem aștepta să ne vină totul dinafară, căci pregătirea de război nu trebuie întreruptă, ci urmărită continuu, într-o doctrină care să ne fie cunoscută și să ne călăuzească just pe toți*". Conținutul acestui important document pentru armata română, care s-a referit la necesitatea continuării pregătirii de război, aspectele posibile ale viitorului război, poziția și rolul țărilor mici în războiul de coaliție, ideile generale ale doctrinei de război și la bazele generale ale organizării, mobilizării și instruirii armatei, nu avea însă să fie pus în practică, în pofida părerii unor analiști care au considerat că acesta „*avea să stea la baza doctrinei și strategiei militare românești mai bine de 40 de ani*".

Nu a putut fi pus în practică deoarece, la scurt timp, noua conducere a Marelui Stat Major a emis noi documente, care precizau cu claritate că „*ideologia militară și doctrina tactică sovietică se aplică în întregime, fără retușuri, adaptări și rezerve, chiar dacă deocamdată organica forțelor noastre armate este alta decât organica armatei sovietice*". „Noul îndreptar pentru corpul profesoral al Școlii Superioare de Război pe săptămâna 19-25 ianuarie 1948", din care am citat rândurile de mai sus, mai preciza că documentarea de bază trebuia să fie cea sovietică (broșuri, cursuri), chiar dacă „*ediția lor nu este cea mai nouă*". Pe aceeași linia de conduită, Directiva pentru pegătirea cadrelor superioare ale oștirii preciza, la 25 aprilie 1948, că aceasta trebuia să fie făcută „*în spiritul doctrinei sovietice*", regulamentele sovietice urmând a fi aplicate „*în întregime, atât în ceea ce privește conducerea și execuția aplicațiunilor, cât și în ceea ce privește funcționarea spatelui și tehnica lucrului de stat major*". Deci, nicidecum nu mai putea fi vorba de adaptarea doctrinei sovietice la specificul românesc, așa cum lăsaseră să se înțeleagă, la un moment dat, unele documente ale Marelui Stat Major. Ideile doctrinare, procedeele și metodele de luptă „*indicate prin regulamentele de luptă sovietice*" au fost puse și la baza instrucției în armată, așa cum cerea ordinul general asupra desfășurării instrucției în perioada II-a de instrucție, în primăvara anului 1948. De altfel, la 21 iulie 1948, Marele Stat Major avea să facă cunoscut că armata română a trecut la „*însușirea doctrinei sovietice*", așa cum rezulta aceasta din regulamentele puse la dispoziție.

Pentru aprofundarea doctrinei sovietice, a metodelor de instruire, a practicii de stat major și a funcționării serviciilor s-a considerat că era nevoie să se trimită în URSS ofițeri de toate categoriile pentru practică și stagiu și să se primească instructori sovietici. Spre a nu se face cumva vreun „pas greșit", la 30 iulie 1948, după ce Secretariatul CC al PMR discutase probleme ale dezvoltării pe viitor a armatei române, la pace și la război, Gheorghe Gheorghiu–Dej ruga, printr-o scrisoare, pe I.V. Stalin să i se acorde ajutor prin „analizarea proiectelor" de către specialiști sovietici. Cu acel prilej, primul-secretar al PMR făcea cunoscut că șefii armatei române studiau și aplicau doctrina sovietică „*în măsura în care au putut să o cunoască și să și-o însușească*", dar că se dispunea de puține lucrări în acest sens. „*Ne preocupă* — preciza Gheorghiu–Dej — *problema unificării armamentului, luând ca bază armamentul Uniunii Sovietice, dar nu o putem rezolva singuri.În organizarea aparatului politic al armatei și în organizarea școlilor pentru a crește repede cadre noi avem prea puțină experiență. Conducerea armatei noastre nu are un singur specialist sovietic cu care să se poată sfătui permanent, căruia să-i împărtășească gândurile, proiectele ei, care să critice tovărășește greșelile ei și să o ajute de a realiza sarcina luată de partid: de a avea o armată modernă și puternică, Armata Poporului. (...) Ne dăm bine seama că fără ajutorul partidului bolșevic și al specialiștilor săi militari, fără a ne putea folosi de bogata experiență și știință militară a oamenilor sovietici ne va fi greu să realizăm sarcina de a crea o armată de tip nou*".

Fără a se lăsa prea mult timp rugați, sovieticii au acordat în perioada următoare tot sprijinul solicitat, și chiar mai mult decât atât. Majoritatea schimbărilor produse în cadrul armatei române, în special până în 1958, când trupele sovietice au părăsit România, s-au făcut după model sovietic, în urma consultării și aprobării Moscovei. ■

Al. D. DUȚU

O formă implicită de independență în cadrul Tratatului de la Varșovia

Relații militare externe românești în anii '60

Pe măsura accentuării politicii de desprindere de sub tutela Moscovei, în special după plecarea trupelor sovietice din țară (1958) și adoptarea „Declarației de independență", din aprilie 1964, conducerea de partid, de stat și militară a României a început să ia tot mai deschis poziție față de modul în care organele de conducere ale Tratatului de la Varșovia (încadrate — în funcțiile principale — numai cu mareșali, generali și ofițeri sovietici) tratau ministerele Apărării (și chiar guvernele) statelor participante la alianța constituită în mai 1955.

Amestec brutal

Românii au devenit și mai fermi după ce guvernul sovietic și conducerea Tratatului de la Varșovia au decis să intervină în forță și să ocupe Cehoslovacia. Pentru conducerea de la București era clar că din nou, după dramaticul episodul ungar din 1956, principiile puse la baza Tratatului de la Varșovia (respectarea independenței și suveranității statelor membre, neamestecul în treburile interne etc.) nu erau onorate, că aplicarea în practică a acestora nu constituia o preocupare de bază a Comitetului Politic Consultativ, a Comandamentului Forțelor Armate Unite și a guvernului sovietic, care patrona practic conducerea tratatului. Relevante în acest sens sunt afirmațiile făcute de generalul Ion Gheorghe, șeful Marelui Stat Major, și de ministrul Forțelor Armate, generalul Ion Ioniță, în ședința Colegiului Ministerului Forțelor Armate, din 12 iulie 1968, înaintea ocupării Cehoslovaciei, referitor la modul de comportare al sovieticilor în timpul aplicației (neprogramate) desfășurată, în vara anului 1968, în această țară de forțe ale Tratatului de la Varșovia: **„Este un mod brutal de a se amesteca în treburile interne ale unei țări socialiste"**, respectiv: **„Nici de imperialism nu este demnă această comportare"**. Puțin mai târziu, în momentul invaziei în Cehoslovacia, Nicolae Ceușescu avea să conchidă: „Este o încălcare grosolană a Tratatului de la Varșovia și o folosire a lui în scopuri nedemne, care va arunca o umbră neagră, o pată neagră pentru lungă durată și fără îndoială pentru totdeauna".

Reacții românești față de modul de asigurare a conducerii și a practicilor de lucru în cadrul organizației militare a tratatului se produseseră însă chiar în timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Invocând prevederile art. 3 și 4 din tratat, care prevedeau consultarea statelor semnatare în ceea ce privește problemele internaționale importante care afectau interesele comune și măsurile ce trebuiau luate de comun acord pentru realizarea păcii și securității internaționale, românii apreciau, încă din 1956, că au existat situații grave pe plan internațional când problemele nu au fost analizate în cadrul Comitetului Politic Consultativ, iar măsurile au fost adoptate fără consultarea prealabilă a guvernelor statelor participante la Tratatul de la Varșovia, cu toate că problemele respective afectau în mod direct securitatea națională a statelor membre. Beneficiind de prevederile statutare din 1956 care nu-l obligau să-și consulte locțiitorii (reprezentanții armatelor statelor membre ale tratatului) pentru a analiza și soluționa cu ei problemele ivite, comandantul suprem a luat, de regulă, deciziile de unul singur la indicațiile guvernului sovietic, fără a consulta guvernele statelor aliate (sau măcar pe locțiitorii săi). Mai mult a ordonat ridicarea capacității de luptă a forțelor armate române cu ocazia crizei Berlinului (august 1961) și a celei din Marea Caraibelor (octombrie 1962). Prin darea acestor ordine, aprecia Leontin Sălăjan, ministrul român al Forțelor Armate, guvernul sovietic nu numai că nu a respectat prevederile Tratatului de la Varșovia, dar a manifestat și tendința de a subordona celelalte țări Uniunii Sovietice, acestea fiind puse în situația de a fi angajate în război fără ca partidele și guvernele lor să fi hotărât acest lucru. Conducerea militară română considera că prin acest procedeu se încălca independența și suveranitatea națională ale țărilor respective, și aprecia că „numai partidul și guvernul fiecărei țări în parte poate hotărî începerea unui război". În concepția românilor, un alt caz de încălcare a suveranității naționale îl reprezenta faptul că misiunile trupelor destinate de fiecare stat în compunerea

G-ral col. (r.) Constantin Olteanu, *România, o voce distinctă în Tratatul de la Varșovia. Memorii 1980–1985*, București, Ed. ALDO, 1999, 247 p.

Forțelor Armate Unite nu erau analizate înainte de întocmirea planului operativ, că nu se cunoșteau variantele de folosire a trupelor în caz de război și modul în care acestea ar fi fost conduse.

Treptat, conducerea de la București a început să nu mai accepte situațiile din timpul aplicațiilor comune conduse de Comandamentul Forțelor Armate Unite, la care participau și comandamente și trupe române (în Ungaria — 1962, și Bulgaria — 1963), în care ministrul român al Forțelor Armate nu a fost consultat și nici nu a fost prezent, deși acestea se desfășuraseară în condițiile unei ipotetice perioade inițiale de război, în care decizia de începere și ducere a acțiunilor de luptă trebuia luată de guvernul român și tradusă în practică de ministrul Forțelor Armate.

Concomitent, românii au apreciat că dreptul de conducere și control al pregătirii operative și de luptă a armatelor statelor participante la Tratatul de la Varșovia, atribuit prin statut comandantului suprem, încălca principiile independenței și suveranității naționale și ducea la amestec direct în organizarea și conducerea armatelor naționale. Același lucru era determinat și de faptul că Comandamentul Forțelor Armate Unite nu reprezenta un organ conducător de sine stătător al trupelor statelor participante la Tratatul de la Varșovia, ci o Direcție (a 10-a) a Marelui Stat Major al armatei sovietice, fiind format numai din generali și ofițeri sovietici. Acest lucru subordona, indirect, și în timp de pace armatele naționale guvernului sovietic și făcea ca unele activități de cooperare, desfășurate conform planului Comandamentului Forțelor Armate Unite, să se transforme în activități de control. Pe aceeași linie de integrare totală, în cadrul Comandamentului Forțelor Armate Unite miniștrii Apărării ai statelor participante la tratat erau locțiitori ai comandantului suprem, care, la rândul său, era locțiitor al ministrului de resort din URSS.

Ordinul se execută...

Românii au fost nemulțimiți și de modul defectuos de lucru al Comandamentului Forțelor Armate Unite, de faptul că acesta nu informa la timp despre problemele care urmau a fi analizate și nu trimitea în timp util materialele supuse dezbaterii (în iulie 1963, membrii Comitetului Politic Consultativ au luat la cunoștință doar cu câteva ore înainte de dezbatere despre conținutul unui material foarte important referitor la pregătirea operativă a teritoriului țărilor respective, care implica angajarea unor importante sume de bani). De multe ori, convocările anuale de analiză a desfășurării pregătirii de luptă și operative a trupelor din compunera Forțelor Armate Unite erau formale, directivele fiind semnate fără a se ține seama de propunerile făcute. În 1962 și 1963, comandantul suprem a replicat că ordinul trebuia executat, fie că place, fie că nu.

Extrem de periculoasă a fost considerată de conducerea de la București și tendința de a se crea comandamente, neprevăzute în Statute, fără acordul guvernelor interesate (Comandamentul unic al Flotei Mării Negre, prin care se urmărea subordonarea flotelor maritime române și bulgare Comandamentului Flotei Mării Negre a URSS etc.). Bucureștii nu au fost de acord nici cu prezența reprezentanții comandantului suprem în armatele statelor participante, apreciind că diferitele probleme ivite puteau fi rezolvate direct de către Marile State Majore ale armatelor fiecărei țări în colaborare cu Statul Major al Forțelor Armate Unite. Prezența lor în armata română a fost apreciată ca o lipsă de încredere în conducerea militară românească.

Într-un asemenea context, generalul Leontin Sălăjan declara deschis, în 1966, mareșalului A.A. Greciko, comandantul suprem al Forțelor Armate Unite, că România consideră depășit statutul tratatului din 1956, că se impunea modificarea lui și găsirea altor modalități de colaborare.

În cadrul discuțiilor începute, la 7 februarie 1966, în cadrul Consfătuirii șefilor Marilor State Majore, delegația română a avut puncte de vedere diferite, referitoare la rolul Comitetului Politic Consultativ și al comandantului suprem, la responsabilitățile acestora în caz de război etc. Referindu-se la prevederile proiectului de statut înaintat de Comandamentul Forțelor Armate Unite, care dădeau comandantului suprem dreptul să conducă și să controleze capacitatea de luptă, pregătirea operativă și de luptă a Forțelor Armate Unite, să ia măsuri — prin guvernele și miniștrii Apărării statelor participante la tratat — pentru asigurarea permanenței capacității de luptă a acestor forțe, să-și convoace periodic locțiitorii pentru a raporta despre situația trupelor puse la dispoziție, șeful Marelui Stat Major român aprecia că acestea veneau în contradicție cu principiile colaborării și asistenței mutuale pe baza respectării suveranității și indepedenței naționale, a neamestecului în treburile interne ale statelor membre și afecteau atributele esențiale ale guvernelor, situând comandantul suprem deasupra guvernelor naționale și a miniștrilor apărării, făcând din Comandamentul Forțelor Armate Unite un organ supra-statal. În conformitate cu mandatul primit de la București, generalul Ion Gheorghe a propus ca viitorul statut și celelalte documente care urmau să reglementeze munca Comandamentului Forțelor Armate Unite să se întemeieze pe ideea că numai partidul și guvernul fiecărei țări erau răspunzătoare de conducerea, organizarea, înzestrarea și pregătirea tuturor forțelor sale, atât în timp de pace cât și în timp de război, că planurile, documentele, acțiunile și măsurile ce decurgeau din atribuțiile statutare puteau fi aplicate numai în urma aprobărilor de către guvernele țărilor participante la Tratat. De asemenea, a propus ca organele de conducere ale Forțelor Armate Unite să fie compuse din generali și ofițeri aparținând tuturor

armatelor țărilor participante la Tratat, în funcțiile principale — comandantul suprem, șeful de stat major ș.a. — urmând să fie numiți, cu acordul tuturor guvernelor țărilor participante la tratat, mareșali sau generali din fiecare țară pe o perioadă de patru–cinci ani (în aceeași perioadă de timp, comandantul suprem și șeful de stat major trebuiau să facă parte din țări diferite). Un punct de vedere diferit au avut românii și în ceea ce privește conducerea Forțelor Armate Unite la război (au propus ca acest rol să revină comandamentului național/guvernelor, coordonarea activităților să fie studiată în viitor, iar controlul trupelor naționale destinate în Forțele Armate Unite să rămână un atribut al fiecărui ministru al Apărării).

Insistența românilor a făcut ca unele din propunerile făcute la 7 februarie (rol de coordonare și nu de comandă al Comandamentului Forțelor Armate Unite, subordonarea națională a trupelor destinate în compunerea Forțelor Armate Unite, răspunderea comandamentelor naționale în fața guvernelor lor pentru starea de pregătire a forțelor armate etc.) să fie luate în considerație, fapt remarcat de generalul Leontin Sălăjan cu prilejul conferinței miniștrilor Apărării, desfășurată la Moscova, în perioada 27–28 mai 1968. Cu același prilej, ministrul român al Forțelor Armate a exprimat din nou puncte de vedere diferite față de cele ale Comandamentului Forțelor Armate Unite, acestea din urmă fiind susținute de ceilalți miniștri ai Apărării din celelalte state aliate. Diferențele de vederi erau însă prea mari pentru ca pozițiile să fie conciliate prin compromis, într-o singură ședință.

Propuneri românești

În acest context, în iulie 1966, cu prilejul întâlnirii miniștrilor Apărării, la București, partea română a depus un proiect de statut propriu, prin care se propunea ca înfăptuirea hotărârilor adoptate de Comitetul Politic Consultativ să fie atributul exclusiv al conducerilor de partid și de stat ale țărilor respective, propunerile și recomandările Comandamentului Forțelor Armate Unite să fie aprobate de guverne și nu de Comitetul Politic Consultativ, acestea urmând să aprobe și bugetul Comandamentului Forțelor Armate Unite. Cu acel prilej, românii au mai propus ca pentru întrebuințarea trupelor fiecărei țări în caz de război să se elaboreze din timp de pace planuri operative, concepția acestora urmând să fie supusă în prealabil aprobării conducerii de partid și de stat a țărilor respective. Generalul Leontin Sălăjan aprecia că aplicarea în practică a propunerilor românești avea să elimine cazurile de încălcare a suveranității și independenței statelor participante la tratat și să ducă la o mai bună coordonare a eforturilor comune ale tuturor țărilor, în vederea asigurării securității lor împotriva „unei eventuale agresiuni imperialiste". Invocând faptul că problemele nu puteau fi studiate și analizate în câteva zile cât dura consfătuirea, ceilalți miniștri au considerat că acestea trebuiau studiate cu atenție, în continuare urmând să se acționeze în baza vechiului statut. Multă vreme însă la propunerile românești nu s-a dat nici un răspuns.

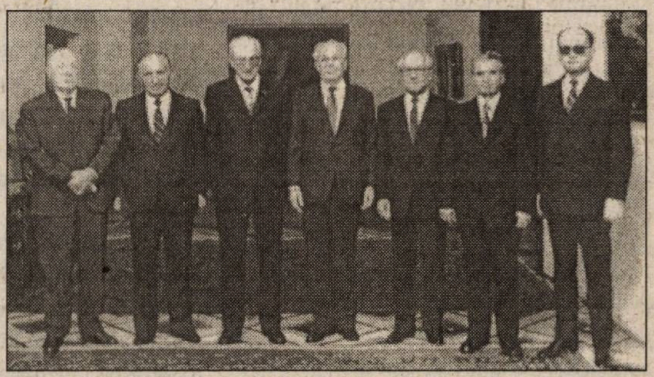

Liderii țărilor membre ale Tratatului de la Varșovia, în ianuarie 1983, la Praga. *De la stânga:* J. Kádár (Ungaria), T. Jivkov (Bulgaria), I. Andropov (URSS), G. Husak (Cehoslovacia), E. Honecker (RDG), N. Ceaușescu, W. Jaruzelski (Polonia)

Discuția a fost reluată în februarie 1968 și a fost continuată până în martie 1969 când, la Budapesta, au fost adoptate noile statute ale organizației militare a Tratatului de la Varșovia. În timpul consfătuirii adjuncților miniștrilor Apărării, la Praga (29 februarie — 1 martie 1968), delegația română s-a pronunțat din nou pentru precizarea clară a relațiilor ce trebuiau să existe între Comitetul Politic Consultativ, Comandamentul Forțelor Armate Unite și guvernele statelor participante la tratat, stabilindu-se cine avea dreptul să decidă în problemele esențiale, de interes general ale organizației (românii considerau că acestea trebuiau stabilite de comun acord, prin consultări și adoptarea unor hotărâri comune, de către guverne și nu de către Comitetul Politic Consultativ, care trebuia să rămână un organ consultativ).

Analiza proiectelor de statute elaborate de Comandamentul Forțelor Armate Unite, îmbunătățite totuși, efectuată de către Colegiul Ministerului Forțelor Armate a reliefat că în conținutul acestora fuseseră incluse și unele din propunerile făcute de români în perioada anterioară privind: crearea Consiliului Militar; numirea șefului Statului Major, a locțiitorilor comandantului suprem pentru apărarea antiaeriană și pentru înzestrare de către guverne, din compunerea forțelor armate ale oricărui stat participant la tratat; subordonarea trupelor destinate în compunerea Forțelor Armate Unite nemijlocit Ministerelor Apărării; reprezentarea proporțională a armatelor participante la tratat în cadrul Comandamentului Unit.

Numeroase au fost însă și formulările care contraveneau propunerilor românești. Între acestea, se situa dreptul comandantului suprem de a comanda, controla și de a da dispoziții trupelor din compunerea Forțelor Armate Unite (pre-

vedere la care se renunțase în proiectul de statut din mai 1966), de a disloca Forțele Armate Unite pe teritoriile statelor participante la Tratat și de a le redisloca în funcție de situație, care veneau în contradicție cu art. 3 din Tratatul de bază, ce menționa că trupele destinate a intra în compunerea Forțelor Armate Unite rămâneau în subordonarea nemijlocită a miniștrilor Apărării, care purtau întreaga răspundere pentru capacitatea lor de luptă. Românii au propus și și-au menținut apoi poziția ca dislocarea trupelor să fie stabilită numai de comun acord de către toate statele participante, la cerere, cu acordul organelor constituționale competente ale statelor pe teritoriul cărora urma să se facă dislocarea, condițiile de dislocare și staționare urmând a fi reglementate în prealabil, iar în caz de război încă din timp de pace, prin acorduri bilaterale între statele respective, aprobate de organele constituționale competente. Ei nu au fost de acord nici cu dreptul Comitetului Politic Consultativ de a lua hotărâri pentru trecerea trupelor Forțelor Armate Unite la capacitatea de luptă ridicată și completă, de a analiza și aproba planurile legate de dezvoltarea acestora (în contradicție cu prevederile art. 6 din Tratatului de la Varșovia, care stipula că acesta era un organ consultativ) și s-au pronunțat și împotriva denumirii de „Forțe Armate Unite", considerând că forțele armate ale statelor participante la tratat nu se uneau, ci rămâneau în subordinea comandamentelor naționale, modul de folosire a acestora fiind hotărât de către conducerile de partid și de stat ale țărilor respective.

În acest context, generalul Ion Ioniță, noul ministru al Forțelor Armate române, aprecia, la 3 iunie 1968, că prevederile proiectului de Statut erau în contradicție cu principiile colaborării și asistenței mutuale pe baza respectării suveranității și independenței naționale, a neamestecului în treburile interne, prevăzute în tratat, că acestea afectau atributele esențiale ale guvernelor statelor participante la Tratatul de la Varșovia, comandantul suprem fiind situat deasupra guvernelor naționale, iar Comandamentul Forțelor Armate Unite devenind un organ suprastatal, de comandă și control, și nu unul de coordonare și cooperare. Ministrul român mai considera că noile proiecte de statute dădeau posibilitatea comandantului suprem, șefului de Stat Major și comandantului apărării antiaeriene a statelor participante la tratatul de la Varșovia (toți făcând parte din armata sovietică) să controleze trupele destinate a acționa în comun.

Prudență sporită

Evenimentele din Cehoslovacia au demonstrat temeinicia argumentelor românești și neîncrederea românilor în modul de conducere și în practicile de lucru ale Comandamentului Forțelor Armate Unite. În timpul dezbaterilor care au urmat, românii au devenit și mai prudenți, în special față de dreptul comandantului suprem de a da indicații pentru dislocarea trupelor din compunerea Forțelor Armate Unite, considerând că recomandările acestuia trebuiau să intre în vigoare numai după aprobarea lor de către organele constituționale ale statului respectiv, modul de dislocare a trupelor, condițiile staționării lor pe teritoriile altor state și alte problema legate de aceasta urmând să fie stabilite prin acorduri între statul pe teritoriul căruia acestea urmau a se disloca și statul căruia aceste trupe îi aparțin, precum și printr-un statut special. Această poziție a fost reafirmată de Nicolae Ceaușescu în timpul întâlnirii cu comandantul suprem, la București, la 19 februarie 1969, când a insistat ca starea de pericol să fie apreciată de **toate** guvernele, iar comandantul suprem să dea indicații (recomandări) privind dislocarea și redislocarea trupelor Forțelor Armate Unite **numai** cu acordul guvernelor naționale.

Pentru a se evita orice surprize, Marea Adunare Națională adoptase deja, încă de la 22 august 1968, în timpul crizei cehoslovace, o decizie conform căreia staționarea oricăror trupe aliate pe teritoriul României trebuia să fie rezultatul discuțiilor dintre conducerile statelor respective și să aibă acordul forului legislativ român. Aceasta a provocat iritarea multor șefi militari sovietici din organale de conducere ale Tratatului de la Varșovia, care nu au ezitat să formuleze și amenințări, precizând că pe A. Dubcek nu l-a întrebat nimeni când trupele Tratatului de la Varșovia (fără cele române) au invadat Cehoslovacia... De teama repetării tristei experiențe cehoslovace, conducerea de la București nu a mai fost de acord ca pe teritoriul României să se desfășoare aplicații cu trupe străine și nici nu a mai permis participarea trupelor române la aplicațiile desfășurate pe teritoriile altor state aliate. A condiționat, de asemenea deplasarea, dislocare sau staționarea temporară de trupe sovietice pe teritoriul românesc și a celor române pe teritoriul Bulgariei (și chiar participarea unor comandamente sovietice și bulgare, fără trupe, la aplicații pe hartă executate în România) de semnarea unor convenții guvenamentale româno-sovietice și româno-bulgare, care să precizeze condițiile concrete și obligațiile reciproce.

Dacă poziția distinctă și demnă a României în cadrul Tratatului de la Varșovia constituie un fapt evident, deosebită de cea a celorlalți aliați, care nu poate fi pusă la îndoială (în special, în ceea ce privește opoziția față de modul în care sovieticii înțelegeau să asigure conducerea alianței), tot atât de adevărat este și faptul că, în toată perioda de existență a Tratatului de la Varșovia, **conducerea de la București nu a pus, vreodată sau în vreun fel, la îndoială necesitatea tratatului**, în numeroase prilejuri dându-se asigurări că țara își va îndeplini obligațiile în caz de agresiune „imperialistă". ■

Al. D. DUȚU

Din istoria unui miraj politico-militar: „Mirage"

„Ambiția, virtutea săracilor"

Ovidiu BOZGAN*

Actul fondator al orientării României spre Occident, ca parte a strategiei disidenței în interiorul blocului sovietic, a fost vizita unei delegații guvernamentale, condusă de primul ministru, Ion Gheorghe Maurer, în Franța, în vara anului 1964. Gestul nu era deloc lipsit de abilitate, deoarece apelul la Franța nu era de natură să indispună periculos autoritățile sovietice care la rândul lor, apreciind politica de independență a generalului Charles de Gaulle față de SUA, vor stabili relații strânse cu guvernul de la Paris. În concepția lui Nicolae Ceaușescu, Franța trebuia să devină principalul aliat al României pe multiple planuri, ambiția liderului român fiind de a realiza un parteneriat multiform care să includă economia, cultura, politica, relațiile internaționale. În repetate ocazii, Ceaușescu pleda pentru preeminența economică franceză în România în raport cu ceilalți parteneri occidentali — în special, RFG și Italia —, accepta o poziție proeminentă pentru limba franceză și, în general, pentru toate expresiile culturale franceze, aprecia consultările politice periodice cu partea franceză și concertarea pozițiilor în chestiuni internaționale. De aici și până la o cooperare militară, care putea deveni semnificativă, nu mai era decât un pas, pe care dictatorul de la București l-a întreprins.

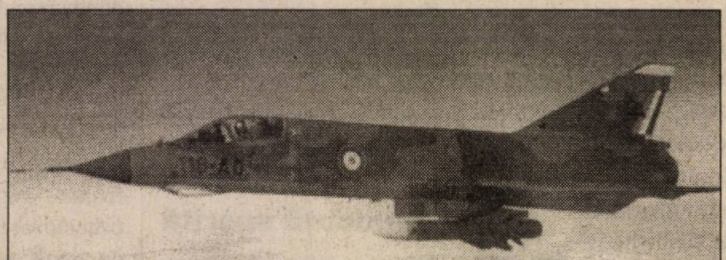

Avionul francez de atac tactic Mirage III-E, echipat cu o rachetă antiradar AS.37 Martel

Declarații surprinzătoare

În vara lui 1967, cu ocazia vizitei în România a unei delegații parlamentare franceze, același I.Gh. Maurer face declarații surprinzătoare care au atras atenția autorităților franceze. Plecând de la intențiile guvernului român de a contracta câteva avioane Caravelle din Franța, premierul arată că, din rațiuni de economie, România a decis crearea unei industrii aeronautice, civile și militare, proprii și că pentru realizarea acestui obiectiv se va adresa francezilor deoarece materialul aeronautic francez și-a demonstrat calitățile „în cursul operațiunilor militare din Orientul Mijlociu". România ar urma să cumpere echipamentele de producție din Franța, de unde vor veni și tehnicienii în materie, astfel că țara va putea să producă propriile avioane de luptă, „pe care ea nu și le poate procura în acest moment decât în condiții oneroase". Paralel, se vor fabrica și avioane civile care, comercializate în străinătate, vor permite părții române să achite factura către francezi. Dacă Întreprinderea Sud-Aviation nu poate accepta cooperarea cu România, atunci guvernul român se va adresa unor constructori privați, „deși n-ar face-o fără reticențe". Ambasadorul Franței la București, care raporta aceste declarații la 31 august 1967, se temea ca ele, din cauza cadrului în care fuseseră făcute, să nu devină publice.

Declarațiile lui Maurer ridică mai multe probleme, care trebuie contextualizate. Diplomația franceză știa că de mai mulți ani regimul de la București, pentru a diminua dependența față de URSS, principalul său furnizor militar, dorea să creeze o industrie autohtonă de armament. Așadar, invazia Cehoslovaciei, din 1968, nu a făcut decât să accelereze realizarea unor proiecte mai vechi. Importanța acordată aviației militare se datorează în bună măsură rolului esențial pe care l-a jucat această armă în războiul de șase zile, din iunie 1967. Aviația israeliană, care a distrus majoritatea aparatelor de zbor arabe încă de la începutul operațiunilor, era echipată cu un număr semnificativ de avioane de luptă franceze. Așa cum susținea Maurer, România ar fi dorit să coopereze cu Întreprinderea Aeronautică Sud-Aviation, întreprindere de stat creată la 1 martie 1957. Or, avioanele care surclasaseră MiG-urile arabe nu erau produse de această întreprindere ci de societatea privată Dassault, cu care regimul ar fi cooperat cu anumite rezerve.

Problema construirii unui avion de luptă sub licență franceză în România a fost abordată la cel mai înalt nivel cu

* Lector univ., Facultatea de Istorie, Universitatea București

ocazia vizitei generalului de Gaulle, din mai 1968. În cursul convorbirii dintre președintele francez și liderul de la București, din 15 mai, **Ceaușescu** se adresează generalului : „ Aș dori acum să vă spun că România ar vrea să-și dezvolte producția de armament, în special pe cea a avioanelor de luptă. Ar putea Franța să ajute România să producă avioane? **De Gaulle**: Vreți să fabricați avioane cu tehnica franceză? Este un proiect foarte ambițios! **Maurer**: Ambiția este virtutea săracilor! **De Gaulle**: Pentru a discuta problema avioanelor de luptă, ar trebui să trimiteți pe cineva la Statul Major. Acest lucru nu ne deranjează". La acest schimb de replici, **Couve de Murville**, ministrul de Externe francez, observă că este vorba de o afacere foarte importantă și, probabil, demnitarul francez nu se referea doar la aspectele financiare.

La prima vedere, solicitarea regimului de la București părea absurdă. Era de neconceput ca un stat membru al Organizației Tratatului de la Varșovia să solicite un ajutor militar atât de important unei țări care, totuși, continua să facă parte din NATO. Acest fapt risca să irite atât aliații Franței, cât și URSS. Românii aveau propriile justificări care nu erau de neglijat. Relativa „glaciațiune" din relațiile româno–sovietice era una dintre acestea. În repetate ocazii, România solicitase livrarea unor aparate MiG–21, dar sovieticii pentru a-și marca iritarea față de aliatul turbulent, ca represalii, au întârziat livrarea lor.

Conform celor sugerate de g-ralul de Gaulle, în octombrie 1968 o delegație românească a vizitat Uzinele Dassault. Din documentele consultate, rezultă că experții români erau interesați de Mirage F1, al cărui prim zbor de probă a avut loc în decembrie 1966 și care va intra în serviciul aviației militare franceze în 1973. Era un avion polivalent, capabil să joace rolurile de interceptor și de bombardier. Opțiunea pare curioasă, deoarece avioanele care acționaseră în războiul de șase zile erau Mirage III C, cu care era echipată aviația israeliană de prin 1961–1962.

Gesturi sovietice

Paralel, românii exploraseră cu aliatul sovietic posibilitatea fabricării MiG–21 în România, evident sub licență, ceea ce marea putere de la răsărit a refuzat. Refuzul nu putea decât să indispună România în condițiile în care, de exemplu, Cehoslovacia fabrica, din 1962, o variantă a MiG–21. Sovieticii însă demonstrează că sunt dispuși să facă unele gesturi conciliante față de tribulațiile micului despot de la București. Ambasadorul francez la București informează, la 9 noiembrie 1968, că mai multe MiG–21 au sosit pe aeroportul din Constanța, însoțite de piloți și tehnicieni sovietici. Moscova demonstra că răspunde cu generozitate ingratitudinii românești de a fi condamnat invazia Cehoslovaciei și, după opinia diplomatului francez, vrea să semnaleze guvernului de la București că îi poate furniza materialul de luptă de care are nevoie fără să apeleze la statele occidentale. Cu toate acestea, regimul de la București insistă în demersurile sale de a obține cooperarea franceză în domeniul aviației militare. Constantin Flitan, ambasadorul României la Paris, se întreține, la 27 decembrie 1968, cu diplomații de la Quai d'Orsay, asigurându-și interlocutorii că nu vor fi reacții negative din partea URSS, care refuzase o cooperare identică în 1967. Ambasadorul lăsa să se înțeleagă, încercând să seducă partea franceză, că o cooperare în domeniul militar ar deschide largi perspective în domeniul aviației civile pentru că nici aici România n-ar dori să depindă de sovietici. Problema fabricării sub licență a avionului Mirage F1 în România a fost dezbătută de responsabilii francezi în primăvara anului 1969. Toate aspectele conexe acestei chestiuni au fost sintetizate într-o notă din 11 aprilie 1969. Primul set de aspecte sunt de ordin politic. La început, este evocat impactul asupra relațiilor franco–sovietice dar se constată că „permițând românilor fabricarea de avioane franceze noi *(autoritățile franceze, n.n.)* n-am

Legendă a aeronauticii franceze, **Marcel Bloch** s-a născut la Paris, la 22 ianuarie 1892. În 1913, a absolvit Școala Superioară Aeronautică, fiind printre primii ingineri francezi cu o asemenea specializare. În timpul primului război mondial, în 1915, inventează un nou tip de elice iar în 1918 construiește primul său avion. În 1930, fondează „Société des avions Marcel Bloch", care va fi naționalizată în 1936, în timpul guvernării Frontului Popular. Membru al Rezistenței în timpul războiului, va fi arestat de regimul de la Vichy și apoi deportat, în 1944, de germani la Buchenwald, împreună cu fratele său, eminentul istoric Marc Bloch, acesta din urmă sfârșind tragic. După eliberare, fondează o nouă întreprindere consacrată conceperii și fabricării avioanelor de luptă. În 1949, datorită rezonanței prea semite a numelui său, își schimbă numele de familie în **Dassault**, numele său de cod din Rezistență. În întreprinderea sa au fost create celebrele avioane Mirage. Politic, a fost apropiat al generalului de Gaulle și deputat gaullist din 1951. În 1981, în momentul venirii socialiștilor lui François Mitterrand la putere, cedează 51% dintre acțiunile sale statului. Decedează în 1986 și este urmat la conducerea întreprinderii de fiul său, Serge Dassault.

Marcel Dassault *(dreapta)* și fiul său, Serge

MIRAGE III

Cel mai celebru avion de vânătoare european, o adevărată „succes story" a aeronauticii franceze. Cercetările pentru conceperea lui debutează la întreprinderea Dassault, în 1951. Primul zbor are loc la 17 noiembrie 1956. În 1958, Mirage III, în zbor la mare altitudine, va atinge viteza *mach II*, fiind primul aparat de luptă din Europa Occidentală care a realizat această performanță. Din ianuarie 1961, intră în serviciul aviației militare franceze.

acționa împotriva nici unui principiu asupra cărora ne-am pus de acord cu URSS de la începutul apropierii noastre de ea". În ce privește relațiile româno–sovietice, autoritățile de la București au suficientă experiență în politica de rezistență față de marele aliat și consideră că o astfel de cooperare nu va determina o reacție disproporționată din partea URSS. Totuși există riscul, este drept, minim, ca România să fie invadată sau supusă unor presiuni insuportabile și atunci, desigur, cooperarea ar fi compromisă. Se consideră că România nu utilizează negocierile cu Franța în acest domeniu pentru a determina URSS să fie mai rezonabilă. În plus, partea română a lăsat să se înțeleagă că, în cazul unui refuz, ar putea apela la alți parteneri, în primul rând la Suedia. Analiza franceză insistă și asupra aspectelor financiare ale cooperării. Datoria României era de peste 800 de milioane de franci, iar Ministerul de Finanțe exclude posibilitatea acordării unui împrumut guvernamental care, conform principiilor politicii franceze, nu a mai fost acordat nici unei țări din Est. Cu toate eforturile întreprinse, piața franceză nu poate absorbi o cantitate mai mare de produse românești decât o face actualmente și balanța comercială franco–română rămâne în continuare deficitară pentru România, care, în mod evident, nu dispune de mijloacele de plată pentru o afacere de asemenea amploare. Un alt aspect analizat este cel al reacției aliaților Franței față de care aceasta a contractat o serie de obligații. Avioanele militare figurează pe listele COCOM („Coordinating Committee for Multilateral Controls", creat în 1949 de statele occidentale pentru a împiedica statele comuniste să acceadă pe cale comercială la produse strategice și tehnologii de vârf cu dublă aplicare, civilă și militară) și erau sub embargo total. Așadar, pentru guvernul francez se punea problema obținerii acordului COCOM iar în prealabil trebuia consultat guvernul american. În concluzie, se consideră că riscurile politice sunt minore, în schimb aspectele financiare și atitudinea COCOM sunt principalele obstacole ale afacerii Mirage. Strategia propusă pentru tratarea acestei probleme avea două direcții: evaluarea contractului, pentru a detecta mijloacele de finanțare, și consultarea neîntârziată a guvernului american. „Într-adevăr — conchide nota din 11 aprilie 1969 —, nu trebuie ascuns faptul că ar fi foarte dificil, doar dacă nu dorim să punem în cauză principiul apartenenței noastre la COCOM și de a ne asuma riscul unor represalii tehnologice foarte grave pentru industria noastră, să trecem peste opoziția categorică a aliaților noștri". Câteva zile mai târziu, la 14 aprilie 1969, ambasadorul României la Paris este primit de Michel Débré, ministrul de Externe al Franței, întâlnire în care se abordează problema esențială a acestei cooperării militare, care derivă din apartenența celor două state la alianțe politico–militare adverse. Débré arată că această chestiune nu se poate rezolva decât în condițiile în care România este dispusă să se angajeze public că nu va utiliza avioanele Mirage, în eventualitatea că toate celelalte detalii ale afacerii s-ar rezolva, împotriva Franței sau aliaților săi.

MiG–21

Simbol al războiului rece, a fost principalul avion de vânătoare care a fost adversarul omoloagelor sale fabricate în Europa de Vest și SUA. Conceput imediat după războiul din Coreea, de către constructorii sovietici Mikoian și Gurevici, a avut primul zbor experimental la 14 februarie 1955. În 1958, intră în serviciul aviației militare a URSS. Capacitatea de a se opune aparatelor similare occidentale este incertă. În timpul războiului de șase zile (iunie 1967), a fost deseori victima avioanelor israeliene de vânătoare, contraperformanțele sale fiind probabil în mare măsură imputabile mediocrității piloților arabi. O comportare mai onorabilă se pare că a avut în timpul războiului din Vietnam.

După această dată, problema fabricării avioanelor Mirage sub licență în România nu mai apare în documentele la care am avut acces, dar un fapt este notoriu: această cooperare a murit înainte de a se naște.

Interese franceze

Pentru a oferi o satisfacție regimului de la București, decepționat de eșecul cooperării în fabricarea avionului Mirage, Franța a favorizat încheierea unui acord în domeniul construcției de elicoptere. Parisul era interesat și din punct de vedere comercial de a angaja o cooperare cu România în domeniul aeronautic, aceasta cu atât mai mult cu cât intenția guvernului român, din 1967, de a achiziționa câteva avioane Caravelle nu s-a materializat, fiind preferate, în 1968, avioanele de transport britanice BAC. După o serie de contacte cu Întreprinderea Sud–Aviation, la 24–25 iunie 1969 are loc, la București, o demonstrație cu elicoptere Alouette II și Alouette III, la cea de a doua participând însuși Ceaușescu și ministrul român al Apărării. Românii au cerut părții franceze discreție asupra acestui eveniment, mai cu seamă în legătură cu prezența militarilor români. Elicopterele produse de Sud–Aviation, mai ales Alouette III, reprezentau o altă reușită a aeronauticii franceze. Primul zbor al unui elicopter Alouette III a avut loc la 28 februarie 1959, după care au fost experimentate și

produse alte modele. România, dependentă și în acest domeniu de furniturile sovietice, era interesată să se emancipeze cu ajutor francez. Liderii români căutau insistent o cooperare multiplă, care să le permită producerea sub licență a elicopterelor franceze. Și de această dată, problema este tratată la nivelul cel mai înalt. Într-o discuție, din 12 ianuarie 1970, cu ministrul de Finanțe Valéry Giscard d'Estaing, aflat în România, Ceaușescu se arăta gata să semneze un acord cu Sud–Aviation dacă se accepta o cooperare complexă. Liderul român lega de acordul cu Sud–Aviation o ofertă interesantă pentru partea franceză, angajându-se să prefere Franța pentru achiziționarea unui avion civil de transport, dacă aceasta oferă aceleași condiții ca și cele oferite de Marea Britanie și URSS, cu care românii erau deja în tratative.

Deși cu lentoare, cooperarea franco–română în domeniul elicopterelor a început să prindă contur grație intervenției repetate a guvernului de la Paris pe lângă întreprinderea producătoare. Pentru început, în decembrie 1969, au fost livrate României primele aparate. Apoi, în iunie 1970, era deja redactat un protocol care permitea fabricarea în România a elicopterelor. Tipul pentru care românii optaseră a fost Alouette III 316 B, care a avut primul zbor experimental la 27 iunie 1968, un elicopter polivalent, ce putea fi utilizat atât pentru

Aici și în p. 58, trei aspecte din timpul vizitei lui de Gaulle în România (14–18 mai 1968): coloana de mașini oficiale pe b-dul Kiseleff; discuție protocolară Ceaușescu–de Gaulle; primirea președintelui francez la Pitești

scopuri civile, cât și militare. Protocolul mai prevedea cooperarea și în domeniul construirii unui elicopter greu, care ar fi trebuit să debuteze în 1973. Ca și în cazul fabricării avionului Mirage, partea franceză era interesată de solvabilitatea părții române în această afacere, care, oricum, era de mai mică amploare decât cea a avionului de luptă. Pentru a facilita României să dispună de lichidități, secretarul general al Ministerului de Externe francez comunicase deja, la 8 august 1969, ambasadorului român că Franța este dispusă să mărească contingentele produselor românești exportate pe piața franceză. Un an mai târziu, Ministerul de Externe francez asigura ambasada României de la Paris că guvernul face presiuni asupra „Société Nationale d'Industrie Aérospatiale" (numele, de la 1 ianuarie 1970, adoptat de Sud–Aviation) pentru a accelera semnarea acordului. În fine, la 9 decembrie 1970, este semnat, la Paris, acordul dintre SNIAS și TEHNOIMPORT, care prevedea, în esență, fabricarea în România (la Brașov) a modelului Alouette III 316 B și comercializarea acestuia în comun pe piața internațională. Este interesat de constatat, în acest context, politica de echilibru dusă de regimul de la București în domeniul aeronauticii. La 5 noiembrie 1970, ambasadorul Franței la București, Pierre Pelen, informa centrala de la Paris că România a achiziționat câteva avioane civile din URSS. Diplomatul francez aprecia că sovieticii ar fi fost iritați, cu ocazia achiziționării aparatelor britanice în 1968, de ideea că România, în domeniul aviației civile, s-ar putea dota doar cu aparate occidentale, dar consideră, pe de altă parte, că afacerea încheiată cu sovieticii ar putea neutraliza insatisfacția Moscovei față de cooperarea franco–română în domeniul elicopterelor.

Bazate pe documente diplomatice franceze, aceste pagini nu fac altceva decât să semnaleze posibile piste de cercetare. Desigur, accesul în arhivele militare românești — și nu numai — ar da posibilitatea unor mai ample cercetări privind politica aeronautică a României în anii regimului comunist. ■

cartea de istorie: cinste autorului, cinste editorului

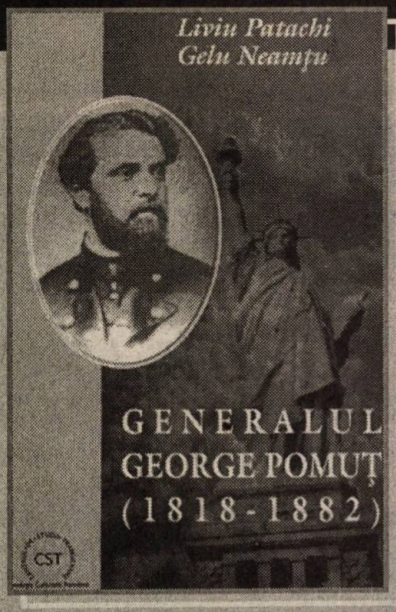

Liviu Patachi, Gelu Neamțu,
Generalul George Pomuț (1818–1882). Viața adevărată a unui erou de legendă,
Cluj–Napoca, Centrul de Studii Transilvane — Fundația Culturală Română, 2001, 134 p.

***

Român ortodox originar din Gyula (Jula), George Pomuț (31 mai 1818–12 octombrie 1882) a fost „luptător în Revoluția din 1848–1849 în armata maghiară, a emigrat în SUA de teama vendetei austriece împotriva celor ce trădaseră «patria și pe împărat». În marea patrie, s-a distins prin inițiativa înființării unei așezări de emigranți în statul Iowa. A avut o participare remarcabilă la Războiul Civil, la sfârșitul căruia a fost avansat general de brigadă. A îndeplinit funcția de consul al SUA în Rusia. Acolo l-a ajuns sfârșitul, în anul 1882. Mormântul său este într-un cimitir din Petersburg. [...] Pe drumul către dorita epuizare a cercetării surselor referitoare la el, surse ce se mai ascund în arhive din SUA și Rusia, noua biografie [...] reunește date mai vechi și mai noi, constituind o sinteză care, în momentul de față, poate fi considerată o împlinire, la nivelula actual al cunoștințelor ieșite la lumină" (din „Prefața" semnată de acad. Camil Mureșanu, p. VIII).

Redacția mulțumește călduros d-nei Mihaela Man, medic specialist din Cluj–Napoca, fiica istoricului Liviu Patachi (1902–1965) — valoros cercetător și profesor care n-a avut satisfacția de a-și vedea tipărită cartea —, pentru semnalarea lucrării părintelui domniei sale, precum și pentru frumoasele cuvinte adresate revistei noastre.

După prăbușirea comunismului: reevaluare într-un nou mediu militar strategic internațional

Reforma în armata României în anii '90

Corina ZAVATE*

Contextul internațional, extrem de dinamic, ce a caracterizat perioada de după prăbușirea regimurilor comuniste din Europa de Est a impus o reevaluare de substanță a locului și rolului factorului militar în noul mediu militar–strategic. Faptul că noile probleme de securitate transcend responsabilitățile unor forțe militare tradiționale, impunând o legătură strânsă între armată și societate, a făcut ca reforma factorului militar să fie o condiție *sine qua non* a procesului de democratizare a întregii societăți. Multiplicarea operațiunilor de menținere și impunere a păcii a făcut ca atribuțiile militarilor să nu se limiteze exclusiv la apărarea teritoriului național. Aceasta a atras după sine o reorientare în proiectarea structurilor de forțe, armata fiind unul dintre elementele lanțului de instituții cu responsabilități în prevenirea conflictelor și managementul crizelor. Recenta ofensivă împotriva terorismului, declanșată în urma atacurilor din 11 septembrie 2001, va impune cu și mai multă tărie continuarea procesului de adaptare a forțelor armate, accentuând nevoia profesionalizării și adaptabilității structurale.

Trei etape

Studii recente, ce-și propun evaluarea diferitelor aspecte ale reformei în armata României, identifică trei etape generale în derularea acesteia. O primă etapă, al cărei început îl considerăm a fi sfârșitul anului 1989, se încheie în 1992. Este perioada în care transformările la nivelul întregii societăți antrenează modificări instituționale și în rândul forțelor armate. Este perioada decomunizării și depolitizării structurilor militare, precum și momentul creionării noului cadru legislativ prin adoptarea unei noi Constituții și a Legii privind organizarea Ministerului Apărării Naționale (nr. 41/1991). Noua Constituție stipulează elementele esențiale funcționării forțelor armate într-un cadru democratic: este delimitat rolul forțelor armate, stabilită obligativitatea serviciului militar pentru toți bărbații, relațiile cu instituțiile politice (Parlament, președintele României, guvern). În paralel cu acest demers juridico–instituțional, au loc transformări și la nivelul dotării cu armament, ca urmare a semnării tratatului CEE, în 1990. Pentru România, aceasta prevedea reducerea numărului tancurilor de la 2.850 la 1.375, a vehicolelor motorizate de la 3.102 la 2.100, a artileriei de la 3.789 la 1.475, și a avioanelor de la 505 la 430 (v. G. Gheorghe Diaconescu, G. Șerban, N. Pavel, *Democratic Control Over the Army in Romania*, București, Ed. Enciclopedică, p. 267–399; Marian Zulean, „Profesionalization of the Romanian Armed Forces", în A. Cottey, T. Edmunds, A. Forster, eds.,

* Asistent de cercetare, ISPAIM

The Armed Forces and Society, Palgrave & McMillan, în curs de apariție). Lipsa unui cadru coerent și organizat al acestor prime transformări ne oferă argumente în favoarea considerării acestei etape drept o fază premergătoare reformei propriu–zise. De asemenea, au fost desființate Gărzile Patriotice, formațiuni de pregătire militară a populației în spiritul doctrinei de „luptă a întregului popor", dovedindu-se o percepție reală a noilor tipuri de riscuri și amenințări.

Cea de-a doua etapă (1993–1994) este marcată de trei aspecte esențiale: demararea procesului de „civilizare" a armatei, crearea unor noi structuri politico–militare și raționalizarea forțelor armate (M. Zulean, *op.cit.*). În 1993, este transformat Marele Stat Major, ulterior denumit Statul Major General, cuprinzând state majore pe cele trei categorii de forțe — terestre, aeriene și apărare antiaeriană, navale.

Cea de-a treia etapă, în desfășurare, este și cea mai densă în principal ca urmare a sincronizării ei cu o serie de programe internaționale la nivel multilateral [Parteneriatul pentru Pace (PfP), Procesul de Planificare și Revizuire (PARP) și Planul Național de Pregătire a Aderării (MAP)]. Pe fondul continuării unor inițiative anterioare, reforma armatei României căpăta consistență și coerență.

Încă din ianuarie 1994, când România a semnat Programul de Parteneriat pentru Pace, participarea la activitățile din acest cadru a fost considerată ca un proces de pregătire a integrării în structurile euroatlantice. Ca atare, România a continuat participarea la operațiunile ONU în care se angajase din 1990, intensificându-și contribuția și la operațiunile sub egida NATO.

Ca o susținere și garantare a eforturilor de reformă, România și-a asumat rolul de furnizor de securitate prin participarea la o serie de inițiative regionale: Batalionul mixt de menținere a păcii româno–ungar, Brigada multinațională SIHRBRIG, Forța multinațională de menținere a păcii în sud–estul Europei (MPFSEE), Cooperarea statelor central europene în sprijinul păcii (CENCOOP), Grupul de cooperare navală la Marea Neagră (BLACK SEAFOR) și Batalionul multinațional „Tisa".

Cea de-a treia etapă a reformei este caracterizată și de susținerea eforturilor prin programe de asistență internațională atât la nivel bilateral, cât și la nivel multilateral. Astfel, principalii furnizori de programe de asistență sunt Statele Unite — Mil–To–Mil, Educație și pregătire militară internațională (IMET), Finanțarea forțelor militare străine (FMF), programul IMET extins (E–IMET), sprijinirea creării Centrului Regional pentru Managementul Resurselor de Apărare, Brașov — și Marea Britanie — sprijin pentru crearea Centrului regional de pregătire PfP, București. Tot la nivel bilateral, armata română a beneficiat de sprijinul unor consilieri din Marea Britanie, Germania, Franța și Italia.

La nivel multilateral, principalele programe de reformă s-au derulat în cadrul PARP (Procesul de Planificare și Evaluare a Forțelor) și MAP (Planul de Acțiune pentru Aderare). Ambele programe se află în acest moment în ciclul III al derulării lor, și urmăresc realizarea în plan sectorial a unor obiective vizând creșterea interoperbilității și capacității operaționale în raport cu standardele NATO.

Prin urmare, pentru îmbunătățirea dotării armatei române și creșterea capacității operaționale a fost dezvoltat un sistem de achiziții transparent, reglementat prin Ordinul Ministrului Apărării nr. M.33/8 aprilie 1999, s-a demarat implementarea sistemului de comunicații STAR, care urmează a fi realizat gradual până în 2008, și s-a continuat implementarea ASOC, lansat în cooperare cu Centrul pentru Sisteme Electronice al Forțelor Aeriane Americane. Acest din urmă program contribuie la stabilitatea și cooperarea regională, întrucât asigură schimbul de informații referitoare la managementul spațiului aerian în Europa Centrală și de Est, utilizând mesaje standard.

Participarea armatei române la operațiuni sub egida ONU și NATO

Țara	*Misiuni*	*Perioada*	*Forțe*
Angola	UNAVEM II	iunie 1995–iunie 1997	866
	MONUA	iunie 1997–august 1998	138
Albania	ALBA	aprilie–iulie 1997	401
Afghanistan	ISAF	ianuarie 2002–...	48
Bosnia–Herțegovina	IFOR	martie–octombrie 1996	200
	SFOR	noiembrie 1996–...	577
Kosovo	KFOR	decembrie 2000–...	25
	KUM	1999–...	1
	UNMIK	1999–...	1
Irak–Kuwait	UNIKOM	1991–...	5
Congo	MONUK	1999–...	19
Etiopia–Eritreea	UNMEE	1990–...	8
Georgia	–	1999–...	2

Priorități și eforturi

Pentru a eficientiza coordonarea acțiunilor în domeniul politicii de apărare, a fost implementat Sistemul de planificare, programare, buget și evaluare (PPBES) și s-a creat Directoriatul pentru Planificare Integrată a Apărării (DPIA).

În domeniul resurselor umane, s-a demarat implementarea unui sistem transparent de management al carierei militare, pornindu-se de la principiile definite în „Concepția privind managementul resurselor umane în armata României". Adoptată în 1997, aceasta a fost dezvoltată ulterior pe structura de personal militar — subofițeri (noiembrie 1998), ofițeri (iunie 1999) și pentru militari angajați pe bază de contract (sfârșitul anului 1999). În 2001, a fost adoptat și „Ghidul carierei militare" care, împreună cu „Statutul personalului militar din Ministerul Apărării Naționale", oferă cadrul legal pentru reorganizarea structurii personalului militar pe model piramidal, astfel: locotenenții urmează să reprezinte 41% din totalul personalului militar, căpitanii 27%, maiorii 15%, locotenent–coloneii 12%, coloneii 4,2% iar generalii 0,8%. Potrivit acestei noi structuri, numărul ofițerilor superiori scade cu aproximativ 60% iar cel al generalilor cu peste 30%. Tot în domeniul managementului resurselor umane s-au demarat programe de reconversie a personalului disponibilizat, în acest sens, în cadrul Direcției pentru Managementul Resurselor Umane, fiind creat Directoratul pentru Reconversie Profesională. În perioada 1 ianuarie 2001–1 septembrie 2002, la programele de reconversie profesională au participat 1.687 de militari disponibilizați, beneficiind de consiliere, cursuri de recalificare, asistență în găsirea unor noi slujbe, asistență în lansarea unor inițiative private.

Reorganizarea completă a Ministerului Apărării Naționale și a structurii de forțe este o altă direcție a reformei. Pe această componentă, pasul semnificativ îl reprezintă aprobarea Ordonanței pentru reorganizarea și funcționarea Ministerului Apărării Naționale (ianuarie 2001), care stipulează organizarea celor trei tipuri de forțe — terestre, aeriene și antiaeriene, navale — în grupuri de forțe operaționale, forțe teritoriale și forțe de rezervă. Această diferențiere asigură o mai mare mobilitate forțelor din primul grup (cele de avertizare timpurie și reacție rapidă), marcând și mai clar trecerea la „apărarea teritorială".

Demarată ca o cerință *sine qua non* a democratizării întregii societăți, reforma armatei a trecut cu succes faza inițială de definire a relațiilor civil–militari prin instituirea practicilor democratice de control civil. În prezent, prioritățile privesc profesionalizarea și înzestrarea armatei, pentru a face față noilor tipuri de riscuri și amenințări. Fără îndoială, eforturile de profesionalizare și reformă ale armatei noastre vor constitui un efort continuu, cu atât mai mult cu cât ofensiva declanșată împotriva terorismului va impune o readaptare a misiunilor și rolului forțelor armate. ■

Un titlu care spune totul despre aspirațiile României, inclusiv ale armatei sale — „Countdown to NATO" (Numărătoarea inversă spre NATO); revista „InvestRomania", primăvara 2002, nr. 24

● bursa „Dosarele Istoriei": cereri și oferte ● bursa „Dosarele Istoriei": cereri și oferte ●

● Vând colecția revistei, de la nr.1 (1996) la nr. 64(2002). **Tel.: 092.569.869**, Arad.

● **Biblioteca „V.A. Urechia"**, din Galați, str. Mihai Bravul, nr. 16, **tel. 036/411.037, fax: 036/311.060** solicită contra cost nr. 3 (55), 2001, pentru completarea colecției valoroasei reviste „Dosarele Istoriei".

● Solicit contra cost nr. 1(65), 2002. Dr. **Longin Arghiriu**, str. Munțele Nemanu, nr. 5, Caransebeș 1650, jud. Caraș–Severin.

● Caut, contra cost, nr. 1 (65) și nr. 2 (66), ambele din 2002, ale revistei mele preferate de istorie. **Monica Maria Deac**, Aleea Detunata, nr. 4, bl. D_2, ap. 5, Alba Iulia 2500, jud. Alba.

● Caut următoarele numere ale revistei: 19–30, 33 și 63. **Georgel Bogdan**, sat Trestenic, com. Nalbant 8874, jud. Tulcea.

IMPORTANT ! Pentru completarea colecției dvs. cu numere ale revistei începând din octombrie 2001, vă invităm să vă adresați redacției. Întrucât stocul este extrem de limitat, grăbiți-vă ! Toate comenzile vor fi onorate prin serviciul poștal, în sistem ramburs.

● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ●

Nedumeriri

Florin CONSTANTINIU

De curând, în Cișmigiu a fost dezvelit un monument dedicat militarilor americani, morți pe teritoriul României în timpul celui de-al doilea război mondial; mai exact, membrilor decedați din echipajele avioanelor doborâte în timpul bombardamentelor din anii 1943–1944.

Gestul autorităților române m-a nedumerit, mai întâi, prin naivitate și prin lipsa de ceea ce anglo–americanii numesc *self–esteem* (respectul de sine).

Naivitate: nu cred că ambasadorul SUA la București nu și-a dat seama de caracterul conjunctural al manifestării; încă o încercare a actualei puteri de a câștiga bunăvoința americană în vederea acceptării României în NATO la *summit*-ul de la Praga din toamna acestui an.

Factorii noștri de decizie și diplomația noastră repetă greșelile din 1997, uitând că o alianță se naște dintr-o **convergență de interese**. Putem să acoperim România de monumente consacrate americanilor de tot felul, putem să trimitem misiuni nenumărate, dacă Washingtonul nu este convins că interesele SUA cer acceptarea României în NATO, pot românii — și ceilalți candidați — să se dea de ceasul morții și tot nu vor fi primiți în alianța nord–atlantică. Anul 1997 a dovedit-o pe deplin. Campania isterico–ridicolă din acel an, când guvernarea Emil Constantinescu i-a mobilizat atât pe regele Mihai, cât și pe Ghiță Mureșan n-a dat nici un rezultat!

Istoria — dar cine o știe în clasa noastră politică și în diplomația noastră? — stă mărturie că alianțele se nasc, fără campanii zgomotoase, din comunitatea de interese a viitorilor parteneri. Alianța României cu Antanta, în 1916, a fost încheiată după doi ani de tatonări și discuții secrete, pentru că Antanta avea nevoie de România și România avea nevoie de Antantă: nici monumente, nici declarații zgomotoase, nimic decât interesul rece al părților. Istoria diplomației oferă astfel de exemple la tot pasul.

Lipsa respectului de sine: monumentul din Cișmigiu nu onorează militari căzuți pe câmpul de luptă, ci oameni care, încălcând legile războiului, au lovit — sângeros și dureros — populația civilă. În timpul celui de-al doilea război mondial, combatanții au urmărit ca, prin bombardamente aeriene, să distrugă nu numai obiectivele militare și economice ale adversarului, dar și să submineze moralul

București, clădire din Piața Universității, după bombardamentul american din 15 aprilie 1944

populației civile. Cum? Atacând-o fără milă, pentru ca, aducând-o la disperare, să facă presiuni asupra propriului guvern, silindu-l să înceteze operațiunile militare. Nici un cercetător obiectiv nu contestă astăzi latura teroristă a bombardamentelor aeriene de la Coventry, prin Dresda, la Hiroshima și Nagasaki (pentru a da exemplele cele mai cunoscute).

Bombardamentele americane (ziua) și engleze (noaptea) au avut și ele, pe lângă caracterul lor militar, și unul terorist, vizând populația civilă.

Iată două mărturii care nu pot fi puse la îndoială: jurnalele personale ale lui Mihail Sebastian și Emil Dorian, ambii loviți de măsurile antisemite ale regimului Antonescu, și care, prin urmare, ar fi putut să se bucure de aceste atacuri aeriene, care loveau dușmanul. N-au făcut-o pentru că, înainte de toate, erau **oameni**.

Mihail Sebastian, la 16 aprilie 1944: „Centrul orașului are un aspect lamentabil. Bulevardul Elisabeta de la Brezoianu la Rosetti și Calea Victoriei de la Poștă la Regală sunt blocate. Aici — și pe străzile alăturate — au căzut cele mai multe bombe. Ce s-a vizat? Nu știu. Poate, Telefoanele, dar în cazul ăsta bombardamentul e foarte neprecis".

Apoi, la 28 iulie 1944, după un bombardament englez: „Ce sens au bombardamentele astea? Sunt preludiul unei ofensive reușite? Sunt o încercare de a disloca România din alianța cu nemții acum, când frontul din Polonia se prăbușește și când frontul intern german se clatină?

Cauți o justificare — o rațiune politică! Altfel, bombardamentul e prea „brambura" (Mihail Sebastian, ***Jurnal 1935–1944***, ed. Gabriel Omăt, București, Ed. Humanitas, 1996, p. 541, 551).

Emil Dorian, la 24 aprilie 1944: „Oameni cu copilași de mână, cu câte o valiză, se strecurau tăcuți peste bulgării de pământ și prin molozul răscolit de pe strada desfundată. Gospodăriile mărunte de pe străzile laterale erau masse de cărămizi și scânduri. Un nenorocit, care își aduna niște zdrențe dintr-un morman de lemnărie veche a unei căsuțe încadrate de cinci bombe, mi s-a adresat cu glasul livid: «Veniți, domnule doctor, să vedeți aici un obiectiv militar!». Douăsprezece persoane, îngrămădite într-o odăiță din mijloc, scăpaseră ca prin minune" (Emil Dorian, ***Jurnal din vremuri de prigoană***, ed. Marguerite Dorian, București, Ed. Hasefer, 1996, p. 331).

Sunt convins că la citirea acestor texte vor exista unii care vor spune indignați: „Ce vrei? Pagube colaterale!". Pe atunci, cinismul nu inventase acest termen, care astăzi justifică orice crimă în timpul unei acțiuni militare.

Inutilitatea gestului din Cișmigiu este subliniată — și agravată — și de absența reciprocității. Nu știu ca până astăzi o oficialitate americană să fi exprimat public mulțumiri pentru tratamentul excepțional de care au beneficiat prizonierii americani în România. Cel puțin cei care au participat la bombardamentul din 1 august 1943 asupra Ploieștiului, îndreptat exclusiv asupra obiectivelor de caracter militaro–economic (bombele căzute asupra locuințelor civile au fost într-adevăr un accident), s-au bucurat de un adevărat concediu pe Valea Prahovei, la Timișul de Jos.

De altminteri, scrisorile prizonierilor americani, expediate din România, exprimă satisfacția lor deplină pentru felul cum sunt tratați.

Adaug o amintire din vara anului 1944: lângă satul Ziduri (jud. Dâmbovița), se prăbușise un bombardier american cu patru motoare (cred că era un Boeing–17).

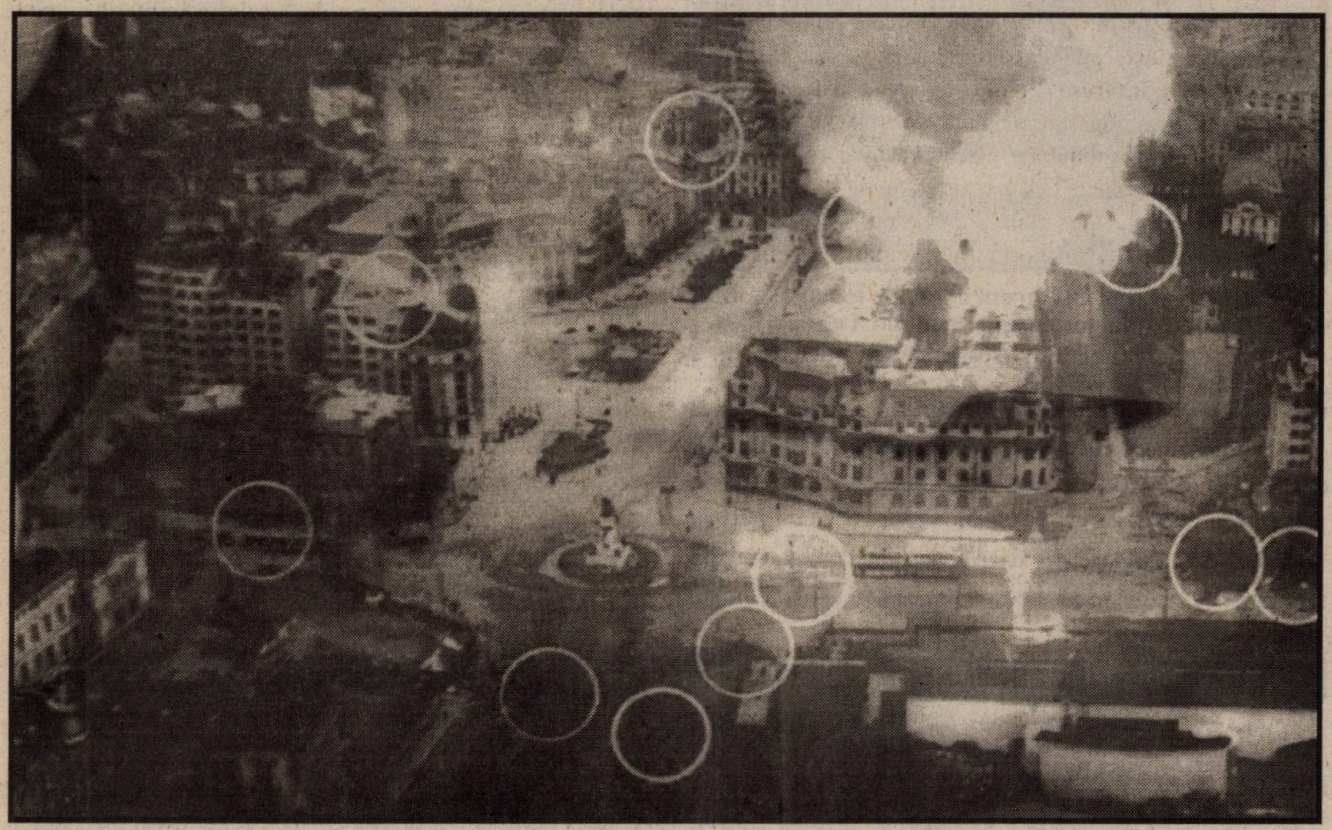

Universitatea din București, în flăcări, după bombardamentul american din 15 aprilie 1944 (în centrul imaginii, statuia lui I.C. Brătianu, distrusă în timpul regimului comunist). Pe fotografie sunt indicate, prin cercuri, punctele de impact ale bombelor.

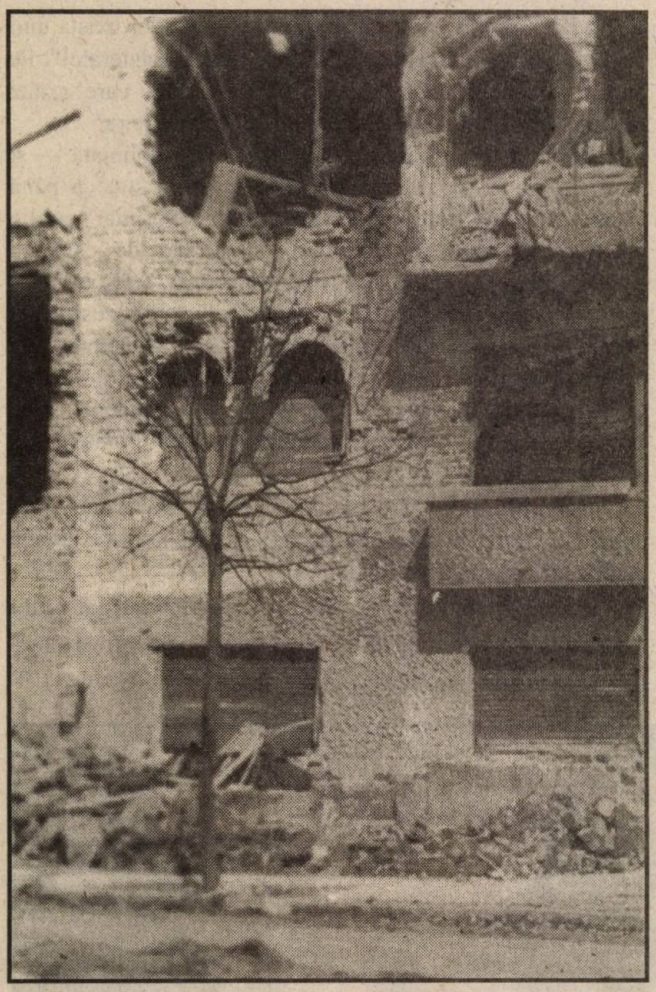

Blocul din cartierul Cotroceni în care a locuit și a fost ucis, la bombardamentul american din 4 aprilie 1944, cunoscutul actor Vasile Vasilache

Cadavrele a doi membri ai echipajului se aflau lângă epava avionului, când am sosit acolo cu o mașină militară. Țăranii din sat le acoperiseră fețele, aprinseseră lumânări și aduseseră flori, așezate în jurul capetelor lor. Nici un sentiment de ostilitate (deși, dacă am reținut corect, unul din motoarele avionului căzuse peste o casă, ucigând o femeie); celor doi adversari morți li se arăta aceeași grijă ca și cum ar fi aparținut obștii satului.

Oricât de mare este dorința de a intra în NATO, există o limită a decenței peste care nu se poate trece.

Germania și Japonia nu au ridicat monumente — din câte știu — în onoarea celor care i-au bombardat, deși întrețin relații excelente cu SUA (și Marea Britanie).

A altă nedumerire provocată de dezvelirea monumentului din Cișmigiu este lipsa de logica a autorităților noastre.

Lipsă de logică, pentru că nu poți să dezvelești un monument în amintirea americanilor care au ucis români și să te opui la instalarea monumentului celor 13 generali maghiari, executați la Arad, după înfrângerea armatei revoluționare ungare de către forțele intervenționiste ruse, în 1849. (Pentru luptele dintre români și unguri în timpul revoluției din 1848–1849 și intervenția rusă din 1849, vezi Cornelia Bodea, ***1848 la Români***, vol. II, București, Ed. Enciclopedică, 1998, p. 1.025–1.060; Liviu Maior, ***1848–1849. Români și Unguri***, București, Ed. Enciclopedică; ***Historie de la Transylvanie***, sub red. Béla Köpeczi, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1992, p. 471–498.) În fond, situația generalilor maghiari este similară celei a militarilor americani. Și ei au servit interesul țării lor și dacă acest interes a intrat în conflict cu interesul românilor transilvăneni nu au ezitat să-l servească prin toate mijloacele. De ce refuzăm ungurilor ceea ce acordăm americanilor, mai ales că în 1848–1849 nu exista preocuparea de a proteja populația civilă în timp de război? De ce cântărim cu greutăți diferite?

La urma urmelor, vom fi parteneri de alianță în NATO cu Ungaria. Atunci, de ce o tratăm diferit? Numai pentru că știm acel adevăr elementar enunțat de Bismarck — „în orice alianță există un cal și un călăreț" —, iar Ungaria nu este, în nici un caz, călărețul?

Să nu uităm că nu numai România are interesul de a intra în NATO, dar, după războiul din Kosovo, criza din Macedonia și atentatele din 11 septembrie 2001 și SUA au interesul de a lărgi alianța nord–atlantică în spațiul sud–european. Nu este, așadar, nevoie de renunțat la respectul de sine, mai ales că, dacă nu ne respectăm noi înșine, nici ceilalți nu ne vor respecta. ■

● errare humanum est ● errare humanum est ● errare humanum est ● errare humanum est ●

În „Dosarele Istoriei", nr. **4(68)**, 2002, s-au strecurat câteva erori de corectură, pe care le îndreptăm aici, redacția noastră cerându-și cuvenitele scuze atât față de autori, cât și față de cititori.

Astfel, la p. 53, coloana din stânga, primul rând, se va citi corect **Slovaciei** (în loc de Sloveniei); la p. 55, nota 45, se va citi corect **Ion** (în loc de ion); la p. 57, coloana din stânga, r. 20 de sus, se va citi corect **contact** (în loc de conflict); la p. 57, coloana din dreapta, r. 11 de jos, se va citi corect **secretar I** (în loc de secretar II); la p. 59, coloana din dreapta, r. 7 de sus, se va citi corect **recheamă** (în loc de rechemăm); la p. 60, în titlu, se va citi corect **152 de ani** (în loc de 125 de ani), îndreptare care, se înțelege, este de făcut și la titlul în limba engleză de pe coperta a doua a revistei (prin urmare, acolo se va citi corect **152 Years...**).

Cărți de istorie pentru iubitorii de istorie

Editura PRO HISTORIA

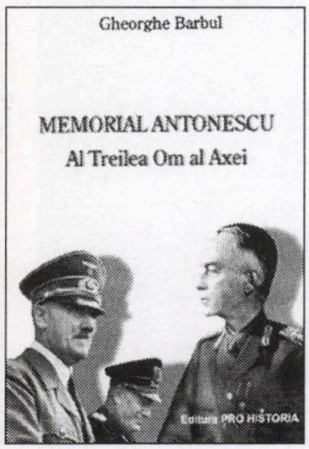

Gheorghe Barbul, ***Memorial Antonescu. Al Treilea Om al Axei***, ed. de V.Fl. Dobrinescu, București, 2001, 295 p.
preț: **100.000 lei**
[epuizată; comenzile vor fi onorate după apariția prelungirii de tiraj]

Petre Țurlea, ***Nicolae Iorga. O viață pentru neamul românesc***, București, 2001, 143 p.
preț: **50.000 lei**

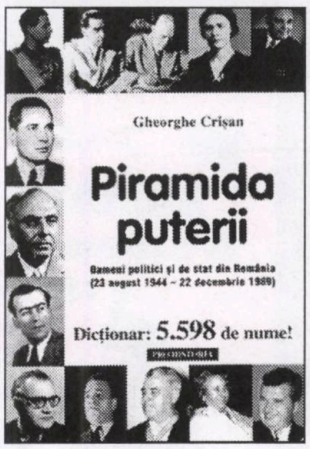

Gheorghe Crișan, ***Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944– 22 decembrie 1989)***, București, 2001, 318 p.
preț: **100.000 lei**

Valeriu Avram, ***„Crucile Negre". Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917)***, București, 2001, 271 p.
preț: **100.000 lei**

Comandați, în sistem ramburs, titlurile de mai sus, la **Editura PRO HISTORIA**, str. Dianei nr. 5, et. 3, ap. 7, sector 2, București, O.P. 37. Solicitările sunt așteptate în scris, pe adresa menționată, sau la tel.: 095.055.752; 093.870.649.

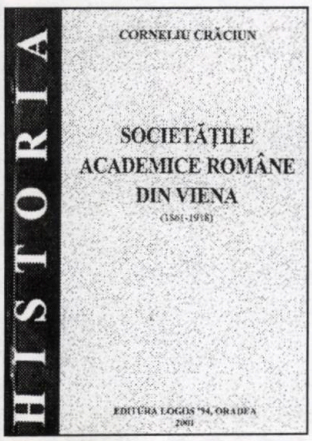

Corneliu Crăciun, ***Societățile academice române din Viena (1861–1918)***, Oradea, Ed. Logos '94, 2001, 352 p. (col. „Historia")
preț: **neprecizat**

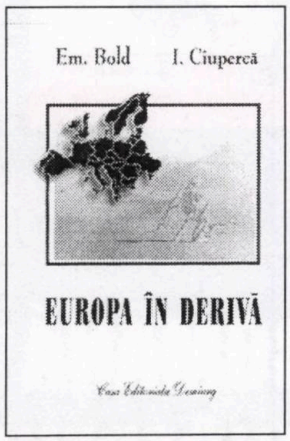

Em. Bold, I. Ciupercă, ***Europa în derivă (1918–1940). Din istoria relațiilor internaționale***, Iași, Casa Editorială „Demiurg", 2001, 289 p. (col. „Istorie", 4)
preț: **125.000 lei**

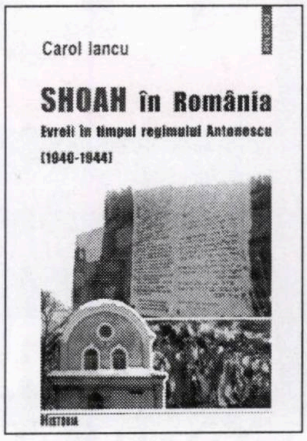

Carol Iancu, ***Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu (1940–1944). Documente diplomatice franceze inedite***, Iași, Ed. POLIROM, 2001, 206 p. (col. „Historia")
preț: **130.000**

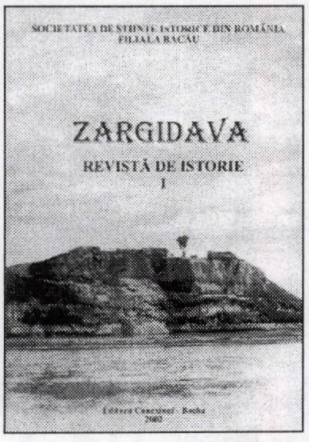

Societatea de Științe Istorice din România, Filiala Bacău, ***„Zargidava". Revistă de istorie***, I, Bacău, Ed. Conexiuni, 2002, 191 p.
preț: **neprecizat**

REȚINEȚI ! **Editura PRO HISTORIA expediază celor interesați, în sistem ramburs, EXCLUSIV cărțile apărute sub egida sa. Pentru celelalte titluri, adresați-vă librăriilor și difuzorilor de carte din întreaga țară sau direct editurilor nominalizate.** **REȚINEȚI !**

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

O veritabilă carte - monument, lansată la Muzeul Militar Național, la 125 de ani de la proclamarea independenței de stat a României

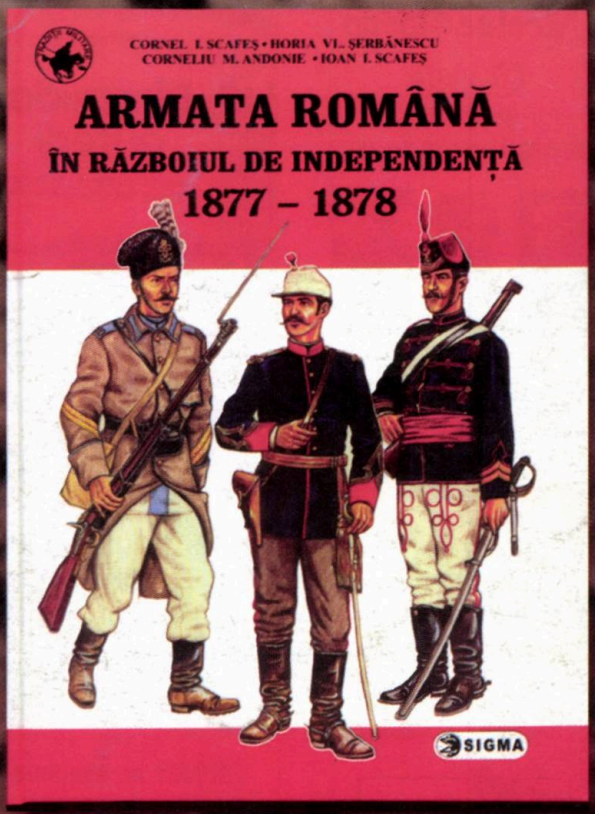

Cornel I. Scafeş, Horia VI. Şerbănescu, Corneliu M. Andone, Ioan I. Scafeş

ARMATA ROMÂNĂ ÎN RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ 1877 - 1878

Bucureşti, Editura SIGMA, 2002, 439 pagini + 16 planşe color

ISSN 1224-4287

Pret 22.000 lei

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

An. VII, nr. 6 (70), 2002

DOSARELE ISTORIEI

lumini și umbre

ANTONESCU

noi contribuții și documente

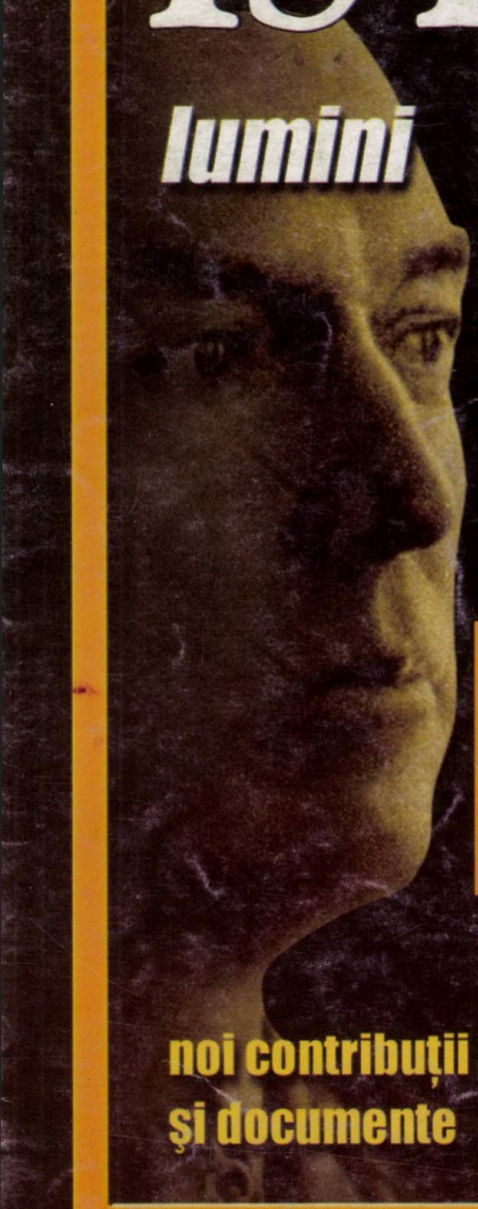

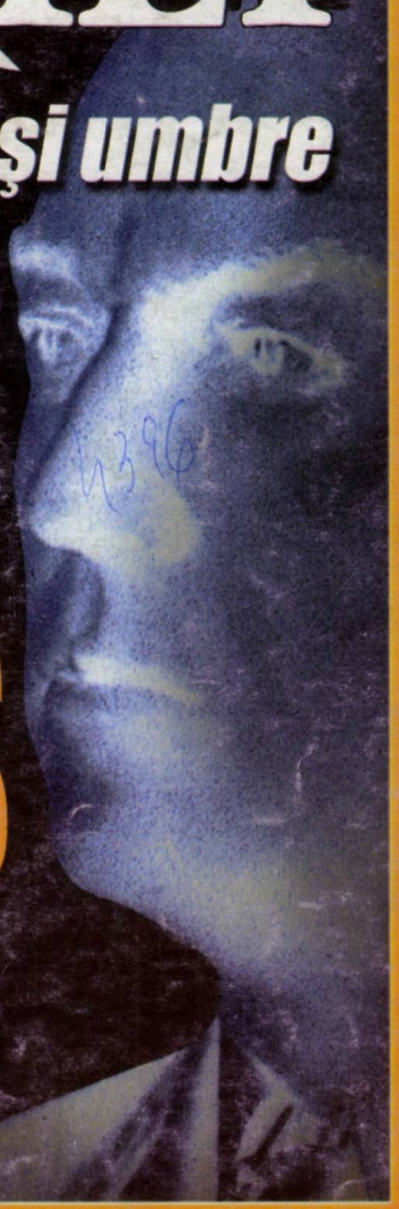

Sumar
nr. 6 (70) • 2002

Lumini și umbre: ANTONESCU. Noi contribuții și documente

(Lights and Shadows: Marshal Ion Antonescu in New Documents and Interpretations)

De ce Antonescu ? 1
Why Antonescu?

Nicolae CIOBANU

Ion Antonescu, mareșal al României (1882–1946) 2
Ion Antonescu, Marshal of Romania

O „imagine" rusă a mareșalului Ion Antonescu (**Mircea TOMȘA**) 12
A Russian "Image" of Marshal Ion Antonescu

Gheorghe BUZATU

Ion Antonescu, istoric al primului război mondial 14
Ion Antonescu as Historian of WW I

V. Fl. DOBRINESCU

„Extrem de muncitor, de o mare valoare militară" 16
French Colonel Victor Pétin about Ion Antonescu

Antonescu, soluția României „pentru a ieși din haosul în care se află" (**V.Fl. DOBRINESCU**) 18
French Diplomatic Counselor Henry Spitzmüller About Ion Antonescu

Acad. Dan BERINDEI

„Antonescu este cam îngrijorat de proporțiile măcelului populației evreiești din Basarabia de către nemți" 22
The Romanian Diplomat Raoul V. Bossy About Ion Antonescu

Petre ȚURLEA

Antonescu și Transilvania răpită 27
Antonescu and Stolen Transylvania

Ottmar TRAȘCĂ, Ana–Maria STAN

Guvernarea antonesciano–legionară (septembrie 1940–ianuarie 1941) 33
Antonescu and the Iron Guard: From Partnership in Power to Confrontation

Lya BENJAMIN

Bazele doctrinare ale antisemitismului antonescian 40
The Doctrinary Bases of Antonescu's Antisemitism

Viorel ACHIM

Deportarea țiganilor în Transnistria 44
The Romanians and the Deportation of Gypsies to Transnistria

George G. POTRA

Moartea lui Titulescu sub foarfecele cenzurii antonesciene 47
The Romanian Press, The Censorship and Titulescu's Death

Florin CONSTANTINIU

„Nu în beneficiul Rusiei singure" 52
"Not at the Behest of Russia Alone"

Amintiri reîmprospătate de o carte recentă (**Florin CONSTANTINIU**) ... 54
Argeș and Muscel Counties Under American Bombs

Adrian CIOROIANU

Antonescu între Hitler și... Ceaușescu ... 56
Antonescu between Hitler and... Ceaușescu

Dincolo de „dosar"

Evenimente științifice și culturale (mai–iunie 2002) 60
Recent Cultural and Scientific Events

Rezultatele concursului „Istoria mea – Eustory" (ediția a II-a, 2001–2002) 62
Eustory's Awards of 2001–2002 Edition

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

• În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**

• Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară

■ **3 luni:** 66.000 lei ■ **6 luni:** 132.000 lei ■ **12 luni:** 264.000 **lei**

DOSARELE ISTORIEI®

apare din 8 august 1996

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție:
Jacqueline ENACHE

Redactor: Laurențiu CONSTANTINIU
DTP & PrePress: Andrei STÂNGĂ

Consilieri redacționali

Dan BERINDEI (Membru al Academiei Române, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie)
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT
(Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU
(Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de Editura PRO HISTORIA
Director
Mircea SUCIU

e–mail: prohistoria @ yahoo.com

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7, 702041, București, sector 2, OP 37
Tel.: 0745.055.752; 0723.870.649

e–mail: dosareleistoriei @ yahoo.com

Contabilitate–Difuzare: Petruța LIVEZEANU
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
stefancios@hotmail.com
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor: Adriana UNGUREANU

Tipar: DRAGOPRINT FED S.A.
Tel.: (01)335.93.18; fax: (01)337.33.77

Difuzare:
RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: (01)222.41.26; fax: (01)224.43.36
S.C. CONPRESS GROUP SRL
Tel.: 0723.267.053; (01)222.67.37
S.C. ANOTA SRL
Tel.: (01)224.13.54; fax: (01)224.45.03
ISSN 1224 – 4287

O tribună liberă a opiniilor

De ce **Antonescu** ?

Este de netăgăduit că mareșalul Ion Antonescu (2/14 iunie 1882, Pitești – 1 iunie 1946, Jilava) apare astăzi ca personalitatea cea mai controversată a istoriei românești. Până la un punct, fenomenul pare paradoxal: la peste un deceniu de la căderea regimului comunist, era, poate, mai degrabă de așteptat ca discuțiile dintre istorici și din afara cercului lor profesionist să se axeze pe probleme sau pe reprezentanți ai defunctei orânduiri. Nu a fost însă așa și faptul se explică, în primul rând, prin imixtiunea politicului.

„Redescoperit" de istorici — și faptul era întru totul firesc —, Ion Antonescu a devenit încă din 1990 o miză a confruntărilor politice, mai exact, cazul său a fost instrumentat de forțele politice. Mai întâi, el a fost opus regelui Mihai: într-o vreme când monarhia părea să suscite un puternic și durabil curent de opinie, favorabil revenirii pe tron a regelui Mihai, Ion Antonescu a fost prezentat de adversarii suveranului ca victima „trădării" perfide a monarhului, care — se susținea — l-ar fi livrat comuniștilor. Mareșalul, în schimb, era înfățișat ca un „Făt Frumos" al istoriei României, răpus de „balaurul" comunist. Actul de la 23 august 1944 a fost interpretat în funcție de antinomia rege–mareșal.

Când popularitatea fostului suveran s-a dovedit a nu fi o primejdie pentru republica postcomunistă și când s-ar fi putut dezbate — fără contaminări politice — cazul Ion Antonescu, mareșalul a devenit obiectul unei alte instrumentalizări politice: între partizanii integrării euroatlantice și cei ai „autohtonismului". Confruntarea a devenit atât de acută și cu implicații atât de grave, încât, nu cu mult timp în urmă, Puterea a emis o controversată „ordonanță de urgență" (nr. 31, publicată în „Monitorul Oficial", nr. 214, din 28 martie a.c.) pentru a fixa cadrul de reevaluare a lui Ion Antonescu — nume, de altfel, absent ca atare din textul cu pricina... — și a politicii sale.

În condițiile degradării condițiilor de existență a majorității populației în perioada de tranziție și a compromiterii — prin incapacitate și corupție — a democrației parlamentare, pentru mulți români mareșalul Ion Antonescu apare ca un model de conducere eficientă și cinstită. Mâna de fier a militarului este considerată, într-un important segment al opiniei publice din România de azi, drept soluția tuturor relelor din țară.

Adversarii cultului antonescian aduc însă argumente de greutate: mareșalul a fost un adversar al regimului democratic, a dus o politică de purificare etnică, trimițând la moarte mii de evrei și țigani, s-a aliat cu Hitler și a adus astfel țara în pragul catastrofei. Oricare i-ar fi fost intențiile, „Conducătorul" României din anii 1940–1944 a jucat un rol nefast în istoria românească.

Între teze atât de opuse și în condițiile impuse de ordonanța de urgență, revista „Dosarele Istoriei" — fidelă programului din care s-a născut acum aproape șase ani — se vrea un for de dezbatere. Adversară al oricărei partizanat și al oricărui exclusivism, revista noastră nu poate decât deplânge imixtiunea politicului, întotdeauna nocivă cercetării istorice, necesar obiectivă.

Numărul de față (apărut în luna în care s-au împlinit 120 de ani de la nașterea lui Antonescu, respectiv 56 de ani de la execuția lui și a altor trei apropiați parteneri de guvernare) este conceput ca o tribună liberă a opiniilor. Ar fi greșit — după opinia noastră — ca Ion Antonescu să fie un subiect interzis. Numai o dezbatere științifică, informată, argumentată și — de se poate — senină, adică liberă de orice fel de pasiune, poate asigura progresul investigației istorice. ION ANTONESCU NU ESTE PENTRU NOI O PROBLEMĂ POLITICĂ, CI UNA DE ISTORIE. Și, în spiritul exigențelor anchetei istorice, dorim să-i deslușim, măcar în parte, din aspectele esențiale pentru a atinge obiectivul oricărui urmaș al lui Herodot: adevărul istoric. ■

Pentru alte aspecte cu privire la viața și activitatea politico–militară sau la guvernarea lui Ion Antonescu, inclusiv referitoare la contextul intern și internațional al vremii sale — aspecte care, în mod inevitabil, nu și-au găsit locul în paginile „dosarului" de față —, recomandăm stimaților noștri cititori consultarea colecției revistei **„Dosarele Istoriei"**, mai precis a numerelor (în ordinea apariției): **11/27, 1998; 1/29, 1999; 2/30, 1999; 3/31, 1999; 7/35, 1999; 1/41, 2000; 9/49, 2000; 7/59, 2001**.

Personalitate proeminentă, personalitate controversată

Ion Antonescu, mareșal al României (1882-1946)

Nicolae CIOBANU*

Una dintre cele mai controversate personalități politice ale României moderne (astăzi, cu precădere), Ion Antonescu s-a născut la 2/14 iunie 1882, la Pitești[1], în familia ofițerului de carieră Ion Antonescu. Crescut de mic într-o educație spartană, în rigorile exigenței militare, după absolvirea cursurilor școlii primare a urmat patru ani gimnaziul, apoi școala fiilor de militari (liceul militar) de la Craiova, pe care a absolvit-o la 25 iunie 1902[2].

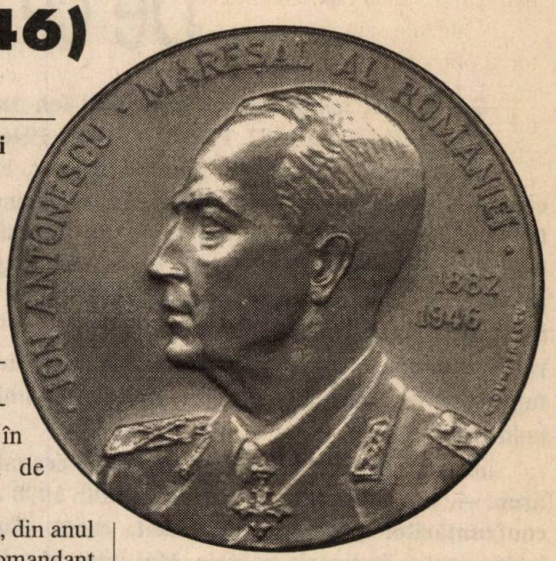

Medalia comemorativă pusă în circulație la Pitești, orașul său natal, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la execuție.
(Bronz, 60 mm diametru; creator C. Dumitrescu; text pe avers: „ION ANTONESCU. MAREȘAL AL ROMÂNIEI. 1882 [–] 1946"; text pe revers: „MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ, PITEȘTI 1996 ROMANIA")

Debutul carierei militare

În același an, s-a înscris la Școala Militară de Infanterie și Cavalerie, ale cărei cursuri le-a absolvit în anul 1904, la 1 iulie, fiind înaintat la gradul de sublocotenent în arma cavaleriei. Pe timpul școlarității, în timpul unei inspecții la Școala Militară, efectuată de însuși regele Carol I, elevul sergent major Antonescu i-a fost prezentat ca un „elev deosebit de bun"[3].

Încadrat la Regimentul 1 Roșiori (1904), între anii 1905–1906 a urmat cursurile Școlii Speciale de Cavalerie de la Târgoviște, „întrucât singura parte slabă a ofițerului este călăria", cursuri absolvite cu rezultate foarte bune, fiind clasificat primul în promoție și propus a fi înaintat la alegere. În toamna anului 1906, a participat la manevrele efectuate cu Divizia de Roșiori, îndeplinind funcția de ofițer de ordonanță, la cartierul diviziei, prilej cu care s-a remarcat în mod deosebit. La încheierea manevrelor, șeful de Stat Major al Diviziei de Roșiori nota în foaia calificativă a sublocotenentului: „Acest ofițer a îndeplinit foarte bine toate însărcinările ce i s-a dat, atât la birou, cât și la câmp. Ofițer serios, cu bună judecată, se poate conta pe el în toate împrejurările". A comandat, un timp, un pluton de pionieri, în anul 1907, iar la 10 mai 1908, a fost înaintat la alegere (adică avansat în mod excepțional) la gradul de locotenent.

Marea răscoală țărănească, din anul 1907, l-a găsit în funcția de comandant de pluton în Regimentul 1 Roșiori, participând în județul Covurlui la acțiunile de rezolvare a conflictului, unde s-a remarcat prin aplanarea rapidă a acestuia[4], impunându-se prin atitudinea sa justițiară, plină de omenie, dreptate și hotărâre, reușind să potolească spiritele fără vărsare de sânge[5], fiind felicitat de principele Ferdinand în fața întregii garnizoane din Galați pentru conduita și modul cum s-a manifestat cu acest prilej[6].

Încadrat, pentru scurt timp, în Regimentul 10 Roșiori, a revenit la Regimentul 1 Roșiori. A beneficiat, în anul 1907, de un concediu medical de patru luni, apoi pentru cruțarea sănătății a fost încadrat ca atașat la Herghelia Armatei, din Cislău (14 iunie 1908–10 mai 1909), unde a îndeplinit funcția de șef de serviciu la Escadronul 2 și ofițer cu aprovizionarea și manutanța. Deși era scutit de manevrele de toamnă, a solicitat să participe la acestea (1909), iar la încheierea manevrelor a fost apreciat ca un ofițer „excelent sub toate raporturile".

A fost mutat în Regimentul 8 Roșiori (10 mai 1909), susținând în același an examenul de admitere în Școala Superioară de Război, „reușind întâiul la concurs", pe care a absolvit-o la 30 octombrie 1911, fiind clasificat al șaselea din 33 de absolvenți cu aprecierea generală „Prea bine" (7,65) și brevetat ofițer de stat major[7]. Încadrat, după absolvire, la Brigada 7 Roșiori, în 1912 a fost detașat la Marele Stat Major „pentru stagiu de încercare". În anul următor, la 1 aprilie, a fost avansat, înainte de termen, la gradul de căpitan[8] și încadrat în Regimul 1 Călărași.

A participat la cel de-al doilea război balcanic ca ofițer de operații în statul major al Diviziei 2 Cavalerie, funcție în care s-a remarcat în mod deosebit, fiind decorat, la încheierea campaniei, cu Medalia „Virtutea Militară de Aur" — de pace[9] (7 octombrie 1913). În același an, a fost detașat la Regimentul 38 Infanterie „Neagoe Basarab" pentru a-și satisface

* G-ral de brigadă (r.), prof. univ. dr. (consultant), Academia de Înalte Studii Militare

stagiul de un an în arma infanteriei, fiind notat ca un ofițer „distins și conștiincios în îndeplinirea serviciului ce merită a fi înaintat excepțional până la cele mai înalte trepte ale ierarhiei militare".

Calitățile sale de pedagog, instructor și ofițer de stat major, cu o conduită morală ireproșabilă l-au impus, la terminarea stagiului de un an (1 noiembrie 1913–31 octombrie 1914), la comanda Escadronului de elevi din Școala Specială de Cavalerie de la Târgoviște (1 noiembrie 1914), în condițiile când în Europa izbucniseră flăcările primului război mondial, în a cărui vâlvătaie, în scurt timp, va intra și România. A îndeplinit această funcție până la 1 aprilie 1915, când a fost mutat la Serviciul de Stat Major al Corpului 4 armată[10], unde a condus Biroul Operațiilor, remarcându-se ca un „eminent ofițer de Stat Major, fapt pentru care îl propun să se prezinte la examenul pentru gradul de maior, va merita înaintarea excepțională", nota în Foaia calificativă șeful de stat major al Corpului 4 — viitorul general Zadic. În timp ce comandantul corpului, g-ral C. Prezan, rezuma aprecierea sa astfel: „o cultură generală și militară cu totul excepțională, foarte studios, inteligență vie, judecată solidă, vederi excelente la teren, educație aleasă, caracter pe care se poate conta cu toată încrederea. Căpitanul Antonescu este desemnat, de pe acum, pentru cele mai înalte trepte militare".

Mama celui care avea sa devină mareșalul Ion Antonescu

Pe fronturile războiului de întregire națională

Intrarea României în vâltoarea primului război mondial l-a găsit pe căpitanul Antonescu ca șef al Biroului de Operații[11] al Armatei „de Nord" (Armata 4), funcție în care se vor evidenția din plin calitățile sale organizatorice, spiritul prospectiv și viziunea sa asupra evoluției situației militare. A elaborat planul de operații a Armatei „de Nord" pentru ofensiva din Transilvania[12], apoi a fost trecut, pentru scurt timp (5–10 noiembrie 1916), în funcția de șef al operațiilor Armatei 1, în urma pătrunderii inamicului în lungul Văii Jiului. A participat în cadrul grupului de armate „General Prezan" la bătălia de pe Neajlov și Argeș (bătălia pentru București). Numit (la 5 decembrie 1916) șeful Biroului Operații al Marelui Cartier General, maiorul Antonescu (fusese înaintat în mod excepțional la 1 noiembrie 1916)[13], a contribuit la elaborarea planurilor privind retragerea, regruparea, reconstituirea și reorganizarea armatei române dislocate în Moldova.

În cursul refacerii armatei române în Moldova (iarna 1916/ 1917), s-a opus transferării diviziilor române pentru reorganizarea în afara granițelor țării[14] și a desfășurat o neobosită muncă pentru punerea pe picior de război a armatei române, reorganizată, restructurată și înzestrată cu noi mijloace de luptă. A elaborat, în cadrul Biroului Operațiilor al Marelui Cartier General, Schița noului plan de campanie pe frontul românesc pentru vara lui 1917, devenită, după însușirea acesteia de către comandamentul rus „Planul de campanie româno–rus pentru anul 1917"[15].

Concomitent cu îndeplinirea atribuțiilor funcționale, a făcut parte din delegația română care s-a deplasat, în primăvara anului 1917, la Moghilev și Petrograd unde, de acord cu șeful Stavkăi ruse, generalul Alexeev, și președintele guvernului rus, Alexandru Kerenski, au fost puse de acord problemele de fond ale colaborării româno–ruse, cât și eșalonarea aprovizionărilor[16] cu armament a armatei române, în urma achizițiilor noastre din Franța și Marea Britanie, transportate pe teritoriul Rusiei spre România.

O fotografie de tinerețe a lui Ion Antonescu

Încheierea cu succes a bătăliilor din vara anului 1917 din Moldova, soldate cu oprirea Puterilor Centrale, a purtat și amprenta maiorului Antonescu. Dar un nou pericol se ridica acum în urma armistițiului dintre Rusia și Puterile Centrale, când trupele ruse bolșevizate au intrat într-o profundă degringoladă, părăsind frontul în grupuri masive, dedându-se în retragerea lor la adevărate acte banditești de jafuri și crime împotriva populației române.

O dată cu încheierea campaniei din anul 1917, locotenent–colonelul (din 1 septembrie 1917) Antonescu — a cărui activitate a fost concentrată în realizarea Planului de campanie al comandamentului româno–rus pentru anul 1917, a Proiectului pentru dezarmarea bandelor ruse

în urma descompunerii armatei, a celui privind organizarea rezistenței armatei române după semnarea armistițiului de la Focșani și a Proiectului de ocupare a Basarabiei etc. — a devenit în urma sem-

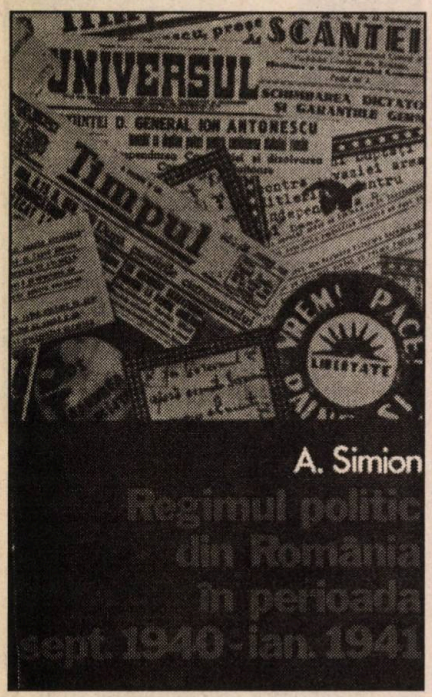

A. Simion, ***Regimul politic din România în perioada septembrie 1940–ianuarie 1941***, Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1976, 327 p. + 12 pl. (seria „Istorie contemporană")

N.red. Întrucât, în general, iconografia lui Ion Antonescu este destul de bine cunoscută — noi înșine, de la apariția revistei, reproducând numeroase fotografii înfățișându-l pe mareșal în diverse etape ale vieții și activității sale —, am optat, în acest număr al publicației, din dorința de a contribui la lărgirea orizontului de informații al cititorilor, pentru ilustrarea grupajului de articole, documente și mărturii din „dosar" prin reproducerea copertelor unor cărți din literatura de specialitate (apărute atât înainte, cât și după 1990). Din fiecare titlu al selecției noastre — desigur, incompletă —, cel interesat de subiectul Antonescu poate culege prețioase date suplimentare sau nuanțări ale analizei istorice. Menționăm că, în afară de unele excepții (lesne sesizabile), lucrările au fost ordonate după anul lor de apariție.

nării Tratatului de pace de la Buftea–București persoană „non grata"[17].

El, care fusese avansat de la gradul de sublocotenent la cel de locotenent–colonel de fiecare dată la „excepțional", era pur și simplu retrogradat pe una din cele mai mici funcții din armată. El, a cărui activitate în timpul campanii din anii 1916–1917 fusese apreciată de o serie de mari personalități în mod elogios, era îndepărtat în mod brutal de la treburile țării. „Maurul" își făcuse datoria... Despre el, I.Gh. Duca nota în jurnalul său: „Brațul drept al generalului Prezan era un tânăr ofițer, maiorul Antonescu, un element de o deosebită valoare și care prin inteligență, pricepere și activitatea sa și-a adus personal, dar a adus și țării neprețuite servicii"[18]. În timp ce generalul rus Galițin îl caracteriza astfel: „Maiorul Antonescu este un om de onoare în cel mai nobil sens al cuvântului. Succesele lui, care au salvat țara în situații critice, se datorează nu numai calităților lui de eminent strateg, ci și celor înnăscute viitorului om de stat. Nu știu cum se va pronunța istoria țării sale despre el. Vitejia inimii sale și calitatea stoicismului său nu vor putea fi egalate de nimeni"[19].

Mutat din Secția a III-a Operații a Marelui Cartier General la comanda Divizionului de tren al Regimentului 7 Roșiori (funcție îndeplinită în mod normal de un căpitan sau de un locotenent fără studii superioare), apoi comandant al Divizionului 1 Roșiori din aceeași unitate, dislocat la Chișcani, pe malul Nistrului, nu a precupețit nici un efort pentru bunul mers al subunității ce comanda. Inspectând Divizionul 1 Roșiori, comandantul Brigăzii 5 Roșiori, generalul M. Olteanu, nota în Foaia calificativă a locotenent–colonelului Antonescu pe anul 1918: „(...) este un adevărat ofițer de cavalerie, foarte distins. Am fost adânc impresionat de dragostea părintească cu care îngrijește de oameni și cai în cea mai critică perioadă de lipsuri și foamete și m-am putut încredința că nu și-a cruțat nici nopțile, nici sănătatea; aleargă peste tot pentru a preîntâmpina mizeria și moartea care seceră totul. A izbutit să dea divizionului voință și energie și să-l mențină gata pentru orice, cu toate calitățile combative... Unitatea sa este înfloritoare, atât ca stare fizică, cât și ca stare de spirit, cât și de pregătire profesională".

Referitor la această numire, oricum ar fi privită, ea nu poate fi decât o retrogradare dură. În epocă, problema a fost privită sub două aspecte: fie el a fost „ascuns" în această funcție pentru a fi protejat în noul context politico–militar după ce s-a semnat „pacea" de la Buftea–București, fie, mai sigur, invidia, ura personală, ranchiuna unora pe care Antonescu îi înlăturase pentru lipsa lor de pregătire și afaceri veroase în timpul războiului au reușit, prin tot felul de uneltiri, să-l treacă, cel puțin pentru moment, „pe linie moartă"[20]. A deținut această funcție între 21 iulie și 21 octombrie 1918[21].

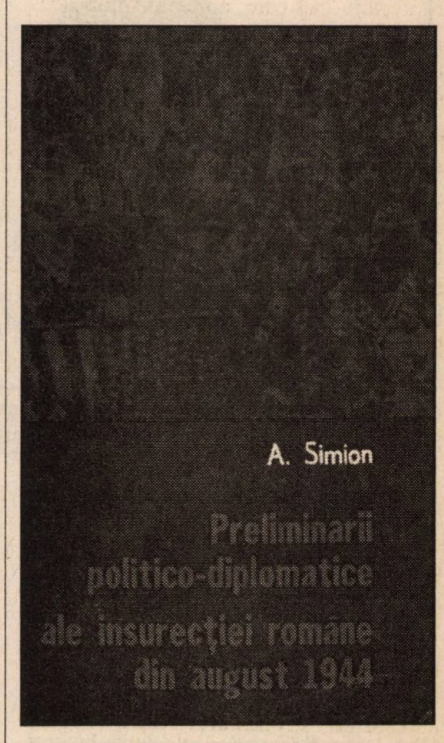

A. Simion, ***Preliminarii politico–diplomatice ale insurecției române din august 1944,*** Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1979, 510 p. + 8 pl. (seria „Istorie contemporană")

Precipitarea evenimentelor din toamna anului 1918, iminenta înfrângere a Puterilor Centrale și reintrarea României în război au determinat factorii de decizie politico–militară să-l recheme pe locotenent–colonelul Antonescu, pentru a doua oară într-un moment decisiv pentru țară, în Secția a III-a Operații a Marelui Stat Major, unde se găsea din nou „în centrul problemelor țării"[22].

În scurt timp, la 27 octombrie/9 noiembrie 1918, guvernul român a adresat un ultimatum mareșalului Mackensen, somându-l să părăsească România, iar a doua zi armata noastră a fost mobilizată pentru a doua oară.

În condițiile când la 1 Decembrie 1918 se realizase unirea Transilvaniei cu România, iar la 13 decembrie, același an, statul ungar obținuse prin Armistițiul de la Belgrad ca linia de demarcație cu România să fie stabilită de-a lungul Mureșului, act care, aprecia Antonescu, „a înfipt adânc și cu sânge rece un cuțit tăios în inima românismului"[23], în teritoriul de dincolo de Mureș a început o cruntă prigoană împotriva românilor ce se pronunțaseră pentru Unire. Ținând seama de această situație, cât și de apelurile românilor ardeleni de a nu fi lăsați la discreția autorităților și bandelor ungare, la 12 ianuarie 1919, generalul Prezan și locotenent–colonelul Antonescu informau comandantul armatei franceze de Dunăre, pentru a doua oară, că în Transilvania „teroarea se întinde din ce în ce mai mult"[24].

În calitate de șef al Biroului Operațiunilor al Marelui Cartier General, Antonescu a contribuit la desfășurarea cu succes a ofensivei armatei române împotriva armatei Republicii Ungare a Sfaturilor. Recunoașterea contribuției sale la campania armatei române din anul 1919 a fost cel mai clar formulată în aprecierea suveranului țării, regele Ferdinand I Întregitorul, în cuvintele ce i le-au adresat: „Antonescu, nimeni altul nu poate ști mai bine decât regele tău marile servicii pe care le-ai adus țării în acest război"[25].

Peste granițe, în serviciul patriei

Paralel cu îndeplinirea atribuțiilor din cadrul Secției Operații a Marelui Stat Major (funcție deținută între 1 noiembrie 1918 și 20 martie 1920), locotenent–colonelul I. Antonescu a fost trimis într-o serie de misiuni cu caracter politico–militar, în afara granițelor țării. Astfel, a fost în misiune la Constantinopol, Belgrad și Paris în anul 1919[26], a îndeplinit funcția de consilier tehnic al Misiunii Române din Varșovia (1920), „dând dovadă de un spirit clarvăzător, înzestrat cu tact și abilitate, tratând toate chestiunile cu multă competență"[27]. A fost expert militar la Paris în perioada pregătirii documentelor și desfășurării tratativelor de pace. Din foile calificative pe anii 1919 și 1920, rezultă faptul că pe lângă „serviciile neprețuite ce a adus în timpul operațiilor *(militare – n.n.)* de la Tisa la care a luat parte activă", a fost implicat direct și a pregătit „studiile pentru apărarea intereselor neamului la Conferința Păcii, fapt ce pune în evidență însușirile strălucite cu care era înzestrat și patriotismul cald care-i încălzește acțiunile"[28]. De asemenea, a lucrat în cadrul acestei Conferințe la Comisia de reparații pentru lichidarea litigiului născut în urma ocupării Republicii Ungare a Sfaturilor de către armata română, devenind, la 4 martie 1920, membru al Secțiunii a II-a (executarea clauzelor militare navale și aeriene) și Secțiunii a III-a (prizonieri de război, internați și ostatici), ale Comisiei române pentru executarea Tratatelor de Pace[29].

La 1 aprilie 1920, o dată cu încheierea acțiunii de retragere a armatei române din Ungaria, locotenent–colonel I. Antonescu a fost numit comandamentul Școlii Speciale de Cavalerie, funcție deținută până la 8 septembrie 1922. Războiul se terminase! România, prin jertfa a aproape un milion de oameni — morți, răniți sau dispăruți, pe front sau înapoia frontului —, ieșise

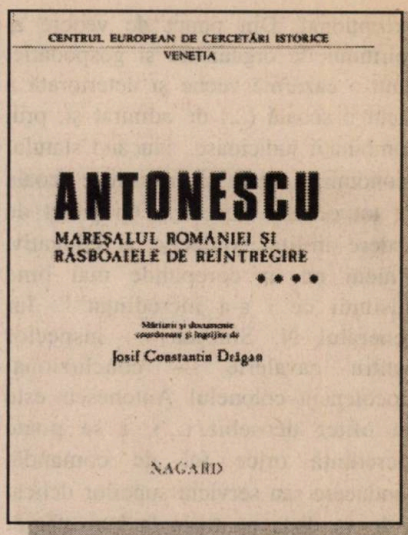

Centrul European de Cercetări Istorice Veneția, ***Antonescu. Mareșalul României și războaiele de reîntregire,*** mărturii și documente coordonate și îngrijite de Josif Constantin Drăgan, Cannaregio–Veneția, Ed. Nagard, 1986 (aici, coperta vol. IV, 623 p.)

triumfătoare. „Maurul" își făcuse din nou datoria. De acum, nu mai era nevoie de inteligența, dârzenia și puterea sa de muncă în „sferele înalte", menținerea lui într-o asemenea funcție devenea incomodă, mai ales pentru parveniții de tot felul care vânau aceste posturi, deși nici nu „mirosiseră praful de pușcă și sudoarea soldatului, ale cărui cizme putreziseră o dată cu el prin tranșee".

Numit în noua funcție, Antonescu a demonstrat, încă o dată, că „omul sfințește locul". A făcut eforturi deosebite pentru a muta școala de la Oradea, întrucât aici „nu dispunea de teren de instrucție pentru formarea călăreților de teren", la Sibiu, unde s-a străduit pentru a crea condiții de instruire și viață dintre cele mai moderne[30]. Notându-l, comandantul școlilor de Aplicație ale Cavaleriei, generalul D. Popovici, aprecia că: „datorită viei sale inteligențe și calităților deosebite, care i-au făcut și câștigat în trecut o reputație așa de frumoasă, a reușit să se achite și de această însărcinare în mod cu totul

excepţional. Din punct de vedere al spiritului de organizare şi gospodărie, dintr-o cazarmă veche şi deteriorată a făcut o şcoală (...) de admirat şi, prin combinaţii judicioase, aducând statului economii, a reuşit să înzestreze şcoala cu tot ce este necesar. Din punct de vedere militar, didactic şi educativ, nimeni nu ar corepunde mai bine misiunii ce i s-a încredinţat"[31]. Iar generalul N. Sinescu — inspector pentru cavalerie — concluziona: „locotenent–colonelul Antonescu este un ofiţer deosebit (...), i se poate încredinţa orice fel de comandă, conducere sau serviciu superior delicat şi le va duce pe toate la bun sfârşit. Merită a înainta în mod excepţional la gradul de colonel pe Statul Major sau armă"[32].

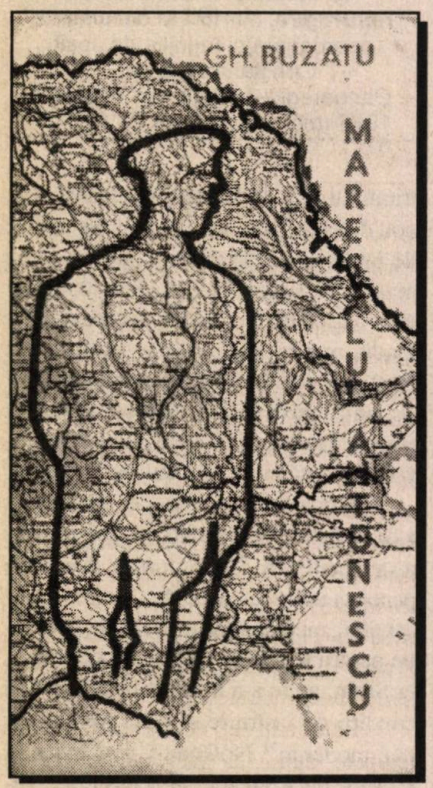

Gh. Buzatu, ***Mareşalul Antonescu în faţa istoriei***, documente, mărturii şi comentarii editate în colab. cu Stela Cheptea, V.F. Dobrinescu, I. Saizu, Iaşi, f.ed., 1990, 2 vol. (504 + 523 p.; col. „Românii în istoria universală", vol. V_1 şi V_2)

A fost avansat la gradul de colonel, în mod excepţional, la 1 ianuarie 1921, cu vechimea în grad din aprilie 1920[33].

Pe timpul cât a comandat Şcoala Specială de Cavalerie a fost trimis în Franţa pentru un stagiu de patru luni, urmând în acest timp şi cursurile Instituţiei militare de la Versailles[34] (specializare în informaţii), ataşat pe lângă Misiunea Militară a armatei române în Franţa (7 mai–1 iulie 1921), iar în august, acelaşi an, a participat la manevrele armatei franceze din zona Metz.

Participând direct la procesul instructiv al elevilor Şcolii Speciale de Cavalerie, s-a angajat direct într-o serie de exerciţii, impulsionând printr-o „activitate şi competenţă neobosită în mod radical mersul Şcolii". Într-unul din aceste exerciţii a suferit un grav accident, care i-a pus viaţa la grea încercare, necesitând îngrijiri medicale timp de peste şase luni[35].

Necesităţile de reprezentare a României Mari, a armatei sale, care devenise „o putere demnă de luat în consideraţie în această parte a Europei", prin personalităţi cu o înaltă ţinută morală, caracter şi com0petenţă, au determinat numirea sa în funcţie de ataşat militar la Paris (30 august 1922–1 iulie 1923). De remarcat aportul său alături de alte personalităţi politice de prestigiu, ca Nicolae Titulescu, V. Antonescu, Vintilă Brătianu, E. Neculce ş.a., care au contracarat încercările guvernului de la Budapesta de a condamna acţiunile armatei române în timpul campaniei din anul 1919 şi a denatura adevărul cu privire la capturile de război de pe teritoriul ungar. A negociat un împrumut de circa 100 milioane franci pentru achiziţionarea de armament şi tehnică militară, cât şi condiţiile achitării datoriei României către statul francez (circa 1.106.072.000 franci), acumulate în timpul primului război mondial[36]. Numit ataşat militar la Londra (la 23 mai 1923), s-a prezentat la post abia la 1 iulie acelaşi an, reţinut la Paris în vederea definitivării unor acţiuni, de mare importanţă pentru statul român, declanşate anterior. A deţinut postul de ataşat militar la Londra până la 14 iulie 1926, timp în care a girat şi funcţia de ataşat militar la Bruxelles[37].

A participat, în această perioadă, la lucrările diferitelor forumuri internaţionale (Conferinţa interaliată de la Londra, 16 iunie–16 august 1924; Conferinţa pentru dezarmare de la Geneva, 1924), manifestări în care s-a făcut remarcat prin tactul, probitatea profesională şi cunoştinţele de istorie, geografie şi relaţii de drept internaţional, dar şi voinţa împinsă până la patimă de a apăra interesele României.

Revenit în ţară, a fost numit, din 21 septembrie 1926, comandantul Centrului de Instrucţie al Cavaleriei din Sibiu[38], funcţie exercitată doar în perioada octombrie–decembrie 1926, încredinţându-i-se comanda Regimentului 9 Roşiori „Principesa Elena", comandă deţinută până la 15 iulie 1927, când a fost numit director al Şcolii Superioare de Război[39], funcţie luată efectiv în primire la 5 august acelaşi an. Noua funcţie îi asigura cadrul necesar valorificării cunoştinţelor sale militare, experienţei acumulate în timpul războiului şi, nu în ultimul rând, talentului său pedagogic. El considera că viitorii comandanţi de mari unităţi şi ofiţeri de stat major trebuie să cunoască temeinic modul de acţiune al fiecărei arme, colaborarea între acestea în luptă pentru asigurarea victoriei.

Pentru roadele muncii sale concretizate în pregătirea unor absolvenţi ai Şcolii Superioare de Război şi-a atras admiraţia multor personalităţi de seamă, ca generalii Angelescu, Samsonovici, Comănescu, Lăzărescu ş.a., care consideră munca sa în această instituţie drept a „unui ofiţer de mare valoare"[40].

La 1 octombrie 1928, a fost numit secretar general al Ministerului de Război, deţinând în continuare funcţia de director al Şcolii Superioare de Război. Cu prilejul numirii în noua funcţie, Nicolae Titulescu îi trimite o telegramă ce constituia un adevărat elogiu pentru activitatea sa: „Felicitări pentru dum-

neata. Eu felicit mai curând Ţara. Aşa simt, aşa îţi spun"[41].

A propus în fiecare an, chiar din primul an după ce a fost avansat colonel (1 ianuarie 1921), să fie avansat la gradul de general „la alegere". Deşi trecuseră aproape zece ani de la ultima avansare, deşi se remarcase prin servicii deosebite aduse ţării prin acţiunile sale politico–diplomatice în domeniul militar, deşi în aceşti zece ani fuseseră „făcuţi" zeci şi zeci de generali, unii dintre ei neluând parte la nici o campanie în timpul marelui război, totuşi colonelul Antonescu, cu toate elogiile aduse în Foile calificative şi propunerile de înaintare, rămânea tot colonel.

Un eveniment important în viaţa sa a avut loc în anul 1928, când s-a căsătorit cu **Maria Niculescu** *(v. foto alăturată).*

În fine, general !

Pentru a satisface stagiul la comandă, la 1 aprilie 1929, a preluat comanda Brigăzii 5 Roşiori, „continuând să deţină funcţia de director al Şcolii Superioare de Război până la încheierea anului de învăţământ"[42]. La scurt timp, a fost numit comandant al Brigăzii 8 Cavalerie (10 mai 1930), iar o lună mai târziu (26 iunie), a trecut la comanda Brigăzii 6 Cavalerie, funcţie deţinută până la 8 iunie 1931.

La 10 mai 1931 a fost avansat, în sfârşit, la gradul de general de brigadă, iar la 8 iunie acelaşi an, a fost numit, pentru a doua oară, comandant al Şcolii Superioare de Război, funcţie luată în primire la 2 octombrie 1931. În perioada 8 iunie–2 octombrie 1931, a îndeplinit o serie de misiuni, din însărcinarea Ministerului de Război, pe lângă Marele Stat Major[43].

În noua funcţie s-a preocupat nemijlocit de procesul de învăţământ, de pregătirea pedagogică a cadrelor didactice şi, personal, a absolvit cursul de comandament de pe lângă Marele Stat Major. A comandat Şcoala Superioară de Război până la 1 iulie 1933 când a fost numit comandantul Diviziei 3 Infanterie, din Piteşti. În acest timp, aşa cum rezultă din Foaia matricolă, a condus delegaţia României la Conferinţa pentru dezarmare de la Geneva (1933).

A comandat efectiv Divizia 3 până la 12 decembrie 1933, când a fost numit [44] (la recomandarea PNL — personal a lui I.Gh. Duca; acesta fusese numit în fruntea guvernului constituit la 14 noiembrie, cabinet în care Ministerul Apărării Naţionale a revenit g-ralului Nicolae Uică) subşef al Marelui Stat Major, dar îndeplinind „cu delegaţie provizorie" funcţia de şef al Marelui Stat Major (în locul g-ralului Constantin Lăzărescu, retrogradat în funcţia de comandant al Corpului 3 Armată din care făcea parte şi Divizia 3 Infanterie), rămânând, e drept, mai mult nominal şi comandant al diviziei din necesitatea de a avea stagiu de comandă. Numirea ca şef al Marelui Stat Major — spune C.I.C. Brătianu — a fost bazată pe două motive: cel intern, constând în calităţile militare de excepţie ale lui Antonescu; cel extern, întemeiat pe faptul că **„era personalitatea cea mai marcantă a armatei române cunoscută în străinătate"**[45].

Sesizând evoluţia evenimentelor politico–militare din Europa, dar nu numai, care ascuţeau contradicţiile dintre învinşi şi învingători după primul război mondial, cât şi conturarea unor alianţe politico–militare câteodată de-a dreptul nefireşti, dar şi tendinţele revanşarde şi revizioniste[46] ale unor state vecine României, noul şef al Marelui Stat Major a propus Consiliului Suprem de Apărare (la 12 februarie 1934) măsurile ce se impuneau pentru reorganizarea şi înzestrarea armatei române. A întreprins, în această perioadă, o serie de vizite în capitalele unor ţări prietene României (Ankara, Belgrad, Paris, Praga), a condus lucrările Conferinţei şefilor statelor majore ai Iugoslaviei, Cehoslovaciei şi României, pentru materializarea, pe plan militar, a deciziilor Micii Înţelegeri cu privire la apărarea împotriva unei eventuale agresiuni din partea Ungariei şi Bulgariei.

Revoltat de faptul că propunerile sale referitoare, mai ales, la reorganizarea şi înzestrarea armatei, nu erau luate în consideraţie de forurile politico–militare de decizie, şi-a prezentat, la 7 decembrie 1934, demisia, din funcţia de şef al MStM, rămânând la comanda Diviziei 3 Infanterie. Era un act de demnitate, o măsură de protest împotriva „putregaiului" ce cuprinsese inclusiv sferele cele mai înalte ale oştirii [47].

Gestul generalului nu a trecut neobservat, presa sesizând la timp că în „Danemarca este ceva putred". Astfel, ziaristul Gr. Filipescu, arătând cauzele demisiei, sublinia capacitatea generalului român citând aprecierile unui înalt comandant al armatei franceze: „armata română suferă de multe lipsuri, dar are un şef pe care multe armate ar putea să-l invidieze"[48]. Scandalul iscat în Parlament a rămas fără rezultat. Ministrul Apărării Naţionale a primit demisia generalului Antonescu.

Referindu-se, mult mai târziu, la cauzele demisiei sale într-un raport înaintat regelui Carol al II-lea, generalul Antonescu arată: „chiar a doua zi de la numirea mea ca şef al MStM, toate forţele oculte, toţi beneficiarii incorecţi, toţi invidioşii, toţi care făcuseră dovada incuriei, nepriceperii şi neputinţei lor în redresarea statului s-au coalizat pentru a

dărâma prin intrigi și ură, pe acela care știau că venise să-i scoată cu biciul din viața politică românească, pentru că o dezonorau și o duceau cu vorbe sonore, încet, dar sigur la pieire"[49]. De fapt, ceea ce „deranja" la Antonescu era cinstea, corectitudinea, ținuta sa morală și demnitatea națională, patima pentru a apăra interesele țării. Demisia a fost „accelerată" și de refuzul lui Antonescu de a participa la un dineu al regelui Carol al II-lea, la care lua parte și metresa lui, Elena (Magda) Lupescu. Că generalul a demisionat din motive întemeiate a fost adeverit de izbucnirea, la scurt timp, a scandalului politico–financiar declanșat de „afacerea Skoda".

Rămas numai la comanda Diviziei 3 Infanterie, s-a ocupat cu rezultate excelente de instruirea, educarea și chiar înzestrarea diviziei, contrazicând aprecierile din Foaia calificativă pe anul 1934, semnată de generalul C. Lăzărescu, comandantului Corpului 1 Armată, care recomanda, după ce înșira o serie de lipsuri în actul de comandă, să nu i se socotească stagiul la comandă perioada pentru care l-a notat (1 noiembrie 1933–31 octombrie 1934). A continuat să comande divizia până la 31 octombrie 1937, perioadă în care a fost apreciat de-a dreptul elogios.

„Generalul Antonescu și-a exercitat comanda în mod demn de orice laudă... Divizia 3 poate fi dată ca model de pregătire solidă pentru război... Antonescu se ocupă nu numai de instrucția trupei și ofițerilor, dar și de administrația diviziei... Din punct de vedere gospodăresc, este o adevărată plăcere starea la care au ajuns regimentele. Îl apreciez ca un ofițer de mare valoare cu o excelentă pregătire pentru a comanda orice mare unitate superioară diviziei. Admis la comanda de corp de armată și înaintarea la gradul de general de divizie. Merită a înainta la excepțional", sunt doar câteva din aprecierile extrase din Foile calificative pe anii 1935–1937.

A fost numit (la 1 noiembrie 1937) comandant al Regiunii Teritoriale a Corpului IV Armată, funcție pe care nu a ocupat-o efectiv, solicitând mai multe concedii, iar la 7 februarie și-a înaintat demisia din armată, care însă i-a fost refuzată.

La 25 decembrie 1937, a fost înaintat la gradul de general de divizie, iar la 28 decembrie, în urma unei audiențe la regele Carol al II-lea, a preluat departamentul Apărării Naționale[50].

Antonescu și Garda de Fier

În legătură cu contactele pe care le-a avut cu Garda de Fier, acestea se pare că au fost stabilite prin anul 1936. În însemnările sale, Armand Călinescu nota, la 24 iulie 1936: „La Pitești, un delegat al lui Corneliu Zelea Codreanu a fost primit de generalul Ion Antonescu, care ar fi transmis următorul mesaj: «Cu toate meritele și galoanele

Doi mareșali ai României: regele Mihai I și Ion Antonescu (București, parada militară din 8 noiembrie 1941)

mele, strig astăzi: Trăiască Căpitanul»[51]. Acestea contrastează însă puternic cu ceea ce i-a declarat suveranului la 27 decembrie 1937, când acesta i-a propus să constituie guvernul: Știam, însă, că ea, Garda de Fier nu avea sorți buni, deoarece toată pleava societății românești se afla înscrisă în legiune"[52]. Probabil, după ce a fost destituit din fruntea Marelui Stat Major, crezând că va demisiona, capii Legiunii au încercat să-l atragă în mișcare sperând astfel să beneficieze de prestigiul lui Antonescu, spre a câștiga aderenți în rândul cadrelor armatei.

În decembrie 1936, prin generalii Zizi Cantacuzino și N. Mareș, adepți ai Gărzii de Fier, generalul Antonescu l-a întâlnit pe Corneliu Zelea Codreanu, care i-a declarat intempestiv că „în 24 de ore de la luarea puterii va trece de partea Germaniei"; pe loc, Antonescu i-a răspuns: „În acest caz, primul pe care va trebui să-l împuști va fi generalul Antonescu"[53]. În ce privește caracterizarea făcută lui Codreanu, Antonescu nota: „Un om încrezut, rigid... și cu idei greșite în multe privințe..., om de acțiune, știe ce vrea și înțelege să meargă spre scopul propus cu orice preț..., nu avea nici un plan (program, n.n.) intern"[54]. Este totuși greu de stabilit adevăratele cauze care l-au împins pe generalul Ion Antonescu la colaborare cu Legiunea.

În ziua următoare numirii ca titular al Ministerului Apărării Naționale, Antonescu a prezentat suveranului o nouă organizare a armatei, determinată de „necesități de ordin operativ".

Noua structură organizatorică prevedea constituirea a șapte corpuri de armată, cu 21 divizii de infanterie, trei divizii de cavalerie, trei brigăzi mixte de munte, două brigăzi moto. A reușit, de asemenea, să impună noi măsuri privind înzestrarea armatei și să întocmească Legea de funcționare a Ministerului Apărării Naționale, a construit un mare număr de cazărmi și locuințe pentru cadre.

A rămas în fruntea ministerului (de la 10 februarie 1938 fiind și ad–interim la departamentul Aerului și Marinei)[55] până la 29 martie 1938, când a demisionat, fiind pus la dispoziția Ministerului Apărării Naționale pentru încadrare. A refuzat comanda Inspectoratului General al Cavaleriei, rămânând „în concediu" și la dispoziția ministerului până la 1 noiembrie același an, când a fost numit comandant al Corpului 3 Armată, de la Chișinău, funcție deținută până la 30 noiembrie 1938, când a fost din nou pus la dispoziția ministerului, întrucât dăduse ordin ca legionarii din închisoarea de la Chișinău „să fie tratați omenește".

O dată cu demiterea sa, în noaptea de 29/30 noiembrie, Căpitanul Gărzii de Fier, Corneliu Zelea Codreanu, și alți 13 legionari au fost lichidați din ordinul lui Carol al II-lea în timp ce erau transportați de la Râmnicu Sărat la închisoarea de la Jilava.

Antonescu a intrat apoi într-un „con de umbră" până la 6 iunie 1940, când i s-a aprobat demisia din armată. Avea 58 de ani, o pregătire militară remarcabilă, o putere de muncă și ambiție deosebite. După demisie a fost repartizat „ca ofițer de rezervă la Marele Stat Major și la dispoziția Ministerului Apărării Naționale". A asistat cu neputință la drama ocupării Basarabiei, Bucovinei de Nord și Ținutului Herței, când mai mult ca oricând experiența, tenacitatea și clarviziunea sa erau necesare Țării.

Contrariat de măsurile nechibzuite ale conducătorilor politici ai statului român, după mari insistențe a fost primit în audiență de către suveranul României (1 iulie 1940), căruia i-a prezentat situația dezastruoasă a țării și armatei, oferindu-și serviciile pentru salvarea situației în care se găsea România. Cu prilejul audienței, i-a remis o scrisoare prin care îl acuza pe regele Carol al II-lea de situația gravă în care se găsea Țara, arătându-se dispus să-și asume responsabilitatea pentru a „schimba imediat oamenii și sistemul". La scurt timp după audiență, a fost arestat, în vila sa de la Predeal, din ordinul regelui, eliberat însă (la 11 iulie 1940) la intervenția Germaniei[56], prin ministrul său la București, Fabricius. I s-a stabilit însă domiciliul forțat la Mănăstirea Bistrița (comuna Costești, jud. Vâlcea), unde, în vechea clădire a Școlii de subofițeri, a rămas până la 17 august 1940, când a intrat în clandestinitate, sfătuit de apropiații săi, întrucât camarila — și poate nu era străin de aceasta nici Carol al II-lea — ar fi urmărit să-l asasineze.

Într-adevăr, situația din țară era deosebit de tulbure, existând o serie de nemulțumiri, inclusiv în armată, care au generat anumite mișcări ostile guvernului, camarilei și regelui pentru situația dezastruoasă în care fusese adusă România prin grava ciuntire a teritoriului național, dar și prin presiunile din ce în ce mai insistente ale Reich-ului german asupra României.

Nemaiputând face față revoltei ce amenința să devină generală, mai ales după cedarea către Ungaria horthystă a părții de nord–est a Transilvaniei, regele Carol al II-lea, prin Valeriu Pop, a luat legătura cu Ion Antonescu pe care l-a primit în audiență la 3 septembrie 1940, rugându-l să formeze un nou guvern. Cum acesta șovăia să-i dea un răspuns, suveranul i s-a adresat: „Antonescu, nu poți refuza puterea. Tu ești un patriot. Numai ție pot să-ți las țara. Te-am considerat întotdeana ca ultima mea rezervă. Timpul tău a sosit"[57].

După consultarea șefilor principalelor partide politice, a altor personalități publice, aflând opinia unor generali, ofițeri și înalți demnitari cu privire la formarea unui nou guvern, de majoritate națională și când aproape toți interlocutorii s-au pronunțat „pentru demisia mai întâi a regelui și apoi vom vedea"[58], Antonescu i-a „solicitat" regelui abdicarea.

„Calvarul vieții mele"

La 6 septembrie 1940, Carol al II-lea a abdicat în favoarea fiului său Mihai, în vîrstă de aproape 19 ani, punând drept condiție ca prerogativele regale să fie preluate de Antonescu. Din acel moment, avea să afirme

Antonescu la proces (mai 1946)

generalul Antonescu, „a început adevăratul calvar al vieții mele“[59].

La 16 septembrie 1940, s-a anulat trecerea în poziția „în rezervă“, prin demisie și înaintarea la gradul de general de corp de armată a generalului de divizie Ion Antonescu.

Ca urmare a refuzului șefilor PNȚ și PNL de a participa la formarea noului guvern, conducătorul statului și-a constituit cabinetul cu sprijinul legionarilor (14 septembrie 1940), în care Ion Antonescu, președinte al Consiliului de Miniștri, deținea și portofoliul Ministerului Apărării Naționale, în timp ce Horia Sima deținea funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. În aceeași zi, România a fost proclamată „stat național legionar“[60].

Pe plan extern, politica guvernului s-a orientat tot mai mult spre Germania. În scurt timp (octombrie 1940), a fost adusă în România „Misiunea militară germană de instrucție“, iar la 23 noiembrie 1940[61] conducătorul statului român a aderat la Pactul tripartit. Apoi, în urma rebeliunii din 21–24 ianuarie 1941, au fost înlăturați legionarii din guvern. La 5 februarie 1941, generalul Antonescu a fost înălțat la gradul de general de armată.

Efortul conducătorului statului s-a îndreptat pentru asigurarea ordinii în țară, pregătirea unei armate moderne, mică, dar puternică, iar la 22 iunie 1941 România a intrat în război pentru reîntregirea teritoriului național, generalul de armată Antonescu primind comanda Grupului de armate „General Antonescu“.

A condus efectiv, în cadrul campaniei din est, operațiile pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, iar la 22 august 1941, prin Înalt Decret Regal, Ion Antonescu a fost înaintat la demnitatea de mareșal al României „pentru servicii aduse Patriei și Tronului pe câmpul de bătălie în conducerea războiului nostru pentru dezrobirea hotarelor de răsărit...“[62].

Absorbit de multiplele probleme în calitate de conducător al statului, s-a preocupat totuși de acțiunile militare în cursul războiului, până în momentul arestării, la 23 august 1944. Eforturile făcute, uneori de-a dreptul în adânc secret, după bătălia de la Stalingrad (iunie 1942–februarie 1943), de a se desprinde de Germania și a se alătura coaliției Națiunilor Unite, nu au dat rezultatul scontat.

După arestare, împreună cu alți membri ai guvernului său, a fost predat comandamentului sovietic (septembrie 1944) și deținut de autoritățile sovietice în apropiere de Moscova, apoi în teribila închisoare Lublianka (aprilie 1945–aprilie 1946). Anchetat zeci de zile în scopul obținerii de informații de către sovietici, a fost adus în România (aprilie 1946), compărând, ca principal acuzat, în mascarada juridică desfășurată, între 6–17 mai 1946, sub denumirea de „procesul marii trădări naționale“, ale cărui lucrări, culmea ironiei!, au început în Aula Școlii Superioare de Război, unde generalul militase de atâtea ori pentru spiritul de onoare, dreptate, cinste și demnitate națională. Condamnat la pedeapsa capitală, a refuzat să semneze cererea de grațiere și a fost executat la 1 iunie 1946, la Jilava, cu puțină vreme înaintea împlinirii vârstei de 64 de ani.

Pentru faptele sale de arme a fost distins cu numeroase ordine și medalii românești, dar și franceze, rusești, germane, engleze, italiene, belgiene, finlandeze, poloneze, iugoslave, spaniole

BOCET pentru ION cel fără de mormânt

„Dușmanii tăi și azi se tem
De-ngrozitoarea zi
Când vom ieși de sub blestem
Și te vom regăsi

IOANE fără de mormânt
Cuvânt fără coperți,
Din locul tragic und' te-au frânt
Încearcă să ne ierți

[...]

Așa a fost, va fi mereu,
Te căutăm cu dor,
Ion ești tu, **Ion** sunt eu,
Ion e un popor“.

(Fragment din poezia lui Adrian Păunescu, datată 1 septembrie 1988; apud ***Mareșalului Ion Antonescu, erou național, martir al neamului românesc***, [București], Ed. Europa Nova, 2000, p. 4)

etc. Printre cele mai importante decorații, amintim ordinele: „Steaua României" clasele IV și III; „Mihai Viteazul" clasele III, II, I; „Coroana României" clasele IV, III, Mare cruce; „Virtutea Aeronautică" toate clasele; „Carol I" în clasele de Cavaler și Mare Cruce; „Legiunea de Onoare" în gradul de Cavaler; „Sf. Mihail și Gheorghe" în gradul de comandor; „Crucea Neagră" în grad de ofițer; Marele cordon al Ordinului „Sf. Mauriciu"; Crucea de Cavaler al Ordinului „Crucea de Fier" clasele I, II, III, VI, VIII; „Marea Cruce cu Spadă" a ordinului „Trandafirul Alb"; „Polonia Restitua" clasele Mare Ofițer și a III-a; „Coroana Iugoslaviei" clasa Mare Cruce; „Cruce de Onoare" clasa I cu spade a Ordinului „Casei de Hohenzollern"; Marea Cruce de merit a „Ordinului Militar Ospitalier și Suveran a Sf. Lazăr" al Ierusalimului, pentru a consemna numai pe cele mai importante, fără a mai enumera medaliile de tot felul, primite ca semn al prețuirii activității, onestității și curajului său.

Personalitate militară de prim–rang, nu numai în ierarhia națională, dar și pe plan internațional, Ion Antonescu rămâne, prin deciziile sale politice, o figură controversată a istoriei României din secolul XX. Istorie care însă nu poate fi completă fără cunoașterea în detaliu a personalității de seamă a românilor care a fost și va rămâne Ion Antonescu.

Note

1. *Dicționar enciclopedic,* București, Ed. Enciclopedică, 1993, vol. I, p. 85; **2.** *De la Școala Superioară de Război la Academia de Înalte Studii Militare — Comandanți, profesori, absolvenți 1889–1995,* Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1995, p. 56; **3.** Arh. MApN, fond 3.024, dosar nr. 686, Foaia Calificativă pe anul 1904 a sublocotenentului Ion Antonescu, f. 4; **4.** Arh. MApN, fond 3.042, dosar 686, f. 4; **5.** V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *Plata și răsplata istoriei. Ion Antonescu militar și diplomat, 1914,* Iași, Imprimeria Institutului European, 1994, p. 9; **6.** Arh. MApN, fond 3.042, dosar 686, f.6; **7.** Ibidem, dosar, 686, Foaia Calificativă pe anul 1911; **8.** Ibidem, f. 6; **9.** V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolaescu, *op. cit.,* p. 9; **10.** Gh. Buzatu, *Istorie interzisă,* Craiova, Ed. Curierul Doljan, 1990, p. 564; **11.** V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *op. cit.,* p. 13; **12.** *Istoria militară a poporului român,* București, Ed. Militară, 1988, vol. V, p. 398; **13.** Înalt Decret nr. 3.064 bis, septembrie 1916. V. și V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *op. cit.,* p. 13; **14.** Lt.–col. Ion Antonescu, *Românii, originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor,* București, 1919, p. 31, 33; **15.** George Magherescu, *Antonescu purtătorul decorației de pe pieptul regelui,* în Gh. Buzatu, *op.cit.,* p. 75; **16.** Arh. MApN, fond 3.831, dosar nr. 489, 1917, poziția 233, f. 85; **17.** Arh. MApN, fond 3.024, dosar nr 686, f. 34; **18.** I.Gh. Duca, *Amintiri politice,* München, Ion Dumitru Verlag, 1981, vol. III, p. 104; **19.** George Magherescu, *op. cit.,* p. 63; **20.** *Antonescu. Mareșalul României și războaiele de reîntregire,* mărturii și documente coordonate și îngrijite de I.C. Drăgan, Veneția, Ed. Nagard, 1986, p. 77; **21.** Arh. MApN, fond 3.042, dosar 3.060, 1918, f. 217; **22.** V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *op.cit.,* p. 24; **23.** Lt–col. Ion Antonescu, *op.cit.,* p. 73–74; **24.** Arh. Naționale, București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 57, 1918–1921, f. 14; **25.** Lt.–col. Gheorghe Magherescu, *op. cit.,* p. 69; **26.** Arh. MAp, fond 5.540, dosar 2, f. 1–2; **27.** Ibidem, f. 38; **28.** V. Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *op. cit.,* p. 100; **29.** BCS [azi, BNR], fond Al. St. George, CXCVIII, dosar 3, passim; **30.** Gh. Magherescu, *Adevărul despre mareșalul Antonescu,* București, Ed. Păunescu, 1991, p. 144; **31.** Arh. MApN, fond 3.042, dosar nr. 686. Foaia Calificativă nr. 5.411 pe anul 1920 (perioada 20 martie–31 octombrie); **32.** Ibidem; **33.** „Monitorul Oficial", nr. 9, din 12 aprilie 1921, p. 338; **34.** Arh. MApN, fond 3.024, dosar nr. 686, f. 3; **35.** Ibidem, fila 5, Foaia Calificativă pe perioada 1 noiembrie 1920–31 octombrie 1921; **36.** V.Fl. Dobrinescu, *Relații româno–engleze. 1914–1933,* Iași, Ed. Universității, 1986, p. 28; **37.** Arh. MApN, fond 5.417, Anexa, dosar 352, passim; **38.** Ibidem, fond 3.042, dosar nr. 3.099, f. 244–245; **39.** „Monitorul Oficial", partea I, nr. 158, din 20 iulie 1927, p. 9.898; **40.** V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *op. cit.,* p. 46; **41.** Gh. Buzatu (coord.), *Titulescu și strategia păcii,* Iași,Ed. Junimea, 1982, p. 443; **42.** Arh. MApN, fond 3.042, dosar 686, Foaia calificativă pentru perioada 1 noiembrie 1927–31 octombrie 1928, f. 5; **43.** V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *op.cit.,* p. 47; **44.** „Monitorul Oficial", nr. 16, Adunarea Deputaților, 24 decembrie 1934, p. 277; **45.** Ibidem, p. 281; **46.** Arh. MApN, fond 948, dosar nr. 1.397, f. 49; **47.** Gh. Magherescu, *Adevărul despre mareșalul Antonescu,* p. 82; **48.** „Monitorul Oficial", nr. 18, Senatul, 13 decembrie 1934, p. 11–12; **49.** I. Ardeleanu, V. Arimia, *Ion Antonescu. Citiți, judecați, cutremurați-vă,* București, Ed. Tinerama, 1991, p. 39–40; **50.** „Monitorul Oficial", partea I, nr. 299, 28 decembrie 1937, p. 9.665–9.666; **51.** Arman Călinescu, *Însemnări politice, 1916–1919,* București, Ed. Humanitas, 1990, p. 312; **52.** *Antonescu. Mareșalul României și războaiele de neatârnare,* p. 502; **53.** Gh. Magherescu, *Adevărul despre mareșalul Antonescu,* p. 83; **54.** *Ibidem*; **55.** „Monitorul Oficial", nr. 74, 30 martie 1938, p. 1.628; **56.** Andreas Hillgruber, *Hitler, Koning Carol und Marschall Antonescu,* Wiesbaden, 1954, p. 74; **57.** Gh. Magherescu, *Adevărul despre mareșalul Antonescu,* p. 171; **58.** V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *op.cit.,* p. 64; **59.** *Antonescu. Mareșalul României și războaiele de reîntregire,* p. 504; **60.** I. Alexandrescu, I. Bulei, I. Mamina, I. Scurtu, *Enciclopedia partidelor politice din România, 1862–1994,* București, Ed. Mediaprint, 1995, p. 273; **61.** Col. dr. Octavian Burcin, lt.–col. Vladimir Zodian, Adrian Pandea, *Seniorii conflagrațiilor mondiale,* Arad, Ed. Viață Arădeană, p. 15; **62.** Decretul regal nr. 2.352, din 21 august 1941; apud V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *Plata și răsplata istoriei,* p. 132. ■

O „imagine" rusă a mareșalului Ion Antonescu

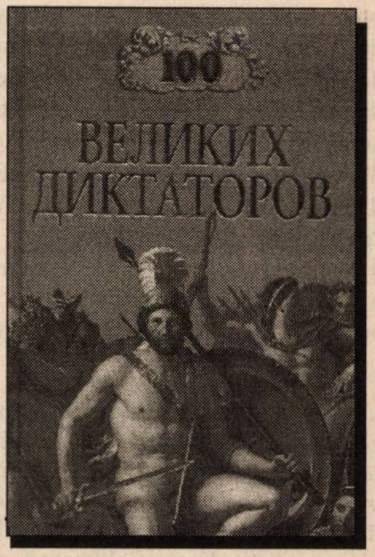

Editura moscovită „Vece" publică o captivantă și utilă serie de dicționare intitulată „100 de mari..." conducători de oaste, catastrofe, bătălii, muzee ale lumii, spioni etc. În această serie a apărut și un volum dedicat celor o sută de dictatori, considerați a fi cei mai de seamă din istoria universală (I. Musskii, ***Sto velikih diktatorov,*** *Moscova, Ed. Vece, 2000, 656 p.). Evident, ca orice selecție, ea este subiectivă, dar dincolo de orice obiecții ce pot fi aduse autorului, este de netăgăduit că în paginile cărții sale se găsesc biografiile celor mai importanți dictatori din antichitate și până în contemporaneitate. Faronul Ehnaton, Pisistrate, Sulla, Caesar, Ivan cel Groaznic, Lenin, Stalin, Hitler, Mao Zedong, Tito, Kim Ir Sen, Saddam Hussein sunt prezenți în paginile dicționarului.*

Doi români

În șirul celor o sută de dictatori celebri figurează și doi români: Ion Antonescu și Nicolae Ceaușescu. În rândurile de mai jos — având în vedere tematica numărului de față al „Dosarelor Istoriei" —, prezentăm articolul consacrat mareșalului (p. 411–418).

Articolul debutează cu o eroare: data de naștere a lui Ion Antonescu este indicată drept 25 iunie 1882, pe când, în realitate, ea este de 2/14 iunie 1882. Greșită este, de asemenea, și afirmația că ar fi participat, pe lângă înăbușirea răscoalei țăranilor din 1907, și la reprimarea răscoalei țărănești din 1918, care nu a avut loc.

Autorul susține că „în ajunul alegerilor din 1938, regele Carol al II-lea a vrut să creeze un guvern militar în frunte cu generalul Ion Antonescu, care ocupa o poziție proeminentă în armată, dar, ulterior, a renunțat la acest proiect deoarece s-a temut de relațiile acestuia cu Garda de Fier". Astăzi știm din jurnalul lui Carol al II-lea că, acceptându-l pe Ion Antonescu, în decembrie 1937, ca ministru al Apărării Naționale în guvernul Goga–Cuza, suveranul considera că e vorba de „o ultimă încercare cu acest ambițios instabil" (Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, ed. Marin Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, Ed. Silex, 1995, vol. I, p. 234). Este adevărat că Antonescu a fost menținut în guvernul Miron Cristea, care a inaugurat dictatura regală, și că paginile privind perioada 1 ianuarie–18 mai 1938 au fost rupte din jurnalul regelui, dar ni se pare puțin probabil ca suveranul să se fi gândit să-l utilizeze pe Antonescu drept pilon al noului regim, când omul de încredere al lui Carol al II-lea era Armand Călinescu. Antonescu a părăsit guvernul Miron Cristea la 29 martie 1938 și nu la 29 noiembrie 1938, adică în ajunul asasinării lui Codreanu.

O imagine rară, puțin cunoscută: mareșalul Ion Antonescu *(în dreapta)*, **sub pază militară sovietică, înainte de a părăsi teritoriul României în drumul spre detenția din URSS (septembrie 1944)**

România a pierdut Transilvania de Nord în urma celui de-al doilea arbitraj de la Viena (pentru români, dictatul de la Viena) și nu al primului arbitraj de la Viena (care a avut loc la 2 noiembrie 1938, când Germania și Italia au acordat Ungariei 12.000 kmp din teritoriul Cehoslovaciei), cum se afirmă în dicționarul lui T. Musskii.

Caracterizând regimul Antonescu, autorul scrie că „în interiorul țării a căpătat de îndată un caracter terorist. Încă din septembrie 1940, în România au fost create 35 de lagăre de concentrare și închisori. Spre deosebire de dictatura regală, regimul militaro–fascist nu a considerat necesar să păstreze fie și o aparență de parlamentarism. El a anulat funcționarea Constituției, lichidând toate drepturile cetățenești. Multe întreprinderi industriale au fost militarizate, muncitorii și funcționarii de acolo au fost supuși disciplinei militare, iar cei care o încălcau erau trimiși în fața tribunalelor militare".

Pe plan extern, regimul Antonescu a plasat România în orbita Berlinului. „La 4 decembrie 1940 — scrie I. Musskii —, a avut loc semnarea acordului româno–german pentru aplicarea planului pe zece ani de «colaborare economică» prevăzut de tratatul din 25 martie 1939. Acest acord a pus România în situația de sursă agrară și de materii prime a Germaniei hitleriste. Proprietățile burgheziei naționale române au fost acaparate de-a dreptul de către hitleriști. Au trecut oficial sub controlul german două din cele patru cele mai mari bănci din România. Diviziile germane, invitate de Antonescu, au ocupat România (...), la 22 iunie 1941, urmând Germania hitleristă, guvernul Antonescu a târât România în războiul împotriva URSS *(autorul nu menționează anexarea de către URSS a Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutul Herța, în 1940 — n.n.)*. După prima ofensivă victorioasă, hitleriștii au lăsat sub administrarea României teritoriul promis de la Bugul de Sud la Nipru. Această întinsă regiune a fost rebotezată «Transnistria», cu centrul la Odessa și declarată ca aparținând României" (p. 415–416).

O eroare hilară !

Eșecurile Wehrmacht-ului pe frontul de est l-au pus pe Ion Antonescu într-o situație deosebit de dificilă. El a încercat să ajungă în cooperare cu partidele „istorice" (PNȚ și PNL), la o înțelegere cu Marea Britanie și SUA. Antonescu, arată autorul, „a declarat că nu se va agăța de putere, ci că este gata să i-o cedeze lui Iuliu Maniu — liderul național–țărăniștilor — dacă acesta obține de la Aliații occidentali condiții acceptabile de pace" (p. 417).

„La 12 aprilie *(1944 — n.n.)*, guvernul sovietic a prezentat un ultimatum guvernului român, în care îi propunea să o rupă cu nemții și să înceapă lupta comună împotriva Germaniei fasciste în scopul restabilirii independenței și suveranității României. Antonescu a refuzat să încheie armistițiul" (*ibidem*).

La 23 august 1944, confruntat cu refuzul mareșalului de a încheia imediat armistițiul, regele Mihai a ordonat arestarea lui Ion și Mihai Antonescu. „După ce la Palat au fost convocați și arestați și alți miniștri, un detașament înarmat i-a dus pe dictator și pe miniștrii săi la o casă conspirativă a CC al PCdR, unde ei au fost deținuți până la remiterea lor comandamentului sovietic. Acesta nu i-a reținut pe prizonieri, acordând noului regim dreptul de a decide soarta foștilor conducători. Rămânând doi ani în închisoare, Antonescu a fost judecat de un tribunal comunist din România și executat la 1 iunie 1946" (p. 418).

În realitate, Ion Antonescu și ceilalți demnitari arestați împreună cu ei au fost preluați abuziv de sovietici și duși în URSS, unde au fost îndelungat interogați. La 22 februarie 1946, Gheorghe Tătărescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Externe, a solicitat ambasadorului sovietic la România, S.T. Kavtaradze, readucerea în România a lui Ion și Mihai Antonescu, cerere căreia Moscova i-a dat curs la 3 aprilie 1946 (*Vostocinaia Evropa v dokumentah rossiiskih arhivov*, sub. red. Galinei P. Murașko, Moscova–Novosibirsk, Ed. Sibirskii honograf, 1997, vol. I, p. 464).

412 100 ВЕЛИКИХ ДИКТАТОРО

новлению диктатуры. Король Кароль II в преддверии выборов 1938 года хотел создать военное правительство во главе с генералом Ионом Антонеску, занимавшим видное положение в армии. Но затем отказался от этой затеи, так как опасался его связей с фашистской организацией «Железная гвардия». В правительстве национал-христианской партии, созданном 29 декабря 1937 года, Антонеску занял пост военного министра.

Однако уже 10 февраля 1938 года был обнародован декрет Кароля II, в котором сообщалось, что правительство распускается и формируется «личное правительство» короля во главе с патриархом Мироном Кристей. Таким образом, в стране установился режим неприкрытой королевской диктатуры. Генерал Ион Антонеску сохранил свой пост в новом правительстве.

Принятая 24 февраля путем «плебисцита» Конституция узаконивала тоталитарный режим, ставила министров под контроль короля и фактически превращала парламент в совещательный орган.

В Европе тем временем ширилась германская агрессия. Генерал Антонеску после расчленения Чехословакии одним из первых в Румынии открыто потребовал переориентации на державы «оси».

В ноябре 1938 года румынский король предпринял поездку во Францию, Великобританию и Германию. Он поспешил заверить фюрера в своей искренней лояльности. Еще до того, как Кароль II покинул Англию, железногва

Să mai notăm, la capătul acestor rânduri, o eroare pe cât de inexplicabilă, pe atât de hilară a autorului (dar, în egală măsură, și a casei editoriale) din Moscova: după cum se vede și din reproducerea de mai sus, textul referitor la **mareșalul** Ion Antonescu este ilustrat, la p. 412, cu... fotografia lui Ion Antonescu, numai că acesta este nimeni altul decât actualul **secretar de stat**, cu același nume, din cadrul ministerului nostru al Culturii și Cultelor!!! Cum s-o fi ajuns, oare, la această — să-i spunem doar așa — eroare? Nu avem nici o explicație plauzibilă. În orice caz, în ciuda perfectei potriviri de nume între personalități atât de diferite și aparținând unor vremuri complet diferite, între **mareșal** și **„Marshal"** (denumire a unei cunoscute firme românești de turism, inițiată de înaltul funcționar ministerial de azi) nu este decât o legătură pur simbolică... ■

Mircea TOMȘA

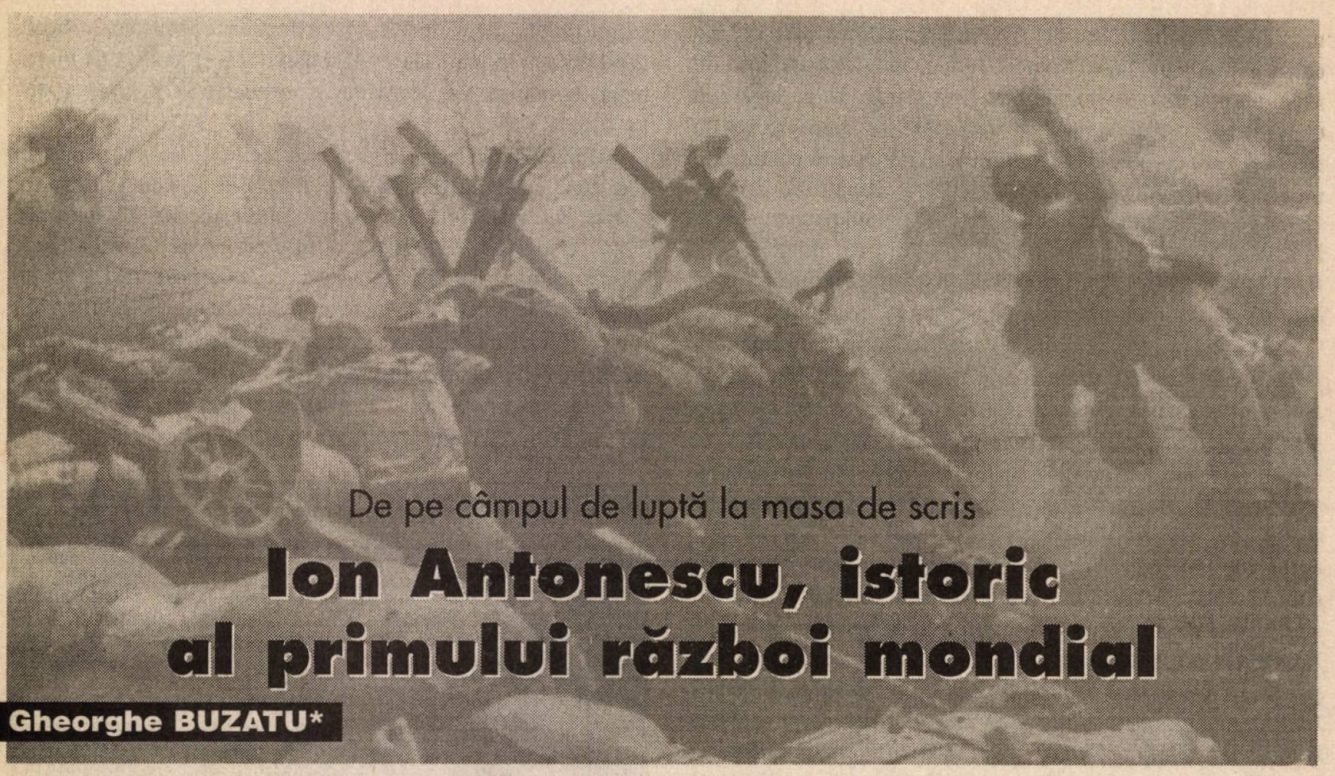

De pe câmpul de luptă la masa de scris

Ion Antonescu, istoric al primului război mondial

Gheorghe BUZATU*

Numai în ciuda aparențelor, posteritatea mareșalului Ion Antonescu este, astăzi, amenințată.

O recentă ordonanță de urgență, purtând numărul 31, din 13 martie 2002, și publicată în „Monitorul Oficial", la 28 martie 2002, de când a devenit efectivă, a declanșat ceea ce s-ar putea numi „antonesciada", în sensul inaugurării unei noi prigoane care, în imposibilitate de ceva efectiv, violentează memoria celui de-al treilea mareșal al României, înfăptuindu-se demolarea busturilor din toată țara, redenumirea unor străzi și bulevarde, interzicerea unor asociații purtându-i numele, „echilibrarea" publicațiilor consacrate fostului Conducător al statului român din 1940–1944, reinventarea acuzațiilor de „criminal de război" și făptuitor al holocaustului brun, frecvent formulate în ultima vreme, dar niciodată dovedite. Totul este inutil însă, întrucât, desigur, mareșalul Antonescu va „supraviețui" și de această dată. Nici o lege nu-i poate atinge posteritatea. Din momentul execuției sale, la 1 iunie 1946, **Antonescu aparține Istoriei și istoricilor**, în exclusivitate, de vreme ce politicienii români și învingătorii din 1945 au dovedit că n-au știut ce să facă cu Antonescu decât să-l asasineze...

De regulă, atunci când se vorbește despre Antonescu, se fac referiri la epoca celui de-al doilea război mondial. Este un lucru de înțeles, dar care nu explică rațiunea pentru care activitatea-i anterioară anului 1940 este prea adesea ignorată. Cu excepția unor contribuții importante (V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, Larry Watts, Horia Dumitrescu ș.a.), perioada primului război mondial este, în genere, puțin acoperită sub raport istoriografic.

Este și motivul pentru care, în continuare, îmi propun să insist asupra unui studiu de-al lui Ion Antonescu, care, cu puține excepții, s-a bucurat de mai mică atenție, în raport, să zicem, cu scurta *Istorie* a românilor, din 1919, care a beneficiat de mai multe ediții.

Trebuie să consemnez că, în calitatea de șef al Secției Operații al Marelui Cartier General Român între 1916 și 1919, Ion Antonescu s-a aflat între persoanele cele mai avizate să stăruie asupra evenimentelor militare din perioada de referință. Studiul — intitulat **„Rezumat asupra acțiunii României în Războiul cel Mare"** — a fost redactat, probabil, în 1926, cuprinzând exact 25 de pagini dactilografiate.

Nici întârziată, nici împiedicată

Surprinzând dificultățile evoluției României înainte de 1914, în context general european, colonelul Ion Antonescu a intuit, cu justețe, că „ziua unirii politice a tuturor românilor nu mai putea întârzia și nici nu mai putea fi împiedicată". În funcție de acest obiectiv, România și-a ales aliații de război, în condiții extrem de dificile, sub mari presiuni, de la 1914 la 1916. În august 1916, s-a semnat tratatul cu Puterile Antantei și, consideră Antonescu, din ziua în care aliații au recunoscut drepturile și interesele noastre, „întreaga

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din Craiova; director al Centrului de Istorie și Civilizație Europeană, Iași

naţiune română, în unanimitate, a arătat, cu un gest energic, trupul în care trebuia să se înfigă baioneta soldatului român". Cel mai important şi „ultimul punct" al „programului istoric" al României — **unirea tuturor românilor** — începea să se realizeze. Acest program, moştenire a lui Mihai Viteazul, fusese urmărit „fără întrerupere", de la 1600–1601. Prima perioadă a războiului României s-a consumat în succese şi eşecuri, încheiată cu retragerea în Moldova, în decembrie 1916. Rezultatele campaniei erau — în viziunea specialistului militar — „dezastruoase", pierzându-se trei sferturi de ţară, Capitala, petrolul, vitele şi depozitele de cereale, 400.000 din cei 650.000 de oameni care formaseră trupele de operaţii. Iarna din 1916/1917 a fost aceea a „refacerii", în condiţii extraordinar de dificile atât pentru armată, cât şi în spatele frontului. S-a produs, în context, şi revoluţia rusă, cu rezultate dezastruoase pentru români, în primul rând. În acele condiţii survine, în vara lui 1917, ofensiva germană, stopată la Mărăşeşti, unde s-a desfăşurat „cea mai vestită şi mai glorioasă dintre luptele care au avut vreodată loc pe frontul românesc (...) Soldaţii s-au luptat pe viaţă şi pe moarte; a fost aproape un masacru. Românii au avut 30.000 de morţi şi tot atâţia răniţi. Pierderile germanilor n-au fost niciodată cunoscute (...)". Rezultatul a fost pe măsură: Comandamentul german a refuzat străpungerea frontului de la Porţile Moldovei! Dar, în schimb, după Mărăşeşti, „duşmanul a renunţat definitiv să lupte pe frontul românesc", el „a început, cu ajutorul ruşilor, o acţiune criminală de distrugere morală". Scopul n-a fost atins: **„Soldatul român a rămas neclintit la postul său. Disciplina, atunci şi acum, a rămas aceeaşi. Spiritul de sacrificiu, devotamentul faţă de rege şi dragostea de patrie nu au făcut decât să crească"**. După defecţiunea Rusiei, în 1917, România, rămasă „complet singură şi fără nici o posibilitate de a fi aprovizionată de Aliaţi", a fost împinsă către „un sfârşit tragic". Au urmat calvarul armistiţiului şi al Păcii separate cu Puterile Centrale. Războiul se încheia, în acea fază, cu un bilanţ tragic: 700.000 de morţi, din care 300.000 de morţi pe front şi 400.000 seceraţi de epidemii, dintre civili, adică 10% din populaţia ţării, cifra reprezentând „limita maximă a sacrificiilor pe care le-a făcut vreodată un popor în timpul unui război". Pentru aliaţii României, războiul se va termina la 11 noiembrie 1918, dar campania trupelor române va continua împotriva trupelor bolşevice, în Basarabia, şi contra Ungariei lui Béla Kun, care a încercat să ocupe Transilvania. Această ultimă acţiune a fost finalizată la 4 august 1919, cu peste 11.000 de morţi şi răniţi.

Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, ***Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)***, Bucureşti, Ed. Paideia, [1999], 685 p. + 23 pl. (seria „Istorii"; a se vedea, pentru anii 1940–1944, cap. XVI–XVIII, p. 365–486, datorate autorului rândurilor de faţă)

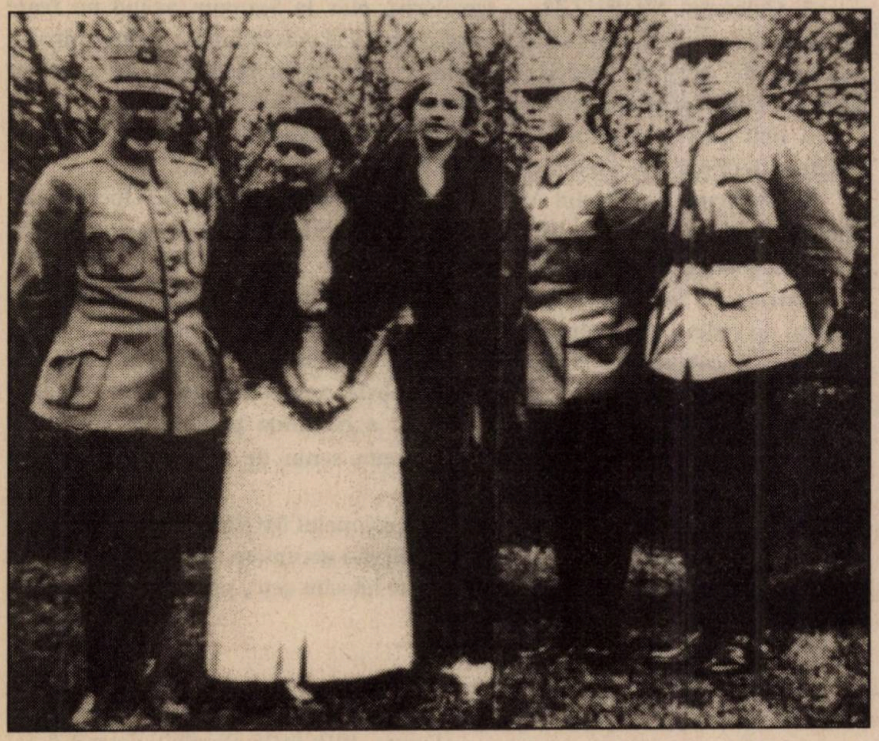

Ion Antonescu *(al doilea din dreapta)* **la începutul carierei militare**

„**Rezumatul...**" din 1926 al colonelului de atunci Ion Antonescu prezintă, nu mai este nevoie să insistăm, un mare interes, din multiple puncte de vedere, având în atenţie, îndeosebi, experienţa militară a autorului şi cariera sa ulterioară — ascensiunea până la rangul de mareşal al României, asumarea funcţiei de prim–ministru şi a postului de Conducător al Statului în cursul celui de-al doilea război mondial. ■

documente și mărturii: Ion Antonescu văzut de contemporani

1. „Extrem de muncitor, de o mare valoare militară“

Valeriu Fl. DOBRINESCU*

Șef de stat major al Misiunii Berthelot, colonelul Victor Pétin l-a cunoscut pe Ion Antonescu în timpul campaniilor din Moldova din anii 1916–1917. Pétin ne-a lăsat opiniile asupra șefului Biroului Operațiilor din MCG român, într-o lucrare memorialistică (Général Pétin, *Le drame roumain. 1916–1918,* préface du général Weygand, Paris, Payot, 1932, p. 60). În anii '20, avansat la gradul de general, V. Pétin a reprezentat interesele Republicii Franceze la București, în calitate de atașat militar (12 aprilie 1919–19 februarie 1923).

Calități și defecte

Reproducem, în continuare, două documente, care au în prim–plan personalitatea lui Ion Antonescu, așa cum a fost sesizată de ofițerul superior francez. Primul document, din 1920 — aflat în Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe al Franței și redat aici în întregime —, ne arată că ofițerul român era un potențial candidat la postul de atașat militar la Paris. Al doilea document, din 1922— depistat de noi la Centrul Arhivelor Diplomatice de la Nantes și din care redăm largi fragmente, traduse de Jacqueline Enache —, reprezintă opinii asupra celui care, în perioada 30 august 1922–1 ianuarie 1923, a ocupat postul de atașat militar al României la Paris. De subliniat că V. Pétin vedea la Ion Antonescu, pe lângă marile calități cu care acesta era înzestrat, și unele defecte ce aparțin, se poate spune, naturii umane.

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din Craiova

„LEGAȚIA FRANȚEI — București, 30 martie 1920
Generalul
Atașat Militar
Nr. 2.154

Generalul PÉTIN, atașatul militar în România, către domnul ministru de Război Biroul 2 — PARIS

Am onoarea de a vă înștiința că înlocuirea colonelului IONESCU MUNTE [?], atașatul militar actual al României la Paris, trebuie să fie considerată iminentă.

Există trei candidați:

1. Colonelul SUTZU, cavalerist elev la Saint–Cyr și la Saumur, foarte bogat, foarte bine văzut de generalul Averescu. A fost atașat militar la Paris în timpul neutralității românești, din momentul intrării României în război până în iunie 1917. Spirit superficial, ușor, inteligență medie, nici un fel de energie militară.

Foarte francofil, din acest punct de vedere oferă toate garanțiile.

2. Colonelul MORUZZI — cavalerist, elev la Saumur, având un frate angajat voluntar în Franța în timpul războiului și ucis în luptă ca ofițer într-un regiment de cavalerie pedestră, puțin înainte de armistițiu. Este suficient pentru a reliefa sentimentele francofile ale colonelului MORUZZI.

A luat parte realmente la războiul din România și s-a distins în lupte. Foarte bun ofițer, deși nu are o cultură militară prea profundă.

3. Locotenent–colonelul ANTONESCU — șeful Biroului de Operații din Marele Cartier General în timpul războiului. Omul de încredere și eminența cenușie a generalului PREZAN.

Extrem de muncitor, de o mare valoare militară și foarte potrivit, din punctul de vedere al românilor, să dețină cu succes astfel de funcții.

Dar lt. colonelul ANTONESCU este extrem de orgolios în ceea ce-l privește și în ceea ce privește țara sa, este șovin, xenofob și sunt convins că, în nici un fel, nu putem conta pe el pentru a continua politica de apropiere militară franco–română și să primim vreun semn de recunoștință pentru serviciile făcute [de Franța României].

Pe scurt, sunt de părere a-l susține pe colonelul MORUZZI, care este mai inteligent decât SUTZU și la fel de francofil, să-l acceptăm totuși pe SUTZU — să manifestăm cea mai mare rea voință și să folosim orice pretext pentru a nu-l accepta pe lt. colonel ANTONESCU.

[Semnat]: **Pétin“.**

(Ministerul de Externe al Franței, Arhivele Diplomatice, Europa. 1918–1925, România, dosar 9, f. 51)

„GENERALUL ATAȘAT MILITAR ÎN ROMÂNIA
nr. 5.485/S.

București, 21 iulie 1922

Generalul PÉTIN, atașat militar la Legația Franței în România, către domnul ministru de Război, Statul Major al Armatei
Biroul 2 — Misiuni, Paris

Informații despre colonelul ANTONESCU, noul atașat militar al României în Franța.

Ministerul Afacerilor Străine [al României] a comunicat ministrului nostru la București că colonelul SUTZU trebuie să plece în concediu pe durată nedeterminată și că va fi înlocuit în post de colonelul ANTONESCU.

Guvernul român solicită asentimentul guvernului francez pentru această desemnare. Dl DAESCHNER, consultat, a furnizat Afacerilor Externe avizul favorabil.

Iată informațiile despre colonelul ANTONESCU.

Născut în 1882 (40 de ani).

Ofițer de cavalerie.

Sublocotenent, în1904.

Căpitan, în 1913.

Locotenent–colonel, în 1917.

Brevetat de Statul Major.

Războiul [primul război mondial] l-a găsit pe căpitanul Antonescu la Statul Major al Armatei 4, comandată în acel moment de generalul PREZAN. Și-a urmat șeful, și destinul acestuia, mai întâi, la Statul Major al Armatei de Nord (apărarea Carpaților Moldovei), apoi la Statul Major al Armatei 1 (bătălia Bucureștilor).

Mergând să preia comanda operațiunilor într-un moment atât de critic, intrând în bătălie pentru apărarea Capitalei sau, cel puțin, pentru salvarea onoarei, generalul PREZAN a dat dovadă de o mare abnegație și de un mare spirit de sacrificiu. Șansele de succes erau reduse. El l-a făcut pe căpitanul ANTONESCU adjunctul său personal, în fapt șeful Biroului său de Operații. La puțin timp după aceea (decembrie 1916), generalul PREZAN devenea șef al Statului Major General (în fapt, comandant al armatei române) iar ANTONESCU a fost numit comandant și șef al Biroului Operații.

De-a lungul întregului an 1917 și pînă la semnarea păcii de la București (aprilie 1918), comandantul ANTONESCU a continuat să exercite aceste funcții, dar, în realitate, el le-a depășit cu mult. Locuind la generalul PREZAN, trăind alături de el, ANTONESCU a exercitat asupra stării de spirit a șefului său o incontestabilă influență. O datora devotamentului său, patriotismului său înverșunat, extraordinarei sale puteri de muncă.

Odată pacea semnată [prin Tratatul de la Buftea–București], generalul PREZAN, chiar de a doua zi, a trecut în retragere, iar ANTONESCU a intrat în umbră. A revenit împreună cu șeful său atunci când România și-a reluat locul de partea Aliaților, la sfârșitul campaniei, PREZAN fiind din nou numit comandant–șef.

Tot în calitate de șef al Biroului Operații, [Antonescu] a condus operațiile românești împotriva Ungariei [în 1919]. Ne reamintim câte susceptibilități și câte ofense a provocat în rândurile Aliaților această campanie, guvernul român arătându-se profund jignit iar dl BRĂTIANU [I.I.C. Brătianu] a părăsit puterea cu zarvă și lăsându-i urmașului și înlocuitorului său, generalul VĂITOIANU, misiunea de a rupe cu Aliații. România, totuși, a dat înapoi în fața ultimatumului Aliaților și a semnat Tratatul de la St. Germain, sub guvernul VAIDA–VOEVOD, căruia, în scurt timp, i-a urmat guvernul AVERESCU [martie 1920].

Revenirea generalului AVERESCU la putere a avut drept efect plecarea imediată a generalului PREZAN, care a trecut într-o retragere din care nu a mai revenit niciodată.

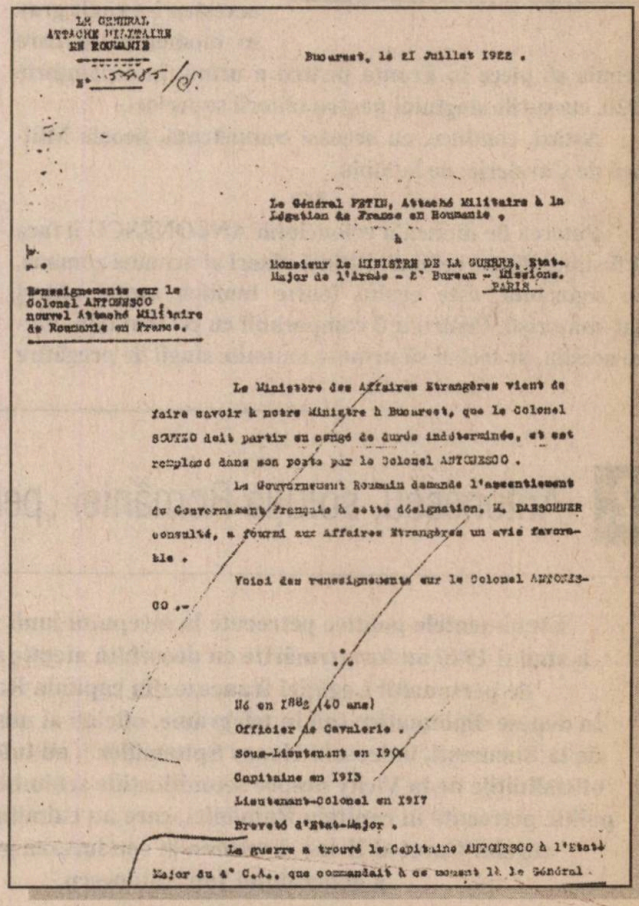

LE GENERAL
ATTACHE MILITAIRE
EN ROUMANIE

N° 5485 /S.

Bucarest, le 21 Juillet 1922 .

Le Général PETIN, Attaché Militaire à la Légation de France en Roumanie ,

à

Monsieur le MINISTRE DE LA GUERRE, Etat-Major de l'Armée - 2e Bureau - Missions.
PARIS

Renseignements sur le Colonel ANTONESCO nouvel Attaché Militaire de Roumanie en France.

Le Ministère des Affaires Etrangères vient de faire savoir à notre Ministre à Bucarest, que le Colonel SUTZO doit partir en congé de durée indéterminée, et est remplacé dans son poste par le Colonel ANTONESCO .

Le Gouvernement Roumain demande l'assentiment du Gouvernement Français à cette désignation. M. DAESCHNER consulté, a fourni aux Affaires Etrangères un avis favorable .

Voici des renseignements sur le Colonel ANTONESCO .-

Né en 1882 (40 ans)
Officier de Cavalerie .
Sous-Lieutenant en 1904
Capitaine en 1913
Lieutenant-Colonel en 1917
Breveté d'Etat-Major .

La guerre a trouvé le Capitaine ANTONESCO à l'Etat Major du 4e C.A., que commandait à ce moment là le Général

Prima filă a documentului reprodus aici

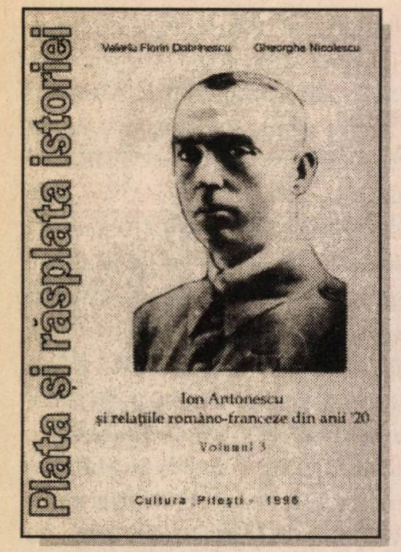

V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, ***Ion Antonescu și relațiile româno–franceze din anii '20***, Pitești, Ed. Cultura, 1996, 173 p. (seria „Plata și răsplata istoriei", 3)

ANTONESCU dispărea în același timp. De fapt, el nu putea să-i supraviețuiască lui Prezan. Destinul său fericit suscitase prea multă gelozie, dar și asprimea lui de caracter, încrederea excesivă pe care o are în propria-i judecată l-au deservit în mare măsură. Dispus prea puțin să asculte sfaturi, răsfățat de o ascensiune prea rapidă, el a fost obligat să caute liniștea și uitarea. A fost trimis la Școala de Cavalerie, a cărui comandă a preluat-o. Un accident ecvestru l-a rănit grav în momentul în care trebuia să plece în Franța pentru a urma, în septembrie 1920, cursurile stagiului pentru ofițerii superiori.

Astăzi, conduce, cu aceeași competență, Școala Militară de Cavalerie, de la Sibiu.

***

Puterea de muncă a colonelului ANTONESCU îl face să fie unul dintre cei mai distinși ofițeri ai armatei române. Cu siguranță, este egalul foarte bunilor noștri ofițeri stat–majoriști. Pentru a fi comparabil cu cei mai buni dintre aceștia, ar trebui să urmeze anumite stagii de pregătire care îi lipsesc și să trăiască în atmosfera marilor noastre State Majore de la Paris.

Funcțiile pe care guvernul român i le va încredința nu vor întârzia să îi dea mijloacele necesare pentru a se completa în mod fericit. Colonelul ANTONESCU merită să fie înconjurat de multă atenție și grijă. Din mâinile lui, problemele vor dobândi un alt impuls decât din cele ceva mai puțin experte ale colonelului principe SUTZU. Colonelul ANTONESCU trebuie să fie tratat, totodată, cu multă prudență. Nu este de încredere.

Chiar dacă a apreciat la justa lui valoare, alături de generalul PREZAN, ajutorul Franței și al Misiunii Berthelot, recunoștința sa față de noi nu a fost sub nici o formă consimțită.

Să fi suferit orgoliul său? El și-ar fi dorit ca România să nu aibă nevoie de nimeni.

Prin urmare, nu trebuie niciodată uitat că, în ciuda aparențelor de curtoazie, el păstrează față de noi o susceptibilitate extremă și o recunoștință încă și mai atenuată.

Cum nu trebuie uitat că el este profund devotat guvernului BRĂTIANU și șefului acestuia. Este, de altfel, în unele privințe, un lucru excelent, întrucât atunci când s-ar dori să i se facă cunoscute dlui Brătianu satisfacția sau nemulțumirea noastră, putem fi siguri că cuvintele noastre vor fi transmise [de Antonescu] **fără menajamente.**

Inteligență foarte experimentată, brutalitate și duplicitate, un mare orgoliu, o voință feroce de a reuși — acestea sunt, împreună cu o extremă xenofobie, caracteristicile marcante ale acestei curioase figuri.

ANTONESCU merită un loc aparte în armata română. [...]".

(Centrul Arhivelor Diplomatice de la Nantes, Legația București, Seria A, dosar 235) ■

2. Antonescu, soluția României „pentru a ieși din haosul în care se află"

Evenimentele politice petrecute la începutul lunii septembrie a anului 1940 au fost urmărite cu deosebită atenție și îngrijorare de personalul Legației franceze din capitala României. În depeșe diplomatice sau în telegrame, oficiali ai misiunii franceze de la București, îndeosebi Henry Spitzmüler [1], au informat detaliat oficialitățile de la Vichy despre semnificațiile schimbărilor de ordin politic petrecute în capitala României, care au culminat cu abdicarea regelui Carol al II-lea și venirea la conducerea guvernului a generalului Ion Antonescu.

Furia românilor

Prima relatare pornită către Vichy datează din 4 septembrie 1940, ora 12.00, când Henry Spitzmüler, consilierul Legației franceze, informa despre demisia cabinetului Ion Gigurtu și însărcinarea generalului Ion Antonescu de către regele Carol al II-lea de a constitui noul guvern [2]. Spitzmüler vedea drept principala cauză în căderea cabinetului Ion Gigurtu „furia provocată la români

Ion Antonescu și „Garda de Fier". Pe marginea prăpastiei (21–23 ianuarie 1941), ed. de Serafim Duicu, Tg. Mureș, Casa de editură ROM–EDITION, 1991, 2 vol.

de arbitrajul de la Viena", diplomatul francez opinând că puținii partizani ai lui Gigurtu s-au „desolidarizat de el", sperând să se sustragă „responsabilității unui acord considerat drept **funest**" [3] *(subl. ns.)*.

Cât privește persoana a fi desemnată premier, Spitzmüler o considera „o puternică personalitate" [4], unul dintre realii „generali de valoare" ai României de atunci. Spitzmüler deținea informații potrivit cărora Ion Antonescu avea simpatii „pentru Garda de Fier", el nefiind însă membru al acestei formațiuni. Suveranul nu l-a consultat pe general, iar atunci când a făcut-o întâlnirea lor a fost „furtunoasă", Ion Antonescu opunându-se constant unei „colaborări inevitabile cu Roma și Berlin" [5].

De asemenea, în vara anului 1940, Ion Antonescu se pronunțase **„pentru rezistență, la nevoie armată,** la revendicările teritoriale ruso–ungare și bulgare" *(subl. ns.)* [6].

Noua formulă politică, aprecia diplomatul francez, nu părea de natură „să modifice situația internațională a țării" [7] de atunci.

Dacă pe plan extern, o rezistență a României atunci i se părea diplomatului francez „fără obiect", pe plan intern prezența generalului Ion Antonescu, care se bucura „de stima și încrederea generală" [8], era susceptibilă „de a potoli opinia dezorientată, de a relua în mâini armata" [9]. Totodată, la 4 septembrie 1940, Spitzmüler reamintea despre „sentimentele destul de favorabile ale noului șef de guvern" [10] față de Franța.

Persoana noului șef de guvern va reveni, de mai multe ori, în corespondența diplomatică a lui Spitzmüler. La 5 septembrie 1940, Spitzmüler amintea autorităților de la Vichy că, de mai mulți ani, Ion Antonescu se opusese, „cu îndrăzneală, la politica personală a regelui Carol al II-lea", motiv pentru care a fost încarcerat și că, mai înainte cu câteva săptămâni, atrăsese atenția că, în lipsa unor schimbări de oameni și de metode, va urma „prăbușirea României și căderea monarhului" [11]. Spitzmüler reamintea, ceea ce francezii cunoșteau, că generalul Ion Antonescu poseda „energia și caracterul care au lipsit tuturor succesorilor lui Armand Călinescu" [12], de strânsa lui prietenie cu N. Titulescu și Stelian Popescu, de „respectul pentru puterea Angliei" și „disprețul pentru Italia" [13]. Diplomatul francez credea că francofilia generalului Antonescu „părea, din nefericire, zdruncinată de înfrângerea noastră *(a francezilor, n.n.)* și el este prea conștient de împrejurările momentului pentru a încerca să facă față Germaniei" [14].

Henry Spitzmüler evidenția calitățile de bun organizator ale generalului Ion Antonescu care, credea el, **„vor fi prețioase României pentru a ieși din haosul în care ea se află"** [15]. Lectura și analiza documentelor diplomatice franceze de la începutul lui septembrie 1940 ne-au permis consemnarea aprecierilor și concluziilor ce urmează.

Singura posibilitate, ultima soluție

Criza politică de la începutul lunii septembrie 1940 s-a terminat printr-o „lovitură de stat" [16], care, opina Spitzmüler, nu era de neașteptat, câtă vreme regele Carol al II-lea a recurs pentru rezolvare la generalul Ion Antonescu. Această împrejurare devenea, după aprecierea aceluiași Spitzmüler, „singura posibilitate politică și ultima soluție a țării" și ea a adus pe suveran, după o noapte de negocieri febrile, la acceptarea „condițiilor draconice" [17] puse de general. Ion Antonescu a obținut suprimarea completă a vechiului regim prin suspendarea Constituției și dizolvarea corpurilor legiuitoare. Noul șef de guvern era investit cu puteri absolute „pentru conducerea statului român" [18] și nu lăsa regelui decât atribuții limitate. Spitzmüler reproducea fragmente din proclamația adresată poporului român de generalul Ion Antonescu și insista asupra paragrafelor în care se sublinia că „nu

Ion Dumitriu–Snagov, ***România în diplomația Vaticanului 1939–1944,*** București, Ed. Garamond, 1991, 238 p. (v. subcapitolele „Protejarea evreilor", p. 142–184, și „Asistența prizonierilor de război", p. 185–213)

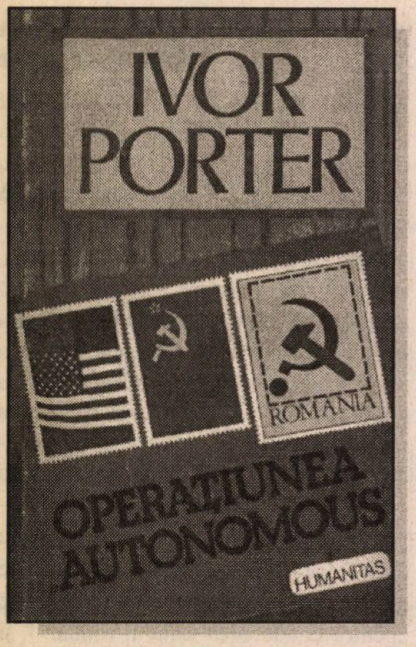

Ivor Porter, ***Operațiunea „Autonomous". În România pe vreme de război***, trad. de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Ed. Humanitas, 1991, 336 p.

era vorba de un nou guvern, dar de un regim nou (...), un trecut dur și grav se termină (...). Dar astăzi noi trebuie să salvăm statul și națiunea (...)"[19].

Abdicarea regelui Carol al II-lea a urmat după desemnarea ca prim–ministru a lui Ion Antonescu. Spitzmüler deținea informații despre întrevederea suveranului cu Ion Antonescu, care a precedat actul abdicării. El cunoștea rolul jucat de Valer Pop și Stelian Popescu în grăbirea desemnării ca premier a lui Ion Antonescu. Carol al II-lea s-a arătat, mai întâi, „intratabil" și numai după lungi și presante insistențe telefonice ale lui Stelian Popescu a sfârșit prin a ceda[20]. Spitzmüler anunța aceste detalii superiorilor săi la 6 septembrie 1940, ora 15.00. Generalul Ion Antonescu sosise la Palatul Regal în 6 septembrie, la ora 5 dimineața, și a refuzat să strângă mâna lui Carol al II-lea. Mai apoi, a avut o întrevedere de douăzeci de minute, singur cu regele, și i-a cerut imperativ acestuia să abdice în favoarea fiului său, Marele Voievod Mihai, și să plece imediat din țară.

Regele i-a solicitat interlocutorului său să îi lase tronul, nu contează în ce condiții. Tulburat, generalul a cerut un moment de reflecție și, după ce s-a retras un moment, a revenit și a prezentat regelui textele documentelor care au făcut obiectul abdicării[21]. Momentul abdicării a fost premeditat de mai multe acțiuni, îndeosebi gardiste, care au avut loc la București[22], acestea fiind mai puțin sângeroase decât cele desfășurate la Constanța și Brașov. La ora 12.30, diplomatul francez anunța că regele Carol al II-lea a abdicat și a părăsit „într-un sentiment general de ură și dispreț"[23].

Reacția opiniei publice, a principalilor lideri ai partidelor politice față de schimbările produse la începutul lui septembrie 1940 a fost una favorabilă. Spitzmüler observa, cu temei, că fostului rege i se „imputa, cu putere, responsabilitatea esențială în dezmembrarea țării".[24] La 7 septembrie, diplomatul francez venea cu detalii privind reacția populației române față de evenimente. El observa că aceasta, în ansamblul ei, privise evenimentele „cu pasivitate", dar și-a arătat „satisfacția la răsturnarea și plecarea lui Carol al II-lea"[25]. Diplomatul francez sesiza atacurile „de o rară violență"[26] ale ziarelor care, nu cu multă vreme înainte, îl comparau pe rege cu împăratul Traian sau cu Ludovic al XIV-lea, și insista asupra articolelor prezentate în publicațiile legionare „Porunca Vremii" și „Buna Vestire".

La 10 septembrie 1940, autoritățile de la Vichy au fost informate detaliat despre opiniile ziarelor italiene față de abdicarea regelui Carol al II-lea, toate tratându-l „fără milă pe ex–suveran"[27]. „În istoria românească, scria «La Stampa», Carol va rămâne drept o figură politică versatilă și fatală. Această fatalitate își află sursa într-o ambiție politică amestecată de contradicții politice (...). Este cu adevărat tragică, deoarece, în circumstanțele dramatice ale momentului, ex–suveranul a trebuit să recurgă la fiul pe care l-a detronat, un tânăr în care, prea de multe ori, el a simțit un judecător și un consilier pe care nu l-a ascultat niciodată"[28].

O problemă importantă abordată în depeșele sale diplomatice de către Spitzmüler este aceea a legăturilor generalului Ion Antonescu cu Garda de Fier, a rolului pe care aceasta din urmă l-a jucat în precipitarea abdicării regelui Carol al II-lea. Încă de la 4 septembrie 1940, Spitzmüler anunța că legionarii „fac legea"[29], el având în vedere și acțiunile desfășurate de Garda de Fier la București, Constanța și Brașov, „care au vrut să marcheze opoziția lor ardentă la orice cedare teritorială"[30]. În afară de acest obiectiv, Spitzmüler amintea că

Mircea Ciobanu, ***Convorbiri cu Mihai I al României,*** București, Ed. Humanitas, 1991, 335 p. (v., printre altele, p. 139–166)

materialele de propagandă ale Gărzii de Fier vizau abdicarea regelui Carol al II-lea și întărirea legăturilor cu Axa[31]. Oficialul francez nu excludea ca această agitație să fie atribuită agenților germani în scopul de a furniza Reich-ului un motiv în plus pentru o eventuală intervenție[32] și amintea între numele principalilor ațâțători pe acela al lui Horia Sima. La 4 septembrie 1940, Spitzmüler vorbea de „intrigile, mai mult sau mai puțin voalate"[33], ale Germaniei în precipitarea evenimentelor din capitala României. Diplomatul francez avea cunoștință despre rolul jucat de Valer Pop în desemnarea generalului Ion Antonescu ca premier și asupra faptului că acesta ar fi obținut un consimțământ scris aprobator din partea ambasadorului german, Fabricius[34]. El nu excludea o înțelegere a lui Ion Antonescu cu Horia Sima, care, prin acțiuni comune, să grăbească decizia regelui de a abdica[35]. Totodată, Spitzmüler observa, cu temei, că „Proclamațiile" lui Ion Antonescu sunt automat urmate de declarațiile lui Horia Sima, ele arătând „divergențele care, sub un acord aparent, separă pe cei doi oameni"[36].

Eliminarea vechilor tare

În timp ce generalul recomanda „calm și ordine la toți românii și legionarilor, în special", Sima „exalta la oamenii săi orgoliul victoriei și le făcea noi promisiuni"[37], ceea ce va dăuna programului urmărit de Ion Antonescu.

Încă de la începutul investirii sale, generalul Ion Antonescu a avut mari dificultăți în formarea noului guvern. La 4 septembrie 1940, Spitzmüler considera că aceste dificultăți erau cauzate de faptul că „personalul politic existent era uzat și compromis"[38]. Singurul nume pomenit de el era acela al profesorului Gheorghe I. Brătianu, care ar fi urmat să primească conducerea Externelor; „fără a fi considerat ca francofob— sublinia Spitzmüler —, șeful fostului Partid Liberal nu este mai puțin un germanofil confirmat"[39]. De la început, Ion Antonescu a procedat la o îndepărtare a persoanelor care compromiseseră regimul carlist; la 5 septembrie, Spitzmüler anunța Vichyul de îndepărtarea ministrului Casei Regale și Mare Șambelan, E. Urdăreanu, care a influențat „prin spiritul de intrigă și simpatia sa pentru Germania și a jucat, timp de doi ani, un rol nefast și este unul din responsabilii situației actuale a României"[40]. Noul șef de guvern a avut în vedere eliminarea „agenților docili ai dictaturii regale"[41], a colonelului Moruzov, a primarului Bucureștiului, a Șefului Statului Major General, precum și a comandantului militar al Capitalei[42]. Diplomatul francez informa despre „cadența accelerată"[43] a decretelor generalului Ion Antonescu, spiritul lor fiind același: vasta epurare a administrației, suprimarea tuturor organismelor care au avut la origine o inițiativă personală a regelui Carol al II-lea, în special a acelora inspirate din gustul ex–suveranului pentru fast și paradă. Diplomatul francez concluziona că, „înainte de a întreprinde o operă constructivă, generalul Antonescu urmărește, cu atenție, eliminarea tarelor vechiului regim"[44].

În ceea ce privește rolul unor puteri străine în precipitarea evenimentelor din capitala României, după izvoarele documentare de la Vichy, nici Marea Britanie și nici Germania nu au avut nici un amestec, chiar dacă reprezentanții diplomatici ai Reich-ului și ai Italiei la București au fost ținuți la curent cu evoluție situației[45]. Într-un document elaborat la Vichy, la 5 septembrie 1940, se scriau următoarele: „Diplomația balcanică și, în special, cea provenită din țările vecine României, sunt de părere că trebuie să se bucure de eșecul loviturii de stat[46], căci, dacă aceasta din urmă ar fi reușit și dacă tulburările ar fi explodat, Sovietele ar fi ocupat Moldova și Dobrogea de Nord, ceea ce ar fi provocat complicații serioase în Balcani"[47]. La 13 septembrie 1940, prin mai multe telegrame, Spitzmüler sintetiza rezultatul evenimentelor produse la București la începutul lui septembrie 1940. El sesiza „calmul aparent"[48] care însoțea primele reforme ale generalului Ion Antonescu, dar și dificultățile întâmpinate de acesta. „Adus și susținut la putere de dușmanii ireconciliabili ai regelui Carol, «Conducătorul» se vede în necesitatea de a practica în exterior ca și în interior aceeași politică a vechiului auveran. Acesta din urmă a fost măturat de revolta conștiinței populare contra subordonării țării și dictatului de la Viena; succesorul său este obligat să reafirme această dependență și să execute acest verdict.

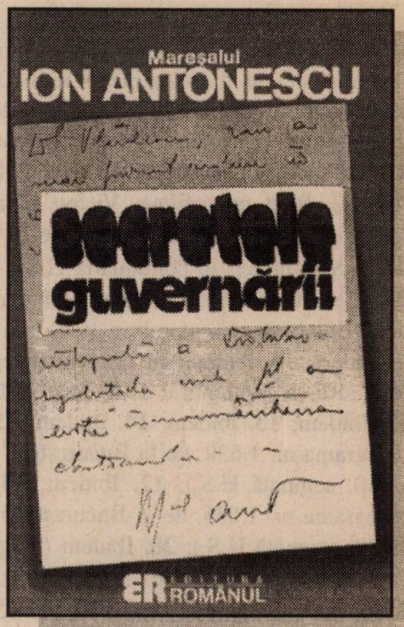

Mareșalul Ion Antonescu. Secretele guvernării. Rezoluții ale Conducătorului Statului (septembrie 1940–august 1944), ed. de Vasile Arimia și Ion Ardeleanu, București, Ed. Românul, 1992, 287 p.

După ce a contribuit la restructurarea unei dictaturi de extrema dreaptă fără rădăcini populare, generalul, a cărui psihologie politică este de aceeași culoare, nu poate institui decât un regim analog și, pentru a satisface apetitul pentru noutate al masei, el nu a avut la dispoziția sa, separat de modificarea numelui și apariția unor inițiative, decât schimbarea de persoane, în numele virtuții sacrificate în timpul domniei lui Carol al II-lea"[49].

V. Fl. DOBRINESCU

NOTE

1. Din 1937, consilier al misiunii diplomatice franceze de la București cel de-al doilea război mondial, a fost ambasador al Republicii Franceze la Ankara și Bruxelles, fiind unul dintre cei mai reputați și capabili diplomați francezi ai secolului XX; **2.** Arhivele Ministerului de Externe al Franței (în continuare, AMEF), fond microfilme, Vichy, dosar 681 (telegrama nr. 1.621, de la București, 4 septembrie 1940, ora 12.00, semnată de H. Spitzmüler; în continuare, H.S.); **3.** Ibidem; **4.** Ibidem; **5.** Ibidem; **6.** Ibidem; **7.** Ibidem; **8.** Ibidem (telegrama nr. 1.623, de la București, 4 septembrie 1940, ora 20.30, semnată H.S.); **9.** Ibidem; **10.** Ibidem; **11.** Ibidem (telegrama nr. 1.641, de la București, 5 septembrie 1940, ora 22.00, semnată de H.S.); **12.** Ibidem; **13.** Ibidem; **14.** Ibidem; **15.** Ibidem; **16.** Ibidem (telegrama nr. 1.632, de la București, 5 septembrie, 1940, ora 15.40, semnată H.S.); **17.** Ibidem; **18.** Ibidem; **19.** Ibidem (telegrama nr. 1.635, de la București, 5 septembrie 1940, ora 19.30, semnată H.S.); **20.** Ibidem (telegrama nr. 1.648, de la București, 6 septembrie 1940, ora 15.00, semnată H.S.); **21.** Ibidem (telegrama nr. 1.649 și 1.650, din 6 septembrie). Vezi și *Regele Carol al II-lea al României, Însemnări zilnice 1937–1951*, ed. de N. Rauș, vol. III, 15 decembrie 1939–7 septembrie 1940, București, Ed. Scripta, 1998, p. 299 și următoarele; **22.** AMEF, fond microfilme, Vichy, dosar 681 (telegrama nr. 1.646 și 1.647, 6 septembrie 1940, semnate H.S.); **23.** Ibidem (telegramele nr. 1.651 și 1.652, 6 septembrie 1940, de la București, ora 12.30, semnată de H.S.); **24.** Ibidem (telegrama nr. 1.646, 6 septembrie 1940, ora 15, semnată H.S.); **25.** Centrul Arhivelor Diplomatice de la Nantes, Legația București, Seria A, dosar 48 (telegramele nr. 1.687 și 1.689, de la București, 7 septembrie 1940, semnate de H.S.); **26.** Ibidem; **27.** AMEF, fond microfilme, Vichy, dosar 681 (Documentul: „Abdicarea regelui Carol al II-ea"); **28.** Ibidem; **29.** Ibidem (telegrama nr. 1.622, 4 septembrie 1940, ora 20.40, de la București, semnată H.S.); **30.** Ibidem (telegrama nr. 1.616, 4 septembrie 1940, ora 20.40, de la București, semnată de H.S.); **31.** Ibidem; **32.** Ibidem (telegrama nr. 1.617, din 4 septembrie 1940, ora 12.30, de la București, semnată de H.S.); **33.** Ibidem (telegrama nr. 1.652, din 6 septembrie 1940, ora 12.30, de la București, semnată de H.S.); **34.** Ibidem (telegrama nr. 1.648, 5 septembrie 1940, ora 15.00, de la București, semnată H.S.); **35.** Ibidem (telegramele nr. 1.678 și 1.679, 7 septembrie 1940, de la București, semnată H.S.); **36.** Ibidem (telegrama nr. 1.730, de la București, 12 septembrie 1940, ora 24.00, semnată H.S.); **37.** Ibidem (telegrama nr. 1.731); **38.** Ibidem (telegrama nr. 1.626, de la București, 4 septembrie 1940, ora 21.45, semnată H.S.); **39.** Ibidem; **40.** Ibidem (telegrama nr. 1.634, de la București, 5 septembrie, ora 15.30, semnată H.S.); **41.** Ibidem (telegrama nr. 1.643, de la București, 6 septembrie 1940, ora 4.00, semnată H.S.); **42.** Ibidem (telegrama nr. 1.667, de la București, 6 septembrie 1940, 7 septembrie 1940, ora 2.00, semnată H.S.); **43.** Ibidem (telegrama nr. 1.713, 10 septembrie 1940, ora 21.30); **44.** Ibidem; **45.** Ibidem; **46.** Este vorba de tulburările gardiste de la începutul lunii septembrie a anului 1940; **47.** Ibidem; **48.** Ibidem (telegramele nr. 1.733–1.736, de la București, 13 septembrie 1940, ora 11.30, semnate H.S.); **49.** Ibidem. ■

3. „Antonescu este cam îngrijorat de proporțiile măcelului populației evreiești din Basarabia de către nemți"

Acad. Dan BERINDEI

Raoul V.Bossy (31 octombrie 1894, București – 31 august 1975, Saanen, Elveția) a fost unul dintre cei mai de seamă diplomați români ai perioadei interbelice și din timpul celui de-al doilea război mondial. Diplomat de carieră, el a căutat să se mențină pe o poziție de neutralitate politică, dar, totodată, evident, simpatiile sale transpar din *Jurnalul* pe care l-a ținut cu minuție. În timpul regimului Antonescu, a deținut funcția de ministru plenipotențiar la Berna, Antonescu primindu-l în audiență de plecare la 5 noiembrie 1940, iar, apoi, după rebeliunea din ianuarie 1941, i s-a încredințat importantul post în acea vreme de ministru plenipotențiar al României la Berlin, pe care l-a ocupat până în 1943, când a obținut desărcinarea sa. În perioada următoare, urma să fie trimis la Vatican, dar până la urmă a rămas în Elveția, nu ca ministru plenipotențiar, ci ca reprezentant pe lângă Crucea Roșie Internațională.

Sută la sută favorabil

Lucrarea sa, recent și excelent editată, cuprinde însemnări relative la Ion Antonescu în diferite ipostaze ale activității acestuia. Inițial, Bossy nu se distanțează vizibil de viitorul mareșal. Notează recriminările prințului Nicolae, care nu era lăsat să se întoarcă în țară și nu i se plătea renta, dar fără a le susține. Când are loc rebeliunea legionară, diplomatul semnalează că armata fusese „complet solidară" cu generalul și notează, de asemenea, că „tonul presei elveține e favorabil sută la sută genera-

lului Antonescu". De altfel, peste câteva săptămâni, Bossy este destinat de conducătorul statului ca reprezentant al țării la Berlin, unde a sosit la 14 martie 1941. Peste patru zile, a fost primit în audiență de prezentare de către Ribbentrop, care i-a declarat că „toți românii ar trebui să facă zid în jurul generalului Antonescu, în care guvernul Reich-ului are toată încrederea și ca ostaș, și ca patriot". În ziua următoare, este primit de Hitler, care i-l definește pe general ca o „puternică personalitate", ce-i lăsase „o mare impresie".

Bossy, un diplomat încercat, s-a adaptat cu relativă ușurință mediului german hitlerist, pe care evident nu-l agrea. Energic, dar primind în mod limpede îndemnuri din țară, a revenit în repetate rânduri pe lângă demnitarii germani pentru a protesta în legătură cu problemele Transilvaniei ciuntite sau, după cucerirea Iugoslaviei, cu cele ale Banatului sârbesc și ale Timocului, ca și cu situația românilor din respectivele provincii. Totodată, se bucura de aprecierea, neîndoielnic și interesată — datorită mai ales resurselor oferite de România și apoi a conlucrării militare în campania din Răsărit — a diferitelor personalități din ierahia hitleristă. La 16 aprilie 1941, Böhmer, șeful serviciului de presă din Ministerul Propagandei, i-a oferit un dejun și totodată a ținut să elogieze pe general Antonescu, calificându-l drept „o personalitate foarte marcantă", „grație" căruia România n-a alunecat „în râpă" și care se arăta „extrem de leal" în relațiile cu Germania. Dar, Böhmer făcuse și o pledoarie pentru o împăcare dintre general și Legiune. Adaptându-se cu ușurință în „lumea bună" a Berlinului, Bossy a aflat de la o interlocutoare că deși Partidul Național–Socialist ar fi înclinat către Sima, că Hitler se pronunțase, decisiv, pentru Antonescu. Göbbels se arăta și el favorabil generalului.

Secretarului de stat, Weizsäcker, Bossy îi declara fără să ezite că „generalul Antonescu nu este mulțumit cu sentința de la Viena". Peste câteva zile, în fața Reichstag-ului, Hitler a adus laude României generalului Antonescu. O săptămână mai târziu, arhiducesa Ileana îl critica în fața diplomatului pe Antonescu, deoarece dăduse Ordinul „Carol I" lui Ciano, dar, totodată, îi mărturisea că regele era mulțumit ca sarcinile statului să nu-l copleșească, exclamând chiar: „Bine că-l avem pe general!" În iunie 1941, conducătorul statului i-a cerut „oficial" lui Bossy să intervină pe lângă reprezentantul Cubei, pentru ca fostului rege Carol al II-lea să i se interzică, în caz de acordare a azilului, activitatea politică.

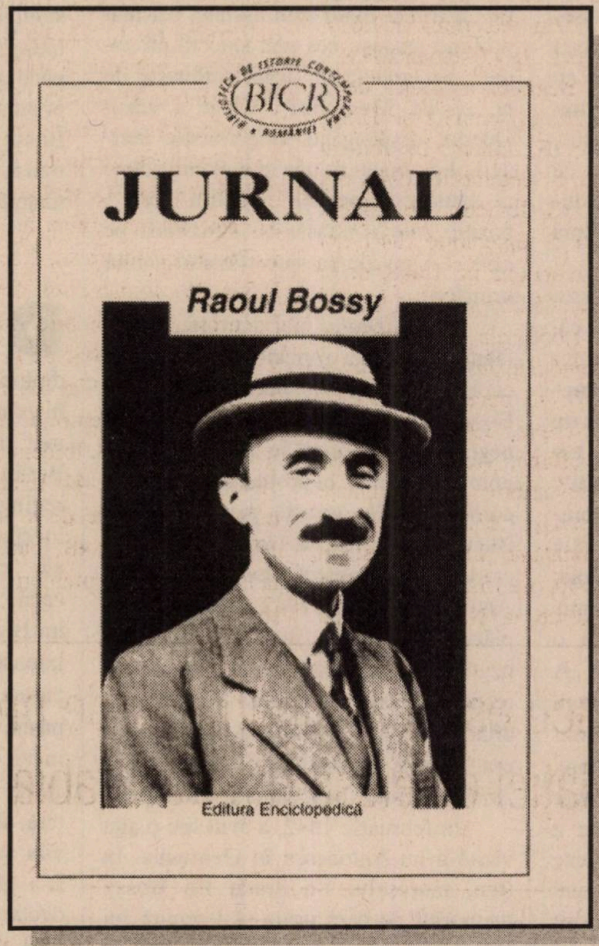

Raoul Bossy, ***Jurnal (2 noiembrie 1940 – 9 iulie 1969)***, prefață de Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei Române, ed. îngrijită de Ion Mamina, București, Ed. Enciclopedică, 2001, 577 p.

Rețineți ! Volumul de mai sus, precum și alte recente apariții editoriale prezentate în paginile numărului de față al revistei pot fi procurate — cu o reducere de 20% pentru cărțile vândute în regim de librărie — de la **EDIT GRUP A.M. Depozit de carte *en gros* și librărie**, str. Petru Rareș, nr. 17, sector 1, București; tel./fax: (01) 260.12.57; e-mail: cartha@xnet.ro

De la aceeași firmă, partener de nădejde al **„Dosarelor Istoriei"**, colecționarii publicației noastre își pot procura, după 1 iulie a.c., exemplare ale revistei **începând cu nr. 3/19, 1998**, la un preț extrem de convenabil. Însă, atenție!, stocul este extrem de limitat. Așadar, nu ratați ocazia de a vă completa colecția !

Războiul — hotărât !

Dar războiul se apropia. La 11 iunie 1941, generalul a sosit la München. La prima lor întrevedere, i-a spus lui Bossy „că războiul contra Rusiei este lucru hotărât". Diplomatul atrăgându-i atenția asupra problemei Transilvaniei, generalul i-a răspuns că „nu se va lăsa înșelat" și că „nu va accepta să înainteze spre Est mai departe de Bug", pe care-l dorea ca frontieră. După întrevederea următoare, pe care a avut-o cu Ribbentrop, Antonescu l-a chemat din nou pe Bossy, destăinuindu-i că „a avut mult de furcă cu Ribbentrop, pe care l-a găsit extrem de maghiarofil". În completarea discuției cu ministrul de Externe german, generalul i-a remis acestuia, prin Bossy, un memorandum.

La 12 iunie, a urmat întrevederea Antonescu–Hitler. După dejunul la care ei au participat, generalul i-a declarat lui Bossy că „s-a înțeles mult mai bine" cu Hitler decât cu Ribbentrop. Îi spusese chiar Führer-ului că „dacă nu rezolvă pașnic diferendul cu ungurii, se bate pentru Ardeal". Insistase totodată în problema Banatului sârbesc — fiindu-i probabil mai ales teamă

ca acest putea fi ocupat de Ungaria. Antonescu nu dorea provincia, deoarece considera că era vorba de „teritoriul unui fost aliat", dar totodată îi declarase lui Hitler: „Eu așa sunt; când dau de rezistență mă fac ciocan și lovesc întruna până reușesc". Davidescu i-a mărturisit lui Bossy că fusese de față când Hitler spusese „că nu cunoaște decât doi oameni adevărați în Europa: pe Mussolini și generalul Antonescu". Cu două zile înaintea izbucnirii ostilităților cu sovieticii, Bossy a transmis pentru Hitler „un memoriu al generalului Antonescu", cu „revendicările noastre", ceea ce demonstra neîndoielnic stăruința conducătorului statului român în problema Transilvaniei de Nord!

O notație din 6 august 1941 este importantă, diplomatul semnalând că, potrivit colonelului Gheorghe, atașatul militar și viitor șef al Misiunii, **„generalul Antonescu este cam îngrijorat de proporțiile măcelului populației evreiești din Basarabia de către nemți"**. Mai târziu, peste doi ani, la 27 septembrie 1943, Bossy mai face o notație privind populația evreiască din România, relatând impresiile lui Chapuisat, trimis al Crucii Roșii Internaționale, după o vizită în România și în Transnistria. „A constatat — scria diplomatul — că evreii nu sunt tratați cu cruzime, dar că condițiile locuințelor nu prea sunt salubre, din cauza îngrămădelii. A vorbit despre aceasta mareșalului Antonescu, care a ordonat imediat să se mai rechiziționeze unele vile, ca internații să aibă loc mai mult. Cu Mihai Antonescu a vorbit despre răul pe care-l cauzează României acest tratament al evreilor. Mihai Antonescu a aruncat vina pe mareșal și pe germani, dar, într-un caz, a eliberat pe un evreu pe care i-l recomandase Chapuisat". „Totuși — comenta moderat Bossy, probabil în necunoștința completă a situației din Transnistria, mai grea decât în descrierea lui Chapuisat — , ar trebui să înceteze cu aceste persecuții nedemne de vremurile noastre".

După începerea războiului, Hitler se arăta satisfăcut de combativitatea armatei române. Într-o întrevedere pe care a avut-o cu cu un diplomat german, Ernst Hoffmann, Bossy a aflat că „situația mareșalului Antonescu pe lângă Hitler este astfel, încât putem fi siguri că viitorul strălucit al României este asigurat". La 27 noiembrie 1941, Hitler l-a primit în audiență pe Mihai Antonescu și i-a declarat că are pentru mareșal „cea mai mare admirațiune, cel mai profund respect, cea mai sinceră prietenie", declarându-se „legat sufletește de el, ca de Mussolini". Când a căzut Odessa, deplângând sângeroasele pierderi, diplomatul român și-a manifestat și el satisfacția pentru „mândra veste", poziție care contrasta cu atitudinea pe care el o va adopta spre sfârșitul anului următor.

Dar, ***Jurnalul*** mai dezvăluie o altă fațetă a relațiilor româno–germane, cea economică. La 13 decembrie 1941, Bossy a avut o conversație „penibilă" cu negociatorul german în probleme economice, Clodius, în problema cerealelor, comentând în această privință că la București „se rezistă curajos", ceea ce era un elogiu indirect adus regimului lui Antonescu. În iunie 1942, Clodius i se va plânge din nou lui Bossy de faptul că negocierile mergeau „greu" cu Bucureștii! Tot atunci, Mihai Manoilescu, aflat la Berlin, îi semnala că germanii erau foarte „nemulțumiți" din cauza „intransigenței" negociatorilor români.

În februarie 1942, a avut loc o altă vizită a lui Antonescu în Germania. În tren, mareșalul i-a arătat lui Bossy memoriul pe care urma să-l remită lui Hitler și în care îi declara Führer-ului că nu voia a slăbi militar România pe frontul din Est „cât timp nu cunoștea aportul militar al Ungariei și Bulgariei". Bossy aprecia documentul ca fiind „redactat curajos". El mai adăuga că Antonescu acuzase în fața lui Killinger pe diplomatul german Neubacher că făcea afaceri cu cerealele românești și pe generalul Schobert, comandantul unităților germane dislocate în România, că umfla efectivele pentru a obține mai mulți bani. Marele Cartier era la Görlitz. După vizita întreprinsă aici, la 11 februarie, au urmat — la 12 și 13 februarie — vizitele mareșalului la Castelul Steinort, la Ribbentrop, și la Karinhall, la Göring. La 13 februarie, Bossy nota: „În tren, fac «le point» cu Antonescu. Îmi spune că a luptat din răsputeri cu Hitler, Ribbentrop și Göring pe chestiunea Transilvaniei, dar că n-a izbutit să smulgă nici aparența unei făgăduieli de îndreptare a situației", Göring mergând până a-i spune „că, în fond, majoritatea populațiunii ardelene o formează sașii"! Bossy mai nota că mareșalul considera, totuși, că Germania trebuia ajutată „cu toate forțele" să câștige războiul.

Semnele complotului

Deși, după cum i-a și declarat Mihai Antonescu, Bossy a fost primul diplomat decorat în timpul noului regim, în primăvara anului 1942, el și-a exprimat dorința de a părăsi postul de la Berlin, arătându-se progresiv potrivnic regimului mareșalului. Tot acum, au început să apară în notații primele semne ale „complotului" care urma să pună capăt regimului Antonescu, iar relațiile lui Bossy cu regele și Curtea regală s-au intensificat, atrăgându-i și o dojană din partea lui Mihai Antonescu, iritat că prima vizită, la o revenire în țară, diplomatul o făcuse monarhului. La 13 mai 1942, cu prilejul aceleiași reveniri în țară, Bossy a fost primit de mareșal în vila sa, „între Băneasa și Mogoșoaia". L-a găsit suferind și Antonescu i-a și declarat că „făcea o excepție" primindu-l. Mareșalul, exprimând o poziție inversă față de cea a diplomatului, i-a mărturisit convingerea sa privind o victorie a Germaniei. S-a arătat preocupat și de chestiunea Transilvaniei, declarându-se „sigur de lealitatea lui Hitler, care ne va face dreptate, odată ce ne vărsăm sângele pentru cauza comună". Bossy i-a atras însă atenția că Hitler se considera „legat numai personal de el".

Înainte de a părăsi postul de la Berlin, Bossy a continuat să execute dispozițiile primite. La 4 septembrie 1942, el

Precedenta lucrare memorialistică a ilustrului diplomat care a fost Raoul Bossy a apărut sub titlul ***Amintiri din viața diplomatică (1918–1940)***, în 1993, la București, Ed. Humanitas, sub îngrijirea lui Stelian Neagoe, în colecția „Memorii/jurnale" (vol. I, 1918–1937, 340 p.; vol. II, 1938–1940, 327 p.)

s-a prezentat secretarului de stat, Weizsäcker, pentru a cere din partea mareșalului Antonescu drepturi pentru românii din Banatul sârbesc și din Timoc. Weizsäcker vorbindu-i de „propaganda antimaghiară" a României, Bossy i-a repetat că românii considerau arbitrajul de la Viena „ca o nedreptate" și că acest lucru fusese spus de mareșal Führer-ului „de nenumărate ori" și scris „în nu știu câte memorii". Peste câteva săptămâni, cu prilejul unei recepții oferite de Ribbentrop, mareșalul Keitel l-a anunțat pe Bossy despre intenția de a se încredința mareșalului Antonescu comanda unui grup de armate române și germane „după terminarea luptei de la Stalingrad". Dar, cotitura decisivă începea să se apropie. „Azi, 9 noiembrie — nota Bossy —, Germania a pierdut definitiv al doilea război mondial". Dezastrul din Africa a fost urmat de cel din Cotul Donului. Bossy înregistra intervenția pe care Antonescu o făcuse — de altfel, inutilă — pentru a se da curs propunerii de retragere a diviziilor românești din Cotul Donului, adoptându-se „punctul de vedere românesc".

În decembrie, Ribbentrop comunica ministrului plenipotențiar român — pentru retransmitere către Ion și Mihai Antonescu — că „Axa nu poate pierde acest război" și, totodată, dădea un sumbru previz: „Dacă anglo–americanii ar învinge, România ar fi abandonată Rusiei, iar Europa ar deveni pradă comunismului"! Tot atunci, luări de poziție germane în favoarea Ungariei îl iritau pe Bossy, care nota: „Ce iluzii și-o mai fi făcând mareșalul Antonescu...". La începutul anului următor, spera că Antonescu va rezista germanilor, când aveau să-i ceară „să astupe golurile" de pe front. Chiar atunci s-a produs o nouă vizită a mareșalului la Marele Cartier al lui Hitler, la care Bossy, suferind, n-a putut participa. Din ceea ce i s-a relatat, atmosfera fusese „se pare împovorată", deși Antoneștii se arătaseră dispuși „să lupte *usque ad finem*".

În februarie 1943, Bossy era la București. Mihai Antonescu i s-a arătat „de o amabilitate surprinzătoare"; au discutat cine să-i urmeze în postul de la Berlin. Vicepremierul îi declarase — acum! — că aprecia „exagerat" efortul militar al României pe frontul din Răsărit, dar că „așa a vrut Mareșalul"! Diplomatul a fost primit și de conducătorul statului, căruia i-a arătat că, în Germania, „nimeni nu mai crede în victorie" și că se mănâncă „prost și puțin", discutându-se și despre un guvern militar de tranziție. Antonescu îl ascultase „liniștit", dar apoi îi combătuse impresiile, declarându-i că muncitorii germani erau „disciplinați" și „entuziaști", îi amintise de armele secrete și-i exprimase convingerea sa privind „zdrobirea" sovieticilor în vara acelauiași an. Dar, totodată, îi mai declarase că „nici în Anglia și America nu avem situație rea" — o evidentă iluzie! —, își exprimase rezerve față de „strategia" lui Hitler și convingerea sa că românii nu vor ajunge robii germanilor, deoarece „li s-au tocit colții acum". Mareșalul nu uitase să amintească de Transilvania, spunându-i că declarase lui Hitler: „O vom lua înapoi și fără dv., căci dacă un popor de 16 1/2 milioane, ca cel român, nu ar fi în stare să dezrobească 1 1/2 milioane de frați asupriți de o națiune mai mică, nu ar merita să trăiască".

„Complet nebun"

În ziua următoare, Dinu Brătianu îl făcuse pe Antonescu, în fața diplomatului, „complet nebun". O zi mai târziu, în schimb, generalul Radu Rosetti și Eliza Brătianu s-au declarat susținătorii politicii mareșalului, convinși că „numai Germania ne va putea scăpa de Rusia", iar cea de-a doua crezând încă „în șansele Germaniei". La București, Bossy a mai întâlnit și ipoteza debarcării anglo–americane în Balcani, Ion Lugoșianu declarându-i că până atunci cei doi Antonești trebuiau „să joace cartea germană", trecând apoi conducerea lui Maniu. Printre zvonuri nu lipsea nici acela că cei doi Antonești erau „la cuțite".

Mareșal Ion Antonescu, ***Epistolarul Infernului***, ed. de Mihai Pelin, [București], Ed. Viitorul Românesc, [1993], 430 p. (conține 46 de documente, majoritatea fiind schimburi epistolare între I. Antonescu, pe de o parte, și Iuliu Maniu și Constantin I.C. Brătianu, pe de alta, cuprinse între 21 septembrie 1940 și 6 aprilie 1944)

Plecat în Elveția, Bossy a luat prânzul, la 29 aprilie 1943, cu mareșalul Mannerheim, care l-a întrebat ce credea Ion Antonescu și el îi răspunsese că mareșalul român avea „mare încredere în ofensiva germană de la vară". În august 1943, Bossy a revenit la București, în legătură cu eventualitatea desemnării sale ca reprezentant al României la Vatican, unii sfătuindu-l să-l accepte, alții, dimpotrivă, să refuze. La 22 august 1943, primit de regina–mamă Elena, aceasta i-a vorbit de „toate necazurile lor cu mareșalul, care va trebui răsturnat în ceasul marilor evenimente". La rândul său, Mihai Antonescu i-a declarat lui Bossy că, „la momentul oportun, cu voia mareșalului Antonescu sau împotriva lui", va avea loc retragerea guvernului, vicepremierul adăugându-i — acum! — că „a știut întotdeauna că anglo–americanii vor câștiga războiul".

Atmosfera era în orice caz schimbată. La 1 septembrie 1943, Bossy a fost primit de mareșal, care i-a apărut „posomorât și deprimat" și care i-a dat indicații „naive", justificându-și politica într-un sens defensiv: „*a trebuit să intre* în război cu Rusia", „*a fost silit să ocupe* Transnistria și Crimeea ca zone de securitate" și să ajungă până la Stalingrad, deoarece, îi spusese el, „când ești aliat cu un stat trebuie să-l ajuți până la capăt". Antonescu îi mai arătase că nu putea rechema trupele, căci ar urma ocupația germană și un guvern Sima și gestul ar avea ca urmare și de a „da toată Transilvania pe mâna ungurilor".

A doua zi, la Sinaia, regele îi arăta diplomatului că era hotărât a face „gestul" de „înlocuire". Bossy și Cretzianu au fost însă îngrijorați, cu acest prilej, de impetuozitatea lui Niculescu–Buzești și a lui Stârcea, sfătuitorii regelui.

În zilele următoare, Bossy a discutat problema înlăturării regimului Antonescu cu diferiți oameni politici. Tătărescu i-a declarat că o astfel de acțiune nu putea avea loc, decât „în ziua debarcării trupelor anglo–americane–turcești la Constanța sau pe Adriatică". Victor Slăvescu a considerat că „la momentul socotit oportun" guvernul Antonescu avea să fie „lesne" de răsturnat, în timp ce Ion Mihalache aprecia inoportună „retragerea pripită" de pe front, ea având să fie urmată de „o imediată ocupațiune militară" și de „deportarea sau uciderea intelectualității". Resemnat, deși avea în vedere consecințele, cu o prematură răsturnare a mareșalului, Dinu Brătianu a exclamat: „Noi trebuie să facem ce ne spun englezii"!

Reîntors în Elveția, Bossy a constatat insistențele care veneau din partea Aliaților în problema înlăturării lui Ion Antonescu. De la Londra, din partea lui Edvard Beneš, venea, la începutul lunii octombrie 1943, îndemnul „la o răsturnare imediată a regimului Antonescu". Spre sfârșitul lunii noiembrie, americanul Allen F. Dulles a transmis un răspuns solicitat de Maniu în aceeași problemă. Se cerea capitularea fără condiții, chiar cu riscul unei ocupații germane, și nu se ofereau „nici un fel de garanții", însuși Dulles considerând că ființa, în această situație, riscul luării ca ostateci a regelui Mihai și a lui Maniu.

Speranțe deșarte

La 1 ianuarie 1944, Bossy comenta în ***Jurnalul*** său mesajul mareșalului către țară: „Nu mai vorbește de victorie, de cruciada antibolșevică, de primejdia panslavistă...Caută să-și justifice politica...". Două luni mai târziu, Bossy află de la Vespasian Pella că Antonescu continua să fie convins „că germanii vor bate pe ruși", „indiferent de rezultatul final al războiului pe plan mondial". La 15 martie 1944, înregistra știrea plecării lui Stirbey și „cu știrea

Eduard Mezincescu, ***Mareșalul Antonescu și catastrofa României***, București, Ed. Artemis, 1993, 174 p. (datorată unei personalități de prim–rang a regimului și a nomenclaturii comuniste — al cărui nume va rămâne pe vecie legat de pierderea Insulei Șerpilor... —, cartea este un exemplu ilustrativ pentru discursul detractorilor cu orice preț ai mareșalului Antonescu)

Antoneștilor", pentru a nota, peste o săptămână, vizita celor Antoneștilor la Hitler. O lună mai târziu, diplomatul înregistra informația transmiterii unui ultimatum de către anglo–americani mareșalului, prin intermediul lui Grigoriu, secretar de legație la Madrid, prin care i se cerea lui Antonescu a se angaja în scris „că va capitula când i se va cere", ultimatum la care mareșalul nu răspunsese.

La începutul lui mai 1944, a sosit în Elveția un grup de români, printre care și Constantin Argetoianu. „Mareșalul Antonescu — comunică acesta diplomatului — își dă în sfârșit seama de tragica situație și ar vrea să ceară armistițiul în clipa în care rușii dau năvală spre petrol și ocupă Capitala". El mai adăuga că mareșalul avusese întrevederi cu liderii politici ai opoziției, care ar dori ca el să semneze capitularea. La rândul său, Antonescu se mai amăgea, totodată, „cu speranța unei contraofensive nemțești la Lemberg și Carpați". La începutul lunii iunie, a ajuns în Elveția și industriașul George Assan, care a relatat lui Bossy că „Antonescu ar vrea să capituleze când rușii vor fi la Galați".

Despre 23 august, informațiile sunt eliptice în ***Jurnal***, mai ales despre Antonescu și soarta sa. La 13 septembrie, se înregistrează o declarație a lui L. Pătrășcanu că „Antonescu e în mâini sigure și nu va scăpa de judecată". Mai sunt cuprinse în ***Jurnal*** relatări tardive despre 23 august din „Washingon Post", ca și versiunea diplomatului elvețian René de Weck ori cea a lui Alexandru Cretzianu privind pregătirea și desfășurarea momentului. La 18 mai 1945, se semnalează condamnarea la moarte a mareșalului, iar la începutul lunii iunie, execuția lui Ion și Mihai Antonescu, a lui Constantin (Piky) Vasiliu și a lui Gheorghe Alexianu. O notație semnalează zbuciumul lui Grigore Gafencu și chiar recele Bossy notează: „Vor fi greșit, dar trădători n-au fost".

Jurnalul lui Raoul V. Bossy este revelator în a desluși unele fapte și atitudini ale lui Ion Antonescu, lumini și umbre, așa cum le înfățișează oricare om. Notațiile nu sunt ale unui prieten, ci ale unui diplomat calificat, martor rece și chiar distant, inițial acționând de partea unui regim ori cel puțin acceptându-l, apoi detașându-se treptat și criticându-l cu asprime. Constatările sale privind pe mareșalul Antonescu sunt cu atât mai semnificative și importante. Este vorba de un izvor istoric peste care nu se poate trece și de care trebuie neapărat ținut seama în analizele ce se fac privind o perioadă atât de complexă și controversată a istoriei naționale și, mai ales, o personalitate precum cea a lui Ion Antonescu. ■

Teritoriile pierdute, răni de nevindecat

Antonescu și Transilvania răpită

Petre ȚURLEA*

Ion Antonescu considera că are o egală datorie față de toate teritoriile pierdute de România în 1940, de a le readuce în trupul Țării. Chiar din primele zile ale guvernării sale, a exprimat cu fermitate acest țel al reîntregirii. În Comunicatul nr. 16, publicat pe 7 septembrie 1940, cerea ca a doua zi să se facă slujbe religioase în toate bisericile: „Să cerem iertare nefericiților noștri frați, care, prin vitregia vremurilor și din propria noastră vină, au fost rupți din trupul nostru îndurerat; să aruncăm blestemul nostru asupra marilor vinovați [...], să ne luăm solem angajamentul că de azi ne unim în muncă, în frăție, în gândire și în simțire [...], ca prin muncă să ne întărim, să prosperăm și să fim gata".

Țelul ultim

Era exprimată astfel, pentru prima dată în timpul guvernării sale, hotărârea de a reface România Mare. Pentru Ion Antonescu, toate teritoriile pierdute în 1940 aveau aceeași valoare sentimentală pentru români, asupra tuturora poporul român avea egale drepturi istorice. De aceea, reluarea tuturora era țelul final. Luptând în Răsărit, alături de Germania împotriva URSS pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, nu a uitat nici un moment nordul Transilvaniei. Faptul este cu atât mai demn de subliniat, cu cât este evident că o asemenea poziție irita profund pe stăpânii Europei de atunci — Germania și Italia.

Acțiunile lui Ion Antonescu și ale guvernului condus de el având ca obiectiv reluarea Transilvaniei de Nord erau întreprinse pe două planuri. Cel intern, care viza două posibilități. Un eventual război cu Ungaria era o posibilitate. Pentru o asemenea perspectivă, s-a acționat ca să se mențină speranța românilor în recâștigarea regiunii, să se mențină credința acestora că dreptatea este de partea lor — factorul moral fiind adesea determinant în cazul unui război; totodată, nu a fost neglijată pregătirea militară. A doua posibilitate era rezolvarea problemei — indiferent dacă avea loc sau nu un război cu Ungaria — în cadrul Conferinței de Pace de la sfârșitul războiului

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea Creștină „D. Cantemir", București.

mondial. Pentru ca la Conferința de Pace România să aibă câștig de cauză, Antonescu a ordonat, încă din septembrie 1940, alcătuirea unor materiale documentare prezentând drepturile istorice ale românilor asupra Transilvaniei de Nord, configurația etnică a regiunii, atitudinea Marilor Puteri occidentale după primul război mondial; se adăugau materiale prezentând comportamentul ocupantului maghiar față de populația românească după Dictatul de la Viena, comportament care-l descalifică în fața omenirii. În plan extern, Ion Antonescu și guvernul condus de el a întreprins demersuri repetate pe lângă guvernele Germaniei și Italiei, pentru ca acestea să impună Ungariei stoparea atrocităților pe care aceasta le patrona în Transilvania de Nord. Totodată, era permanent subliniată ideea că România nu consideră definitivă granița trasată la Viena. Antonescu a sperat că Hitler își va da seama de dreptatea românilor și-și va îndrepta greșeala impunerii „arbitrajului". În martie 1944, Antonescu s-a lămurit definitiv că nu are ce aștepta de la germani, care, chiar în condițiile când au ocupat Ungaria, nu au dat curs cererii guvernului de la București de retrocedare a nordului Transilvaniei. Ca urmare, va ordona lui Eugen Cristescu să intensifice acțiunea de pregătire a materialelor documentare pentru viitoarea Conferință de Pace *(v. „Dosarele Istoriei", nr. 4/68, 2002).*

Evidența atrocităților ungurești

Informat asupra atrocităților comise de armata ungară și de civilii maghiari asupra românilor din Transilvania de Nord, Ion Antonescu scria pe un raport al Marelui Stat Major, la 18 septembrie 1940: „Țineți la zi atrocitățile și încălcările de angajamente făcute de unguri în teritoriile ocupate". Din ordinul său, mai multe ministere — Externe, Justiție, Război, Interne, Președinția Consiliului de Miniștri — încep să-și facă arhive speciale pe această problemă. Se adăugau documentele acumulate de Serviciul Special de Informații, și de Comisariatul General al Refugiaților din nordul Transilvaniei, organism înființat prin Decretul–lege semnat de Ion Antonescu, la 14 septembrie 1940. La Ministerul de Externe se întocmeau, anual, volume documentare masive cuprinzând prezentarea situației din regiunea ocupată vizată. Totodată, erau informate puterile garante — Germania și Italia — asupra evenimentelor din nordul Transilvaniei. La 24 septembrie 1940, în timpul unei întrevederi cu ministrul ungar la Roma, Ciano recu-

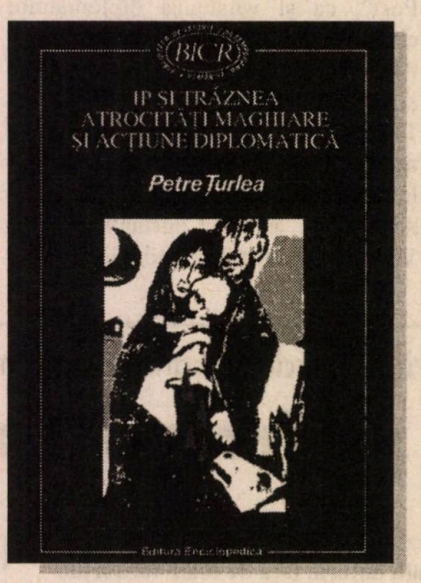

Petre Țurlea, ***Ip și Trăznea. Atrocități maghiare și acțiune diplomatică românească. Studiu și documente***, București, Ed. Enciclopedică, 1996, 594 p. (pe baza unora dintre documentele publicate în acest volum, se întemeiază articolul publicat în numărul de față al revistei noastre)

noștea postura celor două puteri: „Italia și Germania au luat asupra lor traiul liniștit al românilor din Ungaria și se vor ține de cuvânt".

Germania și Ungaria au încercat să rezolve situația impunând tratative directe româno–maghiare, pentru a nu fi constrânse să ia o atitudine favorabilă uneia sau alteia dintre părți. Comisia mixtă întrunită la Budapesta, în septembrie 1940, nu a rezolvat nimic, așa cum era de așteptat. În cadrul lucrărilor ei, se definea un element de constanță în raporturile româno–ungare pentru întreaga activitate diplomatică a României în timpul guvernării Antonescu cu privire la Dictatul de la Viena: răspunzând lui Vörnle, președintele delegației maghiare, Valer Pop preciza că România regretă faptul că „Ungaria a stăruit și s-a ajuns la o soluție teritorială între cele două țări, soluție care nu este potrivită de a curma tensiunea dintre ele", în locul soluției schimbului de populație, care ar fi dus la o „imediată colaborare prietenească". Așadar, România nu recunoștea justețea, dar nici oportunitatea Dictatului de la Viena.

Guvernul Ungariei nu numai că nu a luat măsuri pentru stoparea atrocităților din Transilvania de Nord, dar a trecut la o campanie de învinuiri nefondate la adresa românilor și a României. Românii din regiunea ocupată erau învinuiți că ei au provocat represiunea, prin atacurile împotriva armatei maghiare; iar guvernul de la București era învinuit de inițierea unor acțiuni antimaghiare în Transilvania de Sud. În fața acestei situații, Ion Antonescu ordona, pe 18 septembrie 1940: „Discutați prin presa străină acuzațiile pe care ni le aduce oficialitatea ungară de aici și din Ungaria, în presa lor, de modul cum ne purtăm cu ungurii rămași la noi. (...) Atmosfera europeană trebuie întreținută pentru a crea curentul defavorabil Ungariei". Ca urmare a refuzului Budapestei de a stopa agresiunea la adresa românilor din regiunea pe care o luase în stăpânire, Ion Antonescu s-a adresat Italiei și Germaniei. Orientarea aceasta a activității diplomatice a României, pentru salvarea românilor din nordul Transilvaniei, doar înspre Italia și Germania se datora situației politico–militare din Europa acelui moment. Singurele puteri care dictau pe continent erau cele două; erau singurele ce ar fi putut impune Ungariei o altă politică față de români și singurele care aveau interes să nu izbucnească un război între România și Ungaria. Așadar, solicitările Bucureștiului de intervenție a puterilor Axei erau singurele posibile, în acel moment, chiar dacă guvernul Antonescu ar fi avut

o orientare proocidentală. De remarcat, însă, faptul că nu era exclusă, în viitor, prezentarea situației din nordul Transilvaniei și altor puteri, chiar ostile Axei. Mihail Sturdza, ministru de Externe, trimitea, la sfârșitul lui octombrie 1940, Legației române din Londra o telegramă: după ce i se prezentau ministrului român atrocitățile patronate de unguri în regiunea ocupată, i se făcea precizarea: „Cele de mai sus vă sunt comunicate, pentru moment, spre știința domniei voastre personală". Așadar, se aștepta momentul ca să fie informat și guvernul Marii Britanii, pentru o eventuală intervenție și a acesteia. De remarcat și faptul că încă de la început materialele adunate cu grijă de Ministerul de Externe de la București erau destinate viitoarei Conferințe de Pace, așadar nu doar puterilor Axei, diplomația română admițând și altă posibilitate în afara victoriei germane în război.

De la primele informații care i-au parvenit asupra atrocităților din Transilvania de Nord — transmise de Marele Stat Major, la 13 septembrie 1940 —, Ion Antonescu a ordonat informarea urgentă a Italiei și Germaniei: „Se va comunica, prin Ministerul de Externe, dlui Valer Pop. (...) Foarte urgent. Astăzi. Se va comunica și legațiilor germană și italiană, astăzi, prin Ministerul de Externe". Așadar, generalul a avut o reacție fermă și promptă. Prima urmare a acestui demers a fost intervenția ministrului Germaniei la Budapesta pe lângă Csáky, ministrul de Externe al Ungariei, cu cererea de a se lua măsuri ca pe viitor acte de violență ca cele de la Trăznea și Ip să nu se mai repete. La rândul său, Ciano îi transmitea lui Raoul Bossy, la 24 septembrie 1940, că, împreună cu Ribbentrop, ajunsese la concluzia necesității unui dublu avertisment dat Budapestei. Concomitent, guvernul României transmitea celui italian un memoriu asupra situației din nordul Transilvaniei, prin intermediul ministrului Italiei la București, Pellegrino Ghigi. Inițiativa era a lui Ion Antonescu. Se menționau „masacrele masive", „situația extrem de gravă pentru populația românească" și „foarte defavorabilă pentru menținerea unor bune relații între România și Ungaria". Era o adevărată amenințare cu declanșarea unui război contra Ungariei, amenințare care, având în vedere știutele interese din acel moment ale puterilor Axei, se considera că va avea efect. Guvernul României cerea o anchetă internațională, mai ales la Trăznea și Ip, „unde aproape totalitatea populației masculine a fost masacrată". Același demers va fi făcut și la Berlin. Ca urmare, la 30 septembrie și 1 octombrie, miniștrii italian și german la Budapesta intervin pe lângă guvernul ungar, conform instrucțiunilor primite de la Roma și Berlin. Efectul, însă, a fost negativ; poziția Ungariei a devenit și mai „rigidă și respingătoare, iar starea de lucruri din teritoriul cedat s-a înrăutățit considerabil" — opina Valer Pop.

Confirmarea vinovăției...

La inițiativa României, urma să fie creată o comisie mixtă româno–ungară având drept unic scop cercetarea faptelor din nordul Transilvaniei. Partea maghiară a respins propunerea, „pentru a nu irita spiritele". În replică, Valer Pop constata că „acest refuz generalizat în sine poate fi socotit de noi ca o confirmare că vinovăția este de partea ungurilor în toate cazurile"; o anchetă mixtă nu numai că nu ar irita spiritele, ci ar produce o destindere. Și la repetarea propunerii, pe 4 octombrie, răspunsul a fost tot negativ. În acest context al discuțiilor, se ajunge la cel mai încordat moment, când se admite — de către delegatul Ungariei, Vörnle — posibilitatea izbucnirii unui război între cele două țări. „La întrebarea mea — scria Valer Pop, la 5 octombrie — că unde crede Ungaria că se va ajunge cu această atitudine, mi-a răspuns că Ungaria nu a dorit și nu dorește războiul cu România, că dacă starea de lucruri actuală va continua și mai ales se va accentua, războiul între cele două țări este inevitabil".

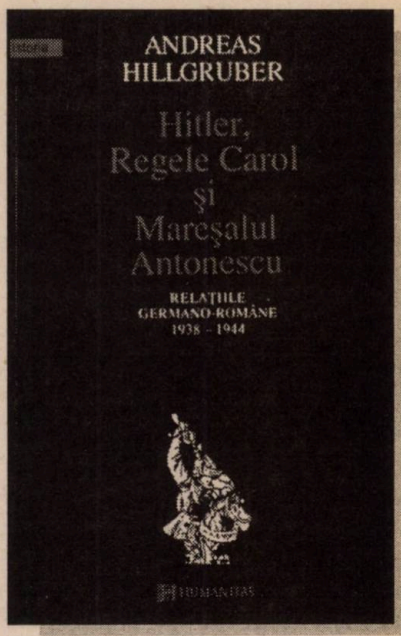

Andreas Hillgruber, ***Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile germano–române (1938–1944)***, ed. de Stelian Neagoe, București, Ed. Humanitas, 1994, 432 p. (seria „Istorie")

În aceste condiții, la cererea lui Ion Antonescu diplomația românească s-a îndreptat spre solicitarea unei comisii mixte de anchetă germano–italiene. La 5 octombrie 1940, Ministerul de Externe de la București cerea reprezentanților săi de la Roma și Berlin să se prezinte lui Ciano și Ribbentrop, pentru a le aminti, „în termenii cei mai măsurați, dar cei mai preciși, angajamentele luate la Viena față de noi privitor la minoritățile românești din Ardeal, aceasta nu numai prin textul sentinței de arbitraj, dar prin fermele și solemnele declarațiuni ce au fost făcute reprezentanților noștri". [...] Veți arăta că atrocitățile din Ardeal au întrecut tot ce se putea teme. [...] Acestor procedee incalificabile, guvernul român nu a răspuns până acum decât cu grave, dar calme proteste. Limita răbdării a fost însă trecută". Cerea intervenția la Budapesta a celor două guverne garante. În zilele următoare, s-au înregistrat foarte multe acțiuni diplomatice între cele patru capitale: București, Budapesta, Roma, Berlin, pe marginea plângerilor româ-

niei. Ungaria s-a arătat foarte iritată. La 9 octombrie, răspunzând unei interpelări în Parlament pe marginea „atitudinii incalificabile a României", primul ministru, Teleki, acuza din nou autoritățile românești. Încununarea enervării Budapestei s-a produs pe 10 octombrie, atunci când Valer Pop i-a prezentat lui Vörnle o copie a memoriului pe care reprezentanții României îl înaintaseră Germaniei și Italiei. La pasajul unde arătam omorurile în masă — raporta la București Valer Pop — [Vörnle] m-a întrerupt **bătând cu pumnul în masă** [subl. ns.] și spunând că sunt afirmațiuni mincinoase. La aceasta, am bătut și eu cu pumnul în masă și i-am replicat că, cum își poate permite această ieșire când arăt purul adevăr, care poate fi verificat și controlat". După replica lui Valer Pop, discuția a putut continua pe un ton acceptabil. (Iată că bătutul cu pumnul în masă, ca argument pentru a convinge autoritățile românești, nu datează doar din 1945 — când reprezentantul URSS, Vâșinski, a făcut un asemenea gest față de regele Mihai —, ci din 1940. Numai că, în 1940, Valer Pop a găsit antidotul și l-a aplicat cu succes, pe când în 1945 regele

Dan Zamfirescu, ***Regele și Mareșalul***, București, Ed. Roza Vânturilor, 1994, 47 p.

Mihai a uitat că reprezintă o țară, totuși, suverană.) La 11 octombrie, guvernul Ungariei răspundea oficial, printr-un memoriu, acuzațiilor venite din partea României. Deși fuseseră asasinați sute de oameni, în cadrul unor masacre în masă de o sălbăticie greu de imaginat, Trăznea și Ip fiind exemplele cele mai edificatoare, Budapesta declara cu violență: „Acuzațiunea infamă adusă armatei ungare, administrației militare, poliției și autorităților de jandarmerie, precum și populației ungare din nordul Transilvaniei se respinge cu hotărâre".

Pentru a stopa deteriorarea în continuare a relațiilor româno–maghiare, Germania și Italia au acceptat formarea unei Comisii de anchetă italo–germane — Comisia Roggeri–Altenburg. Și-a început efectiv activitatea la jumătatea lui octombrie 1940. Cum era, însă, de așteptat, raportul întocmit a încercat să nu-i învinovățească prea mult pe maghiari, forma finală a documentului fiind influențată direct de Ciano. Într-un mesaj trimis la București de Legația română din Roma, se spunea: „Adevărul este că Raportul a fost depus și că este defavorabil Ungariei, ceea ce nu a convenit contelui Ciano. El a dat ordin delegatului italian Roggeri să-l atenueze". De la început, guvernul Antonescu nu s-a arătat prea încrezător în deplina obiectivitate a Comisiei italo–germane. De aceea, Ion Antonescu a dat ordin ca în vederea vizitei sale la Roma și Berlin să-i fie pregătite o serie de documente pe care să le arate în susținerea cererilor sale: „Statistici și grafice. Pierderi teritorii, pe regiuni; prezentare pe categorii, cultură și valoare economică. Pierderi populație, pe categorii, școli, biserici, instituții culturale, economice, bancare etc. Situația creată statului român. Condițiile economice și politice ale actualelor frontiere. [...] Expulzările ungurești — comparative, grafice pe categorii de populație. Grafice comparative — școli, biserici, înainte de Unire, până la cedare, după cedare. Problema expulzărilor". Antonescu mai cerea să aibă cu el un istoric sintetic al Dobrogei, Transilvaniei, Banatului, Basarabiei și al Bucovinei, incluzând și hărți. Așadar, vizita la Roma și Berlin nu avea ca scop numai aderarea României la Axă, ci și prezentarea directă în fața lui Hitler și Mussolini a doleanțelor românești privind în special Transilvania de Nord. Ministrul Italiei la București, Ghigi, l-a însoțit pe Antonescu la Roma, încercând să-l convingă că nu ar fi oportun să pună acum, lui Mussolini, problema reparării nedreptăților provocate de Dictatul de la Viena. Antonescu a refuzat cererea, afirmând că, dacă nu ar ridica această problemă, însăși călătoria la Roma nu și-ar mai avea rostul. Sfatul lui Ghigi era dat chiar la cererea lui Mussolini, care dorea să nu fie pus în postura jenantă de a da un răspuns. Italia și Germania erau gata să accepte că ungurii s-au comportat rău în Transilvania, dar nu voiau să recunoască greșită hotărârea pe care o impuseseră la Viena.

Fără odihnă !

În convorbirile cu Mussolini și Ciano, Ion Antonescu a lansat ideea, deseori reluată apoi, a contribuției României la lupta Axei, în funcție de care, la sfîrșitul războiului, să aibă dreptul de a revendica refacerea României Mari. Generalul propunea realizarea deziderateloror românești în etape. În prima, ar fi trebuit ca Axa să oblige Ungaria să-și respecte toate angajamentele luate la Viena privindu-i pe românii din nordul Transilvaniei, sub supravegherea unor comisii mixte italo–germane permanente. Se includeau: garantarea vieții celor 1.400.000 de români din regiunea ocupată; asigurarea libertății acestora, a posibilităților organizării lor politice, a dezvoltării lor economice și spirituale; reprimirea celor expulzați și a refugiaților. Recunoscând că „ungurii au făcut lucruri care nu era permis să le facă și că Roma și Berlinul au răspunderi față de populația românească din nordul Transilvaniei, Mussolini „a fost de perfect acord cu pretențiile minimale ale României, le-a găsit justificate și imediat aplicabile". Antonescu a menționat, însă,

și a doua etapă pe care o viza: România trebuie să-și refacă granițele normale. Nu ridica acum această problemă, ci doar o anunța, pentru că Axa avea alte priorități; problema va fi reluată cu prilejul încheierii păcii. Ducele a declarat oaspetului român: „După război, vom lua harta Europei și atunci vom vedea ce trebuie aranjat și ce trebuie făcut". Iar Antonescu i-a răspuns că nu va avea odihnă „până nu va fi restituit neamul în integritatea și independența sa, spre care scop va utiliza armele române". Și în timpul vizitei la Berlin, asupra lui Ion Antonescu s-au făcut presiuni, de data aceasta din partea lui Ribbentrop, pentru a nu ridica problema Transilvaniei de Nord. Acesta, ca și la Roma, a refuzat, expunându-i lui Hitler, pe larg și cu documentația adusă de la București, situația generată de Dictatul de la Viena. Își încheia prezentarea cu afirmația că „poporul român va fi gata de luptă pentru drepturile sale". Cu subînțeles, Hitler i-a răspuns: „Istoria nu se va opri în anul 1940".

Luptă până la capăt

Bazându-se pe felul cum fusese primit de Mussolini și Hitler, Antonescu se arăta excesiv de optimist în ședința de Guvern din 26 noiembrie, declarând: „Ceea ce s-a decis la Viena nu este ultima pagină a Istoriei. (...) Deci, este o asigurare că la Conferința Păcii sau înainte de pace, când va veni momentul favorabil, noi vom putea pune revendicările noastre înaintea Marilor Puteri. Promisiunea aceasta contează mai mult decât orice act care s-ar fi scris".

Peste câteva zile, la 1 Decembrie, la marea manifestație de la Alba Iulia cu ocazia sărbătoririi Unirii din 1918, în fața a peste o sută de mii de oameni, Ion Antonescu ținea un discurs înflăcărat, anunțând lupta până la capăt pentru recâștigarea Transilvaniei de Nord: „Din această cetate a Unirii, a drepturilor noastre veșnice și încercate, mă adresez cu încredere tuturor. Îmi îndrept gândul plin de nădejdi spre ardeleni, spre ostași și spre toți românii. Frați ardeleni! Voi, care v-ați sfâșiat sufletul și trupul; Voi, care ați părăsit încă o dată vetrele vieții și crucile mormintelor; Voi, care ați adăugat dureri noi la hrisovul suferințelor de veacuri; Nu deznădăjduiți. Pe umerii voștri stă apărarea sfântă a datoriilor strămoșești. În această clipă de îngenunchere, îngenuncheați ca să auziți trosnetul de trupuri pe roată ale lui Horea și Cloșca; simțiți în sânge clocotul de viață ardelenească a lui Avram Iancu și imnul de redeșteptare națională a lui Mureșan. Plecați urechea la brazda strămoșească și păstrați în cuget icoana gândurilor lui Lazăr, Șincai și Șaguna și cutremurați-vă de biruința măreață și veșnică a lui Mihai Viteazul. Ne-am născut aici, suntem cei dintâi așezați aici și vom pleca cei din urmă. Vom muri aici, frați ardeleni, fiindcă nu putem părăsi ceea ce nu se poate părăsi. Nici furtunile, nici trufiile, nici trădările nu ne vor clinti. Toți trebuie să păstrăm încrederea în drepturile neamului, să ducem o luptă de credință, de muncă și de jertfă și prin jertfă să ne câștigăm dreptatea. Fiindcă dreptatea străjuiește lumea. Și dreptatea lumii va fi dreptatea noastră. Ostași, din cetatea biruinței lui Mihai Vodă, de la temeliile întregitoare de neam, îndrept gândul spre voi toți, pentru a vă mărturisi toată iubirea, toată nădejdea și toată siguranța pe care neamul întreg o pune în voi. Țara și cu mine nu vom cruța nimic pentru ca să vă pregătim destinul pe care îl meritați. Țara și cu mine vă iubim și vă cinstim. Țara și cu mine așteptăm de la voi ca să nu fiți mai prejos decât glorioșii noștri înaintași. De aceea, din Alba Iulia, unde

● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ●

„Crede și nu cerceta!" — ordona Biserica Catolică în evul mediu. Tot așa a spus și guvernul Năstase în Ordonanța de urgență din 13 martie 2002. Biserica amenința pe încălcătorii ordinului cu rugul. Mai blând, guvernul Năstase amenință pe încălcătorii Ordonanței cu cinci ani de pușcărie. Dar, în pofida amenințării cu rugul și în pofida amenințării cu pușcăria... „pământul se învârte".

MONITORUL OFICIAL
AL
ROMÂNIEI

Anul XIV — Nr. 214 PARTEA I LEGI, DECRETE, HOTĂRÂRI ȘI ALTE ACTE Joi, 28 martie 2002

ORDONANȚE ȘI HOTĂRÂRI ALE GUVERNULUI ROMÂNIEI

GUVERNUL ROMÂNIEI

ORDONANȚĂ DE URGENȚĂ
privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii

În temeiul prevederilor art. 114 alin. (4) din Constituția României,

Guvernul României adoptă prezenta ordonanță de urgență.

CAPITOLUL I
Dispoziții generale

Art. 1. — Pentru prevenirea și combaterea incitării la ură naționalâ, rasială sau religioasă, la discriminare și la săvârșirea de infracțiuni contra păcii și omenirii, prezenta ordonanță de urgență reglementează interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii

Adevărul — și cel istoric — nu poate fi modificat din ordin! Papa de la Roma și-a dat de mult seama de acest lucru, și a renunțat la trimiterea pe rug. Să sperăm că foarte curând și guvernul Năstase va ajunge la concluzia necesarei renunțări la trimiterea în pușcărie a celor care cred altceva decât li se ordonă. Va rămâne, însă, documentul publicat în „Monitorul Oficial", document la care generațiile viitoare se vor uita ca la o demonstrare a ideii că somnul rațiunii generează monștri. Am convingerea că miniștrii care au votat Ordonanța din 13 martie 2002, pentru că toți sunt foarte inteligenți, vor ajunge a se rușina de votul lor. ■

Petre ȚURLEA

gloria celui dintâi întregitor a adus peste veacuri afirmarea de voință și unire a Ardealului, pentru ca în sunete de clopote ale credinței strămoșești să dea Coroana Unirii celui din urmă Întregitor, în numele trecutului, pentru apărarea prezentului și gloria viitorului, cer azi Unirea românilor într-un singur suflet". Își încheia discursul cu „Trăiască biruința ce va veni!". Textul de mai sus, prezentat presei, era totuși o prescurtare; fuseseră eliminate unele pasaje, precum cel care anunța înțelegerea din partea Axei: „Am muncit pentru hotarele noastre. [...] Pentru acest viitor am călătorit la Berlin și Roma. România nu este singură. Credeți și aveți încredere".

Discursul lui Antonescu a generat un val de furie la Budapesta. În Parlament, deputatul Rajniss îl considera „un atac deschis, o declarație de război contra puterilor Axei [...], o răscoală contra Arbitrajului"; în final, amenința România că „va sta față în față cu națiunea maghiară, de care să păzească Dumnezeu România". A doua zi, pe 4 decembrie, răspundea primul ministru, Teleki, menționând caracterul „just și definitiv" al Dictatului de la Viena și „tratamentul nobil și prevenitor ce s-a aplicat românilor din teritoriul reanexat". Era, evident, o culme a cinismului.

Astfel se încheia confruntarea dintre guvernul Antonescu și guvernul Ungariei pe tema Transilvaniei de Nord, în 1940. Ion Antonescu își fixase o linie de conduită patriotică, pe care o va urma toată perioada guvernării: nordul Transilvaniei și toate celelalte teritorii românești pierdute în 1940 trebuiau readuse în trupul Țării. Și, în lupta pe care a dus-o pentru refacerea României Mari, a avut alături întregul popor român. Pentru înfăptuirea acestui deziderat s-a pronunțat, de asemenea, regele Mihai. Tot în acest sens au acționat și partidele politice. Singurii care s-au opus au fost comuniștii. Ion Antonescu a reprezentat, astfel, voința întregii Națiuni române. De aceea, a-l eticheta astăzi, pentru lupta dusă de el ca să refacă România Mare, drept „criminal de război", echivalează cu un blam nemeritat aruncat asupra întregii Națiuni române. ■

cartea de istorie: cinste autorului, cinste editorului

Editura Univers Enciclopedic

Florin Constantiniu,
O istorie sinceră a poporului român,
ediția a III-a revăzută și adăugită,
București, 2002, 561 p.
(preț: 179.000 lei)

Editura CORINT

Dimitri Obolensky, *Un Commenwealth medieval: Bizanțul. Europa de Răsărit, 500–1453,* trad. de Claudia Dumitriu, postfață: Nicolae–Serban Tanașoca, București, 2002, 525 p. (col. „Istorie — Opere fundamentale")

(preț: 250.000 lei)

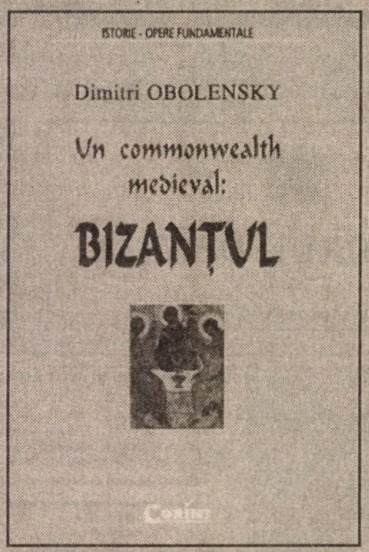

V. Cristian,
Istoria Asiei,
prefață: Mihai Cojocariu,
București, 2002, 206 p.
(col. „Istorie unviersală. Microsinteze", nr. 32)

(preț: 90.000 lei)

Un regim politic hibrid, cu doi poli de putere

Guvernarea antonesciano-legionară

(septembrie 1940–ianuarie 1941)*

Ottmar TRAȘCĂ,
Ana-Maria STAN

Acceptarea „arbitrajului" de la Viena din 30 august 1940 a declanșat în România o criză politică profundă, care avea să fie fatală regelui Carol al II-lea și regimului autoritar instituit de acesta în 1938. Cedarea, fără luptă, a 1/3 din teritoriul național a făcut să se reverse paharul mâniei care s-a îndreptat împotriva statelor „arbitrare" Germania nazistă și Italia fascistă — și, nu în ultimul rând, împotriva regelui, considerat, unanim, principalul vinovat pentru prăbușirea frontierelor României Mari [1].

Încercare disperată

În încercarea sa disperată de a-și salva tronul, Carol al II-lea a recurs la o soluție extremă — nu fără serioase retincențe [2] —, încredințând, la data de 4 septembrie 1940, generalului Ion Antonescu mandatul în vederea formării unui nou guvern. Alegerea sa nu era întâmplătoare. Ea se datora mai multor factori și anume: izolarea sa completă pe plan intern și extern, sfaturile venite din partea lui Valer Pop, prestigiul de care se bucura generalul în cadrul armatei și a opiniei publice. De asemenea, Antonescu era acceptat ca partener de dialog de către toate forțele politice, de la partidele „istorice" până la „cămășile verzi", totodată, fiind considerat singura persoană capabilă să îndeplinească angajamentele asumate la Viena și să controleze armata care se pronunța — în marea ei majoritate — împotriva evacuării Transilvaniei de nord. Nu în ultimul rând, Ion Antonescu se bucura de încrederea Berlinului [3]. Privită din acest punct de vedere, alegerea regală părea a fi corectă, dar Carol al II-lea a omis în calculele sale firea ambițioasă a lui Ion Antonescu și, mai ales, dorința de revanșă a acestuia în urma tratamentului la care fusese supus în perioada anterioară. Scoaterea din cadrele active ale armatei, ca urmare a simpatiei manifestată față de Legiune și liderul ei — Corneliu Zelea Codreanu —, supravegherea continuă din partea agenților Siguranței, ca și internarea la mănăstirea Bistrița survenită după protestele adresate suveranului în ceea ce privește cedarea fără luptă a Basarabiei și Bucovinei de Nord, erau gesturi care nu puteau fi trecute ușor cu vederea de intransigentul general. În consecință, acordându-i puteri depline, Carol își desemnase propriul călău [4].

Generalul Ion Antonescu nu era singurul protagonist ajuns în prim-plan ca urmare a evenimentelor interne și internaționale derulate în vara zbuciumată a anului 1940. Mișcarea Legionară se pregătea, la rândul ei — avându-l în frunte pe ambițiosul, dar, în același timp, contestatul Horia Sima —, să interpreteze un rol de prim-rang pe scena vieții politice din România. Este adevărat că ea mai participase la guvernare în cadrul cabinetului condus de Ion Gigurtu (4 iulie–4 septembrie 1940), dar fără a deține o poziție [5] care să-i permită influențarea — într-o manieră hotărâtoare din punctul ei de vedere — deciziilor de politică internă și externă, adoptate de acest guvern. Dimpotrivă, rolul reprezentanților Gărzii în acest cabinet fusese mai degrabă decorativ. Acum, însă, situația se schimbase radical în favoarea „cămășilor verzi", sosise — în sfârșit — mult așteptatul moment al Legiunii.

Conducerea Mișcării intuise, în mod corect, că cedarea unei părți din Transilvania va genera conflicte și va crea premisele abdicării regelui, dar mai ales a ascensiunii ei la putere. Intențiile liderilor legionari erau cât se poate de clare și ambițioase, respectiv, de a profita de pe urma tulburărilor interne prin pregătirea unei lovituri de stat având ca scop cucerirea puterii totale, în paralel urmărindu-se obținerea sprijinului german — decisiv — în vederea atingerii acestui obiectiv. Chiar în ziua în care, la Viena, se decidea amputarea teritorială a României în favoarea Ungariei, Horia Sima efectua o vizită la Legația germană din București, unde a purtat o lungă convorbire cu Hermann Neubacher, însărcinat special cu probleme economice al Reich-ului în România, și cu consilierul de legație Gerhard Stelzer [6] (ministrul Fabricius aflându-se la Viena).

Pericolul anarhiei

Evident, punctele centrale ale discuției le-au constituit conferința care se desfășura în fosta capitală austriacă și situația politică din România. Horia Sima le-a exprimat interlocutorilor săi temerile sale legate de atmosfera încordată existentă în țară, arătând că, în eventualitatea unei soluții favorabile Ungariei, teritoriul pe care România va trebui să-l cedeze vecinului ei nu va

* Fragment din lucrarea colaboratorilor noștri — cercetători științifici în cadrul Institutului de Istorie al Academiei Române din Cluj-Napoca — ***Rebeliunea legionară în arhive străine (germane, maghiare și franceze)***, în curs de apariție la Ed. Albatros. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

putea fi ocupat fără incidente grave. El a precizat că: „Garda preferă protectoratul german al României în locul unei împărțiri a Transilvaniei, deoarece Transilvania este cea mai bună rezervă națională de forțe a României“ [7]. Referitor la situația internă, liderul gardist releva că pericolul anarhiei era în creștere continuă. În opinia lui Sima, doar un guvern legionar putea face față situației complexe, un cabinet în care aveau să fie incluși oameni acceptabili pentru „cămășile verzi“ ca generalul Ion Antonescu și Mircea Cancicov, și care avea să stea — fără rezerve — la dispoziția Germaniei [8].

Dacă, în cadrul acestei întrevederi — așa cum am arătat anterior —, fruntașul legionar se limitase doar la creionarea situației interne și la accentuarea necesității constituirii unui guvern gardist, o dată cu anunțarea publică a deciziei de la Viena — care a generat reacții vehemente —, Legiunea și-a schimbat tactica, hotărând executarea loviturii de stat plănuite — cât mai curând posibil — prin care se urmărea îndepărtarea regelui Carol al II-lea de pe tronul României și preluarea puterii. Reușita sau eșecul unei asemenea acțiuni depindea în mare măsură de maniera în care avea să fie receptată și sprijinită de opinia publică, forțele politice și de armată, dar și de asentimentul și susținerea Berlinului.

Astfel, pe de o parte, pentru a menaja susceptibilitatea serviciilor germane, pe de altă parte, pentru a obține colaborarea acestora, Horia Sima a informat — la 2 septembrie 1940 — Legația germană prin intermediul omului său de încredere, Hermann von Ritgen, despre declanșarea iminentă a acțiunii proiectate [9]. Sima a justificat această hotărâre prin faptul că, în țară, se conturase un puternic curent de respingere a deciziei de la Viena, liderul țărănist Iuliu Maniu ajungând la un acord cu Carol al II-lea în vederea neaplicării ei. În opinia liderului gardist, îndeplinirea angajamentelor asumate, la 30 august 1940, și evitarea războiului civil puteau fi garantate doar în condițiile în care Germania se decidea să sprijine Legiunea în tentativa ei de a accede la putere. De altfel — argumenta Sima —, lovitura care urma să fie demarată în curând „era o contrarevoluție a Gărzii în interesul colaborării româno–germane“ [10]. Diplomații germani aflați în capitala României au întâmpinat cu rezerve cererea conducătorului legionar.

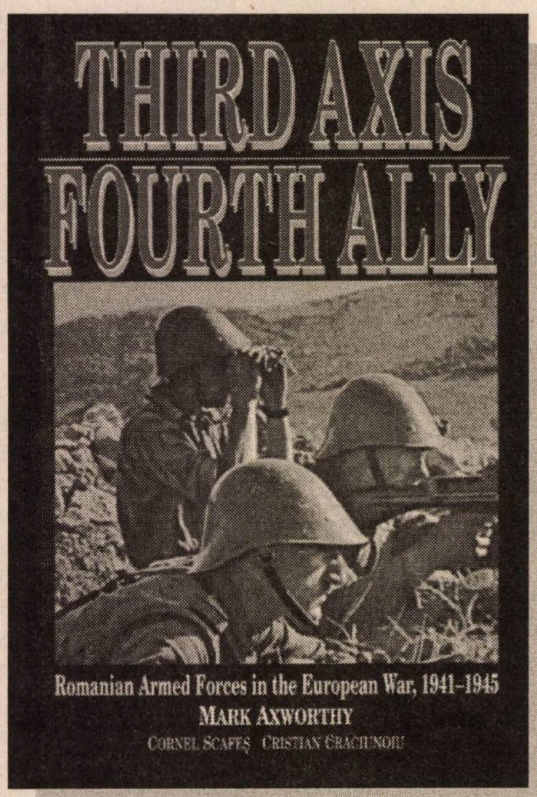

Mark Axworthy, Cornel Scafeș, Cristian Crăciunoiu
Third Axis, Fourth Ally. Romanian Armed Forces in the European War, 1941–1945 (Al treilea în Axă, al patrulea Aliat. Armata Română în războiul european), Londra, Arms & Armour Press, 1995, 368 p.

Această reticență se explică prin neîncrederea nutrită de germani vizavi de capacitatea Gărzii de Fier de a face față situației. Mai mult, o asemenea inițiativă contravenea intereselor germane, care reclamau în România (și nu numai) liniște și ordine. Prin urmare, ministrul Germaniei la București, Wilhelm Fabricius, a recomandat guvernului său evitarea puciului prin „încercarea de a-i influența pe adepții lui Sima din Berlin“ [11].

În pofida recomandărilor venite din partea forurilor germane, puciul legionar s-a declanșat a doua zi — 3 septembrie 1940 —, la București, Constanța și Brașov [12], legionarii atacând instituțiile de stat, posturile de radio, unele dintre aceste obiective fiind ocupate. A fost lansat un manifest semnat de Horia Sima, care cerea abdicarea lui Carol al II-lea [13].

Nepregătită corespunzător, fără a avea o coordonare unitară, pragmatică și eficientă, lovitura de stat — și din cauza intervenției prompte a poliției și a jandarmeriei — a eșuat lamentabil, o parte a rebelilor fiind arestată, majoritatea baricadându-se în instituțiile ocupate [14].

Prin această acțiune, Horia Sima sperase că va putea provoca o mișcare de masă, dar așteptările sale nu au fost confirmate de derularea evenimentelor. Reputatul istoric german Armin Heinen consideră că acest eșec se datora, în principal, faptului că Garda de Fier își câștigase importanța ca urmare a conjuncturii internaționale create în vara anului 1940 și nu prin deplasarea forțelor politice din interiorul României spre dreapta. Opinia publică românească manifestase o atitudine net antigermană încă de la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, atitudine accentuată ca urmare a rapturilor teritoriale pe care, în bună măsură, Germania le-a provocat, iar Legiunea recomandase regelui o politică externă pro–Axă și, prin această linie propovăduită, legionarii și-au atras oprobiul opiniei publice [15]. Totuși, acțiunile întreprinse de „cămășile verzi“ nu au rămas fără urmări, ele au fost speculate de generalul Ion Antonescu care, după obținerea deplinelor puteri din partea suveranului, a cerut o nouă audiență în seara zilei de 5 septembrie, și în cursul unei discuții tensionate i-a solicitat acestuia abdicarea și părăsirea țării [16]. Forțat

de împrejurări, Carol al II-lea a abdicat în dimineața zilei de 6 septembrie în favoarea fiului său Mihai [17], părăsind a doua zi (țara la bordul unei tren special, însoțit de Elena Lupescu și Ernest Urdăreanu), cu aceasta luând sfârșit un capitol important din istoria României.

Obiectivele generalului

Imediat după preluarea puterii, generalul Ion Antonescu a fost pus în fața unei situații economice, sociale și politice grave ce a degenerat rapid și care trebuia controlată pentru a preîntâmpina riscurile unei ocupații germane. Problemele cu care se confrunta Conducătorul Statului (noua titulară) erau multiple: restabilirea ordinii interne, respectarea arbitrajului de la Viena și evacuarea teritoriului cedat Ungariei, asigurarea hranei, cazării și locurilor de muncă necesare refugiaților și, *last but not least*, constituirea unui guvern viabil, care să treacă imediat la rezolvarea chestiunilor importante cu care se confrunta țara. Acest obiectiv avea să fie atins mult mai greu decât părea la prima vedere. Până la momentul abdicării regelui, generalul se bucurase de susținerea unanimă a forțelor poltiice din România, indiferent de coloratura lor. După atingerea scopului urmărit, respectiv, îndepărtarea lui Carol al II-lea și a camarilei sale, drumurile pe care urmau să le străbată partidele politice se despărțeau inevitabil. Problemele care îl frământau pe general erau atitudinea spectrului politic românesc față de noua situație creată după 6 septembrie și, îndeosebi, răspunsul la întrebarea: pe cine se putea baza în procesul de guvernare? Opțiunile lui Antonescu înclinau spre un guvern de uniune națională cu participarea — în principal — a reprezentanților Partidului Național Țărănesc, Partidului Național Liberal și ai Gărzii de Fier. Însă, Conducătorul întâmpina greutăți aproape insurmontabile, atât de natură internă, cât și externă, în atingerea acestui obiectiv. El se confrunta cu cererile crescânde ale Legiunii, care pretindea monopolul politic și cele mai importante portofolii în cabinet [18] — cereri neagreate de general —, dar și cu refuzul liderilor PNȚ și PNL — Iuliu Maniu și Dinu C. Brătianu — de a lua parte la guvernare, într-un guvern a cărei orientare avea să devină progermană. Totuși, ca o soluție de compromis, aceștia se declarau de acord cu intrarea unor membri ai celor două partide în cadrul noului cabinet, în calitate de tehnici [19]. Formula guvernului de uniune națională gândită de Antonescu nu era viabilă și din alt motiv. Era greu de crezut că cel de-al III-lea Reich ar fi tolerat la conducerea unui stat — care intrase ireversibil în sfera lui de influență — membri ai unor partide recunoscute pentru profunda lor antipatie față de Germania nazistă și simpatia pentru Anglia; mai mult, partidele respective nu erau agreate și ca urmare a atitudinii de respingere a deciziei de la Viena.

De asemenea, constituirea unui guvern de militari era imposibilă în conjunctura politică existentă la acea dată. Deși, personal, Conducătorul se bucura de prestigiu în cadrul armatei, mai ales printre tinerii ofițeri, el nu putea apela la formula unui cabinet militar. Există destule cazuri în istorie care demonstrează faptul că o armată, chiar și învinsă, poate reprezenta un factor important de decizie în cadrul unui stat, rolul jucat de Reichswehr în cadrul Republicii de la Weimar fiind extrem de sugestiv în acest sens. Acest exemplu, însă, nu putea fi transpus și în cazul României. Armata română, în septembrie 1940, era într-adevăr o *armată învinsă*, dar nu pe câmpul de luptă, ci pe drumurile retragerii umilitoare din teritoriile cedate. Ea nu fusese înfrântă ca urmare a loviturilor administrate de inamicii României, ci din cauza deciziilor politice eronate a căror efect a însemnat aruncarea ei în haos, descompunerea efectivelor, a dotării și subminarea moralului. Prin urmare, subscriem opiniei exprimate de Nicholas M. Nagy–Tala-

Procesul mareșalului Antonescu. Documente, ediție de Marcel–Dumitru Ciucă, București, 1995, Ed. Saeculum I.O.–Ed. Europa Nova (vol. I — 414 p. + 16 pl.; vol. II — 480 p.); vol. III, București, Ed. Saeculum I.O., 1998, 613 p. (col. „Documente revelatorii")

Generalul Ion Gheorghe, ***Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu (Calea României spre Statul satelit)***, ed. de Stelian Neagoe, București, Ed. Machiavelli, 1996, 376 p. (col. „Istorie & politică")

vera, potrivit căreia o armată care se retrăsese fără a trage un foc de armă împotriva celor trei dușmani ai țării nu putea, în același timp, să emită pretenții realiste la putere [20].

Confruntat cu aceste impedimente, generalului îi mai rămânea la îndemânarea doar varianta formării unui guvern cu participarea „cămășilor verzi" care își manifestaseră disponibilitatea în acest sens și care, în septembrie 1940, dispunea de un capital politic, deloc neglijabil, rezultat în urma suferințelor îndurate și a opoziției intransigente față de regele Carol al II-lea. Totuși, Conducătorul Statului nu era entuziasmat de această soluție, respectiv, guvernarea cu reprezentanții unei mișcări de extrema dreaptă. Este adevărat că în trecut Ion Antonescu fusese simpatizant al Gărzii de Fier și apropiat al „Căpitanului" Corneliu Zelea Codreanu, dar manifestase rezerve serioase în ceea ce privește extremismul Mișcării și orientarea sa către puterile Axei [21], știut fiind faptul că generalul era un adept convins al menținerii alianței cu Franța și Marea Britanie. Acum, însă, rezervele generalului se accentuaseră, mai ales că Legiunea, din toamna anului 1940, era departe de ceea ce reprezentase din punct de vedere calitativ în anii anteriori, ca urmare a decimării elitei sale în 1938 și 1939. Mișcarea Legionară, în septembrie 1940, semăna cu un cartof, partea cea mai bună aflându-se în pământ [22], iar cei care conduceau acum destinele ei, cu puține excepții, erau din punct de vedere intelectual mult sub nivelul celor dispăruți. Având în vedere această situație, nu trebuie să surprindă faptul că generalul privea cu scepticism colaborarea cu „cămășile verzi" [23].

Amendarea unor vechi teze

Nu de puține ori, îndeosebi în istoriografia de sorginte marxistă, s-a afirmat că Germania susținuse necondiționat Legiunea și că acesta a fost argumentul forte care l-a obligat pe Ion Antonescu să accepte formarea unui guvern împreună cu reprezentanții ei [24]. Credem că această afirmație necesită precizări și ea trebuie nuanțată. Este adevărat că unele cercuri germane (partidul nazist, SS și SD) nutreau o simpatie nedisimulată față de legionari, simpatie ce izvora din afinități ideologice, care îi apropiau de gardiști, și din convingerea că aceștia reprezentau singurii aliați de nădejde din România ai celui de-al III-lea Reich. Pe de altă parte, exista o îndoială în ceea ce privește capacitatea Legiunii de a face față cerințelor practice ale procesului de guvernare, în condițiile în care, așa cum am arătat, în urma represiunilor regimului autoritar carlist, conducerea ei sucombase. Mai mult, „germanii se temeau de zelul revoluționar manifestat de acești tineri neexperimentați" [2], care putea conduce la perturbarea intereselor germane în România (și nu numai), respectiv, întreruperea fluxului de materii prime (petrol, cereale etc.) și periclitarea echilibrului politic fragil. Totuși, neexistând altă variantă acceptabilă, germanii au fost nevoiți să admită participarea legionară în cadrul guvernării, ce-i drept fără prea multă tragere de inimă, dar ei s-au străduit ca ministerele-cheie — și aici aveau în vedere cele economice — să revină unor personalități recunoscute pentru a evita pe cât posibil experimentele nefaste în economie.

Cert este că tratativele s-au prelungit, Antonescu respingând mai mulți membri ai Mișcării propuși pentru preluarea conducerii anumitor ministere, deoarece nu avea încredere în calitățile lor și urmărea să-i substituie cu experți și militari, ceea ce a întărit convingerea „cămășilor verzi" că generalul avea în vedere limitarea participării lor la guvernare, motiv pentru care aceștia au protestat zgomotos [26]. Mai mult, pentru a pune capăt ezitărilor lui Ion Antonescu, Horia Sima a convocat o adunare, la data de 13 septembrie (ziua de naștere a lui Corneliu Zelea Codreanu), la care au luat parte zeci de mii de membri ai Legiunii. Nu era vorba de un marș asupra Bucureștiului, aidoma celui întreprins de „cămășile negre" asupra Romei, în 1922, dar în ochii Conducătorului trebuia să apară ceva asemănător [27]. Argumentul și-a făcut efectul în scurt timp, generalul a pus capăt discuțiilor purtate cu reprezentanții PNȚ și PNL și a trimis Legiunii un mesaj redactat într-o manieră caldă, în care făcea referire la C.Z. Codreanu, numit „Căpitanul vostru de ieri" [28], ceea ce lăsa

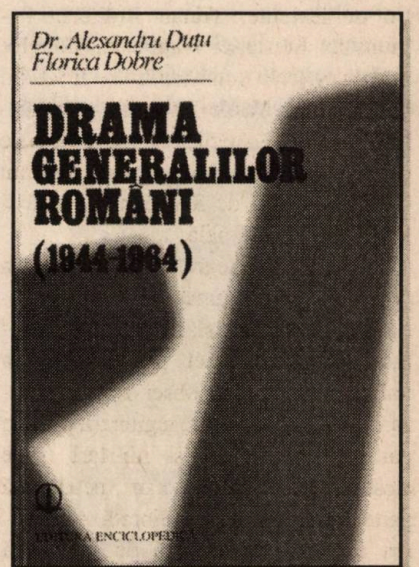

Alesandru Duțu, Florica Dobre, ***Drama generalilor români (1944–1964)***, București, Ed. Enciclopedică, 1997, 294 p. (despre Ion Antonescu, p. 34–49)

de înțeles că, mai devreme sau mai târziu, el avea de gând să revendice șefia Mișcării. La câteva ore după încheierea manifestației, Antonescu a abandonat definitiv ideea unui guvern de coaliție, în cele din urmă ajungându-se la o soluție de compromis și anume un cabinet format din tehnicieni militari și legionari.

Astfel, în guvernul constituit la 14 septembrie [29] 1940, generalul Ion Antonescu era președintele Consiliului de Miniștri, cumulând și portofoliul Apărării (din 10 noiembrie). Ministerele economice au fost atribuite unor tehnicieni și militari; Gheorghe Crețeanu — ministru de Finanțe; Nicolae Mareș — ministrul Agriculturii și Domeniilor; Gheorghe Leon — ministrul Economiei Naționale; Pompiliu Nicolae — ministrul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor; locotenent–colonelul Nicolae Dragomir — ministrul Coordonării și Statului Major Economic (minister nou înființat); Mihai Antonescu (profesor universitar) a preluat conducerea Ministerului Justiției.

Mișcării Legionare i-au revenit următoarele departamente: Horia Sima — vicepreședintele Consiliului de Miniștri; Constantin Petrovicescu — ministru de Interne; Mihail Sturdza — ministru de Externe; Traian Brăileanu — ministrul Educației Naționale, Cultelor și Artelor (cele două ministere fiind din nou reunite); Vasile Iașinschi — ministrul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale (ministere reunite); Alexandru Constant — Secretariatul de Stat pentru Presă și Propagandă Națională.

Deși în istoriografie, în general, s-a considerat că Legiunea a obținut majoritatea portofoliilor și, implicit, controlul asupra noului cabinet, parcurgând lista noilor miniștri vom observa că repartizarea portofoliilor între legionari, pe de o parte, și tehnicieni și militari (care alcătuiau polul antonescian), pe de altă parte, era extrem de echilibrată. Aprecierea noastră este întărită de faptul că Legiunea deținea doar un singur minister de importanță „strategică" — cel de Interne —, dar și în acest caz titularul legionar (Constantin Petrovicescu) era

Teodor Mavrodin,
Mareșalul Antonescu întemnițat la Moscova, Pitești, Ed. CARMINIS, 1998, 241 p. + 6 pl.

dublat de un om de încredere al generalului Ion Antonescu, în calitate de subsecretar de Stat, locotenent–colonelul Alexandru Rioșianu (această măsură dovedindu-și eficacitatea, întrucât acesta a reușit să zădărnicească mai multe planuri nefaste puse la cale de către gardiști). În schimb, în teritoriu, situația era în avantajul Legiunii, ea având o superioritate incontestabilă în ceea ce privește prefecții; astfel, din cei 45 de prefecți numiți în septembrie 1940 [30], unul singur era militar activ, ceilalți fiind membri sau simpatizanți ai Gărzii de Fier, situație ce va avea repercusiuni negative în lunile următoare.

De la colaborare la confruntare

Prin urmare, se pune întrebarea: cum poate fi caracterizat guvernul și, implicit, regimul politic instaurat în toamna anului 1940? Această chestiune s-a bucurat de un interes deosebit din partea istoricilor, care s-a materializat printr-o gamă variată de opinii. Astfel, în cadrul istoriografiei marxiste s-au formulat aprecieri de genul „dictatură militaro–fascistă" [31] sau „dictatură fascistă" [32], aceste caracterizări având la bază analiza pozițiilor deținute de cele două grupări, antonesciană și legionară, în cadrul executivului și ideologia comunistă care identifica — în mod eronat — Mișcarea Legionară cu o mișcare fascistă. După 1989, unele lucrări au uzitat termenul de „dictatură legionară" [33]. Istoriografia occidentală a oferit analize pertinente care converg spre aceeași apreciere, respectiv, a unui regim cu doi poli de putere [34], **care nu poate fi considerat nici dictatură militaro–legionară, și cu atât mai puțin dictatură legionară, ci mai degrabă un regim politic hibrid**, opinie la care subscriem integral.

După schimbarea de regim, intervenită în toamna anului 1940, opinia publică internă și observatorii externi erau frământați de o întrebare: era această nouă formulă viabilă sau nu, dat fiind faptul că între cele două grupări existau diferențe semnificative atât în privința obiectivelor urmărite, cât, mai ales, a metodelor folosite? Preocupați de această problemă, Conducătorul Statului, respectiv, Comandantul Mișcării Legionare au publicat în presa vremii numeroase comunicate care încercau să acrediteze ideea unității și a înțelegerii depline ce domnea între cele două tabere. De exemplu, apelurile semnate de Horia Sima recunoșteau faptul că Legiunea ajunsese la guvernare „prin înțelepciunea Conducătorului Statului și șeful regimului legionar, generalul Ion Antonescu". În replică, șeful statului solicita legionarilor „recunoștință și credință față de generalul Antonescu, pentru că i-a înălțat și onorat cu participarea la guvernarea țării" [35].

Dincolo însă de „pretinsa unitate" și „colaborare", atât de mediatizată de presa vremii, un observator avizat și imparțial al evenimentelor politice desfășurate în România la sfârșitul lunii septembrie și în cursul lunii octombrie, ar fi constatat faptul că **bătălia pentru obținerea puterii totale în stat demarase**, opoziția latentă dintre cele două grupări transformându-se treptat într-o confruntare fățișă și dură.

NOTE

1. Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu, Relațiile germano–române. 1938–1944,* București, 1944, p. 129; În 2 septembrie 1940, ministrul plenipotențiar german la București, Wilhelm Fabricius, raporta Ministerului de Externe german că: „Situația este în continuare încordată (...). Persistă demonstrațiile în afară de jefuirea unei case au fost evitate până acum încăierările serioase. La Oradea, unde este o populație evreiască numeroasă, se strigă în masă: «Jos cu Hitler». S-a aruncat cu pietre în clădirea consulatului și a fost smulsă placa de pe ușă. Observ, mai mult ca până acum, pericolul în momentul retragerii ultimilor militari români ai căror dorință de ordine mai există pentru moment". Cf., *23 August 1944. Documente. 1939–1943,* vol. I, București, 1984, documentul nr. 76, p. 108; **2.** La 3 septembrie, Carol al II-lea notase în jurnalul său: „Propunerea de a face apel la Antonescu ia corp, mai ales la Urdăreanu care e totdeauna gata de a preceda la schimbări. **Eu sunt încă foarte îndoit asupra persoanei lui** *(subl.ns.),* până mai ieri în domiciliu forțat, la Bistrița, care va fi atitudinea lui, care va fi loialitatea lui față de mine". Cf. Carol al II_lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice,* vol. II (1939–1940), ediție îngrijită de Marcel Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, 1996, p. 254; **3.** La 4 septembrie 1940, ministrul Germaniei la București raporta Berlinului faptul că în cadrul Armatei se manifesta un puternic curent anticedare și Marele Stat Major român considera că numai Ion Antonescu putea menține ordinea și disciplina în Armată. Cf. Politisches Archiv des Auswatigen Amtes Bonn (în continuare se va cita PAAA), Unterstaatssekretar, Akten betreffend Südosten II, R. 29921, E. 176384, Telegramm nr. 1521 vom 4.09.1940, gez Fabricius; O zi mai târziu, diplomatul german comunica că generalul Ion Antonescu se declarase de acord cu îndpelinirea angajamentelor asumate la Viena și fereritor la programul său arăta că acesta se pronunțase pentru adâncirea colaborării cu Germania. Fabricius concluziona că „eu cred că am găsit omul potrivit în fruntea guvernului, care este decis să îndeplinească importantele noastre cereri". Cf. *Ibidem,* Unterstaatssekretar, Akten betreffend Sudosten III, R. 29922, E. 177050–177052, Telegramm nr. 1.530 vom 5.09. 1940, gez. Fabricius; **4.** R.G. Waldeck, *Athénée Palace,* București, 2000, p. 151; Eugen Weber apreciază, la rândul său, că regele se agățase de „bârna care avea să-l strivească". Cf. Eugen Weber, *România,* în Hans Rogger și Eugen Weber (ed.), *Dreapta europeană. Profilul istoric,* București, 1995, p. 433; **5.** În cadrul guvernului Ion Gigurtu, Mișcarea Legionară a deținut următoarele portofolii: 1. Ministerul Cultelor și Artelor — Horia Sima, acesta a demisionat la 8 iulie și a fost înlocuit de Radu budișteanu; 2. Ministerul Inventarului Avuțiilor Publice — Vasile Noveanu; 3. Subsecretariatul de Stat la Ministerul de Finanțe — Augustin Bideanu. Cf. Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi — 1859 până în zilele noastre — 1999,* ediția a II-a revizuită și adăugită, București, 1999, p. 135–136; **6.** PAAA Bonn, Unterstaatssekretar, Akten betreffend Sudosten II, R. 29921, E. 176453. Telegramm nr. 1481 vom 30.08.1940, gez. Neubacher, Stelzer; **7.** Ibidem; **8.** Ibidem; **9.** Akten zur deutschen auswartigen Politik. *1918–1945,* Serie D., 1937–1945, Band XI/1, Bonn, 1964, documentul nr. 9, p. 9–10. (În continuare se va cita ADAP); *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române,* studiu introductiv de Dr. Gheorghe Buzatu, documente selectate de Cezar Ardeleanu și Dana Beldiman (Arh. MApN), Cornel Beldiman, Iulia P. Lică, Gheorghe Neacșu și radu–Dan Vlad (Arh. SRI, Arh. Ist a BAR, Arh. MAE și Arhivele Naționale), ediție îngrijită și note de Radu–Dan Vlad, vol. 2, București, 1999, documentul nr. 1, p. 27–28. (În continuare de va cita *Evenimentele...);* **10.** ADAP, XI/1, documentul nr. 9, p. 9–10; *Evenimentele...,* vol. 2, documentul nr. 1, p. 27–28; **11.** ADAP, XI/1, documentul nr. 9, p. 10; **12.** Vezi pe larg Horia Sima, *Sfârșitul unei domnii sângeroase. Pagini din istoria Gărzii de Fier,* Timișoara, 1995, p. 225–235; Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier spre reînvierea României,* volum alcătuit și îngrijit de Alexandru V. Diță, prefață de Dan Zamfirescu, București, 1993, p. 136–138; **13.** „Astăzi când dezastrul țării este îngrozitor de mare — se arată în manifest — , când puterea Statului este fărâmițată, când un întreg popor nevinovat e azvârlit în cea mai neagră deznădejde, lovit, umilit, batjocorit, când anarhia cea mai cumplită ne amenință, când foametea bate la ușă și când toată lumea indică pe vinovat, Garda de Fier e silită să părăsească atitudinea ei de largă înțelegere față de Rege și să-i ceară singurul act patriotic ce i-a mai rămas, singura și ultima datorie: să abdice". Sima afirmă că manifestul este datat 1 septembrie 1940; în realitate el datează din 3 septembrie 1940. Vezi textul integral în Horia Sima, *Sfârșitul unei domnii sângeroase,* p. 207–208; **14.** Horia Sima se pregătea să fugă în teritoriul cedat Ungariei, fiind oprit, în ultimul moment, de vestea numirii generalului Ion Antonescu în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. Cf. *ibidem,* p. 235; Ștefan Palaghiță afirmă, la rândul său, că pretinsa

Catherine Durandin, ***Istoria românilor***, [Iași], Institutul European, 1998, 429 p. (col. „Oglinzi paralele", 4; despre „România lui Antonescu", p. 238–242

lovitură de stat nu a fost „decât o copilărie". Cf. Ștefan Palaghiță, *op. cit.*, p. 136; PAAA, Bonn, Unterstaatssekretar, Akten betreffend Südosten II, R. 29921, E. 176386, Telegramm nr. 1517 vom 4.09.1940, gez. Fabricius; **15.** Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelului Mihail". Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional,* București, 1999, p. 411; **16.** PAAA, Bonn, Unterstaatssekretar, Akten betreffend Südosten III, R. 299922, E. 177042, Telegramm nr. 1.535 vom 6.09.1940, gez. Fabricius; E. 177045, Telegramm nr. 1.536 vom 6.09.1940, gez. Fabricius; *Evenimentele....*, vol. 2, documentul nr. 3, p. 29; **17.** Vezi, *Pe marginea prăpastiei,* vol. I, București, 1942, p. 45–46, 75; **18.** A. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940–ianuarie 1941,* Cluj–Napoca 1976, p. 38; Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei,* ediție pregătită pentru tipar de V.Fl. Dobrinescu, Iași, 1992, p. 15; **19.** A. Simion, *op.cit.*, p. 36–38; Larry Watts, *O Casandră a României, Ion Antonescu și lupta pentru reformă, 1919–1941,* București, 1994, p. 296–297, 300; **20.** Cf. Nicolas M. Nagy Talavera, *O istorie a fascismului în Ungaria și România,* București, 1996, p. 419; **21.** Discuția dintre generalul Ion Antonescu și Corneliu Zelea Codreanu, desfășurată în 1937, este elocventă în această direcție: „Dle Codreanu, ești pregătit Dta să vii la Putere?". „Nu doresc acest lucru acum!". „– Atunci de ce agiți masele! Cine să ia puterea? Dacă împingi țara la revoluție, vei avea roadele culese de Kerensky, fără ca Dta să fii Kerensky. Nu ai nici cultura și nici talentul lui oratoric". „– La putere vreau să veniți Dta! La adăpostul dv. doresc să-mi organizez partidul și abia după aceea, voiu cere conducerea treburilor Statului". Cf. *Pe marginea prăpastiei,* vol. I, p. 31; C.Z. Codreanu declarase în 1937 că, la 48 de ore după venirea sa la putere, România va adera la Axa Roma– Berlin; **22.** Nicolae M. Nagy–Talavera, *O istorie a fascismului în Ungaria și România,* p. 420; R.G. Waldeck consideră „Cei o mie de oameni necesari pentru ocuparea posturilor cheie fuseseră uciși. În Garda de Fier nu mai erau decât ciurucuri". Cf. R.G. Waldeck, *op.cit.*, p. 151; **23.** La 5 septembrie 1940, Antonescu îi comunicase ministrului german la București că: „Oamenii tineri ai Gărzii îi provoacă încă îngrijorare, totuși, el (Antonescu — n.n.) crede că se poate înțelege și cu ei, imediat ce Sima va fi găsit". Cf. PAAA, Bonn Unterstaatssekretar, Akten betreffend Südosten III, R. 29922, E. 177042, Telegramm nr. 1.535 vom 6.09.1940, gez. Fabricius; **24.** Vezi în acest sens, Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *Garda de Fier organizație teroristă de tip fascist,* ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1980, p. 261–262; Vasile Liveanu, Ioan Chiper, *Condițiile instaurării dictaturii legionaro–antonesciene,* în *În împotriva fascismului,* București, 1971, p. 173; **25.** R.G. Waldeck, *op. cit.* p. 166; **26.** Generalul Ion Gheorghe, *Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu (Calea României spre statul satelit),* ediție și studiu introductiv de Stelian Neagoe, București, 1996, p. 138–139; **27.** Michele Rallo, *România în perioada revoluțiilor naționale din Europa (1919–1945). Mișcarea Legionară,* București, 1999, p. 94–95; **28.** *Ibidem,* p. 95; **29.** Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 137–139; **30.** vezi lista acestora, în „Timpul" din 22 septembrie 1940, nr. 1.219; **31.** Mihai Fătu, *Contribuții la studierea regimului politic din România (septembrie 1940–august 1944),* București, 1984, p. 15. Autorul, în mod eronat, consideră că regimul instaurat în toamna anului 1940 s-a inspirat „din arsenalul ideologic al fascismului italian, precum și al nazismului, cât și din metodele militare practicate în exercitarea puterii de stat" (sic!). Cf. *Ibidem,* p. 15; **32.** A. Simion, *op. cit.*, p. 46; Gheorghe Zaharia afirmă că „dictatura fascistă" instituită în septembrie 1940 a reprezentat dictatura „celor mai reacționare, mai șovine și mai agresive cercuri" (sic!). Cf. Gheorghe Zaharia, *Caracterul regimului politic din România instaurat în septembrie 1940,* în *Împotriva fascismului,* p. 183; **33.** Potrivit interpretării lui Ion Șuța, regimul politic în perioada septembrie 1940–ianuarie 1941 este unul de dictatură legionară, deoarece Legiunea a deținut majoritatea portofoliilor, iar Armata nu a fost angajată în cadrul guvernării. Cf. Ion Șuța, *România la cumpăna istoriei. August '44,* București, 1991, p. 95; **34.** Michele Rallo consideră că: „Echipa guvernamentală era formată, din două grupări de consistență egală — una „națională" (militari și liberali) și una legionară — care avea două puncte de forță: în Conducător (ale cărei puteri era practic absolute) și în Mișcarea Legionară (care avea rolul de centru politic propulsor al regimului. Cf. Michele Rallo, *op. cit.*, p. 96; Francisco Veiga considera că: „nu era nici un guvern legionar, nici un guvern militar–conservator, ci un hibrid în care conflictele erau chiar de la început latente". Cf. Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier. 1919–1941. Mistica ultranaționalismului,* București, 1993, p. 282; **35.** A. Simion, *op. cit.*, p. 196–197. ■

Corpul 8 Armată „General Eremia Grigorescu". Comisia Română de Istorie Militară, ***Mareșalii României,*** Sesiune de comunicări științifice, Brăila, 15–16 iunie 1999, coord. gl. bg. Nicu Apostu, cpt. Didi Miler, București, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1999 (despre I. Antonescu, p. 83 și urm.)

Conjunctural ? Impus sub presiune externă sau de necesitățile războiului ?

Bazele doctrinare ale antisemitismului antonescian

Lya BENJAMIN*

În literatura istorică actuală, se acreditează tot mai des ideea că antisemitismul antonescian a fost conjunctural: dictat sub presiune externă sau de necesitățile strategice ale războiului. În opinia mea, o astfel de interpretare se datorează fie necunoașterii documentelor–cheie, emanate de la conducătorul statului sau de membri ai guvernului, fie unor tendințe de minimalizare a dimensiunilor reale ale politicii antisemite promovate de regimul antonescian.

Viziuni și ipoteze

De exemplu, în viziunea istoricului Keith Hitchins, factorii care au determinat încercările lui Antonescu de a „rezolva" problema evreiască au fost de natură național–sentimentală sau călăuzite de scopuri tactice, de politică externă, fără să se bazeze pe un antisemitism doctrinar. Astfel de aprecieri au fost exprimate și de Andreas Hillgruber, în cartea sa ***Hitler, regele Carol al II-lea și Mareșalul Antonescu***. Istoricul german avansează ipoteza că politica mareșalului Antonescu în problema evreiască s-a bazat pe considerente tactice și comerciale; nu s-a inspirat din doctrina antisemită. A urmat liniile mari ale politicii externe. Politica evreiască a coincis cu schimbările politicii externe, dar nu era doctrinar. Pentru Alex Mihai Stoenescu, foarte mediatizat, „coordonatele antisemitismului lui Antonescu nu depășeau primitivismul conceptual!". Stoenescu reproșează mareșalului generalizarea, printr-un antisemitism ilogic, a imaginii evreului comunist, fapt ce a condus la moartea multor oameni nevinovați.

Totuși, mareșalul a fost un factor ponderator — conchide acest autor —, el s-a simțit responsabil pentru evreii pământeni, refuzând să-i cedeze lagărelor naziste de exterminare. Georg Mosse, unul dintre principalii istorici ai rasismului în Europa, îl pune pe Antonescu alături de Horthy, regele Boris sau Pétain, care, deși nu-i iubeau pe evrei, „nu au fost rasiști" (*Waren keine Rassisten*). Antonescu și Pétain — scrie Mosse — au ocrotit evreii autohtoni, aruncându-i pe cei străini, aflați sub autoritatea lor, în mașinăria morții a naziștilor. Pétain a consimțit la deportarea evreilor apatrizi din Franța guvernului Vichy, iar Antonescu, care a ezitat să-i extrădeze pe evreii români, a expediat sute de mii de evrei la moarte din teritoriul nou cucerit al Basarabiei.

Și, totuși, antisemitismul antonescian nu era de conjunctură și nici în afara ideologiilor, „care erau forța motrice a sistemelor politice din Italia și în special din Germania" — cum afirma Nagy–Talavera. În această concluzie, ne bazăm pe zecile de texte emanate de la conducătorul statului. O analiză a legislației antievreiești promulgată de-a lungul anilor 1940–1944 sub semnătura conducătorului, a interviurilor acordate, a declarațiilor sale în ședințele Consiliului de Miniștri ș.a.m.d. pune în evidență:

1. O concepție naționalist xenofobă potrivit căreia națiunea este o comunitate organică și nu istorică, liantul ei principal fiind comunitatea de sânge; statul național era considerat instrumentul de dominație exclusivă a națiunii majoritare, ostil oricărui pluralism etnic sau principiului democratic. Adept al statului etnocratic, mareșalul era pe poziția lui Nichifor Crainic, pentru care formula cosmopolită a democrației, fără deosebire de rasă și religie, nu putea crea statul național, căci democrația îl fărâmițează lent, până la nimicire. De aceea, Antonescu s-a angajat că va întemeia statul pe *„primatul românesc, înlăturând vâscul și influența străină"*. În acest tip de stat, conceptul de *sânge* stătea la baza ierarhizării drepturilor cetățenești la baza politicii de eliminare a evreilor din structurile sociale, economice, politice și culturale ale societății românești.

2. Retorica mareșalului reflectă o concepție specifică antisemitismului rasial, de factură nazistă, pentru care evreul a fost întruparea răului absolut, satana, trădătorul și dușmanul prin

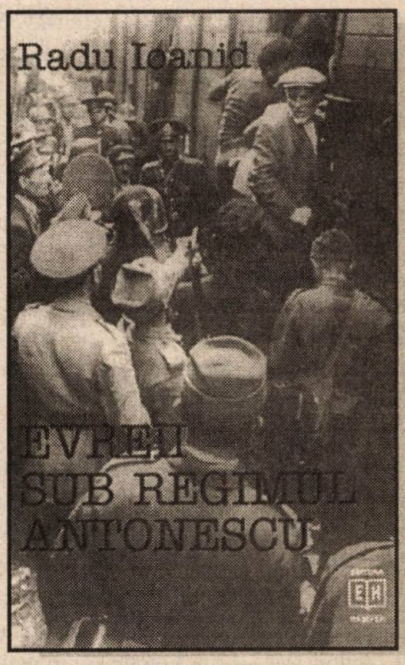

Radu Ioanid,
Evreii sub regimul Antonescu,
București, Ed. Hasefer,
1997, 430 p. + 16 pl.

* Cercetător, Centrul pentru Studierea Istoriei Evreilor din România, București. Textul de față reprezintă o formă amplificată a comunicării prezentate la Colocviul „Studiul Holocaustului în istoriografia românească recentă" *(v. în acest număr al revistei p. 60)*

definiție. Imaginea lui Antonescu despre evreu era construită din stereotipuri antiiudaice și antievreiești arhetipale.

De altfel, xenofobia bazată pe prejudecăți rasiale, pe ura față de minoritar, în general, și față de evrei, în special, i-a fost insuflată lui Ion Antonescu încă din copilărie. În optica sa, educația patriotică presupunea cultivarea urii împotriva dușmanilor nației, așa cum a fost crescut el în spiritul urii „împotriva turcilor, jidanilor și ungurilor". Pornind de la astfel de convingeri, Antonescu considera drept obligația sa morală și politică să apere puritatea „sângelui românesc" și să o ferească de amestecul cu sângele evreiesc. Interzisese pentru evrei să angajeze servitoare creștine, căci fac copii cu „băieții jidanilor" și rasa se duce peste cap. „Este o măsură de apărare rasială — conchide conducătorul — pe care trebuie s-o luăm". La 18 martie 1941, conducătorul statului a semnat Decretul de interzicere a convertirii evreilor la creștinism. Măsura s-a adoptat deoarece ființa etnică a neamului trebuia ferită de *„amestecul cu sânge evreiesc"*. Pentru a ști cine este evreu în legislația antonesciană a fost inclusă definiția rasială a calității de evreu formulată în legislația nürnberghează. Pentru a putea da — în fața unei statistici complete și în toate domeniile problemei evreiești — o definiție unitară a evreului, conformă cu interesele țării și *principiul rasial*, mareșalul Antonescu a cerut să se facă „numărătoarea locuitorilor *de sânge evreiesc*". În optica mareșalului, neamul evreiesc a fost „plaga românismului", evreul a supt, a sărăcit, a speculat și a oprit dezvoltarea neamului românesc câteva secole, iar suferința în care a fost aruncat neamul românesc în anul 1940 a fost, ca inspirație și ca execuție, de esență evreiască. Aceste păreri și altele de acest fel l-au determinat, în septembrie 1942, să pună o rezoluție pe un document statistic, în următorii termeni: *„Voi trece peste toți și peste orice greutate pentru a purifica națiа total de această neghină"*. Bineînțeles, din arsenalul invectivelor nu a lipsit nici sintagma iudeocomunismului, a iudeocrației ș.a.m.d.

Omogenizare rasială, purificare etnică

În spiritul acestei concepții a pus Antonescu problema omogenizării rasiale a neamului românesc, ca o necesitate istorică, ca și problema politicii de purificare etnică. Astfel, purificarea etnică în Basarabia și Bucovina s-a operat sub observația și îndrumarea conducătorului statului. Analiza documentelor demonstrează că mijloacele de purificare s-au încadrat în concepția planului elaborat de Heydrich, în martie 1941, pentru curățarea de evrei a regiunilor nord–estice din URSS. Era faza când evreii erau uciși prin deportări, prin *marș în convoi* și pe cale naturală: foamete, frig și boli. „Marșul în convoi" a făcut multe victime în rândul deportaților din Basarabia și Bucovina. Nu întâmplător a mărturisit conducătorul statului, în Consiliul de Miniștri, din 13 noiembrie 1941, că numai el știe *câți au murit în drumul spre Bug*. Iar în ceea ce privește regimul impus în Transnistria, acolo exterminarea fizică s-a bazat, în principal, pe aplicarea „mijloacelor naturale" prevăzute de Heydrich în planul său.

Dar, cu toate acestea, **antisemitismul antonescian s-a delimitat față de nazismul german**. Căci, dacă ambiția nazismului a fost exterminarea fizică totală a etniei evreiești, mareșalul Antonescu, până la urmă, s-a limitat la o politică de purificare etnică și de exterminare fizică parțială. Ambiția lui a fost curățarea totală a României de evrei — nu importă prin ce mijloace și nu neapărat prin exterminare fizică totală. Cum spune Radu Ioanid, conducătorul român a fost responsabil pentru moartea, dar și pentru supraviețuirea unei părți a etniei evreiești. Ce-i drept, acest aspect al politicii sale trebuie considerat, într-adevăr, conjunctural și subordonat

Alex Mihai Stoenescu,
Armata, mareșalul și evreii. Cazurile Dorohoi, București, Iași, Odessa,
[București], RAO International Publishing Company, [1998], 507 p.

intereselor politicii externe — cum preciza Andreas Hillgruber. Preocuparea personală a mareșalului pentru așa–zisa salvare a evreilor intervine la sfârșitul lui 1942, în special în anii 1943–1944. Când evreul, deși considerat paria, putea, eventual, să se transforme în capital politic pentru interesele statului român.

Întreagă această dinamică a concepțiilor antisemite antonesciene, natura și bazele ei istorico–doctrinare sunt pertinent analizate de Jean Ancel în a sa carte *Contribuții la istoria României. Problema evreiască*. În optica cercetătorului israelian, „bazele politice și ideologice ale regimului Antonescu (și implicit ale conducătorului statului, am adăuga noi) le-au pus, cu mult înainte, unii intelectuali și vechi mișcări de dreapta, politicieni naționaliști care au urât sistemul democrat, în general, și modul lui de aplicare în România, organizații și partide naționaliste create în anii '30 și însuși regele, care a disprețuit democrația românească și pe politicienii ei și și-a instalat dictatura sa".

Olivian Verenca,
Administrația civilă română în Transnistria, Chișinău, Ed. Universitas,1993, 135 p.

Trebuie să dăm dreptate cercetătorului israelian atunci când subliniază originile autohtone ale antisemitismului antonescian. În capitolul „Problema jidănească" din Programul L.A.N.C.-ului, publicat de A.C. Cuza, în 1934, în broșura *Doctrina naționalist–creștină*, sunt formulate prevederi care se regăsesc în primele măsuri legislative promulgate de mareșalul Antonescu încă în faza statului național legionar, dar și după înlăturarea legionarilor de la putere. Așa, spre exemplu, „exproprierea pământurilor ocupate de jidani", cerută de Cuza, s-a înfăptuit prin Decretul–lege nr. 3.347, din octombrie 1940, când toate proprietățile rurale evreiești au trecut în patrimoniul statului. Ce-i drept, Cuza vroia trecerea lor în mâinile sătenilor. În ce privește revendicarea cuzistă, cu privire la „exproprierea treptată a proprietăților urbane jidănești", ei i-a venit rândul după înlăturarea legionarilor, prin promulgarea Decretului–lege nr. 842, din 27 martie 1941. Este relevant pentru concepția naționalist–antisemită a conducătorului statului că a apreciat respectivul Decret–lege ca o măsură de restabilire a unor „drepturi istorice ale Națiunii Românești și de întoarcere la tradiția națională și creștină în concepția proprietății". El a apreciat legea ca „dovada integrării poporului român în spiritualitatea naționalistă", care străbate Europa prin regăsirea „celui mai autentic trecut românesc".

Revenind, însă, la programul lui Cuza, elaborat în 1934, este de menționat că prevederea pentru „soluționarea chestiunii jidănești", prin eliminarea completă a elementului jidănesc din țară, este reiterată de mareșalul Antonescu sub diferite forme și în diverse ocazii. Ultima consemnare pe care o cunosc în acest sens datează din 16 noiembrie 1943. Cu prilejul unui Consiliu de Miniștri, mareșalul declara: *„Dacă circumstanțele îmi vor ajuta să câștigăm războiul, atunci fiți siguri că nu este altă soluție decât deplasarea maselor minoritare printr-o reformă pe care va trebui s-o facem prin eliminarea acestor mase minoritare din mijlocul elementului românesc"*.

Transnistria: exterminare fizică

Abordând problematica bazelor doctrinare ale antisemitismului antonescian nu pot fi eludate nici raporturile cu doctrina legionară. Dacă rezistă criticii, teza lui Horia Sima cum că trei piloni au stat la baza programului politic codrenist — și anume: anticomunismul, antisemitismul și antipoliticianismul —, atunci se poate conchide că a existat o anume apropiere între cele două doctrine. Conflictul între Legiune și Antonescu nu a intervenit pe problema antisemitismului în conținutul său. Aici, diferențele erau de natură metodologică. Mareșalul a repudiat metodele legionare nu pentru a apăra interesele evreilor, ci pentru a apăra interesele statului. Acest punct de vedere este clar formulat în expunerea conducătorului la Consiliul din 7 februarie 1941, deci la câteva zile după reprimarea rebeliunii: *„Această problemă, adică a românizării, este una dintre problemele capitale care stau la baza pietrei unghiulare a statului nou pe care vreau să-l creez* — declara mareșalul. *Suntem pe punctul de a face o lege care va stabili bazele mari, principiale ale românizării și etapele succesive în care se va exercita operația, pentru că eu nu înțeleg să fac aceasta prin mijloace brutale, în mod revoluționar. Ci în etape succesive, în mod evolutiv, așa încât să nu dărâmăm structura economică a statului și, cu voință sau inconștient, să provocăm o catastrofă economică"*. Desigur, problemele de metodă nu erau doar formale, ci și de conținut. Anarhia, teroarea, jaful și crima practicate de legionari în etapa cât se aflau la putere reprezentau o permanentă amenințare pentru viața evreimii. Mareșalul, deși a admonestat pe fruntașii legionari, a tolerat excesele până când a realizat că este amenințată puterea lui și poate însăși integritatea statului. Căci, totuși, mareșalul a nutrit calde simpatii față de Mișcarea Legionară și chiar dacă a declarat public, la un moment dat, că nu

Jean Ancel,
Transnistria, București, Ed. Atlas, 1998 (vol. I, 399 p.; vol. II, 399 p.; vol. III, 399 p.)

Lya Benjamin,
Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România, 1940–1944. Studii,
București, Ed. Hasefer, 2001, 474 p.

a avut *„nici o legătură politică cu mișcarea, pentru el tineretul legionar a fost «plin de cele mai frumoase aspirații și năzuințI»"*. Ca și legionarii, și mareșalul aprecia epoca interbelică ca *„ani de dezagregare a spiritului național [...], în care nația [...] a fost târâtă de ideologii teoriilor umanitariste, de admiratorii Genevei, de intimii hrubelor* iudeo–moscovite (subl. ns.)". Cine compară aceste aprecieri cu cele codreniste, formulate în celebra sa carte *Pentru legionari*, se poate lesne convinge că mareșalul nu pentru ideologie, ci pentru putere s-a răfuit cu legionarii.

Și, totuși, trebuie să acceptăm constatarea istoricului israelian Jean Ancel că, în ultimă instanță, **antisemitismul legionar a fost mai violent, mai demolator și mai periculos pentru existența fizică a evreilor decât cel antonescian.** Fapt ce nu absolvă, desigur, antisemitismul antonescian, care — așa cum am încercat să demonstrăm pe parcursul acestei comunicări — nu s-a născut ca o reacție *ad–hoc* la o anumită conjunctură internațională, ci s-a vrut un program politic de anvergură, bazat pe doctrine antisemite de tip clasic, dar și modern, caracterizat, în primul rând, prin rasism politic, urmărind anihilarea civică, economică, politică, socială, profesională a etniei evreiești, ajungând până la exterminarea fizică. Căci Transnistria — chiar și fără cuptoare și fără camere de gazare — a fost exterminare fizică. Antonescu s-a delimitat în multe privințe de regimul criminal al Germaniei naziste; dar regimul lui prezintă un caz paradigmatic pentru înțelegerea faptului că un stat de tip etnocratic (folosesc termenul în sensul dat lui de N. Crainic), în care au fost suprimate toate formele democratice și constituționale de guvernare, într-un anumit context istoric favorabil poate deveni un instrument politic și administrativ adecvat pentru promovarea și practicarea unei politici de etnocid. ■

La 6 iulie 1941, un tren a ajuns la Călărași, jud. Ialomița, unde au fost descărcați ultimii supraviețuitori din unul dintre cele două „trenuri ale morții". În imagine, un colț al lagărului de la Călărași după sosirea primelor ajutoare de la comunitatea evreilor din București

„Pentru ce această cruzime ? Ce vină au acești nenorociți ?"

Deportarea țiganilor în Transnistria

Viorel ACHIM*

Deportarea celor 26.000 de țigani în Transnistria, în anii 1942–1944, a intrat deja în atenția cercetării. S-au publicat în ultimii ani mai multe studii și articole care se ocupă de reconstituirea etapelor politicii față de țigani a guvernului Antonescu, cu măsurile luate, cronologia deportărilor, numărul celor deportați, condițiile de viață în locurile de deportare etc. Un element mai puțin cunoscut al acestei problematici relativ vaste este cel al atitudinii publicului românesc față de deportarea țiganilor. Cum au privit contemporanii deportarea țiganilor, ce gândeau ei despre țigani și despre măsurile luate de autorități împotriva acestei populații considerăm că sunt întrebări utile, care pot contribui la înțelegerea epocii, inclusiv a raporturilor interetnice din România de atunci.

Opinii și proteste

Această încercare de reconstituire se bazează pe documente de arhivă provenind mai cu seamă din fondurile create de instituțiile care au pus în practică politica față de țigani și au organizat deportările în Transnistria: Președinția Consiliului de Miniștri, Ministerul de Interne, Poliția, Jandarmeria. În arhivele românești există documente care reflectă opinia existentă în epocă în legătură cu deportarea țiganilor. Oameni politici, personalități culturale, oameni de rând și-au exprimat opinia sau chiar au protestat împotriva acestei măsuri. În scrisori, memorii etc., adresate Președinției Consiliului de Miniștri, mareșalului Ion Antonescu direct, regelui, reginei–mame, Ministerului de Interne etc., ei și-au exprimat dezacordul față de măsurile luate împotriva țiganilor.

Conducerile celor două partide democratice, Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc, au protestat împotriva deportării țiganilor. Constantin I. C. Brătianu, președintele Partidului Național Liberal, într-o scrisoare pe care a adresat-o lui Ion Antonescu, la 16 septembrie 1942, considera expulzarea țiganilor ca un act nejustificat și crud, și cerea să se pună capăt acestor persecuții care ne aruncă cu câteva secole înapoi în istorie. El îl întreba pe Antonescu: „*Și pentru ce această cruzime? Ce vină au acești nenorociți? Ce folos va rezulta din expulzarea lor? Oare țara românească, mai cu seamă după războiul actual, este suprapopulată și are o abundență de meseriași și muncitori, care cere sacrificarea unui număr mare din cetățenii ei?*". Fruntașii PNȚ, în frunte cu Iuliu Maniu, și-au exprimat solidaritatea cu protestul liderului liberal.

Marele muzician George Enescu a intervenit în persoană la Ion Antonescu pentru țiganii muzicanți, afirmând că pleacă și el la Bug dacă aceștia sunt deportați.

Muftiatul județului Tulcea a intervenit în favoarea unui grup de țigani „turci", spoitori. A cerut ca ei să fie scoși din categoria țiganilor nomazi, în care au fost trecuți cu ocazia recensământului din mai 1942, care a precedat deportările din vara și toamna acelui an. Ca urmare a acestei intervenții, ei nu au fost deportați.

Conducerea unor întreprinderi, de teamă că deportările se vor extinde și la alte categorii de țigani, a intervenit în favoarea angajaților lor de origine țigană. De exemplu, în octombrie 1942, conducerea Căilor Ferate Române a cerut Direcțiunii Generale a Poliției ca muncitorii și lucrătorii de origine etnică țigană din Atelierele CFR din București să nu fie deportați în Transnistria. Se aprecia în adresa respectivă că „*majoritatea acestora sunt meseriași bine calificați, în special în meseria de fierari unde sunt aproape de neînlocuit*", „*elemente de ordine, disciplinate și care aduc un aport* [sic!] *deosebit în realizarea producției de război*".

De asemenea, unii mari proprietari agricoli au intervenit pentru lucrătorii lor țigani. În august 1942, când era în curs deportarea țiganilor nomazi, Alexandru Degerățeanu, proprietar agricol și cultivatorul a 3.000 pogoane, intervine la Ministrul Afacerior Interne pentru cei 100 de rudari cu familiile lor pe care îi avea ca muncitori agricoli la moșia sa din Gara Bogdana, jud. Ialomița. Acești țigani, originari din comunele Mânăstirea și Stancea (jud. Ilfov) și com. Dorobanțul (jud. Ialomița), fuseseră trecuți pe listele de deportare întocmite de jandarmerie ca nomazi și urmau să fie deportați. Al. Degerățeanu cere aprobarea ca ei să rămână la moșie cel puțin până la terminarea culesului porumbului (1 noiembrie). În acest memoriu, semnatarul descrie situația acestor țigani astfel: „*Cu această ocazie, îmi permit a vă aduce la cunoștință că acești muncitori rudari nu sunt țigani nomazi, ci sunt fixați în comunele de mai sus de peste 15–20 ani, sunt creștini ortodocși, fac serviciul militar, mulți din ei sunt în prezent mobilizați, unii morți pe front și invalizi de război, au gospodării, au vite de muncă, au case proprietate, alții cu chirie, au bune purtări, au carnete de populație, și, ca ocupație permanentă pe timpul muncilor agricole, lucrează la moșiile mari, printre care și moșia*

* Cercetător, Institutul de Istorie „N. Iorga"

regală Mănăstirea, iar pe timpul iernei se ocupă cu tăiatul lemnelor din pădurile statului.

Toate aceste deslușiri se arată în certificatele Primăriilor aci alăturate.

Ca urmare, ei aduc un ajutor efectiv agriculturii în regiunile județului Ilfov și mai ales în județul Ialomița, unde lipsa brațelor de muncă este foarte mult simțită, contribuiesc și ei la binele economiei naționale în agricultură și exploatare de păduri".

Dincolo de interesul proprietarilor de a se folosi de lucrătorii țigani, este clară intenția lor de a obține exceptarea acestora de la deportare sau repatrierea.

Țiganii, acasă !

Pentru atitudinea populației față de deportarea țiganilor revelatoare sunt însă protestele sătenilor. Există scrisori și memorii, unele purtând zeci de semnături, redactate uneori în numele întregului sat, care fie cer readucerea țiganilor în locurile de baștină, fie cer să nu fie deportați țiganii din satul respectiv. Țăranii intervin pentru consătenii lor țigani. Aceștia sunt prezentați ca fiind o parte a satului; sunt cetățeni onești, muncitori, sunt importanți pentru comunitate, mai ales că ei sunt meșteșugarii satului.

Exemplele de acest fel sunt relativ numeroase și provin din toate regiunile țării. Cele mai multe intervenții se fac în toamna lui 1942, după încheierea operațiunii de deportare a țiganilor sedentari „periculoși", în a doua decadă a lunii septembrie. Exista în acel moment teama că deportările vor continua cu alte categorii de țigani.

În octombrie 1942, un grup de locuitori din comuna Balta Verde, satul Popoveni (jud. Dolj), precum și din alte comune și din orașul Craiova adresează un memoriu mareșalului Ion Antonescu, în care cer ca Ilie Dincă, din Craiova, de meserie fierar, să nu fie trimis în Transnistria. Petiția acestor țărani — pe care o reproducem în întregime — este reprezentativă pentru această categorie de documente. Aici petiționarii arată rolul pe care fierarul respectiv îl avea în comunitate:

„*EXCELENȚĂ,*
DOMNULE MAREȘAL,
DOMNULE CONDUCĂTOR AL STATULUI ROMÂN,

Subsemnații locuitori, români, domiciliați în comuna Balta Verde, satul Popoveni și din alte comune și municipiu[l] Craiova, jud. Dolj.

Cu profund respect și cu capul plecat venim înaintea Domniei Voastre și facem următoarea plângere:

Suntem muncitori manuali de pământ, agricultori, cărăuși chirigii de nisip și piatră ce transportăm din prundul râului Jiu în orașul Craiova, la diferite construcții și la regimentele din Garnizoana Craiova.

Din tată în fiu vehiculele noastre cum și uneltele agricole au fost și sunt reparate și construite din nou de Dl. Ilie Dincă, din Craiova, str. Calea Dunării No. 36, de profesiune ferar, având atelier complet propriu al său cu toate sculele necesare acestei branșe.

Cum acest ferar, cu familie compusă din soție și doi copii, este de o bună reputație în societate, om cu bune purtări, se bucură de o mare onorabilitate recunoscută față de noi, nu are la activul său nici cea mai mică pedeapsă, nu are cazier judiciar ca să fi fost vreodată pedepsit, are azi mobilizat pe ginerele său Rădulescu Ilie în Marina militară, care are soție și 3 copii mici care sunt la școală și care se află sub îngrijirea acestui ferar.

În vedere că este om sârguitor și ascultător la timp în această branșe de ferărie, avem absolută nevoie de prezența sa în acest municipiu, unde ne ducem a ne satisface orice reparații la vehicule, construcții din nou, potcovitul boilor și cailor, reparat de pluguri, grape și în fine tot ce atinge branșa ferăriei, în plus că se pricepe la rotărie, lemnărie etc., având și pe fiul său necăsătorit tot de această meserie, care făcând parte din contg. 1944, urmează a fi încorporat în serviciul militar activ tot în branșa meseriei.

Vă rugăm să binevoiți a aproba ca să nu fie trimis în Transnistria sau teritoriile rusești, ca făcând parte din români, căci de mic copil și până astăzi a fost numai cetățean al municipiului Craiova, unde își plătește cu cinste și drag dările impuse către Stat, județ și comună.

Devotați,
(ss) Ion I. Anghel
(ss) Ion D. Ioniță
(ss) Năstase R. Constantin și alții".

În acele împrejurări, când circula zvonul unor noi deportări, în multe locuri sătenii și autoritățile comunale au căutat să prevină acest lucru. Primăriile au dat certificate de bună purtare țiganilor care se simțeau amenințați și doreau să se pună astfel la adăpost. Ele au intervenit pentru exceptarea țiganilor de la o eventuală nouă deportare. Vedem, de exemplu, cum primarul comunei Dăești (jud. Argeș), C. Chirițescu, se

Dorel Bancoș, ***Social și național în politica guvernului Ion Antonescu,*** București, Ed. Eminescu, 2000; 397 p. (v., pentru problematica abordată în articolul de față, cap. V, „Politica față de minoritatea țigănească", p. 215–237)

adresează în scris, la 11 octombrie 1942, șefului Secției de Jandarmi Goranu și îi cere să intervină la autoritățile superioare pentru ca cei trei țigani fierari din comună să nu fie ridicați. Aceasta după ce primarul a certificat cererile de rămânere pe loc ale celor în cauză. Primarul arată: „*Comuna are absolută nevoie de acești trei meseriași fierari, nemaiavând alți meseriași fierari și dacă și aceștia vor fi ridicați, căruașia, muncile agricole etc. vor stagna complet, dacă acești meseriași nu vor mai exista în comună*".

Primarul orașului Târgoviște, Lazăr Petrescu, a înaintat un raport către Ministerul Afacerilor Interne în legătură cu așa-zisul recensământ cu caracter statistic făcut de poliție în septembrie 1942. Polițiștii, probabil în mod interesat, au spus atunci țiganilor că sunt trecuți în tabele pentru a fi trimiși în Transnistria. „*Din cauza aceasta* — scrie primarul — *s-a produs o enormă panică ce a determinat suspendarea activității economice — meseriași buni nu mai muncesc și mulți dintre țiganii avuți își vând averile pe nimic.* [...] *Cum felul defectuos și neomenos cum a fost aplicată măsura produce enormă perturbare în viața acestui oraș și în fiecare moment suntem asaltați de plângeri, uneori îndreptățite, simțim de a noastră datorie de a vă aduce la cunoștință cele de mai sus, pentru a se putea lua o măsură dreaptă și omenoasă*".

Există documente în care sătenii sunt preocupați de repatrierea consătenilor lor de origine țigană. În martie 1943, mai mulți locuitori din com. Dobreni (jud. Ilfov) îi cer primarului să intervină pe lângă Guvernământul Transnistriei pentru repatrierea familiilor de țigani din comună (în număr de 12), care au fost trimise în Transnistria. Intervenția este făcută la rugămintea unui consătean deportat, care le trimisese o telegramă în acest sens („*expediată de unul din acești năpăstuiți de soartă*"): „*Din cuprinsul telegramei am putut să înțelegem că dorința lor este de a se reîntoarce la vetrele lor, în familiile lor, între rudele și prietenii lor*". Despre cei pentru care intervin se spune: „*Nu sunt țigani nomazi și nici cu oarecare purtări rele la activul lor; dacă dl șef, cum am arătat mai sus, a putut să-i trimită pe acești nevinovați de la casele lor* [petiționarii afirmau că deportarea acestor oameni a fost rezultatul unei răzbunări a șefului postului de jandarmi — n.ns.], *credem că Onor Guvernământul Transnistriei, către care vă rugăm să interveniți, va găsi justă plângerea noastră, în urma prealabilelor cercetări ce va dispune să trimită la domiciliile lor, unde au legături de rudenie, de moștenire, unde au casă părăsită etc., etc.*".

Primăriile eliberează acte care atestă situația materială a țiganilor sau certifică exactitatea afirmațiilor de acest fel din petițiile pe care țiganii rămași în sat le fac pentru repatrierea rudelor lor, deportate în Transnistria.

Operă a regimului Antonescu

Trebuie să spunem, însă, că au existat și atitudini favorabile deportării țiganilor sau situații în care vecinii români au profitat de deportarea țiganilor, înstăpânindu-se pe averea acestora. Dar astfel de situații sunt extrem de puține și de aceea le considerăm nereprezentative pentru opinia comună în rândul populației românești cu privire la deportarea țiganilor.

În același timp, trebuie să remarcăm faptul că manifestările de sprijin pentru țigani i-au privit doar pe țiganii sedentari. Cum se poate constata și din câteva din exemplele date, țiganii nomazi nu au beneficiat de această atitudine. Iar în cererile de repatriere sau cererile de a nu fi supus la deportare, care provin de la diferiți țigani, deportarea nomazilor este văzută chiar ca justificată. Țiganii sedentari acuză autoritățile că le aplică același tratament ca țiganilor nomazi. Chiar și președintele Uniunii Generale a Romilor din România, Gheorghe Niculescu, a cerut în septembrie 1942 ca „*la executarea măsurilor de ridicare a țiganilor pentru trimitere în Transnistria, să se excepteze țiganii băștinași* [aici, în sens de sedentari — n.ns.], *care au situație stabilă și profesează diferite meserii, și să se ridice numai țiganii nomazi*".

Ținând seama de toate aceste elemente, credem că putem afirma că măsurile luate de autoritățile antonesciene împotriva țiganilor nu s-au bucurat de sprijinul populației. Imensa majoritate a românilor nu a fost de acord cu deportarea în Transnistria a acestei categorii de cetățeni.

Există, desigur, o explicație pentru această atitudine a populației față de țigani. Ea rezidă în raporturile bune care existau între populația majoritară și țigani. **În România de dinaintea celui de-al doilea război mondial, țiganii nu au fost și nu erau văzuți ca o problemă — nici etnică, nici socială.** Țiganii s-au aflat într-o relație oarecum specială cu populația românească. Țiganii (mulți dintre ei meșteșugari) erau o parte a comunității rurale și îndeplineau aici o funcție economică și socială specifică. Ei erau văzuți mai mult ca o categorie socială aflată în curs de integrare și asimilare lingvistică și etnică. Această atitudine a fost valabilă și pentru autoritățile române. Înainte de război, în România nu a existat o politică specială față de țigani. **Transformarea țiganilor într-o „problemă" a fost opera regimului Antonescu.** Adoptarea unei politici speciale față de țigani nu a ținut de trecut, ci de natura acestui regim.

În plus, **nici înainte și nici în anii războiului în România nu a existat o propagandă antițigănească — comparabilă cu propaganda antievreiască** — ce ar fi putut influența conduita populației.

În aceste condiții, acțiunea de deportare a țiganilor în Transnistria a luat prin surprindere publicul românesc. În 1942, pentru societatea românească de atunci, la toate nivelurile (nu numai pentru țărani) era greu de înțeles cum țiganii au ajuns o problemă atât de gravă, încât să se ia o măsură radicală împotriva lor. ■

DOSARELE ISTORIEI

Conducătorul Statului: „Eu nu ezit. (...) Am ales interesele țării"

Moartea lui Titulescu sub foarfecele cenzurii antonesciene

George G. POTRA*

Știrea morții lui Nicolae Titulescu *(împrejurarea, ca de altfel întreaga viață și activitate a marelui diplomat se regăsesc în „Dosarele Istoriei", nr. 3/67, a.c. — n.red.)* **avea să fie inserată în presa română într-un mod mai mult decât straniu, pe spații foarte mici, fără comentarii în imensa majoritate a cazurilor. Evident, acest tratament se datora intervențiilor autorităților centrale, în condițiile existenței unei stricte cenzuri militare. Omul politic, care se răsfățase ani în șir pe primele pagini ale tuturor marilor ziare din lume, avea parte acum, în presa română, de regimul unui ostracizat.**

„Inamicul nr. 1"

Referindu-se la modul în care presa română a consemnat, în martie 1941, moartea lui Nicolae Titulescu, ziaristul și scriitorul Ion Pas, președintele Sindicatului ziariștilor, scria în aprilie 1945: „Când Nicolae Titulescu închidea ochii pe pământ străin, poporului român, încovoiat sub dictatura lui Antonescu, nu-i era îngăduit să ia cunoștință de știrea morții lui decât prin mijlocirea unei informații stereotipe comprimate în cinci sau în șase cuvinte. Pentru ca, totuși, personalitatea luminoasă a dispărutului să nu trezească păreri de rău, a fost încredințată lui Pamfil Șeicaru și lui Prundeni misiunea să-i terfelească, țigănește, memoria și să facă din opera lui un cap de acuzare — astfel încât Titulescu să rămână în conștiința nației inamicul nr. 1".

Autoritățile au silit ziarele să se rezume, în general, la publicarea unor asemenea scurte știri. Este adevărat că puține au fost ziarele și revistele care au încercat să facă mai mult.

Identificarea unor noi informații documentare ne permite astăzi ca, și în acest caz, să ieșim din domeniul supozițiilor și să facem afirmații categorice. La cererea expresă (poate la „protestul" adresat de unul dintre directorii marilor cotidiane ale vremii) de a reveni asupra respingerii unui articol consacrat lui Titulescu — și avem numeroase motive să credem că acesta era Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul", bun prieten al fostului ministru român al Afacerilor Străine —, Ion Antonescu răspundea, în martie 1941:

„Domnule Director,

Am citit articolul.

El poate servi meritul sau nu, istoria va judeca memoria unui om, dar poate deservi grav interesele actuale ale neamului.

Pe drept sau pe nedrept, Titulescu este socotit de foarte mulți buni români în mare parte vinovat de catastrofa în care se zbate neamul astăzi.

Pe drept sau pe nedrept, Puterile Axei au socotit că Titulescu era cel mai mare exponent al intereselor iudeo–masonice internaționale și anglo–saxone la noi și, ca o consecință, cel mai mare adversar al politicii lor de apropiere față de noi.

Puterile Axei mai știu că avem aici o presă controlată și dirijată.

În astfel de condiții, apariția articolului în forma lui actuală ar arunca un dubiu asupra sincerității politicii mele. De aceea, între datoria pe care eventual o am față de memoria unui prieten a cărui inteligență am admirat-o, dar a cărui abilitate am combătut-o la timp ca nefastă, și între interesele pe care le socotesc că sunt ale țării, eu nu ezit.

Am ales interesele țării, pe care, pe drept, sau pe nedrept, cu pricepere sau fără, le reprezint.

Cu stimă,

General Antonescu".

O informație concordantă — deși cu sensibile diferențe față de cea precedentă — provine de la Gheorghe Magherescu. Ea aduce o mărturie prețioasă, dar evident indirectă, cu posibile — mai mult ca sigur — infidelități.

„Când la 17 martie 1941 s-a aflat despre moartea lui Titulescu, asupra întregii țări, abia ieșită de sub teroarea legionară, s-a abătut un val de tristețe adâncă, de regrete și neliniște, privind viitorul. Fiecare român își dă seama că țara suferise o nouă și foarte mare pierdere prin dispariția acestui mare apărător al ei.

Asupra g-ralului Antonescu a declanșat un proces adânc de conștiință, provocat de conflictul, pe de o parte,

* Director, Fundația Europeană „Titulescu"

între sentimente de prietenie care-l legau de marele om politic, iar pe de alta, de situația sa în calitate de șef de stat.

De aceea, atunci când Stelian Popescu, directorul ziarului «Universul», a venit în audiență pentru a-i cere aprobarea de a publica un articol omagial în memoria marelui dispărut, el este refuzat prin cuvinte:

— Înțelege, dragă Steliane, că nu pot lăsa să se publice articolul tău, care este foarte frumos. Nimeni în Țara Românească nu a putut fi mai bun prieten cu Titulescu decât eu și, totuși, nu pot veni astăzi, când de abia am stabilit legături amicale cu țări care l-au considerat inamic notoriu al lor, cu figura lui Titulescu, care are de fapt drept la doliu național. Dacă nu pot face acest doliu național, nu cu un articol, oricât de bine întocmit ar fi, poate fi cinstită memoria acestui mare român, pe care știu dacă țara va mai avea fericirea să aibă unul ca el.

Numai tăcerea demnă și resemnată poate fi ultimul omagiu pe care România, cu sufletul îndoliat, i-l poate aduce azi marelui ei fiu dispărut".

Textul scrisorii adresate de Antonescu lui S. Popescu ne dă temei a face și afirmația că reprezentanții regimului hitlerist, acreditați la București, în diverse calități, au pus în gardă regimul antonescian, încă înainte de a se produce vreo reacție de presă, că publicarea unor articole și comentarii elogioase la adresa marelui dispărut ar fi fost interpretate ca un act ostil celui de-al treilea Reich. O asemenea atitudine dă un plus de credibilitate afirmației potrivit căreia Legația Germaniei hitleriste la București a exprimat o opoziție categorică, din înalt ordin bineînțeles, față de ideea înmormântării lui Titulescu în România, la Brașov. Tot ceea ce amintea de Titulescu era prohibit. Nu ne îndoim că, dacă războiul ar fi avut un alt deznodământ decât acela pe care l-a avut, hitleriștii l-ar fi scos pe Titulescu chiar din mormânt, din biblioteci, din ziare și din cărți, pentru a încerca, absurd și, fatalmente, ineficient, să-l elimine chiar și din Istorie.

Așa fiind, editorialul semnat, publicat de directorul ziarului „Universul", se limita, în mod evident obligat, la un elogiu făcut în termeni foarte generali al personalității lui Titulescu, trecând tocmai peste activitatea politică a acestuia.

Protest voalat

Ne oprim în mod deliberat doar asupra a două fraze, care, într-o formulare abilă, care să permită acceptarea de către cenzură, constituiau, indirect, un protest împotriva celor ce luaseră hotărârea de a-l elimina în august 1936, ca și împotriva celor care, la moarte, împiedicau să i se omagieze opera politică:

„Numai istoria nepărtinitoare așează pe oamenii politici definitiv la locul ce li se cuvine.

Cât timp sunt în viață, calitățile ca și defectele lor întunecă dreapta judecată din cauza excesului cu care aceste calități apar în ochii contemporanilor. Rari sunt oamenii care să nu aibă excesuri și scăderi în viața lor, dar puțini sunt aceia care, ca Nicolae Titulescu, să aibă și calități sufletești și intelectuale, care prin strălucirea lor să nu farmece pe acei cu care a venit în contact. (...)

După multe amărăciuni încercate și lovituri primite pe nedrept în ultimul timp tocmai de la aceia pe care i-a servit mai mult, amărăciuni și lovituri care i-au zdruncinat sănătatea până la punctul de a nu mai fi recunoscut, el părăsește pentru totdeauna scena lumii pe care a jucat aproape 15 ani rolurile de primul rând și cu toată strălucirea!

Fie-i țărâna ușoară, iar istoria nepărtinitoare să-l așeze în locul unde invidia și răutatea contemporanilor nu-l mai pot atinge".

La interior, un alt articol, mai mult un documentar, relativ sărac și incomplet, asupra vieții și activității lui Titulescu includea ca apreciere politică aceste următoare rânduri, pe care considerăm util să le reproducem:

„Ca ministru de Externe, Nicolae Titulescu și-a consacrat străduințele în apărarea frontierelor românești.

Istoria va judeca rolul pe care l-a îndeplinit Nicolae Titulescu în politica externă. Dacă această judecată supremă

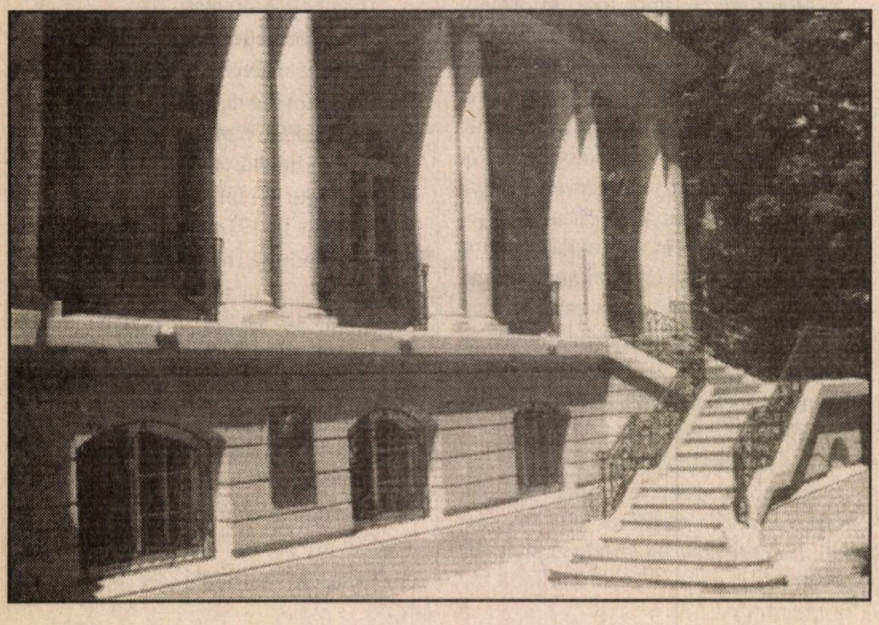

În pagina precedentă, aversul medaliei emise din inițiativa Fundației Europene „Titulescu" *(pentru detalii, v. în acest număr p. 61).* **Alăturat și în p. 50, un detaliu al fațadei fostei reședințe a lui Titulescu din Capitală, respectiv, un interior al aceluiași imobil, recent inaugurat după restaurare**

va înregistra poate și unele greșeli, ea nu va putea însă să nu recunoască sinceritatea, strălucirea inteligenței și nețărmurita dragoste de patrie care au luminat viața lui Titulescu și care au adus atâtea foloase țării.

Vitregia vremurilor, nedreptatea și invidia i-au grăbit poate moartea. Vor rămâne însă de-a pururi vii în memoria tuturor românilor paginile istorice ale vieții lui, fără întrerupere în slujba țării".

Memoria arhivelor a păstrat și alte mărturii ale atitudinii adoptate de către autorități la moartea lui Titulescu.

S-a păstrat șpaltul articolului **„Om și idee. La moartea lui Nicolae Titulescu"**, de Gh. Magherescu, care trebuia să apară în ziarul „Națiunea", la 1 aprilie 1941, și pe care se văd urmele multiplelor ștampile cu un singur, dar cutremurător cuvânt: „Cenzurat".

Iată textul articolului:

„Este greu să vii azi în fața Națiunii înșelate și ispășitoare a unor greșite concepții politice, care au adus țara la sfâșierea granițelor și la haos intern, cu figura care, în anumite timpuri, era cea mai strălucitoare prezentare a prestigiului românesc și a politicii peste hotare și, în consecință, și un părtaș la marea răspundere!

Totuși, între această considerație și aceea a trecerii sub tăcere aspră și condamnatoare a persoanei și acțiunii unui om care, în credința lui, a servit Națiunea Română până la limitele puterilor sale, stăruie conștiința unei împietăți.

Națiunea românească s-a descoperit întotdeauna în fața celor morți!

Figura aceluia care a fost Nicolae Titulescu este prea proaspătă în amintirea și conștiința fiecărui român pentru a mai stărui asupra ei. El a făcut parte dintre acei oameni care au avut admiratori sau detractori, fapt care-l situează la locul cuvenit în ierarhia valorilor.

Însușirile personale, darurile cu care l-a înzestrat natura, au fost bunuri care i-au cinstit Neamul. Pe om, l-au robit în vraja unei pasiuni arzătoare la împlinirea datoriei lui, în credința lui.

Credința lui? Concepția lui politică? Era rezultanta unei angajări complete pe linia unei politici impusă de împrejurări și conjuncturi europene; angajări fără reticențe, fără rezerve.

Scăderi sau lipsuri? Veșnicile scăderi ale naturii omenești.

Este interesant acum, când vestea tristă a morții lui Nicolae Titulescu a ajuns pe plaiurile românești, de a vedea cum locuitorii acestora adoptă o atitudine loială, sinceră și fără prejudecăți. Poporul român va judeca cu inima, cu sufletul și cu rațiunea și el are sufletul creștinesc, inima bună și judecata dreaptă.

La judecata lui îi va veni în minte parabola «Fiului risipitor». Nu fiul acela, plin de podoabele naturii, în care Neamul își pusese întreaga lui speranță, se întoarce în casa Patriei, ci sufletul lui pribeag bate la poarta sufletului unui neam. Spiritul lui care a risipit atâtea comori de bogăție intelectuală, atâta farmec și atracție, a unei inteligențe sclipitoare și fără egal!

Sufletul creștinesc și inima bună a poporului român nu poate decât să ierte sufletul fiului său risipitor din vina altora și să-l primească în casa strămoșilor săi ca pe un fiu învins în lupta vieții pentru neamul său. Învinșii au fost cinstiți la noi ca și învingătorii, căci toți au luptat pentru cauza sfântă a Neamului.

Judecata poporului nu poate lipsi de la datorie. În judecata lui, se va întreba: care a fost rolul și ce a reprezentat figura lui Nicolae Titulescu pentru neamul acesta față de care și-a împlinit o menire?

Nicolae Titulescu a reprezentat o *idee*, o *concepție* și o *credință*.

În fața chipului său împietrit de aripa rece a morții, nu se vor angaja dezbaterile unui proces ale cărui sentințe le-am trăit. Altceva mai profund și mai etern pentru viața unei națiuni se va pune. Este rolul oamenilor politici, a figurilor reprezentative, care împlinesc, succesiv și la anumite momente, nevoile neamului lor.

Asupra acestui rol, figura aceluia care a fost Nicolae Titulescu stăruie în conștiința poporului român, limpezind o activitate și o răspundere în raport cu legile inalterabile de viață ale unui popor.

Viața și persoana unui om de stat reprezintă două noțiuni: o noțiune este aceea care reprezintă personalitatea sa, adică însușiri, defecte, amănunte din viață etc.; altă noțiune este aceea a ideii căreia îi este devotat și cu care s-a identificat.

Pentru linia largă a vieții poporului, acești oameni sunt priviți, au importanța lor și *trăiesc sau mor* numai prin și cu *ideea* pe care o reprezintă.

Nicolae Titulescu s-a devotat ideii în care a crezut și pentru care s-a luptat până la ultima sforțare.

Nu pentru aceasta va fi condamnat! Nu se discută dacă ideea a fost bună sau rea. Ea a corespuns unei nevoi de viață a neamului. Pentru acea idee, Neamul a avut fericirea să-și găsească un exponent: *Un om, pentru o idee!* Nici pentru faptul că ar fi reprezentat cu atâta strălucire acea idee nu-i vom putea face cap de acuzare.

A venit însă un timp când ideea pe care o întruchipa acel om a căzut, nu pentru că a fost greșită, dar nu s-a mai încadrat în conjunctura generală și omul a fost dărâmat... *Alt om și idee* i-au luat locul!... Neamul își duce viața sa mai departe.

Această soartă, de un eroism și un tragic ce se asemuiește cu tragediile clasicismului grec, este soarta oamenilor de talia lui Nicolae Titulescu: *a oamenilor care aparțin Ideii. Ei trăiesc și mor cu și pentru ideile lor.*

Este fericit poporul în sânul căruia trăiesc oameni cu un curaj civic atât de dezvoltat, încât să ia pe umerii lor destinul neamului din care fac parte și să-l ducă mai departe, atâta cât puterile lor le îngăduie.

Figura dispărutului poate stărui mai departe în panteonul adumbrit al învinșilor, ca un exemplu strălucit de curaj civic.

Acest exemplu se pare că nu poate fi mai binevenit ca acum și se pare că națiunea nu poate aduce un mai viu omagiu memoriei unui fiu al ei, decât ridicând la rang de exemplu curajul civic al lui Nicolae Titulescu.

Este astăzi mai mult ca oricând nevoie ca oamenii să îmbrățișeze cu hotărâre ideea care, într-un anumit moment, duce la salvarea neamului lor și să i se dedice ei cu tot sufletul, *fără să se preocupe de ceea ce se va întâmpla cu ei dacă ideea lor nu va reuși.* **Un neam nu pierde atunci când un om și o idee se dărâmă**; cel mult suferă. Alți oameni și alte idei vor răsări ca să întărească pentru el și pentru celelalte neamuri credința în vitalitatea lui. **Un neam piere când îi lipsesc acești oameni.**

La exemplele strălucite ale galeriei neamului nostru vine să se adauge, astăzi, figura tristă a aceluia care a fost Nicolae Titulescu.

Este timpul când neamul sfâșiat își adună tezaurul risipit".

„Nepublicabil !"

Acest articol omagial, făcut în termeni echilibrați, care lasă neîndoielnic să se vadă admirația nutrită de autor față de omul politic Nicolae Titulescu, nu a trecut. Cenzura și-a pus asprul și nedreptul verdict al autorităților: nepublicabil!

Notațiile făcute de Gh. Magherescu sunt extrem de interesante, permițând să înțelegem mai bine atât atitudinea generală a oficialităților, cât și destinul individual al articolului în cauză.

„La aflarea veștii încetării din viață a lui N. Titulescu — nota Magherescu —, ca admirator anonim al marelui om de stat român, am întocmit, sub impresia momentului, articolul anexat: «La moartea lui Nicolae Titulescu».

Imediat m-am dus cu el la col. M. Elefterescu, șeful de Cabinet al generalului I. Antonescu, arătându-i-l și rugându-l să-l prezinte generalului, spre aprobare, pentru a fi publicat în presă.

Colonelul Elefterescu a fost de acord.

Întrucât era ocupat în acel timp, având în audiență pe Stelian Popescu, directorul ziarului «Universul» și prieten intim al generalului, a trebuit să aștepte sfârșitul audienței, pentru a prezenta articolul.

După așteptarea de circa 10 minute, ușa cabinetului se deschide, apărând în cadrul ei Stelian Popescu, urmat de general, cu care ducea sfârșitul unei convorbiri avute între ei. Am auzit următoarele cuvinte: «...Dragă Stelian, mai bun prieten cu Titulescu ca mine, nu puteai fi tu și, cu toate acestea, singurul omagiu ce-i pot aduce în conjuntura politică în care se află țara, memoriei lui, nu este decât tăcerea... Așadar, nu te supăra, dar cred că nu cu un articol de ziar, oricât de bun ar fi el, poate fi cinstită cum se cuvine memoria acestui om care atâta a făcut pentru țară...».

Stelian Popescu s-a despărțit de general, iar acesta a reintrat în cabinetul său. Între mine și colonelul Elefterescu a avut loc un schimb de priviri semnificative. Parcă-și spuseseră: «dacă generalul respingea articolul lui Stelian Popescu, ce rost ar mai avea prezentarea articolului meu?».

M-am înapoiat în biroul meu consternat de scena la care asistasem. Recitind articolul meu, mi-am zis că mai există o cale: Ică Antonescu.

Imediat m-am dus la cabinetul secretarului general al Președinției, Octav Vlădescu, și i-am prezentat articolul.

Acesta, foarte amabil, s-a așezat să-l citească. Vădit emoționat de lectură, mi-a spus:

— Lăsați-l la mine. Îl public în «Națiunea».

Am lăsat articolul și m-am înapoiat la treburile mele cu conștiința împăcată.

Peste două zile, sunt chemat de O. Vlădescu. Ei îmi înapoiază articolul de față scuzându-se că a fost cu neputință să-l treacă la cenzură, dispoziționea generalului fiind: tăcerea."

Detaliile oferite de către Gh. Magherescu confirmă supozițiile noastre de mai sus, privind scrisoarea adresată de g-ralul Antonescu, pe un ton amical, unui director de mare ziar. Putem afirma

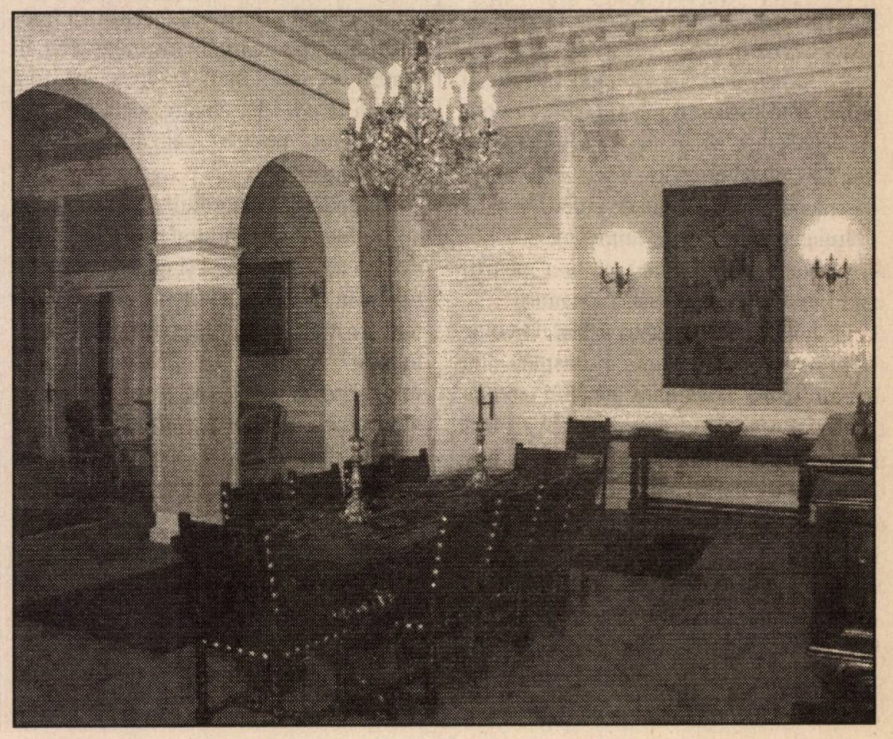

cu un grad apreciabil de certitudine că acesta era S. Popescu. Detaliile date de Magherescu permit astăzi a afirma, de asemenea, cu certitudine că, după primirea scrisorii, S. Popescu a cerut o audiență generalului Antonescu, dar că demersul său nu a primit, în ciuda insistențelor, un răspuns pozitiv. Sublinierile făcute în conversația cu S. Popescu edifică asupra rațiunilor majore ale refuzului său: conjunctura politică și demersul german pe lângă autoritățile românești.

Dincolo de rațiuni „obiective" au existat însă și numeroase cauze subiective. Antonescu l-a urât pe Titulescu. Dincolo de declarațiile de simpatie conjuncturale (ca cele notate mai sus de Gh. Magherescu), dincolo de frazele mari, prin care Titulescu era condamnat în numele intereselor majore ale neamului, Antonescu l-a urât pe fostul ministru de Externe, gelos fiind totdeauna pe gloria pe care acesta a dobândit-o pe scena internațională (sunt sufuciente mărturii care permit să se afirme că începutul conflictului între cei doi își are originea în perioada când Titulescu era trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Londra, iar Antonescu îndeplinea funcția de atașat militar în aceeași capitală).

O mare nedreptate

Asemenea ecouri de presă, în general restrânse și nerelevante, consumau o nouă și mare nedreptate față de una dintre cele mai ilustre figuri ale vieții politice și diplomatice românești din perioada interbelică, față de un om care a trăit la cotele arderii incandescente destinul poporului său, asumându-și vocațiile și nevoile sale întru împlinirea cărora s-a străduit să unească tot ceea ce dăduse mai bun până la el națiunea română.

Într-un asemenea context, în a cărui definire nu credem că este necesar a mai stărui, apariția, la Sibiu, în ziarul „România Nouă", din 22 martie 1941, a unui articol mai larg consacrat fostului șef al cancelariei diplomatice românești poate surprinde. Să fie o scăpare a cenzurii?! Nu credem! Mai repede suntem tentați să-l vedem ca o excepție având în vedere poziția de avanpost a Sibiului în noua configurație administrativ–teritorială impusă prin odiosul dictat fascist de la Viena.

Din acest articol — care nu s-a supus regulilor — redăm un pasaj semnificativ: „Nicolae Titulescu, ca român și ca om, a mai dăruit contemporanilor săi o scânteie de genialitate. Îngrijorat de viitorul din ce în ce mai sumbru al Europei, a lansat vestita formulă a «spiritualizării frontierelor». Din nefericire, împrejurările nu i-au permis să o ducă la izbândă, dar câte nu s-ar fi întâmplat în lume dacă formula aceasta ar fi cucerit la timp pe reprezentanții popoarelor! **Omenirea ar fi fost cruțată de suferințele cumplite din zilele noastre, de râurile de sânge care se varsă de un an și jumătate pe toate fronturile și s-ar fi ajuns, probabil, la acel echilibru de interese și forțe, care ar fi asigurat tuturor neamurilor de pe glob «locul cuvenit sub soare», cruțând civilizația umană de prăbușirile dezastruoase de sub ochii noștri** *(subl. ns.)*.

Înainte de moartea sa prematură, dar presimțită, Nicolae Titulescu și-a exprimat dorința de a fi înmormântat la Brașov, deci în Ardeal. Dorința sa, manifestată în preajma prăbușirii trupului și a spiritului său de factură superioară, este și ea cu tâlc. Ambasadorul neîntrecut al neamului întregit la 1918 a voit însuși să-și doarmă somnul de veci în centrul geografic al României întregite. Căci, desigur, sufletul său de român nu putea și nu voia să cunoască o patrie a fruntariilor ciopârțite.

Cei mai frumoși ani ai vieții sale i-a consacrat apărării îndârjite a celei dintâi, cea din urmă torturându-i mintea și inima și grăbindu-i sfârșitul.

Fie deci ca acest din urmă gest al celui ce a fost Nicole Titulescu să rodească răsunet și vrere românească pretutindeni.

În fața mormântului lui, un singur gând să ne stăpânească: să căutăm a-i cinsti memoria veșnică cu năzuința neînduplecată de a reface cât mai curând Țara pe care el a servit-o și apărat-o cu atâta strălucire".

Articolul din «România Nouă", semnat de N. Buta, spărgea în mod semnificativ cercul unei tăceri cvasigeneralizate, fiind un elogiu nedisimulat înainte de toate al operei politice a lui Nicolae Titulescu. În condițiile date, Nicolae Titulescu era omagiat pentru acțiunea principală și statornică consacrată apărării integrității și unității, suveranității și independenței țării, acțiune care l-a plasat într-un conflict ireductibil cu regimurile totalitare, cu Germania hitleristă și Italia mussoliniană. Relevarea valorii politice și morale a noțiunii de „spiritualizare a frontierelor" — **noțiune prin care Titulescu n-a înțeles niciodată desființarea granițelor propriu–zise** — era o replică și o sfidare adusă revizionismului, revanșismului și fascismului, tuturor celor care, prin forță brutală, căutau să modifice geografia politică a continentului și a lumii. Elogiind acțiunea lui Titulescu în procesul optanților, articolul era deopotrivă o condamnare a perfidiei, rapacității și agresivității regimului horthyst. Mai mult decât atât, relevând aportul lui Titulescu la făurirea statului național unitar român, atașamentul acestuia față de Transilvania, dorința fierbinte de a fi înmormântat la Brașov, în inima românismului, articolul aducea, prin apelul — implicit și explicit — de unire a tuturor românilor întru redobândirea teritoriilor pierdute și a vindecării rănilor suferite, un strălucit omagiu marelui dispărut.

În țările care nu căzuseră încă sub cizma Germaniei hitleriste, a Italiei mussoliniene și Japoniei militariste, evenimentul avea să fie consemnat pe primele pagini, personalității și activității marelui dispărut aducându-i-se elogii de o aleasă simțire și ținută. ■

August '44: criza diplomației antonesciene

„Nu în beneficiul Rusiei singure"

Florin CONSTANTINIU*

Documentul publicat mai jos, provenit din arhivele Foreign Office-ului (Ministerul de Externe al Marii Britanii) dezvăluie precepțiile și orientările politice ale mareșalului Ion Antonescu, în faza finală a regimului său.

Întrevedere fără clarificare

Ultima sa întrevedere cu Hitler (Rastenburg, 5–6 august 1944) nu a adus o clarificare a raporturilor dintre Germania și România și dintre conducătorii lor: Führer-ul a rămas cu impresia că mareșalul rămâne fidel cooperării militare și politice cu cel de-al treilea Reich; Antonescu a considerat că nu s-a angajat în termeni clari la continuarea alianței (deși nu exista un tratat bilateral de alianță între Germania și România!) cu Reich-ul. Așa cum avea să-i declare reprezentantului diplomatic al Turciei la București, Antonescu rămânea convins că „atât timp cât Hitler era în actuala stare de furie și atât timp cât în România erau 800.000 de soldați, nu era nici posibil, nici în interesul României, de a întreprinde operațiuni militare împotriva Germaniei" (Arhivele Naționale ale României Microfilme Anglia, rola 406, cadrul 899). Hitler — i-a spus Antonescu diplomatului turc — îi arătase fotografii cu distrugerile făcute de armata germană la Varșovia — unde, la 1 august 1944, izbucnise insurecția condusă de generalul Bór Komorowski —, fotografii care îi dăduseră fiori; era sigur că, dacă România ar fi încercat desprinderea de Germania, România ar fi cunoscut ororile de la Varșovia.

Impasul politic și militar în care se găsea Ion Antonescu în august 1944 l-a făcut pe mareșal să caute din nou să-i sensibilizeze pe anglo–americani față de România. Deși Churchill, vorbind, la 2 august, în Camera Comunelor, spusese foarte clar că acceptarea condițiilor de armistițiu, prezentate de URSS în aprilie 1944, era condiția prealabilă a reevaluării atitudinii Aliaților față de România, Antonescu se hrănea cu iluzia că premierul Marii Britanii vorbise doar pentru „consumul public" și că, în realitate ar fi dorit ca, prin continuarea rezistenței pe frontul din Moldova, România să blocheze accesul Uniunii Sovietice în Europa de Sud–Est.

El nu știa că, încă din mai 1944, în cadrul convorbirilor anglo–sovietice Londra avansase ideea ca URSS să aibă cuvântul decisiv în problemele României, iar Marea Britanie în cele ale Greciei. O intervenție militară anglo–americană (sprijinită, eventual, de trupe turcești) era, așadar, exclusă.

Prin colonelul Traian Teodorescu, care îi contactase pe reprezentanții anglo–americani din Turcia, Antonescu a repetat că era dispus să întoarcă armele imediat împotriva Germaniei dacă Aliații occidentali și-ar fi făcut apariția la Dunăre, și că le-ar fi pus la dispoziție resursele economice ale țării.

El credea în principiile Cartei Atlanticului și susținea că cerând cedarea Basarabiei și nordului Bucovinei prin condițiile de armistițiu, URSS încălca această Cartă și că problemele teritoriale trebuiau reglementate la Conferința de pace. În beneficiul exclusiv al URSS, Antonescu era hotărât să nu acționeze. Întoarcerea armelor împotriva Germaniei ar fi adus România — susținea mareșalul — în situația Poloniei, mai exact în cea a insurecției de la Varșovia. Declanșată de forțele fidele guvernului în exil de la Londra și ostile, așadar, conducerii–marionetă impusă de Moscova în teritoriile polone „eliberate" de Armata Roșie, insurecția de la Varșovia nu a beneficiat de concursul forțelor militare sovietice, aflate la porțile capitalei polone; ele aveau să lase, în cele din urmă pe germani, să zdrobească forțele insurecției.

Antonescu, răsturnat înainte de acest deznodământ tragic, se temea că haosul creat de confruntarea româno–germană, pe care el o credea primejdioasă pentru armata română, date fiind efectivele Wehrmacht-ului în România, va fi utilizat de URSS. La început, Armata Roșie ar fi rămas o simplă spectatoare — ca la Varșovia —, apoi ar fi impus în România voința Moscovei.

Scenariul imaginat de mareșal nu s-a realizat. În condițiile ofensivei sovietice (Operația Iași–Chișinău, începută la 20 august 1944), adversarii săi au izbutit nu numai să-l înlăture, dar și să lichideze într-un timp record rezistențele germane pe teritoriul României. Actul de la 23 august 1944 a evitat transformarea României într-un câmp de bătălie între Wehrmacht și Armata Roșie și a servit mai bine interesul național decât politica — întemeiată pe premise greșite și șovăitoare — a mareșalului, în ajunul căderii sale.

* Membru corespondent al Academiei Române

„Istanbul, 18 august 1944

A. Colonelul Teodorescu este bolnav de gripă și a trebuit să-și amâne vizita la generalul Arnold. El i-a cerut comandorului Wolfson și lt. col. Harris Burland să vină să-l vadă astăzi. El le-a comunicat cele ce urmează, pe baza instrucțiunilor date lui de mareșalul Antonescu.

1. Mareșalul Antonescu a fost influențat de doi factori: (a) cuvântarea lui Churchill, și (b) întrevederea lui *(a lui Antonescu — n.n.)* cu Hitler.

2. Pentru România, este exclus să se înțeleagă numai cu rușii: ea poate negocia numai cu cele trei Puteri împreună. Declarația lui Molotov nu poate servi drept bază deoarece ea nu face distincție între clauzele armistițiului și clauzele păcii în măsura în care ea înstrăinează teritorii românești, încălcând, prin aceasta, Carta Atlanticului.

3. Mareșalul nu va întoarce în nici un caz armele împotriva aliaților săi, germanii, în beneficiul Rusiei singure. În România s-ar instala haosul și Rusia ar sta de o parte pentru a profita mai târziu, după exemplul din Polonia.

4. Pe de altă parte, România dorește să discute condițiile de armistițiu cu cele trei Puteri aliate. Ținând seama de efectivele forțelor germane din România, el nu ia în considerare un rol activ pentru trupele române, în faza actuală, dar ar discuta măsuri practice de neutralizare a forțelor germane. El a sugerat că s-ar putea ca Aliaților să le convină ca trupele germane să rămână pe frontul din România decât să fie alungate sau să devină libere pentru a merge în alt loc.

5. Dacă, totuși, trupe anglo–americane și turcești ar apărea la Dunăre, armata română s-ar întoarce imediat împotriva germanilor. Un efectiv de trei divizii anglo–americane ar fi suficient, crede el, pentru a determina această acțiune.

6. El a subliniat că România are un mare surplus de grâne din anul trecut și că recolta din acest an, de două milioane de tone, împreună cu alte produse românești, vor fi puse la dispoziția Aliaților în scopul de ajutorare.

7. La Conferința de pace, România ar accepta bucuroasă orice condiție, dacă ea ar fi impusă de Puterile occidentale, pe lângă Rusia.

B. Din observațiile lui Teodorescu reiese că mareșalul Antonescu crede că Churchill, în care se pare că are mare încredere, dorește în secret ca România să continue lupta împotriva Rusiei și, prin aceasta, să țină Rusia în afara Europei de Sud–Est și a Balcanilor.

C. El *(Antonescu — n.n.)* crede că discursul *(lui Churchill — n.n.)* din Camera Comunelor a fost pentru consumul public. Dacă Churchill ar da instrucțiuni directe, mareșalul ar merge pe lungul drum spre negocierile cu rușii. El dorește, înainte de toate, ca Puterile occidentale să vegheze ca România să obțină o reglementare corectă, potrivit standardelor lor (Teodorescu a spus chiar că idealul României era de a se alătura Commonwelth-ului britanic).

D. Cu privire la vizita la Hitler, mareșalul și șeful Marelui Stat Major *(generalul Ilie Șteflea — n.n.)* au fost impresionați de hotărârea recentă a lui Hitler de a stabiliza frontul de est, chiar, cred ei, cu prețul de a-i lăsa pe Aliați să înainteze în vest.

E. Teodorescu va prezenta săptămâna viitoare aceste informații atașaților militari britanic și american".

(Arhivele Naționale ale României,
Microfilme Anglia,
Rola 406, cadrele 891–892) ■

Hitler și Antonescu, analizând harta operațiilor militare comune

O contribuție valoroasă la o temă puțin abordată

Amintiri reîmprospătate de o carte recentă

Cu doi ani în urmă, prefațând lucrarea semnată de Ancu Damian, Florentin Breazu și Emil Păunescu, **Vlașca sub bombe (1941–1944). Documente** *(Giurgiu, Ed. Tentant, 2000, 261 p.), scriam că autorii „au făcut un început și au oferit un exemplu. Osteneala lor merită recunoștința cercetătorilor interesați de războiul aerian și efectele lui în spațiul românesc". Pe aceeași direcție de investigație se înscrie și lucrarea, recent apărută, a lui* ***Narcis Ionuț Gherghina,*** **Istoria bombardamentelor americane asupra fostelor județe Argeș și Muscel. 1943–1944** *(Pitești, Ed. Carminis, 2002, 119 + IX p. + Anexă). Aflat sub îndrumarea prof. Valeriu Florin Dobrinescu — pe care îl voi numi asul explorării arhivelor de istorie contemporană —, foarte tânărul autor a înțeles că, pentru istoricul adevărat, contactul cu documentele reprezintă prima condiție a posibilității de a aduce o contribuție în sfera de cercetare aleasă. La Pitești, domnia sa beneficia de posibilitatea de a consulta, în afară de arhivele locale, și atât de bogatele Arhive Militare Române, esențiale, evident, pentru tema tratată.*

Calea spre sinteză: anchetele locale

În prezent, nu există o lucrare de sinteză asupra efectelor războiului aerian în spațiul românesc în domeniile militar, economic și psihologic. Ea nici nu va putea fi întocmită până când anchete locale — ca acelea privind județele Vlașca, Argeș și Muscel — nu vor fi realizate pe temeiul valorificării fondurilor arhivistice.

Lucrarea lui Narcis Ionuț Gherghina este un studiu foarte bine documentat asupra raidurilor aviației anglo–americane, care, în cadrul ofensivei aeriene împotriva României în anii 1943–1944, au afectat și județele Argeș și Muscel.

În chip firesc, autorul a acordat un spațiu larg bombardamentelor asupra orașului Pitești din zilele de 6 mai, 6 iunie și 4 iulie 1944 (îndeosebi celui dintâi, care a fost și cel mai puternic, înregistrându-se 191 de morți), dar nu a neglijat zona rurală, înregistrând numărul bombelor aruncate în diferite sate, precum și victimele și pagubele produse.

Cartea lui Narcis Ionuț Gherghina confirmă cele scrise în numărul anterior al „Dosarelor Istoriei", în articolul „Nedumeriri", în privința dublului caracter al bombardamentelor aeriene în timpul celui de-al doilea război mondial: a) militar — distrugerea unor obiective militare și economice, și b) terorist — subminarea moralului populației civile.

Din lucrare am aflat că „În 13 mai *(1944, n.n.),* la Pitești și Giurgiu au fost înmormântați cu onoruri militare aviatorii americani. S-a apreciat că responsabili pentru aceste funeralii, care au considerat aceste fapte criminale drept acte de vitejie, nu numai că au greșit, dar au dat și dovadă de insuficientă demnitate și mândrie ostășească. Drept urmare, înmormântarea aviatorilor anglo–americani a fost făcută de la această dată și până la sfârșitul raidurilor aeriene fără parade și onoruri, cadrând astfel cu înmormântarea prizonierilor de război" (p. 70–71).

Ar merita — dacă este posibil — să se știe care a fost motivația caporalului german care, în noaptea de 31 mai 1944, în timpul unei alarme, aflându-se în cazarma Regimentului 1 Vânători din Pitești, „a tras două rachete roșii cu intenție de sabotaj" (p. 76). Era un comunist (sau antifascist) care vroia să-i ajute pe adversarii Germaniei naziste?

În ceea ce privește aruncarea de „furnici roșii cu aripi" pe o distanță de 200 m în perimetrul comunei Voinești, în

Alăturat, gara din Pitești, după bombardamentul american din 6 mai 1944; în p. 55, vedere de ansamblu asupra unei zone a aceluiași oraș, bombardată de aviația americană, în vara anului 1944

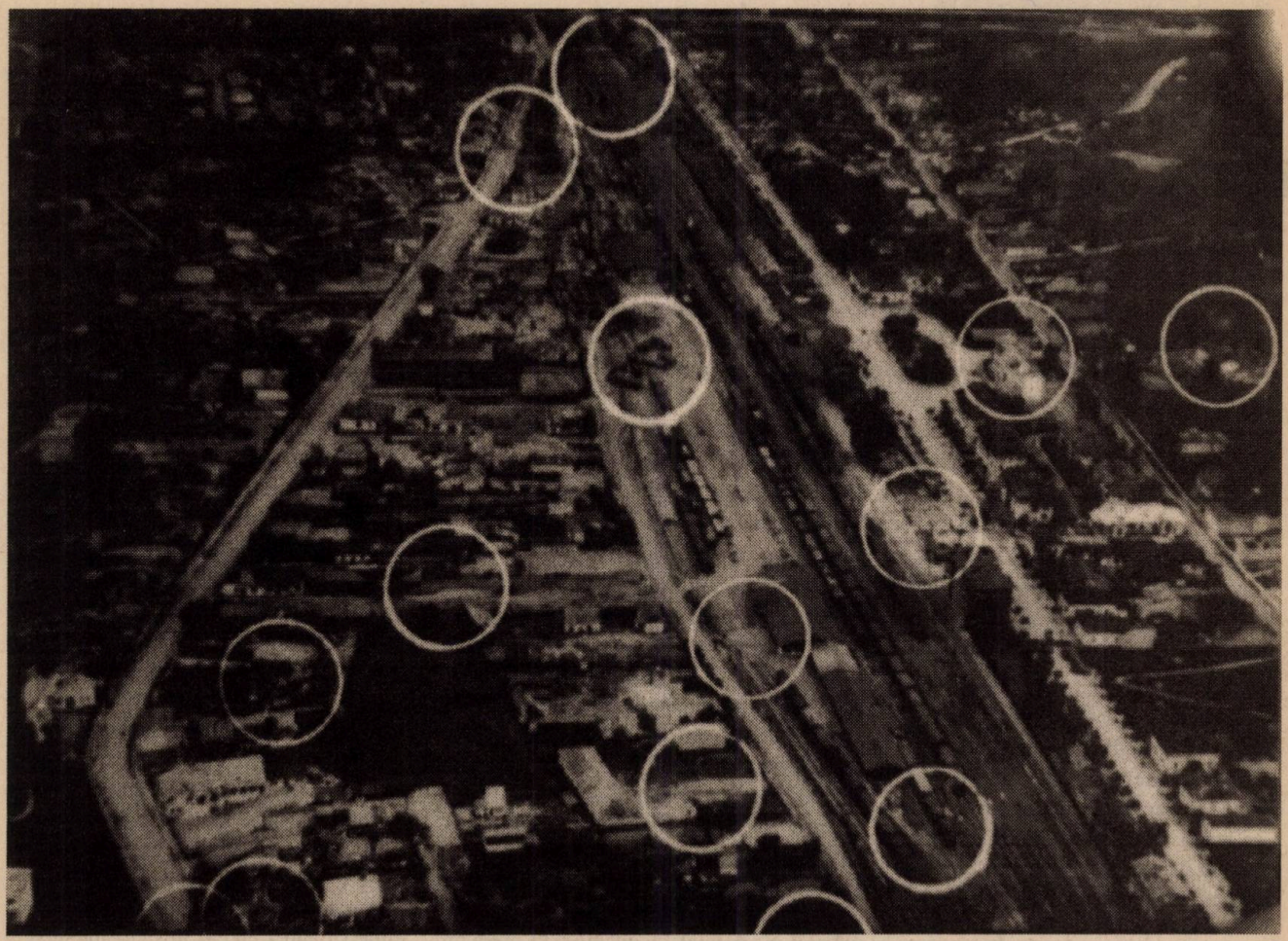

cursul raidului american din 9 iulie 1944 (p. 105), sunt înclinat să cred că a fost vorba de o coincidență între raid și prezența unui roi și că, în atmosfera de teamă, provocată de bombardamente, roiul a fost considerat ca fiind purtător de microbi și, în consecință, lichidat.

Interes profesional, interes personal

Decum am aflat de apariția cărții lui Narcis Ionuț Gherghina, am dorit să intru în posesia ei. Cei apropiați știu interesul pe care îl port problemei studiate de autor. Nu este vorba numai de un interes profesional, ci și de unul generat de propria biografie. Am avut, mai întâi, „șansa" de a ajunge la Ploiești imediat după raidul american din 12 iunie 1942 — primul bombardament american asupra Ploieștiului, României și Europei, precum și prima utilizare în luptă a bombardierului Consolidated B–24 „Liberator" într-o acțiune de luptă —, apoi, de a fi în „dispersat" (cum se spunea în 1944) în comuna Sălcuța, jud. Dâmbovița, unde se afla serviciul de intendență al aviației (în imediata apropiere a aeroportului Boteni) și de a putea urmări — aș spune — „din interior" (dar, desigur, de la sol!) războiul aerian. Raidurile din aprilie–august 1944 mi-au lăsat amintiri de neșters, legate, mai ales, de prăbușirea unor avioane atacatoare, dintre care cea mai spectaculoasă a fost căderea unui „Liberator", în noaptea de 7/8 mai 1944, în comuna Lungulețu, la șapte km de Sălcuța.

Autorul cărții se întreabă „ce stare de spirit puteau să aibă cei asupra cărora erau aruncate în mod regulat tone de bombe" (p. 70). La Sălcuța, a căzut o singură bombă în cursul raidului din 10 iunie 1944 (p. 91), dar, copil fiind, nici atunci și nici în cursul celorlalte raiduri, spre deosebire de adulți (mulți dintre ei, militari!), îngrijorați sau chiar înspăimântați, nu am încercat frica. Nu era curaj, ci inconștiență.

Cartea lui Narcis Ionuț Gherghina mi-a reîmprospătat aceste amintiri. Dincolo însă de acest factor strict personal, vreau să subliniez că volumul său (care, dacă am reținut corect, este și teza sa de licență!) ni-l recomandă ca pe un istoric de vocație, cu promițător viitor științific. ■

Florin CONSTANTINIU

în loc de încheiere

O legătură paradoxală ?

Antonescu între Hitler și... Ceaușescu

Adrian CIOROIANU*

În România regimului comunist, foarte vizibil după anii '60, o veritabilă modă literară se propagă în câmpul literaturii: anume romanul (dar și piesa de teatru sau poemul) *cu cheie*, gen de scriitură destinat celor care, într-un fel sau altul, sunt deja inițiați, care știu să citească printre rânduri și să depisteze personajele reale care se ascund în spatele numelor fictive. Este, fără îndoială, tocmai reflexul cenzurii cel care a creat și a asigurat succesul indiscutabil al acestei literaturi codificate, cu atât mai apreciată de cititori cu cât această codificare furniza impresia că evenimentele și interpretările oferite sunt mai credibile decât versiunile explicit oficiale ale acelorași evenimente.

Exploatarea trecutului

Din punctul meu de vedere, este mai presus de orice îndoială că oficialitățile au penetrat în timp relativ scurt acest mecanism; și, atâta vreme cât neutralizarea lui totală ar fi fost practic imposibilă chiar și într-o societate pe deplin controlată, oficialitățile l-au acaparat în bună parte și l-au exploatat în manieră proprie, tocmai pentru a mări credibilitatea propriilor lor interpretări. Altfel spus, regimul a inspirat și încurajat propriile sale producții *cu cheie*.

Un prim exemplu care poate fi oferit analizei este o operă dramatică, apărută în 1973, transcripție scenică a unui film cu același titlu: „Puterea și adevărul", de Titus Popovici, publicată în ianuarie 1973 în revista „Teatrul". Am discutat această foarte interesantă — din punct de vedere literar și politic — piesă a lui Titus Popovici într-un număr de început al „Dosarelor Istoriei" (an. I, nr. 2, 1996). Piesa, pusă în scenă la Teatrul Bulandra din București în regia lui Liviu Ciulei (el însuși un regizor foarte apreciat și creditat cu *parti pris*-uri artistice mai curând liberale), a fost un succes veritabil. Nici o surpriză în faptul că acest lucru s-a întâmplat. Lucrețiu Pătrășcanu (sub numele de Petre Petrescu, inginer cu un spirit luminat dublat de o demnitate umană de admirat), Gheorghe Gheorghiu–Dej (alias Pavel Stoian, prieten infidel al inginerului Petrescu și fost prim–secretar al comitetului județean de partid) și Nicolae Ceaușescu (sub masca literară a noului prim–secretar de județ, Mihai Duma, cel care tocmai l-a înlocuit în funcție pe Pavel Stoian, acesta din urmă fiind atins de o boală incurabilă!) se întâlneau în piesa lui Popovici. Literatura oferea astfel un *happy end* tardiv și inevitabil virtual pentru istoria reală a unui vechi conflict din sânul partidului comunist.

Exemplul care urmează este, din punctul meu de vedere, cu mult mai notabil decât acesta abia amintit. Parabola din 1973 a lui Titus Popovici pleca de la un episod politic real — investigarea de către o comisie, la sugestia directă a lui Nicolae Ceaușescu, a misterelor legate de moartea lui Pătrășcanu — și sfârșește, firesc date fiind condițiile, într-un compliment făcut celui ce simbolizează schimbarea politică la vârful partidului. Parabola ce urmează pleacă și ea de la un sâmbure de adevăr, dar dezvoltarea ei trece granițele unei imense fraude cauționate în epocă, tot mai explicit, de istoriografia română. Producția literară pe care o am în vedere în continuare nu-și mai camuflează decât parțial eroii. Cheia lecturii este atât de facilă încât este imposibil pentru oricine să nu înțeleagă mesajul și, mai ales, identitatea protagoniștilor.

În prima parte a anului 1975, Marin Preda, unul dintre cei mai reprezentativi prozatori români ai secolului trecut, publica romanul ***Delirul***, dramă socială și istorică pusă pe fundalul începutului anilor '40, în mediul jurnaliștilor bucureșteni, dar cu extinderi profunde în restul unei societăți pe care autorul o descrie cu o admirabilă și cuceritoare îndemânare. Potrivit datelor tehnice ale volumului, bunul de tipar pentru apariție — condiție obligatorie de existență pe o piață editorială controlată total de factorul politic — a fost dat pe 15 ianuarie 1975; primul tiraj al cărții a fost de 35.000 de exemplare, a căror difuzare, în cele din urmă, a fost o poveste în sine, asupra căreia nu insist aici. Oricum, succesul cărții a fost fulgerător.

Autorul însuși, Marin Preda, era chiar și atunci un caz în sine: aproape, în perioada debutului, de preceptele realismului socialist pe care le umanizează grație unui talent rar, văzut după 1971 drept unul dintre „rezistenții" cei mai redutabili față de planul oficial de reideologizare în forță a creației artistice prin dezastruoasele „teze din iulie" acel an, Preda este deja la mijlocul anilor '70 unul dintre scriitorii al căror prestigiu le permite să nu amestece literatura și politica — sau, mai bine spus, să nu o facă mai mult decât o cerea stricta conjunctură. La începutul lui martie 1974, într-o Sesiune extraordinară a Adunării Generale a Academiei RSR, Marin Preda tocmai fusese ales membru corespondent al forului — o dată cu Eugen Barbu, Zoe Dumitrescu–Bușulenga, Titus Popovici ș.a. Preda nu a fost un disident, dar era în 1975 — și va rămâne până la moartea sa, în 1980 — o „nucă greu de spart" pentru

* Lector univ., Facultatea de Istorie, Universitatea București. Cu subtitluri ale redacției noastre, paginile de față reprezintă fragmente din volumul — în pregătire — ***Acel Ceaușescu pe care l-am creat. Cult, politică și reprezentare în România comunistă***.

regim (cum îl vedea Michael Shafir într-un remarcabil studiu publicat în revista „Orbis", în 1983), chiar și în ciuda serviciilor indirecte pe care, din poziția sa în lumea literară, le aducea acestuia. Tocmai din perspectiva acestor servicii indirecte, romanul ***Delirul*** este, poate, și cel mai interesant: el ilustrează în egală măsură individualizarea scriitorului, prin abordarea unei teme până atunci puternic *tabuizată* de către discursul oficial, dar o face printr-o concesie al cărei caracter extraordinar derivă tocmai din faptul că această concesie este făcută de Marin Preda și nu de un alt autor.

Confirmarea unei ipoteze

Potrivit tuturor interpretărilor — inclusiv cele ale criticilor și istoricilor literari apropiați lumii scriitorilor —, Marin Preda s-a documentat câțiva ani pentru acest roman, pe care în momentul apariției avea încă intenția să îl continue cu un al doilea tom (ultima pagină — 415 — a primei ediții purta mențiunea „Sfârșitul volumului I") —, o idee rămasă numai în stadiu de proiect. Un detaliu de discutat în analiza acestui *best seller* editorial privește eventualul sprijin de care Preda s-ar fi bucurat, din partea regimului, pentru această documentare; faptul că acest sprijin ar fi fost acordat și primit nu este dovedit de manieră categorică, dar este considerat ca extrem de posibil de către majoritatea celor avizați direct sau tangențial. Două dintre personalitățile principale din ierarhia politică a vremii — foștii miniștri Ștefan Andrei și Cornel Burtică — mi-au confirmat caracterul mai mult decât probabil al unui sprijin de documentare primit de către Marin Preda din partea oficialităților. Este cunoscut faptul că toți cei care — fie ei istorici, scriitori sau artiști plastici —, cu acordul regimului, abordau teme delicate ale istoriei recente, beneficiau de acest sprijin, care mergea uneori chiar până la selectarea documentelor ce urmau să fie avute în vedere.

Caracterul excepțional al acestei apariții a fost dat de personajul care devenea eroul indirect al cărții: mareșalul Antonescu, *Conducătorul* României între 6 septembrie 1940 și 23 august 1944. Dat fiind discursul efectiv univoc practicat în mod oficial în țară despre acest general — ulterior, mareșal — care, în iunie 1941, implicase România în războiul antisovietic cu scopul recuperării provinciei Basarabia (Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, la data apariției romanului), romanul lui Preda are multe din datele unei reabilitări sugerate. Desigur, tonul scriitorului nu putea trece dincolo de ceea ce regimul putea accepta: în roman, mareșalul este frecvent numit „dictatorul", deciziile sale sunt prezentate cât mai neutru cu putință și nu există nici una dintre trăsăturile unei rememorări apologetice. Totuși, mai presus de toate, Ion Antonescu este umanizat într-o manieră până atunci cu totul inedită. Personajul are multe necazuri și puține bucurii, are dubii, este chinuit de frământări, destinul său, în cele din urmă tragic, este anunțat de toate aceste probe morale prin care trece. Fișa biografică a personajului — începută în capitolul VIII al cărții și continuată în capitolul IX (paginile 131–159), cel care-l prezintă pe general în postura unui fiu care se retrage în locuința mamei sale, în după–amiaza zilei de 24 decembrie 1940, nu pentru a sărbători Crăciunul, ci pentru a fugi de toate gândurile care-l chinuiesc — este relativ exactă și cu atât mai persuasivă cu cât este prezentată prin mijloacele romanțării proprii literaturii. Spun „relativ exactă" pentru că, în dorința de a sublinia *anglo–* și *francofilia* lui Antonescu, Preda amintește numirea acestuia, în 1924, ca atașat militar la Londra, dar și faptul că acesta ar fi fost „șef de promoție la Saint–Cyr, unde foarte rar se întâmpla ca un străin să fie astfel recunoscut de profesorii francezi drept cel mai bun" (M. Preda, ***Delirul***, p. 132). Or, acest din urmă detaliu este cu totul fictiv. Antonescu nu a fost absolvent al Școlii Militare de la Saint–Cyr; în ciuda faptului că acest detaliu întreținut în circulație de Preda a fost în mod repetat infirmat de istorici, el dăinuie încă în discursul public românesc până astăzi.

În halat și în papuci de casă, *Conducătorul* Antonescu trece în revistă — prin voința scriitorului Preda — toate etapele ascensiunii sale, din 1917 și până în septembrie 1940 când, oarecum împotriva convingerilor sale, urmează să-i asocieze la guvernare pe legionarii din Garda de Fier. O rememorare și o analiză a situației curente în care mama sa devine nu numai confesor, dar și consilier. Toate personajele reprezentative ale epocii sunt prezente, cu explicații succinte, în această prezentare a lui Antonescu: I. Gh. Duca, generalul Zizi Cantacuzino, Corneliu Zelea Codreanu, Octavian Goga, regele Carol al II-lea, metresa acestuia, Elena Lupescu, Nicolae Iorga, mareșalul Palatului, Urdăreanu, Horia Sima, Gh. Tătărescu ș.a. O astfel de sinteză a istoriei interbelice a României cititorul mediu român nu mai întâlnise în nici un roman publicat în țară. În plus, în lunga discuție dintre *Conducătorul* Antonescu și mama sa cititorul putea întrevede, vag, un ecou al altui episod literar–mitologic: discuția, ceva mai plină de dramatism, dintre Ștefan cel Mare și mama sa, din poemul clasic „Muma lui Ștefan cel Mare", al lui Dimitrie Bolintineanu, piesă literară cunoscută tuturor românilor cu educație medie — din moment ce ea s-a aflat timp de decenii în manualele de literatură română pentru școala generală. Din punctul meu de vedere, această parafrază literară nu este accidentală, ci urmărită de autor. Ca și la Bolintineanu, la Preda ultima replică a mamei este una prin care, îmbărbătându-și fiul, îl trimite să continue lupta începută deja. Desigur, tocmai această umanizare a personajului — alături de argumentarea campaniei sale militare de recucerire a Basarabiei pierdute în vara anului 1940 — sunt cele ce au stârnit protestele sovietice în lunile următoare apariției cărții.

Dar Antonescu nu este singurul *Conducător* prezent în roman. Nu prezența sa este cea care i-a șocat cel mai mult pe români și nici acele replici cu cheie în care cititorul a încercat găsirea unor sensuri mai proprii anilor '70 decât anilor '40 — precum, pe de o parte, prezentarea unei societăți în care presa era realmente o putere în stat, așa cum ea nu mai era în România anului '75, mai

ales după „tezele" din iulie 1971 sau după legea presei din martie 1974. Sau, pe de altă parte, aceste trei fraze din convorbirea telefonică pe care, în acel 24 decembrie 1940, Ion Antonescu ar fi avut-o cu mama sa, prin care o anunța despre intenția de a o vizita: „Nevastă-mea m-ar stingheri și m-ar irita... Maria a și intrat în *rolul de soție a conducătorului statului, știi, are idei...* N-am nevoie de ideile nimănui, ale mele mi-ajung" (subl. ns.) — spune Antonescu mamei sale în proza lui Preda. Și, dat fiind că zvonul referitor la divergențe între Elena Ceaușescu și mama soțului său circulau deja în societatea românească și dat fiind că soția *Conducătorului* din anii '70 părea ea însăși tot mai dornică să-i fie recunoscute ideile ce urmau ascensiunii sale politice grăbite, cititorii români au dorit ca în aceste fraze să găsească un atac subtil, dar eficace nu la prea puțin cunoscuta Maria Antonescu, fosta soție a lui Ion Antonescu, ci la Elena Ceaușescu, contemporana lor.

Oricum, dacă prezența lui Antonescu i-a nemulțumit pe sovietici, ceea ce i-a intrigat pe cititorii români a fost prezența în roman a lui Nicolae Ceaușescu. Este indubitabil că această prezență a fost prețul plătit pentru privilegiul de a face din mareșalul Antonescu și epoca sa subiect al unei cărți sortite unui succes sigur prin chiar acest subiect inedit.

Capitolul XI, aproape imediat următor prezentării acelui Antonescu retras în pacea apartamentului matern, este dedicat unui tânăr a cărui descriere începe în aceeași seară de Crăciun a anului 1940, în timp ce el rememorează felul în care decurseseră ultimii ani. În celulele comuniștilor, „tânărul revoluționar, cu ochii deschiși în lumina sinistră a becului care nu se stingea niciodată" (un tânăr de 16 ani, dar care deja avea în spatele său „șase ani de activitate" în mișcarea subterană comunistă), „gândea că întâmplările legate de recrutarea lui erau cele mai frumoase amintiri din cruda sa viață". Tânărul din roman este lesne identificabil prin reperele sale biografice: legat, prin apartenența sa politică, de grevele de la Griviția din 1933, tânărul se dusese, din proprie inițiativă, după acei greviști „la procesul lor, tocmai la Craiova, (...) cu petiții și semnături în buzunar". Puse în fața acestei manifestări de dârzenie juvenilă, autoritățile „l-au dat pe mâna jandarmilor să-l ducă acasă din post în post, pe jos și cu mâinile la spate, în cătușe, ca pe un răufăcător". Astfel încât „băiatul (...), mic de statură (...) și cu forță în el, a pornit-o la drum astfel, cu soldatul lângă el". Cuvântul „semeț" apare de două ori în următoarele două pagini (p. 164–165 din ediția pe care o discut aici), ori de câte ori este vorba despre comportamentul băiatului care, în ciuda tratamentului, „se ținuse tare" și „mersese neîncetat timp de șapte zile, de dimineața până seara", timp în care „câte-o muiere îi dădea apă și câte o felie de pâine, pe care băiatul o mânca ținându-și cătușele în față" (ciudată asemănare, aș spune, cu drumul christic spre scena crucificării!).

Ajuns în cele din urmă în satul său natal, băiatul este predat familiei sale — adică unui tată îngrijorat și unei mame care „izbucnise în plâns". Trecutul extrarevoluționar al tânărului oferă și el un *dèja vu*: sora mai mare a tânărului este amintită ca fiind muncitoare la București, oraș în care și băiatul învățase o meserie, lucrând la mici patroni; băiatul, încă de mic, fusese pedepsit pentru încăpățânarea lui, dar tot lui nu-i era frică de întuneric și își încuraja frații („Mergeți cu mine!", zicea el și le insufla astfel curajul) să meargă seara în pădure; când mâncarea pe masa familiei nu era îndestulătoare, tânărul se ridica senin, spunând „Nu mi-e foame!"; tot el mergea desculț la școală încă de la începutul lui februarie (datorită stării de precaritate materială a familiei) și învăța de pe cărțile altora (din același motiv), ceea ce nu-l împiedica să aibă cele mai bune rezultate din clasă, pentru că „avea o memorie deosebită, îi ajungea să citească o singură dată lecția și să rețină și să nu uite nimic". Toate aceste detalii erau și atunci — cum sunt și acum — cunoscute cititorului român. Nu Preda era cel care le pusese în circulație, ci jurnalistul francez Michel–Pierre Hamelet, exoticul autor al unei biografii asamblate, evident, tot din piesele furnizate de propaganda de la București (v. *Nicolae Ceaușescu. Biografie și texte selectate*, București, Ed. Politică, 1971, traducere a ediției franceze publicate, în același an, la Editura Seghers, din Paris).

Marin Preda preia și el detaliul foarte sugestiv că în noiembrie 1940, când legionarii pătrunseseră în închisoare și asasinaseră câțiva foști miniștri și funcționari de stat al regelui abdicat Carol al II-lea, nu se putuse trece în sectorul unde se aflau deținuții comuniști pentru că soldații îi apăraseră pe aceștia. În fine, discuția dintre tânărul revoluționar adus acasă și tatăl său, din finalul capitolului, trimite și el prin parafrază la aceeași binecunoscută morală a poeziei lui Bolintineanu: băiatul își anunță familia că va pleca de acasă chiar de a doua zi, pentru a-și continua lupta. Tatăl cedase, știind că acest băiat este cel mai dârz dintre toți cei zece copii ai săi; mai mult, tatăl „vânduse cele două oi pe care le avea și îl lăsase să plece acolo unde îl chema soarta...".

„Colegi de roman"

Astăzi știm cu toții unde l-a dus în cele din urmă soarta sa politică pe Nicolae Ceaușescu. Într-un mod care nu este deloc paradoxal, dar pe care nici măcar M. Preda nu-l putea anticipa în vreun fel, Ceaușescu a sfârșit ca și fostul său „coleg de roman", Ion Antonescu — în fața unui pluton de execuție. Totuși, din perspectiva mea, soarta postumă a lui Ion Antonescu este ceva mai interesantă — martore stau chiar dezbaterile din ultimii ani, ca și evenimentele (mai mult politice decât culturale sau istorice) care se succed. Un singur exemplu: la începutul lunii iunie a.c., Consiliul municipal al orașului Târgu Mureș a refuzat să schimbe denumirea *Bulevardului Mareșal Antonescu* — așa cum cere OUG din 13 martie a.c. a guvernului actual al României — într-un nume inocent precum *Bulevardul Cetății*. Motivația consilierilor din Mureș: ei au spus că nu vor să se substituie istoricilor și să-l declare pe Antonescu criminal de război mai înainte ca istoriografia

națională să cadă de acord asupra acestei formule.

Obiecția lor este logică; cu toate acestea, ea nu va fi validată prea curând de realitate. Cum se știe, istoricii români nu au căzut de acord asupra caracterului intrinsec al regimului antonescian și nici nu par a fi foarte aproape de a o face.

Aceasta, în primul rând, pentru că polemica desfășurată în jurul acestui caz este numai în plan secund una istorică; în principal, ea este una politică, cel mai adesea inabil camuflată. Faptul că (fără a fi neapărat o regulă) mulți dintre „ienicerii" ideologici ai regimului Ceaușescu se regăsesc acum solidari în „apărarea" lui Ion Antonescu nu este întâmplător. În realitate, ceea ce se discută acum nu este iubirea de patrie a lui Antonescu — care este reală, dar care poate duce, cum istoria arată deseori, la rezultate perverse: în fond, cine ar putea demonstra că Hitler nu și-a iubit Germania sau că Stalin nu ar fi iubit Sovietele sale? Or, aceasta nu-i absolvă de crimele lor; iubirea de patrie nu este un *pașaport* pentru intrarea în galeria eroilor unei comunități. Antonescu rămâne un destin tragic, mai apropiat unui *personaj shakespearian* decât unui erou — model al istoriei noastre. În treacăt fie spus, există liste lungi de oameni politici, artiști și intelectuali, care nu au împrumutat numele lor unei străzi din România, deși ar merita-o mai mult decât fostul mareșal.

În discuție nu este nici teama de bolșevism a lui Antonescu — la fel de reală și, din punctul meu de vedere, cu totul legitimă —, ci politica pe care a dus-o efectiv și, mai ales, rezultatele sale. Nu am calitatea de a discuta deciziile militare ale personajului; cred, totuși, că decizia sa de continuare a războiului dincolo de Nistru — chiar dacă a fost dezastruoasă — a fost totuși firească și singura normală în condițiile date atunci. Așa cum se spune adesea, o alianță militară nu este o excursie pe munte, în care te poți opri în orice popas dorești. În schimb, în calitate de *Conducător* al României — **ceea ce Antonescu a fost**, într-o perioadă istorică de neinvidiat, cu siguranță —, el a acceptat, a comis sau a încurajat acte care sunt cu totul condamnabile. Avem toate motivele să credem că maniera în care Ion Antonescu a stabilit alianța cu Adolf Hitler a fost una dintre cele mai puerile — acesta este cuvântul — acte politice din istoria României moderne. Intrarea țării într-un război fără nici măcar umbra unui tratat scris de alianță este o decizie care ar fi comică dacă nu am ști că a fost, în cele din urmă, tragică. Desigur, se poate spune că acest tratat oricum nu ar fi valorat nimic, în condițiile eșecului plenar al Germaniei naziste și al înaintării de neoprit a Armatei Roșii sovietice, după 1943. Se mai poate spune — și Hitler o spunea adesea în primele sale întâlniri cu Ion Antonescu, înaintea atacului împotriva URSS — că Germania nu avea nevoie de sprijinul armat al României, ci numai de petrolul său; și că, din acest motiv, conducătorul român a fost obligat să supraliciteze mereu. Am toată rezerva față de aceasta interpretare. Sunt cu mult mai tentat să cred că Hitler a intuit de la bun început imaturitatea politică a lui Antonescu, drept care acea alianță a fost făcută pe un cuvânt de onoare între doi lideri — ceea ce poate fi onorant pentru eroii unui roman cu mușchetari, dar ceva ce este de negândit în politică.

În plus, acestea nu schimbă cu nimic datele problemei. În timpul primului război mondial, Ionel Brătianu — în numele clasei politice românești — a tratat doi ani cu viitorii aliați până a obținut, în scris, ceea ce el credea că se cuvine României (și ce bine a prins acel tratat de alianță la tratativele de pace din sistemul versaillez, după război, chiar dacă nu i-a scutit de emoții pe politicienii români ai vremii!). În schimb, România condusă de Antonescu a intrat în război pe un cuvânt de onoare și, în viziunea lui Antonescu (expusă regelui Mihai în discuția finală din 23 august 1944), trebuia să rămână acolo cât timp onoarea i-o va cere. În existența unei țări a cărei istorie depinde mereu de vecinii săi și de contextul internațional astfel de ambiții sunt pur și simplu derizorii.

Mai trebuie spus — chiar dacă multora nu le face o plăcere deosebită — că Antonescu s-a raliat, o bună perioadă de timp, soluției naziste pentru purificarea rasială a continentului. Stenogramele Consiliului de Miniștri o arată fără echivoc: Antonescu avea soluția sa pentru evreii și țiganii României, care nu era esențial alta decât soluția nazistă. Când a nuanțat această politică, a făcut-o pentru că a înțeles că promisiunile de victorie inițiale ale lui Hitler au din ce în ce mai puțină acoperire în realitate. Rămâne încă de discutat în ce măsură România, ca stat, a participat la Holocaust; dar, pe teritoriul controlat atunci de administrația românească s-au comis acte care fac parte din geografia Holocaustului.

În aceste condiții, nu văd prin ce Ion Antonescu ar fi realmente un model pentru societatea românească de azi și de mâine. El nu a fost emblematic nici pentru democrația românească, ci mai curând pentru o cruntă criză a democrației (care nu i se datorează în exclusivitate, dar în care el a ajuns la putere, îndreptându-se astfel spre un sacrificiu în care a tras după el și țara). Nu el a început în România politica de discriminare etnică, dar nici nu a fost el cel care i-a pus capăt. El nu a dorit răul țării și românilor, dar l-a adus — atât pentru românii etnici, cât și pentru cetățenii țării a căror vină a fost doar apartenența la o etnie judecată și tratată în mod global. În fine, este clar că el a fost judecat în condițiile unei ocupații sovietice care se impunea implacabil asupra României; dar, chiar dacă istoria contrafactuală este de evitat mereu, efectiv nu avem încă nici un motiv să credem că el ar fi avut altă soartă dacă ar fi fost judecat de anglo–americani.

Așadar, revenind în punctul de plecare al acestor rânduri, cred că Marin Preda a fost în mod inconștient inspirat în a-i pune alături în romanul său pe Ion Antonescu și Nicolae Ceaușescu, în ciuda enormelor diferențe dintre ei. În raport cu tot ceea ce trebuie să fie democrația românească, asemănările dintre cei doi sunt mai mari decât diferențele de context strict istoric. ■

● info ● info ● info ● info ● info ● info ● info ● info ● info ● info ● info ● info ●

Evenimente științifice și culturale
(mai–iunie 2002)

➲ Muzeul Național de Istorie a României, în colaborare cu Centrul Cultural American, a organizat, la 14 mai, masa rotundă cu tema **„Muzeele românești de istorie — încotro?“**. Moderată, din partea gazdelor, de dr. Mioara Ioniță, dezbaterea s-a bucurat de participarea unor personalități de prestigiu ale istoriografiei naționale (acad. Dinu C. Giurescu, director general al Muzeului Țăranului Român, prof. univ. dr. Ioan Scurtu, director al Institutului de Istorie „N. Iorga“, prof. univ. dr. Gh. Buzatu, director al Centrului de Istorie și Civilizație Europeană, Iași). Au fost prezenți și au contribuit din plin la reușita manifestării muzeografi din prima linie a profesiei din Capitală, Constanța, Galați, Brăila, Ploiești și Bran. D-na Kiki Skagen Munshi, consilier de presă și cultură al Centrului Cultural American din București, avizată cunoscătoare a muzeografiei, a propus, ca bază de discuție, un set de idei care — după cum se întâmplă în astfel de situații — a fost acceptat de unii dintre participanți, dar și contestat de alții. Oricum, o dezbatere mai mult decât necesară, pe care muzeografii — și nu numai ei — și-o doresc repetată și amplificată. (Să menționăm, în treacăt, că o prelungire *sui generis* a amintitei discuții a avut loc, în data de 11 iunie, la **TVR Internațional**, în cadrul emisiunii **„Adevăruri subiective“**, unde invitații moderatorului Mircea Suciu și ai producătorului Marilena Borcescu au fost Crișan Mușețeanu, directorul Muzeului Național de Istorie a României, și Cornel Scafeș, muzeograf la Muzeul Militar Național.)

➲ Tot Muzeul Național de Istorie a României a fost, la 28 mai, locul unor importante manifestări culturale, cu o tematică comună, și anume deschiderea expozițiilor: **„Siguranța statului — garanția dictaturii Partidului Socialist Unit German“**, organizată de Delegația Federală pentru documentele STASI ale fostei Republici Democrate Germane și Goethe–Institut Inter Nationes, din București; **„Și tu ai fost urmărit!“**, organizată de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității Statului (România) și Muzeul Național de Istorie a României; **„Și pereții aveau urechi“**, organizată de Centrul Ceh din București, cu piese aparținând Muzeului Poliției din Republica Cehă.

Expozițiile și-au propus să ofere o privire de ansamblu asupra modului în care acționau serviciile secrete în perioada comunistă, precum și asupra structurii acestora. Publicul vizitator a avut rara posibilitate de a vedea documente de arhivă — cândva, un teritoriu absolut interzis muritorilor de rând... —, fotografii, obiecte folosite de către deținuții politici și de către transfugi, aparatură video și tehnică de ascultare din arsenalul fostelor poliții politice ale fostelor state comuniste. Pe scurt, un veritabil regal muzeistic, pus în operă după toate regulile genului.

➲ Sub egida Civic Education Project România (director — Liliana Popescu), la București a fost organizat, în perioada 1–2 iunie, colocviul internațional **„Studiul Holocaustului în istoriografia românească recentă: Dezbateri teoretice, perspective comparate și aspecte etice“**. Au susținut comunicări: Victor Neumann (Universitatea de Vest, Timișoara), Irina Livezeanu (Universitatea Pittsburgh, SUA), Igor Caşu (Universitatea de Stat, Chișinău, R. Moldova), Igor Niculcea (Universitatea de Stat, Cahul, R. Moldova), Mariana Hausleitner (Universitatea Liberă, Berlin), Nicolae Enciu (Institutul de Istorie al Academiei de Științe, Bălți, R. Moldova), Dennis Deletant (SSEES, Londra), Viorel Achim (Institutul de Istorie „N. Iorga“, București), Ottmar Trașcă (Institutul Național de Istorie, Cluj–Napoca), Lya Benjamin (Centrul pentru Studiul Evreilor din România, București), Constantin Iordachi (Universitatea Babeș–Bolyai, Cluj–Napoca), Romanița Iordache (Universitatea București). Manifestarea științifică, de înaltă ținută, nu lipsită, pe alocuri, de fructuoase polemici, și-a propus — și, adăugăm noi, a reușit — să reitereze necesitatea unei dezbateri profesionale și de substanță asupra problematicii tratamentului discriminatoriu și inuman aplicat evreilor și altor grupuri sociale din România în anii celui de-al doilea război mondial, precum și asupra reflectării acestora în istoriografia românească de dată mai veche sau mai recentă. Așteptăm cu legitim interes publicarea în volum a comunicărilor prezentate, precum și a substanțialelor discuții determinate de acestea.

➲ La Institutul de Istorie „N. Iorga“, sesiunea anuală de comunicări științifice (5–6 iunie) a avut ca temă a sesiunii plenare **„125 de ani de la proclamarea independenței României“** (unde au prezentat comunicări Alexandru Mamina, Lucia Taftă, Daniela Bușă, Adrian–Silvan Ionescu și Constantin Șerban). A doua zi, audiența a fost delectată cu comunicări de studii medievale (Virgil Ciocâltan, Alexandru Madgearu, Constantin Rezachievici, Tüdös S. Kinga ș.a.), de istorie premodernă și mo-

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA“

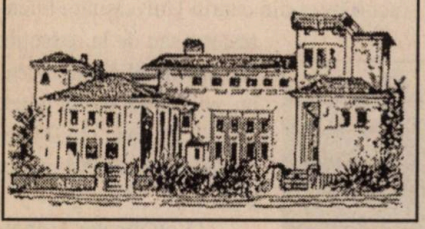

dernă (Ileana Căzan, Adrian Tărtăcel, Marian Stroia ş.a.), precum şi de istorie a secolului XX (Ioan Chiper, Eugen Denize, Florin Müller, Cosmin Popa, Dan Cătănuş, Mariana Mihăilescu ş.a.).

➲ „Zilele Arhivelor 2002“, manifestare organizată de Arhivele Naţionale ale României (5–6 iunie), s-au concretizat în simpozionul **„Făuritori ai independenţei de stat a României: Mihail Kogălniceanu la 185 de ani de la naştere“** (la care au prezentat comunicări: prof. univ. dr. Corneliu Mihail Lungu — nu de mult numit director general al prestigioasei instituţii, fericit prilej pentru revista noastră, care îl numără printre apreciaţii săi colaboratori, de a-l felicita cordial şi de a-i ura să fie la înălţimea marilor personalităţi care au statornicit gloria instituţiei —, prof. univ. dr. Nicolae Isar, dr. Georgeta Filitti, dr. Maria–Magdalena Ioniţă, prof. Carmen Dobrotă şi prof. Virgiliu Z. Teodorescu). O foarte reuşită expoziţie fotodocumentară şi de carte dedicată proclamării şi câştigării independenţei României a completat de minune lucrările simpozionului. A doua zi, sub genericul **„Figuri de arhivişti — Evocări“**, drd. Florica Adriana Muntean, din Cluj–Napoca, şi prof. Ioana Burlacu, din Bucureşti, au adus un meritat omagiu lui Ştefan Meteş (1887–1977), respectiv lui Ion Mărcuş (1911–1977). În sfârşit, moderată de C.M. Lungu, masa rotundă **„Arhivele în sistemul instituţional contemporan“** a prilejuit intervenţii consistente din partea unor invitaţi reprezentând — pentru a cita doar unele dintre instituţiile participante la dezbatere — Serviciul Arhive şi Documentare Militară, Arhivele Diplomatice, Arhivele SRI, Arhivele MAE, Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului ş.a.

ARHIVELE NAŢIONALE ALE ROMÂNIEI

➲ Prin grija Fundaţiei Europene „Titulescu“ — prezidată de dl Adrian Năstase, prim–ministru al guvernului României —, şi al cărui recent numit director este George G. Potra, apropiat colaborator al revistei de faţă (amintim că domnia sa a contribuit din plin la realizarea ediţiei din martie a.c. a publicaţiei noastre, dedicată ilustrului diplomat şi om politic român N. Titulescu; v. „Dosarele Istoriei“, nr. 3/67) —, la 14 iunie a fost inaugurată **Casa Titulescu** (Şos. Kiseleff, nr. 47), locuinţa din perioada 1912– 1937 a celui de la a cărui naştere s-au împlinit în primăvară 120 de ani. Consolidată şi restaurată impecabil, în acord cu statutul de monument istoric al edificiului, Casa Titulescu, acum rectitorită, se înscrie cu brio de aici înainte între bijuteriile arhitectonice şi istorice ale Capitalei. Ceremonia de inaugurare a fost onorată de conducerea Fundaţiei Europene „Titulescu“ (statuată în 1991), în frunte cu preşedintele ei, cel care, de altfel, a rostit un discurs în care asistenţa — membri ai guvernului şi ai corpului diplomatic, oameni de cultură, artă şi ştiinţă, reprezentanţi ai presei etc. — a apreciat, cu precădere, meritatul elogiu adus marelui român şi, în egală măsură, marelui european care a fost în două rânduri ministrul Afacerilor Străine al României (1927–1928; 1932–1936), după cum tot de două ori (în plus, consecutiv, caz unic în analele forului internaţional) acesta s-a aflat, ca preşedinte, în fruntea Adunării Generale a Societăţii Naţiunilor (1930, 1931). Mai consemnăm faptul că festivitatea a fost precedată de dezvelirea plăcii comemorative aşezată pe gazonul din faţa edificiului, precum şi onoarea care a fost făcută de către organizatori unora dintre participanţi — inclusiv revistei „Dosarele Istoriei“ —, cărora le-a fost înmânată medalia de argint, realizată la iniţiativa Fundaţiei Europene „Titulescu“, menită a celebra cei 120 de ani de la naşterea acestui *spiritus rector* al diplomaţiei româneşti. (Frumoasa piesă numismatică — precizăm pentru colecţionari — a fost bătută la R.A. Monetăria Statului; creator — Octavian Penda, gravor — Vasile Gabor; caracteristici: argint 925/ 1000, 27 gr., 37 mm diametru, margine netedă, anul emisiunii 2002, tiraj limitat.)

➲ Pe 17 iunie, Fundaţia „Horia Rusu“ (purtând numele regretatului om politic liberal postdecembrist şi care şi-a propus, ca scop principal, organizarea şi moderarea schimburilor de idei capabile să conducă la schimbarea mentalităţii românilor, în acord cu lumea modernă şi civilizată) a patronat masa rotundă cu tema **„Mituri, simboluri, manipulare. Istorie, economie şi politică în România de astăzi“**. Cu politologul Stelian

Tănase în postura de moderator versat și competent, dezbaterile au fost onorate de personalități proeminente ale vieții noastre științifice, universitare, politice, precum și de reputați reprezentanți ai presei culturale (Constantin Bălăceanu Stolnici, Florin Constantiniu, Lucian Boia, Adrian Cioroianu, Mircea Coșea, Gabriel Andreescu, Teodor Meleșcanu ș.a.). Reperele principale ale discuțiilor: definirea conceptului de mit; ce interferențe există între mit și mistificare?; se poate trăi fără mituri?; cine sunt producătorii de mituri?; miturile istorice, miturile economice, religioase, sociale etc.; manipularea prin mituri.

➲ Semnalăm celor interesați — în special, tinerilor care se pregătesc sau intenționează să urmeze cursurile Facultății de Istorie a Universității bucureștene, prezentată în datele ei esențiale: istoric, structură, parteneriate și colaborări, studii doctorale, cercetare etc. — apariția unui nou și elegant număr al **„Buletinului Informativ"** editat de Biroul de Relații Publice al Unviersității (nr. 5, aprilie–mai 2002, 32 p.; director — prof. univ. dr. Ioan Pânzaru, redactor–șef — Carmen Galavan, editor coordonator: Alexandra Vizireanu). Publicația poate fi procurată de la secretariatele facultăților din cadrul Universității bucureștene sau de la redacție: B-dul Mihail Kogălniceanu, nr. 36–46, sector 5, tel. 307.73.26, fax: 314.09.16; e-mail: biroulRP@yahoo.com.

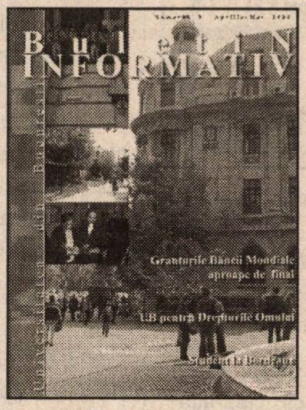

O publicație la înălțimea prestigiului instituției de învățământ superior pe care o reprezintă, utilă și atractivă. ■

Rubrică realizată de
Jacqueline ENACHE

Atenție elevi, atenție profesori !

Rezultatele concursului „Istoria mea – Eustory"

(ediția a II-a, 2001–2002)

Fundația „Noua Istorie" a organizat cea de-a doua ediție a concursului „Istoria mea — Eustory". La această ediție, au participat un număr de 163 de lucrări, elaborate de către 498 de tineri. De menționat faptul că lucrările au provenit din majoritatea județelor României, atât din mediul urban, cât și din mediul rural. Între județele cu cea mai numeroasă participare s-au evidențiat Prahova, Cluj și Alba, alături de municipiul București. Multe lucrări s-au remarcat prin nivelul ridicat al calității și prin serioasa documentare de care au dat dovadă tinerii autori. O mare parte dintre ele au avut anexe bogate, cuprinzând fotografii, cópii de documente, diverse obiecte, CD-uri, casete audio și video. Deosebit de impresionantă a fost și reușita elevilor de a antrena mici comunități în reconstituirea istoriei. Evaluarea a fost făcută de cadre didactice atât din învățământul universitar, cât și din cel preuniversitar, provenite din București, Cluj–Napoca și Iași. Premiile au fost stabilite de către Consiliul Științific pornind de la rezultatele evaluărilor anterioare realizate de două jurii distincte.

Consiliul Științific a hotărât atribuirea a trei premii I (în bani), cinci premii II (în bani), 10 premii III (în bani) și 33 de premii IV (în cărți). S-au acordat și patru premii speciale individuale în cărți pentru cel mai interesant interviu, pentru cel mai interesant jurnal, pentru originalitate și pentru chestionar, ca și un premiu extraordinar al juriului. La acestea s-au adaugat cinci premii în cărți pentru școlile cu cele mai multe lucrări. Toți participanții la concurs care nu se afla între premianții la această ediție vor primi câte un certificat de participare.

Festivitatea de premiere, deosebit de reușită și beneficiind de toate atributele unui veritabil eveniment — pe care merituoșii participanți și dascălii care cu atâta competență le-au îndrumat pașii nu-l vor uita cu siguranță —, s-a desfășurat, la 4 iunie a.c., la Clubul Băncii Naționale a României. În prezența d-lui Mugur Isărescu, guvernator general al BNR, a altor înalți reprezentanți ai prestigioasei instituții–gazdă, premiile au fost înmânate, într-o atmosferă tinerească și tonifiantă, de d-nii prof. univ. dr. Alexandru Barnea, decanul Facultății de Istorie a Universității București, președintele Fundației „Noua Istorie", și prof. univ. dr. Bogdan Murgescu, de la aceeași Alma Mater, coordonatorul proiectului.

Revista noastră, partener fidel și de aici înainte al organizatorilor concursului, îi aplaudă sincer pe toți participanții, fiecăruia dintre premianți urându-i strămoșescul VIVAT, CRESCAT, FLOREAT!

Premianții

Premiul I

1. Marius Florin Drașovean (Colegiul Național „Horea, Cloșca și Crișan", Alba Iulia)

2. Cristina Andreea Oancea, Ioana Alexandra Coca, Alexandra Maria Stănescu (Colegiul Național „Mircea cel Batrân", Râmnicu Vâlcea)

3. Andreea Szanto, Ramona Roșu, Lucreția Purcel (Liceul „Octavian Stroia", Cluj–Napoca)

Premiul II

1. Oana Mara Șerban (Colegiul Național „Nicolae Grigorescu", Câmpina)

2. Mădălin Ghiță, Simona Istrătescu, Maria Dincă, Cătălina Istinie, Andreea Sârbu, Alina Zamfir, Adrian Filip, Oana Anghel, Carmen Gosa (Colegiul Național „Ioniță Asan", Caracal)

3. Florentina Muzechearu, Silvia Andrei, Azis Nesrim–Anis, Monica Nicolae, Bogdan Turbatu, Mihai Adrian–Bogdan, Ioan–Cristian Dimitriu, Petre Anghel, Mihai Dobrescu (Liceul Teoretic „Grigore Moisil", Tulcea)

4. Demeny Agnes, Szakacs Leila, Kriza Gyöngyi (Școala Generală Rimetea, Alba)

5. Crenguța Nicolau, Denisia Obreja, Nicoleta Pașcău, Alexandra Gâlcoaie (Liceul Pedagogic „Gheorghe Asachi", Piatra Neamț)

Premiul III

1. Ioan Bozga, Andrei Gherghe, Bogdan Coman, Marius Abăluță (Liceul Militar „Constantin Brâncoveanu", Ploiești)

2. Erika Buchler, Anda Valentina Narita, Alexandra Emilia Ungur (Grupul Școlar „Horea, Cloșca și Crișan", Abrud)

3. Gina Mocanu, Cătălin Lefter, Dana Spânu, Alexandra Trofin, Iulian Anton, Iulius Coatu, Sorin Donos, Nicoleta Petrucă (Liceul „Emil Racoviță", Vaslui)

4. George Cristian Ivașcu, Margareta Calancea (Grupul Școalar Industrial nr. 19, București)

5. Maria Silvia Hladiuc (Colegiul Național „Horea, Cloșca și Crișan", Alba Iulia)

6. Vasile Dan Ungur (Liceul Teoretic „Petru Maior", Gherla)

7. Mihaela Monica Frățică, Marilena Chiper (Liceul Teoretic „Victor Babeș", București)

8. Andrei Marius Fodor (Liceul Teoretic „Petru Maior", Gherla)

9. Gabriela Suciu, Cristina Petruse (Școala Generală „Silviu Cărpișanaru", Sebeș)

10. Marius Mișin (Colegiul Național „George Coșbuc", Cluj–Napoca)

Premiul IV

1. Laura Ulinici (Colegiul „Emil Racoviță", Iași)

2. Irina Alexandra Sandu (Liceul de Artă, Slobozia)

3. Acs Jozsef Geza (Liceul Teoretic „Lucian Blaga", Reghin)

4. Cristina Țenea, Florin Spătaru, Anca Preda (Colegiul Național „Constantin Carabella", Târgoviște)

5. Smaranda Eva Tache, Oana Ștefan, Cristina Avram (Liceul Teoretic „Victor Babeș", București)

6. Alina Cristina Păun, Mihaela Stana (Liceul Pedagogic, Ploiești)

7. Hannelore Matyas, Camelia Pârv, Brigitta Hegedus, Cătălin Pătrașca, Andreea Podolyak, Anca Sav (Școala Generală nr. 10, Satu Mare)

8. Adrian Munteanu (Colegiul Național „Emil Racoviță", Iași)

FUNDAȚIA "NOUA ISTORIE"

Concursul

ISTORIA MEA – EUSTORY
EDIȚIA a II-a
2001-2002

TEHNICI ŞI TEHNOLOGII ÎN COMUNITĂȚILE DE IERI ŞI DE AZI

9. Lucian Octavian Buică (Școala cu cls. I–VIII nr. 1, Zimnicea)

10. Virginia Păun, Cosmina Popescu, Ionica Raicea, Monica Stănescu, Clara Ivan, Andrada Tamas, Georgiana Motohon (Liceul Teoretic „Mihai Viteazul", Caracal)

11. Andreea Georgiana Feticu, Ana Evelina Floari, Irina Smaranda Matei, Alina Ioana Ologu, Diana Elena Tudorache, Traian Vlad Grosescu, Remus Iustin Nică (Liceul Teoretic „Aurel Vlaicu", Breaza)

12. Nicoleta Elena Bîrta (Colegiul Național „I.L. Caragiale", București)

13. Anca Macavei, Maria Gabriela Morar (Colegiul Național „Unirea", Târgu Mureș)

14. Andreea Neamțu (Liceul Teoretic „Victor Babeș", București)

15. Cassiana Savu–Brana, Daniela Popa, Mihai–Constantin Pele, Sabina Ciora, Anca Damian, Elena Tiron, Andreea–Diana Dejan (Liceul Teoretic „Octavian Goga", Sibiu)

16. Alina Jidoveanu, Ionescu Monica, Tâstea Alexandra, Sima Sorana, Bogdan Băcanu (Școala nr. 9, Râmnicu Vâlcea)

17. Ioana Maria Niculescu, Alina Oana Mușat (Liceul „George Coșbuc", București)

18. Ancuța Ruxandra Gheorghe (Liceul Teoretic „Negru Vodă")

19. Iovana Gherman (Liceul Teoretic „Petru Maior", Gherla)

20. Alexandra Bulgărean, Claudia Iancu, Anca Ieremia, Andrea Szilaghi, Anca Stanean, Anne Crișan, Loredana Maxim (Școala cu cls. I–VIII nr. 3, Carei)

21. Sânziana Adriana Costache, Cătălin Gabriel Badea, Mihai Dunăreanu (Colegiul Național „Mihai Viteazul", Ploiești)

22. Alina Manea, Irina Ciocănaru (Școala nr. 1, Borlești, jud. Neamț)

23. Gabriela Dumitrașcu (Liceul Pedagogic, Ploiești)

24. Eleonora–Izabela Kallos (Liceul Teoretic „Petru Maior", Gherla)

25. Melania Florentina Stoica (Școala Generală nr. 120 Mărțișor, București)

26. Olivia Arsintioae, Raluca Aiftimiței, Raluca Iagăr, Petronela Macovei, Petronela Miron (Liceul Pedagogic „Gheorghe Asachi", Piatra Neamț)

27. Raluca Moraru, Carmen Constantin, Raluca Dinu, Alina Dorobanțu, Ioana Marcu, Alina Nicolae (Liceul Pedagogic, Ploiești)

28. Nicoleta Georgiana Zainea, Monica Violeta Dinu, Sorinel Cătălin Țugui, Daniel Călin (Grupul Școlar Industrial „Anghel Saligny", Brăila)

29. Ioana Lucia Arsene, Cătălina Georgiana Moroianu (Colegiul Național „I.L Caragiale", București)

30. Ovidiu Litan, Lucian Valentin Farcaș, Anda Cătălina Gânscă (Liceul Teoretic „Nicolae Bălcescu", Cluj–Napoca)

31. Mihai Cătălin Ghiorghieș, Vasile Șandru (Colegiul Național „Sfântul Sava", București)

32. Alina Burlacu, Alina Horga (Colegiul Național „Moise Nicoară", Arad)

33. Irene Stoica Matache, Cristina Stafie, Mihaela Ana Oprina, Iulia Mihaela Dumitrescu Oprea, Elena Alice Ghiță (Liceul Pedagogic, Ploiești)

Premii speciale

1. *Premiul extraordinar al juriului:* **Cătălina Anculia, Patricia Cherciu, Maria Damian, Mihaela Drăgulescu, Georgeta Măran, Mirela Pârvulescu, Cătălina Berzescu, Ana–Maria Lungocea, Patricia Vuculescu, Maria Copăceanu, Călina Berzescu, Gheorghe Berzescu, Maria Mariței, Ion Pârvulescu, Ana–Nicoleta Popa, Maria Borchescu, Pavel Ghimboașă, Ion Ionașcu, Sebastian Lăzărescu, Petru Roșeți, Traian Roșeți, Simona Smultea, Ion Berzescu, Maria Ionașcu, Mioara Moșu, Ionuț Hogea, Maria Popa, Cristiana Coșeriu, Nicoleta Coșeriu, Ioana Codilă, Maria Jompan, Lia Jurjescu, Ligia Bica, Cătălina Mariței, Alina Marocico, Angela Totoroanță, Norica Trandafir, Cornelia Loga, Alina Ionașcu, Iacob Coșeriu, Solomia Copăcianu, Mihaela Giurgiuman, Mihai Micluți, Alina Micluți** (Școala cu cls. V–VIII Teregova, jud. Caraș Severin)

2. *Premiul pentru cel mai interesant interviu:* **Andrei Ioniță** (Liceul Teoretic „Mihail Kogălniceanu", Vaslui)

3. *Premiul pentru cel mai interesant jurnal:* **Florentina Muzechearu, Silvia Andrei, Azis Nesrim–Anis, Monica Nicolae, Bogdan Turbatu, Mihai Adrian–Bogdan, Ioan–Cristian Dimitriu, Petre Anghel, Mihai Dobrescu** (Liceul Teoretic „Grigore Moisil", Tulcea)

4. *Premiul pentru originalitate:* **Ionela Tălpeanu, Ștefania Grosu, Andreea Manole, Marius Rață, Alexandru Cocioran, Lisandra Mihăilă** (Liceul de Metrologie „Traian Vuia", București)

5. *Premiul pentru chestionar:* **Ramona–Iuliana Țane, Alina Tudor** (Liceul Pedagogic Ploiești)

Premii speciale pentru școli

1. Colegiul Național „I.L Caragiale", Ploiești (prof. **Traian Lazăr**)

2. Liceul Pedagogic, Ploiești (prof. **Cornelia Dinu**, prof. **Simona Bratu**)

3. Școala „Sf. Dumitru" nr. 18, Craiova

4. Liceul Teoretic „Victor Babeș", București (prof. **Bogdan Teodorescu**)

5. Liceul Teoretic „Petru Maior", Gherla (prof. **Ioan Câmpean**) ■

Cărți de istorie pentru iubitorii de istorie

Editura PRO HISTORIA

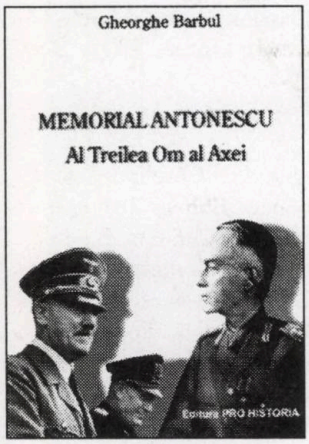

Gheorghe Barbul, ***Memorial Antonescu. Al Treilea Om al Axei***, ed. de V.Fl. Dobrinescu, București, 2001, 295 p.
preț: **100.000 lei**
[*epuizată; comenzile vor fi onorate după apariția prelungirii de tiraj*]

Petre Țurlea, ***Nicolae Iorga. O viață pentru neamul românesc***, București, 2001, 143 p.
preț: **50.000 lei**

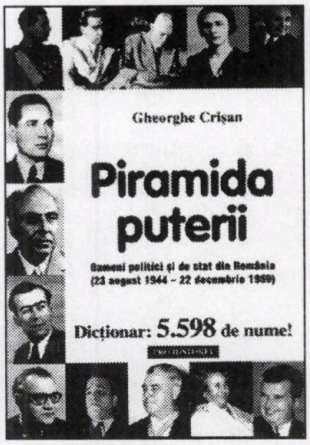

Gheorghe Crișan, ***Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944– 22 decembrie 1989)***, București, 2001, 318 p.
preț: **100.000 lei**

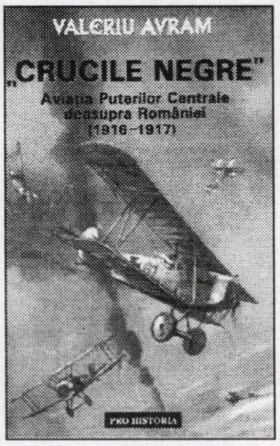

Valeriu Avram, ***„Crucile Negre". Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917)***, București, 2001, 271 p.
preț: **100.000 lei**

Comandați, în sistem ramburs, titlurile de mai sus, la **Editura PRO HISTORIA**, str. Dianei nr. 5, et. 3, ap. 7, sector 2, București, O.P. 37. Solicitările sunt așteptate în scris, pe adresa menționată, sau la tel.: 095.055.752; 093.870.649.

Florica Vrânceanu, ***Un secol de agenții de presă românești (1889–1989)***, [Pitești], Ed. Paralela 45, 2002, 171 p.
preț: **35.000 lei**

Aurel Sergiu Marinescu, ***O contribuție la istoria exilului românesc,*** vol. 2, București, f.e., 2002, 767 p.
preț: **130.000 lei**

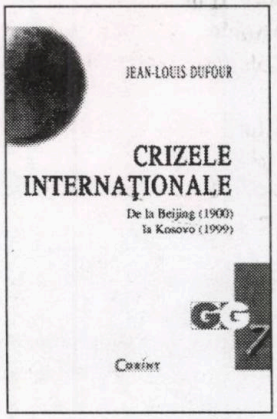

Jean–Louis Dufour, ***Crizele internaționale. De la Beijing (1900) la Kosovo (1999)***, București, Ed. Corint, 2002, 237 p. (col. „Geografie și geostrategie", 7)
preț: **130.000 lei**

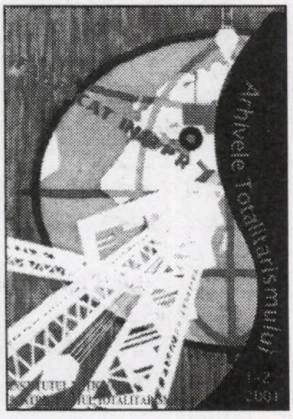

„Arhivele Totalitarismului" (publicație a Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului; director: Radu Ciuceanu, redactor–șef: Octavian Roske), an. IX, nr. 30–31 (1–2/2001), 288 p.

RETINEȚI ! **Editura PRO HISTORIA expediază celor interesați, în sistem ramburs, EXCLUSIV cărțile apărute sub egida sa. Pentru celelalte titluri, adresați-vă librăriilor și difuzorilor de carte din întreaga țară sau direct editurilor nominalizate.** **RETINEȚI !**

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

Ce este România?

**Răspunsul nu poate fi găsit decât în istorie,
într-o istorie globală
pe care Lucian Boia o construiește
altfel decât o știm
din istoriile tradiționale de până acum.**

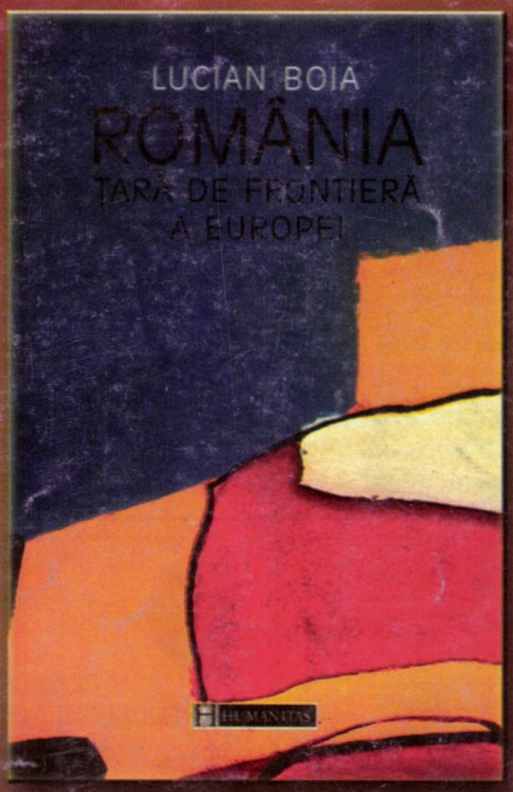

Lucian Boia,

România
Țara de frontieră a Europei

*București, Editura Humanitas, 2002, 295 pagini
(seria „Istorie"; 125.000 lei)*

ISSN 1224-4287

Preț 22.000 lei

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

An. VII, nr. 7 (71), 2002

DOSARELE ISTORIEI

România în vara lui '44

scăpată de nemți, ocupată de ruși

pagini inedite din *Jurnalul politic* al lui **Ioan Hudiță**

Sumar
nr. 7 (71) • 2002

România în vara lui '44: Scăpată de nemți, ocupată de ruși. Pagini inedite din *Jurnalul politic* al lui Ioan Hudiță

(Romania, August 1944: Delivered From the Germans, Occupied by the Russians. The Political Diary of Ioan Hudiță: Unknown Pages)

Acad. Dan BERINDEI

Profesorul, istoricul, omul politic, memorialistul Ioan Hudiță (1896–1982) 1
Professor, Historian, Politician, Diarist: Ioan Hudiță

Ioan Hudiță,
Jurnal politic
(25 august–14 septembrie 1944)

Furtuna a trecut, uraganul se apropie (25–31 august 1944) 5
The Storm Is Over, The Hurricane Is Coming

Jurnalul din grădină (mărturia Ioanei Berindei) 6
The Diary Hidden in the Garden

Așteptare chinuitoare, speranțe deșarte (1–12 septembrie 1944) 27
Tortured Expectations, Wasted Hopes

Grigore Nandriș: O dureroasă experiență istorică 38
A Painful Historical Experience

„Dictatul de la Moscova": cale liberă sovietizării României (13–14 septembrie 1944) 50
Moscow's "Diktat": The Beginning of Communization in Romania

Întrebare aluzivă, răspuns în doi peri (fragment din conversația lui A.I. Vâșinski cu L. Pătrășcanu, Moscova, 11 septembrie 1944) 52
Allusive Question, Uncertain Response

Armistițiul: românii și rușii în percepție engleză (raportul lui Sir Archibald Clark–Kerr, ambasadorul Marii Britanii la Moscova, 17 septembrie 1944) 54
Moscow, September 12/13, 1944: Romanians and Russians as Seen by the British Ambassador in USSR

Un moment de stupoare (mărturia lui Romulus Cordescu) 56
A Moment of Stupefaction: Ionel Christu vs Maiski

Dincolo de „dosar"

Florin CONSTANTINIU

Primitivism, lăutărism, impresionism 59
A Polemical Response to "România Literară" Magazine

Noutăți la Editura CORINT 60
New Books From CORINT Publishing House

Marian MOȘNEAGU

Ziua Marinei Române 61
Romanian Navy Day: 100 Years of History

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

• În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**

• Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară
■ **3 luni:** 66.000 lei ■ **6 luni:** 132.000 lei ■ **12 luni:** 264.000 **lei**

DOSARELE ISTORIEI®
apare din 8 august 1996
Redactor-șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție:
Jacqueline ENACHE
Redactori:
Mioara ANTON,
Laurențiu CONSTANTINIU
DTP & PrePress: Andrei STÂNGĂ

Consilieri redacționali
Dan BERINDEI (Membru al Academiei Române, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie),
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRITOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT
(Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU
(Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Petre OTU
(Comisia Română de Istorie Militară),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU
(Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de Editura PRO HISTORIA
Director
Mircea SUCIU
e–mail: prohistoria @ yahoo.com
Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7, 702041, București, sector 2, OP 37
Tel.: 0745.055.752; 0723.870.649
e–mail: dosareleistoriei @ yahoo.com
Contabilitate–Difuzare: Petruța LIVEZEANU
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
stefancios@hotmail.com
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor: Adriana UNGUREANU
Tipar: DRAGOPRINT FED S.A.
Tel.: (01)335.93.18; fax: (01)337.33.77
Difuzare:
RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: (01)222.41.26; fax: (01)224.43.36
S.C. CONPRESS SIX SRL
Tel.: 0723.267.053; (01)222.67.37
S.C. ANOTA SRL
Tel.: (01)224.13.54; fax: (01)224.45.03
ISSN 1224 – 4287

Profesorul, istoricul, omul politic, memorialistul

Ioan Hudiță (1896 – 1982)

Acad. Dan BERINDEI

Profesor de istoria diplomației și om politic, Ioan Hudiță a avut o carieră sub semnul vremurilor pe care le-a trăit, lăsând în urma sa, ca principală moștenire, un jurnal — început de la sfârșitul primului război mondial și ținut la zi, cu minuție, până în 1947.

Născut la Bogdănești, în fostul județ Suceava, la 1/13 august 1896, ca fiu al învățătorului Vasile Hudiță, el și-a afirmat întreaga viață originea țărănească. Bunicul său, Neculai Hudiță, „țăran agricultor" din satul Ioneasa și primar al comunei Ciumulești, din același județ, timp de „peste 40 de ani", era originar din Transilvania. Mama sa — Maria — era fiica lui Neculai Cârlănescu, învățător în comuna Bogdănești, căruia, la pensionare, i-a urmat ginerele său, Vasile Hudiță.

Ioan Hudiță a urmat școala primară cu tatăl său, la Bogdănești. A trecut apoi la Gimnaziul „Alexandru Donici", din Fălticeni, pentru a intra, în septembrie 1912, la Liceul „Național", din Iași, ale cărui cursuri le-a încheiat în iunie 1915. Student al Universității din Iași, deși a fost mobilizat și a luat parte la război, a reușit ca, începând cu octombrie 1918 și până în iulie 1919, să-și ia succesiv licența în Drept, Geografie și apoi în Litere — specialitatea Istorie. În anii 1919–1920 și 1920–1921, a funcționat ca profesor de istorie, dar și de drept, economie politică și geografie la Liceul „B.P.Hasdeu" din Chișinău. În ianuarie 1920, și-a susținut examenul de capacitate în învățământ, la obiectul secundar Drept și Economie politică, iar în mai 1921, la obiectul principal Istorie, având-l ca președinte de comisie pe Dimitrie Onciul și clasificându-se primul, cu media 9,88.

Încă în decembrie 1919, Ioan Hudiță a obținut, prin concurs, o bursă a Casei Școalelor, de 1.000 de lei lunar, pentru pregătirea unui doctorat peste hotare, în vederea ocupării catedrei de istorie universală de la Universitatea din Iași, rămasă vacantă după transferul profesorului Ioan Ursu la Universitatea din Cluj. Cu sprijinul lui Onciul, Hudiță a obținut aprobarea valutei pentru Paris, unde intenționa să-și facă specializarea doctorală.

În iulie 1921 — după ce s-a căsătorit cu Emilia Popa —, a plecat în Franța, unde avea să rămână până în august 1927, timp de șase ani și două luni! La Paris, s-a înscris ca doctorand la Facultatea de Litere a Sorbonei. Sub îndrumarea marelui istoric Charles Seignobos, secundat de Emil Bourgeois și de Georges Pagès, a trecut la pregătirea tezelor sale, cea principală, ***Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle***, și cea complimentară, ***Répertoire des documents diplomatiques concernant les relations politiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle***. Amândouă au fost tipărite la Editura Gamber, cea complimentară în 1926 și cea principală în 1927. Doctoratul și l-a susținut la Sorbona, obținând titlul de *docteur ès lettres*, cu mențiunea *très honorable*.

Reîntors în țară, Hudiță a preluat o conferință de istorie diplomatică la Universitatea din Iași, la 1 ianuarie 1928, pe care a deținut-o fără probleme până în iunie 1930, când a intrat în competiție pentru catedra de istorie universală modernă și contemporană de la aceeași Universitate, cu Andrei Oțetea, care și el obținuse un doctorat de stat la Paris, cu o teză referitoare la Guicciardini. Concursul a dat naștere la un conflict, politizat și care a durat câțiva ani, până când Oțetea avea să fie titularizat, iar lui I.Hudiță avea să i se suspende conferința, în iunie 1933.

În arena politică

Intrat în politică din 10 mai 1931, când s-a înscris în Partidul Țărănesc Democrat, de sub conducerea doctorului Nicolae Lupu, Ioan Hudiță a devenit parlamentar în 1932. Din septembrie 1933, s-a strămutat cu familia — soția și cele două fiice, Ioana și Teodora — la București, unde a locuit inițial în str. Știrbei Vodă nr. 111, iar din 1940 în casa din parcul Vatra Luminoasa, tip „locuințe ieftine", pe care a reușit să și-o achiziționeze. În noiembrie 1933, doctorul Angelescu, nou ministru al Instrucțiunii Publice, l-a restabilit în drepturile de conferențiar, tot la Universitatea din Iași.

În februarie 1934, a avut loc fuziunea dintre Partidul Țărănesc Democrat și cel Național Țărănesc și, totodată, a început procesul de treptată apropiere a lui Hudiță de Iuliu Maniu, el rămânând însă mai departe foarte legat și de doctorul Lupu. În 1935, Ioan Hudiță s-a strămutat și profesional la București, preluând conferința de istorie diplomatică de la Academia de Comerț, pe care a deținut-o până în 1938, în paralel cu activitatea sa politico–parlamentară.

În alegerile din decembrie 1937, a fost ales pentru a treia oară deputat, dar instaurarea dictaturii regale avea să facă inoperant rezultatul votului. De asemenea, în vara anului 1938, dată fiind atitudinea sa public ostilă față de dictatura regală, Armand Călinescu, ministru interimar al Instrucțiunii Publice, i-a desființat conferința de la Academia de Comerț. Cu toate acestea, în 1939, Hudiță a obținut catedra de Arheologie și Genealogie de la Școala de Arhivistică din București, pe care o va deține până în 1941, când a fost încadrat de Ioan Petrovici, fostul său profesor de la Universitatea din Iași, conferențiar definitiv de istorie diplomatică la Facultatea de Litere și Filosofie din București. În timpul funcționării sale la Școala de

În pagina precedentă, Ioan Hudiță între cei doi mentori politici ai săi: dr. Nicolae Lupu *(dreapta)* și Iuliu Maniu.
În fotografia de deasupra, datând din anii '30, Ioan Hudiță (**x**) într-un grup de oameni politici,
printre care: Costache Lupu (fratele dr. N. Lupu), Virgil Madgearu, dr. N. Lupu și Mihail Ghelmegeanu.
(Fotografiile reproduse și marcate cu **I.B.** *— care, în felul lor, se constituie într-o veritabilă cronică în imagini a vieții lui Ioan Hudiță — ne-au fost puse cu deosebită amabilitate la dispoziție de către doamna* ***Ioana Berindei****, fiica autorului* ***Jurnalului****. Redacția îi mulțumește și pe această cale pentru generosul concurs dat la realizarea prezentului număr al revistei.)*

Arhivistică, a publicat lucrarea ***Franța și Cuza Vodă. Lovitura de stat proiectată în 1863*** (București, 1941).

După ce a funcționat timp de doi ani în calitate de conferențiar, Ioan Hudiță a fost titularizat profesor de istoria diplomației, în februarie 1944. Catedra avea s-o dețină până la 15 septembrie 1947, când a fost eliminat din învățământul superior; de altfel, doar două săptămâni mai târziu, la 1 octombrie, avea să fie arestat.

Între timp, Hudiță nu-și întrerupsese activitatea politică, deși regimurile de dictatură ale regelui Carol al II-lea și ale generalului și apoi Mareșalului Ion Antonescu au întrerupt desfășurarea unei vieți politice normale până la 23 august 1944, ea putându-se desfășura numai la nivelul conducerilor formațiunilor politice. În cadrul Partidului Național Țărănesc, Hudiță a fost cooptat în Biroul politic și totodată, după asasinarea lui Madgearu, a devenit secretar general adjunct, secundând, alături de secretarul general — Ghiță Pop —, pe Iuliu Maniu.

Implicat în organizarea răsturnării din august 1944, avea apoi să ocupe funcția de minstru al Agriculturii și Domeniilor în cel de-al doilea guvern al generalului Constantin Sănătescu și în guvernul generalului Nicolae Rădescu. După 6 martie 1945, avea să-și continue activitatea în conducerea Partidului Național Țărănesc, fiind și ales deputat în toamna anului 1946, până la arestarea sa din toamna lui1947.

A urmat pentru el o detenție de opt ani și două luni, între 1 octombrie 1947 și 22 decembrie 1955, în prima fază în penitenciarul Văcărești și apoi în penitenciarul Craiova, iar din vara anului 1950, într-o a doua fază, a fost mutat cu lotul foștilor miniștri la Sighet, de unde avea să fie eliberat după cinci ani. La 1 februarie 1956, a fost încadrat cercetător principal la Institutul de Istorie al Academiei, unde a funcționat până la 1 iulie 1959, când a fost scos „la pensie", deși pensia n-o va obține decât după mai bine de un an. Din toamna lui 1961 și până în iulie 1962, a fost din nou arestat, fiind eliberat, ca și prima oară, fără a fi supus judecății, detenția sa fiind motivată doar prin întreprinderea unor „cercetări".

Ioan Hudiță a încetat din viață la 21 martie 1982, la București, în vârstă de 85 de ani, fiind înhumat la Cimitirul Bellu.

Opera vieții: *Jurnalul politic*

Avatarurile prin care a trecut în anii 30, în legătură cu catedra de la Iași, l-au antrenat pe Hudiță în activitatea politică, care a devenit dominanta existenței sale, ceea ce a avut ca urmare și o scădere a prezenței sale în domeniul cercetării științifice. Cu excepția unei singure cărți, care a văzut lumina tiparului în 1941 și pe care am amintit-o, el n-a mai realizat vreo lucrare de anvergură. Cele câteva proiecte înfăptuite în perioada în care, spre sfârșitul carierii, a funcționat în cadrul Institutului de Istorie al Academiei, n-au fost tipărite; poate că acest lucru va putea fi înfăptuit în viitor, dar ele sunt întemeiate mai ales pe punerea în valoare a unor surse inedite din arhive franceze, fără a se ține seama în suficientă măsură de cercetările realizate în domeniul respectiv, după anii '30.

Ca profesor, fiind înzestrat cu o rară inteligență și având darul vorbirii, Ioan Hudiță a lăsat o amintire foarte bună studenților săi, fără însă ca — prin informații și mai ales prin înnoire de la an la an — cursurile sale să depășească nivelul cursurilor speciale ale unor colegi ai săi de generație, de talia, de exemplu, a lui Gheorghe I. Brătianu sau a lui Victor Papacostea.

De pe urma lui Ioan Hudiță a rămas însă, ca lucrare fundamentală, *ca operă a vieții*, ***Jurnalul*** său politic, realizat cu pasiune, mai ales din anii '30, când s-a găsit antrenat în activitatea publică. Este vorba de un izvor foarte important de istorie contemporană. Notațiile sale, pe viu, făcute chiar în ziua relatării evenimentelor sau cel mult la o scurtă distanță de timp, însumează informații de tot interesul. Neîndoielnic, este aproape vorba de o istorie orală, *relatativă*, și care reflectă deseori punctele de vedere, opiniile, uneori pasiunea și ranchiunele întocmitorului lor și totodată, ele n-au fost destinate a vedea imediat lumina tiparului. Dacă întocmitorul lor ar fi fost acela care le-ar fi pregătit pentru tipar, el ar fi procedat, neîndoielnic, la retușuri și ameliorări, întregind și cu explicații notațiile sale. N-a avut această șansă și mi-a revenit mie, în calitate de purtător de cuvânt al fiicelor sale, dar și ca ginere și ca fost student, de a căuta o valorificare echilibrată a unui uriaș material. Este vorba, în ansamblu, de zeci de mii de pagini, care încep din 1918–1919 și se încheie în anul 1947.

În timpurile grele, ***Jurnalul*** a fost îngropat și, din fericire, operația a fost realizată — de soacra mea și de soția mea — cu destoinicie, și foile, unele scrise cu creionul, au rezistat situației speciale în care s-au găsit. Nu s-a pierdut nimic. Evident însă că în perioada fierbinte din 1946–1947 notațiile au slăbit în intensitate și apoi, în timpul detenției, s-au întrerupt. Mai există niște agende în temeiul cărora s-ar mai putea reconstitui poate ceva, în viitor, dar evident numai autorul însemnărilor din aceste carnețele ar fi în măsură a le descifra, interpreta și mai ales să transforme câteva însemnări într-un text fluent!

Munca la care m-am angajat este departe de a fi fost și de a fi ușoară. Unele lucruri trebuie lăsate deoparte, deoarece reflectă notații de un caracter strict personal sau care sunt lipsite de un interes general. De asemenea, cantitatea uriașă de material impune și ea a nu se publica unele notații. Îmi revine și sarcina grea de a elimina unele adjective care nu aduc noutăți, ci exprimă cel mult adversitățile și antipatiile autorului ***Jurnalului***, uneori și evident nedrepte, mai ales în perspectiva timpului; în schimb, relatarea faptelor a rămas neatinsă și în orice caz, orice omisiune am marcat-o prin [...].

În anul 1997, am publicat cel dintâi volum din ***Jurnalul politic*** al socrului meu, atrăgându-mi fulgerele d-lui Paul Goma, care pe lângă un șir de aprecieri nedrepte și calomniatoare la adresa mea, mi-a reproșat, într-un foileton trimis de la Paris, de ce am început cu anul 1944, că de capul meu am

publicat etapa în cauză. Îi răspund, acum și aici, că am făcut acest lucru, deoarece am fost pus în fața unor notații care însumează vreo 30.000 de pagini și care nu ar putea fi publicate într-o succesiune cronologică, dată fiind imensitatea materialului. În situația în care m-am găsit și în care mă găsesc, am publicat în volumul în cauză zilele arzătoare legate de 23 august 1944, în care socrul meu a avut, în preajma lui Maniu, o implicare directă. Cel dintâi volum a însumat, deci, etapa 1 ianuarie – 24 august 1944. L-am realizat cu concursul d-lui Dan Zamfirescu și a d-lui Al. Diță, la Editura Roza Vânturilor.

Volumele publicate, până acum, din **Jurnalul politic** *al lui Ioan Hudiță:*
1 ianuarie –24 august 1944, București, Ed. Roza Vânturilor, 1997, 573 p.

În continuare, am folosit disponibilitatea Institutului European, din Iași, și a d-nei Anca Dumitrescu–Untu, pentru a scoate alte trei volume (cel dintâi chiar în două ediții), care au cuprins etapa 1 ianuarie 1940–21 iunie 1941, deci ultimul an al dictaturii regale, dictatura generalului Antonesci, în faza ei legionară și în cea militară, până în ziua premergătoare implicării României în cel de-al doilea război mondial. Rămâne a găsi o cale de a valorifica ***Jurnalul*** între 22 iunie 1941 și 31 decembrie 1943. Am încheiat o înțelegere cu Editura PRO pentru a scoate volumele — probabil trei — însumând anii 1938–1939, deci perioada primilor doi ani ai dictaturii regale. O dată cu apariția acestora, ar fi acoperită perioada 1938–22 iunie 1941 și, eventual, s-ar acoperi în continuare și etapa 22 iunie 1941–31 decembrie 1943, ajungându-se prin volumul din 1997, la 24 august 1944.

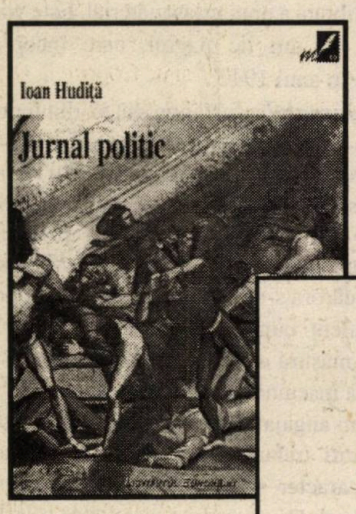

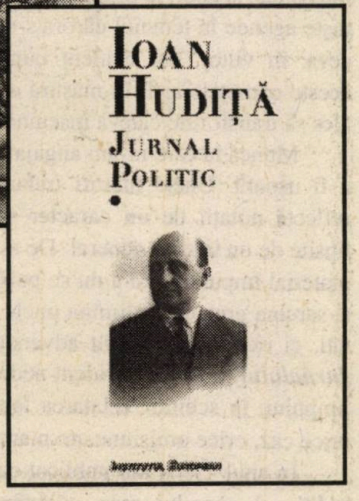

1 ianuarie – 6 septembrie 1940, *două ediții identice, cu coperte diferite,* Iași, Institutul European, 1998, 358 p.

Editura Pro Historia (sub egida căreia apare și revista de față) și dl Mircea Suciu s-au arătat interesați a publica ***Jurnalul*** pentru perioada 25 august 1944–6 martie 1945. Ar fi vorba de continuarea volumului publicat în 1997 și proiectul urmează să însumeze, în trei volume, notațiile etapei în care Hudiță a ocupat funcția de ministru în guvernele Sănătescu și Rădescu. În acest număr al revistei „Dosarele Istoriei", sunt publicate unele fragmente din primele săptămâni ale etapei menționate, revelatoare în a dezvălui atât noutățile oferite de însemnări, cât și detaliile pe care acestea le dau. Nădăjduim ca ele să stârnească interesul pe care, suntem convinși, îl merită.

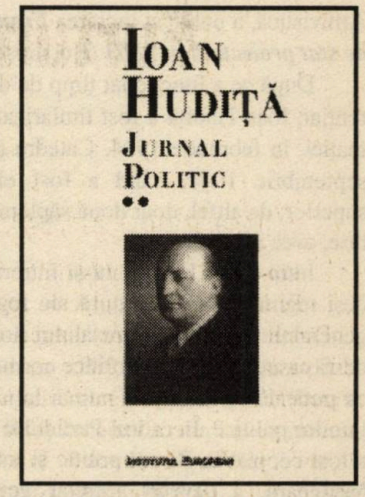

7 septembrie 1940–9 februarie 1941, Iași, Institutul European, 2000, 294 p.

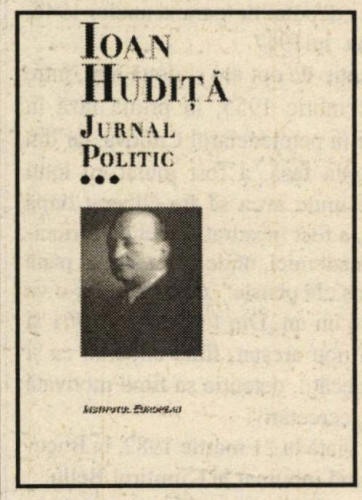

9 februarie–21 iunie 1941, Iași, Institutul European, 2002, 230 p.

*(**N.red.** Titlurile și subtitlurile sub care reproducem fragmentele — inedite până în acest moment — din* **Jurnalul politic** *al lui Ioan Hudiță referitor la perioada 25.VIII.1944–6.III.1945 ne aparțin întru totul. De comun acord cu dl acad. Dan Berindei — căruia, încă o dată, îi exprimăm întreaga noastră recunoștință pentru consimțirea de a pune în circulație publică, în avanpremieră, parte din memorialistica ilustrului său socru —, au fost eliminate notele explicative la text, care vor fi incluse în volumul ce urmează a vedea lumina tiparului la Editura Pro Historia. Precizăm că am păstrat forma dată în original de memorialist în cazul numelor lui Ghiță Pop și Barbu Știrbei, cunoscuți din alte lucrări ca* **Popp**, *respectiv* **Știrbey**.*)* ■

Furtuna a trecut, **uraganul** se apropie

(25 – 31 august 1944)

Între nemți și ruși

Vineri, 25 august 1944

Pe la 6 dimineața, plec cu Jovin de la Parcul Carol să vedem ce a mai rămas din casele noastre. O luăm pe Splaiul Independenței, în lungul Dâmboviței, trecem pe la Bariera Vergului și ajungem la mine, în Vatra Luminoasă. În tot drumul parcurs, n-am întâlnit nici o urmă de bombardament. Acasă la mine, totul în regulă. Cobor din mașină și rămân până la 7,30, până când Jovin, care-și continuă drumul acasă la el, în Bulevardul Dacia, se va întoarce pentru a ne duce la Maniu să vedem ce s-a mai petrecut în cursul nopții. Îmi fac o cafea și ud apoi grădina, ca în vremurile bune. Iată a treia zi de când sunt plecat din Snagov și nu știu de miercuri noapte nimic de familia mea și nici ea de mine. Telefoanele nu merg și cum nemții sunt încă stăpâni pe Băneasa și pe restul zonei până la Snagov–Ploiești n-am nici o posibilitate să ajung la familia mea. Jovin se află în aceeași situație, familia lui aflându-se la Sinaia, unde nu se poate telefona de miercuri seara. În loc de 7,30, cum a fost vorba, Jovin a venit de-abia la 8,30. Am profitat de acest răgaz să trec în carnetul meu de buzunar un foarte scurt rezumat al evenimentelor de ieri după–masă și din noaptea trecută.

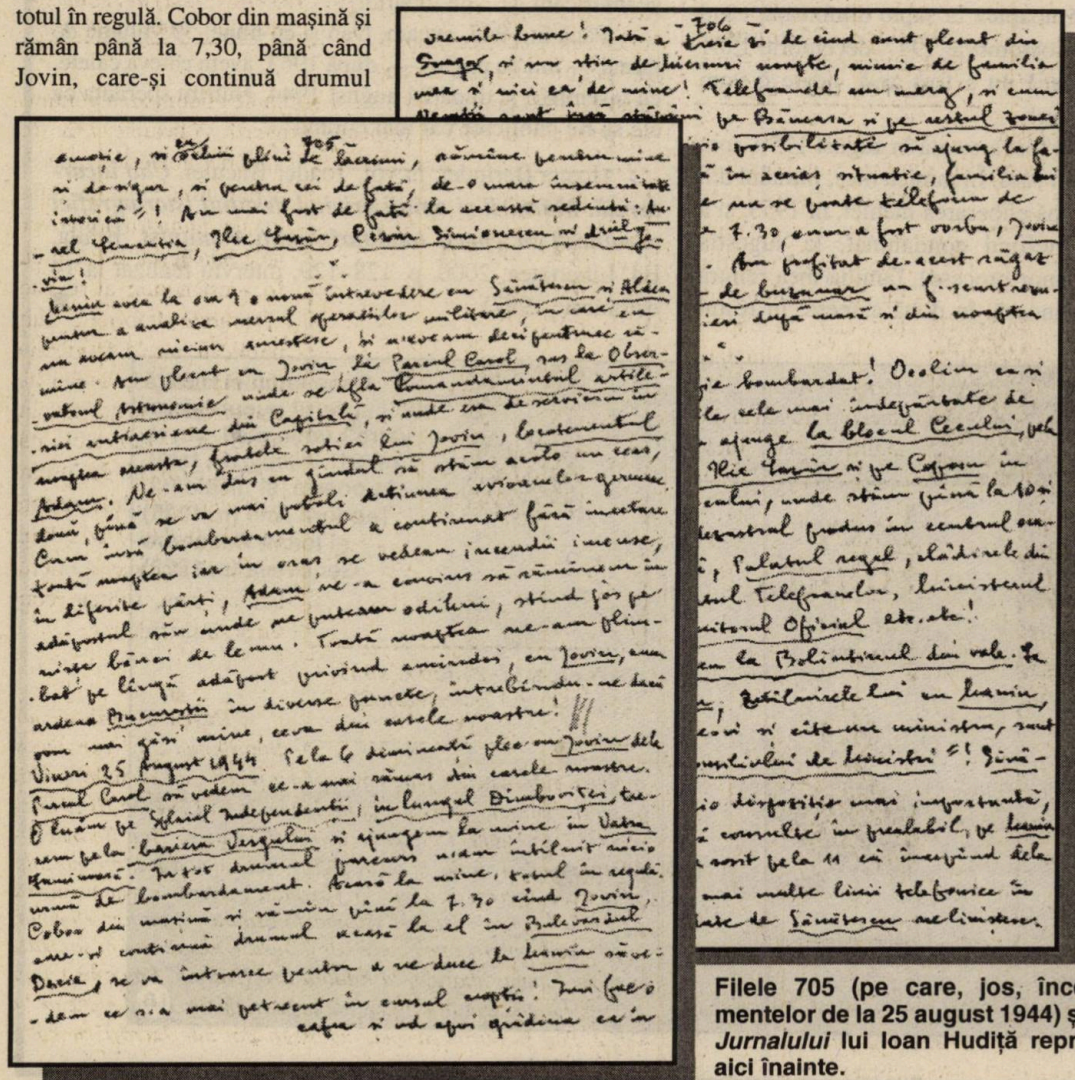

Filele 705 (pe care, jos, începe relatarea evenimentelor de la 25 august 1944) și 706 din manuscrisul *Jurnalului* lui Ioan Hudiță reprodus, fragmentar, de aici înainte.

Bucureștii continuă să fie bombardat. Ocolim, ca și ieri după–masă, pe străzile cele mai îndepărtate de centrul orașului pentru a ajunge la blocul Ceculi, pe la 9,20. Găsim pe Maniu, pe Ilie Lazăr și pe Coposu în adăpostul din subsolul blocului, unde stăm până la 10 și un sfert. Aflăm aici de dezastrul produs în centrul orașului de aviația inamică, Palatul Regal, clădirile din jurul Cișmigiului, Palatul Telefoanelor, Ministerul de Lucrări Publice, Monitorul Oficial etc., etc.

Sediul guvernului este mereu la Bolintinul din Vale. La ora 10,30, sosește Sănătescu; întâlnirile lui cu Maniu, la care mai participă uneori și câte un ministru, sunt considerate ședințe

(continuare în p. 7)

Jurnalul din grădină

„Tatăl meu a lucrat la acest jurnal un timp îndelungat — câteva decenii, zi de zi —, uneori seara târziu, dacă evenimentele zilei erau foarte importante din punctul lui de vedere. După ce a fost arestat, în toamna lui 1947, atunci, împreună cu mama, numai noi două, am îngropat o parte din jurnal în cutii etanșe de tablă în grădina din Vatra Luminoasă. O altă bună parte a luat-o soția vărului tatălui meu, inginerul Vasile Spiridon, împreună cu documentele copiate de tata la Biblioteca Națională din Paris între anii 1921–1027 (când își pregătea doctoratul).

Tot ce a mai scris din clipa eliberării din detenție — arestarea, anchetele, închisorile: Văcărești, Craiova, Sighet — a fost confiscat la 2 decembrie 1961, după o percheziție de la două noaptea la șapte dimineața, când l-au rearestat. Perioada octombrie 1947–decembrie 1961 lipsește din ***Jurnal***. Dacă nu a fost arsă, poate o vom putea-o recupera. Nu știu!

După ce și mama a fost arestată în august 1950, sora mea a fost dată afară din casă. În mintea mea, jurnalul din grădină era pierdut. După eliberarea mamei, în 1953, și a tatei, în 1955 (tata nefiind condamnat, la sugestia Tribunalului, în urma unor procese), familia mea reintră în casa din Vatra Luminoasă, în două camere. În restul casei erau chiriași — de altfel, oameni cumsecade —, tatăl meu fiind un om foarte jovial și prietenos, se împrietenise cu toți și critica regimul fără nici un fel de reținere. După ce chiriașii și-au făcut case sau apartamente și au părăsit rând pe rând casa, s-a putut recupera ***Jurnalul***.

Acest jurnal se încheie sâmbătă, 20 martie 1982. Ultimele cuvinte: «Afară viscolește toată ziua, pe la 5 după–masă câmpul e alb, ninge mereu, lapoviță».

Duminică, 21 martie, nu s-a simțit bine și seara, când mama îl ruga să bea puțin ceai, i-a spus: «Nu-ți face griji, știi ce inimă bună am» și parcă ar fi vrut să mai spună ceva, a deschis gura și... s-a tot dus!!!

Optimismul lui a fost înșelat de două ori: de englezi și americani, și... de moarte!!!

Până în 1945, aveam, Dan și cu mine, 39 volume de jurnal — mii de pagini —, după 1963, avem câteva caiete, cu însemnări și după 24 august 1944. Nutrim speranța ca ele să fie publicate cât mai curând".

(Ioana Berindei, în vol. Toader Buculei, ***Clio încarcerată. Mărturii și opinii privind destinul istoriografiei românești în epoca totalitarismului comunist,*** Brăila, Ed. Libertatea, 2000, p. 128–129; interviu realizat la 14 octombrie 1997) ■

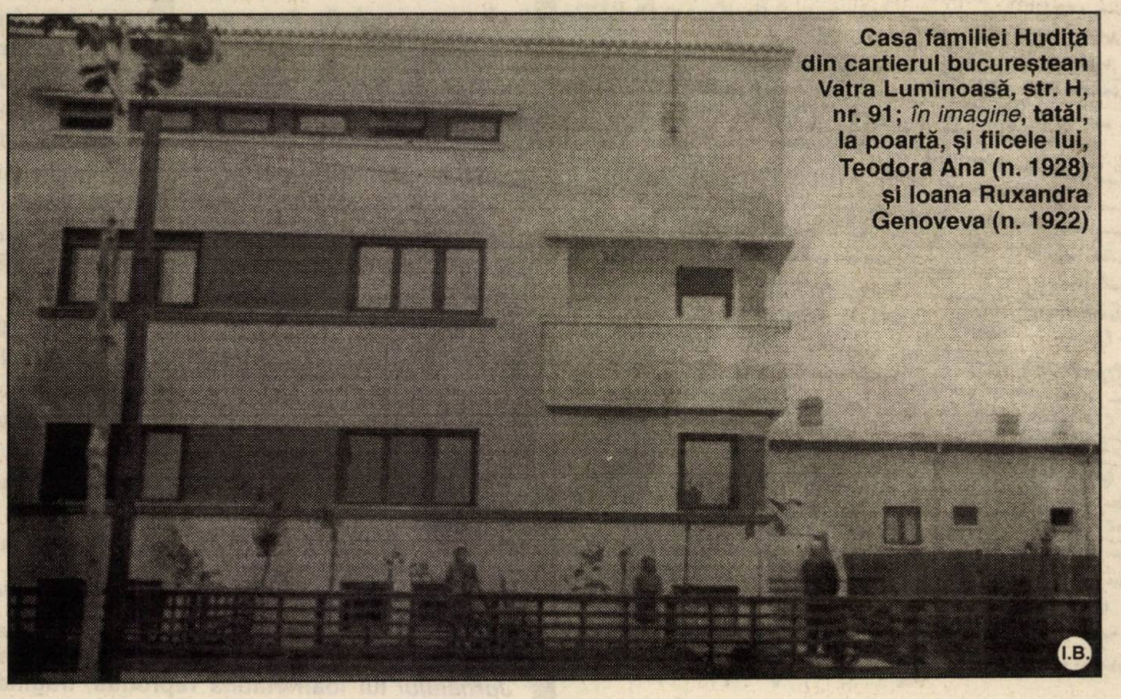

Casa familiei Hudiță din cartierul bucureștean Vatra Luminoasă, str. H, nr. 91; *în imagine*, tatăl, la poartă, și fiicele lui, Teodora Ana (n. 1928) și Ioana Ruxandra Genoveva (n. 1922)

ale Consiliului de Miniștri. Sănătescu nu ia absolut nici o dispoziție mai importantă, nici chiar militară, fără să consulte în prealabil pe Maniu. Aflu de la Leucuția, care a sosit pe la 11, că, începând de la amiază, se vor restabili mai multe linii telefonice în Capitală. Informațiile date de Sănătescu neliniștesc. Centrele de rezistență germane din Capitală au fost reduse la tăcere. Într-o oră, două vor fi capturate ultimele lor puncte de rezistență. Băneasa și Otopenii se află încă în mâinile lor, dar el speră că până în seara aceasta trupele noastre vor degaja complet Capitala. Din seara aceasta guvernul își va relua sediul în oraș. De fapt, el n-a ținut nici o ședință la Bolintinul din Vale. În timp ce ședeam de vorbă, a sosit generalul Negrei, care a cerut voie celor prezenți să-i comunice „ceva urgent lui Maniu". Au trecut amândoi în dormitorul lui Elecheș, de unde, peste 5 minute, au venit amândoi, radioși, aducându-ne vestea că „mâine dimineață, câteva sute de bombardiere anglo–americane vor lichida ultimele puncte de rezistență germane de la Băneasa și Otopeni". Ura!, am strigat cu toții, cu Sănătescu în frunte. „În fine, suntem salvați fără prea mari jertfe din partea noastră", a exclamat Sănătescu. Peste câteva minute sosesc și Ghiță Pop, Georoceanu și Cezar Simionescu, care fac un raport detaliat asupra rolului jucat de comitetele cetățenești în cursul zilei de ieri și din dimineața aceasta. Simionescu e furios pe colonelul Dămăceanu, care, fără să întrebe pe Aldea, a pus la dispoziția comuniștilor un număr de 200 de revolvere și pușți, „când ei n-au dat nici un concurs comitetelor cetățenești". Simionescu se întreabă la ce vor folosi aceste arme „date unor oameni în slujba rușilor". Sănătescu promite să vorbească cu Aldea pentru a nu le mai da nici o armă. Cu ocazia aceasta, el ne dă o informație destul de proastă și de alarmantă totodată. „Rușii se poartă deja scandalos cu trupele noastre; profitând de faptul că n-am încheiat încă armistițiul cu ei, trupele lor, care avansează spre Focșani–Galați, consideră drept

Ioan Hudiță, elev în clasa a VIII-a modernă la Liceul „Național", Iași

prizoniere unitățile noastre în retragere, cu toate protestele mele. Comandamentul Sovietic își face de cap". În continuare, Sănătescu ne informează că printre trupele sovietice se află și o divizie de prizonieri români, „Tudor Vladimirescu". „Nu trebuie să vă surprindă de loc, i-a răspuns Maniu. Sovietele procedează față de noi tot așa cum au făcut și cu polonezii, creându-și din timp instrumente cu ajutorul cărora să se poată amesteca în treburile noastre interne; pentru aceasta, noi trebuie să grăbim încheierea armistițiului și să informăm totodată pe anglo–americani de aceste manevre scandaloase ale Sovietelor". Maniu va comunica lui Știrbei chiar azi să aducă la cunoștința aliaților occidentali aceste informații și să grăbească încheierea armistițiului. Sănătescu îi va informa tot azi despre aceste manevre, în mod oficial, prin Ministerul nostru de Externe. „Vom avea mult de furcă cu Sovietele, dacă anglo–americanii nu iau poziție categorică față de procedeele lor", constată Maniu.

După plecarea lui Sănătescu și a celorlalți, rămânând cu Maniu numai eu și Ghiță Pop, el mi-a spus că unul dintre noi ar fi bine să plece de pe acum la Londra sau Washington în vederea apărării intereselor țării față de intențiile rușilor de a o înfeuda politicii lor. A rămas să mai discutăm această chestiune.

La ora 12, ne-am despărțit. Am ajuns acasă după o oră de mers pe jos, întrucât nu există taxiuri și nici tramvaiele și nici autobuzele nu merg. Încerc să telefonez lui Jovin, să-i spun ca rămân acasă și nu mă duc la el pentru dejun. Telefonul însă nu merge nici azi. Iau dejunul la mine, puțină brânză și struguri. Trec în carnet informațiile zilei, ascult apoi radio și mă culc. În afară de cele germane, toate posturile străine au cuvinte de laudă la adresa României pentru curajul ei de a părăsi alianța germană și de a trece de partea Națiunilor Unite. Toate văd în acest fapt o grea lovitură dată forțelor hitleriste, poate „chiar decisivă". În orice caz, e sigur pentru moment că Balcanii pot fi considerați ca și pierduți pentru nemți, care pierd pe frontul nostru 23 de divizii plus cele 30 ale noastre, care acuma luptă în contra lor. Londra recunoaște că „lovitura României este o adevărată catastrofă pentru Hitler și că exemplul ei va fi urmat curând de Ungaria, Bulgaria și Finlanda".

Faptul mai interesant pe plan extern al zilei de azi este declarația guvernului sovietic difuzată azi după-masă de Radio Moscova cu privire la România. Sovietele repetă Declarația din aprilie a.c. privitoare la neamestecul lor în treburile noastre interne, la recunoașterea independenței țării, la lipsa oricăror pretenții teritoriale. „Guvernul sovietic, continuă declarația, va căuta, alături de România, să lupte pentru eliberarea țării de sub jugul fascist". În caz că trupele române se vor alătura trupelor rusești în lupta contra nemților și în contra ungurilor pentru eliberarea Transilvaniei de Nord, ele nu vor fi dezarmate, își vor păstra tot armamentul lor și vor fi ajutate în misiunea lor. Declarația precizează în continuare că trupele sovietice nu vor înceta operațiile militare din România până nu vor fi lichidate toate forțele germane „care terorizează poporul român" și că numai după ce armata română va cola-

bora cu trupele ruseşti la doborârea nemţilor se va putea încheia un armistiţiu.

Declaraţia guvernului sovietic, publicată trei zile după ce armata română luptă efectiv în contra trupelor germane, constituie un monument de rea–credinţă, făcută în scopul de a justifica dreptul comandamentului rus de a face prizoniere trupele noastre până la încheierea armistiţiului.

Am plecat imediat la Maniu, pe care l-am găsit în şedinţă cu Sănătescu, Buzeşti şi Aldea; ora era 4 şi un sfert. Ei discutau declaraţia sovietică, cunoscută şi de Buzeşti încă de la ora trei: „Trebuie nepărat grăbită semnarea armistiţiului, căci altfel ruşii, cu reaua lor credinţă, bine cunoscută, îşi vor bate joc de noi, tratându-ne în ţară ocupată prin armatele lor". Sănătescu ne informează că el a dat deja ordin trupelor noastre în retragere din Moldova să se opună cu forţa dacă armata sovietică va mai încerca să le facă prizoniere. Buzeşti va trimite chiar azi o notă anglo–americanilor pentru a-i informa de procedeul inadmisibil al Sovietelor şi să le ceară intervenţia lor energică la Moscova ca să pună capăt acestor metode. „Încă n-am scăpat bine de nemţi şi iată-ne ajunşi în serioase complicaţii cu noii noştri aliaţi din Răsărit". „Aceste complicaţii, inerente războiului, zice Maniu, sunt încă nimica toată faţă de marea primejdie de care am scăpat despărţindu-ne de nemţi, din nenorocire prea târziu; să sperăm că anglo–americanii vor reuşi să-i ţină în frâu pe ruşi, care nu se supun decât forţei". Buzeşti observă, cu drept cuvânt, că noi avem tot interesul să degajăm Capitala şi regiunea Ploieşti de nemţi înainte de sosirea trupelor sovietice pentru a nu pretinde că ne-au eliberat ele Capitala şi toată regiunea petroliferă. Sănătescu spune apoi că până la ora trei Constanţa a fost ocupată de trupele noastre, care se apropie de Cernavoda pentru a lichida ultimele puncte în lungul Dunării, unde se mai menţin trupele nemţeşti. Aşteptăm cu toţii, cu mare nerăbdare, sosirea aviaţiei anglo–americane mâine dimineaţă să ne ajute la lichidarea rezistenţei nemţeşti de la Băneasa şi de pe toată şoseaua Bucureşti–Ploieşti.

Avioanele germane au mai slăbit bombardarea Capitalei în cursul după–amiezei de azi. Circul din dimineaţa aceasta cu maşina căpătată de la Interne. Am grijă şi de masa şoferului, care e militar. Mă întorc pe la 6 acasă. Ieri după–masă, aveam şedinţă la Filmul Românesc, care însă nu s-a putut ţine, toţi membrii Consiliului de administraţie lipsind din Capitală. Nici pe Mielu Mihăiescu nu l-am văzut de trei zile, fiind şi el plecat din Capitală. În fine, telefoanele merg. Vorbesc cu Negrei pe la 7, luând întâlnire cu el, mâine la 9, la Maniu. Scriu la ***Jurnal*** toată seara, ascult radio până la miezul nopţii şi citesc presa din ultimele zile, pe care o răsfoisem doar până acum. Presa nemţofilă de la noi şi-a încetat apariţia. „Universul" ridică în slavă acţiunea lui Maniu şi a Regelui Mihai, condamnând cu putere regimurile de dictatură care ne-au împins în braţele lui Hitler cu toată opoziţia imensei majorităţi a naţiunii române. N-am timp însă să văd presa socialiştilor şi comuniştilor. În circulara noastră, am ţinut să fie precizat de la început rolul partidului nostru în actul de la 23 august şi al Regelui Mihai, punând, totodată, în gardă opinia noastră publică în privinţa rolului nefast jucat de Tătărescu şi colaboratorii săi în dezastrul de astăzi al ţării.

Şi astăzi, toate posturile de radio străine, afară bineînţeles de cele germane, recunosc şi elogiază România pentru trecerea de partea Naţiunilor Unite.

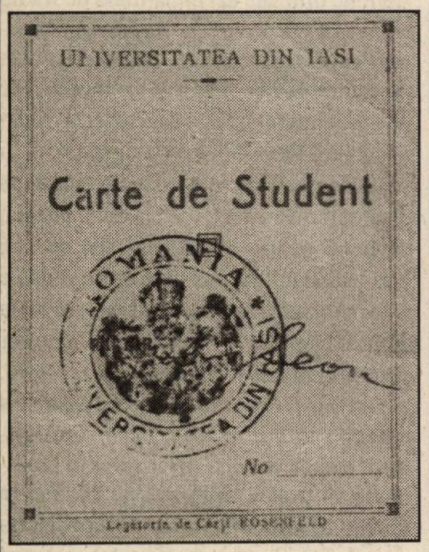

19 octombrie 1915: carnetul de student al lui Ioan Hudiţă, Universitatea din Iaşi I.B.

Rolul decisiv

Sâmbătă, 26 august 1944

Mă scol la 7, aerisesc casa, ud grădina. La 8,30–9 aud mare zgomot dinspre Băneasa. Telefonează Jovin, întrebându-mă ce s-o fi întâmplat în marginea Capitalei de este atâta zgomot. Îl lămuresc că anglo–americanii bombardează centrul de rezistenţă german din pădurea Băneasa, cu mai multe sute de avioane. La 9, plec cu „maşina mea" la Maniu. Nu-l găsesc. El era la o şedinţă cu Sănătescu la Preşedinţia Consiliului din Piaţa Victoriei. Trec apoi pe la Mielu Mihăiescu, pe care-l găsesc în plină activitate. S-a reîntors în dimineaţa aceasta din refugiul său. E fericit că am pus capăt alianţei „nenorocite" cu nemţii şi că partidul nostru „a jucat rolul decisiv în

Aici și mai jos, **Ioan Hudiță (x), în 1917, pe front, alături de camarazi de arme**

evenimentele de la 23 august". Îi povestesc pe scurt cum s-au desfășurat aceste evenimente, rămânând să discutăm mai pe larg aceste lucruri de îndată ce-mi voi aduce familia în București. Promite să-mi găsească un camion pentru mâine dimineață ca să-mi aduc familia și lucrurile de la Snagov.

La 10,30, mă duc la Președinție să văd pe Maniu și pe Buzești. Ei erau în ședință. Aflu de la Pogoneanu că la ședință participă în fine toți miniștrii din guvern, precum și subsecretarii de stat. Am așteptat o jumătate de oră. Am ieșit apoi cu Maniu, pe care l-am însoțit până la locuința lui din strada Sfinților, unde s-a stabilit din dimineața aceasta. Mi-a povestit că la ședința de azi s-a analizat situația militară. De ieri după–masă, trupele noastre au degajat complet Ploiești și Valea Prahovei, făcând prizoniere toate trupele germane din această regiune. În urma bombardamentului de azi al ultimului lor centru de rezistență din pădurea Băneasa, de către aviația anglo–americană, s-a degajat definitiv șoseaua București–Ploiești, redată circulației de la ora 10,30. Consiliul de Miniștri a decis ca toate ministerele să se reîntoarcă în Capitală imediat, aducându-și arhivele și funcționarii din localitățile unde fuseseră dispersați de regimul lui Antonescu.

Când am auzit că se poate în fine circula pe șoseaua București–Ploiești, m-am decis să plec imediat la Snagov să-mi văd familia.

Plec cu mașina mea militară, înarmat eu și șoferul cu câte un revolver cu butuioaș, de 5 gloanțe, la ora 12 și jumătate. Când am ajuns în dreptul pădurii Băneasa, bărăcile în care se adăpostiseră nemții încă mai ardeau. Pe o distanță de câteva sute de metri, pe stânga și pe dreapta șoselei, iarba era arsă, iar unii dintre copaci erau scoși din rădăcină și mai ardeau încă. Șoseaua era plină de gropi mari și adânci, presărată de cadavre și de răniți încă neridicați de serviciul nostru sanitar. Camioane cu sanitari de-ai noștri se aflau la câțiva metri, în pădure, pe partea stângă, unde căutau printre cadavre pe supraviețuitori. Am trecut cu mașina la pas, ocolind șoseaua acolo unde erau prea multe cadavre. De-abia la drumul care duce din șosea, la dreapta, spre mausoleul lui Blanc, șoseaua era complet liberă. Înainte de a intra în Otopeni, la câteva sute de metri, am dat iar peste mai multe cadavre în lungul drumului, pe care le strângeau mai multe echipe de sanitari. Până la Snagov, n-am mai dat peste nici un cadavru. Înainte de a intra în satul Snagov, din lanul de porumb care se află pe stânga șoselei, în fața plantației de nuci, la 200 de metri în fața noastră, vedem ieșind trei soldați nemți, cu armele în mână; neștiind ce intenții au, noi am oprit mașina, scoțând revolverele. Ei s-au uitat la noi și văzând că stăm pe loc au depus armele pe marginea șoselei, iar unul dintre ei a fluturat o batistă albă. Eu am coborât din mașină, spunând soldatului șofer să se ducă să le ia armele. Acesta s-a dus cu revolverul în mână, a ridicat armele și le-a adus la mașină. Nemții au stat liniștiți, ținând mereu batista albă pe un bețișor. Atunci, noi n-am apropiat cu mașina, eu am coborât tot cu revolverul în mână și, însoțit de șofer, m-am apropiat de ei spunându-le bună ziua în limba lor. Unul dintre ei mi-a răspuns că vor să se predea autorităților române, dar nu știu unde, „căci de trei ore rătăcim prin aceste porumbri, și nu întâlnim pe nimeni cu care să ne înțelegem". I-am urcat în mașină și i-am condus la Snagov, la postul de jandarmi, unde i-am predat. Erau frânți de oboseală și nemâncați. Au fost fericiți când le-am dat mâna, spunându-le că eu sunt profesor și că noi românii avem mare stimă pentru poporul german, dar nu suntem de acord cu politica nebunească a lui Hitler. „Nici noi nu suntem hitleriști, a răspuns unul din ei, și suntem

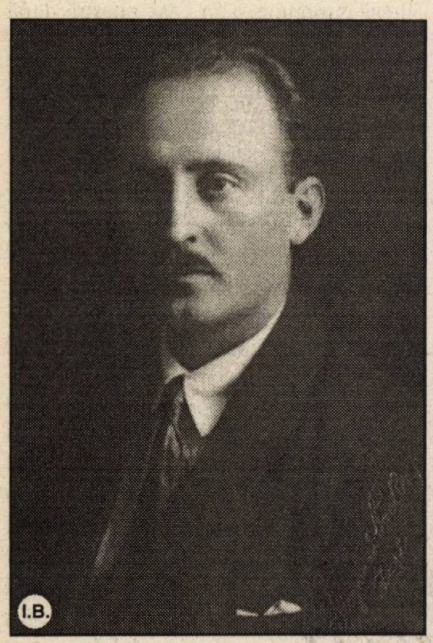

Ioan Hudiță, înainte de a pleca la doctorat în Franța; *alături*, împreună cu soția și Ioana, fiica lor cea mare, la Paris, 27 rue Jean de Beauvais (1924); *în p. 11*, după susținerea tezei de doctorat (1927)

bucuroși că se termină războiul și că noi trei am căzut prizonieri la români și nu la barbarii de ruși".

La unu jumătate am ajuns în fine la ai mei. Terminaseră masa și se pregăteau să se ducă la Păun, să asculte Radio București. Bucuria revederii cu Milica și cu fetele a fost imensă. Le-am povestit pe scurt cum s-a produs miercuri după-masă arestarea Antoneștilor și groaza prin care am trecut sub bombardamentul aviației germane timp de trei zile și două nopți. Fetele au voit să se întoarcă cu mine la București în seara aceasta. Au rămas însă pe mâine dimineață pentru a ajuta la împachetarea lucrurilor și la pregătirea bagajului. O parte din lucruri le-am luat în seara aceasta cu mine, câte au încăput în mașină. Am plecat la Snagov la ora 6. Am ajuns la 7 acasă. Am descărcat lucrurile și, ajutat de șofer, am făcut o curățenie provizorie în toată casa. După ce am udat bine grădina, am culcat pe șofer în camera Floarei. Mielu Mihăiescu mi-a telefonat că la ora 7 camionul va fi la mine.

Între orele 10 și unu noaptea, am citit presa și am ascultat Radio. Puținii membri care au aparținut Partidului Radical Țărănesc al lui Iunian au fuzionat cu socialiștii lui Titel-Petrescu. În afară de moș Ion Codreanu, toți ceilalți nu fac nici două parale, în cap cu fiul lui Iunian și cu Tudor Ionescu, o secătură oportunistă și fără caracter.

Pe fronturile din Italia, Franța și Rusia dezastrul armatei germane se conturează tot mai precis. În Franța, aliații au făcut, la sud de Paris, peste 20 000 de prizonieri, iar pe frontul din Basarabia, 11 divizii germane sunt pe punctul să capituleze. Trupele noastre au făcut deja un mare număr de prizonieri, printre care foarte mulți ofițeri și generali. A apărut deja în ziare circulara partidului nostru, adresată șefilor de organizații, precum și interviul lui Maniu, dat presei, în care explică pe larg evenimentele de la 23 august și însemnătatea lor. Fiind însă prea târziu, rămâne să-l citesc cu atenție mai târziu.

Democrația: pace și prosperitate

Duminică, 27 august 1944

Ajung la 8 fără zece minute la Snagov. Găsesc tot bagajul pregătit. Eu am venit cu mașina, iar camionul cu șoferul lui a mers odată cu mine. Cât timp s-a încărcat bagajul, s-a adunat aproape tot Snagovul în fața locuinței noastre, în frunte cu prietenii noștri, refugiați aici: familia Dobrescu, generalul Marcovici, socrul lui Coposu, soția acestuia, soția lui Ilie Lazăr, familia Mănuilă și alții. Aurel Dobrescu a ținut să mă salute pentru rolul meu jucat alături de Maniu în evenimentele de la 23 august, omagiind opera noastră pentru salvarea țării. Nu fără emoție, m-am ridicat pe banca ce era improvizată drept tribună. De 7 ani, din timpul campaniei electorale, din

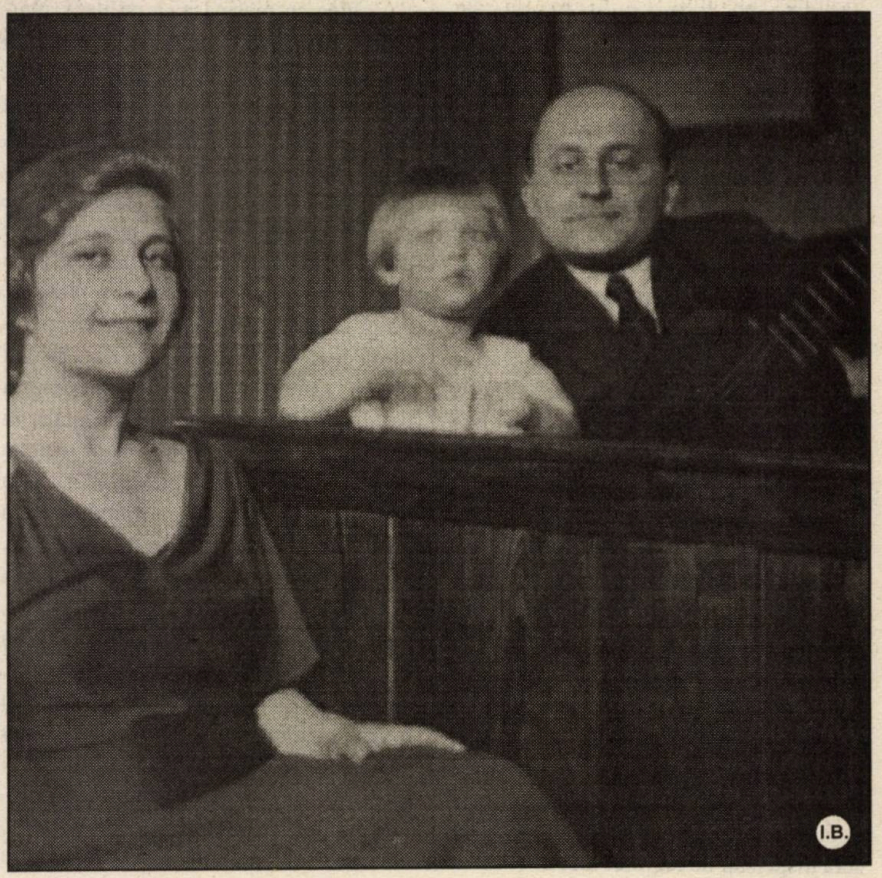

decembrie 1937, când ţara a trântit în alegeri pe ticălosul de Tătărescu, omul dictaturii lui Carol, n-am mai văzut întrunire publică, afară de cea de la Ţebea, din mai 1938. Am explicat în câteva cuvinte semnificaţia actului de la 23 august în lumina marii lupte duse de partidul nostru, îndeosebi de Maniu, în contra regimurilor de dictatură patronate de Carol al II-lea şi de generalul Antonescu, dictaturi care s-au soldat cu distrugerea României Mari şi cu zecile de mii de morţi din ultimul război, impus de oamenii nemţilor. „Numai regimurile de democraţie asigură pacea şi prosperitatea popoarelor, am terminat eu, iar Partidul Naţional Ţărănesc luptă, de la înfiinţarea lui, pentru întronarea, odată pentru totdeauna, acestui regim de democraţie şi în ţara noastră". Imense urale şi strigăte de „Trăiască Partidul Naţional Ţărănesc!", „Trăiască Maniu şi colaboratorii săi!" au subliniat ultimele cuvinte. La ora 10, am părăsit Snagovul în uralele mulţimii şi a prietenilor, care mi-au făcut o caldă manifestaţie de despărţire. Milica şi fetele mele au fost puternic impresionate, ele asistând pentru prima dată la astfel de manifestaţii politice.

Cu ziua de azi începe un nou capitol în viaţa mea şi a familiei mele, după cinci luni de peregrinări pe drumurile ţării. Am ajuns la Bucureşti la 11 fără un sfert. După descărcarea bagajelor şi aranjatul lor în casă, am plecat la Maniu, în strada Sfinţilor. Biroul şi holul erau pline de lume care-l aşteptau, el fiind la o şedinţă a Consiliului de Miniştri. Trec în dormitorul lui cu Ghiţă Pop, care mă pune în curent cu ceea ce s-a mai întâmplat de ieri după-masă până acum. „Ruşii continuă să fie porci, zice el; fac mereu prizoniere trupele noastre în retragere, când ele sunt puţine şi nu pot opune rezistenţă; vorbesc mereu în comunicatele lor că ei ne eliberează de nemţi şi fac tot felul de dificultăţi în fixarea datei pentru semnarea armistiţiului". De ieri la prânz, s-au întors în Capitală Dinu Brătianu şi Gh. Brătianu, care s-au văzut cu Maniu ieri după-masă. Mâine dimineaţă, zice Ghiţă Pop, s-a anunţat sosirea în Capitală şi a eroilor noştri Popovici, Mihalache şi Lupu. Mă înţeleg cu el să vină în seara aceasta, cu Maniu la mine, pe la 7, ca să putem analiza situaţia în linişte.

Când să plec de la Maniu, întâlnesc jos în stradă pe Constantinescu-Iaşi şi pe Groza, sosiţi şi ei în seara aceasta de la Periş, unde au stat trei zile şi trei nopţi în porumburile din jurul localităţii, de teamă să nu fie ridicaţi de nemţi. Aflând că Maniu nu este acasă, ei m-au însoţit până la Trocadero, unde am stat cu ei o jumătate de oră. Îmi povestesc mizeria în care au trăit aceste zile, ei şi populaţia din Periş, ca şi din satele vecine, refugiată şi ea pe unde a putut de frica nemţilor. Drumurile spre Capitală, fiind toate ocupate de nemţi, ei n-au avut cum veni până în dimineaţa aceasta, aflând de-abia ieri noapte că şoseaua Bucureşti-Ploieşti este în fine degajată de trupele germane. Le povestesc pe scurt cum s-a produs arestarea lui Antonescu şi groaza prin care am trecut apoi, sub bombardamentul aviaţiei germane, până ieri dimineaţa. Groza şi Constantinescu îşi exprimă admiraţia lor faţă de acţiunea noastră şi de curajul Regelui. „Ţara vă va rămâne etern recunoscătoare pentru măreţul act de la 23 august", zice Groza. „Maniu este incontestabil cel mai mare om politic al timpurilor noastre", adaugă Constantinescu. „Ca ardelean, zice Groza, sunt mândru că tot unui ardelean i-a revenit rolul de a scăpa ţara de nemţi şi de dictatura lui Antonescu". Am evitat cu grijă să fac vreo apreciere asupra conduitei ruşilor faţă de armata noastră. M-am înţeles cu Constantinescu să ţinem o şedinţă a Blocului cât mai curând posibil.

La unu jumătate, am ajuns acasă. Mare bucurie pe noi toţi să ne vedem iarăşi împreună şi în casa noastră după atâtea luni de zbucium şi de grijă. Fetele noastre sunt fericite că dispun de acum înainte de o maşină cu care pot circula în oraş şi în împrejurimi. Le promit să facem mâine după-masă o plimbare în pădurea Băneasa, unde ele n-au fost toată vara. Ioana şi Rica trec după-masă la bucătărie să pregătească prăjituri pentru Maniu, fericite că-l vor vedea în seara aceasta.

După-masă, stau în casă şi-mi aranjez biroul şi corespondenţa, la care n-am mai răspuns în ultimul timp, neavând nici răgazul de a o deschide. Ziarele şi revistele formează un maldăr întreg şi nu mai ştiu când le va veni rândul. Însemnez sumar evenimentele zilei în carnetul de buzunar şi ascult radio. Presa străină şi posturile de Radio Londra, Roma, Geneva şi Moscova recunosc toate importanţa ieşirii României din alianţa germană şi văd în ea prăbuşirea iminentă a Germaniei hitleriste. Moscova e de acord şi ea cu importanţa enormă a ieşirii României din Axă, care „lichidează toată rezistenţa germană din sud-estul Europei".

Pe fronturile de luptă, situaţia nemţilor e disperată. În Franţa şi Italia, aliaţii sunt pe punctul să înfrângă ultimele linii de rezistenţă ale inamicului. În Răsărit, ruşii au cucerit aproape toată Polonia şi avansează adânc în Prusia Orientală. Pe frontul nostru, rezistenţa germană e ca şi sfârşită. Radio Londra ridică în slavă gestul României, care „înseamnă prăbuşirea întregului sistem de apărare german din sud-estul Europei". Într-o emisiune de ieri dimineaţă, repetată şi azi, Londra a reprodus o declaraţie făcută de Churchill în Camera Comunelor, cu privire la gestul eroic al României. „Sovietele, a spus el, au oferit României condiţii generoase care, desigur, ar fi fost acceptate mai de mult dacă conducătorii ei n-ar fi avut

revolverul prusac în piept sau în spate". Scoțând în evidență aceste lucruri, Londra ne face un imens serviciu, silind astfel pe ruși să înțeleagă și ei că trebuie să se poarte foarte bine cu țara noastră.

Seara la 7, sosesc Maniu, Ghiță Pop și Leucuția, cu mașina acestuia. Maniu arăta foarte obosit. De miercuri, el nu doarme nici două ore pe noapte. Ședințele de Consiliu sunt simple formalități, în cursul cărora se înregistrează doar înțelegerile dintre Sănătescu, Maniu, Aldea și Buzești, care au loc fie în cabinetul lui Sănătescu, fie în cel al lui Buzești. Problema dominantă a acestor zile este lichidarea rezistenței germane, care nici azi după–masă nu este încă terminată. Mai sunt însă unele puncte de rezistență, la nord de Ploiești și pe Dunăre. Pe frontul din Basarabia, majoritatea trupelor germane încercuite, s-au predat. Rușii avansează spre litoralul Mării Negre și spre Dunăre. Până azi la prânz, numărul prizonierilor germani făcuți de trupele noastre se ridică la peste 9.000. Se pare că ei au la 1.500 de morți și peste 2.500 de răniți. Printre prizonieri, se află foarte mulți ofițeri și câțiva generali, printre care și faimosul Gerstenberg.

Ghiță Pop nu înghite nici azi figura pe care i-a făcut-o Maniu, dublându-l în Ardeal cu dr. Solomon, pe care-l detestă. De câte ori are ocazia să-l evite de la discuțiile noastre cu Maniu o face bucuros, așa cum a procedat și azi, neinvitându-l. De fapt, nici prietenii apropiați din Ardeal ai săi nu-l înghit pe Solomon. De exemplu, Aurel Dobrescu nu-l scoate din „aventurier și excroc". Ei s-au judecat acum câțiva ani pentru o proprietate din Făgăraș și au rămas de atunci învrăjbiți, încât nu-și dau nici mâna. T. Roxin s-a plâns lui Maniu că Solomon „întrighează în contra lui în Bihor", săpându-i autoritatea. Fiind certuri între ardeleni, eu nu mă amestec, căutând pe cât posibil să-i împac.

Maniu ne pune în curent cu discuțiile de azi din Consiliul de Miniștri. Mai întâi, observă că Sănătescu este „surprinzător de moale și de comod". Nici el și nici ceilalți militari din guvern nu cunosc aproape nimic din problemele ministerelor lor, așa că până la limpezirea situației militare, administrația rămâne tot în seama cadrelor vechi ale regimului lui Antonescu. Maniu crede că va convinge pe Rege să formeze un guvern național cu persoane pricepute în guvernare, de îndată ce se va semna armistițiul. Sănătescu a făcut o scurtă dare de seamă a situației de pe frontul nostru. În dimineața de azi, trupele rusești au depășit Focșanii și Galații, iar cele din sudul Basarabiei, după ce au ocupat Reni și Ismail, au depășit Tulcea, îndreptându-se spre Constanța. Trupele germane, încercuite în masivul Corneşti, sunt pe punct de predare sau exterminare. Contrar celor ce cred militarii noștri din guvern, în cap cu Sănătescu și cu șeful Statului Major, Mihail, că armata germană e total epuizată și că va capitula curând, el e de părere că se înșeală, întrucât nu cunosc bine nici pe Hitler și pe toți nebunii din jurul lui, și nici groaza nemților de a cădea sub bolșevismul rusesc. „Nemții, continuă Maniu, sunt momentan grav derutați de acțiunea noastră, însă e de presupus că îndată ce-și vor reveni, ei vor încerca să realizeze o linie de rezistență pe Carpați și vor lupta cu disperare pentru păstrarea cât mai mult a acestei linii, de altfel ușor de apărat, chiar cu puținele trupe de care mai dispun; aici e primejdia pentru noi, să nu transforme Transilvania într-un teatru de război; ungurii, în disperarea lor, vor lupta alături de ei, neavând altă soluție, trebuie să recunoaștem, și în cazul acesta ei vor profita de război ca să extermine populația noastră românească; de aceea, oricâte mizerii ne-ar face acum rușii, noi trebuie să închidem ochii, căci avem neapărat nevoie de ei, să respingem cât mai repede cu putință pe nemți din Ardeal; în ședința Consiliului de Miniștri de azi dimineață, eu am atras atenția militarilor noștri să aibe în vedere această situație și să ia urgente măsuri pentru a înlătura o astfel de primejdie". Maniu s-a înțeles cu Sănătescu și cu Buzești pentru a se face demersuri urgente pe lângă anglo–americani ca aceştia să urgenteze semnarea armistițiului nostru cu Sovietele, care au mână liberă din partea lor în privința României. Am discutat apoi problema delegației care va merge la Moscova pentru semnarea armistițiului. Maniu a discutat chestiunea aceasta cu Sănătescu și Buzești,

Casa părintească din Bogdănești, lângă m-rea Râșca; în cerdac, Ioan Hudiță și alți membri ai familiei, inclusiv fiicele sale, Ioana *(stânga)* și Teodora

astăzi, după terminarea şedinţei Consiliului de Miniştri. Toţi trei au fost de acord că eu trebuie să reprezint partidul nostru „ca cel mai indicat", întrucât în mine au încredere şi Dinu Brătianu şi Titel Petrescu, şi aceasta cu atât mai mult cu cât din delegaţie nu poate lipsi şi un delegat comunist, care nu poate fi altul decât Pătrăşcanu. Buzeşti nu poate merge, întrucât şefia delegaţiei o va avea Ştirbei, socrul său, însoţit, probabil, şi de Vişoianu. I-am mulţumit lui Maniu pentru încrederea care mi-o arată, însă i-am explicat pentru ce alegerea mea nu e potrivită, pentru mai multe motive, dintre care unul mi se pare decisiv. Toţi membrii delegaţiei sunt din Vechiul Regat, iar Transilvania nu are nici un reprezentant. Cel mai nimerit, după mine, ar fi Ghiţă Pop care, pe lângă calitatea de secretar general, mai are şi aceea de fost ministru şi, apoi, e ardelean; eu, ca moldovean, n-aş vrea să-mi pun semnătura pe un act care, din nenorocire, trebuie să recunoască ciuntirea Moldovei dinspre Bucovina şi Basarabia. „Şi apoi, mai este un argument care pledează în favoarea prietenului meu, am continuat eu: Ghiţă Pop ar trebui să ducă la Stalin o scrisoare din partea şefului partidului nostru, care, pe lângă calitatea de şef al Ardealului, mai este şi autorul principal al actului de la 23 august; în scrisoare s-ar aminti şi faptul că în revoluţia de la 1848, când trupele lui Avram Iancu erau înfrânte, în lupta cu ungurii, românii din Transilvania au fost salvaţi de armatele ruseşti ale generalului Paşchevici care, chemate în ajutor de împăratul Austriei, au zdrobit la Vilagos, în vara lui 1849, armata maghiară a lui Kossuth. Cred că, amintindu-i lui Stalin acest lucru, i-ar face o mare plăcere văzând că poporul român nu uită această veche solidaritate de interese, mai ales când trupele ruseşti sunt chemate să lupte alături de ale noastre pentru eliberarea Transilvaniei de sub nemţi şi de sub unguri". Argumentarea mea a făcut impresie. Leucuţia a recunoscut imediat că am „perfectă dreptate şi că propunerea mea cu scrisoarea pentru Stalin este excelentă". Ghiţă Pop,

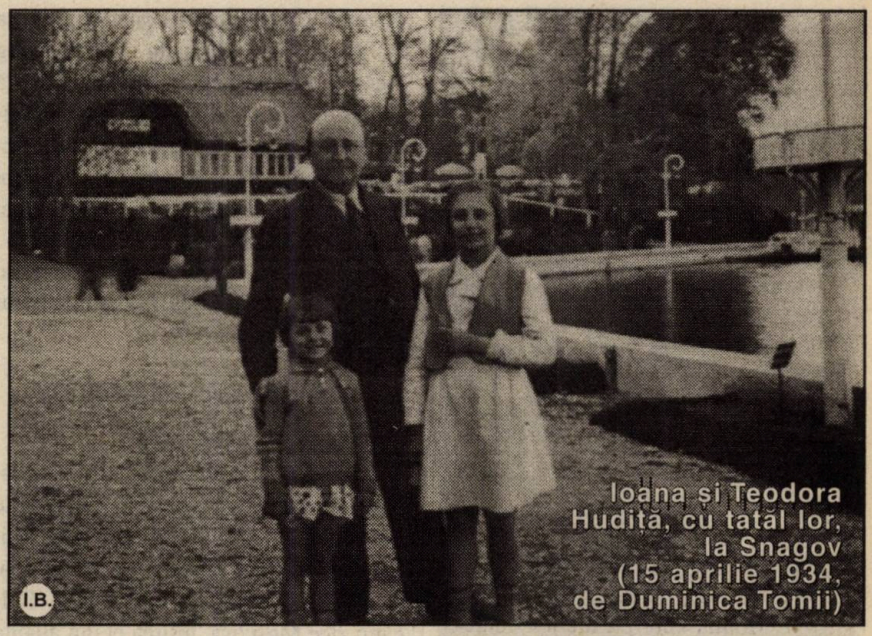

Ioana şi Teodora Hudiţă, cu tatăl lor, la Snagov (15 aprilie 1934, de Duminica Tomii)

ca unul în cauză, a tăcut. Maniu s-a declarat de acord cu propunerea mea, m-a felicitat pentru sugestia cu scrisoarea şi m-a rugat să-i pregătesc un text în sensul în care vorbisem. În timpul mesei, am discutat probleme interne de partid şi de relaţii cu celelalte partide din Bloc, în special cu socialiştii şi cu comuniştii. „Nici n-au ajuns încă ruşii în Bucureşti, zice Maniu, şi raporturile dintre socialişti şi comunişti au început să se strice; azi, am asistat la o ceartă penibilă între Titel Petrescu şi Pătraşcanu; la începutul şedinţei Consiliului de Miniştri, Titel Petrescu i-a reproşat lui Pătrăşcanu lipsa unei elementare solidarităţi de guvern, întrucât la Ministerul Justiţiei acesta s-a înconjurat numai de prieteni personali şi de partid, n-a numit nici un socialist, ţărănist sau liberal în posturile importante şi că, ceea ce este şi mai grav, atât Pătrăşcanu, cât şi prietenii lui fac deja declaraţii ostile la adresa celorlalte partide din Bloc şi-şi arogă în declaraţiile lor şi în fiţuicile lor merite care nu le au, când toată lumea ştie că Partidul Comunist n-a jucat absolut nici un rol în actul de la 23 august". Sănătescu nu i-a mai permis lui Pătrăşcanu să răspundă, declarând că faţă de problemele grave la ordinea zilei, astfel de flecuri nu pot fi aduse într-o şedinţă a Consiliului de Miniştri. Leucuţia dă dreptate lui Titel Petrescu, acuzându-l şi el pe Pătrăşcanu „de rea–credinţă revoltătoare faţă de minciunile grosolane care le debitează în Chemarea către ţară a Partidului Comunist". Ocupat cu adusul familiei de la Snagov, n-am mai avut timp să citesc cu atenţie această Chemare. Ziarele care o publică, împreună cu Proclamaţia guvernului către ţară, declaraţiile lui Maniu făcute presei şi manifestul lui Dinu Brătianu stau pe biroul meu şi aşteaptă să fie citite. Am prea multe lucruri pe cap pentru a le face pe toate. Leucuţia spune că Partidul Comunist a luat deja o atitudine „obraznică" faţă de celelalte partide din Bloc, „arogându-şi în mod nerușinat meritele de a fi grupat în jurul lui toate forţele antihitleriste din ţară, într-un singur front de luptă, în Frontul Naţional Patriotic". Leucuţia citeşte în continuare alte pasaje din Chemarea comuniştilor, printre care şi acela care a supărat probabil pe socialişti: „În fruntea acestei lupte, zice Chemarea, stă Partidul Comunist din România, avangarda muncitorimii de la oraşe şi sate" etc., etc. Ghiţă Pop, în hohotele de râs ale celor prezenţi, a povestit anecdota cu sultanul care se scapă în baie, apropo de perse-

Două ipostaze ale omului politic I. Hudiță în campanie electorală, la Bogdănești, jud. Baia (azi, Suceava); *fotografia de mai jos* a făcut parte dintre materialele confiscate de autoritățile comuniste la percheziția de la domiciliu, din 2.X.1961, la a doua arestare

cuțiile ridicole ale conducerii comuniste*. „Nu trebuie să vă surprindă atitudinea acestor oameni; ei trebuie să justifice cu ceva, ca agenți ai Moscovei, zice Maniu, banii pe care i-au primit de ani de zile de la Soviete; e foarte bine că ei au de pe acum această atitudine care va deschide ochii muncitorimii noastre și va compromite totodată și politica rusească față de țara noastră; dacă Partidul Comunist își ia de pe acum răspunderea de-a face front cu toate lepădăturile vieții noastre publice, alde Tătărescu, Ralea, Groza și alții, înseamnă că are aprobarea Moscovei, care urmărește să pună mâna pe conducerea țării, cu ajutorul acestei adunături din jurul Partidului Comunist". „Mi-ați luat cuvintele din gură, domnule Maniu, i-am răspuns eu; la ceea ce ați spus d-voastră, țin să mai adaug încă un avantaj pentru țară din această cârdășie între comuniști și drojdia politică a vieții noastre publice: corpul electoral, la viitoarele alegeri, îi va zdrobi împreună și astfel vom scăpa de ei pentru totdeauna".

Ne-am despărțit pe la 11 noaptea, căzând toți de oboseală. N-am mai putut asculta radio.

Nerușinare rusească

Luni, 28 august 1944

Între 7 și 8,30, ascult radio. Moscova recunoaște regulat în emisiunile postului de radio importanța trecerii României de partea Aliaților. „România, fiind poziția–cheie a naziștilor în Balcani, zice Moscova, ieșirea ei din alianța cu ei înseamnă crahul sistemului politico-militar al Germaniei în tot sud–estul Europei". Londra și alte posturi străine de radio omagiază România pentru ieșirea ei din alianța germană și trag aceleași concluzii în ce privește prăbușirea rezistenței germane în această regiune. Radio Londra reproduce după presa americană multe aprecieri elogioase la adresa României, scoțând în evidență importanța loviturii dată hitlerismului, care pierde acum concursul armatei române, „cea mai puternică forță militară dintre toți aliații Germaniei". Radio Moscova reproduce din ziarul „Pravda" de ieri aprecieri favorabile la adresa gestului României, care, „prin ieșirea din alianța germană, determină acum prăbușirea întregului sistem de apărare german în Balcani" *(v. foto, p. 22 — n.red.)*. Și cu toate aceste bune aprecieri, rușii continuă să facă prizoniere trupele noastre în retragere și caută să întârzie cât mai mult semnarea armistițiului, pentru a profita la maximum de starea de război cu noi. Ba mai au nerușinarea să declare în comunicatele lor că trupele sovietice „ne eliberează țara de hoardele hitleriste", când, până la această oră, singură armata română a lichidat aproape total rezistența germană din Dobrogea și Muntenia. Radio Londra anunță că în Bulgaria au loc deja mari frământări și că guvernul Bagrianov a proclamat, încă de la 26 august, neutralitatea țării. E de văzut însă dacă Sovietele se vor mulțumi numai cu atâta!

La ora 9, mă trezesc cu Constantinescu–Iași și cu Groza, care vor să știe dacă vor face parte din delegația pentru încheierea armistițiului. I-am lămurit pentru ce va merge Ghiță Pop în locul meu. Groza crede că alegerea acestuia nu e potrivită, întrucât Sovietele cunosc foarte bine atitudinea lui ostilă față de ele. „Moscova nu ne poate impune să-i trimitem numai oamenii care-i convin ei, i-am răspuns eu; e de ajuns că din delegație va face parte Pătrășcanu". „Tocmai pentru aceasta am venit la tine, spune Constantinescu, ca să vedem dacă Maniu n-ar fi dispus să se înțeleagă cu Sănătescu pentru ca în locul lui Pătrășcanu să fie trimis un alt reprezentant al partidului nostru, de exemplu un muncitor, care ar fi mai bine apreciat de Moscova decât el". „La ce muncitor vă gândiți?", l-am întrebat eu. „Eu nu știu precis care muncitor ar pleca, mi-a răspuns Constantinescu–Iași; acest muncitor ar rămâne să fie desemnat de comitetul nostru". I-am

* „De-abia te făcuși și mi te-ai și suit în cap!"

spus că după părerea mea Maniu nu se poate amesteca în această chestiune şi că personal nu văd pentru ce n-ar pleca Pătrăşcanu, care este un intelectual şi, în plus, face parte şi din guvern. Groza este de părere că la Moscova au mai multă trecere muncitorii decât intelectualii. „Iată încă un motiv pentru care eu nu pot fi de acord cu regimul bolşevic", a fost răspunsul meu. „De altfel, zice Groza, ori Pătrăşcanu, ori un muncitor e tot acelaşi lucru, condiţiile armistiţiului, impuse de ruşi, nu le poate schimba nimeni, decât doar anglo–americanii, dacă ar interveni energic la Moscova". „Aşa cred şi eu", i-am spus eu. Am rămas cu impresia că situaţia lui Pătrăşcanu nu e strălucită în partidul lui, însă n-am putut adânci discuţia cu ei, fiind grăbit să plec la Rectoratul Universităţii, unde aveam întâlnire, la 10,30, cu Hulubei, Gr. Popa şi Tudor Ionescu.

Hulubei e fiert. Nedormit, obosit, abătut, de-abia mai poate vorbi. „Salvarea mea e numai la tine, mi se adresează el, în momentul când am intrat în biroul lui; nu ştiu ce să fac, să rămân în ţară sau să plec în străinătate până se vor limpezi lucrurile". Eram singuri. Popa şi T. Ionescu au sosit ceva mai târziu. L-am sfătuit să stea liniştit şi să gireze mai departe treburile Rectoratului până vom găsi un succesor la postul lui. Încă n-am avut timp să mă ocup de această chestiune. Hulubei spune că, în zilele de 21 şi 22 august, i-a văzut pe Mareşal şi pe Ică de două ori şi că le-a spus categoric că nu este altă soluţie decât „desprinderea imediată de nemţi pentru a salva Muntenia şi restul ţării de o ocupaţie rusească". „Impresia mea a fost că Ică o dorea sincer, însă Mareşalul voia să continue rezistenţa pe Carpaţi, ceea ce ar fi însemnat o nenorocire; voi aţi făcut foarte bine înlăturându-l la timp; meritaţi toată recunoştinţa ţării pentru actul curajos de la 23 august". Sosind Popa şi T. Ionescu, am continuat discuţia între noi patru. Aceştia s-au declarat şi ei de acord cu mine că Hulubei trebuie să rămână mai departe la post până la găsirea unui succesor. Popa nu vede decât doi candidaţi posibili: Danielopol şi profesorul Lupu. Rămâne să mă înţeleg cu Maniu, după care voi vorbi şi cu ei. Pentru toate problemele privind învăţământul sunt înţeles cu el ca eu să iau contact cu generalul Boiţeanu, pentru a face împreună numirile necesare. Deocamdată, nu se poate face încă nimic, întrucât Ministerul Învăţământului încă nu şi-a terminat instalarea, diferitele lui direcţii fiind încă dispersate. Toţi miniştrii se plâng de lipsa camioanelor pentru transportul arhivelor şi personalului lor. Prietenii mei sunt siguri că eu voi lua locul lui Boiţeanu îndată ce se va termina cu guvernul de generali. Maniu mi-a spus acelaşi lucru, încă acum două zile, întrucât la Externe va mai rămâne câtva timp Buzeşti. Guvernul de generali va lua sfârşit de îndată ce va fi semnat armistiţiul. Mă înţeleg cu Ionescu Tudor ca el să fie numit imediat director al învăţământului superior. Hulubei şi Gr. Popa sunt încântaţi de această numire. Voi vorbi cu Boiţeanu azi după–masă sau mâine dimineaţă.

Clipe de destindere la Snagov, în 1940: I. Hudiţă şi fiicele sale

Le-am explicat apoi pe scurt cum s-a produs arestarea Antoneştilor şi a colaboratorilor lor şi dificultăţile care le-am avut cu nemţii din noaptea de 23 august şi până la degajarea Capitalei şi a şoselei Bucureşti–Ploieşti. Gr. Popa îşi exprimă toată admiraţia lui faţă de opera lui Maniu şi a Regelui. „V-aţi asigurat pentru vecie recunoştinţa poporului român", zice Popa. Mă înţeleg cu el şi cu T. Ionescu să facem împreună lista decanilor de la Universităţile din Bucureşti, Iaşi şi Sibiu. Ne despărţim la ora 12, 30.

La ora unu, şedinţă de Birou la Mihai Popovici. Lupu, Popovici şi Mihalache au sosit de ieri după–masă în Capitală, însă nu i-am putut vedea până azi la şedinţa de Birou. Lupu ia primul cuvântul pentru a felicita pe Maniu, pe Ghiţă Pop şi pe mine care, zice el, „aţi văzut lucrurile mai clar decât noi toţi din Biroul partidului şi v-aţi expus viaţa în lichidarea regimului antonescian; să mă ierte amicii mei Mihalache şi Popovici, cu care am fost deseori în divergenţe pe multe chestiuni de politică internă şi externă, dacă şi în evenimentele de la 23 august nu sunt de acord cu aprecierile lor; ei cred că dacă s-ar mai fi aşteptat puţin Antonescu singur ar fi făcut desprinderea de nemţi în condiţiuni mult mai bune şi fără sacrificii de vieţi omeneşti; eu pretind că-l cunosc pe Antonescu mai bine decît ei şi de aceea

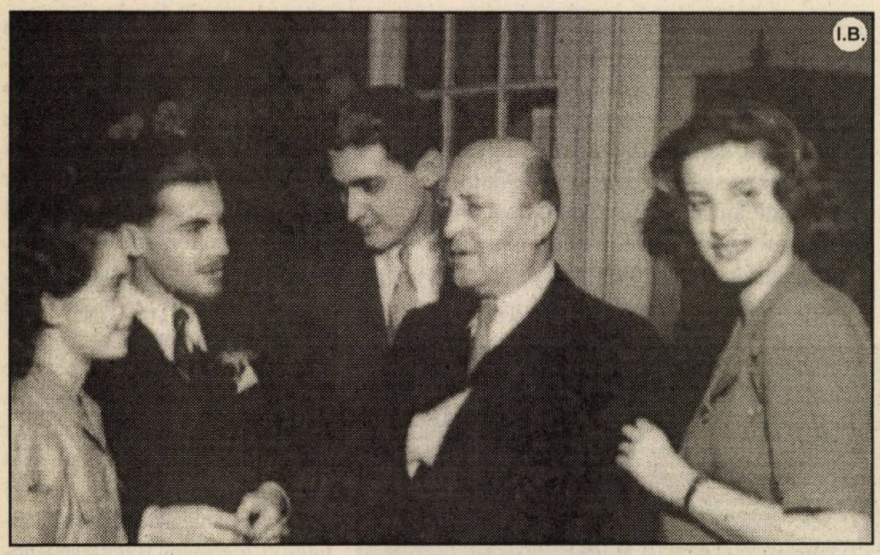

Ioan Hudiță, în februarie 1944, înconjurat de: Ioana și viitorul ei soț (din 1945), Dan Berindei, Valentin Lipatti și Gaby Stamate
(de la stânga la dreapta)

sunt convins că ei se înșeală complet asupra lui; nu i-am contestat niciodată inteligența, cultura și priceperea lui militară, dar la Antonescu toate aceste calități erau adumbrite de o ambiție colosală, de o vanitate egală, cu care se obișnuise în așa măsură, sub influența lingușitorilor din apropierea lui, ca Șeicaru și toți ceilalți scribi de-aceeași talie cu ei, încât erau momente când el se credea un om predestinat de soartă să ducă poporul român la o glorie nemaicunoscută în istoria lui și chiar să-l moralizeze, „lecuindu-l de toate tarele lăsate de dominațiile străine în cursul veacurilor", cum mi-a spus el într-o seară la un joc de bridge. Personal, cred că el era de bună–credință când spunea astfel de lucruri, însă tocmai acest fapt m-a făcut să-l bănuiesc de puțină sclintează în capul lui; convingerea mea este că atunci când el ne spunea nouă că și el se gândește la o despărțire de nemți, atunci când va crede el momentul potrivit, el nu era sincer cu noi, căuta să câștige timp și noi să nu-l mai batem la cap. În realitate, el era hotărât să lupte mai departe alături de Hitler, în a cărui stea credea; dacă n-ar fi fost înlăturat cu forța la 23 august, el ar fi luptat împreună cu nemții pe linia Carpaților, ceea ce ar fi fost un dezastru total pentru țară; iată pentru ce, domnule Maniu, eu te felicit din adâncul sufletului meu pentru opera care ai înfăptuit-o la 23 august, împreună cu colaboratorii d-voastră apropiați și te asigur de recunoștința întregului partid și a neamului nostru; am citit declarațiile d-tale făcute presei și mă declar întru totul de acord cu ele; cât despre circulara Secretariatului, în care văd că prietenul meu Hudiță nu renunță la ideea unii proces al răspunderilor, îmi rezerv dreptul să discut această chestiune într-o ședință de Birou, atunci când vom vedea și Transilvania eliberată de trupele germano–maghiare și ne vom putea ocupa în liniște de treburile noastre interne".

După Lupu, a vorbit Mihalache. „Eu, începe el, rămân la părerea mea că Antonescu era mai bine dacă făcea el desprinderea de nemți, cu atât mai mult cu cât eu nu exclud nici azi posibilitatea unei înțelegeri cu Hitler a anglo–americanilor; în capul meu nu poate intra ideea cum s-ar putea ca aceștia să lase toată Europa Centrală și Balcanii la discreția bolșevismului rusesc; desigur, o rezistență pe Carpați, cum voia Antonescu, ar fi fost o mare nenorocire pentru țară, însă decât o ocupație rusească, e de văzut dacă nu era de preferat; acum, după ce ne-am despărțit de nemți, să vedem cum vom scăpa de ruși și de bolșevism". Adresându-se apoi lui Maniu, el i-a spus: „dumneata, domnule Maniu, prin actul de la 23 august, ți-ai luat o imensă răspundere față de țară, ca autor principal al lui; să dea Dumnezeu să iasă bine; pentru cazul că eu mă înșel, desigur dumneata vei binemerita de la poporul român; rămâne acum să vedem sfârșitul".

Popovici, care a vorbit după Mihalache, a fost foarte scurt, debitând și el o prostie și mai gogonată: „În afară de ce a spus prietenul Mihalache, și cu care eu sunt complet de acord, țin să adaug o singură considerație: dacă desprinderea de nemți a fost absolut necesară, e păcat că ea nu s-a putut face mai demult, când trupele rusești nu erau încă intrate pe teritoriul nostru și când nu se puteau prezenta ca «eliberatoare», pentru a asista azi la atâtea neajunsuri din partea lor".

Cum Maniu și Ghiță Pop se uitau la mine, crezând că iau cuvântul, eu m-am mulțumit să spun doar atât: „față de absurditățile care au fost debitate în această ședință de domnii Mihalache și Popovici, pentru a evita o discuție supărătoare, prefer să nu vorbesc, lăsând

Soții Hudiță, la Sinaia, în grădina dr. Jovin, după bombardamentul american din 4 aprilie 1944

domnului Maniu și colegului meu Ghiță Pop sarcina neplăcută de a le răspunde".

A vorbit Ghiță Pop, care s-a uitat rău de tot la Popovici, menajând întrucâtva pe Mihalache. „Nu mă surprinde de loc, dragă Mihai, i s-a adresat Ghiță Pop, teza ta oportunistă, căci așa te-am cunoscut totdeauna, ahtiat să te pui bine cu toată lumea. Criticând actul de la 23 august, tu îți menajezi o portiță de relații comode atât cu foștii colaboratori ai Antoneștilor, cât și cu comuniștii noștri, care n-au văzut nici ei cu ochi buni actul de la 23 august. Este inadmisibilă această atitudine de critică răutăcioasă la adresa domnului Maniu și a colaboratorilor săi; așa ai procedat în tot timpul războiului, ca să nu-ți mai amintesc de tot ce ai făcut și ai spus la adresa politicii domnului Maniu și pe timpul ticălosului de Carol al II-lea; tot timpul l-ai împins să se înțeleagă cu Lupeasca și cu Carol, iar de la venirea lui Antonescu ai făcut la fel, cerându-i să se înțeleagă cu el și cu Killinger; ai fost convins că s-a terminat pentru totdeauna cu partidele și ne-ai ridiculizat mereu pe noi, cei rămași în jurul domnului Maniu și care am riscat libertatea și liniștea noastră, întreținând vie flacăra partidului. Domnul Mihalache, care te-a secondat din nenorocire și el, în multe privințe are scuza cel puțin că e de bună-credință în naivitatea lui, însă tu n-ai nici o scuză, căci ești vulpoi bătrân; te previn că dacă pe viitor te mai aud vorbind așa cum ai făcut-o azi, eu și prietenii mei ne vom vedea siliți să cerem îndepărtarea ta din partid; ai prea multe interese personale de apărat, pentru a nu stânjeni politica partidului nostru; vă rog pe toți să nu vă supărați, însă eu nu mai pot rămâne în această casă în care plutește o atmosferă de oportunism și de rea-credință totală". Spunând acestea, Ghiță Pop, cu toată insistența mea și a lui Maniu de a rămâne, a plecat furios cum nu l-am văzut niciodată pe acest om atât de modest și de calm.

În această atmosferă penibilă, a luat cuvântul Maniu. El a început prin a „regreta discuțiile supărătoare și inoportune totodată" la care a asistat. „Evenimentele din anii din urmă la care am asistat, a continuat el, au fost prea mari și prea complicate pentru a nu fi existat divergențe între noi, în ce privește interpretarea lor; istoria nepărtinitoare va recunoaște la timpul ei cine a văzut clar și cine nu; astăzi noi trebuie să facem față unor evenimente noi, care ne impun unitate de vederi și o mare disciplină în partidul nostru; eu am crezut tot timpul în ideea de partid și de aceea n-am acceptat desființarea lui nici pe timpul dictaturii lui Carol și nici sub aceea a lui Antonescu; n-a fost ușor, mai ales pentru mine și pentru colaboratorii mei apropiați, amenințați tot timpul în liniștea, libertatea și chiar în viața lor, fără să mai vorbesc de interesele lor, permanent sacrificate. Astăzi, toată țara, ca și străinătatea au ochii ațintiți asupra partidului nostru pentru marele lui act de la 23 august; un mare număr de elemente care în trecut au militat în partide ostile nouă, astăzi recunosc politica lor greșită, vor să se înscrie în rândurile noastre; noi nu le putem refuza adeziunea, după ce ne vom convinge de buna lor credință; eu am combătut toată viața sectarismul politic și nu voi face azi greșeala de a-l practica. Vă anunț că un mare număr dintre tinerii, care din lipsă de experiență și pregătire politică au militat în anii din urmă în Mișcarea legionară, se arată dispuși să se înscrie în partidul nostru, acceptând în întregime programul nostru politic, precum și politica noastră externă, alături de aliații noștri firești; așa fiind situația, eu vă rog stăruitor să rămânem mai departe uniți, să punem capăt tuturor

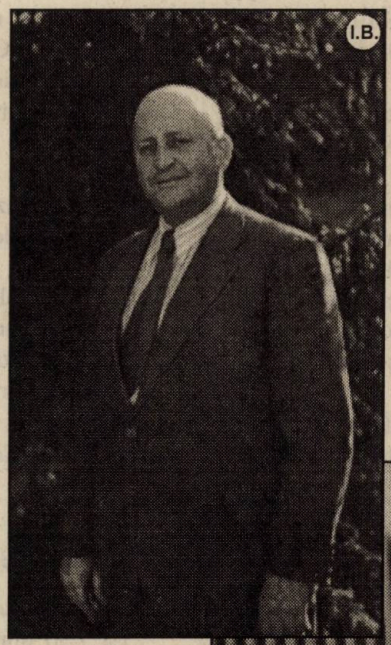

Sus, **I. Hudiță, în grădina casei din Vatra Luminoasă, în 1947, înainte de prima arestare;** *jos,* **împreună cu soția, în 1955, după ieșirea amândurora din pușcărie, la primul Crăciun sărbătorit în libertate**

I. Hudiță, la onomastica sa din 1956; *mai jos*, împreună cu soția

divergențelor dintre noi și să procedăm imediat la o vastă reorganizare a partidului în vederea alegerilor generale pe care trebuie să le facem de îndată ce vom vedea eliberat întreg teritoriul țării. Zilele acestea, voi adresa o circulară tuturor organizațiilor noastre, în legătură cu modul cum trebuie procedat în ținerea congreselor județene și a înscrierilor de noi membri; în urmă, va avea loc marele congres al partidului, pentru alegerea președintelui și a celorlalalte foruri statutare". În continuare, Maniu și-a anunțat demisia lui „irevocabilă" de la șefia partidului, „întrucât se simte bolnav și obosit până la epuizare".

Mihalache l-a întrebat imediat ce se întâmplă cu elementele care au făcut parte din partid, dar care în anii din urmă l-au părăsit sau au fost eliminați. Maniu i-a răspuns că acei care au susținut în posturi de răspundere regimurile de dictatură nu pot fi primiți în nici un caz; cât despre celelalte elemente, mai puțin vinovate, ele vor putea fi reprimite, de la caz la caz. „Din moment ce suntem hotărâți să primim și persoane care au militat în alte partide, ostile nouă, nu putem refuza reprimirea foștilor noștri membri, rătăciți pe parcurs". Mihalache, Lupu și Popovici s-au declarat mulțumiți cu răspunsul lui Maniu. „Ce mai rămâne atunci din procesul răspunderilor, de care face atâta vâlvă domnul Hudiță?", întreabă Mihalache. „Acest proces se va face la timpul lui, întrucât țara nu poate renunța la pedepsirea principalilor vinovați de dezastrul ei și de război".

S-a trecut la masă, unde doar doamna Popovici a fost în vervă. Soțul ei n-a scos o vorbă tot timpul dejunului, întristat de răpunsul lui Ghiță Pop și de faptul că nimeni nu i-a luat apărarea. Mihalache, ca unul cu musca pe căciulă, nu s-a simțit nici el prea bine. Singur Lupu a pus câteva întrebări privitoare la modul cum au fost arestați Antoneștii și prietenii lor. I-am răspuns eu, întrucât Maniu și-a impus un mutism de circumstanță. Mihalache a întrebat unde se află acum cei arestați. I-am răspuns tot eu că nici noi nu cunoaștem locul, paza lor fiind în seama Regelui și a militarilor săi.

Dejunul a luat sfârșit la ora 4. Mihalache și Lupu au plecat la Dobrești, unde vor rămâne, cum zice Lupu, „până la limpezirea completă a situației în Capitală". Popovici se întoarce tot azi la Greaca, la D.R. Ioanițescu, întrucât nu se poate duce la Brașov, orașul fiind încă în mâinile nemților. Maniu și cu mine am tăcut, lăsându-i să-și vadă de treburile lor. L-am însoțit pe Maniu până la locuința sa din strada Sfinților, împreună cu Leucuția, care a venit să ne ia cu mașina lui. Am tăcut tot drumul. Maniu era obosit și supărat. Ne-am înțeles să ne vedem mâine dimineață, la ora 9, acasă la el.

Rămân acasă restul zilei. Citesc presa, scriu la ***Jurnal*** și ascult până târziu noaptea posturile de radio străine. Între București și Ploiești, mai există încă unele grupe de soldați germani, izolate, care se predau aproape fără luptă. Pe toate fronturile, nemții se retrag în grabă spre frontierele lor, lăsând o mare parte din armmentul lor. Mă întreb ce poate fi în capul lui Hitler și a colaboratorilor săi apropiați, de mai continuă o rezistență cu totul inutilă și lasă Germania să fie transformată în teatru de război. Pe frontul din Polonia, nu înțeleg de ce rușii nu se grăbesc să ocupe Varșovia. Guvernul polon prosovietic de la Lublin continuă să se comporte drept un guvern legal al Poloniei. anglo–americanii susțin mereu formal guvernul refugiat al Poloniei la Londra, dar nu protestează contra amestecului nepermis al rușilor în treburile interne ale acestei țări. Ei așteaptă probabil sfârșitul războiului, pentru a rezolva definitiv chestiunea polonă. După atitudinea comuniștilor noștri, înseamnă că procedeele rușilor față de Polonia se vor repeta cu atât mai mult față de noi, cu cât noi am fost și aliați ai lui Hitler. Vai de pielea noastră!

Echipă de conducere?!

Marți, 29 august 1944

La 7,30 dimineața, a venit Mihai Popovici. El n-a mai plecat ieri după–masă la Greaca, cum era vorba, amânând pentru azi. E furios la culme pe Ghiță Pop, pentru „calomniile debitate la adresa lui", în ședința Biroului de ieri. „Din stimă numai față de Maniu, începe el, nu l-am pus la punct cum trebuia pe acest caraghios, care se uita în gura lui Maniu ca la un Dumnezeu". Popovici s-a dedat apoi la un atac violent și cu totul nedrept la

Emilia (1900–17 februarie 1989) și Ioan Hudiță, de Sf. Ion, 1956; *mai jos*, autorul *Jurnalului*, pe vremea când era cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei (azi, Institutul de Istorie „N. Iorga")

adresa echipei din jurul Șefului: „În afară de dumneata, zice el, toată echipa aceasta nu face doi bani. Ghiță Pop e un naiv caraghios, lipsit de orice opinie personală; Solomon, un aventurier; Leucuția, specializat în fotbal, e șoferul Șefului; Ilie Lazăr, un zăpăcit, capabil să facă și o crimă dacă-i poruncește Șeful; Aurel Dobrescu, un hoț; ceilalți nu reprezintă nimic, sunt niște entuziaști ridicoli, care strigă doar trăiască Maniu; cum vrea el să conducă țara cu o astfel de echipă?". Și, adresându-mi-se direct, Popovici mi-a spus că eu fac foarte rău că mă solidarizez cu acești oameni, „care-mi vor compromite tot viitorul meu politic". El pretinde că Lupu și Mihalache împărtășesc aceeași părere ca și el despre echipa din jurul lui Maniu și că se miră toți trei că eu nu-mi văd de interesele mele. L-am lămurit din nou că pe mine nu mă interesează deloc viitorul politic, dată fiind hotărârea mea de a mă retrage din viața militantă, odată cu demisia lui Maniu de la președinție. „Aș face-o și azi cu cea mai mare plăcere, dacă nu mi-ar fi jenă de el, care se zbate de unul singur, în timp ce Mihalache, Lupu și dumneata, i-am răspuns eu, vă vedeți de treburi, stați de o parte, ba aveți și îndrăzneala să-l criticați". I-am arătat apoi că e total lipsit de obiectivitate în aprecierile care le face despre cei apropiați lui Maniu, care sunt tot atât de buni, dacă nu chiar superiori ca pregătire politică celor din jurul lui, ca Penescu, Victor Popovici, N. Munteanu și alții; în timp ce aceștia sunt niște șmecheri oportuniști, echipa din jurul lui Maniu, în cap cu Ghiță Pop, e formată din oameni de o necontestată valoare morală. În continuare, i-am atras atenția că, dacă mai continuă atacurile la adresa acestei echipe, s-ar putea să aibă neplăceri și în cazul acesta să nu conteze pe mine căci nu-l pot apăra în contra convingerilor mele. În sfârșit, Popovici a folosit ultimul său argument, socotind că astfel mă poate câștiga de partea sa. „Maniu, zice el, e suferind și de-abia se ține pe picioare; el se va retrage curând de la șefia partidului; eu, din cauza surzeniei mele, nu pot candida la așa post; Lupu e zaharisit, iar Mihalache, cu atitudinea lui față de Antonescu și mai ales față de ruși, nu numai că nu poate fi candidat, dar eu nu cred că nici vicepreședinția partidului nu-și va mai putea-o păstra; dumneata ești singurul candidat capabil să succezi lui Maniu; eu îți asigur concursul meu și sunt sigur că și Mihalache și Lupu vor fi de acord". I-am răspuns că hotărârea mea de a mă retrage din politica militantă este irevocabilă și că, după părerea mea, dacă succesiunea lui Maniu n-o poate lua Ionel Pop, ca nepot, atunci singurul candidat posibil nu poate fi decât Ghiță Pop". Ar fi o adevărată nenorocire pentru partid cu așa tărie brâu, mi-a răspuns Popovici; eu sunt convins că dumneata nu vei putea rezista la presiunea partidului, după toată activitatea care ai depus-o în serviciul lui". Ne-am despărțit destul de rece, fiecare pe poziții opuse.

La ora 9, am ajuns la Maniu; era cu Ghiță Pop și cu Leucuția. Discutau incidentul de ieri dintre Ghiță Pop și Popovici. Maniu i-a reproșat lui Ghiță Pop „ieșirea lui inoportună", tocmai acum, în ajunul plecării lui la Moscova, când are nevoie de toată autoritatea lui în partid față de sarcina grea de a reprezenta partidul la semnarea armistițiului. „Această ieșire, continuă Maniu, în nici un caz nu trebuia să aibe loc în prezența mea, întrucât ușor poate bănui Popovici că ea s-a produs cu știrea și consimțământul meu, ceea ce știi foarte bine că nu este adevărat". Înainte de a răspunde Ghiță Pop, a intervenit Leucuția spunând că după el Ghiță Pop a făcut foarte bine, punându-l la punct, tocmai în fața întregului Birou, „pentru a vedea și Lupu și Mihalache, pe care el îi influențează

și-i manevrează cum vrea, că în realitate n-are nici un prestigiu în partid și în special printre ardeleni". Maniu a cerut să trecem la alte chestiuni mai urgente.

Am citit textul scrisorii pe care Maniu trebuie să i-o trimită prin Ghiță Pop lui Stalin, redactată în limba franceză. A fost acceptată fără nici o modificare, toți găsind-o foarte bună. Voi revedea textul după ce va fi bătut la mașină, pentru a nu se strecura vreo greșeală de ortografie. Îi pun apoi în curent cu vizita lui Popovici, evitând lucrurile supărătoare din discuția cu el. Trecem apoi în revistă chestiunile principale în legătură cu expulzarea nemților, situația militară din Ardeal și problema raporturilor cu fostele elemente legionare, dornice să se înscrie în partid. Rămâne să continuăm aceste discuții mâine dimineață, căci la 10,30 Maniu are o ședință a Consiliului de Miniștri, în legătură cu definitivarea delegației care trebuie să plece mâine după–masă la Moscova. Îl însoțesc pe Maniu pentru a pune la punct cu generalul Boițeanu o serie de chestiuni referitoare la Ministerul Învățământului.

Ședința are loc la Președinția Consiliului din Piața Victoriei, la ora 10,30. Nefiind prezenți toți miniștrii, ea începe de-abia la ora 11.

Văd un moment pe Sănătescu, care regretă că nu plec eu la Moscova, ca reprezentant al partidului. I-am explicat pentru ce e mai potrivit Ghiță Pop, ca fost ministru și ardelean, prieten personal al lui Maniu. Mă înțeleg cu el să ne vedem în seara aceasta, la ora 7, acasă la el, împreună cu Maniu și cu Buzești.

Sosind Boițeanu, l-am lăsat deoparte cu Maniu și am discutat împreună problema numirilor mai importante la ministerul său. Ne-am înțeles să-i duc lista celor propuși mâine dimineață la opt. Maniu a rămas la Consiliu.

Eu m-am întors acasă să chem la mine pe cei pe care vreau să fie numiți în fruntea diferitelor direcții la Ministerul Învățământului. I-am convocat pe toți la ora 6. Am scris apoi la ***Jurnal*** și am citit presa. În privința numirilor la Ministerul Învățământului, Maniu mi-a lăsat mână liberă completă. Cum nu puteam propune numai membri ai partidului nostru, m-am gândit și la persoane străine de partid, însă persoane cu bună reputație în învățământ și bine cunoscute de mine. La direcția învățământului superior a fost propus Ionescu Tudor, național-țărănist și bun prieten al meu, cu care eram înțeles mai demult. La învățământul primar, unde este vorba de învățători care formează baza cadrelor noastre rurale, de partid, am ținut neapărat să fie numit tot un țărănist, profesorul Mihai Bantaș, fost inspector general la Iași, om cu multă experiență la învățământ. La învățământul secundar, am propus pe Octav Halunga, profesor de matematici la Liceul „Șincai" din Capitală, independent, fost coleg al meu la Universitatea din Iași. În postul de secretar general al Ministerului, am propus tot un fost coleg al meu de la Iași, Romulus Demetrescu, asistent universitar de filosofie la Universitatea din Cluj, astăzi transferat în Capitală. Nici el nu a făcut politică. Toți au fost încântați când le-am adus la cunoștință pentru ce i-am chemat și la ce posturi vor fi recomandați. Halunga și Demetrescu m-au întrebat dacă e necesară înscrierea lor în partid, lucru pe care sunt dispuși să o facă. „Pentru moment, e preferabil să rămâneți mai departe ca independenți, le-am răspuns eu; mai târziu, sunteți liberi să vă înscrieți sau nu, după cum vă dictează convingerile voastre politice; partidul nostru nu silește pe nimeni să adere dacă nu-i convine programul lui". Ei îmi spun apoi că din timpul când erau studenți aveau mare admirație față de Iorga, însă cu timpul s-au convins că era „un om nesincer, pătimaș la culme, servil față de Carol și de camarila acestuia", lucru care „i-a dezgustat profund" și că și-au dat seama de mult „că singurul om politic de valoare în țara noastră nu este decât Maniu". Le-am explicat în câteva cuvinte rolul lui și al colaboratorilor săi apropiați în evenimentele de la 23 august și ce mari răspunderi apasă și azi asupra lui față de dificultățile care ni le crează rușii. „Toată țara ar face bloc în spatele lui pe chestiunea apărării intereselor ei", zice

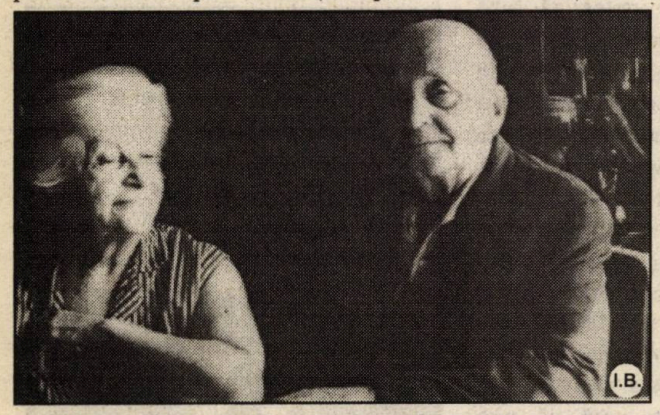

„Milica" și „bădia Nicușor" — soții Emilia și Ioan Hudiță, căsătoriți din 3 iulie 1921 —, în micul lor apartament cumpărat în București, în fostul bd. Ion Șulea, după ce au recuperat și au vândut, din cauza datoriilor, casa din Vatra Luminoasă (fotografii realizate de Mihai Băcescu, văr cu I. Hudiță, biolog și oceanolog de renume, membru corespondent, 1963, și titular al Academiei Române, 1990)

Demetrescu. I-am rugat pe toți să colaboreze strâns între ei pentru apărarea intereselor învățământului nostru de toate gradele, lucru de care sunt și ei conștienți.

Seara, am scris la *Jurnal* și am ascultat posturile străine de radio. Pe frontul occidental, aliații fac mari progrese în Belgia și au trecut în mai multe puncte frontiera germană. În Răsărit, rușii avansează în Prusia, sunt pe punctul de a încheia un armistițiu cu Finlanda și sunt angajați într-o bătălie decisivă pentru cucerirea Varșoviei. În sud, trupele germane din Basarabia, încercuite, sunt pe cale să fie nimicite. Rușii au pătruns deja, prin Dobrogea, în Bulgaria. Presa occidentală și cea americană continuă să aprecieze elogios aderarea României la Națiunile Unite. Între timp, Sovietele pretind, pe măsură ce trupele lor se apropie de Capitală, că ne „eliberează" orașele noastre.

Memoriu pentru Stalin

Miercuri, 30 august 1944

La ora 8, mă prezint la Ministerul Învățământului, unde timp de o jumătate de oră discut cu generalul Boițeanu problema numirilor principale, conform listei prezentate. Le admite fără nici o obiecție pe toate, afară de a lui Romulus Demetrescu, la secretariatul general al ministerului, pe care n-o respinge categoric, însă îmi cere un răgaz de două zile pentru a vorbi cu Dinu Brătianu. Acesta i-a vorbit despre Miron Niculescu, actualul secretar general, rugându-l să fie menținut, deși el fusese numit sub regimul lui Antonescu. Miron Niculescu, i-a spus Brătianu, a fost numit de Petrovici, la cererea lui Mihai Antonescu și cu consimțământul șefului Partidului Liberal, el făcând parte din tineretul liberal. Boițeanu vrea să-l numească pe Romulus Demetrescu însă vrea să discute chestiunea mai înainte cu Brătianu. Cu această ocazie, Boițeanu îmi spune că el „nu înghite pe liberali" și că îndată ce va ieși la pensie, peste un an, el este hotărât să se înscrie în partidul nostru, întrucât, ca ardelean, „are un adevărat cult pentru Maniu". Ne-am înțeles apoi să-i prezint într-o zi–două lista rectorilor și decanilor la universitățile noastre.

Un om pentru eternitate: I. Hudiță, ultima fotografie

La 9,20 am ajuns la Maniu. Întrevederea care trebuia să aibă loc acasă la Sănătescu, de ieri seară, s-a amânat pentru azi după–masă, la 5. Maniu și Buzești n-au fost liberi ieri seară. Găsesc la Maniu pe Ghiță Pop, pe Sachi Boilă și pe legionarul Horațiu Comăniciu, pe care-l văd azi pentru prima dată. Din discuția la care am asistat, am înțeles că Sachi Boilă a fost negociatorul înțelegerii dintre Maniu și Comăniciu. Scrisorile schimbate între ei sunt publicate în ziarele de azi, însă n-am avut timp să le citesc; le voi citi în seara aceasta.

După plecarea lui Boilă și a lui Comăniciu, discutăm în trei atitudinea pe care trebuie să o aibă Ghiță Pop la Moscova, în discuțiile cu Molotov și cu Stalin. El a pregătit un scurt memoriu pentru Stalin în legătură cu politica partidului nostru față de Soviete, în tot timpul dictaturilor lui Carol și Antonescu. Memoriul e foarte bine alcătuit. El scoate în evidență politica externă a partidului în ce privește alianțele noastre naturale și lupta lui constantă în contra alianței cu Germania și cu celelate puteri din Axă, precizând că Titulescu făcea politica noastră externă ca unul care a sfârșit prin a se înscrie în partidul nostru. Memoriul amintește de protocolul din 1936, Litvinov–Titulescu, privitor la Basarabia și de Pactul de prietenie cu Rusia Sovietică, pe care-l urmărea Titulescu în acord complet cu partidul nostru. „Politica de colaborare cu Axa, pe care au făcut-o Carol și Antonescu, continuă Memoriul, era contrară intereselor poporului român, care i-a pedepsit, pe unul detronându-l, iar pe celălalt arestându-l; Partidul Național Țărănesc, susținut de toate celelalte partide din Blocul Democratic, speră că guvernul sovietic va ține seama de acest lucru și că va arăta pe viitor o deplină înțelegere în problema litigiilor teritoriale dintre cele două popoare". Maniu și cu mine ne-am declarat de acord cu acest memoriu și l-am sfătuit să-l predea lui Molotov, pentru cazul că nu ar fi primit de Stalin; la fel, și cu scrisoarea lui Maniu adresată lui Stalin. Ne-am despărțit pe la 11. Ghiță Pop pleacă azi după–masă la Moscova. Din delegație mai fac parte: Pătrășcanu, Ion Christu, ministru plenipotențiar, colonelul Focșineanu, din Statul Major, și colonelul Dămăceanu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne; ea va funcționa sub președinția prințului Știrbei, care se află deja de câteva zile la Moscova; din delegație va face parte și C. Vișoianu, care îl însoțește pe Știrbei.

Mă întorc acasă pe la 11,30. Găsesc pe Șerban, care s-a întors în Capitală de ieri seară, cu familia. Îmi spune că Petrovici vrea să mă vadă neapărat, la mine sau la el acasă. I-am spus lui Șerban să-i comunice că voi trece pe la el mâine dimineață, la 8,30. Șerban e fericit de schimbarea care a avut loc și nu are decât „un vis, să mă vadă mai repede ministru la Învățământ".

Scriu la *Jurnal* și citesc scrisorile schimbate între Maniu și Comăniciu. În scrisoarea către legionari, Comăniciu scrie printre altele că de doi ani în urmă el „a reluat firul legăturilor noastre cu domnul Iuliu Maniu, acest mare bărbat de stat și mare om de caracter, care ne-a ajutat, prin sfaturile sale, în străduințele noastre de a găsi în noile împrejurări calea cea mai potrivită pentru orientarea noastră". În răspunsul său, Maniu ia act de hotărârea legionarilor de a părăsi politica lor externă, de alianță cu Germania, și de a îmbrățișa programul democratic al partidului nostru. În prezentările făcute presei, în legătură cu noua atitudine a legionarilor, Maniu arată pentru ce Partidul Național Țărănesc aprobă înscrierea legionarilor care nu s-au făcut vinovați de crime sau delicte, recomandând și celorlalte partide din Blocul Democratic să procedeze la fel. „Blocul nostru democratic, continuă Maniu, a hotărât ca fostul partid legionar nu poate intra în nici un fel de legături politice cu partidele antifasciste. Dar membrii fostei grupări legionare, care n-au comis crime și nici fapte dezonorante și care, pe de altă parte, în urma evenimentelor petrecute, și-au însușit sentimente democratice și un sincer atașament pentru Națiunile Unite și pentru politica acestora pot fi primite individual în partidele care formează Blocul Democratic. Proclamația dată de domnul Comăniciu și publicată în ziare exprimă hotărârea membrilor fostei grupări legionare în acest sens și ea merită toată lauda. Fiecare partid din Bloc va aprecia de la caz la caz ce trebuie să facă în fața cererilor individuale de a intra în partidele respective. În ce mă privește, în toată cariera mea politică am fost contra sectarismului de partid și a condamnării pe vecie a singuraticilor care au făcut greșeli prin atitudinea lor politică. În materia aceasta nu poate servi de criteriu decît măsura bunei credințe și calitatea faptei și acest fapt cu atât mai mult cu cât nemții cred că mai este în țară o mișcare legionară în contra politicii Regelui, după declarațiile lui Sima"*. Guvernul german a spus pe vremuri lui Antonescu că Sima a fost judecat și executat. Care este atunci adevărul?". Subliniind acest fapt, Maniu scoate foarte bine în evidență reaua-credință a regimului lui Hitler, chiar și față de Antonescu, pe care îl informa că a executat pe Sima, iar pe de altă parte îl ținea în rezervă pentru a-l șantaja pe Mareșal. Cu aceste precizări, Maniu explică foarte bine atitudinea partidului nostru cu privire la legionari și lasă totală libertate și celorlalte partide din Bloc de a proceda la fel.

Azi la prânz, s-a terminat lichidarea ultimelor centre de rezistență germană în regiunea Dunării și a Ploieștilor. Moscova susține mereu însă că armatele sovietice „eliberează" orașele noastre.

La ora 6 seara, ședință acasă la Sănătescu, cu Maniu și cu Buzești. Acesta ne face un scurt raport despre relațiile cu anglo-americanii din ultimele două

Eșirea României din Axă a provocat prăbușirea
întregului sistem de apărare germană din Balcani

România servea în Balcani drept poziție-cheie a imperialismului german, scrie „Pravda"

MOSCOVA, 28. (Rador.) — Redactorul de politică externă al ziarului PRAVDA scrie:

„Cabinetul guvernului fascist din România și formarea unui nou guvern proclamând o politică de luptă contra Germaniei pentru independența țării au avut consecințele inevitabile spre a nu se ajunge la o nouă criză internă a țării ce ar produce dezordine de natură să împiedice pe hitleriști să intervină cu Germania au promis decât catastrofă și înfrângere.

Poporul român a exprimat cu o stăruință tot mai mare voința sa de a continua războiul. După pace în împrejurări, partidele de opoziție conduc operațiunile armate cu Germania.

Din primăvara România ar fi putut să se retragă din război pe baza condițiilor lui în mâinile de guvernul sovietic. Dar atunci, agenții hitleriști au împiedecat realizarea acestor condițiuni. Chiar și în timpul din urmă lui Antonescu mai aștepta aceasta speranță, mai credea încă în fiul a germanilor. Agenții hitleriști au ținut în mâinile lor mai puternic pârghiile conducerii în România. Și a venit acest moment în care acestea se să a fost înfrânt regimul putrid.

Importanța ieșirei României din Axă depășește cadrul României. Presa străină are dreptate să spună că aceasta înseamnă prăbușirea întregului sistem de apărare german din Balcani. România servea în Balcani drept poziție-cheie a imperialismului german.

Ar fi greu să se subestimeze importanța acestei lovituri date întregului sistem de dominație german din peninsula balcanică. Prăbușirea agenților hitleriști în România pune iuțitor satelitilor Germaniei, în întreaga ei acuitate, problema participării și de aci înainte la războiul hitlerist de brigandaj.

Evenimentele de pe teritoriul de război se desfășoară atât de rapid încât nu mai este timp de pierdut nici de așteptat. Situația este așa că se poate de limpede. Germanii sunt pierduți. Cei ce nu se despărțesc de ei le va împărtăși soarta.

Nu încape mai o îndoială de asemenea cu declarațiile de repere a relațiilor cu Germania hitleristă, trebuie să fie imediat armate de acțiuni hotărâte împotriva trupelor germane.

Se poate vedă în declarația comandantului suprem pentru atacarea atâtor și Uniunii Sovietice din 23 August următoarele:

„Ajutorul trupelor române dat armatei roșii pentru lichidarea trupelor germane este pentru România singurul mijloc de a pune repede capăt acțiunilor militare de pe teritoriul ei și de a încheia armistițiul cu coaliția aliaților".

Noul guvern român a mărșăluit să ia acțiuni contra Germaniei. El a declarat război Germaniei. Ieșirea trupelor germane din România va deschide porțile pentru noua libertății și a independenței.

Numai neglijând pe acest fapt, politicienii germani cari sunt legați de acest a Germaniei hitleriste vor pu

Evenimentele de la București au avut repercusiuni politice și la Sofia. Guvernul bulgar a hotărît să proclame neutralitatea completă a Bulgariei. El a cerut trupelor germane să părăsească Bulgaria dacă nu vor să fie dezarmate. El a comunicat de asemenea comandamentului german că în cazul când trupele germane ce se găsesc în România s'ar retrage în Bulgaria ele vor fi dezarmate și tratate în conformitate cu Convenția de la Haga.

Emisiunile posturi'or noastre de radio

Deoarece posturile de radio București și România au anunțat aceasta în timpul ultimelor evenimente, anticipăm că ne vor face numai prin posturile București și Cernăuți, care pot fi ascultate pe lungimea de unde 50 m.

Presa română, ecou al „Pravdei" despre cotitura de la 23 august 1944

* Postul de Radio Berlin a publicat zilele acestea declarațiile lui Sima privitoare la evenimentele de la 23 august și la hotărârea Mișcării legionare de a continua lupta alături de nemți.

zile, constatând că ei se feresc cu mare grijă să ia vreun angajament față de noi, care ar putea supăra Moscova. „Ei ne îndeamnă mereu să fim înțelegători, zice Buzești, și să menajăm susceptibilitatea rușilor, căci numai așa îi vom putea liniști, întrucât ei nu pot uita că armata română le-a dat nemților cel mai important ajutor în cursul războiului de pe teritoriul lor". Buzești se arată foarte pesimist în privința raporturilor noastre cu rușii. „Dacă anglo–americanii, continuă el, nu vor pune piciorul în prag, îndată ce vom încheia armistițiul, rușii vor continua să ne considere țară ocupată și se vor amesteca grosolan în treburile noastre interne, așa cum procedează azi în Polonia, cu guvernul lor marionetă de la Lublin". Sănătescu apreciază situația ceva mai optimist. „Noi, zice el, trebuie să ne ținem fermi pe poziția că Sovietele n-au nici un drept să se amestece în treburile noastre interne, conform, de altfel, declarației guvernului sovietic, repetată în mai multe rânduri; în cazul că Moscova ar trece peste acest angajament, nu cred că aliații occidentali i-ar tolera așa ceva". „Modul lor de a se amesteca în treburile noastre interne se poate manifesta sub diferite forme, zice Buzești, care ar putea împiedica pe aliații occidentali să intervină cu promptitudine; de altfel, impresia mea este că americanii au mare admirație față de ruși pentru marele lor efort militar, așa că în caz de neînțelegeri între noi și ei, tare mă tem ca nu cumva Washingtonul să nu le dea lor dreptate. „Domnul Buzești are, desigur, dreptate, în multe privințe, am spus eu. Rușii sunt așa cum sunt și nu noi vom reuși să-i schimbăm; noi cunoaștem foarte bine planurile lor de expansiune peste țara noastră și peste Balcani și știm foarte bine că actualii conducători de la Kremlin, înainte de a fi comuniști, ei sunt ruși, atașați, ca și vechii țari, politicii imperialiste a lui Petru cel Mare; față de îngrijorările care ni le inspiră ei, eu nu văd decât trei soluții: **a)** să menținem cele mai strânse legături cu anglo–americanii întrucât și ei vor semna armistițiul cu noi, alături de Soviete; pentru aceasta, poate ar fi bine ca Știrbei și Vișoianu să mai rămână în străinătate pentru a veghea pe lângă anglo–americani aplicarea loială de către ruși a armistițiului; **b)** guvernul nostru să aplice cu mare grijă și foarte corect condițiile armistițiului pentru a nu le da nici un pretext de amestec în afacerile noastre interne; **c)** de îndată ce Ardealul va fi complet curățit de trupele germano–maghiare, noi trebuie să grăbim prin toate mijloacele posibile încheierea păcii, ca să scăpăm de trupele rusești din țară; odată cu aceasta, noi trebuie să facem cât mai repede posibil alegeri generale, care vor stabili exact raportul de forțe dintre partidele din Bloc, căci cu cât va dura mai mult confuzia de azi, cu atât mai mult Partidul Comunist ar putea beneficia de ea pentru a pescui în ape tulburi; astăzi, acest partid este ca și inexistent; mâine însă, profitând de prezența rușilor în țară, el s-ar putea deda la agitații, care ar permite Moscovei să se amestece în treburile noastre; luând din vreme toate aceste măsuri, eu cred că ne vom putea descurca în raporturile noastre cu Sovietele".

O altă mărturie de seamă referitoare la 23 august 1944: Constantin Sănătescu, *Jurnal*, București, Ed. Humanitas, 1993, 287 p. (col. „Memorii/Jurnale")

Sănătescu și Buzești s-au arătat încântați de sugestiile mele, susținând că și eu, ca specialist în problemele externe, ar trebui să plec în străinătate pentru a activa alături de Știrbei. Le-am răspuns că la acest lucru mă gândesc și eu și că voi pleca imediat ce voi vedea momentul potrivit.

La urmă a vorbit Maniu. El se alătură celorlalți în a lăuda perspicacitatea mea politică, subliniind în special necesitatea unor raporturi strânse cu anglo–americanii și nevoia de a face alegeri generale cât mai repede cu putință. Și el se arată îngrijorat de atitudinea americanilor față de Soviete, îndeosebi de admirația care o are Roosevelt față de Stalin și pe care nu pierde nici o ocazie să și-o manifeste public. Maniu speră că până la urmă Churchill va reuși să-i impună și lui Roosevelt punctul său de vedere în problemele Europei, care nu poate fi lăsată pe seama bolșevismului rusesc. „Atitudinea Moscovei față de guvernul legal al Poloniei, refugiat la Londra, zice el, este mai mult decât scandaloasă și eu mă aștept pe curând la o mare răfuială între Churchill și Stalin, cu tot sprijinul pe care acesta îl găsește în guvernul american". Buzești și cu mine suntem ceva mai sceptici în această privință, deoarece nu vedem cum Churchill ar putea înfrunta pe Roosevelt în situația de subordine în care se află Anglia față de Statele Unite.

După ședință, l-am condus pe Maniu până la el acasă. Pe drum, am discutat numai chestiunea alegerilor, pe care el o vede ca foarte urgentă. Ne înțelegem ca începând de mâine să luăm măsurile necesare în această privință, fără să mai așteptăm întoarcerea de la Moscova a lui Ghiță Pop. Maniu e sigur că partidul nostru va obține până la 80–85% din voturi, dacă reușim să facem alegerile îndată după Crăciun. Rămâne de văzut dacă până atunci va fi eliberat tot Ardealul și dacă rușii nu ne vom împiedica să facem aceste alegeri care ar fi dezastruoase pentru protejații lor comuniștii.

Seara, ascult posturile de radio și completez ***Jurnalul*** cu evenimentele

Generalul Sănătescu, șeful guvernului instituit după lovitura de stat de la 23 august 1944 *(al doilea din dreapta)*; *primul din stânga*, **Dinu Brătianu**

zilei. Trupele ruseşti avansează în Bulgaria. Moscova refuză declaraţia de neutralitate a guvernului bulgar. În Iugoslavia, trupele lui Tito se apropie de Belgrad, ameninţând astfel retragerea trupelor germane din Balcani. Forţele noastre din Moldova au trecut deja de câteva zile în Transilvania, în regiunea secuiască. Dezastrul forţelor germane se accentuează pe toate fronturile, din Italia, Franţa, Belgia şi Polonia. Nemţii au început evacuarea Norvegiei şi Danemarcei. În timpul acesta, Finlanda negociază un armistiţiu cu Sovietele. Primele coloane ruseşti au intrat de ieri în capitală, fiind primite cu mare entuziasm de populaţie.

23 august — o binefacere

Joi, 31 august 1944

La 8,30 dimineaţă, m-am dus acasă la Petrovici. Niciodată n-am fost primit la el în casă cu mai multă căldură, în special de soţia lui, răspunzătoare, de fapt, în cea mai mare parte, de oportunismul politic al soţului ei, de pe urma căruia are acum de suferit. L-am prevenit în diferite rânduri, atât direct, cât şi prin prietenul nostru comun, Şerban, să se retragă din guvern printr-o demisie motivată în sensul că nu mai găseşte necesară prelungirea unui război definitiv pierdut de Hitler. ***Jurnalul*** meu dovedeşte din plin acest lucru. Petrovici poate ar fi dat curs sfatului meu, însă n-a putut înfrânge voinţa de fier a cocoanei Mărioara, care e adevăratul cucoş în menajul lor. Ea recunoaşte azi greşeala de a-l fi împiedicat să demisioneze şi să plece în Elveţia. Timp de o jumătate de oră, răspund la întrebările lor privitoare la modul cum au fost arestaţi Antoneştii şi colaboratorii lor apropiaţi, precum şi la dificultăţile care le-am avut cu nemţii până la degajarea Capitalei şi împrejurimilor. „Ce ne facem acum când ruşii au ajuns şi în Capitală", mă întreabă Petrovici. „Luptăm alături de ei şi aşteptăm încheierea armistiţiului pentru a vedea la ce despăgubiri vom fi supuşi şi în ce condiţii armata noastră va continua războiul până la pacea generală", i-am răspuns eu. În discuţia care a urmat încă o jumătate de oră, Petrovici a recunoscut că „23 august a fost o binefacere care a pus capăt unei vărsări de sânge inutilă, întrucât Antonescu era hotărât să continue rezistenţa în Carpaţi, ceea ce ar fi însemnat un dezastru total". „Ce crezi că trebuie să facem acum, mă întreabă doamna Petrovici, să plecăm în străinătate sau să rămânem pe loc, cum ne sfătuieşte Ralea, care ne asigură că foarte curând, el, prietenii săi şi Tătărescu vor juca un rol important în politica ţării". I-am răspuns că toţi aceştia se înşeală profund, că nu numai că vor fi înlăturaţi definitiv din viaţa politică a ţării, dar că vor fi judecaţi şi pedepsiţi exemplar, ca unii care au sprijinit dictatura lui Carol. „Ei se gândesc poate să facă o combinaţie cu comuniştii, în genul guvernului prosovietic polon de la Lublin, am spus eu; avem noi grijă să nu le reuşească acest plan; părerea mea este că aţi proceda foarte cuminte dacă aţi pleca în afară până la limpezirea situaţiei". Petrovici, care e un mare şiret, n-a fost prea bucuros la indiscreţia soţiei sale referitoare la cele spuse de Ralea. În realitate, Petrovici îşi face iluzii, bazându-se pe ideea că el n-a avut nici o răspundere în intarea noastră în război, căci în acel moment el nu făcea parte din guvern, iar pentru rest el a fost un „simplu tehnician la Ministerul Învăţământului". El uită că ideea solidarităţii ministeriale nu-l pune la adăpost de un proces al răspunderilor. A rămas să ne mai vedem.

La 10, am ajuns la Maniu. El discuta cu Leucuţia şi cu Solomon textul unei circulare către organizaţiile noastre judeţene, referitor la condiţiile în care se pot face noi înscrieri de membri. În ce priveşte foştii membri ai partidului care ne-au părăsit în ultimii ani, Maniu e de părăre că pot fi reprimiţi cu anumite condiţii. „Acei membri, zice circulara, care în timpul dictaturilor lui Carol şi Antonescu au primit demnităţi politice, ca: miniştri, prefecţi, parlamentari sau au acceptat vreo însărcinare politică sau administrativă nu vor putea fi aleşi preşedinţi, vicepreşedinţi, secretari generali sau delegaţi ai organizaţiilor judeţene, timp de trei ani; la fel, vor putea fi reprimiţi acei membri care, pentru a-şi fi putut menţine funcţiunea lor în administraţia de stat, au fost siliţi să se înscrie

în partidele dictatoriale; toți vor putea fi reprimiți individual, cu condiția să declare public că aprobă fără rezerve programul și ideologia partidului". Se pune apoi în vederea organizațiilor județene ca, odată cu înscrierile de noi membri, să pregătească ținerea de congrese pentru alegerea organelor statutare. Circulara mai precizează că partidul nu renunță la procesul răspunderilor politice, care se vor face tuturor celor vinovați de dezastrul țării. Maniu va face declarații presei referitor la această circulară. Eu m-am declarat nemulțumit de faptul că se dă trădătorilor o șansă de a fi reprimiți în partid, însă Maniu mi-a răspuns că, din moment ce suntem hotărâți să primim în partid elemente străine, care au militat împotriva dictatorilor, legionari, cuziști, vaidiști etc., nu e drept să refuzăm și „rătăciților noștri posibilitatea de a se reabilita, după un stagiu de 3 ani". N-am mai insistat, cu atât mai mult cu cât am de gând să mă detașez de preocupările de partid, de îndată ce va fi cu putință.

Am plecat de la Maniu pe la 11,30. La 12, el are ședință la Consiliul de Miniștri. Trec pe la Mielu Mihăiescu, pentru a pune la punct cu el și cu administratorul delegat, Bruckner, chestiunea reluării Atelierelor din Cobălcescu sub administrația noastră, întrucât Ministerul Armatei ne-a anunțat că renunță, de la 1 septembrie, la rechiziționarea lor. Dificultatea pentru noi este acum să găsim de lucru muncitorilor din aceste ateliere. Rămâne să ne procurăm comenzi tot din partea armatei, căci altă soluție nu avem, din moment ce din Germania nu ne mai sosesc de luni de zile nici mașini și nici piese de schimb. Am însărcinat pe Bruckner să facă demersurile necesare la Ministerul Armatei.

Ieșind de la Mihăiescu, întâlnesc pe Jovin, care-mi spune că s-a anunțat sosirea în Capitală a unei mari coloane rusești, pe la 12,30. Ne ducem împreună în Piața Victoriei, să vedem și noi cum arată trupele rusești. Pe la ora unu fără un sfert, apare capul coloanei, dinspre Șoseaua Bonaparte, formată din camioane cu infanteriști, iar în spatele lor tancuri cu turelele lor deschise și cu servanții lor. Atât pe camioane, cât și pe primele tancuri, alături de soldații ruși, sunt cățărați un mare număr de tineri, muncitori, și mai ales evrei, cu steaguri roșii, care strigau mereu Trăiască Armata Roșie, Trăiască Sovietele, Jos fasciștii, Moarte lui Hitler! Camioanele, tancurile și soldații ruși erau într-un hal de murdărie de nedescris. Tancurile și camioanele erau pline de noroi și acoperite de un strat gros de praf. Bieții soldați ruși, obosiți la culme, nebărbieriți, cu capul în jos, istoviți de oboseală și, desigur, nespălați de mai multe zile. În publicul care asista la acest spectacol, vreo sută de persoane, zăresc, la câțiva metri de mine, pe P.P. Panaitescu. Mă apropii cu Jovin de el și-l întreb: „Mai crezi acum, amice, că Hitler va câștiga războiul?". „În orice caz, era mai bine să învingă el decât aceste hoarde de neisprăviți, idiotizați de comunism, căci pentru țara noastră victoria este a acestora și nu a anglo–americanilor". „Este cazul să ți se aplice și ție cuvintele istorice atribuite emigranților francezi reîntorși în țara lor după restaurarea Bourbonilor, că din toate evenimentele pe care le trăiseră ei nu învățaseră nimic și nici nu uitaseră nimic; așa și cu tine azi, n-ai înțeles încă nimic din semnificația acestor vremuri", i-am răspuns eu, spunându-i la revedere.

Trupele „eliberatoare" sovietice în București (31 august 1944)

Iau dejunul la Capșa împreună cu profesorul Danielopol și cu Jovin, ca invitat al acestuia, care-l cultivă din răsputeri în vederea titularizării lui la catedră. Profit de ocazie să discut cu Danielopol chestiunea Rectoratului, deoarece sunt informat că el ține mult să ocupe acest post pe care-l dorește și profesorul Lupu. Până la urmă ne-am înțeles să se rezerve pentru Ministerul Sănătății, ca reprezentant al Partidului Liberal, rămânând ca Maniu să discute cu Dinu Brătianu această chestiune. În realitate, Danielopol voiește Rectoratul mai mult pentru a-l împiedica pe Lupu, pe care nu-l înghite de ani de zile. S-a arătat încântat de propunerea mea, fiind sigur că Dinu Brătianu va ceda ușor dacă-i vorbește Maniu. L-am informat că Maniu i-a atras mai de mult atenția lui Dinu Brătianu asupra acestei chestiuni de principiu, ca în viitorul guvern de civili, care va urma celui de generali, ambele noastre partide să delege persoanele cele mai avansate și care au legături cu comuniștii și cu socialiștii pentru a asigura maximum de omogenitate noului guvern. Danielopol găsește foarte bună această idee și nu știe cum să-și mai exprime marea lui admirație pentru Maniu, „datorită căruia, zice el, a putut

supraviețui și partidul nostru liberal în timpul acestor nenorocite dictaturi". Cel mai fericit însă după acest dejun a fost Jovin, care-și vede astfel asigurat concursul acestui om atât de influent în consiliul de facultate. „Nu știi, dragă prietene, ce mare serviciu mi-ai făcut astăzi", îmi spune Jovin la despărțire. „Ține-te însă mereu de el, căci am auzit că nu se prea ține de vorbă și nu mă mir, dată fiind originea lui grecească, i-am răspuns eu; latinii spuneau despre greci, acum vreo două mii de ani în urmă, că nu poți avea încredere în ei"*.

După-masă la 5, ședința Consiliului de administrație la Filmul Românesc. Nichifor Crainic îmi trimite o scrisoare prin care-mi explică pentru ce el nu mai poate veni în Capitală, „unde, dată fiind prezența trupelor rusești, el nu se mai simte în siguranță", și mă roagă să iau eu președinția „pentru a asigura existența acestei instituții atât de folositoare țării noastre". „Recunosc, scrie el, că m-am înșelat profund asupra posibilităților armatei germane de a extermina obscurantismul bolșevic; răspunderea în fața Istoriei o poartă însă masoneria și jidovismul lumii anglo–americane, care au zădărnicit misiunea istorică a lui Hitler". Am citit scrisoarea în fața Consiliului de administrație, însoțind-o de răspunsul meu: „Îmi pare rău că domnul Crainic nu este de față pentru a-i repeta ceea ce i-am spus de mai multe ori că jidovismul și francmasoneria n-au jucat mare rol în înfrângerea hitlerismului și fascismului și că lupta pentru echilibru politic în lume și pentru doborârea militarismului germano-japonez și a regimurilor de dictatură au fost singurele obiective pe care le-au urmărit Anglia și Statele Unite; mai rămâne în picioare dictatura bolșevică; să sperăm că viitorul apropiat o va lichida și pe ea, întrucât rămâne grav slăbită de pe urma loviturilor primite și nici n-o văd rezistând mult în fața democrației biruitoare pe tot globul".

* *Graeca fides nulla fides*!

Am acceptat președinția, cu condiția de a mi se lăsa mână liberă să numesc un alt Consiliu, din care să facă parte și delegați ai partidelor din Blocul Democratic. Membrii Consiliului au demisionat cu toții, rămânând ca până la viitoarea ședință, de joi, 7 septembrie, să le prezint lista noului Consiliu spre aprobare.

Când am ajuns acasă, pe la 7,30 seara, am găsit musafiri, familiile Giosanu, Negrei, Ionescu Tudor și Mihai Cucu. Pe la ora opt, au sosit și Tănăseștii,

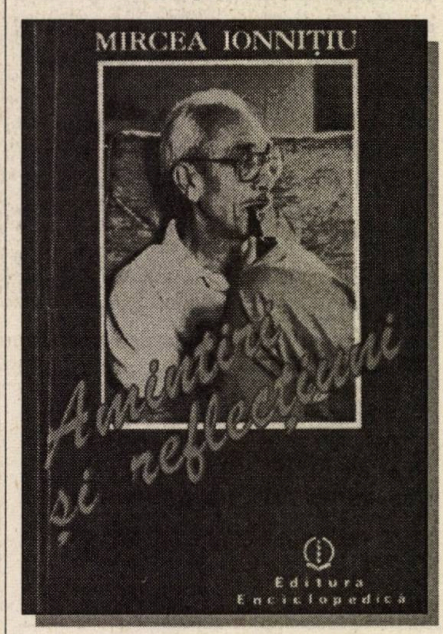

Martor și participant la evenimentele din România anilor 1944–1947: Mircea Ionnițiu, *Amintiri și reflecțiuni*, Ed. Enciclopedică, 1993, 219 p.

Șerbanii și colonelul Marinescu, cumnatul lui Mihăiescu. Se fac glume pe chestiunea numărului musafirilor, de 13. Rar am văzut mai multă bună dispoziție în jurul unei mese. Toți sunt fericiți că s-au întors din refugiu și și-au găsit intacte gospodăriile părăsite în voia soartei în timpul bombardamentelor. Sunt fericiți că s-a terminat un război alături de nemți, pe care ei nu l-au dorit, și că țara s-a reîntors la alianțele ei naturale. Toți se bucură de prăbușirea Antoneștilor, în special Giosanii, care au avut atât de mult de suferit de pe urma lor. Prietenul meu Ionescu Tudor, dacă regretă căderea nașului său, generalul Șteflea, în schimb are compensația că eu am ajuns „la putere" și că foarte curând voi intra în guvernul de civili. Sub noul regim, el are deja un post pe care nu-l visa, acel de director general al învățământului superior. Toți, în calitate de prieteni ai mei, se bucură de perspectiva mea de a intra în noul guvern. „Pleacă ai noștri, vin ai noștri", zice Șerban, în asentimentul tuturor celor prezenți. Se discută evenimentele de la 23 august și implicațiile lor, precum și chestiunea raporturilor cu Sovietele, singurul punct întunecat la orizont. Eu le dau asigurări că „în România, Sovietele nu-și vor permite manevrele din Polonia și că anglo–americanii au ei grijă să nu lase Europa Răsăriteană pe seama bolșevismului rusesc". Toți sunt optimiști în această privință, mai ales că Negrei, în expunerea lui foarte documentată, arată că Sovietele ies din acest război atât de slăbite „încât vor avea nevoie de sprijinul capitalului anglo-american pentru refacere, pentru o perioadă de cel puțin 20–30 de ani, timp în care ele nu-și pot permite nici un act care i-ar putea supăra pe anglo–americani". Giosanu, Șerban și colonelul Marinescu sunt cu totul de acord cu Negrei, adăugând și ei diferite argumente în favoarea tezei lui. Se subliniază apoi situația excepțională pe care și-a creat-o în țară partidul nostru, îndeosebi Maniu și colaboratorii lui apropiați, în urma evenimentelor de la 23 august. „Dacă s-ar face astăzi alegeri generale, zice Șerban, și pietrele ar vota cu Maniu, atât a devenit de populară figura acestui mare bărbat de stat". Toți cei prezenți sunt de acord în această privință. Musafirii au stat până la miezul nopții. Eu am vorbit puțin, mulțumindu-mă să ascult observațiile lor și nesfârșitele lor laude la adresa lui Maniu, la adresa mea și a partidului. Marinescu a ieșit la pensie. El și Giosanu vor să se înscrie imediat în partid. Șerban declară că el „se consideră național-țărănist" încă de când a părăsit Iașul și că „e fericit că are în mine un prieten atât de bun și de așa mare viitor".

Așteptare **chinuitoare**, speranțe **deșarte**

(1 – 12 septembrie 1944)

Armată de ocupație

Vineri, 1 septembrie 1944

Veşti importante pe ziua de azi. Guvernul român nu recunoaşte guvernele croat, italian al lui Mussolini şi cel slovac; cât despre cel de la Vichy, el a încetat de a mai exista după cucerirea acestei localităţi de trupele aliate. Trupele bulgare s-au retras deja din Grecia şi Iugoslavia. Rezistenţa germană a fost definitiv lichidată pe valea Buzăului şi în tot lungul Dunării, până la Ada–Kaleh. Un comunicat special arată că „după opt zile de lupte grele, misiunea dată armatei române de către guvernul Majestăţii Sale Regelui Mihai a fost îndeplinită; s-au făcut 50.000 de prizonieri, printre care 9 generali şi 650 de ofiţeri germani". Ziarele de azi publică declaraţiile făcute de Maniu presei cu privire la condiţiile în care se vor face noile înscrieri de membri în Partidul Naţional Ţărănesc. Comunicatul de azi al Statului Major anunţă lichidarea definitivă a rezistenţei germane din regiunea Brazi–Păuleşti–Ploieşti. Ziarele publică telegrama prin care Maniu felicită pe de Gaulle, ca şef al guvernului francez, instalat la Paris.

Însă veştile cele mai importante de azi sunt acelea referitoare la raporturile noastre cu trupele sovietice. Comandamentul Armatei Roşii publică un Apel adresat poporului român, în care precizează că „intrarea trupelor sovietice pe teritoriul României este determinată exclusiv de necesitatea de război şi că ele nu urmăresc nici o anexare de teritoriu sau vreo schimbare a orânduirii sociale existente; singurul scop este înfrângerea nemţilor".

Ceea ce mi se pare însă mai grav este atitudinea Comandamentului militar al trupelor sovietice din Capitală, care se comportă ca o armată de ocupaţie. Acest Comandament publică azi

În 30 şi 31 august 1944, în Capitală au avut loc ample manifestaţii populare prin care bucureştenii au salutat trecerea României de partea Naţiunilor Unite

Ordonanţa nr. 1, care începe cu cuvântul: „Ordon: **1)** Tuturor autorităţilor administrative să continue exercitarea funcţiunilor şi obligaţiilor lor; **2)** Tuturor proprietarilor de întreprinderi comerciale şi industriale să continue activitatea lor; **3)** Autorităţilor locale şi populaţiei civile să dea întregul ajutor necesar pentru funcţionarea normală a şcolilor, spitalelor etc.; **4)** Populaţia să preda Comandamentului militar tot ce posedă ca: arme, muniţiuni, material de război şi bunuri care au aparţinut organelor militare, precum şi aparatele de radio; **5)** Circulaţia pe străzi este permisă între orele 5 dim. şi 21 seara; **6)** Camuflajul luminii în timpul nopţii este obligatoriu". Această ordonanţă mi se pare mai mult decât scandaloasă Ea nu ţine seama că, la intrarea trupelor sovietice în Capitală, ea era complet curăţită de orice rezistenţă germană, cu multe zile înainte. Atribuţiile care şi le ia Comandamentul rus constituie un amestec grosolan în treburile noastre interne. Să sperăm că acest amestec va înceta odată cu semnarea armistiţiului.

Văd pe Maniu la ora 10. Găsesc la el pe Buzeşti şi pe Leucuţia. În cursul discuţiei, a sosit şi Titel Petrescu, iar pe la 10,30 şi Sănătescu. Toţi sunt furioşi pe Soviete pentru atitudinea lor jignitoare pentru guvernul nostru. Se fac diferite propuneri asupra modului cum trebuie reacţionat, printre care şi aceea a unui protest vehement adresat Moscovei şi anglo–americanilor. Buzeşti şi Titel Petrescu sunt cei mai indignaţi. Sănătescu nu ştie nici el bine cum e mai bine de procedat. Maniu îi lămureşte pe toţi ce trebuie făcut: „Din moment ce armistiţiul nu este semnat, Comandamentul trupelor sovietice se vede îndreptăţit să ia astfel de măsuri, zice Maniu; nu cred că e bine să adresăm un protest scris, care ar înrăutăţi de la început raporturile noastre cu Moscova; singurul lucru de făcut este ca domnul general Sănătescu, însoţit de domnul Niculescu–Buzeşti, să facă un demers verbal pe lângă Coman-

damentul trupelor ruseşti, în care să i se arate că astfel de ordonanţe sunt nepotrivite faţă de o ţară care este hotărâtă să lupte cu toată puterea ei în contra inamicului comun". Maniu propune ca textul aceste ordonanţe să fie imediat adus la cunoştinţa lui Ştirbei, la Moscova, şi a guvernelor englez şi american. Atât deocamdată. Sănătescu şi Buzeşti au plecat hotărâţi să facă acest demers. Titel Petrescu a mai rămas pentru a discuta cu noi chestiunea „comitetelor patriotice".

În şedinţa Consiliului de Miniştri de ieri, generalul Racoviţă a ridicat problema armelor pe care armata le-a pus la dispoziţia Comitetelor cetăţeneşti cu ocazia evenimentelor de la 23 august. El a cerut restituirea acestor arme, deoarece aceste comitete nu mai au nevoie de ele. Generalul Aldea, în calitatea lui de ministru de Interne, a susţinut propunerea lui Racoviţă, arătând că acest lucru e necesar şi pentru menţinerea ordinii publice, cu atât mai mult cu cât elementele comuniste din cadrul acestor comitete nu vor să le predea, căutând să-şi mărească stocul lor. De câteva zile, comuniştii nu mai numesc aceste comitete cu vechiul lor nume, de „cetăţeneşti", ci cu acel de „patriotice", urmărind astfel să creeze o confuzie, pentru a servi intereselor lor de partid.

Aflu astăzi de la Maniu şi de la Titel Petrescu că în şedinţa de ieri, secretarul general al Ministerului de Justiţie, Gh. Maurer, care a fost instalat în locul lui Pătraşcanu, plecat la Moscova, s-a opus categoric propunerii generalilor Racoviţă şi Aldea, susţinând că aceste comitete nu pot depune armele, deoarece ele vor urmări „cu forţa" îndeplinirea programului Blocului democratic, încheiat la 20 iunie. La acuzaţia lui Titel Petrescu, că aceste comitete, zise patriotice, sunt acum organizate de elemente comuniste, care urmăresc conducerea lor, Maurer i-a răspuns că „în aceste gărzi patriotice nu sunt numai comunişti", ci şi „elemente din alte partide sau chiar oameni fără de partid". Titel Petrescu a fost şi el de părere că aceste comitete trebuiesc dezarmate imediat şi s-a raliat propunerilor lui Racoviţă şi Aldea. El ne informează că adevăratul conducător al comuniştilor nu este Pătrăşcanu, ci Emil Bodnăraş, tot ofiţer în armata română, condamnat la moarte pentru spionaj în favoarea Sovietelor, scăpat din închisoare şi refugiat la Moscova, de unde a venit în vara lui 1943, paraşutat de un avion rusesc. Acesta e reprezentantul adevărat al Moscovei în ţara noastră şi care, până în noaptea lui 23 august, a trăit în Capitală sub numele de inginer Ceauşu. După Titel Petrescu, acesta şi cei câţiva muncitori eliberaţi din lagărul de la Târgu Jiu, ca Gh. Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica etc., sunt adevăraţii conducători ai mişcării comuniste de la noi, „instrumente oarbe ale Moscovei". Titel Petrescu e convins că Bodnăraş lucrează direct cu Moscova, folosind şi pe cei câţiva comunişti români care se află acolo, ca Luca, Ana Pauker etc. „Aceşti trădători de ţară nu vor reuşi însă să facă nimic, continuă Titel Petrescu, pentru că muncitorimea noastră vede în ei pe agenţii Sovietelor şi are oroare de tirania bolşevică; eu sper să organizez curând Partidul Socialist, în aşa fel încât să nu mai existe loc în stânga noastră pentru o mişcare comunistă; Moscova îşi face iluzii dacă speră în posibilitatea organizării unui partid comunist viabil la noi şi pierde banii degeaba". Maniu, Leucuţia şi cu mine am luat act cu plăcere de intenţiile lui Titel Petrescu, deşi ne îndoim mult de capacitatea lui de a-şi realiza planul.

După plecarea lui Titel Petrescu, discutăm măsurile care mai trebuiesc luate pentru grăbirea organizării partidului. Leucuţia felicită pe Maniu pentru ultimele lui declaraţii făcute presei, publicate în ziarele de azi şi în care el se exprimă „cu mult tact la adresa rolului jucat de Rege în evenimentele de la 23 august". El citeşte după ziarul „Universul" câteva pasaje: „Majestatea Sa Regele Mihai I, a declarat Maniu, şi-a inaugurat domnia de fapt printr-un gest regal care va fi început şi temei de veac nou în istoria românească". După ce s-a ocupat de nenorocirile care s-au abătut asupra ţării, în urma dictaturii lui Carol al II-lea, de care dictatură s-au folosit nemţii, Maniu a amintit din nou „de acei politicieni inconştienţi" care l-au ajutat pe fostul rege în instaurarea dictaturii sale. „În clipa din urmă însă, voinţa fermă a Regelui nostru a oprit cu un gest energic fatalitatea şi a dat curs nou istoriei. Ascultând voinţa naţiunii, voinţă concretizată în partidele care s-au grupat

Aici şi alături, **imagini de la o întrevedere a premierului Sănătescu** *(mai jos, al treilea din stânga)* **cu reprezentanţi ai trupelor sovietice din România**

în Blocul Democratic, a înfruntat opresiunea Germaniei, a sfărâmat tirania internă, ne-a redat libertatea şi ne-a aşezat iarăşi în alianţele noastre fireşti, de care nu ar fi trebuit să ne despărţim niciodată". După ce arată marile dificultăţi care trebuiau învinse pentru a scăpa de dictatura lui Antonescu şi de opresiunea germană, Maniu a continuat astfel declaraţiile sale: „Ziua de 23 august este o zi de biruinţă şi un izvor de propăşire naţională. Noi n-am voit ca opera săvârşită să fie a partidului nostru, ci bucuroşi am fi dorit ca ea să fie organizată chiar şi de cei mai înverşunaţi adversari ai noştri. Am rugat insistent pe Mareşalul Antonescu să realizeze el armistiţiul, dar n-a voit. Or, frontul român era spart şi nu mai era nici un moment de aşteptat. A trebuit să reacţionăm repede, astfel venea pe capul nostru dubla nenorocire. Maiestatea Sa Regele, tânăr, dar foarte înţelept, a arbitrat energic în această controversă dintre guvern şi naţiune şi a hotărât repede în favoarea tezei susţinută de naţiune. Hotărârea sa a fost binecuvântată de Dumnezeu, acţiunea a reuşit".

Cu toată oboseala trupului său, care de-abia se mai ţine pe picioare, Maniu dispune de o minte ageră şi de o pricepere politică cu totul excepţională pentru vârsta lui. În acest interviu, el a recunoscut desigur meritul Regelui în actul de la 23 august, când „a arbitrat între guvern şi naţiune", dar a ştiut totodată să scoată în evidenţă şi rolul hotărâtor al partidului nostru în dirijarea opiniei publice. L-am felicitat călduros pentru marele lui talent de a se descurca în lucruri atât de delicate, reuşind să spună adevărul, fără să supere nici pe Rege şi nici pe celelalte partide din Bloc, care, în realitate, n-au făcut mare lucru în actul de la 23 august, iar Partidul Comunist aproape nimic, tot greul în pregătirea acestui mare eveniment fiind susţinut numai de Maniu şi de partidul său. „Despre rolul modest jucat de liberalii lui Dinu Brătianu, a spus Maniu, şi de socialiştii lui Titel Petrescu în acest eveniment, toată ţara cunoaşte adevărul; noi trebuie să fim însă foarte prudenţi când vorbim de rolul Regelui, pentru că el e foarte susceptibil şi apoi nu trebuie să dăm nici un prilej linguşitorilor din jurul său pentru a face intrigi în contra noastră". Desigur, Maniu are o perfectă dreptate, căci camarilele din jurul unui suveran pot face mare rău ţării prin intrigile ei.

După–masă, stau acasă şi lucrez. Citesc presa, ascult radio şi ţin la zi *Jurnalul*. Faptul interesant pe ziua de azi este mesajul adresat de Churchill naţiunii polone pentru lupta eroică pe care o duce pentru eliberarea Varşoviei de sub dominaţia Germaniei hitleriste. În mesajul său, Churchill are cuvinte de laudă la adresa guvernului polonez refugiat la Londra şi recunoaşte public meritele generalului Sikorsky şi ale lui Mikolajczyk. El nu pomeneşte nimic în schimb de guvernul prosovietic de la Lublin. Churchill se arată foarte optimist în ce priveşte „renaşterea Poloniei" la sfârşitul acestui război. Aviz rusilor, dacă îşi imaginează că vor putea înfeuda Polonia politicii imperialiste a Moscovei. Subliniez acest lucru pentru că avizul lui Churchill ne priveşte şi pe noi, în privinţa relaţiilor de viitor cu Sovietele.

Trupele aliate din Italia au trecut de ieri frontiera franceză, făcând joncţiunea cu cele din Franţa. Finlanda a început de câteva zile tratative de pace cu Sovietele, la Stockholm. În Balcani, rusii avansează spre Sofia, iar partizanii din Iugoslavia luptă în împrejurimile Belgradului şi zădărnicesc retragerea trupelor germane spre Ungaria. Trupele noastre şi cele ruseşti avansează mereu în Transilvania.

Un mare naiv

Sâmbătă, 2 septembrie 1944

Dimineaţă la 7, soseşte fratele meu, Mircea, care a comandat o baterie antiaeriană timp de 5 luni, în portul Constanţa, ca ofiţer de rezervă; are o permisie de trei zile, după care pleacă cu unitatea lui în Transilvania. Povesteşte lucruri impresionante despre luptele din portul Constanţa în timpul acestor cinci luni şi despre dezastrul la care a asistat privitor la retragerea pe Mare a celor câteva unităţi scăpate din Crimeea. O mare parte din trupele noastre s-au înecat, fiind bombardate în timpul retragerii de aviaţia sovietică. Bietul Mircea e obosit la culme, aproape nu mai aude de zgomotul bombardamentelor din timpul acestor cinci luni şi arată ca un sălbatec, netuns, nebărbierit, îmbrăcat în haine de soldat peticite; doar gradele de pe umăr mai arată că este locotenent. Se spală,

face o baie, ia o cafea și se culcă, mort de oboseală.

La ora prânzului, ne trezim și cu Fănică. El a plecat din Ghidigeni, la 20 august, spre București, însă vagonul cu soția, copilul Decebal și socrul și soacra lui n-a ajuns nici acum în București. Fănică a lăsat vagonul la Râmnicu Sărat, iar el s-a dus în județul Ialomița, unde este evacuat dispensarul său. S-a interesat prin telefon să afle unde se află vagonul cu familia lui și n-a putut da peste el. Povestește și el lucruri îngrozitoare referitoare la tragedia refugiaților din Moldova, care și-au părăsit gospodăriile, luând cu el doar câteva geamantane, iar cei de la țară ce-au putut încărca într-o căruță. După dejun, Fănică pleacă însoțit de Mircea să-și caute o locuință pentru instalarea familiei lui, după care el se va întoarce în Ialomița, la postul său. Nu știm nimic despre tata și despre Ghiță, care probabil au fost evacuați din Bogdănești undeva în județul Botoșani. Cine și-ar fi putut închipui că satul nostru să se afle în zona de lupte?

La 5, mă duc la Maniu. Găsesc pe Leucuția și pe Solomon. Aflu de la Maniu că Sănătescu și cu Buzești n-au reușit să vadă nici azi până la prânz pe

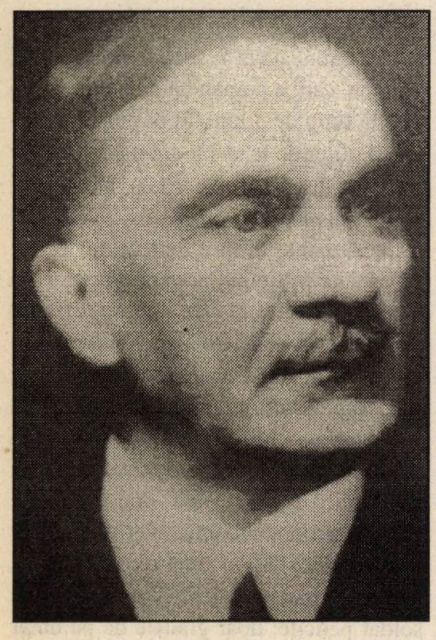

Iuliu Maniu

comandantul trupelor rusești din Capitală, întrucât el lipsește, fiind plecat să inspecteze trupele care avansează pe Valea Prahovei spre Brașov. E de văzut dacă faptul acesta e adevărat. Maniu e îngrijorat că nu are încă nici o știre de la delegații noștri de la Moscova. Probabil rușii nici nu-i lasă să telefoneze. Halal aliați! Buzești n-a reușit nici el să se pună în legătură cu Știrbei.

Pe la 6, a venit Titel Petrescu. El propune ca pe ziua de 6 septembrie, când se împlinesc două săptămâni de la evenimentele de la 23 august, partidele din Blocul Democratic că țină o mare întrunire la Arenele Romane, la care să ia cuvântul șefii celor patru partide. Maniu e de părere că e prea puțin timp până la 6 septembrie pentru pregătirea acestei întruniri, mai ales că nu știm dacă până atunci va fi semnat armistițiul la Moscova. Titel Petrescu crede că ea se poate ține chiar dacă el nu va fi semnat până atunci. Argumentul lui principal este că „întrunirea grandioasă" care va avea loc „va dovedi cât este de slab Partidul Comunist pentru a vedea și rușii că nu pot pune nici o bază pe el". „Totodată, continuă el, vor vedea și muncitorii slăbiciunea acestei mișcări, ca să nu se lase tentați de propaganda comunistă". În realitate, Titel Petrescu urmărește ca, la adăpostul popularității partidului nostru, el să-și poată organiza partidul său, atrăgând o cât mai mare masă de muncitori, în special dintre cei care par dezorientați de propaganda bolșevică. Maniu l-a sfătuit să mai aștepte cu această întrunire până după semnarea armistițiului. Titel Petrescu, fiind sigur că noi vom accepta această întrunire, a și anunțat-o în ziarele de azi. Maniu l-a întrebat dacă și comuniștii sunt de acord cu această întrunire. „Cum să fie de acord, a răspuns el, cu o manifestație publică, destinată să dovedească lumii întregi lipsa lor de popularitate; întrunirea convocată în numele Blocului Democratic îi va sili și pe ei să participe pentru a-și da seama că nu reprezintă nimic în masele muncitoare". „Lucrul acesta, atât de clar, i-a răspuns Maniu, va fi scos în evidență și după semnarea armistițiului". Titel Petrescu ne-a spus că de câteva zile partidul său este „asaltat" de un mare număr de muncitori și, mai ales, de intelectuali, care cer insistent să se înscrie în el. I-am răspuns eu în locul lui Maniu, prevenindu-l să fie atent și să nu se trezească cu o serie de intelectuali oportuniști și compromiși cu regimurile de dictatură, care caută acum un refugiu ca să scape de procesul răspunderilor. Titel Petrescu e sigur că-i va tria foarte serios pe toți acești candidați. Personal mă îndoiesc, căci este un mare naiv, care se lasă îmbătat ușor de aparențe.

Seara, rămân acasă. Scriu la ***Jurnal*** și ascult radio. Fănică a găsit în fine o locuință în cartierul Rahova, de două camere și bucătărie, în strada Bârlea. S-a interesat în Gara de Nord despre soarta vagonului cu familia lui și n-a obținut nici o lămurire. El pleacă mâine dimineață la serviciul său, lăsând în seama mea să mă ocup de familia lui de îndată ce va sosi. I. Lugosianu publică un articol în ziarul „Universul" despre politica externă a lui Titulescu și se ocupă în special de eforturile lui de a ajunge în 1936 la un pact de înțelegere cu Sovietele. Articolul e plin de lacune și inexactități. În ***Jurnalul*** meu din vara lui 1936, e foarte bine lămurită această epocă.

De-abia azi, Radio Moscova anunță știrea că la București s-a făcut un guvern al Blocului Democratic, care a decis ca armata română să lupte alături de aliați pentru respingerea nemților din țară. Tot azi, Buzești a făcut declarații presei, precizând că armata noastră va lupta alături de cea sovietică pentru respingerea nemților din Transilvania și că, odată acest obiectiv realizat, „trupele rusești vor evacua România". Cred că-și face mari iluzii asupra acestui punct. Într-o altă emisiune a Radioului Moscova, tot azi, se spune că „ocuparea Capitalei României de către Armata Roșie a asigurat completa liniște și securitate a țării". Dar ceea ce este și mai interesant și, totodată, neliniștitor, este pasajul din această emisiune a Radioului Moscova privitoare la pedepsirea celor vinovați de

abateri grave în timpul regimurilor de dictatură. „Guvernul român, zice Radio Moscova, a pus în studiu chestiunea sancționării acelor care au săvârșit crime și delicte sub regimurile de dictatură și a celor care au nesocotit drepturile fundamentale ale națiunii și cetățenilor". În fond, aceasta este punctul de vedere al partidului nostru, însă faptul că și Moscova vorbește în acest sens, mă tem ca ea să nu-și rezerve un drept de a se amesteca în treburile noastre interne. Comunicatele Moscovei continuă să publice știri despre „eliberarea" orașelor românești, ceea ce reprezintă un neadevăr jignitor, cel puțin pentru orașele din Muntenia, care au fost eliberate numai de trupele noastre, începând cu Buzăul, Ploieștii și Capitala.

Planurile lui „Guță Mincioună"

Duminică, 3 septembrie 1944

La 9 dimineața, mă cheamă Maniu să mă roage să renunț la numirea lui Romulus Demetrescu ca secretar general al Ministerului Învățământului, întrucât ieri după–masă a trecut pe la el Dinu Brătianu, care i-a cerut să nu fie înlocuit Miron Niculescu din acest post, întrucât face parte din tineretul liberal al Capitalei și ocupă un post de redactor la ziarul partidului, „Viitorul". Maniu îmi spune că Dinu Brătianu i s-a plâns că eu i-am impus lui Boițeanu să numească în fruntea tuturor direcțiilor din minister numai țărăniști. Maniu m-a rugat să trec pe la Dinu Brătianu și să-i explic că informația lui nu este exactă. De la Maniu, m-am dus la Boițeanu, pe care l-am găsit în ședință cu noii directori. Am așteptat puțin, după care am trecut cu Boițeanu în cabinetul său. I-am explicat pentru ce sunt nevoit să renunț la numirea lui R. Demetrescu și să fac plăcere domnului Dinu Brătianu. „M-ai scos și pe mine dintr-o încurcătură, întrucât nu voiam să-l supăr pe Brătianu, zice ministrul [...]". Ne-am înțeles să-i prezint în câteva zile lista rectorilor și decanilor din învățământul nostru superior. În ultimele zile, s-a prezentat o grea problemă pentru guvern, aceea a funcționarilor publici și a membrilor corpului didactic din regiunile evacuate, care, în majoritatea lor, nu vor să se mai întoarcă la posturile lor, căutând să fie numiți în restul țării. Nu mai vorbesc de Capitală, unde situația e și mai grea din acest punct de vedere. Lucru și mai grav, rușii nu permit încă reîntoarcerea aparatului nostru administrativ în Moldova și Bucovina, sub pretext că toate căile de comunicație, căi ferate și șosele sunt ocupate cu transporturile militare, trupe și aprovizionare, atât pentru armata care luptă în Transilvania, cât și pentru cea din Balcani. Guvernul a luat decizia de a bloca orice numiri ale funcționarilor și membrilor corpului didactic care se află refugiați, obligându-i să se reîntoarcă la posturile lor, de îndată ce va fi posibil. Antonescu a făcut și această imensă greșeală, cu toată opoziția partidului nostru și a celui liberal, de a evacua administrația și cercurile de recrutare din Bucovina, Basarabia și Moldova. El nu s-a gândit că populația rămasă pe loc își va improviza ea o nouă administrație pentru a nu trăi în anarhie. În nebuneala sa, Antonescu spera probabil că această evacuare nu va fi de durată și că va fi ajutat de nemți pentru respingerea rușilor din aceste regiuni.

În ședința de azi cu directorii, Boițeanu le-a atras atenția asupra deciziei guvernului de a nu se face nici o numire de funcționari refugiați până la noi dispoziții. „Toți profesorii universitari din țară, zice Boițeanu, vor acum să fie numiți în Capitală, mulțumindu-se și cu posturi inferioare". El speră să scape curând de povara acestui minister, fiind convins că, după semnarea armistițiului, se va forma un guvern al partidelor din Bloc.

După el am plecat la Dinu Brătianu, unde am găsit pe dr-ul Anghelescu și pe V. Sassu. Le-am dat explicațiile necesare în legătură cu numirile de la Ministerul Învățământului, precizându-le că în afară de Bantaș, la direcția învățământului primar, și a lui Ionescu Tudor, la cel superior, unde cunoaște problemele ca unul care a mai ocupat și în trecut acest post, național-țărăniști, ceilalți doi, Halunga și R. Demetrescu, sunt foști iorghiști, dar care nu mai fac politică. În rezumat, în direcțiile principale sunt doi național–țărăniști, un liberal, ca secretar general, și un comunist, Cristea, la Direcția învățământului profesional, și un independent la cel secundar. Dr-ul Anghelescu găsește foarte bune aceste numiri. Dinu Brătianu se declară mulțumit.

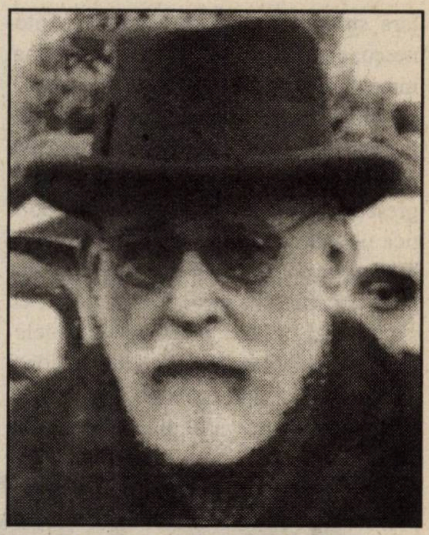

Constantin (Dinu) Brătianu

Discutăm apoi situația politică. Sassu mă întreabă ce este cu marea întrunire de la Arenele Romane despre care vorbesc deja ziarele. Îi explic poziția partidului nostru față de această întrunire, povestindu-le discuția cu Titel Petrescu și motivele acestuia în favoarea întrunirii. Dinu Brătianu se declară de acord cu răspunsul lui Maniu, că întrunirea se poate face însă numai după încheierea armistițiului.

Constat și de data aceasta o identitate completă de păreri între liberali și partidul nostru pe toate chestiunile la ordinea zilei. Reproduc conversația cu acești fruntași liberali, așa cum s-a desfășurat.

Dinu Brătianu: „Am pentru domnul Maniu o mare admirație și recunosc că partidul meu, dacă a putut supraviețui gravelor împrejurări prin care a trecut

țara sub dictaturile lui Carol și Antonescu, acest lucru s-a datorat în cea mai mare parte imensului prestigiu de care se bucură domnul Maniu; fără el, nu știu dacă ar mai fi rămas în jurul meu cea mai mare parte a cadrelor mele de partid; greșelile lui Gheorghe (Brătianu) și politica oportunistă și nefastă a secăturii de Tătărescu ar fi dus la distrugerea completă a partidului meu; pentru viitor, eu sunt hotărât să duc o politică de înțelegere și colaborare cu Partidul Național Țărănesc, căci sunt convins că ne așteaptă vremuri foarte grele din cauza Sovietelor; ceea ce fac ele în Polonia, tare mă tem că se vor repeta și cu noi. Vorbind ieri cu Gheorghe (Brătianu) și sfătuindu-l să plece în Elveția până la limpezirea situației, am aflat de la el un lucru care mă neliniștește foarte mult în privința relațiilor noastre cu Sovietele; Gheorghe mi-a răspuns că el are „asigurări" din partea lui Ralea și a lui Pătrășcanu că nu i se va întâmpla nimic, întrucât „Blocul partidelor de stânga, din care face parte și secătura de Tătărescu, va juca un rol important în viitorul apropiat; curajul acestor domni sunt convins că e determinat de anumite asigurări din partea Moscovei".

Armata Roșie stârnește, deocamdată, curiozitatea românilor (august 1944)

Dr-ul Anghelescu: „Ai perfectă dreptate, domnule Brătianu, că și eu am auzit că [...] Guță se laudă în cercul lui de prieteni că foarte curând el va fi chemat să joace un mare rol alături de comuniști, socialiști și ceilalți asociați ai acestora și că dumneata și Maniu nu inspirați suficientă încredere Moscovei; el se arată dispus să se împace cu Gh. Brătianu pentru salvarea Partidului Liberal, cu condiția ca dumneata să te retragi de la șefie; Guță afirmă peste tot că Maniu și partidul său sunt văzuți cu ochi răi de Moscova și că vor fi distruși de Blocul stângii, lucru de care Partidul Liberal n-are decât de câștigat".

V. Sassu: „Nu mai mult decât ieri după–masă, au trecut pe la mine Bentoiu și Bejan, care mi-au spus exact aceleași lucruri despre planurile de viitor ale lui Guță Minciună și ale așa-zisului Bloc al stângii; de aceea, eu sunt de părere ca dumneata, domnule Brătianu, să te înțelegi cât mai repede cu Maniu pentru a anunța alegeri generale imediat ce se va încheia armistițiul; cu această ocazie, țara va lichida prin vot toate aceste ciuperci și Moscova va înțelege la timp că nu se poate compromite cu astfel de faliți politici".

Eu le-am răspuns că și Partidul Național Țărănesc, cu Maniu în frunte, suntem hotărâți să colaborăm în viitor cu Partidul Liberal, pentru salvarea ordinii sociale în interior și a suveranității țării față de amenințarea imperialismului rusesc. „Alegerile generale rapide și procesul răspunderilor pentru toți cei răspunzători de dezastrul țării, am continuat eu, sunt singurele mijloace prin care vom înlătura gunoaiele vieții noastre publice și vom asigura națiunea contra oricărui amestec rusesc în treburile ei interne". Toți acești trei fruntași liberali s-au declarat de acord cu argumentarea mea.

După–masă la 6, trec pe la Maniu. Îl pun în curent cu discuția cu liberalii de azi dimineață și cu înțelegerea perfectă dintre noi și ei pe chestiunile politice la ordinea zilei. Discutăm amândoi chestiunea lui Gheorghe Brătianu. Maniu regretă sincer că omul acesta [...] și-a creat o situație politică extrem de grea, care-l pune în imposibilitate de a mai ocupa funcțiunea de președinte al Partidului Liberal, după retragerea lui Dinu Brătianu. Personal nu regret, căci este [...] cu totul impropriu pentru șefia unui partid de guvernământ. Maniu l-a susținut numai pentru a-l opune secăturii de Tătărescu și a nu lăsa ca Partidul Liberal să ajungă sub conducerea acestui ticălos. Acum, situația s-a schimbat pentru că Tătărescu va fi lichidat odată cu alegerile și cu procesul răspunderilor. Maniu crede că dacă Dinu Brătianu o mai poate duce un an, doi la șefia Partidului Liberal, s-ar putea să-i urmeze ca succesor un nepot, băiat al lui Vintilă Brătianu, care se numește tot Vintilă. Maniu l-a cunoscut personal și are păreri foarte bune despre el; pare inteligent, vioi și cu temperament politic; are 22 de ani și face parte din tineretul liberal.

Aflu de la Maniu că, în fine, Sănătescu și Buzești au văzut pe comandantul trupelor rusești din Capitală și că s-au înțeles definitiv ca pe viitor să nu se mai amestece în treburile Capitalei, dând ordonanțe. Buzești crede că acesta e rezultatul demersurilor făcute de anglo–americani la Moscova. Azi la prânz, Buzești a putut intra în contact cu Știrbei, care i-a comunicat de la Moscova că speră să încheie armistițiul în două, trei zile și că întârzierea se datorează faptului că textul armistițiului este negociat mai întâi de ruși cu anglo–americanii și numai după aceea va fi adus la cunoștința delegației românești. Fiind vorba de o conversație telefonică, desigur Știrbei n-a putut spune mai mult, ea fiind controlată de ruși.

Seara, avem musafiri pe Spiridoni și toată familia lor, revenită în Capitală, Ispașii, Georgeștii și Petreștii. Au mai venit și Tănăseștii, sosiți și ei din refugiu de două zile. Le satisfac tuturor curiozitatea de a ști cum s-au desfășurat evenimentele de la 23 august și cum

evoluează raporturile noastre cu rușii în momentul de față. Le explic pentru ce s-a format guvernul de militari, care face loc unui guvern civil de îndată ce se va semna armistițiul și preocupările noastre de viitor. Toți se tem de amestecul rușilor în treburile noastre interne. Caut să-i asigur că ceea ce fac ei în prezent în Polonia nu se va repeta și cu țara noastră, unde comuniștii sunt ca și inexistenți, iar ceilalți politicieni care ar fi dispuși să joace cartea lor, ca Tătărescu, Ralea etc., vor fi judecați și lichidați din punct de vedere politic, ca unii care au fost stâlpii dictaturii lui Carol. Asigurările mele îi liniștesc pe toți. Ei pleacă de la mine veseli și optimiști. După plecarea musafirilor, ascult posturile de radio străine.

Aliații au pătruns în Germania în mai multe puncte, prin Belgia și Luxemburg, în timp ce rușii avansează în Prusia. Lupta pentru eliberarea Varșoviei este pe sfârșite. Trupele rusești avansează în Bulgaria, unde guvernul Bagrianov a demisionat. Trupele noastre și cele rusești avansează în Transilvania, în regiunea secuiască. Presa engleză și americană continuă să scoată în evidență importanța rolului jucat de țara noastră în doborârea hitlerismului. În Extremul Orient, japonezii cunosc zile negre și așteaptă cu groază dezlănțuirea marii ofensive americane, de îndată ce va fi doborâtă Germania hitleristă.

Supărările lui Maniu

Luni, 4 septembrie 1944

În cursul nopții, a sosit Fănică. E disperat că nici azi nu știe nimic despre familia lui, care rătăcește într-un vagon de cale ferată de peste 2 săptămâni.

La 7,30 dimineața, primim un telefon de la socrul lui Fănică. Au sosit de un sfert de oră cu vagonul în Gara Filaret. Mă duc imediat cu mașina mea și cu Fănică să-i aducem familia la noi, până se vor putea instala la locuința lor din strada Bârlea. Îi găsim bine. Au rătăcit două săptămâni prin gările Râmnicu Sărat, Buzău, Brăila și iarăși Buzău, Ploiești până ce vagonul a putut fi atașat la un tren militar, sosit în Gara Filaret. Coca, mama ei și copilul Decebal au venit acasă la noi să se spele și să se odihnească; Fănică împreună cu socrul său au rămas să transporte bagajul la noua lor locuință și să vie apoi și ei să luăm dejunul împreună. Coca ne povestește odiseea lor cu vagonul prin gări și tot ce au văzut în drumul lor în legătură cu retragerea trupelor noastre din Moldova și cu înaintarea celor rusești spre Ploiești și Valea Prahovei. Peregrinarea lor a durat 15 zile. La ora unu, au venit și Fănică și socrul său, care, deși are aproape 80 de ani, e foarte vioi și activ. Pe la 4, au plecat cu toții la locuința lor, cu mașina mea, iar pe la 5, m-am dus și eu cu Milica să vedem cum s-au instalat. La 6,30, eu m-am oprit la Maniu, iar Milica s-a reîntors acasă. Găsesc la Maniu pe Leucuția și pe Solomon, discutând chestiuni de organizare a partidului în regiunile eliberate din Ardealul de Nord. În ce privește organizațiile din Vechiul Regat, Bucovina și Dobrogea, eu am fixat deja două consfătuiri cu șefii noștri de organizație, vineri, 8 septembrie, cu cei din Muntenia, iar sâmbătă, 9 septembrie, cu ceilalți, dimineață la ora 9, la Clubul din Clemenceau.

Maniu e supărat pe Mihalache, pe Popovici și pe Lupu, care nu vin încă în București, lăsând tot greul pe el, pe mine și pe Ghiță Pop. Discutăm apoi chestiunea declarațiilor făcute de Maniu presei engleze și publicate azi de ziarele noastre. Solomon și Leucuția se arată îngrijorați de aceste declarații care pot provoca neplăceri fie în raporturile cu Regele Mihai, fie cu Sovietele. În declarațiile sale, Maniu a atacat din nou dictaturile lui Carol și Antonescu, pe care-i face răspunzători, personal, de intrarea noastră în război în contra voinței națiunii. El a mai precizat totodată că partidul nostru, după ce n-a putut împiedica pe Antonescu să declare război Sovietelor, i-a cerut să se oprească cel puțin la Nistru, odată eliberate Basarabia și Bucovina de Nord. Leucuția și Solomon se tem ca adversarii noștri din jurul Regelui să nu folosească atacurile în contra lui Carol drept mijloc de a ni-l îndepărta pe Mihai, făcându-ni-l adversar. Ei se tem ca Sovietele să nu folosească aceste declarații în contra partidului nostru. Maniu le-a răspuns că „sunt adevăruri care trebuiesc spuse, indiferent riscurile de a supăra pe unii sau pe alții". „Cu Regele Mihai, a continuat Maniu, eu am lămurit de mai multe ori poziția partidului nostru față de el și de dictatura nenorocită a tatălui său; de altfel, și el știe foarte bine că dacă tatăl său n-ar fi fost înlăturat de la tron de Antonescu, care avea consimțământul meu și al lui

Miting în București la sosirea Armatei Roșii (30 august 1944)

Brătianu pentru aceasta, el n-ar fi fost azi pe tron; eu cred că atât el, cât și mama lui, Elena, îmi datorează recunoștință pentru lupta care am dus-o în contra dictaturii lui Carol și a camarilei sale, în cap cu Lupeasca; cât despre Soviete, eu anume am ținut să precizez că poporul român nu poate uita drepturile noastre sfinte asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord; lucrul acesta trebuie să-l știe și Sovietele, ca și aliații noștri anglo–americani; guvernul nostru de militari, dacă semnează acum armistițiul pe baza situației militare de astăzi, nu însemnează că poporul nostru renunță la dreptul său asupra acestor teritorii românești de când lumea; de altfel, de îndată ce se va forma guvernul celor patru partide din Bloc, eu voi relua discuțiile cu Sovietele cu privire la aceste provincii, de unde au rămas ele, din vara lui 1936, de pe timpul lui Titulescu; eu îmi rezerv dreptul să le întreb cum, în vara acelui an, Moscova era dispusă să recunoască drepturile noastre asupra acestor provincii românești, dacă nu mergeam cu nemții, iar azi, după opt ani, noi am pierdut acest drept; atunci erau românești și Sovietele recunoșteau acest lucru, iar astăzi nu mai avem drept asupra lor, pentru că doi dictatori, Carol și Antonescu, au făcut o politică externă greșită, pentru care țara i-a pedepsit, înlăturându-i cu forța de la conducerea ei? Partidul nostru nu și-a schimbat politica externă din 1936 până azi și înainte de 1936, ca și de atunci încoace, partidul nostru a urmărit, în mod constant, o politică de bună înțelegere cu Sovietele și cu aliații noștri occidentali, Franța și Anglia; poporul român nu poate fi făcut răspunzător de greșelile a doi dictatori pe care i-a pedepsit atunci când a putut; el își păstrează nealterat dreptul său să revendice orice teritoriu locuit de români și care a aparținut statului nostru; desigur, Sovietele se vor supăra pe noi pentru declarațiile mele de azi, însă eu nu puteam face altfel, dat fiind faptul că asupra partidului nostru cade răspunderea morală și politică de a veghea la apărarea intereselor țării, ca unul ce este cel mai puternic". Eu i-am dat dreptate, spunându-i că a făcut foarte bine precizând atitudinea noastră atât în ce privește regimurile de dictatură, care ne-au dus la dezastrul prăbușirii frontierelor, cât și față de Soviete, care trebuie să știe că poporul român nu poate renunța la Basarabia și Bucovina de Nord. Nici o știre de la Moscova.

Regele Mihai I alături de g-ralul C.V.R. Schuyler *(dreapta)*, reprezentant al SUA în Comisia Aliată de Control, în perioada noiembrie 1944–iunie 1947

Seara, scriu la ***Jurnal*** și ascult posturile de radio. Dezastrul armatelor germane de pe diferitele fronturi crează impresia că prăbușirea rezistenței germane se poate produce în orice moment. Trupele româno-sovietice avansează în Ardealul ocupat de Ungaria. Rușii se apropie de Sofia.

Oportunism nerușinat

Marți, 5 septembrie 1944

La 9 dimineața, trec pe la Boițeanu și-i dau lista decanilor și rectorilor pentru Universitățile din București, Iași și Sibiu (Cluj). La București, am indicat pe profesorul Lupu, la Iași, pe Myller, profesor de matematici, iar la Sibiu (Cluj), pe Emil Hațieganu. La ora 11, văd la Universitate pe Hulubei și pe Grigore Popa. Ei găsesc foarte bune recomandările mele pentru rectori și decani. Popa e decan la Medicină. Hulubei nu este încă hotărât dacă să plece în Elveția sau să rămână în țară, unde se teme să nu aibă neplăceri din partea rușilor. Se arată dispus să se înscrie în Partidul Național Țărănesc, „dacă îl asigurăm că nu va avea neplăceri". I-am spus că „asigurări" nu dăm și că în cazul său trebuie să vorbesc cu Maniu.

Când coboram de la Rectorat, am întâlnit pe Bazil Munteanu, care urca la Hulubei. El s-a întors din drum și m-a condus până la tramvai. Îmi spune că voia să mă vadă și că se ducea la Hulubei să se înțeleagă cu el pentru înscrierea lor în Partidul Național Țărănesc. Îmi spune că Ralea i-a cerut atât lui, cât și lui Hulubei să se înscrie în partidul său, garantându-le că nu vor avea „absolut nici o neplăcere pentru acțiunea lor politică din trecut". Bazil Munteanu îl socotește însă pe Ralea „un om neserios în politică și încărcat și el cu grele răspunderi din trecut". „Eu am fost totdeauna de acord cu programul partidului vostru, îmi spune el, și am avut tot timpul cea mai mare admirație pentru Maniu, singurul om politic adevărat al vremurilor noastre". I-am dat și lui același răspuns ca și lui Hulubei. A rămas să mai vorbim. Aceștia sunt, în cea mai mare parte, intelectualii noștri. După ce s-au bălăcit

în toate partidele şi au profitat fără ruşine de ele, azi umblă cu nasul în vânt să se pună bine cu acei care deţin puterea, ca să-şi poată menţine privilegiile şi să fie la adăpost de orice neplăceri pentru oportunismul lor nerușinat din trecut. Pe aceşti oameni eu nu numai că nu i-aş primi în partid, dar i-aş sancţiona exemplar, scoţându-i şi din învăţământ, ca oameni nedemni pentru rolul lor de educatori ai tineretului. Tare mă tem că nici partidul nostru nu va fi în stare să ţină piept acestui val de oportunişti.

La ora 12,30, la Aurel Dobrescu, la dejun. Sunt prezenţi: Maniu, Negrei, Leucuţia, Ilie Lazăr, T. Roxin, Cezar Simionescu, R. Geroceanu, Anton Crihan şi Sauciuc–Săveanu. Se discută situaţia externă şi apoi probleme în legătură cu organizarea partidului în vederea alegerilor generale. Toţi suntem de acord că aceste alegeri trebuie făcute cât mai repede cu putinţă pentru a lămuri de la început raportul de forţe dintre partidele din Bloc. Cezar Simionescu şi Geroceanu, care au relaţii strânse cu diferiţi fruntaşi comunişti, spun că aceştia nu sunt deloc încântaţi de perspectiva unor alegeri apropiate şi că ei susţin că ele trebuie amânate până după semnarea păcii. „E natural să fie în contra acestor alegeri, zice Aurel Dobrescu, pentru că ştiu că astăzi Partidul Comunist n-ar putea întruni cele 2% din voturi pentru a avea drept la patru mandate". Toţi cei prezenţi sunt de aceeaşi părere şi de aceea noi avem tot interesul să facem aceste alegeri repede, nu atât pentru a reduce puterea Partidului Comunist la realitate, ci mai mult, pentru a demonstra rușilor slăbiciunea lui, ca să renunţe de a se folosi de el pentru tulburarea apelor în ţara noastră. După expunerea lui Negrei, referitor la situaţia militară de pe diferitele fronturi, eu am vorbit de situaţia politică, insistând mai mult asupra relaţiilor dintre anglo–americani şi Soviete. Faptul că Anglia continuă să susţină cu energie guvernul legal polonez de la Londra înseamnă că aliaţii occidentali se opun planurilor

fototeca INST

Militanţi şi simpatizanţi ai partidului comunist ieşiţi în întâmpinarea trupelor sovietice sosite în Bucureşti (30 august 1944)

ruseşti asupra Poloniei. În acelaşi timp, atitudinea presei engleze şi americane faţă de intrarea noastră în război alături de aliaţi constituie încă o dovadă că anglo–americanii nu sunt dispuşi să lase mână liberă Sovietelor în Europa Centrală. Probabil că în momentul de faţă ambasadorii anglo–americani de la Moscova duc o luptă destul de grea cu guvernul sovietic în privinţa condiţiilor armistiţiului. Aprobând în întregime argumentarea mea, Maniu a precizat că noi trebuie să executăm corect condiţiile armistiţiului, oricât de grele ar fi ele, pentru a nu da rușilor nici un motiv de supărare, dar în acelaşi timp noi trebuie să ţinem un contact strâns cu anglo–americanii, singurii capabili să ne apere la nevoie în contra oricărui amestec al Sovietelor în treburile noastre interne.

Ilie Lazăr, Leucuţia şi Cezar Simionescu au ridicat, la sfârşitul mesei, problema înscrierilor în partid de noi membri şi în special a foştilor naţional–ţărănişti, care au sprijinit regimurile de dictatură şi acum vor să revie în partid. Lazăr şi Simionescu sunt de părere că circulara de la 1 septembrie este nepotrivită asupra acestui punct, întrucât ea dă loc la interpretări diferite, care ar putea fi exploatate de cei vinovaţi pentru a-şi reocupa vechile situaţii în organizaţiile de partid. Ei propun modificarea acestui punct din circulară în sensul că toţi acei care au ocupat situaţii politice sub regimurile de dictatură şi au fost eliminaţi din partid să nu mai fie reprimiţi sub nici un motiv. „Dacă primim pe legionari şi eventual şi pe alţi membri care au militat pe vremuri în alte partide, le-a răspuns Maniu, noi nu putem închide uşile partidului foştilor membri, dacă aceştia acceptă condiţiile din circulară". Maniu a acceptat propunerea mea ca şefii de organizaţii din nordul Bucovinei şi din Basarabia să continue activitatea lor în organizaţiile din sudul Bucovinei şi din Moldova, de-a lungul Prutului. Ei vor ţine apoi un contact strâns cu membrii partidului nostru refugiaţi din aceste regiuni ocupate de ruşi. Sauciuc–Săveanu şi Crihan au acceptat cu entuziasm propunerea mea.

Aseară, pe la 8, a sosit Neculai de la Timişoara, unde fusese încadrat ca refugiat din nordul Bucovinei. Voi vedea mâine pe Aldea, pentru a-l ruga să-l încadreze în Capitală. Ascult radio şi scriu la *Jurnal*.

Judecată la partid

Miercuri, 6 septembrie 1944

Văd la 9 dimineața pe generalul Aldea. Îi explic situația lui Neculai care, fiind refugiat din județul Cernăuți, unde nu se mai poate întoarce, poate fi încadrat oriunde în Vechiul Regat, la un post vacant de pretor. Aldea a aprobat să-l încadreze în Ministerul de Interne, la Direcția personalului, cu însărcinarea de a pune la punct arhiva din județele Storojineț și Cernăuți. Aldea a chemat pe secretarul general, Gh. Glod, fostul meu coleg de la Iași și de la Paris, care ocupă acest post prin delegație, el fiind funcționar de carieră la Direcția închisorilor. Am avut impresia că nu i-a plăcut numirea lui Neculai, căci i-a spus lui Aldea că la Direcția personalului nu este nici un post liber. „Vei detașa un post din altă parte", i-a răspuns Aldea. Rămânând singur cu Aldea, i-am atras atenția asupra acestui individ care, de când era student, îndeplinea funcția de agent al Siguranței, funcțiune care a exercitat-o și la Paris, între anii 1921–1927. Așa se explică pentru ce, întors în țară, a fost încadrat la Direcția închisorilor. I-am mai spus lui Aldea că individul „este o nulitate activă", care nu și-a putut lua doctoratul în drept la Paris, deși a avut valută din partea statului nostru, timp de aproape șapte ani. „Noroc că la mine n-are ce spiona", mi-a răspuns Aldea.

La 10, ședință la Club a Comisiei de disciplină a partidului, pe care eu o prezidez de doi ani, având ca membri pe Dumitru Căpățineanu, din partea Munteniei, și pe dr-ul Solomon, din partea Transilvaniei. Avem azi de judecat cazurile lui Arjoceanu, fostul nostru șef al organizației de Gorj, și a lui Lepădatu, fostul șef al organizației de Constanța. Ambii au făcut cereri de înscriere în Partidul Națiunii în august 1940, cu câteva săptămâni înainte de căderea lui Carol al II-lea. După ce le-am citit textul scrisorilor lor, publicate în ziarele din acel timp, le-am cerut să explice pentru ce au încălcat disciplina de partid, aderând la un partid destinat să consolideze regimul de dictatură al regelui Carol, când știau foarte bine lupta grea pe care partidul nostru o ducea în contra acestui ticălos. Ei s-au apărat cu argumentul că Mihalache le dăduse dezlegare, recunoscând și el că partidul pierduse lupta cu Carol și că înscrierea fruntașilor noștri în Partidul Națiunii era singurul mijloc de refacere a Partidului Național Țărănesc în jurul programului său. „Faptul la care vă referiți, le-am spus eu, din nenorocire pentru domnul Mihalache, este exact; și mie, la acea epocă, domnul Mihalache și chiar Madgearu mi-au vorbit în același sens, arătându-se pesimiști în privința luptei pe care partidul, sub conducerea domnului Maniu, o ducea în contra dictaturii lui Carol; ei însă, deși pesimiști, au rămas mai departe credincioși partidului, în timp ce d-voastră v-ați grăbit să profitați de ezitarea lor pentru a adera, prin scrisori publice, la Partidul Națiunii; acoperirea morală pe care v-a dat-o domnul Mihalache nu reprezintă însă și o acoperire statutară, pe care nu v-o poate da decât președintele partidului, domnul Maniu". „Când m-am decis să ader la Partidul Națiunii, mi-a răspuns Arjoceanu, eu am înțeles că fac un serviciu partidului nostru, deschizându-i calea spre o nouă regrupare în cadrul noului Partid al Națiunii; de altfel, eu am fost sigur că foarte curând, după mine și Lepădatu, va face și Mihalache același lucru; Teodor Iacobescu ne-a asigurat că Mihalache și Madgearu vor face la fel, indiferent de ce vor zice Lupu și Maniu". Lepădatu se miră pentru ce nu este chemat în fața Comisiunei de disciplină și colegul său Iacobescu, care și el a aderat la Partidul Națiunii. I-am răspuns că prietenul său, fost șef de organizație al județului Cetatea Albă, nu mai revendică azi șefia organizației, ca și ceilalți oportuniști basarabeni, în cap cu Halippa și Ciobanu.

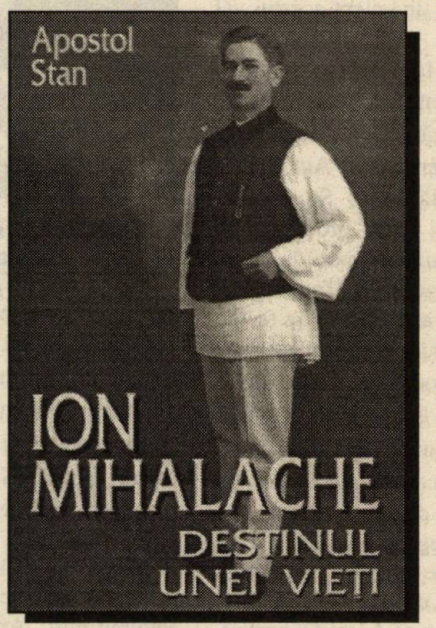

Apostol Stan, *Ion Mihalache. Destinul unei vieți*, București, Ed. Saeculum I.O., 1999, 303 p.

Am fixat o nouă ședință pentru miercuri, 13 septembrie, la ora 9 dimineața, la care va fi audiat Mihalache. După plecarea lui Arjoceanu și a lui Lepădatu, am continuat discuția cu Căpățineanu și Solomon. Ambii au recunoscut categoric că interpretarea mea este cea justă și că dezlegarea dată de Mihalache nu reprezintă o acoperire pentru ei. Căpățineanu, pentru a-l apăra pe Mihalache, spune că acesta „nu le-a dat o dezlegare categorică" și că, „plictisit de insistențele lor, le-a spus să facă ce cred, căci și el s-a săturat de atâta luptă zadarnică; ei au luat cuvintele lui Mihalache drept aprobare a acțiunii lor, ceea ce, după mine, ei nu procedează corect față de el. Solomon se întreabă ce facem noi dacă totuși Mihalache, pentru a-i salva, declară în fața noastră că el le-a dat o dezlegare formală. „Comisia trebuie să-și dea verdictul ei, indiferent de ce va declara Mihalache", i-am răspuns eu. „Delicată situație", a spus Căpățineanu la ridicarea ședinței.

După–masă la 5, întâlnire cu soții Șteflea acasă la Tudor Ionescu. Merge și Milica. Doamna Șteflea spune, de față cu soțul ei, că ea a fost totdeauna de părere că Hitler va pierde războiul și că România face o imensă greșeală de a-și lega soarta de nemți, „oricât ar fi de mare

pentru noi primejdia bolşevică". Şteflea îmi pune la dispoziţie un dosar întreg de acte, secrete până acum, prin care vrea să dovedească dezacordul dintre el, ca şef de Stat Major, şi Antonescu pe o mulţime de chestiuni privind războiul nostru cu Sovietele. El insistă îndeosebi asupra faptului că a demisionat în mai multe rânduri, dar că Antonescu l-a obligat să rămână la conducerea Statului Major până la găsirea unui succesor şi că în tot timpul acesta el a urmărit în permanenţă să reducă la minimum numărul trupelor de pe front şi să păstreze în spatele frontului o armată cât mai puternică, „în vederea unei răfuieli inevitabile cu ungurii". În realitate, Şteflea este şi el un oportunist ca mulţi alţii care, acum când vede prăbuşită politica lui şi a lui Antonescu, încearcă să se apere, dând răspunderea pe şeful statului, pe care-l acuză că „făcea totul după capul lui şi nu ţinea cont de sfaturile altora". ***Jurnalul*** meu conţine date suficiente referitoare la conversaţiile avute cu el în timpul anilor de război, pentru a dovedi că s-a complăcut în postul de şef de Stat Major şi că totdeauna s-a arătat convins de victoria nemţilor. Azi, toţi caută să scape de răspundere, dând vina pe Antonescu, ca şi când erau nişte copii duşi de nas. Doamna Şteflea recunoaşte greşeala făcută de soţul ei de a nu mă fi ascultat pentru a fi jucat el cartea lui Sănătescu. „Ilie, continuă ea, este un militar cu ochelari opaci, care nu-i permit să vadă dincolo de limitele disciplinei cazone; poate şi originea lui ardeleană a jucat un rol în atitudinea lui de militar disciplinat". „Tocmai faptul că e ardelean trebuia să-l determine să ia poziţie contra lui Antonescu care, călcându-şi angajamentul luat faţă de Maniu şi de Brătianu, a executat prosteşte Dictatul de la Viena, care sfâşia Transilvania", i-am răspuns eu. La plecare, doamna Şteflea m-a întrebat ce se va întâmpla cu soţul ei şi cu ceilalţi foşti colaboratori ai lui Antonescu. „Desigur, va avea loc un proces al răspunderilor, atunci când ţara va intra în normal şi-şi va putea vedea în linişte de treburile ei", i-am răspuns eu.

Seara, ascult la radio şi scriu la ***Jurnal***. Fănică mă roagă dacă n-aş putea interveni la Ministerul Sănătăţii ca să-i găsesc un post în Bucureşti, până se va putea reîntoarce la postul său din Ghidigeni–Tutova. E foarte greu pentru mine, pentru că trebuie să intervin la generalul Nae Marinescu, fratele faimosului Gavrilă, omul lui Carol, însă n-am ce face şi trebuie să-mi ajut fratele.

Porcul tot porc...

Joi, 7 septembrie 1944

După un telefon, mă duc la Ministerul Sănătăţii, la ora 9 dimineaţă, însoţit de Fănică. Generalul Marinescu ne-a primit imediat, „încântat" că mă poate vedea. După ce i-am explicat situaţia fratelui meu, el a aprobat transferarea lui provizorie la o circumscripţie din Capitală, până se va reîntoarce la postul său de la Tutova. Fănică s-a dus să-şi facă formele de transferare la Direcţia personalului, iar eu am rămas să discut cu Marinescu situaţia politică, la cererea lui. El începe prin a se arăta foarte îngrijorat de faptul că ruşii nu permit încă reîntoarcerea administraţiei noastre în Moldova şi Bucovina, „sub pretext că e zonă de război şi că toate căile de comunicaţie sunt ocupate cu transporturile militare". El are informaţii că ruşii se pregătesc să ocupe Moldova şi să o transforme într-o republică sovietică, împreună cu Basarabia şi toată Bucovina. El e sigur că Moscova va proceda faţă de noi la fel ca şi cu Polonia, unde nici nu vor să audă de guvernul ei legal, de la Londra, susţinând cu putere pe cel prosovietic de la Lublin. Îi răspund că temerile sale sunt neîntemeiate şi că Sovietele, chiar dacă ar dori să pună mâna pe Moldova, nu vor reuşi, întrucât sunt legate de Pactul Atlantic pe care anglo–americanii vor şti să impună respectarea lui şi Moscovei. I-am explicat că, de îndată ce va fi semnat armistiţiul, noul guvern al partidelor din Bloc va pregăti alegeri generale şi va reinstala în Moldova şi sudul Bucovinei administraţia retrasă de Antonescu. Nae Marinescu e sceptic însă. El se teme că războiul va mai continua şi că în acest timp anglo–americanii, având încă nevoie de ruşi, le vor lăsa libertatea „să-şi facă de cap în toate ţările unde vor pătrunde trupele lor". „Să sperăm că vă înşelaţi", i-am răspuns eu.

Când am ieşit din cabinetul ministrului, Fănică mă aştepta cu ordinul de numire în buzunar şi fericit că nu mai umblă pe drumuri până se va putea reîntoarce la Ghidigeni, unde are toată gospodăria. El a plecat să-şi ia postul în primire, iar eu m-am dus la Maniu. L-am invitat pe Fănică şi pe socrii lui mâine la dejun, împreună cu Neculai, pentru a sărbători numirea lor în Bucureşti, mâine fiind sărbătoarea Sfintei Marii, ziua când mama noastră sărbătorea onomastica ei.

Găsesc la Maniu pe Sănătescu şi pe Buzeşti discutând chestiunea armistiţiului. Ruşii tergiversează semnarea lui pentru a prelungi cât mai mult starea de confuzie din ţara noastră. Lucrul acesta îl recunosc şi anglo–americanii, însă „nu-i pot buscula pe ruşi", cum zice Buzeşti. Din telegramele primite de la Ştirbei,

Florica Dobre, Alesandru Duţu, *Distrugerea elitei militare sub regimul ocupaţiei sovietice în România*, vol. I, 29 august 1944–28 decembrie 1946, Bucureşti, I.N.S.T., 2000, 339 p. (col. „Documente")

reiese că acesta face demersuri presante pe lângă ambasada engleză și americană de la Moscova, ca să grăbească semnarea armistițiului, „atât cât pot face și ei, menajând, pe cât posibil, susceptibilitatea guvernului sovietic". „Reaua–credință a rușilor și reaua lor voință față de noi este evidentă, zice Sănătescu; noi trebuie să închidem ochii și să ne facem că nu le înțelegem scopurile lor, pentru a putea colabora cu trupele lor până la înfrângerea nemților". Vorbind apoi despre zvonurile care circulă în oraș despre intențiile rușilor față de Moldova, Buzești spune că și el are dovezi că Sovietele „se gândesc serios să anexeze Moldova, cu toate declarațiile lor că respectă integritatea noastră și nu se amestecă în treburile noastre interne". Ca primă dovadă în acest sens, el invocă atitudinea rău–voitoare a rușilor față de reîntoarcerea administrației noastre în Moldova. „Argumentul lor cu liniile de comunicații ocupate de transporturile militare, zice Sănătescu, nu stă în picioare, și de aceea, îndată ce se va semna armistițiul, voi face demersuri energice atât pe lângă ruși, cât și pe lângă anglo–americani să reintroducem administrația în Moldova și Bucovina; porcul tot porc rămâne, oricâtă recunoștință ar trebui să aibă față de anglo–americani, care i-au salvat din ghearele lui Hitler".

Maniu a intervenit în discuție și, cu calmul lui obișnuit, a luat apărarea poporului rus, făcând o deseobire netă între el și conducerea dictatorială a statului rus. „Bieții ruși n-au nici o vină și nici o răspundere față de politica imperialistă și stupidă a celor câțiva tirani din fruntea lor, a continuat el; ieri, țarii și o infimă camarilă din jurul lor, azi, Stalin și câțiva mameluci din anturajul său au impus cu forța poporului rus o politică imperialistă nenorocită, de care el habar n-are; lucru și mai grav față de epoca țarilor este acela că actualii conducători din Kremlin practică această politică imperialistă în numele comunismului și al umanismului universal". „Să nădăjduim, am spus eu, că anglo–americanii vor ști să-i țină în frâu, căci nu-i văd făcând atâtea jertfe pentru doborârea dictaturilor de dreapta pentru a le înlocui cu una de stânga, tot atât de tiranică și de barbară ca și ele". Buzești crede că în două–trei zile se va semna armistițiul și că astfel raporturile noastre cu Sovietele vor intra într-o fază mai clară și mai puțin încordată.

La ora unu, văd la Capșa pe Constantinescu–Iași și pe Emil Socor, chemați de mine în legătură cu Filmul Românesc. Le-am propus câte un loc în Consiliul de administrație al societății. Socor a acceptat, Constantinescu a refuzat sub motiv că partidul său nu-i dă voie. „Adresează-te lui Titel Petrescu, îmi spune el, căci văd că vă înțelegeți foarte bine; dacă nu va primi el, își va trimite pe Rădăceanu sau pe Voitec, țucalagii lui". Îl las să continue fără să-l întrerup. Socor deschide ochii mari, surprins de ieșirea lui contra lui Titel Petrescu. „Omul nostru, continuă Constantinescu–Iași, n-are nimic comun cu socialismul și cu muncitorimea; este un mic burghez rătăcit în mișcarea muncitorească, care face jocul burgheziei românești; noi, comuniștii, știm ce urmărește el, să-și organizeze un partid, înșelând muncitorimea și făcând-o pe complicele vostru în luptele contra Partidului Comunist și a Uniunii Sovietelor; astăzi vă face jocul, fie cerând organizarea unei mari întruniri la Arenele Romane, fie cerând organizarea de alegeri generale, imediat după semnarea armistițiului; noi îl vom demasca foarte curând și-l vom exclude din rândurile clasei muncitoare ca trădător față de interesele ei; de altfel, eu cred că, odată semnat armistițiul, Blocul Democratic nu mai are nici un motiv să existe, trebuind să fie dizolvat, fiecare dintre noi luându-ne libertatea de acțiune; cel puțin aceasta este părerea mea personală; sper că și partidul meu va fi curând de acord cu mine în această privință". „Deci, dacă te-am înțeles bine, i-am răspuns eu, Partidul Comunist nu mai vede necesară existența Blocului Democratic, e contra unei întruniri generale a partidelor din Bloc, e contra alegerilor generale imediate și pare hotărât să înceapă și o luptă și cu Partidul Socialist". „Victoria armatelor sovietice, mă întrerupe Constan-

O dureroasă experiență istorică

„Joi, 31 aug[ust] 1944. Astăzi au intrat în București rușii. Comisia română de la Moscova *(se referă la delegația guvernamentală română trimisă pentru încheierea Convenției de armistițiu, care a sosit în capitala sovietică în două grupuri, la 29 și 30 august 1944 — n.red.)* va auzi cele mai puternice salve de triumf trase până acum în capitala imperiului lui Stalin.

O dureroasă experiență istorică se repetă.

Între 1711 și 1812, Țările românești au cunoscut cinci ocupații ale armatelor rusești.

Între 1828 și 1918, alte cinci ocupații rusești. *«And they did not like it»* — observă istoricul Summer.

La aceste zece în ultimele două secole se mai adaugă două: cea din 1940 și aceasta din 1944".

Grigore Nandriș,
8 ani din viața României (1940–1948). Pagini de jurnal, ed. I. Oprișan, București, Ed. Saeculum I.O., 1999, p. 205

tinescu–Iași, pune probleme noi nu numai țării noastre, ci și celorlalte popoare din Europa Centrală și din Balcani; clasa muncitoare trebuie să înțeleagă că a sosit momentul când ea trebuie s-o rupă cu trecutul și să înceteze de a mai fi exploatată de burghezia capitalistă; pentru aceasta, ea trebuie să-și dea o organizare proprie, unitară, lucru pe care nu-l poate înfăptui decât Partidul Comunist, care are acum marea șansă de a fi sprijinit pe față și energic de Uniunea Sovietică". „Eu cred că în partidul vostru, i-am răspuns eu rîzând, se vor găsi câțiva muncitori mai deștepți ca tine care să-și dea seama de bazaconiile care le susți tu și să înțeleagă două lucruri simple ca bună ziua, că în România, țară eminamente agricolă, muncitorimea este prea puțină pentru a spera la un rol de conducere și că Partidul Comunist nu are nici o perspectivă de organizare, oricât ar fi sprijinit de Moscova; afară de cazul unei ocupații rusești, lucru care nu mi se pare posibil, cât timp Sovietele sunt aliate cu anglo–americanii; cred apoi că ești și foarte imprudent susținând astfel de prostii, cât timp războiul nu e încă terminat și Sovietele mai au încă mare nevoie de concursul anglo–americanilor". N-am mai continuat discuția, căci era târziu și la ora 5 după–masă aveam ședință la Filmul Românesc. Socor m-a condus până la mașină, spunându-mi că el niciodată n-a avut păreri prea bune despre Constantinescu–Iași și că el „e sigur că Partidul Comunist dispune de oameni mult mai înțelepți ca el".

La 5, ședință la Filmul Românesc. Propun completarea Consiliului de administrație cu Emil Socor și cu Gh. Săndulescu, reprezentant al Partidului Liberal, în locul lui I. Giroșanu și P. Porsena. Mențin în consiliu pe dr-ul Gh. Florescu și pe colegul meu de facultate, Dragoș Protopopescu. Ședința noului consiliu va avea loc luni, 11 septembrie, ora 5 p.m. Însărcinez pe C. Damian, pe care-l mențin ca director, să prezinte un raport detaliat asupra situației financiare a societății și noi propuneri de organizare la ședința viitoare.

Am ieșit cu Dragoș Protopopescu, care m-a condus până acasă. E încântat că a rămas mai departe membru în Consiliul de administrație la Filmul Românesc, mă asigură de „devotamentul lui total" și „binecuvântează ziua când m-a cunoscut și am devenit prieteni". El mă roagă să-i soluționez mai repede cererea lui de înscriere în partid, care se află în sertarul meu de mai multe luni. Sunt nevoit să-i spun că Maniu m-a rugat să mai întârziu cu înscrierea lui în partid, până se va lua o măsură generală privitoare la foștii legionari. Maniu a fost foarte rău impresionat de scrisoarea prin care Dragoș Protopopescu s-a retras pe vremuri din Mișcarea legionară, trecând de partea lui Călinescu. Acum, după schimbul de scrisori dintre Maniu și Comăniciu, nu mai este nici un impediment pentru înscrierea lui în partid. I-am promis că mâine voi aranja chestiunea lui cu Maniu. Nu mai știa cum să-mi mulțumească la despărțire.

Între 6,30 și opt seara, ședință a Comitetului Blocului. Prezenți: Bebe Brătianu, eu, Voitec, Constantinescu–Iași și C. Agiu. S-au discutat o serie de chestiuni în legătură cu programul Blocului. Voitec și Agiu au ridicat problema îndepărtării din administrația de stat a elementelor fasciste, hitleriste, vizând în special pe legionari. Nu s-a luat nici o hotărâre, întrucât problema aceasta va fi delicată și greu de aplicat. Eu și Bebe Brătianu m-am pronunțat în principiu de acord cu epurarea cadrelor administrative, dacă ea poate fi făcută cu toată obiectivitatea necesară. În cursul discuției, s-a ivit o serioasă divergență între Voitec și delegații comuniști, Constantinescu–Iași și Agiu. Aceștia din urmă au protestat vehement în contra primirii în partidele din Bloc a fostelor elemente legionare și reacționare, în timp ce Voitec s-a declarat pentru, arătând că Partidul Social–Democrat este gata să le primească, „din moment ce regretă greșelile din trecut și aprobă programul partidului". „Dacă d-voastră, comuniștii, vă opuneți, le-a spus Bebe Brătianu, înseamnă că nu contați pe înscrierea lor și vă temeți ca ele să nu se înscrie în celelalte partide". Agiu i-a răspuns că partidul său se opune „din considerații pur principiale". „Vă rog să mă slăbiți cu astfel de argumente nesincere, i-a replicat Brătianu; d-voastră vă aliați cu oameni ca Tătărescu și Ralea, care au susținut dictatura lui Carol, și mai aveți și curajul să invocați principii de morală politică? Pe cine credeți că puteți înșela cu astfel de argumente ipocrite?". Ședința s-a suspendat fără să se fi putut lua vreo hotărâre precisă.

Seara, radio și completarea *Jurnalului*. De două zile, trupele noastre din răsăritul Transilvaniei întâmpină o puternică rezistență din partea nemților și ungurilor, care luptă cu disperare pentru a păstra linia Carpaților. De azi dimineață, rezistența lor a fost înfrântă și trupele noastre înaintează spre Târgu Mureș și Cluj. Armata germană continuă să reziste puternic pe frontul de Răsărit și pe cel de pe Rin. Mă întreb la ce bun toate aceste pierderi inutile de oameni și material, când soarta hitlerismului e deja pecetluită de mult timp. Noul guvern bulgar Muraviev a decis ca armata bulgară să nu opună rezistență trupelor rusești, care avansează spre Sofia, fiind foarte bine primite de populație. Situația trupelor germane din Grecia și Albania devine astfel tragică. Cele din Iugoslavia nu se pot retrage nici ele din cauza armatei de partizani ai lui Tito, care dau în aer poduri și căi de comunicații. Vai de nemți!

Teama de bolșevizare

Vineri, 8 septembrie 1944. Sărbătoarea Sfintei Marii

Văd la 9 dimineață, la Președinția Consiliului, pe Sănătescu. Găsesc la el pe Negel, Mareșalul Palatului, moldovean de la Bacău. Acesta se plângea lui Sănătescu că rușii nu-i permit să facă un drum la Mălini, în județul Baia, pentru a mai vedea cea mai rămas în picioare, în urma războiului, din clădirile și fermele Domeniului Coroanei. Deși a invocat numele Regelui, comandantul trupelor

sovietice din Capitală nici n-a voit să audă. „Moldova e teatru de război, i-a spus generalul rus, și nu putem admite nici o vizită până nu va fi semnat armistițiul". L-am întrebat pe Sănătescu dacă are vreo știre despre reîntoarcerea populației din dreapta râului Moldova, care a fost comasată în județele Botoșani și Dorohoi. Sunt disperat, căci nici până azi nu știu nimic de tata și restul familiei mele dacă s-au întors la casele lor. Sănătescu nu a aflat nimic, deși l-am rugat de mai multe ori, de la 23 august. L-am rugat pe Negel să se oprească în drumul spre Mălini la Bogdănești să afle ce este cu tata și familia mea, bineînțeles dacă obține autorizația rușilor. Sănătescu e furios la culme pe ruși, „care se comportă în cuceritori".

Pe la 10, trec pe la Aurel Dobrescu să-i felicit soția, care se află la Snagov, unde pleacă și el, pentru dejun. Tot azi e și ziua soției lui Ghiță Pop, care a plecat de ieri la Snagov să petreacă împreună cu soția lui Dobrescu onomasticele lor. Maniu este invitat și el la Snagov, la Dobrești. Îmi pare rău că eu nu mă pot duce, fiind reținut în Capitală de mai multe patroane, Mărioara Ilcuș, Mărioara Mihăilescu și Mărioara Georgescu. Din cauza acestor patroane, am amânat dejunul cu Fănică și Neculai pe mâine, deși era fixat pentru azi.

Dejun la familia Grigore Georgescu cu toată familia lui, Spiridonii, Ispașii, Petreștii și Panaiteștii. Merge și Milica. Se trec în revistă toate problemele la ordinea zilei. Toți consideră rezistența germană o prostie. În schimb, toți se arată îngrijorați de ruși și se tem de bolșevizarea țării. Caut să le explic că teama lor e cu totul neîntemeiată. Nu cred însă că i-am convins complet. Ei au rămas să petreacă mai departe, însă eu și Milica am plecat pe la 3,30 pentru ca, la 6, să trecem un moment și pe la familia Ilcuș, iar la opt să fim la Mihăilești. Zi extrem de obositoare.

La Ilcuș, găsim pe Odobești și pe dr-ul Gomoiu, fost ministru în guvernul Gigurtu și legionar, ca apartenență politică. Este un om cult, inteligent, dar cam laș și bădăran. Încearcă să se scuze de a fi făcut parte din guvernul Gigurtu, invocând argumentul că el a fost „mai mult tehnician", când toată lumea știe că a făcut parte din lotul miniștrilor legionari. E bun prieten cu Ilcuș, cu care se tutuiește. Dacă n-ar fi Odobeștenii, vechii mei prieteni, la mijloc, nu știu ce rost are prezența mea și a Milicăi între astfel de oameni, unul legionar, iar celălalt fost carlist, ministru de Război în momentul evacuării forțate a Basarabiei, în iunie 1940. Odobeșteanu, aducând vorba despre 23 august, mi-a dat posibilitatea să fac câteva considerații asupra acestui eveniment, scoțând în evidență rolul partidului nostru și a lui Maniu în special în pregătirea și executarea lui. „Despărțirea de nemți, am continuat eu, s-a făcut desigur mult prea târziu, întrucât noi n-am găsit un militar de seamă care să se opună politicii aventuriste a generalului [*sic!*] Antonescu și a trebuit să fim bătuți măr alături de nemți, pierzând Iașiul și jumătate din Moldova pentru a găsi câțiva generali dispuși să ne ajute în politica noastră; astăzi, dacă armatele rusești cutreieră țara în lung și în lat și Dumnezeu mai știe ce mai avem de tras de pe urma lor, răspunderea o poartă cei care ne-au vârât în alianța germană și apoi toți acei care nu ne-au ajutat să ieșim cât mai repede din ea". În felul acesta, l-am atins și pe Gomoiu și pe Ilcuș. Au înghițit și au tăcut.

Doamna Odobeșteanu mă întreabă ce cred despre de Gaulle, întrucât ea are impresia că „nu prea este apreciat de anglo–americani". I-am răspuns că personal n-am păreri prea bune despre el. Modul cum s-a comportat față de Giraud, de Darlan și de ceilalți generali francezi, care nu voiau să-l accepte ca șef, și apoi aerele lui de grandomanie față de Roosevelt și de Churchill, toate acestea mi l-au făcut cam antipatic. „În orice caz,

Regele Mihai I încadrat de Mircea Ioannițiu, secretarul său personal, și ofițerul american Frank Wisner, șeful OSS în România (1944–1945), „părintele" de mai târziu al CIA

am continuat eu, este foarte trist pentru poporul francez că rolul de a-i fi apărat onoarea în cursul acestui război a trebuit să-l joace un militar ambițios și grandoman și nu unul dintre oamenii politici cu experiență, care s-au lăsat ca proștii, supuși și disciplinați, sub cizma prusacă; rușinea din iunie 1940 este atât de mare încât Franța și-a pierdut pentru totdeauna rolul de mare putere mondială pe care și-l crease la sfârșitul primului război mondial; regret din tot sufletul acest lucru, cu atât mai mult cu cât țara mea pierde un aliat puternic, care-i putea fi de atâta folos în viitor".

La opt seara, am ajuns la familia Mihăilescu unde, spre surprinderea noastră, n-am găsit dintre toate rudele ei decât pe colonelul Marinescu și soția. De fapt, Mărioara Mihăilescu, ca olteancă ce este, sărbătorește ziua numelui pe 15 august și nu la 8 septembrie, așa cum se obișnuiește în Moldova. Am stat până la 11, vorbind de toate și în special despre ruși, care se poartă ca niște „porci" în Moldova, „jefuind tot ce găsesc în cale și bătându-și joc de femei", zice Marinescu. „La Serviciul jandarmeriei și la Ministerul de Interne, zice Marinescu, au servit un mare număr de rapoarte ale agenților noștri din Bucovina, Basarabia și Moldova despre jafurile și omorurile care le fac trupele sovietice prin satele și orașele prin care trec". După el, adevăratul motiv pentru care rușii nu admit încă reîntoarcerea administrației noastre în Moldova și Bucovina este acela de a câștiga timp până ce vor termina să le jefuiască în întregime". Fratele mai mic al doamnei Marinescu, Gicu Marinescu, dat afară din seviciu de vreo doi ani de la primăria de Verde, și-a găsit în fine un post de curier la Ministerul de Justiție, angajat de Maurer. A trebuit să se înscrie în Partidul Comunist și a participat deja la o ședință unde li s-a spus că Partidul Comunist va juca foarte curând un mare rol în politica țării și că „praful se va alege de socialiști și de partidele burgheze, deoarece Sovietele vor avea mână liberă de la englezi și americani să pună guvernele favorabile lor în toate țările din Centrul Europei și din Balcani". Fratele său mai mare, colonelul Marinescu, l-a sfătuit să fie prudent și să nu se compromită „cu acești agenți ai bolșevismului rusesc care înșeală lumea". Personal, nu cred că Moscova are vreun amestec în propaganda care o fac comuniștii noștri, căci ar risca prea mult, mai ales acum când Anglia e destul de iritată pe Soviete pentru manevrele lor din Polonia. Marinescu și Mihăilescu sunt de părere că Moscova, deși a desființat de mult Internaționala a III-a, ea dispune totuși de o rețea secretă, care ține legături cu partidele comuniste din restul lumii. Părerea mea este că ei au dreptate, însă eu sunt nevoit să fiu prudent, pentru că Marinescu are multe relații în oraș, în special în cercurile liberale, și nu vreau ca numele meu să fie amestecat în difuzarea acestor știri.

Ajuns acasă atât de obosit, încât mă culc imediat, fără să mai ascult radio.

Mari blestemății rusești

Sâmbătă, 9 septembrie 1944

La ora 9, ședință cu șefii de organizații din Moldova și Bucovina, la Clubul nostru Central din Clemenceau. Am invitat și pe cei din județele din Basarabia și nordul Bucovinei pentru a vedea ce facem cu cadrele noastre din aceste ținuturi rămase sub ruși și unde le putem încadra. Printre ei sunt prezenți: Halippa, Crihan, Pantelimon Erhan, Ștefan Ciobanu, T. Iacobescu, prof. Al. Boldur, Crăciun Șerbănescu, I. Holban, fost prefect de Chișinău, și moș Ion Codreanu. Din Bucovina de Nord, sunt prezenți: Sauciuc–Săveanu și Onofrei Lunguleac. Din Moldova, sunt prezenți: Polizu Micșunești (Botoșani), Mihai Răutu (Dorohoi), eu (Baia), avocatul D. Grigoriu (Neamț), I. Nicolau (Bacău), V. Grigoraș și C. Cosloschi (Roman), Mihai Borcea și Mihai Bantaș (Iași), G<enera>l Negrei (Vaslui), Panait Lupu (Fălciu), Gh. Nichifor și V. Jugănaru, avocați (Tutova), C. Croitoru (Tecuci), avocații I. Vârtosu și Al. Răutu (Covurlui), Nicușor Graur și Gh. Manoliu (Putna). Gh. Zane, de teamă să nu fie atacat pe chestiunea colaborării lui cu regimul lui Antonescu, a găsit mai prudent să lipsească. Borcea era pregătit să-l scarmăne bine de tot. Iau cuvântul: Sauciuc–Săveanu, Lunguleac, Halippa, Crihan, Ștefan Ciobanu, Mihai Răutu și moș Codreanu. La urmă, vorbește Negrei și cu mine, care am prezidat ședința. Săveanu și Halippa se ocupă de situația tragică a refugiaților din provinciile lor și de „nedreptatea strigătoare la cer" pe care ne-o fac rușii, ocupând cu forța „și în disprețul oricărei morale internaționale teritorii aparținând poporului român de când există pe lume". Amândoi își exprimă nădejdea că această nedreptate nu va dura mult timp și că triumful democrației pe globul întreg „va pune capăt pentru totdeauna acestor acte de banditism internațional", zice Halippa. „Țările mici, îl întrerupe Crihan, trebuie să facă o politică externă plină de prudență pentru a evita orice fel de conflicte cu vecinii lor, mai ales când aceștia sunt puternici și hrăpăreți, lucru pe care țara noastră nu l-a făcut și pentru care acei care s-au făcut vinovați de neglijarea lui vor trebui pedepsiți; știu însă că nu în ședința de azi trebuie să ne ocupăm de procesul răspunderilor, dar am ținut doar să-l amintesc ca să știe toată lumea că noi nu am uitat". Am intervenit imediat, ca președinte al ședinței, rugând asistența să nu aducă în discuție probleme care nu sunt la ordinea zilei, astăzi fiind vorba numai de probleme de organizare a partidului. Moș Ion Codreanu ne-a anunțat că el e hotărât să se înscrie în Partidul Socialist, al cărui program a constituit idealul său de când era tânăr. „Am toată admirația față de Maniu și de echipa care-l ajută, în frunte cu profesorul Hudiță, însă eu vreau să-i dau o mână de ajutor domnului Titel Petrescu pentru că azi, mai mult ca oricând, este nevoie de un Partid Socialist puternic, care să împiedice muncitorimea noastră de-a cădea pradă propagandei bolșevice, primejdie de care puțină lume își dă seama în țara noastră". Crihan a ținut să precizeze că în organizarea partidului nostru

trebuie neapărat să se țină cont de circulara partidului, de la 1 septembrie, în privința noilor înscrieri. Negrei a reluat propunerea lui Crihan, pe care a susținut-o cu tărie, arătând totodată că „procesul răspunderilor este o necesitate morală pentru partidul nostru dacă el vrea să se mențină mai departe la conducerea opiniei publice românești".

Am încheiat discuțiile, făcând mai întâi o scurtă dare de seamă a situației politice externe și propunând apoi o serie de măsuri de organizare a cadrelor în așa fel ca, de îndată ce administrația se va reîntoarce în Moldova și Bucovina, să se poată păși la organizarea congreselor județene. Am luat apoi dejunul cu toții la *Continental*. Publicul și numeroșii ziariști care se aflau în sală ne-au făcut o caldă manifestație de simpatie. Ar fi participat și Maniu, însă el era invitat la dejun, împreună cu Sănătescu, la Buftea, la familia Știrbei, de către Buzești.

Seara, masă acasă cu familia. Invitați: Fănică și socrii lui, Neculai, Corina și Mihai Băcescu cu Liza. Sărbătorim numirile lui Fănică și Neculai în Capitală. Mihai e de mai mult timp încadrat la Muzeul „Gr. Antipa". Corina are câteva ore la școlile de ucenici din Capitală. Nu ne putem însă bucura cum ar trebui întrucât nu știm încă nimic despre tata și despre Ghiță, dacă se află în viață și dacă s-au mai putut reîntoarce la Bogdănești, din refugiul lor în județul Botoșani. La consfătuirea de dimineață de la Club, mi-a spus Mihai Borcea că nici lui nu i-au permis rușii să facă un drum la Iași, ca trimis personal al generalului Sănătescu. Acesta a fost refuzat categoric de comandantul rus din Capitală. Halal situație, în care nici prim-ministrul țării nu obține permisiunea de a-și trimite un om de încredere în Capitala Moldovei!

Neculai nu are păreri prea bune despre ruși. El a luat deja contact cu mai mulți funcționari de la Siguranță, de când lucrează la Direcția personalului din Ministerul de Interne, și a aflat că armatele sovietice „fac mari blestemății" pe unde trec și că „în Basarabia încep să aresteze și să deporteze în masă elementele românești din centrele mai populate". El e sigur că de data aceasta vor lichida populația românească din Basarabia și Bucovina de Nord, pe care vor deporta-o în Siberia, așa cum fac deja și cu tătarii din Crimeea. Îl liniștesc, spunându-i că îndată ce va fi semnat armistițiul și pacea cu Sovietele, noi ne vom putea informa precis despre situația românilor de sub stăpânirea lor și vom face apel la anglo–americani, dacă va fi cazul. Mă înțeleg cu Neculai să-l încadrez ca inspector administrativ în Ministerul de Interne și să-l numesc prefect în județul Baia, unde să supravegheze realizarea tuturor lucrărilor pe care am de gând să le fac în județul nostru natal, drumuri, poduri peste ape, școli, biserici, dispensare, pepiniere, un mare spital în Fălticeni etc., etc. Vreau să fac din Baia un județ model, dacă-mi va ajuta Dumnezeu. Deși am intenția să mă retrag din politica militantă, voi rămâne mai departe șeful de organizație al județului Baia, iar mai târziu voi lăsa locul unuia dintre frații mei, care vor dori să se așeze la Fălticeni. Neculai e încântat de această perspectivă și se arată dispus să se instaleze la Fălticeni, ca avocat. Planuri frumoase! Fănică crede că cel mai potrivit pentru a lua conducerea județului este fratele nostru Mircea, care, ca inginer agronom, ar face o treabă foarte bună în județ. Să vedem mai întâi Moldova eliberată de trupele rusești și să aflăm vești despre tata, Ghiță și toate rudele noastre din județ, rămase sub ocupația armatei sovietice.

fototeca INST

Primele tancuri sovietice intră în Ploiești

Cu fugiții, cu pleșcarii...

Duminică, 10 septembrie 1944

Ședință la Club cu șefii de organizații din Muntenia și Dobrogea, la 9 dimineață. Prezenți: V. Danciu (Mehedinți), Ilie Ioan (Dolj), Gh. Livezeanu (Vâlcea), Demetrescu–Colțești (Gorj), Dumitru Căpățineanu (Olt), Ștefan Mihăiescu (Romanați), Cezar Spineanu (Dâmbovița), I. Marinache (Muscel) ca reprezentant al lui Mihalache, dr. Gh. Petrescu (Prahova), Popescu-Zorică (Ilfov), I. Răducanu (Ialomița) și V. Grosu (Brăila); mai sunt prezenți șefii culorilor din Capitală: Cezar Simionescu, dr. Komorovschi (Verde), dr. Stănculescu și I. Leon. Asistă și Romulus Georoceanu, președintele secției muncitorești din partid. Dr-ul Lupu, ca șef al organizației Capitalei, este reprezentat de fratele său, Panait Lupu. Județul Tulcea e reprezentat de avocatul Georgescu–Tulcea, iar jud. Constanța de avocații Chirescu și Aldea. Iau cuvântul: I. Răducanu, Șt. Mihăiescu, D. Căpățineanu, Gh. Petrescu, Cezar Spineanu și Cezar Simionescu. Răducanu a căutat să ne convingă că el, deși „au fost momente când s-a îndoit că țara se va mai putea întoarce la viața de partide", a rămas în sufletul său „același țărănist convins și atașat profund programului partidului". „Recunosc, continuă el, că în ultimii ani n-am mai activat în cadrul partidului, însă țin să vă aduc la cunoștință că am urmărit cu cel mai viu interes activitatea iubitului nostru președinte, domnul Iuliu Maniu, și a colaboratorilor săi apropiați, prof.

Hudiță, Ghiță Pop și ceilalți, cărora le aduc aici omagiul meu și cele mai calde felicitări pentru modul strălucit cum au condus partidul în acești ani grei prin care a trecut țara noastră; am fost țărănist și rămân țărănist până la moarte; dacă mă credeți capabil să aduc un serviciu partidului, eu vă stau la dispoziție; dacă mă socotiți vinovat de lipsa mea de activitate, vă țin la dispoziție demisia mea din șefia de organizație a județului Ialomița". „Dacă ar fi numai lipsa de activitate, i-a răspuns Cezar Simionescu, încă n-ar fi mare lucru, dar partidul te condamnă pentru oportunismul dumitale politic pe care-l practici de când te cunosc; eu, în locul dumitale, n-aș fi avut curajul să mă prezint într-o adunare de luptători, când ai dat tot timpul bir cu fugiții și cu pleșcarii". Răducanu a părăsit ședința fără să-i mai răspundă.

Explicațiile lui Șt. Mihăiescu au provocat un scandal regretabil. Referindu-se la circulara partidului privitoare la situațiile acelor fruntași care au ocupat demnități sub regimurile de dictatură, Mihăiescu a spus că funcțiunea de președinte al Comitetului de administrație al CAM-ului nu este o demnitate cu caracter politic și că dacă totuși a acceptat-o, el a avut aprobarea domnilor Maniu și Lupu. „Minți fără nerușinare", l-a întrerupt Cezar Simionescu; „poate domnul dr. Lupu, ca să scape de insistențele dumitale, ți-o fi dat autorizația, însă domnul Maniu știu precis că nu numai nu te-a aprobat, dar te-a condamnat în modul cel mai categoric". Mihăiescu i-a răspuns că va face apel la Maniu pentru a-i confirma afirmația sa și că el este „victima unora dintre prietenii apropiați ai șefului, în frunte cu Solomon, Lazăr și alții, care se țin de intrigi în contra lui". „Fac apel la prietenul meu Hudiță, care știe de această aprobare", zice Mihăiescu. Pus direct în cauză, deși nu voiam să intervin, am fost nevoit să-l dezmint, spunând că „nu știu nimic despre o astfel de aprobare și că personal l-am sfătuit să nu accepte o astfel de funcție care nu cadra cu situația lui de șef de organizație". Mihăiescu nu a mai insistat față de declarația mea. Știu însă că nu mă va ierta pentru această declarație.

A vorbit apoi Cezar Spineanu. Omul acesta, deși este un prieten apropiat al lui Mihalache și are reputația că e cam trăsnit, a pus problema foarte bine. „Trebuie să recunosc, începe el, că partidul nostru se află azi în fața unei probleme foarte grave în legătură cu situația unora dintre fruntașii noștri, care s-au făcut vinovați în cursul ultimilor ani de tot felul de abateri de la disciplina strictă de partid; unii n-au mai crezut în posibilitatea revenirii la viața de partid; alții au acceptat demnități incompatibile cu demnitățile lor din partid și, în fine, unii n-au mai depus nici o activitate politică, lăsându-se influențați de dictatura lui Antonescu și de atmosfera unui război care li se părea just cât timp el urmărea recucerirea teritoriilor noastre ocupate pe nedrept de Soviete; față de acești defetiști, de diferite categorii, alți fruntași ai partidului, curajoși și optimiști, au dus lupta mai departe, grupându-se în jurul domnului Maniu, salvând astfel partidul și asigurându-i după 23 august rolul de conducător principal al vieții noastre publice; oamenii aceștia, care au stat în prima bătaie, au astăzi dreptul la recunoștința noastră și a țării întregi; problema care se pune acum este ce face partidul cu cei care au greșit; eu cred că circulara dată la 1 septembrie de președintele partidului reprezintă cea mai bună soluție; să facă bine toți acei vizați să se supună ei, fiind mulțumiți că rămân în partid și să nu se expună la puneri la punct supărătoare, cum s-a întâmplat astăzi". Pentru prima dată poate de când se află în partid, Spineanu a fost unanim aplaudat. Încurajat de aplauze, el și-a completat gândirea, spunând: „noi nu vrem moartea păcătosului, cu condiția să-și recunoască greșeala și să fie modest". Alt ropot de aplauze i-au subliniat și aceste cuvinte. Spineanu a avut succes. Cum diferite voci cereau trecerea la ordinea de zi, eu am luat cuvântul, începând prin a aduce laude lui Spineanu pentru cuvintele lui înțelepte la adresa celor care au greșit față de partid. „Pentru a termina cu această chestiune, ca să trecem la ordinea de zi, am continuat eu, trebuie să adaug la cele spuse cu atâta logică de colegul Spineanu și faptul că partidul nostru se află angajat într-o mare chestiune de interes general, național, aceea referitoare la sancționarea tuturor acelora care s-au făcut vinovați de dezastrul țării și de prăbușirea frontierelor ei; nu putem prezida acest proces al răspunderilor dacă nu avem autoritatea morală, făcând mai întâi ordine în propria noastră casă". Sala, în picioare, m-a ovaționat pentru aceste cuvinte.

După ce am explicat dificultățile cărora trebuie să le facem față, îndată ce armistițiul va fi semnat, am insistat asupra nevoii de a grăbi organizarea partidului, ca să putem ține alegeri generale cât mai repede cu putință, singurul mijloc de a feri țara de frământări inutile și primejdioase și care să dea viitorului guvern toată autoritatea necesară refacerii țării. Am precizat că până la Crăciun trebuie ținute toate congresele județene și alese toate organele statutare pentru ca să putem ține în ianuarie marele congres al partidului, care va lansa programul său de guvernare în vederea alegerilor generale. Au mai vorbit în sensul propunerilor mele Căpățineanu, Georoceanu, Colțești și dr-ul Petrescu. Am plecat apoi *in corpore* la *Continental*, unde am luat dejunul. Ca și ieri, publicul și ziariștii prezenți ne-au făcut o caldă primire. Când am ieșit de la Club, a sosit și Nic. Penescu, care s-a scuzat că a lipsit de la ședință deoarece, deși plecat de la 7,30 de la moșia lui din Argeș, n-a putut ajunge la timp din cauza unor pene de cauciuc. În realitate, se temea să nu fie atacat de Spineanu și de Căpățineanu, care-i reproșează lipsa lui de activitate, eschivarea de la orice însărcinări de partid și de faptul că se poartă foarte aspru cu țăranii de pe moșia lui. Spineanu l-a atacat în mai multe rânduri și mi-a spus și mie că la prima ședință de partid el va ridica chestiunea lui Penescu, întrucât îl socoate „cu totul nepotrivit pentru situația de șef de organizație".

De ieri după–masă, Maniu nu s-a mai întors de la Snagov. Vorbesc cu el la telefon pe la 6 şi-l invit mâine la dejun de ziua Ricuţei, care împlineşte 16 ani. Mai invit pe Leucuţia, pe Lazăr şi pe Aurel Dobrescu.

Seara, scriu la ***Jurnal*** şi ascult radio. Începând de ieri, Bulgaria se află şi ea în stare de război cu Germania. Trupele ruseşti avansează spre Sofia. Radio Londra anunţă că armistiţiul dintre aliaţi şi România se va semna „într-o zi, două". De două zile nu mai ştiu nimic despre discuţiile de la Moscova în legătură cu armistiţiul, fiind ocupat cu organizarea partidului.

Manevră comunistă

Luni, 11 septembrie 1944

Citesc în ziarele de ieri Protocolul de constituire al Grupului patriotic antihitlerist, format din Partidele Comunist, Socialist, Partidul Socialist–Ţărănist al lui Ralea, Frontul Plugarilor al lui Groza şi Uniunea Patriotică, condusă de Vlădescu–Răcoasa şi dr-ul Bagdasar. Această grupare îşi propune „să lupte alături de Armata Roşie şi de guvernul Blocului Democrat pentru eliberarea Ardealului de Nord". Noua grupare pretinde „lărgirea Blocului Democrat" prin cooptarea acestor formaţiuni, în scopul de a se alcătui „un Font patriotic naţional unic". Iată-ne deci în faţa unei noi manevre a comuniştilor noştri, la care participă şi inconştientul de Titel Petrescu. Fără să-şi dea seama că în cercurile comuniste se vorbeşte deja de necesitatea creării unui singur partid muncitoresc, adică comunist, cu excluderea socialiştilor, Titel Petrescu face declaraţii presei, săpându-şi groapa politică cu propriile sale mâini. Voitec şi Rădăceanu mi-au spus, de altfel, de mai multe ori că şeful lor „este un mare naiv, care nu-şi dă încă seama cât de primejdioşi sunt comuniştii care, la ordinul Moscovei, duc o luptă pe viaţă şi pe moarte, cu tot ce este mişcare socialistă sau social–democrată". Ei speră că partidul lor nu se poate apăra de primejdia comunistă decât cu ajutorul nostru, al ţărăniştilor, cu care ei vor să păstreze cele mai strânse raporturi. Voitec m-a rugat şi ultima dată când l-am văzut că Maniu ar face foarte bine să-i atragă atenţia lui Titel Petrescu asupra primejdiei care-l paşte. Văd acum din ultimele sale declaraţii făcute presei că el se declară favorabil „unei fuziuni cu comuniştii", sub motiv că aceştia „au renunţat la Internaţionala a III-a". Bietul Titel Petrescu se şi vede viitorul şef al partidului muncitoresc unificat, considerându-ne pe noi, naţional–ţărănişti şi pe liberali, drept „partide burgheze". *Risum teneatis*!*

La ora 12, a sosit Maniu, însoţit de Leucuţia. După câteva minute, au sosit şi Dobrescu cu Lazăr. Aflu de la Maniu că alaltăieri, la Snagov, a fost vizitat de Mihalache şi de Mihai Popovici, care s-au interesat de mersul discuţiilor de la Moscova, referitoare la armistiţiu. Dobrescu şi Lazăr ridică din nou chestiunea lui Popovici şi a lui Mihalache, susţinând că „pretenţiile lor de a mai juca roluri de primă vioară în partid vor provoca mari frământări printre fruntaşii noştri care, zice Dobrescu, ştiu că oamenii aceştia nu numai că n-au depus nici o activitate de partid, dar au făcut tot ce au putut pentru a sabota politica dusă de conducerea lui oficială". Dobrescu scuză pe Lupu pe motiv că „începe să fie senil, scuză pe care n-o au ceilalţi doi". Lazăr aduce în discuţie, fiind informat de Solomon, cazul lui Arjoceanu şi Lepădatu, care s-au prevalat în faţa Comisiei de disciplină de aprobarea lui Mihalache pentru adeziunea lor la Partidul Naţiunii, în vara lui 1940. Am intervenit în discuţie, punându-i în curent cu răspunsul pe care l-am dat eu, în calitate de preşedinte al Comisiei, adăugând şi incidentul cu Fănel Mihăiescu de ieri, care a invocat şi el aprobarea lui Maniu şi a lui Lupu. Maniu a ţinut să precizeze că el n-a dat niciodată vreo aprobare unui fruntaş al partidului pentru a colabora cu regimurile de dictatură, „acest lucru fiind cu totul incompatibil cu Statutul partidului". „În cazul domnului inginer Mihăiescu, continuă Maniu, situaţia s-a petrecut aşa: el a venit să mă informeze că generalul Stoenescu, fostul său coleg de liceu şi bun prieten, i-a propus, în calitate de minsitru al Finanţelor, preşedinţia Consiliului de administraţie al CAM-ului şi că domnul doctor Lupu, ca vicepreşedinte al partidului, i-a dat dezlegare să accepte postul; nu voiam să-l blamez formal pe domnul doctor Lupu, ştiind cât este de susceptibil, dar i-am explicat domnului inginer că acceptarea unui astfel de post nu este un lucru permis de Statutele partidului şi de aceea îi recomand să demisioneze cât mai repede; când a venit el să mă informeze, funcţiona deja de mai mult timp în acest post de preşedinte; aceasta este realitatea şi deci el nu poate invoca aprobarea mea".

Am trecut la celelalte chestiuni la ordinea zilei. Maniu e de acord cu mine că circulara noastră din 1 septembrie trebuie aplicată peste tot, deci şi lui Lepădatu, Arjoceanu şi Mihăiescu, „chiar dacă s-ar supăra Mihalache şi Lupu". Cu această ocazie, eu ridic problema fruntaşilor basarabeni care au rămas fără organizaţii şi pe care partidul nostru ar trebui să-i folosească nu numai pentru capacitatea lor politică, dar şi pentru o consideraţie de ordin naţional, arătând atât poporului nostru, cât şi ruşilor ataşamentul nostru pentru Basarabia. Cum la Iaşi, pe vremuri, liberalii au dat şefia basarabeanului Stere, noi am putea numi ca şef de organizaţie pe Anton Crihan, profesor la Facultatea de Agronomie, fost ministru, subsecretar de stat şi fost deputat în Sfatul Ţării din Chişinău, care a votat Unirea din 1918 cu România. La Tutova, unde avem locul liber, ar fi numit profesorul univ. Al. Boldur, fostul nostru şef de la Cetatea Albă; la Galaţi, am numi pe Pan Halippa, la Constanţa, în locul lui Lepădatu, pe prof. Ştefan Ciobanu, membru al Academiei, la Piatra Neamţ, în locul lui Gică Măcărăscu, pe Pantelimon Erhan, fost deputat şi el în Sfatul Ţării şi prim–ministru al Republicii basarabene din 1917 pînă la Unirea cu Ţara. Toţi, cu Maniu în frunte, au găsit „minunată ideea mea", admiţând-o

* Pe româneşte: „Să te strici de râs".

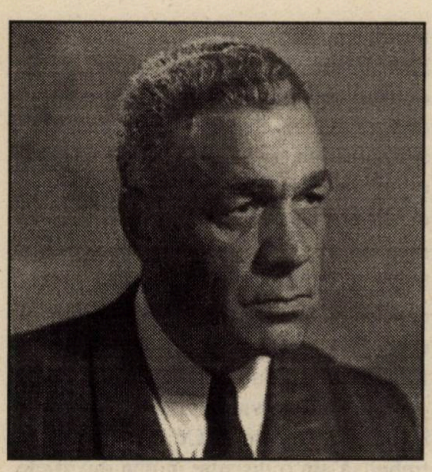

Emil Bodnăraș, „inginerul Ceaușu" din august '44

cu entuziasm. A rămas s-o admitem într-o viitoare ședință de Birou. Am propus, și Maniu a aprobat, ca prietenul nostru Gerota să fie numit șef de organizație la Gorj sau la Vâlcea. Voi vorbi cu el. În timpul dejunului, s-a discutat mult propunerea mea referitoare la numirea fruntașilor basarabeni în fruntea unora dintre organizațiile noastre, scoțându-se în evidență diferitele ei aspecte de politică internă și externă.

Ultima chestiune a fost problema raporturilor cu comuniștii în lumina ultimelor evenimente, manevrele lor și prostia socialiștilor noștri. Confruntând informațiile noastre, ajungem la concluzia că noua atitudine a comuniștilor nu se poate explica decât prin legăturile lor cu Moscova de unde, desigur, au primit instrucțiuni cum trebuie să procedeze. „Ce e surprinzător în atitudinea Sovietelor e faptul că ele se pregătesc să se amestece în treburile noastre interne, ca și cum ar avea mână liberă din partea aliaților lor, anglo–americanii", zice Aurel Dobrescu. Maniu crede că Sovietele se înșeală profund dacă își imaginează că anglo–americanii le-ar aproba așa ceva. „Desigur, continuă el, Moscova încearcă, așa cum procedează și azi în Polonia și cu țările baltice, să-și creeze din timp instrumente cu care să poată servi la momentul oportun, însă ea se înșeală dacă contează pe aprobarea Londrei și Washingtonului; democrațiile anglo–americane n-au făcut sacrificii atât de uriașe pentru a elibera Europa de dictatura fascistă și hitleristă pentru a lăsa-o acum sub dominația tiraniei bolșevice; de acest lucru sunt absolut sigur și, dacă vreți să știți, combinațiile care le fac comuniștii noștri cu toate secăturile vieții noastre politice mă bucură foarte mult, întrucât la alegerile parlamentare, care vor avea loc curând, națiunea îi va lichida odată, pe toți împreună; atunci vor înțelege și Sovietele că nu mai au altă soluție decât să caute o înțelegere cinstită cu adevărații reprezentanți ai poporului român".

De data aceasta, eu am adoptat o atitudine ceva mai puțin optimistă ca Maniu, deși am recunoscut că în principiu el are perfectă dreptate și că lucrurile ar trebui să se întâmple exact așa cum crede el. „Totul ar fi perfect, am continuat eu, dacă anglo–americanii s-ar înțelege complet în privința atitudinii lor față de planurile Sovietelor, pentru că, dacă ei sunt de acord să aplice fără șovăire Charta Atlanticului, Moscova e silită să procedeze la fel; impresia mea este că ea caută să profite de orice fisură care s-ar produce între americani și englezi; după câte înțeleg eu însă, din tot ce știu din presa străină și din posturile de radio, o solidaritate completă nu prea există între ei, nu numai în problemele Europei Occidentale, dar și în chestiunea planurilor rusești față de vecinii ei europeni; în timp ce presa engleză continuă să susțină energic guvernul polon din exil, cea americană se arată mult mai rezervată; impresia mea este că între Roosevelt și Churchill nu există o prea mare înțelegere cu privire la modul de conducere a războiului și nici asupra obiectivelor principale ale păcii viitoare; ca să fiu și mai precis, eu am impresia că Churchill vede mult mai clar interesele Europei decât Roosevelt, care se complace într-o admirație față de ruși și în special față de Stalin, admirație care poate deveni foarte primejdioasă pentru noi și pentru toate statele vecine cu Sovietele; ceea ce știu eu care dispun de așa puține mijloace de informare, nu se poate să scape Moscovei, care are la dispoziție un întreg serviciu diplomatic de informații, fără să mai vorbesc de imensul ei spionaj. După mine unul, manevrele rusești din Polonia și cele pe care le pun Sovietele la cale și în țara noastră nu se explică decât prin aceste divergențe anglo–americane, pe care Moscova contează foarte mult; divergențele dintre anglo–americani, privitoare la cel de-al doilea front și triumful punctului de vedere american în chestiunea celui de-al doilea front în Balcani, așa cum dorea Churchill, constituie pentru mine o indicație pe care n-o pot neglija. În concluzie, mă tem ca nu cumva americanii să se obișnuiască cu ideea că Sovietele, odată înfrânt hitlerismul și fascismul, să nu fie considerate ca un element de echilibru în Europa Centrală și Orientală, care au dreptul la o anumită zonă de influență în sfera lor de interese; acest lucru ar fi o catastrofă pentru noi, pentru Polonia și pentru țările baltice; soluția este stabilirea unei înțelegeri imediate între noi și ceilalți vecini, amenințați ca și noi, pentru întreprinderea unei acțiuni de lămurire, nu atât la Londra, cât mai ales în Statele Unite, unde noi și polonii dispunem de un mare număr de compatrioți care trebuie puși în mișcare".

Considerațiile mele au făcut impresie chiar și asupra lui Maniu, care a fost nevoit să recunoască și el că „s-ar putea să am dreptate". „Eu, a continuat el, susțin de mult că partidul nostru trebuie să trimită din timp câțiva fruntași la Londra și la Washington, care să vegheze la apărarea intereselor țării; cel mai indicat dintre toți este domnul Hudiță, pe care eu îl rog de mult timp să facă acest sacrificiu și să plece în străinătate". Lazăr, Dobrescu și Leucuția se asociază și ei acestei propuneri, insistând să plec imediat și, la nevoie, să-mi iau și familia. Le răspund că pentru moment nu pot pleca și că nici nu găsesc absolut necesar pentru moment. Maniu, care s-a gândit în timpul mesei la propunerea mea cu fruntașii basarabeni, îmi spune la plecare că ea ar putea fi considerată de Soviete

drept „o provocare" și că de aceea trebuie procedat fără publicitate, lăsând ca județele unde vor fi aleși președinți să-și țină congresele după Crăciun, cu puțin înainte de Congresul general al partidului. I-am răspuns că și eu m-am gândit la fel; îi voi preveni însă că nu vom publica nimic în ziare sau în buletinele noastre informative.

La ora 6, ședință a Consiliului de administrație la Filmul Românesc, la care participă și cei doi membri noi, Socor și Săndulescu. Se ia act de programul expus de administratorul delegat, Damian, și se decide ca eu și Socor să facem demersurile necesare pe lângă Banca Națională în vederea unui mare împrumut care să ne permită organizarea programului nostru în vederea creării de filme românești. Pentru aceasta vom avea nevoie și de o documentare externă în legătură cu organizarea noastră viitoare. Socor se arată entuziasmat de aceste perspective și se oferă să plece el singur în Italia și Franța pentru a-și procura documentația necesară. Din raportul lui Damian reiese că în ultimele 10 zile, după întoarcerea populației în Capitală, se constată o ameliorare definitivă a încasărilor la cinematografele societății. Consiliul decide suprimarea tuturor restricțiilor referitoare la plata salariilor și a indemnizațiilor Consiliului de administrație. Se hotărăște menținerea mai departe a acelorași salarii și indemnizații. Membrii Consiliului de administrație vor primi mai departe 40.000 lei lunar, iar președintele 50.000.

Seara scriu la ***Jurnal***, ascult radio și citesc presa. În Bulgaria, în urma demisiei regentului Filov, s-a format un guvern prosovietic, Kimon Gheorghiev, care a declarat război Germaniei. Nemții au pierdut aproape toată Franța și Belgia și evacuează acum în grabă Norvegia, Danemarca și Olanda, hotărâți să reziste pe frontierele lor. Iată unde au ajuns după cinci ani de război! Pe plan intern, guvernul Sănătescu a publicat un decret prin care se desființează administrația noastră din Basarabia și Bucovina de Nord. În locul lui Pătrășcanu a fost numit ca ministru al Justiției consilierul de Casație, Aurel Căpățână. Partidul Comunist publică un comunicat în care se declară partizan al „concentrării tuturor forțelor patriotice din țară în Frontul Unic Național Patriotic". Comunicatul este semnat de Constantin Pârvulescu ca „secretar general al partidului". Deci, Lucrețiu Pătrășcanu, care se află încă la Moscova, e lichidat și ca ministru și ca secretar general al partidului. Văd din ziare că o serie de intelectuali oportuniști, ca profesorii Florian și Vintinescu, s-au înscris la socialiști. Titel Petrescu se umflă în pene, văzându-se deja președintele unui mare partid. Declarațiile lui recente făcute presei străine au ceva ridicol în ele. Mare lucru să aibă omul simțul măsurii. Tare mă tem că nu va putea face față rolului său de șef al partidului.

„Comoditatea" PSD

Marți, 12 septembrie 1944

În fine, tratativele de la Moscova pentru încheierea armistițiului se apropie de sfârșit. Ieri, a avut loc o ultimă întrevedere a delegației noastre cu Molotov și cei doi ambasadori, american și englez, Averel Harriman și Clark Kerr. Armistițiul se va semna în cursul zilei de azi. Aștept cu mare curiozitate să văd condițiile lui.

În cursul dimineții, s-a constituit Secția ardeleană din Capitală a refugiaților din Transilvania. Comitetul ei de conducere e format din: Ilie Lazăr, Romul Pop, Victor Anca și Gabriel Țepelea. S-a hotărât formarea mai multor batalioane de ardeleni voluntari care să lupte alături de armatele ruso–române pentru eliberarea Ardealului de Nord.

Iau dejunul la Mihai Borcea. A invitat și pe Mihai Bantaș, care-mi arată multă prietenie, pentru că l-am recomandat generalului Boițeanu să fie numit director general al învățământului primar. Discutăm situația din organizația de Iași, unde Borcea își dă seama că el nu poate fi șeful ei, neavând suprafața necesară, însă ar dori să fie numit un șef cu care el să poată colabora. El recomandă pe avocatul C. Simionescu, vechi membru al organizației noastre ieșene, dar pe care Costăchescu și apoi Zane, invidioși pe el, l-au ținut departe de orice însărcinare. Bantaș e și el de acord că Simionescu este foarte indicat pentru șefia organizației. Rămâne să ne înțelegem cu Simionescu, deși personal nu cred să accepte. Nu le spun încă nimic despre șefia posibilă a lui Crihan, căci n-am vorbit încă nimic cu el și apoi nu vreau să se facă zgomot în jurul acestei șefii. Cu basarabenii va trebui să am o discuție în una din zilele acestea. Borcea și Bantaș au și ei diferite informații despre planurile comuniștilor noștri și despre criticile lor la adresa lui Titel Petrescu și a colaboratorilor săi apropiați. Bantaș spune că acum câteva zile a trecut pe la el învățătorul Stanciu Stoian, fost director general al învățământului primar pe timpul lui Costăchescu, care i-a lăsat a înțelege că foarte curând va ocupa și el un post important în Ministerul Învățământului, în calitatea lui de secretar general al partidului lui Ralea, întrucât șeful lui va fi ministru „într-un guvern al Frontului Patriotic". Stanciu Stoian i-a spus că, „foarte curând, Partidul Comunist va fuziona cu socialiștii și că Titel Petrescu și ceilalți social–democrați de la conducere vor fi lichidați". Bantaș crede că Frontul Patriotic, organizat de comuniști, va începe curând o mare luptă în contra partidului nostru și al celui liberal, întrucât Sovietele n-au încredere în ele, considerându-le reacționare și dușmănoase față de o colaborare loială cu Moscova. Borcea este de aceeași părere cu Bantaș, susținând că și el are informații asemănătoare despre planurile comuniștilor. El a discutat această chestiune cu Sănătescu, care se arată foarte îngrijorat de atitudinea Sovietelor în privința Moldovei. El așteaptă să vadă ce vor face rușii după semnarea armistițiului, dacă vor admite reîntoarcerea administrației românești în Moldova și în Bucovina. Din rapoartele agenților noștri rămași în aceste regiuni reiese clar că armatele rusești n-au deloc

de gând să evacueze aceste ţinuturi. Este însă adevărat că toate căile de comunicaţie din Moldova şi Bucovina sunt ocupate cu transporturile de trupe şi armament, spre Transilvania, unde nemţii rezistă cu disperare. Totuşi trupele româno-ruse avansează în Est, spre Cluj, iar în Vest, spre Banatul sârbesc şi spre Tisa.

La ora 4 după–masă, şedinţa Blocului. Participă: Bebe Brătianu, eu, Voitec, Constantinescu–Iaşi şi Agiu. Acesta din urmă s-a comportat în şedinţa de azi ca singurul reprezentant al Partidului Comunist, trecând peste Constantinescu–Iaşi, punându-l şi la punct în câteva rânduri, fără ca acesta să reacţioneze în vreun fel oarecare. De altfel, Agiu îmi face impresia unui om superior colegului său, deşi este simplu muncitor. Este un cap organizat, discută metodic şi ia note despre tot ce se vorbeşte, folosind şi un vocabular de om instruit. Bebe Brătianu şi Voitec au ridicat chestiunea Frontului Patriotic, întrebându-i pe delegaţii comunişti pentru ce vorbesc şi în numele socialiştilor în propaganda şi comunicatele lor. „Asta-i treaba noastră", le-a răspuns prostește Constantinescu. Agiu, dându-şi seama de prostia colegului său, a dat un răspuns ceva mai inteligent, spunând că partidul său face deja parte, ca şi socialiştii, din Frontul Unic Muncitoresc şi, ca atare, colegii săi socialişti n-au motive să se plângă de iniţiativele partidului său. Totuşi, şi Agiu a comis o imprudenţă, declarând că „domnul Titel Petrescu şi prietenii lui apropiaţi dau dovadă de prea multă comoditate şi se bazează prea mult pe colaborarea cu partidele burgheze, neglijând interesele muncitorimii". Voitec s-a simţit obligat să-l pună la punct, spunându-i că „Frontul Unic Muncitoresc nu înseamnă că socialiştii fac parte din acelaşi partid politic cu comuniştii şi că atitudinea din ultimul timp a Partidului Comunist nu este loială faţă de colegii lui, socialişti". „În tratativele duse de Partidul Comunist, a continuat Voitec, cu celelalte formaţii din Blocul Patriotic s-a trecut peste noi, care ne-am văzut puşi în faţa unui fapt împlinit; acest procedeu ne supără şi noi sperăm că pe viitor colegii comunişti se vor comporta ceva mai loial cu noi". „Toate aceste lucruri nu ne privesc pe noi, le veţi lămuri între d-voastră; eu vă rog să intrăm în ordinea de zi, pentru care ne-am adunat", a intervenit Bebe Brătianu.

Poziţia mea faţă de aceste neînţelegeri dintre socialişti şi comunişti este cât se poate de delicată. De când sunt secretar general adjunct, una din însărcinările mele principale a fost cultivarea relaţiilor cu comuniştii şi socialiştii, ca unul care am susţinut mereu, de când am intrat în viaţa politică, din 1930, că aliaţii mei naturali în politică se află numai la stânga, la dreapta fiind numai reacţionarii de diferite categorii şi nuanţe. Maniu a fost totdeauna de acord cu această înclinaţie a mea spre stânga, spre marea decepţie a celor care, necunoscându-l bine, îl considerau un conservator extremist. Maniu, ca şi mine, e gata să accepte orice reformă de stânga, dacă ea se poate realiza, cu condiţia, bineînţeles, ca ea să fie aprobată de popor prin alegeri libere. Din 1930, de când candidez în judeţul meu, am avut tot timpul sprijinul socialiştilor şi al celor câţiva evrei comunişti din Fălticeni şi Paşcani, vreo 8–10 la număr. Faptul că eram coleg de universitate cu Constantinescu–Iaşi şi prieten mi-a înlesnit mult menţinerea legăturilor cu partidul său. Cu Titel Petrescu a fost şi mai uşor, întrucât el e finul doctorului Lupu, cu care am început eu politica în 1930. În tot timpul cât am ţinut aceste legături, aşa cum o dovedeşte şi ***Jurnalul*** meu, nu mi-am făcut însă niciodată iluzii asupra valorii morale şi politice a fruntaşilor acestor partide, pe care i-am apreciat după justa lor valoare. Am simţit tot timpul că Partidul Comunist este o agentură a Moscovei, dar acest lucru nu m-a neliniştit, întrucât eram informat că nu dispune de nici o forţă în lumea muncitoare. Menţinerea unui partid comunist era pentru mine şi un mijloc de a păstra bune raporturi cu Rusia Sovietică, de care partidul nostru căuta mereu o apropiere. Nu trebuie uitat că Titulescu, ca minitru de Externe, făcea politica externă a partidului nostru, în care a sfârşit prin a se înscrie, în 1937. Legăturile mele cu comuniştii şi cu socialiştii, atât pe timpul lui Carol, cât şi al lui Antonescu mi-au cauzat multe neplăceri, şi acuzaţia că sunt „bolşevicul partidului". ***Jurnalul*** meu a consemnat multe din acestea. Azi, când văd lipsa lor de sinceriate faţă de mine şi de partidul meu, care

Constantin Titel Petrescu vorbind la o întrunire a Partidului Social–Democrat

i-a protejat și i-a ajutat cu bani serioși, am dreptul să mă supăr pe ei, mai mult decât oricare altul. Nici nu s-a semnat încă armistițiul și comuniștii noștri încep nu numai să uite tot ce am făcut noi pentru ei, dar caută pretexte de ceartă cu noi și să ne acuze de dușmănie la adresa Sovietelor. Partidul meu are un program mai democrat chiar decât cel al laburiștilor englezi și, slavă Domnului, poporul nostru este departe de nivelul celui englez. El are drept punct central în politica noastră externă menținerea celor mai strânse legături cu anglo–americanii și cu aliații lor și cu Rusia Sovietică. Partidul nostru a combătut cu o rară energie și statornicie orice apropiere de Axa Roma–Berlin și de aliații ei; bineînțeles, ca partid național ce suntem, noi nu puteam să nu protestăm în contra nedreptății pe care ne-o fac Sovietele, anexând teritorii românești ocupate de milioane de frați de-ai noștri. Aș vrea să-i văd pe comuniștii noștri cu ce obraz vor cere ei voturile poporului român la viitoarele alegeri generale, dacă ei nu vor avea curajul să ia poziția fermă în această chestiune. Aceste lucruri le discut eu regulat cu fruntașii comuniști, fără să le mai trec în ***Jurnalul*** meu, din lipsă de timp. Desigur, pentru ei sunt subiecte jenante și de aceea ne certăm aproape de fiecare dată când le abordăm. Nenorocirea face că Pătrășcanu și Constantinescu–Iași nu sunt nici prea culți și nici prea inteligenți și, ceea ce este și mai grav, nu prea au nici caracter. Relațiile cu ei devin pentru mine din ce în ce mai grele și tare mă tem că nu le voi putea menține.

Astăzi, am fost nevoit să mă raliez părerii lui Voitec și să reproșez comuniștilor lipsa lor de loialitate și de recunoștință față de celelalte partide din Bloc. „Adunătura de pleavă politică, pe care văd că d-voastră, comuniștii, începeți s-o strângeți în jurul d-voastră, mă obligă, am spus eu, să vă întreb dacă vă mai țineți angajamentul luat împreună cu noi, celelalte partide din Bloc, de a face un proces al răspunderilor politice, care să pedepsească pe toți acei care au colaborat cu regimurile de dictatură și s-au făcut vinovați de războiul întreprins alături de nemți; cum veți mai putea face acest proces, dacă Partidul Comunist întinde azi mâna unor indivizi ca Tătărescu, Ralea, Ghelmegeanu etc., etc.? Aveți indicații în acest sens din partea Moscovei? Sunt foarte curios să aflu răspunsul vostru la aceste întrebări". „Mă raliez în întregime întrebărilor puse de domnul prof. Hudiță, pentru că ce luptă comună mai putem duce noi pe baza platformei Blocului, când între noi apar divergențe atât de grave", a spus Bebe Brătianu. „Și eu adresez colegilor comuniști aceleași întrebări", a declarat Voitec.

A răspuns mai întâi Agiu că partidul său, intrând în Blocul Democratic, pentru un anumit scop, nu înseamnă că și-a pierdut independența lui în privința tacticii și realizării programului său care e valabil și pentru celelalte partide asociate. „Dacă Partidul Comunist găsește azi necesară lărgirea acestui Bloc, continuă Agiu, și a acceptat intrarea și altor partide și formațiuni democratice în marele front național, el s-a văzut silit să facă acest pas pentru a lupta în contra pretenției Partidului Național Țărănesc de a monopoliza aproape toată viața politică a națiunii și a reduce astfel la roluri minore celelalte partide politice; ceea ce ne-a determinat în ultimul moment ca să facem acest pas a fost faptul că domnul Maniu a acceptat intrarea foștilor legionari în cele două partide din Bloc; de fapt, domnul Maniu știe că legionarii, în marea lor majoritate, se vor înscrie în partidul său, ceva mai puțini la liberali și doar câțiva și la noi și la socialiști; în urma victoriilor Armatei Roșii, pentru țara noastră se pun azi probleme noi, care depășesc cu mult pe acelea prevăzute de noi în momentul când am încheiat Blocul, la 20 iunie; printre ele se află și acea a răspunderilor politice față de care noi facem azi foarte multe rezerve". „Cu alte cuvinte, l-a întrerupt Bebe Brătianu, d-voastră, comuniștii, sunteți hotărâți să vă asociați cu toți faliții vieții publice pentru a face jocul Moscovei". „Nu pentru a face jocul Moscovei, a intervenit Constantinescu–Iași, ci pentru a restabili un anumit echilibru între partidele din Bloc față de pretențiile de dominație ale național-țărăniștilor". „Nu sunteți sinceri când spuneți astfel de lucruri, i-a răspuns Voitec, căci dacă în adevăr național-țărăniștii sunt foarte tari, ce rost are lupta surdă care o duceți și în contra partidului nostru care, în bunăvoința lui față de partidul vostru, a mers până acolo încât a acceptat ideea Frontului Unic Muncitoresc; azi voi găsiți că el trebuie lărgit cu elemente compromise în regimurile de dictatură? Noi am acceptat să asistăm la tratativele pentru organizarea marelui Front Patriotic de la 6 septembrie, nu din convingere, ci mai mult ca să vedem mai bine ce scopuri urmăriți voi cu astfel de blocuri; în realitate, toată lumea știe ce urmăriți voi, a continuat Voitec; eu, ca reprezentant al Partidului Socialist în acest Bloc, țin să precizez că noi, socialiștii, ne desolidarizăm complet de manevrele voastre, care sunt dictate din afară și care n-au nimic cu interesele țării".

Eu am încheiat discuția, precizând cu sinceritate brutală atitudinea mea și a partidului meu față de noua politică a Partidului Comunist, avertizându-l din timp, să nu conteze pe indiferența noastră. Dacă Voitec le-a spus că „nu sunt sinceri", eu am fost mai dur, acuzându-i de la început că „sunt de o rea–credință totală". „Ați afirmat acum câteva minute, le-am spus eu, că motivul care v-a determinat să faceți apel și la alte forțe politico-democratice a fost hotărârea lui Maniu de a primi în partid legionari; cum este posibil să folosiți o minciună atât de grosolană, când voi ați cerut din mai anul acesta să acceptăm în Blocul Democratic lepădăturile politice de Tătărescu, Ralea etc., cu care voi aveați deja de pe atunci tot felul de înțelegeri secrete; pentru mine, minciuna voastră de azi este mai mult decât lămuritoare, nu sunteți corecți față de noi și folosiți manevre nedemne de un partid, pe care noi l-am susținut tot timpul pentru motivele cunoscute; sunt convins că noile metode pe care le folosiți vă sunt impuse

de Moscova; vă deplâng sincer pentru rolul de instrument care vi-l pregătiți cu bună știință; cât timp ați fost persecutați și scoși din lege, eu și toată aripa stângă a partidului meu v-am susținut cu toată căldura, din motive de ordin politic și din generozitate; astăzi însă, când voi vă pretați la rolul de instrument în mâinile Moscovei, țin să vă avertizez să nu mai contați nici pe sprijinul meu și nici al prietenilor mei; decepția mea este azi cu atât mai mare cu cât adversarii mei din propriul meu partid au dreptul să se bucure ca unii care m-au acuzat tot timpul că sunt un „naiv caraghios"; fiind acum vorba de probleme naționale, nu mai văd cum partidul meu ar mai putea colabora cu oameni care nu au nimic comun cu noi, fiind instrumente oarbe în mâinile străinului". În concluzie, am propus suspendarea ședinței pe care o consider „cu totul inutilă". Brătianu și Voitec s-au declarat și ei de acord, așa că ne-am despărțit fără să ne dăm mâna.

După plecarea lui Constantinescu și a lui Agiu, am mai rămas un moment de vorbă cu Brătianu și Voitec, care m-au felicitat călduros pentru execuția care le-am făcut-o delegaților comuniști. Voitec e convins că schimbarea de atitudine a comuniștilor se datorește „ordinelor Moscovei". El crede că adevăratul conducător al Partidului Comunist este Bodnăraș, rutean din Bucovina, fost ofițer de artilerie și comdamnat la moarte pentru trădare și spionaj în favoarea Sovietelor. Fugit din închisoare, el a stat mai mulți ani la Moscova, de unde a venit cu un avion, care l-a parașutat, în iulie 1944, în județul Ilfov. De atunci, el conduce din umbră Partidul Comunist, la ordinul Moscovei, cu care a avut legături permanente prin radio. După Voitec, noul Comitet de conducere al Partidul Comunist e format din Bodnăraș și o serie de muncitori, Gh. Gheorghiu–Dej, Chivu Stoica, Constantin Pârvulescu etc.; cât despre Pătrășcanu și Constantinescu–Iași, aceștia sunt folosiți ca agenți de legătură cu celelalte partide, neavând nici o putere în partid. La fel e cazul avocatului Maurer, care e folosit de partid în procesele pe care le au diferiții lui membri. Nici acesta n-are nici o trecere în partid. „Comuniștii, continuă Voitec, evită, pe cât posibil, să numească în forurile lor de conducere intelectuali, întrucât n-au încredere în ei. Cât despre Maurer, faptul că e de origine evreu și pe deasupra și un bețiv și un foarte slab avocat, el n-are absolut nici un rol în conducerea partidului". Voitec crede că noi vom avea mult de furcă din cauza agitației comuniste. „În ultimul moment, zice el, oamenii aceștia dispun de fonduri mari rusești, au mașini aproape în toate centrele mai mari muncitorești, unde duc o propagandă de minciuni îngrozitoare la adresa cadrelor noastre socialiste, pe care le acuză de complicitate cu Siguranța și cu partidele burgheze, ei care sunt cunoscuți de toată lumea ca agenți ai Moscovei". Voitec bănuiește și pe Groza că are legături cu Moscova, de la care primește de mult timp ajutoare prin anumite bănci din Budapesta. „Noi, liberalii, a răspuns Brătianu, dacă n-ar fi fost la mijloc domnul Maniu, pentru nimic în lume n-am fi stat de vorbă cu astfel de haimanale, drojdie socială, gata să se vândă oricui o plătește".

Roosevelt *(așezat, primul din stânga)* **și Churchill** *(cu pălărie)*, **liderii democrațiilor occidentale de care se legau speranțele românilor aflați în fața tăvălugului sovietic**

După ce ne-am despărțit de Voitec, m-am dus cu Bebe Brătianu la Maniu, însă nu l-am găsit acasă. Era dus la Buzești, pentru a afla amănunte în legătură cu semnarea armistițiului de la Moscova, care a avut loc în cursul acestei dimineți. Ne-am înțeles să ne vedem mâine la dejun la Dinu Brătianu, cu Maniu.

Seara citesc presa, scriu la ***Jurnal*** și ascult radio. Nimic încă despre discuțiile Roosevelt–Churchill, la Quebec, în Canada. Dezastrul armatei germane se accentuează pe toate fronturile. Trupele americane au ocupat Luxemburgul. Trupele noastre și cele rusești avansează spre Cluj. Ziarul nostru, „Dreptatea", polemizează cu Titel Peterescu în jurul declarațiilor lui despre partidele burgheze, Național Țărănesc și Liberal. Blocul Democratic e virtual ca și lichidat.

„Dictatul de la Moscova": cale liberă sovietizării României (13 – 14 septembrie 1944)

Vezi un rus, fugi !

Miercuri, 13 septembrie 1944

La 9 dimineața, ședința Comisiei de disciplină, la Clubul Central. Prezenți: eu, Solomon, Căpățineanu și Mihalache. Discuție penibilă cu Mihalache, care sigur va rămâne supărat pe mine multă vreme. Noroc însă că nu mai e mult până la retragerea mea din politica activă de partid și astfel nu-mi va mai păsa de supărarea unora și altora. El a venit să facă în fața Comisiei declarația că adeziunea celor trei șefi de organizație, Lepădatu, Arjoceanu și T. Iacobescu, la Partidul Națiunii, în august 1940, „s-a făcut cu știrea lui". La întrebarea mea pentru ce a dat această aprobare fără să întrebe pe Maniu, singurul, în calitate de președinte al partidului care putea face acest lucru, Mihalache mi-a răspuns că „la acea epocă, dezorientarea era atât de mare în Biroul partidului încât nici el singur nu mai știa ce atitudine trebuia luată de partid față de noua formație politică a lui Carol". În continuare, el a dat următoarele explicații. La începutul lui august 1940, situația politică părea foarte gravă pentru țara noastră. Pierdusem Basarabia și nordul Bucovinei; eram amenințați să pierdem și Ardealul și Cadrilaterul; în timpul acesta, Franța capitulase, iar Anglia „părea să-și dea sufletul". „Regele Carol părea disperat, continuă Mihalache; își da seama că eșuase complet cu Frontul Renașterii Naționale și era dispus să ajungă la o înțelegere cu partidul nostru și cu cel liberal de sub șefia lui Dinu Brătianu; pentru aceasta, a recurs la noua formulă a Partidului Națiunii, dizolvând FRN-ul în speranța unui compromis onorabil cu noi. Urdăreanu l-a văzut, în mare secret, pe Madgearu, deși erau rău certați, și i-a făcut propuneri formale de reconstituire a Partidului Național Țărănesc în cadrul Partidului Națiunii, de îndată ce va trece criza cu Transilvania și cu Cadrilaterul, criză pe care atât Carol, cât și Urdăreanu o credeau foarte apropiată. Fără să se angajeze formal față de Urdăreanu, a rămas să discute propunerea cu ceilalți membri din Birou; personal, el era pentru acceptarea ei, din considerații de politică externă; după ce a vorbit cu Mihai Popovici și cu Lupu, care au refuzat să se angajeze, înainte de a cunoaște părerea domnului Maniu, a venit la mine și am discutat împreună toate avantajele și inconvenientele acestei propuneri; noi știam dinainte că domnul Maniu va fi contra și de aceea Madgearu voia să obțină aprobarea tuturor celorlalți membri din Birou, pentru a-l sili la urmă și pe Maniu să cedeze ori să se retragă de la președinția partidului; pus în curent de Madgearu, domnul Maniu s-a opus categoric, hotărât să ducă mai departe lupta contra lui Carol, până la abdicarea lui; în timpul acestor discuții, s-a întâmplat istoria cu adeziunea celor trei la Partidul Națiunii; eu recunosc vina mea, nu pentru că le-aș fi aprobat adeziunea la acest nou partid, ci pentru că nu m-am opus categoric, așa cum ar fi trebuit s-o fac".

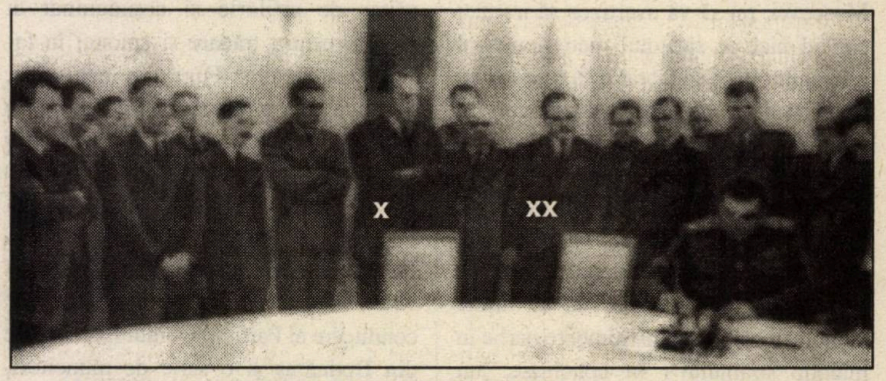

Moscova, noaptea de 12/13 septembrie 1944: mareșalul Malinovski semnează textul Convenției de armistițiu cu România (x – L. Pătrășcanu; xx – V.M. Molotov)

„Vă înțeleg foarte bine, i-am răspuns eu; sunt convins că nu le-ai dat o aprobare formală, căci nici n-o puteai face, însă vina lor rămâne întreagă față de partid, cu atât mai mult că au abuzat de prietenia lor cu d-voastră, storcându-ți cu forța o acoperire morală a oportunismului lor politic".

„Atunci, ce decide Comisia de disciplină"?, mă întreabă Mihalache. „Că circulara partidului de la 1 septembrie rămâne valabilă pentru acești domni, care nu mai pot rămâne șefi de organizație timp de trei ani, cât prevede ea, i-am răspuns eu, afară de cazul că Biroul partidului nu anulează decizia Comisiei sau nu-mi primește demisia pe care i-o țin la dipoziție". Mihalache s-a sculat, a spus bună ziua și a plecat, desigur supărat și nemulțumit. În camera de alături, îl așteptau Lepădatu, Arjoceanu și Iacobescu. Ce vor fi vorbit între ei, nu știu. Bănuiesc că nu i-au adus complimente.

După plecarea lui Mihalache, cel mai necăjit dintre membrii comisiei era bietul Căpățineanu, om de treabă, foarte bun prieten al lui Mihalache, și care era perfect de acord cu argumentarea mea. „Eu sunt convins, a spus Căpățineanu, că Mihalache nu le-a dat nici o aprobare să adere la Partidul Națiunii și că azi el vrea să-i salveze, luându-și întreaga răspundere asupra lui; din cauza aceasta, mă găsesc într-o situație penibilă, subscriind la o soluție dreaptă, dar supărătoare pentru el". Formula propusă de mine drept sancțiune pentru Arjoceanu și Lepădatu era astfel redactată: „Adeziunea lor la Partidul Națiunii, fiind un act de trădare față de partid, li se va aplica în întregime circulara de la 1 septembrie a.c.". La propunerea lui Căpățineanu, susținută și de Solomon, am acceptat înlocuirea cuvintelor „act de trădare" cu acela de „act de gravă indisciplină". Rămâne ca hotărârea Comisie să fie ratificată de Biroul partidului. Ședința a durat două ore.

Am trecut apoi pe la Mielu Mihăiescu, unde am stat până la 12,30, discutând cu el problema reluării activității Societății noastre. Aflu de la el multe cazuri de jafuri și furturi de mașini, pe care și le permit soldații ruși în Capitală, nu numai noaptea; dar și în plină zi pun mâna pe mașinile particularilor, îi dau jos în plină stradă și se urcă ei, sub motiv că e război și că au nevoie de ele. Se semnalează multe cazuri de furturi de ceasuri, la care se uită mirați, ca și cum n-au mai văzut niciodată așa ceva. Negustorii de bijuterii și de ceasuri au desființat vitrinele în care le expuneau, de frica acestor hoți. „În oraș, zice Mielu Mihăiescu, circulă deja vorba că pe vremea nemților, când întâlneau noaptea pe stradă un soldat german, mergeai în siguranță lângă el; astăzi, când întâlnești un soldat rus, trebuie s-o iei la fugă să nu te dezbrace". Hotelul *Ambasador* e plin de ofițeri ruși, care au luat locul celor germani. „E plin deja de ploșnițe și de păduchi, continuă Mielu, și când te gândești că acești oameni vin dintr-o țară care se pretinde comunistă și model pentru țările zise capitaliste". Mielu e furios la culme pe „aceste bande nespălate și sălbatice". Ei se miră cum de nu vin la București și trupe anglo–americane, care „să ne apere de aliații noștri din Răsărit". „Să sperăm că după semnarea armistițiului, i-am răspuns eu, și după eliberarea Ardealului de Nord, vom scăpa de aceste dezordini".

La ora unu, m-am dus la Dinu Brătianu, unde am găsit pe Maniu și pe Bebe Brătianu. După un sfert de oră, a sosit și Sănătescu, împreună cu Buzești. Bebe Brătianu pusese deja în curent pe Maniu și pe Dinu Brătianu cu cele întâmplate ieri după–masă la ședința Blocului, pentru că, de cum am intrat pe ușă, aceștia m-au felicitat pentru modul cum m-am răfuit cu comuniștii. Maniu și Brătianu sunt însă de părere să nu ne luăm noi răspunderea lichidării Blocului, mai ales acum, după încheierea armistițiului, și să le lăsăm comuniștilor această inițiativă pentru a nu le da nici o ocazie să se plângă rușilor. Maniu și Brătianu sunt convinși, ca și mine, că toate procedele folosite de „acești nenorociți" sunt dictate de Moscova, care urmărește, ca și în Polonia, să-și creeze instrumente cu ajutorul cărora să se amestece în treburile noastre interne. „Toate aceste manevre rusești trebuie aduse la cunoștința anglo–americanilor, pentru ca ei să

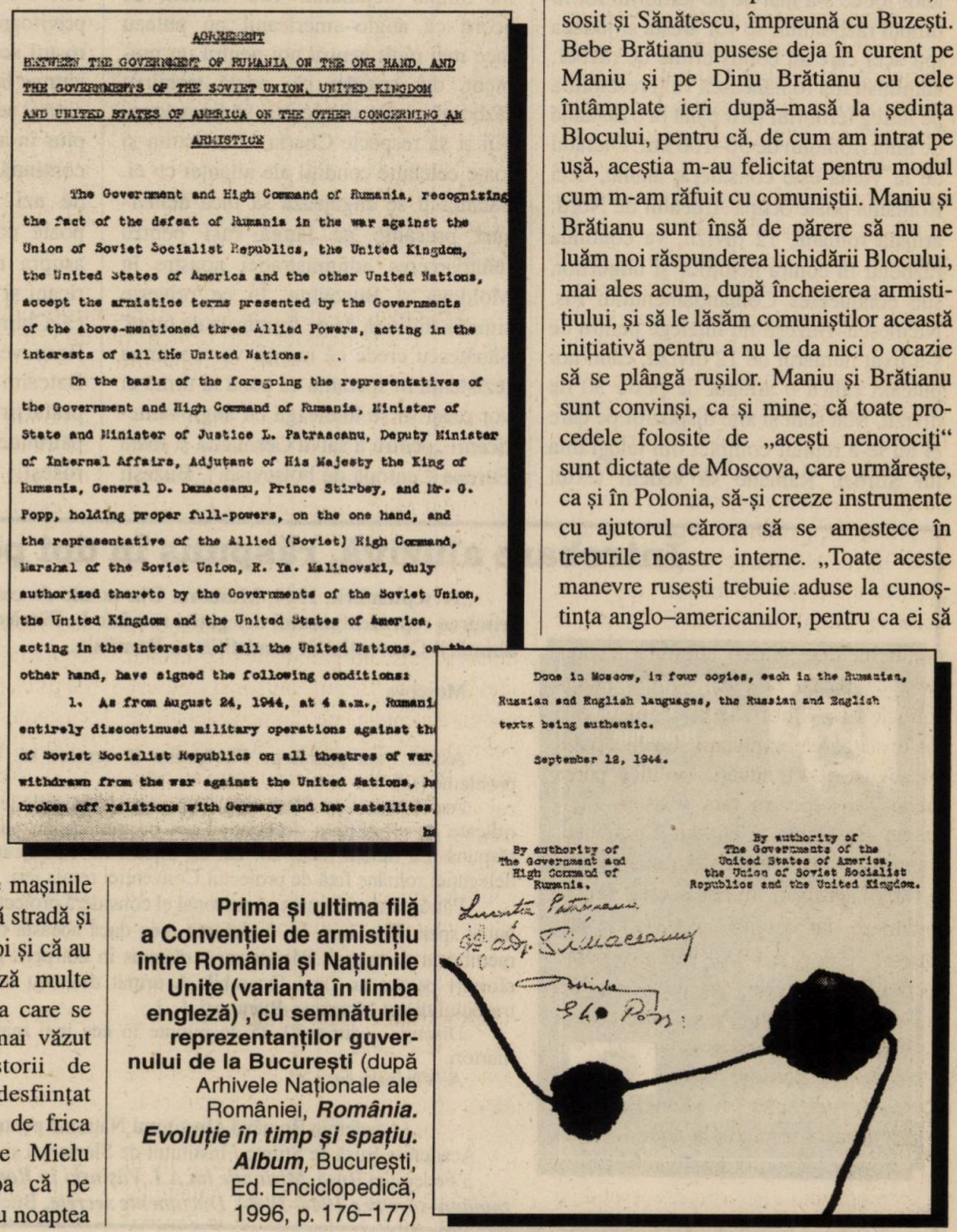

AGREEMENT

BETWEEN THE GOVERNMENT OF RUMANIA ON THE ONE HAND, AND THE GOVERNMENTS OF THE SOVIET UNION, UNITED KINGDOM AND UNITED STATES OF AMERICA ON THE OTHER CONCERNING AN ARMISTICE

The Government and High Command of Rumania, recognising the fact of the defeat of Rumania in the war against the Union of Soviet Socialist Republics, the United Kingdom, the United States of America and the other United Nations, accept the armistice terms presented by the Governments of the above-mentioned three Allied Powers, acting in the interests of all the United Nations.

On the basis of the foregoing the representatives of the Government and High Command of Rumania, Minister of State and Minister of Justice L. Patrascanu, Deputy Minister of Internal Affairs, Adjutant of His Majesty the King of Rumania, General D. Damaceanu, Prince Stirbey, and Mr. C. Popp, holding proper full-powers, on the one hand, and the representative of the Allied (Soviet) High Command, Marshal of the Soviet Union, R. Ya. Malinovski, duly authorised thereto by the Governments of the Soviet Union, the United Kingdom and the United States of America, acting in the interests of all the United Nations, on the other hand, have signed the following conditions:

1. As from August 24, 1944, at 4 a.m., Rumani entirely discontinued military operations against th of Soviet Socialist Republics on all theatres of war, withdrawn from the war against the United Nations, h broken off relations with Germany and her satellites, h

Done in Moscow, in four copies, each in the Rumanian, Russian and English languages, the Russian and English texts being authentic.

September 12, 1944.

By authority of The Government and High Command of Rumania.

By authority of The Governments of the United States of America, the Union of Soviet Socialist Republics and the United Kingdom.

Lucrețiu Pătrășcanu

Gl. adj. Damaceanu

Prima și ultima filă a Convenției de armistițiu între România și Națiunile Unite (varianta în limba engleză) , cu semnăturile reprezentanților guvernului de la București (după Arhivele Naționale ale României, ***România. Evoluție în timp și spațiu. Album***, București, Ed. Enciclopedică, 1996, p. 176–177)

ia măsuri din timp în contra lor", zice Dinu Brătianu. Maniu este de aceeași părere, cu mult înainte de Dinu Brătianu. Eu, la fel.

Sosind Sănătescu și Buzești, am discutat chestiunea armistițiului. Buzești ne-a făcut un scurt rezumat al punctelor lui principale. Vom plăti ca despăgubiri de război suma de 300 milioane dolari, în termen de 6 ani; se vor restitui Sovietelor tot ce s-a luat de pe teritoriul lor în timpul războiului; se vor aresta și judeca toți acei care au comis crime de război; administrația românească va fi restabilită pe întreg teritoriul țării până la o distanță de linia frontului de 50–100 km; Dictatul de la Viena este considerat anulat, deci România poate ocupa Ardealul de Nord; armata română, 12 divizii, va continua războiul în contra nemților și ungurilor, sub conducerea Comandamentului rus. Niculescu–Buzești nu înțelege pentru ce s-a fixat numărul de 12 divizii, când noi puteam ridica o armată de peste 30 de divizii. Mai sunt și alte dispoziții pe care el nu le-a reținut complet din telegrama lui Știrbei. Rămâne să vedem textul complet al armistițiului și, bineînțeles, lămuririle delegaților noștri privitoare la modul cum s-au desfășurat negocierile.

Prima apreciere asupra Convenției de armistițiu o face Buzești, la sfârșitul expunerii sale: „În general, condițiile acestui armistițiu, a spus el, puteau fi și mai rele; totul depinde de sinceritatea rușilor, căci, după cât văd, suntem lăsați la discreția lor". Discuția a continuat în tot timpul dejunului. Toți suntem de acord că anglo–americanii nu puteau face mai mult pentru noi pentru un moment, dar sperăm că, odată terminat războiul, ei vor sili pe ruși să fie rezonabili și să respecte Charta Atlanticului și toate celelalte condiții ale alianței cu ei. Sănătescu se angajează să facă demersuri presante pe lângă ruși pentru reîntoarcerea administrației noastre în Moldova și Bucovina. În ce privește situația militară de pe fronturile de luptă, Sănătescu crede că nemții vor continua rezistența în speranța că până la urmă ei vor reuși să se înțeleagă cu anglo–americanii „pentru a salva Germania și toată Europa Centrală de bolșevism". Buzești și Dinu Brătianu nu exclud complet o astfel de posibilitate, deși o cred puțin probabilă. Maniu și cu mine susținem, fiecare cu argumente diferite, că așa ceva nu e posibil și că atât timp cât Hitler se află la conducerea Germaniei, nimeni nu va sta de vorbă cu el.

Despre Conferința de la Quebec, nu avem nici azi nici o știre. Buzești crede că între Chirchill și Roosevelt nu este o înțelegere perfectă în chestiunile privitoare la continuarea războiului și că rostul acestei conferințe este acela de a ajunge la un acord; faptul că la ea participă și șefii statelor majore e o dovadă în plus în acest sens. „Această Conferință, continuă Buzești, ținută în împrejurările de azi, fără participarea Sovietelor, poate constitui o indicație importantă asupra raporturilor dintre anglo–americani și Soviete; eu am motive să cred că Churchill va căuta să convingă pe Roosevelt de primejdia care amenință Balcanii și Europa Centrală în urma prăbușirii rezistenței germane și a pătrunderii în aceste zone a trupelor rusești; problema poloneză și cea

Întrebare aluzivă, răspuns în doi peri

„11 septembrie 1944, Moscova. Din notele de conversație ale lui A.I. Vâșinski. Primirea reprezentantului delegației române L. Pătrășcanu, în legătură cu problema semnării Convenției de armistițiu cu România.

Moscova — 11 septembrie 1944
Secret

Astăzi l-am primit pe Pătrășcanu la cererea sa. Pătrășcanu a ridicat mai multe probleme [...].

Ascultându-l pe Pătrășcanu, am răspuns că trebuie să meditez asupra problemelor ridicate de el. Asupra declarației, am promis să iau cunoștință de ea și mâine să dau răspuns. La rândul meu, am dat de înțeles lui Pătrășcanu că mă interesează atitudinea delegației române față de proiectul Convenției remis ieri.

Pătrășcanu a răspuns că personal el consideră proiectul Convenției cel mai bun la care putea spera România. La întrebarea mea dacă această opinie este împărtășită și de alți membri ai delegației, Pătrășcanu a răspuns în doi peri, precizând că el personal depune eforturi pentru un final favorabil. A urmat din nou întrebarea sa despre posibilitatea traseului direct Moscova–București. [...]

Discuția a durat 20–25 de minute în cea mai mare parte în limba franceză, fără martori.

A. Vâșinski (*m.p.*)".

(Academia Română / Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Academia Rusă de Științe / Institutul de Slavistică și Balcanistică / Arhiva de Stat a Federației Ruse, ***Misiunile lui A.I. Vâșinski în România (Din istoria relațiilor româno–sovietice 1944–1946). Documente secrete,*** București, I.N.S.T., 1997, p. 71–73)

iugoslavă, continuă Buzești, constituie în timpul din urmă obiectul unui mare dezacord între Londra și Moscova, fără să mai vorbesc de celelalte dezacorduri latente privitoare la toate celelalte țări din această regiune; de aceea, eu nu exclud cu totul posibilitatea unei înțelegeri cu Germania; trebuie așteptat rezultatul ei; de un lucru sunt sigur în momentul de față, Sovietele trebuie să fie foarte îngrijorate de această Conferință, la care ele n-au fost invitate".

„Noi încă nu știm dacă Sovietele au fost sau nu invitate la Quebec, am spus eu; un lucru însă pare probabil și anume că această conferință nu se poate să nu fi avut o influență asupra Moscovei în forțarea ei de a fi mai rezonabilă în condițiile armistițiului cu noi; cât despre rest, eu rămân la vechea mea convingere că anglo–americanii nu vor trata nici cu Hitler și nici cu vreun alt guvern german, decât pe baza hotărârii lor, capitulare fără condiții. E sigur că între Churchill și Roosevelt sunt multe neînțelegeri pe problemele Europei, însă Anglia se află în așa dependență față de Washington, încât Churchill nu-și va putea impune punctul său de vedere în nici o chestiune; Conferința de la Quebec va decide ceea ce crede de cuviință Roosevelt, ori acesta admiră pe Stalin și-l susține". Maniu a vorbit în același sens, afirmând și el că „aliații sunt mai hotărâți ca oricând să ceară capitularea Germaniei fără condiții". Cum astăzi sosește delegația noastră de la Moscova, Dinu Brătianu ne-a invitat din nou la dejun mâine, pentru a discuta situația în urma informațiilor care le vom avea despre modul cum au decurs tratativele pentru armistițiu.

Seara, între 6 și 7,30, a venit să mă vadă Lupu. El s-a reîntors azi la prânz de la Dobrești, stabilindu-se definitiv în Capitală. L-am pus în curent cu situația internă și externă și cu tot ce s-a discutat azi la dejun la Dinu Brătianu. Bietul Lupu a slăbit, îmbătrânit și e total dezorientat. „Nu știu singur ce să fac, zice el; dacă m-aș putea duce pentru câtva timp la Arsura aș fi fericit, dar văd că porcii de ruși nu ne lasă încă să ne întoarcem în Moldova; mă gândesc cu groază că de mâine încep să mă viziteze prietenii din Capitală, să-mi vorbească despre reluarea activității politice, când mie numai de așa ceva nu-mi arde. Ia, te rog, șefia Capitalei, îmi spune el în continuare, și scutește-mă de o belea peste puterile mele; îți promit tot sprijinul meu, dacă sănătatea îmi va permite". I-am răspuns că eu mă mențin pe poziția veche, de a mă retrage din politica militantă și, ca atare, de aș avea timp să mă ocup de județul meu, Baia. L-am rugat să rămână el mai departe șef la Capitală până se va găsi o soluție și dacă se simte obosit, să se întoarcă la Dobrești pentru câtva timp. A înțeles și el că în împrejurările de azi nu-l putem părăsi cu toții pe Maniu, care de-abia se ține pe picioare și care, în lupta grea care a dus-o, părăsit aproape de toți fruntașii partidului, se vede azi asaltat de toți oportuniștii din partid și atacat de toată drojdia politică a țării. „Astăzi, i-am spus eu, noi suntem cu toții obligați să facem zid în jurul lui pentru a consolida victoria obținută cu atâtea sacrificii și pentru a împiedica căderea țării pe mâna ticăloșilor, răspunzători de dezastrul ei sau a instrumentelor oarbe care se află în mâinile Moscovei; e singurul motiv care mă determină și pe mine să stau lângă el, deși n-am decât un singur gând, să mă întorc la catedră și să-mi văd de lucrările mele". „Tu ești tânăr și poți duce lupta mai departe; eu însă sunt obosit de atâția ani de viață agitată, sunt bolnav și slăbit, mi-a răspuns Lupu. Desigur, ai dreptate, Maniu trebuie ajutat, căci de el țara are azi nevoie mai mult ca oricând, fiind amenințată grav din afară de ruși, iar în interior de toți ticăloșii și vânzătorii de țară". L-am oprit la masă, dar a refuzat. S-a obișnuit să nu mai mănânce seara nimic, afară de o ceașcă de lapte cu pâine prăjită. Va vorbi mâine cu Mihalache să se ducă la el pentru o săptămână, două.

Seara, citesc presa, ascult radio, scriu la ***Jurnal***. Pe la 9 seara, primesc un telefon de la Titel Petrescu, care mă anunță că s-a înțeles cu Bebe Brătianu și cu Bodnăraș ca mâine după–masă, la ora 6, să mai ținem o ședință de Bloc, la Președinția Consiliului. Am acceptat, deși nu văd rostul ei.

Răceală și dispreț

Joi, 14 septembrie 1944

Văd la ora 10, acasă la Jovin, pe profesorul Danielopol. Acesta s-a decis definitiv să lase locul de rector profesorului Lupu, „dacă i se asigură locul de ministru al Sănătății". El crede că guvernul de civili se va forma curând, din moment ce armistițiul este încheiat. Aceasta fiind și părerea mea, ne-am înțeles ușor, rămânând ca Maniu să vorbească în acest sens cu Dinu Brătianu. I-am promis că în seara aceasta îi voi da rezultatul, întrucât azi la dejun ne vedem cu Dinu Brătianu. Trec apoi pe la Lupu și-l pun în curent cu acest aranjament, care l-a bucurat foarte mult. Lupu a și plecat la fratele său să-i comunice acest lucru. În seara aceasta, la ora 8, avem și o ședință de Birou acasă la Mihai Popovici, la care va lua parte și Mihalache. Vom analiza situația în urma semnării armistițiului. Ghiță Pop ne va face o dare se seamă despre negocierile de la Moscova. Lupu pare mai bine dispus. A stat închis în casă toată dimineața și nu a primit pe nimeni. De altfel, nu știe nimeni, afară de mine, că el s-a reîntors în Capitală. El a vorbit la telefon cu Mihalache și s-a înțeles cu el să plece mâine dimineață cu el la Dobrești, pentru 10 zile.

La ora 12,30, ședință la Dinu Brătianu. Prezenți: Maniu, Bebe Brătianu, eu, Ghiță Pop, Sănătescu și Buzești. Timp de o jumătate de oră, Ghiță Pop ne pune în curent cu discuțiile de la Moscova pentru încheierea armistițiului. El spune, de la început, că armistițiul semnat în realitate n-a fost negociat de delegații noștri cu rușii, ci numai de către aceștia cu ambasadorii american și englez. Timp de zece zile, delegații noștri n-au fost primiți de Molotov sau de alți colaboratori ai acestuia. Au stat aproape tot timpul în camerele lor de

hotel, făcând unele plimbări în oraș, „supravegheați de aproape de tot felul de agenți". Impresia lui Ghiță Pop este că nici Pătrășcanu nu s-a bucurat din partea Sovietelor de un tratament mai deosebit. De cum a ajuns la Moscova, Ghiță Pop a cerut audiență lui Stalin, pentru a-i preda scrisoarea lui Maniu. N-a primit nici un răspuns și la urmă a fost nevoit să o predea lui Molotov chiar în noaptea când delegația noastră a luat cunoștință de textul armistițiului, așa cum fusese el negociat de ruși cu ambasadorii Statelor Unite și ai Angliei. Acest eveniment s-a petrecut în noaptea de luni spre marți, 12 septembrie, când delegații au fost convocați la Ministerul de Externe și li s-a adus la cunoștință textul armistițiului. Delegații noștri au citit textul Convenției, după care au urmat unele discuții pur formale cu delegații ruși, discuții care n-au dus la nici o schimbare a textului. „Rușii ne-au tratat cu o răceală vădită, chiar cu dispreț, continuă Ghiță Pop; dacă nu s-ar fi opus ambasadorii Angliei și Statelor Unite, rușii ne-ar fi pus condiții mult mai grele, iar suma de 300 de milioane de dolari ar fi fost cel puțin de zece ori mai mare; de altfel, în diferitele lui articole, textul armistițiului cuprinde o serie de confuzii care se pretează la tot felul de interpretări, lucru care va permite Moscovei să se amestece în treburile noastre; părerea mea este că numai o atitudine fermă din partea anglo–americanilor ne poate salva de primejdia sovietică".

După Ghiță Pop, a vorbit Buzești, care ne comunică și alte lucruri pe care le deține de la Știrbei care, în calitatea lui de șef al delegației [*sic!*], a avut posibilitatea să-l vadă pe Molotov și să discute condițiile armistițiului cu ambasadorii englez și american. În chestiunea Transilvaniei de Nord, au fost discuții lungi și dificile între delegații Angliei și Statelor Unite cu delegații ruși care voiau să lase rezolvarea ei la pacea generală, mulțu-

Armistițiul: **românii** și **rușii** în percepție **engleză**

17 septembrie 1944. Raportul lui Sir Archibald Clark–Kerr, ambasadorul Marii Britanii la Moscova, către Sir Orme Sargent, înalt funcționar la Foreign Office

„[...] Românii nu erau de mult aici, când Știrbey și Pătrășcanu m-au vizitat (3 septembrie) pentru a solicita grăbirea *(semnării armistițiului, n.n.)* întrucât situația internă la București și prestigiul guvernului aveau de suferit din cauza amânării. S-a scurs o săptămână întreagă înainte de a ajunge la o înțelegere cu rușii. La 7 septembrie, Știrbey m-a vizitat din nou, de astă dată cu Vișoianu, pentru a spune același lucru.

În jurul lui Știrbey, pe care, probabil, că dumneavoastră l-ați întâlnit întâmplător, plutea un parfum din saloanele epocii lui Eduard[1]. Portretele regale care priveau în jos spre el îl făceau să apară încetișor ca amintirea unor timpuri mai liniștite. Era clar că ura întreaga afacere și se întreba ce dracu face la Moscova și uneori chiar ce făcuse la Cairo. El a încercat de mai multe ori să facă din mine un aliat și să mă câștige, privindu-mă cu tristețe. Poate că gândea că și eu aparțineam epocii lui Eduard și căuta anumite manifestări ale unui fel de francmasonerie.

V.M. Molotov

L-am simpatizat de îndată pe Pătrășcanu pentru vioiciunea, agerimea minții și umorul său. El este ministru de Justiție, avocat de profesie și un comunist declarat. A rezolvat problema nehotărâtă a șefiei delegației. În mod indiscutabil, a precizat că el este. A susținut că a avut o participare însemnată la lovitura de stat care a pus capăt [regimului] lui Antonescu. A vorbit elogios despre Regele Mihai și curajul său.

Vișoianu era ca orice diplomat mirat din orice țară aflat oriunde, dar nu lipsit de inteligență.

Prima noastră întâlnire oficială a fost la 10 septembrie. Ea a fost scurtă, pentru că românii trebuiau să ia cunoștință de clauzele [armistițiului], dar suficient de lungă pentru a-mi face unele impresii despre ceilalți delegați.

Christu, economistul, mi-a atras imediat atenția — inteligență și hotărâre. Generalul Dămăceanu părea preocupat, mai ales, să-și lustruiască unghiile de la mâinile sale fine, albe ca laptele. Scânteierea lor era neobișnuită, dar contribuția sa la discuții a fost neînsemnată. Apariția tulburător de nenorocită și deznădăjduită a d-lui Popp (omul lui Maniu) s-a dovedit a fi înșelătoare, pentru că atunci când i-a venit timpul să-și spună rolul, a făcut-o bine.

Deși din când în când i-a mustrat pe români, atitudinea lui Molotov față de ei a fost, vorbind în general, marcată de bunăvoință, care, uneori, a atins nivelul Conferinței de la Moscova[2]. Cele mai multe din cuvintele sale severe au fost rezervate lui Christu, care a arătat o bună stăpânire a problemelor sale și a prezentat datele sale elocvente despre capacitatea de plată a României cu o totală cutezanță, întrucâtva stânjenitor pentru colegii săi. Când dl Popp și-a prezentat pledoaria sa pentru Transilvania, Molotov l-a tratat cu blândețe.

Nu am fost impresionat de prestația lui Pătrășcanu la masa conferinței. El nu a părut să fie în stare să-și revină din

mindu-se pentru moment cu o anulare a Dictatului de la Viena. Ruşii n-au cedat decât la cererea insistentă a anglo–americanilor de a anula pur şi simplu Dictatul şi de a se permite României să ocupe în întregime Ardealul de Nord. Cât despre plata despăgubirilor de război, ruşii voiau să fie făcată tot la pacea generală, lucru pe care anglo–americanii l-au refuzat categoric, forţând pe ruşi să se mulţumască cu suma de 300 milioane dolari. „Dar lucrul cel mai grav, continuă Buzeşti, a fost opoziţia categorică a ruşilor în privinţa participării la războiul contra nemţilor a armatei române; după lungi discuţii cu delegaţii americani şi englezi, ei au acceptat ca România să participe cu 12 divizii cel mult; când ambasadrul englez a ridicat chestiunea cobeligeranţei ţării noastre, Molotov a sărit în sus, refuzând categoric orice discuţie asupra ei".

Ştirbei l-a informat pe Buzeşti că anglo–americanii cunosc, în fine, în mod definitiv că ruşii ne sunt foarte ostili şi sunt contra unui stat român puternic la gurile Dunării. „Nu trebuie să ne surprindă deloc atitudinea ruşilor, am spus eu; ei au rămas aceiaşi imperialişti din toate vremile; comunismul este pentru ei o nouă formulă, ca şi solidaritatea creştină sau panslavismul de pe timpuri, pentru promovarea aceluiaşi imperialism crud şi despotic al vechilor ţari; e bine că anglo–americanii cunosc acest lucru şi că sunt destul de tari pentru a zădărnici astfel de planuri".

„Să mulţumim Cerului că am scăpat numai cu atâta, după greşelile de neiertat pe care le-au făcut nemţofilii, începând cu ticălosul de Carol şi sfârşind cu Gigurţii şi cu Antoneştii, a spus Maniu; care ar fi fost azi situaţia noastră dacă am fi rezistat atât ruşilor, în iunie 1940, cât şi nemţilor, în septembrie acelaşi an?; am fi fost cel mult victime ale ruşilor şi nemţilor şi astăzi ne-am bucura de tot sprijinul anglo–americanilor, stăpânii lumii".

puternica deziluzie provocată de valoarea acordată în această ţară unui comunist din afară. El venise aici convins că, fiind comunist, va găsi imediat cheia spre inimile ruşilor şi va deschide uşa pentru un armistiţiu mai blând. Am aflat de la Ştirbey că se autonumise în delegaţia română cu această credinţă. A fost o eroare în care cad mulţi oameni. Pătrăşcanu nu poate fi blamat pentru că nu a fost nimeni în România care să-i spună că speranţele sale în această privinţă sunt deşarte. Aceasta pare însă să fi răsturnat echilibrul său şi să-l fi făcut mai puţin eficient decât îl îndreptăţea puternica sa personalitate. A fost limpede că, în timpul negocierilor, el a trecut prin momente proaste, gândurile sale, bănuiesc, întorcându-se la ce va spune tovarăşilor săi comunişti şi criticilor lui, când va fi din nou acasă.

Mareşalul R.I. Malinovski

Şedinţa din 12 septembrie a fost tulburată de duelul dintre Maiski şi Christu asupra cuantumului venitului naţional al României, pe care cu o zi înainte Maiski îl evaluase la 2.000.000.000 de dolari, ceea ce Christu a contestat *(v., despre incident, şi mărturia reprodusă în p. 56 — n.red.)*. Când spun că şedinţa a fost tulburată, înţeleg prin aceasta că ea a fost tulburată de Maiski, care, argumentând spusele sale, arăta ca un băiat îngâmfat de la o şcoală preparatoare, aşteptând laude şi mângâieri pe spate (pe care le-a căpătat la timpul cuvenit de la şefii săi) ori de câte ori credea că a marcat un punct. Respectul meu pentru el a fost puternic clătinat[3].

Cu toate acestea, în ansamblu, lucrurile au mers bine şi lin, aşa, cum, evident, Molotov avusese intenţia. Şi, aşa cum am spus în telegramele mele, românii au plecat cu sentimentul că li s-a dat drumul destul de uşor. Au existat, totuşi, unele temeri în inimile lor, cel puţin, ca nu cumva Comisia [Aliată] de Control, aflată sub preşedinţia unui rus, să fie tentată să se amestece în afacerile interne ale României.

Când textele au fost gata la 1,20, în noaptea de 13 septembrie, Molotov, care era într-o foarte bună dispoziţie, a insistat să fie semnate aici şi atunci. Aici şi atunci s-a transformat în ora 5 dimineaţa fără 3 minute. În acest interval, confuzia şi agitaţia pentru fleacuri au fost remarcabile. Vina principală revine lui Novikov, de la Cairo[4], care a fost maestru de ceremonii, şi a făcut un talmeş–balmeş, schimbându-şi mereu hotărârile pentru una sau alta din chestiunile mărunte, ceea ce a dus la risipa a acrii întregi de hârtie, cu ocazia recopierii. Oamenii noştri au fost răbdători şi devotaţi, mai presus de orice laudă.

Semnarea, când, în sfârşit, a avut loc, a fost o ceremonie solemnă, pentru care ruşii au scos pe neaşteptate un mareşal burtos, numit Malinovski. El şi-a jucat rolul cu cerneală şi cu vigoarea necesară şi la fel a făcut Ştirbey, care a împodobit textul rus cu o pată de cerneală purpurie de mărimea unui şiling".

Note

1. Referire la domnia regelui Eduard al VII-lea (1901–1910).
2. Referire la Conferinţa de la Moscova a miniştrilor Afacerilor Externe ai SUA, URSS şi Marii Britanii (19–30 octombrie 1943).
3. Pentru controversa Christu–Maiski, v. Valeriu Florin Dobrinescu, ***România şi organizarea postbelică a lumii, 1945–1947***, Bucureşti, Ed. Academiei, 1988, p. 42.
4. V.N. Novikov era ambasadorul URSS la Cairo. ■

Document comunicat de **Mircea TOMŞA**

Un moment de stupoare

„[...] **L.V.**: Ambasadorii Statelor Unite și Marii Britanii *(la Moscova, n.n.)* au dat complet mână liberă sovieticilor?

R.C.: Ei erau niște «gentlemeni» și, dacă s-au înțeles așa cu rușii, așa s-au purtat. Repet [...], ca să se știe și de către generațiile viitoare: NU AU SCOS NICI UN CUVÂNT! Când se întâmpla, foarte rar de altfel, ca Molotov să-i întrebe **«dacă sunt de acord cu cele hotărâte de el, Molotov»**, nici atuncea nu spuneau ceva, dădeau doar din cap în sens afirmativ! În dimineața zilei de 13 septembrie 1944, când s-au terminat așa-zisele «discuții» și a urmat un cocktail [...], ei, cei doi, englezul și americanul, au dispărut și am rămas numai noi cu rușii. [*În continuare, reproducem pasajul referitor la confruntarea Christu–Maiski, pe tema cuantumului despăgubirilor de război impuse României — n.red.*]

Ele [*despăgubirile, n.n.*] au fost fixate, iar de la această cifră rușii nu s-au abătut, la 300 milioane de dolari SUA, în noaptea de 11 spre 12 septembrie 1944. În replică, Ionel Christu a spus că este o sarcină prea grea pentru România această sumă, la care Maiski a răspuns că **«nu este așa, întrucât venitul pe cap de locuitor în România este de 1.000 de dolari și-n consecință cifra nu reprezintă o mare greutate pentru România și că el va aduce în noaptea următoare documente oficiale, care atestă că ceea ce afirmă este adevărat»**. Și într-adevăr [...], a venit cu două documente, ale unei secții de specialitate a fostei Ligi a Națiunilor (lucrarea profesorului Slăvescu, de la Academia Comercială), care certifica, este adevărat, că venitul pe cap de locuitor al României este de 1.000 de dolari [...]. La care, și despre asta este vorba, și asta trebuie să se știe, pentru că nu se știe, și în special cei tineri trebuie să o știe, Ionel Christu, foarte calm, foarte liniștit, dar foarte hotărât, a răspuns următoarele: **«ESTE ADEVĂRAT, VENITUL PE CAP DE LOCUITOR ERA ÎN ROMÂNIA DE VREO 1.000 DE DOLARI, DAR NOI AM DUS UN RĂZBOI COSTISITOR, DUCEM UN RAZBOI COSTISITOR ȘI MAI ALES DOMNUL MAISKI UITĂ CĂ ÎN ACESTE DOCUMENTE ERA VORBA DE ROMÂNIA PE CARE ERAM MÂNDRI SĂ O DENUMIM ROMÂNIA MARE ȘI CARE ASTĂZI NU MAI EXISTĂ!»**... După mai bine de 50 de ani, încerc exact aceeași emoție când repet această frază... Pentru că atunci și acolo, românul Ionel Christu a fost în stare să spună aceste cuvinte! A fost un moment de stupoare, toată lumea a înțepenit, a înlemnit, nimeni nu mai îndrăznea nici să sufle. După câteva momente de liniște, am fost aduși toți la realitate de către Molotov, care a spus: **«acum că am căzut de acord <sic> asupra tuturor chestiunilor (...), TRECEM LA SEMNAREA DOCUMENTELOR!»** [...] Răsplata a fost că trupul lui Ionel Christu zace undeva într-o groapă comună pe malul Tisei, pentru că mai târziu a fost arestat și dus la Sighet...".

(Romulus Cordescu, în vol. Liviu Vălenaș, ***În culisele negocierilor cu Uniunea Sovietică, 1934–1947. Convorbiri cu Alexandru Danielopol,*** București, Ed. Vremea, 2001, p. 40–41. De reținut că R. Cordescu, fost atașat de legație în Ministerul Afacerilor Străine în perioada mai 1943–octombrie 1947, a făcut parte din secretariatul — compus din trei persoane — al delegației române trimisă la Moscova pentru semnarea Convenției de armistițiu. Domnia sa, astăzi în vârstă de aproape 86 de ani, este singurul martor în viață dintre cei prezenți la acel moment de istorie de tristă amintire. Într-unul dintre numerele viitoare ale revistei „Dosarele Istoriei", avem promisiunea d-lui Cordescu de a publica un interviu și alte materiale complementare referitoare la împrejurările dramatice în care România a semnat armistițiul cu Națiunile Unite.)

Dinu Brătianu recunoaște, ca un om cinstit ce este, că și el „poartă o anumită răspundere în aceste nenorociri, pentru că n-am pus și eu piciorul în prag față de politica nenorocită pe care partidul meu a dus-o sprijinind acțiunea criminală a cabotinului de Tătărescu". „Astăzi, nu ne rămâne decât să aplicăm cu strictețe armistițiul, să evităm orice conflict cu sovietele pentru a nu le da nici un pretext să se amestece în treburile noastre interne", a spus foarte bine Buzești, și să ținem legături strânse cu anglo–americanii, „singurii care ne mai pot apăra". Înainte de plecare, s-a stabilit ca noi, țărăniștii și liberalii, să continuăm eforturile de a menține în picioare Blocul Democratic și să lăsăm socialiștilor și comuniștilor inițiativa distrugerii lui, atunci când vor găsi ei de cuviință.

La ora 6, ședința Blocului, în localul Președinției de Consiliu. Prezenți: eu, Ghiță Pop, Bebe Brătianu, Rădăceanu, Voitec, Constantinescu–Iași și Agiu. După o jumătate de oră, a sosit și celălalt delegat liberal, C. Zamfirescu. Mare surpriză pentru mine. Delegații comuniști sunt complet schimbați; par ca niște mielușei. „Acum că armistițiul este semnat, începe Agiu să citească declarația sa, și noi trebuie să-l executăm scrupulos, Blocul nostru trebuie să uite tot ce ne desparte și să procedeze de urgență la realizarea programului său; propunem ca delegații celor patru partide să ia imediat contact în toate județele și să procedeze împreună la alcătuirea unui program comun de măsuri în vederea reformelor democratice pe care le avem de înfăptuit. Noi trebuie să pregătim împreună viitoarele alegeri generale și, eventual, să candidăm pe liste comune pentru evitarea oricăror frământări electorale între partidele noastre. În felul acesta, noi vom lichida definitiv tot ce mai rămâne din vechile formațiuni reacționare și hitleriste și, făcând această operă de curățire politică a vieții noastre publice, guvernul nostru, care va urma celui actual, de militari, va avea posibilitatea să execute cu strictețe armistițiul și să pună bazele

unei coabitări sincere și strânse cu Uniunea Sovietică, care s-a arătat atât de generoasă cu noi". În timp ce Agiu citea declarația partidului său, Constatinescu–Iași dădea semne de nemulțumire, ca unul care se vedea într-un rol de simplu figurant, silit pe deaupra să înghită noua politică a partidului său, cu care el sufletește nu părea de acord. Toți am înțeles de la început semnificația declarației Partidului Comunist. În forma în care ea era prezentată, se vedea clar că Partidul Comunist urmărea să se pună bine cu Sovietele și să pună într-o mare dificultate celorlalte partide din Bloc, dacă o refuzau. Știind că partidul nostru este ținta principală a atacurilor comuniștilor noștri, am lăsat să răspundă mai întâi delegații liberali și socialiști. Bebe Brătianu, de-abia ținându-și indignarea, a întrebat pe Agiu cum vede partidul său o eventuală guvernare cu celelalte partide din Bloc, la ce fel de reforme democratice se gândește el, „și cum vede el o eventuală candidare pe liste comune, la viitoarele alegeri parlamentare". Agiu i-a răspuns prompt, dovedind că partidul său discutase astfel de chestiuni și ajunsese deja la fixarea unei atitudini în privința lor. „Pentru țara noastră, începe Agiu, semnarea armistițiului trebuie să fie punctul de plecare al unei politici noi față de Uniunea Sovietică, ale cărei armate victorioase au dat lovitura decisivă hitlerismuluii; prin reformele prin care partidul meu vrea să le înfăpuiască, România trebuie să dea garanții complete puternicului nostru vecin că niciodată ea nu va mai fi un teren de uneltiri ale dușmanului său; trebuie terminat definitiv cu trecutul reacționar care a tânjit tot timpul după alianțe cu fascismul și hitlerismul. Rusia Sovietică nu va mai permite niciodată astfel de stări bolnăvicioase în țara noastră; condițiile impuse în această privință de Convenția de armistițiu sunt o indicație precisă în acest sens; cât despre candidarea partidelor din Bloc pe liste comune, sper să ne înțelegem; noi recunoaștem că Partidul Național Țărănesc e foarte puternic, datorită luptei sale în contra regimurilor de dictatură și rolului important jucat în evenimentele de la 23 august; dacă lui i se cuvin jumătate din numărul locurilor în viitorul Parlament, noi, celelalte trei partide, putem împărți între noi cealaltă jumătate; d-voastră trebuie să înțelegeți că partidul nostru, cu cât va fi mai puternic și mai bine reprezentat atât în guvernul Blocului, cât și în viitorul Parlament, cu atât mai mult va fi de folos țării în stabilirea de bune raporturi cu Uniunea Sovietică". „Eu țin să declar că mă raliez complet la cele spuse de colegul meu, Agiu", a spus Constantinescu–Iași.

Le-a răspuns Rădăceanu, reproșând delegaților comuniști faptul de a fi venit cu astfel de propuneri, înainte de a-i fi pus în curent și pe socialiști, cu care au încheiat Frontul Unic Muncitoresc, cu luni în urmă. „Astfel de procedee sunt inadmisibile, a continuat el, și eu țin să protestez în contra rolului care și-l arogă Partidul Comunist, de intermediar între țară și Uniunea Sovietică, ca și cum el ar fi singurul reprezentant al clasei noastre muncitoare; cât despre reformele amintite de prietenul Agiu, eu fac toate rezervele cuvenite, atâta timp cât ele n-au fost discutate în prealabil și cu partidul meu". Voitec a declarat că și el este de acord cu observațiile colegului său, Rădăceanu.

A vorbit apoi Bebe Brătianu, declarând că partidul său a hotărât să aplice cu loialitate stipulațiile armistițiului, dar că respinge categoric pretențiile Partidului Comunist de a juca rolul de intermediar între guvernul țării și Uniunea Sovietică. „Cât despre reformele amintite, a continuat el, țin să fac o precizare; dacă Partidul Liberal este gata să aprobe desființarea imediată a oricăror legiuiri de inspirație fascistă sau hitleristă, el se opune categoric unor reforme de structură cât timp suntem în stare de război și nu putem face alegeri libere; la fel, sunt dator să fac toate rezervele cuvenite, în ce privește propunerea de a candida la alegerile viitoare, pe liste comune".

Ghiță Pop a fost și mai categoric decât Rădăceanu și Bebe Brătianu, scoțând în evidență „rolul inadmisibil pe care-l ia Partidul Comunist", în politica noastră internă și cea externă, referitoare la relațiile cu Sovietele. „Desigur, a spus el, partidul meu va executa loial armistițiul, iar cât privește raporturile viitoare cu Moscova, noi vom continua vechea noastră politică de bune raporturi fără să avem nevoie de intermediari. Pe colegii comuniști îi sfătuiesc, dacă vor ca partidul lor să poată prinde rădăcini în trupul țării, să aibă curajul de a pune net Sovietelor problema Basarabiei și a nordului Bucovinei, problemă care constuituie cel mai grav obstacol în calea bunelor noastre raporturi de viitor cu ele; acesta este singurul serviciu pe care Partidul Comunist l-ar putea aduce țării; de aceea, eu cred că nu e bine să candidăm pe liste comune la alegerile viitoare. Partidul Comunist trebuie să meargă la aceste alegeri pe cont propriu, pentru a dovedi rușilor că atâta timp cât el nu ia o poziție clară în chestiunea Basarabiei și Bucovinei el nu are nici o șansă să câștige vreun mandat în Parlamentul țării". Cum delegații liberali și socialiști au

---

„Un alt moment care nu a fost consemnat este următorul, când am ajuns la momentul semnării documentelor, am constatat că noi nu avem... sigiliul! Orice semnătură trebuia parafată și cu un sigiliu. Eu nu m-am gândit la sigiliu, cei care m-au trimis la Moscova nu s-au gândit nici ei, au uitat, fapt este că nu am avut sigiliu! Atunci, nu știu cine a avut ideea (nu aș vrea să spun că am avut-o eu, deși se pare că totuși eu am avut-o, dar, în fine, nu asta are importanță) să folosim, ca sigiliu, inelul lui Barbu Știrbey. Deci Convenția de armistițiu de la Moscova este parafată, pentru partea română cu inelul lui Barbu Știrbey, care avea încrustat pe el însemnele casei princiare Știrbey!"

(R. Cordescu, în *ibidem*, p. 41–42)

aplaudat spusele lui Ghiță Pop, delegatul comunist, Agiu, a intervenit din nou, declarând că partidul său nu-și poate lua o atare răspundere și că dacă nu se poate ajunge la o înțelegere pentru a candida pe liste comune, el va fi silit să ceară amânarea alegerilor până își va fi terminat organizarea lui, ca unul care n-a avut până la 23 august posibilitatea de a exista legal.

„Găsesc inutilă continuarea discuției, am intervenit eu, întrucât problemele ridicate în ședința de azi de către delegații comuniști depășesc mandatul nostru, ele trebuind să fie aduse la cunoștința partidelor noastre, singurele în măsură să decidă". Cei prezenți s-au raliat propunerii mele și astfel ședința a luat sfârșit la ora opt, rămânând să ținem o altă ședință după ce partidele din Bloc se vor fi pus de acord asupra celor discutate astăzi.

Când am ajuns la Mihai Popovici, pe la 8,30, ședința Biroului era încă deschisă. Maniu și Lupu au sosit după zece minute. Fiind târziu, a vorbit primul Maniu, care a făcut un scurt rezumat al condițiilor principale din Convenția de armistițiu, pentru lămurirea lui Lupu și a lui Mihalache. Lupu l-a întrebat pe Maniu dacă guvernul Sănătescu mai rămâne în picioare, odată semnat armistițiul. „Cred că el trebuie să rămână mai departe, cel puțin până la eliberarea completă a Ardealului de Nord, i-a răspuns Maniu; înlocuirea lui printr-un guvern al partidelor din Bloc pune probleme destul de grele cât timp avem trupe rusești pe teritoriul nostru, iar administrația noastră nu se poate încă întoarce în Moldova și Bucovina". Vorbește apoi Ghiță Pop, care povestește, plin de indignare, discuțiile care au avut loc la ședința Blocului, în legătură cu pretențiile Partidului Comunist. Toți membrii Biroului aprobă răspundul dat de el comuniștilor. „Iată un motiv în plus, a spus Maniu, ca actualul guvern de militari să rămână cât mai mult la putere pentru a nu face jocul Partidului Comunist". Mihalache, Lupu și Mihai Popovici, toți sunt de acord că Partidul Comunist este manevrat de Moscova și, ca atare, el ne va face mari dificultăți în aplicarea armistițiului și în opera de guvernare. Pentru aceasta, trebuiesc grăbite alegerile generale. Toți suntem contra oricărui cartel cu partidele din Bloc pentru a evita orice confuzie politică. Se aprobă de întregul Birou confirmarea relațiilor cu partidele din Bloc, inclusiv Partidul Comunist, pentru a vedea și mai clar ce urmărește Moscova.

S-au discutat apoi diferite măsuri referitoare la reorganizarea partidului. Mă așteptam ca Mihalache să ridice chestiunea hotărârii Comisiei de disciplină în legătură cu cazurile Lepădatu și Arjoceanu, însă el a tăcut, iar eu am găsit prudent să tac. Mihalache și Lupu nu sunt încă hotărâți să-și reia activitatea în cadrul partidului sub motiv că „situația nu e încă destul de clară cât timp forfotesc trupele rusești prin țară". Singur Mihai Popovici se arată dispus să se ocupe de organizațiile din Ardeal. Am plecat de la el pe la 11,30 noaptea. La ușă, Popovici m-a luat de o parte și mi-a spus că „el ar vrea să discute cu mine pe îndelete mai multe chestiuni de partid". I-am răspuns că-i stau oricând la dispoziție. Îmi va telefona el când îi convine. ■

La scurt timp după semnarea Convenției de armistițiu la Moscova, demonstrațiile de masă organizate de PCdR sub semnul lui Lenin și Stalin *(aici, un aspect de la cea din 8 octombrie 1944, din București, încheiată cu un mare miting pe Stadionul ANEF)* deveniseră o realitate rău-prevestitoare. Sovietizarea României era la începuturi, dar „roadele" ei se vor vedea curând...

Moravuri și năravuri dâmbovițene

Primitivism, lăutărism, impresionism

Recent, am avut o nouă confirmare a unei mai vechi constatări: în România, este aproape imposibil să duci o polemică de idei. În loc de argumente, ți se aruncă insulte, afirmații fără dovezi și, tot mai mult în timpul din urmă, considerentul politic. Este una dintre multele dovezi ale primitivității noastre culturale în ciuda vorbăriei despre spiritul european, care ne-ar caracteriza. Surprinzător, partizanii cei mai „vocali" ai integrării în UE și NATO sunt printre promotorii cei mai stăruitori ai acestui stil dâmbovițean de polemică.

Iată un exemplu: la sesiunea Academiei Române (din 28 iunie a.c.) și la cea a Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară (din 1 iulie a.c.), am prezentat o comunicare despre politica regimului Antonescu față de evrei.

În numărul 27/2002 al „României Literare", un domn profesor, C. Leordeanu, din Buzău (eu am informații că este vorba de altcineva, dar asta este altă poveste!), publică o scrisoare care ilustrează cele arătate mai sus despre polemica primitivă la români. Deși domnia sa a fost în sală (cel puțin așa afirmă) a preferat această cale piezișă unei discuții față în față, unde fiecare ne-am fi prezentat argumentele. Textul din „România literară" are toate cele trei ingrediente specifice: **a) insulta** (sunt „un istoric cu o reputație proastă, care, având pretenția de a scrie o istorie «sinceră» a poporului român, minte de îngheață apele ideologice"); **b) afirmații fără acoperire** (în critica punctelor mele de vedere, domnul C.L. nu aduce nici un fel de argument); **c) considerentul politic** (vederile mele sunt incompatibile cu intrarea noastră în UE). Domnul C.L. încheie: „Buzații noștri, vreau să spun cei care dau din buze pe temele cu pricina, visează, s-ar crede, o Românie exclusă moral și politic din lumea civilizată". Limbajul domnului L.C. arată clar că domnia sa nu aparține cu siguranță acestei lumi.

În orice țară civilizată, textul domnului C.L. ar fi fost aruncat la coș ca neadecvat unei discuții științifice (fără a mai stărui asupra lipsei de curaj căci, repet, tot ce a scris putea să spună deschis în public și să dialogăm). Dar nu la noi și, mai ales, nu la „România Literară"! Căci domnul L.C. a știut cui să se adreseze pentru a-i tipări proza.

Este, într-adevăr, de mirare cum un critic literar — unul dintre cei mai de seamă din istoria literaturii noastre — ca domnul Nicolae Manolescu poate adăposti în revista al cărei director este aceste produse ale înapoierii noastre culturale. Mai mult, domnia sa a încredințat pagina a doua a „României Literare" domnului Mircea Mihăieș, ale cărui articole se plasează în tiparele de gândire ale lui I. Vitner, N. Moraru, O. S. Crohmălniceanu ș.a. din perioada stalinistă, cu deosebire că pentru domnul M.M. locul URSS a fost luat de SUA. Iar pe lângă vigilența principială (acum, corectitudinea politică), domnia sa toarnă masiv o vulgaritate de tip „Vacanța mare" (de parcă domnul M.M. ar locui pe malurile Dâmboviței, nu ale Begăi).

Am avut altă dată prilejul să arăt în ziarul „Național" precaritatea cunoștințelor domnului M.M. despre împrejurările Marii Uniri din 1918; de curând, am citit în „Origini/Romanian Roots" un articol (al domnului Liviu Vălenaș, cred) în care autorul, polemizând cu domnul M.M., semnala, printre altele, că belicosul autor din „România literară" crede că Spania a participat la cel de-al doilea război mondial (că ea a rămas neutră se învață, la noi, în clasa a VII-a). Și totuși, domnul M.M. imprroașcă pe cei ale căror vederi sunt deosebite de ale domniei sale cu trivialități și dă sentințe fără drept de apel. Nu numai în istorie. Recent, în „Spirit Militar Modern", am citit o replică la un articol al domniei sale, în care erau enumerate multele afirmații fără nici o acoperire din textul publicat în „România Literară".

De ce tolerează domnul Nicolae Manolescu aceste mostre de lăutărism (termenul lui C. Noica despre păcatul intelectualilor români: vorbitul după ureche) rămâne pentru mine de neînțeles. Să fie consecința trecerii domniei sale prin viața politică? Ignoranța și siguranța cu care vorbesc oamenii noștri politici l-au contaminat și pe domnul Nicolae Manolescu când este vorba de istorie? Vreau să cred că acel certificat de „informație impecabilă" acordat generos profesorului american Tony Judt a fost un accident. Așa cum am avut prilejul să arăt, Tony Judt era vulnerabil, în primul rând, în ceea ce privește informația de ordin istoric, comițând greșeli grave în abordarea problemelor de istorie românească. Dar... corectitu-

dinea politică — tot mai prezentă la noi în anumite publicații — cerea ca Tony Judt să fie lăudat. Și, atunci...

Aceeași corectitudine politică — în virtutea căreia ororile comuniste trebuie estompate până la dispariție în numele luptei antifasciste — l-a făcut pe un cercetător merituos precum domnul Alexandru Florian să ignore toate dovezile de neseriozitate științifică și lipsă de onestitate intelectuală, păcate prezente în cartea ***Uitarea fascismului*** a Alexandrei Laignel–Lavastine, și să scrie o recenzie favorabilă la un volum compromițător pentru autoarea lui.

Revenind la comunicările mele (în fond, aceeași) la cele două sesiuni, trebuie să mărturisesc mâhnirea încercată, când am aflat că, îndată după încheirea sesiunii de la Academia Română, acad. Eugen Simion și-a declarat — față de participanții la o reuniune amicală de la Casa Oamenilor de Știință — profunda dezamăgire provocată de comunicarea mea. Motivul? Nu-l cunosc; domnul academician nu mi-a făcut onoarea să mi-l explice. Și informația mi-a parvenit prin „canalul" istoriei orale. Dacă e falsă, îmi cer scuze.

De curând, am citit o remarcă a scriitorului german Martin Walser: „Când un istoric scrie despre trecut, trebuie să o facă într-o formă în care să aibă o rațiune și o argumentare. Un scriitor nu trebuie să aibă dreptate. El trebuie să povestească istoria într-o modalitate din care să se înțeleagă că acest lucru ar fi putut fi așa" („Adevărul literar și artistic", nr. 624, din 9 iulie 2002, p. 10).

Domnul academician Eugen Simion nu poate judeca o lucrare de istorie ca pe o scriere literară. În cercetarea istorică, „îmi place" sau „nu-mi place" se sprijină pe sursele folosite și pe interpretarea lor critică.

Ne place sau nu, în cultura noastră a existat un curent antisemit de la Eminescu la Nae Ionescu; **ne place sau nu**, politica antisemită a lui Ion Antonescu se plasează în descendența acestui curent; **ne place sau nu**, Antonescu a dus în anii 1941–1942 o politică de purificare etnică, în urma căreia au murit circa 200.000 de evrei (cifra poate fi discutată); **ne place sau nu**, în anii 1943–1944, când Antonescu a înțeles că poate folosi pe evrei ca pe un capital politic în negocierile cu anglo–americanii, el a atenuat politica față de evrei, ceea ce explică de ce comunitatea evreiască din România a avut cel mai mare număr de supraviețuitori; **ne place sau nu**, Antonescu rămâne singurul om politic din 1940 și până astăzi care și-a propus să restaureze frontierele firești ale României Mari.

Istoria nu face procese politice. Istoria reconstituie faptele și le înlănțuie cauzal. Nefiind o știință experimentală, concluziile cercetării sunt supuse discuției. Dar o discuția informată și cinstită, nu primitivă, nu lăutărească, nu impresionistă. ■

Florin CONSTANTINIU

Noutăți la Editura CORINT

Comenzi și informații: Editura Corint, Difuzare și Clubul cărții, str. Teodosie Rudeanu nr. 21, sector 1, București, tel.: 222.19.49, 223.19.28; fax: 222.40.34, e-mail: corint@dnt.ro

Daniel Chirot,
Schimbarea socială într-o societate periferică. Formarea unei colonii balcanice,
București, 2002, 310 p. (col. „Clio", nr. 9)
(preț: 140.000 lei)

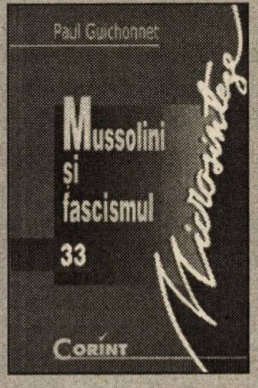

Paul Guichonnet,
Mussolini și fascismul,
București, 2002, 126 p.
(col. „Istorie universală. Microsinteze", nr. 33)
(preț: 70.000 lei)

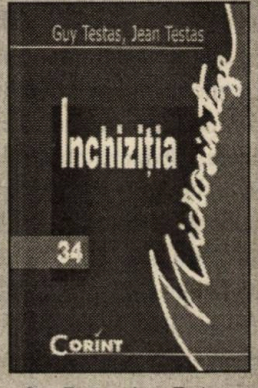

Guy Testas, Jean Testas,
Inchiziția,
București, 2002, 140 p.
(col. „Istorie universală. Microsinteze", nr. 34)
(preț: 75.000 lei)

15 august 2002 — la orizont, **centenarul** unei sărbători naționale

Ziua Marinei Române

Marian MOȘNEAGU*

Oficializată ca sărbătoare a marinarilor români la 15 august 1902,de Sfânta Maria Mare, Ziua Marinei Române și-a certificat pe deplin, timp de un secol, caracterul de autentic *festival al mării și spiritualității marinărești.* Concepută dintru început ca serbare națională, Ziua marinarilor atrăgea atenția prin programul său deosebit de atractiv și deopotrivă pitoresc.

Ziua Marinei la începutul secolului XX. Concurs de bărci cu rame pe Lacul Techirghiol (carte poștală din colecția Muzeului Marinei Militare, Constanța, de unde provin și ilustrațiile care urmează)

„Serate venețiene"

Încă de la prima sa ediție, printr-o Circulară adresată primarilor comunelor urbane reședință de județ din întreaga țară și administratorilor unor stațiuni balneare, Primăria Constanței avertiza asupra inditului său, anunțând „niște serbări demne de văzut precum regate, alergări, serate venețiene, mare bal pe apă, bărci alegorice, descoperirea Americii, naufragiul «MEDUZEI», corabia Argonauților și altele" (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța, fond Primăria Constanța, dosar nr. 9/1902, p. 52).

Astfel, 15 august 1902, Ziua Marinei a fost marcată la bordul crucișătorului „ELISABETA" printr-un Te–Deum la care a luat parte și ministrul de Război, Sturdza, urmat, în după–amiaza și seara aceleiași zile, de un banchet și serbarea marinărească propriu–zisă, dată în folosul Palatului Invalizilor (Arhivele Militare Române, fond Biblioteca Arhivistică, Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare. 1901–1934, f. 13.). Un an mai târziu, la regate au participat și bărcile vasului de război rus „PSEZUAPE", aflat în vizită în portul Constanța.

De la un an la altul, serbările au sporit în amploare și semnificații. Astfel, în anul 1912, serbarea nautică a fost pusă sub înaltul patronaj al reginei Maria, inițiativa organizării sale aparținând Societății „Regina Elisabeta" a Marinarilor Civili din Constanța (DJAN Constanța, fond Primăria Constanța, dosar nr. 10/1910, p. 39). În programul întrecerilor marinărești, au apărut probe noi, precum „Care-i mai tare" (trasul la parâmă din bărci), curse în saci, respectiv curse de alergări câte doi legați de picior, lupta pe școndri, ghiordelul magic, lupta cavalerilor de Malta etc. Acestea se continuau în noapte cu jocurile de proiectoare de pe nave, coruri, statui de marmură, fântâni luminoase, serenade în bărci, dans și altele. Ulterior, imaginația organizatorilor a amplificat pitorescul întrecerilor cu probe noi, precum cursele de tauri, săriturile în apă, meciurile de *cocagne*, cursele cailor de mare, vânătoarea de rațe și surprize... româno–americane, ocazionate de prezența la manifestări a echipajului contratorpilorului american 210.

Anii care urmează vor adăuga noi surprize. În programul serbărilor nautice din anul 1921, vom întâlni școndrul dracului cu purcel în gură, parâma miraculoasă, corul misterios, disperații, cocoșații salvatori, alături de curse de cai marini și lupta cu maurii, numere introduse, evident, spre deliciul spectatorilor. Hidroavioanele acompaniau spectacolul cu impresionantele lor acrobații aeriene („Farul", an. III, nr. 42, luni, 29 august 1921, p.4).

* Locotenent–comandor, drd., directorul Muzeului Marinei Române, Constanța.

Articolul de față reprezintă un rezumat al lucrării ***Ziua Marinei la români***, în curs de apariție la Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime, Constanța

La 28 august 1923, la bordul distrugătorului „MĂRĂȘTI", serbările au coincis cu înmânarea noilor stindarde și pavilioane de război comandanților navelor de luptă ale Marinei Militare Române de către amiralul Vasile Scodrea, comandantul Diviziei de Mare.

Un an mai târziu, manifestările s-au derulat la bordul bricului „MIRCEA", de unde au putut fi urmărite cursele de bărci militare și de lotci pescărești cu câte una, două și trei rame, săriturile în apă, *watter polo*, exerciții cu scafandri, curse de *dandy*, exerciții de trapez și inele, curse de bărci fără rame, curse de înot, sărituri cu bicicleta în mare, prinderea norocului pe apă, tobogan, vânătoare de rațe și explozii de mine marine. După ora 21.00, a început serbarea venețiană cu diferite coruri, tablouri alegorice, piramide, jocuri de lumini feerice, serenade, luptele de la Ședulbar, jocuri de artificii și cascade de lumină („Marea Neagră", an. II, nr. 14, sâmbătă, 30 august 1924, p. 3).

În anul 1928, în prezența membrilor Casei regale, cu prilejul festivităților ocazionate de serbarea patronului Marinei Române, au fost botezate cele patru hidroavioane „Savoia", sosite la Constanța cu câteva zile în urmă, yacht-ul „ISPRAVA" al principesei Elena și cuterul „DOMNIȚA ILEANA" al Yacht Clubului Regal Român. Concursurile nautice și de natație au fost dotate cu Cupele „Principele Nicolae", „Regina Maria" și „Principesa Ileana". La serbări au participat și cadeții Școlii Navale poloneze din Gdansk, sosiți la Constanța cu bricul „LWOW" („Revista Marinei", an. III, nr. 4/1928, p. 68).

În 1929, de Ziua Marinei au fost botezate cuterele „ISBÂNDA" și „ISCOADA", în anul 1931, NMS „CONSTANȚA", iar în anul 1933, cargourile mixte „ALBA IULIA", „ARDEAL", „PELEȘ" și „SUCEAVA".

Cinstire și fascinație

Așezată la loc de cinste între datinile neamului, Ziua Marinei a continuat să fascineze opinia publică și oaspeții de onoare ai marinarilor români. Printre aceștia s-a numărat, la 15 august 1935, și un grup de membri ai Ligii Navale Poloneze, care au oferit regelui Carol al II-lea și primarului Constanței, Horia P. Grigorescu, medalia de bronz a Ligii, o hartă a canalului proiectat să unească Marea Baltică cu Marea Neagră și o frumoasă cupă cu apă din Marea Baltică, simbol al înfrățirii celor două mări („Marea Noastră", an. IV, nr. 9, septembrie 1935, p. 136).

În anul următor, cu același fericit prilej, Carol al II-lea a hotărât ca unica

Carte poștală din anii '50, editată de DSPA

școală pentru toți marinarii români să se numească **Școala Navală a Majestății Sale „MIRCEA"** și a creat „Medalia Maritimă", transformată ulterior în „Virtutea Maritimă". De asemenea, la 15 august 1936, a fost botezat în cadrul festiv al serbărilor marinărești primul nostru submarin, „DELFINUL".

La 15 august 1937, pentru prima dată în istoria marinei noastre, Franța, marea prietenă și aliat tradițional al României, a trimis la Constanța contratorpilorul „VAUBAN", pentru a o reprezenta la serbările Marinei Române. Ziua Marinei a fost serbată cu toate onorurile și la Călărași, Cetatea, Corabia, Craiova, Galați, Hârșova, Ismail, Oradea, Orșova, Sulina și Timișoara.

Un an mai târziu, datorită doliului național cauzat de moartea, în ziua de 18 iulie, a reginei Maria a României, tradiționalele serbări de Ziua Marinei au fost amânate pentru data de 8 septembrie — sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului.

La 15 august 1939, aspirantul Mihai, Mare Voievod de Alba Iulia, „speranța Neamului și mândria Marinei", a intrat în compunerea statului major al distrugătorului „REGINA MARIA", unde, pe timpul tempestei din 5–6 ianuarie 1938, dovedise calități marinărești demne de destoinicia membrilor echipajului acestei nave. De asemenea, regele Carol al II-lea a pus piatra fundamentală a portului Tașaul.

În anii celui de-al doilea război mondial, Ziua Marinei s-a serbat într-un cadru sobru, de reculegere și preamărire a eroilor marinari căzuți pe front, pelerinaje la Cimitirele Eroilor și defilări ale marinarilor. Liga Navală Română și Yacht Clubul Regal Român au continuat în acea vreme să mențină treaz spiritul marinăresc prin organizarea unor competiții nautice sobre, conferințe, reprezentații cinematografice etc.

În 1945, la sărbătoarea marinarilor români au participat și membrii Comisiei Aliate de Control, atât la deschiderea expoziției marinei în localul Subsecretariatului de Stat al Marinei, cât și pe Lacul Herăstrău, acolo unde, după oficierea unei slujbe religioase, s-au arborat pavilioanele României și ale Națiunilor Unite și s-a dat startul serbărilor nautice.

Între anii 1949–1953, Ziua Marinei s-a rezumat la marcarea Zilei Flotei URSS (ultima duminică din luna iulie), ceremonialul fiind diminuat ca semnificație datorită dorinței conducerii Ministerului Forțelor Armate de a schimba data acestei tradiționale sărbători naționale (Arhivele Militare Române, fond Comandamentul Marinei Militare, dosar nr. 3194, p. 79). Astfel, prin Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale nr. 309,

din 29 august 1953, Ziua Marinei Militare a RPR urma să se serbeze în fiecare an, în prima duminică a lunii august. Ca urmare, la 1 august 1954, s-a serbat, pentru prima dată în RPR, Ziua Forţelor Maritime Militare. Un an mai târziu, la propunerea Comandamentului Forţelor Maritime Militare, au fost editate de către Direcţia Superioară Politică a Armatei o serie de materiale promoţionale ca afişe, panouri, lozinci, cărţi poştale, iar prin grija Ministerului Industriei Alimentare, au fost fabricate ţigările „Marinar".

Din anii '60, manifestările au dobândit vădite accente propagandistice, în detrimentul încărcăturii spirituale ortodoxe. Acestea includeau conferinţe despre semnificaţia Zilei Marinei, susţinute de către ofiţeri şi propagandişti în întreprinderi şi în garnizoanele de marină, înmânarea de către delegaţiile de marinari a unor machete de nave, în adunări festive organizate la Palatele Pionierilor, adunări publice şi întâlniri ale marinarilor cu pionieri şi UTM-işti fruntaşi în producţie, organizarea vizitării de către aceştia a navelor–şcoală „MIRCEA" şi „LIBERTATEA" şi ieşiri pe mare cu acestea.

De asemenea, în unităţile de marină şi în instituţii publice de cultură aveau loc adunări festive care precedau Ziua Marinei, în cadrul cărora erau prezentate conferinţe, se făceau înaintări în grad, evidenţieri în faţa frontului şi se susţineau programe artistice.

În cadrul revistelor navale organizate cu prilejul Zilei Marinei, activiştii înmânau steagul roşu al CC al UTM, ulterior drapelul de onoare al CC al UTC şi diplome de onoare organizaţiilor şi tinerilor marinari fruntaşi în pregătirea de luptă şi politică („Flota Patriei", an. X, nr. 66/473, vineri, 12 august 1955, p. 1.)

Întrecerile marinăreşti erau asociate cu concerte de fanfară şi proiecţii de filme cu caravana în locuri publice şi emisiuni la staţiile de radioficare. Lozincile şi panourile cu aspecte din viaţa marinarilor, precum şi expoziţiile marinăreşti completau ambianţa festivă a acelor zile.

În presa militară şi civilă erau înserate editoriale, reportaje şi articole semnate de ofiţeri cu funcţii de răspundere şi activişti de partid, mesaje ale marinarilor din flotele ţărilor socialiste, precum şi ale unor camarazi din celelalte arme.

De Ziua Marinei se încheia şi ştafeta Asociaţiei Voluntare pentru Sprijinirea Apărării Patriei, organizată pe apele interioare, Dunăre şi mare, conducătorul ştafetei predând comandantului Forţelor Maritime Militare mesajul de salut al expediţionarilor.

În pieţele oraşelor–porturi şi în parcuri se organizau serbări populare. Teatrul Marinei, Ansamblul „Doina" al Armatei, formaţia ostăşească „Albatrosul", precum şi ansamblurile, formaţiile şi fanfarele unor cluburi ale sindicatelor

De Ziua Marinei, 3 august 1968, Mangalia, la bordul navei–comandant. *În prim–plan, de la stânga:* **Ion Ioniţă, ministrul Forţelor Armate, Emil Bodnăraş, Nicolae şi Elena Ceauşescu, Manea Mănescu, actriţa Silvia Popovici (soţia lui Maxim Berghianu, preşedintele Comitetului de Stat al Planificării, parţial mascată de bară)**

portuare, cenacluri și Case ale Pionierilor și Șoimilor Patriei devin favoritele publicului în astfel de ocazii („Dobrogea Nouă", an. XI, nr. 3.118, marți, 5 august 1958, p. 1–2).

Sf. Maria detronată de... Neptun !

Odată cu ingerința organelor politice în orchestrarea acestor manifestări, semnificația creștină a sărbătorii marinarilor țării a fost substituită cu cea mitologică. Astfel, participarea zeului Neptun în calitate de patron al întrecerilor și jocurilor marinărești devine o constantă a programelor din prima parte a serbărilor tradiționale, până în zilele noastre. Mai mult, din anul 1970, la Constanța se organizează timp de două săptămâni „Serbările Mării", care culminau cu Ziua Marinei. Concursul de grație și frumusețe „Miss Litoral" era una dintre atracțiile tineretului și nu numai.

Programul se diversifică și apar probe noi, precum desantul infanteriștilor marini, turnirul bărcilor, ștafeta nautică, parada ambarcațiunilor alegorice, salturile din elicopter, schi nautic, platforme alegorice cu scene din pregătirea pe specialități a marinarilor, acrobații aeriene, platforme cu aparate și numere de gimnastică, înscrierea pe apă de către înotători a inițialelor partidului și ale țării sau ale unor cifre aniversare ale unor evenimente politice, carnavalul nautic al măștilor etc. Lor li se adaugă „Botezul la Ecuator", „Pescarul amator", „Comoara piraților", demonstrații ale navelor de stins incendii ș.a. Momentul solemn al arborării pavilionului și marelui pavoaz a fost dintotdeauna acompaniat de intonarea Imnului de Stat și cele 21 salve de salut (Registrul Istoric al Comandamentului Marinei Militare, vol. III 1980/1995, p. 167).

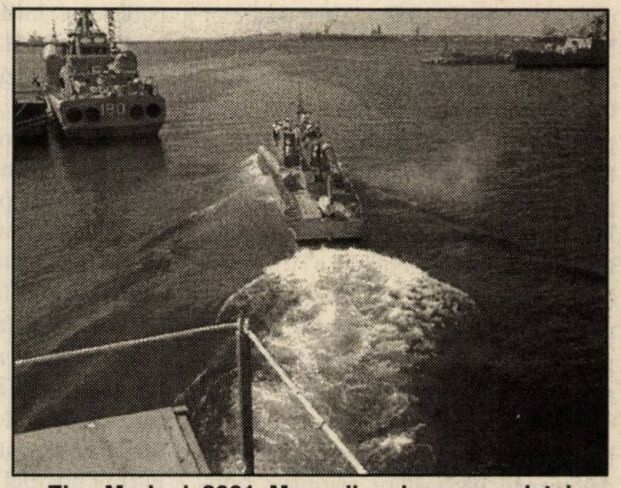

Ziua Marinei, 2001, Mangalia: plecarea vedetei torpiloare pe aripi portante VTAp65 cu „ancora de flori", pentru a o încredința valurilor mării, ca omagiu marinarilor dispăruți și căzuți la datorie

Dioramele literar–muzicale, galele de film cu tematică marinărească și expozițiile de pictură și fotografii au completat spectrul manifestărilor artistice regizate de organizatori. Astfel, spectacolele de Ziua Marinei au avut, în ultimii ani ai perioadei socialiste, denumiri generice precum „Carnaval la Constanța" (1985), „Din adâncuri de istorie" (1987), „Legendă și adevăr la Pontul Euxin" (1988) sau „Eminescu la Pontul Euxin" (1989).

Începând cu 1990, Ziua Marinei redevine o sărbătoare națională cu profunde semnificații creștine, fiind sărbătorită prin ceremoniale militare și servicii religioase deosebite în principalele porturi maritime și fluviale, în Capitală și pe lacul Bicaz. La Constanța, manifestările au avut loc, inițial, pe terasa Comandamentului Marinei Militare, astăzi Statul Major al Forțelor Navale, iar din anul 1999, sub denumirea de „Ziua Marinei și a Lucrătorului Portuar", în perimetrul farului „Carol I". Pentru a da încărcătura cuvenită acestui *regal marinăresc*, Liga Navală Română, împreună cu Muzeul Marinei Române și Cercul Militar Constanța, a organizat în ultimii ani o amplă suită de manifestări cultural–științifice și competiții nautice, incluse în „Luna spiritualității marinărești" (15 iulie–15 august).

De-a lungul celor 100 de ani de istorie, la Ziua Marinei Române au fost prezenți la bordul navei–comandant sau în tribuna oficială, alături de membrii guvernului și de oficialitățile locale, membri ai misiunilor diplomatice acreditate în țara noastră, reprezentanți ai echipajelor navelor militare străine aflate în vizită la Constanța, liderii unor partide istorice, miniștri ai Apărării, precum și conducătorii statului român, de la regii Carol al II-lea și Mihai I, la președinții Gheorghe Gheorghiu–Dej, Nicolae Ceaușescu, Emil Constantinescu și Ion Iliescu. ■

MUZEUL MARINEI ROMÂNE
Str.Traian nr.53, Constanța 8700 – România
Tel./Fax : +40 41 61 90 35
E-mail: muzeu.marina @ rdslink.ro

În perioada **2–4 septembrie a.c.**, Muzeul Marinei Române, în colaborare cu Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, cu sprijinul Fundației „Hans Seidel", organizează Seminarul **„Marea Neagră, o mare comună, o istorie comună, un viitor comun"**.

Manifestarea se va desfășura pe două secțiuni: „Dunărea și marea în istoria poporului român" și „Integrarea euro–atlantică a României, între strategiile de securitate occidentale și conceptele doctrinare ale Europei mileniului III". Comunicările vor fi publicate, ulterior, în „Anuarul Muzeului Marinei Române".

Pentru informații suplimentare și înscrieri în vederea participării, cei interesați se pot adresa Muzeului Marinei Române, persoană de contact d-na Carmen Atanasiu, tel. **0241/ 615.700**, int. **274** sau **0721.098.543**.

Cărți de istorie pentru iubitorii de istorie

Editura PRO HISTORIA

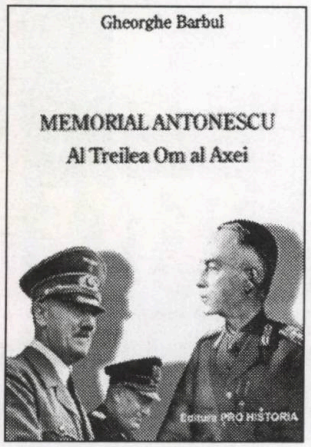

Gheorghe Barbul, ***Memorial Antonescu. Al Treilea Om al Axei***, ed. de V.Fl. Dobrinescu, București, 2001, 295 p.
preț: **100.000 lei**
[*epuizată; comenzile vor fi onorate după apariția prelungirii de tiraj*]

Petre Țurlea, ***Nicolae Iorga. O viață pentru neamul românesc***, București, 2001, 143 p.
preț: **50.000 lei**

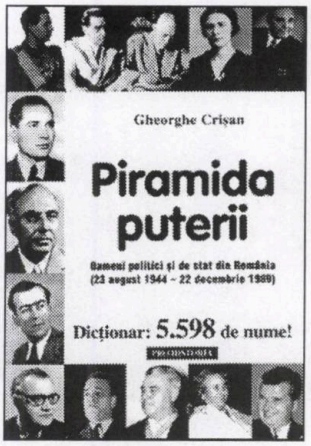

Gheorghe Crișan, ***Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944– 22 decembrie 1989)***, București, 2001, 318 p.
preț: **100.000 lei**

Valeriu Avram, ***„Crucile Negre". Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917)***, București, 2001, 271 p.
preț: **100.000 lei**

Comandați, în sistem ramburs, titlurile de mai sus, la **Editura PRO HISTORIA**, str. Dianei nr. 5, et. 3, ap. 7, sector 2, București, O.P. 37. Solicitările sunt așteptate în scris, pe adresa menționată, sau la tel.: 095.055.752; 093.870.649.

Ioan Opriș, ***Monumente istorice din România (1850–1950)***, București, Ed. Vremea, 2001, 735 p.
preț: **160.000 lei**

Marius Oprea, ***Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente, 1948–1989,*** Iași, Ed. Polirom, 2002, 583 p. (col. „Document")
preț: **neprecizat**

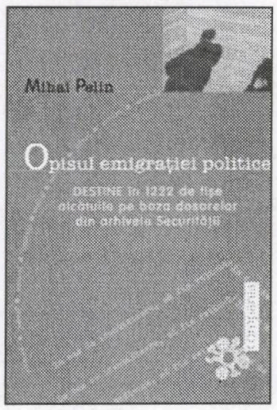

Mihai Pelin, ***Opisul emigrației politice. Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității***, București, Ed. Compania, 2002, 356 p. (seria „ClarObscur")
preț: **150.000 lei**

Dr. Petru Groza în istorie. Mărturii și documente, coord. Ioachim Lazăr, [Deva], Ed. Destin, 2002, 253 p.
preț: **neprecizat**

REȚINEȚI ! **Editura PRO HISTORIA expediază celor interesați, în sistem ramburs, EXCLUSIV cărțile apărute sub egida sa. Pentru celelalte titluri, adresați-vă librăriilor și difuzorilor de carte din întreaga țară sau direct editurilor nominalizate.** **REȚINEȚI !**

Avem deosebita plăcere de a vă prezenta și recomanda pe unul dintre prețuiții colaboratori ai publicației noastre, cel care, de la primul număr, asigură ținuta artistică a revistei **Dosarele Istoriei**.

Ștefan Cios este un designer cu o bogată experiență în grafica de carte, afișe, logo, web și prezentări multimedia.

stefancios@hotmail.com
0744.310.886

Biblioteca „ASTRA"
- SIBIU -

ISSN 1224-4287

Preț 22.000 lei

TRECUTUL LUMINEAZA PREZENTUL

VII, nr.8(72), 2002

DOSARELE ISTORIEI

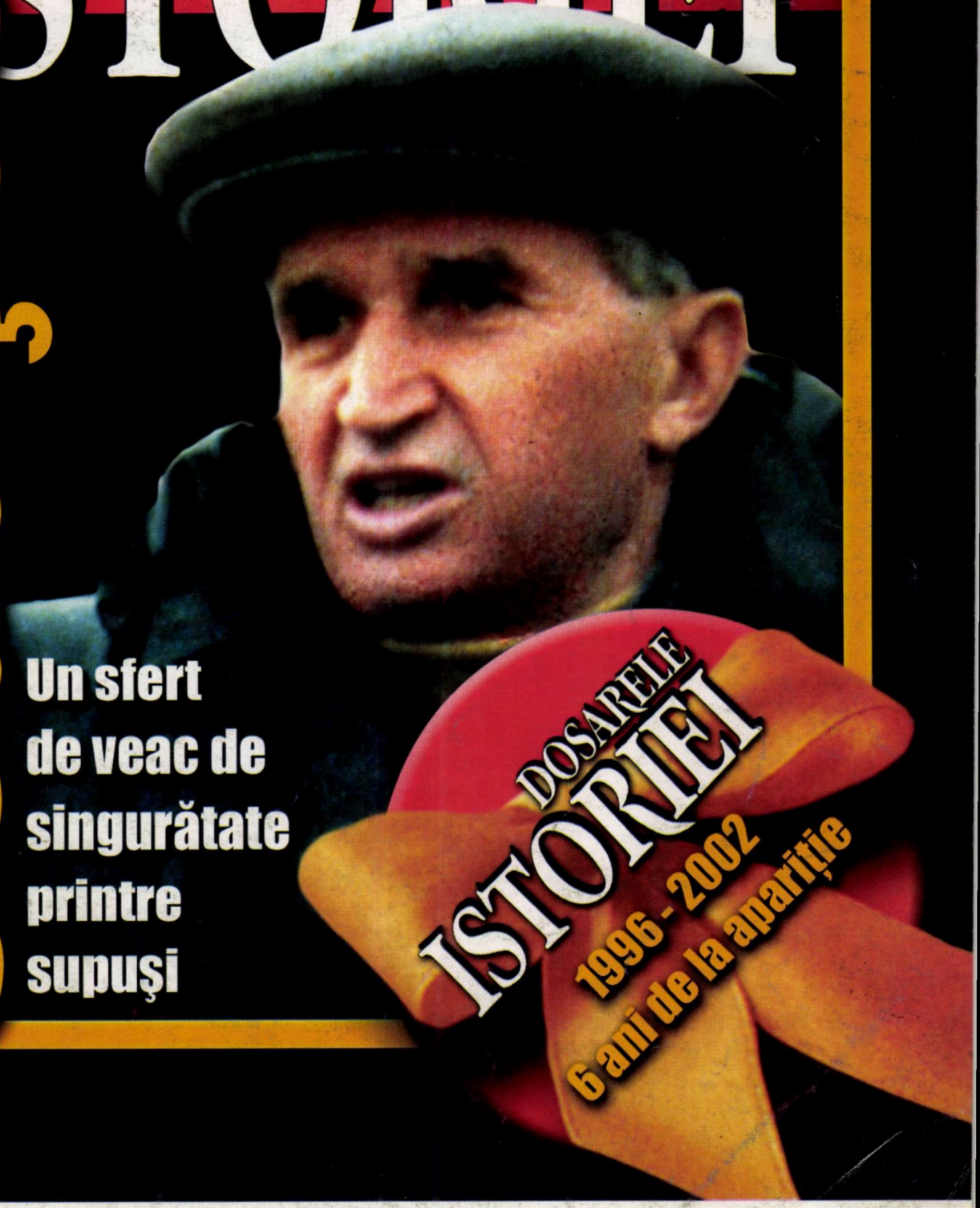

Un sfert de veac de singurătate printre supuşi

ceauşescu

Sumar
nr. 8 (72) • 2002

Ceaușescu: un sfert de veac de singurătate printre supuși
(25 Years of Solitude Among His Subjects)

Adrian CIOROIANU

Inovație în continuitate 1
Innovation in Continuity

Cultul lui Ceaușescu: o surpriză ? 2
Ceaușescu's Cult — A Surprise ?

„Demiurgul a toate gânditor" 10
"The All–Thinking Demiurge"

„Când spunem Ceaușescu, noi spunem România, / Când spunem Ceaușescu, noi spunem tricolor" 16
A Brief Collection of Poems Dedicated to Ceaușescu

Cu ochii la vecini 20
Watching the Neighbours

Conducătorul fără vârstă 29
The Ageless Ruler

Obsesia rotației cadrelor de partid 31
Ceaușescu's Obsession: Rotating the Executives of the Romanian Communist Party

Dincolo de „dosar"

Alesandru D. DUȚU

„România nu va face nici o acțiune ostilă Angliei și Americii" 52
"Romania Will Undertake No Hostile Activity Against England and the USA"

Silviu B. MOLDOVAN

Cazul Ion Vulcănescu 55
The "Ion Vulcănescu" Case

Florin CONSTANTINIU

Pe când... Muzeul Româno–American la București ?!..58
Should We Expect a... Romanian–American Museum in Bucharest Soon ?!

IRIR: Conferințele lunii iulie 2002 (**Nicolae VIDENIE**) 61
The Conferences of July 2002 at The Romanian Institute of Recent History

„Trăiesc cu maximă intensitate cele prezentate în paginile revistei" 62
"I Live at Maximum Intensity Everything That Is Presented in This Magazine"

1996–2002: Scurtă cronică în imagini 63
1996–2002: A Brief Illustrated Chronicle of „Dosarele Istoriei" Magazine

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

• În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**

• Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară

■ **3 luni:** 66.000 lei ■ **6 luni:** 132.000 lei ■ **12 luni:** 264.000 **lei**

DOSARELE ISTORIEI®
apare din 8 august 1996

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție:
Jacqueline ENACHE

Redactori:
Mioara ANTON
Laurențiu CONSTANTINIU
DTP & PrePress: Andrei STÂNGĂ

Consilieri redacționali
Dan BERINDEI (Membru al Academiei Române, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie)
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (1952–2000) (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Petre OTU (Comisia Română de Istorie Militară),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ (Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de Editura PRO HISTORIA
Director
Mircea SUCIU

e–mail: prohistoria @ yahoo.com

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7, 702041, București, sector 2, OP 37
Tel.: 0745.055.752; 0723.870.649

e–mail: dosareleistoriei @ yahoo.com

Contabilitate–Difuzare: Petruța LIVEZEANU
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
stefancios@hotmail.com
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor: Adriana UNGUREANU

Tipar: DRAGOPRINT FED S.A.
Tel.: (01)335.93.18; fax: (01)337.33.77

Difuzare:
RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: (01)222.41.26; fax: (01)224.43.36
S.C. CONPRESS GRUP SRL
Tel.: 0723.267.053; (01)222.67.37
S.C. ANOTA SRL
Tel.: (01)224.13.54; fax: (01)224.45.03

ISSN 1224 – 4287

DOSARELE ISTORIEI

De la **Gheorghe Gheorghiu–Dej** la **Nicolae Ceaușescu**

Inovație în **continuitate**

În practică, barierele de ordin instituțional care ar trebui să se opună construcției supremației categorice a liderului sunt nefuncționale într-un partid precum a fost Partidul Comunist Român în timpul regimului Ceaușescu. Singura barieră existentă este de ordin simbolic și ea derivă din ideologia de partid: *principiul* — comun tuturor regimurilor comuniste (dar rămas preponderent la nivel de principiu și nu mai mult) — *conducerii colective*. Într-o consfătuire a Comitetului Central, din martie 1968, Ceaușescu avea să relegitimeze acest principiu a cărui enunțare constituise una dintre surprizele plăcute ale raportului său de la Congresul al IX-lea, din 1965: **„Nimeni, nici o persoană, nu poate pretinde că deține monopolul adevărului absolut cu privire la căile dezvoltării vieții sociale, nimeni nu poate afirma că se află în posesia ultimului cuvânt în domeniul practicii, cât și al gândirii sociale, filozofice“** (*Expunere la consfătuirea de la CC al PCR cu conducerea organelor de partid și consiliilor populare județene, 22 martie 1968*); cu doar trei luni înainte, însă, conducerea colectivă fusese deja pusă în discuție, prin preluarea de către Nicolae Ceaușescu, în decembrie 1967, a conducerii Consiliului de Stat, în locul unui Chivu Stoica total depășit de situație.

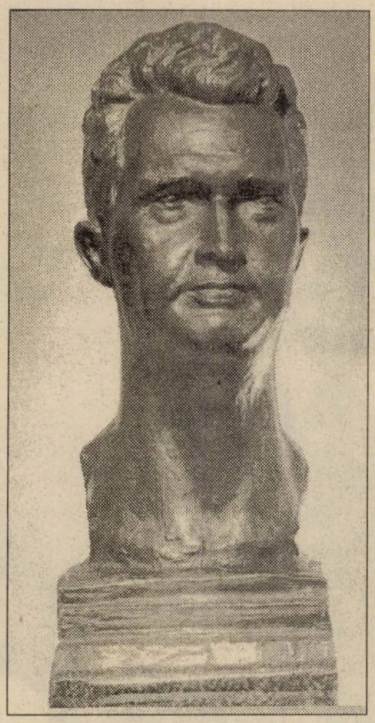

A ținut de logica internă a regimurilor comuniste că orice nou conducător și-a început activitatea prin despărțirea simbolică de trecutul simbolizat de predecesor și, de cele mai multe ori, prin despărțirea foarte concretă de oamenii acestuia. Atât Stalin, cât și Mao Zedong — ca să ne oprim asupra a două ilustre cazuri deja analizate (v. Graeme Gill, ***Personality Cult, Political Culture and Party Structure***, în „Studies in Comparative Communism“, an. XVII, nr. 2, 1984, p. 113) — au fost „obligați“ să distrugă, mai întâi, facțiunile adverse și, apoi, fiecare a început impunerea propriului său cult.

Comuniștii români au respectat aceste reguli ale jocului: Gheorghiu–Dej (1901–1965; conducător al partidului din 1945; v. **„Dosarele Istoriei“**, an. II, nr. 3/8, 1997) a trebuit să-și anihileze adversarii politici pentru a se impune ca unic lider cu putere absolută de decizie al partidului; discipol fidel al modelului său, dar și credincios tradiției comune acestui tip de partid politic, Nicolae Ceaușescu *(alături, imortalizat într-o sculptură de Ion Jalea)* a făcut, după cum am arătat, același lucru, cu aceleași instrumente politice; nu este nici un paradox că tocmai ecartarea, de către el, a personajelor proprii vechii garnituri a lui Dej și înlocuirea cu o echipă nouă și fidelă face din el un demn continuator al celui de a cărui memorie se distanțează. ■

Adrian CIOROIANU,
lector universitar, Facultatea de Istorie, Universitatea București; autor al tezei de doctorat cu titlul **„Mitul *Conducătorului* în România comunistă. Cult, politică, reprezentare: cazul Nicolae Ceaușescu“** (profesori coordonatori: **Lucian Boia** și **Bogumil Jewsievicki Koss**), ce va fi susținută în toamna acestui an, la Universitatea din București, precum și la Universitatea Laval, din Québec, Canada.

Paginile care alcătuiesc „dosarul“ de față reprezintă fragmente din viitoarea carte a tânărului istoric Adrian Cioroianu — vechi și prețuit colaborator al revistei „Dosarele Istoriei“ —, carte intitulată *Acel Ceaușescu pe care l-am creat. Cult, politică și reprezentare în România comunistă.*
În acord cu profilul revistei noastre, textul de bază a fost supus unor minime intervenții redacționale, constând în titluri și subtitluri, care ne aparțin. Totodată, cu câteva rare excepții, au fost lăsate deoparte notele bibliografice, pe care cei interesați le vor putea consulta în cuprinsul volumului a cărui apariție o dorim cât mai grabnică, eveniment editorial ce urmează a fi comunicat fără întârziere cititorilor revistei noastre.

Cultul lui Ceaușescu: o **surpriză** ?

Excrescență malignă

Ipoteza noastră este că într-un regim comunist, precum cel aflat la conducerea unei țări având o cultură politică ca România, cultul personalității nu este o surpriză. Pe fondul aproape firesc al existenței certe și, în sine, benigne a unui mit al **„conducătorului"** (adică a unei maniere de raportare la autoritate), cultul este o excrescență malignă. Cultul nu este altceva decât un *semnificant* pentru autoritate. Într-o interpretare deja clasică, Alfred G. Meyer interpreta emergența cultului personalității ca fiind o formă de manifestare a „acumulării primitive de autoritate" (*primitive accumulation of authority*)*. Problema care se pune este cea a genezei cultului, altfel spus a momentului în care ceea ce numim cultul lui Ceaușescu devine vizibil. În opinia noastră, predispoziția la cult exista deja în partid, din momentul în care Nicolae Ceaușescu (*în imaginea alăturată, într-o pictură de Solovăstru, intitulată „Pace"*) preia puterea iar modul de raportare la persoana lui Gheorghe Gheorghiu–Dej (un protocult, de proporții reduse, dar fixat în contururile unui stalinism imuabil) își schimbă destinatarul — cultul șefului fiind o caracteristică intrinsecă a culturii politice a unui partid revoluționar care se vrea independent, precum partidul comunist din România. Din această perspectivă, mai important poate fi momentul începând cu care cultul devine excepțional, când acesta depășește limitele normale ale unui cult „obișnuit", precum cel al predecesorului său**.

* A.G. Mayer, „Authority in Communist Systems", în L.J. Edinger, ***Political Leadership in Industrialized Societies***, John Wiley, New York, 1967, p. 91, *cf.* Jeremy Paltiel, „The Cult of Personality: Some Comparative Reflections on Political Culture in Leninist Regimes", în „Studies in Comparative Communism", vol. XVI, nr. 1–2, 1983, p. 52.

** Pentru argumentele „cultului" lui Dej (deși denumirea este în bună parte improprie), cu mult mai „inofensiv" decât cel al lui Ceaușescu, vezi și Georges Haupt, „La génése du conflit sovieto–roumain", în „Revue Française de Science Politique", vol. XVIII, nr. 4, 1968, p. 675.

Începuturile lui Ceaușescu sunt derutante și confuze din acest punct de vedere. Tentația de a judeca primii săi ani prin perspectiva sfârșitului său cunoscut amenință demersul istoric, cel care este dator să traseze linia de demarcație dintre succesivele etape ale „epocii". Ceaușescu, cel de la sfârșitul anilor '60, nu anunța încă tiranul din anii '80. El era obligat să fie un conducător puternic, dar nu cu necesitate un despot. Cultul său era dator să prezinte un *erou*, dar nu obligatoriu un *idol*.

În mod cert, schimbarea pe care Nicolae Ceaușescu o reprezenta a fost așteptată cu nerăbdare și curiozitate; este curiozitatea cu care, în țările lagărului socialist, societatea așteaptă schimbarea la vârf, cu atât mai mult cu cât aceasta este unicul, cel mai important și *adevărat* eveniment imaginabil. În martie 1965, Ceaușescu părea a fi o surpriză plăcută pentru români și, totodată, o certitudine liniștitoare pentru elita de partid rămasă din epoca Dej. *Surpriză*, pentru că el era tânăr (la 47 de ani, Ceaușescu este, în 1965, cel mai tânăr lider comunist a Europei de Est) și această simplă trăsătură era menită să semnifice un nou început, o epocă într-adevăr nouă. *Certitudine*, pentru că noul secretar general fusese un „locotenent" fidel al lui Dej, un *aparatchik* zelos, relativ șters și dedicat sistemului; potrivit interpretării celei mai comune, „baronii" epocii Dej, aparent mai experimentați și mai influenți decât taciturnul Ceaușescu, l-au perceput ca fiind virtualul subiect al unei manipulări facile* (deși interpretări mai noi, care provin din anturajul echipei Ceaușescu, dau de înțeles că manipulatorul, în realitate, a fost chiar Ceaușescu). La rândul său, Nicolae Ceaușescu respectă ritualul de partid, care cere, pentru perioadele de succesiune, apelul la conducerea colectivă. Cea mai clară declarație de intenții în acest sens ni se pare a fi Raportul CC al PCR, prezentat de Nicolae Ceaușescu, la Congresul al IX-lea al partidului, din iulie 1965; unul dintre punctele acestui raport se intitula explicit „Conducerea și activitatea colectivă — principiu suprem al conducerii de partid". Printre altele, Ceaușescu prezenta și următoarea idee: „Proiectul de statut subliniază că orice activitate a organismelor de partid se desfășoară pe baza principiului conducerii și activității colective, principiu suprem (...), care asigură funcționarea democratică a acestuia, (...). Nu trebuie admis sub nici o formă violarea sau slăbirea principiului muncii colective și al conducerii colective *[pentru că aceasta]* ar duce la izolarea membrilor de colectivul din care fac parte, la tendința de a subestima organismele partidului, a se substitui acestora, ceea ce constituie o sursă de greșeli si de decizii arbitrare". El spune: „activitatea organismelor de partid se desfășoară pe baza principiului conducerii și muncii colective, *principiu suprem al activității de partid*". Totuși, chiar în acest moment, Ceaușescu are toate datele pentru a spera că cei care se află pe podium, în spatele său, sau în sala congresului sunt sau vor deveni clienții săi. Din anul 1954 secretar al Comitetului Central, însărcinat cu departamentul de cadre, el era în acel moment cunoscătorul cel mai avizat al dosarelor elitei de partid — iar în practica tuturor partidelor leniniste, serviciul de cadre s-a dovedit a fi principalul motor al mișcării.

Într-o scurtă perioadă de timp, principiul conducerii colective va rămâne funcțional numai la nivelul declarațiilor — cum s-a văzut, inclusiv prin acumularea, din decembrie 1967, a funcției deținute până atunci de Chivu Stoica. Prin evoluția lucrurilor, nimic surprinzător că în anii ce vin și, mai ales, în deceniul următor Ceaușescu începe culegerea numeroaselor titluri a căror invocare va intra în practica rituală a discursului oficial: președinte al Consiliului de Stat, din 1967, președinte al Consiliului Suprem al Dezvoltării Sociale și Economice, din 1973, președinte al Republicii Socialiste România din 1974 (reales în 1975, 1980 și 1985), președinte al Frontului Democrației și Unității Socialiste, comandant suprem al forțelor armate etc., fără a mai lua în calcul zecile de titluri onorifice primite în acest interval.

„Inițierea" asiatică

Cel puțin la prima vedere, mereu avidă de un determinism precis conturat, pare foarte credibilă ipoteza — împărtășită de majoritatea celor ce au analizat cazul Ceaușescu — că vizita făcută de liderul român în Asia (China populară, Coreea de Nord, Vietnam**) a fost o veritabilă revelație pentru liderul român: „Călătoria în Asia a avut, în mod evident, un impact considerabil asupra lui Ceaușescu, dându-i ocazia să observe tehnicile chinezești de mobilizare politică și ideologică, precum și cultul în plină dezvoltare al lui Kim Ir Sen" — observă Mary Ellen Fischer.

Cu alte cuvinte, dintr-o lume a eroilor comuniști, care deja devenise istorie — precum cea populată de personajele istorice pe care liderul român le va anexa la trena legendei sale —, Nicolae Ceaușescu va avea ocazia de a vedea, pe continentul asiatic, o lume a eroilor comuniști care sunt încă în viață și care, indiferent de acest detaliu, primesc elogii și mărturisiri de recunoștință de o amploare, de regulă, rezervată numai clasicilor imortalizați în manuale sau în statui. În China populară și în Coreea de Nord, Nicolae Ceaușescu a întâlnit o lume pe care ar fi dorit-o, dar nu o credea încă posibilă. O bibliografie relativ bogată — dar univocă, din acest punct de vedere — tinde să impună ideea că această vizită întreprinsă de Nicolae Ceaușescu și de echipa sa politică în Asia funcționează, în analiza evoluției pe mai departe a politicii sale, ca un adevărat *passe-partout* explicativ pentru toate excentricitățile propagandistice care vor urma.

* Vezi Cristina Boico, „Les hommes qui ont porté Ceaușescu au pouvoir", în „Sources. Travaux Historiques", nr. 20, 1989.

** Vizita în R.P. Chineză a avut loc între 1 și 9 iunie, prilej pentru familia Ceaușescu de a se întâlni cu Mao Zedong, Zhou Enlai și alți membri ai elitei politice chinezești; între 9 și 15 iunie a avut loc vizita în Republica Populară Democrată Coreeană condusă atunci de Kim Ir Sen; în fine, între 15 și 19 iunie familia Ceaușescu și restul delegației române au fost oaspeți în Republica Democrată Vietnam.

Această explicație nu este, din punctul nostru de vedere, neapărat falsă; totuși, în opinia noastră, importanța acestei vizite nu este atât de crucială pe cât s-a acreditat ideea. Fără îndoială că această vizită — prima, de altfel, de o asemenea amploare, pe care liderul român o întreprinde pe continentul asiatic — a contat foarte mult în economia autoevaluării la care va purcede, într-o manieră cu totul personalizată, regimul de la București. Acesta este motivul pentru care am considerat necesară amintirea puținelor detalii tehnice disponibile legate de această vizită din Asia.

În privința lucrărilor memorialistice publicate după 1990, referințele la această vizită și la impactul pe care ea l-ar fi avut asupra familiei Ceaușescu sunt foarte numeroase, chiar dacă, de asemenea, univoce; de la Dumitru Popescu la Silviu Curticeanu și Ion Iliescu, vizita în Asia, din iunie 1971, se află la originea restalinizării *Conducătorului* român. Detaliile strict tehnice referitoare la această vizită se află într-un volum din seria ***Sub steagul internaționalismului socialist*** —, volumul dedicat acestui periplu de peste 20.000 de kilometri, făcut de o delegație de partid și guvernamentală română în cele trei săptămâni, dintre 1 și 24 iunie acel an* — trei săptămâni care, prin consecințele lor, aveau să schimbe nu numai comportamentul liderului român, ci și fața țării.

Dacă acceptăm teza referitoare la impactul profund pe care această vizită l-ar fi avut asupra lui Nicolae Ceaușescu și soției sale, se poate spune că viitoarea minirevoluție culturală de la București a început în Piața Tien An Men, din Beijing, și în Piața Ianmotdong, din Phenian — pieţele prin care, în trecere fiind, Ceaușescu a fost martorul unui spectacol uman cum nu mai întâlnise niciodată; un spectacol care, în plus, îi era și dedicat.

În ziua de marți, 1 iunie 1971, delegația română care a aterizat pe aeroportul din capitala Chinei populare a fost primită cu fastul comun unor asemenea evenimente diplomatice; nimic nu anunța încă spectacolul pregătit și care avea să înceapă imediat după părăsirea perimetrului aeroportului. Momentul de apogeu al spectacolului în desfășurare pe traseu s-a consumat, cum era de așteptat, în Piața Tien An Men: în momentul în care coloana oficială a pătruns în piață, câteva mii de baloane colorate au început să urce spre cer; în tribunele laterale, 4.000 de tineri chinezi, purtând tăbliţe roșii, au schimbat în câteva secunde înfățișarea decorului, pe acest fundal fiind înscrise, cu buchete de flori, cuvintele „Bine ați venit!", în română și în chineză. În paralel, „mai bine de 10.000 de artiști

*) În această vizită la nivel înalt în cele patru state asiatice, delegația română a fost compusă din Nicolae și Elena Ceaușescu, Ion Gh. Maurer (președintele Consiliului de Miniștri), Manea Mănescu (vicepreședinte al Consiliului de Stat), Dumitru Popa (prim-secretar al Comitetului Municipal București al PCR), Ion Iliescu (membru supleant al Comitetului Executiv), George Macovescu (prim-adjunct al ministrului Afacerilor Externe); la discuțiile de la Phenian, au mai participat și Ștefan Andrei (membru supleant al CC al PCR), Emilian Dobrescu și Constantin Mitea (consilieri la CC al PCR).

Apărut în 1969, la Editura Didactică și Pedagogică, ***Compendiul*** de ***Istorie a României*** (autori: Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Hadrian Daicoviciu, Traian Lungu, Ion Oprea, Ștefan Pascu, Aron Petric, Alexandru Porțeanu, Gheorghe Smarandache) conține o singură fotografie a lui N. Ceaușescu (p. 595) — și aceea ocupând doar un sfert din oglinda textului —, la capitolul „Partidul Comunist Român — forța politică conducătoare a națiunii noastre socialiste", subcapitolul dedicat Congresului IX al PCR. De remarcat că, în ciuda retoricii obișnuite, împănată cu toate poncifele propagandistice de rigoare în acei ani, termenii în care se scrie despre Ceaușescu sunt, am putea spune, chiar decenți în comparație cu cei utilizați în literatura istorică și politică de după 1974, când — așa cum demonstrează în paginile ce urmează colaboratorul nostru — cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu (apoi, al familiei sale) a atins dimensiuni nemaiîntâlnite chiar și în lumea comunistă.

M.A.

amatori prezintă dansuri simbolice ale eşarfelor roşii, recoltei, unităţii naţionale, fragmente din opere revoluţionare". Nicolae Ceauşescu avea astfel primul contact direct cu o „revoluţia culturală" maoistă, ajunsă la apogeu. Scenariul avea să se repete în bună parte şi în zilele următoare, odată cu primirile în oraşele Nankin şi Shanghai; mai cu seamă, mulţimea adunată pe şantierul naval Kiang Nan, din Shanghai, special adusă pentru a-l asculta pe liderul român, a fost în măsură să producă o puternică impresie asupra acestuia.

Iar vizita de opt zile în R.R. Chineză nu avea să fie decât începutul acestui veritabil dezmăţ propagandistic la care Nicolae Ceauşescu, prin voia gazdelor sale, va fi supus. În dimineaţa de 9 iunie, delegaţia română a atins solul Coreei comuniste şi, după primirea de la aeroport, pe drumul spre Phenian, a început varianta locală a spectacolului: primul popas al coloanei oficiale, chiar la intrarea în capitală, se petrece în Piaţa Ianmotdong, „Piaţa Nufărului", decorată pentru primire nu numai cu mulţimile eferente, ci şi cu portrete imense ale celor doi conducători, Nicolae Ceauşescu şi Kim Ir Sen. Oricât de informat ar fi fost în privinţa desfăşurării programului protocolar, aşa cum se întâmplase şi în RPC, surpriza conducătorului român trebuie să fi fost mare şi foarte plăcută în momentul în care a văzut câteva mii de tineri coreeni îmbrăcaţi în costume populare româneşti dansând alături de mii de tinere coreene îmbrăcate în costumele tradiţionale locale, totul într-o „baie" de sunete şi o „mare" de culori vii îngemănate. Fraza volumului rememorator al vizitei, oricât de dorit neutră, oferă o imagine concludentă: după trecerea prin piaţă, „maşinile parcurg arterele principale ale oraşului în mijlocul uralelor, care nu mai contenesc. Sute de mii de locuitori flutură steguleţe româneşti şi coreene, agită buchete de trandafiri roşii, eşarfe de mătase, lansează în văzduh baloane viu colorate. Din loc în loc se află orchestre populare, coruri de bărbaţi şi femei. (...) La trecerea peste canalul Botongang, în întâmpinarea oaspeţilor au venit purtătorii de drapel ai tuturor unităţilor de pionieri din oraş. Maşinile se opresc. Tovarăşii Nicolae Ceauşescu şi Kim Ir Sen primesc raportul, prezentat de un băiat şi o fată, purtători ai cravatelor roşii". Mai departe, odată ajunşi în apropierea uriaşului monument Cian Li Ma, coloana a trecut prin faţa unui alt montaj impresionant: pe terasele de gazon ale acestuia, cu trandafiri roşii este scrisă urarea „Bine aţi venit!", în limba română. În fine, de reţinut că încă din cea de-a doua seară a sejurului în Coreea de Nord, Nicolae Ceauşescu a servit o mostră edificatoare de artă nouă, revoluţionară şi angajată: în seara de joi, 10 iunie, spectacolul de gală prezentat delegaţiei române, la Teatrul Mare din Phenian, a fost pus în scenă cu ajutorul a 3.000 de artişti profesionişti şi amatori, aceştia interpretând, timp de două ore, epopeea muzical–coregrafică „Patria noastră glorioasă", dedicată

La doi ani distanţă de lucrarea pomenită în pagina precedentă, apărea, la Editura Albatros, ***Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri şi până astăzi***, de Constantin C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu. Suntem în 1971, cultul personalităţii lui Ceauşescu mai avea ceva timp până să „decoleze" cu toată tăria, dar primele semne impuse de dogma oficială se fac deja simţite. Bunăoară, sinteza celor doi iluştri istorici este precedată de un citat (în chip de *motto*) dintr-un text al secretarului general al partidului — „TREBUIE *(subl. în originalul cărţii la care trimitem, n.n.)* să redăm istoria aşa cum este ea — şi din aceasta nu avem decât de câştigat! Să facem ca oamenii să cunoască şi să înţeleagă cum trebuie istoria". În pagina imediat următoare, în care începe „Cuvântul înainte", Ceauşescu mai este încă o dată citat: „Noi trebuie să judecăm faptele aşa cum au fost, analizând în mod obiectiv contextul lor istoric, consecinţele pe care le-au generat, străduindu-ne să le dăm interpretarea cea mai justă".

La capitolul imagini, în lucrare — cum lesne se poate observa şi din reproducerea alăturată —, aici, deocamdată, Ceauşescu, deşi beneficiază de o fotografie pe toată înălţimea paginii, împarte încă „gloria" cu altcineva, în speţă cu I.Gh. Maurer, preşedintele de atunci al Consiliului de Miniştri. Acesta, însă, într-o fotografie ceva mai redusă, raportându-ne la dimensiunile filei de carte. Pentru că, nu-i aşa?, nimeni nu putea fi egalul primului dintre egali... **M.A.**

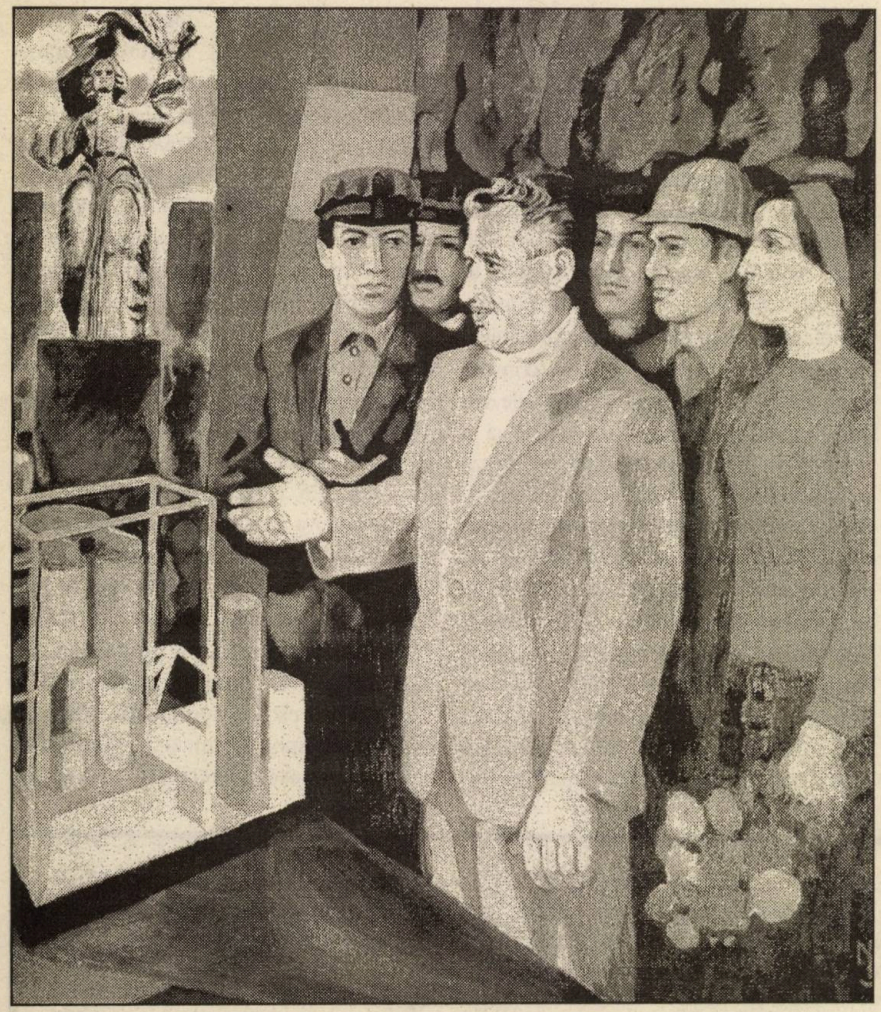

„Vizită de lucru" (autor: Nicolae Biofalvi)

prezentului comunist al republicii nord–coreene.

Desene din trupuri umane, coruri și formații cu mii de dansatori sau interpreți, lozinci scrise cu tăbliță purtate manual pe întinderi de sute de metri, portrete uriașe, o artă complet pusă în slujba ideologiei partidului unic — această față a comunismului asiatic Ceaușescu a găsit-o seducătoare și în deplină concordanță cu propria sa viziune asupra unei societăți noi, care trăiește prin și pentru revoluție.

În aceeași ordine de idei, este cu totul credibil că cea mai puternică impresie asupra vizitatorilor români nu a făcut-o primirea asigurată de gazdele chineze, ci cea oferită de supușii lui Kim Ir Sen; dinspre partea vastei Chine comuniste, grandoarea unei festivități era oarecum de așteptat; dar disciplina, convingerea și puterea de mobilizare demonstrate de comuniștii din mica republică nord–coreeană erau într-adevăr trăsături pe care, din acel moment, Ceaușescu și le-a dorit aclimatizate în mijlocul poporului său. Cum va descrie mai târziu Dumitru Popescu cele văzute la Phenian: „Câteva mii de tăbliță se sincronizau fulgerător, schimbând imaginile ca într-un gigantic dispozitiv în aer liber. Și noi am împrumutat acest joc, dar niciodată n-am atins nivelul coreean" — va scrie Dumitru Popescu, în 1996. Dar, trebuie spus în continuare, s-au făcut mari eforturi — inclusiv de către D. Popescu — pentru ca nivelul să fie atins.

Impactul pe care acest spectacol continuu l-a avut asupra conducătorului nu poate fi estimat decât prin perspectiva evoluției ulterioare a acestuia: începând de la tezele din iulie 1971 și continuând cu acumularea de reziduuri ideologice și propagandistice, care vor face ca programele televiziunii române din ultima parte a anilor '80 să semene destul de mult cu o parafrază (pe alocuri inconștient parodică) la cele descrise mai sus. Și totuși, în opinia noastră, această vizită asiatică a cuplului conducător al României și gazdele, care au oferit aceste mostre de pur spectacol politic, nu trebuie făcute responsabile pentru derapajul politic și comportamental al liderului român. În mod cert, liderii celor două state comuniste asiatice numite au asigurat primiri comparabile și altor lideri; **dar nu toți aceștia au ales, ca Nicolae Ceaușescu, drumul către dogmatizare, autarhie autosuficiență și, mai ales, către tolerarea unui asemenea cult al personalității**.

Este motivul pentru care ni se pare normal ca orice analiză să țină cont și de o predispoziție evidentă a liderului român față de aceste tehnici de impunere și de reprezentare a autorității, proprii în teorie lumii comuniste asiatice. Din punctul nostru de vedere, aceste vizite în China populară și — mai ales — în Coreea comunistă a lui Kim Ir Sen au contat atât de mult tocmai pentru că Nicolae Ceaușescu devenise, în ultimii trei ani (după vara anului 1968, cel puțin) destul de pregătit pentru asimilarea fără rezerve ale unor asemenea modele, care aveau să prelungească, în România, sechelele deja consumatului episod stalinist — episod împotriva căruia Nicolae Ceaușescu luptase, cel puțin declarativ, prin evidențierea de către el a unei părți din abuzurile săvârșite de precursorul său, Gheorghe Gheorghiu–Dej.

Nicolae Ceaușescu era „pregătit" pentru aceste exacerbări ale cultului personalității, în primul rând prin deficien-

țele propriei sale educații politice sau prin predispozițiile sale „culturale" deja existente; dincolo de acestea, mai există însă și o anume cultură politică, o anume tradiție istorică pe care am putea-o numi autohtonă, în cadrul căreia cazul său se include inevitabil, aproape indiferent de particularitățile sale specifice date de caracterul pur politic sau ideologic al regimului său. **Altfel spus, Ceaușescu — liderul obiect de cult — s-a creat cu ajutorul nostru, ca societate românească.**

Punctul de cotitură: 1974

În interpretarea noastră, cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu nu este un eveniment în sine, ci un proces; un proces evolutiv, care se intersectează cu/și se alimentează din/evenimentele politice și istorice ale epocii, care se recreează continuu și care se dezvoltă pentru a ajunge — de la nivelul la care îl lăsase Gheorghiu–Dej — la proporții exotice. Din acest motiv, ni se pare destul de riscant de precizat care an sau care eveniment anume ar fi semnificat punctul de start al exploziei nelimitate a cultului. Bineînțeles, nu toți anii au fost uniform investiți propagandistic cu aceeași putere simbolică. Din acest punct de vedere, anii care vor deveni reperele principale ale rememorărilor oficiale sunt **1965** (anul Congresului al IX-lea al partidului), **1968** (condamnarea, de la balconul Comitetului Central, a invaziei Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia) și **1974** (anul alegerii lui Nicolae Ceaușescu în noua funcție de președinte al Republicii).

În opinia noastră, anul care marchează înscrierea regimului pe o cale ireversibilă este **1974**, chiar dacă acest an, punct de *non retour* în evoluția mitificării liderului — aceasta fiind ipoteza noastră de lucru, în condițiile în care alți autori oferă interpretări diferite (vezi, de exemplu, importanța anului **1971**, drept anul crucial al regimului Ceaușescu, la Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceaușescu: A Study in Political Leadership*, Boulder & London, Lynne Rienner Publishers, 1989, p. 178) —, nu poate fi analizat independent de momentele deja amintite, 1965 și 1968. Punct de cumul al unor transformări în autoreprezentarea puterii, care începuseră odată cu sfârșitul anilor '60 și se accentuaseră după 1971, anul 1974 aduce **trei evenimente** pe care le considerăm determinante pentru destinul de perspectivă al regimului.

Un președinte cu sceptrul regal

Pe 28 martie 1974, Nicolae Ceaușescu este ales, de către Marea Adunare Națională, *întâiul președinte al României*. Ceremonia are toate caracteristicile unei încoronări: cu eșarfa tricoloră pe piept, Ceaușescu primește un sceptru drept simbol al puterii. În urma acestei numiri și, mai ales, în urma apariției sceptrului în decorul numirii

Aici și în pp. 8, 12 și 25, imagini — aflate în fototeca revistei noastre — surprinse la diverse manifestări publice organizate în Capitală sau în alte părți ale țării

prezidențiale, Nicolae Ceaușescu a primit una dintre cele mai memorabile telegrame din întreaga sa carieră. Expeditorul era **Salvador Dali** (celebrul pictor spaniol, 1904–1989). Textul acestui mesaj era următorul: „Excelenței Sale Nicolae Ceaușescu // Președintele Republicii Socialiste România // Apreciez profund actul dumneavoastră istoric de instituire a sceptrului prezidențial. // Al dumneavoastră respectuos, // Salvador Dali" — v. „Scânteia", XLIII, 4 aprilie 1974, p. 5. (Unii dintre autori insistă asupra substratului „în mod clar ironic" al acestei telegrame — v. Anneli Ute Gabanyi, ***The Ceaușescu Cult. Propaganda and Power Policy in Communist Romania***, București, Ed. Fundației Culturale Române, 2000, p. 45). Ambele, eșarfă și sceptru, trimit mai curând către ideea unei supremații regale decât către ideea unei conduceri de tip revoluționar; evenimentul poate fi privit și prin prisma evenimentelor interne de partid din ultimii ani: Conferința Națională a partidului, din decembrie 1967, marcase intrarea în agonie a principiului conducerii colective, iar preluarea, în aceeași lună, de către Ceaușescu a funcției de președinte al Consiliului de Stat îl transformase pe liderul partidului într-un *președinte* al statului chiar înainte ca funcția ca atare să existe; doi ani mai târziu, Congresul al X-lea al partidului, din 6–12 august 1969, semnifica completa inadecvare la realitate a conducerii colective promise cu doar patru ani mai înainte; începând cu acest congres, Ceaușescu nu mai este *prim-secretarul Comitetului Central al partidului* (sub numele moștenit de la Dej al funcției de conducere), ci *secretarul general al PCR*; simpla schimbare de nomenclator nu semnifica, în sine, nimic, din moment ce adevărata schimbare se produce, simultan, prin modificarea sistemului de investire a liderului: până acum, conducătorul partidului fusese ales de către o Plenară a Comitetului Central; din 1969, el este ales **direct** de către congresul partidului — ceea ce semnifică o diluare interesată a responsabilității și o degrevare a elitei de partid de această prerogativă politică; în acest context, propunerea din Congres a lui Gheorghe Cioară, în acel moment primarul Bucureștiului, **de alegere pe viață în funcția de conducător al partidului a lui Nicolae Ceaușescu** a avut impactul ei cert, chiar dacă a fost respinsă de cel vizat.

Demisia forțată: I.Gh. Maurer

Un alt eveniment al anului 1974 este demisia forțată a lui Ion Gheorghe Maurer, prim–ministru al țării cu un adevărat record în păstrarea acestei funcții (unul dintre principalii consilieri ai lui Gheorghiu–Dej, Maurer a ocupat funcția de prim–ministru pe 21 martie 1961 și a păstrat-o până pe 27 februarie 1974, perioadă în care conduseșe cinci guverne).

Magistrat și intelectual, I.Gh. Maurer poate fi considerat că un produs prin excelență al anilor '30: împins către stânga comunistă de curentul antifascist care traversa Europa, el era — prin tatăl său, german din Transilvania, și prin mama franțuzoaică — mai curând deschis spre cultura occidentală, deschidere care este și la originea pasiunii sale mărturisite pentru marxism. Principal consilier al lui Gheorghiu–Dej, artizan esențial al politicii externe a României la începutul anilor '60, Maurer a fost un susținător constant al prietenului său Dej cu atât mai mult cu cât prin aceasta el își susținea și propria carieră. După moartea lui Dej, din martie 1965, Maurer este considerat ca fiind principalul responsabil pentru alegerea lui Nicolae Ceaușescu în funcția supremă de partid; el devine, în cele ce urmează — pe lângă postul de prim–ministru, pe care-l păstrează —, și consilier din umbră al noului lider, mai ales pentru probleme de politică externă. Explicația demisiei sale, din februarie 1974, este echivalentă cu o „pensionare politică": aceleași „probleme de sănătate", veritabil clișeu al demisiilor comuniste. Dată fiind vârsta sa, explicația era credibilă; și totuși, zvonurile — „instituție" paralelă a oricărui sistem comunist — au oferit o altă versiune: „Victimă a unui complex de inferioritate insurmontabil care-i marchează comportamentul politic (*al lui Ceaușescu, n.n.*), începe să-i facă plăcere umilirea publică a subordonaților săi. (...) Maurer a fost forțat să demisioneze (...) pentru unicul motiv că Ceaușescu dorea controlul total asupra politicii externe" românești, va nota Vladimir Tismăneanu, într-un studiu din 1989. Ironia destinelor celor doi a făcut ca cel demisionat pentru probleme de sănătate să-i supraviețuiască celui care a declanșat demisia: până pe 8 martie 2000, data morții sale, Maurer a oferit în câteva rânduri propria sa interpretare a istoriei recente.

Presa, portavoce a cultului personalității

Aceeași sesiune a Marii Adunări Naționale, care l-a ales pe Nicolae Ceaușescu în funcția de președinte al Republicii, a aprobat și o lege foarte importantă prin consecințele sale, care argumentează suplimentar importanța anului 1974 în evoluția ireversibilă a cultului lui Ceaușescu: o nouă *lege a presei* (este legea privind noul regim al presei, nr. 7 / 1974. În cursul mai multor discuții pe care le-am purtat pe această temă, dl Cornel Burtică a revendicat, în mod explicit, ideea acestei inițiative legislative din 1974).

„Casa" (autor: Viorel Margineanu); aproape de prisos să precizăm că este vorba despre casa natală a lui Ceaușescu, din Scornicești...

Chiar dacă, în România comunistă, presa niciodată nu a fost propriu–zis liberă ci numai în diferite grade de dependență față de factorul politic, legea din 1974 venea la capătul unei perioade de relativă relaxare, readucând această dependență la cote cunoscute în cursul perioadei staliniste a anilor '50. Toate domeniile presei — scrise, audio și vizuale — sunt încorsetate în aceleași obligații precise ale jurnalistului, în egală măsură condiționări profesionale și, mai ales, politice. Articolul 67 al legii precizează interdicția de atacare a partidului, a conducătorilor partidului și a liniei politice promovate de partid și — chiar dacă aceste interdicții nu erau o noutate în situația politică a ultimelor decenii — importante sunt rezultatele imediate ale aplicării legii: potrivit unui calcul făcut de Mary Ellen Fischer, în săptămânile următoare, numai la București 160 de jurnaliști au fost excluși din presă, sub cele mai diferite motive. Potrivit legii, redactorii–șefi ai ziarelor, precum și ziariștii, deveneau responsabili pentru orice eroare strecurată în pagină. În anii următori, situația presei a devenit din ce în ce mai legată de evoluția factorului politic: în 1976, Uniunea Ziariștilor a dispărut ca atare, fiind înglobată în Uniunea Lucrătorilor de Presă; din 1978, președintele consiliului de conducere al ziarului „Scânteia" era, în mod obligatoriu, membru al CPEx al Comitetului Central al partidului, iar directorul ziarului „România Liberă" era cu obligativitate membru al Biroului executiv al Frontului Unității Socialiste (viitor FDUS).

Este de la sine înțeles că cei care au rămas pe aceste baricade cu totul relative ale „libertății cuvântului", garantată formal prin Constituție, pentru a-și păstra poziția și relativele privilegii profesionale (securitatea locului de muncă, garanția de a fi publicat, casele de vacanță, puterea mai mult decât simbolică oferită de apartenența directă la sursele de informare publică ale regimului), s-au înrolat în mod tacit în armata clienților regimului — și, prin aceasta, clienților lui Nicolae Ceaușescu. Rezultatul: presa a devenit o portavoce esențială a cultului personalității.

„Demiurgul a toate gânditor“

„Eroul“ devine „idol“

Treptat, în cea de-a doua jumătate a anilor ’70 cultul lui Ceaușescu *(în imaginea de deasupra, reproducerea picturii intitulate „Constanța, 1984“, de Panait)* anihilează orice concurent potențial. Aparatul de partid este aservit total iar societatea, în ansamblu, este destinată aceluiași proces. Mitologia partidului, abundentă la sfârșitul anilor ’40 și cu un nou vârf al manifestării la mijlocul anilor ’60, se transformă, aparent imperceptibil, în mitologia lui Ceaușescu. Pe acest fond spectaculos al construirii primatului unui lider excepțional, partidul dispare treptat; altfel spus, PCR devine fundalul, în parte legitimator (dar preponderent cosmetic în esență), pe care povestea Conducătorului merge către formele sale de mitificare cronică. *Conducătorul* devine *Erou*, apoi *cel mai mare Erou*, apoi *singurul Erou*; în deceniul următor, până și *Eroul* dispare pentru a face loc *Idolului*.

La începutul anilor ’80, Nicolae Ceaușescu nu era numai președintele Republicii și secretarul general al partidului (într-un cuvânt, *Conducătorul* României), ci și singurul reprezentant cu adevărat „legitim“ (în sensul oficial) al țării sale. Și această situație nu era decât punctul de apogeu al unui proces preliminar. Este adevărat că, pentru lumea occidentală și noncomunistă, lumea comunistă a fost de regulă prezentată prin imaginea — mai mult sau mai puțin mitificată — a liderilor săi. În cazul particular care ne interesează, se poate la un moment dat vorbi despre o adevărată *modă*: a fost la modă pentru media occidentale, în perioada anilor ’70, să descopere „independența“ și „autonomia“ lui Ceaușescu. Pentru Occident, Ceaușescu devine un *maverick*, un cvasidisident, rebelul de serviciu al lumii comuniste, o fisură liberală într-un bloc comunist dur. Pe de altă parte, este chiar țara condusă de acest personaj cea care poate „să

seducă orientările de stânga *tiers–mondistes*" tocmai prin faptul că ea apare, în blocul socialist estic, un stat care „pare a pretinde că urmează o a treia cale, cea a unui socialism național, cea a nealinierii" (Catherine Durandin și Despina Tomescu, ***La Roumanie de Ceausescu***, Paris, Ed. Guy Epaud, 1988, p. 18).

România devine prea mică pentru măsurile proprii liderului său. Calitățile excepționale ale Conducătorului au nevoie de spațiu în sensul propriu al termenului: un astfel de lider de importanță mondială nu poate duce decât o politică planetară. Rolul care îl prinde cel mai bine este acela al mediatorului: între Moscova și Washington, între Washington și Beijing, între Beijing și Moscova; el este (sau se prezintă ca și cum ar fi) intermediarul dintre israelieni și palestinieni. Mai mult decât orice alt lider politic contemporan lui, Ceaușescu pare a fi cel care deține secretele armoniei universale. Cum se va vedea mai departe, cvasimonopolizarea de către Nicolae Ceaușescu a luptei pentru pace a fost una dintre operațiile de proporții ale autoreprezentării regimului de la București.

În interiorul României, istoria și timpul s-au oprit. Exemplele ce urmează — un contact cu acest gen de hagiografie atee care este cultul lui Nicolae Ceaușescu în anii '80 — ne vorbesc despre o altă cronologie care se impune, despre un milenarism de tip nou (dar supus preceptelor simbolice proprii tuturor milenarismelor) care guvernează țara: **„Epoca Nicolae Ceaușescu"**, a cărei piatră de temelie este pusă odată cu Congresul IX al partidului, din iulie 1965, *epocă* inseparabil legată de persoana celui care o ilustrează. Personajul, epoca sa și țara (sau „Omul, Timpul și Țara", cum spune poetul Ion Crânguleanu) se contopesc într-o țesătură indestructibilă, menită cel puțin istoriei pentru viitorii o mie de ani: „Chipul României de azi / E chipul muncii unanime, / Al pământului rodind / În toate anotimpurile; / E chip al anilor–lumină / Înscriși în ctitoriile de azi / Și de mâine. / Dar mai ales, mai nobil și mai uman în / Chipul României de azi / Este chipul marelui Întemeietor Ceaușescu, / Demiurgul a toate gânditor / Și a toate visător, / Apărător, / Vizionar, / Constructor, / Eroul cel dintâi / Al celei dintâi revoluții / Care întemeiază o patrie liberă / Cu însuși poporul ei liber! / Un mare om, un mare timp, o mare țară, / Dând sens eroic vieții, / Luminii sens eroic dând, / Cea mai înaltă și frumoasă conjugare / A verbelor a fi, a deveni, / În marea limbă română — / Imnul ctitoriilor noastre se aude / În toate părțile lumii, / Inclusiv în mileniul ce vine!...".

După un asemenea tur de forță al magnificenței, tot ce poate face cel ce interpretează este să se întrebe, alături de Arthur Comte, în cartea sa despre dictatorii secolului XX, „Ce-ar fi spus Karl Marx despre așa ceva"? Și, mai departe, ce ar fi spus despre așa ceva mult mai „modestul" Gheorghe Gheorghiu–Dej, cel la adresa căruia succesorul său sugerase acuzele, în 1968, de „cumul de funcții" și de cult al personalității?

Șapte fețe mitice pentru un „Superman" politic

Literatura omagială și textele — fie ele și politice — encomiastice, prin aspectul lor de hagiografie atee, oferă cu larghețe ceea ce numim aici ca fiind *fețele mitice* ale Conducătorului „multi-

Ceaușescu, pe scurt

„**CEAUȘESCU Nicolae** (n. 26 ian. 1918 – m. 25 decembrie 1989), membru al CC al PCR (21 oct. 1945–23 febr. 1948 și 27 mai 1952–22 dec. 1989); membru supleant al CC al PCR (23 febr. 1948–27 mai 1952); membru al Biroului Politic și al CPEx. (1955–22 dec. 1989); secretar al CC al PCR (1954–1965); prim–secretar al CC al PCR (22 mart. 1965); secretar general al CC al PCR (24 iul. 1965) și secretar general al PCR (12 aug. 1969–22 dec. 1989); deputat de Olt, Argeș și București (19 nov. 1946–22 dec. 1989); general maior (18 mart. 1950); general locotenent (2 oct. 1952); prim–secretar al regionalelor de partid Dobrogea și Oltenia (1946–1948); secretar general la Ministerul Agriculturii (11 mai 1948); adjunct al ministrului Agriculturii (28 febr. 1949–18 mart. 1950); adjunct al ministrului Apărării Naționale și șef al Direcției Superioare Politice a Armatei (18 mart. 1950–1954); membru al Prezidiului MAN și președinte al Comisiei de afaceri externe a MAN (31 mai 1950–3 oct. 1955); președinte al Consiliului de Stat (9 dec. 1967–22 dec. 1989); președinte al RS România (28 mart. 1974–22 dec. 1989); președinte al FUS (19 nov. 1968), al FDUS (1969), al Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale (1973), al Consiliului Național al Oamenilor Muncii (13 iul. 1977); președinte de onoare al Academiei de Științe Social–Politice (1970) și al Academiei RS România (11 iul. 1985); doctor în economie (1967); doctor în științe politice la Academia „Ștefan Gheorghiu" (1978); *doctor honoris causa* al Universității București (1973); Erou al Muncii Socialiste (18 aug. 1964); Erou al Noii Revoluții Agrare (14 oct. 1986); Erou al RS România (6 mai 1971, 25 ian. 1978 și 25 ian. 1988)".

➲ Gheorghe Crișan, *Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944– 22 decembrie 1989)*, București, Ed. PRO HISTORIA, 2001, p. 60

facial" Ceaușescu. În interpretarea noastră, aceste *fețe* sunt puncte de plecare, suportul pentru *reprezentările* Conducătorului. Fețele/fațetele sunt omniprezente: fiecare frază dedicată *Conducătorului* cuprinde cel puțin una, pentru că prezența acestor predicate ale cultului este singura în măsură să argumenteze, mai cu seamă în România anilor '80, de ce numele sau efigia personajului politic în discuție presupun cu obligativitate ancorarea lor într-o cascadă de epitete. Așadar, surprinderea fațetelor oferite de acest Conducător multifacial constituie, în opinia noastră, una dintre părțile preliminare ale oricărei analize a reprezentărilor cazului Ceaușescu. Un exemplu: în ziua de 24 ianuarie 1988, în prezziua sărbătoririi celei de-a 70-a aniversări a liderului, Ateneul Român din București este decorul unei *sesiuni naționale solemne* dedicată evenimentului, în organizarea Comitetului Central al partidului; tema sesiunii este sugestivă pentru felul în care tocmai invocarea *fațetelor* celui aniversat înseamnă, în sine, aniversarea: „Eroica activitate revoluționară consacrată cu neasemuită dăruire patriotică, comunistă, de peste 55 de ani, de tovarășul Nicolae Ceaușescu, marele erou între eroii neamului, ctitorul României socialiste moderne, cauzei partidului și poporului român, edificării societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră și înaintării ei, în glorie și măreție, spre comunism" („Anale de Istorie", XXXIV, nr. 2, februarie 1988, p. 22) — altfel spus, un fel de a pune în pagină *revoluționarul* (erou, patriot etc.) și *ctitorul*. Restul cuvintelor nu fac altceva decât să valorifice suplimentar aceste două fețe mitice, și de aici inevitabila senzație de inutil exces lexical. În mod identic, titlul primei comunicări prezentate cu acel prilej, de către Constantin Dăscălescu, prim–ministrul guvernului, membru în Biroul Permanent al Comitetului Politic Executiv al partidului: „Rolul hotărâtor, determinant al secretarului general al partidului, președintele Republicii, la edificarea celei mai măreț și fertile epoci din istoria patriei — Epoca Nicolae Ceaușescu, Epoca de Aur a României socialiste, de glorioase înfăptuiri și luminoase perspective în dezvoltarea economico–socială a patriei, în creșterea prestigiului ei mondial"; cele 47 de cuvinte ale acestui titlu extins trimit, în mod implicit, la o singură reprezentare, exprimată prin câteva fațete mitice înrudite: acelea de *constructor / ctitor / arhitect*.

Se înțelege că nu calitățile sau defectele sale umane sunt cele care ne interesează aici: inteligența sa, perseverența, capacitatea de muncă, dragostea sa de patrie etc. sau opusul fiecăreia dintre acestea. De exemplu, am amintit deja că Nicolae Ceaușescu nu a fost un orator inspirat, comparabil cu Mussolini, Troțki, Hitler sau fascistul englez Oswald Mosley. La fel, nu există dovezi care să argumenteze cruzimea lui Ceaușescu — sau, în orice caz, nu aceea care este de regulă asociată cu lideri precum Stalin sau Pol Pot. **Pe de altă parte, nu sunt motive pentru a contesta, în fond, patriotismul lui Ceaușescu.** În opinia noastră, acest patriotism a fost cu totul real — dar, ca toate calitățile sale, și el a evoluat într-o manieră pervertită. Evident, *Conducătorul* Ceaușescu a fost unul bine intenționat în privința țării sale — dar aceasta în conformitate cu logica foarte simplă a ideologiei pe care o servește, conform căreia ceea ce este bun pentru partid este, în mod automat, bun pentru țară, pentru societate în ansamblu.

Înainte de inventarierea acestor fațete mitice, cu atât mai mult ni se pare notabil (în egală măsură interesant și surprinzător) faptul că acest cult al personalității pleacă numai în parte de la calitățile — reale sau presupuse — ale Conducătorului. Pe măsură ce se „maturizează", cultul lui Ceaușescu are tot mai puțină tangență cu realitatea, fie ea și denaturată. Cel servit, *Conducătorul*, își pierde umanitatea intrinsecă, este transformat într-o creatură supraumană, în ciuda obstacolului formal — materialismul dialectic —, cel care constituie, în teorie, baza regimului său. Fragmentele ce urmează — din producția unui poet de curte, de la începutul anilor '80 — dovedesc din plin această deja consumată atunci metamorfoză a *Conducătorului*: *„Am ieșit în calea apei apelor și i-am strigat: / Îți mulțumesc, mamă a apelor, și ție, fluviule părinte (...) / Acest om este opera voastră / Acest om este victoria ființei voastre — / Așa cum voi pătrundeți, ocoliți sau depășiți / Cu geniul științei voastre, orice bariere, / Și vă atingeți mereu țelul, / (...) / Acest om este victoria originii voastre! / (...) / Am mers la muntele munților și i-am strigat: / Ascultă-mă, vreau să slăvesc înțelepciunea ta, / Și pentru o asemenea reușită să te glorific: / Acest om este victoria ta și a tuturor vârfurilor înconjurătoare. / (...) / Voi ați zămislit un om ce are demnitatea piscurilor, / (...) / Acest om este triumful vostru de necontestat. / Am privit soarele și i-am strigat vestea: / Fii liniștită, sursă de lumină, / (...) / Acest om este triumful conceperii tale. / Am mers înaintea oamenilor și le-am spus: / Glorie vouă, meritați de mult timp această victorie, / Ați ales un om curajos pe măsura chipului acestei țări, / (...) / Ceaușescu este dreptul vostru și datoria voastră către lume. / Fiți liniștiți mereu, cei din jurul lui; / (...) / Ceaușescu este victoria poporului său / (...) / Ceaușescu este vârful atins de acest popor și pe care nimeni nu poate să-l clintească"* (Ion Gheorghe, „Cet homme est une victoire", în „Revue Roumaine", XXXIX, nr. 6, iunie, 1985, p. 1; traducerea ne aparține). Acest copleșitor poem–omagiu al lui Ion Gheorghe ne descrie în chip evident un veritabil supraom, amestec organic de apă, rocă, foc, lumină solară și dragoste umană. Față de un astfel de *Conducător*, rezultat din proletarizarea astrului solar, și care se află în viață, *Superman*, creatura de bandă desenată venită de pe obscura planetă Krypton, rămâne un modest personaj bidimensional și nimic mai mult.

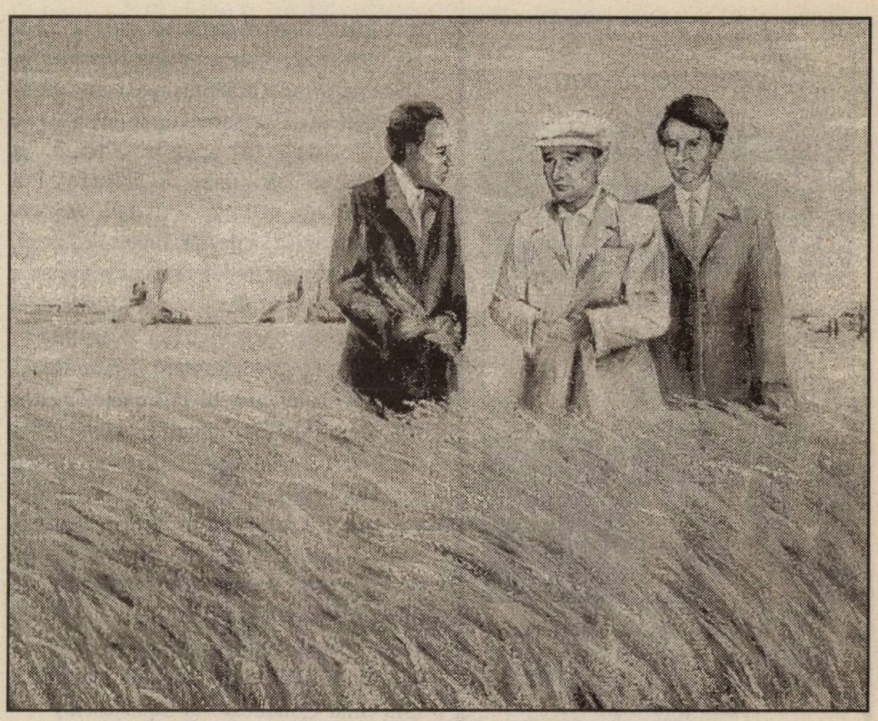

„Întâlnire de lucru" (autor: Elisabeta Dorobăț)

Printre numeroasele fațete mitice apropriate Conducătorului, credem că următoarele șapte sunt cele mai importante:

În primul rând, Ceaușescu este *Revoluționarul*, grație atât tinereții sale sacrificate pe altarul revoluției (caracteristică menționată în mod obligatoriu de toate biografiile sale deja amintite), cât și consecvenței cu care, odată ajuns la putere, întreține flacăra trăirii revoluționare.

Tinerețea lui Nicolae Ceaușescu — așa cum este ea reconstruită narativ de autori precum Michel–Pierre Hamelet, Giancarlo Elia Valori sau Olimpiu Matichescu — este construită după o re-

Emil Bărbulescu, *Nicolae Ceaușescu a fost unchiul meu*, București, Ed. Datina, 1993, 227 p. + 4 pl.
Datorată fiului lui Vasile și al Elenei Bărbulescu, fost locțiitor al inspectorului șef al I.J. Olt — M.I. (1988–1989), cartea — despre care ni se spune că este „cea dintâi scrisă de un membru al familiei prezidențiale" — pretinde a ne ajuta să despărțim „Adevărul de Minciună" în cazul lui Ceaușescu. Pretenție nu doar nejustificată, ci total contrazisă la fiecare pagină din această lucrare (nemărturisit) apologetică, utilă însă studiului despre perpetuarea cultului lui Ceaușescu după Ceaușescu.

țetă–tip a rememorării. Marc Augenot menționa un clișeu constitutiv al propagandei stângii politice: contrastul constant între militantul „soldat al ideii", energic, conștient, „viril", și masele mai curând oarbe, preponderent resemnate, amorfe — „teorie care-și va găsi forma sa cea mai netă în bolșevismul de tip leninist". Ceaușescu–tânărul revoluționar *este* în acest model. În ceea ce privește revoluționarul adult cu acest nume, Ceaușescu pare a nu cunoaște sentimentul prin definiție apolitic al regretului. Cu ocazia tuturor aniversărilor sale, în discursurile ocazionale, Conducătorul asigură că, dacă ar trebui să ia de la capăt activitatea sa, ar face aceleași lucruri, ar călca pe urmele acelorași pași. În ianuarie 1988, la aniversarea împlinirii a 70 de ani, Conducătorul spunea: „Acum, la aniversarea zilei mele de naștere și a peste 55 de ani de activitate revoluționară, doresc să declar din nou că dacă, prin abstract, ar trebui să reiau activitatea de la început, *aș face-o ca și atunci, fără nici o reținere*, cu încrederea deplină în cauza luptei revoluționare a partidului" etc. (Începând cu anul 1973, Conducătorul este, în luna ianuarie, subiectul a două sărbătoriri, simultane: una pentru începutul vieții, alta pentru începutul carierei revoluționare. În opinia noastră, redarea acestei sintagme–clișeu nu dovedește o contaminare a Conducătorului de către formulele standard ale discursului oficial, ci tocmai faptul că la originea acestor formule din discursul oficial se află chiar Conducătorul Ceaușescu.)

Alternative în raport cu calea revoluției nu există. Ceaușescu a intrat în luptă pentru a face ceea ce a făcut, pentru ceea ce ar face ori de câte ori ar intra în luptă. Destinul său apare ca fiind univoc, ca fiind deja stabilit de la primul contact cu *Revoluția*; din acest punct de vedere, *Conducătorul* este mai curând previzibil. Într-un text clasic, Umberto Eco (***De Superman au Surhomme***, Paris, Ed. Grasset, 1993, p. 117) a arătat convingător că acceptarea acestei caracteristici nu este altceva decât tributul ce trebuie plătit oricărui erou de amplitudini supraumane sau mitice: „Eroul mitic încarnează o lege, o exigență universală, el trebuie să fie mai mult sau mai puțin previzibil, deci nu se pune problema să ne ofere cea mai mică surpriză". În raport cu *Revoluția*, al cărei fiu emerit este, Conducătorul Ceaușescu repudiază și el surprizele și imprevizibilul.

În egală măsură, Ceaușescu este și un *Teoretician* în buna tradiție a marxismului științific. Pentru a-și dovedi statutul de demn continuator marxist, Ceaușescu și-a legat numele de un număr impresionant de scrieri, ale căror idei directoare alcătuiesc ceea ce discursul hagiografic numește „doctrina Ceaușescu".

În 1968, începea derularea celui mai mare proiect editorial pe care l-a cunoscut vreodată România: tipărirea unei serii care cuprinde, practic, toate alocuțiunile Conducătorului, cu excepții neglijabile și nereprezentative; sub semnătura lui Nicolae Ceaușescu, primele trei volume poartă un anume titlu, pe care volumele următoare, în strictă legătură cu discursul oficial, îl vor avea modificat în consecință: de la ***România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*** (vol. I–III, București, Ed. Politică, 1968–1969) la ***România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*** (vol. IV–XXXI, București, Ed. Politică, 1970–1989). Ceea ce pare un simplu joc de cuvinte ascunde însă aspirațiile și ambițiile unui întreg program politic, proprii Conducătorului Ceaușescu. Volumele de ***Opere alese*** și cele selectate ***Din gândirea economică / filozofică / social–politică*** etc., dedicate unor subiecte, teme sau domenii aparte, nu fac decât să întregească peisajul acestui corn al abundenței editoriale.

Această ambiție teoretică este agreată de către toți cei dispuși să-i accepte această importantă *fațetă* atât în interior, cât și în exterior. Într-o scrisoare comună, care-i este adresată în ianuarie 1973, cu ocazia celebrării celei de-a 55-a sale aniversări, Nicolae Ceaușescu primește aceste aprecieri din partea celor trei componente principale ale elitei puterii de la București (Comitetul Central al partidului, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri): **„Noi toți stimăm în mod nețărmurit marele rol pe care-l aveți, în calitate de gânditor marxist–leninist remarcabil, în dezvoltarea (...) gândirii sociale și politice românești (...). Prin activitatea dumneavoastră pe plan internațional v-ați dovedit a fi un promotor înflăcărat și un apărător al dreptului fiecărei națiuni de a-și decide în mod liber destinul său (...), un militant energic pentru soluții politice, în spiritul păcii"**. Peste 15 ani, în ianuarie 1988, cu

ocazia celei de-a 70-a aniversări și a împlinirii a „peste 55 de ani de eroică activitate revoluționară", Conducătorul primește un „mesaj omagial de felicitare" din partea acelorași trei organisme ale puterii de partid și de stat (Comitetul Central al PCR, Consiliul de Stat, guvernul RSR), alături de care mai apar Marea Adunare Națională și Frontul Democrației și Unității Socialiste; evoluția retoricii discursului oficial este lesne de observat: **„Cu magistrala capacitate de analiză și sinteză ce vă este atât de proprie, (...) ați formulat teza de mare actualitate și însemnătate, profund științifică și novatoare, privind continuitatea procesului revoluționar (...). Prin laborioasa dumneavoastră activitate *v-ați afirmat ca un neobosit cercetător al fenomenelor și proceselor social–economice, ca un inspirat inițiator de soluții practice*, esențiale pentru dezvoltarea economică și socială a țării (...). Vasta și prodigioasa dumneavoastră operă teoretică, *aparținând unui gânditor de mare profunzime și anvergură, bun cunoscător al tezaurului experienței revoluționare, larg deschis noului și înnoirii*, (...) a înarmat partidul nostru cu orientări limpezi, de largă perspectivă"** ș.c.l.

Cele două mesaje citate, lămuritoare privind decăderea treptată a organismelor amintite ale puterii la statutul de furnizoare ale unei frazeologii omagiale expandate, cuprind între datele lor nașterea a ceea ce propaganda va numi, în anii '80, *doctrina Ceaușescu* (vezi, pentru detalii, subcapitolul *Doctrina Ceaușescu*, în P. Bărbulescu, D.M. Bârliba ș.a., ***Mică enciclopedie de relații internaționale pentru tineret***, București, Ed. Politică, 1984, pp. 55–64, volum prefațat de un studiu introductiv semnat de Nicu Ceaușescu, în acel moment prim–secretar al CC al UTC și președinte al Comitetului Consultativ al ONU pentru Anul Internațional al Tineretului, 1985; volumul mai amintește, în diverse contexte, și alte doctrine de relații internaționale: doctrinele Monroe, Stimson, Truman, Eisenhower, Nixon; lipsește, în schimb, doctrina Brejnev a suveranității limitate, căreia, de fapt, Ceaușescu i se opune prin activitatea sa).

Teoreticianul Ceaușescu este, astfel, *Arhitectul unei noi Românii*. Această fațetă este una cu triplu sens: pe de o parte, în sens figurat, există sensul sugerat prin discursul mitologizant referitor la importanța Congresului IX al partidului și dezvoltat apoi, constant, în deceniile următoare acestui eveniment politic. Pe de altă parte, ea vizează, în egală măsură, și sensul propriu deja amintit mai sus, derivat din preocupările Conducătorului pentru sistematizarea țării în ansamblu — din București până la satele supuse comasării, inclusiv cele două construcții exponențiale ale epocii, Canalul Dunăre–Marea Neagră și Casa Republicii din București.

Ion Petcu, *Ceaușescu, un fanatic al puterii. Biografie neretușată*, București, Ed. Românul, 1994, 395 p. + 16 pl.

O intenție lăudabilă, un titlu și, mai ales, un subtitlu (atrăgătoare amândouă) care — autorul nefiind un profesionist al scrisului istoric — sunt totuși departe de a satisface întrutotul pretențiile unei veritabile investigații istoriografice. Cu toate acestea — pentru a relua cele subliniate de acad. Dan Berindei —, „cartea este scrisă viu, colorat, atractiv chiar. Este relatarea unei drame și nu numai celei a lui Nicolae Ceaușescu, care și-a plătit faptele și erorile, cât cea a națiunii române timp de un sfert de veac. (...) Ion Petcu face un început și lucrarea sa, în ansamblu, concretizează un efort ce merită a fi evidențiat".

Ceea ce ne interesează mai mult în acest capitol este președintele României în calitate de **„arhitect și promotor al întregii noastre politici (...) externe"**. În continuarea *doctrinei Ceaușescu*, România dezvoltă nouă *direcții fundamentale de acțiune* ale politicii sale externe (a căror ordine, dincolo de redundanța textului, ni se pare semnificativă pentru perioada de maturitate a regimului Ceaușescu): **1)** „dezvoltarea prieteniei și colaborării multilaterale cu toate țările socialiste"; **2)** „întărirea solidarității și colaborării cu țările în curs de dezvoltare și cu țările nealiniate"; **3)** „dezvoltarea colaborării cu toate statele, fără deosebire de orânduirea socială"; **4)** „oprirea cursei înarmărilor, înfăptuirea dezarmării generale și în primul rând a dezarmării nucleare"; **5)** „securitatea europeană"; **6)** „noua ordine economică internațională"; **7)** „democratizarea relațiilor dintre state"; **8)** „solidaritatea cu popoarele care luptă pentru libertate și independență națională"; **9)** „soluționarea pe cale pașnică, prin tratative, a tuturor problemelor litigioase dintre state".

„Eroul independenței", „campionul păcii planetare"

Dacă Congresul al IX-lea îl transformă pe Conducătorul Ceaușescu într-un arhitect al viitorului, atunci este luna **august 1968** cea care aduce cu sine fațeta de *Erou al Independenței* țării. Chiar dacă ea însăși mitificată în mare măsură, în funcție de necesitățile de legitimare și relegitimare continue ale regimului, *independența* lui Nicolae Ceaușescu va rămâne, pe termen mediu, una dintre cele mai discutate și

(continuare în p. 18)

„Când spunem Ceaușescu, noi spunem România, Când spunem Ceaușescu, noi spunem tricolor“

„ÎNTÂIUL FIU AL ȚĂRII

Cântarea României se cuvine
Întâiului ce-a țării cârm-o ține
Și caută destinul să-i îndrepte
Spre comunism spre tot mai nalte trepte,
Ani după ani și pas cu pas,
În fiecare lună, zi și ceas,
Din tinerețe până-n bărbăție,
Putând în cale-i apă, foc să fie,
În lanțuri or în temniți, dar crezând
Că-n luptă își dreptatea pe pământ.
Ani șasezeci, dintr-ânșii cei mai buni
În luptă petrecuți printre furtuni,
Cu steagul revoluției-nainte,
În lung și-n lat clădind așezăminte,
În fruntea celor mulți drept călăuză
Și-având «POPORUL» sfânt cuvânt pe buză,
El înflorirea patriei prin muncă
De la strămoși primită ca poruncă
O duce mai departe și mai sus,
Spre erele ce nu cunosc apus,
Și numele-i în inimi e cioplit
Ca slovele de aur în granit,
Și inimile toate bat la fel.
Cu El înaintând spre-același țel,
Slăvindu-i simțul nalt al omeniei,
Cântând în cor Cântarea României“.

(Mihai Beniuc, 1978)

***

„VIITORUL ROMÂNIEI

Trăim o eră nouă, visată și luptată
De toți premergătorii, de Tudori și Bălcești
De Horea și de Iancu, care au fost odată
Martirii suferinței și-ai soartei românești.

Urmaș le e bărbatul pe care primăvara
Ni l-a adus să fie erou între eroi.
El, conducând partidul, firesc conducea țara,
Căci noi prin Ceaușescu redevenirăm noi.

[...]
Urmându-ne Eroul, vom birui dezastre
Urmându-ne Eroul, vom face totu-n jur
Să fie pe potriva însuflețirii noastre,
Popor cu suflet nobil, popor cu suflet pur“.

(Adrian Păunescu, 1983)

***

„SUB TÂMPLĂ DE CARPAȚI

[...]
În fruntea luptei țării pentru progres și spor
E Marele Erou, prin care se-ncununã
Virtuțile străbune, de ne-nfricat popor,
Ca-n vremuri să triumfe, demn, patria română.
[...]
Erou între eroi, în vremuri de răstriști,
Erou fără de seamăn în anii de construcții,
Prin El, își rostesc crezul și fapta comuniștii,
Prin El, sunt spornici anii măreței revoluții.
[...]“.

(Nicolae Dragoș, 1983)

***

„INSCRIPȚIE

[...]
Românie, vatra mea milenară,
Inimă tânără,
Fruntea înaltă,
Privirile tale pătrunzătoare
Poartă numele simplu
Moștenit din părinți
Din piatră, din râu, din câmpie,
Nume de noi înșine-ales:
Nicolae“.

(Ion Brad, 1979)

***

„PURTÂNDU-NE ÎN NIMBUL LUI SOLIA

[...]
Purtându-ne în nimbul lui solia
a tot ce-a fost și câte sunt temei,
pe el, cum ne slăvim pământul, glia,
să ni-l slăvim, contemporanii mei!

Îi spunem, prin cuvintele ce-și saltă
lumina lor până la cer de-naltă
a poeziei, cupă de cristal
cu elixir de limbă românească,
cu vorba cea curată, omenească:
Trăiască Secretarul General!"

(Ion Potopin)

***

„PRIN FAPTE MARI ÎN TIMPUL LEGENDAR

Ne-nduplecata forță, rigoarea și puterea
De-ai fi ostaș destoinic, iar azi Conducător,
Acesta-i Ceaușescu, acesta este vrerea
A omului ce poartă în suflet un popor.
[...]
Cu el sunt toți strămoșii ce-au ctitorit o țară,
Alăturea-i stau Mircea și Ștefan și Mihai,
Martirii trași pe roată, coroanele de pară,
Pe frunțile durerii și al robilor alai.

Când spunem Ceaușescu, noi spunem România,
Când spunem Ceaușescu, noi spunem tricolor,
Ei ni-i îndemnânul sacru și vrerea și tăria
De-a crede-n pacea lumii și-al lumii viitor. [...]".

(Corneliu Sturzu, 1986)

„Întâiul președinte" (autor: Constantin Piliuță)

***

„CÂNTEC DE SLAVĂ

Peste imens văzduh vibrează
Laurii dăruirii. Mare
Gândire
Ce luminează popoarele din
zare-n zare,
Stimat tovarăș Nicolae
Ceaușescu.

Speranța păcii prinde mladă,
Oamenii se înfrățesc în lume
Ca grâul proaspăt sub zăpadă,
Ești slava patriei române,
Iubit tovarăș Nicolae Ceaușescu.

O, bucurie a istoriei,
Viață lungă să trăiești,
Fiu al Partidului, al gloriei,
Al Tinereții românești,
Mândria țării, Nicolae
Ceaușescu".

(Violeta Zamfirescu)

Poezia unei religii politice. Patru decenii de agitație și propagandă, volum alcătuit de Eugen Negrici, [București], Ed. PRO, f.a. *(versurile din cele două pagini precedente sunt reproduse după această instructivă antologie, cap. VII, „Mântuitorul", p. 319–349)*

interesante caracteristici ale politicii sale externe. În fond, independența lui Nicolae Ceaușescu, primită ca un veritabil testament politic de la predecesorul său Gheorghiu–Dej, a constat de fapt în postura de *rebel* a României față de URSS; **niciodată ea nu a semnificat despărțirea de caracteristicile globale ale socialismului de tip sovietic sau liberalizarea deplină a climatului social, economic și politic din țară**.

În mod cert, după actul îndrăzneț din august 1968, Nicolae Ceaușescu a perceput drept principal pericol pentru regimul său nu o pur ipotetică amenințare occidentală, ci una, mult mai probabilă, derivând din imixtiuni sovietice. În anii '70, caracterul independent al politicii externe românești a început să-și arate roadele: în 1971, pe fondul unei deschideri economice față de statele capitaliste, în paralel cu suspiciunile reciproce moștenite din deceniul anterior dintre România și CAER, România este recunoscută de către ONU ca fiind o țară „în curs de dezvoltare". În urma relațiilor privilegiate pe care Conducătorul Ceaușescu le-a avut cu președintele american Richard M. Nixon, dar și a inerției diplomatice întreținute de succesorul acestuia, Gerald R. Ford și, în mai mică măsură, Jimmy E. Carter, relațiile economice româno–americane — conduse, după august 1975, pe baza clauzei națiunii celei mai favorizate — promiteau să se dezvolte spectaculos. (Vizitei oficială la București a familiei Nixon, pe 2–3 august 1969, îi urmează o vizită în Statele Unite a familiei Ceaușescu, pe 26–27 octombrie 1970, și o alta între 4–7 decembrie 1973; pe 11 iunie 1975, la capătul unui turneu diplomatic în state ale Americii Latine, Nicolae Ceaușescu are o primă întâlnire, la Casa Albă, cu președintele Ford. Pe 2–3 august același an, Gerald Ford și soția sa sunt oaspeții familiei Ceaușescu, la București, ocazie cu care cei doi președinți au semnat Acordul comun privind relațiile comerciale dintre România și SUA. Era cea de a doua vizită în România a unui președinte american într-un interval de șase ani — detaliu sugestiv pentru interesul american în susținerea independenței față de Moscova a lui Ceaușescu; în fine, între 12 și 17 aprilie 1978, soții Ceaușescu fac o nouă vizită în Statele Unite, la invitația președintelui Carter; deși cu mult mai dedicat problemei respectării drepturilor omului decât vreunul dintre predecesorii săi, Jimmy Carter a asigurat oaspetelui său o primire foarte onorantă.) Din 1976, în urma Conferinței ministeriale G77 de la Manila, România devine membră a „Grupului 77", beneficiind de avantajele oferite acestor țări nealiniate de organismele economice internaționale. În paralel, în problema Cambodgiei, în conflictul chino–vietnamez sau în cel din Afghanistan, România adoptă poziții divergente cu cele ale Uniunii Sovietice și ale celorlalți aliați din blocul comunist.

Adept al unei astfel de politici externe și simbol al independenței țării sale, Ceaușescu este și un veritabil *Campion al Păcii* planetare.

Michel P. Hamelet fusese unul dintre primii care au spus acest lucru: „Nicolae Ceaușescu depășește bariere și prejudecăți, denunță blocurile militare, luptă pentru drepturile suverane ale popoarelor dezmoștenite, în aceeași măsură și cu aceeași vigoare cu care o face și pentru o mai bună dreptate socială în propria sa țară". În spatele acestor fraze se ascunde însă unul dintre cele mai ambițioase proiecte de politică externă ale regimului de la București: lansarea unei campanii pentru pace și dezarmare fără precedent sau similitudini cu ceea ce se întâmplă în vreuna dintre celelalte țări socialiste. Chiar dacă este destul de greu de stabilit cu precizie, în opinia noastră începutul acestei campanii este legat de o inițiativă a României, din 3 aprilie 1969, prezentată în Comitetul de Dezarmare, de la Geneva, și soldată cu proclamarea — pe baza acestei inițiative românești — a Primului deceniu al dezarmării 1970–1980, de către Adunarea Generală a ONU, prin Rezoluția 2.602/XXIV, din 16 decembrie 1969.

Această victorie, în mod firesc încurajatoare, a dus în deceniul următor la configurarea unui veritabil *Program românesc de dezarmare*. Începutul acestui program este legat de un document al cărui rol de pionierat este scos în evidență de oricare dintre referirile la el: pe 5 noiembrie 1975, cu ocazia celei de-a 30-a sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite, este difuzat documentul „Poziția României în problemele dezarmării, în primul rând ale dezarmării nucleare, și în instaurarea unei păci trainice în lume". (De altfel, această sesiune a Adunării Generale a ONU este notabilă din punctul de vedere al acestei strategii diplomatice a Bucureștiului referitoare la difuzarea de documente privind poziția României în diverse probleme: pe 6 septembrie 1975, cu ocazia aceleiași sesiuni de toamnă a Adunării Generale a ONU, din partea României fusese difuzat documentul „Poziția României cu privire la instaurarea unei noi ordini economice internațio-

nale" — document ce avea drept fundament Programul PCR și cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu la Congresul XI al PCR, din noiembrie 1974; pe 12 noiembrie, tot în Adunarea Generală a ONU, este prezentat documentul „Poziția României cu privire la îmbunătățirea și democratizarea activității Organizației Națiunilor Unite, la întărirea rolului său în realizarea colaborării dintre toate statele, fără deosebire de orânduire socială, a unei lumi mai bune și mai drepte, a unei păci trainice".)

Pe 11 decembrie același an, Adunarea Generală a ONU avea să anunțe adoptarea, în cursul acelei sesiuni, a 20 de rezoluții referitoare la diferite aspecte ale problemei dezarmării; una dintre ele — Rezoluția nr. 3.462/XXX — fusese inițiată de România și era consacrată semnalării consecințelor economice și sociale ale cursei înarmărilor. În fine, acest atât de important (pentru *Campionul Păcii*) an 1975 avea să se încheie cu „Hotărârea cu privire la politica externă a Republicii Socialiste România", adoptată de Marea Adunare Națională în ședința din 19 decembrie, urmată de un „Apel al MAN a RSR" adresat tuturor parlamentelor ale celor 35 de țări participante la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (care avuse loc în acel an, la Helsinki, între 27 iulie–1 august), apel privind sporirea eforturilor pentru consolidarea păcii și a destinderii.

Drumul promițător deschis în anul 1975 a fost continuat în anii următori: în sesiunile speciale ale Adunării Generale a ONU consacrate dezarmării din 1978 și 1982, România aduce noi propuneri; oferind ca exemplu propria-i țară, *Conducătorul* Ceaușescu a decis reducerea, în mod unilateral, a cheltuielilor militare din bugetul României din anii 1979 și 1980. În decembrie 1982, Conferința Națională a PCR a hotărât, la propunerea aceluiași Nicolae Ceaușescu, ca România să-și limiteze, până în 1985, cheltuielile militare la nivelul celor din 1982 — formă de economisire pe care Conducătorul a propus-o tuturor omologilor săi din lume, urmând ca un procent de 30%–50% din aceste fonduri economisite să fie folosite pentru sprijinirea țărilor în curs de dezvoltare. Consecvent unei poziții pe care a adoptat-o în mod deschis mai ales după 1968, Ceaușescu cere desființarea simultană a blocurilor militare, NATO și Tratatul de la Varșovia. În anul 1978, cu ocazia Consfătuirii de la Moscova a Comitetului Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia, România — prin Nicolae Ceaușescu, prezent la această ședință din 21–23 noiembrie — s-a opus din nou dorinței Uniunii Sovietice de a mări bugetul militar al Pactului.

La începutul anilor '80, impulsionat de câteva relativ minore premii pentru pace primite în ultimii ani (precum, pe 7 decembrie 1978, primirea Medaliei de aur „Norbert Wiener" din partea Organizației Mondiale pentru Sisteme Generale și Cibernetică sau, pe 21 decembrie același an, primirea Premiului Simba pentru Pace pe anul 1978), Nicolae Ceaușescu pare a fi monopolizat lupta pentru pace, iar Bucureștiul devine centrul mondial al acestei campanii. În anul 1981, este lansată suita de acțiuni de sub genericul „Tineretul României dorește Pacea", acțiuni desfășurate ca un presupus răspuns al organizațiilor politice de tineret din România la un „Apel" lansat de Frontul Democrației și Unității Socialiste referitor la impulsionarea acțiunilor în spijinul păcii mondiale. Un prin răspuns a avut drept moment de apogeu marșul tineretului pentru pace de la București, din 14 noiembrie 1981, manifestație la capătul căreia, în numele celor șase milioane de tineri și copii din RSR, organizatorii și participanții la miting „au trimis" un „Apel" (o chemare la lupta pentru pace) către organizațiile de copii, tineret și studenți din întreaga lume. În decembrie 1982, tot la București, o uriașă adunare populară consacrată dezarmării și păcii a strâns 300.000 de participanți; în fine, pe 12 noiembrie 1983, un nou marș al tineretului român strânge pe străzile tot mai gri ale Bucureștiului 100.000 de participanți. În alte orașe ale țării, au loc manifestări similare. La capătul acestor doi ani de spectaculoasă luptă pacifistă, presa regimului vorbește despre zeci de mii de scrisori și telegrame plecate din România pe adresa

Din bogata bibliografie a domeniului, recomandăm două cărți utile înțelegerii universului ideatic al ortodoxiei / ideologiei comuniste, inclusiv în cazul românesc:

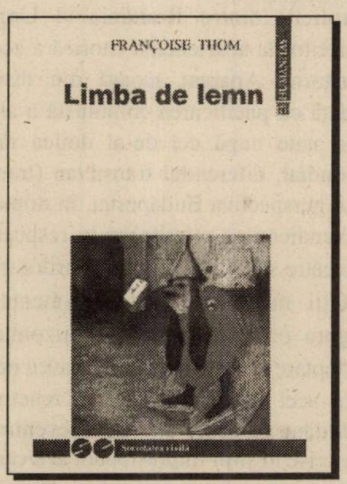

Françoise Thom, *Limba de lemn,*
trad. Mona Antohi, studiu introductiv Sorin Antohi, București,
Ed. Humanitas, 1993, 245 p.
(col. „Societatea civilă")

Michel Aucouturier, *Realismul socialist,*
trad. Lucia Flonta,
Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 2001,
119 p. (col. „ABC")

conducătorilor URSS, SUA şi ai altor state, pe adresa ONU, precum şi către ambasadele acestor state de la Bucureşti; un „Apel pentru dezarmare şi pace", însoţit de 18 milioane de semnături a fost trimis din România către sediul ONU de la New York etc.

Mass-media româneşti propagă un mesaj în esenţă apocaliptic, exagerat cu intenţie (dar, evident, nu fals în sine): mai mult ca niciodată, umanitatea este ameninţată de propriile sale mijloace de distrugere în masă. Numele ultimei şanse (se spune din ce în ce mai puţin subtil) pentru Balcani, pentru Europa, pentru lumea întreagă este Nicolae Ceauşescu. Potrivit acestui discurs mitologizant, Ceauşescu este ultimul cruciat al cauzei unei lumi mai bune şi a unei păci durabile dacă nu şi eterne. Şi totuşi, aceste cuvinte nu puteau masca realitatea. Această ambiţioasă campanie pentru pace de la finele anilor '70 şi începutul anilor '80 a avut rezultate cu mult mai modeste decât cele scontate. Într-un ultim efort, în anul 1986 *Conducătorul* Ceauşescu a mers până la modificarea Constituţiei pentru a putea organiza, pentru prima dată în istoria comunistă a ţării, în duminica de 23 noiembrie, un *referendum* popular privind propunerea conducerii de stat de a reduce cu cinci procente armamentul din dotare, efectivele şi cheltuielile militare ale ţării.

Nici această spectaculoasă măsură — aprobată de cetăţenii ţării într-un procentaj obişnuit alegerilor din regimurile leniniste — nu a determinat comunitatea internaţională să reacţioneze aşa cum *Conducătorul* Ceauşescu şi-ar fi dorit. În fond, este foarte credibil că — mai ales după dispariţia fizică a egipteanului Anwar El Sadat şi a iugoslavului Iosip Broz Tito — Nicolae Ceauşescu nu lupta propriu-zis pentru pace, ci pentru un Premiu Nobel pentru Pace, premiu care ar fi semnificat confirmarea sa definitivă ca om politic de importanţă planetară. În ciuda tuturor distincţiilor de mică importanţă pe care le-a primit pentru campania sa pacifistă, această recunoaştere nu a venit niciodată.

Cu ochii la **vecini**

Problema Transilvaniei

Chiar dacă-şi consumă atâta energie pentru apărarea păcii mondiale, Conducătorul Ceauşescu nu abdică nici o clipă de la îndatoririle sale cerute de alta dintre faţetele sale mitice, anume aceea de *Garant al unităţii naţionale româneşti*.

Chiar dacă, cu o virtuală singură excepţie — ce decurge direct din caracterul excepţional al momentului august 1968 —, de-a lungul regimului comunist şi, în particular, de-a lungul regimului Ceauşescu nu au existat ameninţări propriu-zise la adresa integrităţii teritoriale româneşti, tema acestui pericol, după momentul său de vârf de la finele anilor '60, a devenit din ce în ce mai prezentă după mijlocul anilor '80 — cu alte cuvinte, odată cu consumarea accelerată a ultimelor rezerve de popularitate ale liderului, spectrul acestei ameninţări ipotetice este manipulat de către aparatul de propagandă, încercându-se a fi propus societăţii ca un ultim argument pentru strângerea rândurilor în spatele Conducătorului.

Trebuie spus că şi în aceste condiţii, chiar în lipsa unei ameninţări directe la frontierele patriei, de-a lungul deceniilor comuniste tema în sine era încă destul de prezentă în mentalitatea colectivă românească, graţie în principal provinciei istorice Transilvania şi mai ales permanentului litigiu (mai mult sau mai puţin explicit) dintre România şi Ungaria referitor la apartenenţa istorică a acestui teritoriu. Aparent scoasă din discuţie odată cu pacificarea comunistă a amblor state după cel de-al doilea război mondial, diferendul transilvan (translat, din perspectiva Budapestei, în domeniul revendicărilor referitoare la respectarea de către statul român a drepturilor minorităţii maghiare din componenţa sa) figura oricum, aşadar, în orizontul de aşteptare al românilor; tot ce avea nevoie era acel impuls care să îl reactiveze. (Redăm pe scurt aici două evenimente înscrise în şirul impresionant al şicanelor reciproce pe care, mai ales, după începutul anilor '70, dar mai ales în anii '80, regimurile comuniste de la Budapesta şi Bucureşti încep să şi le facă tot mai des: din mesajul de felicitare trimis de

Miturile comunismului românesc, sub direcţia lui Lucian Boia, Bucureşti, Ed. Nemira, 1998, 371 p. (col. „Societatea politică"); din cuprinsul acestei remarcabile culegeri de studii, a se vedea, printre altele, cap. „Stilul Ceauşescu", p. 227–251

Partidul Socialist Muncitoresc Maghiar cu ocazia desfășurării Congresului al XIII-lea al PCR, din noiembrie 1984, cenzorii presei române au refuzat să publice și fraza din acest mesaj care spunea, deloc întâmplător, că „salvarea culturii și limbii, precum și dezvoltarea naționalităților aparțin concepției generale a oricărei societăți socialiste". Aproape simultan, la începutul lunii decembrie, revista „România Literară" — una dintre cele mai apreciate pentru relativa sa independență față de cerințele ideologice ale regimului — nu se poate sustrage de la a acuza recenta idee a revistei budapestane lunare „Kritika" de a fi publicat, în august 1984 — aproape în timp ce România își serba ziua națională, 23 august —, fragmente din memoriile unui fost general horthyst, cu tezele antiromânești și revanșarde subînțelese într-un astfel de caz — *cf.* Edith Lhomel, capitolul „Répression envers les minorités nationales et les intellectuels", în „Notes et Études Documentaires", nr, 4.793, 1985, p. 178.)

Până la prezentarea acestui impuls, trebuie spus că și Nicolae Ceaușescu, în ceea ce-l privește, era *condamnat* de propria sa biografie să fie un demn slujitor și apărător al unității naționale: născut, cum bine se știe, în anul 1918, anul de naștere al statului național român, născut într-un sat care dăduse patru dintre căpitanii lui Mihai Viteazul, primul unificator al Țărilor române, Nicolae Ceaușescu este în posesia unei moșteniri istorice, simbolice (și, probabil, genetice) care îl face să nu aibă de ales în această privință: el este predestinat să joace rolul garantului unității. Ca și predecesorii săi, *conducătorii* teritoriilor românești, Ceaușescu adoptă și chiar sistematizează o concepție privind apărarea armată care-și probase de multe ori, în istoria noastră, viabilitatea; este o concepție care, se spune, poate fi importată de orice stat plasat într-o zonă geopolitică asemănătoare: „*conceptul românesc de război al întregului popor* definește modalitățile de ripostă dată unei eventuale agresiuni imperialiste, lupta pentru apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale".

O piesă reprezentativă din expozițiile omagiale închinate lui N. Ceaușescu

În mod inevitabil, tensiunea în raporturile cu Ungaria a urcat în urma apariției în Ungaria, în noiembrie 1986, a unei masive (trei volume) ***Istorii a Transilvaniei***, tipărită sub egida Academiei de științe din Budapesta și scrisă de un grup de istorici sub coordonarea lui Béla Köpeczy, în acel moment ministru al Culturii în guvernul maghiar. În fapt, această apariție editorială, meritorie în sine, dar discutabilă în raport cu interpretarea istorică*, a devenit un pretext pentru o reglare de conturi politică pe care atât Budapesta, cât mai ales Bucureștiul dădeau impresia că îl așteaptă.

Această dispută, numai în aparență științifică, nu poate fi scoasă din contextul său: excesele naționaliste ale regimului comunist român, precum și amenințarea directă la adresa coordonatelor de identitate ale minorității ma-

* Vezi cele două comentarii, dedicate lucrării budapestane, ale istoricului Vlad Georgescu, transmise prin intermediul postului Radio Europa Liberă, în 15 și 21 aprilie 1987, intitulate „Istoria Transilvaniei — o lectură".

ghiare, reprezentată de politica de sistematizare accelerată de Ceaușescu, s-au transformat în prilejuri oferite regimului comunist maghiar de a trece la atacuri *oficiale* la adresa politicii autorităților românești. Profitând de izolarea crescândă a României lui Ceaușescu, ca și de pasivitatea manifestă a acestuia față de noul ton politic promovat în Estul comunist de către liderul sovietic Gorbaciov, pe 9 februarie 1987, secretarul cu probleme de relații externe al partidului comunist maghiar, Matejas Szürös, a criticat dur politica guvernului român față de minoritatea maghiară din Transilvania, susținând că aceasta nu ține în exclusivitate de politica internă a României, ci este o problemă ce interesează cele două state. Critica lui Szürös a căzut într-un moment bine ales: cu ocazia discursului ținut, pe 26 ianuarie 1987, cu ocazia celei de-a 69 aniversări a zilei sale de naștere, *Conducătorul* lăsase să se înțeleagă că modelul sovietic de *perestroika* nu corespunde socialismului autentic pe care regimul de la București îl vizează; cu aceeași ocazie, Ceaușescu critică și preocuparea instanțelor europene pentru aspecte „marginale precum așa-zisa problemă a drepturilor omului și pentru problema falsă a naționalităților". În opinia noastră, dezacordul explicit al Budapestei era și un semnal legat de evoluția tot mai crispată a relațiilor dintre liderul român și cel sovietic: pe 15 mai 1987, media românești și sovietice au anunțat simultan vizita oficială pe care, între 25 și 27 mai, urma să o facă la București familia Gorbaciov (prima vizită a lui Mihail S. Gorbaciov în România și prima a unui lider sovietic după cea făcută, între 22–24 noiembrie 1976, de către Leonid I. Brejnev), vizită în urma căreia atât majoritatea românilor, cât și observatorii externi sperau într-o „calmare" a *Conducătorului* român; dar singurul rezultat concret al întâlnirii a fost mai curând posibilitatea, pentru Gorbaciov, de a întâlni la București un tip de lider de factură brejneviană, scos parcă din trecutul propriului său partid — cu alte cuvinte, la București, în mai 1987, prin Ceaușescu și Gorbaciov se întâlneau două „vârste" extrem de diferite ale comunismului est–european. De notat că acest an, 1987, este și anul ultimei prelungiri, de către Statele Unite ale Americii, a clauzei națiunii celei mai favorizate pentru România, în urma cererii de prelungire adresate Congresu-

Pictură de Zamfir Dumitrescu

lui american, pe 2 iunie, de către președintele Ronald Reagan, în ciuda reticenței exprimate de mai multe instituții americane legate de situația drepturilor omului în statul român; în anul următor, pe 26 februarie, Departamentul de Stat american anunța decizia României de a renunța la clauză, decizia intrând în vigoare pe 3 iulie 1988.

În numărul din 12 martie 1987, ziarul „România Liberă" (cotidian al Frontului Democrației și Unității Socialiste) a publicat, sub semnătura a trei dintre cei mai importanți istorici ai momentului, un comentariu dedicat lucrării apărute la Budapesta. Pe 21 martie, un comentariu difuzat prin Radio București a calificat ***Istoria Transilvaniei*** ca punând în circulație teze „tendențioase și vicioase", autorii urmărind mai mult scopuri politice decât științifice. În lunile următoare, campania împotriva lucrării tipărite la Budapesta va atinge cote inedite, cu atât mai mult cu cât popularizarea în exterior a lucrării budapestane în limbi de circulație a impus și o contracampanie similară a autorităților de la București — precum articolul publicat pe o pagină întreagă a cotidianului „The Times", din 7 aprilie 1987, în spatele căreia — sugerează Dennis Deletant —, dincolo de firma grecească intermediară, se afla Bucureștiul. În paralel, între 4 și 5 iunie, o delegație română, condusă de Emil Bobu, membru al Comitetului Politic Executiv și al Secretariatului PCR, face o vizită în Ungaria, având o întâlnire cu liderul maghiar János Kádár; rezultatele modeste ale acestei întâlniri, ca și creșterea tensiunii bilaterale în toată această perioadă vor conduce către întâlnirea la vârf, din 28 august 1988, la Arad, dintre Nicolae Ceaușescu și omologul său maghiar, Károl Grosz — o întâlnire care, marcată de intransigența liderului român, dar și de cea a lui Matejas Szürös, prezent și el la această întâlnire, are același rezultat neglijabil în detensionarea relațiilor. Pe termen scurt (inclusiv cu prețul unei cedări simbolice — anume permisiunea acordată delegației maghiare de a depune, seara târziu, într-un anonimat total, coroane de flori la monumentul generalilor maghiari din cetatea Aradului), Conducătorul român putea crede că, impunându-și punctul de vedere, a câștigat această întâlnire; pe termen mediu, disputa cu Ungaria a fost pierdută în mod cert de Nicolae Ceaușescu — și, prin el, de statul român —, din cauza incapacității sale evidente de a sesiza direcția pe care Europa de Est se înscrisese deja. În cei nici doi ani care vor mai trece până la căderea să, *Conducătorul* Ceaușescu va fi una dintre țintele predilecte ale mediei maghiare — acestea contribuind, în măsura în care mai era nevoie, la conturarea imaginii finale a dictatorului carpatin.

Problema Moldovei sovietice

Înceea ce privește problema Basarabiei, chiar dacă nu a dovedit de-a lungul regimului Ceaușescu dramatismul — în opinia noastră — în bună parte contrafăcut al celei transilvane, ea închide acest regim ca într-un cerc, în care finalul reia coordonatele începutului. După cum am arătat deja, în fapt începutul abordării problemei provinciei Basarabia nu aparținuse lui Nicolae Ceaușescu, ci predecesorului său: apariția la București, în decembrie 1964, a studiilor inedite ale lui K. Marx sub titlul ***Însemnări despre români*** și abordarea, în acest fel, a problemei ținuturilor românești ocupate, în 1812, de către Imperiul țarist, constituiseră un act de curaj politic, inclus în strategia mai amplă de naționalizare a comunismului întreprinsă de *Conducătorul* Dej. Dincolo de caracterul său în mod voit polemic (care a și condus, dealtfel, la răspunsuri previzibile atât la Moscova, cât și la Chișinău), această ediție de texte marxiste are meritul indubitabil de a fi repus, în mod oficial, în chestiune problema anexării Basarabiei de către vecinul de la răsărit al României și, în același timp, problema originii românești a locuitorilor provinciei.

Anneli Ute Gabanyi, *The Ceaușescu Cult. Propaganda and Power Policy in Communist Romania*, București, Ed. Fundația Culturală Română, 2000, 432 p.
O excelentă și utilă colecție de eseuri și analize — difuzate inițial la Radio Europa Liberă —, datorate unei prestigioase cercetătoare a fenomenului comunist românesc, cunoscută publicului nostru și grație lucrării ***Revoluția neterminată***, apărută la aceeași editură, în 1999 (ediția princeps: ***Die unvollendete Revolution. Rumänien zwischen Diktatur und Demokratie***, München–Zürich, Piper, 1990, 228 p.).

Ca și în cazul, amintit mai sus, al Transilvaniei, problema Basarabiei a fost, înainte de toate, un pretext adus în discuție mai ales în sfera relațiilor internaționale ale României: aceasta este, de altfel, principala explicație pentru abordarea subiectului Basarabia în contextul conflictului ideologic născut între Moscova și Beijing la începutul anilor '60: este de la sine înțeleasă satisfacția echipei conducătoare a lui Gheorghiu–Dej de la București în momentul în care liderul chinez, Mao Zedong, amintește, într-un interviu acordat socialiștilor japonezi, anexarea Basarabiei ca dovadă a imperialismului sovietic.

Răsplată pentru poziția echidistantă a comuniștilor români în conflictul sino–sovietic, gestul lui Mao a servit politica de ultimă oră a lui Gheorghiu–Dej exact în măsura în care gesturile de nesupunere ale acestuia serveau argumentația chineză referitoare la politica monopolistă de bloc a Uniunii Sovietice.

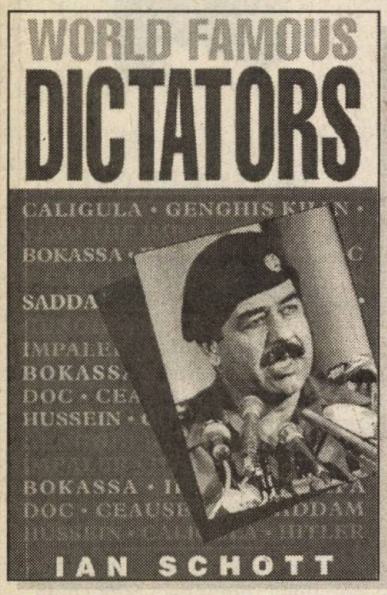

Ian Schott, *World Famous Dictators*, Londra, Magpie, 1992. Capitolul despre N. Ceaușescu, p. 48–58, se intitulează „O afacere în familie" și conține, din păcate, numeroase poncife și erori despre România comunistă și vremea lui Ceaușescu, și unele și celelalte cu largă circulație în conștiința occidentală. În treacăt, notăm că, dintre cei 10 dictatori înșiriați în această carte destinată consumului public, doi sunt români, „perechea" lui Ceaușescu fiind nimeni altul decât... Vlad Dracul, domn al Țării Românești, impardonabil confundat aici cu Vlad Țepeș, prototipul legendarului Dracula de care, în Occident, a auzit mai toată lumea. Ceilalți dictatori asupra cărora se oprește autorul sunt, în ordinea capitolelor (ce nu respectă nici pe departe cronologia!): François Duvalier („Papa Doc"), împăratul Caligula, Idi Amin, Ginghis Han, țarul Ivan al III-lea cel Teribil, „împăratul" Bokassa I, Adolf Hitler și — *last but not least* — Saddam Hussein.

Pe 7 mai 1966, cu ocazia discursului dedicat celei de-a 45 aniversări a apariției Partidului Comunist din România, Nicolae Ceaușescu a adus pentru prima dată — de la venirea sa la conducerea partidului — în discuție publică problema spinoasă a provinciei Basarabia. Trimiterea era camuflată, evident, într-o formulă politică — deja mesajul ei era la fel de deranjant pentru Moscova. Această prima abordare este ilustrativă pentru modul în care regimul Ceaușescu — în continuarea strategiei folosite de către Dej — a folosit tema Basarabiei ca vector al unei adeseori sesizabile rebeliuni împotriva monopolului ideologic al Uniunii Sovietice.

Potrivit interpretării lui D. Deletant, Ceaușescu ar fi făcut atunci „cea mai categorică afirmație cu privire la dreptul României comuniste asupra Basarabiei, deși a evitat să rostească numele regiunii". În opinia noastră, această punere în culpă a fostului Comintern (pentru că aceasta este miezul cuvântării lui Ceaușescu din 7 mai 1966) nu merge atât de departe pe cât sugerează istoricul englez. În toată această dezbatere a problemei basarabene — ca și a celei transilvane —, analistul de azi este obligat să se întrebe în ce măsură Nicolae Ceaușescu putea concepe, spre sfârșitul anilor '60, ca o modificare a granițelor în interiorul lagărului socialiste să fie posibilă? Din punctul nostru de vedere, este aproape exclus ca liderul român să fi nutrit această convingere, a unor frontiere pe care le-ar putea redesena în funcție de declarațiile sau gesturile sale. Suntem mult mai tentați — după cum se va vedea în continuare — să vedem în aceste declarații doar simple mesaje trimise de către un comunist rebel și tot mai declarat naționalist (Ceaușescu) Imperiului împotriva căruia altceva nu poate face — cu excepția, evident, a acestor declarații. În schimb, este foarte posibil ca ipoteza lui D. Deletant să fie conformă în continuare desfășurării reale a evenimentelor: este cu totul credibil ca „vizita neașteptată a lui Leonid Brejnev la București", din 10 mai 1966, să fie legată de surdina pe care Conducătorul român o va pune, în declarațiile oficiale, problemei basarabene. Să spunem în context, alături de D. Deletant, că această reținere a fost resimțită de Nicolae Ceaușescu până la cuvântarea sa de la Congresul al XIV-lea al PCR, din noiembrie 1989, când invocarea Pactului Ribbentrop–Molotov va fi aproape singura manieră în care un lider, din ce în ce mai izolat și mai puțin stăpân pe mișcările sale politice, își poate declara adversitatea față de viziunea reformatoare pe care Mihail Gorbaciov o are asupra Europei de Est.

În tot acest interval, schimbul româno–sovietic de „amabilități" privind problema teritoriului de la est de Prut (gesturi, declarații, inițiative politice sau culturale etc.) a continuat în limite ce au variat de la simptome de criză până la acalmie: acuzele primului secretar al PC din RSSM, Ivan Bodiul, destinate „falsificatorilor burghezi ai istoriei", studiul tezist, din 1974, al rectorului Universității din Chișinău, A.M. Lazarev, și răspunsul încifrat din anul următor al lui Nicolae Ceaușescu sau cel clar, dar scris sub pseudonim, al lui Constantin C. Giurescu, apariția romanului ***Delirul***, al lui Marin Preda, din 1975, și reacțiile sovietice legate de această reabilitare romanescă a mareșalului Ion Antonescu etc.

Rememorarea acestor gesturi poate fi la originea unei adevărate istorii paralele a relațiilor dintre România Socialistă și URSS. Coloana vertebrală a tuturor acestor episoade rămâne suspiciunea reciprocă, nemascată, dintre Nicolae Ceaușescu și Leonid I. Brejnev (suspiciune care, din partea sovietică, a stat și la originea neinvitării României la invadarea Cehoslovaciei, în august 1968). Importanța acordată fiecăruia dintre aceste gesturi depinde, evident, de cel care le rememorează — vezi, de exemplu, cazul vizitei spre Bulgaria a liderului sovietic Brejnev, în aprilie 1971, ocazie cu care acesta, în gara de tranzit Chitila, i-ar fi transmis lui Ceaușescu — drept cadou în Săptămâna Paștelui — un coș plin cu ouă roșii, pe care Brejnev le

primise la rându-i „din partea moldovenilor voștri" — cum i-ar fi spus L.I. Brejnev lui Paul Niculescu–Mizil, reprezentantul român care l-a întâmpinat pe sovietic pe teritoriul nostru. Continuarea acestei mici istorii, deși vizibil dramatizată de povestitor, este credibilă în datele sale esențiale: **„A doua zi, dis–de–dimineață, mă înfățișez cu ploconul la șef. (...) Am insistat să se uite cât de frumoase sunt ouăle. Mi-a ripostat că nu are nevoie să-i arate Brejnev cum încondeiază românii noștri ouăle, o știe el prea bine. După ce țin Basarabia ruptă de țară, își mai permite să facă și glume proaste"** — ar fi spus Nicolae Ceaușescu, potrivit lui Paul Niculescu–Mizil (***De la Comintern la comunism național***, București, Ed. Evenimentul Românesc, 2001, p. 431). Deși cred indicată o anumită prudență față de amintirile acestui rememorator, cred, în egală măsură, că această manifestare a Conducătorului, chiar dramatizată de Niculescu–Mizil, era cea mai aproape de felul de a gândi a lui Ceaușescu.

Între 2 și 12 august 1976, cuplul Ceaușescu și-au petrecut o parte a concediului lor de odihnă în Crimeea Sovietică; cu acest prilej, au fost vizitate și RSS Gruzină, RSS Armeană și, mai ales — chiar la începutul călătoriei, în drum spre Crimeea, unde, pe 3 august, avea să-l întâlnească pe Leonid Brejnev —, RSS Moldovenească. A fost prima vizită pe care Conducătorul a făcut-o la Chișinău. Propunerea sovietică pentru data de 2 august ca zi a intrării delegației române pe teritoriul sovietic al RSS Moldovenești poate fi încadrată în același duel al nervilor ce ghidează abordarea bilaterală a problemei de ansamblu a provinciei: ziua de 2 august 1940 fusese ziua de naștere a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, din inițiativa Sovietului Suprem condus de Stalin. În discursul său în fața cetățenilor din Chișinău, Ceaușescu nu a atins acest subiect; în chiar perioada următoare, în țară, ziarul de partid „Scânteia" publica materiale elogioase la adresa anului unificator 1918; însă ideea că această cuvântare a lui Ceaușescu de la Chișinău **„nu a rămas fără urmări** (...) [cetățenii de aici putând] **să observe că limba moldovenească nu se deosebea de cea română"** (vezi capitolul XV, redactat de N. Enciu și Ion Pavelescu, în ***Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998***, sub coord. I. Scurtu, București, Ed. Semne, 1998, p. 289) ni se pare o supoziție hazardată, atâta vreme cât adevăratul secret din cele două state românești nu era identitatea limbii, ci cât de mult va permite Moscova să se extindă aventura național–comunistă a lui Ceaușescu.

Teama lui Ceaușescu față de provocările Moscovei a făcut și victime în rândul patrioților români din Moldova Sovietică. Cel mai dramatic episod a fost cel al autointitulatului Front Național Patriotic de la Chișinău (Alexandru Usatiuc, Valeriu Graur, Gheorghe Ghimpu, Alexandru Șoltoianu ș.a.), grup ai cărui membri, în 1971, cuceriți de legenda unui Ceaușescu independent față de Moscova, i-ar fi scris personal lui Nicolae Ceaușescu anunțându-l că o even-

tuală încercare de unire a Basarabiei cu România ar avea sprijinul lor. Potrivit mai multor surse, Ceaușescu însuși ar fi dispus deconspirarea acestui grup, convins fiind că totul nu este decât o provocare sovietică; la sugestia lui Ceaușescu, ministrul Ion Stănescu i-a comunicat omologului său, Iuri Andropov, șeful KGB, coordonatele acestui grup basarabean.

Așadar, interesul „istoric" al lui Nicolae Ceaușescu față de problema provinciei Basarabia, în măsura în care a existat la amplitudinea despre care vorbesc foștii săi subordonați direcți (fostul ministru Cornel Burtică, de exemplu, mi-a spus în cursul discuțiilor noastre că Nicolae Ceaușescu a avut o sensibilitate deosebită pentru Basarabia), a fost în mare măsură influențat de criza intervenită în august 1968. Ulterior, suspiciunea Conducătorului față de reacția Moscovei a atins deseori cote paroxistice — este adevărat, în paralel cu dezvoltarea treptată a suspiciunilor sale față de aproape tot ce-l înconjura, cu excepția membrilor de familie apropiați. În opinia noastră, în ciuda filiației de sistem și ideologice certe existente între regimul comunist de la București și cel de la Moscova și în ciuda relațiilor presupuse de această filiație, este credibil faptul că, după august 1968, Nicolae Ceaușescu s-a temut mai curând de o intervenție sovietică la București decât de pericolul unei imixtiuni din partea „lagărului" occidental. Altfel spus, în ciuda statutului său de vasal politic inevitabil — statut împotriva căruia se revoltă, cu unele rezultate —, temerile principale ale lui Nicolae Ceaușescu aveau ca sursă principală Estul și mai puțin Vestul; eforturile sale de a nu accentua provocările mai mult decât era necesar pentru afirmarea independenței sale au fost notabile (oricât de discutabile ar fi memoriile generalului Nicolae Pleșiță, acesta, în opinia noastră, nu se înșeală când scrie: **„Pe cât a părut de curajos în 1968, [Ceaușescu] se temea de ruși. Acceptase să ne ocupăm contrainformativ de ei, dar ne-a interzis să dezvoltăm munca de informații în Uniunea Sovietică și să ne mulțumim numai la nivelul ambasadelor"**).

Indiferent de măsura în care interesul său pentru Moldova Sovietică a existat sau nu în proporțiile invocate de cei care i-au fost aproape, acest interes a fost în orice caz alimentat, mai cu seamă în anii '70, cu anumite producții editoriale menite să facă lumină — în primul rând, pentru ierarhia de partid — asupra unor probleme pe care istoriografia românească, în mod oficial, era mai curând obligată să le evite. Pe de o parte, aceste investigații istorice „de partid" sunt meritorii în sensul că, indiferent de discursul politic oficial care le camufla existența, se poate presupune că au dus mai departe cunoașterea istorică, prin contribuții ale unor istorici apropiați regimului; pe de altă parte, nu se poate pierde din vedere că nu este vorba despre o inovație a regimului Ceaușescu, ci de o constantă a relației regimului comunist cu istoria țării: cele mai grăitoare exemple sunt chiar cele două volume dintr-o

Cu Brejnev, împotriva lui Brejnev

Ceaușescu „a aplicat față de Brejnev o tactică foarte nuanțată și complexă: când se înfigea în el, cu o violență extraordinară, când devenea amical, conciliant, cântându-i chiar în strună pe tema importanței URSS în politica mondială. A fost suficient de lucid ca să nu nege niciodată rolul acestei superputeri în politica epocii, ca și în relațiile externe ale României. Nu se sfia să declare că noi nu putem ignora această forță statală și că cea mai inteligentă diplomație a României este aceea de amiciție cu URSS evident, întemeiată pe egalitate și respect reciproc, excluzând orice pretenție sovietică de ingerință, de tutelă, de mentorat. Se pronunța sistematic pentru colaborare fructuoasă și de bună vecinătate cu URSS, pentru înțelegere și chiar sprijin reciproc în politica mondială. Se arăta dispus să meargă alături de URSS într-o serie de acțiuni considerate de el juste, cu condiția ca URSS să-l trateze ca partener egal".

(Dumitru Popescu, *Un fost lider comunist se destăinuie: „Am fost și cioplitor de himere"*, [București], Ed. Expres, f.a., p. 308)

preconizată istorie a partidului, apărute în circuit închis în anii '50, un proiect care nu a fost dus niciodată până la capăt; în lipsa unei „piețe" istoriografice libere, curiozitatea și dorința de cunoaștere a celor din cercul oligarhiei de partid față de anumite teme merge în paralel, fără accidente notabile, cu tabuizarea temelor respective pentru cei din afara cercului acestor *inițiați*. *Dublul discurs* al clasei conducătoare este probat încă o dată.

Una dintre aceste apariții editoriale cu circuit închis a fost dedicată eternei probleme litigioase a tezaurului României, trimis la Moscova în condițiile primului război mondial, în urma deciziei Consiliului de Miniștri român din 12 decembrie 1916. Atenția acordată acestui volum — în cele ce urmează — pleacă de la valoarea sa de exemplu pentru un întreg sector editorial care a rămas încă neinventariat.

Potrivit informației de pe pagina de gardă, lucrarea ***Tezaurul României evacuat la Moscova în 1916–1917**** face parte din ciclul ***Documente privind evoluția situației politice–teritoriale a provinciilor istorice românești***, mai precis din *Seria C* a acestuia, dedicată perioadei 1917–1947; tot acolo, apariția este localizată și datată în forma *București, mai 1975*. Deasupra titlului, mențiunea *Strict secret* este cel puțin la fel de vizibilă. Pe ultima pagină a volumului, apare informația despre editor: „Tehnoredactarea și multiplicarea au fost executate în serviciul tehnologic al Institutului de Studii Istorice și Social–Politice de pe lângă CC al PCR" și, în continuare, „Multiplicat în 30 de exemplare, numerotate de la 1 la 30" (exemplarul pe care l-am avut la dispoziție purta numărul 2, proprietarul său asigurându-mă că exemplarul cu numărul 1 a fost destinat bibliotecii private a lui Nicolae Ceaușescu).

Colectivul de redacție pentru amintita *serie C* era alcătuit din istoricii Viorica Moisuc (coordonator), Eugen Bantea, Ion Calafeteanu, Ilie Ceaușescu, Constantin Turcu și Gheorghe Zaharia; trei dintre aceștia (Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu și Gheorghe Zaharia) se regăsesc în colectivul de redacție al volumului despre tezaurul României, alături de ei figurând Constantin Botoran și Iuliu Hațegan.

„Document ostășesc" (autor: Ion Țarălungă)

În cele 232 de pagini dactilografiate ale sale, volumul cuprinde 57 de documente, datate în momentul emiterii lor între 17 noiembrie 1916 — stil vechi — („Decretul nr. 1.320 privitor la strămutarea sediului central al Băncii Naționale a României la Iași") și 17 octombrie 1941 (*referat întocmit de* [consilierul de ambasadă] *Octavian Beu, intitulat* „Revendicările românești în Rusia. Tezaurul de la Moscova"); cele opt anexe care completează volumul datează din intervalul decembrie 1916–decembrie 1917. În ciuda regimului de semiconspirativitate în care se produce editarea sa, volumul nu este altceva decât o sinteză relativ corectă a istoriei trimiterii la Moscova a tezaurului și a încercărilor

* Mulțumesc dlui Cornel Burtică pentru faptul de a-mi fi pus la dispoziție exemplarul său din această ediție.

ulterioare de recuperare a sa de către primele guverne ale României interbelice, îndeosebi în primii ani de după sfârșitul primului război mondial; lucrarea nu conține nici o trimitere la o perioadă ulterioară anului 1941, după cum nu conține nici vreo trimitere la o eventuală luare de poziții a Partidului Comunist din România, din trecut sau din prezent. Motivele pentru care acest gen de publicații erau făcute în acest regim secret sunt în totalitate politice; dar, mai mult decât atât, toată această secretizare excesivă confirmă — odată cu interesul *Conducătorului* pentru probleme de istorie, în a căror inițiere vedea pentru sine și un beneficiu politic — și teama prudentă față de Moscova de care aminteam anterior. Și, în opinia noastră, mai este un al treilea aspect, chiar mai important decât acestea două: spre mijlocul anilor '70, se consumă și înscrierea regimului comunist român pe coordonatele unui național–comunism tot mai ușor de diagnosticat; suprapunerea cronologică cu tendința reconsiderării unuia dintre personajele exponențiale ale anticomunismului românesc — mareșalul Ion Antonescu (v. apariția, amintită mai sus, în 1975 a romanului ***Delirul***, de Marin Preda, permisă de autorități chiar în condițiile în care versiunea oficială, „de manual", a regimului referitoare la fostul mareșal era încă univocă).

În opinia noastră, Nicolae Ceaușescu s-a raportat la Moldova Sovietică mai curând ca la un instrument virtual folositor politicii sale externe și mai puțin ca la o rană a memoriei naționale. Nici o acțiune de-a sa nu dă de înțeles că el ar fi crezut, în viitorul previzibil, în posibilitatea refacerii uniunii dintre provincia Basarabiei și statul român. Dimpotrivă. Și totuși, dincolo de această convingere a sa în inviolabilitatea frontierelor în interiorul lumii comuniste, Conducătorul a folosit problema Basarabiei atunci când a considerat că anumite mesaje trebuie transmise Moscovei. Aducerea în discuție a acestei probleme — sub forma desecretizării Pactului sovieto–german, din 23 august 1939, și mai ales a prevederilor sale secrete, care reglau și problema teritoriului românesc de dincolo de Prut — în ultimii ani ai regimului Ceaușescu trădează mai mult suspiciunea Conducătorului și protestul său implicit față de gesturile reformatoare ale lui Mihail Gorbaciov și mult mai puțin speranța lui Ceaușescu că ar putea lăsa în urmă o Românie mai mare decât cea pe care el însuși o moștenise.

Paradoxul situației a făcut ca, la finele anilor '80, sub influența acestui curent reformist strict legat de numele lui Gorbaciov, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească să fie mult mai înaintată pe drumul schimbărilor prodemocratice decât România; toate victoriile în sensul spiritului național obținute de intelectualii moldoveni în acești ani au fost obținute fără vreun aport al României — și cu atât mai puțin al lui Ceaușescu. În rest, în ciuda entuziasmului frățesc care a apărut repede în 1990, în foarte scurt timp a ieșit la iveală că românii de pe o parte și de alta a Prutului nu știau mare lucru unii despre ceilalți, persistând adesea în colportarea acelorași stereotipuri vechi de decenii.

„Geniul Carpaților"

„[...] Cultul personalității *(al lui Ceaușescu, n.n.)* era orchestrat cu grijă și nu de asociații sau sicofanții săi, ci chiar de dirijorul personal. [...] Stalin fusese un începător în materie și tot așa Mao, deși ei au fost aceia care au inaugurat cultul. Dar ei erau amatori, iar Ceaușescu era profesionist. El a ridicat cultul său la paroxism, dacă ținem seama că, spre deosebire de cei doi maeștri, el era handicapat de mica dimensiune a națiunii sale. Totuși, el se descria ca gânditorul marxist cel mai original și mai important în viață, iar pentru consumul românilor nu numai ca reîncarnarea personală a luptei naționale pentru independență și eliberare socială, ci ca singura speranță care rămânea unei omeniri speriate de confruntarea superputerilor și de sinucigașa competiție nucleară. Desigur, el era înconjurat de scriitori, poeți, pictori, muzicieni, *care se luau la întrecere pentru a-i câștiga favorurile (subl. ns.)*: idol al poporului, salvator al independenței naționlae — erau temele mari; venea apoi: marele vizionar, apostolul, sinteza geniului latin sau personificarea tradiției daco–romane, superman-ul de uimitoare simplicitate, și totuși... Geniul Carpaților. Până la urmă, a început și el să creadă că era un superman și era citat a fi spus: «Un om ca mine se naște o dată la o mie de ani!» (Românii obișnuiau să glumească spunând că Ceaușescu a venit înaintea Creatorului, deoarece el fusese acela care creasę Haosul.)".

(Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*,
București, Ed. Univers & Calistrat Hogaș, 1992, p. 151)

Conducătorul **fără vârstă**

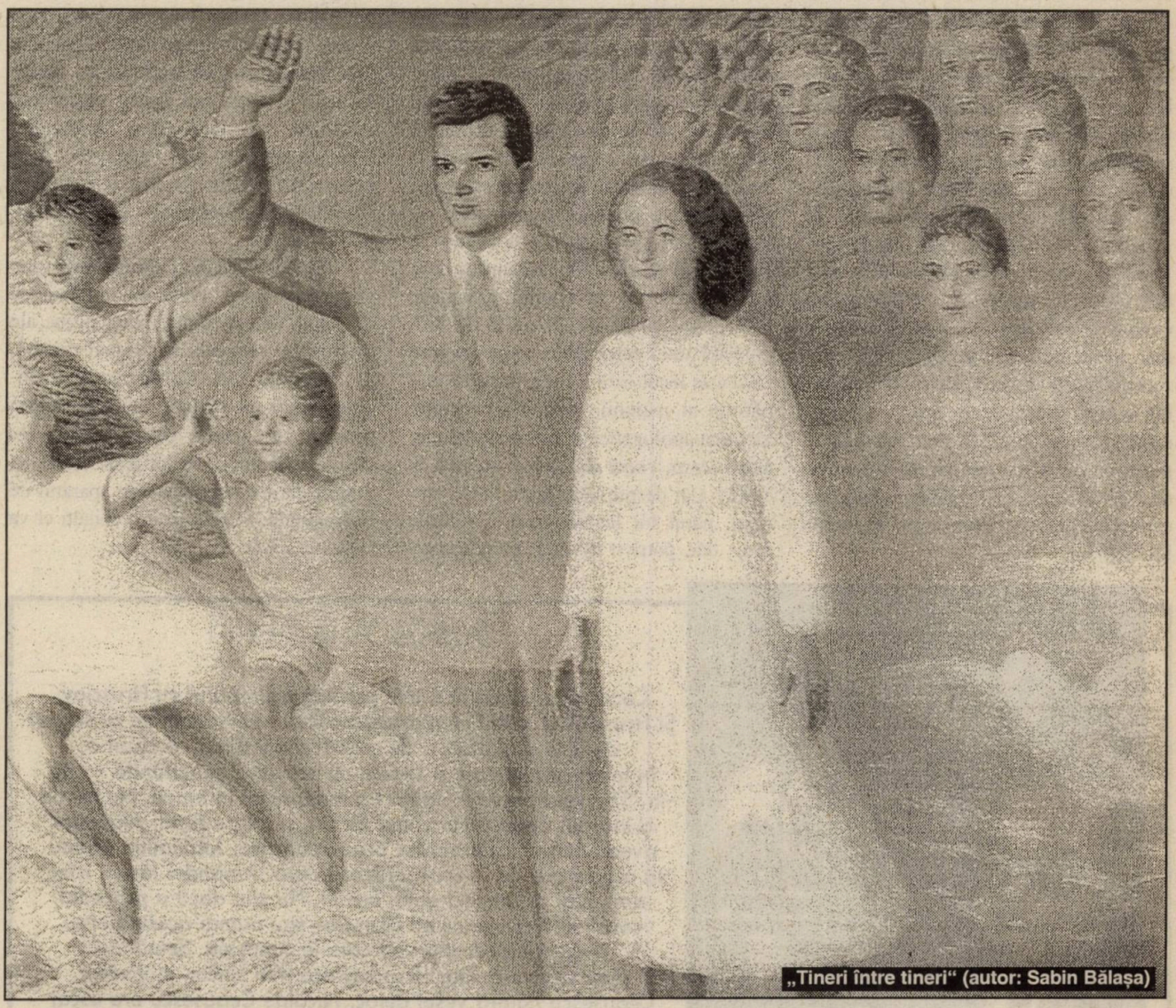

„Tineri între tineri" (autor: Sabin Bălașa)

„Părul lor încărunțind"

Fiul sau *Părintele Națiunii*, atribute cu insistență folosite în discursul encomiastic al anilor '70 și '80, constituie un clișeu ușor recognoscibil în fiecare produs omagial — vezi, în cele ce urmează, câteva dintre exemplele concludente — și, prin aceasta, o altă fațetă mitică a personajului în discuție.

Mărturiile celor apropiați de Nicolae Ceaușescu prin natura preocupărilor lor politice sau profesionale converg spre ideea că, într-adevăr, Conducătorul era foarte sensibil la toate aspectele legate de înaintarea sa în vârstă — sau, altfel spus, îmbătrânirea sa inevitabilă. Chiar dacă această preocupare nu a condus la măsurile neverosimile pe care presa română a sfârșitului de an 1989 și începutului de an 1990 le-a amintit în cele mai fantastice forme — de la băi ale cuplului în... sânge de copil (!) până la tratamente chinezești secrete etc. —, Ceaușescu a fost treptat obișnuit cu un tratament omagial–tip în care trimiterile constante la ceea ce s-ar putea numi supraumanitatea sa invulnerabilă devin în sine, așa cum se va vedea, un clișeu redutabil. Acest proces de *continuă întinerire* a personajului omagiat este, în cele din urmă, dedicat unui om care trece de la maturitate la bătrânețe, neputându-se sustrage unui proces biologic implacabil și care nu ascultă

de comandamente politice. În același timp, trebuie spus că această întinerire are, în anii '80 mai ales, drept destinatar un om care suferă în mod indubitabil de anumite boli care nu mai sunt un secret pentru el — boli cărora li se împotrivește cu o tenacitate admirabilă. Din păcate, lucrarea lui Paul Ștefănescu, ***Lumea văzută de medici: mari bolnavi, mari conducători de stat***, București, Ed. Medicală, 1991, nu este foarte lămuritoare din punctul de vedere pur clinic al maladiilor Conducătorului Ceaușescu. Insistența autorului pe deficiențele psihice ale subiectului nu dă deloc impresia unui autor care ar pune detaliul științific mai presus de tendința facilă culpabilizatoare, foarte în ton de altfel cu momentul în care acest volum apare. Tipărită relativ repede, în 1991, lucrarea dă impresia că fusese de fapt pregătită înainte de 1989 — autorul adăugând probabil un capitol, cel despre Ceaușescu, în cursul lui 1990.

Aceasta este, în opinia noastră, explicația pentru faptul că Ceaușescu este văzut și descris ca fiind *Părintele națiunii* la o vârstă încă tânără din punctul de vedere al politici, dar devine din ce în ce mai mult *Fiul cel mai iubit al națiunii* pe măsură ce vârsta sa înaintează spre septuagenariat. Din punctul nostru de vedere, nu poate fi o coincidență faptul că înaintarea în vârstă a destinatarului acestor produse omagiale poliforme se produce concomitent cu transformarea amintită aici a satului în care *Conducătorul* a copilărit într-un dorit *loc al memoriei* al istoriei naționale. Fostul sat Scornicești devine, la rându-i, obiectul unei celebrări repetate, pentru că el este locul *care L-a dat* pe acest fiu / părinte al națiunii (vezi, de exemplu, lucrarea apologetică a lui Ion Spălățelu, ***Scornicești, vatră de istorie***, apărută în 1983). Cât despre cel născut la Scornicești, părul lui încărunțește și ridurile apar; dar, potrivit discursului mitologizant, aceste semne nu înseamnă îmbătrânirea *Conducătorului*, ci duritatea extremă a muncii sale cotidiene. Un poet ne explică: „Cu mare bucurie am salutat sosirea lor / la putere și cu tristețe / văd astăzi părul lor încărunțind. / Dar aceasta este obișnuit pentru aceste locuri / în care încă tineri încărunțesc voievozii / și încă tineri încărunțesc oamenii politici" (Ion Gheorghe, „Jeunesse encore", în „Revue Roumaine", XXXVIII, nr. 7–8, iulie– august 1984, p. 89; trad. ns.).

Desigur, aceste mărturii hagiografice trebuie puse obligatoriu în relație cu diferitul context al diferitelor probe ale discursului omagial. În ultimul deceniu al regimului său, Conducătorul Ceaușescu va fi un Părinte mai ales pentru pionierii și „șoimii patriei" care-i ies frecvent înainte, cu prilejul ritual al manifestărilor organizate de aparatul de propagandă; treptat, pentru ceilalți el va fi numai *Fiul*.

Uscat ca o iască

Ceaușescu „avea în multe privințe asemănări cu Hrușciov. Și Hrușciov a inițiat combaterea cultului personalității cu scopul de a se descotorosi de ceilalți rivali ai săi. A făcut-o în momentul în care a socotit că are sorți de izbândă — nu în '53, când a murit Stalin. I-a îndepărtat în etape. Nu în '65 a început Ceaușescu ci mai târziu, și tot pe rând. Amândoi aveau boala schimbărilor organizatorice. Totdeauna vroiau să organizeze și să reorganizeze ceva. Amândoi țărani isteți, amândoi cu intelect puțin hrănit. Nu știu dacă a procedat conștient Ceaușescu ca Hrușciov sau numai acestea erau singurele proceduri pe care le cunoștea. Semănau și ca structură. Dar Hrușciov era mai sincer, mai vesel. Ceaușescu nu era vesel deloc. Nicolae Ceaușescu era uscat ca o iască. Discordant este faptul că-i plăceau romanțele, care denotă sentimentalism. E adevărat, sentimentalism de frizer cu mandolină. Mai avea o caracteristică ciudată. Nu putea suporta oamenii fericiți. Îi făcea rău fizic starea de bine a altuia. [...] În viața de toate zilele, nu putea suferi oamenii fericiți. Doar la modul general vorbea continuu de fericirea poporului".

(Lavinia Betea, ***Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri,*** București, Ed. Evenimentul Românesc, 1997, p. 203)

„Alesul Istoriei“

Toate aceste șapte fațete mitice — doar cele mai evidente, în interpretarea noastră, dintre cele care i se pot atribui Conducătorului — conduc spre ideea de esență religioasă după care România a întâlnit marea șansă a istoriei sale: prin Ceaușescu, Istoria și-a dat întâlnire cu țara pentru salvarea națiunii. În această schemă, Conducătorul este *Alesul* venit din rândul unui popor care-și desăvârșește astfel parcursul istoric; în același timp, el este *Alesul* unei istorii care vrea să împlinească prin această alegere destinul poporului român. „Preotul“ autorevendicat al acestei noi religii — autor al unei cărți cu titlu explicit în acest sens (***Un om pentru istorie***, București, Ed. Eminescu, 1985) — își motivează gestul prin dorința sublinierii independenței țării față de Moscova: „(...) împingerea lui Ceaușescu între Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul — și sunt primul care a făcut-o, în recenzia cărții lui Michel P. Hamelet, publicată (...) în «România Literară» — era un mod de a sfida Moscova, arătându-i că, așa cum se petrecuse cândva și pe vremea Imperiului otoman, noi avem voievozi, nu simple pașale ale Kremlinului. Nu mai eram pașalâcul de la Ialta! Asta voiam să demonstrăm cu acest așa–zis cult“ — va scrie Dan Zamfirescu, în septembrie 2001. În fine, antologiile omagiale alimentate din același clișeu constituie o caracteristică certă a anilor ’80.

Obsesia **rotației cadrelor**

Un studiu de caz

Studiul de caz pe care-l propunem în continuare are ca obiect evoluția elitei politice românești la nivelul anilor ’80, perioadă pe care o găsesc exponențială pentru analiza unuia dintre cele mai interesante fenomene ce țin de istoria comunismului românesc: promovarea oficială a principiului politic al „rotației cadrelor“, principiu formulat ca atare și pus în practică, cu intensitate redusă, încă din 1971. Logica acestor epurări *sui generis* credem că este comună tuturor conducătorilor comuniști poststalinieni de tip *primus*: instaurarea, la nivelul elitei conducătoare de partid și de stat, a unui climat de insecuritate foarte propice pentru transformarea acesteia în „clienți“ ai Conducătorului. Este, de altfel, un aspect care ne-a fost confirmat în legătură cu cazul liderului iugoslav Tito, care și el, la o scară mai modestă, dar sesizabilă, a utilizat în mod comparabil, dar nu identic acest procedeu de „selecție continuă“ a elitelor prin efectuarea unor rocade repetate (discuție avută cu Reneo Lukiè, specialist în istoria contemporană a Iugoslaviei, profesor la Universitatea Laval, Québec, în octombrie 1997).

În al doilea rând, prin sistemul de rotație constantă, elita de partid este împiedicată să-și creeze, într-un loc anume, ceea ce politologii numesc o „bază de

„Omagiu“ (autor: Dan Hatmanu)

„Îl consider idiot. Paranoic!"

„— Și totuși, astăzi, în apărarea lui Ceaușescu se spune că a fost un mare patriot, că...

— Patriot? Ceaușescu, patriot? Eu care l-am cunoscut cum l-am cunoscut, îl consider idiot. Paranoic! Oamenii spun ceea ce-au fost învățați să spună și dacă, înainte, știau că e inutil să mai treci prin gândire proprie cele spuse, așa cum s-au obișnuit, fac și acum. Pentru ca un om politic să fie patriot, trebuie să fie dotat cu acea inteligență și clarviziune care să-i permită să acționeze pentru binele țării. Când țara a dat înapoi, sub conducerea lui, îl poți numi patriot? Ceaușescu nu și-a servit țara. Cum poți, atunci, să-l numești patriot?".

(Lavinia Betea, ***Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României,*** ed. a II-a, Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 2001, p. 270)

putere personală pe care nu o împart cu nimeni" (*unshared personal power-base*), o eventuală „parcelă" proprie de autoritate, în mod potențial amenințătoare pentru Conducător. Anticipând această interpretare, Nicolae Ceaușescu a susținut în mod repetat ideea că „rotația trebuie să fie considerată ca un proces normal. Nimeni nu trebuie să aibă sentimentul că un transfer de la o activitate la alta ar însemna o lipsă de încredere. Din contră, (...) este chiar proba încrederii".

Ceea ce caracterizează societatea românească în anii '70 și '80 este faptul că partidul și statul își amestecă în mod evident atribuțiile, până la suprapunere. Oamenii de stat sunt oameni ai partidului; în Constituția în vigoare, rolul conducător al partidului unic este afirmat în mod deschis. La nivelul partidului unic, organul suprem este Congresul, care are loc, în principiu, la fiecare patru ani. Congresul este principalul eveniment din viața partidului și, prin aceasta, din viața societății asupra căreia partidul are controlul total; începând cu anul 1969, deznodământul congresului constă în alegerea secretarului general care va conduce partidul până la viitoare întrunire — alegere care se petrece, de altfel, fără nici o surpriză. În 1974, cum am amintit, în deschiderea celui de-al treilea congres organizat sub conducerea sa, Nicolae Ceaușescu este obiectul unei propuneri inedite: aceea de a fi ales pe viață în funcție, date fiind performanțele sale de până atunci. Chiar dacă propunerea este refuzată chiar de către virtualul ei beneficiar, lucrurile vor evolua în chiar această direcție; până la ultimul congres al partidului comunist aflat la putere în România și până la sfârșitul vieții sale, Nicolae Ceaușescu va fi reales de fiecare dată.

Între congrese, partidul este condus, în teorie, de un Comitet Central, care strânge în jur de 200 de membri ai partidului. În practică, organul însărcinat cu afacerile de partid între congrese este Comitetul Politic Executiv (CPEx), alcătuit din circa 25 de membri, organism ales de către CC; CPEx are drept nucleu Biroul Permanent al CPEx (adică Nicolae Ceaușescu și alți 12 membri, la începutul anilor '80). Datorită locului particular pe care îl ocupă Biroul Politic în organigrama partidului, revenim asupra ideii, deja enunțate, că actul de naștere al său se consumă în cursul unei ședințe plenare a Comitetului Central din martie 1974, când BP înlocuiește vechea formă a Prezidiumului de partid. Pentru Ceaușescu, Biroul Politic este un instrument care-i va facilita monopolizarea puterii și, în același timp, îl va ajuta să împiedice ca „diversitatea instituțională (în cadrul partidului, n.n.) să fie terenul favorabil apariției unor noi fiefuri care (...) ar face din cei care le dețin rivali" pentru Conducător (François Fejtö și Georges Mink, „Roumanie 1965–1980: 15 ans de «ceausescisme»", în „Notes et Études Documentaires", nr. 4.587–4.588, 10 oct. 1980, p. 67).

Biroul („organ de coordonare între activitățile partidului și cele ale statului") regrupează secretarii de partid și principalii conducători pe linie de stat într-un fel de supraguvern care-i dă lui Ceaușescu un mijloc sigur de control asupra elitei comuniste și un instrument eficient de a dirija, de unul singur, simbioza dintre stat și partid.

În afara congreselor de partid, evenimentul politic cel mai solicitant este Conferința Națională a partidului, un „congres în miniatură" programat la mijlocul distanței dintre două congrese. În privința partidului, principalele departamente sunt Serviciul de Cadre, Secretariatul de Partid (structură însărcinată cu „organizarea și controlul realizării hotărârilor de partid, cu selecționarea și formarea cadrelor"), Colegiul Central de Partid (însărcinat cu problemele de disciplină) și Comisia Centrală de Partid (gestionara finanțelor).

La nivel de stat, Constituția (prin art. 42) stabilește că „Marea Adunare Națională, organul suprem al puterii de stat, este unicul organ legiuitor al Republicii Socialiste România"; altfel spus, MAN joacă rolul unui „parlament" *ad usum communisti*. Membrii MAN sunt aleși pentru o legislatură de cinci ani;

(continuare în p. 34)

● din arhiva „Dosarele Istoriei“ ● din arhiva „Dosarele Istoriei“ ●

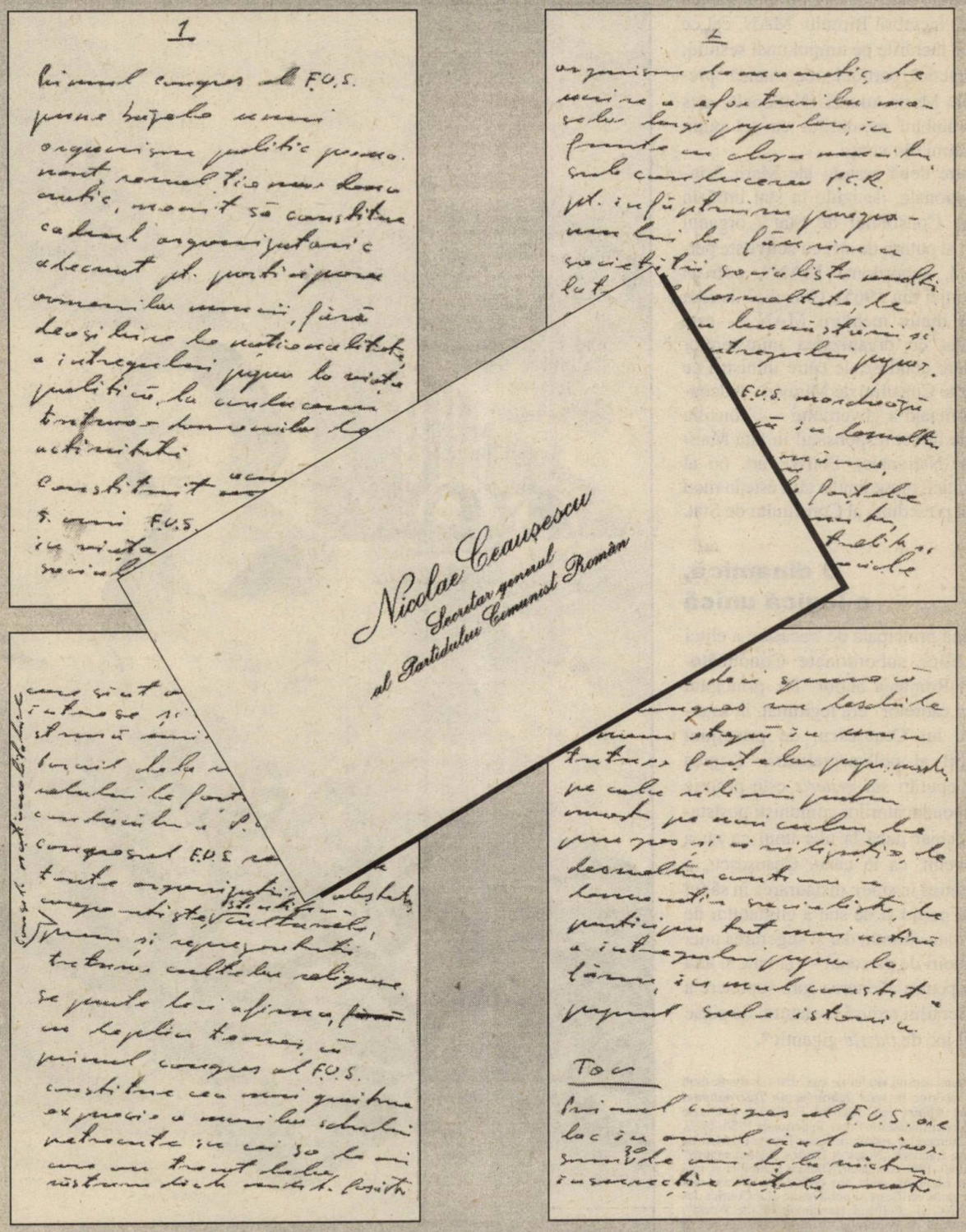

Primele patru file ale unui carnet de însemnări în care N. Ceaușescu și-a scris cuvântarea rostită la încheierea lucrărilor primului congres al FUS, 24 mai 1974; suprapusă, la scara 1/1, cartea de vizită a secretarului general al PCR

MAN are două sesiuni pe an, iar în practică partidul este cel care propune (adică impune) membrii Biroului MAN, cel ce conduce lucrările pe timpul unei sesiuni; tot în practică, partidul „recomandă" președintele Marii Adunări Naționale, ales din ansamblul membrilor cu cel puțin două treimi din voturi.

Între două sesiuni ale Marii Adunări Naționale, deciziile în stat intră în atribuția Consiliului de Stat („organul suprem al puterii de stat cu activitate permanentă, subordonat MAN", potrivit Constituției din 1965). Consiliul de Stat — ales dintre membrii MAN — este însărcinat cu organizarea ministerelor (ministere conduse de către miniștrii ce alcătuiesc Consiliul de Miniștri — denumirea oficială a guvernului —, consiliu care este direct responsabil în fața Marii Adunări Naționale). Potrivit art. 66 al Constituției, președintele țării este în mod automat președinte al Consiliului de Stat.

O dinamică, o logică unică

Formă principală de tracasare a elitei politice subordonate Conducătorului în România anilor '80, principiul „rotației cadrelor" era legitimat, în interpretarea lui Ceaușescu, de principiul imbatabil al polispecializării. Logica acestor epurări *sui generis* este proprie tuturor conducătorilor comuniști poststalinieni (chiar dacă la nici unul ea nu a mai devenit, ca în cazul Ceaușescu, o linie politică în sine): instaurarea în sânul elitei de partid și de stat a climatului de insecuritate amintit, dar și sugerarea unei false înnoiri de personal — și una, și alta propice pentru alienarea spre supunere a acestei ierarhii redusă la statutul de piese ale unui joc de *puzzle* gigantic*.

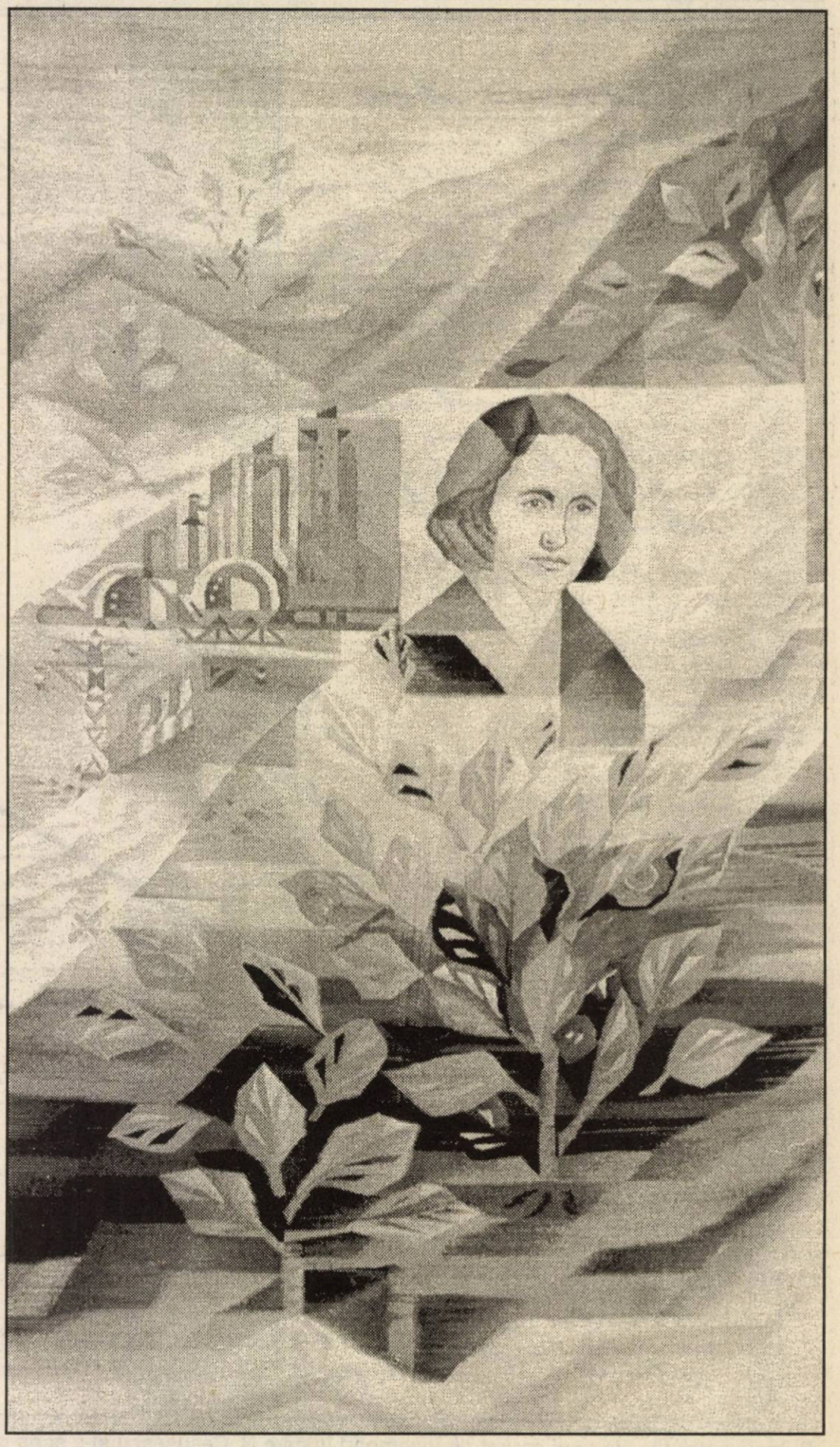

„Părinții națiunii": Elena...

* În realizarea acestui studiu de caz, datorez foarte mult volumelor apărute în seria ***Yearbook on International Communist Affairs*** (ed. Richard F. Staar), publicate anual la Hoover Institution Press, în perioada 1980–1989, precum și numerelor anuale dedicate Europei de Est de către revista franceză „Notes et Études Documentaires" (colecția 1980–1990, semnatari Thomas Schreiber și, mai ales, Edith Lhomel); unde am considerat necesar, am consultat pentru verificare și publicațiile „Le Courier des Pays de l'Est" și „Political Handbook of the World"; evident, punctul de pornire și de reper constant a fost ziarul „Scânteia"; un reper mai recent este și dicționarul biografic al lui Gh. Crișan, ***Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România, 23 august 1944–22 decembrie 1989***, București, Ed. PRO HISTORIA, 2001.

...și Nicolae Ceaușescu, imortalizați într-o tapiserie (autor: Balotă)

Din punct de vedere politic, anii '80 încep cu realegerea lui Nicolae Ceaușescu în funcția de președinte al republicii și al Consiliului de Stat, pe 28 martie 1980. La scurt timp, un alt eveniment se impune în calendarul politic al anului: cea de-a 15-a aniversare a „istoricului Congres al IX-lea" al partidului. În această Românie milenară, care găsește fără încetare prilejuri de sărbătoare politică, Nicolae Ceaușescu nu este singur în centrul puterii sale. La începutul anilor '80, soția sa, Elena, are deja consolidată poziția de al doilea personaj al regimului. Ca și ziua de 26 ianuarie, și ziua ei de naștere (7 ianuarie) este eveniment național; din 1977, membră în Biroul Permanent al CC, prim–vice-prim–ministru al guvernului, din 29 martie 1980, în noul guvern Ilie Verdeț instituit în aceeași zi, președinte, din 8 aprilie 1980, al Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie și, mai ales, conducătoare din 1979 a foarte importantei Secții de cadre a partidului, Elena Ceaușescu începe anii '80 fiind deja în fruntea valului politic, eficientă protectoare a propriului său cerc de clienți politici. Triada este completată de fiul cel mic al cuplului, Nicu Ceaușescu, aflat, din decembrie 1983, la conducerea Uniunii Tineretului Comunist și văzut deja ca potențial moștenitor al regimului. Iată câteva dintre motivele pentru care anii '80 aduc de la bun început în discuție un *excepționalism politic românesc*: asocierea la putere a soției Conducătorului este fără precedent în istoria comunismului în țările din Estul Europei, apropiindu-se numai de China regimului Mao.

Controlul Elenei Ceaușescu asupra politicii de cadre a regimului face din ea instigatorul principal al remanierilor care se produc în chiar acest an 1980: pe 27 martie, Dumitru Popa este înlocuit în postul de secretar al Comitetului Central cu Ion Coman, fost, din iunie 1976, ministru al Apărării Naționale în guvernul Manea Mănescu; desărcinat pe linie de partid, Popa devine ministru al Construcțiilor Industriale, înlocuindu-l aici

pe Ion Dincă, fost ministru de resort și viceprim–ministru sub M. Mănescu, ajuns acum prim–viceprim–ministru sub I. Verdeț. În continuarea acestui lanț al remanierilor, Constantin Olteanu — membru al CC al PCR — preia Ministerul Apărării lăsat liber de Coman. Cu mult mai încărcată este fișa postului de ministru al Justiției: nu mai puțin de cinci titulari în șapte ani, din martie 1975 până în ianuarie 1982 (Emil Nicolcioiu până în ianuarie 1977, Constantin Stănescu, până în octombrie 1979, Justin Grigoraș, până în martie 1980 și Ion Ceterchi, din acest moment și până în ianuarie 1982, când vine Gheorghe Chivulescu).

În februarie 1981, Emil Bobu — unul dintre principalii clienți ai Elenei Ceaușescu — este eliberat din funcție de ministru al Muncii și de președinte al UGSR, rămânând cu funcția sa de membru al CPEx. Deloc întâmplător că înlocuitorul său la conducerea Uniunii Generale a Sindicatelor din România va fi numit Cornel Onescu, fost timp de șapte ani (iulie 1965–aprilie 1972) ministru de Interne — succesiune ce vorbește despre o neliniște remanentă a regimului după grevele minerilor din vara lui 1977, mai ales în contextul veștilor tot mai neliniștitoare care vin dinspre peisajul sindical al Poloniei. Pe 8 mai 1981, cu prilejul aniversării celor 60 de ani de la momentul mai curând legendar al înființării partidului, familia Ceaușescu primește elogiul politic suprem prin cele două titluri de *Erou al Republicii Socialiste Românie* — primul în carieră pentru Elena, al doilea pentru Nicolae Ceaușescu. În fine, tot pentru anul 1981, Th. Schreiber mai reține, motivat, și demiterea, din martie, a experimentatului tovarăș, în vârstă de 59 de ani, Paul Niculescu–Mizil din funcțiile de viceprim–ministru al guvernului și de ministru al Finanțelor, care rămâne numai cu funcțiile sale în partid (membru al CPEx și al Biroului Permanent, până în iunie 1979, când va fi numit reprezentant permanent al României la CAER). Să mai adăugăm aici demiterea spectaculoasă, pe 18 august, a lui Leonte Răutu, scos din funcțiile sale aparent veșnice de membru al CPEx și de rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu" — o demitere camuflată în *eliberare de*

„Horă" (autor: Ion Bitzan)

sarcini la cerere, ca urmare a părăsirii țării de către una dintre fetele sale.

Secretul lui Polichinelle

În 1982, criza comunismului românesc nu mai este un secret pentru nimeni, nici în interiorul și nici în exteriorul țării. Rateurile politicii de independență față de Moscova sunt dublate de dificultăți economice majore — în principal, aprovizionarea cu alimente și restrângeri ale consumului de energie electrică. Constrâns să revină la singurele sale resurse inepuizabile — propaganda în jurul temelor naționaliste și pacifiste —, regimul Ceaușescu face din politica de rotire a cadrelor un ritual de sacrificare a unor țapi ispășitori *ad hoc*. Pe 7 septembrie 1981, Virgil Trofin fusese destituit din funcțiile de vicepriм–ministru al guvernului și de ministru al Minelor, Petrolului și Geologiei (sinuciderea sa, în 1984, jurul zilei aniversare a partidului, a rămas pe mai departe un episod misterios din istoria partidului); era, oricum, un palid remediu în fața iernii care urma să vină, deși fostul minister al lui V. Trofin urma să fie „spart" în trei mai mici, cu trei responsabili (Ion Lăzărescu — ministru al Minelor, Gheorghe Vlad — ministru al Petrolului, și Ioan Folea — ministru al Geologiei). Pe 8 martie 1982, ministrul Turismului și Sportului, Emil Drăgănescu, este pensionat, deși vârsta sa era de 62 de ani (fiind mai tânăr decât Nicolae Ceaușescu, de exemplu).

Adevăratul cutremur în ierarhia de partid se petrece în luna mai a anului 1982 — cea mai importantă suită de schimbări din anii '80, mărturie a unei succesiuni de crize care și-au acumulat încărcătura corozivă. Începutul este făcut prin demiterea Anei Spornic (v. mai jos), pe 28 aprilie. Peste două săptămâni, Alexandru Mărgăritescu — ministru secretar de Stat și șef al Departamentului Cooperării Economice Internaționale din ministerul Comerțului Exterior — este demis; și nu era decât avanpremiera la o mare rocadă ministerială din mai același an, când Comitetul Central decide demiterea „pentru deficiențe constatate în activitatea lor ministerială" a unor personaje–cheie ale guvernului din martie 1980: Ilie Verdeț pierde funcția de prim–ministru (va fi înlocuit cu Constantin Dăscălescu, cel care va rămâne în funcție până pe 22 decembrie 1989!) și este retrogradat la funcția de vicepreședinte al Consiliului de Stat (în noiembrie, I. Verdeț va fi totuși numit secretar al CC, în locul său, la vicepreședința Consiliului de Stat, venind un vechi client al *Conducătorului*, Manea Mănescu); fostul viceprim–ministru și ministru al Comerțului Exterior și Cooperării Economice Internaționale în guvernul Verdeț, Cornel Burtică este destituit din funcții și înlocuit cu Nicolae Constantin (pe 7–8 octombrie 1982, o Plenară a CC va acuza direct pe C. Burtică de „mari prejudicii aduse economiei" și îl va demite din CPEx și din Comitetul Central). Cornelia Filipaș, alt viceprim–ministru al guvernului, dispare din schema ministerială. Toate aceste demiteri trebuie privite strâns legate de contextul lor: dificultățile economice evidente au nevoie de aceste măsuri cosmetice de suprafață. Și, probabil, că nici o altă demitere nu

„O inteligență diabolică"

„[...] Nu cred că putem să punem la îndoială patriotismul lui Ceaușescu, așa cum îl înțelegea el. *Nu cred că a mimat acest patriotism (subl. ns.)*. Efectiv, era sincer preocupat de istoria mai veche și mai nouă a României, inclusiv de ceea ce s-a întâmplat în Cehoslovacia *(în 1968, n.n.)*. Cunosc bine acest lucru, pentru că l-am alimentat constant cu lucrări istorice din Occident, care aveau tangențe cu România, cu frontierele ei. Pentru el, Basarabia devenise o obsesie.

Pe de altă parte, trebuie urmărită tenacitatea cu care Ceaușescu își crea premisele și acționa de multă vreme să devină treptat conducătorul absolut al României, el fiind convins că este urmaș al marilor noștri înaintași — Decebal, Ștefan cel Mare, Mircea cel Bătrân *(sic!)*, Mihai Viteazul, Alexandru Ioan Cuza — și că duce mai departe măreția României.

[...]

Deși poate părea paradoxal, să știți că N. Ceaușescu nu era așa cum părea, un conducător care se baza numai pe improvizație și inspirație de moment. Ceaușescu își urmărea planurile și pe termen mai îndelungat. Până a preluat puterea, a întărit direcția organizatorică. După ce a preluat puterea, a fărâmițat-o în secții independente conduse adesea de secretari ai CC, pentru ca nimeni să nu mai poată cumula o mare putere.

Dovedind o inteligență diabolică, de politician versat, și-a organizat astfel structura de putere încât să poată controla totul și să nu fie luat prin surprindere. Ceilalți membri ai Biroului Politic cunoșteau situația țării doar pe sectoare, fragmentat și nu dispuneau de un aparat pe care să se sprijine în teritoriu. [...]".

(**Rodica Chelaru, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*,** București, Ed. Curtea Veche, 2001, col. „Istoria timpului prezent" — coord. Adrian Cioroianu —, pp. 79; 91)

„20 de ani de pace și împliniri“ (autor: Mănescu)

este mai burlescă decât cea a lui Augustin Todea: numit adjunct al ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare, în septembrie 1981, A. Todea este demis pe 4 octombrie 1982, a doua zi după o vizită — probabil, deprimantă — pe care Nicolae Ceaușescu o face în piețele bucureștene...

În total, după inventarierea propusă de Edith Lhomel, valul de cvasiepurări de partid din 1982 — strâns legat de afacerea „meditației transcedentale“ — a lovit aproape 250 de responsabili ai partidului și a condus la interpelarea de către Securitate a circa 1.500 de persoane; unele destine au fost în mod cert fracturate cu acest prilej. În context, fără a avea o legătură directă cu valul stârnit de afacerea amintită, 14 din 41 de prim–secretari județeni de partid au fost schimbați. Colegiul viceprim–miniștrilor a fost în totalitate reînnoit, componența sa în noul guvern micșorându-se de la opt la patru membri. Chiar și responsabili de partid considerați drept apropiați pe scara clientelară de familia Ceaușescu nu au scăpat valului de schimbări: exemplul cel mai edificator este cel al Anetei Spornic — una dintre clientele principale ale Elenei Ceaușescu —, destituită din postul său de ministru al Învățământului ca urmare a episodului meditației transcedentale, sub pretextul „lipsei de vigilență“ față de această sectă a adepților *meditației* care, potrivit versiunii oficiale a puterii, ar fi urmărit chiar infiltrarea în sferele puterii, în scopul minării soliditații ideologice a regimului și chiar a scoaterii țării din Tratatul de la Varșovia. Închiderea Institutului de Psihologie din București, în mediul căruia s-au derulat episoadele *meditației* a fost una dintre consecințele directe ale acestui eveniment. În mare, mediul intelectual a fost cel mai direct afectat — ceea ce dovedește, în interpretarea observatorilor occidentali, că întreaga operațiune (al cărei punct de pornire rămâne încă înconjurat de multe necunoscute) a avut drept țintă directă câteva dintre figurile exponențiale ale lumii literare și științifice, parte a unui mediu asupra căruia controlul puterii era prezent, dar nu omnipotent.

În aceste împrejurări, avansul pe scara ierarhiei militare a doi dintre frații Ceaușescu — Ilie și Nicolae A., înaintați la gradul de general–locotenent, primul în forțele armate, cel de-al doilea în Miliția regimului — nu poate fi întâmplătoare. În aprilie 1983, Ilie Ceaușescu este numit ministru adjunct al Apărării și secretar în Consiliul Politic Superior al Armatei. În august 1983, Ion Ceaușescu, cel de-al treilea frate al președintelui, este numit vicepreședinte al Comitetului de Stat al Planificării și ministru secretar de Stat, devenind astfel membru al guvernului.

În 1983, fiul cel mic al cuplului conducător, Nicu Ceaușescu, are cel mai mare succes politic al carierei sale de până atunci; fiind până în acel moment cel ce deținea controlul asupra secției de cadre a Uniunii Tineretului Comunist, pe 10 decembrie 1983, Nicu Ceaușescu este promovat în funcția de secretar general al acestei organizații și, în mod implicit, devine ministru cu problemele tineretului. În noile sale funcții pe linie de stat, Nicu Ceaușescu devine automat președintele Comitetului Român pentru organizarea Anului Internațional al Tineretului, fixat, prin Rezoluție a Organizației Națiunilor Unite, pentru 1985 — foarte probabil, o manieră de a-l propulsa pe Nicu Ceaușescu în atenția lumii, nu numai ca exponent al tineretului român, dar

și ca virtual succesor politic al familiei sale; simultan, apar în străinătate zvonuri despre o eventuală pregătire a sa pentru ocuparea postului de ministru de Externe al României (în discuțiile pe care le-am avut cu domnia sa, Ștefan Andrei — ministrul de Externe român al perioadei — spunea că el însuși era la curent cu aceste zvonuri, nematerializate în cele din urmă). În mai 1983, tânărul Ceaușescu primește Ordinul Muncii clasa I, ca semn al aprecierii pentru rezultatele sale de până atunci, dar și — mai curând, din punctul nostru de vedere — ca mărturie a deplinei lui filiații cu tradiția meritorie a familiei.

Anul 1983 este, am văzut, anul în care Românie este martora aniversării celor 65 de ani ai Conducătorului; discursul oficial este univoc: nu numai 65 de ani de viață sunt sărbătoriți, ci și *peste* 50 de ani de activitate revoluționară. Este, poate, motivul pentru care restructurările acestui an nu au nimic spectacular — fiind oricum destul de greu egalarea din acest punct de vedere a anului precedent. Oricum, atenția aparatului de partid superior pentru acest an este focalizată pe altceva: Conferința Națională pe probleme ale activității politico–educative, care are loc la Mangalia, pe 2 și 3 august. La 12 ani de la primele *teze* din iulie 1971, semnalul transmis de *Conducător* celor 600.000 de activiști ai partidului este mai apropiat de mustrare decât de felicitări complezente; în subtext, reiese clar nemulțumirea lui Nicolae Ceaușescu față de apatia ideologică a populației și de lipsa de vigoare revoluționară a celor însărcinați cu menținerea tonusului politic al societății. Ca un semn al crizei de persuasiune a regimului, în urma conferinței un cutremur de grad mediu scutură presa românească: pe lângă ziariștii care dispar pur și simplu din peisajul *media* al regimului, într-adevăr importante sunt demiterile redactorului șef al „Scânteii", Constantin Mircea, și redactorului–șef al „României Libere", Octavian Paler. Chiar și Eugen Florescu, un alt protejat al Elenei Ceaușescu și nume de rezonanță în construcția cultului Conducătorului, a pierdut postul său de conducere din domeniul presei și propagandei.

Evident, toată această baricadare a *Conducătorului* între zidurile simbolice ale propriei familii, precum și eforturile depuse pentru reconturarea locului și rolului ideologiei în societate nu au putut aduce rezolvarea profundei crize morale și materiale în care România înaintează cu fiecare zi. Ca mărturie directă a stării efective, în 1983 scăderea natalității apare drept unul dintre fenomenele cele mai sesizabile. În martie 1983, Comitetul Politic Executiv decide reprimarea cu mai mare duritate a practicii întreruperilor ilegale de sarcină (pentru o privire de ansamblu, vezi Dan Ionescu, „Abortions in Romania", în „Survey", nr. 4, aug. 1987, p. 113). În septembrie

Tapiserie (autor: Ionescu)

același an, o comisie sanitară de urgență a fost creată, preluând în parte prerogative ale ministerului Sănătății; amestecul politicului în acest domeniu relativ intim este nu numai recunoscută, ci prezentată ca o dovadă a grijii partidului față de destinul țării: în interpretarea lui Ceaușescu, a avea și a crește copii constituie o datorie patriotică și civică a fiecărei familii; o familie nu se poate concepe fără acești copii. Începutul se consumase astfel. Perioada care va urma până în 1989 aduce cu sine unele dintre cele mai jignitoare măsuri sociale pe care un regim — chiar și comunist — dintr-o țară europeană le putea lua: obligativitatea controlului ginecologic pentru romance în vederea depistării timpurii a sarcinii, încurajarea natalității, inclusiv la populația școlară de peste 16 ani, rețineri din salariu pentru celibatari etc. La drept vorbind, este foarte greu de stabilit în ce măsură România avea nevoie de noi cetățeni sau Nicolae Ceaușescu avea nevoie de supuși.

ce se vor lua la Congresul al XIV-lea". În iulie, jurnalistul britanic John P. Wallach, reprezentând conglomeratul media *Hearst Newspapers*, reușește să îi ceară lui Nicolae Ceaușescu o opinie referitoare la cultul *Conducătorului*. Vizibil deranjat, acesta răspunde că ceea ce ziaristul numește „cult" nu reflectă decât sprijinul populației pentru politica sa internă și externă.

O națiune care, din ce în ce mai vizibil, înseamnă doar puțini oameni în afara propriei familii a celui care consabila supremă a organizației de pionieri a României și secretară a Uniunii Tineretului Comunist, condusă de chiar soțul său. În ceea ce-l privește pe Nicu, el devine acum — la 33 de ani — membru supleant al Comitetului Politic Executiv, una dintre cele trei instanțe de putere ale partidului — alături de Secretariat și de Biroul Permanent. Noul statul al partidului — actualizare a celui din 1974 — întărește prerogativele secretarului general, în conformitate cu ideea națională care-i este proprie acestuia.

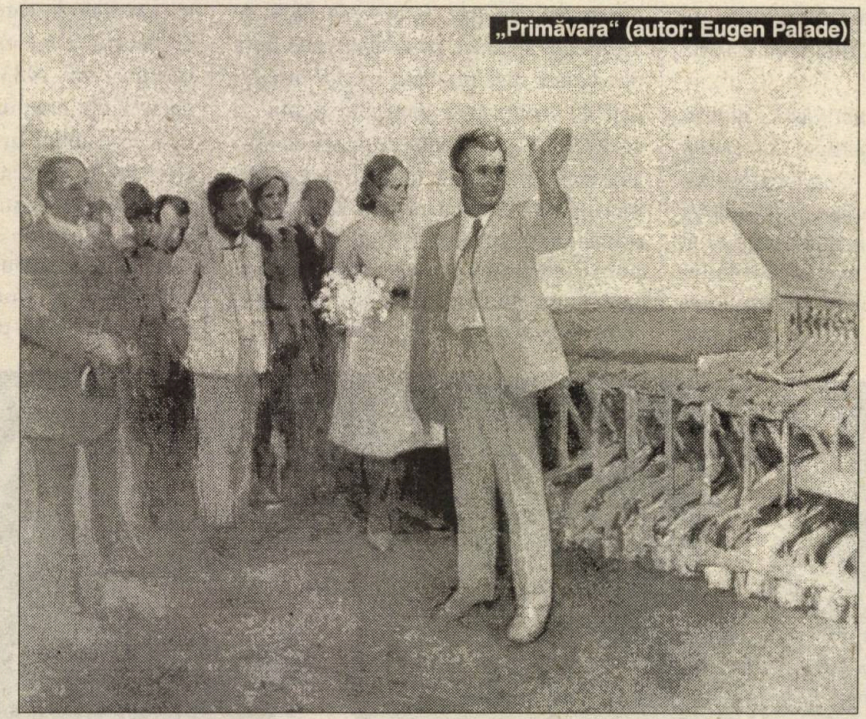
„Primăvara" (autor: Eugen Palade)

Pentru cei din afara familiei, numai principiul rotației cadrelor și anumite reglementări de ultimă oră vor hotărâ asupra carierelor: Comitetul Central va fi înnoit cu o treime dintre membrii săi la fiecare congres, impunându-se reguli precum ar fi cea a admiterii în partid numai a celor care și-au petrecut stagiul în Uniunea Tineretului Comunist — adică sub controlul lui Nicu Ceaușescu... — sau precum cea după care președinții mișcării sindicale controlate de partid (ca și președinta Consiliului Național al Femeilor sau președintele UTC) devin automat membrii ai CPEx — exemplul oferit de Edith Lhomel este cel al lui Nicolae Constantin, președinte al UGSR între 1982 și 1984, înlocuit în această funcție, în octombrie 1984, cu Lina Ciobanu, una dintre personajele exponențiale ale clientelei politice ale familiei Ceaușescu. În aceeași ordine de idei, membrii de partid care sunt plecați la post în străinătate nu vor mai putea să acceadă în posturi din ierarhia partidului și vor trebui — pe perioada funcției în afara țării — să renunțe la locurile lor din

„Sprijinul populației"

Anul 1984 este, în principal, anul Congresului al XIII-lea al partidului; campania — inutilă în cea mai mare parte, date fiind condițiile — pentru realegerea lui Nicolae Ceaușescu începe în luna aprilie, chiar dacă debutul congresului se va produce în noiembrie. În luna iunie, observatorii occidentali deja înregistrează cu stupoare apariția în presa de partid a felicitărilor pentru „legitima realegere" a lui Ceaușescu la viitorul congres, ca fiind „singura garanție pentru îndeplinirea deciziilor istorice duce partidul și statul laolaltă. Din acest punct de vedere, consecințele Congresului al XIII-lea al PCR sunt cu totul sugestive: doi dintre frații Ceaușescu amintiți mai sus — Ion și Ilie, unul în calitate de vicepreședinte al Comitetului de Stat al Planificării, ministru secretar de Stat și membru al guvernului (din 29 iulie 1983), iar celălalt în calitate de voce efectiv importantă în Ministerul Apărării, condus de Constantin Olteanu — intră în Comitetul Central, în același timp cu Poliana Cristescu — personaj relativ nou în anturajul familiei Ceaușescu, soția fiului mic, Nicu —, respon-

Comitetul Central, excepție făcând numai ambasadorul român la Moscova.

După sau cu puțin timp înainte de desfășurarea congresului, cele două organe de conducere ale PCR au suferit modificări sesizabile: în aprilie 1984, Secretariatul de partid a primit cinci noi membri — în condițiile în care, trebuie spus, evoluția în sine a Secretariatului este, în opinia Edithei Lhomel (susținută de simpla evoluție a organului de partid) cu totul imprevizibilă: nouă membri în 1965, șase membri în 1976, opt membri în 1979, șapte membri în 1982 și 11 membri în aprilie 1984; dintre membrii Secretariatului aleși la Congresul al XII-lea din 1979, numai Iosif Banc rămâne în funcție la Congresul al XIII-lea. În privința Biroului Permanent, el își păstrează componența de opt membri — Nicolae și Elena Ceaușescu și șase dintre clienții cei mai apropiați. În restul peisajului politic, instabilitatea devine cuvânt de ordine: în primul semestru al anului 1984, aproape 70 de demnitari ai partidului își pierd funcțiile; nici unul dintre membrii Consiliului de Miniștri din 1985 nu era în post înainte de martie 1980; dintre cei 26 de membri ai guvernului în momentul Congresului al XII-lea, din noiembrie 1979, numai cinci mai sunt la post. După noiembrie 1979, numai cinci dintre cei 41 de prim–secretari de partid județeni și-au păstrat postul, 18 noi numiri petrecându-se numai în anul 1984 (calculele aparțin autoarei Edith Lhomel). Desigur, majoritatea acestor destituiri — mai ales la nivel guvernamental — au la bază disfuncții reale din activitatea ministerului respectiv; destituirea în sine nu este, așa cum arătam deja, decât o încercare de a găsi un responsabil pentru o criză care este oricum generală. Un caz spectaculos este cel legat de demiterea, în februarie 1984, a lui Gheorghe Caranfil, ministrul Industriei Chimice, ca urmare a unui grav accident petrecut la una dintre marile întreprinderi petrochimice ale țării, soldat, potrivit unor estimări neoficiale, probabil exagerate, cu peste 100 de morți. Totuși, clienții

„Omagiu" (autor: Eugen Palade)

apropiați ai familiei conducătoare pot avea un traseu diferit după aceste destituiri. Pentru ilustrarea acestei politici a unei mobilități politice fără altă regulă decât orbitarea în jurul centrului puterii, este edificator cazul Linei Ciobanu: numită ministru al Industriei Ușoare în guvernul din 21 mai 1982, ea este eliberată din funcție, pe 30 ianuarie 1984, pentru ca, în martie următor, să devină secretar al Comitetului Central și, în noiembrie același an, să fie numită președinte al mișcării sindicale, UGSR.

Anul 1985 începe în România mai ales cu o iarnă de o duritate rară. Penuria alimentară și restricțiile de energie electrică — oricum, prezente în toamna anului 1984, chiar și în zilele desfășurării Congresului al XIII-lea —, se accentuează atingând cote alarmante, imposibil de ascuns: programul 1 al Televiziunii Române este redus la doar două ore pe zi, programul 2 este practic suprimat, după cum reduse și parțial suprimate sunt și posturile teritoriale de radio; restaurantele și cinematografele din orașe sunt obligate să închidă la orele 21 sau 22 și chiar și puținele centre de distracție pentru tineret — casele de cultură și discotecile, precum Casa de cul-

„Influențat în rău de vorbe aruncate-n vânt"

„Am fost întrebat, deseori, dacă pe lângă Ceaușescu a jucat cineva rolul de «eminență cenușie» [...].

Afirm, fără ezitare, în absolută cunoștință de cauză că nu!

Elena Ceaușescu [...] nu intră în discuție, pentru că ea era un «duh al răului», reflex al propriilor lui slăbiciuni și tare de caracter.

Ceaușescu putea fi influențat în rău de vorbe aruncate-n vânt de către diverse persoane inconștiente, putea fi influențat în bine, cu mari eforturi și multă abilitate, dar în problemele majore își urma și hotăra în exclusivitate destinul; din păcate, nu numai al lui, ci și al țării. [...]

Ceaușescu a avut în jurul său consilieri, practic, pentru toate domeniile de activitate; marea majoritate a acestora, cu excepțiile care întăresc regula, au fost oameni de bună-credință și cu pregătire profesională deosebită. Cu toate acestea, rolul lor a rămas minor, pentru că de la bun început ei nu erau chemați să lumineze o minte mult prea «înțeleaptă», ci să transmită numai strălucirea ei și să dea aureolă funcției prezidențiale pentru a nu rămâne mai prejos față de celelalte «curți» care se întreceau în a-și etala sfetnicii".

(Silviu Curticeanu,
Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse,
București,
Ed. Albatros, 2000,
p.186–187)

tură a studenților „Grigore Preoteasa" din București — sunt obligate să termine programele la orele 22. În paralel, iarna '85 este decorul pe care continuă grandiosul proiect numit sistematizarea Bucureștiului: în primăvara anului 1984, începuse demolarea accelerată a cartierului Uranus din București (locuit de circa 40.000 de oameni) și lucrările vor continua odată cu ridicarea, în acest perimetru, a viitoarei Case a Republicii. Fără îndoială că inaugurarea, pe 26 mai 1984, a Canalului Dunăre — Marea Neagră a accelerat și mai mult această nebunie a transformării României începând cu geografia ei fizică.

Luna martie 1985 este destinată alegerilor deputaților pentru Marea Adunare Națională. MAN nu era în nici un caz instituția care să facă surprize conducerii de partid. Toți candidații prezenți la aceste alegeri aparțin Frontului Unității și Democrației Socialiste (organizația cetățenilor neânscriși în partid, dar care este sub deplinul control al partidului) și, în aceste condiții, singura posibilă surpriză privește numărul cetățenilor români care se vor duce spre centrele de votare. Potrivit estimării oficiale preluate de E. Lhomel, în martie 1985 procentajul celor care ar fi votat contra candidaților propuși de regim ar fi fost de 2,27 la sută (ceea ce înseamnă circa 376.000 persoane), procentaj mai mare decât în 1975 (1,2%) sau 1980 (1,5); ceea ce E. Lhomel observă foarte bine este că numărul celor ce votează *contra* este cu mult peste medie în regiunile locuite de minorități naționale: 6,8% în județul Sibiu, 5,9% în Brașov, 5,9 în Mureș sau 4,9 în Harghita; dar repartiția etnică nu este o caracteristică definitorie, atâta vreme cât în același clasament județele relativ omogene Constanța și Prahova sunt în frunte în privința votului negativ: 6,3%, respectiv 6,2%.

Trei rotiri ilustrative

În anul 1985, principalele rotații de cadre au drept subiecți trei figuri importante ale elitei puterii. Cazul generalului **Constantin Olteanu** este primul dintre cele posibil invocate, cu atât mai mult cu cât avatarurile carierei lui au avut legătură cu evoluțiile politicii interne a țării. Pe 16 decembrie 1985, C-tin Olteanu este înlocuit în postul de ministru al Apărării Naționale (pe care îl ocupa din martie 1980) cu Vasile Milea; spre surpriza tuturor observatorilor, fostul ministru C-tin Olteanu este numit primar al Capitalei și ocupă, totodată, și postul de prim– secretar al Comitetului de partid al municipiului București. Numirea unui general la conducerea principalului oraș al țării a dat naștere la interpretări firești, în care evocarea dificultăților de zi cu zi ale cetățenilor capitalei ocupă locul principal — puse în legătură, mai ales, cu incapacitatea regimului de a le soluționa și altfel decât prin prevenirea strictă al oricărei forme de manifestare a nemulțumirii populare. Înlocuitorul lui C-tin Olteanu la conducerea MApN va fi generalul Vasile Milea, șef al Marelui Stat Major și — din 1980 — șeful celor 90.000 de membri ai „Gărzilor Patriotice", considerat ca fiind nu numai un apropiat fidel al lui Nicolae Ceaușescu, dar și un partizan fervent al ideii acestuia referitoare la participarea crescândă a armatei la îndeplinirea sarcinilor economice ale regimului, chiar și în condițiile în care armata română — în urma reducerilor bugetare prin care regimul și *Conducătorul*, mai ales, fac proba pacifismului lor — este deja recunoscută, spune E. Lhomel, a fi drept „cea mai prost plătită, cea mai prost echipată și cea mai slab antrenată dintre toate armatele est–europene".

Cel de-al doilea exemplu de rotire a cadrelor oferit de anul 1985 este cel al lui **Ștefan Andrei**. Unul dintre cei mai longevivi miniștri de Externe ai regimului comunist român, Șt. Andrei era în funcție din martie 1978; reconfirmat în noul guvern Constantin Dăscălescu din 29 martie 1985, pe 8 noiembrie același an el este eliberat din funcție și înlocuit cu Ilie Văduva — economist de formație, fost rector al Academiei de Studii Economice din București și, până în momentul numirii la Externe, vicepreședinte al Marii Adunări Naționale. Ilie Văduva va sta în noul post doar câteva luni, până în august 1986, când va trece în postul de ministru al Comerțului Exterior și Cooperării Economice Internaționale; după cum era de așteptat, acest provizorat nu a făcut altceva decât să alimenteze zvonurile după care această permutare ar fi fost o strategie pentru a fi păstrat postul de ministru de Externe pentru Nicu Ceaușescu, cu atât mai mult cu cât numeroasele deplasări în străinătate ale celui mai tânăr membru al familiei Ceaușescu din anul 1985 (URSS, RP Chineză, RPD Coreeană ș.a.), cu ocazia Anului Internațional al Tineretului, au însemnat pentru unii înscrierea sa pe orbita politicii internaționale.

În fine, cel de-al treilea personaj a cărui evoluția a carierei este ilustrativă pentru anul 1985 este **Ilie Verdeț**, unul dintre cei mai importanți oameni din echipa pe care Nicolae Ceaușescu a susținut-o începând cu anii '60. Prim–viceprim ministru al guvernului în 1978, prim–ministru între martie 1979 și mai 1982, președinte al Consiliului Central de Control Muncitoresc după aceasta, I. Verdeț primește, pe 18 octombrie 1985, postul destul de incomod de ministru al Minelor — dat fiind domeniul și greutățile cu care acesta se confruntă la mijlocul anilor '80, această numire poate echivala cu o declarație de încredere din partea Conducătorului.

În rest, membrii familiei Ceaușescu țin în continuare afișul. Nicu Ceaușescu a fost reales în funcția de președinte al CC al Uniunii Tineretului Comunist în mai 1985, realegerea asigurându-i automat și postul de ministru pentru Problemele Tineretului; soția sa, Poliana, a fost simultan realeasă la conducerea organizației naționale de pionieri. Elena Ceaușescu, numită unul dintre cei trei primi–viceprim–miniștri ai guvernului Dăscălescu din martie 1985 (alături de

„Tovarășul Nicolae Ceaușescu în vizită la Canalul Dunăre–Marea Neagră" (autor: Doru Rotaru)

„clienții" Ion Dincă și Gheorghe Oprea) întreține rumori, înregistrate de observatorii occidentali, referitoare la o eventuală numire a sa într-o funcție care ar fi trebuit creată special pentru ea: de vicepreședinte al României; potrivit zvonului, o parte din elita partidului s-ar fi opus, în noiembrie 1985, acestei intenții a lui Nicolae Ceaușescu de a-și aduce în mod oficial soția la conducerea statului (informația, trebuie spus, nu a fost niciodată confirmată). Oricum, anul 1985 va rămâne un an de referință pentru Elena Ceaușescu. Primul Congres al Științei și Învățământului, desfășurat pe 28–29 noiembrie 1985, la București, decide în unanimitate alegerea sa în funcția de președinte a Consiliului Național al Științei și Învățământului (funcție în care va rămâne, evident, până în decembrie 1989) — alegere ce nu este decât o altă formă menită a satisface ambițiile personajului, pentru că ea era deja din 1980 (și va rămâne până în 1989) președinte al Comitetului Național pentru Știință și Tehnologie. Aceste zile de sfârșit de noiembrie aduc ceva inedit totuși: este pentru prima dată când discursul Elenei Ceaușescu de la deschiderea acestui prim congres este tipărit pe prima pagină a ziarelor centrale, alături de fotografia sa. În rest, chiar și lucrările congresului respectiv sunt tot o formă de propagandă: cuvântările delegaților reamintesc în mod copios numele celor doi membri principali ai familiei, fiecare cu meritele care-i individualizează: Nicolae Ceaușescu este prezentat ca fiind artizanul esențial al politicii economice a

Pictură de Vladimir Șetran

țării, în timp ce Elena este descrisă ca fiind garantul principal al punerii în practică a acestei politici.

În fine, o altă rudă pentru care anul acesta este unul memorabil este Vasile Bărbulescu, soțul uneia dintre surorile lui Nicolae Ceaușescu și personaj a cărui carieră politică este cu totul legată de cumnatul său: președinte al Cooperativei Agricole de Producție din Scornicești, din 1964, deputat de Olt, din martie 1969, Vasile Bărbulescu ajunge la mijlocul anilor '80 la vârful carierei sale politice, odată cu numirea sa în funcția de prim–secretar al Comitetului de partid Olt; bunele rezultate obținute în agricultura județului în anii 1985 și 1986 îi vor aduce cumnatului *Conducătorului*, în octombrie 1986, titlul de Erou al Noii Revoluții Agrare, fiind unul dintre primii laureați cu această distincție inventată pentru a da greutate principiului „noii revoluții agrare", lansat de Nicolae Ceaușescu.

Totuși, recunoașterea slabelor rezultate obținute de agricultura românească în anul 1985 se produce în mod indirect, odată cu demiterea, pe 10 iulie, a lui Ion Albuleț din funcția sa de ministru secretar de Stat și șef al Departamentului pentru Contractarea, Achiziționarea și Păstrarea Produselor Agricole (va fi înlocuit cu Teodor Roman, fost prim–secretar de partid la județul Teleorman) și, mai ales, odată cu schimbarea intervenită în organizarea Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare, condus din martie 1984 de Gheorghe David: în decembrie 1985, ministerul este împărțit în două: Gheorghe Pană devine, pe 16 decembrie, ministrul Industriei Alimentare și al Achiziționării Produselor Agricole, iar Gheorghe David este, din 20 decembrie, investit în postul de ministru al Agriculturii. Rolul de „țap ispășitor" al lui Gh. Pană va lua sfârșit de altfel în iulie 1986, când este demis și înlocuit cu Paula Prioteasa, adusă în grabă din structura ministerului Comerțului Exterior, unde lucra, din 1982, în calitate de ministru adjunct.

„Avea o memorie de elefant"

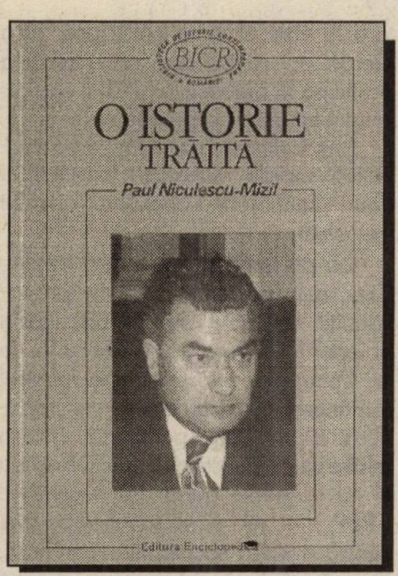

„L-am cunoscut pe Ceaușescu înainte de alegerea sa ca prim–secretar.

[...] Am aflat că iubește poezia. De câteva ori, la mesele de seară, luate împreună, ne-a recitat versuri. Știa o mulțime. Avea o memorie de elefant. Poezia și romanțele erau slăbiciunile lui. [...]

Când Ceaușescu recita mi-l reaminteam pe Nică *(personajul lui Ion Creangă, n.n.)*. Parcă semănau unul cu altul. Uneori, mă întrebam dacă «Nică», din copilăria mea, și «Nicu», de la Nicolae Ceaușescu, nu sunt una și aceeași persoană. [...]

Țin minte că, spre sfârșitul călătoriei în URSS *(din 1955, a unei delegați de activiști ai PMR, condusă de N. Ceaușescu, n.n.)*, întorși de la Leningrad la Moscova, în dimineața zilei de 24 august, m-am sculat indispus. Nu dormisem toată noaptea. Lăsasem acasă soția însărcinată. Eram extrem de preocupat de situația ei. Ceaușescu a aflat. A venit la mine. S-a interesat de motivele indispoziției. M-a încurajat. Apoi mi-a declarat că s-ar putea ca starea mea să se datoreze faptului că lipsesc atât de mult de acasă. Mi-a mărturisit că nici el nu poate *suferi o lipsă îndelungată din țară (subl. a., n.n.)*. Mai ales atunci când nu-și poate exprima deschis gândurile. Apoi, a luat decizia de a scurta vizita și de a ne întoarce mai devreme acasă".

(Paul Niculescu–Mizil, *O istorie trăită*, București, Ed. Enciclopedică, 1997, col. „Biblioteca de istorie contemporană a României", coord. G.G. Potra, p. 393–394)

Oricum, în privința ideilor reformatoare pentru agricultura românească tot Nicolae Ceaușescu atinge apogeul, odată cu proiectul de un absurd suprem — demn de țara lui Eugen Ionesco — de a determina stabilirea la sate a pensionarilor din marile orașe, pentru a spori forța de muncă disponibilă aici cu oameni încă activi nefolositori în spațiul urban; propunerea, avansată cu ocazia celui de-al treilea Congres al Consiliilor Populare, din 10–11 septembrie 1985, nu va mai apuca să fie materializată vreodată.

Ultimii ani ai regimului se caracterizează prin aceleași linii directoare în privința rotației cadrelor. În 1986, Ilie Verdeț — fostul prim–ministru, fostul ministru al Minelor până în 20 iunie acel an — continuă drumul pe panta descendentă pe care îl înscriseseră, aparent, unele divergențe cu Elena Ceaușescu: I. Verdeț pierduse, în noiembrie 1985, funcție de secretar al CC al PCR, pe 20 iunie 1986 este eliberat din funcția de ministru al Minelor (cu ocazia unei restructurări a ministerului), în decembrie 1987, va ieși din rândul membrilor Comitetului Central al PCR iar în noiembrie 1989, va fi exclus și din Comitetul Politic Executiv, al cărui membru era din 1969. În decembrie 1987, odată cu excluderea din rândul membrilor CC, primește funcția de președinte al Comisiei Centrale de Revizie, funcție pur onorifică în care va rămâne până în ziua de 22 decembrie 1989. În momentul excluderii sale din secretariatul CC al

Țara pierde, Ceaușescu câștigă

„În acest slogan incantatoriu *(„Partidul, Ceaușescu, România", n.n.)*, discursul naționalist al ceaușismului plasa națiunea pe ultimul loc și partidul pe primul. Ordonarea celor trei repere-cheie recunoștea fără voie caracterul antinațional al acestui naționalism, pe când întâietatea partidului nu reprezenta decât o ficțiune ideologică. PCR nu a jucat un rol conducător nici în clandestinitate, rămas o infimă sectă, nici după 1944, când ascensiunea lui spre putere se baza, în ultimă instanță, pe sprijinul ocupantului, și nici după 1965, când presupusei puteri a partidului i s-a substituit puterea efectivă a Securității, aflată în subordinea directă a dictatorului. De la instituirea ei, puterea formală a partidului a constituit produsul politic al unei confruntări militare la care el nu a participat. Țara pierde un război pe care, fără a participa la bătăliile lui, PCR îl câștigă — și Ceaușescu împreună cu el.

[...] Cultul personalității este realitatea socială indeniabil existentă a unui sentiment popular absolut inexistent.

Ca personificare a acestui regim, Ceaușescu personifică iluziile propovăduite de acest cult și este astfel obiectul lui firesc. [...] În optica lui *(a lui Ceaușescu, n.n.)*, între socialismul românesc, al cărui creator se considera, și propria sa persoană exista o relație de consubstanțialitate. De aceea el nu se poate gândi *(în decembrie 1989, n.n.)* nici să se sacrifice pe sine pentru a salva socialismul românesc, nici să continue guvernarea acestui socialism în absența cultului. Potrivit cu logica acestei viziuni — care de astă dată coincide cu logica faptelor — el se află într-o situație fără ieșire. Iar dintr-o situație fără ieșrie, în virtutea unei necruțătoare tautologii nu se poate ieși — în cel mai bun caz se poate doar fugi.

El nu încetează deci să fugă, deși fuga din fața unei situații fără ieșire nu soluționează situația fără ieșire. Singura ieșire va fi umbra zidului sub care Ceaușescu se va prăbuși ca urmare a prăbușirii cultului său".

(Pavel Câmpeanu,
Ceaușescu,
anii numărătorii inverse,
Iași, Ed. Polirom, 2002,
col. „Document", pp. 263, 298)

PCR, versiunea unui diferend de opinii cu Elena Ceaușescu a fost în parte confirmată prin faptul că unul dintre cei care foarte repede după aceea vor deveni membri ai acestui organism va fi mai sus amintitul Vasile Bărbulescu, cumnat al Conducătorului. Desigur, în condițiile în care Ilie Verdeț nu a lăsat în urma sa memorii politice, detaliile acestei rocade — în măsura în care au existat — nu sunt cunoscute; totuși, mutarea trădează una dintre strategiile proprii politicii de cadre a ultimilor ani ai regimului Ceaușescu: chiar și membrii propriei sale echipe, de încredere în primii ani ai puterii, scad treptat în importanță în raport cu membrii propriei sale familii.

În schimb, unul dintre câștigătorii anului 1987 este Tudor Postelnicu: ministru secretar de stat la Ministerul de Interne, însărcinat cu șefia Departamentului Securității Statului încă din martie 1978, Postelnicu ajunge, pe 3 octombrie 1987, la apogeul carierei sale guvernamentale, odată cu numirea în postul de ministru de Interne; concomitent, pe locul lăsat liber de Postelnicu la Departamentul Securității vine generalul Iulian Vlad. Tot acest an, este unul de reper și în biografia politică a lui Nicu Ceaușescu, odată cu numirea sa, pe 3 octombrie 1987, în funcția de prim-secretar al Comitetului de partid și președinte al Comitetului Executiv al Consiliului popular al județului Sibiu; această numire, în fruntea unuia dintre județele cele mai puternice ale țării, a căpătat și ea în societatea românească, în scurt timp, o interpretare — ca fiind doar etapa care să-i permită familiarizarea deplină cu mecanismele puterii, etapă necesară din perspectiva viitoarei sale cariere de posibil succesor.

Brașov, octombrie '87

Evenimentul cel mai dramatic al anului 1987 se petrece însă la Brașov, în ziua de duminică 15 octombrie, în aceeași zi în care în toată țara aveau loc alegerile pentru Consiliile populare; evenimentul din acest al doilea oraș al României — din punct de vedere al numărului de locuitori, circa 350.000 în epocă — nu era nici o legătură cu politica rotației cadrelor, ceea ce dovedește o dată în plus faptul că această omniprezentă politică nu a adus nici una dintre remediile necesare pentru soluționarea crizei generale a sistemului.

Marșul de protest al muncitorilor de la Uzina de camioane „Steagul Roșu", pornit în cursul dimineții, va lua sfârșit în cursul amiezii printr-o deznădăjduită manifestare a mâniei, în fața Primăriei și a județenei de partid, ale căror sedii au fost luate cu asalt. Starea de panică instaurată în elita de partid a țării a condus la o reprimare rapidă și tăcută a mișcării, odată cu arestarea conducătorilor mișcării și cu interogarea multora dintre participanți (ca de obicei, cifrele diferă în funcție de surse: 26 de arestări admise mai mult sau mai puțin

oficial și circa 425 de arestări inventariate de surse neoficiale). Aparatul local de partid va suporta și el din plin consecințele manifestației. Dar, mai presus de toate acestea, un detaliu esențial deosebește manifestarea de protest de la Brașov, din 1987, de cea a minerilor din Valea Jiului, cu zece ani mai devreme: este vorba despre rapiditatea cu care ecourile ei s-au împrăștiat în Europa, mai înainte ca din București conducerea de partid și de stat să poată reacționa. Desigur, nu este în nici un fel meritul presei oficiale românești, care încearcă — după tradiție — camuflarea evenimentului în spatele unei demagogii specifice crizelor acute; este, mai ales, situația generală din Estul comunist al Europei, în foarte mare parte alta decât în 1977. Pe 1 februarie 1988, în câteva dintre capitalele est–europene — Praga, Varșovia, Berlinul de Est și Budapesta — au loc manifestații de susținere pentru gestul muncitorilor brașoveni, inițiate de formații ale opoziției civile și intelectuale din aceste țări (Charta 77, în Cehoslovacia, Sindicatul Solidarnosc și Partidul Socialist, în cazul Poloniei, grupări de opoziție intelectuală, în Ungaria și RDG), o formă de susținere ce nu era de imaginat cu zece ani înainte.

Totuși, trebuie spus că severitatea sancțiunilor pronunțate asupra unor responsabili regionali de partid nu are legătură în totalitate cu simptomele crizei mărturisite de brașoveni în noiembrie 1987, brașoveni a căror răbufnire nu fusese decât apogeul unui an destul de solicitant pentru regim. Și nici nu are legătură cu manifestările tot mai clare de opoziție care apar în sânul societății: pe 26 februarie 1987, presa occidentală anunță că disidentul român Mihai Botez a fost spitalizat în urma unei agresiuni neelucidate pe care o suferise în plină stradă, la București; pe 7 iulie, organizația Amnesty International publica un raport, de 27 de pagini, dedicat abuzurilor statului român în privința drepturilor omului; pe 2 decembrie, în contextul referirilor presei occidentale la manifestația de la Brașov, postul francez de televiziune Antenne 2 a difuzat un reportaj despre situația din România, în care Doina Cornea, Mariana Celac, Mihai Botez, Radu Filipescu și Florian Russu depuneau mărturie directă despre rațiunile opoziției lor față de regim; în fine, pe 18 ianuarie 1988, ministerul austriac al Internelor anunța că numai în decembrie precedent 112 persoane fugite din România ceruseră azil politic.

Un eveniment de importanță fusese, de altfel, vizita întreprinsă la București de Mihail Gorbaciov, între 25–27 mai 1987; începută sub semnul unei suspiciuni reciproce între doi lideri care nu au motive de simpatie reciprocă, vizita se termină fără să producă semi–miracolul pe care românii îl așteaptă: adică o „chemare la ordine" a lui Ceaușescu din partea liderului sovietic, în

Pictură de Vasile Celmare

„Ceaușescu a continuat ce începuse Dej"

„[...] Când a venit la putere, nu eram nici pro, nici contra lui Ceaușescu. Pentru mine, înainte de moartea lui Dej *(19 martie 1965, n.n.)* și până în 1968 au fost multe momente bune. Au fost și unele lucruri care au mers mai aproape de normal cu Ceaușescu. Multe dintre acestea fuseseră concepute și inițiate de Dej, dar au fost și altele în care Ceaușescu a avut o contribuție personală.

[...] Când a devenit Dej naționalist? Întrebările conduc la politica externă a României. Nu Ceaușescu i-a imprimat direcția de apărare și sprijinire a intereselor naționale, ci Gheorghiu-Dej. Ceaușescu a continuat — cât a continuat — ce începuse Dej.

[...] O bună bucată de vreme, Ceaușescu n-a făcut altceva decât să continue acțiunile începute de Dej [...]".

(***Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea***, Iași, Ed. Polirom, 2001, col. „Duplex", pp. 150; 157; 166)

direcția aplicării și în România a unor reforme atât de necesare. Altfel spus, independența liderului lor față de Moscova a devenit pentru românii îngrijorați de neostalinismul lui Ceaușescu mai curând un defect decât o calitate politică. Tot ce au obținut românii de la această întâlnire așteptată cu speranță a fost un discurs — furnizat de Gorbaciov într-o limbă de lemn de o versiune mai nouă — despre *perestroika* sovietică, punctat periodic cu grimasele indiferente ale lui Nicolae Ceaușescu. Cunoscând aversiunea liderului de la București față de ideea oricărei schimbări care să diminueze controlul partidului asupra statului, Gorbaciov a criticat cu asprime nepotismul epocii lui... Brejnev; aluzia a fost prea fină pentru a conduce la rezultate directe în comportamentul politic ulterior al lui Ceaușescu (de menționat, în context, că discursul principal al lui Gorbaciov rostit la București nu a fost redat integral în broșura care a apărut, la Editura Politică, după desfășurarea vizitei). Chiar dacă acest cult al personalității și dogmatismul ideologic al lui Ceaușescu nu erau agreate de Gorbaciov, presa sovietică era încă relativ rezervată în a-l acuza direct de degradarea situației din România, iar în ianuarie 1988, cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani, Nicolae Ceaușescu a primit — din partea Sovietului Suprem al URSS — Ordinul Lenin, din partea regimului comunist din RDG a primit Ordinul Karl Marx iar din partea regimului de la Praga Ordinul Leului Alb.

Pe 11 septembrie 1987, Comitetul Politic Executiv decide schimbări semnificative în guvern: Ștefan Andrei și Ion Constantinescu reintră ca vicepremi-miniștri (urmați de Lina Ciobanu, a doua zi), în timp ce Dimitrie Ancuța, Ion C. Petre și Aneta Spornic părăsesc același post. Pe 12 septembrie, Maria Flucsă este numită la conducerea ministerului Industriei Ușoare, unde o înlocuiește pe Lina Ciobanu — aceeași Lina Ciobanu care venise în minister, pe 3 februarie același an, unde o înlocuise pe Alexandrina Găinușe; este inutil de spus că toate cele trei persoane numite — Lina Ciobanu, Alexandrina Găinușe, Maria Flucsă — erau „cliente" ale Elenei Ceaușescu.

Un nou val de schimbări vine în ziua de 3 octombrie, ca efect de ecou al evoluțiilor ce se succedaseră în ultimul timp. În acea zi, o altă reuniune a CPEx oficializează cinci noi numiri în guvern — Ion C. Petre înlocuiește pe Petre Preoteasa ca ministru al Aprovizionării Tehnico-Materiale; Nicolae Vaidescu devine ministru al Industriei Electrotehnice, în locul lui Alexandru Necula; Tudor Postelnicu înlocuiește pe George Homoștean la conducerea Internelor; Maria Bobu devine ministru la Justiție, în locul lui Gheorghe Chivulescu; în fine, Iulian Vlad primește comanda Departamentului Securității. În paralel, aceeași ședință a CPEx lansează acuze directe către cei responsabili pentru întârzierile în execuția prevederilor de plan pentru anul 1987. Două zile mai târziu, pe 5 octombrie, o plenară a Comitetului Central duce mai departe campania de pedepsire a celor găsiți vinovați pentru eșecurile economiei: Ioan Avram, ministrul Energiei Electrice, care fusese destituit pe 29 septembrie, este exclus din CC; identic este cazul lui Gheorghe Petrescu, și el exclus pe 5 octombrie din Comitetul Central, după ce fusese destituit, pe 29 septembrie, din funcția de viceprim-ministru al guvernului.

Și anul nu se încheiase încă, la fel ca și seria accidentelor de partid: în luna noiembrie, un accident de vânătoare — în care sunt implicate figuri majore ale ierarhiei de partid din județul Dolj — are drept consecință excluderi din partid și urmăriri judiciare în cazul unora dintre responsabilii locali (pe 27 noiembrie, are loc ședința CPEx care decide excluderile și penalizările; din aceeași zi, noul prim-secretar de partid în Dolj este Ion Traian Ștefănescu).

Și, peste toate, ca un apogeu al acestui an dominat de o criză pe care discursul oficial o ascunde tot mai greu, vine, pe 15 noiembrie, manifestația de protest amintită de la Brașov.

La mijlocul anului 1988, se consumă, ca de obicei camuflată în spatele unui discurs oficial menit să ascundă mai mult decât arată, și „afacerea Sulina": port cu regim de *porto franco*, Sulina devenise loc de destinație pentru 4.000 de tone de deșeuri toxice, în virtutea unui contract (încheiat în condiții rămase secrete) al statului cu o firmă străină. Consecințele scandalului au fost notabile: un avertisment pe linie de partid dat prim-ministrului C. Dăscălescu și altor membri ai guvernului, demiterea ministrului Comerțului Exterior, a secretarului de stat din același minister, Constantin Stanca, și a președintelui Comitetului de Stat al Planificării, Ștefan Bârlea (toate trei pe 17 iunie 1988), alături de alte șapte personaje asociate afacerii, care au primit condamnări penale.

Privit din exterior, ultimii ani ai regimului Ceaușescu stau sub semnul proiectului faraonic al sistematizării teritoriale. Cea de-a patra Conferință Națională a președinților Consiliilor Populare este transformată într-o tribună de la care Nicolae Ceaușescu lansează o nouă diatribă împotriva românilor care aleg calea emigrării, dar și anunță planul inevitabil de reducere continuă a localităților rurale până în anul 2000, cele rămase urmând să aibă exclusiv statutul de complexe agroindustriale. Privit din interior, regimul are mai mult ca niciodată trăsăturile crizei insolubile, iar politica rotirii de cadre acționează în consecință — de-ar fi de amintit numai numirea lui Ion Totu la conducerea ministerului de Externe, pe 26 august 1986, demiterea lui pe 2 noiembrie 1989 și numirea, a doua zi, în funcția de președinte al Consiliului de Stat al Planificării și Aprovizionării Tehnico-Materiale!

Și tot în interior devine foarte clar că regimul, decosmetizat prin pierderea sa de viteză, rămâne la înfățișarea cea mai proprie: **o chintesență a opresiunii retrograde**. Chiar dacă numărul celor ce se manifestă deschis este redus, simpla lor existență este mai importantă decât numărul în sine: pe 15 februarie 1988, ziarul „Libération" publicase mărturia opozantului ieșean Dan Petrescu, sub titlul „L'anatomie du mal roumain", precum și — ulterior — un interviu cu alt disident din Iași, Liviu Cangeopol; în ianuarie 1989, ziariștii Petre Mihai Băcanu, Anton Uncu, Mihai Creangă și Alexandru Chivoiu sunt arestați pentru a fi conceput, tipărit și difuzat un samizdat politic; o serie de intelectuali români disidenți — Doina Cornea, Gabriel Andreescu ș.a. — reacționează și ei la aceste semne greu de descifrat ale dezintegrării sistemului — vezi scrisoarea publică a Doinei Cornea, difuzată pe 2 iunie 1989 prin Agenția France Presse; un grup de șapte scriitori foarte cunoscuți — Geo Bogza, Ștefan Augustin Doinaș, Dan Hăulică, Octavian Paler, Andrei Pleșu, Alexandru Paleologu și Mihai Șora — redactează în aprilie o scrisoare către președintele Uniunii Scriitorilor, Dumitru Radu Popescu, în apărarea poeților Dan Deșliu, Ana Blandiana și Mircea Dinescu, ținuți sub observație de regim din cauza unor luări de poziție recente.

Și, ca semn al ironiei istoriei, lovitura cea mai plină de ecou pe care o primește regimul Ceaușescu vine pe 11 martie 1989, printr-o scrisoare deschisă trimisă — *via* mass-media occidentale — pe adresa Conducătorului: cei șase semnatari — Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan,

Pictură de Traian Brădean

„Ion al Glanetașului în politică"

„Noul lider *(Ceaușescu, n.n.)* avea, în raport cu predecesorul său, orizonturi politice mai largi. Țăran — nu muncitor, ca Dej —, avea o cultură limitată și, spre deosebire de acesta, nu era dispus să învețe prin contactul cu oamenii de cultură. Dar, spre deosebire de Dej, avea o personalitate mult mai puternică, și, dacă Dej se dovedise un bun tactician, Ceaușescu era un ambițios strateg. În anii din urmă ai vieții, Gheorghiu-Dej se afla într-o stare de autoadmirație și autosatisfacție care îl făcea să se mulțumească, în fapt, cu o masă copioasă, de bucătărie națională (nu lipseau sarmalele și «Galbena de Odobești»), și să monologheze ore în șir, în fața unei audiențe obediente, depsre succesele în lupta cu rivalii politici. Mai mult decât a fi un șef absolut, la adăpost de orice pericol de răsturnare, venit de la Moscova, nu-și mai dorea.

Ceaușescu mai păstra din începuturile sale de țăran, devenit cizmar, doar preferințele pentru romanțe și cântece de pahar. Ceea ce la Dej era un capăt de linie pentru el era începutul. Nicolae Ceaușescu a fost un Ion al Glanetașului în politică. Așa cum eroul lui Rebreanu era obsedat de stăpânirea pământului, recurgând la mijloace primitive și brutale pentru a-l doândi, tot astfel Nicolae Ceaușescu a fost un obsedat al independenței, sfârșind prin a face din ea un fetiș, căruia i-a sacrificat în final, primitiv și brutal, interesul național".

(**Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român,*** ed. a III-a, revăzută și adăugită, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2002, p. 475)

Constantin Pârvulescu, Cornel Mănescu și Grigore Răceanu — îi reproșează lui Nicolae Ceaușescu nerespectarea Acordului final de la Helsinki, punerea în practică a „sistematizării rurale", violarea drepturilor cetățenești constituționale, distrugerea agriculturii, înfometarea populației, emigrarea masivă a minorităților etc. Cei șase erau cu toții foste personaje politice, vestigii în viață ale *epocii Dej*. Aceste nume atât de apropiate de istoria stalinismului românesc formau o coaliție liberală împotriva Conducătorului care avea pretenția că personificase, de la începuturi, ruptura deplină cu trecutul stalinist.

Un fel de a spune că istoria însăși a partidului se întorcea acum împotriva lui Nicolae Ceaușescu.

Sistemul politic orbital

Evoluția impredictibilă a personajelor ale căror nume se suprapun la un moment dat posturilor ne conduce spre ideea unui sistem pentru a cărui denumire credem că cea mai potrivită sintagmă ar fi aceea de *sistem politic orbital*; analiza separată a tuturor acestor schimbări credem că ar demonstra că totul se reduce la un raport de putere de tip concentric: elitele de partid cunosc o rotație aleatorie în jurul unui centru

Dennis Deletant, ***Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965–1989,*** trad. Georgeta Ciocâltea, București, Ed. Humanitas, [1998], 391 p. (col. „Procesul comunismului")

Istoria României în texte, coord. Bogdan Murgescu, București, Ed. Corint, 2001, 411 p. (pentru perioada 1965–1989, v. p. 384–396)

politic stabil — Conducătorul și familia sa, singurii responsabili și inițiatori ai schimbărilor produse. O minoritate a elitei de partid, cei aflați pe o orbită preferențială datorită fidelității lor clientelare, cunosc o stabilitate mai mare; ceilalți, devin subiecții predilecți ai „rotirilor de cadre" și ai permutărilor mai mult sau mai puțin surprinzătoare. De asemenea, credem că acest model al raportului de putere concentric se repetă apoi și la nivelurile următoare (secundare, terțiare ș.a.m.d.) ale structurii de partid: fiecare dintre cei aflați pe orbita Conducătorului este, la rândul său, centrul unui alt sistem orbital, pe care se află dispusă propria sa familie clientelară. Dezvoltarea ramificată a sistemului orbital conduce la acoperirea întregii *piețe a puterii* din societate; ca în orice sistem de acest fel, fiecare personaj care orbitează în jurul Conducătorului are propria sa pletoră de clienți care se mișcă pe propria sa orbită. Acest model foarte eficient de agregare politică îi favorizează în mai mare măsură, evident, pe cei ce se pot sustrage rotirilor inițiate de principalul centru de putere — dar pentru a se putea sustrage nu au decât o singură soluție: aceea de a accentua necontenit relațiile clientelare care-i leagă de centrul puterii, de a-și proba fidelitatea în orice împrejurare.

Ipoteza pe care o propunem merge chiar mai departe în această interpretare: sistemul politic orbital, chiar dacă în parte este reperabil și în alte societăți comuniste, rămâne una dintre notele definitorii ale comunismului românesc cu atât mai mult cu cât el reprezintă consecința firească a evoluției partidului comunist din România în istoria sa. Sistemul orbital de putere a fost una dintre moștenirile perene pe care o generație de comuniști români au transmis-o generației următoare: de la lupta pentru putere între diferite grupuri opuse, din perioada interbelică, la gruparea echipelor în jurul unor anumiți lideri de partid, după 1945 (cu ecouri pe parcursul aproape întregii epoci Gheorghiu–Dej), acest sistem de agregare a fost cel care a menținut impresia unității partidului chiar și după ce partidul — după mijlocul anilor '70, în opinia noastră — înaintează clar spre o dezintegrare patronată chiar de Nicolae Ceaușescu.

În privința regimului acestuia din urmă, concluzia ni se pare evidentă: singura soluție pentru păstrarea propriei rețele clientelare și pentru conservarea optimă a fidelității propriilor clienți este, pentru orice activist de rangul doi, propria sa inserție în/și fidelitatea față de/ rețeaua clientelară principală, cea gravitând în jurul Conducătorului.

În rest, nimic nu este mai previzibil decât funcționarea imprevizibilului. ■

„Omagiu" (autor: Sabin Bălașa)

• „România nu va face nici o acțiune ostilă Angliei și Americii" •
• Cazul Ion Vulcănescu •
• Pe când... Muzeul Româno-American la București ?! •
• IRIR: Conferințele lunii iulie 2002 •
• „Trăiesc cu maximă intensitate cele prezentate în paginile revistei" •
• 1996 – 2002: Scurtă cronică în imagini •

Mesajul mareșalului **Ion Antonescu** pentru Aliați (august 1944)

„România nu va face **nici o acțiune ostilă** Angliei și Americii"

Alesandru D. DUȚU*

Colonelul Traian Teodorescu, atașatul militar al României în Turcia, a fost principalul canal de negociere al mareșalului Ion Antonescu cu anglo–americanii, militarul–diplomat stabilind contactul cu ei în toamna anului 1943, abia după ce ultima ofensivă de vară a Wehrmacht-ului pe Frontul de Est (Operația „Citadela") îl convinsese pe conducătorul României că Germania nu mai dispune de resursele necesare unei victorii decisive împotriva Uniunii Sovietice.

Tot în acel an, 1943, mareșalul fusese de acord cu numirea lui Alexandru Cretzianu, un apropiat al lui Iuliu Maniu, ca ministru al României la Ankara. Diplomat de carieră, fost secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, el demisionase din acest post în urma unor neînțelegeri cu Mihai Antonescu.

Trimiterea sa în Turcia trebuia să ofere, în primul rând, opoziției (PNȚ și PNL) și, în al doilea rând, guvernului posibilitatea de a avea discuții cu reprezentanții SUA și ai Marii Britanii în Turcia. Cu câteva luni înainte de a accepta postul de ministru al României, Cretzianu încercase să obțină un fel de „inocentare" din partea celor Trei Mari (SUA, Marea Britanie și URSS) pentru aparenta sa „colaborare" cu regimul Antonescu. Englezii au considerat că nu puteau consulta pe aliatul sovietic pentru „acest mic amănunt" (Jürgen Förster, ***Risse im Bündnis 1942/43***, Freiburg, Ed. Rombach, 1975, p. 150).

Mareșalul Ion Antonescu era reticent față de Cretzianu (chiar dacă nu știa de demersul acestuia pe lângă englezi), văzând în el pe „omul lui Maniu". Era, așadar, firesc pentru mareșal, să plaseze toate încrederea în colonelul Teodorescu pentru discuțiile cu anglo–americanii.

Între Cretzianu și Teodorescu, relațiile nu puteau fi de încredere, dar ambii erau obligați să conlucreze.

Cele două documente — pe care le publicăm cu minime intervenții vizând forma textului — pun în lumină raporturile dintre cei doi, după chemarea colonelului Teodorescu în țară pentru a-l informa pe mareșal înainte de ultima sa vizită la Hitler (5–6 august 1944) — scrisoarea din 4 august 1944 către Alexandru Cretzianu — și, apoi, după revenirea atașatului militar român în Turcia.

Ambele documente relevă eforturile lui Ion Antonescu *(în foto de mai jos, însoțit de statul său major, în inspecție pe front)* de a găsi o soluție politică, destinată să-i convingă pe anglo–americani să nu se dezintereseze de soarta României, mai exact să nu o abandoneze în ghiarele „ursului sovietic".

* Col. (r.), dr., vicepreședinte, Comisia Română de Istorie Militară.

*(**N.red.** Materialul de față completează în mod fericit documentul publicat de **Florin Constantiniu** în **„Dosarele Istoriei"**, an. VII, nr. 6(70), 2002, p. 52–53, sub titlul **„Nu în beneficiul Rusiei singure"**.)*

1. „Copie de pe scrisoarea, primită în ziua de 4 august 1944, din partea d-lui colonel Traian Teodorescu.

Domnule ministru,

1. Am ajuns la București vineri după–amiază. A doua zi, am fost convocat de dl mareșal, pe care l-am văzut într-o localitate la munte. D-sa mi-a spus:

«Am fost convocat de Führer. Voi pleca în Germania spre sfârșitul săptămânii viitoare (către 5–6 august). Nu știu încă în ce scop am fost convocat. Înainte de a mă duce în Germania, doresc să fiu perfect informat asupra situației forțelor anglo–americano–turcești din Orient».

Am dat dlui mareșal toate informațiile ce le știam: ● cu destule preciziune asupra forțelor turcești; ● cu oarecare aproximație asupra celor aliate, adică în măsura în care le știam.

După aceea, am discutat diferite ipoteze militare în ceea ce privește operațiunile militare probabile ce pot fi întreprinse de Aliați și turci, de o parte, și de către germani, de altă parte.

După aceea, dl mareșal, care părea destul de îngrijorat de situația pe Frontul de Est, mi-a spus: «La întoarcerea mea din Germania, îți voi da instrucțiuni pe care să le comunici și dlui Cretzianu, asupra conduitei dvoastre acolo. În orice caz, sunt de pe acum hotărât: ● să nu accept plecarea de forțe germane de pe frontul nostru; ● să nu rup relațiile cu turcii chiar dacă turcii le vor rupe cu germanii.

2. În ceea ce privește operațiunile ruse pe Frontul de Est, MStM român și dl mareșal nu cred într-o ofensivă puternică rusă pe frontul nostru în Moldova de Nord și Basarabia, deoarece rușii au retras deja din Moldova de Nord *3 armate blindate [subliniat în text],* pe care le-au trimis în regiunea Covel pentru operațiuni spre Varșovia.

3. Am vorbit apoi cu dl Mihai Antonescu, căruia i-am spus tot ceea ce mi-ați comunicat dvoastră atât în ceea ce privește chestiunea personală, cât și cele referitor la situația politică în Turcia.

Dl Mihai Antonescu mi-a răspuns:

«Te rog să spui dlui Cretzianu că-l rog să continue activitatea sa în Turcia. Îl rog, în același timp, să mă țină și pe mine la curent cu cele ce știe de la prințul Știrbey, deoarece de o lună nu am mai primit nici o informațiune. Eu vă voi comunica ultimele noastre hotărâri după întoarcerea dlui mareșal din Germania, unde *cred [subliniat în text]* că îl voi însoți».

4. Am primit apoi ordin să mă întorc la Istanbul, de unde să fiu gata a reveni în România către 9 august dacă situațiunea internațională va permite, pentru a primi noile instrucțiuni ale guvernului, dacă va fi nevoie de noi instrucțiuni.

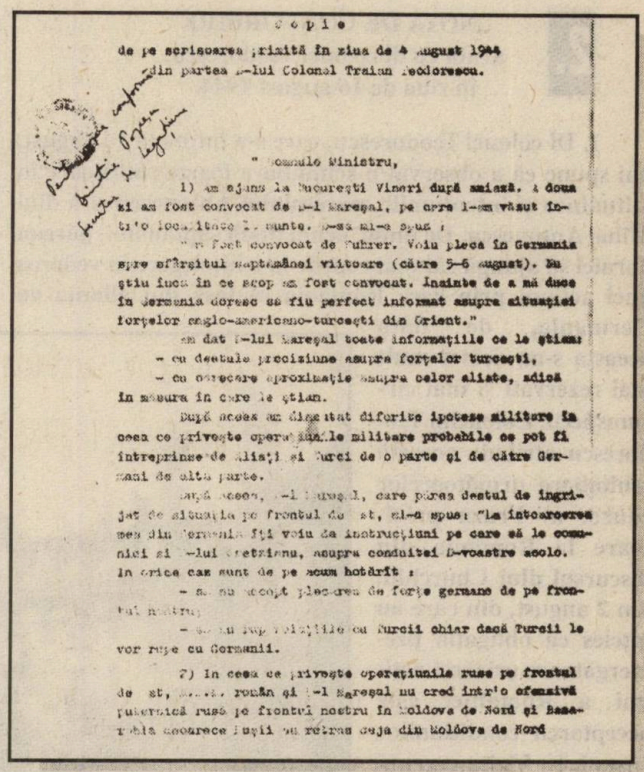

C o p i e

de pe scrisoarea primită în ziua de 4 August 1944
din partea d-lui Colonel Traian Teodorescu.

" Domnule Ministru,

1) Am ajuns la București Vineri după amiază. A doua zi am fost convocat de d-l Mareșal, pe care l-am văzut într'o localitate la munte. D-sa mi-a spus :

" Am fost convocat de Führer. Voiu pleca în Germania spre sfârșitul săptămânei viitoare (către 5-6 August). Nu știu încă în ce scop am fost convocat. Înainte de a mă duce în Germania doresc să fiu perfect informat asupra situației forțelor anglo-americano-turcești din Orient."

Am dat D-lui Mareșal toate informațiile ce le știam:

- cu destule preciziune asupra forțelor turcești,
- cu oarecare aproximație asupra celor aliate, adică în măsura în care le știam.

După aceea am discutat diferite ipoteze militare în ceea ce privește operațiunile militare probabile ce pot fi întreprinse de Aliați și Turci de o parte și de către Germani de altă parte.

După aceea, d-l Mareșal, care părea destul de îngrijorat de situația pe frontul de Est, mi-a spus: "La întoarcerea mea din Germania îți voiu da instrucțiuni pe care să le comunici și d-lui Cretzianu, asupra conduitei D-voastre acolo. În orice caz sunt de pe acum hotărît :

- să nu accept plecarea de forțe germane de pe frontul nostru;
- să nu rup relațiile cu Turcii chiar dacă Turcii le vor rupe cu Germanii.

2) În ceea ce privește operațiunile ruse pe frontul de Est, MStM. român și d-l Mareșal nu cred într'o ofensivă puternică rusă pe frontul nostru în Moldova de Nord și Basarabia deoarece Rușii au retras deja din Moldova de Nord

Prima filă a documentului reprodus alăturat

5. M-am întors la București duminică, 30 iulie, ora 5 seara, iar luni dimineață, ora 10.30, am plecat la Giurgiu după ce am avut o conversație telefonică cu fratele dvoastră. D-sa ar fi vrut să-mi dea o scrisoare, dar nemaiavând timp s-o scrie din cauza «alarmei», care a sunat la 10.05, mi-a spus că va scrie prin curierul următor. Dl G. *(sic!)* Cretzianu și întreaga familie sunt sănătoși.

6. La întoarcerea dvoastră la Istanbul, vă voi da detalii asupra modului cum au decurs întrevederile mele în România.

7. În țară, au început să se observe oarecari enervări, mai ales în rândurile oamenilor politici. Armata are moralul ridicat și formează bloc în jurul mareșalului.

8. În ziua de vineri, 28 iulie, rușii au aruncat 5 legionari parașutiști chiar în localitatea unde se găsea dl mareșal. Echipa era condusă de șeful legionar Miron. Din ei, au fost prinși a doua zi 3, printre care *Djonat [subliniat în text]*, implicat în masacrul de la Jilava. Am fost de față la capturarea lui Djonat, care se deghizase în căpitan de infanterie și care, în momentul arestării, era în stare de ebrietate.

Cu cele mai alese sentimente,
(ss) Colonel Teodorescu
[Scrisoarea nu poartă nici o dată]".

N.red. Adnotările culese cu *italice*, între paranteze drepte, sunt din original.

2. „NOTA DE CONVORBIRE
avută cu dl colonel Teodorescu,
în ziua de 16 august 1944.

1. Dl colonel Teodorescu, care s-a întors la 14 august, îmi spune că a observat o schimbare foarte simțitoare în atitudinea și intențiunile mareșalului Antonescu și a dlui Mihai Antonescu. De unde, acum două săptămâni, păreau dornici să ajungă cât mai repede la o înțelegere în vederea unei acțiuni prin care România să iasă din alianța cu Germania, de data aceasta s-au arătat mult mai rezervați și mai circumspecți. Colonelul Teodorescu atribuie această schimbare următoarelor cauze: a) Fraza privitoare la România din discursul dlui Churchill, din 2 august, din care au înțeles că obligația premergătoare oricărei acțiuni a României este acceptarea condițiunilor rusești. b) Vizita recentă la dl Hitler, care le-a dat prilejul să constate că, pentru moment, nu e vorba ca trupele germane să se retragă din România și că germanii sunt gata a reprima cu cea mai mare violență orice gest ostil din partea noastră.

București, 24 august 1944. Tanchete din Batalionul Independent de Care de Luptă FT–17, din subordinea Comandamentului Militar al Capitalei, patrulând pe str. Brezoianu, în apropierea Ministerului Apărării Naționale *(imagine, ca și cea din p. 52, reprodusă după* Armata română, 1941–1945, *București, Ed. R.A.I., 1996, pp. 75, 79)*

2. Mareșalul Antonescu dorește ca atât eu, cât și colonelul Teodorescu (prin atașații militari britanic și american) să facem cunoscut la Londra și Washington:

Astăzi, se găsește în România o armată germană de 800.000 de oameni, din care o mare parte în interiorul țării, cu un plan bine stabilit pentru a pune mâna pe tot aparatul de stat la momentul oportun și a anihila din primele clipe orice încercare a României de a lua o atitudine independentă.

«Deocamdată este, deci, imposibil a întreprinde ceva». Orice mișcare ar avea ca rezultat distrugerea celor 30 de divizii române care, la un moment dat, ar fi putut constitui un element de ordine în haosul care se pregătește Balcanilor. O acțiune prematură ar avea, de asemenea, ca efect ca germanii să pună stăpânire pe rezerva de aur a României și să ridice surplusul din recolta trecută și întreaga nouă recoltă.

Mareșalul Antonescu declară, încă o dată, că România nu va face nici o acțiune ostilă Angliei și Americii și că orice formațiuni militare anglo–americane, care ar ajunge la noi pe cale maritimă, terestră sau aeriană, vor fi primite cu prietenie.

În orice caz, România este gata a colabora în întregime cu anglo–americanii îndată ce situațiunea militară ar fi de așa natură încât să permită o acțiune a armatei române fără ca să existe, ca în momentul de față, certitudinea de a fi anihilată de germani.

3. În ce privește condițiunile de armistițiu, mareșalul Antonescu observă următoarele:

a) Un guvern român care, de pe acum, ar ceda Basarabia și Bucovina, ar renunța *ipso facto* la beneficiul aplicării principiilor Chartei Atlanticului. Insistența Rusiei ca România și Polonia să accepte, de pe acum, grave amputări teritoriale nu se explică de altfel decît prin dorința ei de a împiedica ca aceste țări să poată invoca aplicarea principiilor pentru care — în definitiv — Anglia și Statele Unite duc lupta. În asemenea împrejurări, mareșalul Antonescu cere ca rezolvarea chestiunii Basarabiei și Bucovinei să fie amânată până la Conferința păcii.

b) Mareșalul Antonescu crede, de asemenea, că și chestiunea despăgubirilor este o chestiune care nu ar trebui cuprinsă într-o Convențiune de armistițiu, ci într-un Tratat de pace.

c) În același timp, cere ca Convențiunea de armistițiu să nu prevadă ocuparea României.

Actualul guvern român se declară, de pe acum, gata a intra, la propunerea Angliei și a Statelor Unite, în orice federațiune sau grupare de state menită a asigura o pace trainică și dreaptă în aceste regiuni". ■

Mircea Eliade și scriitorii români anticomuniști în anii '60
Cazul **Ion Vulcănescu**

Silviu B. MOLDOVAN*

Anii 1964 – 1971 din istoria României comuniste sunt considerați, în general, o perioadă de relaxare ideologică ce a avut un impact notabil asupra dezvoltării grafosferei românești, problemele revenind, treptat, doar ca urmare a „tezelor" din 1971. Desigur, *grosso modo,* lucrurile au stat în bună măsură așa. Dar trebuie să avem în vedere — dincolo de atmosfera ideologică mult mai respirabilă a acelor ani, dincolo chiar de unele declarații făcute la cel mai înalt nivel, de natură să alimenteze euforia — și ceea ce se întâmpla în spatele ușilor capitonate, adică pe coridorul puterii.

Imobilism desăvârșit

Deseori, panorama din spatele ușilor închise era în disonanță cu imaginea generală a societății și, din acest punct de vedere, „refluxul" treptat de după 1971 este de natură să surprindă mai puțin. Avem în vedere aici, în mod concret, nu Partidul Comunist Român (care, surprinzător, părea mai adaptat, mai bine pregătit schimbărilor pozitive ale anilor '60), ci Securitatea, care, cel puțin prin prisma documentelor consultate până acum, se distingea printr-un imobilism desăvârșit, printr-o încremenire în tranșeele represiunii masive a anilor 1947–1962. Desigur, „activismul" represiv dispăruse în anii la care ne referim, n-au mai existat valuri de arestări, însă acesta era doar reflexul noii politici „experimentate" de PCR. Limbajul și măsurile de supraveghere care erau luate în continuare de Securitate dovedesc lipsa unei schimbări *calitative* fundamentale a mentalității dominante în această instituție (deși numărul celor urmăriți scade spectaculos în această perioadă). Nu surprinde, așadar, foarte mult revenirea treptată (deși în forme diferite), în spațiul public, a represiunii securiste, fapt petrecut, cum era de așteptat, tot la semnalul dat de Partidul Comunist Român.

În privința grafosferei, Securitatea a stat, chiar și la sfârșitul anilor '60, într-o alertă continuă, instrumentată birocratic, ca „pentru orice eventualitate". O dovedește pe deplin și cazul asupra căruia vom zăbovi puțin, cel al lui Ion Vulcănescu. Născut la 4 august 1916, în Buzău, văr cu Mircea Vulcănescu, va fi arestat, pentru prima oară, în 1946, și condamnat la un an închisoare pentru răspândirea de tipărituri interzise. Eliberat în 1947, își reia activitatea de rezistență, revitalizând organizația „Graiul Sângelui". Este din nou arestat în 1949 și condamnat prin Sentința nr. 699/1950 a Tribunalului Militar București la 25 ani închisoare pentru inițierea și conducerea organizației pomenite. Este grațiat abia în 1964, în zori noii vârste a comunismului din România, după ce fusese urmărit informativ chiar și în detenție, în urma tentativei de înființare clandestine a Partidului Unității Naționale, și-apoi a organizației „Omul Liber". După eliberare, mai precis la 11 martie 1967, i s-a deschis dosar de verificare. Ca urmare a concluziilor formulate de Securitate în urma verificării, în anul următor este aprobată deschiderea unei acțiuni de urmărire informativă individuală (sub numele conspirativ **„Brașoveanu"**), în cadrul căreia Securitatea era interesată pe trei planuri: evoluția concepțiilor politice ale lui Ion Vulcănescu, tentativele lui de a-și publica lucrările de filosofie, în țară sau în Occident și, respectiv, presupusa existență a unor fonduri bănești deținute în Occident de Ion Vulcănescu.

Deși ilustrative în sens negativ din mai multe puncte de vedere, preocupările Securității își demonstrează pe deplin stupiditatea în chestiunea scrierilor lui Ion Vulcănescu, suspectat aprioric de intenții tenebros–criminale. Cea mai timpurie acțiune „dușmănoasă" înregistrată, cu migala caracteristică instituției, a fost tentativa din 1965 de a trimite în Franța, printr-un emigrant român (care părăsea țara în mod legal), „o lucrare științifică" (ghilimelele aparțin Securității), pentru a fi publicată într-o revistă de specialitate din Paris. Tot în 1965, Editura Academiei RSR i-a respins o altă lucrare „științifică" (aceeași proveniență a ghilimelelor), numită

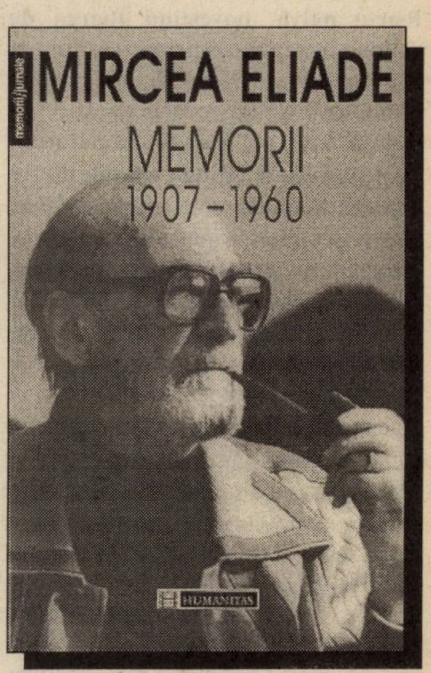

Mircea Eliade, *Memorii (1907–1960)*, ed. a II-a de Mircea Handoca, București, Ed. Humanitas, [1997], 554 p. (col. „Memorii/Jurnale")

* Expert, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității

Asupra existenței, „din cauză că are conținut idealist". În planurile de măsuri întocmite în această perioadă de Securitate, apar formulate obiective ca: **„[să se afle] ce lucrări mai are acasă și care sunt adnotările pe care nu și le permite a le include în lucrări", „prin ce elemente intenționează să ia legătura cu străinătatea și dacă întreprinde măsuri să trimită afară lucrările sale «științifice» pentru publicare", „pe ce «tânăr» își axează activitatea de viitor, dacă l-a găsit, ce îndrumări i-a dat pe linia gândirii sale idealiste"** (plan de măsuri din 18 ianuarie 1968). Iată și o notă privind un text propus de Vulcănescu, spre publicare, în revista „Contemporanul": **„Este vorba despre o lucrare foarte naivă, povestind luarea de contact între un om primitiv și un om al secolului al XX-lea. Ea nu conține nimic politic, iar concluzia care se degajă este că numai «bunătatea» poate inspira și patrona relațiile dintre oameni. *Dacă lucrarea i se va publica, el are de gând să mai scrie și altele, întrucât are câteva idei care îl preocupă*".** Ei bine, ultima frază a fost subliniată de ofițerul ce-a primit nota și caracterizează pe deplin atmosfera de teroare preventivă și represiune difuză ce-a marcat epoca Ceaușescu. Și astfel, ca nu cumva să-i mai vină și alte „idei", lui Ion Vulcănescu nu i s-a permis să publice aproape nimic. De altfel, acesta începuse să se resemneze cu situația încă de la sfârșitul anilor '60, după cum o dovedește și o notă informativă din 26 februarie 1968: **„Vulcănescu a spus că el știa că nici Academia, nici Editura Științifică nu-i va publica lucrarea «deoarece ambele instituții nu se pot abate de la normative» chiar neglijând scopul științific, dar el și-a realizat scopul făcând lucrarea cunoscută cât mai multor oameni de știință și este informat că unii au avut aprecieri elogioase pentru lucrarea sa. Consideră că lucrarea sa este perfect argumentată și convingătoare pentru un om de știință. Spune că «are certitudinea că ideile sale vor fi plagiate, dar pe el nu-l interesează acest lucru»".** Iată o (probabilă) influență a vărului său, Mircea Vulcănescu, ce obișnuia să spună că un text și-a împlinit menirea odată ce-a fost scris, indiferent de soarta lui ulterioară, dar și o oarecare consonanță cu admirația deseori exprimată de Mircea Eliade pentru gestul lui Eugenio d'Ors de a-și incendia anual cele mai bune pagini de manuscris.

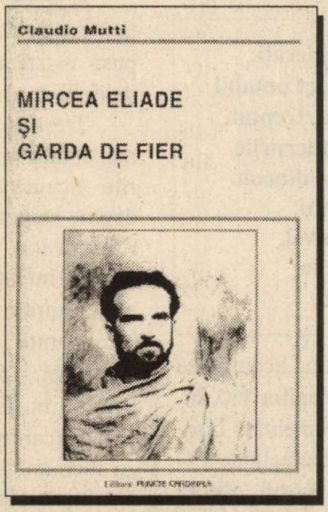

Claudio Mutti, *Mircea Eliade și Garda de Fier*, ed. de Adolf Crivăț–Vasile, Sibiu, Ed. Puncte Cardinale, 1995, 72 p.

Subliniere groasă

În acest context nu tocmai încurajator din punct de vedere a ceea ce va deveni regimul Ceaușescu, au apărut și unele informații despre o legătură epistolară între Ion Vulcănescu și istoricul exilat al religiilor, coleg de generație, Mircea Eliade. Prima informație datează din 4 martie 1969 și reține, sec: **„[I. Vulcănescu] a spus că este în legătură cu Mircea Eliade, scriitor aflat peste hotare și că acesta este la curent cu lucrarea pe care el o pregătește despre yoga".** Din lunga notă informativă, fraza reprodusă mai sus este singura subliniată (cu o carioca groasă) de ofițer, însă fără a-i adăuga alte comentarii, cum se proceda de obicei. O fi fost doar comoditate, sau nehotărâre în a cataloga „legătura" cu faimosul exilat? Era momentul când și Securitatea remarcase, în sens pozitiv, cursul de yoga pe care Ion Vulcănescu îl ținea, gratuit, la Facultatea de Drept. La 15 aprilie 1969, un alt informator relata, cu un plus de amănunte: **„Vulcănescu a mai spus că va pleca în străinătate, la Paris, ca urmare a unei chemări care îi va fi adresată de prof. Mircea Eliade, om de știință de renume mondial care domiciliază în străinătate. Vulcănescu a spus că nu crede că i s-ar respinge cererea de plecare în străinătate pe baza unei invitații primită de la Mircea Eliade, guvernul nostru fiind sensibil la intervenția unor astfel de personalități. El a mai spus că Mircea Eliade este unul din cei mai mari specialiști în lume în probleme de yoga și a fost informat de G. că Vulcănescu se ocupă în România cu asemenea probleme. La întrebarea dacă se va întoarce în țară, Vulcănescu a răspuns afirmativ, el dorind doar să se documenteze în străinătate, fiind convins că până la urmă și în alte cercuri de Partid și de guvern se vor interesa de lucrările lui. Politicește, el înțelege să nu facă nimic, deoarece nu vrea să se expună, el socotind că sistemul socialist se află în criză și este măcinat de contradicții interne care îl vor duce la o descompunere, deci nici o acțiune nu ar fi oportună împotriva unui sistem care și așa va dispărea. De asemenea în această fază a acționa din interior împotriva regimului ar duce la o intervenție sovietică, ceea ce ar fi cea mai rea dintre soluții, așa încât el își vede mai departe de studiile sale. Vulcănescu a spus că dorește să facă legătura dintre sursă și G., care locuiește actualmente la Sinaia și vine doar pe câte două zile pe săptămână la București, deoarece îl socotește pe G. o persoană foarte interesantă și modul său de legătură cu străinătatea, cel care a aranjat și detaliile invitării lui Vulcănescu de către Mircea Eliade".** Ceea ce surprinde plăcut, în această relatare, este în primul rând recunoașterea valorii operei lui Mircea Eliade (ofițerii n-au adnotat pasajul respectiv cu glose sarcas-

tice, cum aveau obiceiul, inclusiv în cazul scrierilor lui Ion Vulcănescu).

Detaliile acestor tratative sunt deocamdată greu de reconstituit, dar este cert că Ion Vulcănescu își făcea planuri serioase. Astfel, fostul deținut politic **„era preocupat de faptul că încă nu a primit nici un răspuns de la Geneva (Mocsony-Stârcea). În schimb, i-a scris prietenește scriitorul Mircea Eliade. În răspunsul său, Vulcănescu are de gând să-i propună o întâlnire fie la București, fie în străinătate"** (informare din 30 aprilie 1969). Vulcănescu a scris o lucrare despre yoga (domeniu în care Eliade era o autoritate de multă vreme), însă planurile sale erau mult mai vaste, pe măsură ce era cuprins de o veritabilă euforie livrescă: **„A spus că are lucrări originale de matematici în calculul diferențial, teoria cercului și teoria sistemelor inerțiale, dar nu va publica nimic în țară, poate va trimite în străinătate deoarece are acum posibilitatea să primească și să trimită orice lucrare în străinătate. Sursa remarcă faptul că din aceste lucrări, Vulcănescu nu i-a arătat nimic. A spus că scriitorul român aflat în străinătate, Mircea Eliade, este la curent cu lucrările sale; în legătură cu posibila venire în țară a lui Mircea Eliade a spus că este informat că unii academicieni se opun, deoarece, spune el, se tem ca adevărații oameni de cultură să ajungă în fața publicului românesc"** (8 mai 1969). Optimismul era destul de sever pus la încercare de caracterul contradictoriu al evenimentelor: **„Venind vorba despre Mocsony-Stârcea, Vulcănescu și-a exprimat mirarea față de atitudinea lui în problema lucrării trimise cu peste un an în urmă. El crede că nu ar fi exclus să i se fi reținut de cenzură corespondența. Deoarece, de curând, a scris lui Mircea Eliade în SUA, el așteaptă să vadă dacă îi vine un răspuns; în caz negativ, este cusut cu ață albă: i se oprește corespondența sosită"** (17 iulie 1969).

Ordin de deturnare

Intuiția lui Ion Vulcănescu era cât se poate de corectă, deoarece la data de 2 octombrie 1968, era semnată ordonanța de reținere și predare a corespondenței interne și externe, trimise și primite de Ion Vulcănescu, întrucât **„acesta folosește forma scrisorilor trimise diferitor prieteni din țară și străinătate pentru a-și exprima atitudinea sa ostilă față de regimul socialist din țară, căutând a influența cu ideile sale persoanele cu care menține astfel de relații. Totodată, intenționează să trimită în străinătate — unui prieten al său — scrisori al căror conținut să fie publicat în străinătate"**. Este aproape exclus ca prietenul la care se face referire în acest document să fie Mircea Eliade. Deși ordinul de „deturnare" a corespondenței s-a aplicat draconic, alături de alte măsuri, asupra cărora nu insistăm (o vom face în cadrul volumului *Anatomia mistificării*, București, Ed. Humanitas, 1997).

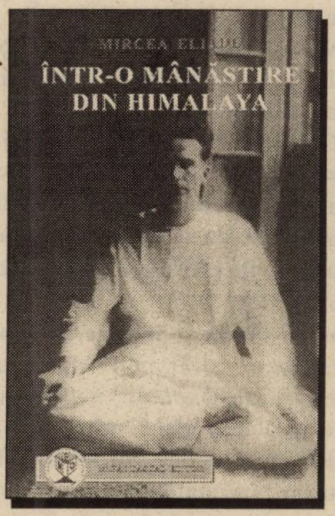

Mircea Eliade, *Într-o mânăstire din Himalaya*, ed. M. Dascal, București, Mihai Dascal Editor, [1998], 80 p. + 8 pl.

Iată că, în anii celui de-al doilea dezgheț (sfârșitul deceniului al șaptelea), oameni din vechea generație, precum Ion Vulcănescu, se iluzionau din nou cu obținerea acceptului politic pentru reconcilierea cu elita exilată, în rândul căreia Mircea Eliade ocupa o poziție proeminentă. Spre deosebire însă de martorii dezghețului din 1956, lui Vulcănescu nici măcar nu i s-a lăsat iluzia că așa ceva ar fi cu adevărat posibil. A fost, mai mult, o autoiluzionare.

În privința legăturilor lui Mircea Eliade cu diverși autori din țară, ele sunt în bună măsură cunoscute, mai ales în urma travaliului depus de Mircea Handoca. Credem însă că studierea arhivelor mai păstrează destule surprize și din acest punct de vedere. ■

Ion Vulcănescu era monitorizat nu numai scrisorile lui Mocsony-Stârcea către Ion Vulcănescu, cum bine intuise acesta, ci chiar scrisorile acestuia către mama sa. Ba chiar își permitea să „deturneze" (temporar) un memoriu adresat de Ion Vulcănescu lui Nicolae Ceaușescu însuși, memoriu în care se susținea dreptul la liberă exprimare.

Pe baza unor astfel de „probe", Securitatea își păstra, practic, dreptul de a „construi" oricând, „dacă evoluția evenimentelor ar cere-o", un proces de genul celui din 1960, când un grup de intelectuali a fost condamnat pentru manifestări dușmănoase, pornindu-se (și) de la „vina" de a fi întreținut legături cu elemente reacționare din Paris, printre care Mircea Eliade era vizat, alături de Emil Cioran. Atunci, ideea „în filigran" a procesului era preîntâmpinarea unei renașteri a „fascismului" în România comunistă. De fapt, se pare că autoritățile românești încercaseră contactarea lui Mircea Eliade, pentru o vizită în țară, prin vechea prietenă a acestuia, Marietta Sadova, cu ocazia turneului efectuat de Teatrul Național la Paris, în 1956. Era prima perioadă de iluzii, cea a dezghețului ce-a urmat morții lui Stalin. Ulterior, autoritățile s-au făcut că uită de misiunea încredințată Mariettei Sadova (această versiune a fost susținută de Stelian Tănase, ca urmare a excelentei reconstituiri a procesului pomenit — v. ***Anatomia mistificării***, București, Ed. Humanitas, 1997).

● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ●

Pe când... **Muzeul Româno-American** la București ?!

Florin CONSTANTINIU*

Lipsă de demnitate și servilism

În „Magazin istoric", iulie 2002, a apărut articolul d-lui Dumitru Preda, „America nu și-a uitat promisiunile" (pp. 14–17). Textul este precedat de o notă a redacției, cu următorul conținut: „«Occidentul a vândut sovieticilor Europa de Est la Ialta» — o frază frecvent auzită după 1989. Și chiar dacă ea nu are nici un fel de temei, a câștigat mulți aderenți. O asemenea formulă simplistă face abstracție de realitatea istorică și de cea politică și diplomatică. SUA și Marea Britanie nu puteau ignora pretențiile aliatului sovietic, decât cu prețul unui nou război, care avea toate șansele să fie unul nuclear. Cu toate concesiile făcute, Occidentul nu a renunțat nici un moment la ideea recuperării pentru lumea democratică a țărilor intrate, temporar, în sfera de influență sovietică. Este ceea ce demonstrează și documentele pe care colaboratorul nostru, directorul Direcției Arhive Dimplomatice, le prezintă în continuare" (p. 14).

Articolul d-lui Dumitru Preda se încheie, la rândul său, cu următoarea concluzie: „[...] noile documente confirmă preocuparea permanentă *(subl. ns.)* a guvernului american pentru soarta țărilor căzute sub dominație sovietică la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Fără gesturi teatrale, cu un pragmatism definitiv *(sic!)*, Statele Unite au urmărit obiectivul fixat încă de la începutul anilor '50: readucerea țărilor central și sud–est europene pe făgașul democrației" (p. 17).

Părerea mea este că atât dl D. Preda, cât și revista „Magazin istoric" au dorit să se integreze campaniei isterice și lipsite de demnitate a actualei puteri în vederea admiterii României în NATO. Servilismul oficialităților de la București a fost ilustrat, printre altele, de rușinosul tratat prin care se acordă imunitate militarilor americani, aflați pe teritoriul României, față de Curtea Penală Internațională. După cum se știe, Uniunea Europeană, cu care țara noastră duce negocieri de aderare, a deplâns decizia guvernului român, grăbit să asculte *his master's voice*.

Constat cu mâhnire că atât „Magazin istoric", cât și dl D. Preda pășesc pe calea urmată de autoritățile române, atât de nepăsătoare față de demnitatea națională.

* Membru corespondent al Academiei Române

Churchill și Stalin, artizanii împărțirii Europei de Sud–Est în sfere de influență

Am fost bucuros să mă număr între colaboratorii „Magazinului istoric", o revistă care, în anii 1967–1989, a slujit politica de independență a României, publicând texte curajoase, aflate în răspăr cu versiunile oferite de „Ministerul Adevărului" (pentru a relua cunoscuta formulă orwelliană) de la Moscova. L-am prețuit pe dl D. Preda pentru activitatea sa atât de fecundă, desfășurată în calitate de director al arhivelor Ministerului de Externe (despre strădaniile sale, am și scris un articol în ziarul „Azi", când domnia sa fusese înlocuit din funcție). Iată de ce am încercat o surprindere mâhnită citind articolul domniei sale din „Magazin istoric" și notița introductivă a redacției.

Afirmația că Occidentul, în general, și SUA, în special, au urmărit consecvent, în anii 1945–1989, eliberarea țărilor est-europene, intrate în sfera de influență sovietică, NU corespunde realității.

Este adevărat că „vânzarea" lor nu s-a făcut la Ialta (4–11 februarie 1945), ci a început la 9 octombrie 1944, când Churchill i-a propus lui Stalin infamul acord de procentaj, prin care, în final, după discuțiile sovieto-britanice, care au modificat în beneficiul Uniunii Sovietice unele din procentele propuse de Churchill, România (în proporție de 90%), Bulgaria și Ungaria (în proporție de 80%) au fost aservite dominației sovietice. La Conferința de la Ialta, Statele Unite, interesate de intrarea URSS în războiul împotriva Japoniei (bomba atomică nu era încă fabricată și concursul sovietic era considerat esențial), au acceptat tacit controlul sovietic în țările ocupate de Armata Roșie, iar cei doi lideri occidentali — premierul britanic și președintele SUA — au făcut noi concesii în problema compoziției guvernului polonez, înlesnind astfel consolidarea poziției marionetelor moscovite în acea țară.

La 6 martie 1945, când Vîșinski a impus guvernul Groza, controlat de comuniști, SUA și Marea Britanie s-au mulțumit să se limiteze la proteste fără efect, iar la Conferința de la Potsdam (17 iulie–2 august 1945), în ciuda rezervelor formulate în privința guvernelor din România și Bulgaria, cele două mari puteri occidentale au recunoscut *de facto* sfera de influență sovietică în Europa de Est. Este ceea ce Molotov, satisfăcut, i-a comunicat îndată lui Gheorghi Dimitrov.

La 17 septembrie 1945, Marea Britanie a oferit URSS „acoperirea" legală pentru menținerea trupelor sovietice pe teritoriul României și al Ungariei și după încheierea tratatelor de pace: garantarea căilor de comunicație cu efectivele dislocate în Austria. SUA au fost de acord.

Rescriere conjuncturală a istoriei

Exemplele pot continua. Ceea ce trebuie reținut este că, în perioada 1945–1949, când SUA au avut monopolul armei atomice, ele nu au împiedicat aservirea țărilor est-europene de către URSS. Doctrina stăvilirii *(containment)*, adoptată oficial la 12 martie 1947 (Doctrina Truman), implica rămânerea țărilor incluse deja în sfera sovietică de hegemonie sub controlul Kremlinului.

Dar chiar atunci când, o dată cu venirea administrației Eisenhower (1953), s-a trecut la politica de refulare *(roll-back)* a dominației sovietice, formula a rămas pur retorică. A simțit-o — în chip dureros — admirabilul

Cei trei care ar fi meritat să stea și ei pe banca acuzaților la Nürnberg: Churchill, Roosevelt și Stalin (Ialta, 1945)

Budapesta, 1956: pe aici au trecut sovieticii...

popor ungar în timpul revoluției sale (23 octombrie–4 noiembrie 1956). Încurajați de îndemnurile iresponsabile ale postului de radio „Europa Liberă", ungurii au crezut că pot conta pe sprijinul Occidentului și, în primul rând, al SUA. La 1 noiembrie 1956, Imre Nágy a scos Ungaria din Pactul de la Varșovia, a proclamat neutralitatea țării și a pus-o sub protecția ONU. Nici ONU, nici Occidentul, nici SUA nu au mișcat nici un deget pentru a împiedica reprimarea sângeroasă a revoluției ungare — unul dintre sublimele episoade ale rezistenței antisovietice — de către Armata Roșie.

În 1968, când politica reformistă a echipei Dubcek („socialismul cu chip uman") a provocat o criză în Pactul de la Varșovia, SUA au comunicat Moscovei că ele consideră problema cehoslovacă drept o chestiune internă a blocului sovietic, ceea ce însemna, practic, mână liberă dată Kremlinului pentru a soluționa criza ivită de apariția unui model deosebit de cel sovietic (după Iugoslavia lui Tito) în lagărul socialist. Este adevărat că, atunci, SUA, alarmate de pierderea de prestigiu, suferită de pe urma pasivității lor, au avertizat URSS împotriva unei intervenții în România.

Așa–numita „Doctrină Sonnenfeldt" (1975–1976) — împotriva căreia regimul Ceaușescu a protestat public — recomanda, într-adevăr, SUA să arate receptivitate față de aspirațiile de emancipare ale țărilor din Pactul de la Varșovia, dar sublinia că, în zonă, trebuia să rămână o „puternică influență geopolitică sovietică".

Din câte știm astăzi despre discuțiile americano–sovietice de la Malta, reiese că și atunci, când imperiul sovietic trosnea în toate articulațiile sale, SUA erau încă dispuse să recunoască Moscovei o zonă de influență în Europa de Est, cerându-i însă să nu utilizeze forța împotriva curentelor reformiste.

A spune că „Occidentul nu a renunțat nici un moment" la eliberarea țărilor est–europene (cum afirmă redacția „Magazinului istoric") și că aceasta a reprezentat o „preocupare permanentă" a guvernului american (cum afirmă dl D. Preda) este o rescriere de conjunctură a istoriei. Procedeul îmi amintește de anii '40–'50, când istoriografia rolleristă rescria istoria României și a relațiilor româno–ruse și româno–sovietice și, când, în spiritul formulei „Lumina vine de la Răsărit", marele vecin din Est era înfățișat ca exercitând o influență binefăcătoare asupra românilor. Se înființase, în București, chiar un Muzeu româno–rus (unde, astăzi, funcționează Muzeul Literaturii Române) pentru a arăta că, de la venirea slavilor, în secolele VI–VII, și până la „eliberarea de către glorioasa Armată Roșie", slavii, Rusia kieveană, Rusia țaristă și Uniunea Sovietică nu ne-au vrut decât binele, drept care trebuia să le fim recunoscători, mai ales celei din urmă.

„Magazin istoric" și dl D. Preda procedează în aceeași manieră. Dacă astăzi vrem să intrăm în NATO și intrarea în NATO depinde de SUA (de egalitatea membrilor alianței nu se poate vorbi!), atunci, obligatoriu, trebuie să prezentăm — cred „Magazin istoric" și dl D. Preda — SUA în lumina cea mai favorabilă în toată istoria lor.

Ceea ce nu înțelege nici actuala putere, nici cei care o urmează în penibila ei campanie este că SUA au decis deja admiterea României în alianța nord–atlantică. După atentatele de la 11 septembrie 2001, Washingtonul nu mai este atât de interesat de performanțele economiei de piață și de cele ale regimului democratic în țările candidate. Criteriul de bază este dacă ele sunt dispuse să-și trimită militarii să moară în locul celor americani. România a acceptat să o facă, și mizeria în care a fost aruncată țara de guvernările postdecembriste au constrâns pe unii să-și riște viața — precum mercenarii — pentru un pumn de dolari. Recent, în cotidianul „Adevărul", dl Adrian Ursu a avut curajul să pună degetul pe rană: în Afghanistan, românii au căutat ceea ce nu găsesc în România — o retribuție menită să-i scoată din sărăcia care înghite pe tot mai mulți dintre locuitorii acestei țări.

Puterea actuală aplică principiul enunțat de Constantin Argetoianu, în septembrie 1939: guvernul era decis atunci să meargă până la „cea mai josnică dintre josnicii" pentru a menține România în neutralitate. Guvernanții de azi sunt gata să meargă până la „cea mai josnică dintre josnicii" pentru a vedea țara admisă în NATO. Pentru demnitatea acestui popor, avem datoria de a nu coborî pe această cale. Cu atât mai mult, cu cât NU ESTE NEVOIE: SUA vor acum — spre deosebire de 1997 — România în NATO. Atunci, de ce să ne umilim? De ce să maltratăm istoria? ■

Oaspeți de seamă la Institutul Român de Istorie Recentă

Conferințele lunii **iulie 2002**

Fidel vocației sale științifice, încă din prima săptămână a lunii iulie, IRIR și-a continuat ciclul de conferințe prin interesanta expunere **„Revelations des archives sovietiques au sujet de la répression stalinienne en URSS"**, susținută, la 4 iulie, de apreciatul sovietolog francez **Nicolas Werth**, de la Institut d'Histoire du Temps Present, din Paris. Aducând în discuție noile descoperiri din arhivele foste sovietice, referitoare la mult dezbătuta temă a represiunii staliniste în „patria socialismului victorios", prestigiosul istoric — tradus în românește de Editura Corint; v. lucrările sale ***Istoria Uniunii Sovietice de la Lenin la Stalin (1917–1953)***, și ***Istoria Uniunii Sovietice de la Hrușciov la Gorbaciov (1953–1985)***, ambele apărute, în 2000, în colecția „Istorie universală. Microsinteze" —, conferențiarul a făcut ample referiri la scopul, mijloacele, metodele și rezultatele acestei acțiuni politice antiumane, cu accent deosebit pe regimul concentraționar al gulag-ului.

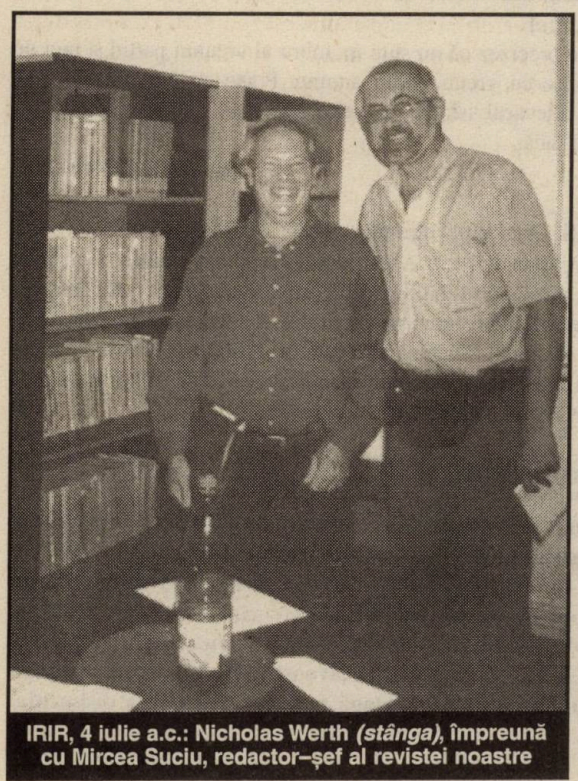

IRIR, 4 iulie a.c.: Nicholas Werth *(stânga)*, împreună cu Mircea Suciu, redactor-șef al revistei noastre

În săptămâna imediat următoare, IRIR a organizat încă două evenimente științifice. La primul dintre ele, care a avut loc la 9 iulie, institutul a avut ca partener Fundația Konrad Adenauer. Tema seminarului, **„Ce fel de Europă vrem să construim?"**, a fost și este cât se poate de actuală. Au răspuns invitației de a susține comunicări numeroase personalități reprezentând atât instituții guvernamentale și partide politice, cât și organizații nonguvernamentale. După urările de bun venit și cuvântul de deschidere adresate de prof.univ. dr. Andrei Pippidi (directorul IRIR), a urmat șirul interesantelor comunicări susținute de același **Andrei Pippidi**, apoi de **Sabine Habersack** (directoarea Fundației Konrad Adenauer), **Aurel Ciobanu Dordea** (Delegația Uniunii Europene), **Liviu Voinea** (Societatea Academică Română), **Doina Șerbănescu** (Ministerul Integrării Europene), **Dan Pavel** (Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București), **Radu Podgoreanu** (Comisia de Politică Externă a Camerei Deputaților), **Maria Berza** (Centrul Român de Politici și Proiecte Culturale) și **Thomas Kleininger** (Institutul de Studii Liberale). Discuțiile s-au purtat în jurul unor probleme, cum ar fi: ultimele evoluții ale construcției europene și ce așteaptă românii de la aceasta, precum și ce-i putem noi oferi ca țară; tactica cea mai bună în campania de integrare; obiectivele și realizările României în negocierile de integrare; necesitatea organizării unui referendum înainte de aderare; nevoia schimbării mentalităților; diferențe în opțiunile de integrare ale opiniei publice din statele candidate; posibila, inevitabila sau necesara dispariție a țărănimii actuale; problema suveranității naționale etc. Scopul dezbaterii a fost atins prin realizarea unui util schimb de idei între participanți, diferiți ca profesiuni și opțiuni politice.

Conferința **„Ortodoxia și societatea românească postcomunistă"** a fost susținută, la 11 iulie, de **Paul Michelson**, Distinguished Professor of History, Huntington College, Indiana, SUA. În expunerea sa, oaspetele american a abordat problemele subordonării Bisericii Ortodoxe Române față de stat și tendinței acestora spre monopolul religios, pasivității românești, lipsei unui contract social autentic, libertății condiționate de politic, valorii individului după ortodoxie și atitudinii BOR față de etica iertării, rolului voluntarismului în dezvoltarea societății civile, responsabilității individuale și colective. Participanții la discuții — cadre didactice universitare și cercetători în istorie — au pus întrebări sau și-au exprimat puncte de vedere referitoare la isihasm, patrimoniul bisericilor, excepționalitatea BOR (stat în stat, ancheta dosarelor foștilor informatori — blocată prin cererea de exceptare totală), independența de religie a unor concepte (bunăoară, cel de libertate), pericolul proiectării trecutului BOR în prezent, disciplinarea ierarhilor de către stat, diminuarea prestigiului și a prezenței BOR în viața publică începând cu domnia lui Al.I. Cuza, oferta educațională privind istoria religiilor în manualele alternative etc. ■

Nicolae VIDENIE,
Cercetător, IRIR

Din Pitești, **scrisoare** la ceas aniversar

„Trăiesc cu **maximă intensitate** cele prezentate în paginile revistei“

„Stimată redacție,

Iată că un sentiment de nedumerire, care mă frământă de câtva timp, mă determină să vă scriu din nou. Acest sentiment este legat atât de ultimele numere ale revistei dumneavoastra, cât și de realitățile zilelor noastre din ultimii ani. [...]

Mărturisesc că imboldul de a vă scrie mi l-a dat articolul domnului profesor Florin Constantiniu, intitulat «Nedumeriri», din numărul 5/2002. Este vorba, în esență, despre verticalitatea, despre demnitatea celor care conduc destinele acestei deosebite țări care se numește România, care era cândva curtată de iluștri oameni de stat și diplomați și care datorită unor conjuncturi istorice nefavorabile a ajuns acum să nu mai fie considerată.

Eu cred că o țară este demnă, verticală prin oamenii săi de stat care știu să-i prezinte corect valorile ei, potențele ei, istoria ei etc. și care nu se ploconesc sub nici un motiv pentru a obține o recunoaștere, o alianță sau o cooperare cu alte țări. Acești oameni de stat trebuie să fie inteligenți, cu o deosebită viziune politică, iubitori de țară. Și ca să mă refer la unele din numerele revistei dumneavoastră, aș aminti oameni de stat precum au fost Brătienii (în special, Ionel I.C. Brătianu), Nicolae Titulescu și, după mine, chiar controversatul mareșal Ion Antonescu. Am să vă explic puțin mai târziu de ce îl consider pe mareșalul Ion Antonescu (cu toate greșelile sale, mai mult nevoite decât voite) un om iubitor de țară, demn, integru și un desăvârșit militar. Din ce ați prezentat dumneavoastră în ultimele numere ale revistei, am reușit să mai aflu câte ceva în plus despre acești oameni și despre alții. Referindu-mă la cele ce se întâmplă în zilele noastre, sunt absolut intrigat și debusolat. Deci, ca să intrăm în NATO (lucru la care țin enorm de mult, dar nu cu orice preț!), trebuie să ne renegăm trecutul nostru. De ce trebuie să facem acele lucruri care sunt sub demnitatea noastră și despre care scrie domnul profesor Florin Constantiniu în articolul «Nedumeriri», mai sus amintit? De ce trebuie să ne asumăm Holocaustul, când se știe că evreii trimiși spre exterminare erau din nordul Transilvaniei, ocupată prin «bunăvoința» Germaniei și Italiei de către Ungaria? De ce Italia nu și-a asumat Holocaustul, fiind principala aliată a Germaniei în timpul războiului? De ce nu se vorbește mai accentuat de faptul că, la cele două retrageri ale noastre din Basarabia, populația de origine evreiască ne-a cauzat mari greutăți? De ce nu se spune mai nimic de faptul că evreii din România n-au fost deportați, ci dimpotrivă, protejați? De ce vine acum dl Elie Wiesel și ne cere să ne asumăm trecutul, Holocaustul, știind bine (sau neștiind?) că România lui Antonescu nu a fost una și aceeași cu Ungaria lui Horthy? Dacă Antonescu a fost criminal de război, de ce nu a fost judecat în procesul criminalilor de război de la Nürnberg? Iată, deci, după părerea mea, un umil cititor, întrebări pe care oamenii noștri de stat ar fi trebuit să le pună, zic eu, în fața celor care ne acuză pe nedrept. [...]

Sunt consternat când văd că oamenii noștri de stat (cu excepția, totuși, a unora) acceptă cu ușurință să încheie tratate «de bună prietenie» cu țările vecine, renunțând la unele provincii istorice ale noastre (vezi Tratatul cu Ucraina, semnat de dl Emil Constantinescu), acceptă că am participat la Holocaust (dl Ion Iliescu), acceptă ștergerea din memoria poporului român a mareșalului Ion Antonescu (dl Adrian Năstase), acceptă cele descrise de dl prof. Florin Constantiniu în articolul «Nedumeriri» etc.

Eu zic că dacă am fi mai verticali, mai demni și n-am accepta atât de ușor cele ce ni se pun în spinare [...], am fi chiar mai mult luați în seamă, mult mai considerați. Mi se pare o mare diferență între oamenii de stat de dinainte de primul război mondial și dintre cele două războaie mondiale și cei ai zilelor noastre! [...]

Vă precizez că nu sunt membru al vreunui partid și nici nu simpatizez cu vreun partid anume. Poate cu partidul celor ce cultivă adevărul istoric, al celor verticali, demni, care nu s-a înființat încă.

Ion DEACONESCU,
Pitești

P.S. Am citit ultimul număr (7/2002) al revistei dvs. Absolut fantastic! [...] Acest jurnal (***Jurnalul politic*** al lui Ioan Hudiță, n.red.) ar trebui tipărit în întregime și redat celor care vor să cunoască cu profunzime trecutul. [...] Cred că vă dați seama că trăiesc cu maximă intensitate cele prezentate de dvs în paginile revistei. De aceea, vă mulțumesc încă o dată și vă asigur de fidelitatea mea față de această revistă“. ■

Mult stimate domnule Deaconescu,

Am fost mișcat (de altfel, ca întreaga redacție a revistei „Dosarele Istoriei“, care, din rațiuni de spațiu, se vede nevoită să redea doar fragmentar amplul și caldul mesaj transmis) de scrisoarea dumneavoastră; ea arată un viu interes pentru istorie, care vă onorează. Am fost întotdeauna de părere că istoria — ca știință — nu trebuie să rămână cantonată în perimetrul îngust al discuțiilor de specialitate, ci trebuie să îndeplinească o însemnată funcție social-educativă. Revista „Dosarele Istoriei“ se străduiește să ofere un cadru cât mai prielnic dialogului dintre cercetătorii istoriei și marele public cititor. Fiți sigur că, în numerele viitoare, veți găsi răspuns la problemele abordate de dumneavoastră. Eu unul sunt bucuros să discut cu dumneavoastră, ca și cu oricare alt cititor, dornic să cunoască și să înțeleagă trecutul. Rămân la dispoziția dumneavoastră pentru un dialog în cadrul paginilor acestei reviste.

Florin CONSTANTINIU

1996 „Dosarele Istoriei", șase ani de la apariție Scurtă cronică în imagini 2002

① Așa a început totul: lansarea revistei, la Librăria „M. Sadoveanu", din Capitală (8 august 1996); în imagine, de la stânga — **Cristian Popișteanu**, regretatul director și redactor-șef al „Magazinului istoric", **Florin Constantiniu**, **Stelian Tănase**, **Georgeta Munteanu**, una dintre cele mai cunoscute și apreciate librărese din București, **Mircea Suciu**.

② Doi apropiați și prețuiți colaboratori ai revistei — prof.univ. dr. **Gh. Buzatu** (al doilea din stânga) și prof. univ. dr. **V.Fl. Dobrinescu**, împreună cu **Mioara Anton**, redactor, cercetător la Institutul de Istorie „N. Iorga", și redactorul-șef (Pitești, iulie 2000).

Singura condiție: competența

De șase ani, în condițiile atât de dificile ale nesfârșitei tranziții, „Dosarele Istoriei" (publicație care, din octombrie 2001, este editată de PRO HISTORIA, editură înființată de inițiatorul revistei, prietenul și colegul Mircea Suciu) a sporit remarcabil cunoștințele noastre — ale specialiștilor și ale marelui public — despre trecutul apropiat: documente inedite — din arhive române și străine —, surse memorialistice, studii și articole etc. au adus în circuitul științific informații neștiute și puncte de vedere înnoitoare. Străină de orice partizanat — atât de nociv cercetării istorice —, revista și-a deschis paginile tuturor opiniilor și interpretărilor, punând doar o singură condiție: competența. Sunt convins că, și în viitor, revista „Dosarele Istoriei" — preocupată permanent să-și amelioreze conținutul și ținuta grafică — va sluji interesele istoriografiei românești și ale cunoașterii istoriei de către marele public. Urez, așadar, acestei admirabile publicații viață lungă și succese în activitatea pe cât de importantă, pe atât de nobilă.

Fl. Constantiniu

Florin CONSTANTINIU,
membru corespondent al Academiei Române

③ În redacție: prof.univ.dr. **Pierre du Bois**, de la Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva *(primul din dreapta)*, soția lui, **Fl. Constantiniu** și **M. Suciu**.

④ **Jacqueline Enache**, secretar general de redacție, flancată de **Ștefan Cios** (consilier artistic, autorul copertelor noastre; *în stânga imaginii*) și **Andrei Stângă** (DTP & PrePress).

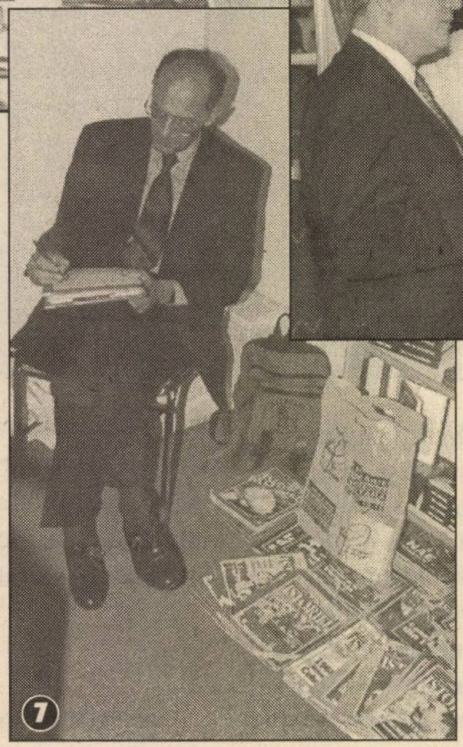

⑤ La ediția din 1999 a Târgului de carte „Gaudeamus", o caldă strângere de mână din partea unui pasionat cititor, **Radu Vasile**, pe atunci prim-ministru al guvernului, actual senator PD.

⑥ O plăcută și neuitată întâlnire, de la o altă sărbătoare a cărții, cu **Adrian Năstase**, prim-ministru al guvernului României, și **Dragoș Șeuleanu**, președinte-director general al Societății Române de Radiodifuziune.

⑦ Fostul nostru coleg într-ale gazetăriei, actualul senator PSD, prof. **George Pruteanu** (care, între cărți și reviste — cum îi stă bine unui intelectual de rasă —, nu „spune", ci scrie... o vorbă, în fapt, o dedicație echipei noastre redacționale)

⑧ **Petruța Livezeanu** (Contabilitate-Difuzare), „îngerul păzitor" al pușculiței noastre...

Biblioteca „ASTRA"
— SIBIU —

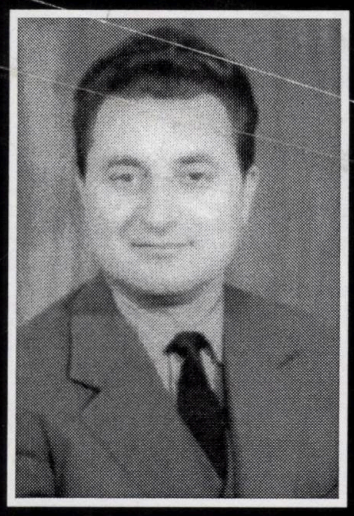

IN MEMORIAM

Col. (r.) GEORGE SUCIU

(4.X.1925, Curtici, jud. Arad – 13.VIII.2002, București)

Iubitul nostru soț, tată și bunic a încetat din viață, după o nemeritat de grea suferință, în demnitate — așa cum a trăit o viață întreagă —, tocmai în vremea când acest număr de revistă, care i se dedică, se afla în pregătire redacțională. Luptându-se cu o boală necruțătoare, a știut, până în clipa cea de pe urmă, că-i sunt aproape toți cei dragi.

A fost un OM pentru care ȚARA și FAMILIA au însemnat totul, până la confundare, până la sacrificiu. L-au mai caracterizat devotamentul și rigoarea în profesie — una deloc facilă și care i-a impus să se afle, ani în șir și în momente de rar și autentic dramatism, departe de locurile natale și de familie —, la fel, modestia nedisimulată (organică neamului său de țărani simpli și înțelepți, educați în cultul muncii), seninătatea și pofta de viață. A avut numai prieteni, chiar și printre cei care, în principiu, erau adversari. Pe unde a călcat — și a călcat prin multe locuri, acasă și afară —, a făcut și a lăsat numai lucruri bune. Așa va fi pomenit în veci.

Dumnezeu să-l ierte, Dumnezeu să-l odihnească.

Iuliana, Mircea, Miruna–Monica SUCIU

În nemărginita noastră durere, ne-au fost și ne rămân aproape scumpii noștri: **Jacqueline**; **Nicu**, **Marcela** și **Sorin Jivan**, din Arad; **Iuliana Ursu** (n. Suciu), din Curtici; **Mariana Tătaru** (n. Suciu) și soțul ei, **Viorel**, din Lipova; **Maria** și **Ioan Enache**; **Andrei Stângă**; **Felicia Suciu** (n. Jippa), din Dallas, SUA; **Cecilia** și **Radu Jippa**; dr. **Dan Scăunaș**; dr. **Mihnea Avram**; dr. **Sorin Riga**; **Mariana**, **Viorel** și **Lucian Mureșan**; **Lenuș**, **Viorel** și **Gina Nicolai**; **Ecaterina (Cati) Bolovăneanu**; **Matilda (Tili)** și **Ion Cociș**; **Romulus (Budi) Budișteanu**; **Netta Mazilu**; **Tea** și **Constantin Stanciu**; **Flori** și **Mircea Barbu**; **Maria Vlădescu**; **Dana Fota** (împreună cu părinții ei, familia **Filipescu**); **Mircea Florică**; **Ioana** și **Mircea Năstase**; **Marlena** și **Chimon Teșilă**; acad. **Dan Berindei**; **Florin Constantiniu**; **Gh. Buzatu**; **Nora** și **Kolea Morozov**; **Magheta**, **Cristina** și **Ștefan Chirițoiu**; **Georgeta** și **Puiu Hașotti**; **Elena** și **Dan Petrescu**; **Veronica** și **Mircea Popescu**; **Petruța Livezeanu**; **Mioara Anton**; **Carmen Olaru**; **Ștefan Cios**.

De asemenea, mulțumim tuturor rudelor, prietenilor de familie și cunoscuților — și unii, și alții mult prea numeroși pentru a fi pomeniți aici — care au fost alături de noi și care, suntem convinși, îi vor păstra neștearsă memoria celui atât de drag nouă și lor.

ISSN 1224-4287

Preț 22.000 lei

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

An.VII, nr.9(73), 2002

DOSARELE ISTORIEI

Anticamera „erei comuniste" în România

Sub povara armistițiului

Sumar
nr. 9 (73) • 2002

Sub povara armistițiului. Armata română (1944 - 1947)

(Under the Burden of Armistice. The Romanian Army)

Gh. BUZATU

Anticamera „erei comuniste" în România 1
Before the "Communist Era" in Romania

Alesandru D. DUȚU

Armata română — pe butuci 2
The Romanian Army in the Hands of the Soviets

Aliat sau inamic ? 7
Ally or Enemy ?

Documentar: Proclamația Regelui Mihai I către Țară 8
Documentary: King Michael's Proclamation, 1944, August 23rd

Neînțelegeri în Câmpia Română 14
Disputes Between the Romanian and Soviet Armies

Nouă luni tensionate pe frontul antihitlerist 19
Nine Tensed Months Between Romanians and Russians on the Western Front

Camaraderia și politețea, vorbe-n vânt... 26
Fellowship and Politeness, Useless Words

Vâltoarea politicii înghite armata ... 29
The Army Dragged Into Romania's Political Games

Epurarea, ghilotina politică 38
Cleansing of the Romanian Army Command Corps

Repatrierea prizonierilor de război 46
The Repatriation of Romanian War Prisoners

Clauzele militare restrictive ale Tratatului de Pace din 1947 49
Romanian Army, Subject to Restrictions of the 1947 Peace Treaty

Dincolo de „dosar"

Florin CONSTANTINIU

Ploconeli și lingușeli inutile 54
Useless Flattery

Scrieți-ne, noi vă răspundem 55
Answer to One of Our Readers

Lavinia BETEA

„Un burghez rătăcit în mișcarea comunistă" 56
A Bourgeois Lost in the Communist Movement (100 Years From I.Gh. Maurer Birth)

Conferință–eveniment 64
Event–Conference in Bucharest

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

• În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**

• Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară

■ **3 luni:** 66.000 lei ■ **6 luni:** 132.000 lei ■ **12 luni:** 264.000 **lei**

DOSARELE ISTORIEI®

apare din 8 august 1996

Redactor-șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție:
Jacqueline ENACHE

Redactori:
Mioara ANTON
Laurențiu CONSTANTINIU
DTP & PrePress: Andrei STÂNGĂ

Consilieri redacționali
Dan BERINDEI (Membru al Academiei Române, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie)
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRITOIU (1952–2000) (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Petre OTU (Comisia Română de Istorie Militară),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ (Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată de Editura PRO HISTORIA
Director
Mircea SUCIU

e–mail: prohistoria @ yahoo.com

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7,
702041, București, sector 2, OP 37
Tel.: 0745.055.752; 0723.870.649

e–mail: dosareleistoriei @ yahoo.com

Contabilitate–Difuzare: Petruța LIVEZEANU
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
stefancios@hotmail.com
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor: Adriana UNGUREANU

Tipar: DRAGOPRINT FED S.A.
Tel.: (01)335.93.18; fax: (01)337.33.77

Difuzare:
RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: (01)222.41.26; fax: (01)224.43.36
S.C. CONPRESS GROUP SRL
Tel.: 0723.267.053; (01)222.67.37
S.C. ANOTA SRL
Tel.: (01)224.13.54; fax: (01)224.45.03

ISSN 1224 – 4287

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

La orizont, o **strălucită** și **necesară** sinteză

Anticamera „erei comuniste" în România

Pentru mine, este o deosebită plăcere să prefațez acest nou volum *[vezi precizările de mai jos — n. red.]* al istoricului Alesandru D. Duțu [...]. Trebuie să mărturisesc că, în primul rând, îl am în vedere pe istoricul neobosit și de avergură, deosebit de documentat și obiectiv care, ani la rând, ne-a obișnuit cu atâtea sinteze, monografii, enciclopedii și volume de documente, iar, nu mai puțin, pe acela care s-a consacrat, în mod exemplar, investigațiilor arhivistice, în țară ori în străinătate, pentru a pătrunde și finalmente a dezvălui secretele mici și mari legate de prezența României pe fronturile conflagrației mondiale din 1939–1945. Sunt bucuros să-l prezint cititorilor colecției și, implicit, acum, celor ai revistei „Dosarele Istoriei" pe unul dintre specialiștii noștri redutabili în istoria celui de-al doilea război mondial, incontestabil *number one* în abordarea și clarificarea aspectelor sale militare. Iată că, de această dată, colegul Al.D. Duțu, concomitent cu seria volumelor de documente inițiată sub egida Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române, stăruie asupra problemelor grave care au afectat Armata Română în epoca ce a succedat nemijlocit (1944–1947) prezența României pe Frontul de Est între 1941 și 1944. Astfel, după un inspirat „Cuvânt înainte", istoricul, dezvoltând demersurile realizate în diverse monografii anterioare, sintetizează, în chip strălucit, evoluțiile și mai cu seamă involuțiile care au marcat raporturile militare sovieto–române în cursul ultimei etape a războiului mondial (1944–1945). Alte două capitole speciale sunt rezervate disoluției Armatei Române în cadrul procesului de comunizare urmărit de Kremlin la București și, pe de altă parte, dramei corpului de comandă așa–zis... burghez în cursul sovietizării totale și brutale, din aceeași vreme. În același timp, nu sunt ignorate aspectele concrete privind decăderea Armate Române sub regimul Armistițiului din 1944 ori sub acela al Tratatului de Pace din 1947 (rolul consilierilor militari sovietici, doctrină și instrucție, dotarea, învățământul militar, dislocarea și disciplina forțelor etc.). Autorul, cu deplin temei, argumentează că **„măsurile militare restrictive stabilite prin Tratatul de Pace din 10 februarie 1947 (...) au dat lovitura de grație armatei române (...)"**. Concluziile istoricului sunt neiertătoare: **„La sfârșitul anului 1947, situația Armatei Române era dramatică din toate punctele de vedere (...). Pentru sovietici, aceasta nu a constituit însă nici o problemă. Dimpotrivă. Punerea Armatei Române pe butuci și schimbarea corpului de comandă le convenea de minune. Atât din punct de vedere al impunerii, cu mai multă ușurință, a propriei politici militare, cât și din punct de vedere financiar"**.

Reținând ori sugerând câteva aspecte dintre cele tratate de colegul Alesandru D. Duțu, cititorul, nu mă îndoiesc, le va reține pe cele mai importante, simultan îmbogățindu-și cunoștințele și sistematizându-și informațiile esențiale rămase dintr-o/despre o perioadă ce reprezintă, în perspectivă istorică, însăși... anticamera „erei comuniste" în România. ■

Gh. BUZATU,

prof.univ.dr., Universitatea din Craiova; director, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași

Numărul de față al revistei cuprinde largi extrase din lucrarea datorată colegului și stimatului nostru colaborator Alesandru D. Duțu, intitulată *Sub povara armistițiului. Armata română în perioada 1944–1947*, volum ce urmează să apară sub egida Editurii PRO HISTORIA, în colecția „Românii în istoria universală / The Romanians in World History", vol. 94, prestigioasă serie coordonată de Gh. Buzatu (a cărui prefață o reproducem, cu minime intervenții redacționale).
După cum am procedat și în alte situații similare, redacția revistei „Dosarele Istoriei" — de comun acord cu autorul — a întreprins o serie de adaptări ale textului de bază, majoritatea constând în titluri, subtitluri, comprimări — marcate prin: [...] —, eliminarea aparatului critic etc., fapt care, sperăm, nu impietează urmărirea firului logic al expunerii autorului.
Mulțumim, și pe această cale, istoricului Al.D. Duțu, pentru colaborarea entuziastă și profesionistă la realizarea noului număr al publicației noastre.

Armata română – **pe butuci**

Involuție continuă

Plasarea României dincolo de „cortina de fier", stabilită de Winston Churchill și I.V. Stalin, în octombrie 1944, a făcut ca armata română *(v. foto de mai sus: vânători de munte pregătindu-se, în sept. 1944, să deschidă focul cu un aruncător „Stokes Brand", model 1935, cal. 60 mm; reproducere după* C.I. Scafeș, H.Vl. Șerbănescu, I.I. Scafeș, C. Andonie, I. Dănilă, R. Avram, ***Armata română, 1941–1945***, București, Ed. R.A.I., 1996, p. 82, *lucrare de excepție — citată în continuare* **AR** *— din care, în acest număr de revistă, am preluat și alte imagini — n.red.)* să suporte în perioada 1944–1947, ca și întreaga societate de altfel, un regim dur de armistițiu. Dacă la 23 august 1944, când a trecut de partea Națiunilor Unite, România dispunea de un organism militar puternic, neînregimentat politic, treptat–treptat, sub presiunea continuă a Comisiei Aliate de Control (partea sovietică), a partidului comunist și a diverșilor oportuniști, armata română a înregistrat multă vreme o involuție continuă, în pofida rezistenței opusă de generalii și ofițerii patrioți, care au încercat, deseori cu riscul vieții și al libertății, să mențină specificul național și tradiția oștirii.

În mod paradoxal, **armata a fost una din primele instituții care a fost supusă imixtiunilor și abuzurilor sovietice**, deși partea operativă a acesteia acționa pe front, alături de Armata Roșie, în cadrul războiului de coaliție al Națiunilor Unite, cu un număr de unități și mari unități superior obligațiilor asumate prin Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944. Imixtiunile și abuzurile noului aliat au vizat în special cadrul organizatoric al marilor unități rămase în țară, care în concepția Marelui Stat Major trebuiau să constituie rezerva strategică a susținerii frontului și forța principală a asigurării suveranității și independenței naționale. Nu au fost omise nici încadrarea oștirii, în special la nivelul corpului de comandă. Rezultatele au fost rapide, dar din păcate catastrofale pentru armată și demolatoare pentru corpul de comandă al acesteia. Într-o perioadă extrem de scurtă, până la încheierea și ratificarea Tratatului de Pace, în 1947, numărul diviziilor române a fost redus de la 50 (operative și de instrucție), la 23 august 1944, la 17, în mai 1945, și la doar șapte,

în august 1947, iar cuantumul efectivelor de la 1.100.000 de militari, la 23 august 1944, la 138.000 stabiliți prin Tratatul de Pace.

Procesul începuse la scurt timp după 23 august 1944 când, fără nici un motiv, au fost dezarmați pe frontul din Moldova peste 100.000 de militari români, a fost sechestrată flota de război și a fost impus protocolul militar din 26 octombrie 1944, care a avut ca rezultat reducerea drastică a efectivelor aflate în țară. Argumentul hotărâtor adus de generalul V.P. Vinogradov, locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control în România, a fost că astfel se executau ordinele mareșalului R.I. Malinovski și instrucțiunile guvernului sovietic. Pentru a fi mai convingător, generalul Vasiliev a precizat și el, la 25 octombrie 1944, că nesemnarea protocolului **„poate duce la unele rezultate serioase până chiar la demobilizarea și desființarea — prin forța armatei sovietice — a tuturor marilor unități care nu participă la operațiuni potrivit prevederilor Convenției de Armistițiu“**. Protestând împotriva acestor practici, generalul Nicolae Rădescu, șeful Marelui Stat Major, atrăgea atenția, la 28 noiembrie 1944, că ele reprezintă **„atingeri aduse direct atât suveranității cât și independenței naționale“**. Aceste măsuri erau considerate **„înjositoare pentru armata română“** și de către generalul Constantin Sănătescu, noul șef al Marelui Stat Major român, care aprecia în primăvara anului 1945 că ele aveau „consecințele cele mai grave asupra moralului întregii populații, cât și asupra armatei“. Pe bună dreptate el mai arăta că armata română „nu poate fi supusă unui tratament atât de contradictoriu, și anume: pe front, camarad de luptă căruia i se cer eforturi continui, iar pe propriul ei teritoriu, obiect de captură, de dezarmare și vexațiune“. Prin urmare, la nivelul conducerii armatei au existat manifestări de demnitate, șefii Marelui Stat Major refuzând să spună DA ingerințelor externe, care afectau capacitatea de apărare a țării.

Influență negativă

Situația țării și a armatei române a fost agravată de faptul că în timp ce armata română operativă era subordonată Frontului 2 ucrainean (din iulie 1945, Grupului de armate „Sud“, cu sediul în Bulgaria), în România au fost aduse, succesiv, numeroase divizii sovietice cu efective de război. O influență negativă asupra capacității de luptă a armatei a avut-o și începutul procesului de schimbare a regulamentelor de luptă românești cu cele sovietice și, prin urmare, modificarea principiilor și metodelor de instruire a armatei, deși inițial, la 1 octombrie 1945, Marele Stat Major făcuse cunoscut că, până la elaborarea noilor regulamente, instrucția în armata română urma să fie făcută în baza celor aflate în vigoare, care, în general, corespunseseră la „orice situație pe câmpul de luptă“.

Mobilurile acestor măsuri nu au fost întâmplătoare. Ele au vizat lipsirea guvernelor române de forța armată pe care ar fi putut-o folosi pentru stăvilirea imixtiunilor în politica internă a țării. Efectele s-au văzut la 6 martie 1945, când Moscova a impus guvernul dr. Petru Groza, precum și la 30 decembrie 1947, când a fost impusă abdicarea regelui Mihai I și a fost schimbată forma de guvernământ a țării.

Concomitent cu reducere rapidă a cadrului organizatoric, a avut loc procesul de eliminare a cadrelor de conducere superioară. Aceasta s-a obținut atât prin măsuri aparent legale — reduceri de efective impuse de desființările de unități și mari unități, prin crearea „cadrului disponibil“ și trecerea, ulterioară, în

Col. (r.) dr. **Alesandru D. DUȚU** (n. 10 iulie 1948, com. Scăpău, jud. Mehedinți; absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea București, 1973) este vicepreședinte al Comisiei Române de Istorie Militară. Doctor în științe și artă militară, specialitatea istorie militară. Premiul Academiei Române (1985). Din bogata sa listă de lucrări, ca autor sau coautor, menționăm: ***România și marea victorie, 23 august 1944–12 mai 1945*** (1985), ***Istoria militară a poporului român***, vol. VI (1989), ***România în cel de-al doilea război mondial***, vol. 1–3 (1989), ***Transilvania în evoluția relațiilor româno–ungare*** (1993); ***România în război, 1941–1945. Un destin în istorie*** (1995); ***Drama generalilor români, 1944–1964*** (1997); ***Romania in World War II, 1941–1945*** (1997); ***Război și societate. România 1941–1945***, vol. I. ***De la Prut în Crimeea, 22 iunie–8 noiembrie 1941*** (1999); ***L'armeé roumaine dans la deuxieme guerre mondiale, 1941–1945*** (1999); ***Eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, 22 iunie–26 iulie 1941*** (1999); ***Pe țărmul nord– pontic, 17 iulie 1941–4 iulie 1942*** (1999); ***Golgota Estului, 1942–1944*** (2000); ***Armata română în al doilea război mondial 1941–1945. Dicționar enciclopedic*** (1999); ***1940. Drama României. Rapt și umilință*** (2000); ***Între Wehrmacht și Armata Roșie*** (2000); ***Distrugerea elitei militare sub regimul ocupației sovietice în România***, vol. I și II, INST, 2000–2001, ***Atașații militari transmit... (1938–1940)*** (2001) etc. De asemenea, este autor a peste 600 de articole și studii de istorie militară contemporană, publicate în prestigioase reviste de specialitate din țară și de peste hotare, inclusiv (de la apariție) în „Dosarele Istoriei“.

rezervă și în retragere, cu precădere, a ofițerilor superiori (de la gradul de maior în sus), cât și prin măsuri categoric ilegale — arestări și întemnițări, foarte multe fără judecată, inclusiv în rândurile celor care se aflau pe front, exercitându-și datoria față de țară. Din acest punct de vedere, corpul de comandă al armatei române a suferit o adevărată dramă, cu atât mai mult cu cât multora dintre generali nu li s-au comunicat motivele privării de libertate, care în unele cazuri nu erau cunoscute nici de către cei ce erau puși să-i judece. O adevărată dramă atât pentru cei arestați (circa 80 de generali), cât și pentru cei rămași în libertate, acuzați de crime de război pe care nu le-au făcut, intimidați și culpabilizați în diverse feluri, arestați, judecați și condamnați la ani grei de închisoare. Unii dintre ei au mai apucat, peste decenii, să beneficieze de tardivele decrete de amnistie din anii '50–'60. Alții (peste 40 de generali) au murit în temnițe, cu convingerea că în timpul războiului își făcuseră doar datoria către țară.

Un alt domeniu prin care a fost erodată tăria și unitatea armatei a fost implicarea ei treptată în politică. Respectând principiul că oștirea nu face politică și ordinul generalului Mihail Racoviță, ministrul de Război, din 28 august 1944, că militarilor „le este interzis a lua parte la orice manifestare a partidelor politice", organismul militar a continuat să-și îndeplinească sarcinile operative pe front și pe cele din țară, în pofida situației extrem de grele în care era pus.

Prezența în stradă a unora dintre militari în cursul luptei politice declanșată de forțele de stânga, în februarie 1945, precum și declarația din 26 februarie 1945 a celor șase generali, trei colonei și un maior de „desolidarizare de acțiunea și declarațiile" prim–ministrului Nicolae Rădescu, pe care le considerau „dăunătoare intereselor armatei și țării" — deși acestea chemau la „cumințenie, ordine și liniște", la „înhămarea la muncă grea și spornică" pentru a nu aluneca pe „povârnișul prăbușirii" — au rămas izolate și fără urmări practice, provocând doar confuzie, emoție, uimire, indignare sau indiferență. În cea mai mare parte a garnizoanelor, comandanții, care primiseră misiunea de a asigura liniștea și buna funcționare a aparatului de stat, au făcut cunoscut că dacă unitățile vor fi atacate în timpul îndeplinirii ordinelor militarii vor reacționa. Au reacționat, dar cu timiditate, înlesnind astfel accesul la putere al forțelor de stânga sprijinite de sovietici. De altfel, în situația în care se aflau în primăvara anului 1945, marile unități aflate în țară nici nu puteau interveni eficient deoarece procesul de destructurare organizatorică se derula concomitent cu declanșarea acțiunilor de epurare, de intimidare a corpului de comandă, de decapitare a oștiri de cadrele valoroase și

Populația românească „nu vede în armata rusească pe aliații dezrobitori ci, mai degrabă, trupe ocupante"

demne, care ar fi putut opune rezistență în fața presiunilor interne și externe.

Declarație formală

Situația s-a schimbat după 6 martie 1945, chiar dacă, oficial, dr. Petru Groza declara în Consiliul de Miniștri, la 24 august 1945, în contextul declanșării „grevei regale", că armata „nu face politică". Declarația era formală, ea urmărind în primul rând interzicerea activității și influenței în armată a celorlalte partide politice ale țării, în special a celor considerate reacționare — Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal. În realitate, „după experiența Armatei Roșii" — cum recunoștea însuși generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu, ministrul de Război —, în armata română fusese deja introdus, în mai 1945, Aparatul pentru educație, cultură și propagandă, în esența lui aparat al partidului comunist, până la constituirea oficială, în 1948, a organizațiilor de partid în unități și comandamente. Un rol important în încadrarea acestuia până la „reorganizarea armatei", adică „până s-o avem în mână", cum se preciza în ședința Resortului militar al CC al PCR din 7 iulie 1945, au avut-o cadrele Diviziilor „Tudor Vladimirescu", „Debrețin" și „Horia, Cloșca și Crișan", constituite pe teritoriul Uniunii Sovietice din prizonieri români și integrate în armata română în 1945.

În acele momente de mare presiune psihologică, în care generalii și ofițerii români puteau fi oricând demiși sau lipsiți de libertate, **corpul de comandă al armatei nu a reprezentat o „mare mută"**, de vreme ce maiorul Vasile Cutoiu, șeful Serviciului pentru educație, cultură și propagandă recunoștea, în 1945, că noile autorități nu puteau conta „decât pe o mică parte din ofițeri (circa 7–8 %) ca oameni hotărâți". Numeroase rapoarte contrainformative consemnau faptul că, în principiu, corpul de comandă, de la general la sublocotenent, avea o atitudine „reacționară" și antisovietică. Dacă în 1945, ofițerii fuseseră destul de combativi, multiplele presiuni exercitate asupra lor, teama de a fi eliminați din cadrul oștirii, dificultățile materiale și alți factori au făcut ca în anii următori ei să devină mai reținuți în a-și exprima convingerile, deși manifestări de demnitate continuau să mai apară. Abuzurile și lipsurile materiale au făcut însă ca în numai trei ani să se producă schimbări în atitudinea și mentalitatea corpului de comandă, fără ca acest lucru să însemne că generalii și ofițerii armatei au aderat la comunism sau au acceptat realitățile impuse de noul aliat sovietic.

Insuficienței efectivelor i s-a adăugat starea precară a înzestrării în condițiile în care tancurile erau aproape inexistente, avioanele se aflau sub cerul liber, în timp ce aparatele sovietice erau conservate în hangare, iar industria de apărare — IAR-ul, Malaxa, Reșița etc. — era, practic, lichidată. Relevând consecințele acestei stări de lucruri, în condițiile în care efectivele erau și așa destul de reduse, ministrul Mihail Lascăr preciza, la 26 mai 1947, în ședința ministerială pentru examinarea situației armatei, că „noi nu facem în momentul de față altceva decât să păzim ceea ce avem și să dăm strictul necesar în oameni atunci când ni se fac diferite cereri". În pofida faptului că „toată lumea are foarte multă bunăvoință" față de armată, ministrul de Război a informat că deja, la Regimentul 8 grăniceri, de la Iași, 45 de soldați muriseră de inaniție. Această constatare se făcea nu la colț de poligon, ci într-o ședință ministerială în prezența principalilor responsabili ai momentului de soarta țării și a armatei. În fața unei asemenea tragedii, chiar și Gheorghe Gheorghiu–Dej, care nu manifestase până atunci o înțelegerea deosebită față de situația disperată a armatei, a conchis: **„Este o rușine să ținem în cazărmi oameni flămânzi, dezbrăcați și în picioarele goale"**.

Pentru miniștri situația grea a oștirii nu reprezenta o noutate căci cu puțin timp înainte, la 4 aprilie, generalul Dumitru Dămăceanu făcuse cunoscut în ședința de guvern că „armata nu mai are mălai pentru mămăligă decât până în ziua de 10 aprilie" și a pus tranșant problema: „Domnilor miniștri, este nevoie să se hotărască definitiv și categoric dacă guvernul ține să aibă sau nu o armată. Așa se pune chestiunea în situațiunea de astăzi (...). **O armată în care soldatul umblă cu picioarele goale, o**

Grave implicații

„Limitarea efectivelor *(armatei române,* n.n.) a avut grave implicații și asupra posibilităților de instruire a contingentelor, iar impunerile în ceea ce privește posibilitățile de păstrare a armamentului din dotare au slăbit capacitatea combativă a armatei. Această situație s-a datorat neacordării statutului binemeritat de țară cobeligerantă, în pofida contribuției importante pe care România o avusese în faza finală a războiului la obținerea victoriei de la 9 mai 1945".

Alesandru DUȚU

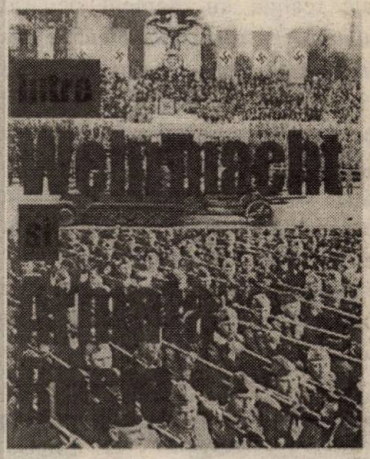

Editura enciclopedică

Col. dr. Alesandru Duțu,
Între Wehrmacht și Armata Roșie. Relații de comandament româno–germane și româno–sovietice (1941–1945),
București, Ed. Enciclopedică, 2000, p. 354

armată în care soldatul umblă în zdențe și o armată în care regimentele împrumută de la particulari sau de la bănci particulare sute de milioane *(de lei, n.n.)***pentru ca să-și poată hrăni de azi pe mâine oamenii, această armată nu se poate numi armată; se poate numi orice afară de armată**". Ca să fie mai convingător, generalul a făcut aluzii directe la situația politică din țară și a concis: „Nu se poate realiza un element de forță credincios *(împotriva cui și față de cine? — n.n.)* când nu i se dă posibilitatea să se încalțe, să se îmbrace și să se hrănească". Avertismentul a fost perceput de Emil Bodnăraș, care, atunci când a preluat conducerea oștirii, în decembrie 1947, a introdus un set de măsuri, care au ameliorat situația materială a unităților și militarilor, dar care, din păcate, au fost însoțite de alte dispoziții care au declanșat procesul de ideologizare forțată desfășurat sub conducerea partidului comunist, devenit unicul partid de guvernământ.

La toate acestea, se adăugaseră restricțiile Tratatului de Pace, din 10 februarie 1947.

În aceste condiții, generalul Mihail Lascăr, ministrul Apărării Naționale, care aderase pe față la politica forțelor de stânga, aprecia, la sfârșitul anului 1947: „Cu forțele îngăduite prin Tratatul de Pace nu vom putea interveni decât cel mult pe o singură direcțiune și pe o singură frontieră. Or, cum vom avea de apărat cel puțin două direcțiuni pe fiecare frontieră, rezultă că volumul armatei noastre va trebui să fie dublu față de cel actual". Limitarea efectivelor a avut grave consecințe și asupra posibilităților de instruire a contingentelor, iar impunerile în ceea ce privește posibilitățile de păstrare a armamentului din dotare au slăbit și mai mult capacitatea combativă a armatei.

Pentru sovietici, aceasta nu a constituit însă nici o problemă. Dimpotrivă. Punerea armatei române pe butuci și schimbarea corpului de comandă le-a convenit de minune. Atât din punctul de vedere al impunerii, cu mai multă ușurință, a propriei politici militare, cât și din punct de vedere financiar, dat fiind faptul că diviziile înființate la începutul anilor '50, în cadrul noului cadru organizatoric determinat de conflictul cu Iugoslavia, trebuiau dotate cu armament și tehnică de luptă, oferite de Moscova și plătite de București. **Marele efort financiar**, necesar în mod evident, dar provocat în mod premeditat cu mult timp înainte, corelat cu **ingerințele în domeniul gândirii și acțiunii noului corp de cadre aveau să aibă consecințe nefaste asupra evoluției armatei române în perioada următoare**.

Divizia „Tudor Vladimirescu" — formată pe teritoriul sovietic, folosită ca mijloc de sovietizare a armatei române — defilând în Piața Palatului, București

Aliat sau inamic ?

Situaţie incredibilă pe frontul din Moldova

La scurt timp după trecerea României de partea Naţiunilor Unite, la 23 august 1944 *(în imaginea de mai sus, autovehicule de intervenţie ale poliţiei Capitalei şi ale armatei transportând prizonieri germani capturaţi în zona Aeroportului militar Otopeni, 28 august 1944; după* ***AR****, p. 81)* , trupele române aflate pe frontul din Moldova au fost puse într-o situaţie fără precedent în istoria războaielor, fiind atacate şi dezarmate de noul aliat, deşi încetaseră lupta împotriva acestuia şi doreau să intre cât mai rapid în acţiune pentru eliberarea părţii de nord–vest a României, ocupată de Ungaria în 1940. Aceast lucru paradoxal se petrece în pofida faptului că Înaltul comandament român, reprezentat prin Marele Stat Major, condus de generalul Gheorghe Mihail, a avut de la început o concepţie strategică eficientă şi a dispus de trupe în stare să îndeplinească misiunile ordonate. În viziunea sa, armata română trebuia să îndeplinească concomitent trei operaţii de importanţă strategică (eliminarea prezenţei militare germane de pe teritoriul naţional, aflat sub jurisdicţia guvernului român, acoperirea frontierei şi a liniei de demarcaţie româno-ungare din podişul transilvan, regruparea armatelor 3 şi 4 române de pe frontul din Moldova) şi să declanşeze apoi, la momentul oportun, ofensiva pentru eliberarea părţii de nord–vest a României.

Iniţial, generalul Gheorghe Mihail a preluat o parte din scenariul mareşalului Ion Antonescu, pronunţându-se pentru realizarea unei linii de demarcaţie în zona fortificată Focşani–Nămoloasa–Brăila, la sud de care să nu pătrundă nici trupe germane, nici trupe sovietice. În acest sens, a cerut, la 27 august, colonelului Dumitru Dămăceanu, membru al delegaţiei române care urma să se deplaseze la Moscova pentru semnarea Convenţiei de Armistiţiu, să propună cinci aliniamente de demarcaţie: cele din zilele de 23, 24 şi 25 august, Siretul inferior–Dunăre sau Predeal–Ploieşti–Bucureşti–Giurgiu, acesta din urmă pentru a da posibilitatea trupelor sovietice să înainteze spre Bulgaria. În cadrul acestei concepţii, armatele sovietice trebuiau să pătrundă în Transilvania prin trecătorile Carpaţilor Orientali, eliminarea prezenţei militare germane din zonele controlate de guvernul de la Bucureşti urmând să fie făcută numai de către armata română. Eventuala intervenţie a trupelor sovietice avea să se facă „numai în caz de nevoie şi numai în urma cererii armatei române".

În contextul în care trupele sovietice se aflau în plină ofensivă, nemaiputându-li-se impune condiţii de acţiune, această concepţie era cu siguranţă lipsită de realism. Încercarea de aplicare a ei a urmărit însă realizarea unei zone libere de prezenţă militară sovietică în care să-şi desfăşoare activitatea, fără nici o ingerinţă străină, guvernul şi celelate autorităţi române. În cadrul aceleeaşi concepţii româneşti, generalul Gheorghe Mihail a cerut ca armata română să acţioneze sub comandament propriu şi numai pe teritoriul naţional, din acest ultim punct de vedere fiind singurul care s-a pronunţat în acest sens.

Marele Stat Major român nu a urmărit să creeaze dificultăţi comandamentelor şi trupelor sovietice în operaţiile militare duse împotriva trupelor germane. Dimpotrivă. În primul document important emis după 23 august 1944 — „Proclamaţia către Ţară" *(v. p. urm.)* —, regele Mihai I a cerut militarilor români să primească armatele sovietice cu **„încredere"**. Puţin mai târziu, generalul Gheorghe Mihail cerea, la rându-i, trupelor să adopte o atitudine **„prietenoasă, fără a cădea în servilism"**. La rândul lor, celelalte comandamente române au emis ordine care prevedeau încetarea luptei şi a oricăror acte de agre-

(continuare în p. 9)

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

Proclamația Regelui Mihai I către Țară

„Români,

În ceasul cel mai greu al istoriei noastre am socotit, în deplină înțelegere cu poporul meu, că nu este decât o singură cale, pentru salvarea țării de la o catastrofă totală: ieșirea noastră din alianța cu Puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite.

Români,

Un nou guvern de uniune națională a fost însărcinat să aducă la îndeplinire voința hotărâtă a țării de a încheia pacea cu Națiunile Unite. România a acceptat armistițiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii [semnat, de fapt, abia în noaptea de 12/13 septembrie 1944, la Moscova; v. „Dosarele Istoriei", nr. 7/71, 2002, extrase convingătoare din *Jurnalul politic* al lui Ioan Hudiță — n.red.]. Din acest moment, încetează lupta și orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum și starea de război cu Marea Britanie și Statele Unite. Primiți pe soldații acestor armate cu încredere. Națiunile ne-au garantat independența țării și neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena, prin care Transilvania ne-a fost răpită.

Români,

Poporul nostru înțelege să fie stăpân pe soarta sa. Oricine s-ar împotrivi hotărârii noastre libere luate și care nu atinge drepturile nimănui este un dușman al neamului nostru. Ordon armatei și chem poporul să lupte prin orice mijloace și cu orice sacrificii împotriva lui. Toți cetățenii să se strângă în jurul Tronului și al Guvernului pentru salvarea Patriei. Cel care nu va da ascultare guvernului se opune voinței poporului și este trădător de țară.

Români,

Dictatura a luat sfârșit și cu ea încetează toate asupririle. Noul guvern înseamnă începutul unei ere noi în care drepturile și libertățile cetățenilor țării sunt garantate și vor fi respectate.

Alături de armatele Aliate și cu ajutorul lor, mobilizând toate forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin dictatul nedrept de la Viena, pentru a elibera pământul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină.

Români,

De curajul cu care ne vom apăra cu armele în mână independența împotriva oricărui atentat la dreptul nostru de a ne hotărî singuri soarta depinde viitorul țării noastre.

Cu deplină încredere în viitorul neamului românesc, să pășim hotărâți pe drumul înfăptuirii României de mâine, a unei Românii libere, puternice și fericite".

(„România Liberă", an. II, nr. 11, din 24 august 1944)

siune împotriva trupelor sovietice, dar și rezistență „cu orice sacrificiu" în fața încercărilor de dezarmare. În conformitate cu această concepție, comandanții români sau delegații acestora au încercat să stabilească legături cu eșaloanele sovietice înaintate, propunând modalități de colaborare și cooperare în luptă, pornind însă de la situația de „partener aliat și nu de o situație inferioară, care ar dăuna moralului ofițerilor și trupei", așa cum aprecia locotenent-colonelul Gheorghe Matei.

În total dezacord cu concepția românească, Înaltul comandament sovietic a adoptat o atitudine agresivă, interzicând categoric orice discuție cu reprezentanții armatei române în vederea stabilirii modalităților de cooperare. Ordinele în această direcție au fost emise de cei mai importanți factori de decizie politică și militară — I.V.Stalin și generalul R.I. Malinovski, comandantul Frontului 2 ucrainean —, care au ordonat comandamentelor și trupelor să nu acorde nici o atenție comportării trupelor române, să-și îndeplinească în continuare misiunile, să nu primească nici un parlamentar și să nu intre în tratative. Așa a fost posibilă drama înregistrată de armatele 3 și 4 române pe frontul din Moldova după ce încetaseră luptele împotriva trupelor sovietice.

Inexplicabil, impardonabil

În mod cu totul inexplicabil, începând cu 24 august 1944, sovieticii au dezarmat părți importante din diviziile 2 și 15 infanterie, Comandamentul 110 infanterie, în sudul Basarabiei, la est de Tătărești (Tatarbunar), precum și din diviziile 11, 14 infanterie și 5 cavalerie, la nord de Huși. A doua zi, la 25 august, după ce au pătruns pe valea Trotușului, respingând ariergărzile germane la Onești, forțe sovietice au încercuit diviziile 1, 4, 6, 8, 13, 20 infanterie, 1 gardă, 1 blindată și Comandamentul 104 munte din corpurile 1, 5 și 7 armată, care se retrăgeau pe valea Tazlăului, cerându-le să depună armele. La intervenția generalului Radu Gherghe, comandantul Corpului 1 armată, ca trupele române să nu fie dezarmate, și evident, a noilor ordine primite de la Moscova, comandamentul sovietic a dispus reluarea armelor și concentrarea marilor unități române în zona Buhuși, Roman, Bacău în vederea reorganizării, completării armamentului și a reluării luptei împotriva germanilor.

Câteva zile mai târziu, la 2 septembrie 1944, aceste mari unități au fost dezarmate fără nici o explicație, iar personalul îndreptat, într-o atmosferă de „consternare și durere", spre lagărele de internare din Uniunea Sovietică. În aceeași zi, comandanții și șefii de state majore au fost internați în lagărul de la Bacău, iar ceilalți ofițeri în lagărul de la Roman. Numărul militarilor români aflați într-o asemenea situație oscilează în documentele românești între 60.000 și 160.000, cifra maximă fiind emisă de Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului, în ianuarie 1945. Comandamentele sovietice au recunoscut internarea a circa 26.000–40.000 de miliatri români. Indiferent însă câți au fost, măsura a fost abuzivă și de neacceptat în condițiile în care armata română încetase luptele și își manifestase cu hotărâre dorința de cooperare cu trupele sovietice. După multe insistențe din partea reprezentanților Marelui Stat Major român, s-a reușit eliberarea, la 16 septembrie 1944, doar a trei generali, 18 ofițeri (majoritatea din statele majore ale Corpului 1 armată și ale diviziilor 13, 20, 4 infanterie și 1 gardă) și a 22 de gradați și soldați. Dintre marile unități încercuite la vest de Siret, nu au fost dezarmate comandamentele 103 și 104 munte, Brigada 6 artilerie, Regimentul 7 artilerie grea și un detașament din Divizia 1 blindată, care au luptat apoi alături de trupele sovietice în Carpații Orientali.

Deși nu greșiseră cu nimic, majoritatea comandanților români de pe front au fost puși în situații imposibile și de neacceptat. Dezarmarea lor s-a făcut sub presiunea forței. Apreciind corect posibilitățile de acțiune ale trupelor române, Marele Stat Major român ordonase, încă din seara zilei de 23 spre 24 august 1944, ca armatele 3 și 4 să înceteze luptele contra trupelor sovietice și să se concentreze „cât mai repede" în zona fortificată Focșani, Nămoloasa, Brăila „în scopul de a împiedica trupele germane ce au luptat în Moldova și Basarabia de a invada Muntenia".

Deși încetase lupta împotriva trupelor sovietice, Divizia 8 infanterie s-a aflat, în dimineața zilei de 24 august 1944, în capul de pod de la Bacău, într-o situație extrem de dificilă. Trupele germane procedaseră la distrugerea podurilor, comunicațiilor, depozitelor de muniții și carburanți din zonă, organizând pentru apărare orașul Bacău și împrejurimile. Concomitent, forțele sovietice au ripostat „cu toată violența" de pe înălțimile situate la est de râul Siret. Majoritatea proiectilelor germane și sovietice explodau în zona în care se afla marea unitate română a cărei mișcare era „aproape paralizată". Parlamentarii trimiși să discute cu comandamentele sovietice nu s-au mai înapoiat, fiind reținuți contrar tuturor regulilor internaționale. În situația în care trupele sovietice continuau această atitudine, generalul Dumitru Carlaonț aprecia că „toate coloanele vor fi dezorganizate, cu toată rezistența ce hotărât vom opune". În acest context, comandantul marii unități a cerut „intervenție diplomatică pentru a ne libera toate unitățile capturate". A doua zi, trupele sovietice de cavalerie și motorizate au atacat forțele principale ale diviziei, încercuindu-le și dezarmându-le; foarte mulți militari au fost luați prizonieri și internați în lagăre. La prânz, pe înălțimile de la vest de Căiuți, trupele mecanizate sovietice au atacat din nou în forță dezarmând alți militari români pe care i-au dirijat în convoi spre Adjud. Cei care au reușit să scape s-au îndreptat în grupuri mici spre sud. În următoarele două zile, 26 și 27 august, circa 15.000 de militari au trecut peste munți și pe poteci, pe direcția Vidra–Nereju–nord Pătârlagele spre Vălenii de Munte. În

„M[ihai I]. **A fost un moment de așteptare până la semnarea Armistițiului. O așteptare încordată, bineînțeles. Situația se schimbase radical și responsabilitățile mele, conform Constituției, acum iarăși în vigoare, crescuseră în mod considerabil. Oricum, între 23 august și 12 septembrie** [1944, n.n.], **a fost un calm relativ. Armatele sovietice se aflau deja pe frontul din Transilvania împreună cu trupele noastre. După Armistițiu, s-a refăcut guvernul Sănătescu, fără să se mai pună problema miniștrilor fără portofoliu. Pătrășcanu, care era jurist de profesie, a insistat să aibă Ministerul de Justiție. Asta nu mi-a plăcut deloc: un comunist în acest punct al aparatului de stat ar fi avut posibilitatea să facă jocuri pe care nimeni să nu le poată controla. Niculescu-Buzești a rămas la Externe.**

M[ircea] C[iobanu]. Din acest moment, Sire, începe o îndelungă și grea confruntare subterană. Moscova ținea să demonstreze că n-am făcut nimic pentru salvarea noastră. De aceea s-a și fixat ziua intrării noastre în război alături de Aliați pe data de 12 septembrie, nu pe 24 august, așa cum a fost de fapt. Ca să-și susțină demonstrația, rușii au aruncat în joc importante mijloace de luptă ideologică. Tulburător a fost că românii, cei care cunoșteau adevărul și care nu muriseră încă ascultau cu stupoare această mare minciună. Mitul eliberatorului a fost construit nu cu finețe și migală, ci cu insistență și brutalitate.

M[ihai I]. **Începuseră să spună că ne-au eliberat ei. Că ei au făcut totul. Ca de obicei, și-au arogat drepturi care nu erau ale lor. Chiar a doua zi după 23 august, în ziarele comuniste au apărut texte care susțineau că ei, comuniștii, au făcut totul. Poate că neștiutorii i-au crezut. În astfel de situații tulburi, minciuna poate să prindă și să devieze opinia publică. Asta nu s-a întâmplat chiar atunci, când comuniștii erau puțini și lumea știa despre ei că sunt agenții unor interese străine de țară, ci mai târziu, când numărul comuniștilor a crescut artificial. Trecerea anilor, moartea sau uciderea martorilor la eveniment, teama de a aborda subiectul și multe altele au înlesnit penetrarea ideilor susținute de oficialitățile de la București“** ■

Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, București, Ed. Humanitas , 1991, p. 33–34

Insistență și brutalitate: mitul eliberatorului

fața acestei situații disperate s-a încercat, în unele locuri, să se reziste.

În apropiere de Buhuși, la Sălișteă, în noaptea de 24 spre 25 august 1944, în sectorul Diviziei 1 infanterie, evenimentele s-au derulat astfel. În jurul orei 15, la postul de comandă al marii unități s-a prezentat un colonel sovietic, care a declarat că a venit să-l salute pe generalul Alexandru Saidac. Primit la masă, a toastat pentru militarii români și a declarat că va interveni pentru a se evita neînțelegerile cu comandamentele sovietice. Se părea că lucrurile începeau să decurgă normal. Peste numai două ore, în zonă a sosit același colonel, care a făcut cunoscut că divizia nu se mai putea deplasa, ea trebuind să depună armele. Protestând, Alexandru Saidac a precizat că nu va executa acel ordin până nu va primi confirmarea de la comandantul Corpului 5 armată român, care se afla în apropiere. Deoarece decizia comandamentului român superior întârzia, la orele 22, colonelul sovietic a somat, prin interpret, că dacă în termen de 15 minute nu se depun armele, tancurile ruse, care înconjuraseră satul, urmau să intre în acțiune. A mai precizat că în această situație „va curge mult sânge și în zadar“. „Fiind în casă, în mijlocul lor — avea să declare ceva mai târziu generalul român —, înconjurat din toate părțile, în puterea nopții, către orele 23, fără nici o posibilitate de a mă opune cu micile resturi ale diviziei și a le da ordin, încep iar a parlamenta și le spun: «Nu pot dezarma fără ordin superior și cer răgaz pentru a doua zi»“. După multe „parlamentări și opuneri categorice“, s-a ajuns la concluzia ca a doua zi „să se procedeze la dezarmare și numai în cazul de nu ar veni alt ordin de la corpul de armată“. La miezul nopții, generalul Alexandru Saidac a fost obligat să se deplaseze la comandamentul Corpului de cavalerie sovietic din zonă, în apropiere de Bacău. Acolo, a protestat din nou declarând că trupele române nu puteau fi dezarmate în situația în care ele încetaseră luptele. În loc de răspuns, comisarul politic i-a vorbit despre diviziile de prizonieri români constituite pe teritoriul Uniunii Sovietice, despre colonelul Nicolae Cambrea și despre alți militari români. Întrebat ce atitudine va urma, generalul Saidac a răspuns că nu va face altceva decât ce-i va ordona „guvernul țării mele și comandamentele mele legal superioare“. La întrebarea dacă va lupta împotriva trupelor ungare, a răspuns: „Da. Căci avem Transilvania de nord care este a noastră, însă constituiți legal, după ordinele Marelui Stat Major“. Chestionat și despre atitudinea față de germani, comandantul diviziei a precizat: „Cu toții vom lupta, dar să fim constituiți și organizați de comandamentele noastre superioare“.

Spectacol înfiorător

Protestele sale au rămas fără rezultat, generalul român fiind arestat și îndreptat în final spre Roman. „Spectacolul“ văzut pe șoseau Bacău–Roman l-a apreciat ca fiind „înfiorător“: „Am văzut numai grupuri, grupuri de soldați din unitățile noastre dezarmați, unele grupuri mai mari, altele mai mici. Oprindu-i și întrebându-i din ce unități sunt, am constatat că sunt din Divizia 4 infanterie,

care mi-au spus că au fost dezarmați la nord de Buhuși, din Divizia 20 infanterie etc. Întrebând unde sunt ofițerii, mi-au spus că lor le-au dat drumul, iar pe ofițeri i-au ridicat și dus în lagăr... Tot drumul era plin de arme rupte și aruncate, puști–mitralieră, mitraliere, camioane răsturnate, tunuri sfărâmate de tancuri, o mulțime de căruțe distruse, în fine tot felul de echipament și materiale de război, cadavre de cai, cadavre de soldați, nemți și români, pe marginea șoselei neîngropați". La orele 15,30, au ajuns la Roman, unde li s-a aplicat un tratament „deplorabil". Constatând că i s-a luat mașina, a protestat din nou, dar un locotenent–colonel sovietic i-a răspuns: „Ce vă mai trebuie mașină? De acum înainte, aveți să călătoriți cu avionul". A doua zi, la 26 august, a fost dus la Prăjești, unde a întâlnit alți generali și ofițeri români. Acolo au fost tratați „bine". La precizarea că i se luaseră toate bagajele, un general sovietic i-a replicat că și lui, la Odessa, românii „i-au luat la fel și n-a mai raportat nimănui". Apoi a fost deplasat la comandamentul Frontului 2 ucrainean și în alte localități unde au fost tratați mai bine decât ofițerii germani. La 28 august, generalul Alexandru Saidac și alți generali și ofițeri români superiori, însoțiți de maiorul Serghei, au fost transportați la București și predați Marelui Stat Major. Foarte mulți ofițeri români nu au avut o asemenea șansă, fiind îndreptați spre lagărele sovietice, mulți până în Siberia.

O imagine asemănătoare s-a înregistrat și în sectorul Diviziei 13 infanterie, la Frumoasa, unde în dimineața zilei de 25 august 1944, la ora 6, au apărut patrule de cazaci, care „au dezarmat toate unitățile române aflate pe valea Tazlăului". Până la orele 12, au fost dezarmate aproape toate unitățile, inclusiv generalul Radu Gherghe, comandantul Corpului 1 armată, cu statul său major. La protestele comandanților români, s-a acceptat ca trupele să reia armamentul și să se pună în mișcare spre Blăgești (sud Buhuși). Acolo, generalilor români li s-a comunicat că „până la clarificarea situației", comandamentele unităților române din Moldova sunt puse „la dispoziția" sovieticilor. Ofițerii români și-au petrecut noaptea în curtea comandamentului sovietic din localitate, în turisme. La 26 august, generalul M.S. Șumilov a cerut ca unități române să reia armele și să lupte împotriva trupelor germane și ungare. Propunerea a fost primită de generalul Mircea Dimitriu, astfel că în perioada următoare marea unitate a început „cu febrilitate" acțiunea de reorganizare. La 2 septembrie, s-a pus în marș spre Broșteni, unde, la orele 11, se afla dispusă în careu, pentru revistă. „Moralul ofițerilor și trupei — consemna jurnalul de operații — era foarte bun; gândul că de aici se vor pune în marș către Ardeal, către luptă, le dădea puteri noi".

Armata Roșie în centrul Capitalei, eliberată de români (31 august 1944)

Spre stupoarea generală, la orele 15, generalul Mircea Dimitriu a comunicat că sovieticii au decis ca divizia „să depună armele pe loc", după care „ofițerii și trupa, încolonați și sub paza unei unități sovietice, să se îndrepte către Roman, unde vor fi internați". Deși acest ordin stupid a produs în rândul militarilor români „cea mai cumplită consternare și durere, totuși a fost executat fără șovăire". Documentele menționează faptul că „s-au predat imediat delegaților sovietici caii, trăsurile, autovehiculele și tot armamentul pe care-l aveau unitățile, soldații păstrându-și asupra lor numai echipamentul și sacul cu merinde. Apoi, ofițerii și-au adunat unitățile constituind coloana cu care urmau să execute marșul către lagărul din Roman". Generalul Mircea Dimitriu și-a luat rămas bun de la ofițerii săi „plângând", după care s-a urcat în mașină și s-a îndreptat spre Bacău, unde comandamentul sovietic hotărâse „internarea generalilor și a șefilor de state majore".

Scene de neînțeles a constatat și colonelul Atanase Lăcu, șeful de stat major al Corpului 7 armată, capturat de sovietici, la Humulești, la 24 august 1944, împreună cu alți militari români, în timp ce se îndrepta spre Piatra Neamț. După un marș efectuat pe jos, pe un parcurs de 28 km, timp în care a fost „ofensat de diferite grade inferioare și ofițeri ruși", a ajuns la Onicești (16 km sud-est de Fălticeni). Profitând de lipsa de atenție a santinelelor a evadat, îndreptându-se cu multe peripeții spre Târgu Neamț, unde, extenuat, s-a deghizat în țăran de munte și a reluat marșul spre sud, pe lângă coloanele sovietice. Timp de șase zile a străbătut circa 320 km, până la Câmpurile, în județul Putna. Pe drum a văzut „zeci de mii de soldați

dezarmați și dezechipați, în deplasare de la nord spre sud către Muntenia și de la sud spre nord în Moldova. Acest tablou dureros se întregea cu un nesfârșit șir de arme de tot felul și cu vehicule azvârlite pe drumurile de retragere. După 28 august 1944, rușii au început a duce în lagăr pe toți ostașii în curs de marș spre casă". La 30 august, în timp ce traversa masivul păduros de la Cașin, pe valea Hârbău, „plină de mașini și materiale abandonate", a fost arestat a doua oară de o patrulă rusă și dus cu o mașină la Poiana Sărată, la 20 km vest de Oituz, de unde a fost transportat la Onești, apoi în lagărele de la Târgu Ocna, unde a stat între 2 și 5 septembrie, împreună cu prizonierii germani și unguri, și la Bacău. În noaptea de 11 spre 12 septembrie, în timp ce era transportat spre Roman, a evadat a doua oară, împreună cu un soldat din Regimentul 9 vânători de gardă, camuflându-se, după câteva zile, în subofițer sanitar, într-un detașament de transmisioniști român, care se deplasa cu aprobarea sovieticilor spre Transilvania. Astfel a ajuns în comuna Eremitu, de unde, cu sprijinul generalului Ilie Crețulescu, comandantul Diviziei 103 munte, s-a deplasat la București, îmbrăcat în uniformă de soldat sanitar, într-o mașină ce transporta curieri români și sovietici.

Moartea preferată dezonoarei...

În funcție de situația tactică în care se aflau și de personalitatea fiecăruia, comandanții români au manifestat fermitate în tratativele duse, acolo unde acestea s-au putut desfășura, unii dintre ei neezitând să ordone deschiderea focului pentru a evita dezarmarea și a putea continua replierea spre zonele ordonate de Marele Stat Major. Între aceștia s-a aflat generalul Ioan Teodorescu, comandantul Brigăzii 20 infanterie, care a ordonat Regimentului 91 infanterie „să tragă" asupra trupelor sovietice, care atacau și dezarmau unitățile române și chiar „să se încerce un contraatac" pentru „a scoate pe ruși din satul Davideni". Acțiunea nu s-a putut însă efectua „din lipsa de energie a colonelului Popa". La Tupilați, însă, o baterie de artilerie antiaeriană „a deschis focul pe pod, respingând pe ruși", în dimineața zilei de 24 august 1944, fapt pentru care a fost felicitată de generalul Ioan Teodorescu. O oră mai târziu, același comandant a ordonat locotenent–colonelului Ștefănescu, comandantul Grupului 51 cercetare, să ia sub comandă și Grupul 20 cercetare și „să oprească înaintarea trupelor ruse, să le întârzie cât mai mult pe itinerariul Războieni–Șerbești,pentru a permite retragerea Diviziei 20 infanterie". Cu aceeași energie a acționat și la Țibucanii de Jos, și la Războieni. Uimit, generalul român nu-și putea explica „ce fel de armistițiu a acceptat armata rusă, care nu înceta să ne atace peste tot". Spera, totuși, „ca din moment în moment să se primească ordinul de la comandamentul lor să înceteze de a mai trage în noi și să ne lase să ne retragem în ordine pe linia fixată în clauzele armistițiului".

Chiar dacă în realitate nu se încheiase încă nici un armistițiu, pe teren toată lumea, inclusiv sovieticii, puteau constata încetarea luptelor de către armata română. Prin urmare, nu se poate invoca vreo scuză din partea noului aliat. Căci, în după-amiaza zilei de 24 august, când a ajuns la Șerbești, după cum avea să relateze peste câteva zile, generalul Ioan Teodorescu a fost „întâmpinat cu focuri de arme automate trase de la aproximativ 150 de metri de șosea. Gloanțele șuierau pe deasupra și pe lângă mașină. Șoferul a oprit. Am deschis ușa din dreapta și m-am culcat la pământ în șosea. Căpitanul Lupei, căpitanul Buiculescu și șoferul s-au dat jos prin stânga și, fiind la margine de gard și locuințe, s-au salvat fugind spre latura de vest a satului Șerbești. Rușii trăgeau din mers, alergând spre noi, pe șosea. Până să mă orientez și să încerc a face un salt spre a mă salva, rușii au fost

„Rușii pradă peste tot"

„31 august 1944. Sosesc trupe ruse din ce în ce mai multe în jurul Capitalei. Avem mari nemulțumiri, întrucât bande de soldați ruși jefuiesc și mai ales confiscă toate automobilele fără vreun control. [...]

Rușii ne-au ridicat pe Antonesști și ceilalți prizonieri politici cu toate că am protestat, întrucât aceasta este o chestiune internă.

1 septembrie 1944. [...] Pe motivul că suntem încă în război, rușii pradă peste tot. Cea mai rea purtare o dovedesc rușii marinari, care au debarcat la Constanța. Au băgat groaza în oraș; lumea fuge în toate părțile. Sosesc la Președinție reclamații din toate locurile pe unde ajung trupele ruse. [...]

G-ralul Constantin Sănătescu, președinte al Consiliului de Miniștri (23.VIII–4.XI.1944; 4.XI.–6.XII.1944)

Luna octombrie 1944. Mare bătaie de cap cu rușii, care nu respectă nimic. Devastările și jafurile continuă și nu pricep că asta duce la o sărăcie de care se vor resimți și ei. Au mare înclinare de a dezorganiza totul — spre deosebire de germani, care stăruiau să se organizeze totul. [...] Am dificultăți și cu aplicarea armistițiului. Rușii nici nu se gândesc a-l respecta. Transportă tot ce pot la est de Prut, fără nici o socoteală". ■

Constantin Sănătescu, *Jurnal*, București, Ed. Humanitas, 1993, pp. 169, 172

lângă mine. Am fost prins, mi s-a luat centura, portofelul cu 16.000 lei, un pachet cu pansament din buzunar, binoclul, revolverul, porthartul, mănușile, două genți de piele cu efecte de îmbrăcăminte". Transportat la postul de comandă al Diviziei 42 gardă, în satul Țibucanii de Sus, a fost întrebat de generalul Șerapov dacă dorește să dea ordinul de depunere a armelor și să lupte apoi alături de trupele sovietice. A declarat că nu poate fi vorba de depunerea armelor, dar că va lupta bucuros alături de sovietici, „cu condiția să primească ordin de la comanamentul român". Același răspuns l-a dat a doua zi, la Udești, lângă Suceava, generalului F.F. Jmacenko, comandantul Armatei 40.

G-ral de armată Gheorghe Mihai (1887–1982)

Înainte de transportarea lor în Uniunea Sovietică, militarii români au fost internați în lagăre improvizate în Moldova, unde au stat în condiții extrem de grele, majoritatea dormind sub cerul liber. „Într-unul din lagărele de la Iași, la Universitate — informa generalul Ion Eftimiu, secretarul general al Subsecretariatului de Stat al Armatei de Uscat —, erau 200 de bolnavi de dezinterie. În ultimul timp, li s-a ameliorat hrana: 300–400 grame de pâine și carne de câteva ori pe săptămână. Până acum câteva zile, însă, se dădeau câteva bucăți de mămăligă... Comandanții sovietici din Iași și Focșani nu au permis domnului ministru general Dămăceanu și subsemnatului nu numai vizita în lagăre, dar nici convorbirea cu un colonel român. Cred că este ușor de înțeles motivul".

Unii dintre militarii români nu au acceptat dezonoarea dezarmării, preferând să se sinucidă. Așa a procedat **generalul Hugo Schwab**, comandantul Corpului 7 armată, care, la 24 august 1944, în momentul în care fusese înconjurat de militarii sovietici, în apropiere de Humulești lui Creangă, și-a tras un glonte în tâmplă. Sinuciderea sa nu a fost un act de lașitate, de frică sau de refuz de a lupta împotriva germanilor deoarece, în dimineața aceleiași zile, declarase că va executa întocmai „ordinele și dispozițiile comandamentului și guvernului român". Ultimele momente ale vieții generalului Schwab au fost descrise astfel de generalul Gheorghe Cosma, care îl însoțea: **„Pe drumul de la Vânătorii Neamț, la Humulești, ne-am pomenit deodată cu focuri destul de dese de automate trase de soldați rusi, care înaintau în formație de luptă dinspre pârâul Ozana spre șoseaua Vânătorii Neamț–Humulești. Am mărit viteza mașinii, dar și în satul Humulești strada era ocupată de ruși care trăgeau în mașină. Subsemnatul, am deschis geamul și din mers am strigat tare că este armistițiu și că noi suntem ofițeri români. Unii soldați ruși nu au mai tras, dar alții au continuat să tragă în mașină, precum și în alte două mașini care ne urmau (două Horch-uri). De înaintat în drum nu era posibil, așa că mărind și mai mult viteza am ajuns la încrucișarea de drumuri din Humulești, de lângă biserică (Târgu Neamț–Bălțătești cu Vânători Neamț–Humulești), punct care era ocupat de circa 20–30 soldați ruși înarmați cu pistoale mitralieră și care ne-au primit cu focuri intense, înconjurând mașina și silindu-ne să ne oprim. Într-o clipă, generalul Schwab, care probabil de mai înainte își scosese revolverul din toc și-l ținea în mâna dreaptă, fără să-l observ eu, și-a tras un glonte în tâmpla dreaptă, rămânând mort pe loc. În aceeași clipă, soldați ruși (toți mongoli) au sărit pe mașină, au deschis ușile, iar noi, cei trei ofițeri, am coborât din mașină. În momentul când am fost prins, mi s-a luat revolverul, centura și binoclul. La fel s-a procedat și cu ceilalți doi ofițeri. Noi eram trei, iar soldații mongoli erau numai în jurul nostru 10–12".**

G-ralul Hugo Schwab

Intervențiile autorităților militare și civile române pentru încetarea acestei situații de neconceput nu au avut nici un rezultat. Mai mult, trupele sovietice au capturat pe frontul din Moldova și importante cantități de armament (290 tunuri, 222 aruncătoare de mine, 146 mitraliere, 659 puști–mitralieră etc.). [...]

Neînțelegeri în Câmpia Română

Relații conflictuale, situații dramatice

Dacă în Moldova și în Dobrogea, la Dunăre și la Marea Neagră, relațiile cu noul aliat au fost de regulă conflictuale, în multe situații dramatice chiar, în Câmpia Română comandamentele sovietice au acceptat în anumită măsură dialogul cu românii, dată fiind și necesitatea satisfacerii multiplelor cereri materiale. În unele locuri, în special în zona Ploiești, s-a ajuns la cooperare pe plan militar, tancurile sovietice având un rol important în înfrângerea și retragerea trupelor germane din spațiul petrolifer.

Nici de această dată nu au lipsit cunoscutele abuzuri și acte agresive săvârșite de comandamentele și militarii sovietici. Între acestea, menționăm numeroase confiscări de materiale, preluări de prizonieri germani făcuți de trupele române, dezarmări de subunități române și alte fărădelegi. „Veneau rapoarte, teancuri de rapoarte din toate părțile, din toate colțurile țării — consemnează generalul Gheorghe Mihail în memoriile sale. Că se devastează, se fură, femeile se siluesc, se arde, vitele se fură".

Referindu-se la asemenea situații, jurnalul de operații al Corpului 2 armată consemna, la 31 august 1944: „Afară de dezarmarea, capturarea și trimiterea Batalionului 52 pionieri către o destinație necunoscută, trupele ruse din zona Burdușelu, Orezu, Slobozia, Bora și Sălcioara au dezarmat și dezarmează continuu ofițeri și trupă, capturând și autoturisme și căruțe. Cu toate parlamentările,

Operațiile militare de pe teritoriul României, în 1944
[după *L'armée roumaine dans la deuxième guerre mondiale (1941–1945)*, coord. Al. Duțu, București, Ed. Militară, 1999, p. 175]

trupele ruse nu vor să restituie nici armamentul și nici autovehiculele, luîndu-le într-o direcție generală sud — sud-vest. Numai la comandamentul Corpului 2 armată s-au luat 12 autovehicule. S-a mai luat, de asemenea, de către o unitate sovietică, toată benzina comandamentului Corpului 2 armată aflată la Fundulea, la Compania 52 autocamioane. Se impune neapărat un ofițer de legătură rus care să servească clarificarea acestor incidente.

O situație asemănătoare s-a petrecut și la Buftea, la 2 septembrie 1944, unde comandamentul Diviziei 9 infanterie, aflat în drum spre frontul din Transilvania, a fost dezarmat de o subunitate din Brigada 45 motomecanizată sovietică. Cu acest prilej, s-au luat 37 autovehicule noi, tot materialul de transmisiuni, o parte din bagajele ofițerilor etc. Cu toată intervenția generalului Costin Ionașcu pe lângă generalii Burenin și Vukov și cu toate dispozițiile date de aceștia, nu s-a restituit nici un autovehicul. Pentru soluționarea problemei, comandantul Diviziei 9 infanterie a intervenit și pe lângă șeful Marelui Stat Major român, iar acesta pe lângă generalul Vorobiev, șeful detașamentului de legătură sovietic. „L-am chemat pe Vorobiev la mine — își amintea generalul Mihail. L-am înnebunit pe Vorobiev dimineața, după–masa, la miez de noapte. A făcut ce a făcut Vorobiev și așa s-a putut îmbarca generalul Ionașcu cu toată divizia".

La 3 septembrie, în comuna Hotarele, județul Ilfov, comandamentul sovietic a ordonat primarului și șefului de post să ridice toți bărbații între 18 și 45 de ani pe care i-au îmbarcat și i-au trimis într-o direcție necunoscută. Peste puțin timp, la 7 septembrie, comandantul Corpului 1 teritorial raporta, la rându-i: „Modul de comportarea a trupelor sovietice lasă de dorit. Astfel, în comunele unde cantonează sau pe unde trec jefuiesc populația de vite, cereale, îmbrăcăminte, bani etc. Autoritățile române nu sunt respectate și sunt obligate a executa diferite servicii degradante. În garnizoana Slatina, magazia Regimentului 8 vânători a fost spartă cu forța, iar conținutul a fost luat de o coloană în trecere prin acel oraș. Deși în garnizoana Craiova s-a instalat o comenduire și patrule rusești, totuși, actele de beție, jaf și amenințări nu au încetat încă. Această măsură de a se instala comenduiri rusești este pe punctul de a se aplica și în alte garnizoane". La 10 septembrie, același general Marin Manafu mai raporta: „Printre actele comise de ostașii sovietici în stare de ebrietate, semnalăm: spargerea și profanarea bisericii din comuna Mărăcineni, județul Muscel, distrugerea prin mai multe lovituri de pistol a tabloului M.S. Regelui Mihai I și M.S. Regina Mamă din primăria comunei Chilia, județul Olt".

C. Sănătescu (premier a doua oară), L. Pătrășcanu (ministrul Justiției) și alți membri ai guvernului român, într-o întâlnire cu reprezentanți sovietici ai Comisiei Aliate de Control

În acest context, cu toate măsurile de propandă luate de autorități, populația românească **„nu vede în armata rusească pe aliații dezrobitori ci, mai degrabă, trupe ocupante"**. Din această cauză — mai raporta generalul Marin Manafu —, populația, în special cea de la țară, unde intervenția patrulelor militare nu se poate face simțită, este îngrozită și a început să-și părăsească locuințele și să afluiască la orașe, unde se crede într-o relativă siguranță (cazul garnizoanelor Craiova, Slatina, Caracal)".

Situația devenea din ce în ce mai intolerabilă. La 8 octombrie 1944, în Craiova a sosit un general sovietic cu comandamentul său, care a anunțat că va lua comanda garnizoanei și că va da „ordinele ce va crede de cuviință". La comunicarea că în oraș se află un general de divizie român, a refuzat să ia vreun contact cu acesta. A doua zi, a chemat la comandamentul său pe generalul Dumitru Popescu, primarul municipiului, pe inspectorul general de poliție, Pârvulescu, pe chestorul poliției, Vlase, și pe comandantul Pieței Craiova, locotenent–colonelul Buzne, pe care i-a supus unui lung interogatoriu, reținându-i și luându-le declarații. Concomitent, au fost arestate mai multe personalități ale orașului, între care dr. Trifan, profesorul Cioica, directorul Liceului comercial, comerciantul Jianu ș.a. În noaptea de 9 spre 10 octombrie, au fost arestați toți gardienii publici din oraș. A doua zi, au fost puși în libertate, comunicându-li-se că nu mai este nevoie să facă paza orașului, aceasta urmând să fie asigurată de poliția sovietică. În acest timp, patrulele sovietice au continuat ridicarea autovehiculelor militare și civile, orice proteste fiind zadarnice. Într-un asemenea context, președintele Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului, dr. Ion

Christu, s-a adresat, la 11 octombrie 1944, generalului Vinogradov, precizându-i că **„asemenea fapte sunt în discordanță cu prevederile art. 7 al Convenției de Armistițiu"**, că nu se poate imputa nimic autorităților locale și că era cazul să se dea „dispoziționi pentru ca această stare de lucruri să înceteze cât mai neîntârziat".

Subordonarea armatei operative

Deși Marele Stat Major român a dorit ca armata română să lupte într-un sector propriu și sub comandament național — și a făcut cunoscut în repetate rânduri acest lucru —, la 5 septembrie 1944, Frontul 2 ucrainean a cerut Înaltului comandament român să pună la dispoziție două–trei divizii pentru „acoperire" pe Dunăre și să folosească trupele din zona Brașov în operația ofensivă spre Cluj. Înaintea semnării Convenției de Armistițiu, mareșalul R.I. Malinovski și-a subordonat apoi toată armata română operativă, șefului Marelui Stat Major român fiindu-i luate atributele de conducere strategică a trupelor.

Armata 1, care acționa în Banat și în Crișana, a fost subordonată Armatei 53 sovietice, „conform ordinului Comandamentul Suprem al Armatei Roșii", așa cum preciza generalul G.S. Trofimenko. Armata 4, din podișul transilvan, a fost subordonată Armatei 27 sovietice, iar Corpul 4 armată, care urma să se instaleze în defensivă pe Dunăre, între Turnu Severin și Călărași, Corpului 75 armată sovietic. Concomitent, Corpul de munte, din zona Brașav, a fost subordonat Corpului 33 armată sovietic, în compunerea căruia acționa și Divizia de voluntari români „Tudor Vladimirescu" — constituită din prizonieri români pe teritoriul Uniunii Sovietice —, iar Corpul 1 aerian Armatei 5 aeriene.

Urmând același procedeu, comandanții de corpuri de armate sovietice și-au subordonat unele divizii române care acționau în zona lor de acțiune, rezultând, o periculoasă suprapunere de dispozitive și de responsabilități, fapt care l-a determinat, la 10 septembrie 1944, pe generalul Gheorghe Avramescu, comandantul Armatei 4 române, să ordone marilor unități din subordine să nu se mai angajeze în acțiuni fără ordinul său. Această situație a durat până la 20 septembrie 1944, când marile unități sovietice au fost regrupate în fâșii de acțiune proprii.

Subordonarea comandamentelor române față de cele sovietice a creat și alte situații speciale prin faptul că unii comandanți români de corpuri de armată și de divizii aveau grade mai mari decât cei sovietici și, cu demnitate, dar și cu risc, au refuzat să accepte subordonarea.

Coloană de autovehicule a armatei române (Transilvania, septembrie 1944; după *AR*, p. 83)

Pentru aplanarea conflictului, Marele Stat Major i-a înlocuit temporar de la comenzile deținute, rezervându-le dreptul de control și îndrumare a marilor unități respective.

Ca urmare a subordonării a câte unei armate române unei armate sovietice, a rezultat o structură de comandament denumită „grup de armate" al cărui comandant era de fapt comandantul armatei sovietice respective, care emitea ordine și dispoziții prin intermediul statului major propriu (sovietic). Concomitent, pe lângă fiecare unitate și mare unitate română au fost delegați ofițeri sovietici, fără ca acest procedeu să fie aplicabil și părții române. Acțiunea a fost oficializată prin Convenția de Armistițiu, din 12 septembrie 1944, care a prevăzut că „operațiile militare din partea forțelor armate române, inclusiv forțele navale și aeriene, împotriva Germaniei și Ungariei vor fi purtate sub conducerea Înaltului Comandament Aliat (sovietic).

Subordonarea armatei române operative Frontului 2 ucrainean a afectat grav competențele Marelui Stat Major, care a fost privat de orice atribuții operativ–strategice, rămânând doar cu sarcini de aprovizionare, completare a pierderilor, instruire a trupelor din interior etc. Protestând împotriva acestei situații, generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major, a cerut, la 7 septembrie 1944, să-i fie acceptată demisia. Solicitarea i-a fost respinsă în acel moment în care se pregătea ofensiva eliberatoare în nord–vestul României. La 12 octombrie 1944, după eliberarea Clujului și Oradei, generalul Gheorghe Mihail a cerut din nou să fie demis, cererea fiindu-i acceptată de această dată. Aceeași demnitate au manifestat și alți generali români, relevante fiind în acest sens recomandările generalului Nicolae Stoenescu, comandantul Corpului 4 armată, din 9 septembrie 1944: **„Vă veți considera deci pe picior de egalitate din toate punctele de vedere. Nu admit nici o diminuare a nimănui și unde se vor ivi situații critice veți proceda cu demnitate, fără ca prin aceasta să**

ajungeți la acte de violență... Niciodată lașitatea n-a dat rezultate. Numai atitudinea demnă este generatoare de stimă și aceasta de încredere".

Din primele momente ale apariției neînțelegerilor, Marele Stat Major român și alte comandamente române au făcut tot posibilul pentru a se ajunge la o situație normală. Pentru realizarea încrederii reciproce, se impunea însă eliberarea de urgență a militarilor români capturați după 23 august 1944. Problema a fost ridicată de toate comandamentele române, de toți delegații guvernului român, care au luat legătura cu comandamentele sovietice ce se deplasau la sud de linia fortificată Focșani–Nămoloasa–Brăila. Sintetizând demersurile făcute, generalul Gheorghe Mihail cerea comandamentelor, la 11 octombrie 1944, să aducă la cunoștința tuturor militarilor că „Marele Stat Major a depus toate eforturile pentru a recupera ofițerii și trupa ce se găsesc în Moldova în situația de dezarmați după 23 august și menținuți de sovietici în mod arbitrar". Același distins general ceruse Moscovei, prin generalul Dumitru Dămăceanu, delegatul militar în delegația care s-a deplasat în capitala Uniunii Sovietice pentru încheierea armistițiului, restituirea trupelor române dezarmate „în zona neocupată".

Concomitent, s-a ridicat și problema coordonării acțiunilor de luptă împotriva trupelor germane, necesitatea realizării unui schimb de ofițeri români de legătură pentru o mai bună informare reciprocă, reinstalarea administrației române în partea de nord–est a României, stabilirea unui curs al rublei și modalități acceptate de aprovizionare a trupelor sovietice etc. Încercând să amintească noilor aliați că România se considera un stat independent, contraamiralul Horia Măcellariu arăta generalului F.I. Tolbuhin, comandantul Frontului 3 ucrainean, că „forțele terestre și navale sovietice nu se găsesc în teritoriul și apele românești ca trupe de ocupație, ci cu scopul de a duce împreună cu trupele române lupta împotriva inamicului comun. În consecință, forțele sovietice nu pot efectua în România capturi de război".

G-ralul de divizie Ion Dumitrache, comandantul Corpului de Munte român din Armata a 4-a , în timpul luptelor pentru eliberarea orașului Tg. Mureș (28.IX.1944; după *AR*, p. 84)

Pentru comandamentele române, relațiile cu comandamentele sovietice au constituit nu numai o problemă de prestigiu, ci și o necesitate stringentă pentru eficiența acțiunilor operative, pentru îndeplinirea misiunilor cu pierderi minime, pentru crearea condițiilor normale de asigurare logistică. În acest scop, Marele Stat Major nu a încetat o clipă să depună toate eforturile pentru a scoate cooperarea de sub imperiul arbitrariului și bunului plac, întocmind, pe baza propunerilor și sugestiilor venite de la armate, norme de detaliu pentru cooperarea cu Armata Roșie, care precizau că scopul cooperării îl reprezenta: „o deplină înțelegere și ajutorul reciproc în vederea celei mai perfecte conlucrări".

S-au stabilit, astfel, norme concrete de colaborare din punct de vedere organizatoric și al efectivelor, informativ, operativ, logistic, propagandistic etc. Ele au insistat asupra necesității libertății de acțiune a comandanților și a stabilirii misiunilor în funcție de capacitatea operativă a marilor unități. Pornindu-se de la faptul că grupurile de armate sovieto-române nu aveau state majore și că fuseseră destinați doar ofițeri sovietici pe lângă unitățile și marile unități române, Marele Stat Major a mai solicitat realizarea unui schimb reciproc de ofițeri de stat major.

Majoritatea propunerilor au rămas însă fără răspuns, deoarece comandamentele sovietice au înțeles să-și rezerve numai drepturi față de trupele române, fără a-și asuma și obligațiile necesare. mai mult, au continuat să comită abuzuri și să impună un mod de conducere și de desfășurare a acțiunilor militare care nu se încadrau în concepția comandamentului român.

Cu toate acestea, corpul de comandă al armatei române a manifestat demnitate în relațiile cu comandamentele sovietice. Pe această linie de demnitate națională și personală au avut loc discuțiile purtate la Ploiești, la 31 august 1944, cu generalul Serștiuk, reprezentantul Frontului 2 ucrainean, cu care prilej s-au stabilit măsurile comune pentru coordonarea acțiunilor forțelor române și sovietice în zona petroliferă, inclusiv pentru încetarea incidentelor provocate de noii aliați. A doua zi, colonelul Gheorghe Zamfirescu a fost trimis ca ofițer de legătură al Amatei 4 pe lângă comandamentul sovietic din Ploiești, iar la 6 septembrie au fost desemnați ca ofițeri de legătură locotenent–colonelul Marcel Mihăilescu, pe lângă Armata 27 sovietică, și maiorul Scegalov, pe lângă Armata 4 română. Dorința realizării unei legături rapide și eficiente între coman-

Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, ***România în război 1941–1945. Un destin în istorie,*** București, Ed. Militară, 1995, 334 p.

damentele române și sovietice au fost reafirmate în după-amiaza aceleeași zile în „Nota" oferită ofițerului de legătură al Armatei 27, sosit la comandamentul Armatei 4, în care se precizau forțele române și măsurile de luptă luate până în acel moment, inclusiv cerințele cooperări cu trupele sovietice din Armata 7 de gardă, care acționau în Carpații Orientali.

Demnitate, corectitudine

Aceeași hotărâre de a păstra comandamentelor române libertatea de decizie fusese exprimată încă o dată, la 30 august 1944, în Directiva nr. 51, în care se preciza că armatele 1 și 4 române „depind direct de Marele Stat Major din toate punctele de vedere". În același scop, al unei mai bune cooperări, a fost întocmit documentul intitulat „Norme de detaliu pentru colaborarea cu armata sovietică", în care s-a insistat pentru „o deplină înțelegere și ajutor reciproc în vederea celei mai pefecte conlucrări". Documentul făcea referiri la colaborarea din punct de vedere organizatoric și operativ, al încadrării și schimbului de informații, al logisticii etc. În capitolul „Colaborare", în domeniul operativ se exprima dorința ca: **1.** În misiunile ce se dau armatei române să se țină seama cât mai riguros de capacitatea operativă a unităților; **2.** În cadrul misiunii să se lase libertatea hotărârii și libertatea de alegere a direcțiilor și unităților ce vor acționa; **3.** Să se dea timpul necesar pregătirii acțiunii; **4.** Dotarea detașamentelor de legătură ruse cu tot ce le este necesar (mijloace de transport spre a nu se mai cere armatei române); **5.** Libertatea de acțiune a diferiților comandanți în subordine, care, prin instrucție și doctrină, știu, în cadrul misiunii ce au, ce le revin să execute".

Această poziție reitera atitudinea demnă și corectă a comandamentelor române. Concepția sovietică despre cooperare era însă cu totul alta, creând deseori mari probleme comandamentelor, comandanților și trupelor române.

În acest context, la 12 septembrie 1944, a fost încheiată Convenția de Armistițiu cu Națiunile Unite.

Art. 1 al Convenției prevedea participarea la război, alături de Națiunile Unite, „sub conducerea generală a Înaltului Comandament Aliat (sovietic)", cu „nu mai puțin de 12 divizii de infanterie, împreună cu serviciile tehnice auxiliare". În realitate, în timpul războiului, România a pus la dispoziția Aliaților întregul său potențial militar (peste 1.000.000 de oameni mobilizați), la luptele duse împotriva trupelor germane participând 38 de divizii, în perioada 23–31 august 1944, 28 de divizii, între 1 septembrie și 25 octombrie 1944, și 17 divizii pe teritoriile Ungariei și Cehoslovaciei. De la început, trecerea României de partea Națiunilor Unite s-a dovedit a fi **imediată** (din seara zilei de 23 august 1944), **unitară** (fără lupte fratricide), **totală** (cu întregul potențial militar, economic și financiar) și **eficientă** (cu rezultate strategice deosebite la flancul sudic al frontului germano–sovietic).

În pofida acestui fapt, armata română a fost tratată de sovietici nu ca un aliat, **ci ca un fost inamic**. În dezacord cu prevederile art. 1, care prevedea că operațiile militare vor fi duse și de către forțele marinei militare, navele de luptă și auxiliare de la Dunăre și de la Mare au fost dezarmate, până la 5 septembrie, de către trupele sovietice, în timp ce o parte dintre ele se aflau în luptă cu cele germane. Personalul a fost internat și dus în captivitate. Ca urmare, activitatea Marinei române s-a limitat la acțiuni de dragaj pe Dunăre, cu nave improvizate (șapte șalupe grănicerești, 10 remorchere, barcaze și 29 șlepuri și ceamuri). Toate acestea se petreceau în condițiile în care România îndeplinea integral și prevederile art. 2 al Convenției, conform cărora guvernul și Înaltul comandament român se obligau „să ia măsurile pentru dezarmarea și internarea forțelor armate ale Germaniei și Ungariei, aflate pe teritoriul României, ca și pentru internarea cetățenilor celor două state menționate, care își au reședința acolo". Acțiunea de dezarmare începuse imediat după anunțarea trecerii României de parte Națiunilor Unite, până la 31 august fiind capturați prin lupte 56.455 de militari inamici (majoritatea ger-

Logistica armatei române în al doilea război mondial. Campania din Vest (23 august 1944 – 9 mai 1945), coord. g-ral lt. Ioniță Botoș, lt.col. Al. Duțu, București, Ed. Militară, 1995, 198 p.

mani), iar până la sfîrșitul războiului 117.798 (pierderile totale provocate inamicului, până la 9 mai 1945, inclusiv militarii uciși în lupte, s-au cifrat la 136.529 de militari).

Art. 3 prevedea obligația de a asigura forțelor sovietice și ale celorlalți aliați „înlesniri pentru libera lor mișcare pe teritoriul României, în orice direcție, dacă este cerut de situația militară", guvernul român trebuind să pună la dispoziția Înaltului comandament aliat sovietic, „pentru deplina folosință, cum va socoti de cuviință, pe toată durata armistițiului, a tuturor construcțiilor și instalațiunilor românești militare, aeriene și navale, porturi, cheiuri, cazărmi, magazii cîmpuri de aviație, mijloace de comunicație, stațiuni meteorologice, care ar putea fi cerute pentru nevoi militare, în desăvîrșită stare și cu personalul necesar pentru întreținerea lor". În același domeniu al transporturilor, trebuiau puse la dispoziție toate vasele care au aparținut sau aparțineau Națiunilor Unite, aflate în porturile românești, precum și vasele românești.

Deși prevederile militare propriu–zise din Convenția de Armistițiu nu făceau nici o referire la forțele armate române care nu lua parte la operațiile militare, în perioada următoare acestea au fost supuse măsurilor abuzive ale Comisiei Aliate de Control (partea sovietică). În dezacord total cu prevederile Convenției, Comisia Aliată de Control (partea sovietică), profitând de neimplicarea părților americană și engleză, a desfășurat imediat după constituire o susținută activitate de subminare a structurilor militare (și nu numai) ale statului român, care au vizat, în esență, destructurarea forțelor militare române care nu participau nemijlocit la operațiile militare de pe front, dar care, în concepția Marelui Stat Major, trebuiau să devină o „rezervă strategică" pentru sporirea capacității combative a trupelor operative și să contribuie, în caz de necesitate, la asigurarea independenței și integrității teritoriale a țării. [...]

Nouă luni **tensionate** pe frontul antihitlerist

Colaborare, dar...

Fără îndoială este faptul că, în cele nouă luni de cooperare militară pe front, între comandamentele și trupele române și sovietice au existat numeroase momente de colaborare și cooperare efectivă pe câmpul de luptă. Ele sunt tratate pe larg în istoriografia română. Numeroase au fost însă și momentele tensionate, datorită în special modului în care sovieticii au înțeles să-și exercite actul de comandă. Misiunile de luptă au fost stabilite de multe ori fără consultarea comandanților români și fără a ține seama de situația operativă sau de capacitatea combativă a marilor unități. În multe locuri, s-a ajuns la suprapuneri de dispozitive și responsabilități, iar comandanții de corpuri de armată și de divizii sovietice și-au subordonat diviziile române găsite în zonele lor de acțiune.

În **podișul transilvan**, diferențe de vederi au apărut inițial în special în ceea ce privește direcțiile și modul de acțiune ale Armatei 4. La 12 septembrie 1944, generalul C.G. Trofimenko, comandantul Armatei 27 sovietice, a ordonat ca trupele române să constituie în zona Reghin, Sânmartinul de Câmpie, Târgu Mureș, un „grup de șoc" de valoarea a două corpuri de armată, care să atace, în dimineața zilei de 14 septembrie, spre Bistrița pentru a intercepta căile de retragere ale forțelor germane care luptau în Carpații Orientali. Concomitent, a mai cerut Corpului 6 teritorial să-și regrupeze diviziile în zona Turda de îndată ce ar fi fost depășite de trupele sovietice. Prin urmare, înainte ca posibilitățile ofensive ale forțelor inamice să se fi epuizat (a doua zi trupele germane și ungare au atacat puternic în Crișana și Banat), comandamentul sovietic a schimbat direcția de acțiune a Armatei 4 române, dirijind-o spre Bistrița și nu spre Cluj, așa cum era normal, cum dorea și aștepta de patru ani întreaga armată română. Retragerea Corpului 6 armată român, care era cel mai aproape de capitala istorică a Transilvaniei, în zona Turda, releva deschis intenția sovieticilor de a nu permite românilor să participe la eliberarea Clujului. Sesizând acest lucru, generalul Gheorghe Avramescu, comandantul Armatei 4, a cerut, la 13 septembrie, să se ia în considerare „dorința guvernului și a Comandamentului superior român ca la operațiunile pentru cucerirea Clujului, capitala Ardealului românesc, să participe în prima linie, alături de trupele aliate ruse, și forțe românești".

Neînțelegeri s-au înregistrat și în timpul epopeei de pe Mureș, în special din zona **Dealului Sângeorgiu** — o înălțime masivă, în formă de amfiteatru, cu o deschidere de 5 km și cu flancurile sprijinite pe Mureș, puternic apărată de un inamic foarte bine pregătit și dotat, care a știut să valorifice excelent avantajele oferite de teren. Insistența comandamentului sovietic de a cuceri această înălțime prin atacuri frontale, fără a pune la dispoziție mijloacele de întărire necesare (aviație, artilerie, tancuri etc.), a făcut ca Armata 4 română să înregistreze, într-o perioadă de timp scurtă (în special între 22 și 29 septembrie), pierderi umane

foarte mari, care au fost apreciate, la 30 septembrie, de către generalul Gheorghe Avramescu la 6.753 militari (897 morți, 4.118 răniți și 1.738 dispăruți).

Relevând condițiile în care Armata 4 fusese pusă să lupte în zona Dealului Sângeorgiu de către comandamentul Armatei 27 sovietice, colonelul Nicolae Dragomir arăta, la 1 octombrie, că misiunea încredințată a fost „disproporționată față de puterea armatei". „Pierderile suferite în atac, în capul de pod Sângeorgiu — continua șeful de stat major al armatei —, depășesc prea mult rezultatele, care au fost minime și chiar nule, cu toată reluarea repetată a acestor atacuri ordonate zilnic de comandamentul rus. Propunerile armatei pe care le-am prezentat personal comandamentului rus de la acea dată, cu toată stăruința și cu date asupra pierderilor, nu au avut aprobarea acelui comandament, care zilnic a repetat ordinul de atac pentru cucerirea cotelor 409, 495, 463 și 421, în primul rând, și pentru lărgirea capului de pod până la cotele 435 și 417". În finalul intervenției sale pe lângă comandantul Armatei 4, colonelul Nicolae Dragomir cerea ca „înainte ca pierderile, fără folos, să ducă la anihilarea puterilor armatei" să se intervină energic pe lângă Comandamentul suprem sovietic pentru a se da marilor unități române misiuni corespunzătoare capacității lor de luptă.

În aceeași ordine de idei, generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major român, asigura pe mareșalul R.I. Malinovski „de marea noastră dorință de a alunga cât mai repede inamicul spre vest, departe de graniță, și de a lua parte cât mai largă la această acțiune", dar îi cerea în același timp să ordone generalului C.G. Trofimenko „să nu mai dea Armatei 4 misiuni disproporționate cu capacitatea ei combativă și fără să-i mai asigure mijloace suplimentare în care de luptă, armament anticar, artilerie și avioane absolut necesare". Rezultatul acestor cereri au fost minime, dacă nu chiar nule, generalul C.G. Trofimenko apreciind, la 5 octombrie, că atacul grupării de efort a Armatei 4 a fost lipsit de „rezultate pozitive" și de „seriozitate". Mai mult, comandamentele de armată sovietice au stabilit și în perioada următoare misiunile armatelor și chiar ale corpurilor de armată române, intervenind, în unele situații, și pentru introducerea în luptă a diviziilor din eșalonul doi sau din rezervă.

Întrebări după înfrângere

Dramatic pentru trupele române s-a dovedit a fi și episodul de la **Szolnok**, în timpul contraofensivei germane din 19 octombrie 1944, executată cu două divizii blindate la joncțiunea dintre trupele sovietice și Divizia 4 infanterie română. Lovitura principală a primit-o marea unitate română, aflată de la început într-o situație dificilă, pe un front de 35 km, cu unitățile despărțite pe ambele maluri ale Tisei, cu posibilități limitate de manevră datorită inexistenței podurilor peste râu. Cu toate acestea, divizia a rezistat eroic, timp de două zile, atacurilor furibunde executate de inamic, fără

Transilvania, 17 octombrie 1944: pluton din Regimentul 95 infanterie, Divizia 19 infanterie,mărșaluind spre Cluj (după *AR*, p. 86)

Transilvania, octombrie 1944: g-ralul de escadră aviator Emanoil Ionescu, comandantul Corpului 1 aerian român, inspectând o unitate subordonată (după *AR*, p. 83)

a primi vreun ajutor. În final, a fost obligată să se retragă, înregistrând mari pierderi umane (179 ofiţeri, 272 subofiţeri şi 4.680 trupă — morţi, răniţi şi dispăruţi) şi cantităţi importante de armament şi materiale de luptă (23% la pistoale–mitralieră, 79% la puşti–mitralieră, 82% la mitraliere terestre, 30% la mitraliere antiaeriene, 64–100% la aruncătoare etc). Între militarii români capturaţi de inamic s-a aflat şi generalul **Platon Chirnoagă**, comandantul diviziei.

Derularea necorespunzătoare a acţiunilor de luptă ridică următoarele întrebări firești: Care au fost cauzele catastrofalei înfrângeri? A fost vorba de o superioritate zdrobitoare a inamicului, în special în tancuri? A greşit cumva generalul Platon Chirnoagă în faza iniţială a luptei sau în timpul derulării acesteia, sau cumva şi-a condus marea unitate, în mod premeditat, greşit, sau chiar a trădat, dată fiind evoluţia ulterioară a activităţii politice a acestuia?

Analiza concepţiei şi conducerii luptei relevă faptul că generalul Platon Chirnoagă şi statul său major nu au greşit în timpul pregătirii luptei şi nici în timpul acesteia, că unităţile şi subunităţile române au luptat eroic, rămânând pe poziţii chiar şi atunci când tancurile inamicului au pătruns în dispozitivul lor. Rezistenţa trupelor române a creat astfel posibilitatea comandamentelor superioare, în special celor sovietice, care puteau lua deciziile importante, să intervină în sprijin cu noi forţe pentru oprirea atacului inamic. Pierderile mari ale diviziei sunt şi ele o dovadă a hotărârii de luptă, indiferent de sacrificiu.

Comportarea în luptă a generalului Platon Chirnoagă exclude, de asemenea, varianta trădării, deoarece, la 20 octombrie 1944, în capul de pod de la vest de Tisa, la orele 17, după ce forţele diviziei fuseseră încercuite aproape complet şi muniţia se terminase, comandantul diviziei, împreună cu ofiţerii de stat major, a trecut pe malul de est al Tisei, în zona Kantón, unde nu se semnalase prezenţa inamicului. La orele 18, însă, au fost capturaţi de trupe germane infiltrate în dreptul localităţii Martfü.

Şi totuşi, care au fost cauzele care au dus la scoaterea marii unităţi române din luptă? În primul rând, superioritatea zdrobitoare a inamicului, care a dispus de circa 100 tancuri „Tigru" şi „Pantera". Apoi, situaţia extrem de grea şi plină de riscuri în care a fost pusă să lupte divizia de către comandamentul sovietic (cu flancurile descoperite şi cu dispozitivul de luptă fracţionat de râul Tisa etc.), insuficienţa armamentului antitanc, în special, şi nu în ultimul rând perseverenţa comandamentului sovietic de a menţine divizia în capul de pod, ordonându-i „să reziste cu orice preţ". În momentul în care s-au decis să intervină, acţiunea era deja tardivă.

Cu toate acestea, comandamentele sovietice nu au ezitat să acuze.

La 25 octombrie 1944, la comandamentul Armatei 1 a sosit un general de la Frontul 2 ucrainean pentru a ancheta cauzele înfrângerii Diviziei 4 infanterie, acuzată că ar fi intenţionat să se predea inamicului. La 11 noiembrie, mareşalul R.I.Malinovski afirma că pierderile mari înregistrate au fost cauzate de: „**a.** O rezistenţă cu totul insuficientă a trupelor şi în primul rând a corpului ofiţeresc; **b.** O conducere proastă aproape în toate sectoarele şi un control cu totul insuficient al acţiunii armatei din partea statelor majore şi a comandanţilor".

G-ralul Platon Chirnoagă

Aceste acuzaţii grave, ca şi ştirea transmisă, la 14 decembrie 1944, de postul de radio „Donau" despre completarea „guvernului naţional–român" constituit de legionari la Viena, cu generalul Platon Chirnoagă, au determinat alte anchete şi analize, inclusiv din partea comandamentelor române. Comisia constituită de Ministerul de Război, la 16 decembrie 1944, condusă de generalul Vasile Atanasiu, inspectorul general al artileriei, a ajuns însă la următoarele concluzii: „**1.** Nu se poate imputa nimic unităţilor române, nici comandamentelor şi nici trupelor, care luptă continuu ca

Transilvania, octombrie 1944: moment de răgaz al unei subunități de infanterie după eliberarea unui sat (după *AR*, p. 85)

nişte bravi din luna octombrie şi până astăzi, în condiţiuni extrem de grele; **2.** Înfrângerile locale ale diviziilor 4 şi 2 infanterie sunt inerente unor acţiuni de mare anvergură care pot să se soldeze cu victoria finală, deşi, uneori, succesele au alternat cu insuccesele locale".

Concluziilor generalului Vasile Atanasiu li se mai pot adăuga următoarele precizări: în povida inerentelor defecţiuni, militarii Diviziei 4 infanterie au rezistat în capul de pod până la epuizarea rezervelor, iar la est de Tisa s-au opus tancurilor inamice chiar şi atunci când acestea pulverizau cu şenilele tranşeele din dispozitivul de apărare; conducerea unităţilor de luptă a fost fermă, comandanţii au avut o vedere de ansamblu corectă asupra câmpului de luptă; unităţile nu s-au retras decât atunci când a fost clar că orice rezistenţă devenise inutilă.

Pentru oprirea şi înfrângerea forţelor inamice care contraatacaseră la Szolnok, comandamentul sovietic a dirijat în zonă mai multe unităţi sovietice şi a scos din dispozitivul de la vest de Tisa diviziile 19 infanterie şi 9 cavalerie, pe care le-a dispus în apărare la nord de Szarvas, respectiv la sud de Ocsöd. În locul lor, pe Tisa, au fost introduse forţe din Armata 46 sovietică.

„Să fie trași de urechi"

Cunoscută este, de asemenea, comportarea sovieticilor faţă de Corpul 7 armată român la **Budapesta**. În acel moment, în care mai era puţin până la cucerirea totală a părţii de est a capitalei ungare (Pesta), comandamentul sovietic a ordonat scoaterea Corpului 7 armată de pe frontul din centrul capitalei ungare şi deplasarea sa pe frontul din Cehoslovacia. Pretextul invocat a constat în intervenţiile generalului **Nicolae Macici**, comandantul Armatei 1, făcute în prima decadă a lunii noiembrie 1944, în vederea întrunirii corpurilor 4 şi 7 armată într-un sector de luptă apropiat, chiar „sub ordinele unei singure armate sovietice". Răspunsul mareşalului R.I. Malinovski a fost amânat însă de mai multe ori, subordonaţii săi comunicând că cererea românilor „se va avea în vedere mai târziu". Momentul a fost amânat mereu, invocându-se dificultăţi de ordin operativ. Abia, la începutul lunii ianuarie 1945, când Corpul 7 armată ajunsese, după lupte extrem de grele, la periferiile Budapestei, comandamentelele sovietice şi-au „adus aminte" de cererile generalului Nicolae Macici, încercând, iniţial, să restrângă sectorul de acţiune al marii unităţi române pentru a o scoate de pe direcţia de ofensivă spre Budapesta. În faţa intervenţiei promte a comandantului Armatei 1 române, care a protestat, s-a răspuns că fusese vorba de „o greşeală de transmitere".

Îndreptată temporar, „greşeala" a fost urmată la scurt timp de înrăutăţirea condiţiilor în care au fost puse să lupte diviziile române în Budapesta, ceea ce

l-a determinat pe generalul Nicolae Macici să raporteze Marelui Stat Major că „**există indicii că marile unități române sunt sortite distrugerii**". Problema fusese ridicată anterior și de colonelul Dumitru Panaitescu, șeful Secției 3 operații a Armatei 1, care atenționase, la 23 decembrie 1944, că „**dacă misiunile operative se vor executa mereu în același ritm, fără nici un menajament pentru trupele noastre, acestea se vor epuiza complet în foarte scurt timp și nu vor mai fi capabile de luptă**".

Cu toate acestea, la 12 ianuarie 1945, în timp ce se afla la postul de comandă al Armatei 1, mareșalul R.I. Malinovski a declarat că „de două zile nu mai este mulțumit de Corpul 7 armată pentru că înaintarea sa în centrul Budapestei întârzie față de marile unități vecine". Mai mult, nu a ezitat să declare că dacă Corpul 7 armată „nu mai vrea să lupte în Budapesta *(deși niciodată nu fusese vorba de așa ceva — n.n.)*, Frontul 2 ucrainean poate introduce în loc alte mari unități sovietice". Acceptând faptul că „este posibil ca înaintarea Corpului 7 armată să fi fost întârziată de rezistențe mai puternice pe direcția sa", generalul Nicolae Macici l-a asigurat pe mareșalul sovietic că trupele române „au voința neștirbită de a pătrunde complet în Budapesta".

Cu același prilej, R.I. Malinovski s-a declarat nemulțumit de poziția ofițerilor români, care „comentează defavorabil continuarea războiului alături de trupele sovietice" și a precizat că „armata sovietică este foarte mare" putându-se lipsi de participarea armatei române dacă „ea nu înțelege pentru ce luptă acum". La precizarea generalului Nicolae Macici că militarii români nu erau împotriva continuării războiului alături de sovietici, ci doreau să înceteze abuzurile acestora în țară, să se reglementeze situația din partea de nord–vest a României, de unde autoritățile române, recent reinstalate, fuseseră izgonite, să se asigure liniștea și siguranța familiilor etc., mareșalul R.I. Malinovski a recomandat ca militarii români care, continuă să comenteze, „**să fie trași de urechi și culcați apoi cu fața în sus**".

Aceste manifestări au anticipat, de altfel, măsura comandamentului Frontului 2 ucrainean, din 15 ianuarie 1945, de scoatere a Corpului 7 armată român de pe frontul din Budapesta, după 78 de zile de lupte crâncene desfășurate de la Tisa până la nici 2 km de Dunăre, perioadă în care a înregistrat pierderi cifrate la 10.708 militari (morți, răniți și dispăruți), adică 29% din efective. Măsura abuzivă a deprimat pe militarii români, care, așa cum preciza generalul Nicolae Șova, la 16 ianuarie, au interpretat acest fapt „ca pe o îndepărtare nemeritată a lor de la onoarea

G-ral de corp de armată Nicolae Macici (1886–1950)

de a lupta până la lichidarea completă a a operațiunilor din Budapesta, considerând că au fost utilizați de aliați numai în momentele grele ale luptei, când ei au dat ajutorul lor neprecupețit, marcat prin șirul de morminte al camarazilor lor, căzuți în aceste lupte și sunt îndepărtați necamaraderește atunci când momentul victoriei, al recompensei și al onoarei se apropie". Hotărârea comandamentului sovietic nu a fost singulară, marile unități române fiind dirijate în alte zone de luptă și în alte momente în care erau pe punctul de a cuceri orașe sau localități mai importante.

„Să fim tratați ca adevărați aliați!"

Situațiile extrem de neplăcute de acest fel erau de neînțeles pentru comandanții români, care considerau că relațiile de comandament și cooperarea de luptă trebuiau să fie „sincere și fructuoase", să se bazeze pe „încredere reciprocă, pe respectul armatei și a populației noastre din partea trupelor sovietice, inclusiv pe repunerea firească în granițele firești", așa cum sublinia generalul Nicolae Macici. Precizând că, în numeroase situații, comandamentele române au fost puse în situații critice, care au cerut eforturi fizice și materiale aproape de neînvins, comandantul Armatei 1 reliefa că „unele eșecuri" s-au datorat „numai lipsei armamentului anticar" și concluziona că pentru a se ajunge la bună colaborare „**este absolut necesar, ca mai înainte de toate, să ni se acorde încrederea deplină pe care o binemeritam, să fim tratați ca adevărați aliați și să fim puși la adăpost de orice porniri nepotrivite a acelor ostași sovietici care obișnuiesc să se dedea la jafuri**".

Subordonându-și armatele române operative, Frontul 2 ucrainean nu și-a asumat și obligația **înzestrării** marilor unități române și a asigurării lor din punct de vedere logistic, lăsând această problemă în sarcina Marelui Stat Major, fără să-i pună la dispoziție însă mijloacele de transport necesare. Situația era îngreunată de faptul că foarte mult armament român, care rămăsese în Moldova, fusese confiscat de armatele sovietice imediat după 23 august 1944. Încercările reprezentanților Marelui Stat Major pentru restituirea armamentului capturat au rămas fără nici un rezultat. Mai mult, în timpul înaintării spre zonele sudice ale țării, unitățile sovietice au confiscat foarte multe depozite de subzistențe, armament, muniție, materiale auto, carburanți etc. În unele locuri, această practică a durat până la sfârșitul războiului, așa cum rezultă din protestul Marelui Stat Major adresat Comisiei

Aliate de Control (partea sovietică), la 8 martie 1945, în urma blocării, la Țăndărei, a circa 120 vagoane de cereale destinate armatei române, sub pretextul că acestea reprezentau capturi de război.

Deși armata română desfășura ample operații pe frontul antihitlerist, comandamentele sovietice au pretins **predarea tuturor capturilor de război** luate de la germani, cu toate că inițial declaraseră că acestea puteau fi păstrate de armata română. Cu toate că generalul V.P. Vinogradov declarase că păstrarea materialelor de captură de către unitățile române era un lucru de la sine înțeles, organele de spate ale Frontului 2 ucrainean nu au permis trupelor române să folosească aceste materiale.

La fel s-au petrecut lucrurile și cu **prizonierii de război**. La începutul lunii august 1945, mareșalul R.I. Malinovski a cerut armatelor 1 și 4 române să predea și militarii inamici capturați. În protestul său, Marele Stat Major a arătat că măsura era contradictorie și contravenea atât uzanțelor de drept internațional cât și practicii și regulilor de ducere a războiului. Justificând acest abuz, Comisia Aliată de Control (partea sovietică) a invocat, între altele, faptul că prizonierii nu erau... îngrijiți corespunzător în lagărele românești.

Aprovizionarea armatei române a întâmpinat, de asemenea, mari dificultăți, în special datorită faptului că majoritatea întreprinderilor și stabilimentelor industriale, atelierele de reparații etc. au fost obligate să producă aproape exclusiv pentru armata sovietică. Dacă în perioada în care luptele se desfășuraseră pe teritoriul național, nevoile materiale au putut fi satisfăcute în mod corespunzător, situația s-a agravat pe măsură ce frontul se îndepărta de granița națională, ajungându-se chiar la o gravă criză în iarna 1944/1945. Situația a fost agravată de inexistența unui plan comun de aprovizionare româno–sovietic, propunerile Marelui Stat Major (colectarea contra cost a subzistențelor de pe teritoriile eliberate de armatele române, dreptul de a folosi subzistențele din depozitele capturate, posibilitatea de a ridica, la nevoie, pe bază de documente, alimente din depozitele sovietice, punerea la dispoziție a mijloacelor de transport necesare pentru aducerea alimentelor și materialelor din țară etc.) fiind lăsate fără răspuns.

Refuzând să pună la dispoziție (până în noiembrie 1944) moneda necesară (pengö), comandamentul sovietic a interzis folosirea leului pe teritoriul Ungariei. Ca urmare, timp de aproape două luni, armatele române s-au aflat, de multe ori, într-o situație aproape fără ieșire. În schimb, după ce lăsaseră nerezolvate aproape toate cererile de vagoane făcute de Marele Stat Major, Serviciul de transporturi al Frontului 2 ucrainean a comunicat, la 23 ianuarie 1945, că „nu aprobă executarea transporturilor de aprovizionare pentru armatele române de pe front". Măsura era catastrofală pentru comandamentele române, deoarece anterior, în decembrie 1944, după impunerea retragerii autorităților române din teritoriul românesc eliberat, se interzisese serviciilor de etape române să urmeze trupele și să-și îndeplinească atribuțiile normale. În februarie 1945, când s-a acordat permisiunea, armatele 1 și 4 române pătrunseseră în zona muntoasă și săracă din Slovacia, de unde nu se mai putea procura nimic. Ca urmare, la 12 februarie 1945, Marele Stat Major a solicitat adâncirea zonei de colectare și pe teritoriul Ungariei și programarea de urgență a trenurilor de subzistențe necesare. Rezultatul a constat în punerea la dispoziție a două trenuri cu câte 50 de vagoane din cele 712 vagoane solicitate. Situația avea să se îmbunătățească abia după rezolvarea crizei politice din țară, prin impunerea la conducerea României a guvernului condus de dr. Petru Groza. Caracterizând situația în care s-a aflat armata română din punctul de vedere al asigurării materiale, generalul Constatin Sănătescu, șeful Marelui Stat Major, concluziona: **„Socotim că, pentru prima oară în istoria războaielor, două armate care cuceresc teritorii își asigură aprovizionarea cu hrană prin transporturi din patrie de la sute și mii de kilometri"**.

Dificultățile întâmpinate în obținerea mijloacelor de transport au creat neajunsuri și în asigurarea cu efectivele necesare pentru **completarea unităților** în urma pierderilor înregistrate în luptă. S-a ajuns astfel la situații în care forța combativă a unui batalion să fie inferioară unei companii normale. Criza de efective, combinată cu cea de muniții și subzistențe, cu dificultățile generate de climă și teren a influențat negativ și, de

TRUPELE ROMÂNE ŞI SOVIETICE
AU DESĂVÂRŞIT DESROBIREA INTREGII TRANSILVANII
COMUNICATUL SPECIAL DIN ZIUA DE 25 OCTOMBRIE 1944 AL MARELUI STAT MAJOR AL ARMATEI

In Transilvania de Nord-Vest, trupele române de sub comanda generalului de corp de armată Avramescu Gh., în strînsă legătură cu cele sovietice, au ocupat orașele Carei și Satul Mare, după care au depășit frontiera româno-maghiară, desrobind astfel întreaga Transilvanie.

După două luni de lupte îndârjite, trupele române au reușit, într'o primă fază, să distrugă forțele germane din interiorul țării noastre, capturând 52.000 ofițeri și soldați germani, printre care 14 generali și să facă, pe un front de aproape 450 km., acoperirea marșurilor și concentrării, nestingherite de inamic, a forțelor aliate sovietice.

Intr'o a doua fază, luptând într'o strânsă colaborare și bună camaraderie cu puternicile și viteazele trupe sovietice, diviziile noastre au contribuit larg la înfrângerea și nimicirea forțelor germano-maghiare din Transilvania și Banat.

Jertfele de sânge ale armatei noastre, în aceste două luni de lupte neîntrerupte, au fost însă mari. Peste 1500 ofițeri, 1400 subofițeri și 42.000 trupă — morți, răniți și dispăruți — au căzut pentru desrobirea Ardealului.

Ajunsă azi pe frontiera din 1940, diviziile noastre sunt gata de un nou efort și noui jertfe pentru consfințirea drepturilor noastre prin lupte alături de marii noștri aliați, până la înfrângerea totală a forțelor germano-maghiare.

25 octombrie 1944: comunicat privind eliberarea întregului teritoriu național și anularea în fapt a Dictatului de la Viena, publicat în „Universul", nr. 291, din 27 octombrie 1944 (după Arhivele Naționale ale României, ***România. Evoluție în timp și spațiu. Album,*** București, Ed. Enciclopedică, 1996, p. 179)

multe ori, a zdruncinat moralul trupelor aflate în luptă.

Deși erau, în mod evident, vinovate pentru multe din deficiențele din înzestrarea și logistica armatei române operative, comandamentele sovietice au făcut deseori răspunzători pe comandanții români și trupele din subordine, învinuindu-le, în repetate rânduri, că nu respectă Convenția de Armistițiu. Mobilurile acestei comportări aveau evidente motivații politice, urmărindu-se crearea unei presiuni continui asupra guvernului și obligarea acestuia să satisfacă dezideratele partidului comunist, aflat în competiție cu celelalte forțe politice pentru cucerirea puterii în stat.

Într-un asemenea context, armata română, care dispunea la 23 august 1944 de o capacitate operativă în stare să facă față necesităților războiului — peste 1.100.000 de oameni mobilizați —, a fost redusă rapid la un cadru care nu mai permitea decât cu multe dificultăți îndeplinirea celor mai elementare nevoi de apărare.

Budapesta, ianuarie 1945: g-ralul de corp de armată Nicolae Șova, comandantul Corpului 7 armată, însoțit de g-ralul de brigadă Mihail Lăcătușu, comandantul Diviziei 19 infanterie *(stânga)*, cpt. Aurel Sitaru, șeful biroului 3 operații din Statul Major al Diviziei 19 infanterie, și col. sovietic Ruzov (după *AR*, p. 90)

● noi apariții la Editura POLIROM ● noi apariții la Editura POLIROM ●

B-dul Copou nr. 4, P.O.Box 266, 6600 Iași; tel./fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11

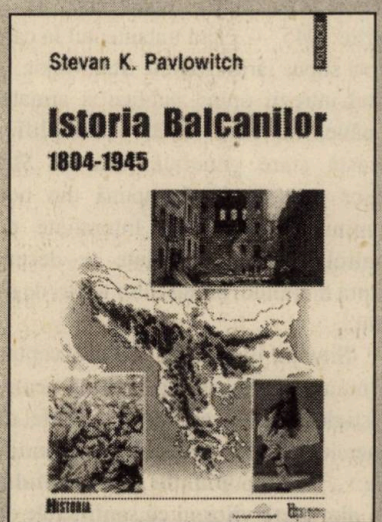

Stevan K. Pavlowitch, ***Istoria Balcanilor, 1804–1945***, trad. Andreea Doica, prefață Lucian Leuștean, Iași, 2002, 349 p. (col. „Historia")

Lucian Leuștean, ***România, Ungaria și Tratatul de la Trianon, 1918–1920***, Iași, 2002, 238 p. (col. „Historia")

Marius Oprea (coord.), Nicolae Videnie, Ioana Cîrstocea, Andreea Năstase, Stejărel Olaru, ***Securiștii partidului. Serviciul de Cadre al P.C.R. ca poliție politică. Studiu de caz: arhiva Comitetului Municipal de Partid Brașov***, Iași, 2002, 359 p. (col. „Document")

Camaraderia și politețea, vorbe-n vânt...

Militari fără arme

Pentru ca scenariul să fie complet, la 28 februarie 1945, în toiul luptei politice, s-a cerut dezarmarea subunităților române care asigurau paza instituțiilor de stat, în special în București, inclusiv a Batalionului Marelui Stat Major, care asigura paza localurilor. Executată sub controlul unui colonel sovietic, operațiunea a avut drept rezultat faptul că militarii care asigurau paza și intrarea în localul Marelui Stat Major, „au rămas absolut fără nici o armă asupra lor", așa cum informa, la 2 martie 1945, generalul Constantin Sănătescu pe generalul Vinogradov. Mai mult, în seara zilei de 1 martie 1945, la orele 21, fără nici un anunț prealabil, la Marele Stat Major român au sosit câțiva ofițeri sovietici, însoțiți de circa 20 se soldați înarmați, care „au postat sentinele sovietice la intrările localului cu consemnul de a interzice accesul sau ieșirea oricărui militar român; au pătruns în localul Marelui Stat Major cerând să li se deschidă magaziile trupei, iar la birouri să li se deschidă lăzile și dulapurile cu arhivă; au împiedicat personalul Marelui Stat Major, ofițeri și subofițeri, a se înapoia acasă până după ora 10 seara". La remarca făcută unui colonel sovietic că „orice regulă elementară de camaraderie și de politețe" ar fi cerut ca înainte de a proceda la acest control să se prezite generalului Socrate Mardari, aflat în local, acesta a răspuns, „pe un ton agresiv", că are ordinul Frontului 2 ucrainean și că „nu înțelege să se prezinte și să arate scopul percheziționării".

În acest context, generalul Constantin Sănătescu transmitea, la 2 martie, lui Vinogradov, că „Marele Stat Major protestează în mod categoric contra acestor măsuri vexatorii, care nu numai că sunt într-o contradicție flagrantă cu camaraderia de luptă în războiul comun și cu prevederile Convenției de Amistițiu, dar îl pun în nesiguranță morală și materială de a lucra". Ca urmare, generalul Constantin Sănătescu cerea cu insistență „ridicarea neîntârziată a acestor măsuri, precum și stabilirea vinovaților de aceste proceduri".

Aceasta nu era singura cerere adresată aliatului sovietic. Prin memoriul din 22 decembrie 1944 și prin darea de seamă din 20 februarie 1945, se mai precizase că „diversele servituți impuse armatei române peste și în contradicție cu Convenția de Armistițiu, prin caracterul lor de vexațiune, dezarmare și desființare a armatei române cauzează prejudicii morale și materiale incontestabile trupelor noastre de pe front". „Astăzi — preciza Constantin Sănătescu, la 2 martie 1945 —, când tratamentul la care a fost supus iarăși Marele Stat Major, în văzul întregii opinii publice și armatei române, nu face decât să amplifice această stare generală, Marele Stat Major este dator să supună din nou atențiunei Comisiunei Interaliate de Control gravele consecințe ce decurg asupra moralului luptătorilor noștri de pe front".

Situația incredibilă, de neacceptat, nu numai pentru moralul, dar și pentru prestigiul armatei, este descrisă astfel de generalul Gheorghe Mihail, în memoriile sale: **„Toată populația Bucureștiului era alarmată văzând că sentinelele de la Marele Stat Major, Ministerul de Război erau fără arme. În post, dar dezarmate. O panică intrase în populație. Eu sunt informat de copii mei: Ia uită-te pe fereastră să vezi sentinelele; nu mai au arme sunt dezar-**

mate! Eu, surprins de lucrul acesta, pentru că șef al Marelui Stat Major era Sănătescu, alarmat de acesta, m-am îmbrăcat repede și am ieșit pe stradă să văd tot aspectul, impresiile care erau asupra dezarmării acesteia. M-am întâlnit cu o grămadă de lume, doamne, toți, îngroziți: Oare ce se va întâmpla? Ne-au dezarmat rușii trupele? Aceasta era impresia la 6 martie 1945, o impresie de groază în populație. Merg pe Știrbei Vodă mai departe, până în spatele Palatului Regal. Acolo am văzut companiile rușești, cu trompete, înarmate, învârtindu-se în jurul Palatului. O companie așa, alta așa, în jurul Palatului, în mod provocant. Ce era? Era presiunea pe care o făcea Vîșinski asupra Regelui de a aduce la guvern guvernul Groza".

Normalitate și abuzuri

După înfrângerea trupelor germane pe frontul din Moldova și în zona Ploiești, forțele sovietice au reintrat în luptă în România (în Transilvania și Banat), în două faze: până la 20 septembrie 1944 — Divizia 202 infanterie, la 7 septembrie, în sectorul Sfântu Gheorghe, Corpul 35 armată, la 12 septembrie, din sectorul Ocna Mureș spre Turda, Luduș și Lechința, detașamente anticar din Armata 53, la 14 septembrie, la Timișoara și Păuliș pentru consolidarea dispozitivului strategic de acoperire realizat de armata română la 23 august 1944 — și după 20 septembrie: armatele 46 și 53 în Banat, 6 blindată în Crișana, 27, 40 și 7 gardă în Transilvania, cu misiunea de a înfrânge definitiv trupele germane și ungare aflate în părțile de vest și de nord–vest ale României. După îndeplinirea misiunilor de luptă primite, acestea au continuat operațiile militare pe teritoriul Ungariei. În conformitate cu prevederile Convenției de Armistițiu, pe teritoriul României au continuat să tranziteze forțe sovietice, acestora fiindu-le acordate facilitățile convenite.

În conformitate cu prevederile art. 3 din Convenția de Armistițiu, **Aeronautica** română a pus la dispoziția Înaltului comandament sovietic pentru deplină folosință 14 aerodromuri (Băneasa, Pipera, Mizil, Ziliștea, Carol I, Roșiori de Vede, Sibiu, Brașov, Ghimbav etc.), împreună cu instalațiile, clădirile, stațiile meteo și radio, clădirile și baracamentele aferente, în absolută bunăstare, cu tot personalul necesar și a executat pentru cazarea militarilor sovietici lucrări de reparații, completare și amenajare cu toate instalațiile tehnice și sanitare ce se impuneau. La fel s-a procedat și în domeniul **Marinei**, sovieticii beneficiind de toate vasele de război (31 nave de luptă și 93 auxiliare) și de comerț (608 nave la Dunăre și 5 la Marea Neagră), atât ale statului, cât și ale particularilor, de vasele flotei tehnice (49 nave tehnice și 10 vase pescărești), șantierele porturile împreună cu instalațiile și serviciile aferente. O parte din aceste nave au început să fie restituite, în perioada ianuarie–aprilie 1945, pentru asigurarea transporturilor.

Sigur că au fost și situații în care relațiile comandamentelor și trupelor sovietice cu autoritățile și cetățenii români au fost normale, dar numeroase au fost și abuzurile noului aliat. În foarte multe domenii. Încercând să curme această stare de lucruri anormală, generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major, ordona, la 9 septembrie 1944, prin Ordinul general nr. 576.044, că din acel moment „nici un ofițer, subofițer sau ostaș sovietic nu au voie să se atingă de nici un fel de bunuri ale armatei sau populației române. Nu se va admite sau suporta nici un fel de intimidare. Toate cererile sovietice se vor adresa organelor de resort respective".

Rezultatele au fost modeste. Urmărind concilierea pozițiilor, Secția 7 a Marelui Stat Major reamintea, la 16 noiembrie 1944, că „strânsa legătură cu comandanții locali sovietici trebuie să formeze preocuparea de căpetenie a comandanților de garnizoană români". Legătura trebuia să se manifeste prin „luare de contact, mese comune, invitații chiar în familie, mici cadouri", iar colaborarea să aibă la bază „un plan comun pentru asigurarea ordinii și disciplinei în garnizoană". Pentru a curma orice reacție din partea cetățenilor români revoltați, autoritățile au făcut cunoscute măsurile drastice care urmau să se ia împotriva lor. În acest sens, la 30 octombrie, generalul Mihail Racoviță, ministru de Război, comunica, prin Ordinul general nr. 82, că **„Majestatea Sa Regele a hotărât că nu va acorda nici o grațiere pentru crima de atac cu mâna armată săvârșită contra trupelor unei puteri aliate"**. Această disponibilitate de a pedepsi proprii cetățeni ai țării în cazul

Gligor Moțiu Bulduș,
Epopeea Păulișului. Cronici de război versificate,
Baia Mare, Ed. Gutinul, 1994, 110 p.

„După un travaliu
de peste 30 de ani, autorul
acestor cronici versificate,
un minunat iubitor al celor care
în septembrie–octombrie 1944
luptau pentru apărarea
pământului străbun în cadrul
DETAȘAMENTULUI PĂULIȘ,
redă în versuri înaripate tragedia
acelor vremuri, eroismul și spiritul
de jertfă al elevilor militari
ai acestui detașament de luptă".

prof.dr. **Valeriu Achim**

în care încălcau legile (de fapt, răspundeau cu aceeaşi monedă abuzurilor) nu a fost manifestată cu fermitate (şi cu rezultate eficiente) şi de aliatul sovietic. De altfel, Comisia Aliată de Control (partea sovietică) a refuzat să încheie o convenţie juridică în acest sens.

Concomitent, însă, a avut loc dislocarea pe teritoriul României a noi divizii sovietice cu efective de război. La 15 noiembrie 1944, generalul Vorobiev a comunicat generalului Nicolae Rădescu că mareşalul R.I. Malinovski i-a ordonat să pregătească, până la 1 decembrie, localuri pentru cazarea a trei divizii în zonele Ploieşti, 20 km vest de Bucureşti şi Petroşani, Deva, Arad. În faţa acestei situaţii, şeful Marelui Stat Major a raportat Ministerului Afacerilor Externe, la 19 noiembrie 1944, că „instalarea de mari unităţi sovietice pe teritoriul românesc, precum şi ocuparea anumitor zone fără a fi impuse de necesităţile directe ale frontului este o obligaţiune care depăşeşte atât în fond, cât şi în formă prevederile Convenţiei de Armistiţiu", care, prin art. 3, impunea doar obligaţia României de a asigura forţelor sovietice şi ale celorlalţi aliaţi înlesniri pentru libera mişcare, în orice direcţie, dacă aceasta era cerută de situaţia militară. Prin urmare, concluziona generalul Nicolae Rădescu, „obligaţiunile noastre se referă exclusiv la mişcarea forţelor în trecere către front, iar nu la cazarea pentru ocupaţie". Înlesnirile pentru mişcare, prevăzute în anexa art. 3 — mai preciza şeful Marelui Stat Major — nu pot fi în nici un caz cerute pentru staţionări pe teritoriu în anumite zone".

Cu toate acestea, Marele Stat Major a trebuit să se supună şi să ordone pregătirea zonelor solicitate de sovietici, precizând în acelaşi timp Comisiei Aliate de Control (partea sovietică) dificultăţile pe care le crează staţionarea „de lungă durată" a acestor divizii pe teritoriul României, precum şi faptul că aceasta reprezintă **„o sarcină care depăşeşte obligaţiunile statuate prin Convenţia de Armistiţiu"**.

La 22 noiembrie 1944, s-a comunicat că în zona Bucureşti puteau fi cantonaţi circa 15.300 de oameni cu 2.900 de cai, că la Ploieşti situaţia era mai dificilă datorită bombardamentelor aviaţiei anglo–americane, dar se puteau cantona cu dificultate circa 14.400 de oameni şi 3.100 de cai. Peste puţin timp, la 2 decembrie 1944, Vorobiev a informat că în zona Giurgiu vor fi cantonate trei divizii sovietice, care vor debarca la Ploieşti. Instalarea mai îndelungată pe teritoriul naţional a unor divizii sovietice cu efective de război, tocmai în momentul în care în ţară erau desfiinţate majoritatea diviziilor care nu participau la operaţiile militare, iar restul erau reduse la efective de pace, mai aprecia Nicolae Rădescu, la 1 decembrie 1944, **„ar putea conduce la aprecierea acestei situaţii ca o dezarmare a României şi ca o ocupare militară sovietică, situaţie contrară spiritului şi literei Convenţiei de Armistiţiu, cât şi bunei şi sincerei colaborări militare în lupta contra Germaniei şi Ungariei"**.

La 1 decembrie, şeful Marelui Stat Major revenea şi preciza: „Instalarea mai îndelungată în România a unor divizii sovietice cu efective de război complete, tocmai în momentul când armata română rămasă în interior a fost în majoritate desfiinţată, iar restul marilor unităţi reduse la efective sub cele de pace ar putea conduce la aprecierea acestei situaţii ca o dezarmare a României şi ca o ocupare militară sovietică, situaţie contrară spiritului şi literei Convenţiei de Armistiţiu cât şi bunei şi sincerei colaborări militare în lupta contra Germaniei şi Ungariei". Pentru sovietici acest lucru conta însă mai puţin. Iritat chiar de desele proteste româneşti, generalul V.P. Vinogradov a precizat, la 14 decembrie 1944, că armata sovietică „va folosi teritoriul României drept părţi sedentare unităţilor pentru pază şi ordine în dosul frontului şi a rezervelor operative. Locul pentru dislocarea instituţiilor sedentare, unităţilor de pază şi ordine în dosul frontului şi a rezervelor operative se fixează de către Înaltul comandament aliat. La o solicitarea a dvs. analogă v-am răspuns odată şi v-aş ruga pe viitor să înceteze asemenea solicitări". De altfel, sovietici dispuneau deja de trupe nu numai în zonele menţionate. În multe localităţi din Câmpia Română erau semnalate cazuri de staţionare prelungită a unor subunităţi de blindate, sub diferite pretexte: defectarea materialelor, refacere etc.

Prezenţa masivă a trupelor sovietice pe teritoriul României, într-un moment în care frontul se afla la mare distanţă de teritoriul naţional, **a avut o evidentă motivaţie de influenţare a luptei pentru putere în stat**, care s-a declanşat, deloc întâmplător, tocmai într-un asemenea context. [...]

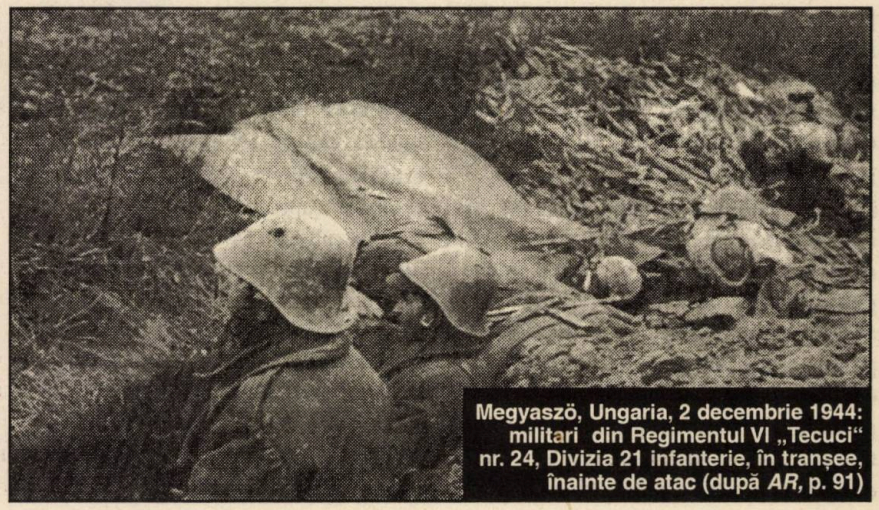

Megyaszö, Ungaria, 2 decembrie 1944: militari din Regimentul VI „Tecuci" nr. 24, Divizia 21 infanterie, în tranşee, înainte de atac (după *AR*, p. 91)

Vâltoarea politicii **înghite** armata

„Lenin" și „Stalin" prezidează mitingul organizat de comuniștii români, la 8 octombrie 1944 pe stadionul ANEF, din Capitală

Dincolo de litera legii

În condițiile aprigei lupte politice declanșată în țară după 23 august 1944, partidele politice au încercat să pătrundă sau măcar să-și facă aderenți în armată, chiar dacă acest lucru era interzis de lege. Cele mai propice condiții le-a avut partidul comunist, devenit principala forță politică de guvernământ după impunerea de către sovietici a guvernului dr. Petru Groza, la 6 martie 1945.

Urmărind să pătrundă în mediul militar, comuniștii constituiseră, încă înainte de introducerea aparatului politic în armată, resorturi militare la nivelul organizațiilor regionale și județene, care acționau sub conducerea unei Comisii militare în fruntea căreia se afla un membru al Comitetului Central. Ulterior, în subordinea Comisiei militare a fost înființată o Secție militară, care avea în compunere resorturile organizatoric, muncă politică și muncă informativă. Concomitent, au fost luate măsuri pentru intensificarea activității celulelor de partid care funcționau în unele unități militare încă din timpul ilegalității. Din mai 1945, partidul comunist a înființat, în mod legal, în armată Direcția Superioară pentru Educație, Cultură și Propagandă, instituindu-se astfel aparatul politic ca un element de legătură permanent între partid și armată. Până în 1948, din punct de vedere organizatoric, munca politică printre militari s-a desfășurat pe baze conspirative, în principal pentru a nu permite și altor partide să-și constituie structuri proprii în unități.

Rezultatele muncii de partid au fost însă multă vreme insignifiante, în pofida a ceea ce s-a spus multă vreme în istoriografie. Majoritatea militarilor nu au reacționat pozitiv la propaganda comunistă. Situația a început să se schimbe treptat după 6 martie 1945, când partidul comunist și-a creat în mod mascat structuri loiale de acțiune în rândul militarilor. Din acel moment, comuniștii au avut libertate de acțiune în domeniul militar. În concepția celor ce au analizat situația militară, în ședința Resortului militar din 7 iulie 1945, reorganizarea armatei, proces firesc de altfel după trecerea la starea de pace, însemna nici mai mult nici mai puțin, decât crearea condițiilor pentru a contola total armata, adică **„s-o avem în mână"**.

Din toamna anului 1945, comuniștii au început să discute primirea în partid a ofițerilor superiori care își manifestaseră dorința. În perioada amintită, Biroul Politic al Comitetului Central a dezbătut cererea a 15 militari, între care generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu, ministrul de Război, considerat de către Emil Bodnăraș a fi „foarte atașat de noi", cu „multă considerație și respect față de partid". Nu de aceeași părere a fost și Chivu Stoica, după care Rășcanu era legat de „elementele reacționare din armată", pe care încerca să le „protejeze". Deși au existat puncte de vedere pro și contra, în final, generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu și ceilalți ofițeri au fost acceptați. Chiar dacă erau puțini în acel moment, fisura fusese făcută. La „vârf", la nivelul conducerii armatei. În continuare, în con-

dițiile totalitarismului comunist, procesul avea să se extindă și să fie desfășurat pe față.

În 1945, Emil Bodnăraș a cerut ca ofițerii deveniți membri de partid să nu fie deconspirați. Pentru aceasta, a propus ca primirea să fie făcută „pe grupe", la Comitetul Central, pentru cei cu funcții importante, într-un cadru „solemn"; restul urmau să fie primiți la Secția militară. Ana Pauker a avut altă poziție, propunând să fie primiți „într-o casă conspirativă", care să fie folosită pentru ședințele cu militarii. Propunerea de a li se înmâna „bilete de partid" nu a fost agreată de Emil Bodnăraș, care a invocat faptul că acestea „ar putea fi văzute de neveste". Ana Pauker a insistat însă să li se înmâneze biletele, „ca să simtă că sunt membri de partid". Pentru păstrarea secretului, a sugerat ca acestea „să fie păstrate la noi", adică la partid.

Devotament de circumstanță

Desfășurând o propagandă abilă, noile autorități nu au forțat lucrurile în ceea ce privește **atitudinea armatei față de regele Mihai I**, care, conform prevederilor Constituției, era capul oștirii, aceasta continuând să-i arate respectul cuvenit, în pofida schimbărilor politice profunde care aveau loc în țară sub presiunea Moscovei. Chiar și miniștrii de Război de după 6 martie 1945 și-au exprimat deseori supunerea și devotamentul față de suveran. A doua zi după ce a fost numit în fruntea Ministerului de Război, generalul Constantin Vasiliu–Rășcanu transmitea armatei salutul său ostășesc cu „iubirea nețărmurită față de Majestatea Sa Regele și popor". La 23 august același an, ministrul de Război aducea, în ordinul de zi nr. 32, „omagiul scumpului nostru Suveran și Augustei Sale Mame, Regina Elena" și cerea ostașilor ca „strânși uniți în jurul înțeleptului și tânărului nostru Suveran, convinși de înaltele Sale calități de Rege, care sunt puse cu atâta dărnicie în folosul acestui neam și popor să-l asigurăm de adânca noastră recunoștință și devotament, rugând pe bunul Dumnezeu să-i dea sănătate deplină, viață lungă și o domnie rodnică și fericită". La banchetul dat la Cercul Militar, după parada de la 23 august 1945, regele Mihai I a fost ovaționat în cuvântările care s-au ținut. Un document de epocă preciza că „ofițerii au aplaudat frenetic și s-a cântat în cor «Trăiască Regele!»".

În acest context, „greva regală", din a doua jumătate a anului 1945, a creat confuzie în cadrul corpului de comandă al oștirii, o sinteză contrainformativă din septembrie precizând că „majoritatea ofițerilor activi discută cu multă insistență actuala neînțelegere dintre coroană și guvern, exprimându-și dorința de a ajunge cât mai repede la o înțelegere pentru binele țării și armatei". În aceeași lună, la Cluj, cu prilejul sărbătoririi a cinci ani de la urcarea pe tron a regelui Mihai I, comandantul Corpului 6 teritorial, generalul Emanoil Bârzotescu, a declarat că **„noi, ostașii, vom face zid de nepătruns în jurul Majestății Sale Regelui"**, și și-a încheiat astfel cuvântarea: „Trăiască Majestatea Sa Regele, nădejdea noastră de totdeauna!". Cu „credință și devotament" a sărbătorit armata și ziua regelui, în noiembrie 1945, prilej cu care generalul Constantin Vasiliu–Rășcanu a declarat că „armata rămâne credincioasă poporului și Majestății Sale Regelui, unindu-și toate sforțările pentru binele țării".

La rândul său, regele s-a adresat astfel armatei, la 1 ianuarie 1946, prin Înalt ordin de zi: „Ostași. Cu aceeași dragoste și grijă de totdeauna gândul meu se îndreaptă către scumpa mea armată. Cu toate încercările grele prin care am trecut să ne păstrăm nădejdea că odată cu pacea vor veni timpuri mai bune. Sunt sigur că vă veți face cu toții datoria cu aceeași credință și devotament și în timp de pace, așa cum v-ați făcut-o cu prisosință pe câmpul de luptă. Urez tuturor ofițerilor, subofițerilor și soldaților un an nou fericit. La mulți ani!". Câteva luni mai târziu, cu prilejul sărbătorilor de Paște, Mihai I a răspuns astfel felicitărilor trimise de ministrul de Război: „Mulțumesc din toată inima scumpei mele armate și domniei voastre personal pentru bunele urări trimise cu prilejul sfintelor sărbători. Adevărat a înviat!". Cu prilejul zilei de 10 mai 1946, Rășcanu ridica „din adâncul sufletului urale de sănătate și mulțumire Majestății Sale Regelui Mihai I pentru salvarea poporului nostru și orientarea lui pe calea pe care ne aflăm astăzi, strigând din toate piepturile noastre ostășești: «Trăiască regele!»".

Armata începe să fie atrasă la manifestații politice (București, martie 1945)

Relația corectă dintre armată și suveran a continuat și în perioada următoare. La 15 octombrie 1947, prin mesajul regal citit la deschiderea celei de-a doua sesiuni ordinare a Adunării Deputaților, Mihai I dădea asigurări că „Armata se va bucura de o atenție deosebită din partea guvernului meu, care, respectând preve-

derile Tratatului de Pace, o va înzestra astfel pentru ca ea să constituie un puternic scut de apărare a statului și poporului român, un puternic instrument de apărare a păcii și independenței noastre naționale". Peste puțin timp, în situația în care fusese adusă, armata nu a reacționat însă cu fermitate în sprijinul regelui în momentul în care i s-a impus să abdice.

Interesantă a fost, în această perioadă, și **relația armată — politică**. La 6 iulie 1945, considerând că „a face politica justă a regimului democratic în care trăim este una din datoriile de frunte ale fiecărui ostaș", Direcția Superioară pentru Educație Cultură și Propagandă cerea Ministerului de Război abrogarea articolelor de lege care interziceau militarilor să facă politică. Receptiv, generalul Constantin Vasiliu–Rășcanu a ordonat constituirea unei comisii care să examineze propunerea. În urma dezbaterilor din zilele de 13, 23 august și 5 septembrie 1945, aceasta a decis: „Nu considerăm indicat a se deschide militarilor activi calea exercitării drepturilor politice". Între argumentele aduse s-au aflat: „incompatibilitatea de a concilia disciplina militară cu disciplina partidelor politice atâta timp cât sunt mai multe partide politice; imposibilitatea militarilor activi de a se supune în același timp dualismului disciplinar, politic și militar; militarea în diferite partide politice a membrilor armatei ar distruge unitatea ei, fracționând-o după numărul partidelor politice și ar da naștere la anarhie; timpul material acordat pentru instruirea armatei este mult prea mic pentru a permite militarilor activități politice". În final, s-a apreciat că: „interesele statului și ale armatei impun a nu se lăsa libertatea nelimitată a cadrelor militare active de a exercita drepturile politice", că era necesar ca militarilor activi de toate gradele „să li se facă educația cetățenească politică compatibilă pentru a deveni ostași conștienți de drepturile și îndatoririle lor militare și cetățeni leali supuși legiuirilor și autorităților superioare". În acest scop,

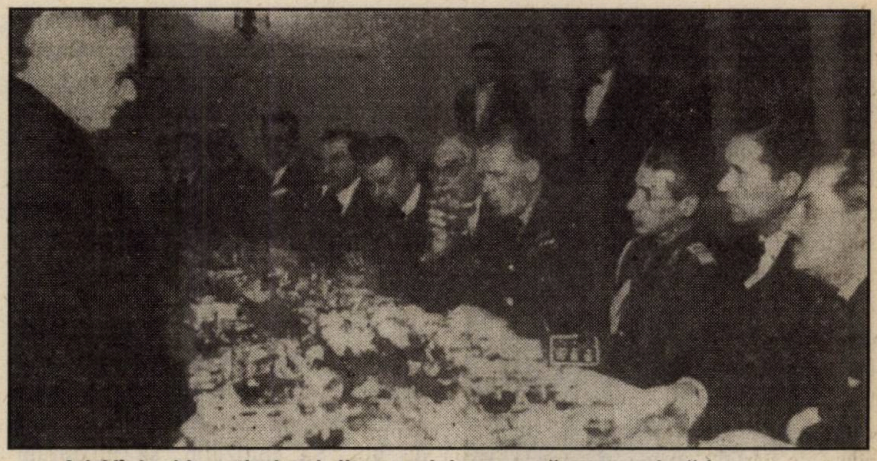

A.I. Vîșinski rostindu-și discursul, la o masă protocolară la care au participat, printre alții, C.Titel Petrescu, g-ralul Sănătescu, șef al Marelui Stat Major (11.XII.1944–20.VI.1945), Constantin (Dinu) Brătianu ș.a.

„educația de ordin politic" a militarilor urma „a se grada potrivit culturii și înțelegerii lor". Comisia a mai considerat necesar ca „în cazul când se va modifica Constituția, să se studieze chestiunea reprezentării mai pronunțate în Parlament a armatei prin marii săi comandanți pe baza instituției senatorilor de drept creată prin Constituția din 1923".

Teritoriu interzis: întrunirile politice

Pe aceeași linie de apreciere s-a situat și ministrul de Război, care a decis, în noiembrie 1945, că „Armata nu va participa la adunări de partid", că „în nici o cazarmă sau unitate nu vor putea intra delegați ai grupărilor politice fără aprobarea Ministerului de Război". Militarii nu puteau participa la „întruniri cu caracter politic" decât acolo „unde se va ordona de Minister". Deși, în principiu, generalul Constantin Vasiliu–Rășcanu avea dreptate, în realitate el nu a fost imparțial cu toate partidele, facilitând în mod evident activitatea partidului comunist, al cărui aderent se declarase, în pofida legilor și regulamentelor militare. De altfel, nepedepsirea grupului de ofițeri care se desolidarizaseră de primul ministru, în februarie 1945, a dovedit că se poate orice, permițând colonelului Petre Comișel să declare deschis, la 14 octombrie 1945, în „Scânteia": „Celor ce justifică această pasivitate prin searbădele cuvinte că armata nu face politică le răspund că a face educația maselor, inclusiv a ostașilor, în noul spirit democratic, nu înseamnă politică, ci muncă cinstă în slujba poporului. Aceste cadre ale armatei trebuie să-nțeleagă mersul timpului și să iasă din pasivitatea în care propaganda bine meșteșugită a reacțiunii le-a împins. Oștirea nu poate fi decât alături de popor, în lupta pentru democrație și binele lui". Ce a urmat se cunoaște.

Cuvintele erau frumoase, însă realitatea era din nou cu totul alta, chiar dacă, la 7 septembrie 1946, Instrucțiunile pentru campania electorală în armată precizau că în trecut „noțiunea de „politică" a fost denaturată ca fiind sinonimă de cele mai multe ori cu noțiunea de ambiție, patimă sau sursă de venituri personale, datorită practicilor și moravurilor politicienilor noștri". Datorită acestui fapt, armata a avut o atitudine „ostilă politicii". În viziunea noilor autorități politice, trecutul a însemnat pentru armată „minorat politic, organism rupt de popor, instrument de asuprire a poporului, economii bugetare la instituție, hrană și echipare, brutalități și comportare antidemocratică față de ostași, dotare mediocră cu armament etc.". În aprecierea noilor autorități, după instaurarea regimului dr. Petru Groza, situația se schim-

Col.(r.) Gheorghe Suman, col. (r.) Vasile Pricop, ***Istoria Vânătorilor de munte din Armata Română,*** București, Ed. Militară, [1998], 550 p.

base însă radical, apreciindu-se că armata nu mai făcea „politică de partid sau personală ci politica intereselor vitale ale țării, alături de popor, pentru asigurarea prosperității, independenței și păcii țării și poporului".

De altfel, propaganda începuse cu mult timp înainte. La scurt timp după constituirea noului guvern, la 14 martie 1945 „Gazeta luptătorilor" consemna: „Un nou guvern de activitatea căruia se leagă legitime speranțe românești a fost constituit. El este expresia voinței poporului român (...) Componența sa și dinamica atitudine democratică, programul său de realizări imediate în interesul general și mai ales încrederea de care se bucură din partea celor trei mari aliați sunt chezășia sorților de izbândă cu care noul guvern pornește la drum". „Luptătorii de la vetre, alături de bravii care luptă departe de țară — continua ziarul — salută cârmuirea care a pornit atât de făgăduitor la fapte, urându-i: Spor la lucru pentru definitivarea izbânzii dreptății românești".

La 23 august 1945, cu prilejul banchetului oferit de ministru de Război, la Cercul Militar, membrilor guvernului și reprezentanților Armatei Roșii, dr. Petru Groza și-a încheiat cuvântarea „cu gândul la cei care ne-au ajutat la aceste realizări și ne vor ajuta și în viitor, în măsura în care voi, luptătorii întorși de pe front și luptătorii din interior, înțelegând aceste lucruri, veți păși spre făurirea unei Românii libere, independente și pur democratice, atât cât veți rămâne în cadrul unei armate menite să ne apere de agresor și să nu ne atace". În final, s-a adresat astfel celor prezenți: „Rămâneți alături de noi. Să chibzuim, să înlăturăm împreună greșelile, unde sunt, să prevenim convulsiuni în sânul acestui neam, să creem o atmosferă de înțelegere în care să putem face față marilor sarcini rămase de pe urma acestui război atât de îndelungat". Răspunzând prim-ministrului, generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu a declarat în numele oștirii: „Armata a înțeles, ea știe că lucrați pentru binele poporului. Armata nu va ataca poporul, ci îl va apăra". La rândul său, Lucrețiu Pătrășcanu a precizat: „Ar fi fost de dorit ca astăzi să fie prezenți la această sărbătoare toți acei care au participat prin fapta lor la actul de la 23 august 1944. Dar dușmanii poporului român, dușmani nu numai ai guvernului, au împiedicat acest lucru". Se referea în mod evident la absența de la festivitate a regelui Mihai I, aflat în „grevă regală". În final, reprezentantul partidului comunist a precizat: „Dacă se va pune din nou ideea apărării libertății vom mobiliza toate forțele și vom împiedica prin fapta noastră ca între Popor, Armată și Rege să se facă o spărtură". Pe aceeași linie de apreciere, colonelul Dumitru Popescu scria următoarele, în „Glasul armatei": „Iar noi, care formăm armata poporului nu vom permite nici o știrbire a drepturilor câștigate de popor. Ba dimpotrivă, vom sprijini cu toate forțele noastre guvernul dr. Petru Groza spre a-și putea continua opera începută pentru binele întregului nostru popor. Acest drum ales de popor este al nostru și nu-l vom părăsi niciodată". La 1 ianuarie 1947, generalul Mihail Lascăr, noul ministru de Război, cel care fusese pus de sovietici la comanda Diviziei „Horia, Cloșca și Crișan" în 1945, preciza și el în ordinul de zi nr. 1: „Alături de guvernul democrat al țării și de toate forțele creatoare, vom continua lupta pentru reconstrucția patriei și ridicarea poporului".

Cu toată propaganda făcută, militarii români au receptat corect realitatea și nu au ezitat să spună ceea ce gândeau. „Guvernul — arăta în ianuarie 1946, sergentul-major Gheorghe Cinden, din Regimentul 2 roșiori — vrea să ne câștige vorbe. Eu vreau fapte. Una se spune, alta se face". „Știa — se confesa și locotenentul aviator Horia Popa, din Flotila 1 vânătoare — ne umplu capul cu guvernul democrat, cu Groza etc. **Acest regim este o dictatură mai neagră decât pe vreme lui Antonescu**". „Ce te aștepți de la acest guvern care are în el intelectuali ca Gheorghe Gheorghiu-Dej și Zăroni? — întreba, retoric, căpitanul Mircea Dumitrescu, din Flotila 1 vânătoare. Această situație nu mai poate dura și se va termina odată cu alegerile". Alții, în schimb, considerau că guvernul instaurat la 6 martie 1945 a avut deja realizări însemnate și-l numeau pe dr. Petru Groza „cu adevărat Arhanghelul României".

„Magnetul" stângii

Treptat, armata era atrasă însă în manifestările forțelor de stânga. Inclusiv în sărbătorirea zilei de 1 Mai. La 12 aprilie 1945, în ședința Consiliului Consultativ al Ministerului Propagandei, s-a discutat problema organizării și desfășurării acestei zile. S-a arătat că guvernul dorea ca unitățile militare existente în București să defileze pe Șoseaua Jianu; muzicile să se concentreze în piețele publice ale orașelor după terminarea parăzii; avioanele să lanseze parașute cu lozinci și să scrie cu fum diferite lozinci

întocmite de comitetul de organizare; în piețele publice din Capitală să se instaleze reflectoare; Pirotehnia armatei să pună la dispoziția organizatorilor rachete sau artificii pentru a fi folosite seara în grădinile publice. Din partea armatei să vorbească la tribuna din Piața Victoriei generalul Ermil Gheorghiu. În urma acestor măsuri, la 29 aprilie 1945, colonelul Alexandru Batcu, comandantul Pieții București, a ordonat ca în ziua de 1 Mai să se arboreze drapelul național și al Puterilor Aliate, iar localurile să fie aranjate din timp pentru a prezenta „un aspect cu adevărat sărbătoresc". Semnificația momentului a fost reliefată și de generalul Constantin Vasiliu–Rășcanu, în Ordinul de zi nr. 22, care arăta că „Ziua de 1 Mai este ziua de sărbătoare a democrației și a muncii, care reprezintă culmile însorite ale celui mai înalt ideal spiritual al oricărui popor. Armata — emanată din popor — este încălzită de flacăra scumpă a aceleeași credințe și se alătură cu toată bucuria la toate manifestările poporului, vibrând cu aceeași emoție și căldură ca toți fii poporului". Chiar și de pe front, generalul Costin Ionașcu, comandantul Corpului 2 armată, scria ministrului de Război că momentul constituia „un prilej fericit pentru ostașii Corpului 2 armată de a aduce un respectuos omagiu muncitorilor de pe toate șantierele muncii care se străduiesc pentru înălțarea poporului și viitorul frumos al patriei". Peste o lună și jumătate, avea să fie numit șef al Marelui Stat Major...

În 1946, ministrul de Război a ordonat ca de 1 Mai armata să se alăture „cu tot elenul, unităților sindicale, muncitorești și funcționărești", comnadanții trebuind să ia legătura cu „autoritățile civile și responsabilii Frontului Unic Muncitoresc din localitate pentru organizarea cât mai desăvârșită a serbărilor". În fiecare garnizaonă trebuia să defileze, fără drapel și arme, câte o subunitate militară. Ministrul mai recomanda ca prezența militarilor „să fie cât mai vie și într-o desăvârșită înțelegere și colaborare cu organizațiile democratice locale, sărbătorind triumful libertății cetățenești și al solidarității tuturor celor ce muncesc". În garnizoana Sinaia, s-a organizat o serbare la care au participat ofițeri și trupă din Batalionul 1 vânători de munte.

În 1947, prin Ordinul general nr. 12, din 26 aprilie, generalul Mihail Lascăr, noul ministrul de Război, a reamintit că ziua de 1 Mai „constituie pentru oștirea întreagă o zi de reculegere și de nouă mărturisire în crezul adevăratei democrații de care este animată astăzi". Cu acel prilej, a cerut ca în unități să fie desfășurate serbări, în conformitate cu Instrucțiunile aparatului ECP, și să fie trimise delegații la festivitățile organizate de organizațiile de mase.

Asemenea situației din întreaga societate și armata a trebuit să procedeze la **scoaterea din biblioteci a cărților considerate a avea un conținut fascist**. La 12 aprilie 1945, Serviciul cultural al Marelui Stat Major a înaintat o listă cu lucrări tuturor bibliotecilor militare din țară și a cerut să se fie retrase imediat. Cărțile trebuiau inventariate, închise în dulapuri speciale și păstrate sub directa supraveghere și răspunderea comandanților.

Activitatea a fost de mare amploare. Pentru coordonarea ei, la 16 februarie 1946, ministrul de Război a ordonat constituirea unei Comisii compusă din generalul Nicolae Cambrea, ca președinte, din șefii de stat major ai comandamentelor Aeronauticii și Marinei, din șefii Secției instrucție din Marele Stat Major, comandanții Aeronautici și Marinei, șeful Serviciului istoric al Marelui Stat Major și un delegat al Ministerului Propagandei, care să stabilească toate lucrările cu caracter fascist și subversiv. Atentă și extrem de grăbită cu finalizarea acestei acțiuni, Comisia Aliată de Control (partea sovietică) a cerut ca acțiunea de triere și distrugere să nu depășească data de 1 aprilie 1946. Un exemplar din fiecare lucrare a fost trimis Bibliotecii Marelui Stat Major, care le-a depozitat conform prevederilor Decretului–lege publicat în „Monitorul Oficial", din 4 mai 1945.

În pofida numeroaselor ordine date, termenul a fost depășit, în biblioteci continuând să se mai păstreze unele lucrări. Pentru impulsionarea activității, la 19 aprilie 1946, Secția 2 a Marelui Stat Major făcea cunoscut că deși s-au dat numeroase ordine referitoare la „trierea și distrugerea întregii corespondențe, tuturor broșurilor și manifestelor de propagandă rămase de la trupele germane al căror conținut vizează poporul și armata sovietică, cât și obiectivele politicii naziste în Europa, totuși s-au mai găsit la unele comandamente astfel de documente". Atrăgând atenția asupra faptului că „neexecutarea întocmai și la timp a dispozițiunilor date de Marele Stat Major poate da naștere la consecințe grave care prejudiciază bunele relații cu Marele Nostru Aliat URSS", generalul Costin Ionașcu cerea din nou să se ia toate măsurile necesare și să se raporteze, până la 12 mai 1946, de executare. Cei care „vor cădea în vină" urmau să fie deferiți justiției militare. Au urmat alte atenționări, iar la 22 septembrie s-a stabilit ca ultimă dată 8 octombrie1946.

Veteranii pe drumul onoarei și jertfei (1941–1945), coord. g-ral de corp de armată (r.) Vasile Bărboi, g-ral de divizie (r.) Gheorghe Ioniță, col.dr. Alesandru Duțu, București, Ed. „Vasile Cârlova", 1998, 711 p. + 24 pl.

În folos obștesc

Deși s-a aflat în majoritatea timpului în criză de efective, armata a executat și numeroase **activități de folos obștesc**. În campaniile agricole din toamna anului 1945 și primăvara lui 1946, între 1 octombrie 1944 și 25 mai 1946, a participat cu 179.017 oameni/zile, 148.049 animale/zile, 7.884 vehicule hipo, 492 autovehicule și 76 tractoare, realizând următorul bilanț: 33.020 ha arate, 39.679 ha însămânțate și 38.082 tone materiale transportate. Pentru a veni în sprijinul populației, a pus la dispoziția autorităților civile mijloace de transport. Concomitent, a organizat prin Batalionul sanitar de control epidemic 34 stații de deparazitare, pe întreg cuprinsul țării, prin care au trecut, fiind îmbăiați și deparazitați 1.133.218 militari români, 2.009.243 militari aliați, 151.856 prizonieri și repatriați români, 1.285.770 civili. Concomitent, a organizat și pus la dispoziția Ministerului Sănătății 16 echipe de deparazitare în Ardealul de Nord și în Moldova. S-au adăugat acțiunile de combatere a urmărilor secetei și alte numeroase activități, care au făcut ca în octombrie 1946 armata să participe la activități exterioare cu 46.944 oameni, adică cu circa 47 % din efectivele Armatei de Uscat.

Eficiente au fost și activitățile de refacere a căilor ferate, în condițiile în care în toamna anului 1945 transporturile militare reprezentau o cotă zilnică de 115 vagoane, din cota medie de 2.200 a întregii țării. Pentru refacera liniilor de cale ferată, distruse de război, și terminarea celor noi, precum și pentru asigurarea exploatării rețelei CFR, Marele Stat Major a colaborat cu Direcția generală CFR, punând la dispoziție 10 companii exploatare, șase companii construcții, trei companii poduri, cinci companii transmisiuni, 15 companii pază, cu un efectiv mediu de 2.500 oameni pe zi, 29 echipe de specialiști (450 oameni) pentru deminarea liniilor de cale ferată din Ardealul de Nord și apărarea podurilor provizorii de pe rețea contra sloiurilor de gheață. Concomitent, a concentrat 61.600 oameni/zile, între 1 februarie–30 aprilie 1946, pentru lucrări de renormalizarea liniilor lărgite la ecartament rus.

La întreținerea drumurilor, armata a intervenit cu trei batalioane drumuri și un batalion de lucru, cu 3.000 de oameni, care, numai până la demobilizarea din 27 iulie 1945, au realizat întreținerea a 575 km drumuri.

În urma solicitării Ministerului de Interne și a Ministerului Agriculturii, armata a acționat și pentru curățirea terenului de mine și muniții, precum și pentru strângerea armamentului rămas în special în zonele unde s-au desfășurat operații militare. În acest scop, Marele Stat Major a dat dispoziții pentru constituirea de echipe de deminări din unitățile de pompieri, care au fost puse la dispoziția corpurilor teritoriale. În primăvara anului 1945, în vederea campaniei agricole de primăvară, numărul echipelor de

Dr. Petru Groza, prim-ministru impus de ocupantul sovietic, făcând o „baie de mulțime"

deminări a fost mărit simțitor, ajungându-se, la 12 mai, la angajarea a 50 ofițeri, 45 subofițeri și 1.000 trupă. Până la 15 decembrie 1945 aceștia au realizat: mine și muniții adunate — 824.690 mine anticar și de infanterie, 378.338 prioectile de artilerie, 1.025.300 cartușe infanterie, 24.954 grenade, 78.337 proiectile brandt, 8.259 faustpatroane, 1.058 bombe avion; armament adunat — 279 tancuri, 11 tunuri, 24 brandturi, 15 arme automate. În cadrul acestei activități, echipele de deminare au pierdut 159 militari, din care 54 morți. Datorită minelor și armamentului aflat pe teren după război, în rândul populației civile s-au înregistrat 4.094 victime, între care 2.549 morți, restul răniți. În 1946, campania de deminări a fost reluată la 15 martie.

Deși unitățile abia puteau asigura hrana militarilor chemați sub drapel, ele au acordat numeroase ajutoare celor năpăstuiți de soartă, îndeosebi copiilor orfani. Astfel, Batalionul depozit al Minsterului de Război a primit opt copii ai familiilor sărace din regiunile lovite de secetă, asigurându-le hrana, cazarea, întreținerea și posibilități de a urma o școală primară secundară sau tehnică industrială. Spitalul militar din Alba Iulia a găzduit 70 de copii din Vaslui, iar Regimentul de jandarmi București alți 45 copii, care s-au adaugat celor 25 pe care deja îi întreținea. La rândul său, Batalionul sanitar de control epidemic a organizat, în perioada martie 1945–februarie 1946, 34 stații de deparazitare, prin care au trecut 1.045.605 militari români, 1.807.509 militari aliați, 100.411 prizonieri, 1.115.312 civili; total — 4.068.837 de oameni. În perioada februarie–iunie 1946, prin acestea au mai trecut 511.250 militari și civili. Concomitent, la dispoziția Minsterului Sănătății au mai fost puse 16 stații de deparazitare, care au activat în Ardealul de Nord și în Moldova.

Premieră istorică

Pentru prima dată în istoria României, în 1946, militarii activi au primit **drept de vot**, ei putând fi și aleși în cazul în care îndeplineau funcții de ministru sau subsecretar de Stat. Dacă acordarea acestui drept cetățenesc fundamental era firesc și așteptat de militari, eligibilitatea unora dintre ei a provocat unele luări de atitudine. Referindu-se la prevederea din programul de activitate al aparatului ECP, referitoare la „necesitatea care impune ca armata să exercite dreptul de vot pentru a putea trimite reprezentanți în corpurile legiuitoare", Marele Stat Major a precizat că această problemă trebuia lămurită întrucât „ar putea da naștere la interpretări periculoase pentru menținerea neștirbită a disciplinei". Se aprecia „nu este vorba de a se trimite în parlament ofițeri aleși de trupă". Sondajele efectuate printre militari au dus la următoarele propuneri făcute de aceștia: să nu se acorde drept de vot tinerilor de 19 ani, deoarece aceștia nu au experiență politică și nu au efectuat serviciul militar; vârsta aleșilor să fie de cel puțin 25–26 de ani, când ofițerii își termină studiile și au o oarecare experiență de viață; marii comandanți care au luptat în Campania din Vest să fie numiți deputați, eventual senatori de drept; să nu se admită propaganda electorală verbală, dar să fie afișate programele partidelor și listele candidaților; militarii activi să candideze pe lista guvernului, candidaturile urmând să fie propuse de ministrul de Război dintre cei ce dețineau funcții importante și care se manifestat ca „elemente democratice"; militarii candidați să nu ia parte la propaganda electorală, iar după ce erau aleși să nu părăsească oștirea pentru „a nu rupe cu armata și cu problemele ei".

În final, Legea nr. 560, din 13 iulie 1946, a prevăzut că alegerea deputaților urma să se facă de cetățenii români în vârstă de cel puțin 21 de ani împliniți, putând fi aleși cetățenii români, cu domiciliul în România, ce împliniseră cel puțin 25 de ani. Între cei ce puteau fi aleși, se aflau și militarii activi care îndeplineau funcția de miniștri sau subsecretari de Stat.

Pentru pregătirea alegerilor, s-a constituit o Comisie centrală electorală a armatei, alcătuită din generalul Mihail Lascăr — președinte (după alegeri, avea să fie numit ministru de Război), generalul Septimiu Pretorian și generalul Nicolae Cambrea — vicepreședinți, colonelul Dumitru Petrescu — secretar general, generalul Paul Alexiu, căpitanul comandor Victor Emaniol, comandorul Eugen Săvulescu, colonelul Mircea Haupt, colonelul Paul Comișel, locotenent–colonelul Emil Gheorghiu — membrii — maiorul C.I. Paul — secretar. Protestând vehement față de constituirea acestei comisii și față de modul în care autoritățile centrale desfășurau propaganda electorală în armată, Iuliu Maniu scria următoarele lui Petru Groza: „Constatăm că guvernul continuă propaganda sa politică în armată. Domnul ministru de Război a deschis campania electorală în armată și a cerut tuturor militarilor să lupte pentru victoria Blocului Partidelor Democrate în alegeri. Totodată, domnia sa a instituit o Comisie centrală electorală a armatei ale cărei deciziuni sunt declarate obligatorii pentru comandanți. Acest procedeu este inadmisibil. Legea electorală a înființat Comisia electorală centrală, care nu poate fi decât una singură. Domnul ministru de Război înființând o altă Comisie electorală centrală, tot ca un organ politic, a adus o gravă atingere legii electorale, menită să creeze o confuzie în rândurile militarilor. Protestăm împotriva înființării acestei comisii a cărei desființare imediată o cerem. În ceea ce privește propaganda electorală în armată, cerem să fim puși pe picior de egalitate cu guvernul și să se permită reprezentanților partidului nostru de a ține conferințe în cazărmi și orice birouri militare pentru a putea face cunoscut și militarilor programul partidului nostru, precum și punctului său de vedere în toate chestiunile care interesează viața publică actuală a țării". Pe aceeași linie de apreciere, dar mai prudent, Partidul Național Liberal preciza în Manifestul–program, din 24 octombrie 1946, că armata „nu

Omagiu la mormântul Eroului Necunoscut; primii doi din dreapta, Gheorghe Gheorgiu–Dej și Emil Bodnăraș

poate fi pusă în slujba vreunui regim sau partid politic".

Îngrijorarea liderilor partidelor politice democratice avea un temei deoarece, deși armata trebuia să-și mențină neutralitatea în timpul campaniei electorale și a alegerilor, încă de la 14 septembrie, ministrul de Război a cerut militarilor **„să se meargă alături de guvernul Petru Groza"**. „La alegerile care se apropie — mai cerea Constantin Vasiliu–Răşcanu —, armata se va găsi în front cu forțele democratice, alături de care a luptat și a muncit de la 23 august, asigurând și mai departe libera dezvoltare a regimului democratic, singurul regim care ne poate duce înainte pe calea progresului și civilizației". Prin aceasta, oștirea s-a situat de partea Blocului Partidelor Democrate. Acest lucru a fost obținut și prin instrucțiunile referitoare la desfășurarea campaniei electorale, care, la punctul 6, precizau cu claritate obligativitatea propagandiștilor de a vorbi „trupei și ofițerilor înainte, dându-li-se indicații în ceea ce privește ținuta și atitudinea politică". Aceleași instrucțiuni permiteau militarilor să participe la „eventualele adunări convocate de Blocul Partidelor Democrate în localitatea respectivă".

În conformitate cu prevederile Legii electorale, armata a fost solicitată să participe, alături de unitățile Ministerului Afacerilor Interne, la asigurarea pazei secțiilor de votare și la asigurarea liniștii și siguranței cetățenilor. Rolul său a fost astfel precizat de Marele Stat Major, la 7 noiembrie 1946: „**1.** Armata va participa la poliția alegerilor prin gărzi și rezerve, menținând ordinea numai în raza secțiilor de votare, cuprinzând localul de vot, curtea, intrările în curte, iar în jurul localului de vot, astfel: în comunele urbane reședință de județ: pe străzile și piețele din jurul locului de vot până la o distanță de 500 metri de acestea; în comunele rurale și urbane nereședință de județ pe tot cuprinsul comunei". În caz de tulburări, intervenția și comportarea trupelor urma să se facă în conformitate cu prevederile Titlului VIII din Regulamentul Serviciului de Garnizoană. Ordinea în afara secțiilor de votare era asigurată de jandarmerie.

La nivelul unităților, reacția militarilor față de acordarea dreptului de vot și la desfășurarea campaniei electorale a fost diversă. Plutonierul–major Andronic Furdui, din Divizia 2 infanterie, nu a fost de acord cu prezența femeilor la vot. „Ce știe o minte de muiere? — întreba el. Vreți să mă bat cu soția toată ziua din cauza alegerilor?". Alții constatau abuzurile din campania electorală. **„Dacă guvernul asigură alegeri libere** — întreba sublocotenentul Ioan Boboc, din Regimentul 9 artilerie —, **de ce sunt bătuți țăraniștii și împiedicați de la adunări?"**. **„Lasă să vină alegerile** — se exprima și locotenentul aviator Teodorescu din Flotila 1 vânătoare —, **să vedem cine va mai rămâne din cei de azi de la guvern"**. Nu au lipsit nici susținătorii Blocului Partidelor Democrate: **„În curând** — atenționa generalul Constantin Bădescu, comandantul Diviziei 2 infanterie —, **vom merge să ne spunem cuvântul la urne. Da! Ni-l vom spune răspicat susținând BPD-ul. Nu vreau să aud că în divizia mea vreun ofițer, subofițer sau trupă care simte altfel decât mine!"**. **„În unitatea mea** — declara și colonelul D. Popescu, comandantul Regimentului 9 artilerie —, **toți vor vota cu BPD-ul"**.

Deschizând campania electorală, la 7 septembrie 1946, ministrul de Război a precizat că era pentru prima dată când armata participa la alegeri. „Prin acordarea dreptului de vot armatei — continua generalul Constantin Vasiliu–Răşcanu —, ni s-a dat certificatul de adevărați cetățeni, cu drepturi egale ca și toți ceilalți, nu numai cu datorii. Prin actuala lege electorală, noi, ostașii, nu mai suntem considerați «minori» politici, nu mai suntem puși în situația inferioară de trecut, ci am devenit «majori» cu depline puteri de a ne spune cuvântul în treburile statului".

Rezultatele oficiale ale alegerilor sunt cunoscute, după cum la fel să știe că în timpul lor s-au făcut mari fraude electorale. La 30 noiembrie 1946, în emisiunea „Ora armatei", generalul Septimiu Pretorian nu s-a sfiit să declare: „Oștirea noastră nu numai că nu a rămas în urmă, dar votul ei exprimat

liber vorbește cu greutate: peste 90% din membrii oștirii au votat cu forțele Blocului Partidelor Democrate. Armata, aproape în unanimitate, ca un bloc de granit, strâns unită, a arătat că înțelege să rămână mai departe în slujba poporului și regelui". Deși rezultatul real al voturilor nu se cunoaște nici astăzi, la scurt timp după victoria Blocului Partidelor Democrate, dr. Petru Groza releva public contribuția oștirii, declarând public la mitingul din Piața Victoriei: „Armata poporului a devenit a noastră, a tuturor și va rămâne pentru totdeauna și de aici înainte în slujba numai și numai a poporului".

La deschiderea Parlamentului, în care au intrat și **șase militari**, regele Mihai I preciza următoarele, în mesajul Tronului: „Primul meu gând se îndreaptă către scumpa mea armată și către toți aceia care s-au jertfit pe câmpul de luptă în războiul purtat împotriva Germaniei hitleriste și a aliaților ei, redobândind libertatea și independența patriei noastre". Simțăminte de recunoștință au fost exprimate și către „glorioasa armată sovietică și către eroii căzuți pe pământul țării noastre pentru eliberarea poporului nostru și a ardealului de nord și pentru libertatea tuturor popoarelor". În conformitate cu prevederile tratatelor și convențiilor încheiate de România, urma să se acționeze pentru „înzestrarea scumpei noastre armate cu material modern și suficient, îmbunătățind totodată condițiile de viață ale ofițerilor, subofițerilor și trupei". Răspunsul la masaj a fost rostit, la Palatul Regal, de Mihail Sadoveanu, care a precizat că Adunarea Deputaților, „aleasă pentru prima oară" prin vot liber, și-a reluat activitatea „pe cele mai largi baze democratice cunoscute în istoria țării noastre". Misiunea principală a Parlamentului consta în desăvârșirea „operei de democratizare, începută la 6 martie 1945, de guvernul dr. Petru Groza, de a lichida tristele urmări ale dictaturii fasciste, ale războiului, precum și ale cumplitei secete care a lovit țara". În ceea ce privește armata, Parlamentul urma să se ocupe de „înzestrarea armatei cu material modern și suficient, îmbunătățind totodată condițiile de viață ale ofițerilor, subofițerilor și trupei". [...]

● noi apariții la Editura Enciclopedică ● noi apariții la Editura Enciclopedică ●

Editura ENCICLOPEDICĂ

Piața Presei Libere, nr. 1, corp A, et. 4, sector 1, București, tel./fax: 224.36.67; tel.: 224.32.86 (Difuzare)

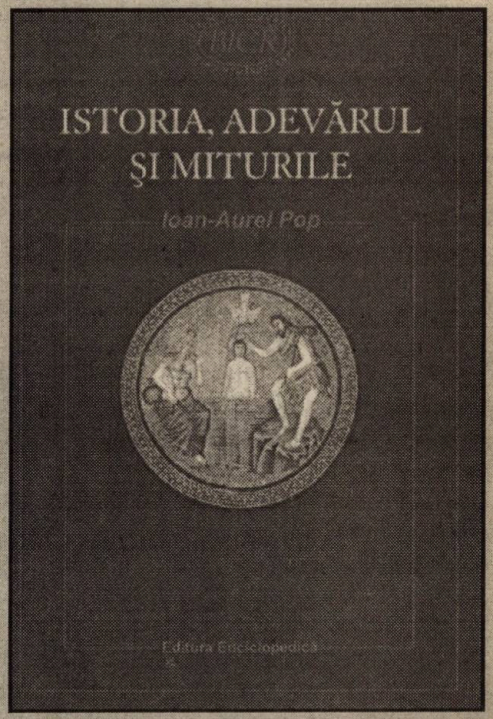

N.D. Stănescu, ***Întâmplări și oameni din Serviciul Secret,*** cuvânt înainte, note și selecția textului: Marian Ștefan și Gheorghe Neacșu, București, 2002, 293 p. (col. „Historia")

Ioan–Aurel Pop, ***Istoria, adevărul și miturile (Note de lectură),*** București, 2002, 391 p. (col. „Biblioteca de istorie contemporană a României")

Epurarea, ghilotina politică

Tragedia corpului de comandă

La scurt timp după 23 august 1944, în noiembrie, armata română dispunea de 19.462 generali și ofițeri activi (193 generali, 880 colonei, 1.587 locotenent-colonei, 2.509 maiori, 5.689 căpitani, 2.889 locotenenți, 5 621 sublocotenenți, 78 șefi muzici militare și 16 căpitani de educație fizică), din care 16.198 erau apți pentru serviciu combatant. La aceeași dată, numărul ofițerilor de rezervă se ridica la 59.450 (12.366 între 21–30 ani, 20.096 între 31–40 ani, 10.238 între 41–45 ani, 9.505 între 46–50 ani, 7.244 între 51–55 ani), iar cel al subofițerilor de rezervă la 27.689 (6.572 între 21–30 ani, 4.293 între 31–40 ani, 1.482 între 41–45 ani, 4.947 între 46–50 ani și 10.393 între 51–55 ani). Constituia acesta un corp de comandă impresionant ca număr, care din punct de vedere profesional își verificase din plin pregătirea pe câmpul de luptă în cei peste trei ani de război.

Studiul efectuat la sfârșitul anului 1944, pe baza declarațiilor personale a 15 561 de ofițeri activi a relavat că 6.756 (43,41%) erau originari de la orașe și 7.808 (56,59%) de la sate. În cadrul celor originari de la orașe, 3.060 (46,77%) erau fii de intelectuali cu studii superioare (majoritatea ofițeri, funcționari superiori de stat și de la întreprinderi particulare, liber profesioniști, artiști etc.), iar 3.696 (53,93%) erau fii de funcționari publici și particulari fără studii superioare, vânzători în magazine, lucrători, meseriași, comercianți, pensionari, subofițeri etc. Ofițerii activi ai căror părinți făceau parte din pătura cultă de la orașe reprezentau 19,72%. Restul de 80,28% aveau părinți originari de la sate și orașe, marea majoritate cu ocupații și venituri modeste. Prin urmare, din punctul de vedere al originii sociale, ofițerii activi ai armatei române proveneau din cele mai diverse categorii, neaparținând unei caste situate deasupra societății, cu interese divergente marii majorități a populației.

Cu toate acesta, la scurt timp după 23 august 1944, în condițiile regimului dur de armistițiu impus de sovietici și a politicii promovate de partidul comunist, susținut de Moscova, de penetrare și în domeniul militar, corpul de comandă al armatei a înregistrat o adevărată tragedie, mulți generali și ofițeri superiori, în special, fiind înlăturați din oștire, acuzați de a fi reacționari, de a fi participat la dezastrul țării și al oștirii — deși mulți dintre ei conduseseră și chiar conduceau marile unități române pe front, în cadrul coaliției Națiunilor Unite —, fiind judecați și condamnați la ani grei de închisoare.

Valul de epurări și arestări, declanșat în octombrie 1944, dovedește fără tăgadă faptul că **armata a reprezentat una dintre primele instituții fundamentale ale statului care a fost supusă imixtiunilor și abuzurilor sovietice**, atât la nivelul organizatoric, al structurilor de comandament, în special al celor rămase în țară, care, în concepția Marelui Stat Major, trebuiau să constituie rezerva strategică a susținerii frontului și forța principală a asigurării apărării țării, cât și nivelul încadrării sale, în special în rândul generalilor și ofițerilor superiori.

Mobilurile acestei politici nu au fost întâmplătoare. Ele au vizat lipsirea guvernului român de forța armată pe care ar fi putut-o folosi pentru stăvilirea imixtiunilor în politica internă a țării și impunerea regimului politic dorit de Moscova. Rezultatele au fost rapide, dar din păcate catastrofale pentru armată și demolatoare pentru corpul de comandă al acesteia.

Procesul de eliminare a cadrelor demne, care nu au acceptat noile realități politice, s-a obținut atât prin măsuri aparent legale — reduceri de efective impuse de desființările de unități și mari unități, prin crearea „cadrului disponibil" și trecerea, ulterioară, în rezervă și în retragere, cu precădere, a ofițerilor care nu agreau regimul impus de sovietici la 6 martie 1945 —, cât și prin măsuri categoric ilegale — arestări și întemnițări, foarte multe fără judecată, inclusiv în rândurile celor care se aflau pe front, exercitându-și actul de comandă.

În pofida momentelor de presiune psihologică, a epurărilor și numeroaselor arestări, corpul de comandă al armatei române nu a devenit „o mare mută", care să accepte fără replică tragicele realități politice de după 23 august 1944. Acest lucru a fost reliefat cu claritate de lucrătorii politici introduși în armată de partidul comunit. Din analiza făcută, în toamna anului 1945, de maiorul Vasile Cutoiu, șeful Seviciului pentru Educație, Cultură și Propagandă de la Armata 4, rezultă că ofițerii erau împărțiți în trei

Aici și în pagina precedentă, două imagini caracteristice pentru natura manifestațiilor de masă organizate de PCR, în Capitală, în toamna 1944–primăvara 1945

categorii: „o mică parte sunt fățiși susținători ai guvernului de concentrare democratică în frunte cu dr. Petru Groza, o altă parte sunt indiferenți (circa 50 %), iar restul sunt cu totul contrari guvernului, fiind pentru schimbarea lucrurilor în sens reacționar la noi în țară". Concluzionând, ofițerul constata: „Nu se poate conta decât pe o mică parte din ofițeri (circa 7–8 %) ca oameni hotărâți. Se poate conta pe majoritatea trupei". Numeroase rapoarte contrainformative ale ECP-ului acuzau, de asemenea, corpul de comandă, de la general la sublocotenent, că are o atitudine reacționară, antisovietică și antipopulară, că ține trupa departe de manifestările democratice civile. La scurt timp, Direcția pentru Educație, Cultură și Propagandă a întocmit o listă cu ofițeri considerați a fi reacționari pe care a trimis-o Ministerului de Război pentru a-i îndepărta din armată sau a se ține cont la acordarea comenzilor. Decizia fusese luată în ședințele Resortului militar al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, din vara anului 1945.

Dacă, în 1945, ofițerii fuseseră destul de combativi față de orientarea impusă de Aparatul ECP, numeroasele presiuni exercitate asupra lor, precum și instituirea în 1946 a cadrului disponibil, care echivala practic cu îndepărtarea din armată, i-au făcut să devină mai reținuți în a-și exprima convingerile, mai ales în preajma alegerilor din noiembrie 1946, când conducerea armatei și Aparatul ECP au făcut deschis politica Blocului Partidelor Democrate, dominat de comuniști. În 1947, trecerea a peste 5.000 de ofițeri din cadrul disponibil în retragere, majoritatea având gradul de la maior în sus, dificultățile materiale și noua politică de cadre, care dădea prioritate elementelor devotate regimului, a schimbat radical raportul de forțe.

Acuze în cascadă

Între mijloacele prin care s-a obținut schimbarea rapidă a compoziției corpului de comandă al armatei s-a aflat procesul de epurarea în special a celor cu grade superioare, considerate a fi devo-

G-ral de corp de armată Ilie Șteflea (1887–1946): arestat (11.X.1944), întemnițat, domiciliu obligatoriu, deferit Tribunalului Poporului (19.III.1945); dosarul i-a fost închis la peste o lună de la deces; cercetat (!) și în 1948

tate vechiului regim. De regulă, au fost îndepărtați din armată, în afara criteriilor profesionale, generalii și ofițerii care nu agreau noua orientare politică. Prilejul l-a reprezentat procesul de reducere a cadrului organizatoric și a efectivelor armatei ca urmare a impunerilor Comisiei Aliate de Control (partea sovietică), constituită în septembrie 1944, în vederea urmăririi aplicării prevederilor Convenției de Armistițiu, din 12 septembrie același an, precum și reducerile firești de efective impuse de terminarea războiului.

Între **motivele extraprofesionale**, care au fost invocate, relevate în multe documente din epocă, s-au numărat: participarea la operațiile militare desfășurate în perioada 1941–1944 pe teritoriul Uniunii Sovietice și comportarea necorespunzătoare față de prizonieri, partizani și populația civilă; efectuarea de studii și misiuni în Germania și în alte țări ale Axei în timpul războiului; simpatii față de mișcarea legionară și „regimul antonescian"; manifestări „ostile" sau „dușmănoase" față de „regimul de democrație populară", față de partidul comunist și de procesul de „democratizare" a armatei; legături cu „elementele reacționare", în special cu Partidul Național Țărănesc și cu Partidul Național Liberal; simpatii sau activitate monarhistă și în sprijinul „reacțiunii"; participare la activitatea „organizațiilor subversive", care se opuneau „regimului democratic", și defăimarea activității acestuia și a partidului comunist, în special; atitudine antisovietică și simpatii față de țările democratice occidentale; originea socială burgheză, chiar și a rudelor etc., etc.

Aproape concomitent cu anularea prevederilor Legii nr. 538, din 14 iunie 1941, considerată a fi fost instrumentul prin care Ion Antonescu a scăpat de „anumite elemente care nu conveneau regimului dictatorial", noile autorități statale, care au preluat puterea la 23 august 1944, au declanșat **propria lor acțiune de epurare**. Inițial, s-a hotărât demiterea tuturor ofițerilor și subofițerilor de origine germană și punerea lor la dispoziția Ministerului de Război și a cercurilor teritoriale, apoi eliminarea lor din armată.

În baza hotărârii Consiliului de Miniștri, din 27 august 1944, de a se analiza activitatea cadrelor armatei în perioada 6 septembrie 1940–23 august 1944, generalul Mihail Racoviță, noul ministru de Război, a decis, la 21 septembrie 1944, prin Decizia Ministerială nr. 1.648, constituirea unei comisii, prezidată de generalul Grigore Cornicioiu (membrii: generalii Nicolae Vlădescu, Septimiu Pretorian, Enache Borcescu), care să cerceteze „documentele și situațiile operative numai din punct de vedere militar" și să decidă dacă „unii ofițeri care au deținut comenzi de mari unități sau alte funcțiuni în cadrul Marelui Stat Major și Ministerului de Război s-au abătut de la îndatoririle legale și au convenit ca să angajeze armata română în operațiuni ce au condus la înfrângeri repetate". La 14 decembrie 1944, Consiliul Superior al Oștirii a hotărât ca reducerea cadrelor active să se facă pe baze de selecționare, care să urmărească „menținerea în cadrele active a elementelor valoroase, trecerea în cadrul diponibil a elementelor care prisosesc peste nevoile de încadrare, scoaterea din cadrul armatei a celor care nu mai corespund gradului din diferite motive". În acest scop, urma să fie întocmit un decret–lege pentru crearea cadrului disponibil. Discutându-se situația ofițerilor demisionați din cadrele active după 6 septembrie 1940, prin aplicarea art. 25 din Legea asupra poziției Ofițerilor, s-a admis în principiu să se creeze posibilitatea reparațiilor materiale și morale și să li se reexamineze situația prin Comisii de cercetare a reclamațiilor în baza cărora Consiliul Superior al Oștirii urma să decidă de la caz la caz. Trecerea în cadrul disponibil urma să se facă „în orice timp al anului prin selecționarea cadrelor și atunci când se constată un prisos de ofițeri, subofițeri ori maiștri militari, față de necesarul de încadrare". Între motivele trecerii în cadrul disponibil, s-au prevăzut și cele **politice**, fiind vizați „ofițerii, subofițerii și maiștrii militari, care s-au dovedit a fi activat în vreo asociațiune sau partid politic, precum și acei care au întreprins vreo acțiune politică personală". S-a prevăzut excepțarea celor care au fost reabilitați pe front. La 31 ianuarie 1945, s-a revenit asupra excepției, urmând să fie scoși din armată și militarii „de origine etnică germani, sași, șvabi și unguri, cu excepția celor ce au luat partea la campania din 1916/1918".

Concomitent, Consiliul Superior al Oștirii a îndepărtat din armată o serie de ofițeri, care fără a fi considerați criminali de război și-au depășit atribuțiile de militari în funcțiile sau comenzile ce le-au îndeplinit. În octombrie 1944, urmărind aplicarea Legii de purificarea a aparatului de stat, publicată în „Monitorul Oficial", din 19 septembrie 1944, Ministerul de Război a cerut să se întocmească tabele nominale cu ofițerii, subofițerii și maiștri militari, care, în excutarea serviciului, au avut o atitudine abuzivă sau o ținută nedemnă, care s-au pus sub orice formă în slujba unor

interese străine de acelea ale națiunii române, care au militat sub orice formă în organizații politice sau paramilitare. Erau exceptați acei care, prin acțiuni concrete și dovedite, puteau stabili că „au părăsit organizațiile politice sus indicate și s-au încadrat în lupta pentru cucerirea libertăților democratice și pentru înlăturarea fascismului în România încă înaintea datei de 23 august 1944".

În același timp, Ministerul de Război a instituit o serie de comisii, care au cercetat ofițerii atât din punct de vedere al pregătirii lor profesionale și morale, cât și al modului în care își îndepliniseră comenzile încredințate în timpul războiului. Propunerile acestor comisii au fost analizate și revizuite, uneori, de către Consiliul Superior al Oștirii, care i-a clasat în trei categorii: ofițeri buni a rămâne în cadrele armatei, ofițeri a fi scoși din cadrele armatei prin trecerea inițial în cadrul disponibil, ofițeri care trebuiau îndepărtați imediat din armată. În ultimele două categorii, au fost incluși ofițerii care prisoseau nevoilor de încadrare, cei care nu mai corespundeau ca valoare profesională și morală, o parte din cei care au ocupat funcții civile fără a se fi făcut vinovați de greșeli sau de activitate politică (pentru a se elimina orice suspiciune asupra lor), precum și cei care au colaborat deschis cu germanii, în afara activităților pur militare. Până la 25 februarie 1945, s-a propus a fi epurați 50 ofițeri foști legionari, 94 ofițeri de origine etnică germană, 25 ofițeri învinuiți a fi fost criminali de război, 115 ofițeri ca prisos de încadrare (fără valoare profesională deosebită sau care au ocupat funcții civile importante), 12 ofițeri care au colaborat fățiș cu germanii în afara atribuțiilor funcționale. În total, au fost cercetați 296 de ofițeri (1 mareșal, 51 generali, 149 ofițeri superiori și 95 ofițeri inferiori). Până la aceeași dată, Ministerul de Război a cercetat 4.254 de numiri în funcție și înaintări în grad considerate ilegale și 241 manifestări legionare, din care a licențiat 35 de cazuri și a reîncadrat 123.

Altă lege, alte pretexte

După ce „Monitorul Oficial", din 10 februarie 1945, făcuse cunoscută trecerea în retragere a mareșalului Ion Antonescu, a generalilor Constantin Pantazi, Ilie Șteflea, Constantin (Piki) Vasiliu, Ion Gheorghe, Constantin Tobescu, Mihail Iliescu și a generalului comandor aviator Gheoghe Jienescu (arestați la 23 august 1944 și la scurt timp după aceea), la 27 februarie același an, a fost adoptată „Legea nr. 128 (Decretul–Lege nr. 554) pentru crearea cadrului disponibil al armatei", înlocuită la 19 martie 1945 prin „Legea nr. 186 (Decretul–Lege nr. 768) pentru trecerea din oficiu în rezervă a personalului activ

G-ral de corp de armată Gheorghe Stavrescu (1888–1951): condamnat (28.VI.1948) la muncă silnică pe viață, închis și decedat la Aiud

al armatei care prisosește peste nevoile de încadrare". Pretextul l-a reprezentat „importantul număr de cadre active care depășesc nevoile de încadrare", așa cum aprecia generalul Constantin Vasiliu–Rășcanu, noul ministru de Război, în martie 1945.

În baza acestei legi, aveau să fie înlăturați din armată 7.168 de militari — 1.948 ofițeri (70 generali, 229 colonei, 358 locotent–colonei, 434 maiori, 578 căpitani, 191 locotenenți, 88 sublocotenenți), 4.081 subofițeri și 1.139 maiștri militari. Între cei 70 de generali, s-au aflat numeroase personalități ale armatei române, care se remarcaseră pe fronturile celui de-al doilea război mondial, unii dintre ei exercitându-și, până nu demult actul de comandă pe frontul antihitlerist. Mulți dintre ei au fost trecuți în rezervă fără să li se comunice oficial cauza.

Între aceștia, s-a aflat și generalul **Ioan Arhip**, care, la 27 martie 1945, se adresa astfel ministrului de Război: „Cauza propriu-zisă pentru care am fost trecut în poziție de rezervă, deși nu mi s-a comunicat oficial, pare a fi faptul că în timpul războiului contra URSS am îndeplinit funcția de subșef al Marelui Stat Major și deci aș fi fost partizan al Germaniei și al mareșalului Antonescu. Prin prezentul Memoriu, voi arăta că nu pot fi învinuit de nici una din aceste fapte, adică nu am fost nici partizanul Germaniei, nici al mareșalului Antonescu, ci am executat serviciu acolo unde am primit ordinul, așa cum am executat toate ordinele pe care le-am primit în timpul carierei de 35 de ani; atunci însă când în joc au fost interesele țării, ale neamului, ale Majestății Sale Regelui, cu riscul vieții, am luat din proprie inițiativă măsurile cele mai potrivite pentru a salva situația grea în care se găsea Țara". La 23 august 1944, generalul Ioan Arhip îndeplinea funcția de prim-locțiitor al șefului Marelui Stat Major (titularul, generalul Ilie Șteflea, se afla pe front, unde primise, în dimineața zilei, și comanda Armatei 4). La orele 18,05, la sediul Marelui Stat Major s-a prezentat generalul Constantin Sănătescu, care i-a prezentat decretul prin care fusese numit cu puțin timp înainte președinte al Consiliului de Miniștri, și i-a comunicat noua situație politică din țară.

Momentul a fost descris astfel de generalul Arhip, în martie 1945: „Am înțeles gravitatea situației și am judecat riscurile mari ce le comportă executarea acestui act istoric. Judecata rece și dreaptă, devotamentul pentru M.S. Regele,

dragostea de Neam și Țară mi-au indicat calea ce aveam de urmat. Am răspuns atunci domnului general de corp de armată Sănătescu Constantin, în mod solemn: «Domnule prim–ministru, dacă M.S.Regele ordonă, Armata execută, vă rog să ordonați ce am de făcut». Domnul general de corp de armată Sănătescu Constantin mi-a ordonat în amănunt măsurile ce trebuiesc luate, ordonând totodată că totul, inclusiv măsurile de luat nu trebuiesc date la iveală până la ora 22 când M.S.Regele va citi proclamația sa. Am spus domnului general Sănătescu că pentru a putea pregăti măsurile de apărare contra germanilor, precum și celelalte măsuri pentru trecerea la noua situație trebuie să lucrez cu generalul Leonida, din Marele Stat Major, șeful Secției 3; domnul general Sănătescu a aprobat. La orele 18, 25, domnul general Sănătescu a părăsit Marele Stat Major și sunt informat că s-a dus direct la M.S. Regele și i-a raportat solemn: «Majestate, Armata este cu noi». Confirmând cele relatate, generalul Constantin Sănătescu a consemnat următoarele: «Cele relatate în Memoriu de față sunt exacte. În adevăr, generalul Arhip, fără nici o ezitare, a trecut la executarea ordinelor primite, aducând cel mai mare folos»". Răsplata a constat în trecerea sa în rezervă, fără să fie întrebat, la 24 martie 1945.

În mod asemănător, la 28 martie 1945, în timp ce comanda pe front Corpul 2 armată, generalul **Edgar Rădulescu** a aflat de la radio că a fost trecut în rezervă. Exprimându-și uimirea, el preciza următoarele, la 30 martie 1945, în raportul înaintat generalului Nicolae Dăscălescu, comandantul Armatei 4: „Este imposibil să pot fi considerat criminal de război, deoarece nu am îndeplinit nici o funcție care să-mi fi dat un rol determinant sau favorizant al politicii externe, iar ca executant al ordinelor nu am comis acte reprobabile nici contra legilor onoarei nici contra legilor cavalerești ale războiului. (...) Trecerea mea în rezervă tocmai acum către finele unei campanii la a cărei terminare glorioasă am conștiința că am contribuit în măsura recunoscută în mod oficial și public prin ordinele de zi și mulțumirile primite, pentru ca în loc de răsplată pentru modul în care mi-am făcut datoria și rezultatele obținute cu sacrificul intereselor mele de familie și materiale, cu multă trudă și multă suferință, acum să fiu sacrificat în beneficiul celor care au stat la adăpost în țară, fără rațiune mărturisită și fără explicații, consider că este o călcare imorală și păgubitoare pentru armată a principiilor fundamentale de dreptate și încredere reciprocă ce trebuie să lege cadrele armatei de autoritatea reprezentativă a Țării și Neamului". Apreciindu-i activitatea, generalul Nicolae Dăscălescu a propus „să i se revadă situația și să fie repus în toate drepturile". La 25 aprilie 1945, generalul Dumitru Dămăceanu, subsecretarul de stat pentru Armata de Uscat, considera: „Cu toate aprecierile comandantului de armată, nu se va atinge scopul mare ce-l urmărește neamul". Nu preciza însă care scop, cui servea acesta și care era prețul ce trebuia plătit pentru aceasta.

***Jos pălăria în fața sovieticilor !* — pare a semnifica gestul lui Gheorghiu–Dej, aflat aici în compania lui A.I. Vîșinski, la 14 martie 1945, după restabilirea administrației românești asupra întregii Transilvanii**

În vizorul comuniștilor

Între timp, generalii și ofițerii fuseseră „luați în vizor" și de reprezentanții partidului comunist. Apreciind că, după întoarcerea unităților de pe front, Bucureștii deveniseră „un important centru militar", în care partidul avea 11 celule și 14 legături, Miron Constantinescu a insistat pentru amplificarea muncii politice printre militari, în special printre ofițeri, care erau „net reacționari și împotriva guvernului Groza". De aceeași părere a fost și Iosif Rangheț, care a apreciat că ofițerii „duc o muncă politică reacționară foarte pronunțată împotriva guvernului și partidului", fapt pentru care se impunea „o epurare a armatei". Chivu Stoica a adăugat că ofițerii „duc muncă specială printre țărani. Le vorbesc despre guvernul Groza că este un guvern al Moscovei".

Pentru „remedierea situației", s-a trecut la eliminarea elementelor considerate a fi reacționare și la selectarea unui corp de cadre loial dintre „elementele tinere, de rezervă", care, după verificare, au început să fie activate „cum este și în Armata Roșie și în armata bulgară". În mod surprinzător, în iulie 1945, pentru epurarea rapidă a corpului de comandă al

armatei, până „la jumătate", s-a pronunțat și generalul Dumitru Dămăceanu, ofițer de carieră, care se remarcase în Campania din Est dusă împotriva Uniunii Sovietice. Mai „înțelegător", generalul Constantin Vasiliu–Răşcanu propusese ca listele cu ofițerii care urmau să fie îndepărtați din armată să fie întocmite până la 15 octombrie 1945. În final, Emil Bodnăraş a făcut cunoscut că urmau să fie eliminați, între 15 octombrie și 15 noiembrie 1945, 80 de generali și circa 200 de ofițeri, asupra cărora partidul căzuse deja de acord. Cu regret informa că măsura nu putea fi transpusă în practică „din cauza regelui". În aprecierea fruntaşului comunist, acțiunea de epurare a cadrelor militare „va fi cea mai mare încercare la care armata și chiar guvernul nostru va fi supus. Va fi rezistență începând cu regele și sfârșind cu ultimul locotenent. Pentru că vor vedea că li se taie stâlpul de susținere. De aceea, noi pregătim aceasta strict secret. Vom pune în discuția partidului forma în care noi epurăm: deblocări pentru

„Regimurile trec, dar permanențele rămân. Pentru aceste permanențe s-au jertfit atâția dintre noi, timp de trei ani de zile [1941–1944, n.n.]. **Oare decorațiile care împodobesc piepturile atâtor bravi nu ne-au fost conferite de același Rege care ne conduce destinele și azi? Oare sforțările supraomenești și atât de scump plătite, care ne-au dus în stepa Kalmucă și în Caucaz, nu au constituit ele o epopee unică în istoria poporului român — indiferent de rezultat, indiferent de justificarea lor? Oare crezul nostru, atunci ca și acum, nu a fost el tot reîntregirea granițelor țării? Atunci, de ce să roșim de ceea ce am făcut? Există vreun francez — fie el chiar comunist — care să se lepede de epopeea napoleoniană sau de secolul Regelui Soare? Există vreun rus astăzi care să se rușineze de epoca lui Petru cel Mare?".**

General Radu Korne, 16 noiembrie 1944

incapacitate profesională. Nu trebuie spus că este epurat politicește. Nu trebuie să punem pecetea aceasta". Așa cum stătea bine celor ce declanșaseră „lupta de clasă" până la lichidarea totală a adversarilor, Chivu Stoica a întrebat dacă cei deblocați urmau să fie lăsați la sate sau la orașe, deoarece ei deveneau „elemente active ale reacțiunii". Răspunsul l-a dat tot Emil Bodnăraş, care a anticipat măsurile represive de după 1948: „Preferăm așa și le putem deschide porțile lagărelor, dacă este nevoie, decât să-i avem comandanți militari în armată, unde pot comanda oricând: drepți, trage...". Miron Constantinescu a propus întocmirea unui plan de dispersare.

Pentru ca lucrurile să pară firești, s-a apreciat ca nivelul reducerii armatei „să fie raportat la nivelul epurării". La propunerea lui Răşcanu, s-a luat în calcul limitarea „atributelor regelui în ceea ce privește organizarea armatei", deoarece monarhul reprezenta „o piedică". Cu acel prilej, Emil Bodnăraş a informat că s-au luat măsuri ca diviziile „pe care ne bizuim să nu aibă decât efective reduse, afară de diviziile «Tudor Vladimirescu» și «Horia, Cloșca și Crișan», care stau cu efectivul complet". Pentru evitarea oricăror surprize, s-a dispus ca Divizia „Tudor Vladimirescu" „să aibă totdeauna o unitate de intervenție gata pregătită". „Pepiniere de reacționari" au fost considerate și școlile militare. Ca urmare, s-a decis că viitorii ofițeri „vor fi dispersați la trupă", pentru ca „doi să nu fie într-o unitate". În aprecierea lui Dumitru Coliu, aceasta trebuia „făcut urgent".

Ulterior, acțiunea de epurare a fost preluată de Aparatul pentru Educație, Cultură și Propagandă, care, la 21 august 1945, a înaintat Ministerului de Război, prin generalul Victor Precup, un raport confidențial în care erau nominalizați 104 ofițeri. Conform Ordinului general nr. 55, din 13 iunie 1945, aceştia „s-au dovedit a fi nefolositori în cadrele armatei democratice și urmează să fie epurați". Acțiunea a fost consemnată și într-o „Notă informativă", din 25 sep-

G-ral de brigadă Radu Korne (1895–1949): arestat (21.X.1944), închis la închisoarea Comandamentului militar al Capitalei, domiciliu obligatoriu; cercetat de Tribunalul Poporului (1945–1946), găsit nevinovat. Arestat (24.III.1948), închis la Jilava; grav bolnav, moare la spitalul închisorii Văcărești

tembrie 1945, în care se menționa că „paralel cu munca sa de propagandă și lămurire a căutat să identifice pe acei care se opuneau politicii guvernului de concentrare democratică și apropierii României de vecina sa, Uniunea Sovietică. O primă măsură luată împotriva lor a fost întocmirea unei liste de reacționari, care a fost trimisă Ministerului de Război, pentru a-i îndepărta din cadrele armatei ca nefolositori sau dacă aceasta nu se poate face acum a se ține cont de ei în acordarea comenzilor". „Până acum — constata documentul —, nu a fost îndepărtat din armată nici unul din cei arătați de aparatul de educație ca dușmani ai democrației". Acțiunea însă abia începuse.

În vara anului 1946, a fost adoptată „Legea nr. 433 (Decretul–Lege nr. 1 850) pentru crearea cadrului disponibil al armatei", din 12 iunie, în baza căreia

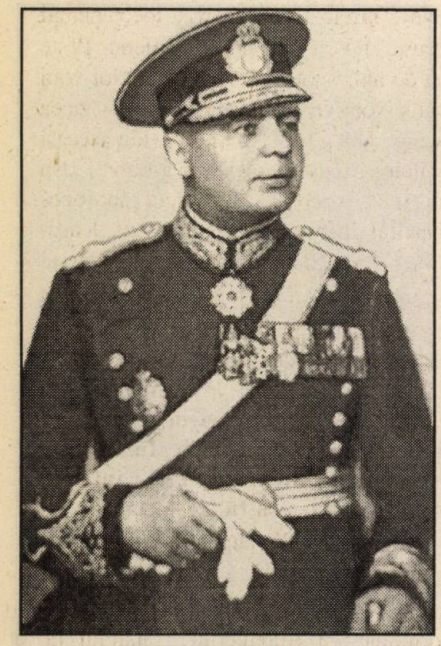

G-ral de corp de armată Aurel Aldea (1887–1949): arestat (27.V.1946), condamnat (18.XI.1946) la muncă silnică pe viață, întemnițat la Văcărești, apoi la Aiud, unde moare

au fost trecuți pentru un an în cadrul disponibil și apoi în rezervă mii de ofițeri români. Chiar dacă legea și regulamentul său de aplicare nu menționau deschis, nici de această dată, că epurarea se făcea pe criterii politice, aceasta a fost avută în vedere la întocmirea listelor, așa cum rezultă din numeroase documente de arhivă.

În conformitate cu dispozițiile Ordinului general nr. 54, din 31 iulie 1946, personalul trecut în cadru disponibil, conform Legii nr. 433, era supus tuturor obligațiilor de ordin militar și disciplinar impuse personalului din cadrele active ale armatei. Cei care ocupau funcții publice (cu excepția celor angajați în Subsecretariatul de Stat al Industriei de Stat și în organismele pentru aplicarea armistițiului) pierdeau drepturile prevăzute de lege, urmând a fi trecuți din oficiu în rezervă. Deși legea prevedea că nu aveau voie să ocupe servicii particulare sau profesii libere, cei din acestă categorie puteau practica „ocupațiuni onorabile de orice natură, compatibile cu pregătirea și gradul celui în cauză". La 24 august 1946, generalul Constantin Vasiliu–Rășcanu făcea cunoscut că cei incluși în această categorie trebuiau „să se ferească a fi atrași în unele activități, aparent legale, dar care în fond urmăresc acțiuni antidemocratice, folosind uniforma militară". „Celor care nu vor înțelege imperativul vremii și vor cădea victime tentate de câștiguri exagerate sau situațiuni ariviste, punându-se în slujba răuvoitorilor neamului și democrației — mai preciza ministrul de Război — li se atrage în mod serios atenția că autoritățile de stat vor proceda la arestări imediate pe lângă că vor suferi sancțiunile disciplinare și penale". Pentru ca militarii trecuți în cadrul disponibil, în rezervă sau în retragere să poată ocupa funcții administrative de stat pentru care se cereau studii superioare de învățământ, școlile militare de ofițeri și școlile de aplicație au fost echivalate cu obținerea unei licențe, iar Școala Superioară de Război cu doctoratul. Primirea ofițerilor în funcții publice urma să se facă în gradul corespunzător salariului avut la data trecerii în rezervă, cu dispensa condițiilor de stagiu și examen cerute de Codul Funcționarilor Publici sau de alte legi speciale.

Nemulțumiri și amărăciune

La scurt timp după adoptarea legii, au apărut deja mari nemulțumiri. Mulți au aruncat vina asupra Aparatului ECP, acuzat că a contribuit la includerea lor în liste, și asupra guvernului, acuzat că „nu a folosit criterii juste", deoarece au fost înlăturați mulți ofițeri foarte bine pregătiți, unii chiar șefi de promoții. Cu multă amărăciune, ofițerii din Divizia de gardă considerau trecerea lor în cadrul disponibil o consecință a „diferitelor conflicte avute cu aparatul ECP". În ianuarie 1947, „un grup de ofițeri și subofițeri din cadrul disponibil" s-a adresat ziarului „Dreptatea", arătând că nu se respectau prevederile legii referitoare la acordarea sporului de 70 % la soldă (s-a dat numai până în septembrie 1946) și indemnizația de 90.000 lei lunar (nu 50.000 lei) ca alocație de hrană și întreținere. „Nerespectarea Legii nr. 433/1946 privind diminuarea drepturilor bănești numai după o lună de la punerea ei în aplicare — se arăta în apel — aduce grave prejudicii personalului din cadrul disponibil. Oamenii de ordine crescuți în spiritului de disciplină ne-am adresat în mod logic în fața forurilor noastre militare pentru intrarea în legalitate, fără ca acest fapt să se fi produs până la ora actuală. Greutățile de viață ale momentului, când cu toate sforțările și umilințele, nu am găsit posibilitatea să ne punem în valoare puterea noastră de muncă și priceperea pentru a câștiga o existență mai demnă și când am terminat de mult lucrurile de prisos ce le-am avut și pe care le-am vândut pentru a asigura hrana cea de toate zilele ne vedem constrânși de nevoi a face un apel hotărât la forurile respective pentru a da neîntârziate dispoziții spre a achita drepturile bănești consfințite prin lege, personalului militar din cadrul disponibil".

În aceeași lună, la 22 ianuarie 1947, Victor Dimitriu, constata, în Adunarea Deputaților, că personalul militar trecut în cadrul disponibil „primește numai drepturile de soldă, fără sporul de 70% acordat personalului activ, iar pentru ordonanță primește numai o indemnizație de 50.000 lei, când în mod legal trebuia să primească 90.000 lei, drepturile de hrană 1.200 lei, drepturile de soldă 1.800 lei, drepturile de întreținerea igienei, adică în total suma de 94.800 lei, care reprezintă drepturile unui soldat". La această interpelare, a răspuns generalul Dumitru Dămăceanu, care a precizat că acordarea drepturilor cuvenite personalului trecut în cadrul disponibil constituie o obligație „legală și morală" din partea Ministerului de Război și a făcut cunoscut că ministrul de Finanțe aprobase cu puțin timp înainte plata restanțelor. În realitate, măsurile luate au fost cu totul nesatisfăcătoare.

Cu toate acestea, situația nu a fost considerată a fi mulțumitoare, așa cum rezultă din intervenția lui Dumitru Petrescu, în ședința Resortului militar, din 10 martie 1947, când a apreciat că 30–40% dintre ofițeri erau „precis vrăjmași ai guvernului". „Ce este mai periculos — continua liderul comunist —, este că această ostilitate și această atitudine antiguvernamentală și deschisă împotriva partidului comunist se manifestă la organele superioare și la ofițeri cu grade mari. Deschis, Atanasiu duce luptă împotriva partidului comunist. La fel, Sănătescu, Cambrea, care spune «jidanul de Teohari» și «prostul de Groza». Deschis duce lupta împotriva partidului comunist Dumitrache, Dumitriu, la Corpul 4, Crețulescu. La o conferință, care a avut loc cu comandanții de mari unități la Ministerul de Război, dacă ar fi trebuit să luăm o hotărâre justă, ar fi trebuit imediat 70% din ei să fie scoși din armată, așa o atitudine au avut. Erau acolo vreo 16. Sunt unii care duc acțiune împotriva guvernului, sau împotriva ECP-ului, dar aceștia o duc direct împotriva PCR-ului. S-a accentuat lupta împotriva guvernului și a ECP-ului. Avem o nouă criză în armată, începând cu ministrul, cu Dămăceanu și sfârșind cu toți generalii care duc o luptă împotriva ECP-ului". Prin această poziție, Dumitru Petrescu declanșa astfel procesul de epurare a generalilor care se dovediseră utili până atunci și pregătea preluarea conducerii directe a armatei de către partidul comunist. Până în decembrie 1947, când în fruntea armatei a fost numit un fruntaș comunist, aveau să mai treacă doar câteva luni.

Apreciind că „așa cum merge azi nu se poate să mai continue", că armata „este plină de elemente reacționare, fasciste", Dumitru Petrescu a cerut „scoaterea reacționarilor din armată", „completarea cu efective de rezervă de încredere a armatei", „luarea în mână a posturilor de comandă din toate comandamentele", eliminarea generalilor Ilie Crețulescu, Costin Ionașcu, Vasile Atanasiu, Constantin Sănătescu ș.a. În aprecierea lui Holban, „ar fi absurd să spunem că conducerea armatei este în mâna noastră", deoarece „toate posturile de conducere în toate instituțiile sunt ocupate azi de reacționari, fie chiar dacă aceștia, sub masca unei prietenii prosovietice sau proguvernamentale, . se declară ai noștri".

În conformitate cu prevederile Decretului–Lege nr. 2.145, din 7 noiembrie 1947, începând cu 1 ianuarie 1948, au mai fost trecuți din oficiu în rezervă 65 de ofițeri. De la aceeași dată, conform Decretelor–Lege nr. 2.192 și 2.193, din 27 decembrie, a fost trecut în rezervă în același mod un nou lot de generali, compus din Vasile Atanasiu, Grigore Nicolau, Costin Ionașcu, Ilie Crețulescu, Ioan Popescu, Spiridon Săulescu, Ioan Constantinescu, Constantin Talpeș și Savu Nedelea.

Reacția militarilor față de modul în care a fost realizată epurarea armatei prin cadrul disponibil a fost extrem de dură. „Au trecut în cadrul disponibil ofițeri capabili și fără nici un motiv — aprecia maiorul Bărbulescu din Regimentul 1 artilerie grea moto —, în timp ce alții cu fișe roșii și în coada promoției au rămas". „Nu e nimic — se consola locotenentul Tăutu, din Regimentul 9 artilerie. Peste 20 de ani, istoria se va repeta. Noi vom trăi și vom vedea". „Nu-i nimic — zicea și căpitanul Chiril Antonescu, din aceeași unitate. Roata mare se învârtește". „Ne meritățm soarta — aprecia sublocotenentul Boboc, din Regimentul 9 artilerie — pentru că suntem popor de lași și de trădători. Are să le vie și lor rândul". Dezamăgirea îl determina pe sublocotenentul Enescu, din Regimentul 1 vânători să declare: **„Nu mai am ce căuta pe câmpul de instrucție. Țara nu mai are nevoie de mine. Imediat ce termin, plec în America. Nu mai fac nimic pentru această țară"**.

Dacă, la 23 august 1944, armata română era încadrată cu 17.086 ofițeri activi, la sfârșitul anului 1947, în conformitate cu impunerile Tratatului de Pace, numărul acestora se redusese la 10.295. Catagoric este faptul că nu toți cei peste 7.000 de ofițeri activi au fost epurați pe criterii extraprofesionale. Analiza documentelor epocii relevă însă faptul că în numeroase cazuri au fost făcute abuzuri, că eliminarea multora s-a făcut pe criterii exclusiv politice. [...]

Un diptic de pus în toate mâinile

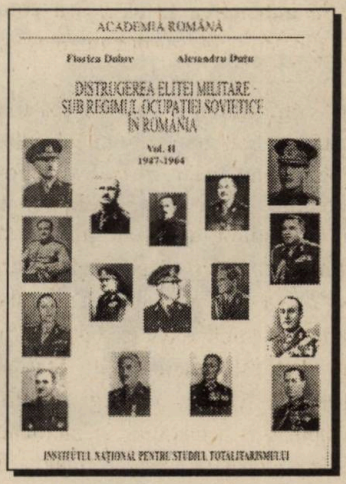

Florica Dobre, Alesandru Duțu, ***Distrugerea elitei militare sub regimul ocupației sovietice în România,*** *vol. I (29 august 1944–28 decembrie 1946)*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000, 339 p.; *vol. II (1 aprilie 1947–27 iulie 1964)*, București, INST, 2001, 349 p. (col. „Document")

Repatrierea prizonierilor de război

O problemă deschisă

Prizonierii de război români în cel de-al doilea război mondial au provenit din militarii capturați de armata sovietică înainte de 23 august 1944 și după 23 august, în condițiile în care armata română încetase lupta împotriva trupelor sovietice, precum și din militarii capturați de armatele germană și ungară după trecerea României de partea Națiunilor Unite. Acestora li s-a adăugat categoria dezertorilor, căci au fost și dintre aceștia atât în timpul Campaniei din Est, cât în cea din Vest, precum și cea a românilor înrolați în armata ungară după 30 august 1940, când partea de nord–est a țării fusese ocupată de Ungaria.

Conform statisticilor puse la dispoziție de Marele Stat Major, la sfârșitul războiului, numărul militarilor români incluși în categoria „dispăruți", reprezentată în cea mai mare parte de prizonieri, a fost de 367.976, din care 309.533 în Est și 58.443 în Vest. Autorii statisticii nu au precizat însă dacă cifra de 309.533 cuprinde și militarii dezarmați de sovietici după 23 august 1944. O „Notă confidențială", întocmită în martie 1945 de Delegația militară a Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului, precizează că până la 24 august 1944 numărul dispăruților în timpul acțiunilor militare a fost de 163.015 militari (3.468 ofițeri, 3 241 subofițeri și 156.306 trupă), după 23 august 1944 sovieticii capturând, fără luptă, alți 97.732 militari români (1.363 ofițeri, 1.688 subofițeri și 91.181 trupă). Alte cifre emise de Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului indică însă capturarea în această ultimă perioadă a peste 160.000 de militari români. La Conferința de Pace de la Paris, din 1946, delegația guvernului român s-a referit la 130.000 de militari aflați în acestă categorie. În acest context, problema stabilirii cu precizie a numărului militarilor români capturați de sovietici înainte și după 23 august 1944 rămâne deschisă.

În afara prizonierilor menționați mai sus, în afara granițelor țării se mai aflau, la sfârșitul războiului, circa 130.000 de cetățeni români civili din Moldova, Basarabia, Transilvania și Banat, deportați într-o etapă sau alta a războiului de către autoritățile germane, sovietice sau ungare, care au deținut succesiv controlul asupra teritoriilor românești menționate. Acestora li s-au adăugat 975 de ofițeri și subofițeri, trimiși la studiu în Germania înainte de 23 august 1944.

Problema repatrierii prizonierilor români și a celorlalți cetățeni români

Întoarcerea armatei române în țară (iulie 1945)

deportaţi de autorităţile şi trupele străine în timpul războiului şi chiar după încheierea acestuia a fost ridicată de autorităţile române la scurt timp după 23 august 1944, generalul Gheorghe Mihail, şeful Marelui Stat Major, cerând, la 27 august, colonelului Dumitru Dămăceanu (înaintat la gradul de general de brigadă, la 29 august 1944), care a reprezentat armata română în delegaţia trimisă la Moscova pentru încheierea armistiţiului cu Naţiunile Unite, să obţină de la acestea acordul pentru un schimb de prizonieri, într-o zonă neocupată de trupele sovietice, şi eliberarea tuturor trupelor dezarmate de sovietici după 23 august 1944.

La întoarcerea în ţară, generalul Dumitru Dămăceanu releva: „Eu m-am ocupat în special de chestiunea prizonierilor de război. Am cerut împărţirea chestiunii în două, şi anume: prizonieri înainte de 24 august 1944, ora 4, şi prizonieri luaţi după această dată. Am solicitat restituirea într-un minimum de timp a prizonierilor români luaţi înainte de 23 august 1944 şi al doilea restituirea tuturor unităţilor şi formaţiunilor române, inclusiv navele de război de pe Dunăre şi Mare capturate şi dezarmate după data de 23 august 1944, ora 4, cu tot armamentul, echipamentul, materialele şi depozitele lor". Aliaţii au răspuns că problema urma să fie soluţionată în funcţie de colaborarea militară a României la lupta împotriva trupelor germane şi ungare. Ca urmare, Convenţia de Armistiţiu, din 12 septembrie 1944, nu a prevăzut însă nimic în legătură cu repatrierea prizonierilor de război români. S-a referit doar la „înapoierea prizonierilor aliaţi".

Rămasă nesoluţionată, în pofida contribuţiei militare româneşti la efortul de război al Aliaţilor împotriva Reichului, problema avea să fie reluată de nenumărate ori de reprezentanţii guvernului, ai Comisiei Române pentru Aplicarea Armistiţiului şi ai Marelui Stat Major pe lângă mareşalul R.I. Malinovski, preşedintele Comisiei Aliate de Control în România, atât în scris cât, şi verbal, la 8, 12, 23, 29 septembrie 1944 şi de nenumărate ori după aceea. Multă vreme însă, în afara promisiunilor de soluţionare, nu s-a obţinut nimic deşi România a repatriat pe cheltuială proprie, la scurt timp după 23 august 1944, prizonierii sovietici, americani, englezi, italieni şi de altă naţionalitate aflaţi în ţară. Practic, până în vara anului 1945, din URSS nu s-au întors decât foştii prizonieri care încadraseră Diviziile „Tudor Vladimirescu" şi „Horia, Cloşca şi Crişan" (peste 20.000 de oameni).

Tratament dur

Activitatea de repatriere propriu–zisă a fost declanşată la sfârşitul războiului, fiind reglementată pentru prizonierii din URSS prin contacte directe între reprezentanţii guvernului român şi sovietic, iar pentru cei din zonele de ocupaţie din Germania, Austria şi din alte ţări vest–europene de către comisii speciale trimise de Ministerul de Război. În mod concret, în ţară activitatea a fost încredinţată, la 6 iunie 1945, Comisiei pentru repatrierea prizonierilor de război, condusă de generalul Ioan Iucăl, iar după desfiinţarea acesteia, la 18 iunie 1945, Secţiei 7 teritoriu din Marele Stat Major, în cadrul căreia a fost înfiinţat un birou special. Concomitent, în zonele de frontieră din estul şi vestul ţării au fost organizate centre de primire (la Iaşi, Focşani, Vaslui, Râmnicu Sărat, Constanţa, Buzău, Sighet, Oradea, Arad, Timişoara), dotate cu cele necesare pentru aprovizionarea, echiparea şi transportul prizonierilor la domiciliu.

Pentru repatrierea prizonierilor români din Vest, au fost trimise succesiv în zonele de ocupaţie din Germania şi Austria trei comisii, comandate de generalul Baloşin (în 1945 şi 1946) şi de colonelul Nicolaide (în 1947), care au acţionat şi pe teritoriile Elveţiei, Italiei, Suediei, Belgiei, Olandei, Angliei etc. Pentru o mai mare operativitate, comisiile s-au divizat în două–trei subcomisii, formate din doi–patru ofiţeri, care s-au deplasat în locurile indicate de comandamentele aliate, unde au întocmit tabelele şi actele necesare repatrierii. În măsura posibilităţilor, ele au urmărit şi modalităţile de efectuare a transportului cu mijloacele puse la dispoziţie de autorităţile locale. Comisiile au constatat că prizonierii erau răspândiţi în diferite lagăre, care nu erau pe naţionalităţi, că românilor li se aplica **„un tratament mai dur decât celorlalţi"** (alimentaţie, regim de muncă etc.), că în lagăre se desfăşura „o intensă activitate de propagandă", vizând „defăimarea" regimului instaurat la Bucureşti la 6 martie 1945 şi recrutarea de persoane pentru diferite formaţiuni militare străine (Armata Naţională de Eliberare — formaţiune militară iniţiată de legionari imediat după 23 august 1944 — şi în Armata colonială franceză etc.), precum şi pentru muncă, în special în minele de cărbuni din zona franceză de ocupaţie.

În activitatea lor, comisiile s-au confruntat cu numeroase greutăţi dintre care cele mai mari s-au referit la răspândirea prizonierilor în numeroase lagăre (Pallisburg, Lübeck, Minden, Wüstrau, Hennigsdorf, Eberswalde, Fürstnwalde, Fürstenberg, Luckenwalde, Gardelegen, Nordruf, Ohedruf, Darmstadt, Hohenfels, Resensburg, Stuttgart, Saarbrücken, Döbeln, Tübingen, Ludwigshafen, Memingen, Ingostaldt, Wegscheia, Passau, Lambach, Neu Kirch, Ried, Weiz, Gmünden, Pinzgau, Kitzbühel, Graz, Veskeny, Steyr, Brambach, Innsbruck, Salzburg, Linz, München, Dachau, Bregenz, Halle, Trier, Düren, Münster, Hanovra, Barau, Braunschweig etc.), lipsa de solicitudine a autorităţilor aliate care au refuzat deseori trierea şi repatrierea celor cărora li se întocmiseră actele necesare, precum şi cu faptul că mulţi prizonieri, care evadaseră din lagăre şi efectuau diverse munci la particulari sau în minele din zonă, au refuzat să se întoarcă în ţară. La rândul

lor, prizonierii repatriați din Vest s-au arătat nemulțumiți de modul în care autoritățile române abordaseră repatrierea lor, considerându-se „lăsați în părăsire".

Până în toamna anului 1947, au fost repatriați prin centrele de primire din vestul țării circa 23.000 de persoane. În mod cu totul surprinzător, o sinteză întocmită de Serviciul Statistic al Marelui Stat Major menționează faptul că dintre aceștia doar 4.603 (190 ofițeri, 218 subofițeri și 4.195 trupă) făceau parte din categoria militarilor dați dispăruți din armata română (58.443 după statisticile din epocă ale Marelui Stat Major). 13.120 (177 ofițeri, 546 subofițeri și 12.397 trupă) au fost înregistrați la rubrica „militari români din fostele armate germană și ungară". Chiar dacă cifra reală a celor repatriați a fost mai mare, din cauza faptului că unii dintre ei nu au mai trecut prin centrele de primire de la granița de vest, îndreptându-se direct spre localitățile de origine, problema numărului real al militarilor români dați dispăruți pe Frontul de Vest rămâne încă de stabilit, deoarece diferența de la 4.603 la 58.443 este prea mare chiar dacă luăm în calcul și militarii uciși în timpul luptelor și neidentificați, precum și pe cei care au decedat în timpul captivității.

Repatrierea prizonierilor din URSS a început după înapoierea delegației române de la Moscova și încheierea Convenției din septembrie 1945, când s-a hotărât că mai întâi vor fi aduși în țară prizonierii aflați în lagăre și numai după aceea cei care efectuau diferite munci pe teritoriul sovietic. Loturile celor repatriați au fost stabilite de guvernul sovietic, programarea transporturilor fiind anunțată autorităților române de Comisia Aliată de Control. Acțiunea a început spectaculos, până la sfârșitul anului fiind repatriați 52.215 prizonieri, pentru ca, în anii următori, numărul acestora să fie limitat la cifre simbolice: 26.940, în 1946, și doar 907, în 1947.

Referindu-se la situația prizonierilor în momentul repatrierii, Secția 4 a Marelui Stat Major raporta, la 14 august 1945, că majoritatea erau „rău echipați", lipsind în special „cămășile, izmenele și 50 % din încălțăminte". În acest context, autoritățile militare au dispus echiparea subofițerilor și trupei cu „efecte reparate sau eventual bune", ofițerii urmând să primească „efecte noi", acestea rămânând în proprietatea lor „în condițiile echipamentului dat ostașilor de rezervă înapoiați de pe front și desconcentrați". Constatările Secției 4 contrastau evident cu afirmațiile făcute de E. Daia, în lucrarea ***Foști prizonieri în URSS***, apărută la Editura de Stat, în 1949, conform cărora doctorii „nici nu la dădeau voie oamenilor să iasă din lagăr fără pâslari, bocanci sau cisme de piele". Ca să nu mai vorbim de „lumina becurilor electrice", de „căldura mângâietoare a caloriferului", de „flanelele și pantalonii vătuiți" etc., de „bilanțul pozitiv" reprezentat de „acest prizonierat".

„Stare de spirit deprimantă"

Problema repatrierii prizonierilor români a fost reluată în 1946, cu prilejul Conferinței de Pace de la Paris. În „Observațiile privind proiectul Tratatului de Pace" se cerea ca prizonierii să fie înapoiați „cât mai curând posibil" pe cheltuiala statului român. Exprimând punctul de vedere al opiniei publice din țară, delegația română a arătat în cadrul forumului mondial de la Paris, din 1946, că întârzierea înapoierii prizonierilor provoacă în în rândul populației și armatei „o stare de spirit deprimantă", că pentru „redresarea morală a țării" era necesar să se fixeze un termen precis, „cât mai apropiat".

Deoarece majoritatea prizonierilor repatriați erau reprezentați de trupă, ambasadorul român la Moscova a cerut comisarului pentru Afaceri Externe al URSS să fie eliberați în lunile următoare „cel puțin câteva sute de ofițeri" și să se înlesnească corespondența dintre prizonieri și familiile lor. În susținerea cererii sale, ambasadorul român arăta că situația de până atunci provoca nemulțumiri și nedumerii pe care le considera „mai mult decât firești". Cu același prilej, el a solicitat desemnarea unui ofițer sovietic cu misunea de a face legătura între armata română și Crucea Roșie sovietică, pentru a oferi date mai complete despre situația prizonierilor români pe teritoriul sovietic. Fără a da un răspuns precis, V.M. Molotov a promis că va studia aceste cereri. Analizând realist situația, diplomația română aprecia, în 1947, că „problema repatrierii prizonierilor români din URSS se află încă în faza inițială", fiind necesară o „acțiune susținută" pentru rezolvarea problemei în conformitate cu prevederile art. 20 al Tratatului de Pace, din 10 februaire 1947. Din septembrie 1947, tratativele pentu repatrierea prizonierilor au fost duse de dr. Simion Oeriu, comisarul guvernului pentru aplicarea Tratatului de Pace, și de ambasadorul Uniunii Sovietice în România.

După statisticile întocmite în epocă, din cei 367.976 militari români considerați dispăruți în război, până în septembrie 1947, când a intrat în vigoare Tratatul de Pace, au fost repatriați prin centrele de primire de la graniță, doar 94.299 prizonieri (din care 89.696 din Uniunea Sovietică, inclusiv cei din diviziile de voluntari, și 4.603 din Germania și alte țări occidentale). Acestora li se adaugă cei 13.120 militari români din Transilvania, înrolați în armata ungară, și cei 642 de ofițeri, subofițeri și maiștri aflați la studii în Germania. În total, deci, numai 107.419.

După multe insistențe, unii dintre ei au revenit în țară în deceniile care au urmat. Dinamica repatrierii lor și a stabilirii situației celor care nu s-au mai întors constituie încă o datorie a istoricilor și a organismelor abilitate ale statului. O datorie față de propria lor conștiință, dar și față de familiile celor care nu s-au mai întors acasă. [...]

Clauzele militare **restrictive** ale Tratatului de Pace din 1947

„Armele smulse din mâini“

La 23 august 1947, Gheorghe Tătărescu, ministrul de Externe al României *(în imaginea alăturată, primul din stânga, împreună cu alți membri ai delegației române la Conferința de Pace de la Paris, la înapoierea în țară)*, exprima în ședința Adunării Deputaților recunoștința țării față de armata română și cerea Camerei „câteva clipe de reculegere“ în amintirea eroilor căzuți în al doilea război mondial, care „și-au dat viața pentru eliberarea României și pentru libertatea lumii“. Gestul diplomatului român constituia un omagiu binemeritat adus celor care îndeplinișeră timp de patru ani ordinele primite și își făcuseră, disciplinați și anonimi, datoria față de țară.

Ca de atâtea ori însă în istorie, interesele strategice și economice ale marilor puteri învingătoare cărora armata română le adusese un enorm avantaj prin trecerea de partea Națiunilor Unite, la 23 august 1944, și prin participarea la război alături de acestea până la victoria finală, au făcut ca, la sfârșitul conflagrației, lupta sutelor de mii de militari români să fie ignorată, deși anterior fusese deseori elogiată. Mai mult, la Conferința de Pace de la Paris, din 1946, unde dreptatea trebuia să prevaleze asupra oricăror interese, României i s-au impus clauze militare extrem de dure, în dezacord total cu contribuția adusă la obținerea victoriei de la 9 mai 1945. Relevând acest crunt adevăr, ministrul de Externe român sublinia în fața propriilor parlamentari că **„România socotește injust că, după ce s-a făcut apel la armele ei pentru a grăbi victoria Națiunilor Unite împotriva hitlerismului, armele acestea să-i**

fie în parte smulse din mâini prin regimul clauzelor înscrise în tratat“.

Consecințele pe care le-au avut măsurile impuse de Comisia Aliată de Control (partea sovietică) în primii ani postbelici și apoi clauzele militare impuse prin Tratatul de Pace, din 10 februarie 1947, au fost dezastruoase nu numai pentru armată, dar și pentru întregul popor român, deoarece slăbirea treptată și conștientă a armatei prin desființările numeroase de unități și mari unități care au urmat impunerii Protocolului militar româno–sovietic, din 26 octombrie 1944, eliminarea cadrelor de comandă care nu erau dispuse să facă concesii cu ocupantul sovietic, a dus la slăbirea capacității de rezistență a poporului, a forțelor democratice și în primul rând a guvernelor care s-au succedat la conducerea țării între 23 august 1944 și 6 martie 1945. După război, procesul a continuat prin aceleași impuneri și presiuni sovietice, înlesnite de oportunismul unora din cadrele de conducere militară care s-au implicat activ în susținerea politicii guvernului dr. Petru Groza. Impunerile factorului extern și noile oportunisme militare românești au slăbit rapid capacitatea combativă a armatei, spre disperarea câtorva generali și ofițeri superiori din Marele Stat Major, în special, care au încercat să constituie structuri organizatorice optime cu efectivele minime stabilite de Comisia Aliată de Control. Procesul de diminuare a capacității de reacție a oștirii și a țării în caz de agresiune a fost completat cu măsurile de influențare politică și ideologică a militarilor, cei care s-au opus fiind epurați din armată sau chiar condamnați și întemnițați.

În acest context, măsurile militare restrictive stabilite prin Tratatul de Pace, din 10 februarie 1947 (138.000 de militari sub arme; interdicția instruirii personalului care nu făcea parte din oștire; limitarea numărului de avioane la 150, din care cel mult 100 de luptă; interzicerea marinei de a avea în dotare submarine, vedete torpiloare etc.; interdicția de a păstra și fabrica armament peste necesarul înzestrării efectivelor; prezența în țară a numeroase efective sovietice

etc., etc.), au dat lovitura de grație armatei române, chiar și ministrul de Război, generalul Mihail Lascăr, omul de încredere la armată al dr. Petru Groza, prim–ministrul al guvernului, fiind nevoit să recunoască, în septembrie 1947: **„Cu forțele îngăduite prin Tratatul de Pace, nu vom putea interveni decât cel mult pe o singură direcțiune și pe o singură frontieră. Oricum, vom avea de apărat cel puțin două direcțiuni pe fiecare frontieră, rezultă că volumul armatei noastre trebuie să fie dublu decât cel actual"**.

Aceasta în pofida faptului că la Conferința de Pace de la Paris, din 1946, delegația română depusese o activitate intensă pentru a se renunța la unele din clauzele militare restrictive prevăzute în proiectul Tratatului de Pace. La 13 august 1946, Gheorghe Tătărescu, șeful delegației române, făcea cunoscut că România „înțelege să adere de pe acum la toate măsurile pe care Organizația Națiunilor Unite le va lua cu privire la limitarea efectivelor militare și a înarmărilor tututor națiunilor", că, în noile condiții de pace, armata română urma să acționeze doar pentru apărarea țării în caz de primejdie. Concomitent, însă, el sublinia **„aspectul cu totul nedrept al măsurilor militare prescrise, care au un caracter de pedeapsă"** și exprima dorința poporului român de a lăsa **„în mâinile soldaților săi armele cu care ei au luptat alături de Națiunile Unite pentru libertate și justiție"**.

În acest spirit, delegația guvernului român a făcut o serie de propuneri concrete, care erau menite să pună de acord clauzele militare preconizate cu specificul și caracteristicile oștirii noastre, cu necesitățile apărării naționale, cu atât mai mult cu cât agresiunea externă asupra armatei române începuse cu mult timp înainte, la câteva zile după 23 august 1944, deși Convenția de Armistițiu, din 12 septembrie 1944, nu prevedea nimic în acest sens.

Neimplicarea unora, avantajul altora...

Profitând de neimplicarea părților americană și engleză în activitatea Comisiei Aliate de Control, partea sovietică a acesteia a desfășurat o susținută activitate de reducere a numărului marilor unități române, care nu participau nemijlocit la operațiile militare de pe front, de eliminare a cadrelor de conducere superioară, care nu erau dispuse să facă concesii cu ocupantul sovietic. Această politică nu a fost întâmplătoare. **Ea a vizat lipsirea guvernelor române de forța armată necesară stăvilirii imixtiunilor în treburile interne și externe ale statului și impunerii la momentul potrivit — apreciat a fi 6 martie 1945 — a guvernului și regimului dorit de Moscova.**

După război, procesul a continuat prin aceleași impuneri și presiuni sovietice, înlesnite și de oportunismul unora din cadrele de conducere militară care s-au implicat activ în susținerea politicii guvernului dr. Petru Groza.

Rezultatele au fost dezastruoase, cadrul general al armatei reducându-se în mod alarmant, spre disperarea câtorva generali și ofițeri din Marele Stat Major, care încercau să constituie structuri organizatorice optime cu efectivele minime impuse de Comisia Aliată de Control (partea sovietică).

Procesul de diminuare a capacității de reacție a oștirii și a țării în caz de agresiune a fost completat cu măsurile de influențare politică și ideologică a militarilor, în pofida rezistenței cadrelor de conducere superioară, care au plătit atitudinea demnă cu mari privațiuni materiale, cu libertatea și unii chiar cu viața în închisori și temnițe.

În acest context, măsurile restrictive prevăzute în proiectul tratatului de pace și apoi în textul definitiv al acestuia au dat lovitura de grație armatei române, în pofida faptului că acesta adusese în partea finală a războiului, după 23 august 1944, o contribuție importantă la obținerea victoriei din mai 1945.

Deși Tratatul de Pace recunoștea dreptul de apărare a frontierelor naționale, cei 138.000 de oameni permiși a fi menținuți sub arme (120.000 pentru Armata de Uscat, inclusiv grănicerii, 5.000 pentru artileria antaeriană, 5.000 pentru marină și 5.000 pentru aviație) erau cu totul insuficienți pentru a se asigura armatei o forță combativă de luat în seamă. Față de marile sarcini ale reconstrucției

O ședință de lucru a delegației române la Conferința de Pace din 1947

economice şi de posibilităţile bugetare reduse de catre dispunea România, efectivele militare admise păreau, la prima vedere, să nu prezinte motive deosebite de îngrijorare. În realitate, însă, situaţia stătea cu totul altfel deoarece efectivele admise nu puteau fi depăşite sub nici un motiv, nici chiar periodic, atunci când nevoile de instruire a noilor contingente ar fi cerut-o. Corelată cu o altă prevedere care interzicea păstrarea armamentului peste necesarul înzestrării efectivelor admise, această măsură punea România într-o situaţie dificilă în cazul unor eventuale agresiuni la frontierele sale, deoarece efectivele mobilizate şi populaţia civilă nu puteau fi înarmate din lipsă de armament. La toate acestea, s-a adăugat interzicerea construirii şi întrebuinţării unor categorii de armament şi muniţii, fapt ce limita posibilitatea instruirii personalului în specialităţile respective.

POLITIKA la zi

Delegaţia României la Paris a fost împuternicită să semneze tratatul de pace

— Şedinţa Comisiei de politică externă a Camerii —

Extrase din presa bucureşteană: *aici,* Comunicatul privitor la împuternicirea delegaţiei române de a semna Tratatul de Pace; *în p. 52,* ştirea semnării de către SUA a Tratatului de Pace cu România

Precizând că România nu va fabrica în arsenalele sale arme şi muniţii care să depăşească nevoile de înarmare a efectivelor permise, delegaţia română a cerut la Paris, în 1946, să se acorde noţiunii de „necesar" înţelesul pe care aceasta l-a avut dintotdeauna, adică includerea materialelor strict corespunzătoare înzestrării efectivelor plus o rezervă, evaluată în ceea ce priveşte armamentul la 25 %. În privinţa muniţiilor, deoarece nu se putea fixa o cantitate strict necesară, folosirea lor fiind în raport de nevoi şi de gradul de instruire a efectivelor, s-a solicitat păstrarea a trei unităţi de foc pentru toate categoriile de armament destinate menţinerii ordinii interne şi apărării frontierelor, plus o cantitate necesară instruirii efectivelor pe timp de 10 ani. Aceste precizări aveau o importanţă deosebită pentru armata română lipsită în acel moment de capacităţi industriale capabile să înlocuiască în timp util armamentul degradat.

Pentru menţinerea în stare de funcţionare a armamentului şi muniţiilor existente, pentru înlocuirea armamentului degradat şi a muniţiilor consumate, s-a considerat nesesar a se păstra cel puţin un arsenal şi cîte o secţie din uzinele de armament pentru repararea sau fabricarea armamentului degradat sau deficitar: o pulberărie şi o pirotehnie pentru verificarea muniţiilor sau pentru înlocuirea celor consumate; un şantier naval pentru repararea şi întreţinerea navelor de luptă stabilite prin tratat.

Interdicţia instruirii personalului, care nu făcea parte din armată, a însemnat o reducere simţitoare a posibilităţilor de pregătire a cetăţenilor apţi să-şi apere ţara în caz de primejdie, o diminuare a capacităţii combative a oştirii care nu mai putea instrui anual decît 80.000 de militari în termen, deşi valoarea contingentului era de 160.000 de oameni. **Aşadar, 80.000 de tineri rămîneau anual neinstriţi şi trecuţi în prisosul de contingent.** Situaţia era agravată de faptul că acţiunea de concentrare periodică a cetăţenilor din completare şi rezervă (şi chiar din miliţii) se putea efectua doar concomitent cu lăsarea la vatră a unui număr egal de tineri din contingentul aflat sub arme, pentru a nu depăşi efectivele admise, reducîndu-i-se şi acestuia timpul de instruire extrem de scurt, în condiţiile încorporării în serii.

Aripi frânte

În domeniul aviaţiei, Tratatul de Pace a stabilit dreptul de a avea 150 de avioane, inclusiv rezervele, dintre care cel mult 100 de avioane de luptă, precum şi o serie de restricţii în construirea şi întrebuinţarea unor categorii de avioane (de bombardament sau cu dispozitive interioare de purtat bombe) şi motoare cu reacţie. Aceasta, în pofida faptului că, în conformitate cu misiunile ce-i reveneau, aviaţia avea nevoie de unităţi de aviaţie de bombardament, care să acţioneze eficace în câmpul tactic în sprijinul marilor unităţi terestre, să reprezinte „artileria extramobilă" în mâna comandamentului şi o „masă de foc" cu care să se intervină în momentele decisive şi în punctele nevralgice ale bătăliei. Necesitatea aviaţiei de bombardament ieşea mai pregnant în evidenţă cu cît intervenţia în luptă a celorlalte categorii de avioane — de vânătoare, de asalt etc. — urma să se producă cu efectivele şi mijloacele de foc reduse, admise prin tratat.

Limitarea numărului de avioane acordat României, în comparaţie cu dezvoltarea pe care o avea această armă în alte state, gradul lor înaintat de uzură, în special fizică, datorită condiţiilor improprii în care erau păstrate prin măsurile impuse de Comisia Aliată de Control, precum şi interzicerea întrebu-

Fri. Luni, la ore le 16.35

Statele Unite au semnat tratatul de pace cu România

D. Byrnes a semnat totodată și tratatele de pace cu Italia, Bulgaria și Ungaria

WASHINGTON, 20 (Radio). — D. James F. Byrnes, în calitatea sa de secretar al departamentului de stat al Statelor Unite, a semnat Luni, la ora 16 și 35 (ora Bucureștiului), tratatele de pace cu Italia, ROMÂNIA, Bulgaria și Ungaria.

Acesta a fost ultimul act oficial al d-lui Byrnes înainte de a părăsi departamentul de stat.

NEW-YORK, 21 (Radio) — Ceremonia semnării de către d. Byrnes a tratatelor de pace definitive cu Italia, ROMÂNIA, Ungaria și Bulgaria a avut loc în marea sală de conferințe a Departamentului de Stat.

Pentru a simboliza unitatea de vederi cu privire la politica externă a Statelor Unite a partidelor republican și democrat, senatorii Vandenberg și Connally au ușistat pe d. Byrnes la ceremonia semnării tratatelor de pace.

inței avioanelor cu reacție, făceau ca aviația română să rămînă cu o putere de luptă redusă, fiind pusă într-o evidentă inferioritate față de performanțele epocii. Analizând situația reală a aviației, posibilitățile ei de acțiune în condițiile în care în țară nu se mai puteu construi avioane de luptă, organele de decizie ale armatei au considerat ca foarte necesară menținerea unui nucleu al industriei aviatice, cel puțin pentru păstrarea specialiștilor și construirea avioanelor–școală. S-a apreciat, în același timp, că o etapă intermediară spre realizarea unei dotări complete a aviației o constituia menținerea a 262 de avioane de luptă și a 92 de avioane de legătură și transport.

În ceea ce privește Marina militară, în afara limitării efectivelor la 5.000 de oameni și a tonajului total al navelor la 15.000 tw., care creau mari dificultăți în apărarea litoralului maritim și fluvial, Tratatul de Pace a interzis dotarea cu submarine sau alte vase submersibile, vedete torpiloare sau vase speciale pentru asalt, proiectile autopropulsate sau dirijate, inclusiv cu dispozitive pentru lansarea acestora, cu mine marine sau torpile de tip fără contact funcționînd prin mecanisme de influență.

Luînd ca bază de calcul o încadrare medie a navelor ce urmau să fie cuprinse în tonajul fixat, guvernul român a cerut prin observațiile sale la proiectul Tratatului de Pace să se admită pentru marină „un minimum indispensabil de 6.320 de oameni", cererea nefiind deloc exagerată deoarece raportul dintre efectivele și tonajul acordat marinei române (un om la trei tone) era inferior celui acordat altor state cu care s-au încheiat tratate similare (un om la două tone în cazul Marinei bulgare, de exemplu). Concomitent, s-a mai cerut menținerea submarinului „Delfinul" — unicul pe care îl mai avea România — ca vas–școală pentru păstrarea specialiștilor deja formați. Cererea nu era nedreptățită deoarece submarinul de tonaj mic, preconizat de România, constituia un mijloc eficient de informare și apărare a litoralului maritim, puțin costisitoare și deci adecvată bugetului țării, nepericlitând cu nimic siguranța comunicațiilor celorlalte satate riverane.

În acest sens, Marele Stat Major român releva că absența submarinelor din compunerea flotei române „slăbește posibilitățile de apărare a litoralului, lipsind comandamentul de informații și apărare în caz de agresiune". Se mai avea în vedere faptul că apărarea litoralului maritim nu putea fi limitată numai la acțiunea forțelor aeronavale din imediata apropiere a litoralului, ceea ce constituia o eludare a celor mai elementare principii de tactică navală. Se aprecia că prin informațiile culese din timp de către submarine și aviație, în caz de nevoie, forțele maritime române puteau produce, apoi, în larg, forțelor inamice mai multe pierderi pentru a le slăbi, a le distruge sau respinge mai ușor în fața litoralului propriu cu restul forțelor de care dispunea țara. Și aceste dorințe au rămas, pentru moment, simple deziderate.

În privința repatrierii prizonierilor de război, Tratatul de Pace prevedea că aceștia urmau să fie înapoiați „cât mai curând posibil", conform angajamentelor ce urmau a se stabili între România și țările care îi găzduiau. Toate cheltuielile de repatriere, inclusiv cele de întreținere, de la centrele de adunare stabilite de țările în cauză până la punctele de intrare pe teritoriul național, urmând să fie suportate de statul român, deși în cazul prizonierilor străini aflați în România, la 23 august 1944, statelor cărora aceștia le aparțineau nu li se impusese nici o obligație.

În observațiile făcute la proiectul Tratatului de Pace, guvernul român, exprimând punctul de vedere al opiniei publice din țară, arătase că întârzierea sosirii prizonierilor provoca „o stare de spirit deprimantă", că pentru „redresarea morală a țării" era necesar să se fixeze un termen precis „cât mai apropiat pentru repatrierea aceastora". Atmosfera din cadrul Conferinței de Pace și acordurile stabilite anterior între Marile Puteri de a nu se modifica prevederile proiectului tratatului de pace au făcut ca delegația română să nu aibă succes nici în această privință. Ca urmare, sfârșitul celui de-al doilea război mondial și încheierea păcii nu a dus la repatrierea rapidă și totală a prizonierilor de război români, până în decembrie 1947 revenind în țară, prin centrele de primire, doar 94.299 de prizonieri din cei peste 300.000 de militari români dați dispăruți pe parcursul conflagrației.

Preț greu, situație dramatică

Tot în domeniul militar, extrem de gravă a fost și prevederea care se referea la „retragerea forțelor aliate" de

pe teritoriul Românei (a celor sovietice, de fapt) în termen de 90 de zile de la intrarea în vigoare a Tratatului de Pace, Uniunea Sovietică rezervîndu-și dreptul de a păstra pe teritoriul României forțe armate care **„i-ar putea fi necesare pentru menținerea liniilor de comunicație ale armatei sovietice cu zona de ocupație din Austria"**, deși Moscova beneficia de alte linii de comunicație mult mai eficiente. Concomitent, România se obliga să pună la dispoziția acestora „aprovizionările și înlesnirile necesare", guvernul român urmând a primi „compensația corespunzătoare".

Această problemă, care nu a fost ridicată de delegația oficială română, fusese dezbătută anterior, tot la Paris, în timpul Conferinței miniștrilor de Externe, în cadrul activităților de pregătire a proiectelor Tratatelor de Pace. Apreciind că efectivele trupelor sovietice de ocupație din România (700.000 de oameni), Ungaria (650.000) și Bulgaria (280.000) erau „mult prea mari atît din punct de vedere al necesităților politice, cît și dacă sunt privite prin prisma posibilităților ce aceste țări la prezintă pentru întreținerea lor", ministrul de Externe al Statelor Unite ale Americii a cerut „o masivă reducere" a acestora. Cu același prilej, atunci cînd ministrul de Externe sovietic a cerut retragerea trupelor de ocupație americane și engleze din Italia, i s-a răspuns DA, cu condiția evacuării concomitente a trupelor sovietice din România. Invocând asigurarea comunicații lor spre Austria, V.M. Molotov a refuzat, afirmând că se putea discuta, eventual, doar retragerea din Bulgaria.

Imprecizia textului și neprecizarea efectivelor necesare și a direcțiilor de transport au dus la menținerea în România, pe o durată nedeterminată, a unor importante forțe sovietice. Prezența în țară a trupelor sovietice, precum și instituția „consilierilor militari", care avea să fie introdusă în scurt timp în toate structurile de comandă importante ale armatei române, **au lezat grav independența și suveranitatea națională**, influențînd negativ nu numai capacitatea de apărare a țării, dar și evoluția ei politică, economică și socială.

Consecințele acestor măsuri restrictive au fost extrem de grave pentru capacitatea de apărare a României. Raportând cuantumul efectivelor permise la lungimea și natura frontierelor naționale, la situația combativă a marilor unități existente în acel moment, Marele Stat Major considera că „forțele și armamentul fixat prin articolul 11 sunt insuficiente". În mod concret, cu efectivele permise nu s-au putut organiza decât șapte divizii, insuficient încadrate și în special slab dotate.

Cu toate aspectele negative pe care le-au creat asupra dezvoltării armatei române prin clauzele militare impuse, Tratatul de Pace, încheiat la 10 februarie 1947, a statuat încetarea regimului de armistițiu și a stabilit României un potențial militar în cadrul căruia s-au efectuat modificări conforme posibilităților, necesităților și libertății de acțiune de care beneficia guvernul și organismele militare de profil.

Intensificarea „războiului rece", îndeosebi, agravarea situației la granița de sud-vest cu Iugoslavia, a făcut ca restricțiile impuse prin Tratatul de Pace, din 10 februarie1947, să dureze puțin, înțelegerile româno–sovietice de la începutul anilor '50 determinând o reînarmare masivă a țării de către același aliat sovietic, care impusese cu doar câțiva ani mai înainte reducerea la limită a armatei noastre. **Prețul a fost plătit — și într-un caz și în celălalt — de poporul român. La sfârșitul anului 1947, situația armatei române era dramatică din toate punctele de vedere.** ■

Ocupație sovietică, cinism anglo–saxon

„[...] În anii 1946–1947, s-a apelat la o serie de diplomați din vechea școală, dar acțiunile lor [la Conferința de Pace, n.n.] au fost limitate datorită prezenței comuniștilor în delegația țării, care au făcut jocul sovieticilor, și lipsei de ajutor efectiv din partea «democrațiilor occidentale». Cu toată această situație, un Gh. Tătărescu s-a putut remarca la Paris, dar activitatea sa s-a desfășurat numai în cadrul unui scenariu regizat de Marile Puteri învingătoare. [...]

Românii asistau, în 1946–1947, neputincioși, la legalizarea rapturilor teritoriale din 1940 [Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța, n.n.] și la instaurarea în țară — cu ajutorul armatelor sovietice și prin indolența și cinismul diplomației anglo–saxone — a unui regim politic detestat de poporul român: cel comunist".

Valeriu Florin Dobrinescu, Doru Tompea, *România la cele două Conferințe de Pace de la Paris (1919–1920, 1946–1947). Un studiu comparativ*, [Focșani], Ed. Neuron, 1996, p. 191

● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ●

Ploconeli și lingușeli **inutile**

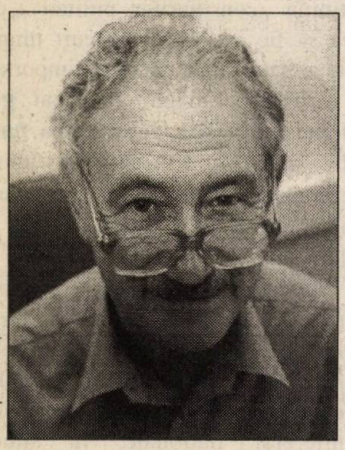

foto: Ștefan Ioniță

Florin CONSTANTINIU,
membru corespondent al Academiei Române

Amarnică performanță

Când, peste ani, se va scrie istoria acestei ridicole, isterice și slugarnice campanii desfășurate de guvernanții de la București pentru admiterea României în NATO, cercetătorii îi vor fi recunoscători d-lui Cristian Tudor Popescu pentru a fi găsit formula cea mai corectă și cea mai concisă în caracterizarea unuia dintre momentele ei — semnarea tratatului prin care se garantează imunitatea cetățenilor americani pe teritoriul țării noastre față de Curtea Penală Internațională: „România este iarăși prima la prostituția politică", a comentat lapidar redutabilul și incisivul gazetar („Imunitate pentru crimă?", în „Adevărul", nr. 3.767, din 3–4 august 2002).

De fapt, de când s-a declanșat această campanie, factorii noștri de conducere au realizat această amarnică performanță de a plasa țara pe locul întâi la prostituția politică. Dureros și rușinos rămâne faptul că toate aceste ploconeli și lingușeli nu erau necesare. SUA au luat decizia admiterii României în NATO. Și nu numai a țării noastre. De ce?

NATO a luat ființă, în 1949, ca o alianță defensivă, destinată să-i protejeze pe membrii ei de expansionismul sovietic. Marea Britanie și SUA, care consimțiseră Uniunii Sovietice să-și creeze un brâu de securitate (glacis strategic) la frontierele sale apusene, nu erau dispuse să mai permită înaintarea „ursului sovietic" dincolo de limitele acceptate. Această zonă de influență a Moscovei în Europa Central–Răsăriteană și de Sud–Est a fost prețul pe care Londra și Washingtonul l-au plătit pentru concursul militar al URSS — masiv și decisiv —, fără de care Reichul lui Hitler nu ar fi fost zdrobit.

Atunci, în 1944–1945, nici Marea Britanie, **nici SUA nu aveau interese vitale în această parte a continentului**. Așa se explică și ușurința — dar și cinismul, dacă ne gândim la principiile generoase ale Cartei Atlanticului — cu care Churchill și Roosevelt au abandonat lui Stalin popoarele est–europene. Când, însă, la Washington (căci Marea Britanie, intrată în declin, conta tot mai puțin pe plan internațional), s-a considerat că Stalin vrea să-și depășească sfera de influență ce-i fusese recunoscută la sfârșitul celui ce-al doilea război mondial, atunci SUA, secondate de aliații lor, au hotărât să stăvilească extinderea hegemoniei sovietice, care amenința libertatea și securitatea lor.

O dată cu dispariția URSS și a Pactului de la Varșovia, NATO a rămas, în fapt, **fără inamic**. Lipsită de rațiunea ei de a fi, Alianța Nord–Atlantică ar fi trebuit să dispară. SUA au considerat, însă, că ea poate fi transformată **într-un instrument al hegemoniei americane**. Din defensivă, Alianța a devenit agresivă. Războiul împotriva Iugoslaviei, din 1999, a fost o agresiune pentru că orice acțiune militară, desfășurată fără aprobarea Consiliului de Securitate al ONU, este o agresiune. Ajunse **șerif al planetei**, SUA s-au manifestat, după inspiratul titlu al unui articol din „Foreign Affairs", ca **huliganul planetei**.

A venit 11 septembrie 2001. Grea lovitură pentru aroganța americană! Unica supraputere de azi, lovită în inima ei! SUA s-au grăbit să prezinte conflictul lor cu fundamentaliștii islamici drept cauza civilizației, a umanității întregi. Un imens aparat de propagandă a fost pus în funcțiune pentru a convinge lumea că trebuie să se alăture SUA în campania împotriva terorismului. În fapt, nu este vorba de terorism, ci de fundamentalismul islamic, hotărât să recurgă, într-un conflict asimetric, la terorism ca armă de luptă. Dacă SUA ar lupta cu adevărat împotriva terorismului, ele ar trebui să lovească și Armata Republicană Irlandeză, și organizația separatistă bască ETA, și altele asemenea, care recurg la terorism. Dar dacă acestea nu s-au atins de SUA, atunci SUA le lasă în plata Domnului.

În străduința de a fi pe placul stăpânului planetei, România — prin guvernanții ei — face sluj în fața lui. Nu e singura țară. Iată, se va spune, Tony Blair, premierul Marii Britanii, este supranumit de unii dintre compatrioții săi „pudelul lui Bush", pentru servilismul cu care urmează politică SUA. Ce-ar putea face atunci România? Tony Blair — am mai spus-o — încearcă, agățându-se de pulpana americană, să readucă Marea Britanie, astăzi terminată istoricește, la o pâlpâire a gloriei de altădată.

Aer de nerespirat

Guvernanții României nu au însă nici o scuză. După 11 septembrie 2001, SUA au interes ca România

să devină membră a Alianței Nord–Atlantice. Toate ploconelile guvernanților de la București **nu erau necesare**. Prin semnarea Tratatului privind imunitatea cetățenilor americani față de Curtea Penală Internațională — tratat dezavuat de Uniunea Europeană —, România s-a pus în rând cu Timorul de Est și Tadjikistanul. Onorantă companie!

Comemorarea atacurilor de la 11 septembrie 2001, în loc să fie o manifestare sobră a morții unor inocenți, s-a transformat, la noi, într-o penibilă succesiune de manifestări, care, nouă, celor mai vârstnici, ne-a amintit de „dragostea pentru marele popor frate sovietic". De la penibilul spectacol organizat la Teatrul Național și până la vorbăria „analiștilor" — cu stagii și burse în SUA — totul s-a înscris în păguboasa și nedemna tradiție a multiseculare noastre vasalități: față de unguri, de polonezi, de turci, de ruși, de sovietici. Când ai plecat secole de-a rândul capul în fața stăpânului străin, este greu să-ți mai îndrepți spinarea, chiar dacă, în trecutul mai îndepărtat sau mai recent, au existat și conducători care au făcut din independența țării piatra unghiulară a politicii lor.

Spectacolul oferit astăzi de guvernanții noștri este umilitor și dezgustător. **România a încetat de a mai fi o țară independentă.** Nu numai deciziile politice, dar chiar și scrierea istoriei naționale este stabilită la Washington.

Sunt bătrân și bolnav, dar sunt bucuros că mă apropii de capătul vieții, căci aerul din România — astăzi, o simplă colonie americană — a devenit de nerespirat.

P.S.: Nu am văzut, desigur, toate dezbaterile televizate din 11 septembrie 2002. Prestația eminentă a d-lui Cristian Tudor Popescu mi-a amintit de constatarea personajului principal din romanul lui Stefan Heym, ***Relatare despre regele David***, pe care o redau într-o formă ușor modificată: **ce greu este să fii bărbat într-o țară de eunuci!** ■

● scrieți-ne, noi vă răspundem ● scrieți-ne, noi vă răspundem ●

„Stimată redacție,

Ceea ce m-a împins să vă scriu este tocmai faptul că existați. Chiar dacă nu întotdeauna sunt de acord cu părerile exprimate în articolele din revistă, ceea ce este de remarcat și de admirat este imparțialitatea, încercarea de a ține linia dreaptă în prezentarea faptului istoric, atât de poluat de politic în ultimii 50 și mai bine de ani. În afară de «dosarul» propriu–zis, sunt atras de «opiniile în răspăr» ale domnului Florin Constantiniu, care au meritul de a ne oferi și un alt punct de vedere decât cel «oficial», mai precis decât cel comun.

Un alt motiv pentru care vă scriu este și scrisoarea domnului Ion Deaconescu, publicată în nr. 8/2002, mai precis partea care se referă la evrei, Elie Wiesel și Antonescu. În primul rând, evreii au fost deportați (în Basarabia, Bucovina) ori au fost protejați (mai ales după 1943), după cum decurgea războiul. Astfel, la începutul războiului, au existat pogromuri la Iași, Chișinău și în alte localități din Basarabia și Bucovina, Antonescu bazându-se pe succesul campaniilor germane pe toate fronturile. După 1943, adică după Stalingrad, Antonescu își schimbă atitudinea față de evrei și datorită faptului că se putea vedea că războiul va fi câștigat de Națiunile Unite, iar aceștia, evreii, puteau fi folosiți ca o monedă de negociere, ca un punct ce-l putea aduce Antonescu în favoarea sa. Totuși, nu trebuie uitat faptul că Mihail Sebastian, de exemplu, a avut o viață relativ liniștită în Bucureștii anilor 1941–1944 (a se vedea ***Jurnal. 1935–1944,*** Ed. Humanitas, 1996). La fel, nu trebuie să-l uităm nici pe Nicolae Steinhardt, care, într-o mică autobiografie ce a fost publicată în anii '90, spune că Antonescu nu-i avea doar pe evrei ca grijă. Poate că aici vorbea **creștinul** Steinhardt, și nu **evreul** din el. Totuși, înclin să cred că aici vorbește **omul** Steinhardt și atât! Ceea ce trebuie să facem — și revista „Dosarele Istoriei" a făcut — este să păstrăm linia dreaptă, să spunem lucrurilor pe nume, cât mai aproape de adevăr.

În al doilea rând, mă întreb de ce românii sunt atât de explozivi, de inflamați, când un străin — și îl numesc aici pe Elie Wiesel — vine și ne vorbește despre Antonescu, în acest caz, într-un mod care nu ne măgulește. Nu trebuie să uităm că un străin poate are o perspectivă mai puțin pătimașă decât cea a românilor ori a istoricilor români. Ca români, ar trebui să nu mai fetișizăm prea mult personajele istorice, pentru că prezentul nu se rezolvă apelând la istorie [...]. Despre Elie Wiesel, nu trebuie uitat că a luat un premiu Nobel pentru Pace, că este un scriitor apreciat în Occident și în Israel. Apoi, că s-a născut în România și că, până la urmă, venind aici, nu a venit să ne culpabilizeze, ci să ne facă, poate, să ne asumăm pe noi înșine și istoria noastră, cu bune, dar mai ales cu relele ei, care nu putem nega că au existat.

În final, îndrăznesc să vă spun că aș fi încântat să citesc un «dosar» despre mitologia istorică românească [...], unul despre destinul evreilor în România, pentru ca românii să fie mai edificați asupra acestor probleme. [...]

Al dumneavoastră,
Cătălin MANEA,
Slobozia"

Mult stimate domnule Manea, scrisoarea dvs. ne-a întărit în convingerea care ne călăuzește de la începuturile acestei reviste: cititorii noștri fac parte din aparatul redacțional al publicației noastre, cu deosebirea că sunt răspândiți pe întreg întinsul țării. Sugestiile dumneavoastră prețioase ne sunt de mare folos. Ca orice autor, sunt bucuros când un cititor își exprimă acordul cu ideile sale. Așteptăm, în continuare, cu interes, opiniile dvs.

Florin CONSTANTINIU

Ion Gheorghe Maurer, 100 de ani de la naștere

„Un burghez **rătăcit** în mișcarea comunistă“

Lavinia BETEA*

Am fost mereu întrebată, după fiecare carte de interviuri cu foști lideri ai regimului comunist — demers început cu Ion Gheorghe Maurer —, *cine* și *cum* mă prezentase acestora. Și ce *legături personale avusesem cu ei*, cu vreunul măcar dintre ei, în timpul lor de putere. Nu mă recomandase nimeni. Și n-am avut vreo comunicare sau relație directă cu vreunul înainte de 1990. Mai mult decât atât, m-am născut și trăiesc aproape de hotarul vestic al țării, la Arad.

Aici și în pp. 58, 60, **I. Gh. Maurer în trei instantanee inedite, realizate în Indonezia (condusă, atunci, de președintele Ahmed Sukarno;** *în imaginea de mai sus, în stânga premierului român*), **în timpul vizitei oficiale a unei delegații de stat și guvernamentale a RPR, în frunte cu Gh. Gheorghiu–Dej**

Prima și ultima întâlnire

Pe Ion Gheorghe Maurer l-am văzut, după 1990, într-un documentar al BBC despre regimul comunist din România. Implicată afectiv, ca orice cetățean român, în vârtejul schimbărilor prin care treceam atunci, nu am intuit raritatea personajului în calitatea sa de „martor angajat“ la marile decizii ale istoriei comunismului românesc. Apoi, în 1994, am citit în „Evenimentul Zilei“ o știre de câteva rânduri despre fostul prim–ministru al României. Cum că trăiește în vila sa, înconjurat de vechile trofee de vânătoare etc. ... M-am adresat, printr-o scrisoare, conducerii cotidianului, propunându-mă să fac un serial de interviuri cu el. Curând, am primit o sponsorizare din partea redactorului–șef, cel care înființase și conducea în acel moment ziarul cu cel mai mare tiraj din România. Pentru a scrie proiectatul serial, am obținut de la el un angajament de trei luni cu un salariu de corespondent teritorial, decontarea cheltuielilor de călătorie între Arad și București și diurna de gazetar în deplasare pentru timpul petrecut în Capitală. Urma „să mă descurc“, apoi, în toate. Gazetarii care scriseseră știrea n-au vrut să-mi dea nici măcar telefonul fostului om politic.

Știam doar zona unde locuiește („undeva aproape de fostul Studio «Sahia»“) și m-am grăbit într-acolo. Am început să întreb, pe stradă, oameni mai vârstnici dacă știu unde stă bătrânul politician, al cărui portret străjuise în copilăria mea și pereții școlilor primare. La un moment dat, o doamnă în vârstă a venit cu mine până la poarta ce o căutam. Soldatul care păzea vila din B-dul Aviatorilor nr. 104, unde stătea fostul prim–ministru, a plecat să-l întrebe dacă mă primește..., și s-a întors poftindu-mă în casă.

Era mai mult decât imaginația mea îndrăznise. În livingul uriaș, în care altădată fuseseră primiți șefi de guverne și state, m-a-ntâmpinat un personaj potrivit pentru reprezentarea clișeului de bătrân aristocrat al apusului de ev mediu. Deși erau abia orele 10 dimineața, deși nu aștepta pe nimeni — cum, de altfel, nu mai avusese de așteptat pe nimeni în anii de când se retrăsese din viața publică —, Ion Gheorghe Maurer, în vârstă de 92 de ani atunci, părea pregătit pentru poza rolului amintit. *Ton sur ton*, în gamele unui verde stins, în costum de vânătoare cu pantaloni bufanți, fostul lider comunist părea descins dintr-un film englezesc de epocă. Cu obrazul proaspăt bărbierit, de la cămașă și veston până la bocancii înalți, înșiretați la toate găurile, ținuta sa era perfectă. M-a rugat, mai

* Doctor în psihologie socială, Universitatea „Babeș–Bolyai“, Cluj–Napoca; doctorand în istorie, Universitatea din Craiova

întâi, să stau în lumina ferestrei, să mă vadă. *„Bine*, mi-a spus, *stăm de vorbă. Mă-ntrebi ce vrei și îți răspund. Cât știu sau cât pot"*.

Întâlnirile noastre n-au decurs însă tot atât de ușor ca începutul. Întâi, pentru că una dintre rudele care aveau grijă de soții Maurer mi-a cerut, pentru a nu-mi obosi interlocutorul, să nu-l solicit mai mult de o oră pe zi. Prin urmare, convorbirile noastre s-au derulat, cu exactitate, între orele 12 și 13. După cum aveam să constat încă de la debutul lor, la respectarea timpului stabilit veghea, cu strictețe, soția lui Ion Gheorghe Maurer. Paralizată, într-un scaun cu rotile pe care îl aducea la mică distanță de fotoliile unde convorbeam, în anumite momente, prezența sa putea fi extrem de supărătoare. Funcționarea coardelor vocale fiindu-i perturbată de boală, sunetele prin care își comunica voința și dorințele semănau cu țipătul unei păsări ciudate. Se făcea auzită, în crescendo, de fiecare dată când avea impresia că vreuna dintre întrebările mele este incomodă, ireverențioasă sau puțin măgulitoare pentru intervievat și evident, în momentul în care ceasul arăta ora unu a amiezii. Deloc tulburat, Ion Gheorghe Maurer continua relatarea începută, rugându-mă *„să lucrăm mai departe"*. N-am îndrăznit însă niciodată să trec peste ce reprezentau acele țipete pentru mine: avertismentul că a doua zi s-ar putea să nu mai fiu primită.

Astfel, zilnic pe parcursul a patru–cinci săptămâni, fix la orele 12 și 13, fostul demnitar se ridica din fotoliu, să-mi strângă mâna, în semn de bun venit sau bun rămas, cu înclinarea protocolară exersată îndelung în deceniile când musafirii sau gazdele sale aveau înalte ranguri. Dincolo de înregistrarea răspunsurilor la întrebările adresate, în calitatea mea de inițiator al întâlnirilor, am fost într-o continuă uimire. Mă aflam în fața evidenței unor realități inimaginabile în raport cu cunoștințele din istoria partidului deținute până în acel moment și cu reprezentarea ce-o aveam despre conducătorii partidului.

Printre cele greu de prevăzut a fost refuzul interlocutorului de a poza în cunoscător al istoriei partidului comunist. Apoi, fisura dintre imaginea propagandistică a conducătorului ce indică și defrișează drumul glorios spre socialism și realitatea omului care, aflat la putere, a exercitat atributele unor funcții politice tratând cu nepăsare ideologia în numele căreia guverna. De asemenea, mesajul despre jocul norocului și jocul întâmplării în soarta politicianului... Poate mesajul acesta să fi fost resimțit atât de dureros, în acea vreme, de bătrânul Ion Gheorghe Maurer. Căci n-a fost întâlnire fără să nu-l fi auzit rostind: *„Urât lucru e bătrânețea. Cât aș vrea să mor... Am trăit prea mult"*. Din convorbirile și întâlnirile avute ar fi putut ieși un eseu pe tema *„Despre putere"*. Despre singurătatea celui ce-a fost la putere și nu mai este, despre confuzia ce-o face omul politic între onorurile acordate statutului social deținut și persoana sa, despre responsabilitatea deciziei și a efectelor sale. Despre riscul de a ajunge la capătul vieții fără a ști dacă în deciziile tale ai avut sau nu dreptate. Teme cu care-ar trebui pregătiți — cred — cei ce doresc să-i conducă pe semenii lor.

După tipărirea — cu mari greutăți și alte imprevizibile întâmplări — a cărții *(prima ediție, v. p. 64 — n.red.)*, m-am grăbit să-i duc câteva exemplare lui Maurer. Omul ce ajunsese la cele mai înalte demnități din câte sunt accesibile unui muritor și care-mi mărturisise că visul vieții sale — să scrie o carte — rămăsese o neîmplinită dorință. O carte pe care acum o avea. Nu *„Marx și lumea de azi"* — cum își dorise el, ci ***Maurer și lumea de ieri***.

În poarta vilei de pe B-dul Aviatorilor, nu mai era însă nici un soldat. Am sunat, dar n-a răspuns nimeni. Spre surprinderea mea, când am apăsat clanța, poarta de fier s-a deschis. Ușa de la intrarea în clădire era închisă. Prin fereastra ei, am văzut pustietatea livingului uriaș, cu toate ușile deschise spre încăperile goale. Prin urmare, casa întreagă era goală.

Maurer, pe scurt

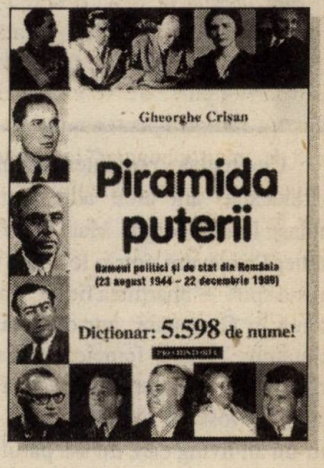

„MAURER Gheorghe Ion (n. 23 sept.1902–8 febr. 2000), membru al CC al PMR (21 oct. 1945–28 dec. 1955 și 25 iun. 1960–28 nov. 1974); membru supleant al CC al PMR (28 dec. 1955–25 iun. 1960); membru al CPEx (25 iun. 1960–28 nov. 1974); membru al Prezidiului Permanent al CC al PCR (24 iul. 1965–28 nov. 1974); deputat de Târnava Mare, regiunea Stalin și Cluj (19 nov. 1946–3 febr. 1957 și 5 mart. 1961–9 mart. 1975); secretar general la Ministerul Comunicațiilor (11 nov. 1944); subsecretar de Stat la Ministerul Comunicațiilor și Lucrărilor Publice (6 mart. 1945) și la Ministerul Economiei Naționale (29 nov. 1946); ministru subsecretar de Stat la Ministerul Industriei și Comerțului (30 dec. 1947); adjunct al ministrului Industriei (21 apr. 1948); vicepreședinte al MAN (18 mart. 1957–28 dec. 1957); ministru al Afacerilor Externe (13 iul. 1957–10 ian. 1958); președinte al Prezidiului MAN (11 ian. 1958–20 mart. 1961); vicepreședinte al Consiliului de Stat (21 mart. 1961–21 aug. 1965); președinte al Consiliului de Miniștri (21 mart. 1961–28 mart. 1974); Erou al Muncii Socialiste (22 sept. 1962); Erou al RS România (23 sept. 1972); academician; președinte de onoare al ADIRI (1966)".

➲ Gheorghe Crișan, ***Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944– 22 decembrie 1989)***, București, Ed. PRO HISTORIA, 2001, p. 177–178

Cu greutate, prin intermediul lui Al. Bârlădeanu, am aflat adresa unde se mutase Ion Gheorghe Maurer. În același cartier Primăverii, într-o locuință care — mi s-a spus — aparținea fiului său, plecat atunci în Germania, într-o seară ne-am reîntâlnit. Tânăra femeie ce-i avea în grijă pe soții Maurer, o nepoată a lor din câte mi-a fost dat să înțeleg, m-a condus într-un alt living care mi s-a părut lung și îngust, înțesat de mobile și obiecte decorative, în așteptarea, parcă, a unei alte mutări. Din același scaun pe rotile, Ilona Maurer m-a privit fără bucurie. Pierdut printre atâtea lucruri, aduse probabil din vechea casă și depozitate în acel hol, Ion Gheorghe Maurer părea să fi suferit o implozie fizică și psihică. *„O să-mi citească ea, eu nu mai văd"*, a spus arătându-mi nepoata, după primirea cărții. În cele ce-au urmat, mi-am dat seama că memoria sa ancorase în două insule din bogatu-i trecut: *„accidentul organizat de Ceaușescu"* și evacuarea din vila în care locuise 33 de ani (evacuare, care, la cererea sa, se făcuse noaptea, să nu afle presa).

Am regretat că la această ultimă întâlnire n-am avut un aparat de filmat. Imaginea din acel moment a celui ce fusese **prim-ministrul cu cea mai lungă și continuă perioadă de guvernare din istoria României**, ar putea servi politicienilor de azi. Asaltați de gazetari, onoruri, invitații, posedând, în general, tot ce râvnesc contemporanii lor, câți dintre ei se gândesc la aprecierea urmașilor, la judecata istoriei? Ion Gheorghe Maurer, căruia, în anii puterii, puțini ar fi fost cei care ar fi reușit să-i vorbească, aștepta, singur, **cea din urmă plecare**.

N-a fost „revoluționar de profesie"...

Ion Gheorghe Maurer s-a născut în 23 septembrie 1902, la București. Părinții săi — tatăl, neamț (numele său de familie însemnând „zidar"), și mama, franțuzoaică, se întreținеau din leafa de profesori. N-au fost oameni bogați, își va aminti la bătrânețe fiul lor, de vreme ce tatăl îi fusese înmormântat în partea destinată săracilor a unui cimitir din Ploiești. Pe certificatul de naștere al viitorului prim-ministru al României fuseseră înscrise prenumele **Jean George**, românizate după intrarea sa în politică.

A făcut, mai întâi, Liceul Militar la Craiova, a început studiile la Politehnică, le-a abandonat dintr-o întâmplare — una dintre multe întâmplări ce-i brodează ca niște epifanii existența — și-a devenit, în

final, absolvent al Facultății de Drept. Apoi avocat. De succes?, l-am întrebat. „*De succes?...* —, mi-a răspuns el după o pauză. *N-am prea fost. Am fost întâi magistrat, apoi am fost numit judecător–ajutor la Agnita, care pe vremea aceea se afla în județul Târnava Mare. Un timp, după aceea, am fost procuror la Sighișoara. Mi-am dat demisia și m-am făcut avocat. Puțin am practicat avocatura la Sighișoara, după care am venit la București. Meseria de avocat mi-a plăcut mai mult decât cea de magistrat. Ca avocat, am apărat și comuniști în procesele ce li se intentau în acea vreme, deoarece partidul comunist fusese scos în ilegalitate la puțin de la constituirea sa. N-au fost mulți cei apărați de mine, că nici nu erau mulți comuniști atunci*". Acesta este adevărul. Nu erau comuniști mulți în România înaintea celui de-al doilea război mondial iar avocații dispuși să-i apere, mai puțini decât degetele unei mâini. Astfel, a fost avocat al apărării în procesele intentate Anei Pauker, Alexandru Drăghici, Donca Simo, Alexandru Moghioroș, Iosif Chișinevschi. Datorită acestor pledoarii i s-a adus la cunoștință că a fost primit în rândurile comuniștilor. „*Ceva mai devreme de 1936, nu cum s-a scris*", după cum ținuse să-mi precizeze Maurer.

Prăbușirea zidurilor Doftanei, în urma cutremurului din noiembrie 1940, a determinat, probabil, cea mai însemnată întâlnire din viața lui — cu Gheorghe Gheorghiu–Dej. Trimis cu sarcina din partea conducerii partidului, aflat în ilegalitate, de a vedea ce s-a petrecut în realitate cu deținuții închiși la Doftana, cu învoirea directorului închisorii, aflată în reparații, Maurer a plecat pentru o noapte la Câmpina, cu Dej. În acea noapte, comunicarea dintre ei a fost, probabil, bine mediată de-o simpatie reciprocă ce va rodi într-o neobișnuit de lungă colaborare. Din proprie inițiativă, Maurer i-a propus atunci lui Dej să evadeze, el urmând să-i asigure, cu toate riscurile, fuga și protecția. Precautul Dej a refuzat, dar a apreciat și a ținut bine minte inițiativa avocatului.

Internat în lagărul din Târgu Jiu, în timpul dictaturii militare a lui Antonescu, Maurer a fost trimis de-acolo pe Frontul de Răsărit. Altă poveste de roman, plutonul comandat de el fiind alcătuit din diverși deținuți de drept comun. Alte întâmplări de război îl readuc pe pământurile natale, urmează propria sa dezertare de la oaste — de data aceasta, la comanda conducerii partidului clandestin în care se-nrolase — pentru a organiza evadarea lui Dej (la propunerea acestuia, de data aceasta) din lagărul de la Târgu Jiu.

Multe peripeții... din care reies spiritul de aventură și curajul lui Ion Gheorghe Maurer. Cine să fi știut ce va urma? Cum să-ți prevezi viitorul politic? Și, mai ales, cine-ar fi putut bănui, în acel timp, că Partidul Comunist din România, ce număra în jurul a 800 de membri — mulți dintre ei nefiind nici măcar în țară! — va ajunge la putere? Dar așa cum povestea în ultima perioadă de viață însuși Maurer, istoria și-a urmat cursul imprevizibil: „*Între timp, au intrat rușii în țară iar Dej a urcat tot mai sus, cu lumea lui. Foarte curând, m-a chemat și pe mine, să-l ajut. La început, însă, Dej nu a jucat un rol atât de important pe scena politică.*» Visul „secundului lui Dej" era însă să scrie o carte, o exegeză a marxismului, nicidecum să aibă o implicare directă în treburile politice.

Însă, viața a curs și mai departe neobișnuit. Fostul deținut Gheorghiu–Dej, devenit unul dintre liderii politici de după război — o situație incredibilă în normalitatea vremurilor trecute —, își menține încrederea în avocatul Maurer și-i cere „*să-l ajute să facă față în funcțiile ce le avea*". Astfel că traseul vieții lui Maurer, în anii ce-au urmat, a fost următorul: „*Prima mea funcție în subordinea lui Dej a fost cea de secretar general în Ministerul Comunicațiilor și Lucrărilor Publice. Era o funcție de ajutor al ministrului. Și ministrul era Dej, în guvernul Groza. După aceea, l-am urmat în aceeași funcție, la Ministerul Industriei și Comerțului, în aceleași raporturi. După ce-a murit Beria, am fost ministru de Externe al României, după moartea lui Groza am fost președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale, apoi, timp de 13 ani, președintele Consiliului de Miniștri*".

Care dintre aceste funcții v-a plăcut, v-a convenit mai mult? — l-am întrebat. „*Bine nu m-am simțit în nici una din aceste funcții*", mi-a răspuns el. „*Fiecare dintre ele pretindea anumite atribuții pe care m-am străduit să le împlinesc în așa fel încât să fac o politică bună care să convină intereselor țării. Eu n-am depus străduanii să ocup vreuna din aceste funcții. Nu le-am dorit dinainte și, prin urmare, n-am făcut planuri cum le-aș putea ocupa. Eu ți-am spus că lucrul pe care-l doream și-l plănuiam era să scriu o carte, «Marx și lumea de astăzi»*".

Cel care a devenit — ca și alții, din întâmplare — „reprezentant al muncitorilor și țăranilor" în regimul comunist, nu și-a declarat însă vocația în aceasta. Nu știa — după cum sincer recunoștea — nici măcar cum trăiau aceștia în 1944. „*În țară se trăia*, zice el. *Dacă țăranii — care erau cei mai mulți în România de-atunci — sau muncitorii — despre care s-a spus că trebuie să fie clasa politică de la conducere — trăiau bine sau trăiau prost, nu știu să spun. Contacte cu mediul țărănesc sau cu cel al muncitorilor cu joasă calificare nu am avut. Nu pot vorbi despre ei în cunoștință de cauză. Eu îmi vedeam de treaba mea*". În pragmatismul său nu s-a temut nici că „vor veni americanii" și noii lideri comuniști vor da altora socoteală. „*De ce să vină când ei își aveau treburile lor?*, se mira el. *Ce interes să fi avut să ne poarte, nouă, de grijă?*".

N-a fost, așadar, unul dintre „revoluționarii de profesie", care își propuseseră să schimbe lumea după teoriile lui Marx. La întrebarea mea despre posibilele sale aspirații în această direcție, mi-a răspuns scurt: „*Nu. Nici nu mi-am dorit să fiu, nici n-am fost*". Nici fascinanta sa viață cu urcușul neverosimil, de la ipostaza de tânăr avocat internat într-un lagăr de concentrare, la funcțiile de ministru de Externe, șef al statului român și

prim-ministru al României, nu i s-a părut, măcar, o mare realizare. *„Mi s-a părut cumva aparte"*, spunea despre viața lui. *„Nu interesantă. Ci o viață care a avut de înfruntat greutăți și obstacole mai altfel decât grijile obișnuite. Pentru că marile bucurii din viața omului sunt cam aceleași, indiferent ce loc ocupă el în societate... Am fost norocos? Dimpotrivă! Pot spune că am fost urmărit de nenoroc, deoarece în loc să fac ce mi-am dorit — adică, să scriu o carte care să rămână în urma mea — am făcut doar ceea ce mi s-a cerut să fac. Funcțiile acelea mari, pentru care m-or fi invidiat unii, se datorează numai faptului că mi s-a spus să le ocup. Nu m-am gândit niciodată la mine în raportul de a fi sau a nu fi om de succes. Când am fost într-un post, m-am gândit la ce am de făcut, cu dorința de a fi ce trebuie, în acel moment. Nu m-am gândit la succes personal. Ci să fac ce trebuie"*.

Afirmațiile par deseori incredibile, corelate cu sintagmele propagandistice prin care erau și sunt prezentați și descriși liderii comuniști. Întrebându-l, bunăoară, despre ce înseamnă să fii „comunist patriot" — acuzație sub care fusese aproape de arestare în timpul anchetei „grupului Pătrășcanu" și din cauza căreia Dej fusese nevoit să se debaraseze de Maurer o lungă perioadă, am primit următorul răspuns: *„Habar nu am despre comunism. Nu știu cine-ar fi acela care să spună, cu certitudine, că el a trăit în comunism sau știe cum va fi comunismul. Cât despre comuniști patrioți..., ți-am mai spus că istoria scrisă de intelectuali români la indicațiile lui Ceaușescu nu m-a interesat. Activitatea politică e determinată de gândirea oamenilor politici și de realități. Ce făceam noi, în acei ani, era o expresie a gândirii despre libertatea națională. Nu cred că este potrivită noțiunea de patriotism. Patriotismul este o stare sentimentală, care nu-ți permite prea mult să gândești. Ca om politic, nu de patriotism sentimental ai nevoie, ci de unul rațional. Cel sentimental se confundă cu o dragoste, fără limită, pentru patria din care faci parte. Și de aici, ca om politic, ajungi la un fel de patriotism negativ: în numele dragostei nemărginite, față de țara și poporul tău, atentezi la libertatea altor nații. În numele patriotismului sentimental au acționat și Hitler, și Stalin, și atâția alții! Iar cetățenii de rând, conduși de ei, au fost mândri de ideile exprimate de conducătorii lor. Și, pentru omul de rând, acest patriotism, fără limită, poate fi periculos. Te face să nu vezi defectele națiunii tale și să nu apreciezi, în mod real, situația din țară. Din această stare generală, la nivelul unui popor, rezultă un nivel scăzut de conștiință civică și politică. Cum poți să faci «mai binele» cu un popor care e*

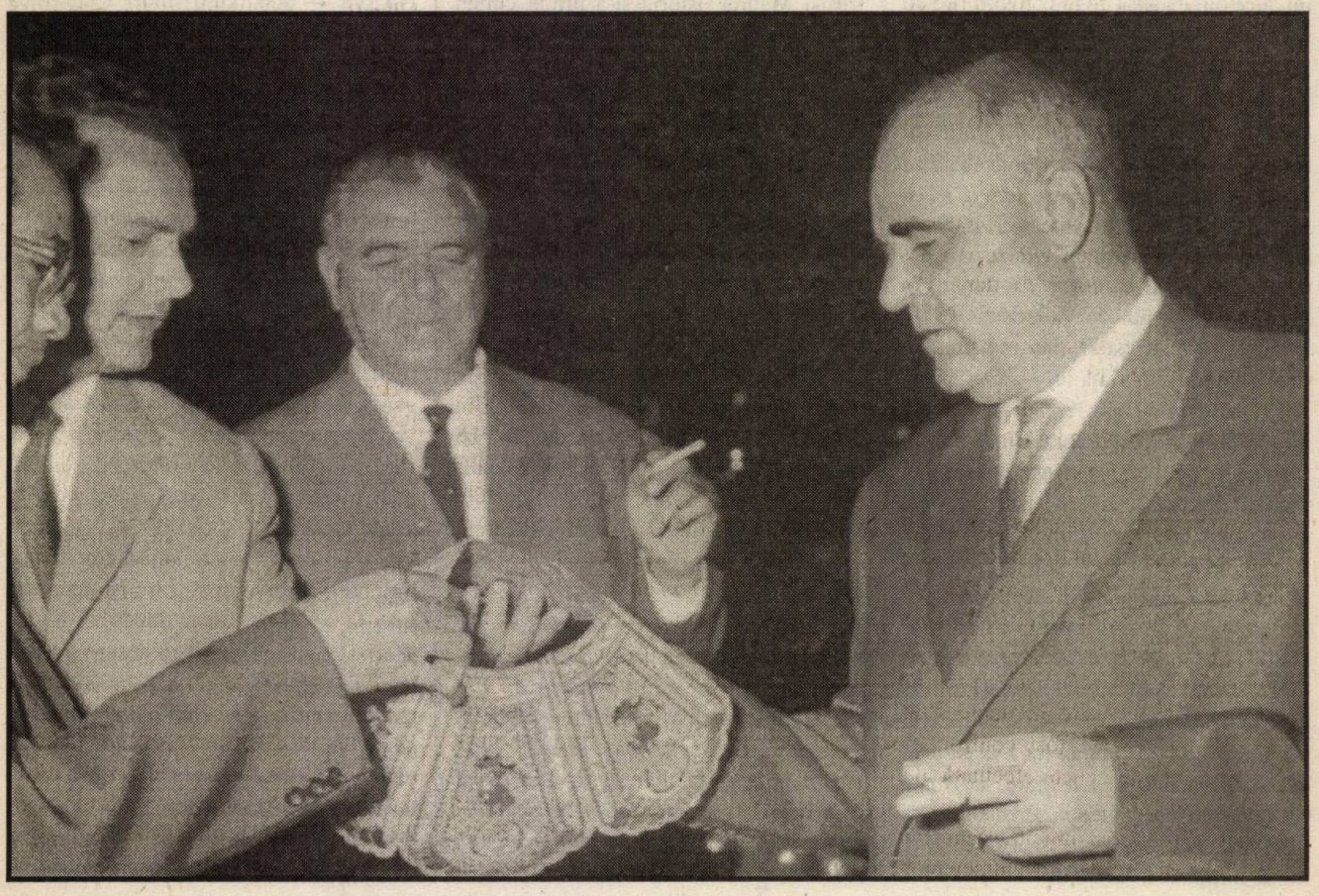

întru-totul mulțumit de meritele, calitățile și viața sa?... Noi aveam un scop atunci — libertatea națională. Rațional și prudent, am făcut ce-am putut, ca s-o avem. Și înainte de moartea lui Dej, o dobândisem".

Și mai surprinzătoare, în contextul teoriilor actuale despre globalizare, sunt interpretările date marxismului de fostul prim–ministru al României: *„Eu cred că pentru timpul de azi, «internaționalismul proletar» — căruia poate să i se spună și-n alt fel —, în accepțiunea expusă, este un termen caracteristic. Marx a spus că relațiile dintre oameni și dintre națiuni devin din ce în ce mai strânse iar lucrurile vor evolua astfel încât, cândva, omenirea va fi una singură pe tot globul. Această idee a lui Marx, că omenirea va fi una singură pe tot globul pământesc, se va confirma în măsura în care planeta va continua să existe mult timp".*

Recitindu-l pe Maurer, la aproape un deceniu distanță de la convorbirile cu el, pot afirma, cu certitudine, că fostul lider n-a făcut parte din tagma „revoluționarilor de profesie". Cu atât mai puțin, trăsăturile sale se apropie de portretul activiștilor de partid selectați de secțiile de cadre după calitățile de demagogi și lingușitori. I se potrivește mai curând, poate, caracterizarea ce i-o făcuse însuși Gheorghiu–Dej care s-a referit deseori și nu fără pronunțată ironie, la Ion Gheorghe Maurer: **un „burghez rătăcit în mișcarea comunistă".**

„Mâna dreaptă a lui Dej", „nașul lui Ceaușescu"

Cariera și chiar viața lui Maurer — ca, de altfel, a tuturor liderilor comuniști din prima generație — n-au fost lipsite de primejdii. În timp ce Kremlinul abandonase, în 1947, doctrina „căii naționale spre socialism", pe fondul luptei pentru putere în nucleul de conducere al PCR au fost confruntări ce-au condus la o anchetă efectuată, de sovietici, la București.

Ca și în arestarea lui Pătrășcanu, un rol însemnat în derularea evenimentelor l-a avut Emil Bodnăraș, agent NKVD care răspundea, pe linie de partid, de Serviciul Special de Informații. Astfel, Bodnăraș care îndeplinea, în mod public, în acel moment și funcția de ministru al Forțelor Armate, făcuse un raport către generalul Susaikov, șeful Comisiei Aliate de Control (sovietică) din România, în cuprinsul căruia lui Gheorghiu–Dej i se aduceau grave acuzații sub raportul comandamentelor politice ale momentului. Înconjurat de oameni ca Maurer, Gh. Gaston Marin și Simion Zeiger — se spunea în raport —, cel ce fusese desemnat conducătorul comuniștilor din România se îndepărtează de reprezentanții sovietici la București și se apropie de anglo–americani. În textul sistematizat în opt puncte, Bodnăraș a reclamat „atitudini antisovietice" dovedite de Gheorghiu–Dej și Maurer (ultimul critică prezența Armatei Roșii în țară, activitatea Sovromurilor etc). Acuzațiile erau atât de grave încât atunci când, în iunie 1947, Susaikov le trimite la Moscova lui M. A. Suslov (înalt funcționar însărcinat de CC al PCUS cu responsabilitatea relațiilor cu mișcarea comunistă internațională), le însoțește de un comentariu, menit să atenueze duritatea măsurilor. Astfel, recomandă, pentru a se pune capăt aspectelor semnalate de Bodnăraș, îndepărtarea lui Maurer de Gheorghiu–Dej, prin trimiterea sa în diplomație.

Urmare a acestui memoriu (în fapt, un denunț construit după tipicul acelei vremi), la București a fost trimis pentru a face o anchetă de verificare asupra celor reclamate (procedeu, de asemenea, tipic practicilor de partid), V. I. Lesakov, activist al Secției de politică externă a CC al PCUS *(v. „Dosarele Istoriei", nr. 3/8, 1997)*. În conformitate cu regulile „muncii de partid", Lesakov începe cu audierea Anei Pauker (care acuză: „Ei, «comuniștii naționali», se zice că se îngrijesc de economia țării, în timp ce «grupul moscovit» se gândește mai mult la Uniunea Sovietică") și a lui Vasile Luca (ce pretinde că el și Ana Pauker ar dori ca partidul să conducă țara și nu ministerele, așa cum se întâmplă „la noi", adică în ministerul condus de Gheorghiu–Dej și de către secunzii săi). A urmat și ascultarea „părții adverse". Ancheta trebuie să fi stârnit groaza cuvenită celor reclamați de culpe ce-au însemnat, pentru victimele proceselor politice inițiate în lagărul socialist, în acea perioadă, condamnarea la moarte: comunism național și negarea rolului conducător al partidului.

În ceea ce privește temerile lui Maurer pentru ceea ce va urma, el avea motive mult mai întemeiate decât Gheorghiu–Dej pentru a scruta cu groază viitorul. Participarea sa, în calitate de ofițer, pe Frontul de Răsărit, împotriva armatelor sovietice, era un fapt suficient pentru a „dovedi", în acea vreme, antisovietismul. Deoarece, după întoarcerea de pe front, reușise să se mențină în condiții de clandestinitate până la 23 august 1944, putea atrage acuzația de agent al Siguranței (ca și în cazul lui Pătrășcanu, Foriș, Koffler și a celorlalți ilegaliști anchetați și condamnați în „procesul Pătrășcanu"). Alte motive care ar fi putut determina transformarea avocatului Ion Gheorghe Maurer, care fusese secundul lui Pătrășcanu în apărare în proceselor comuniștilor, în „dușman strecurat în conducerea partidului", erau originea franco–germană și cea „burgheză", precum și apartenența sa la „pătura" intelectualilor.

De altfel, așa cum dovedește sinteza întocmită în vara lui 1952 la nivelul direcției Securității ce se ocupa de „problema Pătrășcanu", la 25 august 1949, fusese arestat Ernest Dawyl, „folosit de conducerea anchetei pentru a da relații asupra lui. I. Gh. Maurer, deoarece sunt prezumții că sus numitul ar fi avut contingență cu politica lui Pătrășcanu". Menționăm că nici una dintre declarațiile date de acesta în intervalul menționat nu se mai află în dosarele Securității, acestea fiind, cum opinam anterior, probabil retrase după revenirea lui Maurer la putere. Anii aceștia, până la instaurarea „dezghețului" sovietic, când Maurer revine în prima linie a politicii prin funcția de ministru de Externe, mi-au fost descrișii, în 1994, de protagonist ca „anii de traversare a deșertului".

In vino veritas...

„Într-o duminică de septembrie [1946, n.n.], pe la ora 7 seara, sosesc la Hotelul Continental [la Paris, unde se afla delegația României — din care făcea parte și I.Gh. Maurer — la forumul păcii, n.n.]. [...] În curtea interioară, Maurer, cu un alt român (Bohory?).

Mă cheamă și îmi spune să caut pe cineva la hotel. Constat că este puțin beat. Mă duc în hotel, dar nu găsesc persoana în chestiune, ceea ce îi spun lui Maurer, dar el a și uitat.

Îmi dau seama că este foarte beat, căci strigă în gura mare și înjură mergând încet către poarta dinspre Rue Castiglione. Înjură pe toți și îi amenință. Vrea să mergem la masă cu el. Eu refuz. Dar el mă amenință cu pumnul și cum are vreo doi metri și peste o sută de kilograme amenințarea sa este serioasă.

Între timp, se adună lume și printre cei noi sosiți doi indivizi (Gaston și altul) care sunt desigur agenți, căci cam îl cam bruftuesc pe Maurer și încearcă să-i închidă gura.

Maurer, însă, se înfurie. Îi înjură serios pe noii veniți și-i face «agenți comuniști»... «Știu că am să fiu arestat», continuă el, «dar nu-mi pasă..., mama voastră de agenți...». Situația devine serioasă căci s-au adunat și câțiva agenți de stradă parizieni și poate să iasă prost. În momentul ăsta apare Zilber. Calm, îl ia pe Maurer de mână și-i face drum spre limuzina Lincoln pe care o are la dispoziție, deși Maurer rezistă. Ieșirea lui Maurer, în contra lui Gaston, mă interesează. *In vino veritas.* Cine știe ce se poate afla de la Maurer în situația în care se află azi. [...]

Maurer ne informează că a fost la Malaxa și că ăsta i-a dat să bea o sticlă de coniac foarte bun pe care a băut-o, deși Maurer lasă să se înțeleagă că nu-i prea convine. Are ceva pe suflet. [...] Încetul cu încetul ne spune ce-l doare. Ne spune că el nu este trădător. Că iubește țara tot cum o iubim și noi, dar ce vrem să facă. Rușii sunt în țară și americanii sunt departe. «Noi trebuie să trăim cu rușii. Ăsta-i adevărul [...]».

Pe la zece noaptea, ne întoarcem la hotel. Maurer a dormit tot timpul drumului înapoi [în limuzină, n.n.]. Credem că escapada s-a terminat, dar nu este așa. Când se trezește, în fața hotelului, începe să zbiere că vrea să meargă... la dame.

Doamna Maurer este la Paris. Este fosta doamnă Lila Cocea. [...]

Rezultatul escapadei este că ministrul Maurer și-a pierdut ceasul brățară Pateck et Phillips, de aur, cumpărat de curând din Elveția și care valorează o avere... Lila Maurer află de vizita la [stabilimentul din] 122 Rue de Provence și face un scandal nebun...".

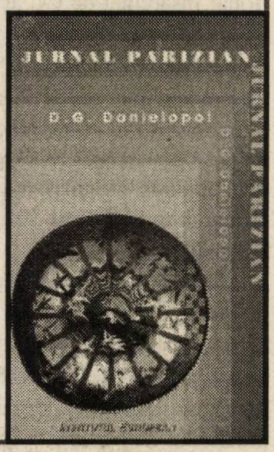

Dumitru G. Danielopol, ***Jurnal parizian. Documente confidențiale,*** ed. de V.Fl. Dobrinescu, N. Niculescu, Iași, Institutul European, 1995, p. 43–44

În 1961, Maurer, în calitate de prim–ministru, devenise în mod public „mâna dreaptă a lui Dej", într-o rivalitate — deocamdată, insuficient studiată de istorici — cu Emil Bodnăraș. „Cu guvernul Maurer, a început adevărata perioadă a politicii de independență dusă de Gheorghiu–Dej", după cum va remarca, peste ani, unul dintre componenții echipei, fostul ministru al Afacerilor Externe, Corneliu Mănescu. Specularea conflictului sovieto–chinez în favoarea intereselor de emancipare ale României, „declarația de independență", din aprilie 1964, deschiderea către Occident, distanțarea de linia comună a statelor din orbita Moscovei — toate acestea vor plasa România, în conformitate cu tezele „doctrinei Truman", în poziția de fruntașă în deschiderea către Occident. Gheorghe Gheorghiu–Dej și șeful său de guvern vor deveni vedetele unei politici internaționale prin care se urmărea crearea unei breșe în blocul compact al sistemului socialist. Despre această istorie a României, fusesem interesată să aflu cât mai multe de la acest artizan al ei. Mai cu seamă, despre dinamica relațiilor din grupul de putere ori cauzele și interesele reale ce-au condus la adoptarea unor decizii, aspecte cu neputință de reliefat din studiul documentelor istorice oficiale și al presei din epocă.

Și aici, fostul prim–ministru mi-a contrazis așteptările prin răspunsurile puțin „ortodoxe" ce mi le-a dat. Pe scurt, politica guvernului pe care l-a condus a analizat-o astfel: *„În timpul lui Dej, România s-a situat pe o linie progresistă, prin eforturile de ieșire de sub hegemonia sovietică. Pentru țările occidentale, acesta a fost elementul care a contat. Chiar dacă n-au fost revolte antisovietice, ca în Ungaria, politica de distanțare de stalinism pe care am făcut-o noi, a fost corect percepută. Pe Ceaușescu, l-au considerat un succesor al acestei politici. Când și-au dat seama că, dincolo de demagogia lui, nu era nimic deoarece țara condusă de el se afla în regres, era prea târziu. În timpul din urmă, nu mai era invitat decât în Africa iar cei de-acolo îi întorceau vizitele, fericiți că, datorită lui, văd și ei ceva din Europa. Faptul că prestigiul României este în regres nu se datorează doar lui Ceaușescu. Între România, pe de o parte, și Ungaria, Polonia, Cehia sau Slovacia, pe de altă parte, se află un decalaj de progres în favoarea celor din urmă".*

Maurer nu și-a arogat nici statutul de mediator al conflictului sovieto–chinez pe care i-l atribuiseră alți foști politicieni sau unii istorici ce voiau să acrediteze importantul rol politic pe care ajunseseră să-l aibă comuniștii români pe scena mondială. *„Nu. Nu m-am dus acolo ca să mediez conflictul rușilor cu chinezii"*, a negat el impresia că fusese trimis de Dej, în China, pentru aceasta. *„M-am dus cu scopul de a face China să înțeleagă politica noastră ca o politică de ieșire de sub hegemonia sovietică. Să câștigăm,*

deci, sprijinul Chinei. Când am ajuns la Beijing, Mao Zedong m-a primit foarte prost, convins probabil, și el, că eu vin în China ca să sprijin interesele sovieticilor. Mao m-a și întrebat: «Voi, românii, de partea cui sunteți?», și eu i-am răspuns: «De partea marxismului». Am avut după aceea, zece zile de discuții cu Zhou Enlai, prim–ministrul. A fost timp suficient să-i explic politica României în ceea ce privește URSS și, în general, ceea ce se întâmplă în România. I-am mai spus și că pentru a ieși de sub hegemonia sovieticilor avem nevoie de sprijinul Chinei".

Tot Maurer a fost cel ce și-a ajutat protectorul să treacă bine peste comandamentele de „dezgheț" și „destalinizare" ale Kremlinului ce vizau schimbări de lideri și echipe și în celelalte țări ale lumii comuniste. La plenara lărgită din 30 noiembrie–5 decembrie 1961, prim–ministrul a declarat că spre deosebire de nedreptățile comise în țările vecine, la noi, în perioada amintită, eliminările din conducerea partidului s-au făcut *„pe motive întemeiate"*. Datorită lui Gheorghe Gheorghiu–Dej, afirma el, *„partidul nostru nu are de reabilitat pe nimeni"*, teză la care au subscris toți cei prezenți. Foarte curând după moartea prietenului său, Gheorghiu–Dej, va veni însă timpul în care Maurer va pune interesele sale mai presus de obligațiile prieteniei și loialității.

În conștiința publică, importanța poziției lui Ion Gheorghe Maurer a devenit evidentă prin faptul că el a fost cel ce l-a desemnat, în mod nefericit, ca succesor al lui Gheorghiu–Dej pe Nicolae Ceaușescu. Din ce cauză și cum s-a făcut, în mod real, „alegerea", este dificil de precizat din motive ce aparțin, în principal, tendinței de fațadă manifestată de protagoniștii evenimentului ce-au putut fi intervievați. Coroborând informațiile oferite de Ion Gheorghe Maurer cu declarațiile lui Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Corneliu Mănescu și Paul Sfetcu, sursele de prim–rang prin pozițiile deținute în acel moment (pe care-am avut șansa de-a le putea consulta, în mod direct, pe această temă) reiese că, într-adevăr, Maurer avusese poziția–cheie în luarea deciziei. La întrebarea cum o dobândise, răspunsul poate fi sintetizat prin opinia exprimată de Al. Bârlădeanu, fost vicepreședinte al Consiliului de Miniștri în 1955–1968: „În primul rând, lumea știa că este prietenul cel mai bun al lui Dej. În al doilea rând, lumea știa că el îl ferește pe Dej — și, prin el, partidul — de multe greșeli. Lumea știa că el este comunist din ilegalitate. Știa că el nu este subordonat sovieticilor. Lumea știa că este intelectual. Că are legături de prietenie și de autoritate în rândul intelectualilor. Știa că nu este, cu nimic, amestecat în politica de represiune. Toate acestea îl făceau pe Maurer să aibă o mare autoritate. La care se adăugau calitățile intelectuale și politice ale acestuia".

Același Al. Bârlădeanu — după ce încercase el însuși să investigheze, prin intermediul cunoscuților din cercul puterii cum s-au derulat faptele —, la întrebarea dacă Ion Gheorghe Maurer a putut fi „cumpărat" de partea lui Ceaușescu cu vreo promisiune, mi-a răspuns evaluând decizia nefastă a fostului prim–ministru: „N-avea cu ce. Eu cred că Maurer și-a închipuit că-l va putea stăpâni și conduce pe acel «băiețel inculț». Precum Iisus a intrat în Ierusalim, călare pe un măgar, așa l-a dus Maurer pe Ceaușescu în Ierusalimul puterii. Timp de doi ani, Maurer a făcut totul — cum ar fi spus Ceaușescu — pentru a-l înscăuna pe acesta deplin. L-a dus în toate județele țării, iar în Biroul Politic n-a fost propunere a lui Ceaușescu la care Maurer să spună «nu». Explicația ce mi-a dat-o Maurer, în legătură cu promovarea lui Ceaușescu, a fost «n-am vrut să rup unitatea partidului». Stalin îi execu-

8 noiembrie 1993: Ion Gheorghe Maurer, împreună cu redactorul–șef al revistei noastre, în salonul vilei din B-dul Aviatorilor *(colecția MS)*

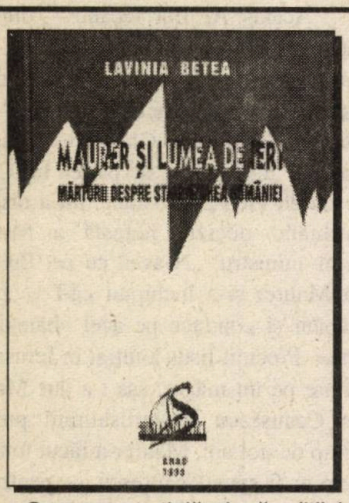

O carte esențială, două ediții: Lavinia Betea, ***Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României***, [Arad], Fundația Culturală „Ioan Slavici–Ed. „Felix", [1995], 355 p.; a doua ediție, revăzută, a apărut la Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 2001, 299 p., în colecția „Științe sociale", seria „Politica", coordonată de prof.univ.dr. Vasile Pușcaș

tase pe toți ai lui, pe motiv de fracționism și mă gândeam că Maurer a avut în vedere pericolul unei intervenții sovietice, sub pretextul unei disensiuni în conducerea noastră, disensiuni numite de ei fracționism. Când l-am întrebat pe Maurer «ce înseamnă să împarți partidul?», mi-a răspuns «*mulțumește-te cu ce ți-am spus*». A crezut că pe Ceaușescu îl poate învârti în vârful degetelor și îi era frică de Drăghici, de Interne. Cred că lui Maurer i-a fost frică de Ceaușescu și Drăghici că, împreună, pot organiza unele manevre".

Din cele expuse, reiese, în mod evident, complexitatea și dificultățile ridicate de sarcina descrierii unui asemenea personaj pe fundalul unui astfel de timp. Conștientă în chiar momentul discuției de imposibilitatea unei evaluări pertinente a trecutului recent încheiat, l-am întrebat pe Ion Gheorghe Maurer, în finalul convorbirilor noastre, ce-ar vrea să se spună în viitor despre calitatea sa de fost om politic. „*Am făcut ceea ce am crezut că trebuie să fac, în condițiile în care puteam să acționez*" — mi-a spus cu aceeași detașare de amănunte cum fuseseră, de altfel, toate răspunsurile sale.

Deseori am fost chestionată, după apariția cărții, de ce nu-l întrebasem despre un om sau despre un fapt anume, specificările diferind în funcție de profesia, vârsta și orientarea politică actuală a prietenilor sau cunoscuților mei. Ori dacă mi-am dat seama că-mi ascunsese „adevărul". Sau despre „nesinceritatea" lui cu mine. Am suportat și rechizorii provenite din stereotipurile și remanențele vremii, reprezentate propagandistic și de Maurer, pe tema „criminalului pe care-l găsisem să-i iau interviuri". M-am întrebat și eu mult și des, după cărțile de interviuri cu foști conducători comuniști, asupra relațiilor acestor lideri cu puterea și cu mulțimile din care proveneau. Stăruie în mintea mea o discuție pe această temă, purtată tocmai cu unul dintre marii teoreticieni ai ei, psihosociologul francez Serge Moscovici. Citind aceste convorbiri, omul de știință care teoretizase fenomenele de putere, sugestie și influență ale psihologiei mulțimilor m-a întrebat ce cred eu despre ascensiunea liderilor pe care-i cunoscusem direct. Se datora, cumva, credinței în ideologia ce-o reprezentau? Nu, i-am răspuns, cu mare ușurință, avându-l în minte, în acel moment, tocmai pe Maurer. Puterea lor o datorează întâmplării. Ei n-au avut credință. „*La forza del destino...*", adaugă, zâmbind Serge Moscovici.

Acum, după moartea lui Maurer — survenită la 8 februarie 2000 —, nu mai sunt sigură de veridicitatea afirmației mele. Primul gând ce se asociază în minte cu numele lui este acela că n-a lăsat în urma lui vreo moștenire materială. Pentru că omul ce-a fost vreme de 13 ani prim–ministru al României, ca simplu cetățean al ei, nu avusese nici-o proprietate.

Cine știe dacă și cum Ion Gheorghe Maurer a ajuns în locul de pace, lumină și verdeață, după dreapta judecată cerească. **La judecata de apoi a Istoriei n-a sosit încă...** ■

Luna viitoare, la București,
Conferință – eveniment

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară organizează, împreună cu *Parallel History Project on NATO and the Warshaw Pact* și *Cold War International History Project*, conferința internațională cu tema: „România în cadrul Tratatului de la Varșovia (1955–1991)". Reuniunea științifică se va desfășura la Cercul Militar Național, în zilele de 3–5 octombrie a.c., ședința de deschidere fiind programată în ziua de 3 octombrie, începând cu orele 17,00. Vor participa, pe lângă istorici români, specialiști din SUA,Germania, Ungaria, Bulgaria, Marea Britanie, Polonia, Grecia și Turcia. Conferința își propune să dezbată, în lumina documentelor din arhivele românești și străine, o serie de probleme importante, cum ar fi: ● contextul și cauzele creării Pactului de la Varșovia; ● structurile politice și de comandament ale alianței; ● relațiile dintre Moscova și partenerii mai mici; ● planurile de operație etc. În acest cadru, se va aborda și rolul României în Pactul de la Varșovia și politica de autonomie pe care București au dus-o în cadrul alianței militare a fostelor state comuniste.

Biblioteca „ASTRA"
— SIBIU —

Cărți de istorie pentru iubitorii de istorie

Editura PRO HISTORIA

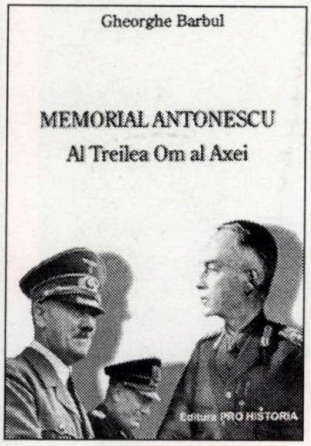

Gheorghe Barbul, ***Memorial Antonescu. Al Treilea Om al Axei***, ed. de V.Fl. Dobrinescu, București, 2001, 295 p.
preț: **100.000 lei**
[epuizată; comenzile vor fi onorate după apariția prelungirii de tiraj]

Petre Țurlea, ***Nicolae Iorga. O viață pentru neamul românesc***, București, 2001, 143 p.
preț: **50.000 lei**

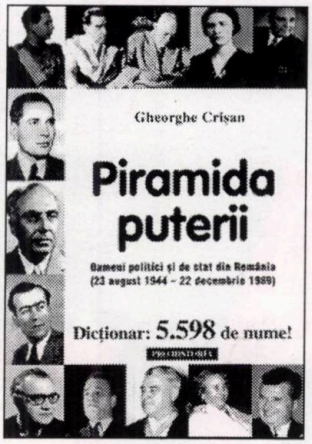

Gheorghe Crișan, ***Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944– 22 decembrie 1989)***, București, 2001, 318 p.
preț: **100.000 lei**

Valeriu Avram, ***„Crucile Negre". Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917)***, București, 2001, 271 p.
preț: **100.000 lei**

Comandați, în sistem ramburs, titlurile de mai sus, la **Editura PRO HISTORIA**, str. Dianei nr. 5, et. 3, ap. 7, sector 2, București, O.P. 37. Solicitările sunt așteptate în scris, pe adresa menționată, sau la tel.: 095.055.752; 093.870.649.

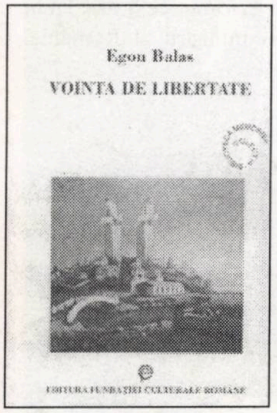

Egon Balas, ***Voința de libertate. O călătorie primejdioasă prin fascism și comunism***, trad. Stela Tinney, București, Ed. Fundației Culturale Române, 2001, 534 p. (col. „Biblioteca memoriei")
preț: 150.000 lei

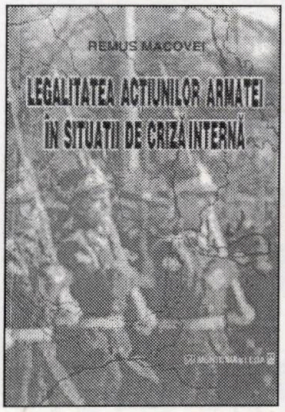

Remus Macovei, ***Legalitatea acțiunilor armatei în situații de criză intern. Culegere selectivă de documente***, Constanța, Ed. Muntenia & Leda, 2002, 228 p.
preț neprecizat

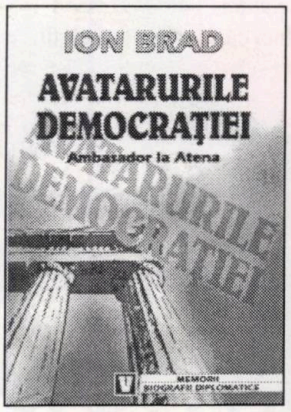

Ion Brad, ***Avatarurile democrației (Din ciclul „Ambasador la Atena", 2)***, București, Ed. Viitorul Românesc, 2002, 438 p. + 8 pl. (seria „Memorii / Biografii diplomatice")
preț: 68.000 lei

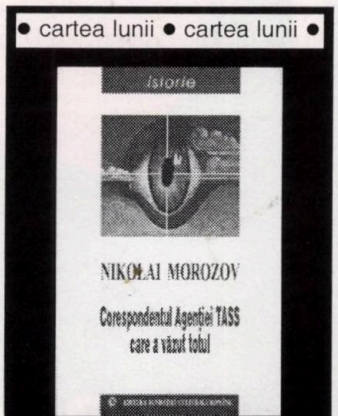

Nikolai Morozov, ***Corespondentul Agenției TASS care a văzut totul***, postfață: Florin Constantiniu, București, Ed. Fundației Culturale Române, 2002, 130 p. (col. „Istorie")
preț neprecizat

REȚINEȚI ! **Editura PRO HISTORIA expediază celor interesați, în sistem ramburs, EXCLUSIV cărțile apărute sub egida sa. Pentru celelalte titluri, adresați-vă librăriilor și difuzorilor de carte din întreaga țară sau direct editurilor nominalizate.** **REȚINEȚI !**

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

Editura CORINT

Noi apariții în colecția de succes
"Istorie universală. Microsinteze"

Pentru comenzi şi informații
adresați-vă la:

Editura CORINT
Difuzare şi Clubul Cărții

Str. Teodosie Rudeanu nr.21, sector 1, București
Tel. 222.19.49, 223.19.28, fax 222.40.34
e-mail: corint@dnt.ro

ISSN 1224-4287

Preț 22.000 lei

TRECUTUL LUMINEAZA PREZENTUL

An. VII, nr. 10(74), 2002

DOSARELE ISTORIEI

4396

Secvențe ale trecutului

Sumar
nr. 10 (74) • 2002
Secvențe ale trecutului
(Sequences From the Past)

Mircea SUCIU

Revista noastră, altfel de cum o știți 1
The Same Magazine, A Different Shape

Valeriu AVRAM

Un geniu și un viteaz:
Aurel Vlaicu.....2
A Genius and A Brave: Aurel Vlaicu

Remus MACOVEI

Generalul Alexandru Averescu,
victimă a luptei anticorupție
din armată ? 10
General Alexandru Averescu,
Victim of the Anticorruption Fight
Inside the Army ?

Anastasie IORDACHE

1925: Basarabia sub spectrul
ocupației militare sovietice 13
Bessarabia Under the Threat
of Soviet Military Occupation

Petre ȚURLEA

Reinstalarea administrației românești
în Transilvania de Nord–Est 18
Reinstauration of Romanian
Administration in North–East Transylvania

Pavel ȚUGUI

1956: CC al PMR discută
„Raportul secret" al lui Hrușciov 25
The Central Committee of RWP
Discuss Khrushchev's "Secret Report"
G-ral (r) Ion Tutoveanu:
„În 1954, am fost martor
la o explozie atomică sovietică"
(interviu de **Alesandru D. DUȚU**) 30
"In 1954, I Witnessed
A Soviet Atomic Bomb"
Arhipov, un nume pentru istorie.....39
Arhipov, A Name for History

Florin CONSTANTINIU

O polemică strict istorică.....40
Strictly Historical Polemics

Lavinia BETEA

David Prodan — „sihastrul".....42
The Historian As a "Hermit"

Moartea ca izbăvire
(**Florin CONSTANTINIU**) 45
Death As Redemption

CNSAS: „BULETIN", 1

Cristina ANISESCU

În intimitatea relației
cu Securitatea.....47
The Intimacy of the Relationship
With the Securitate

Clara COSMINEANU

Noica despre Steinhardt,
la Securitate.....49
Noica About Steinhardt,
At the Securitate

Elis NEAGOE

Portret de „favorizator".....50
The Portrait of An Anticommunist Opponent

Oana IONEL,
Dragoș MARCU

O statistică a arestărilor ilegale
efectuate de Securitate (1950–1968).....52
Statistics of Illegal Arrests Made
by the Securitate

Monica GRIGORE

1949: Gloanțe pentru Ion Costin.....54
Bullets For Ion Costin

Adrian Nicolae PETCU

Chestiunea monahală în RPR 55
The Monastic Issue in the Popular
Republic of Romania

Acad. Dan BERINDEI

Memorii sincere sau dreapta
măsură în judecata
trecutului (16) 59
Honest Memoirs or the Right
Balance in Judging the Past
Nasc și la noi oameni de afaceri
cu dragoste pentru cultură 63
In our Country Too, There Are
Business Men Encouraging Culture
Vitrina cu cărți 64
New Books

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate
de a vă asigura continuarea colecției revistei rămâne abonamentul!

• În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"**
figurează la **poziția 4.396**

• Abonamentele se fac prin sucursalele **RODIPET** din întreaga țară
■ **3 luni:** 66.000 lei ■ **6 luni:** 132.000 lei ■ **12 luni:** 264.000 **lei**

DOSARELE ISTORIEI®
apare din 8 august 1996

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție:
Jacqueline ENACHE

Redactori:
Mioara ANTON
Laurențiu CONSTANTINIU
DTP & PrePress: Andrei STÂNGĂ

Consilieri redacționali
Dan BERINDEI (Membru al Academiei Române, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie)
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRITOIU (1952–2000)
(Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU
(Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT
(Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU
(Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale),
Mihail E. IONESCU
(Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București),
Robert LEVY
(Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Petre OTU
(Comisia Română de Istorie Militară),
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai", Cluj–Napoca),
Ioan SCURTU
(Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE
(Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU
(Universitatea din Maryland),
Cristian TRONCOTĂ
(Academia Națională de Informații, București)

Publicație lunară editată
de Editura PRO HISTORIA
Director
Mircea SUCIU

e–mail: prohistoria @ yahoo.com

Redacția
Str. Dianei, nr. 5, et. 3, apt. 7,
702041, București, sector 2, OP 37
Tel.: 0745.055.752; 0723.870.649

e–mail: dosareleistoriei @ yahoo.com

Contabilitate–Difuzare: Petruța LIVEZEANU
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
stefancios@hotmail.com
Procesare text: Carmen OLARU
Versiunea engleză a titlurilor:
Adriana UNGUREANU

Tipar: DRAGOPRINT FED S.A.
Tel.: (01)335.93.18; fax: (01)337.33.77
Difuzare:
RODIPET SA
București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1
Tel.: (01)222.41.26; fax: (01)224.43.36
S.C. CONPRESS SIX SRL
Tel.: 0723.267.053; (01)222.67.37
S.C. ANOTA SRL
Tel.: (01)224.13.54; fax: (01)224.45.03

ISSN 1224 – 4287

Bibl... A... - SIBIU -

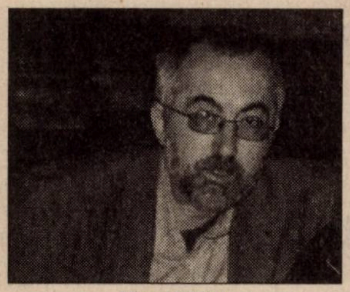

Mircea SUCIU,
redactor–şef

Revista noastră, **altfel** de cum o ştiţi

Iată că, după 73 de „dosare" tematice, realizate pe parcursul a şase ani şi mai bine, numărul de revistă pe care suntem bucuroşi, ca întotdeauna, să-l punem la dispoziţia fidelilor noştri cititori este, fără discuţie, **altceva**. Cum lesne se va vedea îndată după această pagină introductivă, formula editorială la care ne încumetăm de astă dată este, pentru a folosi un termen consacrat, **magazinistică**. Nu înainte de a-i cântări şansele de reuşită, dar şi (de ce n-am spune-o sincer?) după fireşti ezitări de a ne abate astfel de la profilul care ne-a consacrat în publicistica de specialitate de la noi, am recurs la această modalitate din cel puţin trei considerente majore. Primul: propunerile venite, în ultima vreme, dinspre cititori de a ne diversifica oferta, sugestii suficient de numeroase pentru a fi luate în seamă; al doilea, posibilitatea de a valorifica printr-o astfel de abordare o serie de interesante şi valoroase studii şi articole ce aşteptau cam de multişor să facă paşul de la şpecul redacţional la pagina tipărită; în sfârşit, dorinţa redacţiei de a experimenta, măcar în parte, un gen publicistic al istoriei de larg consum (iertare pentru barbarism, dar pe acolo pe undeva e adevărul...), în care, tot în orizontul nostru, unii se ilustrează — de decenii — prin profesionalism şi competenţă, în timp ce alţii — cam de un an — nu fac altceva decât să se acopere de ridicol cu fiecare apariţie, cei din urmă maimuţărind şi, mai grav încă, compromiţând ideea însăşi de popularizare a istoriei. Faţă de aceste exemple, noi n-am încercat să imităm, dar nici să ne distanţăm de formă. Pur şi simplu, **am vrut să experimentăm**. Dacă am izbutit sau nu în tentativa noastră — asta veţi decide dumneavoastră, cititorii. În ceea ce ne priveşte, vă aşteptăm cu tot interesul opiniile şi comentariile despre acest „dosar" *sui generis*, al cărui veşmânt, dacă dumneavoastră consideraţi că ne vine bine şi nouă, am putea să-l mai purtăm şi în alte ocazii. Măcar din când în când, aşa, pentru diversificare. Ce ziceţi?

Referitor la cuprinsul prezentului număr de revistă, subliniez că majoritatea „secvenţelor trecutului" ce ne reţin atenţia sunt analizate în lumina unor **informaţii documentare necunoscute** până în prezent (citez, la întâmplare, articolul despre planurile militare sovietice de ocupare a Basarabiei în vara lui 1925, cel despre procesul anevoios de reinstalare a administraţiei româneşti în nord–estul Transilvaniei, de asemeea, cel despre ilegalităţile comise de fosta şi temuta Securitate, în perioada 1950–1968). Nici **memorialistica** nu lipseşte din acest *puzzle*, o direcţie a anchetei istoriografice care şi-a dovedit de mult timp virtuţile.

Nu pot încheia aceste rânduri preliminare fără a semnala încă o noutate din acest număr al revistei. Concret, mă refer la prima materializare a colaborării dintre **Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii** şi „Dosarele Istoriei", un grupaj de şase articole — datorate unor tineri şi foarte promiţători cercetători ai amintitei instituţii —, toate valorificând surse inedite extrase din preţiosul fond documentar intrat în custodia CNSAS. Ne dorim ca acest **„Buletin"** — practic, o revistă mai restrânsă, înglobată în revista noastra — să se bucure de atenţia pe care o merită cu prisosinţă şi, în egală măsură, să-i asigurăm prezenţa constantă în publicaţia de faţă. Să fie într-un ceas bun ! ■

120 de ani de la nașterea unei glorii a românilor

Un **geniu** și un **viteaz** — **Aurel Vlaicu**

Valeriu AVRAM*

Mulți români au înscris în cartea istoriei aeronauticii contribuții remarcabile pentru realizarea acestui vis milenar al omenirii — zborul. În această strălucită galerie de inventatori și constructori, un loc aparte îl ocupă Aurel Vlaicu *(foto medalion)*. **De numele lui se leagă zborurile primelor planoare și avioane de construcție românească, uimind lumea, specialiștii, prin soluțiile constructive și originalitatea lor. Despre viața și activitatea acestui mare inventator, un savant în felul său, s-a scris mult. După mai bine de nouă decenii de la conceperea lor, am descoperit documente inedite privind unele din realizările sale. Revista „Dosarele Istoriei" își face o datorie de onoare din a publica aceste mărturii referitoare la una dintre marile glorii ale neamului românesc, necunoscute până în acest moment specialiștilor și marelui public.**

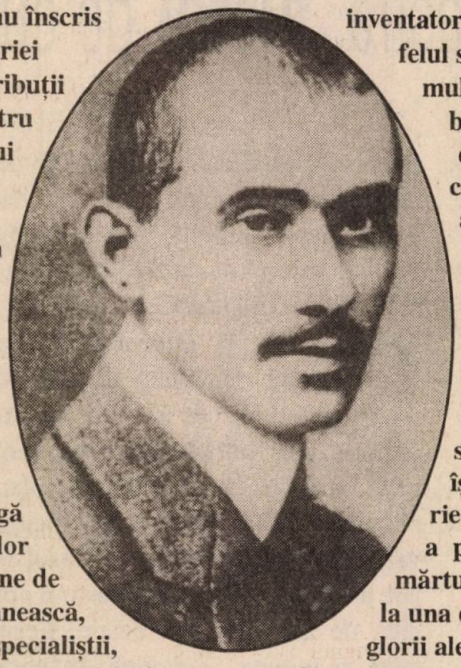

Visul unui copil

Aurel Vlaicu s-a născut la 6/19 noiembrie 1882, în satul Binținți (județul Hunedoara), aflat pe malul stâng al Mureșului. De mic copil era inventiv, scânteia geniului din el arătându-se de timpuriu. Permanent iscodea în jurul său, căutând să pătrundă în esența lucrurilor.

Primele clase primare le-a făcut în satul său natal, trecând apoi la Colegiul reformat „Kun", din Orăștie. Aici a frecventat, între anii 1895–1900, clasele I–VI, începând să se preocupe cu realizarea unei mașini de zburat. După terminarea celor șase clase secundare, tatăl său — ca aproape fiecare țăran care-și dădea copilul la școală — dorea să-l facă preot. Susținut de fratele său, Ion, s-a înscris la Sibiu, la liceu, în clasa a VII-a. Aici, a construit o mașină cu aburi care împingea un cărucior, uimindu-l pe profesorul de fizică.

După terminarea liceului, Vlaicu pleacă în anul 1902 la Budapesta pentru a urma Școala Politehnică. Preocupat de realizarea unui aparat de zbor, tânărul student frecventează bibliotecile, studiind numeroase lucrări care tratau probleme legate de zbor și de aviație în general. Astfel, a luat contact cu lucrarea lui Otto Lilienthal, ***Der Vögelflug als Grundloge der Fliegerkunst*** (Zborul păsărilor ca bază a aviației), și a citit-o cu mare atenție. Cu toate acestea, nu i-a împărtășit toate ideile celebrului constructor de planoare. El visa altceva, să construiască un aparat de zbor cu motor. În acest sens, s-a preocupat de realizarea unui motor care folosea praful de pușcă. Deși calculele matematice au fost bune, fiind verificate de profesorul universitar Janos Odö, acesta nu se putea construi în acel timp întrucât era nevoie de oțeluri speciale și acestea nu se produseseră încă în nici o fabrică sau într-un laboraor experimental.

Întrucât la Budapesta nu-și putea îndeplini visul, Vlaicu pleacă, în 1903, la München și se înscrie la „Königlich Bayerische Technische Hoschschule" (Școala Politehnică Regală Bavareză din München).

Modele zburătoare

La München, după câțiva ani de studii intense, Aurel Vlaicu a ajuns să-și materializeze concepțiile pe care le avea în domeniul zborului, construind modele. În timpul numeroaselor sale experiențe, a constatat și faptul că o alice în rotație formează un plan de susținere, iar rotația se produce de la sine cât timp elicea înaintează în aer.

La invitația prof. univ. dr. Ebert, studentul transilvănean a prezentat la facultate un model zburător al aparaului conceput de el. Sigur de reușită, a dat drumul machetei, care a zburat înconjurând amfiteatrul, spre bucuria celor care asistau la acest experiment. Emoționat profund de cele văzute, prof. Ebert l-a felicitat pe Vlaicu pentru reușita zborului machetei. În pofida ignoranței multor autori, care au elaborat studii și lucrări despre viața și opera lui Vlaicu și care au susținut că marele nostru inventator nu și-a terminat studiile universitare, acesta a absolvit, la 18 iulie 1908, Școala Poli-

* Conf.univ.dr., șef de secție, Muzeul Aviației, București

tehnică Regală Bavareză, primind actul de studii nr. 4.939 semnat de prof. univ. dr. H. Tiersch, rectorul vestitei instituții de învățământ universitar. Documentul cuprinde semestrele și cele 41 de cursuri și seminarii pe care Vlaicu le-a urmat, fiind notat, la cele mai multe dintre ele, cu calificativul „foarte bine". Profesorii Dyck, Mülhmann, Ullsch, Schröter, Ebert, Föppl, Lossow, Burmester, personalități marcante ale științei mondiale, i-au apreciat inteligența și cunoștințele, prevăzându-i un viitor deosebit în realizarea unor aparate de zbor performante.

După satisfacerea serviciului militar, Vlaicu s-a angajat la Uzinele „Opel", unde a patentat două invenții: un tip de membrană de gramofon și un carburator pentru automobile.

La sfârșitul anului 1908, tânărul inginer mecanic se întoarce la Binținți, decis să-și realizeze aparatul de zbor. După săptămâni de lucru intens, ca urmare a modificărilor și încercărilor efectuate cu răbdare, el a reușit să construiască un model zburător performant. Această machetă avea o stabilitate atât de mare încât oricum îl arunca în aer, după ce în prealabil îi răsucea elicele torsionând firele de cauciuc ce-i reveneau dept motor. Aparatul revenea imediat la poziția normală de zbor, alunecând impecabil, pentru ca, după oprirea elicelor, să coboare în zbor lin, spre pământ, și să aterizeze pe roți.

Pentru realizarea aparatului de zbor în mărime naturală, Vlaicu avea nevoie de mulți bani și tatăl său a înțeles că trebuia să-și ajute fiul. A ipotecat și restul de pământ pe care-l mai avea, obținând 300 de coroane, bani pe care i-a dat lui Aurel să-și cumpere materialele necesare realizării aparatului de zbor. Suma era modestă și nu-i ajungea pentru ceea ce își propusese, așa că a făcut, la Orăștie, o serie de demonstrații cu modelul zburător. „[...] Mașina minunată i-a uimit pe toți — nota avocatul Romulus Boca, un fost coleg de școală. Urca, făcea viraje, pica, apoi, redresându-se, plana fin, până când roțile-i atingeau ușor pavajul străzii, pentru ca după un scurt rulaj, să se oprească cuminte, o dată cu încetarea învârtirii elicelor [...]".

Binținți intră în istorie

Ajutat de fratele său, Ion, inginerul Aurel Vlaicu a terminat construcția planorului în primăvara anului 1909. Spre deosebire de modelul zburător, planorul „Vlaicu — 1909" avea mobil numai profundorul, care era comandat printr-o pârghie și un singur plan de direcție fix, deoarece, la început,nu intenționa să facă decât zboruri în linie dreaptă. Primele încercări cu planorul au fost efectuate pe pășunea din marginea satului Binținți, dinspre Deva și în apropiere de Dealul Pomului. Ajuns pe terenul de încercare, Vlaicu a legat o frânghie de extremitățile aripilor, alte două frânghii erau legate în partea din față a aparatului de zbor. Cei doi prieteni din copilărie — Alexandru Moruș și Vasile Murg — au fost repartizați la frânghiile laterale, ei asigurând neînclinarea și neridicarea bruscă a planorului. Alți opt tineri care trăgeau frânghiile legate de planor îl smuceau, fugind cu el pentru a căpăta viteza necesară zborului. Experiențele au reușit mai ales când bătea vântul din spate: planorul se ridica la 10–15 m înălțime, plana frumos în aer, apoi revenea la sol. Inventatorul i-a asigurat stabilitatea, încât, după câteva încercări, Vlaicu a urcat-o la bord pe sora lui mai mică — Valeria —, care a fost primul copil din lume care a efectuat un zbor planat. După zborul lui Vlaicu și al Valeriei, rând pe rând au zburat toți prietenii săi.

Cum avea mare nevoie de bani pentru cumpărarea unor materiale necesare îmbunătățirii calităților planorului, Romulus Boca i-a trimis lui Vlaicu 1.000 de coroane, cu mențiunea „[...] pe care mi le vei înapoia când poți[...]".

După ce a terminat modificările făcute, tânărul inginer și-a chemat din nou prietenii care au venit cu trei cai. Inventatorul s-a așezat în postul de pilotaj și caii au pornit în galop. Când planorul s-a ridicat la câțiva metri de la pământ, Ion, fratele lui Aurel, a dat drumul frânghiilor și planorul s-a ridicat rapid, plutind mai multe minute. Aterizarea a fost bruscă și una din roți s-a deteriorat, iar inventatorul s-a rănit ușor la un picior. Acest zbor, efectuat în iunie 1909, i-a produs o impresie deosebită inginerului Vlaicu, mărturisind prietenilor săi: „De atunci, de câte ori mă sui în aparat, zbârnâiala motorului îmi aduce aminte de

Avionul „Vlaicu nr. I", model 1910, participant la manevrele militare din 27 septembrie 1910, aterizat la marginea orașului Slatina

aeroplanul fără motor și dinaintea ochilor, fascinați de nemărginirea văzduhului, îmi răsar cei trei flăcăi chiuind și pocnind cu foc din bice [...]".

Zborurile cu planorul la Binținți deveneau din ce în ce mai dese. Într-o zi, aparatul s-a ridicat la 20 m înălțime, parcurgând 100 m în lungime.

În ziua de 10/23 iulie 1909, sute de oameni au asistat la o demonstrație efectuată cu planorul, zborul producând o bucurie și un entuziasm general în sufletul participanților la acest veritabil miting aerian. În scrisoarea din 11/24 iulie 1909, adresată prietenului său, George Pește an, Vlaicu relata: „Dragă George, eu atârnam cu mașina mea de zburat, în vânt; când nu suflă — nu mă puteam ridica, fiindcă eu nu puteam fugi așa de tare cu ea. În săptămâna trecută, a fost vineri un vânt tare și egal, chiar potrivit pentru mine. Am chemat feciorii și am ieșit la câmp și am zburat toată ziua, de am tăiat *(întrecut, n.n.)* pe Wright. Or zburat toți feciorii cu ea, nu o lăsam mai sus de 7 m, apoi la distanță de 500 m, cât era locul de mare. Mașina mea e bine balansată, așa că nu se răstoarnă deloc. Ieri, fiind iar un vânt foarte bun, am adus cu un căruț mașina la Orăștie, abia încăpea pe drum, că aripile sunt de 7 m late [...]. Am zburat de șapte ori fain. A fost și un fotograf și mi-a luat mașina din zbor. Acuși capeți chip [...]". Peste o săptămână, în ziua de 17 iunie 1909, orașul Orăștie și satele din împrejurimi, cu o prezență și mai mare, își aplaudau din nou Icarul.

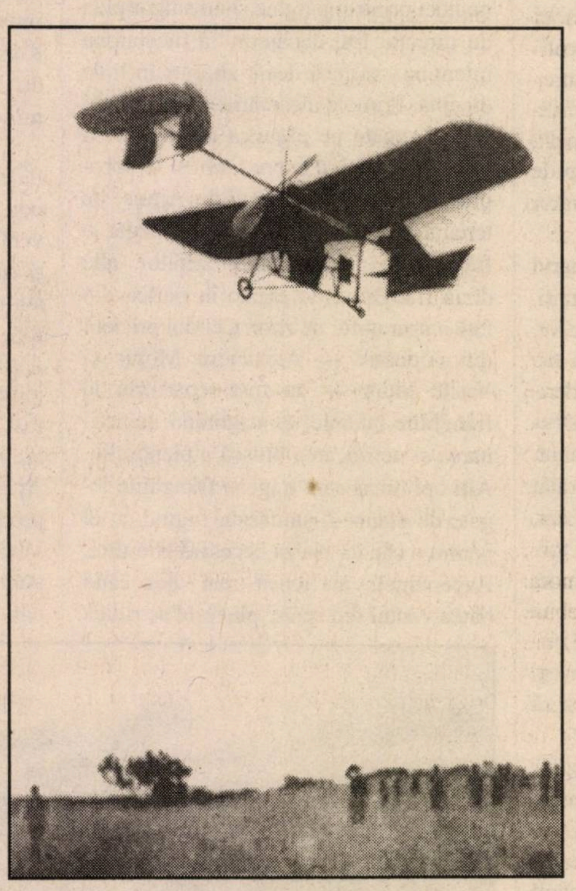

Avionul „Vlaicu nr. I", model 1910, în zbor

Un aeroplan pentru armata română

Sfătuit de Octavian Goga, ing. Aurel Vlaicu împreună cu marele poet au venit la București pentru a primi sprijinul autorităților române în vederea realizării unui aparat de zbor cu motor. Guvernul a consimțit să aprobe banii necesari construirii aeroplanului, constituind o comisie formată din personalități marcante ale vremii. Printre aceștia, s-au numărat ing. Alexandru Cottescu, directorul general al căilor ferate, și colonelul Dumitru Iliescu, din partea Ministerului de Război. Vlaicu trebuia să demonstreze, practic, că cele două machete zburătoare cu care venise la București pot efectua evoluții în aer. Experiențe au avut loc în zilele de 3/16 și 7/20 octombrie 1909, în Parcul Filaret. La prima demonstrație, au asistat miniștrii Toma Stelian, Vasile Morțun, Alexandru Djuvara, g-ralii Mihail Boteanu și George Georgescu, deputatul D.D. Pătrășcanu. Un ofițer superior din Statul Major General, prezent la eveniment, consemna într-un raport: „La aceste experiențe, au asistat pe lângă domnii miniștri, un numeros public și un mare număr de ofițeri superiori și jurnaliști. Experiențele au reușit cât se poate de bine, convingând pe toți că ne aflăm în fața unei invențiuni serioase, bazată pe studii și calcule ce nu suferă discuțiuni. Aparatul în miniatură al domnului Vlaicu a zburat, făcând mai multe evoluțiuni, care au stârnit admirația tuturor celor prezenți, mai ales prin stabilitatea și centrul de gravitate al aparatului. În fața acestei admirabile reușite, dl colonel Iliescu a promis dlui inginer Vlaicu că împreună cu membrii comisiunii va face intervențiuni pe lângă domnii miniștri ca să aprobe construirea în mărime naturală a aeroplanului său în atelierele Arsenalului Armatei".

Într-o scrisoare din 5 noiembrie 1909 către un prieten, Vlaicu nota: „Am fost cu Goga în București, aeroplanul a plăcut la toți. Statul mi-a dat ajutoriu ca să-l construiesc în Arsenalul Armatei. Acum (mă) întorc acasă să pachetez și apoi în săptămâna viitoare mă duc să mă apuc de lucru. Cred că în două luni dau gata două aeroplane, apoi în primăvară zburăm mai fain ca Blériot".

Aurel Vlaicu a fost angajat ca inginer la Arsenalul Armatei, primind o leafă de 300 lei pe lună și, odată început lucrul la avion, Ministerul Lucrărilor Publice i-a acordat o subvenție în valoare de 300 lei. Cu toate că era sprijinit chiar de prim–ministrul, I.I.C. Brătianu, tânărul inginer a fost primit la Arsenal cu ostilitate de către locotenent colonelul Adrian Miclescu, directorul stabilimentului militar. Cu toate șicanele suferite, Vlaicu și-a văzut de treabă, cu pasiune, pentru a-și realiza visul. În primăvara anului 1910, aparatul era gata, având nevoie doar să-i sosească motorul din Franța.

La sfârșitul lunii mai 1910, avionul era gata și, fericit că-l terminase, Aurel le scria părinților: „ [...] Motorul a venit în sptămâna aceasta și l-am așezat în aeroplan și se învârtește de minune.

Aeroplanul e foarte frumos, dar acum să vedem. Pomâine încep a zbura cu el, mă duc la Cotroceni lângă București și încep încercările. Întâi, merg numai pe jos și mai târziu mă ridic la un metru. Cu miniștrii nu stau tocmai bine, că sunt mulți care nu cred că o să zbor, dar mie nu-mi pasă, am să le arăt ce pot [...]".

În ziua de duminică, 30 mai/12 iunie 1910, Vlaicu a rulat pentru prima dată cu aeroplanul pe terenul de zbor de la Cotroceni, iar peste patru zile s-a hotărât să execute primul zbor. Era o problemă delicată, întrucât inventatorul nu cunoștea tehnica pilotajului și nici n-avea cine să-l învețe. Zburase cu planorul, dar cu aeroplanul cu motor era cu totul altceva. În această zi a rulat, dar n-a reușit să se desprindă de sol. 4/17 iunie 1910. După o noapte obositoare, deoarece căutase să afle cauza pentru care aeroplanul său „Vlaicu nr. I — model 1910" nu se desprindea de sol, tânărul inginer a hotărât să încerce desprinderea în după–amiaza zilei. La ora 18.00, pe câmpul de la Cotroceni, mulțimea de curioși, dar mai ales personalitățile militare și civile așteptau cu nerăbdare această primă tentativă. Prințul Carol, care a asistat la acest eveniment, nota: „Astăzi, pentru întâia dată, trebuie încercată această pasăre (construită) din bețe și pânză. Suntem câțiva cunoscuți împrejurul lui Vlaicu. Ne apropiem și privim cu mirare spre jucăria atât de șubredă. Mai ales enormele elici deșteaptă mirarea noastră. El ne povestește (despre) toate foloasele aparatului său și nespusa lui superioritate față de acelea care au zburat, mai ales față de aeroplanul lui Blériot. [...] După multă vorbă, Vlaicu se hotărăște să urce în aparat. Mecanicul învârtește de enormele elici și motorul, sufletul întregii mașini, pornește. Îl văd și pe aviator ridicând mâna, iar cei ce țineau aparatul îi dau drumul; pasărea se azvârle înainte. După două–trei încercări, vedem aeroplanul înălțându-se nițel: întâi roțile dinainte, pe urmă cea dinapoi și dihania plutește. După ce aparatul a parcurs aproape 50 m prin aer, el a coborât pe pământ. Îl înconjurăm cu toții și-l felicităm. Acest zbor a avut loc în vara lui 1910. Făcusem cunoștință cu Vlaicu în toamna anului 1909, chiar în ziua de 18 octombrie, în care Blériot trebuia să zboare la Băneasa. Om modest, dar foarte convins de superioritatea invențiunii sale, Vlaicu venise cu modelele făcute de el. Aeroplanul lui arăta o imaginație cât se poate de rodnică, era de o ingeniozitate fără pereche. Experiența de care se fălea el mai ales era următoarea: dădea drumul modelului cu capul în jos, iar aparatul se întorcea în zbor și se așeza ușurel pe roate. [...] Trecu vremea și faima lui Vlaicu creștea, dar creștea și râvna dimprejurul său. L-am văzut adesea în acea vreme. De câte ori în zarea pătată parcă de sângele unui uriaș am văzut pasărea măiastră străbătând văzduhul. Părea de departe o albină uriașă și zumzetul motorului întărea și mai mult acea iluzie. [...] Acolo sus, sorbind aerul curat, departe de răutatea lumii devenea alt om, jos pe pământ părea fricos și un încăpățânat; sus, în văzduh, devenea un viteaz și un geniu [...]".

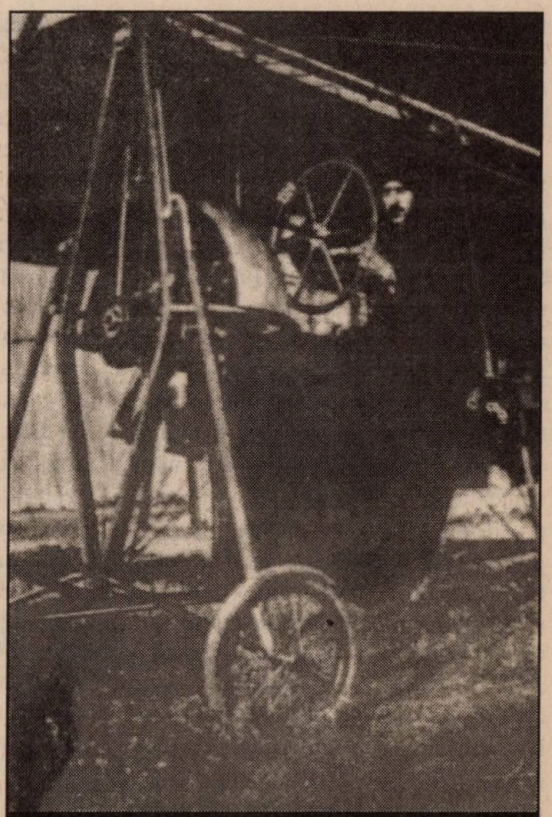
Vlaicu, în carlinga aparatului său (1910)

Ing. Aurel Vlaicu a continuat să zboare deasupra Bucureștiului, ajungând până la Chitila, și de fiecare dată găsea câte ceva să mai meșterească la avionul său. În ziua de 13/26 august 1910, o comisie militară — formată din g-ralul adjutant ing. George Georgescu, colonelul D. Iliescu, maiorul N. Mihailide și căpitanul G.I. Negrei — a asistat la două zboruri demonstrative. În raportul întocmit, membrii comisiei arătau printre altele: „ [...] Meritul aviatorului Vlaicu este dar că, fără școală de pilotaj, a reușit de prima dată a executa zboruri ca aviatorii cei mai renumiți; aceasta probează că aparatul l-a ajutat mult în succes, prin stabilitatea lui și prin calitățile de manevră. Credem că acest aeroplan poate deveni un prețios aparat de recunoaștere, adică foarte util armatei și suntem de părere că Ministerul de Război trebuiește a continua să patroneze realizarea lui definitivă și să intre în tratative cu autorul pentru a-și asigura dreptul de construcție [...]".

Deasupra câmpului de manevre

La sfârșitul lunii septembrie 1910, Ministerul de Război a organizat manevre militare în sudul țării, aviația fiind invitată să participe la reușita acestora.O propunere în acest sens i-a fost făcută avocatlui Mihai Cerchez, principalul acționar al Complexului Aeronautic de la Chitila, care avea câteva avioane pentru școala de pilotaj înființată în vara anului 1910. Cerchez a fost de acord ca un avion „Farman III" să participe la manevre, dar a pus o serie de condiții pe care Minis-

terul de Război nu le-a acceptat. S-a cerut colaborarea lui Aurel Vlaicu, care a fost de acord să execute o recunoaștere în folosul armatei române.

În dimineața zilei de 14/27 septembrie 1910, pe o vreme mohorâtă și pe un vânt puternic, Vlaicu a decolat de la Slatina, îndreptându-se spre localitatea Piatra Olt. Ducea în carlingă un ordin pe care trebuia să-l predea organizatorilor manevrelor militare. Avionul „Vlaicu nr. I — model 1910" s-a ridicat la 500 m înălțime, luând direcția indicată și după 35 de minute de zbor a aterizat în apropierea comandamentului manevrelor. El a predat plicul oficial adus pe calea aerului principelui Ferdinand, moștenitorul tronului. De față erau prezenți prim–ministrul Ionel Brătianu, principii Carol, Frederick–Viktor și Francisc Josef de Hohenzollern. Reușita acestui zbor în serviciul armatei române a avut un puternic ecou în rândul comandanților militari, Vlaicu devenind astfel primul pilot al oștirii noastre. România era a doua țară în lume — după Franța —care folosea avionul în cadrul unor manevre militare.

Adresându-se lui Vlaicu, generalul Grigore Crăiniceanu, ministrul de Război, i-a spus: „În urma dovezilor pe care le-ai făcut cu aeroplanul dumitale, Consiliul de Miniștri a aprobat raportul meu și-ți dă o recompensă de 50.000 lei [...]". Într-adevăr, în ședința din 23 septembrie/6 octombrie 1910, Consiliul de Miniștri, luând în dezbatere Raportul nr. 6.299/1910 al ministrului de Război, a aprobat: „ [...] să se deschidă un credit extraordinar de 75.000 lei asupra tezaurului, din care se va plăti 50.000 lei indemnitate inginerului Vlaicu, în schimbul căruia va ceda Ministerului de Război dreptul de a construi aeroplanul său în oricâte exemplare ar voi [...]" (Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1.369/1910).

Pentru a consacra în mod definitiv reușita operei aeronautice a inginerului Vlaicu, Ministerul de Război a organizat în onoarea și profitul său un miting aerian, care s-a desfășurat, în ziua de 17/30 octombrie 1910, pe Hipodromul Băneasa. Reușita deosebită a zborurilor efectuate cu acest prilej a demonstrat originalitatea deosebită a aparatului de zbor „Vlaicu nr. I" — model 1910, a noutăților sale constructive.

Inginerul Aurel Vlaicu și-a brevetat acest aparat sub denumirea **„Mașină de zburat cu un corp în formă de săgeată"**, primind brevetul nr. 1.615 (dosar 2.258/1910), eliberat de Ministerul Industriei și Comerțului.

Zborurile încheagă națiunea

Avionul „Vlaicu nr. I" — model 1910 își îndeplinise misiunea. Inventatorul său realizase un număr important de ore de zbor, motorul s-a uzat, iar structura aparatului suferise unele deteriorări încât nu mai prezenta nici o garanție.

Se impunea construirea unui aeroplan, dar Ministerul de Război a refuzat să asigure fondurile bănești necesare realizării acestuia. Cu sprijinul ministrului Spiru Haret și ajutat de inginerul Panaitescu, directorul Școlii Superioare de Arte și Meserii, Vlaicu a realizat în scurt timp noul aparat de zbor. Pentru dotarea lui cu un motor „Gnôme" de 50 CP, s-a deplasat la Paris, la recepția acestuia participând și savantul Traian Vuia. La mijlocul lunii aprilie 1911,

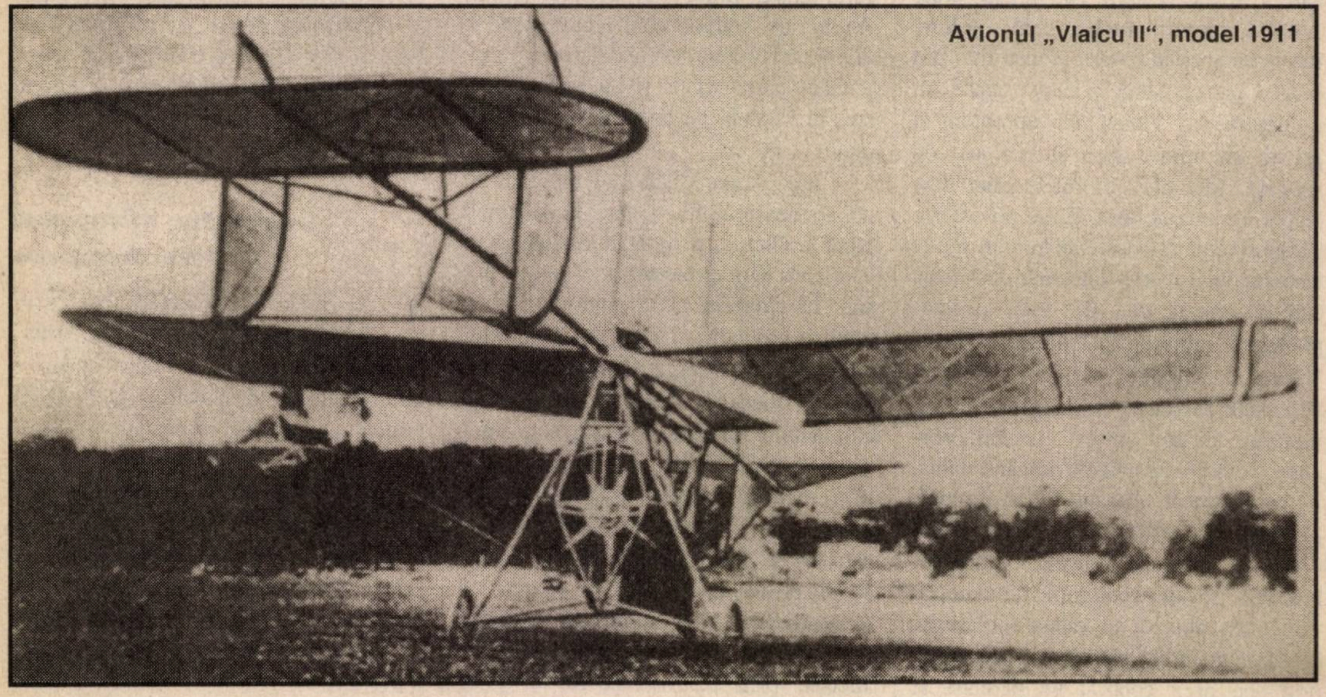

Avionul „Vlaicu II", model 1911

Vlaicu a executat primul zbor cu aparatul „A. Vlaicu nr. II". Reușita acestuia l-a determinat pe Octavian Goga să-i propună inventatorului să facă un turneu aerian prin Transilvania.

16/29 august 1911. În prezența a 30.000 de oameni, Vlaicu a executat un zbor la 800 m, decolând de pe Câmpia Libertății de la Blaj. Miile de oameni l-au aclamat cu bucurie, vestea reușitei zborului străbătând repede localitățile din jur. Pleacă apoi la Sibiu, unde execută în fața unui public numeros câteva zboruri în ziua de 11/24 septembrie, turneul aerian continuând în survolul Brașovului. Aflând din presă faptul că, la Iași, se va sărbători semicentenarul Universității, Vlaicu și-a amânat zborul de la Orăștie și vine la București. A demontat avionul și l-a transportat cu trenul în capitala Moldovei. În ziua de duminică, 30 septembrie/1 octombrie 1911, pe câmpul de la Copou, aeroplanul „A. Vlaicu nr. II" a decolat, la ora 9.00, pe un cer acoperit. După ce s-a îndreptat spre Valea Bahluiului pentru a lua înălțime, Vlaicu a survolat Iașiul la 50 m, în aclamațiile unui numeros public. Succesul repurtat la Iași a contribuit la decorarea sa de către regele Carol I al României cu Ordinul „Steaua României" în grad de cavaler (I.D.R. nr. 3.214, din 11/14 octombrie 1911).

Primul zbor mai important din anul 1912 l-a efectuat în ziua de 26 martie/8 aprilie, pe traseul București–Ploiești. Autoritățile administrative din orașul Brăila îi adresează invitația de a zbura și în această localitate. Impresionat de primirea făcută de locuitorii frumosului oraș de la Dunăre, Vlaicu îi scria fratelui său, Ion: „Eu am fost cu Miron (Maieraș) de-am zburat la Brăila și am mai câștigat 1.000 de coroane. Oamenii m-au luat pe sus de bucurie și m-au aclamat tot timpul. Am făcut hangar fain de tot și lucrăm acolo toate cele. Cei din Brăila mi-au comandat și ei o mașină (avion) pentru armată. Eu iarăși bat pe toți la zburat, că ceilalți nu știu ca mine să zboare [...]".

Un constructor de geniu

Evenimentul aeronautic mondial al anului 1912 l-a constituit concursul aviatic de la Aspern–Viena, care s-a desfășurat în perioada 23–30 iunie. Sfătuit de Octavian Goga să participe la această competiție, Vlaicu și-a pregătit aparatul și, în drumul său către Viena, s-a hotărât să execute câteva zboruri la Cernăuți și Lemberg (Lvov). A ajuns în condiții normale în capitala dublei monarhii; aparatul „A. Vlaicu nr. II" a

Afișul primului concurs aviatic internațional de la Aspern, lângă Viena (1912)

fost expus în rotonda Palatului Prater, unde se organizase o expoziție aeronautică. În marea lor majoritate, avioanele prezentate erau de construcție franceză, printre ele se găseau și câteva realizate în Germania și Austria.

Avionul „A. Vlaicu nr. II" a stârnit specialiștilor un interes deosebit pentru forma sa, dar și pentru faptul că fusese proiectat și construit de un român. Toată lumea dorea să-l vadă cum se comportă în aer. Instalat la Hotelul „Nordbahn", Vlaicu îi scria fratelui său, Ion: „Am primit epistola ta. Eu sunt încă la Viena, dar peste o săptămână mă duc într-un sat, în Aspern. Acolo s-a făcut un aerodom mare, adică loc de zburat, și acolo vin mașinile de zboară și sunt puse premii mari. Acolo se zboară o săptămână întreagă. Cred că o să-i bat *(întrec, n.n.)* barem pe jumătate din ei, fiindcă au motoare de 100 CP și eu am numai 50 CP. Am câștigat Premiul Academiei (Române) din București, 5.000 lei. Scrie-mi repede. Vă sărută, Vlaicu".

În zilele de 19 și 20 iunie 1912, Aurel Vlaicu a zburat, în premieră, inaugurând astfel aerodromul de la Aspern. După două zboruri, primite cu ovații de către public, gazetari și membrii comisiei mitingului aerian, Vlaicu a primit brevetul de pilot acordat de Federația Aeronautică Internațională.

Duminică, 23 iunie 1912. În prezența Curții imperiale, a început concursul internațional de aviație. Participau 43 de concurenți din opt țări (12 francezi, șapte germani, trei italieni, un belgian, un rus, un persan, 17 austrieci) și un român, Aurel Vlaicu. Toată lumea aștepta evoluția aviatorului francez Roland Garros, devenind celebru datorită raidurilor efectuate deasupra Europei de Vest. Pentru străini, Vlaicu era un necunoscut, fiind privit cu neîncredere, ba chiar cu ironie din cauza formei aeroplanului său. El însă a demonstrat valoarea invenției sale. În ziua de 27 iunie 1912, a obținut premiul II la proba de viraj în jurul unui pilon înalt, clasându-se înaintea lui Garros. Două zile mai târziu, la proba de aterizare la punct fix, a pus în dificultate juriul. I s-a făcut o mare nedreptate, pentru că a ieșit primul, dar comisia i-a acordat tot premiul II. Ziarul „Neue Freie Presse" scria: **„[...] Tânărul și extraordinar de talentatul român Vlaicu, care nu e un simplu pilot, ci un constructor genial, ce zboară cu avionul creat de el, a aterizat câțiva centimetri mai departe de Garros [...]"**. În ziua de 30 iunie, Vlaicu a câștigat premiul I la proba de aruncare a proiectilului în centrul unui cerc. A urmat proba finală a concursului, care

comporta un mare risc, aceea de realizare a unui viraj foarte strâns. Vlaicu s-a clasat pe locul doi, dar înaintea lui Garros, considerat ca fiind cel mai mare pilot al lumii aeronauticii în acel timp.

Măiestrie în aer, entuziasm la sol

După triumful de la Aspern, unde a câștigat cinci premii internaționale, Vlaicu a început un turneu prin orașele transilvănene în vederea obținerii sumelor necesare construirii unui nou aparat de zbor.

În ziua de 1/14 iulie 1912, a zburat la Arad, în prezența unei mulțimi imense. Presa de limbă maghiară a consemnat evenimentul. Astfel, jurnalistul Aradi Kazlöny nota, între altele: „[...] **Vlaicu zbura într-un singur fel și, totuși, este incontestabil că zborul de duminică a primit un caracter vădit naționalist. Trebuie să constatăm, totuși, că zborul lui Vlaicu a fost anunțarea, arma și demonstrarea acelui separatism care ridică puternice bariere de despărțire în această țară și care, oricât de liber ar fi fost de astă dată de politică, încheagă cu toate acestea rândurile poporului românesc spre aceleași țeluri politice. Trebuie să recunoaștem însă că felul cum au știut românii să aprecieze știința și arta aviatorului lor a fost deosebit de frumos și impunător [...]**".

În ziua de 8/21 iulie 1912, a zburat la Lugoj, apoi, peste o săptămână, la Hațeg. Zborul cel mai important a fost cel din 23 iulie/4 august, de la Orăștie. Spectacolul aerian a fost gratuit și Vlaicu a survolat și satul său, Binținți. Și-a continuat turneul aerian la Vârșeț și Alba Iulia, apoi a zburat la Săliște, Tg. Mureș și Dumbrăveni; locuitorii acestor așezări l-au ovaționat îndelung pentru evoluțiile sale aeriene deosebite.

După o lipsă de aproape șase luni, Vlaicu a revenit la București, în octombrie 1912, fiind primit cu multă căldură de tinerii aviatori militari. Cu prilejul zborului de încercare a avionului „Bristol–Coandă", echipat cu motor de 80 CP și care urma să intre în dotarea armatei române, oficialitățile din Ministerul de Război l-a invitat și pe Aurel Vlaicu să evolueze cu aparatul său. El a decolat de pe terenul de zbor de la Cotroceni, a trecut în zbor pe deasupra Școlii de pilotaj, de la Băneasa (patronată de

Aurel Vlaicu eternizat în placa comemorativă de la Aspern (dezvelită în octombrie 1966)

L.N.A.) și, la întoarcere, a executat o serie de viraje și figuri acrobatice, uimind lumea. A executat mișcări de schimbare a direcției, foarte scurte, aproape pe loc. Ceea ce caracterizau aceste figuri acrobatice era faptul că avionul nu pierdea înălțime. **„[...] Timp de aproape o jumătate de oră, Vlaicu ne-a ținut încordați cu evoluțiile lui, care sporeau din ce în ce mai mult admirația și entuziasmul nostru. Pentru noi, el era o revelație** — nota locotenentul av. George Negrescu —, **nu-l mai cunoșteam sau, mai bine zis, acum îl descopeream în toată valoarea și arta lui de pilot [...]".**

Un contract inedit

Mobilizarea armatei, în vara anului 1913, l-a determinat pe Vlaicu să participe cu avionul său „A. Vlaicu nr. II" la operațiunile militare din Bulgaria. Între el și conducerea armatei s-a încheiat documentul pe care — dat fiind caracterul său de noutate absolută — îl reproducem în cele ce urmează (cu nesemnificative îndreptări și omisiuni).

„Contract nr. 4.573, din 9/22 iulie 1913. Încheiat între Ministerul de Război, pe de o parte, și domnii Aurel Vlaicu și Miron Maieraș *(vărul său, n.n.),* **pe de altă parte,** *(între care, n.n.)* **a intervenit următorul contract:**

Art. 1. Domnul Aurel Vlaicu se angajează în serviciul Ministerului de Război pe timpu războiului ca să ia parte cu aparatul său de zburat ca aviator, iar dl Miron Maieraș ca mecanic al său.

Art. 2. Atât dl Vlaicu, cât și dl Miron Maieraș vor fi considerați funcționari civili în serviciul armatei, mobilizați, și vor fi supuși ordinelor autorităților militare, la toate dispozițiile din legi și regulamente privitoare la acești funcționari.

Art. 3. Dl Aurel Vlaicu va avea dreptul la o soldă de război a unui căpitan (fără gradație), cu sporul de 1,5 indemnizație de activitate, prima de intrare în campanie și alocația zilnică de hrană, toate acestea în condițiunile Deciziunii Ministeriale nr. 359, publicată în «Monitorul Oficial», nr. 73 bis, din 3 iulie a.c.

Dl Maieraș va fi plătit cu o diurnă de 200 lei pe lună, fără accesorii.

Art. 4. Drepturile prevăzute la art. 3 de mai sus vor începe în ziua plecării la partea activă a operațiunilor și până la finele lunii în care va avea loc trecerea armatei pe picior de pace.

Art. 5. Dl Aurel Vlaicu și mecanicul Miron Maieraș vor avea dreptul la tratament gratuit în spitalele militare și eventual dreptul la pensie în condițiunile art. 4 din Legea generală a pensiunii și art. 12 din Legea de organizare a aeronauticii militare.

Art. 6. Reparațiunile și întreținerea mașinilor (avionul și automobilul) privesc Ministerul de Război pe tot timpul duratei contractului.

Art. 7. Plata dlui Vlaicu și a mecanicului său, Miron Maieraș, se va face prin mandate conform Legii contabilității publice, făcându-se reținerile prevăzute de Deciziunea Ministerială nr. 359/1913, menționată mai sus.

Art. 8. Din punct de vedere al Legii timbrului, durata acestui contract este de un an, iar valoarea lui de 9.600 lei.

Art. 9. Noi, Aurel Vlaicu și Miron Maieraș, declarăm că acceptăm în totul condițiunile prevăzute în acest contract [...]".

Aurel Vlaicu a executat câteva zboruri în Bulgaria, survolând și podul de vase construit peste Dunăre. Informațiile aduse de el din timpul recunoașterilor aeriene au fost apreciate de Comandamentul Corpului 2 Armată, care l-a propus pe Vlaicu pentru decorare.

Ultimul zbor

Întors la București, Vlaicu își reia activitatea pentru realizarea noului său aparat de zbor — „A. Vlaicu nr. III", care avea două locuri și motor de 80 CP. Pentru că unele piese și motorul trebuiau cumpărate din străinătate, s-a deplasat la Londra și a comandat elicele și alte accesorii. Într-o scrisoare trimisă lui Ion, Aurel scria printre altele: „[...] Am făcut în Anglia târgul cu fabrica (Marconi) ca să-mi cumpere aeroplanul, dară numai după ce e gata. Îmi face toate piesele și mi le trimite când sunt gata. Aici, la Cotroceni, fac un hangar mare unde bag mașinile mele [...]".

Din nefericire, nu și-a terminat noul său aparat. Invitat să participe cu avionul „A. Vlaicu nr. II" la serbările organizate de ASTRA la Orăștie, Vlaicu a decolat, la orele 15.00, de pe câmpul de zbor de la Cotroceni, în ziua de 31 august/13 septembrie 1913. **A trecut de Câmpina și începuse să „atace" munții. Acolo, în aer, s-a întâmplat ceva grav, întrucât a virat brusc și s-a întors din drum, încercând să aterizeze în apropierea satului Bănești. Motorul s-a oprit și avionul, lipsit de viteză și înălțime, s-a prăbușit de la 20 m, îngropând sub resturile sale trupului marelui nostru aviator. Nu se știe nici până astăzi care a fost cauza morții celebrului inventator și zburător. S-au făcut numeroase speculații, dar adevărul nu-l știe nimeni.**

Avionul „A. Vlaicu nr. III" a fost terminat de prietenii săi și a fost încercat în zbor de pilotul Petre Macavei, în anul 1915.

Prin întreaga sa operă, inginerul român Aurel Vlaicu a contribuit în mod deosebit la dezvoltarea aviației naționale și mondiale. Multe din invențiile sale se folosesc și astăzi în construcțiile avioanelor ușoare. Numele lui Vlaicu simbolizează și va simboliza pentru toți românii începuturile aviației militare, iar zborul din 17 iunie 1910 a devenit sărbătoarea aviației românești. ■

„Nu am nimic a-mi imputa, nu am nimic a regreta“

Generalul **Alexandru Averescu**, **victimă** a luptei **anticorupție** din armată ?

Remus MACOVEI*

Generalul Alexandru Averescu, numit la conducerea Ministerului de Război, la 13 martie 1907, reușește, într-un timp extrem de scurt, să înăbușe răscoala țăranilor, făcând dovada unei fermități deosebite. În perioada imediat următoare, el se dedică trup și suflet reorganizării armatei și îmbunătățirii cadrului legislativ. Destoinicul general scapă însă din vedere sau nu acordă atenția necesară luptelor interne pentru putere în cadrul PNL. O dată cu înlăturarea de la conducerea partidului a lui D.A. Sturdza și preluarea președenției Consiliului de Miniștri de către Ion I.C. Brătianu, pericolul înlăturării de la conducerea ministerului devine iminent. Generalul nu intuise că Ion I.C. Brătianu „pune înainte de toate, în alegerea persoanelor cu care trebuie să lucreze, raporturile sale personale cu ele“. Acest lucru îi va fi fatal.

O interpelare, mai multe ținte

Prilejul favorabil pentru înlăturarea generalului îl va oferi interpelarea pe care deputatul conservator de Buzău, Alexandru Marghiloman, o va face în Parlament, la 27 februarie 1909.

Maiorul Victor Verzea va procura și va pune la dispoziția deputatului Alexandru Marghiloman datele și actele de care acesta a avut nevoie pentru această interpelare. Pentru faptele sale, ofițerul va fi nevoit să demisioneze din armată și ulterior să se înscrie în Partidul Conservator.

Interpelarea, în prima parte, se referă la aspecte legate de respectarea legii privind înaintările în armată, situația cadrelor detașate, precum și situația introducerii fișelor personale în armată.

Partea a doua, substanțială, se referă la unele nereguli produse în administrația armatei, prezentându-se și analizându-se pe larg contractele privind aprovizionarea cu furaje și făină, achiziționarea sau vânzarea de armament și muniție.

Contractul privind aprovizionarea cu furaje, câștigat de G. Văleanu, este considerat ilegal, deoarece s-au încălcat următoarele prevederi legale: ● Văleanu era senator când s-a întocmit contractul, ceea ce art. 33 din Legea electorală nu permitea; ● contractul nu este semnat de șeful serviciului, ci de secretarul general al ministerului; ● secretarul general al ministerului nu are dreptul să iscălească contracte ce depășesc o valoare de 10.000 lei; ● contractul nu este aprobat de Consiliul de Miniștri decât în 10 noiembrie, el derulându-se de fapt în septembrie.

Alexandru Averescu (1859–1938), în anii primului război mondial

De asemenea, se semnalează faptul că fânul aprovizionat este de proastă calitate, iar prețul este mai mare decât cel de pe piață. „Statul a plătit vagonul de grăunțe cu 227 de lei mai mult și vagonul de fân cu 300 de lei mai mult. Judecați cât face asta la cantitatea de 7.000.000 kg fân și 6.000.000 kg grăunțe“, concluzionează Alexandru Marghiloman.

Contractul de făină, prin care se aprovizionează 600.000 kg, ridică cel puțin două semne de întrebare. Licitația se pare că nu a fost corectă, deoarece oferta celui care a câștigat-o — Eremia — este mai scumpă decât cea a celuilalt ofertant — Schuler (25,75 lei suta față de 25,45 lei suta). Însă ceea ce este cu adevărat scandalos constă în faptul că Eremia a procurat întreaga cantitate de la Societatea „Făina“, la prețul de 1.800 lei vagonul și o revinde statului cu prețul de 2.575 lei. Pe bună dreptate, Marghiloman se întreabă de ce nu s-a prezentat la licitație această societate. Răspunsul este stupefiant: „Nu este un singur furnizor serios care să îndrăznească să se apropie de licitații de această natură, știind că la livrare are să treacă sub furci pe care ei nu le pot îndura“.

Unul din intermediarii cei mai dubioși, agreat de Ministerul de Război, este Aron Sand. Fiind implicat în afaceri oneroase în Germania, Legația română din această țară recomandă Ministerului de Război ca Aron Sand să fie descalificat și să nu fie primit la licitație. Totuși, acesta participă și câștigă contractele privind aprovizionarea cu lăncile necesare cavaleriei și a materiilor prime indispensabile arsenalului.

* Col. (r.), Constanța

„Capabil, lucrător, dar fără caracter și arivist"

Alexandru Marghiloman (1854–1925), la masa de lucru

„**25 martie** [1907, n.n.]. Am căutat să mă informez asupra noului ministru de Război (Averescu). E ciudat că numele lui a fost pus înainte de Carp, de o parte, de Take Ionescu, de altă parte; și că figura în cabinetul Sturdza. Generalii foate îndârjiți contra lui; subalternii îl privesc de capabil, lucrător, dar fără caracter și arivist. S-ar părea că Austria ar fi în totul în această alegere (?) și că Roswadowsky ar fi lucrat mult pentru el. Îmi amintesc că el mi-a vorbit ca de unul din rarii generali la care trebuia să se gândească. Trebuie să recunoaștem că cele dintâi măsuri ale lui dovedesc energie și direcțiune".

Alexandru Marghiloman, ***Note politice, 1897–1924***, vol. I (1897–1915), București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", 1927, p. 61–62

Contractul privind aprovizionarea inițial a 4.000 lănci cilindrice, ulterior a încă 4.000, este ilegal deoarece Aron Sand „nu este proprietar al brevetului de invenție" și nu s-a organizat nici o licitație. De asemenea, sunt neclare motivele pentru care Comitetul Cavaleriei, care inițial stabilise aprovizionarea lăncilor tronconice de la Casa „Troisdorf", oferă în finalul contractului Casei „Koppel", reprezentată de către Aron Sand.

Contractul privind rondelele de alamă, țevile de armă și alamă în bare este „cu cîntec". Casa franceză „Societé Française des Metaux" este defavorizată, deși oferea materialele la prețul cel mai scăzut. Se acceptă supraoferta, se organizează o licitație ilegală, astfel că, în final, Casa „Berg", reprezentată de Aron Sand, câștigă 88.905 lei din cei 200.000 lei aprobați pentru licitație.

Contractele cu armament și muniție au câteva elemente comune: ușurința cu care samsarii au acces la informații ale Ministerului de Război; încălcarea legii contabilității; lipsa de menajamente pentru bunul public.

În 1904, Comitetul Consultativ al Artileriei dă un aviz favorabil pentru scoaterea din serviciu a 27.830 mitralii, iar „materialul brut să se întrebuințeze". Pe căi numai de el știute, Nacht află acest lucru și, în august 1907, se oferă să cumpere întreaga cantitate, cu suma de 8.349 lei.

G-ralul Constantin Coandă consideră oferta derizorie și, având în vedere plumbul și zincul conținut de aceste mitralii, recomandă „ca statul să le extragă pentru trebuințele lui".

La începutul lui 1908, se fac noi oferte și bineînțeles că oferta cea mai scăzută (50 de bani bucata) a lui Hugo Horovitz este declarată câștigătoare. Contractul este oferit fără organizarea licitației publice, fără aprobarea Consiliului de Miniștri și oferă marfă în valoare de 59.654 lei pentru o sumă de numai 9.850 lei.

De asemenea, contractul privind achiziționarea carabinelor „Mannlicher–Steyr" poate fi catalogat oneros. La 14 ianuarie 1908, Zisman, armurier din București, se oferă să vândă Ministerului de Război 800 bucăți carabine de război „Steyr", calibrul 6,5 mm, model 1893, la prețul de 77,50 lei bucata. Dacă nu există bani, el acceptă să primească în schimb material vechi. De remarcat că armata română achiziționase același tip de armă, cu câțiva ani în urmă, la prețul de 72,90 lei.

Ministerul nu avea nevoie de arme, existând cereri doar din partea unor ofițeri. Samsarul știe acest lucru, precum și faptul că în depozitul de arme din Târgoviște există 2.500 de arme model 1879 — de reparat — și alte 228, care sunt pentru uzul elevilor gimnaziilor militare, tot la reparat. La 16 februarie 1908, g-ralul Averescu aprobă afacerea, condiționând ca armele vechi să fie plătite cu 20 lei bucata.

Ofițeri „iubitori de neam" scriu la Fabrica „Steyr", interesându-se de situația acestor arme. Răspunsul este edificator: aceste arme sunt de calitate inferioară, așa–numite „arme de lepădat".

La 5 mai, deoarece Ministerul de Război tergiversa desfășurarea contractului, Zisman renunță la acesta. Între timp, Casa „Moritz Magnus", din Hamburg, vine cu o propunere de a vinde 500 carabine de la „Steyr", dar inspectorul artileriei refuză oferta, considerând că aceste arme nu sunt de primit. Surprinzător, g-ralul Averescu pune rezoluția pe acest raport: „Aceste arme, fiind desti-

nate jandarmeriei rurale, vor fi primite în condiții corespunzătoare misiunii lor".

Casa „Moritz Magnus" se retrage, deoarece Zisman face, la 16 octombrie, o ofertă de 1.000 carabine și se oferă să cumpere 12.000 arme vechi, model 1879, la 15,10 lei bucata. Rezoluția ministrului este favorabilă, uitând că la primul contract prețul acceptat era de 20 lei bucata. Deși afacerea se va derula în octombrie, Consiliul de Miniștri este anunțat abia în februarie 1909, printr-un referat de aprobare a schimbului de 4.000 arme vechi contra 800 carabine noi, omițându-se faptul că se vânduseră încă 8.000 arme vechi.

Păcate ale unui vechi sistem

Acestea au fost principalele nereguli care i-au fost imputate ministrului de Război, iar în încheierea interpelării sale, deputatul Al. Marghiloman cere desfășurarea unei anchete parlamentare.

Generalul Averescu recunoaște că, sub conducerea sa, la Ministerul de Război au existat defecte, dar acestea „nu datează de azi de ieri. Nu fac vină nimănui, căci sistemul dăinuie după vremuri".

De asemenea, „deploră" faptul că persoane străine de armată pot „să fie informate pe diferite căi, în orice mod și pentru orice scop de cheltuielile armatei".

În continuare, Averescu va încerca să demonstreze ca fiind neadevărate toate acuzațiile aduse.

În intervenția sa, Ion I.C. Brătianu arată că, într-adevăr, sunt „în procedimentele administrației, lucruri care trebuie să înceteze și vom lua măsuri ca ele să înceteze", dar concluzionează că nu este nevoie de nici o anchetă parlamentară.

Surprinzător, invocând situația de la Ministerul de Război, Ion I. C. Brătianu prezintă demisia cabinetului său, la 3 martie 1909, aceasta fiind acceptată prin Decretul 735, din 4 martie. În aceeași zi, prin Decretul 737, este numit un nou guvern, condus tot de Ion I.C. Brătianu, singura modificare constând în numirea lui Toma Stelian — ministrul Justiției —, *ad interim* la Ministerul de Război, în locul g-ralului Averescu.

Referitor la acest eveniment, deputatul Nicolae Fleva, în interpelarea adresată prim–ministrului în ziua de 5 martie, arată că îndepărtarea generalului s-a făcut în scopul de a arăta că nereguli ar fi existat numai la Ministerul de Război, iar cauza adevărată constă în faptul că acesta, ca militar, „nu a voit să se înscrie în nici unul din cluburile politice existente în Partidul Liberal".

Încercând să își justifice acțiunea, Ion I.C. Brătianu răspunde deputatului N. Fleva că înlăturarea ministrului s-a făcut din cauză că în jurul acestuia s-a creat o atmosferă „care credem că nu este acea atmosferă de simpatie și de seriozitate care trebuie să fie în jurul capului administrației militare".

Generalul Averescu își va susține în continuare nevinovăția, publicând broșura *Memoriu asupra pretinselor nereguli de la Ministerul de Război*, în care încearcă să respingă, documentat, acuzele ce i s-au adus.

Toate eforturile i-au fost zadarnice, lucru care îl va afecta foarte mult, el neputând uita niciodată modul în care a fost îndepărtat de la conducerea Ministerului de Război. **„În fondul conștiinței mele însă, pe care o pun mai presus de orice judecător, nu am nimic a-mi imputa, nu am nimic a regreta"**, declara Al. Averescu în 1909. ■

● noi apariții la Editura Enciclopedică ● noi apariții la Editura Enciclopedică ●

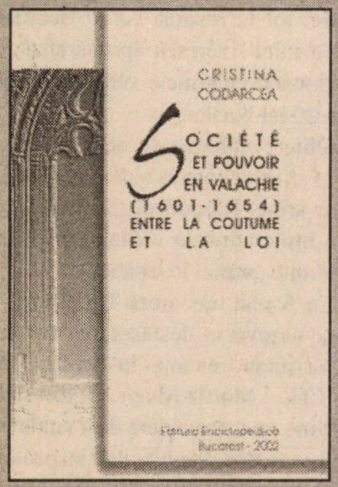

Cristina Codarcea, ***Société et pouvoir en Valachie (1601–1654). Entre la coutume et la loi,*** București, 2002, 401 p.

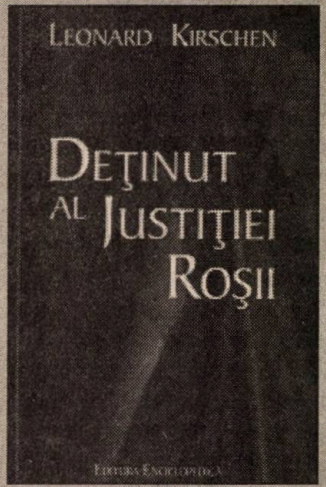

Leonard Kirschen, ***Deținut al Justiției Roșii,*** trad. Lidia Ionescu și Brenda Walker, prefață Andrei Pippidi, București, 2002, 315 p.

Important !

La Editura Enciclopedică, se află într-o fază avansată de redactare o monumentală carte, un veritabil și inestimabil instrument de lucru pentru toți pasionații de istorie ***Enciclopedia națională: Miniștrii României (1862–2002)***.

Autorii și editorii, în dorința de a realiza o lucrare cât mai completă, solicită, pe această cale, concursul celor care dețin **informații biografice** și **fotografii de familie** — referitoare, și unele, și celelalte, la personalități mai puțin cunoscute, care, în perioada de referință, au deținut una sau mai multe funcții ministeriale. Așadar, dacă doriți să contribuiți (contra cost !) la împlinirea unui viitor titlu de referință al istoriografiei românești, contactați **Editura Enciclopedică**, la adresa: Piața Presei Libere, nr. 1, corp A, et. 4, sector 1, București, sau la tel./fax: 224.36.67.

● documente inedite din Arhivele Naționale ale SUA ●

1925: Basarabia sub spectrul **ocupației militare** sovietice

Anastasie IORDACHE*

Contenciosul româno–rus în problema Basarabiei are un îndelungat istoric, mistificările și maltratarea adevărului fiind impuse fie prin persuasiune, fie prin forță, după împrejurări. Evident, nu se poate face o disociere tranșantă între politica imperială rusă și cea practicată tenace, fără discontinuitate, de către imperialismul roșu, instaurat după lovitura de stat a bolșevicilor conduși de Lenin. Documentele vremii stau mărturie unei tendințe continue de expansiune a marii puteri de la Răsărit spre sud–estul Europei, teritoriul nostru național fiind primul obstacol, deci și prima victimă a agresiunilor repetate, urmărind asiduu același scop încă din secolul al XVIII-lea.

Fricțiuni și dezordini

Între alte numeroase surse documentare, care atestă agravarea contenciosului româno–rus, chiar după revoluția din februarie 1917, în Arhivele Naționale din Washington există mai multe documente menite a elucida aspecte esențiale ale evoluției relațiilor româno–ruse. Sunt bine cunoscute fricțiunile dintre români și ruși pe frontul din Moldova, dezordinile provocate de armata rusă infestată de bolșevism după arestarea țarului Nicolae al II-lea. Într-o cablogramă transmisă, din Petrograd, de maiorul american Parker, la 11 mai 1917, către secretarul de Stat, se menționa încercarea de răsturnare a monarhiei române de către elementele radicale din armata rusă. Însărcinatul cu afaceri al Legației americane în România, Andrews, se adresa secretarului de Stat, la 15 septembrie 1917, referindu-se la agitațiile evreiești pentru drepturi. El recunoștea legitimitatea luptei pentru drepturi politice și civile a populației evreiești, dar nu considera oportune agitațiile pe această temă, tocmai într-o perioadă dintre cele mai grele pentru România. Deși bine informate asupra evoluției contenciosului româno–rus asupra Basarabiei, după lovitura de stat a bolșevicilor, Statele Unite ale Americii refuză să adere la proiectul de tratat referitor la recunoașterea unirii Basarabiei cu România. O telegramă a Departamentului de Stat, semnată Colby, din 12 iunie 1920, către ambasada americană din Paris, menționa clar că guvernul american nu putea participa în acel timp la nici un tratat care ar tinde la „dezmembrarea Rusiei". Atitudinea rămâne constantă, căci tratatul este semnat doar de Anglia, Franța, Italia și Japonia, la 28 octombrie 1920. Rusia sovietică a refuzat recunoașterea, în condițiile în care arbitrul în Consiliul Suprem era reprezentantul SUA. Mai mult, chiar s-a cerut să se trateze și să se cedeze de îndată „injoncțiunilor lui Béla Kun". Se pare că interesele cercurilor oculte predominau asupra antagonismelor de ideologie între bolșevism și democrație. Cercetări ulterioare vor face desigur lumină și în această privință, pentru eliminarea treptată a aparentelor paradoxuri. Fapt cert este că imperiul roșu de la Răsărit a refuzat constant să recunoască *statu quo*-ul teritorial existent al României și în 1920, și în 1922, și după conferința de la Viena, din 1924. Prim–ministrul român dintre 1922–1926, **Ion I.C. Brătianu** *(foto medalion)*, era conștient de dificultatea relațiilor cu Rusia bolșevică, deloc dispusă să renunțe la practicile imperiale ruse, ba chiar, dimpotrivă, să le accentueze. Astfel, consecvent poziției sale, guvernul bolșevic de la Moscova, prin G.V. Cicerin, va preciza, la 11 noiembrie 1922, că, pentru a avea relații de bună vecinătate, guvernul român va trebui să recunoască vechea frontieră pe Prut, deci să evacueze Basarabia. Imperiul roșu, după reanexarea a numeroase teritorii și popoare desprinse în timpul revoluției, se gândea la Basarabia, provincia unită cu România la 27 martie/9 aprilie 1918, pe care nu înceta să o râvnească cu nepotolit nesaț.

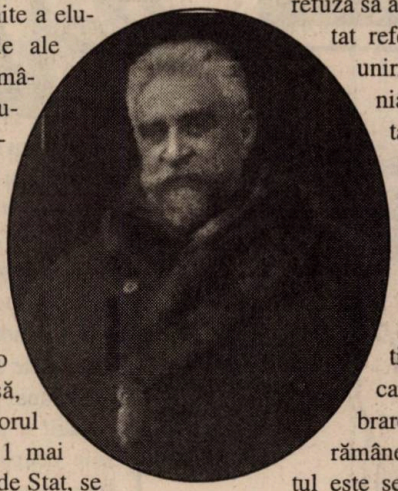

În scopul aplanării unor divergențe apărute pe această temă, vizând recunoașterea frontierei între cele două țări, a avut loc o conferință la Viena, între 2 martie–2 aprilie 1924. Precedată de o campanie de presă în statele revizioniste, deci ostilă României, în sensul că aceasta fusese o creație a Tratatelor de pace de la Paris, prin care s-au anexat teritorii străine, conferința româno–sovietică de la Viena avea să întâmpine vechea rigiditate a delegației imperiului comunist. Delegația română primise instrucțiuni de la Ion I.C. Brătianu de a evita orice animozitate, în scopul stabilirii de relații normale și chiar de amiciție cu statul vecin. Scopul tratativelor consta în a obține recunoașterea frontierei comune pe Nistru și restituirea tezaurului. Delegația sovietică a respins toate punctele

* Doctor în istorie, fost cercetător științific la Institutul de Istorie „N. Iorga"

formulate de cea română. În ultima ședință, din 2 aprilie 1924, delegația sovietică a cerut un plebiscit, care să stabilească apartenența Basarabiei, pe care o considera „anexată prin violență", în 1918. Convorbirile au fost, desigur, întrerupte, relațiile cu puterea totalitară de la Moscova devenind din ce în ce mai încordate. Imperiul de la Răsărit avea o fidelă agentură în România, Partidul Comunist. Trădând interesele naționale în favoarea unei puteri străine, tot mai rapace, cu trecerea timpului, această agentură se angajează, la 29 februarie 1924, după ce primise sarcina de la stăpânii săi de la Moscova, în „lupta pentru autodeterminarea până la despărțirea unor provincii de statul existent". În consecință, prin Ordonanțele militare din aprilie și iulie 1924, autoritățile române declară ca dizolvate Partidul Comunist Român și Uniunea Tineretului Comunist. Așadar, era vorba de dizolvare și nu de ilegalizare, care fusese deja pronunțară anterior. Eșuând cu aceste mijloace, guvernul bolșevic de la Moscova utilizează altele, de sabotaj, diversiune și terorism, mergând până la planul de invadare a României, pentru a reanexa Basarabia prin forța armelor.

Pacea în pericol

Documente foarte importante, existente în Arhivele Naționale din Washington, evidențiază inițierea acestor măsuri deosebit de periculoase la adresa păcii abia instaurate în Europa. Teama de reacția marilor puteri a stăvilit punerea în practică a planului sovietic, dar existența lui este relevantă pentru tendința expansionistă continuă, care va atinge limite greu de închipuit chiar de către nesățioșii țari ai Rusiei. Pentru edificare, reproducem câteva dintre cele mai elocvente documente diplomatice americane de după conferința de la Viena din 1924, referitoare la intenția de suprimare a militantului român basarabean Ion Inculeț, ocuparea militară a Basarabiei de către Armata Roșie, plănuită pentru 1925, după un proiect semnat de **I.V. Stalin** și propus spre examinare și aprobare Biroului Politic, la 24 noiembrie 1924. Alte documente ulterioare atestă impedimentele existente pentru punerea în aplicare a planului de invadare a Basarabiei, explicate pe larg în rapoartele Legației americane din București, unul dintre ele, din 16 martie 1926, menționând problema recunoașterii unirii Basarabiei cu România de către SUA, pusă deja în 1920. Interesante și utile mai bunei cunoașteri a contenciosului româno–rus asupra Basarabiei și a urmăririi evoluției sale de către diplomația americană, care evita să se implice în recunoașterea frontierei de pe Nistru, cele câteva documente, reproduse după originale și traduse din limba engleză, sunt menite a contribui, alături de multe altele, la elucidarea unor aspecte mai puțin sau deloc cunoscute ale consecințelor unirii Basarabiei cu patria–mamă, România. Scopurile nefaste ale politicii sovietice vor fi concretizate prin reanexarea, din 1940, apoi cea din 1944, a Basarabiei, o ocupație armată extrem de periculoasă, căci a amenințat ființa națională a populației românești dintre Prut și Nistru, al cărei calvar pare să nu aibă sfârșit decât prin dispariția ultimelor manifestări ale dominației imperiale ruse, atât de abilă în a-și manevra acoliții infiltrați în structurile administrației de stat, oriunde Armata Roșie a intrat cu trupele sale măcar o dată. Dintotdeauna, puterea imperială de la Răsărit a părăsit anevoios teritoriile ocupate, lăsând urme durabile, foarte greu de șters. Trecutul și prezentul confirmă aceste adevăruri dureroase, precum cel al alterării ființei naționale, așa cum a fost cazul românilor basarabeni, după al doilea război mondial.

Stalin în două reprezentări caricaturale occidentale, reluate într-o lucrare germană de propagandă antisovietică, veritabilă raritate bibliofilă (Martin Pase, *Stalin im Blitzlicht der Presse und Karikatur*, Dresda, Franz Müller, 1941, pp. 11, 53)

(**N.a.** Documentele anexate provin din **National Archives of the United States, Washington, Department of State, R.G. 59, State Decimal File 1910–1929, Boxes 9.952 A, 9.973; 9.955.**)

1 „Legația Statelor Unite ale Americii
Riga, Letonia / 16 martie 1925
[...]
N.I.D. Strict confidențial
Onor secretar de Stat,
Washington
Domnule,

Am onoarea să remit prin aceasta un raport confidențial (IS/2), cuprinzând atitudinea unor lideri sovietici cu privire la ocuparea militară a Basarabiei de către Armata Roșie.

Am onoarea să fiu, domnule, al dv. supus,
F.W.B. Coleman
[...]

Anexa nr. 1
25 februarie 1925

Rezolvarea problemei Basarabiei

Cu privire la planuri agresive nutrite de Consiliul Revoluționar Militar împotriva statelor vecine, aflăm următoarele:

După hotărârea Consiliului Revoluționar Militar, adoptată la mijlocul lunii octombrie 1924, cu privire la alcătuirea a trei unități militare noi, din inițiativa lui Frunze [M.V. Frunză, 1885–1925; printre altele, comandant al Academiei Militare din Moscova, n.n.], pentru 27 noiembrie [1924] a fost convocată o ședință importantă a Biroului Politic în vederea discutării proiectelor militare pe anul 1925.

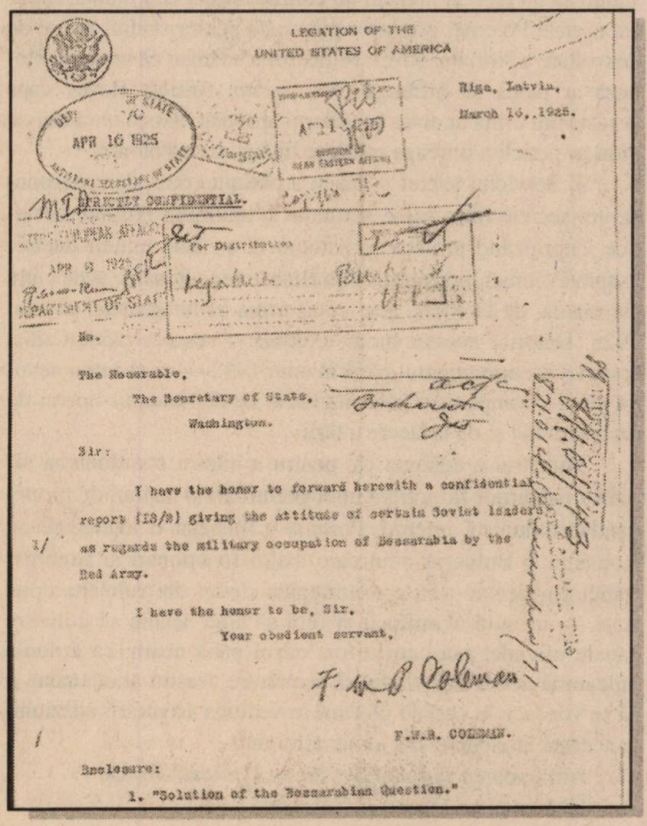

LEGATION OF THE
UNITED STATES OF AMERICA

Riga, Latvia,
March 16, 1925.

APR 16 1925

DEPARTMENT OF STATE

SECRET AND CONFIDENTIAL.

For Distribution

APR 6 1925

DEPARTMENT OF STATE

No.

The Honorable,
The Secretary of State,
Washington.

Sir:

I have the honor to forward herewith a confidential report (IS/2) giving the attitude of certain Soviet leaders as regards the military occupation of Bessarabia by the Red Army.

I have the honor to be, Sir,
Your obedient servant,

F.W.B. Coleman

F.W.B. COLEMAN.

Enclosure:
1. "Solution of the Bessarabian Question."

La această ședință, Frunze a prezentat o schemă elaborată cu ajutorul fostului Comandant al Statului Major al Armatei Roșii, P.P. Lebedev, iar Stalin a înaintat un memoriu politic.

Cele ce urmează constituie rezumatul «Memoriului explicativ» al lui Frunze:

«Situația politică generală va determina ca atenția noastră, cât și a Marilor Puteri, să fie transferată spre Asia și Orientul Îndepărtat. Această stare de lucruri ne este deosebit de favorabilă.

Cu privire la problemele teritoriale presante din Europa, care urmează să fie rezolvate pe continent, rămân două principale: **1)** Basarabia; **2)** Rusia Albă.

Pentru reglementarea simultană a ambelor probleme, ar fi necesară o solicitare prea mare a resurselor noastre fizice și o cheltuială financiară prea mare pentru Republica noastră.

Cea mai bună ieșire din această situație ar fi forțarea reglementării chestiunii Basarabiei, **prin trimiterea Armatei Roșii să ocupe regiunea în 1925, în perioada dintre lunile mai și august** [subl.ns.].

Cât privește Polonia, se impune aplicarea unei linii politice de expectativă, reținerea de la orice intenție agresivă care ar putea-o incita la un atac împotriva noastră.

Dacă Polonia ar întreprinde, totuși, vreo acțiune pentru apărarea României, atunci ea va apărea în ochii tuturor ca fiind partea agresoare și, prin urmare, se va pomeni izolată, ca amenințarea din spate de către Germania.

Este foarte probabil ca **reglementarea prin forță a problemei Basarabiei, la care am putea fi siliți să recurgem** [subl.ns.], să conducă la o coaliție activă a Marilor Puteri îndreptată împotriva noastră».

Părerea lui Stalin este dată în rezumatul de mai jos:

«Ideea de a reglementa chestiunea Basarabiei prin forța armelor și, în același timp, de a ne abține de la [orice] activitate cu privire la Polonia, o consider drept cea mai bună metodă de a face eficientă politica de „reconstituire a Rusiei".

În primăvara anului 1925, hotarele estice nu vor fi însă îndeajuns de pregătite spre a face posibilă ridicarea unei rebeliuni independente împotriva guvernului polonez, cu vreo speranță de reușită. Totodată, acordarea unui sprijin activ Rusiei Albe insurgente, înainte de a se fi realizat acolo vreun succes, ar fi, în orice caz, indezirabilă.

În ceea ce privește problema dacă propaganda în Basarabia va fi suficient de bine pregătită pentru unirea cu Republica Socialistă Sovietică Autonomă Moldovenească și **ocuparea de către Armata Roșie** [subl. ns.], ea poate fi rapid rezolvată, cu condiția să se depună efortul necesar.

Supun Biroului Politic proiectul alăturat spre examinare și conformare.

(semnat) I. Stalin / Kremlin, 24 noiembrie 1924».

La ședința sa din 24 noiembrie 1924, Biroul Politic a hotărât să aprobe, în principiu, propunerea lui Frunze (Frunză) și a dat instrucțiuni Marelui Stat Major al Armatei Roșii să schițeze un proiect în care să prelucreze propunerile respective".

***

2 „Legația Statelor Unite ale Americii
Riga, Letonia
16 martie 1925
Telegrama nr. 2.712
Strict confidențial
Onor secretar de Stat,
Washington
Domnule,

Ca exemplu de metode teroriste bolșevice folosite în Balcani, am onoarea să vă înaintez alăturat o dare de seamă confidențială (IS/2) cu privire la o hotărâre adoptată de Secțiunea basarabeană a Partidului Comunist Ucrainean, care urmărește să pună capăt campaniei desfășurate de un fost ministru român în scopul de a asigura rămânerea Basarabiei la România.

Am onoarea să fiu al dv. supus,
F.W.B. Coleman
[...]

Anexa la telegrama nr. 2.712
STRICT CONFIDENȚIAL
Fruntaș român amenințat

Secțiunea basarabeană a Partidului Comunist (b) din Ucraina a hotărât să dea instrucțiuni organizațiilor basarabene din Europa ca acestea să depună toate eforturile pentru a pune capăt campaniei ce se duce acum de către fostul ministru român, Inculeț, în vederea păstrării Basarabiei [de către România].

Secțiunea propune ca, în cazul când ar fi necesar, Inculeț însuși **să fie eliminat** [subl. ns.]".

***

3 „Legația Statelor Unite ale Americii
București, 18 mai 1925
[...]
Onor secretarului de Stat,
Washington,
Domnule,

Am cinstea să confirm primirea copiei telegramei 2.715 [...] către Departament, de la Legația din Riga, cuprinzând un raport strict confidențial (IS/2) despre atitudinea unor lideri sovietici cu privire la **ocuparea militară a Basarabiei de către Armata Roșie** [subl. ns.].

În rezumatul memoriului explicativ al lui Frunze, se declară că:

«Cea mai bună ieșire din această situație constă **în forțarea unei reglementări a chestiunii Basarabiei, prin trimiterea Armatei Roșii, pentru a ocupa regiunea, în 1925, în perioada dintre lunile mai și august** [subl. ns.].

Dacă Polonia ar întreprinde, totuși, vreo acțiune în apărarea României, atunci ar apărea în ochii tuturor ca fiind parte agresivă și, astfel, va fi izolată și amenințată din spate de către Germania.

Este de dorit să se facă o declarație, în lumina căreia o invadare a Basarabiei în cursul acestui an nu ar părea să fie probabilă. Să se afirme aici că, din punct de vedere strategic, perioada dintre mai și august este singura parte a anului când se poate încerca în mod rapid și încununat de succes o asemenea invazie, datorită condițiilor impracticabile ale drumurilor din Basarabia în toate celelalte anotimpuri. În afară de aceasta, românii au înlocuit acum ecartamentul larg de căi ferate ruse în Basarabia cu ecartamentul obișnuit european.

Despre primirea copiei telegramei cu confirmare, am avut prilejul să vorbesc în particular cu ministrul Poloniei la București, care are reputația de a fi bine informat, și am obținut de la el, promițându-i că voi respecta caracterul ei strict secret, următoarea declarație:

Orice invadare prematură a Basarabiei de către Armata Roșie, în acest an, este în foarte mare măsură improbabilă din următoarele motive:

1. Dacă teritoriul românesc este atacat de Armata Roșie, prin acordul ei cu România, Polonia este obligată să facă mobilizarea și să vină în ajutorul acesteia. Acest acord este reciproc și Polonia intenționează să-l respecte. Dacă Polonia este atacată, Letonia și Estonia sunt obligate să mobilizeze armatele spre a împiedica Armata Roșie de a lua Polonia pe la spate.

2. Autoritățile poloneze au interceptat comunicări secrete din Germania pentru Moscova, în care guvernul sovietic este sfătuit să nu riște în prezent un conflict armat cu Polonia, întrucât armata Poloniei este prea puternică pentru stadiul actual de dezvoltare a Armatei Roșii. Ministrul a adăugat că armata poloneză ar putea să înfrângă fără discuții Armata Roșie, dacă aceasta din urmă ar ataca în viitorul apropiat, dar că un astfel de efort ar periclita întreaga refacere financiară a Poloniei.

3. Serviciul secret polonez a obținut cópii ale corespondenței secrete între surse germane și autorități militare sovietice, cuprinzând proiecte privitoare la un atac militar decisiv asupra Poloniei, pornit de către Rusia, de la Răsărit, și de către Germania, de la Apus, atac ce ar urma să fie efectuat în anul 1928. Datorită acestui lucru, Polonia — care a plănuit să-și completeze armamentul până în anul 1932 — va fi acum nevoită să și-l completeze până în 1928, în detrimentul operei de reconstrucție și de refacere a țării».

Ministrul a adăugat că, pentru a înlesni coordonarea rapidă a măsurilor împotriva unor perturbări și acțiuni de propagandă comunistă interne, Polonia a încheiat o înțelegere cu România și Bulgaria, prin care înalții funcționari ai administrației din fiecare țară pot comunica cu cei din celelalte două state — în mod nemijlocit și fără să aibă nevoie să utilizeze canale oficiale, așa cum a fost cazul până acum; că Polonia îndeamnă acum Iugoslavia să se alăture acestui aranjament și că se vor face în curând eforturi în vederea asigurării adeziunii la această înțelegere și a guvernului turc.

Am onoarea să fiu al dv. supus, B. Reath Riggs,
Însărcinat cu afaceri *ad interim*".

***

4 „Departamentul de Stat,
3 decembrie 1925
Confidențial
Convorbire cu ministrul român
Subiect: **Recunoașterea dobândirii Basarabiei de către România**

Ministrul român m-a chemat [la telefon, n.n.] și mi-a spus că atunci când dl Hughes a fost Secretar de Stat, el a ridicat chestiunea recunoașterii dobândirii Basarabiei de către România; că noi nu am recunoscut aceasta, iar el consideră că pentru țara sa, pentru consolidarea acesteia, ar constitui un avantaj dacă noi am face aceasta în mod formal; că dl Hughes i-a spus atunci că între cele două țări există diferite chestiuni litigioase și că, înainte ca el să ia vreo măsură în privința aceasta, acestea trebuie să fie lămurite total. Eu i-am spus ministrului că principala chestiune litigioasă

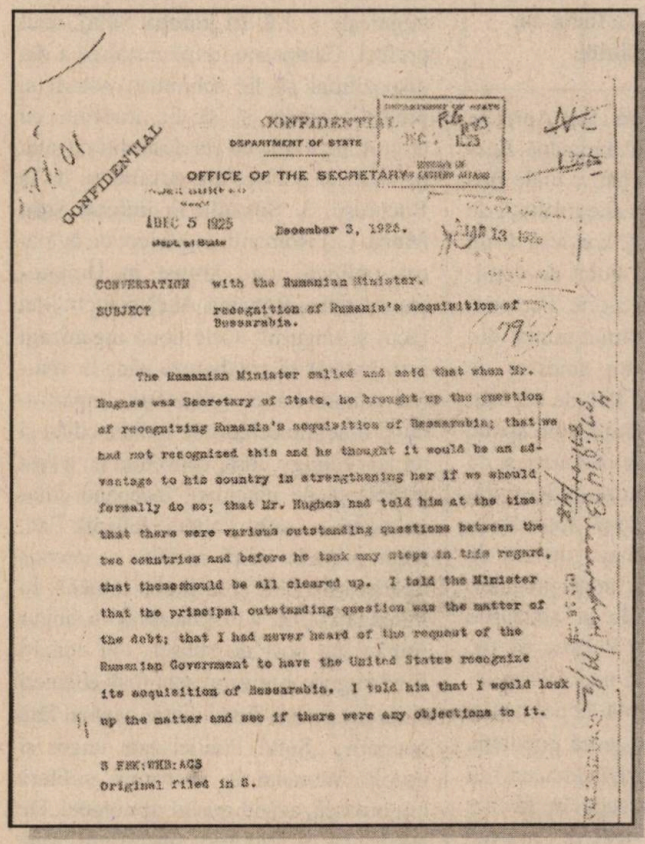
CONFIDENTIAL

DEPARTMENT OF STATE

OFFICE OF THE SECRETARY

DEC 5 1925

December 3, 1925.

CONVERSATION with the Rumanian Minister.

SUBJECT recognition of Rumania's acquisition of Bessarabia.

The Rumanian Minister called and said that when Mr. Hughes was Secretary of State, he brought up the question of recognizing Rumania's acquisition of Bessarabia; that we had not recognized this and he thought it would be an advantage to his country in strengthening her if we should formally do so; that Mr. Hughes had told him at the time that there were various outstanding questions between the two countries and before he took any steps in this regard, that these should be all cleared up. I told the Minister that the principal outstanding question was the matter of the debt; that I had never heard of the request of the Rumanian Government to have the United States recognize its acquisition of Bessarabia. I told him that I would look up the matter and see if there were any objections to it.

S FEK:WMB:ACS
Original filed in S.

este problema datoriei; că eu n-am auzit niciodată despre cererea guvernului român ca Statele Unite să recunoască dobândirea de către acesta a Basarabiei. I-am spus că voi examina problema și vor cerceta dacă există vreo obiecțiune în legătură cu aceasta".

***

5 „Legația Statelor Unite ale Americii
9 septembrie 1926, Riga, Letonia
Strict confidențial
Onor secretar de Stat
Washington
Domnule,

Am onoarea să remit alăturat un raport confidențial (IS/2) despre o adunare a Colegiului Comisariatului pentru Afaceri Externe [al URSS, n.n.], din 6 august, la care s-a analizat chestiunea Basarabiei.

Am onoare să fiu al dv. supus slujitor,
F.W.B. Coleman
[...]

Chestiunea Basarabiei

Colegiul Comisariatului pentru Afacerile Externe a examinat, la 6 august, chestiunea Basarabiei.

Lui Kerjențev, din Roma, i s-au trimis instrucțiuni în primele zile ale lunii august, în sensul că, dacă e posibil, să împiedice încheierea unui tratat italian–român, deoarece acesta ar consolida considerabil România.

Comunicând o convorbire cu directorul Departamentului Ministerului Afacerilor Externe din Italia, Kerjențev declară că primul a fost de părere că se poate ajunge la un compromis la fel de onorabil atât pentru România, cât și pentru URSS.

Se spune că acest compromis a fost schițat de însuși Mussolini și îmbracă următoarea formă:

1) URSS recunoaște drepturile suverane ale României asupra Basarabiei și garantează că nu recurge în viitor la forțe armate împotriva Basarabiei.

2) Guvernul român să dea Basarabiei autonomia cea mai largă posibil, să se numească un guvernator general cu consimțământul Consiliului autonom (drept model să fie luat statutul orașului Memel).

3) Autonomia să fie introdusă treptat, în termen de cinci cinci ani, în vederea permiterii maselor largi ale populației de a se pregăti pentru asumarea răspunderii de autoguvernare.

4) Pentru supravegherea îndeplinirii obligațiilor României luate cu privire la Basarabia, să fie atașată guvernatorului general o Comisie, alcătuită din trei reprezentanți ai unor state neutre sau ai Ligii Națiunilor, de comun acord cu URSS.

5) Un plebiscit al populației basarabene nu este exclus, dar el nu poate avea loc decât după expirarea a zece ani de la încheierea înțelegerii sovieto–române, și dacă nu mai puțin de 3/4 din membrii Consiliului Autonom cer acest lucru.

Kerjențev declară că italienii au fost îndemnați ca aceste condiții să fie acceptate, având în vedere faptul că România va consimți cu o ușoară presiune. Totuși — continuă el mai departe —, ambasadorul german din Roma l-a sfătuit ca URSS să aștepte intrarea Germaniei în Liga Națiunilor, înainte de acceptarea acestor condiții, deoarece Germania va sprijini Rusia pentru un plebiscit imediat". ■

Ostilitate, obstrucționări, atitudini șoviniste, piedici din exterior ș.a.m.d.

Reinstalarea administrației românești în Transilvania de Nord–Est

Petre ȚURLEA*

Reinstalarea administrației românești în Transilvania de Nord–Est s-a făcut foarte greu, din cauza unei opoziții maghiare puternice, generală și bine dirijată. Peste tot, s-a încercat păstrarea în totalitate în posturi a funcționarilor existenți în timpul ocupației horthyste. Motivele invocate: erau buni specialiști, cunoșteau limba maghiară și, mai ales, erau „democrați" convinși. În opoziție, funcționarii români erau considerați slab pregătiți, nu cunoșteau limba maghiară și, mai ales, erau „reacționari"... Dacă argumentele nivelului pregătirii și cunoștințelor lingvistice nu prea cântăreau mult în ochii guvernului de la București, în schimb, ideea numirii unor funcționari adepți ai partidelor istorice, „reacționare", a făcut ca, de cele mai multe ori, cererile maghiarilor să fie îndeplinite.

Trecut dubios, garanție morală zero

Un tablou al situației generale ce se dorea conservată și după reunificarea cu România era prezentat în nota nr. 1.599, din 27 martie 1945, transmisă de Agentura Banat către conducerea SSI: „Pe tot teritoriul Ardealului de Nord [...], funcționează fel de fel de autorități formate din persoane fără nici o pregătire culturală sau profesională, cu trecut dubios și fără nici o garanție morală. Unii, chiar foști pușcăriași, pedepsiți pentru crime, furturi, spargeri etc. Afară de aceasta, românii nu dețin funcțiuni la nici o autoritate, cu excepția unor posturi publice ca prefect, viceprimar, subșef de poliție etc. Toți ceilalți funcționari sunt evrei și unguri. De remarcat că cei veniți recent din Ungaria Veche dețin posturi importante în administrația publică". Acest tablou general era exemplificat în documentul SSI cu situația din Oradea, Sălaj, Satu Mare. **„1. Ce se poate vedea la Oradea?** La Prefectură, funcționează prefect român, iar restul șefilor de servicii și personalul funcționăresc sunt unguri. [...] Aproape nici unul nu cunoaște limba română. Aceeași situație este la Primărie, unde primarul este evreu, ca și la alte instituții de stat. Chestura Poliției este condusă de un evreu, fost comerciant, ajutat de comisari evrei, de aceeași categorie. Personalul administrativ este format numai din unguri, iar gardienii, un amestec de unguri și țigani, oameni fără de căpătâi, cea mai mare parte — după cum spune populația — foști hoți de buzunare și de găini sau vagabonzi, cărora nu le-a plăcut niciodată să muncească. Întrucât în toată Poliția nu se află nici un om de carieră sau cu o cât de mică pregătire polițienească, ilegalitățile și abuzurile sunt actele obișnuite ale Poliției. Se fac arestări de persoane fără nici o bază legală. Indivizi cu banderolă de polițiști și înarmați cu pistoale arestează populația după fizionomie, pe străzi, în localuri sau hotele. În hoteluri, aproape în fiecare noapte se fac două–trei razii. [...] În toate instituțiile, se întrebuințează limba maghiară, atât în actele scrise, cât și în convorbiri, cu toate că în județul Bihor populația majoritară este românească. Românul, dacă se prezintă la vreo instituție, nu poate să-și spună plângerea în românește, deoarece nu este ascultat de nimeni. Dacă vrei să vorbești la telefon și ceri numărul în românește, nu ești servit. În tramvai, nu ți se dă bilet dacă ceri în românește. [...] Tot personalul funcționăresc, personalul didactic, elevii școlilor ungurești, populația ungurească poartă cocardă pe piept în culorile naționale ungurești. De asemenea, la instituții și case particulare sunt arborate drapele ungurești. [...] **2. În județul Sălaj**, noul prefect, Câmpeanu, după instalare a dat dispoziții să fie schimbați notarii și pretorii români și să fie înlocuiți cu unguri, pe motiv că cei destituiți nu sunt în vederile politice ale guvernului de la București. **3. Situația în județul Satu Mare.** [...] Românii, indiferent de culoarea politică, s-au grupat în Uniunea Democratică Română. Același lucru l-au făcut și ungurii". Cele două organizații s-au hotărât să colaboreze până la venirea administrației românești, împărțindu-și funcțiile echilibrat; trebuia editat și un ziar bilingv. Însă, convenția nu a fost respectată de maghiari, începând chiar cu ziarul — șeful Poliției, Jellenik Ede, după primele două numere a interzis tipărirea textelor și în limba română. În întreaga Poliție, a fost încadrat un singur român, pe post de subșef, toți ceilalți fiind unguri: comisarii sunt foști chelneri și birjari, iar gardienii dintre oameni fără ocupație. „Șeful Poliției este ungur și umblă îmbrăcat în uniformă militară ungurească, având gradul de colonel. De asemenea, și comisarii poartă uniformă ungurească, iar gardienii sunt civili cu șapcă, de honvezi și cu banderolă. Șeful Siguranței, un oarecare Stanciu Nil, îmbrăcat în uniformă ungurească și purtând gradul de maior, este și șeful Biroului Politic. Despre numitul se spune că ar fi

* Prof.univ.dr., Universitatea Creștină „D. Cantemir", București

venit de la București, nu se știe precis cine este și de cine a fost trimis; cu prefectul nu vrea să stea de vorbă, refuzând să-i dea lămuriri pentru ce a arestat 40 de primari și ajutori de primari din județ. [...] În Biroul Politic, condus de Stanciu, se mai află și comisari evrei, Lustog, Marcovici, Love (chelner) și Fischer Ianos. Fischer Ianos a fost în serviciul de contraspionaj maghiar și era omul de încredere al colonelului ungur Szabo Ludovic, șeful Serviciului de contraspionaj din Cluj" . În momentul reunirii Transilvaniei de Nord–Est cu România, românii din Satu Mare au arborat drapelul țării și pe cel al URSS la toate instituțiile publice. Pe 14 martie 1945, însă, „ungurii, în frunte cu șeful poliției, Jellenik, și primarul orașului, Motolschi Lájos, au organizat o manifestație de protest, la care au luat parte toate școlile și o mare parte din populația unguroaică, cu drapele și cocarde unguroști, cerând să fie scos drapelul românesc și înlocuit cu drapelul unguresc, [...] deoarece la Satu Mare nu va veni nici o altă autoritate, cele existente rămânând pe loc. La urmă, a fost scos drapelul românesc de la Primărie și Poliție, iar în aceeași zi, s-a arborat în tot orașul drapelul unguresc. În ziua de 15 martie a.c., s-a făcut o mare serbare ungurească și o întrunire. Întrunirea a fost prezidată de primar și șeful poliției. S-a luat hotărârea că nici un fel de autoritate românească nu va fi primită, iar serviciile nu vor fi predate nici unei persoane din țară, totul trebuind să rămână așa cum se află. [...] În discursul său, șeful poliției s-a adresat ungurilor spunându-le să aibă toată încrederea, deoarece el, în primul rând, este ungur și apoi comunist. La Primărie, este un singur funcționar român. [...] La Prefectură, toți funcționarii sunt unguri, deși județul Satu Mare are 170.000 de români. [...] La CFR, Comisia sindicatului e formată numai din unguri. După alipirea [sic!] oficială a Ardealului la România, au ținut o întrunire în care au hotărât să nu primească pe românii trimiși din țară și au manifestat cerând ca toți românii să părăsească localitatea. [...] După toate aceste fapte, Uniunea Democratică Română din Satu Mare a hotărât să înceteze colaborarea cu ungurii și evreii, în condițiile actuale, și să-și retragă delegații de la instituții, urmând ca guvernul de la București să procedeze la numirea funcționarilor de carieră, care să facă administrație după legile țării".

Românii erau foarte supărați de anunțul MAI că va lăsa autoritățile existente, pe motiv că ar fi fost alese de popor; de apariția numai a ziarelor unguroști; de păstrarea în funcții a autorilor unor atrocități antiromânești în timpul ocupației horthyste; de arestările fără motiv operate doar printre români; de întârzierea venirii Armatei române și a Jandarmeriei. „Populația română din Ardeal este îngrijorată și uimită de atitudinea evreilor întorși din lagăre, care au uitat cu totul de purtarea ungurilor, și astăzi colaborează cu ei într-o acțiune contra intereselor și aspirațiilor românești". Documentul SSI concluziona, pentru întreaga Transilvanie de Nord–Est: „Este nevoie de Poliție, Jandarmerie și Armată și mai ales de funcționari de carieră, altfel haosul existent se mărește. Românii din Ardeal așteaptă cu multă nerăbdare măsurile guvernului din București, pentru a opri acest dezastru. A lăsa totul așa cum este, înseamnă a perpetua măsurile luate de unguri în cei patru ani de stăpânire. Pentru a restabili ordinea, este nevoie de autoritate de stat serioasă.

Gradați și soldați din Regimentul 2 roșiori „Prunaru", care au luptat pentru eliberarea Transilvaniei înrobite, fotografiați aici în Ungaria, în noiembrie 1944 (după *Armata română, 1941–1945*, București, Ed. R.A.I., 1996, p. 119)

[...] Starea de încordare dintre români și unguri, atitudinea șovinistă maghiară sunt provocate de agenții guvernului maghiar, care circulă prin Ardeal și care mențin ideea că alipirea Ardealului la România este ceva trecător și numai de scurtă durată, deoarece Ungaria, în curând, va fi refăcută în vechile ei frontiere ale Sfântului Ștefan. Guvernul din Debrețin întreține strânse legături cu organizațiile maghiare din Ardeal, care primesc directive de la acest guvern".

„Jos valahii !"

Readucerea Transilvaniei de Nord–Est în cadrul statului român a impus, în aprilie 1945, o modificare a circumscripțiilor administrative, pentru o armonizare generală. Conform noii repartizări, județele din regiunea redobândită depindeau de trei circumscripții. Cele mai multe aparțineau Clujului: Cluj, Bihor, Sălaj, Satu Mare, Maramureș, Năsăud, Someș, Mureș; în circumscripția Sibiu era și județul Odorhei, iar în circumscripția Brașov, județele Trei Scaune și Ciuc. Pentru controlul și îndrumarea administrațiilor locale, fuseseră înființate inspectorate administrative. La 6 aprilie 1945, Teohari Georgescu, ministru de Interne, transmitea ordinul 330, „foarte urgent", de aplicare în practică a Legii 552 („Monitorul Oficial", 253, 1 noiembrie 1944), prin care s-a dispus revenirea la împărțirea administrativă existentă înainte de 30 august 1940; fiecare județ, plasă, comună, care au stat sub stăpânirea Ungariei, își reluau delimitarea teritorială și organizarea avută la 30 august 1940. Pe această bază, vechiul județ Bihor, împărțit în urma Dictatului de la Viena — o parte, administrat de maghiari, cu centrul la Oradea, cealaltă, de români, cu centrul la Beiuș — a fost refăcut, fiind numit un prefect român, dr. Virgil Ceaclan. A fost rezolvată și problema județelor Cluj și Mureș.

Dacă readucerea configurației unităților administrativ teritoriale la forma din 1940 s-a făcut relativ ușor, problema funcționarilor părea de nerezolvat. Se încerca păstrarea în posturi chiar și a funcționarilor care nu aveau cetățenie română și nici nu doreau să o obțină. Tot în aprilie, guvernul a emis o hotărâre de neîncadrare a funcționarilor din Ardealul de Nord–Est care nu erau cetățeni români; Serviciul Centralizării Informațiilor, de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, consemna că hotărârea produsese o vie nemulțumire în cercurile ungurești din regiune. Era aruncată acuza la modă — măsura era „nedemocratică". Românii numiți în funcții publice erau întâmpinați cu ostilitate, activitatea lor era obstrucționată, erau permanent reclamați, pentru a-i convinge să plece. Organizația Ciuc a UPM și prefectul Balint Mihaly au pus în vederea funcționarilor români de la Camera Agricolă județeană, în iulie 1945, ca, în patru zile, să părăsească județul. În comuna Dobolii de Jos, județul Trei Scaune, în iunie 1945, a fost organizată, de către președintele UPM, Astalos Ladislau, și preotul Deak Iosif o manifestație a maghiarilor pentru schimbarea primarului Dionisie Lepăduș, pentru că era român, chiar dacă fusese numit de FND; manifestanții s-au exprimat foarte explicit: „Vrem primar ungur"; „Jos valahii!". Șefii locali ai UPM au organizat astfel de manifestații pentru alungarea românilor din conducerea autorităților locale în multe localități din apropierea granței cu Ungaria, ceea ce a obligat Inspectoratul de Jandarmi Oradea să ceară Inspectoratului General al Jandarmeriei, la 6 septembrie 1945, o „intervenție urgentă la guvern, ca să calmeze Uniunea Maghiară". Cei mai radicali se arătau ungurii din județul Odorhei. Aici, în cadrul unor manifestații, s-a cerut alungarea funcționarilor români nu doar din posturile deținute, dar și din Transilvania de Nord–Est. Concluzia Legiunii de Jandarmi Odorhei era categorică: „Oricare ar fi măsurile luate de guvern pentru înfrățirea româno-maghiară, secuii nu acceptă acest lucru. Gândul lor este numai la Ungaria Mare. Oricare ar fi măsurile luate de guvern, și cât de blânde, pentru a alipi populația maghiară de români și a înfrăți aceste două popoare este imposibil". Rapoartele legiunilor de jandarmi erau pline de astfel de cazuri.

O metodă de constrângere a funcționarilor români ca să plece era impunerea exclusivei folosiri a limbii maghiare, limbă pe care aceștia nu o cunoșteau. Ungurii din comuna Tinca, jud. Bihor, impuseseră emiterea tuturor documentelor autorităților locale numai în maghiară, adăugându-se și folosirea vechilor sigilii de pe vremea ocupației horthyste; s-a ajuns ca, în Primărie, să nu fie admise nici măcar convorbirile particulare în limba română. În iulie 1945, la primăria Cluj, erau angajați 300 funcționari maghiari și doar 100 români; aceștia din urmă nu erau primiți în sindicatul condus de maghiari, și erau împiedicați să-și găsească locuință în oraș — ungurii, care ocupaseră în perioada 1940–1944, majoritatea spațiilor imobiliare, aveau cuvânt de ordine să nu închirieze la români. La patru luni de la reintegrarea Transilvaniei de Nord–Est în cadrul României, liderul Sindicatului funcționarilor din Primăria Cluj declara: „Nu dau nimic pe legile românești, fiindcă nu au nici o valoare". Aceiași funcționari maghiari ai Primăriei dăduseră jos, la 1 mai 1945, de pe clădirile Primăriei și Prefecturii, steagurile României. În Sălaj, la Zalău, de asemenea exista cuvântul de ordine de a nu se închiria locuințe românilor, mai ales funcționarilor și militarilor; în județ, nimeni nu a fost mișcat de pe postul avut în timpul ocupației, astfel încât, într-un raport din 9 octombrie 1945, Legiunea de Jandarmi constata că 99% din funcționari erau minoritari. O situație asemănătoare era raportată și din Satu Mare.

În Maramureș, datorită revizionismului ucrainean aliat cu cel maghiar, situația generală avea elemente de specificitate. În momentul când și-a luat postul în primire, 9 aprilie 1945, prefectul român, Iulian Chitta, a putut constata că toate instituțiile statului nu funcționau; a constatat și ostilitatea accentuată a ucrainenilor și ungurilor, toate posturile cheie fiind deținute de aceștia. Faptul era

cunoscut și la București, chiar de primul ministru. Pentru a diminua agresivitatea minoritarilor, cu câteva zile înaintea revenirii administrației românești, a fost trimis în zonă, pe lângă nelipsitul Luká László, și Nicolae Goldberger, secretar al Comitetului FND pentru Transilvania de Nord–Est, ales la Conferința din 12–16 februarie 1945. Fiind comunist și evreu, se presupunea că va fi ascultat mai ales de ucraineni. Va face o vizită și peste graniță, autorităților sovietice din Ucraina Subcarpatică, știind că acțiunea ucrainenilor din România era dirijată de acestea. Într-o notă telefonică din 6 aprilie, către conducerea PCR, Goldberger anunța: „Am fost în Maramureș, am discutat cu CC din Ujgorod chestia Maramureșului. Ei susțin că hotărârea poporului ucrainean din Maramureș trebuie respectată. Ei nu vor nici un cetățean român, dar vor pe ucraineni. Cele 17 sate nu vor să recunoască instalarea administrației românești, sunt gata să-și apere cu forța hotărârea. Tov. Luca [Luká László] este de părere ca noi să instalăm acolo, totuși, cu forța Armatei [române] și a Armatei Roșii, administrația românească. Noi respectăm hotărârea Uniunii Sovietice". Așadar, acțiunea secesionistă a Maramureșului nu a fost o inițiativă a Moscovei, care nu ar fi avut de ce să dea înapoi dacă dorea ocuparea teritoriului. Inițiativa a fost a populației ucrainene și maghiare din Maramureș, a conducătorilor Ucrainei Subcarpatice și a unor ofițeri din trupele de ocupație sovietice, fie doritori să se remarce, fie captații de liderii celor două minorități.

Lungul și dificilul drum al normalizării

Cu toată atitudinea extrem de binevoitoare a administrației românești față de maghiari și ucraineni, cu toată numirea liderilor acestora în funcții de conducere, situația nu s-a normalizat. Noul șef al Poliției Sighet, dr. Victor Groza, transmitea, la 3 iulie 1945, Inspectoratului Regional de Poliție Oradea, un raport privind situația din Maramureș, deteriorată din nou grav la sfârșitul lui iunie. Cauza o constituia revigorarea mișcării separatiste ucrainene, în urma cedării de către Cehoslovacia a regiunii subcarpatice pe care o deținuse în perioada interbelică URSS-ului. Ucrainenii din România credeau că va urma și încorporarea Maramureșului românesc. La 30 iunie, se sărbătorise, în Ucraina Sovietică, ziua unirii cu Rusia Subcarpatică. La câțiva kilometri de Sighet, în comuna Slatina, la manifestația populară organizată cu acest prilej, vorbise și Ioan Odoviciuc, cel care „a terorizat Maramureșul timp de două luni, sub improvizatul regim ucrainean"; ajuns ministru în Ucraina Subcarpatică, declara amenințător: „Granița actuală sperăm că, în scurt timp, se va mai lărgi, cuprinzând și pe frații ceilalți ai noștri din Maramureșul de peste Tisa". În același sens, a vorbit și reprezentantul Partidului Comunist, Covacs Sándor și un ofițer sovietic. La manifestație, au luat parte și reprezentanți ai comunelor ucrainene din România, care au cerut ca și Maramureșul românesc să fie alipit Ucrainei. Circula intens zvonul că granița va fi modificată pe 5 iulie 1945. Cel mai important document de prezentare a situației din județ este raportul „secret" al prefectului Iulian Chitta, către conducerea centrală a FND, datat 10 iulie 1945: „Plugarii români nu vor să mai predea vite [în contul Armistițiului], deoarece plugarii ucraineni din județul nostru nici în tranșa trecută, nici acum nu au predat și nici nu vor să predea vite. În atitudinea lor, sunt încurajați de elemente ucrainene (rutene) din administrație, de către subalternii noștri ucraineni, care pe orice cale caută să submineze autoritatea administrației românești, deși sunt în serviciul nostru, și îndeamnă în mod fățiș la acte de nesupunere pe cetățenii ucraineni. Acești funcționari sunt aceia pe care ni i-a impus dl contraamiral Bodenko, cu ocazia vizitei sale la Sighet, în aprilie anul acesta. Cel mai distructiv în activitatea sa este pretorul Lazarciuc Nicolae,

G-ral Ion Dumitrache, comandant al Corpului de Vânători de munte, împreună cu alți ofițeri din subordine, examinând harta operațiilor militare, desfășurate la nord de Brașov (septembrie 1944), în lupta pentru eliberarea Transilvaniei de Nord–Est

Trupe române în Clujul eliberat la 11 octombrie 1944

de la Pretura Sighet. Anexat, vă înaintăm copia actului trimis de acest funcționar la toate satele ucrainene, abuzând de calitatea sa de pretor și utilizând fără autorizație ștampila județului. După cum de altfel rezultă și din acest act, *spiritus rector* este colonelul delegat al Comisiei Aliate de Control, care îndeamnă pe ucraineni la nesupunere. Populația ucraineană abuzează de atitudinea noastră tolerantă și se dedă la acte criminale. Fiecare comună în parte (înțeleg comună ucraineană) încasează taxe ilegale pentru simpla trecere a țăranilor prin comună, câte 2.500 lei de persoană. Am încercat să iau măsuri asupra tuturor neregulilor săvârșite de către ucraineni, dar din motive politice, dat fiind faptul că nu am jandarmi și că, dincolo, în Ucraina Subcarpatică, s-au petrecut evenimentele politice binecunoscute [acordul sovieto–cehoslovac], nu am putut să aplic aceste măsuri. De aceea, vă rugăm să ne dați instrucțiuni precise, problema Maramureșului fiind de ordin superior, dacă trebuie să aplic toate măsurile ce decurg din suveranitatea statului asupra acestui teritoriu sau nu. Fiind motive puternice că orice măsuri aș lua contra ucrainenilor din județul nostru, aceștia s-ar plânge și ar crea dificultăți situației noastre. Delegatul sovietic mi-a declarat zâmbind că, în curând, va sosi timpul ca să ne cerem noi cetățenia sovietică. Colonelul Tiscenko, delegatul Comisiei Aliate de Control sovietică, se amestecă în toate chestiunile interne ale județului, presează pe șefii de autorități, amenință cu arestarea. Comunele ucrainene au arborat peste tot drapelul ucrainean și refuză categoric a executa orice ordin dat de noi. La intervenția făcută pe lângă delegatul sovietic, acesta ne-a declarat că rutenii din Maramureș sunt cetățeni sovietici. Am cerut acte în scris de la colonel, acesta însă refuză categoric a elibera vreo hârtie, acolo unde el singur vede că a greșit. În timp ce acestea se petrec la noi, unde avem 23.000 ucraineni la 100.000 de români, dincolo de Tisa, în Ucraina Subcarpatică, unde avem circa 20.000 de români, se petrec lucruri îngrozitoare. Intelectualii români sunt persecutați de o administrație locală ruteană. Au fugit mulți, din cauza prigoanei, la noi. La fel fuge și populația evreiască. Evreii reîntorși din deportare, dincolo, sunt persecutați, din care cauză aceștia dau foc caselor și se refugiază la noi, urmăriți de autoritățile sovietice. La Slatina, prima comună de lângă frontiera cu noi, în ziua de 8 iunie, nouă case evreiești au fost incendiate de aceștia. În școlile ucrainene, este strict interzis a se vorbi în altă limbă decât limba ucraineană și rusă. Prin ordinul nr. 549/1945–U al Ministerului Școalelor din Ucraina Subcarpatică din Ujgorod, comunicat tuturor școalelor din țara lor, cu ordinul nr. 483/1945 al Inspectoratului Școlar din Rahău, se interzice cu desăvârșire, sub aspre sancțiuni, folosirea limbii române și ungare în școli. Populația română de peste graniță este năpăstuită și ne cere nouă ajutoare. Din modestele noastre resurse, am ajutat până acum pe acești români prigoniți. Vă rugăm să ne trimiteți fonduri pentru ajutorarea acestora și pe mai departe; până acum, am făcut ce am putut cu mijloace locale.

Vă rugăm să dispuneți ce să facem cu pretorul Lazarciuc și cu elementele subordonate. Dacă iau măsuri drastice, nu vom avea neplăceri cu Sovietele? Să iau aceste măsuri? Ordinul dv. vă rog a-l trimite urgent". Raportul prefectului a ajuns la Președinția Consiliului de Miniștri, unde Emil Bodnăraș, secretar general al acestuia, i-a pus rezoluția: „Comisia Armistițiului: Verificarea celor prezente în raport, în măsura în care chestiunile prezentate mai sunt actuale. În caz afirmativ, va face imediat demersuri la Comisia Aliată de Control pentru clarificarea atitudinii delegatului Comisiei Aliate de Control". Raportul trece și pe la Ministerul de Interne. Majoritatea instituțiilor centrale se interesau mai ales de faptul că nu se strâng animalele destinate plăților în contul Armistițiului. În condițiile României de atunci, nici nu se putea face mai mult; pacea nefiind încheiată, sovieticii nu trebuiau supărați, pentru că o asemenea supărare ar fi putut periclita confirmarea retrocedării întregii Transilvanii de Nord–Est.

Nori grei asupra Maramureșului

Un alt document întregește imaginea Maramureșului, în vara lui 1945. Pe 25 iulie, era alcătuită o cerere a locuitorilor din mai multe sate românești, sub conducerea lui Ehira Vasile, secretar al organizației Frontului Plugarilor, către secretarul general al PCR, solicitând readucerea în țară a acelor cetățeni ai județului care fuseseră arestați de sovietici și duși în URSS. Cei luați se aflau în închisoarea din Ujgorod, în Rusia Subcarpatică. Erau nouă: un profesor, un avocat și un funcționar din Sighet; notarul și economistul din Budești; preotul, învățătorul, secretarul și economistul din Vernești; un profesor din Crețești. „Sus-numiții — se menționa — au fost ridicați, în ziua de 5 martie a.c., din Sighet, de către autoritățile ucrainene, împreună cu alții care între timp au fost eliberați, aceștia fiind deportați înainte de a intra autoritățile românești în Maramureș. Toți aceștia au fost arestați pe nedrept, pe când luau parte la marea manifestație a poporului maramureșean, o parte, iar altă parte au fost ridicați de acasă, fără să aibă cunoștință măcar de cele de care sunt acuzați".

La 4 august 1945, dr. Victor Groza, șeful Poliției Sighet, transmitea un raport prezentând persistența pericolului pierderii județului Maramureș. În urma unor abuzuri de frontieră, Prefectura a trimis o delegație la Ungvar, pentru a lămuri lucrurile cu guvernul Ucrainei Subcarpatice, solicitând formarea unei comisii mixte de anchetă. Ministrul Comunicațiilor, Weiss, a transmis Delegației că nu poate discuta, iar reprezentanți ai comuniștilor ucraineni au indicat și motivul: „Guvernul ucrainean nu recunoaște ca definitivă frontiera dintre România și Ucraina".

Incitată de peste graniță, populația ucraineană din mai multe comune ale județului Maramureș refuza respectarea legilor românești reintroduse de curând și, în unele locuri, a trecut la atacarea localităților românești vecine; cel mai grav incident — cu bătăi, focuri de armă, răniți — avea loc în comuna Rona de Jos, atacată de ucrainenii din Rona de Sus și Crăciunești, ajutați de mai mulți soldați sovietici. Printre cei care îndemnau populația ucraineană să nu respecte legile românești și ordinele emise de organismele statului, erau chiar înalți funcționari de origină ucraineană. Cel mai reprezentativ, Nicolae Lazariuc, pretor al plășii Sighet, în octombrie 1945, îndemna pe tinerii ucraineni să nu răspundă ordinelor de recrutare în armată, pentru că, în curând, județul va „fi anexat la Ucraina". De menționat și faptul că un anumit ecou a avut, în Maramureș, și activitatea Organizației Ucraina Națională, condusă de Ștefan Bandera. (În regiunea Csap, la punctul cel mai nordic al râului Tisa, banderiștii erau atât de puternici, încât, pentru înfrângerea lor, a fost nevoie de o întreagă divizie sovietică și două regimente de

11 martie 1945: reuniune româno-sovietică, la București, prilejuită de restabilirea administrației românești în partea de nord-est a Transilvaniei. Pe primul rând, așezați, de la stânga: L. Rădăceanu, Gh. Tătărescu, A.I. Vișinski, dr. P. Groza. g-ralul I.Z. Susaikov, Gh. Gheorghiu-Dej.

grăniceri; coloane întregi ale Armatei Roșii, aduse grabnic din Polonia, au fost atacate și distruse în defileele din munți.) Mai mulți membri ai Organizației au ajuns și în satele ucrainene din România, ducând o propagandă antiromânească. Comuniștii ucraineni și anticomuniști vizau același țel în privința Maramureșului. Și la începutul lui 1946, era înregistrată o intensă activitate a agenților provocatori trimiși de Ioan Odoviciuc, pe aceeași temă a alipirii la Ucraina. Românii erau cu atât mai alarmați cu cât, în ianuarie 1946, la cererea Comisiei Aliate de Control, grănicerii români au fost retrași pentru mai mult de o lună la 25–30 km de frontieră, context în care s-au făcut și unele rectificări ale acesteia, minore însă, în favoarea URSS.

Acestei situații pe muchie de cuțit a Maramureșului i s-a făcut față cu succes datorită fermității prefectului Iulian Chitta și a manifestărilor în favoarea apartenenței la România a populației românești din județ. În august 1945, prefectul cerea conducerii MAI să-i trimită urgent un număr de pretori, notari, funcționari administrativi, cu pregătire adecvată, care „să fie obligați să se prezinte la post". Asupra cererii va reveni. Insistența sa a făcut ca problema să fie reflectată și în rapoartele Inspectoratului General Administrativ Cluj și în sinteza alcătuită la MAI, în octombrie 1945: se afirma că, în județul Maramureș, starea de spirit era foarte încordată, chiar „excepțională", și, de aceea, trebuiau luate măsuri urgente pentru „a preveni o catastrofă". Se păstrează și un **Memoriu al populației Maramureșului**, din 15 octombrie 1945, cu formulări ferme: „Vrem să rămână alipit județul Maramureș pe vecie la România, Patria–Mamă, de care am fost samavolnic rupți prin mârșavul Dictat de la Viena, și de această hotărâre a noastră nici o forță de pe lume nu ne va clinti. Suntem gata să apărăm această voință a noastră cu sângele celor 140.000 locuitori ai Maramureșului Voievodal. Rugăm pe dl dr. Iulian Chitta, primul nostru prefect după eliberarea Maramureșului, să se facă interpretul voinței noastre pe lângă M.S. regele Mihai I al României și pe lângă înaltul guvern al țării, pe care îi rugăm să primească manifestarea noastră de voință ca un semn al dârzeniei noastre de totdeauna de a rămâne pe vecie la sânul patriei, România". În continuare, își arătau recunoștința față de Armata română și armatele aliate. „Am întocmit și semnat acest document solemn — se scria în încheiere — ca să rămână urmașilor noștri o pildă a voinței noastre de granit, un răspuns categoric acelora care vor să falsifice voința noastră, un sprijin acelora care conduc destinele noastre, iar celor ce vor hotărî de soarta popoarelor în viitor, o piatră fundamentală la baza păcii europene și mondiale". Erau 60 de semnături — învățători, preoți, profesori, medici, ingineri, reprezentanți ai sindicatelor de muncitori și funcționari —, „ca reprezentanți legali și aleși în mod democratic de către 140.000 locuitori, din 60 localități ale județului Maramureș". Se menționează faptul că, fiind prezenți la semnarea memoriului, primarii și șefii diverselor autorități au aprobat și ei, în unanimitate.

Românii, discriminați

Așadar, pe ansamblul Transilvaniei de Nord–Est, revenirea administrației românești a fost întâmpinată cu mare ostilitate de către minoritari, susținuți în această postură din exterior. Mai ales în județele „secuiești", atmosfera era atât de încărcată încât l-a obligat chiar pe Teohari Georgescu, ministrul de Interne, să intervină direct. La 19 mai 1945, avea loc, la Târgu Mureș, o ședință a Comitetului județean PCR, cu participarea lui Teohari Georgescu. Secretarul Organizației, **Loeb Martin**, s-a plâns că guvernul a trimis funcționari români în județ: „Noi ne-am opus să-i primim, dar la Cluj ni s-a arătat că trebuie. [...] Noi cerem ca toți care sunt numiți să vină la noi, să primească aviz". Cererea l-a făcut pe **Teohari Georgescu** să întrebe: „Ce înțelegi prin «să vină la noi după aviz»? **Loeb**: La FND. **Teohari Georgescu**: În privința controlului FND, care este rostul FND, să facă stat în stat? Cine trebuie să rezolve această problemă? Guvernul sau FND?". Ostilitatea față de revenirea funcționarilor români în Mureș viza păstrarea preponderenței minoritarilor. Cu toate că populația română era majoritară, din totalul funcționarilor MAI, de 979, români erau doar 350; în schimb, erau 620 unguri, șapte evrei și doi de alte naționalități. Așadar, 63% maghiari, 36% români, 1% alții. Numai la o singură funcție, aceea de notar, numărul românilor era corespunzător cu cel al locuitorilor români, reprezentând 58%. Faptul acesta din urmă a trezit supărări: cu tărie, la ședința UPM din 10 martie 1946, în prezența vicepreședintelui pe țară al organizației, Balogh Edgard, s-a cerut creșterea rapidă a numărului notarilor unguri, numirea unor unguri în posturile de prefect, subprefect, președinte al Tribunalului, președinte al Camerei de Comerț etc. Nici o inspecție de la București și nici o cerere a guvernului nu a putut modifica ostilitatea față de funcționarii români și tratamentul discriminator aplicat acestora. Cu toată promisiunea secretarului Organizației PCR Mureș făcută ministrului Teohari Georgescu, în județ nimic nu s-a schimbat în bine pentru români. Mai mult, în septembrie 1945, în timpul unor manifestații de stradă ale sindicatelor (controlate chiar de comuniști), funcționarii români au fost atacați, cerându-li-se plecarea din județ.

În defavoarea românilor era și practica numirii primarilor de către prefecți. Cum aceștia executau ordinele celor două formațiuni politice ce stăpâneau Transilvania de Nord–Est, s-a ajuns ca să fie numiți doar membri ai PCR și UPM. În comunele maghiare, automat, primarul era ungur; în comunele mixte, tot automat, primarul era de asemenea ungur, faptul trezind mari nemulțumiri. Însă, sistemul provoca nemulțumiri și în comunele pur românești, unde erau numiți primari români. Legiunea de Jandarmi Sălaj, prezentând lista primarilor numiți, menționa că nu s-a avut asentimentul populației și că majoritatea celor în cauză era incapabilă; ca urmare, „totul se distruge". ■

Amintiri din vremuri apuse

1956: CC al PMR discută „Raportul secret“ al lui Hrușciov

Pavel ȚUGUI

În ziua de 12 februarie 1956, presa bucureșteană și Radiofuziunea Română anunțau că o delegație a PMR, formată din Gh. Gheorghiu–Dej, Iosif Chișinevschi, Miron Constantinescu și Petre Borilă, a plecat la Moscova, invitată la Congresul al XX-lea al PCUS...

Propagandă, idealizări, zeificare

Trebuie să menționez un aspect relevant și cu semnificații politice profunde în ce privește „cultul personalității lui Stalin“ în România. Realitățile concrete demonstrează că factorii de conducere ai României după 23 august 1944 și în continuare, regimul dr. Petru Groza–Gheorghiu–Dej–Ana Pauker–Lothar Rădăceanu a desfășurat o propagandă deșănțată și, deseori, ridicolă despre Stalin și feluritele lui merite reale, altele idealizările stupide, situațiile fiind împinse spre zeificare... Dovada o constituie compozițiile muzicale, poemele, picturile și statuile, denominarea unor orașe, raioane, regiuni, bulevarde, răspândirea de portrete, lozinci în instituții de stat, sedii de partid și școli. Asemenea cult dezonorant și fără justificare politică a fost amplificat de cuvântările liderilor PMR-iști, de presa centrală și din provincie, de radio, la adunări și demonstrații publice.

După decesul lui Stalin — 5 martie 1953 —, propaganda obedientă, encomiastică, prostalinistă, orchestrată aproape un deceniu în România de cercurile politice, înainte de toate de PMR, a început să pălească. Treptat, portretul dictatorului sovietic este „completat“ cu cel al lui Lenin. Astfel, la demonstrația din 23 august 1954, pe frontispiciul tribunei apărea portretul „dublu“ Lenin–Stalin, iar demonstrații nu mai purtau tabloul lui Stalin și nici lozincile deșănțate din anii 1945–1953. S-au retras cărțile, manualele, cântecele, busturile, s-au demontat statuile. Apoi, au fost restabilite numele uzurpate ale bulevardelor, orașelor etc.

La începutul anului 1955, Consiliul de Miniștri a ordonat ca în instituțiile de învățământ ale administrației de stat, în armată, instituții de cultură etc. să se arboreze numai stema și steagul RPR. În schimb, la adunări politice, demonstrații publice și la sedii de partid să se expună numai portretele lui Marx, Engels și Lenin, precum și ale membrilor plini ai Biroului Politic al PMR.

Schimbarea poziției liderilor PMR cu privire la personalitatea lui Stalin se remarcă la Congresul al II-lea al PMR, din 23–28 decembrie 1955. De data aceasta, numele lui Stalin apare numai de două ori. Întâi, în Cuvântul de deschidere rostit de Constantin Pârvulescu: „Gândul nostru se îndreaptă spre memoria lui Iosif Vissarionovici Stalin. Propun un moment de reculegere în memoria lui Iosif Vissarionovici Stalin“. Fără altă apreciere. După aceea, numele fostului lider sovietic revine în cele 144 de pagini de carte, în Raportul citit de Gh. Gheorghiu–Dej, prim–secretar al CC al PMR, în următorul context:

„Se știe că normarea tehnică a muncii — zicea liderul PMR —, are o mare importanță pentru creșterea productivității muncii. I.V. Stalin a subliniat că normele tehnice constituie o

Pavel Țugui (n. 1 noiembrie 1921, Vicovu de Jos, jud. Suceava; *alăturat, într-o fotografie din 1956)* a lucrat la Secția de Propagandă și Agitație, apoi la cea de Literatură și Artă de la CC al PMR (1948–1960). A îndeplinit funcția de adjunct al ministrului Culturii (octombrie 1953–februarie 1955), apoi, cu aprobarea lui Gheorghe Gheorghiu–Dej și a lui Gheorghe Apostol, i s-a încredințat conducerea nou–înființatei Secții de Știință și Cultură a CC al PMR.

Peste ani și ani de zile, într-o carte publicată în 1999, avea să scrie: **„Preluând funcția de șef al Secției de Știință și Cultură de la CC al PMR, mi s-a oferit privilegiul unic să cunosc și, adesea, să particip la înfăptuirea unor importante decizii politice și de stat, bună parte din ele menite să modifice, chiar să schimbe în esență, orientări ideologice promovate de regimul Petru Groza – Gheorghiu–Dej în domeniile științei, învățământului, artei și literaturii. [...] Am cunoscut și am lucrat cu savanți și cercetători consacrați în țară și străinătate. Datorită curajului, înțelepciunii, solidarității intelectuale și patriotismului lor funciar, au putut fi eradicate din istoriografia și lingvistica românească denaturări aberante, teze cominternist–interniste antiromânești, profundă dăunătoare națiunii și statului român modern“.**

mare forță regulatoare și organizatoare a producției..." Deci, pentru liderii PMR, cam atât rămăsese din „gândirea genială" a lui I.V. Stalin!

Delegații la Congresul din decembrie 1955 au remarcat și altă „schimbare" în lozincile din finalul Raportului lui Gheorghiu–Dej. În locul vechilor lozinci: „Trăiască marxism–leninismul" sau „Sub steagul lui Marx–Engels–Lenin–Stalin, înainte, spre victoria socialismului" etc., conducerea PMR îndemna membrii de partid la „solidaritatea internațională a oamenilor muncii din întreaga lume în lupta pentru pace, democrație și socialism", la „victorii în lupta pentru socialism, pace, bunăstarea și fericirea poporului". Deoarece „lozincile" lansate de comuniști aveau semnificații esențiale, ele fiind răspândite numai cu aprobarea expresă a Biroului Politic, s-a observat că, în 1955, conducerea PMR a operat **o modificare ideologică** ce nu putea fi ignorată de membrii de partid și opinia publică.

Listă acceptată prin vot deschis

În preajma zilei de 20 martie 1956, ni s-a comunicat, din partea Secției Treburilor (Calcelaria conducerii partidului), să luăm măsurile corespunzătoare, deoarece câteva zile vom participa la o ședință a CC al PMR. După aceea, am semnat în „convocator". În dimineața zilei de 23 martie 1956 , s-a deschis în „Sala de jos — Roșie" a sediului partidului — actuala clădire a Ministerului de Externe, de pe strada Modrogan —, „plenara lărgită a CC al PMR". Au fost prezenți: membrii și membrii supleanți ai CC, aleși la Congresul al II-lea al PMR, din decembrie 1955, în total 82 de persoane; 21 membri ai Comisiei Centrale de Revizie a PMR; vicepreședinții Comisiei Controlului de Partid; un grup important de membri de partid din ilegalitate, între care I.G. Bujor, Gh. Gaston Marin, P. Constantinescu–Iași, N. Goldberger, D-tru Petrescu, I. Popescu–Puțuri, Valter Roman, N. Popescu–Doreanu, Leonte Tismăneanu, Mihail Roller, L. Bányai și alții, precum și primii secretari ai comitetelor regionale PMR, care nu erau membri aleși în organele centrale ale partidului. Precizez că Gh. Gheorghiu–Dej, primul secretar al CC al PMR, a convocat întâi în sală numai pe membrii și membrii supleanți ai CC și a cerut aprobarea ca să asiste la lucrările plenarei și persoanele propuse de Biroul Politic, lista lor fiind acceptată prin vot deschis.

Gheorghiu–Dej a supus aprobării Comitetului Central ordinea de zi, și anume: „Raportul delegației PMR cu privire la lucrările Congresului al XX-lea al PCUS"; citirea „Raportului lui N.S. Hrușciov despre cultul personalității lui Stalin și urmările lui"; „Întrebări, răspunsuri și discuții". S-a anunțat că lucrările plenarei au caracter „secret", motivându-se că numai în aceste condiții Biroul Politic al CC al PCUS a acceptat să ofere tuturor Comitetelor Centrale ale partidelor din țările de

„Ursul sovietic", N.S. Hrușciov (x), la vânătoare de urși în România lui Gh. Gheorghiu–Dej (xx)

„democrație populară" **textul în limba rusă**, spre a fi tradus și citit la plenarele Comitetelor Centrale ale partidelor respective.

Apoi, Gheorghiu–Dej a relatat succint cum s-au desfășurat lucrările Congresului PCUS, întâlnirile delegației române cu conducătorii sovietici și ai altor partide, unele discuții în contradictoriu semnalate între conducerea PCUS și cea a Partidului Comunist Chinez. Dar cea mai palpitantă informație privea conflictul izbucnit în sânul membrilor Biroului Politic al PCUS, între grupul Hrușciov–Mikoian, de o parte, și cel condus de Molotov și Kaganovici, pe de altă parte. Liderul PMR a remarcat faptul că Statul Major General al Armatei, în frunte cu celebrii mareșali sovietici Jukov, Malinovski, Bulganin s-a alăturat „liniei politice inițiate de tov. Hrușciov".

În încheierea cuvântului său, Gheorghiu–Dej a propus Comitetului Central să aprobe alcătuirea unei comisii care să analizeze proiectul întocmit, să adauge problemele de principiu dezbătute de plenară, iar textul definitivat al „Raportului delegației PMR la Congresul al XX-lea al PCUS" să fie supus votului membrilor și membrilor supleanți ai Comitetului Central. După aceea, s-a stabilit să se citească capitolele mari din „Raportul lui N.S. Hrușciov despre cultul personalității lui Stalin și urmările lui", membrii delegației române să facă eventuale completări, cei de față să pună întrebări și să-și prezinte propriile aprecieri și puncte de vedere. S-a comunicat hotărârea ca prânzul din cele trei zile, cât va dura plenara lărgită a CC, să se servească la „bufetul improvizat", în holul de la intrarea principală a clădirii.

A început lectura „raportului Hrușciov", au intervenit întrebări și comentarii prelungite, la discuții au participat câteva zeci de persoane, majoritatea vorbitorilor făcând parte din membrii PCR și PSD, cu stagii în ilegalitate, atât din Comitetul Central, cât și dintre cei invitați la plenară.

Nu știu dacă lucrările acelei „plenare lărgite a CC al PMR" **au fost stenografiate sau înregistrate**, însă îmi îngădui să subliniez că publicarea lor, ori măcar **reconstituirea intervențiilor participanților**, ar fi de un real folos pentru istoricii și politologii români și din alte țări, în cunoașterea și definirea, mai aproape de adevăr, **a atitudinii și poziției reale** exprimate, în 1956, de membri marcanți ai PMR (PCR plus PSD) despre chestiuni fundamentale ale istoriei mișcării muncitorești, ale istoriei României după al doilea război mondial, ale relațiilor extrem de complicate cu URSS și PCUS, ale politicii interne a PMR, cât și confruntările iscate atunci, în sânul Biroului Politic al CC al PMR.

Înainte de consemnarea câtorva probleme dezbătute în cadrul plenarei citate, trebuie să fac o precizare și, totodată, să restabilesc un adevăr istoric inatacabil, denaturat de dl Silviu Brucan. Cotidianul „Adevărul" a publicat, în numărul din 25 iulie 1998, p. 11, textul „Raportul delegației PMR" aprobat de plenara lărgită din 1956, text — se spunea în ziar — păstrat până acum în arhive. Este perfect adevărat că respectivul „Raport" n-a fost publicat în ziarele românești din anul 1956, așa că reproducerea lui în paginile „Adevărului" era justificată și necesară. Totuși, în șapoul semnat de S. Brucan — text de prezentare a documentului — se fac unele **afirmații eronate**. Silviu Brucan scrie următoarele: „La noi, el *(adică „Raportul" lui Hrușciov, prezentat la ședința secretă a Congresului PCUS, n.a.)* **a fost prelucrat doar în forma indirectă a Raportului delegației PMR la acel Congres sovietic**..." *(s.n.)*. Afirmația lui S. Brucan este falsă și dezinformează cititorii contemporani, fie din **necunoaștere**, sau în mod **premeditat**, dar și într-un caz și în altul vom nota prestația politologului Silviu Brucan cu nota 3,5, jumătatea fiind modestă concesie pentru vârsta și energia domniei sale!

„Scăparea" — dacă a fost așa ceva — nu-i este îngăduită unui militant politic, bine cunoscut, mai ales că „Raportul Hrușciov" s-a citit integral, la plenarele Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste și muncitorești din toate țările „de democrație populară", iar PMR nu putea face excepție! Totodată, trebuie să menționez că „Raportul delegației PMR" la congresul sovietic a fost „prelucrat" la plenarele comitetelor regionale, raioanele și orășenești ale PMR, în prezența unor delegați, care au audiat textul integral al „Raportului Hrușciov".

În „vizor", crimele staliniste

Personal, am avut mandat să asist la ședințe de la regiuni și raioane și am răspuns concret la numeroase întrebări puse de membrii de partid prezenți. De asemenea, am primit dispoziție să informez colectivele de conducere de la Academia RPR (asistat de academicienii P. Constantinescu–Iași și Vasile Malinschi), pe membrii de partid din birourile Uniunilor de creație (scriitori, compozitori, arhitecți și artiști plastici) și pe cei din conducerea principalelor instituții artistice din București despre conținutul „Raportului Hrușciov". Apoi, s-a aprobat să-i informez și pe unii academicieni fără apartenență de partid, și anume pe T. Arghezi, G. Călinescu, Camil Petrescu, G. Oprescu, Tudor Vianu, Perpessicius, M. Jora, Geo Bogza, Ion Jalea, și pe scriitorii și compozitorii M. Preda, P. Dumitriu, Ion Dumitrescu, G. Ivașcu, Zeno Vancea.

Sunt fapte ce nu pot fi trecute cu vederea, iar motivația informării personalităților citate și a altora era aceea de a cunoaște faptele analizate de N.S. Hrușciov în „Raportul" său, de la surse bine informate și autorizate. Rolul delegaților CC se limita la prezentarea conținutului raportului „despre cultul personalității lui Stalin și urmările lui", inclusiv răspunsuri la eventualele întrebări ale asistenței.

În continuare, voi consemna câteva probleme discutate în cadrul „plenarei lărgite" din martie 1956, unele dintre ele înregistrate eliptic în „notele zilnice" din acel an, altele, din cauza șocului intelectual și moral provocat, s-au sedimentat în conștiință și nu le-am uitat. Spre a evita „literaturizarea", culoarea afectivă, le voi prezenta sub formă de „proces–verbal".

Fotografie „de familie", a liderilor „partidelor frățești", reuniți la București, cu ocazia Congresului al III-lea al PMR (20–25 iunie 1960); în dreptul tribunei, Gheorghiu–Dej și, în dreapta lui, Hrușciov

Vorbitorii, fără excepție, au condamnat crimele abominabile ale lui Stalin și ale colaboratorilor săi apropiați, monstruoasele procese și presiunile fizice și morale la care au fost supuși militanți de seamă ai PCUS, potențiali rivali ai lui Stalin la conducerea URSS. S-a vorbit despre Troțki, Buharin și alții, pomeniți în raportul lui Hrușciov, cu accent deosebit pe destinul lui Kirov, toți victime ale nelegiuirilor staliniste.

S-a vorbit pe larg despre atitudinea lui Stalin față de unii lideri ai Armatei Roșii: condamnarea și executarea generalului Tuhacevski și a altor comandanți militari fiind apreciate ca acte iresponsabile de trădare a intereselor statului sovietic. Aprecieri dure s-au exprimat față de gelozia și invidia lui Stalin față de mareșalul G. Jukov, comandantul glorios al apărării Moscovei etc., după victoria din 1945, persecutat și umilit pe nedrept... Unii vorbitori au insistat asupra încălcării „democrației de partid" și asupra „defecțiunii sistemului politic și de stat", instaurate de Stalin și colaboratorii săi, ceea ce a evoluat spre o „dictatură tiranică absolutistă", care „n-are nimic comun cu principiile marxismului și leninismului".

Pe parcursul discutării acestor probleme, Gheorghiu–Dej nu a intervenit decât atunci când s-a vorbit despre decapitarea conducerii Armatei Roșii, apreciind că acele hotărâri ale lui Stalin au avut ca urmare „slăbirea puterii de luptă" a armatei sovietice, realitatea confirmată de victoriile lui Hitler în anii 1941–1942.

Unii membri de partid, inclusiv din Biroul Politic, au stăruit asupra „politicii Cominternului" față de partidele frățești din Europa, criticând centralismul — monocentrismul —, care a împiedicat dezvoltarea partidelor comuniste și afirmarea lor ca organizații politice „cu caracter național", legate de viața socială a propriului popor. Militanții din ilegalitate au evidențiat câteva erori fundamentale, și anume: Cominternul „a impus elemente străine de poporul român" în conducerea PCR; organizațiile PCR n-au reușit să atragă în rândurile lor și membri de etnie română; la Congresul al IV-lea al PCR. Cominternul a impus lozinca antinațională că „România este un stat multinațional", fapt ce a izolat complet PCR, de poporul român. N. Goldberger a istorisit cum au reușit delegații la Congresul al V-lea, de la Moscova, să scoată din documentele congresului teza: „România este un stat multinațional", discuțiile despre problema națională la acel congres fiind „agitate". S-a reușit să se introducă în document „teza" despre primejdia ce o reprezintă pentru România „revizionismul maghiar", dar a rămas principiul „autodeterminării" așa–ziselor „popoare" din România, până la „despărțirea deplină de statul român". Delegații din țară care s-au opus acestei teze antinaționale au fost „seches-

trați" de autoritățile sovietice și trimiși la muncă forțată pentru „reabilitare" (câțiva dintre ei au decedând, restul revenind acasă de-abia în anii 1938 și 1939).

În aceeași ordine de idei, s-a vorbit despre „comuniștii și antifasciștii români, victime ale stalinismului", numele lor fiind citate. În cuvântul său, C. Pârvulescu a propus plenarei să recomande Biroului Politic să intervină la conducerea PCUS ca să trimită la București informațiile și documentele despre condamnările staliniste ale unor comuniști — cetățeni români. Gheorghiu–Dej a susținut propunerea lui C. Pârvulescu. Acesta din urmă a propus ca Biroul Politic să facă o cercetare și asupra activității și felului de comportare a comuniștilor români, care au lucrat la Comintern. Astfel, s-au înfiripat discuții în jurul comportamentului Anei Pauker, al lui Vasile Luca și al altora, conturându-se cele două orientări organizatorico–politice care ar fi existat după evenimentele politice din anii 1931–1935: cea promovată de delegații la Comintern, care „subapreciau" forțele revoluționare autohtone, iar pe de altă parte, orientarea „internă" a liderilor mișcării revoluționare din România, legați de clasa muncitoare și țărănime, apoi arestați și condamnați, și care au reușit „să se organizeze" în închisori, să asigure „legătura partidului cu clasa muncitoare". La acea plenară, s-a conturat ideea existenței, în anii ilegalității, a două „forțe politice" în PCR: cea „externă", reprezentată de militanții refugiați, ori stabiliți în URSS, în paralel cu „grupul muncitoresc", comuniști încercați în focul luptei sociale și care, în condițiile anilor de detenție și tortură, au reușit să supraviețuiască și să păstreze legături cu clasa muncitoare din România. Unii vorbitori, ilegaliști care petrecuseră zeci de ani în închisori, au arătat că liderii PCR, impuși de Comintern, n-au vădit preocupări permanente față de cei care zăceau în temnițe.

Impresionante au fost mărturisirile lui I.G. Bujor, care, din 1907 până în 1944, a petrecut în „ocne de sare", „la galere", în șlepuri pe Dunăre, în închisori și lagăre din România vreo 21 de ani... Din câte știm, I.G. Bujor, militantul socialist–comunist de odinioară, este **seniorul** unic al cetățenilor români care, pentru **propriile convingeri politice**, a petrecut peste 21 de ani de închisoare... Al. Moghioroș a povestit despre izolarea, timp de câteva luni, a lui Gheorghiu–Dej în „Celula H" de la Doftana. Exista primejdia de orbire completă la ieșirea din întunericul prelungit. Totuși, un medic din serviciul Doftanei a atras atenția tovarășilor lui Dej ca, înainte de a ieși din celulă, acesta să-și lege cu pânză ochii și să umble astfel, până când va fi consultat de medic. Alte intervenții au evocat scene monstruoase din timpul anchetelor, bătăi până la pierderea conștiinței și „trezirea cu jeturi de apă rece", întâmplări de infern, tehnici de tortură inimaginabile... Monstruoasele anchete și crime staliniste ilegaliștii români le asemuiau cu propria lor experiență din carcerele și temnițele „României burghezo–moșierești", cu diferența că, până în 1940, guvernanții români n-au trimis opozanții politici comuniști în fața plutonului de execuție. ■

(va urma)

22 aprilie 1961: Ședință solemnă organizată, la București, menită a celebra 91 de ani de la nașterea lui V.I. Lenin

● istorie trăită, istorie povestită ● istorie trăită, istorie povestită ●

G-ral (r) **Ion Tutoveanu**: „În 1954, am fost martor la o **explozie atomică** sovietică“

Adevărată tragedie

Ați ocupat, în perioada 1954–1965, funcții importante în armata română, între care și pe aceea de șef al Marelui Stat Major. Vă rog să sintetizați începutul carierei dumneavoastră militare, contextul în care ați fost numit în această funcție și condițiile specifice în care v-ați început activitatea.

Am început cariera ostășească la Școala militară de ofițeri de infanterie, în 1935, an în care Nicolae Titulescu, marele diplomat român și european, de două ori consecutiv președinte al sesiunii Ligii Națiunilor, de la Geneva, a condus cu măiestrie diplomatică politica de pace și dezarmare în Europa, la care România a aderat.

În acea perioadă, guvernul țării noastre a trecut la reducerea cheltuielilor militare, inclusiv a numărului de elevi din școlile militare, ajungându-se la un total de aproximativ trei sute. Noi, elevii școlii de ofițeri, ne numeam ironic „promoția dezarmării“. Contextul internațional a fost însă extrem de complex, deoarece în 1933 național–socialiștii, conduși de Hitler, au venit la putere în Germania, pregătindu-se apoi intens de război. În 1939, Germania hitleristă a invadat Polonia, iar în 1940, Franța și alte țări ale Europei de Vest. Între țările care au avut de suferit s-a aflat și România. În iunie 1940, URSS a ocupat Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herței, în august–septembrie 1940, Ungaria, în urma dictatului de la Viena, a ocupat Transilvania de Nord–Est, iar la 7 septembrie, Bulgaria a ocupat Cadrilaterul. În anul următor, în iunie 1941, Germania hitleristă și Italia fascistă au invadat URSS. România s-a alăturat acestora pentru eliberarea Basarabiei, a Bucovinei de Nord și a Ținutului Herța, după care a continuat luptele pe teritoriul Uniunii Sovietice, la est de Nistru.

Am participat ca ofițer sublocotenent la luptele pentru eliberarea Basarabiei, apoi la Odessa și în Cotul Donului. În această din urmă zonă, cu gradul de locotenent, în funcția de comandant de companie în Regimentul 10 dorobanți din Divizia 6 infanterie, comandată de generul Mihai Lascăr. În 1942, divizia din care făceam parte a fost dispusă în apărare la sud–vest de Don, înlocuind trupele germane. La scurt timp am trăit, împreună cu zeci de mii de camarazi, o adevărată tragedie pentru că, la 19 noiembrie 1942, sovieticii au declanșat o puternică contraofensivă, cu forțe nume-

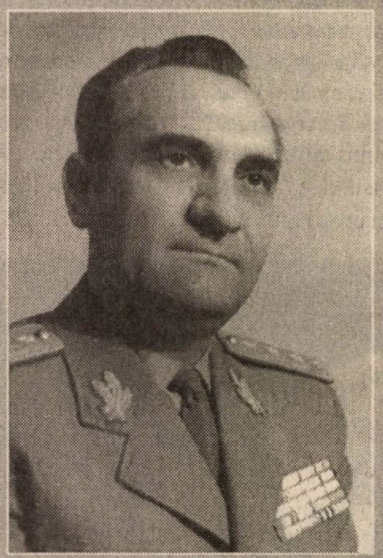

G-ral de armată (r.) **Ion P. Tutoveanu** s-a născut la 26 decembrie 1914, în com. Lieşti, jud. Tutova. Absolvent al Liceului „Unirea“, din Focșani (1932), a frecventat, la Iași, cursurile Facultății de Drept (1933–1935). Elev la Școala militară de ofițeri activi, din Sibiu (1935–1938). La absolvire, repartizat la regimentul 10 Vânători, din Tighina, în calitate de comandant de pluton, cu gradul de sublocotenent. Combatant în al doilea război mondial, atât în campania din Est, cât și în cea din Vest. Căzut în captivitate, în noiembrie 1942, la Cotul Donului. În octombrie 1943, s-a înrolat în Divizia „Tudor Vladimirescu“, formată din prizonieri români, la Riazan (200 km sud de Moscova). În campania din Vest, a participat cu această divizie, ca șef de Stat Major de regiment și operator în Statul Major al Diviziei. Revenit în țară, a urmat cursurile Școlii Superioare de Război (1946–1948), apoi, din 1949, trimis în URSS la Academia Militară Superioară a Statului Major General. După absolvire (în 1951), întors în țară, a fost numit locțiitorul șefului Direcției Operații, apoi șef al direcției din MStM, funcție îndeplinită până în 1954. În perioada 1954–1965, șef al Statului Major General. Adjunct al ministrului Forțelor Armate (1961). Din 1965 până în 1981, comandant al Academiei Militare. Deputat în MAN (3 februarie 1957–9 martie 1980).

(Pentru alte detalii privind biografia și cariera, v. T. Oroianu, Gh. Nicolescu, coord., ***Șefii Statului Major General Român, 1859–2000***, București, Ed. Europa Nova, 2001, p. 296–298; Gheorghe Crișan, ***Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România, 23 august 1944–22 decembrie 1989,*** București, Ed. PRO HISTORIA, 2001, p. 294.)

roase și bine dotate, în special cu tancuri moderne. Cele două armate române (a 3-a și a 4-a), dispuse, prima, la nord–vest de Stalingrad, iar cea de a doua, la sud de acesta, au fost nimicite. Armata română, slab dotată, necorespunzător organizată (deși cu cadre și comandamente bine pregătite), cu diviziile amplasate pe fronturi foarte largi („ca mărgelele pe ață"), nu a putut rezista și a fost înfrântă. Pierderile au fost enorme: 135.000 de oameni morți, răniți și dispăruți, inclusiv prizonieri. Vinovată de acest sacrificiu inutil a fost conducerea politico–militară a României, în frunte cu mareșalul Ion Antonescu.

În încleștarea din Cotul Donului, am fost făcut prizonier, alături de alte zeci de mii de militari români. În captivitate, m-am înscris în Divizia „Tudor Vladimirescu", cu care, în martie 1944, am plecat pe front, în rezerva Frontului 2 Ucrainean, comandat de mareșalul Malinovski, la început ca ofițer în secția operații a Statului Major al diviziei și apoi ca șef de Stat Major la un regiment de infanterie. Cu această mare unitate, am luptat, după trecerea României de partea Națiunilor Unite, la 23 august 1944, la Sf. Gheorghe, pe Mureș și la Oradea, apoi în Ungaria și Cehoslovacia până la sfârșitul războiului.

După război, am urmat Școala Superioară de Război (1946–1948) și Academia Militară a Statului Major General al armatei sovietice (1949–1951). Revenind în țară, am fost repartizat la Marele Stat Major, la început ca locțiitor, apoi ca șef al Direcției operații. În 1952, am primit gradul de general–maior, iar în 1954, am fost numit prim–adjunct al ministrului Forțelor Armate și șef al Marelui Stat Major, avansând succesiv până la gradul de general de armată. În 1965, am fost numit comandant al Academiei Militare, până în 1981, când am fost pensionat la cerere.

Experiența mea de război atât în campania de Est, cât și în cea de Vest, precum și studiile militare făcute la cele două academii mi-au fost deosebit de utile în funcțiile de comandă și stat major pe care le-am îndeplinit succesiv timp de 30 de ani, până la trecerea mea în cadrele de rezervă.

Incredibil, dar adevărat...

Ați avut, într-adevăr, în special după război, o carieră deosebită, obținând gradul de general la numai 38 de ani și fiind numit la vârsta de 40 de ani în fruntea Marelui Stat Major. În acea frământată perioadă de război rece, ați participat la multe activități militare desfășurate pe plan intern și extern, ați văzut și auzit multe lucruri care nu au fost consemnate, poate, în documente militare. Vă amintiți de un asemenea eveniment mai deosebit?

Chiar în 1954, când am fost numit prim–adjunct al ministrului Forțelor Armate și șef al MStM, am participat ca invitat la o acțiune militară care m-a impresionat profund. În luna octombrie, conducerea URSS a organizat în poligonul Toțkoe, în Munții Urali, la nord de Astrahan, o aplicație demonstrativă cu lansarea unei bombe atomice de 20 KT. La această activitate, din fiecare țară de „democrație populară" au fost invitați ministrul Forțelor Armate și șeful Marelui Stat Major. Delegația chineză era formată din 17 mari comandanți (fără grad), conduși de ministrul Apărării, Peng Den Huai. Din România, au participat generalul de armată Emil Bodnăraș și cel ce vă vorbește. Fiind un eveniment unic, au fost chemați toți comandanții și șefii organelor centrale și teritoriale sovietice. Conducerea generală a avut-o mareșalul Bulganin, pe atunci ministrul Forțelor Armate sovietice, membru în Biroul Politic al CC a PCUS, ajutat de academicianul I.V. Kurceatov, creatorul acelei bombe atomice. Pregătirea aplicației și a lansării din avion a bombei a durat aproape un an.

Pentru fiecare delegație, s-au construit bivuacuri din lemn, cu toate cele necesare pentru dormit, masă, grupuri sanitare, mașini etc. La fel și pentru mareșalii și generalii sovietci, precum și pentru delegațiile institutelor de cercetare ce aveau tangență cu această aplicație.

În ajunul lansării bombei atomice, toate delegațiile s-au deplasat în zonă, unde erau instalate 4.500 de teste, după un plan bine pus la punct, tehnica de luptă — de la pușcă până la avion —, și animale, de la cele mai mici până la cele mai mari, precum și tehnică diferită și numeroasă de la institutele de cercetare ale URSS. Toate erau dispuse, în mod diferit, la suprafață sau îngropate. Existau lucrări de fortificații de toate tipurile. Ca loc al epicentrului a fost stabilit un găvan mărginit de jur împrejur de ridicături de mică înălțime, cu o singură deschidere, spre o vâlcea, care se pierdea în teren pe o distanță de 2–3 km.

Pe baza de plecare la atac a fost instalată o divizie mecanizată, cu tot perso-

Sibiu, 30 ianuarie 1937: plutonul 3, din Compania a 3-a, în ziua patronilor Școlii Militare de Infanterie, Sf. Arhangheli Vasile, Grigore și Ioan (I. Tutoveanu, în primul rând din dreapta, al treilea începând din față)

nalul şi cu toate materialele aferente, în întregime îngropată în pământ, încât nu se vedea nimic; aveai impresia că baza de plecare la atac este o păşune...

În ziua experimentării bombei, delegaţiile şi personalul sovietic au fost deplasate la un punct ce era situat la 11,5 km faţă de epicentru. Acolo, era construită o estradă din lemn, pe care s-au dispus toţi cei prezenţi. Sub estradă, erau construite buncăre cu ferăstruici din sticlă groasă. S-a lăsat un timp pentru dispunerea tuturor invitaţilor, după care a început, printr-o voce tare, numărătoarea inversă.

L-am asistat tot timpul pe generalul de armată Emil Bodnăraş. La deplasarea noastră pe estradă, am întâlnit pe mareşalul Bulganin şi pe savantul academician Kurceatov, care se întrebau, cu puţin timp înainte de începerea numărătoarei inverse, dacă intrăm sau nu în buncăre. L-am auzit pe Kurceatov spunând: „Tovarăşe mareşal, eu rămân afară pe estradă". „Şi noi ce facem?", a întrebat Bulganin. „Daţi dispoziţii să rămânem toţi afară?". Kurceatov a răspuns: „Hotărârea este a dvs.". Până la urmă, toţi cei prezenţi au rămas afară, având ochelari negri la ochi.

La terminarea numărătoarei inverse, la ora fixată, bomba a fost lansată. Explozia s-a produs la 300 m deasupra solului. S-a auzit detonaţia, fluxul degajat fiind deosebit de puternic. Faţa ne-a fost încălzită la o temperatură suportabilă. Toate şepcile militarilor au fost smulse de pe cap! Unda de şoc s-a propagat cu putere în continuare. Ulterior, am aflat că s-a mai propagat încă câţiva zeci de km. Lentilele ochelarilor noştri, care erau, cum am spus, negri, s-au înroşit; roşeaţa s-a păstrat timp de 10–12 secunde.

La scurt timp, divizia s-a ridicat de pe baza de plecare şi a pornit la atac. Militarii erau pe tancuri, transportoare blindate, autocamioane, artilerie tractată, maşini de comandă etc.; toţi militarii erau cu masca de gaze pe figură.

După ce întreaga divizie a pătruns în dispozitivul inamicului prezumtiv, noi am luat o pauză în timpul căreia am început să discutăm despre ce s-a desfăşurat până atunci.

La cinci ore de la explozia bombei atomice, toţi participanţii, îmbarcaţi în maşini, ne-am deplasat pe o rută ocolitoare a perimetrului aplicaţiei şi a raionului unde se lansase bomba atomică, ajungând, în final, în raionul unde se găsea concentrată divizia mecanizată ce trecuse prin zona exploziei bombei; distanţa concentrării diviziei faţă de locul exploziei era de circa 8–10 km. Explozia bombei atomice se produsese pe o poziţie în zona operativă a apărării presupusului imamic (ulterior, după câţiva ani, s-a ajuns să se construiască bombe mai mici şi chiar proiectile de artilerie, care se lansau în zona tactică a apărării pentru nimicirea a unu–două batalioane).

Festivităţile de eri dela Sibiu

Înălţarea în grad a nouii promoţii de sublocotenenţi. Cuvântarea M. S. Regelui

La şcoala de infanterie

Cuvântarea Majestăţii Sale Regelui

Cuvântarea d-lui general Argeşanu, ministrul apărării naţionale

Defilarea

2 iulie 1938: extras din presa românească, despre festivităţile din ziua precedentă, de la Şcoala Militară de Ofiţeri Activi, de la Sibiu

Toţi participanţii au primit recomandarea să stea de vorbă cu comandanţii de la toate eşaloanele, cu ceilalţi militari, pentru a afla constatările şi impresiile lor, cum se simt, care era starea lor morală etc. Să observăm cum s-au comportat toate categoriile de tehnică mânuite de militari. Am constatat, şi au declarat şi ei, că se simt bine, că totul s-a desfăşurat în normalitate.

După aceasta, ne-am deplasat în perimetrul unde se lansase bomba atomică, chiar în epicentrul exploziei, acolo unde văzusem în ajun parte din „testele" instalate. Acolo ne-a cuprins emoţia produsă de sinistru. Tot ce fusese verde, iarba şi frunzele copacilor, se înnegrise. Toate lucrările de fortificaţii erau distruse, tranşeele îşi uniseră taluzele, acoperind mijloacele tehnice şi omorând animalele ce erau în ele. Toate tancurile, tunurile, maşinile erau aruncate la 10–20 m şi chiar mai departe în raport de greutatea lor de la locul unde erau amplasate. Toate animalele care erau la suprafaţă au fost omorâte. Animalele care fuseseră amplasate la circa 200–300 m, mascate de ridicături de pământ, faţă de direcţia şi forţa fluxului, erau toate vii şi mâncau hrana ce o aveau în faţă. Pădurea de mesteceni tineri avea toţi copacii rupţi la înălţimea părţii de jos a paletei undei de şoc. Copacii din găvan erau retezaţi în trei–patru locuri, deoarece parte din flux se reflectase din mal în mal, de mai multe ori, şi retezase copacii în mai multe locuri. Am mers apoi pe vâlceaua din zonă. Acolo, puterea de distrugere a fost mult mai mare, toate animalele dispuse au fost omorâte, până la distanţa de 1,5–2 km. Toate mijloacele tehnice erau aruncate mult mai departe, iar avioanele aveau partea din faţă smulsă. Toată aparatura optică, la toate mijloacele, a fost înnegrită. Nu mai putea fi folosită. Am aflat că, în unele sate, de pe diferite direcţii, s-au spart geamurile de la case (distanţele faţă de epicentrul exploziei nu le cunosc).

Tot ce am descris mai sus, se bazează pe memoria proprie. Nici atunci, și nici mai târziu nu am primit nici un fel de material sau documente, cum ar fi texte sau hărți.

Spre seară, ne-am întors în tabără, unde mareșalul Bulganin a invitat la cină, în bivuacul său, toate delegațiile, mareșalii și generalii cu înalte funcții în armată. A invitat și echipajul avionului de bombardament care a lansat bomba și care a făcut o scurtă informare despre lansarea respectivă. Lansarea bombei atomice și aplicația au fost filmate. Filmul respectiv a fost arătat, ulterior, unor delegații, cu un caracter de confidențialitate.

A doua zi, am decolat spre patrie. Ajuns la București, generalul de armată Emil Bodnăraș a convocat numai o parte din conducerea Ministerului Forțelor Armate. Cu acel prilej, eu am făcut o informare asemănătoare celor relatate mai sus.

După mulți ani, am citit în ziarul „Adevărul", din 3 iulie 2001, un articol nesemnat, intitulat „Tragedia de la Toțkoe. Cobaii ruși ai erei atomice". Nu știu de ce ziarul amintit — altfel, cu totul respectabil — a publicat acest articol care reprezintă o denaturare grosolană a realității și a adevărului, o copie, cred, a unui articol dintr-un ziar rusesc de scandal, care mistifică în întregime evenimentul respectiv. Ceea ce s-a desfășurat la Toțkoe este, așa cum am prezentat eu mai sus. În afară de mine, mai sunt în viață încă patru români care au fost prezenți acolo la acea dată: adjutantul meu și trei ofițeri din echipajul avionului care ne-a transportat la Toțkoe. Trei din cei care au fost acolo, între care și generalul de armată Emil Bodnăraș, au decedat în țară mult mai târziu din alte motive, dar nu din cauza radiațiilor de la Toțkoe.

Chiar dacă acest lucru pare incredibil, așa s-au petrecut evenimentele la care am fost martor.

Ceea ce povestiți este într-adevăr inedit și impresionant de... tragic, însă deoarece bomba atomică rămâne un coșmar pe care nimeni nu trebuie să-l mai trăiască, pentru că nimeni nu poate ști cu adevărat în ce stare s-au aflat militarii diviziei care au trecut prin zona infestată. Domnule general, la scurt timp după experiența trăită la Toțkoe, ați participat, în mai 1955, la consfătuirea la nivel înalt unde au fost puse bazele Tratatului de la Varșovia. Precizați, vă rog, care a fost rolul dumneavoastră în cadrul delegației și care a fost atmosfera în care s-a desfășurat consfătuirea?

Tighina, 1938: sblt. I. Tutoveanu, comandant de pluton (prima funcție deținută după absolvirea școlii)

Înainte de a răspunde la întrebare, doresc să subliniez că atunci am constatat că nici cei prezenți la Toțkoe și — așa cum am aflat mai târziu — nici cei 13–14.000 de oameni ai diviziei mecanizate, pătrunsă în dispozitivul inamic prin breșa formată de explozia atomică, nu au avut de suferit.

Delegația guvernamentală română participantă la încheierea Tratatului de la Varșovia a avut următoarea componență: șef — președintele Consiliului de Miniștri, Gheorghe Gheorghiu–Dej; membri — generalul de armată Emil Bodnăraș, ministrul Forțelor Armate; Simion Bughici, ministrul Afacerilor Externe; Grigore Preoteasa, adjunct al ministrului Afacerilor Externe; generalul–locotenent Ion Tutoveanu, prim–adjunct al ministrului Forțelor Armate și șef al Marelui Stat Major. Experți: diplomații Silviu Brucan și Comșa. Celelalte delegații guvernamentale au avut, în general, componență similară. Delegația română s-a deplasat la Varșovia cu un tren special.

În ultima zi a consfătuirii, după cuvântul rostit de Bierut, prim–secretar al partidului polonez, a luat cuvântul mareșalul Bulganin, președintele Consiliului de Miniștri al URSS, care a reiterat cauzele care au dus la constituirea alianței militare a țărilor socialiste, după care șefii delegațiilor și-au afirmat acordul și, pe rând, au semnat Tratatul.

Prin Tratat, se prevedea crearea unui Comitet Politic Consultativ în care fiecare stat urma să fie reprezentat printr-un membru al guvernului sau printr-un alt reprezentant numit în mod speial. Acest Comitet a luat ființă în ianuarie 1956 și din fiecare țară semnatară participa șeful statului respectiv. În afară de acesta, mai luau parte prim–miniștrii, miniștrii Afacerilor Externe, secretarii cu relațiile externe ale partidelor, comandantul Comandamentului Forțelor Armate Unite (CFAU) și șeful său de Stat Major. Acestora li s-a adăugat ulterior și ministrul Apărării din fiecare stat. Acest Comitet a funcționat relativ corespunzător și a examinat de fiecare dată problemele ce s-au ivit în legătură cu aplicarea Tratatului. S-a încheiat cu acel prilej și un act adițional, care nu a fost inclus în Tratat, cu caracter secret, prin care s-a stabilit numărul de divizii cu care trebuia să participe fiecare stat. În ceea ce privește crearea CFAU, prevăzut a se constitui prin Tratat, acesta nu s-a realizat decât în 1969 (după 14 ani!). Un rol deosebit în această privință l-a avut România.

În final, s-a supus aprobării numirea comandamentului CFAU, în persoana mareșalului Ivan Konev, și a șefului de Stat Major, în persoana generalului de armată Antonov. Sediul CFAU a fost sta-

bilit la Moscova. Personal, despre mareșalul Konev știam mai puțin. Despre generalul de armată Antonov, cunoșteam că era un general deosebit de competent, cu o atitudine demnă, ca fost șef al Statului Major General al armatei sovietice în timpul războiului, nelipsit din delegațiile sovietice care au participat la conferințele de la Teheran, Ialta și Postdam.

În afară de partea oficială, mareșalul Jukov, ministrul Forțelor Armate ale URSS, a oferit un dejun la care au participat miniștrii forțelor armate ale țărilor componente ale Tratatului, la care am fost invitat și eu. Cu acel prilej, nu s-au discutat probleme deosebite în legătură cu Tratatul, ci numai chestiuni generale. Astăzi, documentele semnate la Varșovia sunt, în general, cunoscute.

După '58, schimbare de atitudine

Aveți dreptate, însă la fel de cunoscut este și faptul că rolul principal în constituirea, conducerea și funcționarea Tratatului de la Varșovia l-au avut sovieticii, că în activitatea dumneavoastră ați discutat mult cu reprezentanții armatei sovietice. Din această poziție, cum ați perceput rolul pe care aceștia îl acordau armatei române în cadrul Tratatului, ce atitudine au adoptat și care a fost reacția autorităților politice și militare române?

De la început, am fost puși în fața unor măsuri luate de Ministerul Forțelor Armate ale URSS, fără acordul conducerilor naționale ale statelor componente ale Tratatului.

La primul contact pe care l-am avut la Comandamentul Forțelor Armate Unite (CFAU), la Moscova, am constatat faptul că mareșalul Ivan Konev, comandantul CFAU, era și locțiitor al ministrului Forțelor Armate ale URSS. Prin urmare, CFAU nu era un comandament independent. Conducerea lui de către reprezentanți ai armatei sovietice constituia o încălcare flagrantă a principiilor Tratatului. De neacceptat era și faptul că miniștrii forțelor armate ale țărilor participante erau socotiți locțiitorii comandantului CFAU, care la rândul său, cum am amintit mai înainte, era locțiitor al ministrului Forțelor Armate ale URSS. În afară de aceasta, la început, CFAU nu avea un stat major propriu, comandantul CFAU și șeful de stat major al CFAU conducând printr-o direcție (Direcția 10-a), care făcea parte din Statul Major General al armatei sovietice. Acest fapt confirmă, o dată în plus, încălcarea vădită a suveranității statelor participante.

Față de această situație, conducerea României a luat, încă înainte de 1965, o serie de măsuri menite să înlăture deficiențele din conducerea și organizarea CFAU. Principalele personalități implicate în această acțiune au fost Gheorghe Gheorghiu–Dej, Ion Gheorghe Maurer, generalii de armată Emil Bodnăraș și Leontin Sălăjan.

Împreună și separat, au început mai multe acțiuni menite a înlătura deficiențele constatate pe linie de partid, de guvern și de minister, în măsura în care acest lucru era posibil în acei ani. Chiar dacă rezultatele nu au fost pe măsura așteptărilor, adevărul este că s-a încercat cu perseverență și o foarte bună documentare aplicarea Tratatului, în special

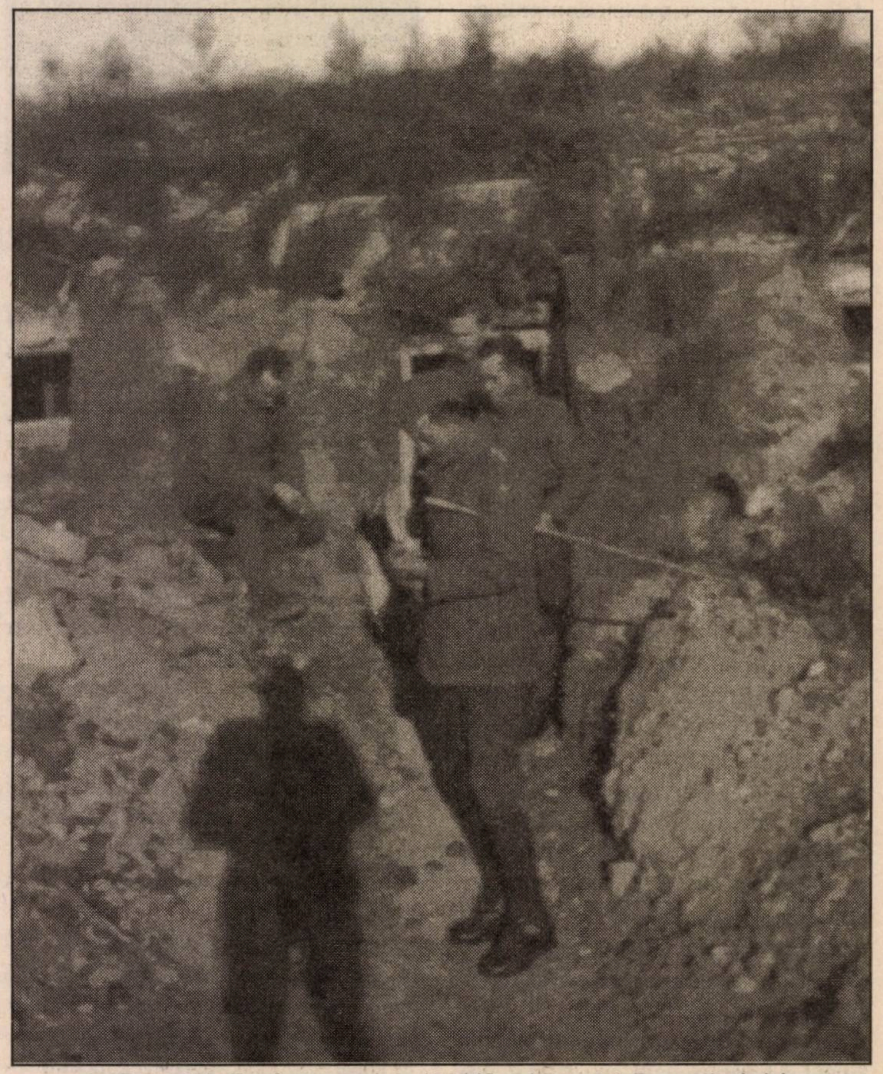

Pe Frontul de Est, în septembrie 1942 (Cotul Donului, Raspopinskaia), la punctul de comandă al batalionului; în prim–plan, mr. Duțu, comandanul de batalion; în spatele său, lt. I. Tutoveanu

după 1958, când trupele sovietice au părăsit România. Primul ofițer de legătură numit și trimis pe lângă CFAU a fost generalul–maior Spirea Stănescu. Atribuțiile acestuia au fost însă minore.

De multe ori, eram puși în fața faptului împlinit de către CFAU, chiar și atunci când trebuiau încheiate protocoale referitoare la organizarea și dotarea forțelor armate ale României. Multe protocoale, deși semnate de cei în drept, nu au fost îndeplinite deloc sau parțial, deoarece nu erau corelate cu organele de profil ale României. Din această cauză, conducerea românească a luat hotărârea de a nu se mai semna nici un protocol fără a fi pus de acord cu organele economice din țară.

Pe aceeași linie de preocupări pentru perfecționarea activităților de conducere în cadrul Tratatului, Marele Stat Major a început, sub conducerea personală a prim–ministrului I.Gh. Maurer, elaborarea unui proiect de statut al CFAU. Grupul de lucru era format, în afară de mine, din George Macovescu, adjunct al ministrului Afacerilor Externe, și din generalul–maior Gheorghe Logofătu, locțiitorul șefului Direcției operații din MStM. Primul proiect a fost respins de șeful guvernului. Al doilea, elaborat după modelul de statut al CAER-ului, a fost acceptat. Acesta a stat la baza propunerilor noastre ca proiect de statut al CFAU, trimis conducerilor statelor participante la Tratat, după 1964.

Schimbarea de atitudine a conducerii politice și militare românești a devenit mai evidentă în special după 1958. Un rol deosebit în cadrul acestor activități, cu consecințe importante pentru România, au avut Gheorghe Gheorghiu–Dej și generalul de armată Emil Bodnăraș. Ministerul Forțelor Armate, prin Marele Stat Major, și Ministerul Afacerilor Externe s-au ocupat de organizarea plecării trupelor sovietice.

Înainte de plecarea trupelor sovietice, mareșalul Konev, comandantul CFAU, l-a invitat la Moscova pe ministrul Forțelor Armate și șeful MStM din România. Nu ni s-a dat nici o indicație referitoare la această întâlnire. Am fost primiți de mareșal, care ne-a prezentat un protocol spre semnare, prin care se prevedea dotarea forțelor noastre armate cu rachete AA. A nu știu a câta oară, eram puși să semnăm un protocol prin care trebuia să introducem în dotarea armatei noastre un material nou, fără să avem o aprobare din partea conducerii superioare românești. Deși rachetele antiaeriene reprezentau un armament extrem de eficace, ministrul Forțelor Armate, Leontin Sălăjan, nu a semnat protocolul. Ca militar, ministrul a comunicat mareșalului sovietic că va propune conducerii României să aprobe dotarea armatei române cu rachete AA.

Cu toate că mareșalul Konev a insistat mult să semnăm, generalul de armată Leontin Sălăjan a refuzat categoric. Ne-a invitat să revenim în după–amiaza zilei. Între timp, Konev l-a informat pe ministrul Forțelor Armate ale URSS. Am dedus aceasta deoarece, după–amiază, ne-a comunicat că suntem invitați la mareșalul Malinovski, ministrul Apărării al URSS. Când acesta ne-a primit, Konev i-a raportat că nu vrem să semnăm protocolul respectiv. Sălăjan a repetat ceea ce am arătat mai sus. Spre surprinderea noastră, Malinovski a fost de acord cu Sălăjan, spunându-i lui Konev că acesta are dreptate, că este corect să raporteze cui trebuie și să comunice ulterior răspunsul. La întoarcere, am informat conducerea României, am primit aprobarea, am făcut comunicarea respectivă și astfel a început dotarea forțelor armate ale României cu rachete antiaeriene.

Un punct de vedere deosebit de cel al Moscovei a fost exprimat în 1963. Înainte de adoptarea Declarației PMR din aprilie 1964, urma să se desfășoare pe teritoriul Bulgariei o aplicație cu trupe, la care era prevăzut să participe și forțe române. În primăvara aceluiași an, am fost chemat la Comitetul Central. În camera unde am fost invitat, se aflau Gheorghe Gheorghiu–Dej, Ion Gheorghe Maurer, general de armată Emil Bodnăraș și general de armată Leontin Sălăjan. După ce m-am prezentat, am luat loc la masa de consiliu. Gheorghe Gheorghiu–Dej mi s-a adresat astfel: „Tovarășe general, cunoaștem că urmează să se desfășoare o aplicație cu trupe pe teritoriul Bulgariei la care este prevăzut să participe cu trupe și România. Conducerea țării noastre a analizat această problemă și a hotărât de a nu mai participa pe teritoriul altei țări cu trupe fără o convenție guvernamentală cu țara respectivă. Și aceasta nu numai la aplicația ce urmează să se desfășoare în Bulgaria, ci și în oricare altă țară, pentru totdeauna. În legătură cu această hotărâre, te vei deplasa la Moscova, unde vei comunica mareșalului Greciko, comandantul CFAU, hotărârea noastră".

Am anunțat pe mareșalul Greciko că doresc să-i fac o vizită. Acesta a fost de acord și, de comun acord, am stabilit ziua întâlnirii. Am plecat la Moscova luând cu mine pe generalul–locotenent Gheorghe Logofătu, care se ocupa cu problemele Tratatului. Ajuns în capitala sovietică, am comunicat mareșalului Greciko hotărârea conducerii țării noastre de a nu mai participa la aplicații cu trupe pe teritoriul altor țări fără convenții guvernamentale. După cum mă așteptam, interlocutorul meu a rămas foarte surprins și mirat. La un moment dat s-a ridicat de la masa de consiliu, s-a dus la biroul său și l-a chemat la telefon pe generalul Dobrîi Djurov, ministrul Forțelor Armate ale Bulgariei, căruia i-a comunicat cele ce-i spusesem eu, întrebându-l dacă consideră că este necesar să se încheie o asemenea convenție. Bulgarul i-a răspuns că nu este nevoie de nici o convenție de trecere pe teritoriul Bulgariei a trupelor române. Și la acest răspuns mă așteptam. Adresându-mi-se, Greciko a spus: „Vezi, Djurov spune că nu este nevoie de o convenție". I-am răspuns că Djurov și-a spus părerea sa, iar eu am comunicat hotărârea conducerii României. Greciko a tăcut. Atunci, noi ne-am ridicat, am salutat și am plecat. Am înțeles că partea sovietică nu era de acord.

Revenind în țară, am raportat ministrului Forțelor Armate, generalul de armată Leontin Sălăjan, despre îndeplinirea misiunii. La rândul său, ministrul și-a informat superiorii.

Istoria Tratatului de la Varșovia a fost marcată, în acei ani, de câteva crize majore, care puteau duce la declanșarea unei noi conflagrații mondiale. Între acestea, s-au aflat criza din Ungaria, din 1956, și criza rachetelor din Cuba, din 1962. Relevați, vă rog, cum au fost acestea percepute de șeful Marelui Stat Major român și ce implicații au avut asupra armatei române?

În 1956, după cum se știe, a izbucnit revoluția maghiară. La înăbușirea ei, România nu a participat cu trupe. Guvernul URSS s-a adresat însă guvernului român pentru a fi de acord ca o mare unitate sovietică să tranziteze pe calea ferată teritoriul țării noastre, spre Ungaria; cererea a fost aprobată. O parte din trupele sovietice (o mare unitate dislocată în Banat) a părăsit cantonamentele și a trecut în Ungaria. După câte îmi amintesc, un regiment de infanterie și unul de tancuri sovietice au rămas pe loc, în Banat. Posturile de radio occidentale și cele din Iugoslavia comunicau permanent informații, zi și noapte. Revoluția din Ungaria era susținută de Iugoslavia, care, la rândul său, transmitea știri prin Radio Belgrad, care erau receptate și în țara noastră, în special în Banat.

Și în România existau voci care susțineau revoluția maghiară. În Banat, un grup de studenți s-a adunat într-o sală a Politehnicii timișorene și a manifestat pentru susținerea revoluției din țara vecină.

Într-una din zilele revoluției, seara, am fost convocați la CC al PMR — aflat atunci într-o clădire din Aleea Alexandru — ministrul Forțelor Armate, generalul de armată Leontin Sălăjan, și șeful Marelui Stat Major, adică eu. Ajunși în sediu, ni s-a spus că Biroul Politic al Comitetului Central era în ședință; ni s-a cerut să așteptăm. După circa o oră, în camera unde ne găseam au intrat Gheorghe Gheorghiu–Dej, generalul de armată Emil Bodnăraș, Constantin Pârvulescu, generalul Alexandru Drăghici, Petre Borilă și alți membri ai Biroului Politic.

Gheorghe Gheorghiu–Dej ne-a spus că, la Timișoara, un grup de studenți s-a baricadat într-o sală, iar autoritățile de partid și de stat din Timișoara, chiar și delegația trimisă de Comitetul Central, nu au reușit să-l evacueze. S-a dispus ca studenții să fie evacuați cu sprijinul armatei și să fie duși într-o clădire care urma să fie pusă la dispoziție de Ministerul Apărării Naționale. Gheorghe Gheorghiu–Dej ne-a ordonat „să nu se tragă nici un foc". Ordinul a fost repetat de Gheorghiu–Dej, de câteva ori, cu multă insistență, făcându-ne răspunzători de executarea lui. După ce membrii Biroului Politic s-au retras, generalul de armată Emil Bodnăraș ne-a mai dat câteva indicații referitoare la modalitatea de a se proceda.

Întorși la minister, am chemat la telefon pe generalul locotenent Marin

La o recepție oficială, la începutul anilor '60, la Casa Centrală a Armatei, g-ralul Tutoveanu, șef al Statului Major General, împreună cu soția, Alexandrina (1919-1991)

Dragnea, comandantul Corpului 38 armată, dislocat la Timișoara, căruia i-am transmis ordinul primit și i-am ordonat să ia măsuri de întărire a pazei obiectivelor militare și civile importante. Am repetat, la rândul meu, să nu se tragă nici un foc de armă. Ordinul a fost transmis ulterior în scris și a fost respectat întocmai.

Șefii organelor locale au adus un număr de camioane la locul unde se baricadaseră studenții, pe care, cu sprijinul armatei, i-au evacuat din sală. Toți manifestanții au fost duși într-o cazarmă goală de la Becicherecul Mic, unde, în acea noapte, s-a adus echipamentul necesar, bucătării de companie și s-au repus în funcțiune instalațiile de apă.

Paza transportului până la destinație și a cazărmii s-au făcut cu trupele speciale ale MAI. Comandantul trupelor sovietice din Banat s-a adresat Comandamentului român al garnizoanei cu trupe în caz de nevoie. Partea română a respins categoric această posibilă intervenție.

Între timp, ministrul Forțelor Armate a hotărât trimiterea la Timișoara a generalului–locotenent Marcu Stan, șeful Direcției Operații din Marele Stat Major, pentru a sprijini comandantul garnizoanei în executarea ordinului primit.

Activitățile s-au desfășurat în așa fel încât, la Timișoara, nu au avut loc vărsări de sânge

Despre criza rachetelor cunosc că, în octombrie 1962, într-o zi de sâmbătă, în jurul orelor 15, am fost chemat la telefon de mareșalul Greciko, care a ordonat ca ministrul Forțelor Armate al țării noastre să pună în stare de alarmă trupele stabilite prin Tratatul de la Varșovia că fac parte din Forțele Armate Unite. I-am răspuns că voi raporta imediat ministrului. M-a mirat foarte mult faptul că nu a telefonat direct generalului Sălăjan. Constatând că acesta nu mai era la serviciu, l-am sunat, la telefon, acasă, informându-l că am să-i raportez o situație urgentă. M-a primit imediat. M-a ascultat și mi-a spus să-l aștept acasă la el. A plecat apoi să-și informeze superiorii. La întoarcere, nu mi-a spus cu cine a vorbit, dar mi-a ordonat să întăresc paza în toate unitățile. Atât! M-am întors la MStM, unde am dat dispozițiile corespunzătoare ordinului primit. Concluzia mea a fost simplă: conducerea României nu a executat ordinul dat de mareșalul Greciko. Și cu acel prilej, URSS a luat măsuri fără acordul țărilor participante, așa cum era prevăzut în Tratat.

Ulterior, am aflat că URSS instalase în Cuba rachete balistice, fapt descoperit de SUA. Președintele J.F. Kennedy ordonase să se ia măsuri de mobilizare și chiar să se facă deplasări de trupe pe teritoriul SUA. Concomitent, a cerut ferm Uniunii Sovietice să demonteze rachetele instalate în Cuba, fapt acceptat, după tratative, de N.S. Hrușciov. Omenirea se aflase însă la un pas de războiul nuclear.

Încălcarea suveranității naționale

Declarația CC al PMR, din aprilie 1964, cunoscută și sub denumirea de „declarația de independență", a avut, fără îndoială, consecințe și în planul relațiilor militare româno–sovietice, al acțiunilor armate desfășurate de Marele Stat Major pe care îl comandați. Ne puteți relata o activitate mai deosebită pe care ați organizat-o sau ați condus-o în acel timp?

Adevărul este că se impuneau multe schimbări în relațiile cu sovieticii și CFAU, deoarece după încheierea Tratatului de la Varșovia, în cadrul activităților comune, au intervenit multe neînțelegeri. Aceasta s-a datorat și lipsei unui stat major propriu al CFAU — cu un statut adecvat de funcționare, pus de acord cu guvernele țărilor participante. Problema a fost ridicată de noi de multe ori și pe multe canale, dar nici după 10 ani nu s-a elaborat un asemenea document. Din această cauză, a trebuit să tratăm punctual cu CFAU fiecare problemă, care nu au fost puține și nici simple și au implicat costuri foarte mari.

Apoi, în cadrul aplicațiilor organizate de CFAU, cu trupe sau fără, noi nu eram consultați în prealabil în privința concepției și organizării. Comandamentele și trupele române nu acționau compact și erau subordonate altor comandamente, de regulă sovietice, iar comandamentul național nu era pus în situația de a conduce propriile trupe. Într-un asemenea context, conducerea politică și cea militară românească au considerat că acest mod de acțiune constituie o încălcare a suveranității noastre naționale, neconformă cu principiile Tratatului de la Varșovia, și a hotărât ca, în cadrul aplicațiilor, trupele noastre să acționeze grupat, pe o direcție proprie și în întregime sub conducerea comandamentului suprem național.

Această problemă a fost ridicată și în cadrul sesiunilor Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, precum și de către ministrul Forțelor Armate și șeful MStM, la întâlnirile cu comandamentul CFAU. În anul 1963, propunerea noastră a fost acceptată verbal, iar CFAU și Ministerul Apărării Naționale au luat măsuri ca în perioada următoare să o pună în aplicare.

În acțiunile ei, conducerea militară românească era încurajată și de poziția șefului guvernului, I.Gh. Maurer, care, la diferite întruniri mai restrânse, ne indica să „nu mai confirmăm" Tratatul de la Varșovia.

Ministerul Apărării Naționale a decis să desfășoare, în mai 1965, o mare aplicație operativ–strategică de comandament și stat major, cu unități de transmisiuni, pe teritoriul României, în partea de vest a țării. Prevăzută în Planul de activități CFAU, concepția aplicației a fost însă românească, forțele române acționând unitar, în cadrul unui comandament de front românesc, Frontul 3 Vest. Aplicația a avut următoarea temă: „Organizarea și planificarea operației ofensive de către front (armata de arme întrunite, corpul aerian), concomitent cu executarea contraloviturilor de armată și front; ducerea acțiunilor de luptă fără întrebuințarea armelor de nimicire în

masă şi cu întrebuinţarea acestora (în caz când inamicul le va folosi)".

La stabilirea comandamentelor participante, aşa după cum reieşea din temă, a fost necesar să constituim un comandament de front (denumire similară unui grup de armate în armatele occidentale), un comandament de corp de armată şi unul de corp aerian, toate acestea neexistând în timp de pace.

Pentru prima dată în ţara noastră, s-a constituit un comandament de front căruia i s-au subordonat toate forţele participante. Constituirea s-a făcut pe baza „Direcţiei pregătirii de luptă", o parte din comandamentele de armă centrale şi a primit denumirea Frontul 3 Vest. Comandamentul de corp de armată a fost format de comandamentul Armatei 2, iar comandamentul corpului aerian de comandamentul aviaţiei.

La aplicaţie a participat, pe lângă toate comandamentele formate, un corp de arbitri format din ofiţerii–profesori din Academia Militară, subordonat ierarhic Direcţiei aplicaţiei. Au fost folosite o parte din mijloacele telefonice şi radio teritoriale din jumătatea de vest a ţării prin structurile de mobilizare ale organelor centrale respective, care au acţionat în cadrul comandamentului trupelor de transmisiuni al MApN.

Direcţia aplicaţiei, care era formată din cadre ale MStM şi comandamentele de armă centrale, a acţionat şi în rolul de comandament suprem. Aplicaţia a fost condusă de ministrul Apărării Naţionale, generalul de armată Leontin Sălăjan, şef de stat major fiind şeful Marelui Stat Major, partenerul dumneavoastră din acest dialog.

Comandant al Frontului 3 Vest a fost numit şeful Direcţiei Pregătirii de Luptă, general de armată Floca Arhip, iar general–locotenent Ţârcă Sterian — şef de stat major. Comandant al Armatei 2 era generalul–locotenent Ion Gheorghe, comandant al Armatei 3, generalul–locotenent Ion Coman, comandant al Corpului 9 armată, generalul–maior Ion Şerb, comandant al corpului aerian, general Ion Tâu.

Prin Direcţia aplicaţiei, Comandantul Suprem Român a dat Frontului 3 Vest misiunea de a nimici grupările inamice pătrunse în Transilvania şi Oltenia, precum şi rezervele operative ce afluiau din adâncime şi să refacă, într-o primă fază, apărarea pe graniţa de vest a ţării. În caz că inamicul trecea la întrebuinţarea armelor de nimicire în masă, Frontul 3 Vest urma să desfăşoare şi el acţiunile ofensive cu folosirea acestora.

Având în vedere dispunerea trupelor în timp de pace, Armata 3 urma să acţioneze pe Valea Mureşului, Armata 2 pe direcţia Bucureşti–Craiova; în rezerva Comandamentului suprem se aflau două divizii mecanizate, o divizie de tancuri, un regiment desant de paraşutare. Tot în concepţie, era prevăzut ca Armata 2, care acţiona pe o distanţă mai scurtă, până la Dunăre, după ajungerea pe acest aliniament urma să fie înlocuită de o mare unitate din rezerva Comandamentului Suprem, întărită cu trupele de grăniceri din zonă. Armata 2 urma să execute o manevră cu trupele sale pe Valea Jiului şi Valea Oltului, să înlocuiască Corpul 9 armată, care, la rândul său, să înlocuiască brigăzile de vânători de munte de la vest de Munţii Apuseni. Astfel, Armata 2 urma o nouă direcţie de acţiune, Valea Mureşului şi spre Timişoara.

Aplicaţia a fost de mare anvergură şi de mare răspundere, fiind pentru prima dată desfăşurată în armata noastră la acest nivel, fără întrerupere, zi şi noapte, în regim de război. Concepţia, organizarea şi desfăşurarea aplicaţiei au fost opera comandamentelor române, fără nici un fel de participare din afară. Ea s-a desfăşurat între 21 şi 26 mai 1965.

Bilanţul s-a desfăşurat la Oradea, la care a participat şi comandantul suprem al Forţelor Armate Unite, mareşalul A.A. Greciko, şi a fost prezentat de şeful de stat major al Direcţiei Aplicaţiei. În general, rezultatele au fost pozitive. Nu am ocolit nici aspectele negative. A fost un început, continuat în perioada următoare.

G-ralul Tutoveanu, în calitate de deputat al MAN (Reghin, februarie 1969)

Toate comandamentele participante care existau în timp de pace, cât şi cele nou formate, până la unităţile de transmisiuni (comunicaţii), care au avut efective complete şi dotările după stat, la ajungerea în garnizoane au analizat de asemenea modul de acţiune, trăgând concluziile pentru înlăturarea lipsurilor pornind, ca bază, de la constatările bilanţului general.

Această aplicaţie operativ–strategică de comandament şi stat major, cu transmisiuni şi cu constituirea de noi comandamente prevăzute a lua fiinţă la mobilizare, a avut rezultate pozitive. S-au constatat şi deficienţe la începutul intrării în situaţie operativă, mai ales la comandamentele nou formate. S-au tras concluziile necesare în vederea înlăturării deficienţelor, în mod deosebit la schimbarea punctelor de comandă, urmărindu-se în permanenţă asigurarea conducerii trupelor.

Scopul principal a fost atins: forţele armate române, prin comandamentele sale cele mai înalte, au acţionat întrunit sub comandament naţional într-o concepţie originală pentru apărarea propriei patrii. ■

Interviu realizat de col. (r.) dr. **Alesandru D. DUŢU**, vicepreşedinte, Comisia Română de Istorie Militară

● BBC transmite ● BBC transmite ● BBC transmite ● BBC transmite ● BBC transmite ●

Arhipov, un nume pentru **istorie**

Gloanțe și fotografii

Criza rachetelor nucleare din Cuba a început pe 14 octombrie 1962. Un avion american a fotografiat, de la mare înălțime, rachete nucleare sovietice în Cuba. Moscova a negat cu tărie existența rachetelor, acuzând Washingtonul că inventează un pretext pentru a invada

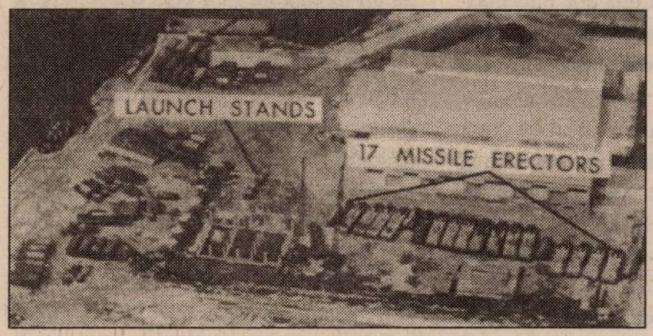

Aici, una dintre imaginile aeriene, surprinse de americani, a bazelor sovietice nucleare din Cuba; alăturat, cargoul sovietic „Krasnograd" (pe puntea căruia se văd avioane de vânătoare cu reacție), fotografiat de americani în Marea Caraibelor

Cuba comunistă. Președintele Kennedy a ordonat noi zboruri deasupra insulei. Un pilot din marină, căpitanul Ecker, a efectuat o misiune la joasă înălțime — 150 de metri — și, deși avionul i-a fost ciuruit de gloanțe, a reușit să vină cu fotografii extrem de clare. Kennedy avea acum dovada incontestabilă că sovieticii și cubanezii mințeau — și că pe insulă se aflau rachete nucleare care în câteva minute puteau distruge Statele Unite. Mai mult, spre Cuba se îndrepta un convoi de cargouri sovietice — și exista bănuiala că aduce noi rachete. John Kennedy a ordonat o blocadă navală, care a intrat în vigoare pe 22 octombrie. Vasele sovietice se apropiau de vasele americane, părând decise să spargă blocada. Distrugătorul „Beale" a detectat un submarin sovietic și a primit ordin să îl someze cu încărcături de adâncime. Potrivit lui Vadim Orlov, ofițer pe submarinul „B59", a fost momentul când putea izbucni apocalipsa nucleară. Orlov a povestit la conferința de la Havana că ofițerii submarinului sovietic au crezut că a început războiul, și că distrugătorul american vrea să-i scufunde, nu să-i someze. Ce nu știau americanii — lucru confirmat de fostul ministru al Apărării, Robert McNamara — era că „B59" avea la bord torpile nucleare.

Ceartă încinsă în adâncuri

Regulamentul marinei sovietice spunea că ordinul de tragere se dă numai cu acordul a trei ofițeri. Or, spune Orlov, colegul său, Arhipov, s-a opus cu îndârjire loviturii nucleare, cerând în schimb ca submarinul să iasă la suprafață, spre a vedea care este situația. A urmat o ceartă încinsă, dar Arhipov a rămas de neînduplecat. Așa că „B59" n-a tras, și, așa cum ceruse Arhipov, a ieșit la suprafață. Între timp, cargourile sovietice viraseră, fără să încerce să spargă blocada. Fostul ministru al Apărării, Robert McNamara, a declarat la conferință că dacă submarinul ar fi atacat cu torpile nucleare, riposta americană ar fi fost imediată. Și planeta ar fi fost, mai mult ca sigur, distrusă de războiul atomic. La scurt timp, ambasadorul american la ONU l-a ridiculizat public pe omologul său sovietic — prezentând fotografiile care demonstrau existența rachetelor în Cuba, negată de Moscova și Havana. De amintit că, doar cu câteva minute înainte, ambasadorul român la ONU susținuse ferm poziția sovietică. Pe 28 octombrie, liderul sovietic Nikita Hrușciov a acceptat un compromis american — retragerea rachetelor din Cuba, în

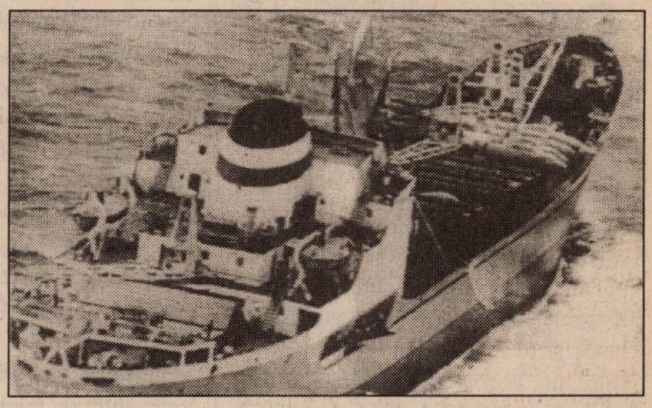

schimbul retragerii unor rachete americane din Turcia, care oricum trebuiau casate. Diplomația învinsese. Dar, fără inspirația și curajul unui ofițer naval sovietic, omenirea putea fi distrusă de iadul nuclear. Numele lui Arhipov merită să intre în cărțile de istorie. ■

---

*(Comentariu transmis de **BBC World Service**, Redacția în limba română, la 14 octombrie 2002 — când s-au împlinit 40 de ani de la declanșarea „crizei rachetelor" —, în cadrul emisiunii de la orele 14,00–14,30, în cadrul rubricii „Actualitatea", realizator Alexandru Hâncu. Revista „Dosarele Istoriei" mulțumește prestigiosului post de radio pentru permisiunea de a reproduce textul de mai sus, precum și d-nei Mirela Scăunașu, de la Biroul din București al BBC, pentru bunăvoința colegială manifestată față de solicitarea noastră. Comparativ cu originalul, cronologia evenimentelor a fost amendată tacit, în acord cu literatura de specialitate. Subtitlurile aparțin redacției noastre.)*

● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ● opinii în răspăr ●

O polemică **strict** istorică

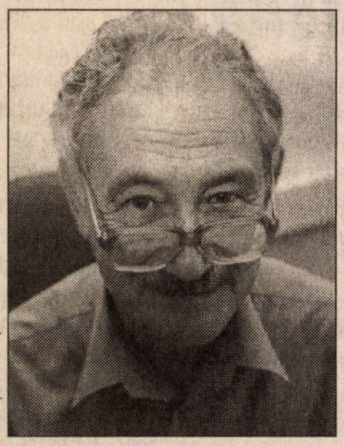

foto: Ștefan Ionită

Florin CONSTANTINIU,
membru corespondent al Academiei Române

Istoric și maestru

„Pe prieten să-l lauzi în public și să-l critici la ureche" spuneau romanii. Nu mă bucur de prietenia d-lui Șerban Papacostea, dar asta nu mă împiedică să-mi aduc aminte de anii când între noi a existat o foarte profundă legătură intelectual–afectivă. Și, mai ales, de rolul hotărâtor pe care domnia sa l-a jucat în formarea mea ca istoric. Așa cum am spus și altădată, maeștrii mei în ale istoriei au fost academicianul Andrei Oțetea și dl Șerban Papacostea. Pentru mine, un absolvent al Facultății de Istorie din seria 1951–1956, îmbibat de marxismul sterp al lui Stalin și fără o fărâmă de cultură istorică (în cinci ani de facultate, nu ni s-a recomandat în bibliografie, cu excepția lucrării de diplomă, nici o singură lucrare a lui Iorga, iar de „Revista istorică" — de pildă — nu ni s-a pomenit niciodată!), a lucra în același colectiv („Destrămarea feudalismului") cu dl Șerban Papacostea a fost o șansă pe cât de nesperată, pe atât de benefică. Din primele săptămâni, mi-a pus în mână două cărți, cu adevărat formative: ***Les conséquences politiques de la paix***, a lui Jacques Bainville (nu auzisem nimic despre marele istoric francez) și ***Préliminaires de la guerre à l'Est***, a lui Grigore Gafencu, atât de instructivă prin paralela dintre Hitler și Napoleon în privința relațiilor lor cu Stalin, respectiv, Alexandru I. Dl Șerban Papacostea m-a „păstorit" în acei ani — așa cum avea să facă, mai târziu, cu atâția alți tineri cercetători — și dacă rezultatele nu au fost cele așteptate de domnia sa, vina îmi revine în întregime.

L-am considerat pe dl Șerban Papacostea ca pe una dintre personalitățile cele mai însemnate ale istoriografiei române și am citit cu maxim interes — și folos — contribuțiile sale științifice, care au asigurat progresul medievisticii noastre. Spun toate acestea căci, iată, acum, pentru prima dată din 1958 (când s-a publicat întâiul studiu al d-lui Șerban Papacostea, ***Moldova în epoca Reformei***), un text semnat de domnia sa mă dezamăgește profund. Să fiu bine înțeles: nu am împărtășit întotdeauna vederile d-lui Șerban Papacostea, dar am respectat de fiecare dată ținuta studiilor și a articolelor domniei sale. Dacă m-am decis să scriu aceste rânduri, nu am făcut-o de dragul unei polemici vane, ci pentru că sub semnătura d-lui Șerban Papacostea — o semnătură de mare autoritate — se face o afirmație care, după opinia mea, nu corespunde realității istorice.

În articolul „Criza irakiană și perspectivele civilizației" („22", nr. 656, 1–7 octombrie 2002, p. 16), dl Șerban Papacostea scrie: „Politica mondială americană de la primul război mondial până la înlăturarea supraputerii sovietice a urmat un curs pozitiv și benefic, desfășurat în spiritul valorilor libertății și al drepturilor omului". Domnia sa a simțit, totuși, nevoia unor rezerve: „Acțiunea Statelor Unite în cursul Războiului Rece, în ciuda a *numeroase ezitări și erori de adaptare* (subl. ns.) a reușit în cele din urmă să extindă la vaste noi teritorii recunoașterea acestor valori".

Aș fi putut să cred că dl Șerban Papacostea, un medievist atât de valoros, s-a lăsat ispitit — n-ar fi fost singurul! — de statutul de „analist" și s-ar fi angajat pe un teren care nu-i era cunoscut. (Exclud, evident, cunoscând omul, că ar fi vorba de înregimentarea în cohorta jalnică a lăudătorilor — în anii regimului Ceaușescu, dl Papacostea vorbea de „țambalagii" secretarului general al PCR — ai SUA, în așteptarea burselor, invitațiilor etc., sau, pur și simplu, că acum „dă bine" să lauzi la toate colțurile pe americani, așa cum în anii '50, era recomandabil să te extaziezi în fața a tot ce venea din „Țara socialismului victorios").

Afirmația d-lui Papacostea mă nedumerește pentru că, în 1968, la capătul unui stagiu de documentare în Polonia, domnia sa mi-a adus în dar volumul de memorii al fostului ambasador polonez la Washington în anii 1941–1945, Jan Ciechanowski, ***Defeat in Victory*** (Londra, Victor Gollancz. Ltd., 1948, 415 p.), cumpărată — surprinzător — într-un anticariat. Dl Papacostea citise cartea și mi-a recomandat-o călduros. Ideea ei de bază: trădarea de către SUA a guvernului polonez în exil și a Poloniei înseși (trădare la care s-a asociat Marea Britanie). Politica odioasă, rușinoasă a lui Roosevelt și Churchill, care au sacrificat Polonia pe altarul alianței cu Stalin este viguros denunțată de diplomatul polonez. Cum poate atunci dl Papacostea să afirme că politica SUA a avut „un curs pozitiv și benefic, desfășurat în spiritul valorilor libertății și al drepturilor omului"? Cinismul cu care Roosevelt și Churchill au călcat în picioare principiile Cartei Atlanticului — care proclama dreptul fiecărui popor de a-și decide soarta — a însemnat o tragedie pentru milioane și milioane de est–europeni. Dacă în final, în confruntarea SUA–URSS, ultima s-a

prăbușit, nu înseamnă să rescriem istoria politicii externe a SUA, într-o lumină favorabilă acesteia.

D-lui Șerban Papacostea îi aparțin pagini pline de căldură și de admirație față de regele Mihai. Dar suveranul a evocat rapiditatea și ușurința cu care a fost abandonat de anglo–americani în momente critice precum: instalarea guvernului Groza, prin intervenția brutală a lui Vîșinski, „greva regală" și deschiderea Parlamentului, născut prin falsificarea alegerilor din 19 noiembrie 1946.

„Nu la voi, la noi..."

Dar nu numai atunci. Regele a evocat și anii de după moartea lui Stalin când Occidentul s-a angajat într-o politică de cooperare economică atât cu URSS, cât și cu țările blocului sovietic: „Când Occidentul a intrat în relații economice cu țările socialiste, nimeni nu s-a gândit la binele populațiilor de aici, la copiii subnutriți, la muncitorii care lucrau în condiții subumane, la bătrânii desnădăjduiți. Relațiile acestea, cu totul vinovate, au salvat de la prăbușire sistemul comunist, l-au ajutat să supraviețuiască. Când americanii le-au trimis comisii economice și delegați de tot felul, comandanții de închisori își băteau joc de cei închiși, spunându-le: «Vedeți, voi ați vrut să vină americanii. Într-adevăr, au venit, dar n-au venit la voi, ca să vă scape, au venit la noi». Asta a demoralizat și mai mult pe oamenii de bună credință din țările socialiste" (Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, București, Ed. Humanitas, 1991, p. 167).

Menționez doar două momente din domnia regelui Mihai, care dovedesc caracterul eronat al caracterizării date de dl Șerban Papacostea politicii SUA de promovare a valorilor democratice.

În zilele când Vâșinski bătea cu pumnul în biroul regelui și trântea ușa cabinetului regal atât de puternic, încât a căzut tencuiala, reprezentanții SUA și Marii Britanii la București n-au făcut practic nimic pentru a-l sprijini pe suveran (Anglia era legată de URSS prin acordul de procentaj: România — 90% pentru URSS). Când regina Elena l-a întrebat pe reprezentantul politic al SUA, Burton Berry, de ce guvernul american nu-și arătase preferința pentru un prim–ministru, diplomatul a răspuns că „s-ar fi putut interpreta că punem degetul nostru în supa politică românească". Regele a avut atunci acest memorabil comentariu: „De ce ezitați să puneți degetul în supă, când știți că aliatul dv. îmi bagă mâna în gât?" (Ioan Chiper, Fl. Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo–americane*, București, Ed. Iconica, 1993, p. 133).

În iarna 1944–1945, pentru a pune capăt crizei politice, declanșate de greva regală — încercarea suveranului de a înlătura guvernul Groza, impus de Moscova — URSS, SUA și Marea Britanie s-au pus de acord asupra unei formule de cosmetică politică: includerea în cabinet a câte unui reprezentant al PNȚ și PNL ca miniștri fără portofoliu. Cei doi ambasadori ai SUA și Marii Britanii la Moscova — Averell Harriman și, respectiv, Sir Archibald Clark Kerr — care făceau parte, împreună cu Vîșinski din Comisia Tripartită venită la București pentru a pune în aplicare hotărârile Conferinței de la Moscova, au acceptat toate manevrele emisarului sovietic pentru a păstra intactă autoritatea guvernului Groza. În raportul său despre activitatea desfășurată la București, ambasadorul britanic, după ce descria brutalitatea politice sovietice în România, încheia astfel: „Am părăsit Bucureștiul așadar cu tristețe și profund recunoscător că nu m-am născut în România" (*Sovietizarea României*, l.c., p. 178).

SUA și Marea Britanie au abandonat țările sud–est europene în ghearele ursului sovietic, pentru că nu aveau interese vitale de apărat în această parte a continentului. O *Realpolitik* rece și crudă. Nu ea trebuie să le fie reproșată. Egoismul național este sacru. Dar de ce n-au spus clar celor care le așteptau ajutorul că nici o speranță nu este de îngăduit?

Au dus SUA o politică „pozitivă și benefică" în 1956, când i-au abandonat represiunii sovietice pe revoluționarii unguri? Au promovat SUA „valorile libertății și ale drepturilor umane", când au lăsat tancurile sovietice să zdrobească revoluția ungară din 1956? Au afirmat SUA aceste valori, când au asistat indiferente la lichidarea „Primăverii de la Praga" de către URSS și acoliții săi din Pactul de la Varșovia?

Cred că în politica SUA față de URSS pot fi distinse mai multe perioade: 1941–1945 — alianța cu URSS în detrimentul libertății est–europenilor; 1945–1947 — destrămarea „Marii Alianțe" (SUA–Marea Britanie–URSS); 1947–1953 — politica de „îndiguire" a expansiunii sovietice; 1953–1960 — politica administrației Eisenhover de *roll back* (refulare) a dominației sovietice, simplă declarație de intenție, fără nici o consecință practică; anul 1962 — criza rachetelor din Cuba — a convins cele două supraputeri că trebuie să evite în viitor orice situație care le poate aduce la o confruntare nucleară; Lyndon Johnson și, mai ales, Richard Nixon (sub influența lui Henry Kissinger) au dus o politică de „coexistență" cu URSS („echilibrul terorii" generat de capacitatea de distrugere reciprocă); între 1977 și 1981, Jimmy Carter (îndemnat de Zbigniew Brzezinski) a făcut — dar selectiv — din respectul drepturilor omului un criteriu în relațiile SUA cu alte țări. Din 1981, Ronald Reagan s-a angajat într-o politică de fermitate față de Uniunea Sovietică, denunțată ca „Imperiul răului". „Inițiativa de apărare strategică" (SDI) promovată de Reagan a deschis perspectiva anulării paității nucleare între supraputeri. Pentru a face față noii sfidări, Gorbaciov a lansat programul de reformare al unui sistem **ne**reformabil. De aici, prăbușirea lui.

De curând, dl Gelu Ionescu arăta în „Observator cultural" că pe malurile Dâmboviței orice text polemic este perceput ca o „înjurătură". Voi încheia subliniind că acest text nu este îndreptat nici împotriva d-lui Papacostea, nici împotriva Statelor Unite ale Americii, ci urmărește să fixeze ceea ce cred eu despre politica hiperputerii de astăzi în trecutul apropiat ■

Fața nevăzută a unui interviu din anul tulbure 1990

David Prodan — „sihastrul"

Lavinia BETEA*

În primăvara lui 1990, începuseră disputele etnice în Transilvania. Alimentate, în parte, de străfundurile mentalului colectiv al populației majoritare și al etniei ce dominase sute de ani ca elită a populației Ardealului și, totodată, de interesele concrete și imediate ale noilor sau mai vechilor ocupanți ai arenei politice. Virulența și neprevăzutul efectelor lor paralizau însă încercarea omului cinstit de-a căuta, pe temei de adevăr, pentru el și ceilalți, repere de dezamorsare.

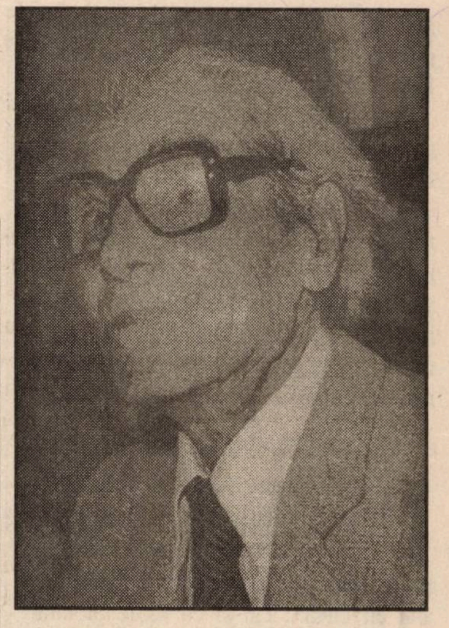

David Prodan (13 martie 1902, Cioara/Săliște, jud. Alba — 16 iunie 1992, Cluj–Napoca). Fotografia preferată a ilustrului istoric, realizată la împlinirea vârstei de 90 de ani *(colecția Marcel Popa)*

Soluția salvatoare

Într-o astfel de situație eram eu și colegii mei de la redacția cotidianului arădean ce-și schimbase, în chiar ziua de 22 decembrie 1989, numele din „Flacăra Roșie" în „Adevărul". Dilema noastră de-atunci era să găsim o modalitate de abordare a realităților cu care ne confruntam, răspunzând presiunii cititorilor, cu adevărat impresionanți în acea vreme prin spiritul polemic intransigent. Căutam, de altfel, și pentru noi înșine surse de documentare și informare avizate, neimplicate în disputele politice și de incontestabilă autoritate în domeniul istoriei.

Ca redactor la secția „Cultură", mi s-a părut a fi găsit soluția salvatoare propunându-le colegilor mei să plec într-o documentare la Cluj pentru a intervieva câțiva prestigioși istorici asupra cauzelor și semnificațiilor evenimentelor în curs. Intelectualii arădeni — în mare parte, foști discipoli prin chiar studiile lor ai acestor magiștri — și, de altfel, oricare aspirant la poziția de actor pe scena politică locală, nu se vor mai repezi în birourile noastre cu „opiniile" lor cerând, în spiritul imperativ al acelor zile, publicarea lor integrală. Argumentul meu li s-a părut colegilor convigător, astfel că am plecat la Cluj.

La Universitate, l-am căutat, cel dintâi, pe profesorul Camil Mureșan, fostul decan al Facultății de Istorie–Filosofie în ultima parte a studenției mele. Cu disponibilitatea cunoscută din anii studenției, după răspunsurile la întrebările mele, iubit–respectatul nostru profesor mi-a atras atenția că, în căutarea unor opinii de „prestigiu inatacabil", nu pot trece peste numele lui David Prodan. „Academicianul Prodan nu dă interviuri, m-a avertizat el. Puteți însă cita ceea ce spune despre problema Transilvaniei în lucrările sale, pe care le-ați conspectat, desigur, în studenție...".

Gazetar fiind și nu profesor de istorie în acel moment, metoda recomandată nu se potrivea mijloacelor și scopurilor cărora trebuie să te supui, în goana după audiență, chiar și atunci când temele sunt de domeniul științei sau istoriei. Astfel că am încercat mai departe. De la telefonul public din holul Universității clujene, am cerut serviciului de informații numărul de telefon al abonatului David Prodan. Apelându-l, mi-a răspuns însuși istoricul, acceptând să ne întâlnim imediat în apartamentul său din strada Pata, lângă gară.

Ca întotdeauna în investigațiile ce le-am făcut prin intermediul interviurilor, am încercat să-i comunic interlocutorului nu importanța și priceperea mea în domeniu, ci neputința de a defrișa, fără ajutorul lui, un teritoriu unde e, cu siguranță, mai stăpân decât mine. În ziarul arădean, introducerea prin care mă adresam istoricului apare astfel: *„Stimate domnule academician, am făcut acest drum la Cluj, orașul care a fost și este o cetate spirituală a Transilvaniei, cu gândul de a vorbi despre Transilvania. Transilvania care a devenit subiect de polemici istorice, politice și în primul rând gazetărești, într-un timp în care au ajuns «magiștri» unii care n-au fost niciodată discipoli. Un timp în care se «concluzionează» și se «argumentează istoric» de către oameni ce n-au slujit niciodată altarul acestei științe, pe care anticii o considerau «Magistra vitae»"*...

Conversația nu a decurs însă în atmosfera de armonie lină ce-o lasă lectura interviului, apărut în două părți cu titlul „Gânduri despre Transilvania" („Adevărul", Arad, 26 și 27 octombrie 1990). A fost mai întâi imaginea locului în care istoricul trăia cu atemporalitatea unui înțelept sihastru. Un apartament mic și modest într-o casă veche, în bucătăria căruia doamna Prodan trebăluia în zgomotele uzuale. După ce-mi deschisese ușa, conducându-mă în spațiul de lucru al soțului ei, revenise la treburile casnice, de unde fusese curând rechemată „pentru a auzi ce se întâmplă prin țară". Așe-

* Dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea „Vasile Goldiș", Arad

zat la biroul solid, unde cărțile și hârtiile păreau de ani statornice în vrafuri, iar pulberea emanată de alcătuirea lor migrase, patinând cu haloul ei fin tavanul și pereții, ființa istoricului părea a fi punctul de geneză al acestui spațiu halucinant prin densitatea sa, oarecum extrasenzorial percepută. Tot astfel, peșterile din străfundurile sau înălțimile pământului vor fi prelungit și ocrotit ființele sihaștrilor retrași din vârtejurile vremii întru statornicia credinței lor — a fost analogia ce mi-a trecut prin minte, fără să fi cunoscut prea bine atunci biografia singurătății istoricului.

Schimbare de roluri

În acea primă întâlnire, doar mie mi s-au pus întrebări. Istoricul voia să afle cum s-au mișcat în decembrie '89 mulțimile în Arad, oraș căruia îi păstrase frumoase amintiri de tinerețe. Ce fac și ce gândesc arădenii despre trecutul recent și viitorul apropiat. „Interviul" a fost amânat pentru a doua zi, când aveam să constat că discuția noastră anterioară filtrase opinii în chiar nivelul de expectanță al redacției pe care-o reprezentam. Modestia și responsabilitatea autocaracterizării marelui istoric, bunăoară, puteau servi pilduitor la temperarea aroganței semidocților ce reclamau „dreptul la opinie și întreg adevăr". *„Eu nu sunt publicist,* dictase Prodan începutul argumentațiilor sale. *Sunt un meseriaș al istoriei, al unei istorii trecute. De cea actuală mă feresc, de aceea de mulți ani nu sunt amestecat în presă. Sunt istoricul cărților de istorie. Lumea prezentă încă nu s-a sedimentat. Discuțiile de astăzi sunt foarte bogate, foarte interesante, dar au un cusur: suferă de foarte multă temporalitate. Astăzi citești un lucru și mâine l-ai uitat".*

Despre relațiile româno–maghiare de-a lungul vremii? Biografia istoricului era un viu exemplu al răului patriotismului propagandistic. Liceul din Orăștie îl urmase în limba maghiară, până la Unirea din 1918, doar școlile transilvănene „normale" (de pregătire a dascălilor) și de teologie ortodoxă fiind în limba română. *„Am făcut liceul în maghiară, ca minoritate națională a Transilvaniei. Am avut atunci, noi, românii, vreo universitate?".* Aceste și alte realități fuseseră ascunse în vechiul regim prin tehnicile ocultării adevărului prin omisiune, în scopul argmumentării politice a vechilor tradiții culturale românești.

Aveam să aflu, mai târziu, după moartea sa, crezul și pozițiile sale de istoric, din studiul de caz publicat de cercetătoarea americană Katherine Verdery cu referire la direcțiile istoriografiei românești în „epoca Ceaușescu". Alegând tratarea răscoalei lui Horea ca element de reperaj și analiză în istoriografia deceniului nouă a secolului recent încheiat, Verdery (1994) prezintă festivitățile de comemorare a unui bicentenar de la derularea evenimentului ca momentul de apogeu al confruntării celor două poziții. De-o parte — istoriografia partinică, reprezentată de Ștefan Pascu, ce invoca textul vârfului puterii, N. Ceaușescu, care numise mișcarea țărănească „revoluție" într-un recent document politic. Istoricii afiliați ei încercau să acrediteze, în spiritul protocronismului, similitudinea între mișcarea de revoltă din Munții Apuseni cu jacqueria franceză. „Științific", poziția oficială reitera argumentele lui M. Foucault, conform cărora adevărul este un sistem de proceduri, pentru producerea, reglementarea și circulația afirmațiilor, legat de puterea care îl susține și cu efecte de putere care îl extind. Cea de-a doua poziție, reprezentată de David Prodan (un grup mic, mult prea mic pentru pretențiile de militanți și disidenți ce-au urmat), făcea apel la standardele de integritate și competență profesională, definindu-și teritoriul de investigație prin distanța față de politică. Nu cu multă vreme înaintea amintitelor festivități, apăruse lucrarea lui David Prodan, ***Răscoala lui Horea***, tema fiind obiect de cercetare arhivistică a autorului încă din urmă cu 30 de ani. Scrierea istorică promovată oficial era însă ***Revoluția populară de sub conducerea lui Horea***, a lui Ștefan Pascu, ce reitera în planul istoriei „poziția partinică", conform căreia „adevărul obiectiv" este lipsit de valoare dacă nu slujește interesului politic.

Ostracizat mai demult prin pensionarea timpurie, cât va fi suferit istoricul ce a prefirat arhivele — vreme de decenii! — pentru argumentarea temeinică a teoriilor sale, „spulberate" de aserțiunile istoricului oficial al partidului? Aveam să-i regăsesc amărăciunea gândurilor de-atunci păstrate în însemnările

Elev la școala din Sebeș, cu tatăl (1912)

publicate după decesul său *(Memorii*, ed. de Aurel Răduțiu, București, Ed. Enciclopedică, 1993). Mărturii ce n-au fost scrise cu intenția de a fi publicate, dar cu atât mai elocvente pentru suferința celui nevoit să asiste, din depărtarea izolării în arhive și-n cămăruța în care-l cunoscusem și eu, la triumful succesului obținut ieftin prin lingușirea celor aflați la putere.

Trecerea vremii a atenuat suferința. *„În istorie, ca și în celelalte științe, lucrurile se limpezesc de la sine,* spunea, în 1990, despre cele petrecute, istoricul Prodan. *Erau și în timpul lui Ceaușescu conformiști, care scriau istoria în spiritul său. Eu am fost pensionat în urmă cu aproape 30 de ani, dar nu m-a strâns nimeni de gât, am putut să-mi văd de meserie. Am fost marginalizat oficial, dar din istoria veche, din istoria medie nu se face opoziție. În timpul acesta, al pensionării, am tipărit 13.000 de pagini. Cine are chef de muncă, nu poate fi împiedicat de nimeni să muncească".*

„Fără Transilvania, nu se poate !"

Despre disputele prezentului asupra cărora venisem să aflu povață, istoricul care, în înțeleapta sa senectute, își continua netulburat lucrul citind cu lupa, mărturisea atunci: *„Eu citesc mai puțin ziarele ca să-mi menajez ochii pentru studiul documentelor istorice. Aș recomanda însă politicienilor și ziariștilor să nu meargă prea departe cu discuțiile astea. Oamenii sunt ușor de emoționat și duși în eroare de astfel de probleme care nu pot fi discutate de oricine. Transilvania e rădăcina neamului nostru, România, ca stat național, fără Transilvania nu se poate. Aici nu ne târguim! Dar, în ziare, trebuie să-și găsească loc nu numai politica actuală și privatizarea. Mai scrieți și despre preocupările meseriașilor din istoria României, care au sarcina s-o reconstituie și s-o facă știută! Țineți lumea la curent și cu cărțile care s-au scris și se scriu despre Transilvania. Semnalați-le și îndemnați oamenii să le citească!".* În încheierea convorbirii consemnate, propunea liderilor de opinie ce sunt gazetarii, intelectualii, producătorii de cultură și artă *„un sfat de istoric și de om în vârstă": „În orice tip de societate și în orice regim politic, înainte de toate, e nevoie de educația cetățeanului. Educația națiunii se face pornind de la istoria și limba română. Limbii și istoriei românești le-am slujit în cei 89 de ani ai mei".* Urarea pentru intervievator și cititori de aceeași viață lungă este încheierea interviului publicat.

Profesor la Universitate (1958)

Întâlnirea s-a încheiat, în realitate, cu o strângere prelungită de mână și solicitarea unei „plăți" pentru interviu. M-a cuprins rușinoasa teamă că-mi va fi simțit tresărirea mâinii la spaima sumei ce putea fi cerută de „unul ce-i refuză pe gazetari". *„Uite — m-a lămurit — îmi rămâi datoare cu o sticlă de vin din podgoriile Aradului. Când vii data viitoare la Cluj, să-mi aduci o cadarcă de Miniș!".*

Ne-am reîntâlnit peste câteva luni, să-mi plătesc „datoria". La finele discuției lungi pe tema „și ce mai e în lumea de afară", propusă de gazdă, istoricul m-a „îndatorat" definitiv, în neputința de a întoarce darul. Dintr-unul din teancurile de cărți ce-i străjuiau biroul, a scos un exemplar al lucrării sale, ***Din istoria Transilvaniei. Studii și evocări***, și mi-a semnat o măgulitoare dedicație.

Regretele de a nu fi avut intuiția și puterea de a mă dezlipi câteva săptămâni din vârtejul ce era, în vremea aceea, redacția unui ziar pentru a convorbi într-un interviu de substanță despre istorie și „meseriașii" ei le-am avut devreme. Prea târziu însă pentru îndreptarea lor! Ființa fizică a istoricului se retrăsese din însăși sihăstria lumii noastre.

Astfel, am pierdut o dovadă cum că muza istoriei, Clio, are o voce specială. Pentru a fi deslușite, sensurile spuselor sale au trebuință de vreme îndelungată. Am risipit și posiblitatea unei lecții ce-ar fi putut-o ține — cineva cu mai mare cunoaștere decât magistrul David Prodan? — despre **succesul** și **valoarea** căutătorilor de adevăr, între care istoria pune — o, cât de puține ori! — semnul egal. ■

Acasă, cu soția (13 martie 1986)

General **Ilie Ceaușescu** (8 iunie 1926 – 1 octombrie 2002)

Moartea ca **izbăvire**

Prin 1990, cineva califica activitatea istoriografică a generalului Ilie Ceaușescu *(foto medalion)* drept „atelier de falsificat istoria, condus de fratele comandantului suprem". De tot hazul (sau, poate, dimpotrivă, trist!) era că semnatarul formulei se număra printre autorii ***Istoriei militare a poporului român***, apărută sub conducerea șefului nefastului „atelier". Nu era nici primul, nici ultimul dintre cei care, înainte de 1989, nu refuzau cafeaua sau paharul de pepsi, oferit în biroul generalului (unii se și lăudau, apoi, cu săptămânile), pentru ca, acum, după căderea regimului Ceaușescu, să-l atace și să declare că-i fuseseră adversari dintotdeauna.

Am fost în anturajul apropiat al generalului Ilie Ceaușescu, am participat la multe dintre acțiunile inițiate de el, am scris împreună (laolaltă cu Mihail E. Ionescu) cartea ***200 de zile mai devreme***, consacrată contribuției României — prin actul de la 23 august 1944 — la scurtarea celui de-al doilea război mondial. Nu cred că pot fi un judecător obiectiv al activității sale de istoric și al omului, mai ales, acum, la despărțirea atât de proaspătă.

Generalului Ilie Ceaușescu îi plăcea să amintească de originile sale țărănești. „Nu știți ce înseamnă să mergi desculț, și pietrele să-ți taie talpa", ne spunea, mie și altui citadin (un ofițer), care îl însoțeam într-o călătorie la New York. Poate că încerca un sentiment de orgoliu (simplă ipoteză!), scrutând drumul parcurs de la umilul copil din Scornicești la generalul care conducea aparatul politic al Armatei. Dacă acest orgoliu va fi existat, el a rămas închis în sine. În relațiile cu un colaborator ca mine și nu numai (nu știu cum se purta cu militarii), generalul era modest și apropiat.

Invitat de generalul Béla Király, fostul comandant al Gărzii Naționale din timpul revoluției ungare (1956), ajuns profesor de istorie la Brooklyn College din New York, să participe la programul științific „Război și societate în Europa Central–Răsăriteană (din secolul XVIII până în 1920)", generalul Ilie Ceaușescu m-a solicitat să-l însoțesc la colocviile de la New York (în trei rânduri, în compania a câte unui ofițer, o dată, doar eu). Am fost plăcut impresionat, când, la New York, deși primea invitații de la diverși membri ai Misiunii României la ONU, a preferat să meargă cu noi, pentru a lua masa într-o modestă autoservire, comportându-se simplu și amical. Când, într-un an, am fost cu el la Washington, ne-a invitat — pe ofițerul ce îl însoțea și pe mine — să luăm masa la ginerele său, dl Ilie Șimon, care lucra atunci la o importantă instituție bancară internațională (dacă nu mă înșel). „Cum o să vă cheltuiți diurna (dată de americani, precizez eu) pe masă? O să mâncați cu noi". Și aici, aceeași modestie și amabilitate.

Generalul Ilie Ceaușescu și-a iubit poporul și țara, ca un adevărat patriot. Astăzi, astfel de cuvinte par a veni din altă lume. „Știu că sună desuet", spunea un înalt demnitar acum câțiva ani, vorbind despre calitățile pe care trebuia să le îndeplinească un ofițer de informații, calități între care el includea și patriotismul. De-ar fi numai atât! Orice afirmație de patriotism este întâmpinată astăzi în anumite cercuri ale societății postdecembriste cu ironii, acuze („naționalist", „nostalgic al comunismului" etc.) și chiar insulte. Cancerul mondialist roade conștiința națională.

Din această iubire a neamului și a pământului natal s-au născut și proiectele atât de ambițioase de sinteze și mari monografii ale generalului Ceaușescu. Voia să arate cine am fost și ce rol important au jucat românii în istoria universală.

În acest domeniu, bunele sale intenții au fost umbrite de câteva păreri eronate. Mai întâi, exaltarea autohtonismului l-a dus la supraevaluarea factorului geto–dac și la diminuarea — însoțită de condamnare! — a celui roman. Formula „geții sunt cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci" îl fascina și i se părea un fundament al istoriei naționale. Nu voia în ruptul capului să înțeleagă rolul civilizator al romanilor și însemnătatea apartenenței noastre la lumea latină. Etnogeneza românilor i se părea un simplu fenomen lingvistic: dacii au devenit latinofoni. Concluzia: suntem daci, vorbitori ai unei limbi latine.

Această viziune nu era dictată numai de dorința de a releva autohtonia, vechimea și continuitatea românilor la nord de Dunăre; ea avea și un temei politic. Pentru generalul Ilie Ceaușescu, orice invadator — și romanii erau invadatori — nu putea aduce decât nenorocire. O dovedeau, în zilele noastre, invaziile sovietice în Cehoslovacia și Afghanistan (de Ungaria vorbea mai puțin, doar cu prilejul întâlnirilor cu generalul Király, dar și atunci, foarte rezervat).

În URSS, generalul Ilie Ceaușescu vedea o primejdie pentru România. Când i-am vorbit despre teza viitoarei destrămări a Uniunii Sovietice, susținută de Hélène Carrère d'Encause, a murmurat — visător și, oarecum, sceptic — „Ce bine ar fi!".

În planul relațiilor româno–sovietice, *his finest hour* era confruntarea cu generalul A.A. Epișev, șeful Direcției Politice a Armatei Roșii (după ce fusese într-o vreme ambasador în România). Epișev era un tip dur (îndeplinise chiar funcția de locțiitor al ministrului Securității de Stat), temut în toate țările Pactului de la Varșovia, când venea să inspecteze stadiul pregătirii politice a militarilor. Evident, nu în România, care, grație politicii de independență a lui Nicolae Ceaușescu, a beneficiat de o poziție autonomă în cadrul blocului sovietic. Într-un dialog furtunos, generalul Ilie Ceaușescu ținuse piept agresivului interlocutor sovietic. Îi plăcea să evoce această performanță. În anii de sfârșit ai regimului, înțelesese mai bine decât fratele său, Nicolae, necesitatea de a menține relațiile cu Statele Unite ale Americii, ca un fel de scut împotriva URSS; dar ca și Nicolae, nu își dăduse seama că, după lansarea *perestroikăi* de către Gorbaciov, SUA nu mai erau interesate de distanțarea României de Moscova, ci de alinierea întregului bloc sovietic la politica reformistă a liderului de la Kremlin.

Am arătat în ***O istorie sinceră a poporului român*** eforturile generalului Ilie Ceaușescu — sabotate de Elena Ceaușescu (care nu îl agrea) — de a organiza la sfârșitul primei jumătăți a lui decembrie 1989 un colocviu româno–american. Scopul principal, pe care și-l fixase generalul, era să descifreze intențiile SUA față de România. Ar fi interesant de știut conținutul lungii discuții, pe care el a avut-o cu fostul ambasador al SUA la București, Harry Barnes, membrul cel mai proeminent al delegației americane, în timpul recepției oferite de ambasadorul american, la reședința sa particulară, celor două delegații.

Arestat în decembrie 1989 — doar pentru că era fratele liderului căzut —, a îndurat umilințele și, mai ales, trădarea atâtor curteni din vremurile bune, cu o stăpânire de sine remarcabilă. Cred că suferea în sinea lui, dar suferea nu atât din cauza situației pierdute, ci pentru că — asta cred eu — nu își imaginase că oportunismul poate căpăta forme atât de ticăloase, făcându-i pe cei care i se făceau preș sub picioare, să-l ignore, să-l persifleze, să-l atace, să-l „tencuiască în noroi" (ca să folosesc o formulă a lui Ion Lăncrănjan). Era bucuros însă să vadă că avusese în preajmă-i și oameni care nu-l cultivaseră numai din calcule carieriste.

Într-un fel, cred că moartea i-a fost o izbăvire.

Dumnezeu să-l odihnească! ■

Florin CONSTANTINIU

G-ralul Ilie Ceaușescu (în dreapta) și Florin Constantiniu, la New York, lângă sediul ONU (1981)

DOSARELE ISTORIEI

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității

„BULETIN" nr. 1, octombrie 2002

coordonator: Silviu B. MOLDOVAN

Dosarul informatorului

În intimitatea relației cu Securitatea

Cristina ANISESCU

CONTROL ȘI REPRESIUNE

Securitatea a impus, mai mult sau mai puțin deliberat, *pattern*-uri (modele) de rol, care au prescris „sarcinile", modalitățile de conspirare și modelele comportamentale ale colaboratorilor în mediul — obiectiv de urmărire, a transferat, cu alte cuvinte, sarcina de „curățare" a societății de „dușmani", de „contrarevoluționari" și răzvrătiți rețelei de informatori. În fapt, agentura reprezenta instrumentul cel mai eficient de control social și represiune în societatea românească totalitară.

Cultura conspirației — promovată și dezvoltată atât de partidul comunist, cât și de instituțiile represive — „a creat, la rândul ei, reflexe și deprinderi intelectuale", pentru că numai o asemenea teză „putea demonstra solidaritatea dinlăuntrul unei clase sociale" și „numai în felul acesta omul poate fi manevrat cu ușurință"[1].

Partidul comunist avea certitudinea dreptului de proprietate și asupra conștiințelor, folosindu-se de un întreg arsenal de tehnici de manipulare și mijloace propagandistice. Securității îi revenea rolul coercitiv și de control în cadrul mecanismului de implantare a ideologiei marxist–leniniste, de „purificare" a societății de elementele disonante și discordante din peisajul social românesc.

Interacțiunea între colaborator — ofițer și persoana urmărită (obiectiv), complexă și încă nedescifrată, ar putea fi analizată din perspectiva a trei caracteristici, și anume, faptul că este **interpersonală** (ofițerul se afla în relație directă cu informatorul, informatorul cu persoana urmărită); **situațională** — interacțiunea se stabilea pe o durată variabilă, stabilită și condiționată de organele de securitate; este **o rezultantă a influențelor reciproce** între autoritatea politică și persoană.

Principiul fundamental implicat în procesul de influență socială la nivelul triadei ofițer–colaborator–persoană urmărită vizează formarea de noi structuri cognitive sau **remodelarea a gândirii** (susține R.J. Lifton, în ***Reforma gândirii și psihologia totalitarismului***) .

Restructurările cognitive vizau formarea „omului nou" — cu o „înaltă conștiință comunistă", cu o „dezvoltare plenară" a ființei umane. „Crearea omului nou se putea realiza prin aplicarea mecanismelor determinismului social și voluntarismului. Metamorfoza se baza pe extirparea individualismului. Spiritul de proprietate devenea un anacronism ridicol, o dată ce proprietatea aparținea în mod egal tuturor. Liberul arbitru nu mai avea obiect"[2].

În cazul informatorilor, procesul de remodelare cognitivă respectă regulile „manipulării mistice"(R.J. Lifton):

- autoritatea de control a organelor de securitate era atribuită ofițerilor de securitate, beneficiind de prelungirea aurei mistice prin mecanismele conspirativității și a angajamentului; orice încercare de a pune la îndoială autoritatea și competența ofițerului era nepermisă; colaboratorul accepta secretizarea relației cu ofițerul ca pe un bonus în statutul său social, acceptând sarcinile trasate fără a fi întotdeauna conștient de consecințe. La rându-i, în raport cu persoana urmărită, colaboratorul se „bucura" de tipul de autoritate tacită, neexprimată — reprimată, compensând frustrările determinate de superioritatea și ofițerului;
- informatorul „era instruit" să asimileze concepte noi, limbaje codificate, modele de decriptare a informației preluate de la cel urmărit, „învăța să citească printre rânduri", să anticipeze răspunsuri, să genereze reacții, să devină *agent al manipulării*[3];
- schemele de reprezentare ale aspectelor aflate în zona de interes a Securității nu făceau altceva decât să îngusteze sau să direcționeze simplificat câmpul de cunoaștere, de analiză și interpretare a colaboratorului (evaluarea persoanei urmărite trebuia să atingă doar

punctele de interes pentru Securitate, elementele negative privitoare la obiectivul urmărit să fie surprinse cu prioritate etc);

● chiar dacă informatorul nu respecta indicațiile ofițerului sau refuza să furnizeze informații despre *urmărit* sau indica doar parametri pozitivi ai obiectivului, în mod involuntar, subconștient, structurile cognitive vizau modificări prin diminuare sau amplificare.

În fața acestor mecanisme „reeducate" se instala un altul: renunțarea la confruntarea personală a opiniilor și ideilor, ca și cum ele s-ar fi elaborat mecanic, impersonal și fără gândire. După semnarea angajamentului, colaboratorii erau instruiți cu privire la modul de redactare și de selecție a informațiilor. Notele informative, în cea mai mare parte, relevă o stereotipie a formulelor lingvistice. La un moment dat, colaboratorului nu-i mai era dat să gândească; devenea obișnuit cu sarcinile „trasate" de ofițerul de legătură, obișnuit să i se comande și să înregistreze mecanic informațiile utile Securității, mulțumindu-se să simplifice implicarea personală, forul lui interior anulând orice tip de analiză critică cu privire la propria-i persoană — *colaborarea spurcându-l în toată ființa*[4].

● Voluntar sau involuntar, capacitatea perceptivă, discriminativă și spiritul de observație se dezvoltau pe parcursul colaborării; acest fapt îl aducea pe colaborator în situația de „animal de pradă", mereu la pândă, fie pentru a se feri să cadă victimă, fie pentru a ataca;

● pus în situația de a schimba sistemele referențiale, atribuindu-și în exterior identități legendate și conspirate, colaboratorul interacționa prin identități false, artificial asimilate; conspirativitatea avea ca efect dezvoltarea unei identități multiple pentru individul „angajat" în relația cu organele de securitate.

Un alt principiu explicativ al interacțiunii cu fostele organe ale Securității era cel de *creare a structurilor motivaționale particulare*; pentru a influența, angajamentul față de Securitate era și o cale de atingere a scopurilor personale.

Suprimarea satisfacerii trebuințelor primare la nivelul întregii societăți — ca cele de alimentație, confort, libertate de exprimare, de afiliere sau de grupare — aveau ca finalitate dezvoltarea trebuințelor specifice securizării–protecției și a celor de prestigiu, traseu motivațional specific simptomatologiei paranoide: exacerbarea suspiciozității, a trebuințelor de recunoaștere și de prestigiu prin „anularea năzuinței de autoafirmare"[5].

Motivele de statut și prestigiu reclamau obținerea unei recunoașteri și a unei integrări valorice active a personalității colaboratorului în sistemul relațiilor și ierarhiilor sociale.

AUTOINTOXICARE ȘI AUTOFLAGELARE

Colaborarea cu fosta Securitate asigura satisfacerea în parte a acestor trebuințe doar prin condiționare la normele preconizate de către ofițeri. Transpunerea comportamentală conform gramaticii motivaționale stimula tendințele de explorare, de investigare, de limitare reactivă față de orice persoană pentru a nu deconspira sau pentru a nu ieși din standardele acționale trasate de ofițerul de legătură sau de rezident.

Colaborationismul de tip securist devenise nevoie de autointoxicare și de autoflagelare.

Sentimentele negative acumulate prin jocul multiplu explică resentimentele încă active în fenomenul de negare al colaborării.

Complianța și conduita slugarnică nu aducea nu aducea numai beneficii, ci și disconfort psihic. Informatorii aveau nevoie de suficientă capacitate de disimulare pentru a menține relația cu „urmăritul", de abilități de convertire și reprezentare a informațiilor necesare Securității. Studiul comparativ al dosarelor de rețea (ale informatorilor) și cel al dosarelor de urmărire demonstrează că, nu de puține ori, „sentimentul de apartenență la o majoritate poate chiar să încurajeze mărturia falsă"[6]. Anodinul trebuia să devină semnificantul pericolului sau al redundanței.

Intrarea în sistemul de legătură al Securității conferea colaboratorului, până atunci un simplu cetățean, o modificare de statut și acest lucru, în mod automat, implica un alt set de așteptări legitime, o schimbare atitudinală față de persoana obiectiv (urmărită), o modificare de stare în toate tipurile de relații interpersonale ale acestuia.

O altă particularitate a relației cu fosta Securitate este reflectată în procesul de *creare a unor seturi comportamentale particulare* — pentru a induce frica, obediență, ascultare, eliminând orice formă de manifestare împotriva regimului.

Relația ofițer–colaborator se întreținea prin *anaclisis*. Colaboratorul trebuia să învețe să „iubească" autoritatea ofițerului, care-l ajută și-l „protejează", îi satisface nevoia de a aparține grupului conspirativ de forță și control în societatea românească a acelor vremuri. Conform termenului explicat de Freud (în *Zür Einführung des Narzißmus*, 1914) alegerea obiectului de atașament se sprijină pe modelul imaginii parentale; „iubim femeia care ne hrănește..., bărbatul care protejează și persoanele care-l înlocuiesc". Prin extensia termenului, ofițerul este cel care protejează și „are grijă" de viața celui care îi furnizează date, iar acest demers se realiza printr-o supraveghere și verificare continuă prin intermediul altor informatori. Prin afirmarea autorității, alteori prin inducerea stării de teamă, relația căpăta conotații perverse asimilate prin *mimetism formal*[7].

Atitudinea duplicitară a informatorului nu oferea consensul cu propriile valori și nevoi de afirmare și nici maturizarea relațiilor cu ceilalți actori sociali. *Logica ambivalenței*[8] apare ca o formațiune de compromis, expresie a unor atitudini conflictuale. În acest sens, se pot descrie două situații în care ambivalența descrie simptomatologia de starea conflictului latent sau deschis, reactiv. Prima, își găsește explicație în legătura conspirată a colaboratorului cu ofițerul de securitate. De cele mai multe ori, faptul

banal, anodinul era în mod deliberat transformat în neobișnuit de periculos.

Decriptarea sau decodificare semantică a informațiilor furnizate de informatori urma traseul a trei filtre :

- filtrul colaborator–urmărit, la nivelul căruia se decantează și decodifică informațiile utile Securității, culese, selectate și valorificate în note informative de colaborator din multitudinea celor emise de persoana urmărită;
- filtrul colaborator–ofițer, la nivelul căruia informațiile sufereau a doua decodare, fiind valorificate de către ofițerul de legătură în rapoarte, note raport, rapoarte informative sau alte documente;
- filtrul ofițer–superior, unde informațiile dublu prelucrate anterior se valorificau în acțiuni efective punitive sau represive asupra persoanei urmărite.

Cea de-a doua, se regăsește plenar în relația cu „urmăritul", persoana în funcție de care se contura scenariul și se alegeau actorii. Planul teatral elaborat de ofițer era însușit și reformulat de colaborator pentru a servi sarcinilor operative de culegere a informațiilor. Publicul putea fi orice persoană suspectată ca potențial periculoasă sau cu „atitudine negativă la adresa partidul și statului". ■

NOTE

1. George Voicu, *Zeii cei răi. Cultura conspirației în România postcomunistă*, Iași, Ed. Polirom, 2000; 2. Lucian Boia, *Mitologia științifică a comunismului*, București, Ed. Humanitas, 1999. 3. Bogdan Ficeac, *Cenzura comunistă și formarea „omului nou"*, București, Ed. Nemira, 1999; 4. H.R. Patapievici, *Politice*, București, Ed. Humanitas, 1996; 5. V.D. Zamfirescu, *În căutarea sinelui. Psihanaliza comunismului*, București, Ed. Cartea Românească, 1994; 6. Hannah Arendt, *Între trecut și viitor. Opt exerciții de gândire politică*, București, Ed. Antet, 1997; 7. George Voicu, *op.cit.*; 8. Sorin M. Rădulescu, *Logica ambivalenței și efectele perverse ale ideologiei totalitare în epoca dictaturii*, în „Sociologie Românească", nr. 1–2, 1990.

File inedite dintr-un dosar de urmărire informativă

Noica despre Steinhardt, la Securitate

Clara COSMINEANU

„Este vorba de un intelectual care ar face cinste oricărei culturi; un om în același timp profund corect și cu o mare dragoste de țară. Din păcate, ceva bolnăvicios în ființa sa l-a făcut să fie întotdeauna un om aparte.

1. Ciudățenia și înstrăinarea de lume (n-a fost niciodată căsătorit) l-au determinat să se apropie de creștinism, în formele ascetice ale acestuia. Poate și dorința oricărui intelectual de a lua măcar o «atitudine» dacă nu reușește pe căile creației.

A preferat catolicismului ortodoxia probabil pentru că e mai apropiată de asceza totală.

2. A făcut pasul acesta, după câte se pare, în închisoare, unde a intrat cu o culpă minimă.

3. Fiind vorba de un om de cultură, influența directă a vreunei persoane a contat desigur mai puțin. Nu e exclus să fi fost influențat de doi preoți cu totul remarcabili, părintele Benedict Ghiuș sau evreul preoțit Marcel Avramescu.

4. Se pare că așteaptă clarificarea vieții de familie pentru a se călugări.

5. Nu cunosc cercurile naționaliste evreiești, pe care le credeam strămutate în Israel.

6. A scris de tânăr cărți remarcabile în materie de drept (e doctor în drept de la Paris) și literatură.

A fost apreciat de prof. Al. Rosetti și Mihail Sebastian, pentru colaborări la «Revista Fundațiilor».

E probabil că a scris în continuare și e chiar păcat că un asemenea intelectual să se piardă. E o datorie românească, și nu numai, de a ajuta acest om să nu se sinucidă «ieșind» total din lume. Riscăm să-l pierdem și pe el, cum am pierdut, între alții, pe marea scriitoare care e Sanda Stolojan, soția unui modest inginer, pe care, după câte știu, Steinhardt l-a cunoscut în închisoare. Nici Vlad Stolojan și nici Steinhardt, pe cu totul alt plan, nu ar merita atenția autorităților. Am dat însă și semnez această declarație pentru ultimul, socotind de datoria mea de a arăta că, printr-o ofertă generoasă de colaborare — cum mi s-a făcut mie —, un excepțional om de cultură ar putea fi recuperat, în acest mare ceas de afirmare românească.

Constantin Noica,
1966".

Textul de mai sus reprezintă o declarație dată în fața ofițerului de securitate, așa cum rezultă din adresa UM 0123/I către MAI Direcția III-a, care precizează: „Vă înaintăm un material referitor la Steinhardt Nicu, rezultat din discuția avută cu Noica C-tin". Documentul constituie filele 26–27 ale Dosarului de urmărire informativă I 207, vol. 4, aflat în arhiva CNSAS.

Nicu Steinhardt a fost condamnat, în cadrul „lotului Noica", prin sentința nr. 24/1960 a Tribunalului Militar București, la 12 ani muncă silnică, refuzând să fie martorul acuzării.

Din document, reiese sentimentul de culpabilitate al lui Noica, care s-a crezut responsabil de condamnarea fiecărui membru al lotului, la fel cum reiese și îndepărtarea celor doi intelectuali în materie de religie.

Ironia face ca cei doi să-și reproșeze unul celuilalt lipsa de atenție sau atenția prea amplă acordată creștinismului, Steinhardt neînțelegând cum un om de talia lui Noica nu se preocupă de studiul creștinismului, iar Noica fiind contrariat că un om de cultura lui Steinhardt a devenit mistic. În cele din urmă, Steinhardt va duce o intensă corespondență cu fiul lui Noica, Răzvan, devenit părintele Rafail, filosoful ajungând la o distanță egală de cei doi creștini fervenți. ■

Țăranul Cornel Crai, din Poșaga de Jos

Portret de „favorizator"

Elis NEAGOE

Moții și „banditii"

Regimul comunist, instaurat în țara noastră la puțin timp după sfârșitul celui de-al doilea război mondial, nu avea să întrunească deplinul consens al poporului român din mai multe considerente, ba mai mult, împotriva acestui regim totalitar avea să ia naștere o rezistență anticomunistă care arăta clar că regimul nu era dorit.

O formă a luptei anticomuniste a reprezentat-o rezistența armată din munți, în cadrul căreia poate fi amintită și gruparea ce l-a avut în fruntea ei pe Leon Șușman, avocat din Ocna Mureș, alături de el aflându-se fratele său, Gheorghe Șușman și doi preoți greco–catolici: Simion Roșa, din satul Poșaga de Jos, și Grigore Jaflea, din satul Poșaga de Sus. Deși componența grupului nu era deloc impresionantă, ei au continuat ceea ce începuseră în anul 1948, până în noaptea de 18/19 iulie 1957, când grupul a fost descoperit de către Securitate și lichidat.

Ceea ce contează și trebuie menționat este sprijinul masiv pe care „fugarii" l-au obținut din partea moților, care nu s-au dat înapoi din fața pericolului la care se expuneau ajutându-i pe acești „banditi" (cum îi numea Securitatea), deși acest gest cât se poate de omenesc (de a-i găzdui și hrăni pe acești oameni care, uneori zile întregi, nu aveau ce mânca, fiind nevoiți să facă față vitregiilor naturii), avea să-i coste libertatea pentru că după anihilarea grupului cea mai mare parte a locuitorilor comunei Poșaga avea să fie arestată, condamnată sau deportată în Bărăgan.

Un astfel de caz este cel al țăranului **Cornel Crai** *(alăturată, fotografia din dosarul întocmit de Securitate)*. Născut la 18 aprilie 1914, era fiul lui Todor și Teodora, țărani din satul Belioara, un cătun de munte din zona Apusenilor. Avea ca studii doar patru clase primare, își făcuse serviciul militar la Regimentul 39 artilerie Târgu Mureș, iar în timpul celui de-al doilea război mondial luptase pe frontul de Răsărit, ajungând până la Stalingrad. Era căsătorit cu Gafia, cu care avea un copil de nouă ani, și se ocupa cu agricultura, stabilindu-se în satul Poșaga de Jos.

Avea 43 de ani la data de 20 octombrie 1957, când este reținut de către organele Securității din Cluj, UM 0203, și pus la dispoziția Serviciului de anchete, fiind încarcerat în celula 2. A doua zi, pe numele său avea să se emită un mandat de arestare preventivă cu nr. 136, în baza Decretului nr. 199/1950, pentru că se făcuse vinovat de „favorizarea membrilor bandei contrarevoluționare Șușman Leon"[1]. Citind cu atenție procesele–verbale de interogatoriu din perioada 21 octombrie–3 decembrie 1957, care se referă la legă-

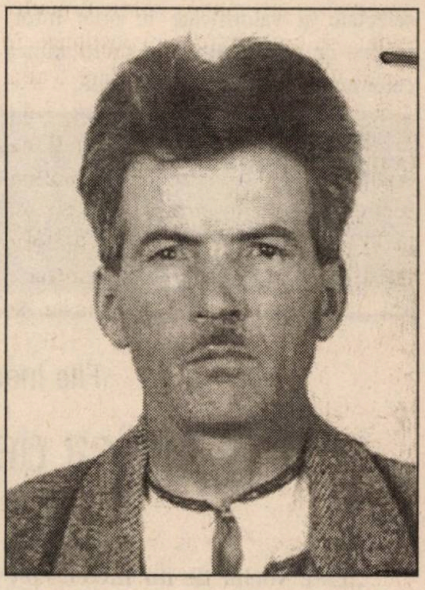

turile lui Cornel Crai cu membrii grupului condus de Leon Șușman, rezultă următoarele: primul contact cu membrii grupului avusese loc în anul 1951, când îi întâlnește mai întâi pe preoții greco–catolici Simion Roșa și Grigore Jaflea în staulul familiei sale din satul Belioara. Ulterior, avea să-i cunoască și pe frații Șușman, chiar în casa sa, unde veniseră aduși de cumnatul său, Aurel Puf. Pe parcursul celor șase ani, avea să păstreze secretul legăturilor sale cu „banditii", contribuind la găzduirea, hrănirea și facilitarea legăturilor acestora cu alți oameni din sat. Într-o duminică din primăvara anului 1957, întâlnindu-se cu frații Șușman, la locul numit Vultureasa, pentru a merge împreună la vânătoare, le adusese o armă ZB și niște cartușe pe care le găsise ascunse în acoperișurile colibelor altor „favorizatori", pe nume Teodor Urs și

Ioan Roșa. În ochii anchetatorilor, toate acestea constituiau motive cât se poate de grave pentru ca „reținutul" Cornel Crai să fie trimis în fața Tribunalului Militar al Regiunii a III-a Militară Cluj care, prin Sentința nr. 465 din 12 aprilie 1958, l-a condamnat „la 16 (șase-sprezece) ani muncă silnică pentru crima de favorizare la constituire în bandă în scop terorist pp. de art. 6 alin. 1 comb. cu art. 1 lit. c și d și art. 7 din Decr. 199/50, art. 107 și 157 CP. Îl mai condamnă la 8 (opt) ani închisoare corecțională pentru infracțiunea pp. de art. 14 lit. a din Decr. 163/50. Conform art. 101 CP va executa 16 (șaisprezece) ani muncă silnică"; la aceasta se adăuga „confiscarea totală a averii" și obligația de a plăti 1.200 de lei cheltuieli de judecată[2].

Fiindu-i respins, la data de 5 iunie 1958, recursul declarat de Cornel Crai împotriva Sentinței nr. 465, și obligat să plătească statului 25 de lei cheltuieli de judecată, prin mandatul de executare a pedepsei nr. 776, din 27 iunie 1958 se ordona „tuturor agenților forței publice să aresteze și să conducă pe sus–numitul condamnat la Penitenciarul Gherla", unde trebuia să stea până la 15 octombrie 1973[3].

Manifest antisovietic grăitor

Toate încercările lui Cornel Crai de a-și face dreptate aveau să se izbească de refuzurile autorităților comuniste, care considerau că, „verificându-se dosarul cauzei, s-a constatat că susținerile din memoriu sunt neîntemeiate. Faptele așa cum au fost reținute de instanță sunt dovedite iar pedeapsa aplicată este proporțională"[4].

Despre regimul de detenție din Penitenciarul Gherla, sugestivă este fișa medicală în care sunt specificate bolile de care a suferit Cornel Crai: lombosciatică, hipocalcemie, TBC pulmonar, polipleurită etc. Suferea de debilitate fizică (la înălțimea de 1,76, avea doar 60 de kilograme), fiind practic distrofic, motiv pentru care era considerat a fi „apt pentru munci ușoare"[5].

„Gravitatea" faptelor sale avea să aibă consecințe nu doar asupra sa, ci și asupra familiei sale; astfel, încercând în repetate rânduri să ia legătura cu soția sa prin intermediul corespondenței, afla în cele din urmă de la Postul de Miliție Poșaga, înștiințat fiind abia la 10 iulie 1963, că „în anul 1958, soția sa, Gafia, a fost dezlocată [sic!] din comuna Poșaga, raionul Turda, regiunea Cluj, în comuna Fundata, raionul Slobozia, regiunea București, unde se găsește și în momentul de față cu domiciliul obligatoriu"[6].

Avea să fie eliberat la 24 iunie 1964, fiind grațiat de restul pedepsei, conform Decretului nr. 310/1964.

Ce l-a determinat pe un simplu țăran să îndure toate aceste suferințe? Principala explicație ce poate fi dată o reprezintă puternicele convingeri anticomuniste ale acestuia, care îl determinaseră să-i sprijine necondiționat pe membrii grupului condus de Leon Șușman, sperând că regimul comunist avea să-și găsească repede sfârșitul. Aceste convingeri sunt foarte bine argumentate prin faptul că, cu ocazia percheziției, a fost descoperit la el acasă un manifest antisovietic. Este vorba despre un manifest antonescian, pe care Cornel Crai l-a primit în anul 1943 pe frontul de la Tighina, în timpul retragerii din URSS. Conținutul acestuia este edificator pentru sentimentele sale anticomuniste: **„[...] mai bine să fim noi la ruși, oricât de departe, decât bolșevicii la noi în țară. Celor ce preamăresc comunismul și binefacerile lui, spuneți-le ce ați văzut în Rusia: • țărani fără pământ și fără vite, înhămați ca boii la căruțe; • lucrători și orășeni trăind în ruine, în cea mai neagră mizerie și murdărie; • bărbați și femei și copii supți de muncă, de foame și bătăciți de dureri; • biserici dărâmate; • sate și târguri fără cimitire.**

Peste tot, numai urme de omoruri, distrugeri și sărăcie lucie. Celor ce poartă grija Angliei și Americii spuneți-le că suntem și vom rămâne hotărâți în tabăra opusă comunismului. Cei ce ajută și îndeamnă pe bolșevici nu ne pot fi decât dușmani"[7].

Deși un produs al propagandei regimului lui Antonescu, acest manifest s-a dovedit a fi surprinzător de profetic, la doar câțiva ani situația din URSS devenind realitate și în România, lucru evident și pentru Cornel Crai: colectivizarea și sistemul cotelor distruseseră baza economică a familiei sale (părinții îi fuseseră considerați chiaburi din cauza celor 20 ha de pământ deținute), Biserica greco–catolică fusese desființată, preoții uniți care refuzaseră trecerea la ortodoxism fuseseră închiși etc. În fapt, unul dintre motivele anticomunismului său și a sprijinului acordat grupului Leon Șușman l-a constituit tocmai prezența celor doi preoți greco–catolici (confesiune de care aparținuse și Cornel Crai), și în principal prezența lui Simion Roșa, care fusese preot la el în sat. ■

Note

1. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Penal, dosar nr. 31, vol. 14, f. 62; 2. Ibidem, vol. 15, f. 131–132; 3. Ibidem, vol. 23, f. 290; 4. Putem aminti, în acest sens, faptul că, în 1962, Cornel Crai solicitase Consiliului de Stat al RPR să-l grațieze, iar la data de 28 octombrie 1963, înaintase Procuraturii Generale a RPR o cerere de recurs în supraveghere (ibidem, f. 276–277); 5. Ibidem, f. 266; 6. Ibidem, f. 278; 7. Ibidem, vol. 14, f. 86.

Lupul își schimbă părul...

O statistică a arestărilor ilegale efectuate de Securitate (1950 – 1968)

Oana IONEL, Dragoș MARCU

VIZAT, TEMUTUL DRĂGHICI

Documentul pe care îl analizăm se intitulează „Dinamica arestărilor efectuate de către organele Securității Statului în anii 1950–1968" și reprezintă o situație statistică a numărului arestaților — internați administrativ — în colonii de muncă și a celor cărora li s-a stabilit domiciliul obligatoriu în această perioadă (Pe baza datelor furnizate de acest document, am întocmit **graficele** din p. 53).

Înregistrat, pe 17 aprilie 1968, la Cabinetul președintelui Consiliului Securității Statului, Ion Stănescu, documentul a fost redactat pentru a fi prezentat cu ocazia Plenarei CC al PCR, din 22–25 aprilie 1968, când a fost incriminată activitatea lui Alexandru Drăghici (ministru al Afacerilor Interne, între 1952 și 1965) și principalul rival al noului secretar general al partidului [1].

Potrivit acestui document, între 1950 și 1968, au fost arestate un număr de 91.333 persoane. Dintre acestea, 16.942 (adică peste 18%) au fost arestate ilegal, fără respectarea măcar a procedurii penale în vigoare atunci și puse mai apoi în libertate încă din faza de anchetă sau achitate de instanțele judecătorești ca nevinovate, din lipsă de probe. Restul au fost trimise în justiție și condamnate [2].

Abuzive pentru cei internați în colonii de muncă între 1950 și 1954, „ca urmare a funcțiilor deținute în fostele partide burgheze și pentru manifestarea unor nemulțumiri în legătură cu cooperativizarea agriculturii" [3], arestările erau ilegale chiar potrivit legislației penale de atunci. Din cele 22.077 de persoane trimise în colonii de muncă în această perioadă, doar pentru 1.600 de cazuri Procuratura a emis mandate și a început ancheta penală, iar dintre acestea numai 509 au fost trimise în justiție, restul de 21568 (adică peste 97%) fiind puse în libertate până în 1954 iar cauzele clasate [4].

Între 1958 și 1963, alte 3.663 persoane au fost trimise abuziv în colonii de muncă. Dintre acestea, 777 au fost internate după executarea unor pedepse cu închisoarea, când, de fapt, trebuiau să fie puse în libertate, întrucât își ispășiseră pedeapsa și nu mai comiseseră alte infracțiuni [5].

După 1949, s-a fixat domiciliu obligatoriu unui număr de circa 60.000 de persoane [6], dintre care: moșieri, circa 2.000 de familii, cu aproximativ 3.000 de persoane; din zona de frontieră, circa 10.099 de familii, cu aproximativ 43.891 de persoane; alte categorii, circa 13.052 de persoane. În 1949, nu exista nici un act normativ care să reglementeze fixare domiciliului obligatoriu. Abia prin HCM nr. 1.154, din 26 octombrie 1950, se prevedea posibilitatea de mutare, prin decizia MAI, „din centrele aglomerate, a oricăror persoane care nu-și justifică prezența în aceste centre, precum și mutarea din orice localitate a celor care prin manifestările lor față de poporul muncitor dăunează construirii socialismului în RPR" [7]. Însă actul normativ care statua domiciliul obligatoriu a fost HCM nr. 1.554, din 22 august 1952 [8]. Articolul 6 stipula: „se va stabili domiciliu obligatoriu și locul de muncă obligatoriu elementelor dușmănoase și suspecte din orașe și centre muncitorești, în locurile stabilite de guvern, pentru: **a)** toți foștii exploatatori: foști moșieri, foști bancheri, foști mari negustori care au avut comerț cu ridicata sau amănuntul, care au fost expropriați sau ale căror bunuri au fost naționalizate pe baza legilor în vigoare, foști fabricanți a căror întreprinderi au fost naționalizate prin legea din 11 iunie 1948 sau ulterior. Fac excepție foștii patroni ai farmaciilor, drogheriilor, micilor ateliere și micilor magazine; **b)** rudele trădătorilor de patrie și spionilor, care au fugit peste granița din 1945 (mamă, soră, tată); **c)** rudele trădătorilor de patrie, elemente dușmănoase regimului nostru care au fugit peste granița înainte de 1944 și duc activitate dușmănoasă, de defăimare a regimului nostru (mamă, soră, tată); **d)** familiile condamnaților pentru crime de trădare de patrie și spionaj" [9].

Ilegalități s-au comis și după apariția acestor acte normative prin fixarea restricțiilor domiciliare pe termen nelimitat, încălcându-se, astfel, dispozițiile HCM nr. 337, din 11 martie 1954 care prevedea fixarea domiciliului obligatoriu pe o perioadă de la șase luni la cinci ani [10]. ■

NOTE

1. Vezi Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, 1998, p. 72–79, și Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente, 1949–1989*, studiu introductiv de Dennis Deletant, Iași, 2002, p. 35–38; 2. Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 55, vol. 51, f. 1; 3. Ibidem; 4. Ibidem, f. 4; 5. Ibidem; 6. Ibidem, f. 3; 7. Ibidem, f. 160; 8. Ibidem, f. 167–168; 9. Ibidem, f. 167; 10. Ibidem, f. 4, 169.

1. Persoane arestate de Securitate în anii 1950–1968

Anul arestării	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Numărul arestaților	6635	19236	24826	4730	5073	3332	2357	3257	6362	8910	1711	2232	657	223	240	258	294	312	20
Eliberați sau achitați	945	2728	2956	1120	1123	1729	851	520	1280	848	1154	613	583	81	81	83	129	109	0

1.a.

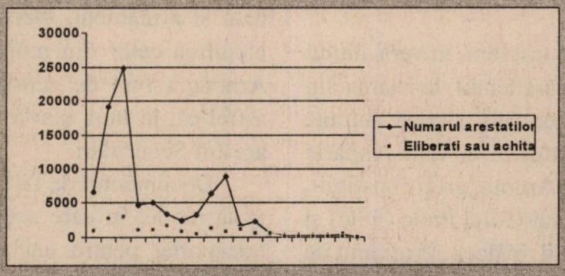

2. Persoane internate în colonii de muncă, până în 1963

Anul internării	1950	1951	1952	1953	1954	1955-1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Numărul persoanelor internate	5154	2519	11913	2422	69	0	946	1954	113	516	116	18

2.a.

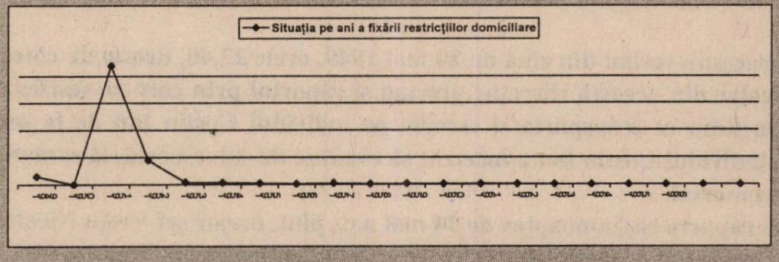

3. Fixarea domiciliului obligatoriu, în perioada 1949–1966

Anul fixării domiciliului obligatoriu	1949	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Număr de persoane	3000 moșieri	4400 dislocate din zona de frontieră	9000 dislocate din orașe aglomerate	890	685	498	218	523	249	349	155	192	147	94	14	5	2

3.a.

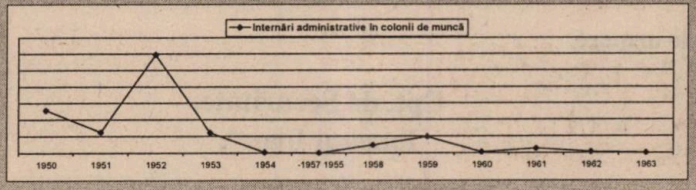

„Individul nu s-a supus, fiind împușcat mortal"

1949: Gloanțe pentru Ion Costin

Monica GRIGORE

Ion Costin, născut la 2 februarie 1906, în com. Corbu, jud. Râmnicu Sărat, a fost unul din numeroșii opozanți ai regimului comunist, care în perioada tulbure de început a noului stat „democrat popular" a încercat să-i ajute pe cei care erau urmăriți de Securitate.

Deși suferise o condamnare de trei luni, în vara anului 1948, pentru sabotaj, Ion Costin nu s-a temut, la ieșirea din lagărul de la Caracal, să se implice într-o nouă acțiune împotriva guvernului comunist. Astfel că, în luna ianuarie 1949, ajută la organizarea grupului Arnota, grup constituit, în februarie 1948, sub conducerea lui Ghiță Piele (Pele) și Ion Oprițescu, în Munții Arnota, jud. Vâlcea. Profitând de faptul că era patronul unui restaurant din gara Piatra Olt, aflat în drumul spre Arnota, își asumă rolul omului de legătură între grupul din munți și noii fugari sosiți de la București. Ajutorul său nu s-a limitat numai la acordarea de informații noilor sosiți, ci și la strângerea de alimente, bani și armament, lucruri atât de necesare pentru supraviețuirea celor din munți. Din păcate, existența grupului Arnota a fost de scurtă durată, aproximativ două luni, astfel că, în luna mai a anului 1949, Ion Costin se afla în arestul Securității.

Documentul de față — aflat în Arhiva CNSAD —prezintă modul în care acesta a sfârșit tragic, în timp ce era transportat pentru anchetă de la sediul Direcției a IV-a Securitate la Penitenciarul Craiova, sub pretextul evadării.

„Secția IV,
25 mai 1949

Adresă la Parchet
p. cele legale

Domnule maior,

Având în vedere procesul–verbal din ziua de 24 mai 1949, orele 22,40, dresat de către plutonierul major șef de Securitate Vreju Nicolae din această Direcție, precum și raportul prin care ne sesizează că, în noaptea de 24 mai a.c., orele 22,40, în timp ce transporta și escorta pe individul Costin Ion de la sediul acestei Direcții la Penitenciarul Craiova, individul Costin Ion a încercat să evadeze de sub escortă, la somațiile făcute, individul nu s-a supus fiind împușcat mortal.

Avem onoarea a vă raporta că, în noaptea de 24 mai a.c., plut. major șef Vreju Nicolae a primit misiunea de a transporta individul Costin Ion de la sediul acestei Direcții la Penitenciarul Craiova, plut. maj. șef Vreju Nicolae fiind însoțit de către serg. major Botea Nicolae, ca escortă, și plutonierul Tompa Emil, ca șofer, care conducea autocamionul.

La orele 22,40, în timp ce se făcea transportul, individul Costin Ion, la intersecția străzilor Fr. Golești cu V. Alecsandri, a sărit din autocamion încercând să fugă, la somațiile făcute de către plut. major șef Vreju Nicolae și serg. major Botea Nicolae, nu s-a supus, s-au tras trei focuri de armă pentru intimidare, individul Costin Ion a continuat să fugă. Din nou s-au făcut somații și totuși a mai continuat să fugă.

S-au tras focuri de armă asupra individului Costin Ion, care a fost lovit mortal.

Cu același camion, cu care se făcea escorta individului Costin Ion, cadavrul a fost depus la morga Spitalului de Stat Nr. 1.

Vă rugăm a dispune de urmare.

Cpt. de Securitate,
Ionescu Ioan".

Partidul și Securitatea, călugării și călugărițele

Chestiunea monahală în RPR

Adrian Nicolae PETCU

POLITICĂ ANTIRELIGIOASĂ

Încă de la începuturile regimului comunist, noii stăpâni ai României, instalați de ocupația sovietică, au căutat să limiteze viața spirituală susținută de Biserica Ortodoxă Română (BOR), în diversele ei forme. Chestiunea monahală a constituit un important reper din politica antireligioasă promovată de comuniștii români. Și aceasta cu ajutorul aparatului de represiune — Departamentul Securității Poporului —, care, sistematic, a cules și a catalogat toate informațiile menite să discrediteze și, implicit, să ducă la desființarea a unui mare număr de așezăminte monahale.

Regimul instaurat în urma întoarcerii armelor la 23 august 1944 a determinat ca o parte din intelectualitatea românească să se refugieze sau să cunoască aceste mănăstiri. Mulți dintre aceștia, din considerentele unui viitor război, cultivat de mass–media apusene (posturi de radio și presă) și de evenimentele războiului rece, s-au refugiat în munți în mișcări de rezistență sau ca simpli călugări. Astfel, mănăstirile constituiau prin așezarea lor pitorească importante avanposturi pe frontul anticomunist, într-un război mult dorit.

Totodată, pentru o rezistență spirituală, susținută de cele mai multe ori de chiriarhi, mulți intelectuali se refugiau pentru a se confrunta cu comunismul prin arma rugăciunii, singura de altfel propovăduită de Întemeietorul religiei creștine. Prin aceasta, se urmărea și cimentarea unor mănăstiri de elite, pe care conducătorii BOR să se poată sprijini în relațiile cu statul comunist.

România cunoștea astfel, conform unei situații a Departamentului Cultelor, din 11 martie 1958, cel mai mare număr de călugări și călugărițe din istorie, și anume 1.773, respectiv 4.041 (Radu Ciuceanu, Cristina Păiușan, ***Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist***, vol. I, București, 2001, p. 315).

Deși, în cele mai multe cazuri, mănăstirile aveau ca îndeletniciri de frunte ale monahilor **rugăciunea și munca** (Regulamentul pentru organizarea mănăstirilor din anul 1953), PCR, prin aparatul de represiune, a căutat diminuarea acestora. Și chiar dacă pentru moment chestiunea monahală se „rezolvase", aceasta reintră în discuție după 1956, mai ales în criticul an 1958.

RUȘII FAC CE VOR

Revoluția din Ungaria demonstrase tuturor că la est de Elba rușii fac ce vor, și astfel sistemul comunist se așeza tot mai bine, pentru o lungă perioadă de timp. Situația îi ajuta astfel pe comuniști să se folosească de o represiune mai dură. Acum, regimul nu mai cunoștea temerea unui posibil război și, ca atare, putea trece la desființarea tuturor „rămășițelor burgheze". BOR se vedea în situația de a lupta fără a se mai gândi că odată, cineva din Vest, ar putea veni și ar salva tragica situație.

În continuare, prezentăm trei documente inedite, care reflectă metodele și drumul parcurs de Securitate pentru desființarea a mai multor mănăstiri ortodoxe din România anilor '50. Acestea reprezintă, evident, câțiva pași din ceea ce a determinat constituirea și aplicarea Decretului 410, din 28 octombrie 1959, care prevedea diminuarea drastică a vieții monahale din RPR. Cu toate că era nevoie de o reformă monahală, enunțată de altfel și de mareșalul Ion Antonescu în timpul conducerii sale (***Stenogramele Consiliului de Miniștri. Guvernarea Antonescu***, vol. II, București, 1998, p. 314–315), aceasta a fost înțeleasă de PCR ca să se facă într-un mod diferit de cel dorit de ierarhia ortodoxă română. De aici și neînțelegerile care au apărut la aplicarea acestui decret.

Primul document este un referat al căpitanului de securitate, Dumitru Chiricu , care se vrea o anexă la referatul lui Alexandru Drăghici, din 6 octombrie 1958, privitor la „activitatea contrarevoluționară desfășurată în cadrul mănăstirilor" (vezi R. Ciuceanu, C. Păiușan, ***op. cit.***, p. 321–331). Plecând de la premisa că monahii sunt un important factor de „propagandă mistică" în rândul credincioșilor, căpitanul Chiricu propunea „contracararea influenței pe care o exercită călugării maselor de credincioși, iar pe de altă parte slăbirea capacității economice a mănăstirilor". Metodele sunt dintre cele mai diverse, noi și mai „fine" față de perioada precedentă, când represiunea a fost deosebit de brutală. Se urmărea discreditarea monahilor, prin demascarea unor eventuale „acte imorale a elementelor dușmănoase și în special a legionarilor", chiar prin „intentarea unor procese demascatoare". Ispitirea călugărilor pentru a părăsi mănăstirea, deși aceștia depuseseră jurământul de a rămâne pentru totdeauna în cinul monahal, era o altă metodă propusă.

Pentru „combaterea misticismului" se căuta ca celor de la sate mai ales — acolo unde viața religioasă era mai puternică — să li se explice „cunoașterea fenomenelor naturii și explicarea lor clară", cu precădere „asupra părților care demonstrează contradicții cu Biblia".

Din punct de vedere economic, mănăstirile nu mai aveau să beneficieze, treptat, de comenzi pentru diferite produse, iar călugării lucrători erau atrași la unitățile cooperatiste laice. De altfel,

această idee fusese parțial pusă în practică, încă august–septembrie 1958, situație care a nemulțumit pe Patriarhul Justinian (*Ibidem*, p. 317–320).

Al doilea document reflectă lista de propuneri adusă în ședința Sfântului Sinod al BOR, în 15 decembrie 1958, privitor la problema mănăstirească. Vedem, astfel, cum înțelegea Departamentul Cultelor să „rezolve" această chestiune stringentă pentru puterea comunistă. Aici, constatăm și buna conlucrare dintre Departamentul Cultelor și Securitatea Poporului. Lipsa multor date despre problema monahală, reclamată de Securiate, se reflectă de asemenea în acest document, situație care se va completa odată cu inventarierea tuturor așezămintelor călugărești, la începutul anului 1959.

Ultimul document adus în discuție este un referat de „propuneri pentru aplicarea hotărârii de reducere a numărului de monahi și mănăstiri din RPR", din data de 27 martie 1959, întocmit de lt. col. Nicolae Budișteanu, șeful Direcției a III-a din DGSP, și aprobat de Alexandru Drăghici. Printre altele, se vorbește de noul regulament al mănăstirilor din RPR, propus de Departamentul Cultelor, însă neaprobat de Sinodul BOR, în sesiunea din decembrie 1958. Faptul că „episcopii și mitropoliții, în principiu, au fost de acord cu aceste măsuri" aduse în discuție de departamentul de resort, nu înseamnă că ierarhia ortodoxă a fost de acord cu propunerile conducerii de partid. Să remarcăm că aprobarea era în „principiu", mai ales că regulamentul a fost publicat abia în 1960. Faptul că mai târziu puterea comunistă a venit cu aplicarea Decretului 410/1959, ca un mijloc de presiune pentru rezolvarea chestiunii monahale, demonstrează în mod clar **că ierarhia BOR nu a participat la acest abuz asupra vieții religioase din România.** Mai mult, documentele ulterioare dovedesc cum ierarhia ortodoxă s-a opus acestor îngrădiri religioase (***Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă***, București, 2001, p. 134–136). Documentul este însoțit de o anexă cu numărul de călugări prezenți în RPR, pe eparhii, și propunerile Departamentului Cultelor și ale Securității de excludere din mănăstiri.

Arhiva Securității, treptat, aduce în interesul cercetătorilor interesați o altă imagine asupra Bisericii Ortodoxe Române și nu numai, în timpul regimului comunist, aproape străină de cea cunoscută până acum. Este nevoie de o muncă asiduă de strângere, catalogare și dezvăluire a mărturiilor documentare capabile să ne restituie o imagine mai puțin cunoscută azi. Fără partizanat și cu o cercetare la rece a situației de până la 1989, istoria românilor se poate completa tot mai mult pentru perioada, care, până nu de mult, era cunoscută într-o imagine falsă.

1

„340/ 9 octombrie 1958
STRICT SECRET

REFERAT

OBIECT: Propuneri suplimentare în legătură cu măsurile preconizate în vederea contracarării activității contrarevoluționare desfășurate în mănăstiri

În cadrul lucrării «Activitatea contrarevoluționară desfășurată în cadrul mănăstirilor», sunt preconizate o serie de măsuri cu caracter administrativ.

Întrucât în afara aspectelor legate de activitatea contrarevoluționară desfășurată în mănăstiri, din cadrul lucrării se reține o serie de aspecte legate de rezultatele propagandei mistice a călugărilor și călugărițelor precum și de capacitatea economică a mănăstirilor, consider că analizarea situației mănăstirilor numai prin prisma măsurilor administrative nu este completă.

Este necesar deci, în această direcție, elaborarea unor măsuri care pe deoparte să aibă drept rezultat contracararea influenței pe care o exercită călugării asupra maselor de credincioși, iar pe de altă parte slăbirea capacității economice a mănăstirilor.

Pe această linie,
PROPUNEM:
completarea măsurilor preconizate în lucrare, cu următoarele măsuri:

1) Politice:

a) Imediate: Concentrarea tuturor materialelor ce le dețin organele de partid și de stat în legătură cu actele sau delictele de drept comun imorale ale călugărilor sau călugărițelor. Aceste materiale să constituie baza unor articole în presa locală, iar acolo unde este posibil intentarea unor procese demascatoare. În cadrul acestor demascări, să fie scoasă în relief influența și participarea la acte imorale a elementelor dușmănoase și în special a legionarilor.

b) De viitor: Orientarea muncii organelor politice și obștești în mod mai organizat ca până acum în direcția contracarării influenței mistice exercitate de călugări și călugărițe asupra credincioșilor. Pe această linie, nu trebuie să se țină seamă de faptul că întreprinderea la sate în momentul de față a unei campanii imediate și directe pentru combaterea misticismului nu va da rezultatele dorite. Pentru a putea trece la aceasta, este nevoie de o serioasă și susținută pregătire care să consta în: ● cunoașterea fenomenelor naturale și explicarea lor clară, în măsura de cuprindere a țărănimii. Să se accentueze asupra părților care demonstrează contradicții cu biblia; ● explicarea fenomenelor sociale pe înțelesul țăranului muncitor și sub aspectele intereselor lui; ● să se aleagă cu grijă filmele ce se rulează la căminele culturale sătești și la caravanele cinematografice și să se țină seama la alegerea acestora de influența religiei asupra unui însemnat număr de țărani muncitori; ● să

se exploateze continuu materialele ce se vor obține în legătură cu imoralitățile sau cu delictele de drept comun. Gradul de combaterea misticismului va trebui hotărât în raport cu stadiul măsurilor anterioare; ● exploatarea dorinței unor călugări sau călugărițe de a ieși din mănăstiri, asigurându-li-se condiții de muncă în sectorul de stat sau cooperatist, după care apoi să fie utilizați — după o prealabilă pregătire — în determinarea și a altora de a părăsi mănăstirile, precum și în combaterea misticismului.

2) Economice

a) Imediate: Desființarea atelierelor cooperatiste din cadrul mănăstirilor care urmează a fi reduse. Utilajele lor să fie preluate de UCCOM și folosite prin comasare pentru deschiderea unor unități cooperatist laice, bineînțeles în afara mănăstirilor. Să se admită ca în aceste unități să fie încadrați călugări sau călugărițe care doresc să părăsească monahismul.

b) De viitor: Limitarea producției cooperativelor și atelierelor din restul mănăstirilor la necesitățile bisericii și apoi, treptat, desființarea tuturor atelierelor cooperatiste. Să nu se admită în mănăstiri decât ateliere cu un număr mai mic de 3 lucrători (călugări sau călugărițe).

Elaborarea măsurilor politice și economice imediate ar crea situații prielnice măsurilor administrative propuse. Măsurile politice și economice de viitor ar ușura în mod serios sarcinile organelor noastre.

(ss) cpt. Chiricu Dumitru."

(ACNSAS, Fond Documentar, dosar 71, f. 492–494)

***

2

„341/ 19 decembrie 1958

STRICT SECRET

SE APROBĂ,

REFERAT

În cadrul ședinței Sinodului Bisericii Ortodoxe Române din 15 decembrie 1958, secretarul general al Departamentului Cultelor, tov. Dogaru Dumitru, în cuvântarea sa ținută, a arătat printre altele călcarea unor dispoziții ale regulamentului de organizare și funcționare a mănăstirilor, precum și actuala stare de lucruri existente în cadrul mănăstirilor ce reprezintă un pericol pentru ordinea publică și securitatea statului nostru.

În baza situației prezentate, s-a recomandat Sinodului să treacă la unele măsuri menite să ducă la stăvilirea și lichidarea acestei stări de lucruri.

Printre aceste măsuri, le menționăm pe cele mai [sic!] principale — în afara celei recomandate pentru modificarea în prealabil a actualului regulament de organizare a mănăstirilor care să asigure un personal monahal de bună calitate morală și cetățenească:

a) Să fie excluși din monahism toți cei care au suferit condamnări, arestări sau care prin trecutul lor nu pot face cinste bisericii;

b) să fie excluși din monahism toți cei care prin purtarea lor au contravenit voturilor monahale;

c) să fie excluși din monahism toți cei care nu au 7 clase elementare și a căror prezență în mănăstire este contrară regulamentului;

d) fixarea pentru fiecare mănăstire a unei limite maxime de călugări, care să nu poată fi depășită, în funcție de capacitatea lor de cazare;

e) toate mănăstirile și schiturile găsite necorespunzătoare pentru monahism, să fie închise, paza lor asigurându-se de către biserică sau unde e cazul să li se dea destinație parohială. Departamentul cultelor solicită din partea organelor noastre sprijin în aplicarea și îndeplinirea acestor măsuri.

Menționăm că nici Departamentul Cultelor, și nici noi nu cunoaștem la ora actuală o situație exactă a mănăstirilor și schiturilor din țară, în baza căreia să se poată elabora un plan pentru aplicarea măsurilor propuse.

Concret, nu cunoaștem situația lor topografică, monumentală și istorică sau arhitectonică, a capacității lor de cazare, a celor necorespunzătoare din punct de vedere al vieții monahale și al viețuitorilor din ele.

În acest sens, Departamentul Cultelor, după câte suntem informați, vor întreprinde unele măsuri de verificare prin inspectori și împuterniciții Cultelor de pe lângă fiecare episcopie.

Organele noastre de securitate pot sprijini la întocmirea acestei situații cu datele ce le posedă sau le poate obține în timpul verificărilor, despre trecutul și activitatea dușmănoasă prezentă a unor călugări, călugărițe și altor elemente din rândul personalului deservent.

Organele de miliție pot sprijini, la rândul lor, cu datele ce le posedă la evidența populației și altele la cererea organelor noastre.

În scopul mai sus arătat, pentru asigurarea caracterului secret al măsurilor ce se preconizează a se lua, a prevenirii unei stări de agitație nefavorabilă în cadrul mănăstirilor și în afara lor care ar duce la îngreunarea aplicării acestor măsuri,

PROPUNEM:

● Verificările pentru întocmirea situației arătate să se facă de către organele desemnate ale Departamentului Cultelor, în colaborarea cu organele noastre.

● În acest sens, inspectorii și împuterniciții respectivi, în prealabil, să fie puși în legătură cu organele noastre anume desemnate, pentru ca împreună să elaboreze măsurile pentru obținerea datelor necesare.

● După întocmirea acestei situații, organele noastre din centrală, împreună cu Departamentul Cultelor, să elaboreze planul propriu zis al măsurilor ce se preconizează a se lua în realizarea scopului propus".

(Ibidem, f. 482–484)

3

341/ 27 martie 1959
STRICT SECRET

SE APROBĂ,
(ss) Al. Drăghici

REFERAT

Obiect: propuneri pentru aplicarea hotărârii de reducerea numărului de monahi şi mănăstiri din RPR

În baza dispoziţiilor date de guvern, s-a hotărât reducerea numărului de călugări şi călugăriţe din RPR, prin scoaterea din mănăstiri a unui număr de vieţuitori.

În aceste sens, Departamentul Cultelor a elaborat un nou regulament al mănăstirilor, în care printre altele se prevede că în mănăstiri nu se admit următoarele categorii de elemente: ● persoane minore; ● persoane ce nu au minimul de 7 cl[ase] elementare; ● persoanele care au săvârşit abateri de la regulile monahale — imorale; ● cei care au suferit condamnări de drept comun; ● elemente contrarevoluţionare, precum şi cei ce sunt cunoscuţi cu manifestări duşmănoase la adresa regimului etc.

Noul regulament încă nu este aprobat de Sinodul Bisericii Ortodoxe Române, dar cu ocazia şedinţei Sinodului din decembrie 1958, tov. Dogarul Dumitru, secretarul general al Departamentului Cultelor, a comunicat Sinodului prevederile noului regulament, iar episcopii şi mitropoliţii în principiu au fost de acord cu aceste măsuri.

Ca urmare a prevederilor noului regulament al mănăstirilor, de către Departamentul Cultelor s-au întocmit tabele cu elementele care urmau să fie înlăturate din mănăstiri. Aceste tabele însă erau incomplete, fapt ce a făcut ca organele noastre să intervină şi pe baza datelor ce le deţinem, am refăcut şi completat tabelele.

Urmează ca aceste tabele să fie aduse la cunoştinţa episcopilor şi mitropoliţilor prin inspectorii Departamentului Cultelor, deoarece începând cu data de 4 aprilie 1959 intră în vigoare noul regulament şi deci urmează să se înceapă operaţiunea scoaterii din mănăstiri a elementelor menţionate.

Cu ocazia acestei operaţiuni, vor fi scoase din mănăstiri peste 3.000 de călugări şi călugăriţe.

Ca urmare a scoaterii din mănăstiri a călugărilor şi călugăriţelor prevăzuţi în tabele, un număr însemnat de schituri şi mănăstiri urmează să fie desfiinţate, deoarece ele rămân nepopulate sau cu un număr mic de călugări.

Localurile mănăstirilor ce se vor desfiinţa, vor fi utilizate în alte scopuri de către organele locale. Pentru aceasta, s-au luat măsuri pregătitoare în vederea documentării asupra mănăstirilor ce urmează să fie desfiinţate, precum şi asupra întrebuinţării ce se va da localurilor acestor mănăstiri.

Ţinând cont de faptul că diferiţi clerici din conducerea Bisericii Ortodoxe sunt cunoscuţi că întreprind diferite manevre pentru împiedicarea şi sabotarea măsurilor ce se iau de către stat pe de o parte, iar pe de altă parte opoziţia unora dintre ei faşă de această măsură generală, cu ocazia aplicării acestei măsuri este posibil să se întâmpine rezistenţă din partea unor clerici care vor încerca să tărăgăneze şi să împiedice aplicarea totală şi în timp a măsurilor preconizate.

Pentru a cunoaşte şi preîntâmpina asemenea manevre şi opuneri din partea diferitelor elemente şi pentru realizarea într-un timp scurt şi în cele mai bune condiţiuni a operaţiunilor de reducerea numărului de monahi şi mănăstiri,

PROPUNEM:

Acţiunea de scoatere din mănăstiri a călugărilor şi călugăriţelor, precum şi desfiinţarea mănăstirilor şi schiturilor prevăzute, să se efectueze cu sprijinul organelor noastre, care să acţioneze în numele organelor de miliţie.

Departamentul Cultelor va acţiona prin împuterniciţii raionali, regionali şi prin centrali, cărora să le dea dispoziţii ca în cazul când aceştia vor întâmpina greutăţi să ceară sprijin organelor de miliţie locale, respectiv organelor noastre.

ŞEFUL DIRECŢIEI III
lt. colonel,
(ss) N. Budişteanu".
(Ibidem, f. 478–480)

„341/ 27 martie 1959
STRICT SECRET

SITUAŢIE CENTRALIZATOARE
a mănăstirilor şi monahilor din RPR

Nr. crt.	Denumirea mitropoliei (episcopiei)	Regiunile administrative care le cuprinde	Situaţia călugărilor			
			Existenţi	Urmează a fi scoşi	Rămân	Obs.
1.	Arhiepiscopia Bucureşti	Bucureşti şi capitală	701+67	716	52	30
2.	Episcopia Buzău	Ploieşti	849	225	624	16
3.	Episcopia Galaţi	Galaţi şi Constanţa	649 şi 349	471	527	3
4.	Mitropolia Craiovei	Craiova	193	123	70	7
5.	Episcopia Râmnicului şi Argeşului	Piteşti	934	392	542	46
6.	Mitropolia Iaşului şi Sucevei	Iaşi şi Suceava	309 şi 719	460	568	23
7.	Episcopia Romanului şi Huşilor	Bacău	1940	508	982	5
8.	Mitropolia Ardealului cu Episcopia Oradea şi Cluj	Stalin, B. Mare, Cluj, Oradea şi Aut. Maghiară	22, 24, 53, 4, 24/ 127	50	77	3
9.	Mitropolia Timişoarei cu episcopia Aradului	Timişoara şi Hunedoara	86+57	88	55	4
TOTAL GENERAL			6529	3033	3496	

Întocmită de
(ss) cpt. Cristea Ion"

(Ibidem, f. 481) ■

DOSARELE ISTORIEI

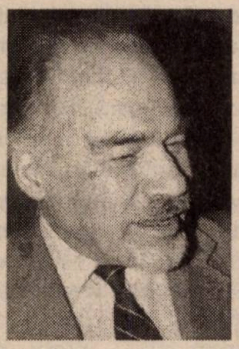

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (16)*

Academician Dan BERINDEI

Prilej de „vedetizare" a țării

Anul 1980 a fost, pentru mine, un an de maxim efort. La Academia de Științe Sociale și Politice, se constituise un Secretariat de organizare al celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice, dar, până la urmă, toate firele se sfârșeau tot la mine, ca secretar al Comitetului național al istoricilor. A trebuit să pregătesc localurile (calculând spațiile în funcție de numărul participanților la o ședință sau alta), să port corespondența cu potențialii congresiști, să mă îngrijesc de tipărirea *Actelor*, să mă îngrijesc de mape, insigne și, în general, de accesoriile unei astfel de reuniuni și, mai ales, să lupt cu inerțiile, reaua voință și neînțelegerea „activiștilor", în frunte cu Ilie Rădulescu, care fusese un foarte bun șef de Secție în 1967–1968, dar, apoi, înlăturat, revenise la conducerea Secției Propagandă a partidului, de data aceasta promovat secretar al Comitetului Central, ca un plecat și docil executant al „indicațiilor" și, mai ales, ale celor provenind de la „cabinetul 2". Președinte al Comitetului național al istoricilor era Ștefan Pascu, care locuia, însă, la Cluj și a cărui implicare era destul de superficială. Președinte al Comitetului de organizare era Mihnea Gheorghiu, la rândul său supus presiunilor Secției de propagandă și ale cabinetului 2, dar care a înțeles însemnătatea „cauzei" și a apărat congresul de „poluările" politice, pe cât a putut, și o bună parte a reușitei acestuia i s-a datorat. Pozitiv a fost și faptul, apreciat de străini, datorat cunoașterii a mai multor limbi străine de către Mihnea Gheorghiu, în timp de profesorul Pascu avea să-și citească, destul de precar, în franceză, raportul la congres.

Congresul a interesat în mod evident „conducerea de stat și de partid". Era, neîndoielnic, un prilej unic de „vedetizare" a țării. Dar, din păcate, începusem treptat să ne găsim în altă stare de lucruri decât cea de la sfârșitul anilor '60. Pe plan material — din fericire —, situația era încă relativ staționară, deși nu aveau să mai treacă decât câteva luni până când lipsurile aveau să domine piața, dar pe plan ideologic începeau să se impună „accentele" noi, pornite mai ales din 1971. Și, în primul rînd, cultul personalității secretarului general al partidului. Începuse, de asemenea, să crească și mania tracomană. Este, însă, drept că ea nu-l afecta pe Ceaușescu, ci mai ales pe fratele său, generalul Ilie Ceaușescu. Atenția care era acordată istoriei era însă evidentă. Câteva luni înaintea congresului, a avut loc o reuniune a istoricilor, la care a participat și Ceaușescu. Atunci, cu mult curaj, Mircea Petrescu–Dâmbovița i-a semnalat recente descoperiri arheologice romane în Moldova și i-a cerut să ne lămurească **dacă avem sau nu** doi „părinți", respectiv dacii, dar și romanii. Răspunsul a fost pozitiv. Întrebarea se lega și de faptul că, lucrându-se la o nouă ediție a ***Tratatului de Istorie a României***, asupra autorilor volumului I se exercitau presiuni „antiromane". Aș putea însă adăuga că, în ciuda acestui răspuns aparent liniștitor, apariția noului Tratat avea să nu poată avea loc tocmai din această pricină. Alcătuitorii volumului, în frunte mai ales cu profesorul Dionisie Pippidi, au refuzat să accepte presiunile neîncetate menite a-i determina să înfățișeze pe unul dintre „părinți" în culori negative și potrivnice cel puțin a **rezultantei** istorice — poporul român.

Revenind la marele congres din 1980, am avut ambiția — și am împlinit-o! — de a tipări contribuțiile la prestigioasa reuniune înainte de desfășurarea lucrărilor acesteia; în acest mod nu procedaseră decât austriecii, în 1965, în timp ce la congresele următoare, ale marilor puteri, nici până astăzi nu avem volumele masive ale lucrărilor lor. M-a ajutat mult Jean d'Ormesson, care pe simpla mea semnătură mi-a remis o sumă importantă în dolari — din partea Consiliului Internațional de Filosofie —, cu care a putut fi asigurat tiparul optim și la timp. Am corectat singur textele franceze și germane, muncind ca un nebun și apelânjd la câțiva cercetători din institute pentru textele englezești și pentru lecturi prealabile ale celorlalte. Spre sfârșitul primăverii, Michel François a venit să controleze pregătirile și a rămas literalmente uimit când i-am înfățișat corecturile volumelor. L-a supărat doar o franțuzoaică, care-și trimisese contri-

* Continuare din „Dosarele Istoriei", nr. 4/68, 2002, p. 45–49

buția în limba engleză. A pus mâna pe telefon și a somat-o să trimită urgent varianta franceză. De atunci, din păcate, francezii au mai „evoluat" și uneori, punându-li-se întrebări în franceză... răspund în engleză! În orice caz, în luna iulie, volumele au apărut; nu le-am trimis participanților străini, nefiind nici răgazul necesar și economisind costul expediției, dar fiecare congresist le-a găsit la sosire.

Am reușit să organizez o frumoasă expoziție de carte istorică, cu contribuția câtorva zeci de comitete naționale, apreciată ca atare de Michel François, care patronase încă vreo patru congrese. Dar, pentru aceasta, am efectuat o dublă manevră. Am cerut comitetelor participante din diferite țări **să doneze** cărțile expuse, scăpând de greutatea transportului de înapoiere, explicându-le, astfel, că își fac „propagandă". Expoziția am organizat-o la Institutul de Arhitectură, în plin centru, cu rafturi noi, realizate special de Ministerul Culturii, care, în schimb, **a beneficiat de „zestrea de cărți" donate pentru Biblioteca Națională de Stat.** Am evitat costurile pentru Comitetul de organizare, am realizat o frumoasă expoziție și am păstrat cărțile pentru țară.

Hotel de lux, tarife de han

Tot astfel, cu sprijinul adjunctului ministrului Turismului, Zmeu, un om inteligent și cu înțelegere patriotică, am reușit să oferim participanților o extraordinar de abundentă recepție, la „Athénée Palace"..., pentru că ni se percepuse o tarifare a alimentelor — aprobată de ministru — de han, și nu de hotel de înalt nivel!

Înainte deschiderii congresului și a începerii lucrărilor, am fost chemați la Neptun, pentru a-i relata lui Ceaușescu stadiul pregătirilor. Cei chemați erau Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, Ștefan Pascu, președintele Comitetului național al istoricilor, Ștefan Ștefănescu, președinte al Secției de istorie a Academiei de Științe Sociale și Politice, și cu mine, ca secretar al Comitetului național al istoricilor și al Comitetului de organizare. Ne-a luat un avion, care ne-a și readus la București, după câteva ore. Ne-a chemat la el Ilie Rădulescu, care ne-a cerut să nu ridicăm problema mesajului șefului statului către congres, deși acest lucru fusese trecut în programul văzut și aprobat de Secția Propagandă. În afară de aceasta, era firesc ca șeful statului-gazdă să adreseze un salut unui congres de proporțiile celui ce urma să se desfășoare. Ne-am sfătuit între noi și am hotărât ca, trecând peste „indicații", să cerem mesajul. Peste vreun sfert de ceas, am fost chemați într-o sală, unde au venit Ceaușescu, cu soția lui, Ilie Rădulescu, un secretar de Stat de la Învățământ, Zmeu, de la Turism, și alte câteva persoane, pe care nu le cunoșteam.

Ceaușescu ne-a cerut să-l informăm asupra stadiului pregătirilor, ceea ce au făcut Ștefan Pascu și Ștefan Ștefănescu. S-a arătat mulțumit... și avea de ce. Unul dintre noi, Mihnea Gheorghiu, dacă nu mă înșel, i-a cerut atunci mesajul, provocând „disperata" agitație a lui Ilie Rădulescu, dar mai ales furia Elenei Ceaușescu. Ne-am dat seama că în realitate ea ar fi vrut să i se încredințeze ei — „savantei"! — această sarcină, ceea ce ne-a îndemnat la și mai mare contrastrăduință. Rând pe rând, am pledat și am căutat să demonstrăm **necesitatea** mesajului șefului statului. Eu îmi amintesc că i-am dat exemplul unui congres al istoricilor germani — intern, nu internațional —, unde venise și vorbise W. Scheel, președintele RFG, și, de asemenea, exemplul Congresului Asociației de Studii Sud-Est Europene, desfășurat, în 1979, la Ankara, unde își rostise un discurs șeful „regimului militar" instalat atunci la conducere. Enervată, Elena Ceaușescu a luat programul și, contrar realității, a afirmat că nici nu era prevăzut în program acest lucru. I-a întins atunci programul, peste masă, lui Ceaușescu și el, uitându-se, s-a întors către ea, spunând: „Dragă, este!". Atât i-a trebuit Elenei Ceaușescu, ca să izbucnească în invective, spunând că cine a avut „neobrăzarea" să introducă în program pe șeful statului, fără a avea dezlegarea... Dintre toți, am stat cel mai liniștit, deoarece, când venise în „inspecție" Michel François, îmi ceruse programul să-l vadă și documentul găsindu-se atunci „vis-à-vis", la Secția Propagandă, trebuise să inventez că nu i-l putem încă arăta, deoarece o dactilografă, absentă de la serviciu, îl închisese în biroul ei. A doua zi, recăpătându-l, i-l arătasem, dar aveam, în orice caz, certitudinea că fusese văzut și aprobat. Ceaușescu a întrerupt avalanșa, care se revărsa cu multă furie, spunând: „Vom vedea". În realitate, își dăduse seama de situație, dar voise să evite să-și contrazică soața. Peste două zile, textul mesajului ne-a parvenit. Ședința s-a încheiat, Elena Ceaușescu ieșind din sală cu aceeași furie, trântind ușa după ea. Terifiat, Ilie Rădulescu ne-a luat în cabinetul lui, mărturisindu-și temerea că va fi chemat „să dea socoteală" pentru „eșecul" lui, noi neurmându-i „indicația", transmisă evident din partea ei, care era dornică a se vedetiza în fața câtorva mii de istorici din țară și, mai ales, de peste hotare. Pentru „a-l apăra", am mai stat vreo jumătate de oră, spunându-i să declare „tovarășei" că trebuise să ne mai țină pentru a ne instrui. Profitând de faptul că ***Operele*** lui Ceaușescu erau în biroul secretarului, am luat volumele și i-am pus semne, unde se găseau saluturi și mesaje adresate până și unor școli primare, ca „argumente" pentru a pleda ca mesajul să ne parvină. Am plecat spre București cu avionul, în care s-a îmbarcat și Ștefan Andrei, pe atunci ministru de Externe, care ne-a spus glume până la coborârea din avion.

Congresul internațional de științe istorice, de la București, a fost pentru mine una dintre cele mai grele încercări ale vieții. Timp de o săptămână, n-am dormit decât trei–patru ore pe noapte. A trebuit să fac față situațiilor celor mai diverse. Delegația istoricilor din RDG, de exemplu, a sosit târziu, dar mă rugaseră să participe neapărat la ședința solemnă de deschidere. Am reușit ca, la Otopeni, să treacă prin vamă fără control. Stancu, de la Academia de Științe Sociale și Politice, a realizat „operația". I-a adus direct de la aeroport, într-un autobuz, la Sala Palatului, unde avea loc deschiderea.

Cu prilejul ședinței inaugurale, s-a ivit o altă problemă, cu mult mai gravă, pe care a trebuit să o rezolv singur. La intrările în Sala Palatului, s-au instalat „organele de securitate", care îi „filtrau" pe congresiști, pretinzând tuturor legitimația (pe care unii n-o ridicaseră, din lipsă de timp sau din neglijență, iar alții... o uitaseră la hotel!). Situația era disperată; nu numai că se formase o interminabilă și neplăcută coadă, dar personalități ale istoriografiei mondiale se vedeau neacceptate. Am luat „taurul de coarne" și am început să dau „indicații" organelor de ordine, împingând înăuntru pe cei refuzați. Am reușit să grăbesc ritmul, să înlesnesc intrarea a zeci de congresiști și, totodată, să evit situația neplăcută ca membri ai Biroului internațional să nu fie acceptați să intre. Peste câteva zile, amicul meu, Lucian Costescu, îmi relata că un colonel de Securitate, care locuia la el în bloc, îi spusese că eu trebuia să fiu „mare", din moment ce am primit „sarcina" să îndrum serviciul de control de la ședința festivă a congresului. De fapt, nu avusesem nici o sarcină sau, mai bine zis, mi-o asumasem singur, comportându-mă responsabil și firesc, preocupat, înainte de toate, de succesul reuniunii. Neîndoielnic, dacă, Doamne ferește!, s-ar fi întâmplat ceva neplăcut, aș fi pățit-o rău, dar... n-a fost cazul. Câți, însă, în vremea aceea, își luau astfel de răspunderi?!

La ședința de deschidere, salutul președintelui României a fost citit de Ioan Ursu. A urmat la cuvânt Mihnea Gheorghiu, care, contrar „indicațiilor" stupide ale Secției Propagandă a CC-ului, n-a utilizat limba română, ceea ce a iritat-o, se pare, extrem pe Elena Ceaușescu. Din punctul de vedere al intereselor țării, el a procedat foarte bine. Noroc cu Mihnea Gheorghiu — vorbitor dezinvolt al limbilor franceză și engleză — și apoi cu Virgil Cândea, care a ținut cea de-a doua conferință festivă a țării-gazdă, despre locul românilor în istoria universală; amândoi au vorbit excelent în limbi de circulație.

Dezbateri libere, fără piedici

Lucrările congresului s-au desfășurat în localuri diferite, dar organizasem un serviciu de autobuze care lega Universitatea de Ateneu și de Sala Mică a Palatului, așa că se putea ajunge cu înlesnire dintr-o parte în cealaltă. Important a fost însă că am realizat și o optimă echilibrare între săli, în funcție de importanța și de numărul presupus al participanților la tema în discuție, în așa fel încât congresiștii să nu aibă a se plânge. Dar, neîndoielnic, ceea ce a fost apreciat, în primul rând, a fost posibilitatea liberei dezbateri, care efectiv a fost asigurată. Consider că și în această privință am avut o contribuție de seamă. Am pledat în fața organelor academice, ca și a Secției Propagandă, dar și a organelor de securitate, tot timpul prezente, necesitatea de a nu se pune piedici acestei dezbateri libere. Și am convins.

Au existat și momente delicate. Nu s-a întâmplat nimic legat de invazia Afghanistanului și nici de Organizația pentru Eliberarea Palestinei, care și-a trimis și ea reprezentanții, a căror prezență neliniștea atât organele de partid și de securitate, cât mai ales pe istoricii delegației israeliene. În schimb, preocupa acut pe mulți congresiști situația nefericită a istoricilor din Cehoslovacia. Un grup de istorici germani, în frunte cu Gotthold Rhode — care avea să-mi propună, cinci ani mai târziu, președinția Comisiei internaționale de studii istorice slave și m-a invitat să vorbesc înaintea studenților săi —, a plănuit o moțiune în apărarea confraților cehi. Inițiativa a fost anunțată de Radio „Europa Liberă".

Mihnea Gheorghiu, intrat în panică, m-a chemat în zori, rugându-mă să îi convoc pe liderii internaționali ai congresului. Ne-am strâns la el în birou, cei doi președinți, Gieysztor și Erdmann (nou ales la București, pe exercițiul 1980–1985), și Michel François, secretarul general. Gieysztor, aflat și el în „lagăr", a înțeles delicatețea problemei dintr-un început, ca și Michel François, care ținea mult ca cel din urmă congres organizat de el să decurgă în liniște, dar Erdmann a refuzat să înțeleagă și proclama răspicat dreptul la liberă exprimare. Mihnea Gheorghiu i-a explicat că România demonstrase și în 1968 poziția ei în gingașa problemă, dar că **în casa ei** era mai primejdios a avea loc manifestații antisovietice, riscându-se o ripostă, mai ales că România adoptase o atitudine negativă și față de invazia sovietică a Afghanistanului. Erdmann a continuat să refuze de a împiedica concretizarea planului. Am plecat cu el și cu Michel François și, în fața Bibliotecii Centrale Universitare, am reușit să-l conving, spunându-i: „Dv. plecați, dar noi rămânem și tare mult am dori să continuăm să rămânem... singuri!". Acțiunea a fost decomandată și n-a avut loc nici un incident în această privință.

Neîndoielnic că unele înfruntări, totuși, n-au lipsit. Un astfel de incident a avut loc, de exemplu, între Ladis Christof, american de origine bucovineană, și un istoric sovietic.

Tot cu prilejul congresului, au fost constituite la București două noi organisme internaționale: Comisia internațională de istorie a relațiilor internaționale — figurând și eu printre membrii fondatori, alături de Brunello Vigezzi, René Girault, Bianca Valota, Henryk Batowski și alți câțiva, și de asemenea Comisia pentru aplicarea metodelor cantitative la istorie, creație în bună măsură a lui Vasile Liveanu. În ceea ce m-a privit, am fost ales, tot în august 1980, membru al biroului Comisiei internaționale de studii slave.

Fac o paranteză referitoare la Vasile Liveanu. L-am cunoscut încă din anii fierbinți de după 23 august 1944. Făcea parte dintre tinerii intelectuali evrei care „ieșiseră la lumină", ambițioși, marxiști, dar și — mulți dintre ei — capabili. În vremea aceea, Liveanu se numea Olivenbaum. Și-a schimbat numele și, peste câțiva ani, făcea parte din grupul de istorici propulsat de Roller, neîndoielnic și ca evrei, dar, în primul rând, ca devotați membri de partid. Liveanu avea să ajungă, pe merit, șeful Sectorului de istorie contemporană din Institut și, treptat, se va petrece cu el un proces benefic. După ce proclamase „caracterul imperialist al participării României în primul război mondial" și se pare că fusese principalul autor al editorialului din „Studii", nr. 6, din 1958, în care fusesem și eu „demascat", a trecut pe poziții politice rezervate, devenind un adevărat om de știință. A avut meritul novator de a introduce în Institut direcția aplicării metodelor cantitative la istorie. Datorită insistențelor lui, a fost angajată Irina Gavrilă, nepoata lui Modest Morariu — temporarul, dar neuitatul meu ginere —, matematiciană, capabilă, inteligentă și muncitoare.

Ca susținător — într-o vreme — al tezelor „imperialismului românesc", Liveanu n-a mai avut o ascensiune politică, ci, dimpotrivă. Nu s-a integrat comunismului național, preferând o activitate „internaționalistă", ceea ce a explicat și dedicarea sa domeniului aplicării metodelor cantitative la istorie, în care a avut un deplin succes. Când, în 1970–1971, Ștefan Ștefănescu voise să-mi creeze o „situație" superioară celei a șefilor de sectoare (după ce posibilitatea confirmării mele ca director adjunct devenise cu totul incertă), Liveanu s-a coalizat cu ceilalți șefi de sectoare, ei mergând *in corpore* la Ștefănescu pentru a protesta (ceea ce, de fapt, era inutil, deoarece „dosarul" meu era cea mai bună pavăză pentru ca ei să nu fie amenințați de o astfel de „ascensiune" a mea!). Peste câțiva ani, când m-am mutat în str. Logofătul Nestor, am devenit vecini, Liveanu locuind pe str. Antim. N-am fost prieteni, dar eu cel puțin i-am acordat prețuirea pe care realmente o merita pe plan științific. Bolnav de cancer, va rezista cu demnitate urâtei boli, murind în 1986.

Mesenii se schimbă, meniul nu...

Revenind la congresul istoricilor din 1980, trebuie să mărturisesc că am avut mult de furcă pentru a-i asigura succesul. Principala stavilă a reprezentat-o Secția Propagandă, care asculta, plecat, de „cabinetul 2". Dar probleme am avut și cu organele de Securitate, care pretindeau a fi la curent despre tot ce se întâmpla. Iar alte probleme le-am avut și cu colegii de breaslă. M-am descurcat, cu gentilețe și amabilități — remarcate însă mai ales de străini! — și cu dârzenie, când ea se impunea. Ilie Rădulescu organizase două ședințe de analiză, la începutul și la sfârșitul fiecărei zile. M-am dus la una și apoi m-am abținut, ceea ce l-a făcut să remarce că „Berindei nu vine. E cu străinii!". Era însă firesc să fiu **cu ei** și mai ales cu membrii Biroului, pentru a apăra interesele noastre românești. M-a lăsat în pace. În Biroul internațional, câțiva au dorit organizarea unei slujbe ecumenice. Am susținut energic — pe toate canalele — ca lucrul să se realizeze și el s-a înfăptuit, spre marea satisfacție a multor congresiști străini, punându-se în vedetă poziția singulară a României, care a apărut „altfel" decât celelalte țări ale lagărului.

În ceea ce m-a privit, am avut în fiecare zi, la prânz și seara, invitați dintre congresiștii cei mai proeminenți. Îi pofteam amestecați, toate etniile, șapte–opt la o masă. Ioana s-a întrecut ca gospodină. Este drept că în acea vreme penuria alimentară nu începuse și se găseau cam de toate. Am făcut un meniu standard: pește, friptură, prăjitură, repetat la „echipele" care se schimbau! La aceste mese, legăturile științifice se adâncesc, adăugându-se componenta relației personale, esențială în legăturile interumane, implicit în cele științifice.

Pentru mine, congresul din 1980 a fost o grea și cumplită încercare, dar sunt mândru că am trecut această probă cu succes, chiar cu mare succes, și că am fost astfel de mare utilitate țării mele. Toate porțile au fost atunci deschise, dar... ce folos! Nu s-a putut alege nimic, deoarece cei în drept atunci să acționeze n-au înțeles unicitatea prilejului, interesați fiind de scaunele pe care le ocupau și fiindcă erau orbiți de cultul personalității, care începuse să se înfățișeze și cu oribila excrescență concretizată în Elena Ceaușescu. Personal, în ceea ce m-a privit, am câștigat și în afară, dar și înăuntru un prestigiu, caremi va fi pavăză într-o oarecare măsură în anii optzeci.

După congres, Michel François a mai rămas câteva zile. Pentru el se terminase un capitol al vieții. Secretariatul general fusese asumat pe mai departe de Hélène Ahrweiler, cam dură și insuficient de delicată față de bătrânelul care-și făcuse pe deplin datoria. L-am avut la un dejun. Mi-a mulțumit în mod deosebit și m-am bucurat, deoarece era evidentă sinceritatea sa. Din nefericire, câteva luni mai târziu, bătrânul „Monsieur CISH" (Comité International des Sciences Historiques) avea să înceteze din viață. ■

(va urma)

Pasiunea pentru istorie – încurajată și răsplătită

Nasc și la noi oameni de afaceri cu dragoste pentru cultură

La Brașov, funcționează — dacă nu greșesc, de anul trecut — **Universitatea „Sextil Pușcariu“**, instituție particulară aflată sub egida **Fundației „Dacia“**. Președinte al Fundației, ca și al Consiliului de administrație al noului așezământ de învățământ superior este un dinamic om de afaceri, aflat la vârsta maturității, dl **Liviu Pandele**. Domnia sa a fost unul dintre sponsorii principali ai celei de a 98-a Adunări generale a **Asociației Culturale „ASTRA“** (care își are sediul central la Sibiu), desfășurată la Brașov, în perioada 20–22 septembrie a.c. Una dintre ideile călăuzitoare ale d-lui Liviu Pandele este aceea că activitățile economice — în care el însuși este activ implicat, în calitate de acționar principal al Complexului comercial brașovean „Orizont 2000“ —, pot și trebuie să furnizeze mijloacele necesare pentru susținerea activităților culturale. Impresia pe care ne-a lăsat-o tuturor este aceea a unui om de acțiune eficient, iar ca patriot se manifestă lucid și nezgomotos. În prezent, urmează și un doctorat și în management social–cultural.

***

Concursul de creație „Sextil Pușcariu“, organizat pentru elevi de către aceeași Fundație — având un pronunțat caracter de cultivare a pasiunii pentru trecutul nostru —, a pornit de la amintita concepție. Echipe constituite în acest scop au mers în fiecare din clasele superioare de liceu — la liceele din județele Brașov, Covasna și Harghita — pentru a populariza „în direct“ condițiile de concurs. Lucrările au fost jurizate de comisii formate din profesori și alți intelectuali cu preocupări notorii în perimetrul temelor ce au constituit obiectul fiecărei secțiuni de concurs.

Premiile acordate câștigătorilor — după cum am aflat de la redacția ziarului editat de Universitatea „Sextil Pușcariu“, publicație care are un *site* pe Internet — au fost consistente. Le amintesc aici: **premiul I — 8.000.000 lei; premiul II — 6.000.000 lei; premiul III — 4.000.000 lei; mențiunile — 2.000.000 lei**.

Până în prezent, s-au desfășurat două ediții ale concursului — cea din 2001, materializată în consistentele volume prezentate mai jos, cuprinzând lucrările susținute de liceenii participanți. Există toate premisele financiar–organizatorice ca acest concurs să devină tradițional. Inițiativa Universității „Sextil Pușcariu“, a președintelui Fundației care o patronează, este demnă de admirația noastră. Ea este, în același timp, o pildă demnă de urmat și de către alți oameni de afaceri, animați nu doar de dorința (firească) de a avea succes în activitățile economice pe care le desfășoară, ci și de a se număra printre personalitățile de prim–plan ale societății civile din țara noastră. ■

Prof.univ.dr. **Vasile BOZGA**,
Catedra de Istoria Economiei și Geografie,
Academia de Studii Economice, București

Două milenii de creștinism pe pământ românesc,
Brașov, Ed. Tipona, 2002, 512 p.

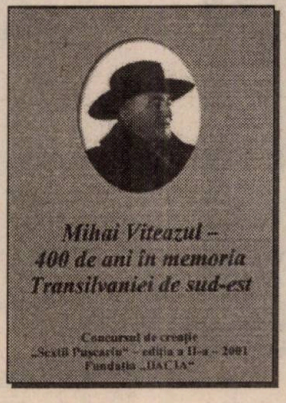

Mihai Viteazul — 400 de ani în memoria Transilvaniei de sud–est,
Brașov, Ed. Tipona, 2002, 421 p.

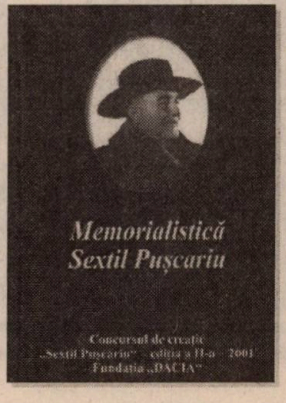

Memorialistică Sextil Pușcariu,
Brașov, Ed. Tipona, 2002, 277 p.

● apariții editoriale recente ● apariții editoriale recente ● apariții editoriale recente ●

VITRINA CU CĂRȚI

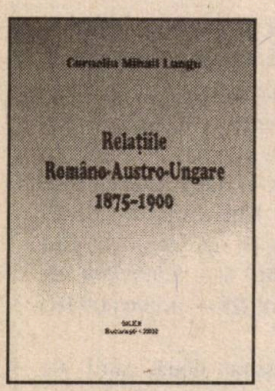

Corneliu Mihail Lungu,
Relațiile Româno–Austro–Ungare, 1875–1900,
București, Ed. SILEX,
2002, 400 p.
Preț: neprecizat

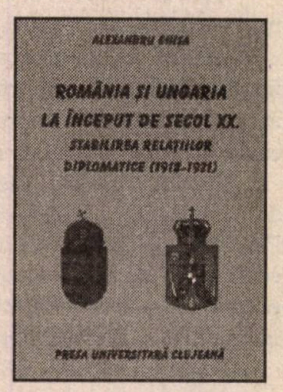

Alexandru Ghișa,
România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918–1921),
Cluj–Napoca,
Presa Universitară Clujeană,
2002, 254 p. + 1 h. color
Preț: neprecizat

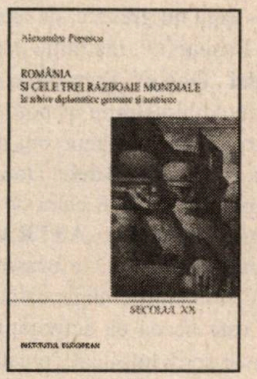

Alexandru Popescu,
România și cele trei războaie mondiale în arhive diplomatice germane și austriece,
Iași, Institutul European,
2002, 373 p.
(col. „Secolul XX")
Preț: 180.000 lei

Petre Gigea–Gorun,
Din însemnările unui ambasador român la Paris, 1986–1990,
Craiova,
Fundația „Scrisul Românesc",
2002, 2 vol. (438 + 427 p.)
Preț: neprecizat

Editura CORINT

Difuzare și Clubul cărții: str. Teodosie Rudeanu nr. 21, sector 1, București, tel.: 222.19.49, 223.19.28; fax: 222.40.34, e-mail: corint@dnt.ro

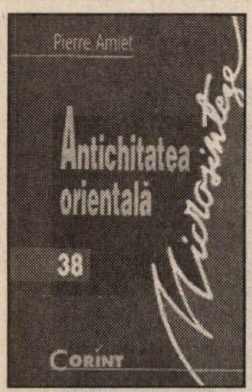

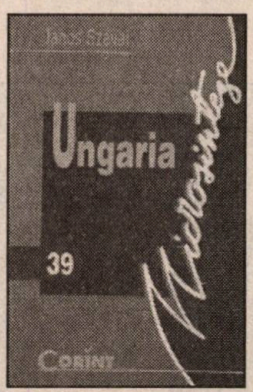

Colecția „Istorie universală. Microsinteze"

Pierre Amiet,
Antichitatea orientală,
București, 2002, 150 p.
Preț: 85.000 lei

Janos Szavai,
Ungaria,
București, 2002, 142 p.
Preț: 79.000 lei

Colecția „Clio"

Hélène Ahrweiler,
Ideologia politică a Imperiului bizantin,
București, 2002, 182 p.
Preț: 130.000 lei

François Furet,
Atelierul istoriei,
București, 2002, 349 p.
Preț: 140.000 lei

Cărți de istorie pentru iubitorii de istorie

Editura PRO HISTORIA

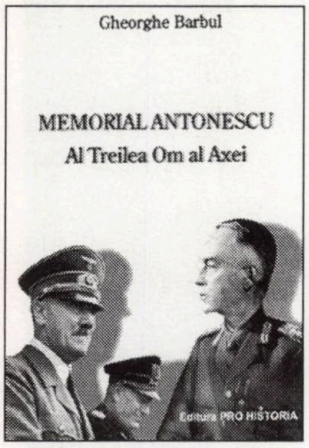

Gheorghe Barbul, ***Memorial Antonescu. Al Treilea Om al Axei***, ed. de V.Fl. Dobrinescu, București, 2001, 295 p.
preț: **100.000 lei**
(*epuizată*)

Petre Țurlea,
Nicolae Iorga. O viață pentru neamul românesc,
București, 2001, 143 p.
preț: **50.000 lei**

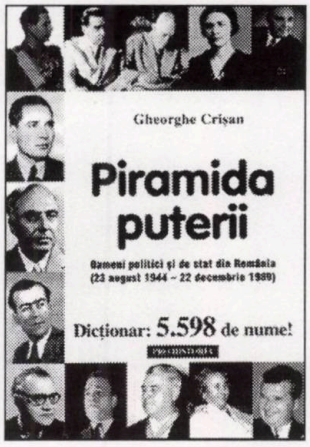

Gheorghe Crișan,
Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România (23 august 1944– 22 decembrie 1989), București, 2001, 318 p.
preț: **100.000 lei**
(*epuizată*)

Valeriu Avram,
„Crucile Negre". Aviația Puterilor Centrale deasupra României (1916–1917),
București, 2001, 271 p.
preț: **100.000 lei**

Comandați, în sistem ramburs, titlurile disponibile, la **Editura PRO HISTORIA**, str. Dianei nr. 5, et. 3, ap. 7, sector 2, București, O.P. 37. Solicitările sunt așteptate în scris, pe adresa menționată, sau la tel.: 095.055.752; 093.870.649.

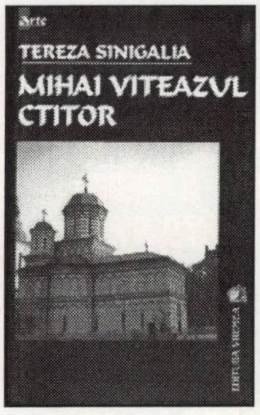

Tereza Sinigalia,
Mihai Viteazul ctitor, București,
Ed. Vremea, 2001,
79 p. + 2 pl. color
preț: 20.000 lei

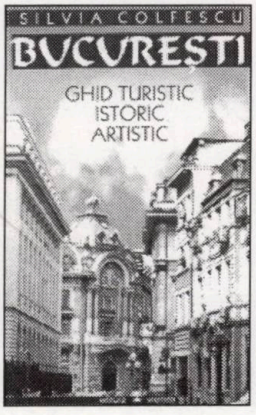

Silvia Colfescu, ***București. Ghid turistic, istoric, artistic,***
ed. a III-a, București,
Ed. Vremea, 2002,
208 p. + 1 hartă
(col. „Arte/În jurul lumii")
preț: 69.000

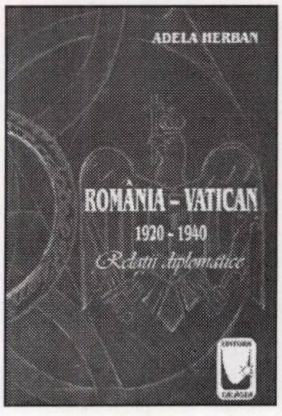

Adela Herban,
România–Vatican, 1920–1940. Relații diplomatice, [Deva],
Ed. „Călăuza", [2002], 369 p.
preț neprecizat

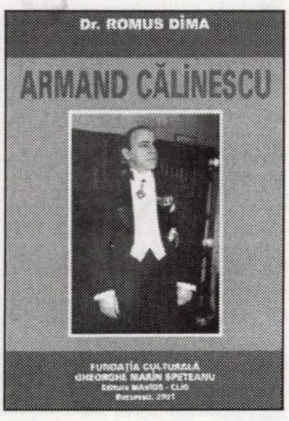

Romus Dima,
Armand Călinescu,
București, Fundația Culturală „Gheorghe Marin Speteanu",
Ed. Mavios–Clio, 2001, 392 p.
preț neprecizat

REȚINEȚI ! **Editura PRO HISTORIA expediază celor interesați, în sistem ramburs, EXCLUSIV cărțile apărute sub egida sa. Pentru celelalte titluri, adresați-vă librăriilor și difuzorilor de carte din întreaga țară sau direct editurilor nominalizate.** **REȚINEȚI !**

TRECUTUL LUMINEAZĂ PREZENTUL

"TOTALITARIANISM ARCHIVES"

("Arhivele Totalitarismului")

nr. 1 - 2 / 2002

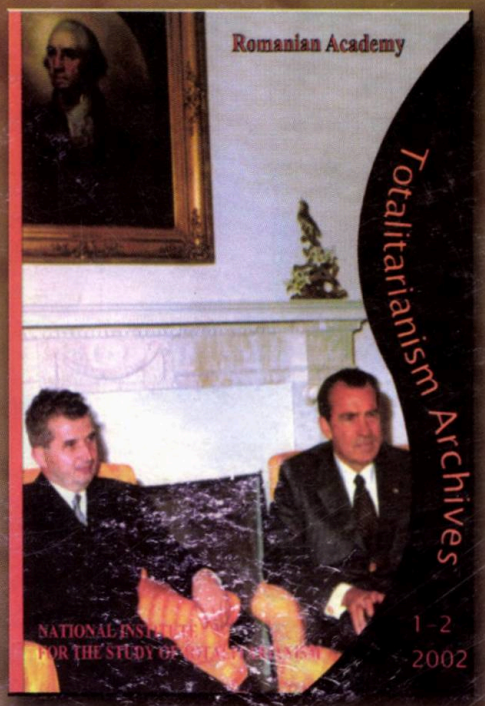

O nouă ediție în engleză a prestigioasei publicații a Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului (str. Arhitect Grigore Cerchez 16, sector 1, București 71277, tel. 230.69.92, 230.61.14, fax 230.76.82), e-mail: inst@home.ro

din cuprins:

- Evoluția numerică și compoziția etnică a PCR (1921 - 1952)
- Emigrarea evreilor din România (1948 -1967)
- Comuniștii români sub impactul destalinizării (1956 - 1961)
- Spionajul în România comunistă (1965 - 1989)
- Politica externă a SUA și România. Noi documente (1963 - 1969)

ISSN 1224-4287

Preț 22.000 lei